Віктор Ідзьо

Історія України

Інститут Східної Європи
Eastern-European Institute

Віктор Ідзьо

Історія України

Львів,
«Видавництво Інституту Східної Європи»,
2020р.

Друкується за рішенням Кафедри українознавства
Інституту Східної Європи, протокол № 1, від 3 січня 2020р.

Рецензенти:

Васильєв О. - доктор економічних наук, професор, академік, завідувач відділення «Економіко-етно-соціальних досліджень та просування інвестиційних проектів» Інституту Східної Європи.
Гаркуша В. - доктор юридичних наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи, президент Академії Наук «Трипільська Цивілізація».
Кононенко П. - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства, Голова Вченої Ради Інституту Східної Європи.
Недюха М. - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.
Огірко О. - доктор філософії, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.
Партико З. - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства, завідувач відділення «Філології та журналістики» Інституту Східної Європи.
Пасічник В. - доктор наук з державного управління, професор, завідувач Кафедрою європейської інтеграції Інституту державного управління Національної Академії державного управління при президенті України, професор відділу «Міжнародної громадянської співпраці» Інституту Східної Європи.
Хитрук В. - кандидат філологічних наук, доцент Кафедри українознавства, завідувач відділення «Санскритології», виконуючий обов'язки професора, керівник Карпатського відділення Інституту Східної Європи.

Віктор Ідзьо
Історія України. Наукове видання. - Львів, «Видавництво. Інституту Східної Європи», 2020р. - 798с.

Наукові праці академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Віктора Ідзя „Історія України" досліджують Історію України на російських джерелах, та висновках російської історичної науки. На великому фактологічному джерельному матеріалі показана роль українських політичних, громадських, культурних та релігійних діячів в історичному розвитку українського народу з найдавніших часів до сьогоднішнього дня.

Наукові праці В.С.Ідзьо „Історія України" відображають історію України у взаємовідносинах з народами Західної, Центральної та Східної Європи та Росією, у продовж століть та на сучасному етапі.

Наукові праці В.С.Ідзьо „Історія України " вперше на основі досягнень сучасної історичної науки робить глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких апробується вперше. Дослідник з'ясовує питання становлення та розвиток історії українського народу з урахуванням історичних процесів, які проходили в українському суспільстві, особливо в час кристалізації в українців політичних, торгово-економічних та релігійних організацій. Дослідник намагається розглянути Історію України, беручи за основу кращі традиції історичної науки, які напрацьовані нею у продовж століть, і які однак, не відривають Історію України від процесів європейської історії та культури.

Наукові праці В.С.Ідзьо „Історія України" видання II, приурочені 60-літтю з дня народження (1960-2020 рр.) та 40-літтю науково-педагогічної діяльності автора.

З працею можна познайомитися на сайті Інституту Східної Європи –
www.easterneurope.nethouse.ua

ISBN996-70-66-31-8 **© Ідзьо В.С., 2020р.**

Вступ

Наукові праці академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Віктора Ідзя „Історія України”, це світобачення історичного розвитку українського народу.

Праця вперше на великому фактологічному джерельному матеріалі, який сконцентрований в Російській Федерації і, зокрема в Москві, розглядає процеси формування українського народу, української держави для з’ясування історичних процесів, які проходили впродовж віків в історії України.

Наукові праці академіка В.С.Ідзьо „Історія України ” вперше на основі досягнень сучасної історичної науки робить глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких апробуватимуться вперше.

Дослідник з’ясовує питання становлення та розвиток історії українського народу з урахуванням історичних процесів, які проходили в українському суспільстві, особливо в час кристалізації в українців політичних, торгово-економічних та релігійних організацій. Дослідник намагається розглянути Історію України, беручи за основу кращі традиції історичної науки, які напрацьовані нею у продовж століть, і які однак, не відривають Історію України від процесів європейської історії та культури.

Античні, римські та візантійські джерела про історію українців-слов'ян

Інтерес до ранньої додержавної історії слов'ян і українців, зокрема, є характерною проблемою в сучасній відновленій Українській державі. Сьогодні до вивчення джерел стародавньої історії слов'ян звертаються історики, археологи, лінгвісти, філологи, фольклористи, етнологи, дослідники староукраїнського побуту, мови, культури.

В сучасному українському суспільстві виникла необхідність співставлення джерел та археологічного матеріалу, який напрацьований та класифікований за останні десятиліття в Україні.

В цю пору виникає питання про з'ясування етногенезу українців-слов'ян, що зобов'язує вчених ще раз поглиблено зайнятися вивченням джерел для співставлення їх з новітніми археологічними концепціями, які стосуються розвитку українського етносу[1].

Така сукупність свідчень дозволить більш обширно вивчити еволюцію українців-слов'ян їх культуру, релігію та державність. Не дивлячись на значні успіхи сучасної археологічної науки письмовим джерелам з історії українців-слов'ян належить велике значення по ідентифікації українського народу сивої давнини, з слов'янської епохи зокрема, до наших днів. За їх свідченнями ми зможемо відтворити початкові етапи соціального, політичного, економічного та духовного розвитку слов'ян.

Перші свідчення про слов'ян належать в основному пізньоантичним авторам. Як зауважують вчені їх подає Геродот де власне його свідчення розповідають про землеробський народ, який вчені ідентифікують з сучасними українцями. Подальші пізньоантичні, римські та середньовічні лиш доповнюють нам уяву розвитку українців-слов'ян.

У своїй більшості ці джерела з точки зору етнотворення українського народу його державності не розглянуті. В сучасній українській історичній науці відзначається відсутність знань у питанні вивчення джерел з стародавньої історії українців-слов'ян. Проблема вивчення ускладнюється тим, що жодного разу свідчення стародавніх авторів про українців не були видані української мовою. За таких обставин незрозуміло, як сучасна українська історична наука вивчає стародавню історію українського народу?...

Все це змушує приділити більшу увагу питанням класифікації джерел з ранньої історії слов'ян-українців. Робота розпочата нами ставить за мету відбір стародавніх джерел, які досконало, а

то й в загальних рисах свідчать, відображають ранню історію слов'ян-українців. Тому розглянуті нами джерела в першу чергу будуть стосуватися сучасної території України та сусідніх з нею держав. Ці джерела будуть доступно перекладені з оригіналів українською мовою і стануть доступними для широкого загалу українських дослідників, в першу чергу молодої генерації українських дослідників.

В силу певних історичних реалій хронологічно ми почнемо із свідчень Геродота і його помічників Плінія Старшого, Корнелія Тацита та Клавдія Птолемея і хронологічно слідуючи за певтінгеровими картами, свідченнями Пріска Панійського, який подає перші достовірні свідчення про культуру та побут слов'ян вістежимо генеалогію генезису по джерельній базі стародавнього народу українців-слов'ян.

Безсумнівно, що на шляху становлення науковості у проблемі українців слов'ян нам знадобляться свідчення Прокопія Кесарійського, Іоана Мамали, Іоана Ефеського, Агафія Мірікійського, свідчення Григорія І. Найбільш цікавими є свідчення Йордана, який яскраво відбив історичний розвиток венедів-склавінів-антів, яких класифікував як слов'ян.

Безсумнівно, що всі вище перелічені праці є важливими у стародавній історії України. Вони подають топонімічний, етномастичний, лексико-культурологічний та мовно-епічний матеріал у розробці концепції, як зауважив сучасний дослідник В.Д.Баран – венеди-українці. Сума всіх джерел та фактологічного матеріалу, напрацьованих археологією, сьогодні вже вказують історичний шлях українського етносу від конгломерату венедів, склавінів та антів. Все це комплексно дають нам проаналізовані античні та римські джерела.

Особливу увагу привертають візантійські джерела, які дуже широко розповідають про слов'ян. Особливу увагу привертає Феофілакт Сімокатта, Феофан, Никифор, і особливо Костянтин Багрянородний своєю працею "Про управління імперією". Характерно, що всі, як античні, римські так і візантійські джерела розповідають нам про слов'ян європейського континенту, тобто території сучасної України, що дає право співставити їх з етногенезом та етнотворенням українського народу.

Завдання сучасного українського дослідника, який вже не зв'язаний з "минулим дисертаційним процесом міфотворення в історії", зокрема України, в першу чергу зробити досконалий переклад всіх джерел на українську мову. Опісля на базі існуючої наукової бази зробити їх класифікацію, аналіз, при чому слід

зробити їх з урахуванням українського історичного розвитку зовсім не залежно від всіх попередніх аналізів та класифікацій.

В подальшому, ретельно опрацювавши, їх можна співставити та доповнити сумою інших джерел, археологічних, лінгвістичних, топографічних, фольклорних і т.д. все це повинно докорінно змінити світобачення сучасного українського дослідника у ранній та середньовічній історії українського народу. Власне це змінене світобачення поглибить вивчення проблеми про етногенез українців, доведе знання до періоду виділення українського етносу, як окремого із числа індоєвропейського конгломерату, що буде значним поступом в сучасній українській історичній науці[2].

Нова генерація українських науковців, яка вже не буде зв'язана з тоталітарною системою, яка принижувала історичну роль та гідність українців, по-новому розгляне джерела, засудить міфотворення попередніх тоталітарних епох і покаже історію українського народу як стародавнього європейського етносу в контексті вивчення історій індоєвропейських народів.

Література

1. В.С.Ідзьо. Походження українців по наукових працях російської історичної науки. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 200І. - Т - Т.І . - С.74 - 76.
2. В.С.Ідзьо. Античні, римські та візантійські джерела про історію українців - слов'ян. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002. - Т.ІІ. - С.214 - 216.

Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки. ("Древнєрусская народность древнерусский язык" - до питання сучасного міфотворення).

Це дослідження ставить за мету з'ясувати історію та процеси становлення українського народу як носія етнокультурних процесів і засобу спілкування.

До комплексу досліджуваних проблем включається питання еволюції українського народу на матеріалах археології, що досить перспективно при вивченні зв'язків архаїчних і середньовічних культур, які можна пов'язувати з староукраїнськими[1]. Дослідження ставить за мету спростувати висунуту концепцію російського вченого В.В.Сєдова про неіснуючу "древнерусскую народность", та "древнерусский язык" яких в силу історичних обставин ніколи не було і, які були кристалізовані правлячою

політичною та науковою елітою Російської імперії в XVIII- XX століттях[2].

Зібраний на сучасну пору багатий археологічний матеріал на території України складає великий історичний архів, який використовується вченими при вивченні питання становлення українського народу. На основі свідчень археології уже отримані важливі результати у питаннях генезису та етнотворення українців. Тому в даному дослідженні ми спростуємо сучасні російські перекручення та фальсифікації історичного розвитку українського народу, який російські вчені на нинішньому етапі намагаються втягнути в “древнерусскую народность”.

Характерно, що питання формування українського народу вже уважно почалось вивчатися російською історичною та археологічною наукою, яка зразу визначила своєю політичною термінологією. Однак ця сучасна спроба має давню історію. Так А.Х.Востоков, який ще в XIX столітті вивчав українську мову назвав її “древнерусским языком”[3].

І.І.Срезнєвський вважав, що українська мова як “древнерусская” спочатку була розділена на західну, південну та східну частини і сформувалась в IX-X століттях, що співпадає з часом утворення Київської держави. На думку, дослідника державі потрібна була мова, і вона взяла за основу мову південно-західних племен, тобто українську. З регіональних складових в IX-XI століттях виникала українська мова, яка активно функціонувала до XIV ст. В цей же час так само на своїх землях функціонували великоруська та білоруська мови. В XV столітті вони розпочали роз’єднуватися від “древнерусского языка” і розвиватися більш самостійно[4].

Розділ “древнерусского языка” на великоруську і українську П.А.Лавровський пояснював розділом однієї держави на дві. Тобто на Україну-Русь і Північно-Східну Русь в XII-XIII століттях. Дослідник зауважував, що кристалізація держави з центром в Києві, а потім в Галичі (Україна-Русь) протиставляється державі з центром в Суздалі в потім в Володимирі (Північно-Східна Русь), що пояснюється відмінністю мови[5].

З цим не погоджувався російський історик М.П.Погодін, який вважав, що Київська земля була “исконно великорусской”, а Галицька та Волинська - українська. Київська земля, на думку дослідника, українізувалась внаслідок переселення вихідців з Галичини після монголо-татарського нашестя[6].

Правильною, на нашу думку, точкою зору є дослідження українського вченого М.А.Максимовича, який вважав, що “население Киевской Руси было украинским”. Український ет-

нос, на його думку проживав на території України з праслов'янських часів до епохи Київської Русі і в подальші часи аж до сучасності. Ніякого запустіння території сучасної України ні в татаро-монгольський період ні в який інший не було[7].

У підтвердження висновків М.А.Максимовича є історико-лінгвістичні дослідження О.О.Шахматова, який вважав, що слов'янська мова, яку він датував V-VI століттям зародилась в міжріччі Прута і Дністра – простягалась до Дніпра. Її державну форму розвинули Анти. В VI столітті н.е. анти принести українську державність, культуру та мову з Галичини та Волині в Подніпров'я. Власне увесь цей період від Прута, Дністра і Дніпра складає одне етнографічне ціле, наголошує О.О.Шахматов, ця народність - анти - своєю державністю кристалізувало одну мову, яку сьогодні називають українською. Лінгвістичною основою для мови антів є сьогоднішня українська мова. До ореолу української мови О.О.Шахматов відносив такі племена: волиняни, дуліби, поляни, древляни, тиверці, уличі, хорвати. Концепція О.О.Шахматова була великим досягненням російської науки, оскільки визначала українську мову, як мову слов'ян[8].

Таке філологічне підґрунтя дало можливість в перших десятиліттях XX століття зробити висновок, що не було ніякої "древнерусской народности" та "древнерусского языка", який ніби то потім став основою для російської, української та білоруської мови, про що наголошував російський вчений Н.П.Дурново[9].

М.С.Грушевський, опираючись на письмові та археологічні свідчення та у слід за філологом О.О.Шахматовим вважав, що зародження українського етносу слід пов'язувати з Дністро-Дніпровським союзом антів, які відомі візантійським джерелам в VI столітті н.е.[10].

Концепцію М.С.Грушевського підтримав український лінгвіст С.Смаль-Стоцький. Він вважав, що українська мова є відмінною від російської і подібна на сербську, хорватську, польську, словацьку[11].

Австрійський славіст Т. Гайтер вважав, що українська мова споріднена з слов'янськими мовами Європи і що між українцями та слов'янами Європи було більше спорідненості в минулому ніж з росіянами фінно-уграми, які перейняли слов'янську мову та культуру, що може говорити, що з давніх давен була одна українська мова і що ніякого "древнерусского языка", як це вважали російські вчені його часу, не було. Фінно-угорське населення Росії, як носій Суздальської держави перейняло слов'янську мову і видозмінило її відносно свого фінно-угорського середовища[12]. Безсумнівно, наголошував

Є.К.Тимченко – українська мова є прямим продовженням праслов'янської, тому росіяни перейнявши її безсумнівно мають якусь мовну подібність з українцями, але, як бачимо по ретельних дослідженнях – незначну[13].

Характерно, що в цей же час кристалізується історична концепція етнотворення білорусів і їх взаємовідносини з фінно-уграми майбутньої Росії. Так в 20-х роках В.Ю.Ластовський і А.Шлюбський створили кривичську теорію походження білорусів. Вчені, на наш погляд, доказали, що білоруси є нащадками кривичів[14]. В цей же час цікаву точку зору, опираючись на філологічні висновки О.О.Шахматова, зробив польський археолог Т.Лер-Сплавінський, якого підтримав радянський вчений Б.М.Ляпунов. Т.Лер-Сплавінський вважав, що мова полян, древлян, волинян, бужан, хорватів, як і мова кривичів відмінна від мови Ростово-Суздальської землі. Б.М.Ляпунов вважав, що в XII столітті перші склали українську мовну групу, другі – білоруську, а треті - російську. В час становлення держав: української, білоруської, російської в XII столітті появляються і окремі мови[15].

В 50-х роках XX століття вчені приступили до вивчення проблем формування українського народу беручи за основу археологічні джерела, згідно свідчень яких український народ в цей час почав формуватися в Середньому Подніпров'ї у сучасній Київській, Чернігівській і переяславській землях. Ореол багатий речами, прикрасами притаманними виключно українському народу, який генетично прослідковується з V-VI- по XIV століття[16]. В.І.Довженок з цього приводу наголошував, що антська мова мало чим відрізнялася від мови епохи Київської Русі і в подальшому привела до кристалізації української мови[17]. Ореол і етнокультура Середнього Подністров'я з центром в Києві, на думку А.Н.Насонова, в VIII-IX століттях консолідувала масив "південний", який, розвиваючись з VI до IX століття, сформував українську народність[18].

Щодо нинішньої концепції "древнеруской народности", яку намагається реінкарнувати російський вчений В.В.Сєдов, то вона була вже засуджена в 80-90 роках XX століття. Так лінгвіст Г.А.Хабургаєв з цього приводу наголошував: "древнерусского языка" чи "древнерусской народности" ніколи не було і не могло бути. З племен південного регіону сформувався український народ, з кривичів та інших сусідніх племен - білоруський, фінно-угрів під впливом слов'ян - російський. Археологічні пам'ятки X-XII століття на території України засвідчують як мовний так і

культурний український етно-масив, єдину українську народність[19].

Дуже цікаву точку зору висунув в 1996 році на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології Г.В.Штихов. Опираючись на історико-археологічний матеріал він вважає, що ніякої "древнерусской народности" в епоху Київської Русі не було, вона на його думку просто не сформувалась. Мовний матеріал говорить, що в цей час формувались окремі народи: білоруський та український і аж в XIII-XV російський. В дискусії Г.В.Штихова підтримали І.А.Марзалюк, А.І.Філюшкін та О.М.Трубачов[20].

Таку саму позицію займає і визначний український історик та археолог В.Д.Баран, який за наявним археологічним матеріалом не прослідковує "ніякої древнєруської народності" і "древньоруської мови". На його думку, все це сьогоднішні фальсифікації російської історичної науки, і зокрема В.В.Сєдова. В.Д.Баран вважає, що українська, білоруська та російська народність сформувались ще в часи "великого переселення народів". Київська держава вже була чисто українська, вона не формувала ніяких народностей.

Київська держава, на думку В.Д.Барана, яка відома з літописів IX-XII століть складається з східнослов'янських племенносіїв пражсько-корчакської культури з якими інтегрувалися племена пеньківської культури. Розвиток Київської держави згрупував основні культурно-економічні центри Дністро-Подніпров'я і відповідно зблизив Київ з Галичем. Власне ці регіони і стали основою для етнотворення українського народу, що засвідчує археологічна наука[21].

Таким чином у висновок нашого дослідження можемо наголосити, що етапи формування українського народу прослідковуються вже в час "великого переселення народів", а це значить, що в V-VI ст. н.е. за свідченнями філологічної та археологічної науки ми можемо в Дністро-Дніпровському міжріччі вивчати Антський союз племен, як етномасив українського народу[22].

Література

1. В.Д.Баран. Велике розселення слов'ян. Археологія. К. 1998, № 2, с.30-37;
2. В.В.Седов. Древнерусская народность. М. 1999, с. 7-9, 91-158.
3. А.Х.Востоков. Рассуждение о славянском языке // Труды общества любителей российской словесности. Вып. XVII. М. 1820, с. 5-61.
4. И.И.Срезневский. Мысли об истории русского языка. Спб. 1850.
5. П.А.Лавровский. О языке северных русских летописей. Спб. 1852.
6. М.П.Погодин. Записки о древнем языке русском // Известия академии Наук. Спб. 1856, т. XIII.
7. М.А.Максимович. Собрание сочинений. Киев. 1877, т. II.

8. А.А.Шахматов. К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей. ЖМНП. Спб. 1899, № IV.
А.А.Шахматов. Очерк древнерусского периода истории русского языка. (Энциклопедия славянской филологии). Вып. II. Пг. 1915.
А.А.Шахматов. Введение в курс истории русского языка. Ч. 1. Исторический процесс образования русских племён и русских народностей. Пг. 1916.
9. Н.П.Дурново. Очерк истории русского языка. М. 1924.
10. М.Грушевський. Історія України-Русі. К. 1904, с. 1-211.
11. Ст.Смаль-Стоцький. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне оприділення. Прага. 1927.
12. T.Gartner. Gramamatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. Wien. 1913.
13. Є.К.Тимченко. Слов'янська єдність і становище української мови в українській родині // Україна. Книга. III. К. 1924.
Є.К.Тимченко. Курс історії української мови. К. 1927.
14. В.Ластоускі. Кароткая гісторыя Беларусі. Вільна. 1910.
В.Ластоускі. Крывіч. Журнал. 1923-1927. Каунас.
15. Б.М.Ляпунов. Древнейшие взаимные связи языков русского, украинского и некоторые выводы о времени их возникновения как отдельных лингвистических групп // Русская историческая лексикография. М. 1968, с. 163-202.
16. Б.А.Рыбаков. К вопросу об образовании древнерусской народности // Тезисы докладов и выступлений сотрудников Института истории материальной культуры АНСССР, подготовленных к совещанию по методологии этногенетических исследований. М. 1951, с. 15-22.
17. В.И.Довженок. К вопросу о положении древнерусской народности // Доклады VI научной конференции Института Археологии. Киев. 1953, с. 40-59.
18. А.Н.Насонов. К вопросу об образовании древнерусской народности // Вестник АНСССР. 1951, № 1, с. 69-70.
19. Г.А.Хабургаев. Становление русского языка. М. 1980.
20. В.Г.Штыхов. Древнерусская народность: реалии и миф // Этногенез и этнокультурные контакты славян. Труды VI международного Конгресса славянской археологии. М. 1997, т. III, с. 376-388; 386-388.
21. В.Д.Баран. Давні слов'яни. К. 1998, с. 211-218.
22. М.Грушевський. Анти("Avrai", "Antes")- Уривок з історії України-Русі. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів. XXI, I.

Етногенез державності слов'ян і її локальний розвиток на території стародавньої України (II-X ст.)

Проблема з'ясування слов'янського етногенезу на сучасному етапі її вивчення є ще остаточно не з'ясована. В останні десятиріччя XX століття археологами на території України, Росії, Білорусії і других слов'янських країн віднайдено багато пам'яток, які

проливають світло на проблему ранньої історії слов'ян. В результаті великої кількості нового археологічного матеріалу народились нові концепції, нові погляди на проблему етногенезу слов'ян, їх стародавню батьківщину.

Нагадаємо, що початок дискусії про батьківщину слов'ян поклав ще в XII столітті київський літописець Нестор, який у "Повісті минулих літ" так відповів на запитання: „Звідкіля пішла земля Руська і як вона постала?" – "По довгих же часах сіли слов'яни по Дунаєві, де є нині земля Угорська і Болгарська. Від тих слов'ян розійшлися вони по землі і прозвалися іменами своїми од того де сіли на якому місці. Ті, що прийшовши сіли по річці на ймення Морава і прозвалися моравами, а другі чехами назвалися. А це ті самі слов'яни: білі хорвати, серби і хорутани. Коли ж волохи найшли на слов'ян на дунайських і осіли між ними і чинили їм насильство, то слов'яни ті, прийшовши сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів пішли ще одні, що прозвалися полянами, другі ляхи прозвалися лютичами, а інші - мазовшанами, ще інші поморянами. Так само й ті ж слов'яни, прийшовши сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші древлянами, бо осіли в лісах, а другі сіли межи Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами, а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами... Слов'яни, що сіли довкола озера Ільмень прозвалися своїм іменем - словенами і збудували вони місто і назвали його Новгородом. А другі ж сіли по Сейму і по Сулі і назвалися сіверянами. І так розійшовся слов'янський народ, а від його імені отримали свою назву слов'янські письмена[1].

Значний вплив на активізацію наукових досліджень в пошуках прабатьківщини слов'ян мали дослідження видатного чеського славіста Л.Нідерле „Слов'янські старожитності". Праця підсумовує досягнення різних наук - лінгвістики, історії, археології, етнографії і топоніміки. Вчений локалізував прабатьківщину слов'ян між басейном середньої Вісли і Карпатами на заході, Нарвою і Прип'яттю на півночі, в районах над середнім Дніпром на сході, а також в басейні ріки Буг, Дністер, Прут, Серет - на півдні. Центр слов'янської території, на думку дослідника, знаходився в Галичині і на Волині. Розглянувши свідчення про племена і народи цього регіону Геродота, він ототожнив древніх слов'ян з племенами неврів, будинів, скіфів-землеробів. Концепція чеського дослідника Л.Нідерле лягла в основу Вісло-Дніпровської теорії походження слов'ян[2]. Як слушно зауважував польський історик Г.Ловмянський - Вісло-Дніпровська теорія стала вихідним пунктом для різних концепцій згідно яких слов'яни розміщуються у двох протилежних від Вісли напрям-

ках. Одні дослідники, приймаючи за вихідну лінію басейн ріки Вісли і розміщують батьківщину найдавніших слов'ян у басейні Прип'яті та Дніпра (Ю.Ростафінський, Ю.Розвадовський, М.Фасмер), інші пересунули її на захід у Вісло-Одерське міжріччя (Ю.Костшевський, Т.Лер-Сплавінський).Треті, до яких відносяться більшість російських, українських, чеських, польських вчених розширили прабатьківщину слов'ян від басейну Одри на заході до Подніпров'я на сході[3]. Найновішою всесторонньо - глибокою і обґрунтованою теорією слов'янської історії у 60-х роках нашого століття, хоча недостатньо переконливою, була узагальнена концепція польського дослідника Г.Ловмянського, який виводить слов'ян від балто-слов'янського староєвропейського конгломерату[4]. Ряд радянських археологів і істориків (М.І.Артамонов, П.Н.Третяков, Б.О.Рибаков) у своїй науковій концепції об'єднують Вісло-Одерську і Вісло-Дніпровську теорії, вважаючи, що прабатьківщиною слов'ян були землі від Дніпра до Одри[5].Так М.І.Артамонов вважав, що раннім слов'янам належала лужицька, поморська, пшеворська культура в Польщі, також скіфські чи сколотські культури Подністров'я і Поділля в тому числі історичні неври, гелони, будини. На рубежі нової ери починаючи з перших століть зарубинецька і черняхівська культури[6].Теорії автохтонізму в слов'янському етногенезі дотримується сучасний російський славіст Б.О.Рибаков. Він починає слов'янську історію з XV ст. до н.е. розподіляючи її на декілька великих періодів.

До першого періоду слов'янського етнотворення він відносить час існування слов'янської, на думку дослідника, комарівської і тшенецької культури (XV-XII ст. до н.е.). Праслов'яни в цей час, на думку дослідника, займали територію між Одрою і Середнім Дніпром, то був, на думку Б.О.Рибакова, час першого об'єднання слов'ян.

До другого періоду слов'янської історії він відніс лужицько-скіфський час(XI – III ст. до н.е.), коли слов'янам належала лужицька, чорноліська. білогрудівська та скіфська культури.

До третього періоду слов'янських старожитностей дослідник включає зарубинецьку та пшеворську культури (II ст. до н.е. - II ст. н.е.). До четвертого періоду черняхівську і пшеворську культури (III-IV ст. н.е.), до п'ятого - пам'ятники празької та корчацької культури, які характеризують період ранньослов'янського середньовіччя[7]. Дуже цікаво і всесторонньо Б.О.Рибаков намагається з'ясувати етногенез слов'ян згідно перших письмових згадок древньогрецького географа і історика Геродота (V ст. до н.е.), який подає відомості про племена, що проживали у Східній

Європі у I тис. до н.е. Цілком ймовірно, що важливим питанням є з'ясування рівня розвитку праслов'ян у скіфську епоху.

Не дивлячись на те, що ряд дослідників признали наявність слов'ян серед скіфських племен Геродота (Л.Нідерле і другі), з цього не робилось ніяких історичних висновків, історію слов'ян починали з Плінія Молодшого, який писав п'ятсот років після свідчень Геродота. Та, на нашу думку, проблема етногенезу слов'ян може бути вирішена на основі комплексу різних джерел. Найбільший інтерес для з'ясування Геродотових свідчень, на нашу думку, уособлюють скіфи - землероби, які через спосіб господарювання не могли бути скіфами-кочовиками[8].

Археологічна наука розміщує скіфів-землеробів на середньому Дніпрі, на Бузі і Дністрі. Геродот вказує, що греки помилково називають землеробів скіфами. Сам він часто визначає ці народи терміном "борисфеніти-дніпряни". Розповідаючи про їхні традиційні свята плуга і ярма, Геродот називає і самоназву цього народу - сколоти від імені їх міфічного царя Колок-сая, за визначенням лінгвістів Сонце-царя. У сколотів у VI - IV ст. до н.е. ми бачимо високо розвинуте землеробство, скотарство, ремесло, на кордонах з скіфами вони будують оборонні споруди. У сколотському суспільстві в цей час виділяється дружина, тобто військова знать, що оточує царя, яка уже становить панівну аристократію сколотського суспільства.

Цілком ймовірно, що сколоти цього часу уособлювали собою не тільки союз декількох племен із своїми царями, але й класове суспільство-державу. На користь такого високого рівня суспільства говорить не тільки існування багатої знаті, але й наявність експортного землеробства[9]. Геродот розповідає, що скіфи-землероби сіють хліб на продаж, і що один із старійших грецьких полісів Північного Причорномор'я - Ольвія, носить і другу назву "Торжище Борисфенітів".

Уся сума свідчень про сколотське (праслав'янське) суспільство V-IV ст. до н.е. дозволяє припускати наявність у ньому рабовласницької держави. Наявність городищ, фортець, князівських дворів, зернових запасів говорить про міцну державну організацію у слов'ян сколотів. Геродот розповідає дуже цікаві історичні міфи сколотів - землеробів, які Б.О.Рибаков співставляє з археологічними даними. Схема цих сказань, на його думку, приблизно така: Приблизно за 1000 років до приходу Дарія на скіфів (512. до н.е.) від Зевса і дочки Дніпра народився Таргітай, який став першою людиною на сколотській землі. У Таргітая було троє синів у царювання яких їм з неба впали золоті реліквії: плуг-ярмо, сокира і чаша. Заволодіти чарівним золотом удалося

тільки молодшому сину Колок-саю, від імені якого усі поклонники божественного плуга і ярма і називаються сколотами. Ім'я ж родоначальника сколотів - Таргітай дослідники пов'язують з стародавнім індоєвропейським словом "урожай". Характерно, що древньогрецька назва слова таргелії у перекладі означає свято урожаю.

Час міфічного Таргітая ніяк не більше 1000 років до походу в Скіфію царя персів Дарія, це приблизно XVI-XV ст. до н.е., час коли почалось відособлення праслов'ян і почалось їх самостійне життя. Міфічний же час трьох синів Таргітая, на думку Б.О.Рибакова, X- VII ст. до н.е., тобто час коли почалось землеробство, в цей час упав з неба міфічний плуг, сокира і другі атрибути.

В VII ст. до н.е. греки уже знали ім'я міфічного Колок-сая. Три царі володіли чотирма сколотськими племенами, які очевидно, розміщувалися на Дунаї, Дністрі, Дніпрі і Доні, головних локальних частинах старослов'янського суспільства. Геродот говорить, що молодший із синів Таргітая - Колоксай розділив сколотське царство між трьома своїми синами. Міфічні царі і богатирі сколотського суспільства не визначаються часом та Б.О.Рибаков пов'язує їх час створення із часом створення сколотських царств - IX-VII ст. до н.е., які очевидно були слов'янськими[10].

Можна припускати, що сколотський етнос розміщувався від земель середнього Подністров'я до Карпат, що відповідає пізнішим слов'янським племінним об'єднанням полян, будинів-бужан, хорватів з якими ототожнюють неврів, а також тиверців - тірагетів. Історичне осмислення текстів Геродота і археологічних матеріалів дає право розміщувати скіфів-землеробів у їх історичних областях розселення і наголошувати на їх багатовіковому проживанні у даному регіоні. З часу Геродотових розповідей про землеробське населення сколотів до історичного часу слов'янського етносу у староукраїнський час.

Характерно, що чеський дослідник Л.Нідерле особливо цікавився землеробським населенням Скіфії, як частиною прабатьківщини слов'ян, вважаючи, що два означення вживаються Геродотом відносно одного і того ж народу. Він наголошував, що Геродот розділив великий народ сколотів на ряд слов'янських племен які проживали від Дніпра до Карпат[11]. По іншому підійшов до цієї проблеми М.І.Артамонов, який вважав, що скіфи організували свої політичні об'єднання від Дону до Бугу, а землероби від Дністра до Дніпра[12]. Загалом треба відмітити, що пошуки слов'ян серед народів описаних Геродотом велись дуже

давно, починаючи з XVI ст., коли побутувало правило, що скіфи це загалом слов'яни. Виділення скіфів у XIX ст. до іранської мовної групи В.Ф.Міллером відхилило теорію їх слов'янського походження. Та дослідники В.І.Абаєв і В.Георгієв доказали існування скіфського періоду в історії праслов'янської мови[13]. Б.В.Горнунг прийшов до висновку, що Геродот скіфізував землеробське населення Дністро-Дніпровського регіону[14].

Майже двохтисячолітнє існування у цьому регіоні землеробського населення, наголошує Б.О.Рибаков, дозволяє поглянути на скіфський світ Геродота з позиції славіста. Ті області його Скіфії, з якими пов'язується сколотська культура, епос, легенди, сказання, стають об'єктом ретельного дослідження. Особливу увагу вивчення заслуговують скіфо-сколотські легенди. Дані легенди записані Геродотом, їх вивченню, присвячена велика кількість наукової літератури. Особливо цікавими з точки зору розбору являються монографії А.М.Хазановова і Д.С. Раєвського[15]. Їх компіляція звільняє автора даного дослідження від розгляду думок з цього приводу дослідників А.Крістенсена, Ж. Дюмезіля, Є.Бенвеніста, Б.Н.Гракова і Є.А.Грановського. В загальному із багатьох гіпотез з міфології і легенд скіфів і сколотів кристалізувались на сьогоднішній день два варіанти їх походження.

За першою версією легенди належать прийшлому кочовому скіфському населенню, у якого ритуальні поклоніння віддавались ритуальним знаряддям праці плугу і ярму. Дари небес плуг, ярмо, сокира і чаша можуть означати: сокира - ознака царської влади, чаша - ознака влади жерців, плуг і ярмо - атрибути сколотів общинників[16]. Дослідники, які виступили з критикою даної гіпотези зауважили, що плуг і ярмо ніяк не пов'язуються із кочовим чи скотарським веденням господарства. Детальний розгляд легенд привів учених до думки, що вони належали не кочовому, а землеробському народові, а прийшлі скіфи, що уособлювали політичну адміністрацію, перейняли древні міфи сколотського землеробського народу[17]. Історична інформація легенд про небесний плуг і ярмо потребує детального розгляду.

З розповідей скіфів, народ їх молодший від усіх і народився він таким чином. Першим мешканцем цієї країни був Таргітай. Батьком Таргітая, як вважали скіфи був Зевс і дочка ріки - Борисфена. У Таргітая було троє синів: Ліпоксай, Арпоксай, і наймолодший Колоксай. В їх царювання на Скіфську землю з неба упали золоті речі: плуг, ярмо, сокира, і чаша. Першим побачив їх старший брат, ледь він підійшов і наблизився до речей золоті речі загорілись, така сама невдача спіткала і середущого брата,

та коли підійшов третій наймолодший брат Колоксай - полум'я погасло і він відніс золото до себе в дім. Тому старші брати згодилися уступити наймолодшому усе царство. Плуг з ярмом був поставлений серед священних небесних дарів на перше місце, що і дозволяє зв'язати дану легенду з населенням лісостепової зони, які відомі під назвою сколоти[18[.

Цікавим на нашу думку з'ясувати, хто такі сколоти, яких Геродот у ряді випадків називає борисфенітами і до яких він добавляє назву скіфи-землероби, скіфи-орачі. На думку Б.О.Рибакова власне сколоти і скіфи-орачі належать до землеробського населення Дніпро-Дністровського регіону скіфського часу. Якщо взяти до уваги дані історичної географії східних слов'ян VI-XII ст., важко не побачити певну тотожність розміщення у Дніпро-Подністров'ї скіфів-землеробів і пізніших слов'ян. Сколотські землеробські племена Геродотового часу дуже точно розміщуються територіально у пізніших військово-політичних союзах слов'ян часу Київської Русі, які перераховував літописець Нестор. Хронологічно діапазон між двома історичними джерелами більший ніж півтори тисячі років, та не дивлячись на це землероби-сколоти, їх території співпадають з пізнішими слов'янами. Імена більшості закінчуються на "аке", "яке", "ічі", "іці". Досліджені локальні землеробські культури скіфського часу в районі Дунаю, Карпат, Подністров'я, Подніпров'я, лужицька культура на заході праслов'янського світу яскраво вказують на певну тотожність їх з пізнішими слов'янськими культурами[19].

Древньоруський літописець Нестор теж відчував взаємозв'язок древньої Скіфії і праслов'янського світу. Область тиверців-тірагетів (дністрян) і уличів (алазонів) він за Геродотом називає Великою Скіфією[20]. Б.О.Рибаков переконаний, що північно-західна частина Скіфії (скіфи-землероби, скіфи-орачі) була слов'янською у етнічно-територіальному розумінні. Розповідь Геродота про походження чотирьох сколотських племен уособлює собою епос місцевого Дністро–Бужсько-Дніпровського землеробського населення. Самі ж міфи про принесення небесними богами землеробських знарядь, можуть свідчити про зародження у Дністро-Дніпровському регіоні землеробського способу ведення господарства. Священна сокира, яка і сьогодні є ритуальним атрибутом у населення Прикарпаття і Карпат, цілком може мати свої витоки із скіфського часу сколотських легенд.

Дослідник В.Петров звернув увагу, що самоназви сколотів дуже тотожні з етно-назвами Київщини, Полтавщини, Черкащини, ряду регіонів Наддністрянщини. Ключові слова і словоспо-

лучення, які знав Геродот, панують і сьогодні в українській мові. Розглянувши український епос: казки, билини, сказання. легенди, він прийшов до висновку, що час їх складання - скіфська доба часів Геродота. Український епос, на його думку, формувався у сколотському суспільстві[21]. Міфологічні і етнічні сказання, вважав В.В.Гіппіус, склались у сколотській цивілізації протослов'ян середнього Подніпров'я і проіснували впродовж тисячоліть і відбились в українському фольклорі. Фрагменти їх дожили до XX ст. і на думку дослідника їх витоки слід починати вивчати із сколотського суспільства[22].

Зауважимо, що певні дослідження у цьому напрямку проводив дослідник В.І.Абаєв, який вважав їх іранськими і ключові слова перекладав так: Таргітай-Довгомогутній, Липоксай-Горацар, Арпоксай-Володар глибин, Колоксай-Сонце-цар[23]. Дослідник Б.О. Рибаков вважає, що Таргітай відповідає слов'янському богу Сварогу, Колоксай ототожнюється з сонячним божеством Даждь-богом і т.д., при цьому він наголошує, що скіфські божества і герої уособлюють індоєвропейський архаїчний пласт, який включає в себе і слов'янські самоназви і божества: Рода, Сварога, Перуна, Хорса, Велеса і других. Цей пласт на його думку напряму зв'язує слов'ян з скіфською епохою, яка породила двомовність в східних слов'ян у їх божествах: Даждь-бог, Стри-бог-Таргі-тай, Колоксай, де таргі, коло - очевидно назви слов'янські, а (к)-сай імовірно термін скіфо-іранський[24]. Іранський елемент в іменах трьох братів Колоксая, Ліпоксая і Арпоксая, вважав Є.А. Грантовський, ніскільки не заважає віднести землеробів-сколотів до праслов'ян, як і в цілому до скіфо-сколотської міфології і праслов'янської історії[25].

Із усіх народів локалізованих Геродотом в його Скіфії тільки скіфи-землероби, скіфи-орачі, сколоти-борисфеніти можуть претендувати на прямих нащадків протослов'ян. Тому міфи, легенди, які ми знаходимо у слов'янському і зокрема в українському фольклорі варті уваги на їх усестороннє вивчення. Історико-міфічний аспект свідчень Геродота є актуальним до сьогодні. Існування останнього дало змогу дослідникам, і про це наголошувалось вище, відкрити невідомі древні цивілізації, відлуння про які було відомо тільки в легендах, казках, міфах. Цілком ймовірно, що міфи і легенди, записані у скіфський час Геродотом, ще знайдуть свого справжнього відкривача, який всесторонньо і повно з'ясує їх.

Однією із спроб з'ясувати їх, на нашу думку, є дослідження московського мовознавця О.Д.Онопенка, яке він коротко виклав у об'ємному рукописі, переданому автору даного дослідження

на усестороннє вивчення. На думку О.Д.Онопенка назви трьох братів скіфо-сколотського епосу Ліпоксай, Арпоскай і Колоксай - не можуть означати відповідно ”вода”, ”гора” і „сонце”, як це твердить монографія “Міфи народів світу”. Не відкидаючи теорії існування індоєвропейського спільного кореня у мовах арійських (орійських) народів дослідник вважає, що назви трьох скіфських царів походять від українських мовних коренів і слів: ”Ліпок”, ліпок-сай, ”Арпок”, арпок-сай, ”Колок”- колоксай. Таких назв в українській мові багато: покладок, починок, струмок, димок, свисток, ціпок, куток, світанок, бузок, мішок, сволок, зарубок, каток, коток, валок, пупок, ціпок і т.д. Закінчення на “ок”, ліпок-липок, може означати липовий вар, мед. В стародавні часи цукровиробничі технології були не відомі, а липовий мед, як і бджільне бортництво було провідною галуззю. Лубок (кодушка), сволок-балка на стелі, ліпок, сніпок, ціпок, щепок, свисток, черенок, очіпок, синок, отрок, пасок, колобок, і врешті ім’я воєводи волинського учасника Куликівської битви - Боброк ототожнюються із назвами ліпок-сай, колок-сай, арпок-сай[26].

Якщо врахувати дослідження Б.О.Рибакова, що слов’янські назви скіфського часу складалися внаслідок двомовності, тобто із двох словосполучень типу Даждь-бог, Стри-бог, Таргі-тай, Коло-ксай, де терміни Таргі, Коло, Арпо - можуть бути слов’янськими, а термін ксай скіфо-іранським, то дослідження О.Д.Онопенка заслуговує подальшого ототожнення і включення у концептуальну схему вивчення проблеми розвитку українського етносу з часу Геродота[27]. Для розуміння написаного, наголошує дослідник, потрібно зауважити, що Геродот, як було заведено у греків, майже завжди перекладав чужі назви на грецьку мову включаючи і власні імена, ріки, імена богів, царів, племен, родів. Геродотові слова, самі себе називають у розумінні і вимові греків, тому з’ясуємо хто такі скіфи.

В грецькій мові скіфи означають ”скіфос” чаша, при чому чаша соляного вжитку. Близьке до цього вжитку і вимови грецьке слово “скіфропазо” - похмурий і “скіфозо” - стрижка волосся, стрижка по скіфськи, тобто коротко, або в українському розумінні “під макітру”, під “скіфос”. Характерно, зауважує дослідник, що цей термін і сьогодні вживається в українських діалектах Поділля, де і проживали землероби-сколоти, самоназва яких близька до старогрецького слова “сколоф” - ”скіталон”, тобто-кілок, частокіл, палиця, булава, дрюк.

З часу падіння з неба золотого плуга-ярма, сокири і чаші усі скіфи були підпорядковані Колоксаю, де не виключається, що сай може означати цар. Це підтверджується тим, що у час Геро-

дота загально вживані імена вимовлялись як Скіл, Сколот, Сколок. У сучасній українській мові, зокрема у подільському діалекті, назви сколоти означають - будівлю, згуртування людей, сколотити у посудині рідину, а також слова: заколот, заколотник, околот, околіти, колотнеча, колотун, колотуха, кол, коляда і т. д. Найбільш вірогідне значення назви сколоти могло б означати сколочені - об'єднані, під проводом, як пише Геродот, одного царя, який з'єднав племена сколотів в один землеробський союз, який міг управлятися Колок-саєм, де назва Колоксая могла б означати, як вважає Б.О.Рибаков, сонце-цар. При цьому імена Колоксай і Скіл дають тотожну назву, що означає назву нового народу, країни. Колок також можна сприйняти як символ влади (сколотський меч), де колок у своїй ранній формі звучання і означував самоназву меча. Колок - кол – кілок – меч - паля – палиця – сулиця – кий - булава, друга ж частина словосполучення могла означати сай-цай у розумінні цар. Отже Колоксай - це володар меча кілка, скіфів-сколотів.

Дарована небожителями сокира пов'язується із колком – колуном - мечем. Древній символ слов'ян кілок-меч відомий і літописцю Нестору, який пише, що у той же час коли хозари вимагали данини, слов'яни подарували їм меч, добре вигострений з обох боків, який у прадавній мові слов'ян і називався кілок. Ім'я Скіл теж характеризує певний символ у суспільстві. З одного боку це кіл, а скіл це той хто ним володіє, а саме словотворення скіл може походити від слів: скільки, кількість, чи число кіль в розумінні одиниця. Тому розуміння скіл - перший, чи сам володар цілком вірогідне. Подібні тотожні імена князів зафіксовані і в скандинавському епосі Скольді, руський літопис знає князя Аскольда, назва ріки Оскол теж у певній мірі співзвучні. Уся сукупність свідчень, дає право говорити, що назва сколоти може означати сколочені-об'єднані під однією владою царя-вождя праслов'янських племен. Можна прийти до висновку, що легенди про Колоксая, Скіла, Кия немов би перегукуються між собою і мають слов'янське походження.

Таку особливість мають свідчення Геродота і про першого царя скіфів-сколотів - Таргітая. Ім'я Таргітая у древньогрецькій мові має землеробське означення. Його грецьке розуміння Таргіос - необроблена земля ототожнюється із словосполученням в українській мові "Дике поле". Співзвучний цьому терміну і термін архіос - родоначальник, старшина роду можна означити назву слова Таргітай - як необроблена земля, слово "тархіос"- може означати і родоначальник, де тар-староста, старший, старий, що пояснює українське ім'я Тарас. Такий здогад правомірно до-

повнюється тим, що батька Таргітая замінює син уже з землеробським (слов'янським) іменем Арпоксай, Липоксай і Колоксай. Характерно, що назва Арпоксай цілком ототожнюється з словом оранка, орана земля.

Очевидно, що назва Ор-Ар-поксай від слова орати-оранка має також паралелі в арійській і латинській мовах. Цілком можливо що Ари, Ори - це народ, що проживає на оброблених землях на ланах на полях і їх ймення поляни. Друга назва Ар-поксая може пов'язуватися із назвою землеробського народу, як наприклад тіраспії (ті-ар-спії) чи відомі із греко-римських джерел тірагети, чи з Повісті минулих літ - тиверці. Основа слова походить від назви ріки Дністра (гр. Тіраса) - Тивер, що може означати народ, що живе на воді слов'янській, звідкіля сполучення вервар з'явились слова "варити, виварити," обов'язково на воді.

Тут же на середньому Дністрі-Тірі розміщуються уличі, плем'я, якому належать древні назви міст Лучеськ, Тульчин і другі. Можна припустити, що їх назва походить від слова улучина (щасливі, щастя) і поєднує їх із древньогрецькими жителями міста Ольвія ольвополітами), назва якої означає щаслива. В зв'язку з цим можна говорити про племінне об'єднання уличів, які проживали в улучині Дністра, хоча і ймовірна точка зору, що назва народу уличі означає народ, що займається розведенням бджіл у вуликах - "вуличами". Мовознавці вважають уличів "солеварами".

Край уличів-тиверців (алізонів-траспіїв) Геродоту найбільш відомий, він достовірно описує ріку Буг-Бог, яку називає Гіпаніс – Гі - народ, земля, пан-бог лісів, гір, полів у грецькій міфології, а у слов'янській Велес. Населені пункти на ріці Бозі: Білобережжя, Межибоже, Бужськ-Божськ, немов би уособлюють цю територію з будинами - бужанами Геродота, пізнішим державним формуванням бужан-волинян, про яку розповідає арабський дослідник Масуді.

Сам Дністро-Божський регіон знаходився у підпорядкуванні Ар-поксая чи Хар-поксая. Він Арпок-сай, володар орпка-орала, володів країною Орантією, Горатією на нашу думку відомою по ранньосередньовічних джерелах Хорватією. Рід молодшого сина Колок-сая (володар-кілка-кия) - володів паралатами. Паралати це ті, що служать за плату, тобто дружинники великого князя Колок-сая, які несли прикордонну службу у Дністро-Бужському пониззі. З ними, очевидно, слід пов'язувати пізніші племінні союзи білих сербів верхнього Подніпров'я і білих хорватів Подністров'я і Карпат. Саме скіфи паралати несли основну військ-

кову повинність слов'янського світу по захисту землеробського населення від нападів кочових племен.

З'ясуємо і назву старшого з братів Ліпоксая, володаря ліпка, чаші чи ліри. Саму слов'янську назву ліпок можна трансформувати як варене - липове чи ліплене-ліпити (гончарне ремесло). Ліпок очевидно ліплений староукраїнський посуд, чаша, горщик. Ім'я Ліпоксая вказує на галузь гончарства. Якщо "ліпок" - ліпоксай вивищений ремісничий (гончарний) рід, що вивищився до царського, то спочатку він був рід ремісничий: гончарів, золотарів, вишивальників, різьбярів і т.д. Усі три випадки не вносять сумніву у логічність трактування легенд. З таким трактуванням легенд перекликається і відомий вислів-прислів'я: "Не боги горшки ліплять". Очевидно, що перші горшки все таки ліпились, а ліпок це і є виріб зліплений майстром гончарного ремесла.

Цілком можливо, що ліпок це пристрій для виготовлення горшків, чашоподібна гончарна форма, де перші ліпки - гончарні вироби були запозичені у цивілізацій Середземномор'я і Причорномор'я.

Якщо взяти до уваги розселення слов'ян у Подунав'ї і Подністров'ї і в областях Карпатських гір і їх розселення на схід проходило у догеродотовий час, то цілком можна припускати, що виникнення ремесел у слов'ян проходило власне у цьому регіоні, що підтверджується археологічними свідченнями кельто-слов'янських старожитностей V-IV ст. до н.е. У зв'язку з розвитком Карпато-Дністровської цивілізації протослов'ян тут у Прикарпатті кристалізується етнонім "Ук","Укий", який означає народ, касту жерців культу бога Сонця-Ра, Укий-Ра, де слово Укий - може означати вчений, обізнаний, жрець, волхв. Недарма ж прізвища в західноукраїнському регіоні творяться за допомогою закінчення Ук: Мельни-ч-Ук, Столя-р-Ук, Гонча-р-Ук, Винар-ч-Ук, Крав-ч-Ук, Боднар-ч-Ук, Бортни-ч-Ук, Бой-ч-Ук, Лип-ч-Ук -і т.д. Ук-Укий у Прикарпатців і Гуцулів означає волхв-жрець, служитель культу старослов'янської релігії, яка пов'язується з культом бога Сонця-Ра, Укий-Ра, Ук-Ра, Галицька Ук-Ра-їна[28].

Відома по Галицько-Волинському літописі, цілком відповідає локальному варіанту слов'ян регіону, який вивчається. Характерно, що племінне об'єднання хорватів уособлюється філологами і лінгвістами з етноназвою сонцелюбивих, сонцяників, сонцепоклонників. Хорвати - діти бога Сонця-Ра, де гуцульські коломийки танці в честь бога Сонця-Кола. Назва царя Коло-ксая, якого дослідник Б.О.Рибаков не випадково пояснює як Сонце-цар, що, на нашу думку, не є випадковою тотожність[29]. З цього приводу дуже цікавими є стародавні легенди Подністров'я.

Одна із них розповідає, що давно у Подністров'ї проживали високі і сильні люди і величезних печерах, що розміщувалися на берегах Дністра і Пруту. Одного разу дочка велета проходячи по полю побачила, що під її ногами щось ворушиться, це люди орали ниву. Вона взяла на свою долоню придністровського орача, що орав ниву разом із плугом і парою волів і усе це принесла батькові у печеру. „Тату оці черв'яки порпалися біля Дністра, хто це є?" - запитала вона. Велет подивився на її долоню і сказав дочці, щоб вона віднесла їх туди де вона їх взяла, нехай вони орють землю, це будуть на землі такі маленькі люди. Дочка велета віднесла орачів на те місце де їх взяла. Пройшов час і велети в Подністров'ї вимерли і залишились тільки маленькі люди, які і понині орють свої ниви, від них і походять орії, арії можливо Ар-поксаї, володарі Придністровських земель[30].

Цікавою є легенда про дністровського царя Цецина, що проживав у величезному кам'яному замку. Йому були підвладні усі люди Подністров'я. Він мав таку силу, що ніхто нічого не міг йому зробити і усі в Подністров'ї і Карпатських горах мусили підкорятися йому. Із легенди зрозуміло, що в час царя Цецина у Прикарпатті і Подністров'ї був тільки один кам'яний замок і то тільки у царя, це свідчення і зацікавило археологів внаслідок наявності останнього вони відкрили і дослідили безліч замків, вивчення яких ще попереду. З цього приводу дослідник Подністров'я Б.О.Тимощук наголошує, що легенди мають певну вагу в науковому пошуку, вони допомагають науковцям робити найважливіші археологічні відкриття.

Стародавні легенди Подністров'я засвідчують глибоке і давнє коріння слов'янських племен цього регіону[31]. Наступна легенда теж говорить, що колись давно у Подністров'ї стояв в оточенні густих лісів міцний і високий замок В тому замку жила чарівна цариця, її охороняли озброєні воїни. Ніхто не знав, що робилося за високими стінами того замку. хто туди потрапляв назад не повертався. Легенда привела археологів в гущавину і відкрила давні укріплення. На вершині високого мису знаходилась складна система стародавніх укріплень з ровів і валів, подальше дослідження виявило тут древньослов'янське городище, які на думку Б.О.Тимощука почали у Подністров'ї споруджуватися починаючи з III-II тис. до н.е., це і засвідчує новий період в історії розвитку племен Прикарпаття і середнього Подністров'я[32].

Наука ще не дала повної і достовірної інформації, чому слов'янське населення Середнього Подністров'я і Прикарпаття починаючи із II ст. до н.е. споруджувало до IV-V ст. н.е. невели-

ку кількість міст, можливо археологи ще не відкрили їх і робити висновки ще передчасно. Однак легенди цього регіону говорять про могутні княжі і царські замки, а про міста мовчать. Тільки у одній коломийці (пісенному епосі горян Українських Карпат) наголошується, що: ”Коломия древнє місто за римлян постало”.

Ряд серйозних дослідників опираючись на свідчення Йордана вважають, що у III-IV ст. виникли такі міста як Галич, Перемишль[33]. Та з археологічної точки зору це питання залишається тільки гіпотезою. Реальне існування міст-городищ у Прикарпатті і Подністров’ї засвідчується археологією тільки у V-VI століттях н.е.[34]. Щоправда археологами відкриті у Подністров’ї масштабні фортифікаційні споруди, побудову яких відносять до II-III ст. н.е. Народні легенди Подністров’я по різному трактують час спорудження Троянових валів. Одні наголошують, що Троянові вали збудував римський імператор Троян для оборони своїх володінь, хоча землі Середнього Подністров’я ніколи не входили у склад рабовласницького Риму. Б.О.Тимощук вважає, що немає жодних підстав побудову Троянових валів приписувати римському імператорові Трояну (98-117 рр. н.е.).Тут не виявлено перебування римських легіонів, до того ж вали, що проходять між Прутом і Дністром своїм вістрям спрямовані на південь, де за часів Трояна були римські володіння. Не міг Троян будувати укріплення проти своїх же володінь, а це значить, що вали захищали землі місцевого слов’янського населення від рабовласницького Риму і від степового півдня[35].

Очевидно слов’яни будували ці вали-фортифікаційні споруди за часів Трояна, коли римський імператор завоював Дакію і загрожував землям Подністров’я[36]. Невипадково ім’я Трояна згадується у “Слові о полку Ігоревім”, дослідник якого Л.Махновець переконливо довів його галицьке походження[37]. Російський дослідник Б.О.Рибаков вважає, що ”Слово о полку Ігоревім” розповідає про життя з I віків н.е., тобто з “Троянових віків”, де у II-III ст. слов’яни Подністров’я знаходились у широких політичних і економічних стосунках з римською рабовласницькою державою.

Були “Віка Троянові” за час яких військово-політичні союзи слов’ян консолідувались у “варварські держави”[38]. Можна припустити, що ”Троянові вали”, як захисні фортифікаційні споруди будували слов’яни, у яких в цей час була наявна державність. Для побудови цих валів потрібні були зусилля багатьох слов’янських племен об’єднаних однією ціллю - захистом своїх земель від ворогів. Археологічно “Троянові вали” датуються III-IV ст. н.е. Будівельники валів добре знали і враховували рельєф

місцевостей, як природний оборонний рубіж використали береги Дністра. Троянові вали, наголошує Б.О.Тимощук, очевидно були збудовані в III-IV ст., пізніше вони не могли були бути збудовані, бо з V ст. у Подністров'ї починає існувати інша система оборони окремих територій, а саме городища-гради, які беруть на себе головну роль по захисту мирного населення.

Троянові вали в середньому Подністров'ї - це фортифікаційний витвір слов'янського населення III ст., яке залишило відому черняхівську культуру. Завдяки наявності цих захисних споруд слов'янське населення Прикарпаття і Подністров'я вело успішну боротьбу з чисельними ворогами починаючи з римлян, які намагалися підкорити чи пограбувати ці землі.

Археологічний матеріал засвідчує, що у IV-V ст. на території Прикарпаття і середнього Подністров'я відбулась не зміна народів а зміна формацій тобто, як наголошує, Б.О.Тимощук, зміна матеріальної культури одного і того ж слов'янського населення[39]. Очевидно, що стара формація родоплемінних військових союзів I-III ст. н.е. замінюється ранньофеодальною системою, яка кристалізується у продовж III-IV ст. н.е. По усій ймовірності відомі по джерелах політичні об'єднання антів IV ст. на чолі з царем Божем і 70-ма старійшинами (князями) і королі склавінів, як і об'єднання германців готів, лангобардів, яких очолював Германаріх, можна вважати ранньофеодальними державами[40].

Цілком очевидно, що одна із паростей слов'янського етносу зароджувалась у межиріччі нижнього Дунаю, у басейні ріки Дністра і Прута. Власне, у цьому межиріччі, наголошує В.В. Мавродін, проживали слов'янські племена, що утворили Велику Хорватію, Червону Русь, Галицьке князівство. Слов'янський фольклор, наголошує дослідник, славить тихі води голубого Дунаю, землі, сади дунайського гирла і Дністро-Дунайського межиріччя[41]. Стародавні легенди, билини, сказання про Дунай і проживання там слов'ян примусили руського літописця бачити на землях Дунаю слов'янську прабатьківщину.

Навіть якщо відкинути упередженість літописця і взяти до уваги лиш давнє проживання слов'ян на Дунаї, то свідчення літопису, без сумніву, достовірне. Очевидно, за слов'янськими міфами, билинами, сказаннями лежать факти, що подарували людству Трою, Кнос, Мікени та інші древні цивілізації. В формуванні місцевого Дністро-Дунайського слов'янства, його фольклорі відбиті традиції, без сумніву причетні до етногенезу слов'ян. У регіоні межиріччя Дунаю і Дністра, по відрогах Карпат, наголошує М. І. Артамонов, проживали праслов'янські племена тиверців, уличів і хорватів. Вони були носіями

слов'янської культури і державності. Суспільство, яке утворили слов'яни, викристалізувалось із загального масиву фракійського світу, фракійського етносу. Своєю культурою, вважає дослідник, доповнювали багатоетнічний фракійський світ. Фракійська, чи дакійська цивілізація безперечно була багатоетнічною. У рамках цього багатоетнічного культурного світу, очевидно, існували кельти, латини, елліни, германи і слов'яни[42].

Очевидно, наголошує В.В.Мавродін, що у Дністро-Дунайській частині фракійської цивілізації формувалися слов'яни. Римські і ранньовізантійські джерела невипадково називають слов'ян гетами (предки тиверців), а Феофілакт Сімонатта прямо говорить: "Слов'яни раніше називались гетами". Звернемо увагу на факти, які незаперечно доказують тотожність слов'ян і гетів[43]. Уже історики XIX ст. зауважували тотожність слов'ян і гетів. Тотожність одягу, озброєння, побутових особливостей бачили такі фахівці в галузі славістики, як Чертков і Дринов[44]. Про слов'янське населення Дністро-Дунайського межиріччя, його культуру, побут, звичаї, релігію писав Д.Я. Самоквасов, який бачив у загальному масиві дакійського етносу слов'янські племінні об'єднання, які локалізував у басейні Нижнього Дунаю і в Подністров'ї.

Особливо розвинулись у окремий етнос, на думку дослідника слов'ян, у час завоювання Римом Дакії. Розпад під ударами Римської держави фракійської коаліції народів кристалізувало слов'янський етнос[45]. На близькості гетів і слов'ян наголошував дослідник Ф. Браун[46]. Дакійські елементи мистецтва і культури у слов'ян Подунав'я і Подністров'я просліджував радянський дослідник В.А. Городцов[47]. Схожі точки зору на розвиток слов'янського етносу в Дністро-Дунайському регіоні розвивали румунський дослідник А. Нанко і чеський І.Піг[48]. Галицький історик О. Партицький у своїй роботі "Старовинна історія Галичини" на численних прикладах теж доводить тотожність гетів і слов'ян[49]. Сукупність історичних археологічних і лінгвістичних матеріалів була проаналізована В.В. Мавродіним, який дійшов висновку, що стародавній народ гети Дністро-Дунайського межиріччя - це пізніша південно-західна гілка східного слов'янства[50].

Такі твердження радянського історика В.В. Мавродіна змусили звернутися до цього регіону археологів і антропологів, які внаслідок всестороннього вивчення археологічних матеріалів прийшли до висновку, що у Дністро-Дунайському регіоні сформувалась особлива південно-західна гілка східного слов'янства, в етнічному складі якого дакійські елементи займали певне міс-

це[51]. На наявність давніх слов'ян у Прикарпатті і Подністров'ї вказував і Н.С. Державін, який вважав карпів-хорватів одним автохтонним слов'янським етносом. Присутність древніх слов'янських топонімів у Дакії наголошував, Н.С. Державін, а також знайдені грецькі і римські написи, що свідчать про наявність тут слов'ян, підтвердження археологічні і антропологічні, не залишають сумніву про давнє походження слов'ян у цьому регіоні. Очевидно, доказом древності слов'ян у цьому регіоні, їх економічного і політичного розвитку можуть бути свідчення римських істориків про венедів-слов'ян, які переросли у численні народи антів і склавінів.

Римський історик Йордан поселяє склавінів у межиріччях Дунаю, Дністра і Дніпра. Прокопій Кесарійський, Маврикій локалізують антів і склавінів у Дністро-Дунайському регіоні Карпатах і Прикарпатті[52]. В.В. Мавродін уточнює: від пониззя Дунаю до Дністра і вверх по течіях рік Дністра і Прута, де в літописний час проживали тиверці, уличі, хорвати, які складали одну етнокультурну спорідненість, відому в VII ст. з свідчень К. Багрянородного, як Велика чи Біла Хорватія. У час давньої Червоної Русі: Нижнє Подунав'я, Молдавія і Буковина були складовою територією Галицької Русі.

Численні слов'янські міста у Нижньому Подунав'ї, що автохтонно простягаються у Галичину, тобто до Верхнього Подністров'я з Нижнього Подунав'я яскраво підтверджують існування з римського часу слов'янського землеробського поселення цього регіону[53]. Внаслідок експансії Римської рабовласницької держави на фракійський світ у Дністро-Нижньодунайському регіоні починають формуватися певні державні утворення. В.Ю. Мурзін і Ю.В. Павленко допускають участь слов'ян у формуванні державності у даків у I ст. н.е. Очевидно, державне утворення, на чолі якого стояв Буре-віст (Буря і вість), окрім даків складали і гети-слов'яни. Дане державне утворення включало в себе поселення Подністров'я і Карпат. На нашу думку, державне утворення Буре-вісти включало в себе військово-політичні союзи тіра-гетів пізніших тіверців, і прикарпатських карпів-хорватів. Вони і лежать в основі слов'янської державності[54].

Формування класового суспільства у I ст. н.е. згідно з археологічними джерелами у Дністро-Дунайському межиріччі стає історичною необхідністю. В кінці I тис. до н.е. і в перших ст. н.е. племінні об'єднання Прикарпаття і Подністров'я, вважає Б.О. Тимощук, переживали період розпаду первіснообщинних відносин. Східнослов'янські племена переселяються в цей час ближче до кордонів і територій багатої Римської імперії. Території При-

карпаття, Буковини і Подністров'я включаються в економічні і політичні стосунки з імперією, яка відіграє у суспільно-економічному і політичному розвитку слов'янського суспільства велике значення. Слов'яни розвивають римські технології ремесел, землеробські знаряддя праці. Виявлені гончарні майстерні, готовий посуд, передовий на той час сільськогосподарський реманент говорять про високий суспільно-економічний рівень слов'ян Подністров'я і Подунав'я. Торгові стосунки, накопичення багатства у вигляді скарбів римських монет у знаті, розвинуте товарне виробництво говорять про формування у II-III ст. у Подністров'ї класового суспільства, держави[55].

Роль Карпато-Дністровського регіону в I ст. н. е. у формуванні державності в слов'ян була дуже велика. Склавіни і анти соціально-економічно і політично у Подністровському регіоні прогресували швидше. Включення даного регіону в економічну і політичну сферу римської держави: торгово-обмінні пункти, римські міста, близькість римської економічної і політичної системи управління повинно було докорінно змінити суспільно-політичний лад слов'ян. В цей час, племінні військово-політичні союзи слов'ян Подністров'я створюють свої держави, відомі під назвами середньовічних варварських королівств. До таких державних формувань слід віднести держави антів, склавінів і германських племен готів Дністро-Дунайського регіону, мали усі ознаки держав у III-IУ ст. н.е.[56]. Б.О. Тимощук вважає, що в цей час анти і склавіни згідно з письмовими і археологічними джерелами складали дві локальні групи.

На території, яка, за письмовими джерелами, належала антам і склавінам, наголошує дослідник, відкрито багато пам'яток, які дають підстави розділити ці політичні і соціально-економічні об'єднання на дві локальні групи. Археологічні джерела празького типу, що тягнуться від Прип'яті до Дністра і по Подністров'ю, належать склавінам. Вони тягнуться по всьому Придністров'ї, і Буковині зокрема. Пам'ятники київського типу тягнуться до нижнього Дунаю і належать антам[57].

Питання політичного і соціально-економічного як і етнічного устрою антів і склавінів є дуже складним і остаточно не з'ясованим. Автор даної праці дотримується точки зору наявності у слов'янських конгломератів склавінів і антів ранньофеодальної, з елементами патріархального рабства державності. Всупереч плеяді дослідників, які вважають літописного антського царя-короля-князя Божа лиш племінним вождем союзу племен, автор даного дослідження вбачає у Божеві і його 70 старійшинах елементи структури зародження ранньо-феодального суспільст-

ва.Київський дослідник І.М. Шекера справедливо наголошував, проаналізувавши свідчення про гото-слов'янську війну кінця III - поч IV ст., що східні слов'яни у першій половині IV ст. мали свою державність на чолі з своїм королем Божем. Розвинене землеробство, скотарство, ремесла, торгівля можуть свідчити про паростки ранньофеодального суспільства. Кристалізація держави слов'ян у III-IV ст. супроводжувалась боротьбою з численними ворогами, в першу чергу з державою готів і римлян, що теж утворили і кристалізували регіональну ранньофеодальну структуру[58].

Становлення слов'янської державності у Дністро-Дунайському регіоні у римський час, очевидно під загрозою ворожого поневолення проходило так швидко і бурхливо, що відображення цього процесу археологічно можна побачити в наявності черняхівської культури і економічних структурах, які набрали у II-IV ст. у цьому регіоні римсько-провінційного типу[59]. Цілком очевидно, наголошує київський дослідник М.Ю. Брайчевський, в історії давніх слов'ян II ст. н.е. було переломним моментом. Саме у цей час на широкому просторі Дністро-Подунав'я формується римсько-провінційна культура, яка за своїми основними компонентами відповідає новій феодальній формації, у яку вступають літописні анти і склавіни.

Очевидно, у цей час союзи склавінів, антів, германські племена готів, набирають рис варварських королівств раннього середньовіччя з ранньофеодальними ознаками. М.Ю. Брайчевський вважає, що дані конгломерати знаходились у стадії переходу до феодалізму і за своїм соціальним і політичним розвитком знаходились на приблизно однаковому рівні[60].

Болгарська дослідниця Людмила Боєва вважає, що найдавніші слов'янські держави формувались у II-IV ст. н.е, які вона пов'язує з літописними антами і склавінами. Вона вважає, що анти і склавіни оминули рабовласницький лад і перейшли зразу до феодального суспільства. Велика кількість князівств і королівств у слов'ян у IV ст. говорить про становлення ранньофеодального ладу, а з відходом і занепадом римської держави з Дністро-Дунайського регіону зникають елементи внутріплемінного рабоволодіння[61].

Високий соціально-економічний рівень слов'ян Подністров'я проглядає через призму археологічного матеріалу І.С. Винокур. Він бачить у II-IV ст. у суспільстві Подністров'я досить глибоку диференціацію. Свідчення Йордана про війну остготського короля Германаріха з слов'янами, яких очолював цар Бож і 70 наближених до нього вельмож у 70-ті р. IV ст., говорить про могу-

тнє державне утворення у слов'ян[62]. В цей час, формується військово-політичний, з ранньофеодальними ознаками лад у Бузько-Дністро-Дунайських слов'ян. Військова організація, можливо, із часу римсько-слов'янських і гото-слов'янських стосунків і сутичок починає у IV ст. відігравати важливу роль у слов'янському суспільстві. Питання військової і політичної організації антів і склавінів з'ясовував Б.Д. Греков, який вважав, що на початку I ст. н.е. у слов'ян кожен чоловік був воїном і складав слов'янське військо. З розвитком слов'янського суспільства і його військово-політичної організації біля князя-вождя групувалась його привілейована частина більш заможних і прославлених у ратях воїнів, які становили уже політичну опору князя-вождя[63].

М.Ю. Брайчевський висловив думку, що в слов'янському суспільстві III-IV ст. споглядаються глибокі зміни політичного ладу в бік феодалізації суспільства, і зокрема його військової організації. За його висновками, основна маса населення стає беззбройною, і на авансцену виступає професійна дружина, своєрідний клас феодалів, що спеціалізується у військовій галузі[64]. Очевидно, прототип своєрідного рицарського стану зароджується у слов'янському суспільстві у час гото-слов'янських і слов'янсько-римських воєн. Нова військова організація, що у I-II ст. не мала ні соціальної ні політичної і економічної основи для постійного перебування при вождю-князю, у III -IV ст. внаслідок постійних воєн, грабуючи сусідів і вторгаючись у багаті сусідні землі римської імперії, збагачується і перетворюється в ранньофеодальну знать.

В цей час із воїнів, що оточували князя формується привілейований клас. Спочатку воїни друзі вождя-князя (дружина) у походах складають тільки оточення князя. Внаслідок подальшого розвитку ранньофеодальних відносин вони трансформуються у регіональних старійшин (князів), які у III ст. відомі як 70 старійшин-князів при царю Божу. Вони його політична опора, воєначальники певних військових загонів. Цілком можливо, що 70 старійшин (князів) були володарями певних племінних слов'янських територій і представляли у імперській структурі царства Божа регіональні військово-політичні організації.

Така ситуація у слов'янському суспільстві, наголошує Б.О.Рибаков, у "Троянові часи" (II-IV ст. н.е.) цілком можлива. Рабовласницький Рим, на думку дослідника, виявив сильний вплив на германські народи і народи слов'янські басейна рік Рейну, Ельби і Одеру, а також слов'ян Дунаю, Дністра, Прута і Карпат, де римська імперія стала безпосереднім сусідом Дніст-

ро-Дунайських-Карпатських слов'ян. Дякуючи цьому сусідству у слов'ян цього регіону у III-IV ст. докорінно змінюється політичний лад. Б.О.Рибаков вважав, що розташовані поблизу римських кордонів слов'яни формують свої державні утворення: царства, королівства, князівства. На користь висунутої гіпотези можуть говорити факти багатства слов'янської знаті. Наявність загальнодержавних споруд між Дністром і Прутом "Троянових валів" і початок дружинних походів слов'ян у III-IV ст. у Подунав'я, привело до того, що розвинуло тут на передовому півдні слов'янську державність. Задовго до Київської Русі у цій частині слов'янського світу найбільш близького до передової середземноморської цивілізації і в першу чергу культурних римських центрів - міст, рівень соціального і політичного життя слов'ян змінюється у користь класового суспільства[65]. Автори праці під редакцією В.І.Яніна "Законодавство древньої Русі" вірно наголошують, що Київська Русь і Подніпров'я не були першою і очевидно феодальною державою східних слов'ян. На їх думку уже могутніми класовими державами у слов'ян були держави: Славія, Куявія і Артанія, які вчені датують VII ст.[66]. Та згодом дослідники прийшли до висновку, що і Волинська держава очолена Маджаком могла бути уже ранньофеодальною державою слов'ян. Досліджений археологічно один із ключових центрів Волинської держави ранньофеодальне місто Зимно, яке датується вченими V-VI ст. н.е., яскраво підтверджує нам наявність у слов'ян у V ст. ранньофеодального суспільства і державності [67]. Радянський дослідник С.В.Юшков ще у свій час проаналізувавши джерела і загальний поступальний хід розвитку слов'янського суспільства, прийшов до висновку, що починаючи із царства антів і королівства склавінів, а тобто III -IV ст. н.е., усі слов'янські політичні об'єднання слід вважати державами[68]. До такої ж думки приєднався і визначний радянський історику Б.Д.Греков[69].

Та обидва ці дослідники всерйоз не розглядали розвиток слов'янського етносу Дністро-Подунав'я зокрема слов'яно-гетського локального конгломерату межі I ст. н.е., племінних об'єднань тіра-гетів-тиверців, карпів-хорватів. Ряд істориків називає гетів слов'янами і цим нехтувати не можна. Відомості про Дністро-Дунайську суспільну групу гетів знаходимо починаючи із свідчень Геродота: "Гети найхоробріші і найсправедливіші між фракійцями". Гети займали Дністро-Подунав'я і місцями переходили за Дунай. В IV ст. до н.е. з гетами воював Олександр Македонський між нижнім Дністром і Дунаєм. Із джерел нам відома так звана "Гетська пустиня", де ледве не загинуло військо

Лісомаха у 313-218 роках. М.С.Грушевський вважав, що гетське розселення сягало далеко на Схід і очевидно мало безпосереднє відношення до формування тіра-гетів-тиверців нижньо-дністровських слов'ян. Уже в І ст. до н.е. гети утворили могутню державу на чолі з царем Буре-вістом, яка була настільки могутньою, що припинила існування усіх грецьких міст-держав починаючи з Ольвії і аж до Анатолії.

Сполучившись у єдину гето-слов'янсько-дакійську державу етноси даного регіону під керівництвом царя Декабеля (Децебала) - талановитого політичного діяча і полководця розпочала боротьбу проти агресії римської рабовласницької держави. На жаль слов'яно-фракійська коаліція зазнала поразки в Подунав'ї, що заставило слов'ян і частину фракійців відійти у Подністров'я, зайняти нові рубежі проти наступу рабовласницького Риму, про що можуть свідчити споруджені між Дністром і Прутом "Троянові вали". Власне тут кристалізується, по організації римлянами провінції "Дакія" - слов'яно-фракійська держава карпів-хорватів з домінуючими слов'янськими компонентами[70].

Із аналізу свідчень і археологічного матеріалу стає зрозуміло, що Дністро-Дунайська група слов'ян була у даному регіоні основною політичною і економічною силою в утворенні слов'янської державності і феодальної зокрема. Цілком очевидно, що слов'янська державність тут виникла внаслідок впливу держав Північного Причорномор'я з одної сторони впливу кельтської цивілізації з другої сторони, а в ІІ ст. н.е. вона модернізувалась внаслідок безпосереднього сусідства рабовласницької римської держави. Внаслідок встановлення економічних і політичних стосунків з римською державою слов'янських князівств Подністров'я і Побужжя слов'яни перебрали у Риму систему державного економічного і політичного устрою, яка зуміла підкріпити і поставити на вищий політичний рівень слов'янську общинну систему і внести в неї певні, характерні для рабовласницького суспільства риси.

Слов'янська община очевидно існувала уже у час антської держави і була організатором державності у слов'ян. Власне з общини і її верхнього ешелону влади старійшин-князів стала формуватися князівська влада, яка на межі н.е. почала закладати фундамент майбутньої феодальної державності. Щоправда слід зауважити вплив на суспільство слов'ян кельтського світу, який теж кристалізував певні політичні організації слов'ян регіону, який ми вивчаємо, на зразок "варварських держав", на стадії яких перебували і самі кельти, та домінуючий вплив на форму-

вання ранньофеодальної державності слов'ян належить Римській рабовласницькій державі.

Активні дії рабовласницького Риму проти слов'ян у Дністро-Подунав'ї, організація у сусідстві з слов'янським світом за римськими політичними канонами провінції "Дакія і Мезія" повинно було мати вплив на політичні реформації в сусідньому слов'янському світі, щоб протистояти наступаючій політичній і соціально-економічній машині Риму, слов'яни повинні були теж модернізувати свою політичну систему, з'єднати всі князівства в одну імперську структуру, яку ми проглядаємо в державному устрої антів і склавінів. Очевидно у I-II ст. н.е. у слов'ян в умовах нової черняхівської культури, що набрала рис римопровінційного рівня розвитку пройшов історичний скачок від общинного ладу до феодального. В цей час слов'яни в умовах високого рівня черняхівської культури набрали рис римопровінційного рівня, що прискорило рух у напрямку складання феодального суспільства і феодальної слов'янської державності зокрема.

Кристалізована внаслідок війн з Римською державою слов'янська військова знать, яка осягла найбільшу владу в суспільстві, уже не бажала втрачати свою панівну роль. В цей час вона уже прагнула передавати її спадково. Царі, князі слов'ян у II-III ст., оточені старійшинами - князями, воїнами намагалися зберегти усі привілеї в суспільстві, оскільки закабалити своїх співвітчизників вони не мали достатньої сили, то підпорядкувати їх номінально під причиною постійної зовнішньої загрози вони могли. В таких умовах формувати феодальний уклад, який був безумовною необхідністю в рамках слов'янського суспільства було можливо і не викликало у масах ніякого спротиву.

Власне за таких умов у антів і склавінів почалися кристалізуватися ранньофеодальні монархії. Класичний приклад цьому згадана у джерелах держава антів з царем Божем і 70 його старійшинами (князями), які становили на нашу думку ранньофеодальні етнополітичні об'єднання з певними окремими територіями, політичним управлінням і судочинством. Розроблена нами теорія регіональної слов'янської державності цілком застосовна для Дністро-Карпато-Дунайських слов'ян, адже власне у цьому регіоні концентруються і консолідуються, що доказано археологічно, племінні князівства слов'ян. Слід зауважити, що культура Дністро-Подунайських слов'ян I-IV ст., дещо відрізняється від кристалізації племен східних слов'ян, якщо взагалі будь який розподіл слов'ян на південних, західних і східних в цей час допустимий.

На нашу думку слов'яни представляли в цей час у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні один етнічний конгломерат із своїми політичними різного рівня і етнічними особливостями князівствами, які внаслідок територіального відособлення почали набирати риси невеликих князівств-держав. Культура Дністро-Дунайських слов'ян цілком ототожнюється з черняхівською культурою. Культура ж середнього Дніпра не ототожнюється з черняхівською культурою і виглядає досить примітивною. Виявлені незначні пам'ятники черняхівської культури слов'ян Дністро-Подунав'я слід пояснювати їх рухом чи міграцією на схід у басейн середнього Дніпра. Сама ж черняхівська культура слов'ян Дністро-Подунав'я мала чіткі риси північно-римської периферії. Зв'язана з римським світом вона носила в I-IV ст. відповідно високий для свого часу рівень виробництва, і стимулювала розвиток культурних і суспільних відносин. Плужне землеробство і розвинуте скотарство, високо розвинуті ремесла і широкі ринкові зв'язки, стимулювали розвиток господарства. Була важливим важелем у торговельних відносинах і римська монета. Накінець поширення у Дністро-Подунав'ї писемності, яку П.Н.Третяков вважав слов'янською на основі древньогрецького і латинського алфавітів, може говорити про феодальний рівень суспільства.

Основою цього слов'янського суспільства був общинний лад з елементами феодальної надбудови і князівсько-дружинною системою, що пояснюється тим, що слов'янська культура Дністро-Подунав'я була дуже тісно зв'язана з античним світом, що позначалося на розвитку економічних і політичних структур у цьому регіоні. Інша картина у Подніпровському регіоні, де лише в середині першого тис. (VII ст. н.е.) слов'яни Подніпров'я почали виготовляти посуд на гончарному крузі, і лише у Подніпров'ї власне в цей час, від решти ремесел виділились металургійні ремесла.

Що стосується політичного ладу, то П.Н.Третяков наголошує на існуванні тут у середині I тис. н.е. патріархально-родових відносин суспільного господарства і відсутності городищ і міст, без майнової диференціації і могутньої політичної надбудови. Лише після VII ст. у Подунав'ї відбуваються суспільно-політичні і економічні зрушення. Цілком очевидно, що слов'яни Дністро-Подунав'я (черняхівська культура) II-IV ст. і слов'яни Подніпров'я розвивались зовсім по різних соціально-економічних і політичних і історичних умовах відносно римського світу. Без сумніву, що черняхівський етнос слов'ян Дністро-Подунав'я прогресував швидше у економічному і політично-

му розумінні, де склалась особлива слов'янська культура, що поширювалася у Подніпров'я і де видно вплив її на балтське населення по матеріалах археологічних розкопок[71]. Цілком очевидно, що суспільний вплив Дністро-Подунав'я прискорив і розвиток Подніпровських слов'ян, що породило сукупний процес розвитку слов'янського суспільства в Дністро-Дніпровському міжріччі в IV-VII ст. н.е. Такий процес і міг породити зміну культур як вважав В.П.Петров черняхівсько-слов'яської на суто слов'янську[72].

Криза римської держави, наголошував дослідник, зумовило кризу і в Дністро-Дунайських областях, а нашестя гуннів і авар припинило тут поступальний розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Масові спустошення слов'янських земель привели до занепаду економічних і політичних регіональних центрів і примітивізації культури. Ряд дослідників вважають, що високий економічний і політичний рівень Дністро-Подунав'я II-IV ст. пов'язується із багатоетнічністю регіону. Великі городища, кам'яні побудови Подністров'я і Карпат пов'язуються з готами, кельтами, фракійцями, а також слов'янами (зарубинецька культура). Картина у регіоні була строкатою у I ст. н.е. Усі ці етноси очевидно об'єднувалися і кристалізувалися у Подністровську державність у I ст. н.е. перед загрозою нападів кочовиків. Усі ці етноси перед загрозою нападів сарматів і других кочовиків і кристалізували черняхівську культуру.

Цілком ймовірно, що внаслідок злиття цих етносів у єдину народність домінуючими у ньому стали слов'янські компоненти, які внаслідок подальшого розвитку, поглинули усі інші етнокультурні об'єднання і кристалізували на думку багатьох дослідників ранньослов'янські старожитності, які власне археологічно досліджені у Дністро-Прутському регіоні, а точніше на території Української Буковини[73]. Очевидно злиття воєдино кельтських, готських фракійських і дакійських компонентів у середовищі могутнього слов'янського етносу дали поштовх для кристалізації у I-х століттях слов'янської державності[74]. Письмові джерела II-IV ст. фіксують у регіоні, який ми вивчаємо, слов'ян-склавінів від Дунаю до Дністра. Більшість дослідників рахують повідомлення Плінія Старшого, Таціта і Птолемея і других римських авторів I-II ст. про венедів, як реальні свідчення про етнос слов'ян і ототожнюють їх з мешканцями Прикарпатсько-Подністровського[75].

Цілком очевидно, що венеди Дністро-Дунайського регіону у I ст. уособлювали цілком самостійну етнічну групу, яка існувала

у даному регіоні поряд з такими етнічними конгломератами, як германці, фракійці, кельти і сармати. Більше того, по свідченнях К.Тацита, який характеризував венедів, можна зробити висновок, що їх територія знаходилась між землями германців, сарматів і фракійців, а це за нашими дослідженнями можуть бути тільки землі Дністро-Подунав'я і Карпат. Як відомо окрім свідчень Плінія, Тацита і Птолемея у І ст. н.е. венедів в області Прикарпаття означують і другі джерела. Так Певтінгерові таблиці, римські дорожні карти ІІІ ст. відмічають венедів на північно-західних напрямках від Карпат і в міжріччі Дністра і Дунаю[76]. Важливе місце в дослідженні етногенезу слов'ян Дністро-Подунав'я належить лінгвістиці.

Дослідники у цьому напрямку В.Н.Топоров і О.М.Трубачов провели картографування території верхнього і середнього Подністров'я, вони прийшли до висновку, що дана територія належить до територій де формувалися ранньосередньовічні слов'янські старожитності. Признаючи домінуючу вагу слов'янського етносу вони зауважують наявність і вплив на формування слов'ян Дністро-Подунав'я кельтського, фракійського і германських етносів[77]. Наявність древніх балто-слов'янських і германо-слов'янських мовних зв'язків в області Подністров'я і Карпат відмічає мовознавець Ф.П.Філін, він наголошує, що назви Горби, Хорби, Хрипи, Хрби, як і назви бук тис, явір і означені цими назвами поселення належать до ранньослов'янських етнічних старожитностей. Він переконаний, що Дністро-Подунав'я приймало безпосередню участь в етногенезі слов'ян[78].

Б.О.Тимощук який вивчав ранньослов'янські пам'ятники Дністро-Подунав'я пов'язує їх витоки із черняхівської культури. Він наголошує, що усі житла слов'янських поселень V ст. н.е., як і гончарні вироби з цих поселень можна пов'язувати із структурою жител і гончарним посудом черняхівської культури. В певній мірі можна прослідкувати спадкову послідуючу зміну культур[79]. В стратиграфічній коаліції археологічних культур середнього Подністров'я і Прикарпаття слов'янська культура виходить із черняхівської включаючи також і культуру Карпатських курганів і переходить в давньоукраїнську культуру ІХ-ХІ ст., при цьому, однак, важко встановити тверді дати, та тотожність очевидна. Наявні пам'ятники дають право вважати, що між черняхівською і слов'янською культурами середнього Подністров'я і Прикарпаття існують стародавні етнічні зв'язки.

Еволюція цієї культури проходила поступово і охоплювала значний проміжок часу, за який і набрала рис ранньос-

лов'янської культури. Очевидно у формуванні слов'ян Дністровського басейну був і перехідний період, який припадає на перші століття н.е. і кристалізується у рамках черняхівської культури і реально виділяється у IV-V ст. ст. н.е. Занепад черняхівської культури в зв'язку з гунською навалою у III-IV ст. кристалізує у IV-V ст. слов'янські старожитності. Можливо, що старослов'янські старожитності і раніше уособлювали могутню структуру етносу який внаслідок кельтського, фракійського і римопровінційного впливу не був достатньо повно з археологічної точки зору, представлений у регіоні, який ми вивчаємо, і тільки внаслідок відходу чи кінцевій асиміляції цих етносів у III-V ст. слов'янські старожитності регіону, який ми вивчаємо, стають реально існуючими для дослідження археологічною наукою.

Очевидно, наголошує український дослідник В.Д.Баран, на територіях від верхньої Вісли до Карпат і Подністров'я у II-IV ст. проходили процеси, що привели до кристалізації слов'янського етносу у вивчаємому нами регіоні. Українське Прикарпаття, Верхнє Подністров'я і Волинь були ключовими територіями де складався локальний варіант слов'янського етносу. Вивчення усіх пам'ятників II-IV ст. н.е. показало, що більшість із них пов'язуються із процесами формування слов'янських старожитностей. Уся сукупність пам'ятників: липецької культури, культури Карпатських курганів, як і черняхівської культури - пам'ятки якої типологічно близькі до пам'ятників слов'янської групи V-VI ст. н.е. досліджених на території Верхнього Подністров'я і Побужжя. Уже в перших століттях н.е. починаються прослідковуватися риси їх тотожності з пізнішими ранньо-слов'янськими старожитностями. Сучасні дослідження на середньому Дністрі встановили найбільш ранні слов'янські старожитності, які датуються II-IV ст.

Р.В.Терпиловський вважає, що слов'янське населення Подністров'я у I-II ст. н.е. вело таку саму систему господарства як і у VI-VII ст. н.е., проте передові конгломерати слов'ян, що проживав у Верхів'ях Дністра та Західного Бугу зберегли черняхівські риси, які були притаманні їм у I-II ст. н. е. і які наявні і в пізніші часи. По усій сукупності виявленого археологічного матеріалу можна припускати, що II ст. н.е. у слов'ян Прикарпатського регіону виникають більш передові методи господарювання, зароджуються городища, які у продовж віків еволюціонують у гради, які археологічно досліджені і датуються V-VI ст. н.е.[80]. Можна припускати, що у II-II ст. військово-політичні союзи слов'ян Дністро-Дунайського регіону набирають рис "варварських середньовічних держав". Не слід виключати, що в своїй основі вони

набирають ранньофеодальні ознаки. Р.В.Терпиловський наголошує, що у II-IV ст. у Дністро-Дунайському регіоні концентрується велика кількість слов'янського етносу, який під римопровінційним впливом формує свою державність, в яку входять і інші етнічні групи.

Широкі археологічні дослідження в Прикарпатті біля сіл: Теремці, Сокіл, Рашків, датуються III ст. н. е., вони безперечно відносяться до тієї групи пам'яток черняхівської культури, яка належала слов'янському населенню. Імовірно уже в римський час слов'янське населення Прикарпаття становило якусь власну слов'янську культуру підкріплену політичною формою державності (типу держави карпів-хорватів), яка розвивалась під впливом провінційно-римської культури. Слов'яни Прикарпаття уже в III ст. були тим цементуючим етносом (державою), що протиставлявся державі готів.

Після розгрому причорноморських готів гуннами для слов'ян Прикарпаття і Побужжя склались більш сприятливі політичні умови які кристалізували із невеликих князівств-держав ранньосередньовічні слов'янські імперії антів і склавінів. Початком консолідації цих ранньофеодальних слов'янських держав поклало вторгнення римлян у II ст.н.е. і гото-слов'янські війни III-IV ст. н.е., так яскраво описані Йорданом. Основною політичною (державною) силою, яка протистояла готам були держави антів і склавінів, які розміщувались в Бужсько-Дністро-Дунайському регіоні. Слов'янське населення Подніпров'я, та інших регіонів, якщо й брало участь у цих війнах у складі антського царства, то очевидно, як васальні князівства Побужських (антських) володарів.

Ці війни проходили, як видно із джерел, з перемінним успіхом і закінчились поразкою антського царя Божа. Поразка слов'ян-антів носила тимчасовий характер, вона привела ці племінні конгломерати до консолідації у більш могутні державні об'єднання, одним із великих центрів якого було виявлене ранньофеодальне городище Зимно, яке датується V-VI ст. н.е.[81]. В.О.Ключевський вважав прикарпатський союз слов'ян і їх державність, як історичний факт, який можна поставити на самому початку слов'янської державності, вона почалася у VI ст. на самому краю південно-західної рівнини, на північно-східних схилах і передгір'ях Карпат[82]. С.В.Юшков виразив у свій час сумніви з приводу першості Волинської держави V-VI ст. По цього питанню він писав: "Було у слов'ян ще і раніше державне утворення на чолі з царем антів Божем у III-IV ст.

В цей же час існувало і багато слов'янських держав-князівств, очевидно, усіх їх як і політичне об'єднання антів слід називати державами[83].Слов'янську державність виводив від Антського царства і відомий радянський вчений Б.Д.Греков[84]. Наші твердження підтверджуються і виявленими слов'янських пам'ятниками на Дністрі, Південному Бузі і верхньому Пруті. Археологічно виявлені знахідки датуються III-IV ст. н.е., що може говорити про виникнення нової етнокультурної і соціально-економічної спільності (державності) в якій провідне місце займали слов'яни[85]. Наші соціально-політичні дослідження підтверджуються і даними лінгвістики.

Саме в районах стику волино-подільської і середньо-дністровської (пізньо-зарубинецької) культури, а також в зонах черняхівської культури середнього і верхнього Дністра і верхньої Вісли лінгвісти О.М.Трубачов і В.М.Топоров встановили архаїчний пласт слов'янських гідронімів. Найстародавнішими слов'янськими гідронімами, на думку дослідників, є гідроніми, які суцільним пластом вкривають територію верхів'я Пруту, середнього та верхнього Дністра до верхів'я Вісли[86]. Можна вважати, що хронологічно вони зв'язані саме з цивілізацією антів і склавінів в тих районах де слов'яни-анти оселились пізніше у другій половині I тисячоліття на землях склавинів[87]. Нашу точку зору підтверджують і антропологічні дані із аналізу яких видно, що населення черняхівського часу Дністровського регіону близьке по антропологічному складу із населенням даного регіону в IX-X століття. Такі наші висновки співпадають із свідченнями римських джерел I-II ст. і свідченнями візантійських джерел VI-VII ст. Їх сукупність чітко фіксує слов'ян починаючи з I-II ст. н.е. у римський час на схід від Вісли. тобто на територіях, що охоплювали ключові землі басейнів рік Дунаю, Прута, Дністра і усіх його східних приток до Бугу, Случа.

Можна припустити, що уже в I-II ст. слов'янське населення сягало і Подніпров'я і басейну ріки Прип'яті де стикалося з балтійським етносом. Можна припустити, що власне у цей час там кристалізувались балто-слов'янська суспільна група[88]. Що стосується розселення слов'ян у Дунайсько-Дністровському регіоні, тобто на його півдні, зокрема починаючи з нижнього Дунаю, то слов'яни під назвою гети (тіра-гети, тиверці) - належать до найдавнішого населення Нижньо-Дністровського регіону. Характерно, що античні і римські джерела розміщують тут слов'ян-венедів, а ряд античних авторів прямо ототожнюють слов'ян з гетами[89].

Пентінгерові таблиці римська карта доріг (III ст. н.е.) розміщує венедів-слов'ян між Нижнім Дунаєм і Дністром поряд з сарматами, гепідами, даками, готами та іншими суспільними групами. В останньому десятилітті українські та молдавські археологи відкрили в даному регіоні нову групу пам'яток типу Етулії, що типологічно пов'язується з слов'янськими старожитностями цього самого часу, які датуються III ст. н.е. і які ототожнюються із типологічними пам'ятниками середнього і верхнього Подністров'я. Чотирикутні житла, напівземлянки, безурнові поховання з трупоспаленням по усій ймовірності належать старослов'янському етносу. Є усі підстави зв'язувати це населення з венедами-слов'янами Пентінгерових таблиць. Пізніші письмові джерела згадують на цій території слов'ян-склавінів і антів (пражська та пеньківська культури) старожитності яких у Подністров'ї та Подунав'ї відносяться до другої половини V - перш. пол. VI століття. Йордан досить добре знає і визначає територію склавінів, які проживають від Дунаю до Дністра і до верхів'я Вісли. На північному березі Дунаю відзначає слов'ян Прокопій Кесарійський. У Подунав'ї йому відомі не тільки склавіни але й анти, яких він розмежовує, наголошуючи однак, що в минулому вони були єдиним народом. Порівнюючи свідчення Йордана і Прокопія про слов'ян, які ми відносим до кінця V - поч. VI ст., ми приходимо до висновку, що слов'яни проживали на цих же територіях включаючи нижнє Подунав'я і в II-IV ст. По усій ймовірності слов'яни у II ст. були витіснені із Подунав'я могутнім ударом римлян в область середнього Дністра, Побужжя і Подністров'я де у них уже проживали їх сородичі, так і невеликі етнічні групи кельтського, фракійського і германського населення. Очевидно сюди ж переселилися і залишки фракійців, що були витіснені у Карпато-Дністровський регіон римлянами, їх наявність можна пов'язувати із липицькою культурою. Слов'янський етнос при усіх цих багатоетнічних нашаруваннях яскраво фіксується у міжріччі Дністра і Дунаю, його старожитності датуються археологами кінцем III ст. н.е. і серединою V ст. н.е. [90].

Румунський археолог Д.Теодор вважає, що слов'яни компактно заселяли північне Подунав'я у V ст. н.е., він не відкидає можливості, що слов'яни були у нижньо-дунайському регіоні автохтонним населенням у I ст. н. е. Етулійська група пам'яток дає підтвердження висновкам румунського археолога[91].

По усій сукупності джерел, можна наголошувати, що у Дністро-Дунайському регіоні матеріальна культура слов'ян зберігає усі риси у I-II ст., які характерні для слов'янських пам'яток V ст.

н.е. Подністров'я і Буковини. Усю цю південну околицю слов'янського світу займали етноси хорватів, уличів і тиверців. Обширний військово-політичний союз, з центром розміщувалася в Прикарпатті, яке очолювали хорвати. Власне хорватам і тиверцям належать найстародавніші слов'янські старожитності. Вони власне займали усю територію від Закарпаття до середнього Дністра і Прута, і були кристалізатором суспільного і державного розвитку слов'ян регіону Карпат і Подністров'я.

Сукупність джерел дають право припускати, що слов'яни з самого раннього часу своєї державності сплачували князям данину, можливо з хати (диму), господарства, яке велось окремою родиною. Цілком очевидно, що дим у слов'ян у I - III ст. н. е. можливо і у подальший час був основною цементуючою ланкою суспільства. Близько межі н.е. слов'яни Прикарпаття стали на новий економічний рівень, що не могло не позначитися на їхній соціальній і політичній організації. В цей час III-IV ст. н.е. у них виникають у верхньому Подністров'ї городища, населення об'єднується у великі суспільні групи, що видно із великих господарських споруд, спільного господарювання оброблення землі, пасовищ. Для оборони від ворогів (римлян, сарматів) споруджуються між Дністром і Прутом могутні фортифікаційні споруди. Цілком можливо, що у зв'язку з римською загрозою у одну політичну організацію об'єднувались декілька різних етносів: фракійців, германців, кельтів і слов'ян. Внаслідок такого політичного поєднання у процесі взаємовпливу домінуючими при кристалізації стають слов'янські старожитності, які і набирають риси державності.

Не слід виключати що з наявною державністю могла кристалізуватись слов'янська етнокультура, яка за 200-300 років потужного розвитку в рамках черняхівської культури розвинула могутній етнос. Внаслідок такого нашого світобачення згідно свідчень археологічних джерел, можна припускати, що венеди Дністро-Подунав'я, яких вчені ототожнюють з суто слов'янами не були суцільно слов'янським етносом. Нам відомо, що із V ст. до н.е. до II ст. н.е. вони перебували під могутнім впливом кельтів і навіть були включені в політичну і соціально-економічну структуру кельтського світу. В подальший час розвитку, слов'яни були складовою частиною фракійської держави Буре-віста, етнічний склад і домінування правлячого етносу у якій, ще до кінця не з'ясований[92].

Ряд дослідників вважає, що сам цар Бур-Віста (Буря і Вість) був слов'янином і з цього роблять висновки, що це була слов'янська варварська держава, яка передувала ранньофеодаль-

ним державам антів і склавінів. При усій складності локального етногенезу Прикарпаття слід відмітити, що власне ця територія мала вплив на формування державності у слов'ян[93]. Очевидно структура суспільства антів і склавінів була уже суто слов'янська і носила у собі усі ознаки ранньофеодальної державності з елементами набутого під впливом римської держави - патріархального рабства.

Можна вважати, що римська держава ставши безпосереднім сусідом слов'ян Прикарпаття і Подністров'я, проти якої і були споруджені "Троянові вали" між Дністром і Прутом впливала на своїх безпосередніх сусідів як економічно і соціально, так і політично. Не треба відкидати думки, що ряд елементів політичної системи: військово-дружинна організація, князівсько-адміністративна влада була перейнята слов'янами у кельтів і модернізована у час сусідства слов'ян з римлянами[94]. Хоча основне населення у регіоні було слов'янське не слід відкидати, що переселенці фракійці, готи у майбутньому не внесли свій вклад у модернізацію політичної організації у слов'ян.

Та більшість вчених сходяться до думки, що найбільшого впливу слов'янський світ зазнав внаслідок сусідства кельтським світом та римською рабовласницькою державою[95]. Та на нашу думку основне слов'янське населення Прикарпатського регіону було вільне і домінуюче поряд із фракійцями, готами, кельтами розвивало власну етнокультуру. Внаслідок руху римлян у Нижнє Подністров'я у середньому і верхньому Подністров'ї проходить консолідація різноетнічних народів (ранньофеодальних князівств і королівств) в одну політичну силу (імперію), яка у III ст. н.е. набирає чітко виражені контури "варварської держави".

Цей політичний симбіоз різноетнічних князівств (імперія) відомий у Карпато-Дністровському регіоні у III ст. н.е. під назвою "королівства карпів", яке ряд дослідників пов'язують етнічно з пізнішими мешканцями цієї території слов'янами-хорватами. На їх думку назва ранньофеодальної імперії карпів, це златинізована назва пізніших слов'ян-хорватів, які відомі своєю феодальною державністю із візантійських джерел починаючи з VI ст. н.е. під назвою Великої чи Білої Хорватії[96].

Джерела римські говорять про великі військові кампанії прикарпатських карпів-хорватів. Королі карпів в уяві римлян III ст. н.е. наймогутніші володарі Карпато-Дністровського регіону, вони вимагають данину від Риму більшу ніж Рим платить королівству готів, адже королівство карпів могутніше від готів. Імовірно державність карпів "королівство карпів" і уособлювало у Прикарпатському регіоні у III ст. н.е. локальну слов'янську держав-

ність з компонентами етносів, що розчинялися поступово у слов'янському суспільстві.

Хоча домінуючим етносом у королівстві карпів був слов'янський етнос, та при ретельному розгляді археологічного матеріалу ми бачимо поетапний вплив на нього кельтського, фракійського і готського культурного і етно-політичного нашарування. Аналіз археологічного матеріалу на межі перших ст. н.е. Дністро-Карпатського регіону показав нам усю складність етнокультурних процесів. З одного боку ми простежуємо у Дністровському регіоні поетапний історичний розвиток слов'янського етносу і поетапний вплив на нього фракійського, германського і тюркського населення. Складні сплетіння політичних, економічних, культурних інтересів у Прикарпатті і Подністров'ї на рубежі нашої ери і у перших століттях н.е. різноетнічних груп, поступова асиміляція місцевих етнокультур слов'ян можуть говорити про бурхливий розвиток слов'ян Прикарпаття і Подністров'я. Можна вважати доведеним, що корінне населення Прикарпаття і Подністров'я межі і перших ст. н.е. у час коли античні автори згадують тут венедів-слов'ян, яких розміщують на території на схід від Вісли, були слов'яни, предки сучасних українців. Переселенські рухи германців з північного заходу і зустрічний рух сарматів з південного сходу, та фракійців з півдня лише змінювали політичну конфігурацію, вносячи зміни у певний час у суспільний лад слов'ян Прикарпаття і Подністров'я. Ці народи вносили лише нові елементи у матеріальну культуру слов'ян, змінюючи напрямки економічних і політичних зв'язків слов'ян Прикарпаття і Подністров'я, формування їх власної з урахуванням іноплемінних впливів державності. Таким чином слов'яни, як домінуючий етнос літописних венедів спостерігаються у Подністров'ї і Подунав'ї у I-II ст. н. е. Тут зосереджено і найархаїчніші слов'янські гідроніми, які дають усі підстави говорити, що слов'яни у Подністров'ї проживали принаймі з межі I тис. н.е.

Прикарпатський регіон за згодою всіх вчених і всіх концепцій походження слов'ян, входить в зону формування слов'янської етнічної спільності. Саме на території верхів'я Дністра, Карпат і верхньої Вісли розміщуються всі ті визначні пам'ятники, що починаючи із зарубинецької культури прослідковуються тут у черняхівській культурі і доживають до раннього середньовіччя. Вони, на нашу думку, і відображаються у хронологічній послідовності кристалізуючи матеріальні риси давніх Прикарпатсько-Дністровських слов'ян. Цілком можливо, що формування слов'янської мовної і культурної спільності проходило

у II-I тис. до н.е. у безпосередньому стиці з фракійським, германським і кельтським етносом, і власне у цей час у слов'ян наявні у регіоні військово-політичні союзи, які і цей час мали всі ознаки княжіння, які переросли у III-IV ст. н.е. у ранньо-феодальні слов'янські держави карпів, склавінів, антів, хорватів і т.д. Аналіз вивчення археологічного матеріалу, наголошує Б.О.Тимощук, показав, що Українське Прикарпаття належить до корінних слов'янських земель. Тут вперше були виділені і достовірно прослідковуються слов'янські пам'ятники III-IV ст. н. е. З цього часу і на усьому протязі історичного часу тут проживали слов'яни які у поетапному розвитку і іноетнічному проникненні по різному називались джерелами[97].

Так венедами слов'яни називалися з V ст. до н.е. до I ст. н. е., тобто у час політичного і соціально-економічного впливу кельтів на слов'ян. Карпами - у II-IV ст., тобто у час фракійського впливу, і уже в III-IV ст. слов'яни формують свою державність під суто слов'янськими назвами антів, де ант-ат-ват очевидно із іранського і означає слов'янин, етнос склавінів-слов'ян пояснення не потребує, оскільки є суто слов'янським[98]. З цього часу зафіксований історичними джерелами етнос слов'ян фіксується і археологічними джерелами[99]. Аналіз основних елементів матеріальної культури наголошує М.Ю.Смішко дозволяє пов'язувати карпів з пізнішими хорватами[100]. Б.О.Тимощук наголошує, що матеріальна культура: керамічні комплекси, домобудування, оборонні споруди дозволяють встановити особливості і тотожності і виділити їх у Верхньо-Дністровський чи Прикарпатський варіант слов'янської культури і пов'язувати їх у період VI-X ст. із згадуваними староукраїнськими джерелами-хорватами. Українське Прикарпаття і його населення не підупадало під постійні і часті переселення. Другі племена і народи, що проходили через дану територію особливо не змінювали слов'ян Прикарпаття, тому Прикарпаття і Подністров'я розвивалося менш-більш у спокійному поступальному руслі[101].

Отже починаючи з I ст. н. е. археологічний матеріал подає нам землеробсько-скотарське населення в рамках якого сформулювалась слов'янська культура пражського типу. З даним археологічним матеріалом пов'язуються усі римські джерела які описують проживання на даній території карпів, у візантійський час V-X ст. -хорватів, які були корінним народом даного регіону до включення хорватів у склад Київської Русі. З розвитком і поглибленням феодальних відносин у IX-X ст. зміцнилась і військово-феодальна верхівка Хорватського князівства, що могло означати останню могутність хорватського князівства. Внаслідок програ-

шу військової кампанії у 992 – 993 роках, ”хорватської війни”, як написав нам про цю подію руський літописець, хорватські землі увійшли у склад Київської Русі, де по певному проміжку часу під егідою руських князів Ростиславовичів набрали рис загально-руської народності[102]. Нове політичне об’єднання хорватів навколо Галича, трансформувало стародавню Хорватію у Галицьку державу[103]. Цілком ймовірно, що консолідація різноетнічного населення Прикарпаття у хорватський етнос була не простою.

Сама консолідація хорватського етносу Прикарпаття і Подністров’я, як і його етногенез, ще слабо вивчена. На межі нашої ери Дністро-Прутсько-Дунайському міжріччі і в Карпатах письмові джерела дають нам суперечливі свідчення про військово-політичні об’єднання.

Тут за даними джерел проживали: гети, даки, тіра-гети, карпи, сармати, загадкові вільні сармати, а також германські племена гепіди, ост-готи, атмони, бастарни, сідони. В цей час за свідченням джерел у горах проживали: сабоки, костобоки, бойки, карпи. Усі ці племена, як вважають вчені у більшій мірі були прийшлі із усієї Європи. Усе це склало складну картину етнічних процесів і кристалізацію їх у єдиний і міцний етнос, який з III ст. н.е. римські джерела називають “могутні карпи”. Очевидно “могутні карпи”, “королівство карпів” кристалізувалось як держава Карпат і Прикарпаття після завоювання Римом Дакії. При усій наявності різно-етнічних племінних князівств ми бачимо у регіоні стародавній етнос венедів-слов’ян, західними стародавніми сусідами яких були кельти, південно-східними фракійці і германці.

Зв’язки давніх кельтів і слов’ян їх територіальні розмежування недостатньо вивчені, як і слов’яно-германські стосунки. Та по усій сукупності джерел видно, що під час міграції етносів у I-III ст. н. е. їх шляхи проходили через землі венедів Прикарпаття і Подністров’я. В такому процесі масових переселень народів венеди Прикарпаття і Подністров’я виходять на історичну арену і стають відомі античним авторам. На жаль відомості, як ми наголошували вище, про них дуже уривчасті. М.С. Грушевський вважав, що в V ст. до н.е. - I ст. н.е. в Дністро-Бужському регіоні зосереджувалася слов’яно–сармато-аланська суспільна група. Вона розміщувалася до Пониззя Дністра звідкіля її у II ст. до н.е. витіснила племінна група конгломерату бастарнів, яка просунулася в Карпати і в Українське Прикарпаття, а тобто в басейн верхнього Дністра, Сяну і верхньої Вісли.

Очевидно бастарни обіймали і обидві сторони Карпат, нижнє Подунав'я. Самий гірський пояс Карпат, як вважають ряд дослідників населяла слов'яно-фракійська група, яка по асиміляції бастарнів злилась з останніми і ця сукупність кристалізувала слов'ян. У дальшому розвитку слов'яни Карпато-Дністровського регіону, вважав М.С.Грушевський, пережили германське нашестя з-за Вісли і це закінчилося тим, що германські племена, що просунулися в Карпати і Прикарпаття теж були асимільовані венедами-слов'янами[104]. Такий складний етногенез слов'ян Прикарпаття і Подністров'я попробуємо проаналізувати через призму археологічних джерел.

Археологічно відповідає слов'янам-венедам Прикарпаття і Подністров'я зарубинецька і пшеворська культури. Зарубинецька залишена землеробським населенням лісостепового Подністров'я межі III-II ст. до н.е., її функціонування прослідковується до II ст. н. е. Пам'ятники пшеворської культури починаються з верхньої течії Вісли і тягнуться у Прикарпаття. Очевидно, що пшеворські археологічні старожитності Повіслення і Прикарпаття відповідають пізнішому великому племінному об'єднанню хорватів, а зарубинецькі старожитності середнього Дністра відповідають тиверцям, Побужжя - великому племінному об'єднанню згаданих Масуді волинян.

Пам'ятники пшеворської культури фіксуються тут починаючи з II ст. до н.е. і по IV ст. н. е. Територіально ці культури збігаються окресленими античними авторами венедськими землями у яких Прикарпатські і Подністровські землі відіграють ключову роль. Археологічно встановлено, що венеди Прикарпаття і Подністров'я ввібрали в себе ряд сусідніх етносів, їх передові технічні і культурні досягнення і пристосували їх до свого повсякденного життя і потреб[105]. Усе це складало умови для виникнення в даному регіоні у I ст. н. е. нових форм виробництва, нового суспільного укладу, який групував військово-політичні союзи Прикарпатського регіону по державно-територіальному принципу.

Цілком ймовірно, що починаючи з межі нашої ери, слов'яни Прикарпаття і Подністров'я поступово розширили свою територію на схід і захід втягуючи в процеси слов'янського етногенезу частково кельтські, фракійські і германські племена. Всі ці процеси в слов'ян Прикарпатського регіону можуть пояснюватися причинами внутрішнього розвитку їх суспільства. В процесі соціально-економічного розвитку слов'янського суспільства Прикарпаття і Подністров'я даний регіон в I ст. н. е. ознаменувався значним піднесенням загального рівня господарської діяльності.

В самостійну галузь виділилися ремесла по добуванню і обробці металів внаслідок чого виникли окремі металургійні центри у Карпатах і Прикарпатті, де уже працювали металурги професіонали.

Очевидно металургійна справа у Карпатському регіоні розпочалась із включення даного регіону у економічну і політичну структуру кельтського світу, а вдосконалилась безпосередньо у римський час. Відомо, що римляни широко розвивали в області Карпат металургійні ремесла. Виявлені у Прикарпатті і Подністров'ї металургійні центри слов'ян за структурою дуже подібні до аналогічних металургійних центрів в римських провінціях Дакія, Мезія, Паннонія. Дослідники вважають, що слов'яни Прикарпаття і Подністров'я, як і дако-римське населення сусідніх римських провінцій складало у II-III ст. н.е. один римопровінційний світ. Перейнявши римські технічні, наукові і торгівельні навики слов'яни Прикарпаття і Подністров'я цим значно вдосконалили свої знаряддя землеробства, що дало можливість стати слов'янському суспільству на нову систему ведення господарства, на нашу думку феодальну.

Нова система ведення сільського господарства, торгівлі внаслідок впливу римської держави, поклала початок реформування політичних організацій у слов'ян. В той час коли слов'янські племінні князівства знаходились на стадії "варварської держави" і уособлювали собою наслідки кельтських державних утворень, в римський час ми прослідковуємо їх прогресивні зміни. Внаслідок підвищення рівня сільського господарства, розвитку торгівлі з римською рабовласницькою державою, політичними і військовими контактами - кристалізувалась феодальна структура слов'янського суспільства. Така структура прослідковується в державах: карпів, склавіні, антів які можна вважати ранньофеодальними[106].

Зародження нових форм господарювання було насичено бурхливими історичними подіями, які мали велике значення у формуванні феодальних відносин і зокрема феодальної державності у слов'ян. Сусідня до слов'ян Римська імперія на початку II ст. н. е. досягла найбільшої економічної і політичної могутності, що не могло не позначитись на її сусідах, слов'янах Дністро-Карпатського регіону. До її складу в той час ввійшли великі території Європи, Азії та Африки з яких римляни утворили свої провінції і безборонно експлуатували їх людські і природні багатства.

Внаслідок завоювання Подунайських і Причорноморських земель Римська імперія вступила у безпосередні політичні та

економічні стосунки з слов'янським світом, і в першу чергу із слов'янами Прикарпаття та Подністров'я. З цього часу в історії слов'ян Прикарпаття і Подністров'я розпочинається новий етап у становленні нових суспільних, політичних і економічних відносин, які привели до розвитку феодальних інститутів. Це зумовлено тим, що в цей час Прикарпаття і Подністров'я внаслідок безпосередніх контактів із римською імперією почало відігравати у європейському житті велику роль. З цим і пов'язується велика кількість свідчень античних і римських джерел стосовно Карпато-Дністровського регіону, якому джерела приділяють велике значення.

Археологічні джерела дають право нам наголосити, що особливо бурхливо в слов'ян Прикарпаття та Подністров'я проходили соціально-економічні і політичні зміни у час імператора Трояна (98-117 р. н.е.), тобто у час коли римляни покорили всю Дакію і заставили її населення говорити на латинській мові. В цей час імперія стала безпосереднім сусідом слов'ян Прикарпаття і Подністров'я, римські джерела починають описувати нам господарський і політичний уклад венедів-слов'ян, їх військові організації даючи порівняльну характеристику відносно сусідніх готів та сарматів. І хоча ці свідчення про слов'ян дуже вивірені і обережні все ж таки у співставленні із археологічними матеріалами подають нам реальну картину соціально-політичного життя слов'ян перших століть н.е.

Більш точнішу інформацію про розселення слов'ян подає нам готський історик IV-IV ст. н.е. Йордан, який в своєму творі "Про походження та історію готів" прямо ототожнює венедів з слов'янами і локалізує їх у більшій мірі в Дністро-Карпато-Дунайському регіоні, а також між Дністром і Дніпром[107].

З інших джерел, зокрема Певтінгерових таблиць (римські дорожні карти III ст.) венеди-слов'яни розміщуються між Дністром і Дунаєм поряд з готами і даками. Згідно із сукупності свідчень римських джерел можна зробити висновок, що "багатолюдний народ венеди" займав великі простори починаючи з нижнього Подунав'я по усьому Дністрі, Карпатах і верхній Віслі. Із цього концентруючого етнос регіону венеди-слов'яни поширились на схід в область середнього Дніпра, і на захід в область середньої Вісли і Одри і до Балтики. Отже за основний регіон розселення слов'ян, якщо вважати за достовірними свідчення античних авторів слід вважати Дністро-Дунайський регіон включаючи область Карпат, де археологічно засвідчені найстародавніші слов'янські старожитності, які датуються вченими IV-V ст. н.е.[108]. В основному вони компактно виявлені у Подніс-

тров'ї, що співпадає із свідченнями римських джерел, які розміщують в області Дністра ключові поселення венедів.

Пентінгерові таблиці теж вказують на те, що ключові землі венедів-слов'ян знаходились в області Дністра, в Дністро-Дунайському міжріччі[109]. Вчені XIX ст. неодноразово намагалися пов'язати землі Подністров'я із найдавнішою територією проживання слов'ян. Вони вказували, що праслов'янська батьківщина знаходилася на землях Подністров'я і Побужжя. Консолідація слов'янства на межі тисячоліть і в перших століттях н.е. у великий військово-політичний союз в Подністров'ї та Подунав'ї для нас здається очевидною реалією[110]. Філологи і лінгвісти наголошують, що в області Подністров'я і Карпат впродовж II-I тис. до н.е. відбувалося формування слов'янської мовної єдності і матеріальної культури яка характеризує давнє, осіле з глибокими культурними, економічними і політичними традиціями слов'янське землеробсько-скотарське населення[111]. Власне воно було носієм первісної слов'янської державності, яка однак на певних проміжках свого розвитку модернізувалась під впливом більш могутніших у політичному розумінні етносів у більшій мірі кельтів і римлян[112].

Не можна відкидати тверджень, що до експансії у Карпато-Дністровський регіон кельтів (III ст. до н.е. - I ст. н.е.), римлян (II ст. н.е. - IV ст. н.е.) у протослов'ян Подністров'я абсолютно не було ніякої державності і, що тільки кельти чи римляни вплинули на її розвиток, очевидно, що це не так. На жаль сучасна історична наука поки що не може відповісти на запитання, як формувались племінні союзи подністровських етносів до приходу у регіон кельтів, на питання скільки етапів проходило формування слов'янської державності у римський час допоки не кристалізувалась ранньофеодальна державність. Поки що можна тільки наголошувати, що із приходом у Подунав'я і нижнє Подністров'я римлян корінне землеробське населення (слов'яни) були одними із основних етносів, який взяв участь у формуванні у регіоні монолітної черняхівської культури, розквіт якої припадає на II-V ст. н.е.[113]. Пам'ятники черняхівської культури, які у цей час є домінуючими в Подністров'ї і поширюються в Подніпров'я можуть говорити про наявність у черняхівському суспільстві ранньофеодальних відносин.

Черняхівська культура має в собі усі наявні ознаки притаманні ранньофеодальному суспільству. Місцеві гончарі виготовляли глиняний посуд за римськими зразками, випалюючи його в гончарнях дуже досконалої конструкції, сільське господарство теж мало дуже високий рівень, одним словом слов'янський ет-

нос Карпато-Дністровського регіону[114], як зауважують дослідники І.С.Винокур і Б.О.Тимощук, своїм попереднім розвитком і взаємозв'язками з древньогрецькими містами-державами Північного Причорномор'я, був підготовлений до перейняття розвиненої економічної і політичної культури Риму. Це і може бути на думку дослідників доказом кристалізації в римський час у слов'янському суспільстві ранньофеодальних відносин і ранньофеодальної державності[115].

Отже високорозвинене ремесло, сільське господарство, торгівля яскраво свідчать про зародження у "Троянові часи" ранньофеодального суспільства і ранньофеодальної державності. Така ситуація у II-IV ст. у слов'янському суспільстві, наголошує російський дослідник Б.О.Рибаков, цілком можлива. Рим виявив на слов'ян Дунаю, Дністра, Карпат, з яким вони стали безпосередніми сусідами, могутній вплив, що докорінно змінило у слов'ян соціальний і політичний лад у користь класового суспільства[116]. Поблизу кордонів з римською державою у слов'ян формуються свої держави-царства, королівства, князівства. Наявність загальнодержавних оборонних споруд між Дністром і Прутом (Троянових валів) і наявність дружинної системи, дружинних походів, виявлена реальність багатств слов'янської знаті, говорять про розвинуту ранньофеодальну слов'янську державність.

А отже, у підсумок даного дослідження можна стверджувати, що задовго до Київської Русі у Карпато-Дністровській частині слов'янського світу найбільш близького до Причорноморської та і Римської цивілізації формується ранньофеодальна державність, яку ми вбачаємо у царстві антів і державі склавінів, і розвиток якої був призупинений внаслідок подальшої гунської навали.

Література

1. Руський літопис. Київ. 1989., с. 2-10.
2. Л.Нидерле. Славянские древности. М. 1956, с. 56.
3. В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Походження слов'ян. К. 1991., с. 18-24.
4. H.Lowmianski. Poczatki Polski. Warszawa. 1963. t. 1, 114-200.
   М.И.Артамонов. Вопросы расселения восточных славян и советская археология. // Проблемы всеобщей истории. Л. 1967., с. 5-9.
   П.Н.Третяков. По следам древнейших славянских племён. Л. 1982., с. 21-34.
   П.Н.Третяков. Финно-угры, балты и славяне на Днепре и Волге. М. 1966., с. 9-23.
5. Б.А.Рыбаков. Геродотова Скифия. М. 1979., с. 12-28.
6. М.И.Артамонов. Вказана праця. М. 1967., с. 5-9.

7. Б.А.Рыбаков. Язычество древних славян. М. 1981., с. 129-146, 234-269.
8. Б.А.Рыбаков. Геродотова Скифия. М. 1979., с. 12-28, 34-39.
9. Б.А.Рыбаков. Геродотовая Скифия. М. 1979., с. 12-28.
10. Б.А.Рыбаков. Киевская Русь и русские княжества 12-13 веков. М. 1993., с. 28-49.
11. Л.Нидерле. Вказана праця., с. 42-47.
12. М.И.Артамонов. Киммерийцы и скифы. Л. 1974., с. 28-49.
13. В.И.Абаев. Скифский язык. - В кн: Осетинский язык и фольклор. М-Л., 1949, т. 1, 147-169.
В.Георгиев. Трите фази на славянската мифология. София. 1970., с. 21-43.
14. В.В.Горнунг. Скифы.(Под редакцией Ф.П.Филина). Вопросы языкознания. 1963. № 3., с. 13-15.
15. А.М.Хазанов. Социальная история скифов. М. 1975, с. 21-35.
16. Д.С.Раевский. Очерки идеологии скифо-сакских племён. М. 1977., с. 31-49.
17. Б.А.Рыбаков. Геродотова Скифия. М. 1979., с. 12-28.
18. Д.С.Раевский. Вказана праця., с. 31-49.
19. Б.А. Рыбаков. Геродотова Скифия. Вказана праця., с. 12-28.
20. J.Kostrzewski, W.Chmielewski, K.Jazdzewski. Pradzieje Polski. Wroclaw-Warsawa-Krakow. 1965, s. 142-175.
21. Руський літопис. К. 1989., с. 2-10.
Віктор Петров. Кузьма-Дем'ян в українському фольклорі. Етнографічний вісник. К. 1929, т. 8, с. 12-19.
22. Василь Гіппіус. Коваль Кузьма-Дем'ян у фольклорі. Етнографічний вісник. К. 1929, т. 1929, т. 8., с. 24-28.
23. В.И.Абаев. Скифский язык. Вказана праця, т.1., с. 147-169.
24. Б.А.Рыбаков. Геродотова Скифия. Вказана праця, с. 12-28.
Е.А.Грантовский. Индо-иранские касты у скифов.
25. Международний конгресс востоковедов. Докл. сов. делег. М. 1960., с. 236-278.
26. О.Д.Онопенко. Нам заповідано Україну. Український кур'єр. М. 1994, № 3-4, с. 4-5.
27. Б.А.Рыбаков. Геродотова Скифия. Вказана праця, с. 12-28.
Б.А.Рыбаков. Язычество древних славян. М. 1981.
28. О.Д.Онопенко. Вказана праця., с.4-5.
29. Б.А.Рыбаков. Язычество древних славян. М. 1981., с. 23-30.
30. О.Д.Онопенко. Вказана праця., с. 4-5.
31. Б.О.Тимощук. Зустріч з легендою. Ужгород. 1974, с. 7-8.
32. Б.О.Тимощук. Вказана праця., с. 25-27.
33. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, 202-206, 301-309.
34. В.В.Ауліх. Зимнівське городище - слов'янська пам'ятка 6-7 століття в Західній Волині. К. 1972., с. 27-41, 101-102.
35. Б.О.Тимощук. Зустріч з легендою. Ужгород, 1974., с. 7-8, 25-27.

36. Б.О.Тимощук. Слов'яни Північної Буковини V-IX століття. К. 1976., с. 112-137.
37. Л.Махновець. Про автора Слова о полку Ігоревім. К. 1989., с. 34-36.
38. Б.А.Рыбаков. Пётр Бориславич. Поиск автора Слова о полку Игореве. М. 1991, с. 47-48.
39. Б.О.Тимощук. Зустріч з легендою. Ужгород. 1974, с. 31-32, 76-77.
40. М.Ю.Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. К. 1988, с. 6-8.
41. В.В.Мавродин. Русские на Дунае / Учёные записки ЛГУ, № 87. Саратов. 1943., Вып. 1, с. 82-89.
42. М.И.Артамонов. Спорные вопросы древнейшей истории славян и Руси. // Краткие сообщения докладов о полевых исследованиях института материальной культуры. 1940, Вып. 6, с. 58-79.
43. В.В.Мавродин. Вказана праця., с. 82-89.
44. И.Дринов. Заселение Балканского полуострова славянами. М. 1873., с. 5-9
В.Чертков. О переселении фракийских племён за Дунай. Спб. 1863., с. 43-65.
45. Я.Д.Самоквасов. О происхождении русских и польских славян. История русского права. М. 1929, с. 29-36.
46. Ф.Браун. Черноморье. Спб. 1896, ч. 1, с. 39-47, ч. 2, с. 12-23.
47. В.А.Городцов. Дако-сарматские элементы в русском народном творчестве. М. 1927, с. 34-38.
48. I.Pic. Die Dakischen Slaven. Praha. 1888, s. 123-143.
А.Нанко. История Бессарабии. Спб. 1893, с. 35-48.
49. О.Партицький. Старинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 202-208.
50. В.В.Мавродин. Русские на Дунае. Вказана праця., с. 80-86.
51. М.А.Тиханова. Культура западных областей Украины в первые века н.е. Л. 1949, с. 21-38.
52. Н.С.Державин. Происхождение молдавского народа. М. 1940, с. 12-31.
53. В.В.Мавродин. Вказана праця., с. 32-38.
54. В.Ю.Мурзин. Ю.В.Павленко. Формирование раннеславянского общества на территории Украины. К. 1989, с. 24-37.
55. Б.Тимощук. Північна Буковина - земля слов'янська. Ужгород. Карпати. 1968., с. 48.
56. І.М.Шекера. Міжнародні зв'язки Київської Русі. К. 1963., с. 10-11.
57. Б.О.Тимощук. Слов'яни Північної Буковини. К. 1976, с. 23-38.
58. І.М.Шекера. Вказана праця., с. 11-13.
59. В.Д.Баран. Черняхівська культура. К. 1981, с. 3-8, 32-57.
60. М.Ю.Брайчевський Утвердження християнства на Русі. К. 1988., с. 6-8.
61. Л.Боєва.Старата Києвска Русия. София, 1983, с. 24-38.
62. І.С.Винокур. Історія лісостепового Подністров'я та Південного Побужжя. Київ-Одеса. 1985., с. 23-37, 80-90, 112-132.

63. Б.Д.Греков. Організація військових сил східних слов'ян Київської Русі. Наукові записки інституту історії і археології АН. УРСР. 1946., кн. II. с. 23-48.
64. М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов'янської державності. К. 1964., 6-8.
65. Б.А.Рыбаков Мир истории. Начальные века русской истории. М. 1987., с. 27-31.
66. Законодательство древней Руси. М. 1984., т. 1, с. 12-14.
67. С.В.Юшков. Общественно-политический строй и право Киевского государства. М. 1949., с. 12-13.
В.В.Ауліх. Вказана праця., с. 97-102.
68. Б.Д.Греков. Киевская Русь. М. 1953., с. 526.
69. М.С.Грушевський. Історія України-Русі. К. 1991, т. 1., с. 127-131.
70. А.Спицин. Древности антов. Сборник отделения русского языка и словесности. АН СССР, 1928, т. 1, с. 292-295.
71. П.Н.Третяков. По следам древнейших славянских племён. Л. 1982., с.3-14.
72. В.П.Петров. Етногенез слов'ян. К. 1972, с. 201-203.
73. И.П.Русанова. Б.А.Тимощук. Кодын-славянское поселение V-VIII вв. на реке Прут. М. 1984., с. 23-28.
74. М.Ю.Брайчевский. Рецензия на книгу: Проблемы изучения черняховской культуры. КСИА, 1970., Вып.121. Археология,1971., т.3, с. 99-100.
75. М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов'янської державності. Вказана праця., с. 6-8.
76. В.Д.Баран. Славяне в середине 1 тис. н.е. в кн: Проблемы этногенеза славян. К. 1978., с. 6-8.
77. В.Н.Топоров. О.Н.Трубачев. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М. 1962., с. 229-251.
78. Ф.П.Филин. Происхождение русского и украинского языков. Л. 1972., с. 25.
79. Б.О.Тимощук. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. Вказана праця., с. 31-42.
80. В.Д.Баран. Славяне в середине 1 тис. н.е. Вказана праця., с. 9-11.
81. В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Походження слов'ян. К. 1991. с. 72-74.
82. В.О.Ключевский. Курс русской истории. М. 1937. Ч. 1, с. 106-107.
83. С.В.Юшков. Общественно-политический строй Киевского государства. М. 1949., с. 12.
84. Б.Д.Греков. Киевская Русь. М. 1953., с. 526.
85. М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов'янської державності. Вказана праця., с. 6-8.
86. В.Н.Топоров. О.Н.Трубачев. Вказана праця., с. 229-251.
87. И.П.Русанова. Славянские древности 6-9 вв. между Днепром и Западным Бугом // САИ, 1973, вип. Е1-25, с. 23, 32-35.
88. В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Вказана праця., с. 77-79.

89. І.С.Винокур. Вказана праця., с. 89-90.
90. Б.О.Тимощук. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. Вказана праця., с. 28-32.
91. В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Вказана праця., с. 79.
92. Б.О.Тимощук. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. Вказана праця., с. 101-132.
93. О.Партицький. Старинна історія Галичини. Львів. 1894., с. 306-308.
94. Б.А.Рыбаков. Начальные века русской истории. Вказана праця, с. 21-37.
95. Б.А.Рыбаков. Вказана праця., с. 32-39.
96. Л.В.Вакуленко. Пам'ятки Карпат і українського Підгір'я. К. 1977, с. 12-17.
97. И.Забелин. История русского быта с древнейших времён. М. 1908., ч. 1, с. 233-254.
98. В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Вказана праця., с. 134-137.
99. И.П.Русанова. Б.А.Тимощук. Кодын-славянское поселение V-VIII вв. на реке Прут. Вказана праця., с. 23-28.
100. .М.С.Смішко. Карпатські кургани першої половини 1 тис. н.е. К. 1960., с. 151-152.
101. Б.А.Тимощук. Восточнославянская община VI-X вв. н.е. М. 1990., с. 6.
102. Б.О.Тимощук. Давньоруська Буковина. К. 1982., с. 66-67.
103. О.М.Рапов. Княжеские владения на Руси в X-XIII вв. М. 1977., с. 48-56.
104. М.С.Грушевський. Історія України-Русі. К. 1991., т. 1, с. 70-73.
105. Історія Української РСР. К. 1977, т. 1. кн. 1, с. 236-237.
106. Б.А.Рыбаков. Начальные века русской истории. Вказана праця., с. 24-37.
107. І.С.Винокур. Б.О.Тимощук. Давні слов'яни на Дністрі. Ужгород. 1977., с. 17-25.
108. Б.Тимощук. Північна Буковина - земля слов'янська. Ужгород. 1969., с. 44-45.
109. В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Вказана праця., с. 12-14.
110. И.Забелин. История русской жизни с древнейших времён. М. 1908., т. 1, с. 277-329.
О.Партицький. Вказана праця., с. 301-309.
111. В.П.Кобичев. В поисках прародины славян. М. 1973., с. 139-145.
112. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974., с. 31-39.
Б.А.Рыбаков. Начальные века русской истории. Вказана праця., с. 35-39.
113. І.С.Винокур, Б.О.Тимощук. Вказана праця., с. 26-28.

114. М.Ю.Смішко. Поселення 3-4 століття н.е. із слідами скляного виробництва біля с. Комарів. Чернівецької обл. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 1964, Вип. V, с. 67-80.
115. І.С.Винокур. Б.О.Тимощук. Вказана праця., с. 29-32.
Б.Тимощук. Північна Буковина земля слов'янська. Ужгород. 1969., с. 46.
Л.Махновець. Про автора Слова о Полку Ігоревім. К. 1989., с. 217, 288-289.
116. Б.А.Рыбаков. Мир истории. Начальные века русской истории. М. 1987., с. 32-39.

Українські племінні княжіння V-IX століть напередодні утворення Української централізованої феодальної держави з центром у Києві (за свідченнями археологічних джерел)

Сьогоднішня археологічна наука дає можливості вченим переглянути розвиток слов'янського етносу на етнічних землях українського народу. Археологічні джерела сьогодні дають право говорити, що розвиток українського етносу проходив рамках празько-корчацької та празько-пеньківської археологічної культури, яка охоплювала територію від Дніпра до Дунаю[1].

На території сучасної України виділяються три типи археологічних старожитностей, які слід пов'язувати з українцями, це празько-корчацька, празько-пенківська культура, колочинські старожитності[2]. Попробуємо з'ясувати празько-корчацькі старожитності. Основою цих старожитностей є кераміка, яка представлена високими горшками, звуженим горлом і коротким вінчиком. Ця кераміка в V-VII століттях поширювалася на всій території України від Дніпра до Дністра та Прута та суміжних землях[3]. (Карта 1.В.В.Седов,с.11) Така ж кераміка віднайдена і біля Праги в Чехії і тому вона отримала назву Пражська в Україні її віднайдено біля с. Корчак на ріці Тетерів. Про празько-корчацькі старожитності існує велика література, тому ми зупинимось на конкретній характеристиці її поширення на території України. Старожитності Празько-корчацької культури відомі від Прип'ятьського басейну, р. Тетерева, Буга, Дністра, Прута і Закарпаття (Карта II.Седов,с.13.).

Празько-корчацька культура має свої політичні центри, зокрема городище Зимно. У ній зафіксовано, як наземні будинки, будинки з пічками, напівземлянки з пічками в куті, напівземлянки з пічками в середині приміщення. Для цієї культури характерні також пічки-кам'янки. (Карта 3.Седов, с 15.). Захоронення

від Тетерева до Ужгорода теж однотипні: трупоспалення, опісля захоронення золи в безкурганних могильниках[4].

Як засвідчують археологічні джерела географічне поширення кераміки празько-корчацького типу дозволяє стверджувати, що цей посуд характерний для одних і тих же племінних угрупувань V-VII ст., яких історик VI ст. Йордан називає sclaveni- славени- склавіни. Візантійські автори називають їх слов'янами[5]. (Табл.I, В.Седов, с. 67-68)

Друга велика група археологічних старожитностей, означена вченими, як празько-пенківського типу. Названа від місця першої знахідки в околиці с. Пеньківка на р. Тясмині. Вона характеризується ліпним посудом горшків з слабопрофільним верхнім краєм. На відміну від горшків празько-корчацького типу, ця кераміка виготовлялася з добавкою дреста і шамоту. Орнамент на цій кераміці відсутній. Празько-пенківська кераміка VI-VII століть генетично пов'язується з ранішою слов'янською керамікою. Її вихідною також є глиняна слов'янська кераміка Подністров'я, Буковини та Молдавії, яка означена вченими як кераміка типу Луки-Райковецька. Характерно, що вона поширюється від Дніпра, Росі до Південного Бугу і тягнеться в міжріччя Дністра і Прута[6].

Слов'янська кераміка празько-пеньківського типу відома також в Дніпровському лівобережжі на Сулі, Пслі, Ворсклі і Орелі. (Карта 4, В.Седов, с.20.). Поселення празько-пеньківської культури розміщені в долинах поблизу рік, лісів, боліт. Візантійський письменник VI ст. Маврикій Стратег писав" що вони селяться в лісах, біля незручних для проходу річках, боліт і озер Влаштовують у своїх житлах багато виходів, щоб зменшити раптовість на них нападів"[7].

Найбільш поширеним видом житла у них є напівземлянка, яка в плані близька до квадрату з пічкою-кам'янкою в куті. Одиноких випадках у Прутсько-Дністровському міжріччі зафіксовані глиняні печі[8]. (Табл.III. празько-пенківські старожитності, с. 69-70).

Серед пеньківських неукріплених поселень особливе місце займає Пастирське городище в басейні р. Тясмин, яке укріплене. Його вали споруджені були ще в скіфську епоху. В VI-VII століттях його населення користувалося його старими укріпленнями. Аналіз речей знайдених на Пастирському городищі дає право наголошувати на досить високому рівні життя його мешканців і на ранньофеодальних відносинах у ньому[9]. (Табл.V. Пастирське городище, с. 71)

До цього типу культури вчені відносять і предмети Мартинівського типу, які в основному концентруються в середньому та нижньому Подністров'ї і які пов'язуються з антами. (Карта 5., с.23). Мартинівські старожитності добре вивчені вченими, однак слід наголосити, що чоловічі фігурки з вишиваним орнаментом, яскраво передають ознаки одягу староукраїнської культури, вишивки, яка в незмінному вигляді дійшла до нашого дня[10]. (Табл. VI. Мартинівські старожитності Подніпров'я, В.Седов, с. 72-73).

Аналіз археологічних джерел у двох культурах празько-колочанській та празько-пеньківській культурах дає право наголошувати, що перша належала літописним склавінам, а друга антам, де перші проживали від Дунаю до Дністра, а другі від Дністра до Дніпра та Дону.

Подальший напад на слов'ян аварів, як наголошує Нестор "примучили дулібів" роздрібнив ці великі археологічні культури на ще більш дрібніші, про які на розповідає літописець Нестор. Який наголосив, що від тих слов'ян розійшлися вони по землі і прозвалися іменами своїми од того де сіли на якому місці. Ті, що прийшовши сіли по річці на ймення Морава і прозвалися моравами. а другі чехами назвалися. А це ті самі слов'яни: білі хорвати, серби і хорутани. Коли ж волохи найшли на слов'ян на дунайських і осіли між ними і чинили їм насильство, то слов'яни ті, прийшовши сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів пішли ще одні, що прозвалися полянами, другі ляхи прозвалися лютичами, а інші - мазовшанами, ще інші поморянами. Так само й ті ж слов'яни, прийшовши сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші древлянами, бо осіли в лісах, а другі сіли межи Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами, а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами... Слов'яни, що сіли довкола озера Ільмень прозвалися своїм іменем - словенами і збудували вони місто і назвали його Новгородом. А другі ж сіли по Сейму і по Сулі і назвалися сіверянами. І так розійшовся слов'янський народ, а від його імені отримали свою назву слов'янські письмена[11]. Тому реконструюємо історію українських племінних княжінь слов'ян за свідченнями археологічних джерел після розгрому аварами держави дулібів та волинян.

Як засвідчують археологічні джерела Дуліби проживали в лісостеповій частині Правобережної України, там де відома празько-корчацька культураVI-VII ст. З VIII століття тут на її основі розвивається, отримавши в науковій літературі назву культура типу Луки-Райковецької, оскільки виявлена в урочищі Лука біля с. Райки в Житомирській області. Культура засвідчена городи-

щами і селещами[12]. Див. карту 10. В.Седов., с.91.). Одним із стародавніх племінних об'єднань, які є складовими цієї культури є Дуліби. „Повість минулих літ" говорить, що: "Дулебы живяху по Бугу, где ныне волыняне"[13]. Візантійський імператор К. Багрянородний (Х ст.) серед слов'янських племен називає дулібів[14]. Так само знає про дулібів і Географ Баварський[15]. Про дулібів "Дулаба" говорить в своїй праці арабський мандрівник Ал-Масуді[16]. Останній раз дуліби згадують на сторінках літопису під 907 роком під час походу Олега на Константинополь[17]. В Повісті минулих літ про дулібів говориться в зв'язку з перенесеним ними тяжким аварським ігом. Як відомо авари напали на дулібів в час візантійського імператора Іраклія (610-641)[18]. Етнонім дуліби "Du-leben", наголошують дослідники західнонімецького походження[19]. Західно німецьке походження етноніма дозволило російському вченому В.В.Седову зробити висновок, що праслов'янське плем'я дулібів в римський період історії проживало з західнонімецьким населенням[20]. Їх можна пов'язувати зі склавінами Йордана, вони були якоюсь частиною склавінів-слов'ян. Питання дулібів проглядається з твору арабського хроніста Хст. Масуді, який вважав, що дуліби і хорвати складали основу Волинського союзу племен[21]. Археологічні пам'ятники дулібів очевидно розміщувалися по Бугу. Їх слід пов'язувати з празько-корчацькою культурою, а в подальшому з культурою Луки-Райковецької[22]. Поряд з дулібами літописи розміщують волинян, які ще мають другу назву – бужани, яку літопис зв'язує з рікою Бугом:"Се бо токмо словенескь язык в Руси:…бужане, зане седоша по Бугу, полеже велыняне"[23]. Дальше літопис уконкретнює:" Дулебы живяху пл Бугу, где ныне велыняне"[24]. Із свідчень літопису можна зрозуміти, що частина дулібів раніше називалася бужанами, а пізніше новим іменем-волиняни. Так Баварський географ свідчення якого відносяться до 873 року знає етнонім busani-бужани[25]. Етнонім бужани пояснюється від ріки Буг. Ім'я волиняни від городища Велинь (Волинь), як Галич-галичани[26]. Стародавнє місто Волинь на Бузі відомо по археологічних джерелах з VIII по XIII століття. Його почали досліджувати в XIX ст. Дослідження продовжувалися і в XX ст. За цей час були досліджені кургани та могильники волинян (Карта 11,с.95. В.В.Седов). Вченими було встановлено, що ці захоронення слід віднести до культури Лука-Райковецька. Археологічні джерела також наголошують, що в VIII столітті волиняни також просунулися в на територію сучасної Брестської області, а також в Подніпров'я. Їх старожитності відомі і в Київській області. На заході вони відомі такими опор-

ними пунктами, як Бужськ та Плісенськ, які до XII століття являються складовою Волинської землі, що видно по курганних похованнях, які в Волинській землі відомі навіть у XII ст., опісля язичницький ритуал заміняється християнським[27]. Східними сусідами волинян були деревляни, які отримали свою назву, як наголошує літописець так тому, що “сиділи в деревах-лісах”. Про територію деревлян нам розповідає літопис. Відомо, що деревляни межували з полянами і розташовувалися на північний-захід від Києва. Літопис наголошує, що у деревлян було своє княжіння. Вони мали свого князя, кращих мужів і дружину. Повість розповідає нам про суперництво між полянами і деревлянами. В середині X ст. влада Києва над деревлянами зводилася тільки до функції данини. Про взаємовідносини київських князів з древлянами є багато наукової літератури, тому ми не будемо зупинятися на цих питаннях. Археологічній науці відомо, що деревляни займали територію від Прип’яті між Гориню і Тетеревом, а також займали територію по Дніпру і на Десні.

Археологічні дослідження деревлянських курганів проводились в XIX та XX ст.. і дали вагомий результат, (Див карту 13., с. 103. В. Седов) згідно якого дослідники прийшли до висновку. Що найстародавніші кургани з обрядом трупоспалення їх слід віднести до VI-VIII ст. Цей обряд у деревлян зберігається до XII та XIII ст., опісля замінюється християнським[28]. (Табл. XXV)

Далі в Подніпров’ї літописець подає нам розселення полян: ”Тако же и ти словене пришедше и седоша по Днепру и нарекошася поляне”[29]. В іншому місце літописець прямо наголошує, що полянам належало Київське Подніпров’я. Розповідаючи про виникнення Києва, літописець наголошує, що в Києві жили поляни: ”бяху мужи мудры и смыслени, нарицахцся поляне, от них же есть поляне в Киеве и до сего дне[30]. Окрім Києва полянам належали міста Вишгород, Василів, Белгород. Етнонім пояснюється від слова поле, ті що живуть на відкритих місцях[31]. Про це наголошує і літописець:” Полями же прозвани быши, зане в поли седяху”[32].

Археологічні дослідження курганів Київського Подніпров’я розпочались в середині XIX ст. Особливо активними вони були в XX ст. В наслідок широкомасштабних досліджень вдалось встановити, що до полян також слід відносити землі Чернігівські, Переяслава і Любеча. Всі ці міста в літописі в подальшому називаються Руссю і немає ніяких свідчень, що вони належали сіверянам. На основі археологічних матеріалів Б.О.Рибаков встановив, що велика територія, яка охоплювала Київ, Чернігів,

Любеч, Переяслав, Стародуб панує обряд трупоположення в курганних ямах притаманний полянам[33].

Б.О.Рибакову вдалось віднайти і дослідити полянські кургани, які є ідентичними на вище визначеній території. (Карта 14, Седов, с. 109). З північного сходу до полянських володінь примикають землі сіверян, поховальний обряд курганів яких на горизонті зі спіральними височними кільцями. Ці поховання відповідають Сіверському князівству та Сіверській землі, що співпадає з свідченнями про літописних сіверян. Ареал же курганів з трупоположенням в ямах на обох берегах Дніпра на київському і переяславському - відповідає території розселення полян. Курганні захоронення відомі тут з VI по X ст. (Табл. XXVIII). У полян, як засвідчують археологічні джерела, обряд поховання полягав у кремації і ільгумації. Курганні трупоспалення переважно без інвентаря[34].

Вище ми наголошували, що північному сході поляни межували з сіверянами. Сіверяни, за свідченням літопису проживали на трьох ріках Дніпровського лівобережжя, як наголошує літописець: ”седоша по Десне, и по Семи, по Суле и нарекошася север”[35]. В історичній літературі склалася думка, що сіверянам належала вся територія від Середнього Подністров’я до міжріччя Дону. Основна концентрація сіверян, вважає Б.О.Рибаков, знаходилась в басейні рік Десна, Сейма, Сули. Головними містами сіверян були Новгород-Сіверський, Севськ, Путивль і Рильськ[36].

Найнадійнішим визначенням археологічної зони сіверян послуговують спіральні височні кільця, які знайдені в басейнах рік Сейму, Сули і на середній Десні (Див карту 19.В.В.Сєдов,с.134.). Із аналізу археологічних джерел можна зробити висновок, що на заході кордон сіверян майже впритул стикався з полянами. На північному-заході сіверяни межували з радимичами по водорозділу Десни зі Снов’ї і Іпутьї. На північному сході сіверяни межували з в’ятичами по вододілу Десни і Оки На сході та південному сході територія сіверян охоплювала басейни рік Сейму, Псла і Ворскли і доходила до Дону. В цьому регіоні сіверяни межували з кочівниками.

Вище визначена нами територія літописних сіверян, засвідчена і археологічними джерелами, які відносяться до антського ореолу. Вони фіксуються з середини I тис. н.е. і означені археологічними старожитностями в околицях м. Ромни. В археологічній літературі ці сіверські старожитності отримали назву роменської культури. В 20-ті роки XX ст. подібні старожитності були відкриті в басейні верхнього і середнього Дону і названі по од-

ній із пам'яток, розкопаних поблизу с. Боршево Воронезької обл. боршевськими[37].

Ідентичність дніпровських (роменських) і донських (боршевських) груп роменської культури свідчить про те що в них одне і те ж сіверське походження[38]. (Див карту 20, с.135).(Табл. XXXVII-XXXVIII).

Таким чином сіверськими старожитностями ми закінчуємо характеристику центрально-східну племінну групу українських племінних княжінь.

Як зауважено вище характеристику археологічних культур староукраїнського етносу ми розпочали з серця староукраїнської державності: дулібів, бужан, волинян.

Однак слід наголосити, що празько-пеньківська культура і культура Луки-Райковецької яскраво засвідчена археологічними джерелами і в південно-західному регіонах розселення українських племен-княжінь. Значна кількість поселень цього типу виявлена і вивчена і в Закарпатській області України. У цих регіонах українського розселення літописець знає три племінних княжіння: хорватів, тиверців і уличів[39]. (Велика чи Біла Хорватія – ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2000, т. IV.)

Племінне об'єднання хорватів, відоме нам по початкових свідченнях Повісті минулих літ про розселення слов'ян: "А се ти же словени: хорвате белии и сербь и хорутане". В іншому випадку літописець наголошує: "И живяху в мире поляне, и деревляне, и север, и радимичи, вятичи и хрвате" [40]. В 907 році хорвати беруть участь в поході Олега київського на Константинополь[41].

В 992 році літописець наголошує :"Иде Володимер на Хорваты. В іншому місці літописець під 993 роком літописець наголошує " І прийшов він з війни хорватської…"[42]. Дослідники, по археологічним джерелам та сукупності свідчень джерел правильно визначили місце проживання хорватів - область Карпат і Українського Прикарпаття. Археологічні свідчення підтверджуються і свідченнями праці "Про управління імперією" Костянтина Багрянородного[43].

Стародавньою столицею хорватів вважається вченими Перемишль, за новішими археологічними висновками вченого О.Корчинського городище поблизу с. Стільсько у Львівській області в Україні[44].

Чеський вчений Л.Нідерле вважав, що хорвати мали свою окрему державу в пізнішій Галичині[45].

О.О.Шахматов теж вважав, що хорвати жили в Галичині і в IX ст. створили свою окрему державу, столицею якої було місто Джерваб[46]. Численні пам'ятки хорватів на території Верхньої та Середньої частини Дністра засвідчено чисельними археологічними знахідками (Карта 18. Пам'ятки хорватів).

По усій сукупності джерел можна наголошувати, що ховати стародавні жителі Прикарпаття і Верхнього Дністра, фундатори політичного конгломерату, як наголошує К.Багрянородний Великої чи Білої Хорваті, землі якого охоплювали територію суто хорватів, услід за ними проживаючих тиверців і уличів[47].

Тому з'ясування етногенезу тиверців і уличів наше послідуюче завдання.

Тиверці і уличі, як засвідчують археологічні джерела, займали середнє і нижнє Подністров'я та прилягаючі до них землі.

Літописні свідчення про тиверці та уличів не чисельні: "…а улучи и тиверци седяху бо по Днестру, приседяху кь Дунаеви. Бе множестов ихь; сежяху бо по Днестру, приседяху бо по Днестру они до моря, и суть грады их и до сего дне"[48].

Іпатіївський літопис замість Дністра помилково пише, що тиверці і уличі сидять по Бугу і по Дніпру і присідають до Дунаю[49]. Дослідники аналізуючи ці свідчення вважають, що вже Олегу вдалося підкорити уличів, а з тиверцями ним був укладений союзний договір[50]. В останнє в літописі тиверці згадуються в 944 році, як учасники походу київського князя Ігоря на Візантію[51]. Етнонім тиверці слід виводити від античної назви Тіраса-Дністра[52].

Назва ріки Тірас з іранського перекладається як "бистрий" можливо бастарн, що може означати, як ріку Бастарнів-Тірагетів. Якщо це так, то тиверці, що проживають на Тірасі-Дністрі в буквальному перекладі означають – дністровці - жителі Подністро'я.

Вперше Тірас-Дністер згадується Геродотом, пізніше назва ріки Тірас зустрічається в творах Страбона, Плінія и Птолемея. Є згадка про ріку Тіру біля (Евксінського Понту) в короткому географічному словнику Стефана Візантійського (V-VI ст.). Йордан (VIст.) в своїх творах уже тричі Тірас іменує Дністром. Один раз нарівні з назвою Дністер він називає його Тірасом. Так само робить і Амміан Марцелін – два рази

Дністер він називає Данастіус і один раз Тірас. Очевидно в середині I тис. н.е. назва ріки Тірас виходить з вжитку і її замінює місцева назва Дністер, тобто назва, якою впродовж багатьох віків ріку називали місцеві жителі[53]. По свідченнях археологічної науки можна припускати, що тиверці сформувались уже у

час черняхівської культури, пізніше вони були частиною антів-слов'ян. Як засвідчують археологічні джерела тиверці займали територію Подністров'я, а також землі міжріч Дністра і Прута, Дністра і Південного Бугу. Літопис також наголошує, що тиверцям належали і землі нижньої течії Дністра аж до Чорного моря[54]. Можна наголосити, що тиверці були одним із племінних княжінь антів. Сьогодні по історії тиверців, яких археологічна наука вже точно розміщує в Прутсько-Дністровському міжріччі, вимальовується картина боротьби тиверців з кочовиками. Під ударами кочовиків тиверці повинні були консолідуватися для ведення з ними боротьби з племінним княжінням хорватів. Цим і пояснюється велика держава, яку в Х ст. в Подністров'ї нам змальовує К.Багрянородний (від витоків Дністра до печенігів на півдні). Така ситуація пояснюється і швидкою інтеграцією подністровців в етноструктуру Галицького князівства[55]. Характерно, що з ореолу культури тиверців виключається територія між Південним Бугом і Дністром, куди в 30-х роках Х ст. переселились з Подніпров'я уличі.

Літописні свідчення про уличів не чисельні і дають нам право розглядати етногенез і становлення цього племінного княжіння виключно через призму археологічної науки. За такої ситуації в історичній науці є думка, що спочатку уличі займали територію в місцевості Єрель, що знаходиться нижче по Дніпру[56].

В.М.Татіщев наголошував, що Єрель - ліва притока Дніпра і власне на ній в "улучині" до Х ст. проживали уличі[57]. Іпатіївський літопис під 1183 роком наголошує "и стояша на месте нарецаемом Ерель, его же Русь зовет Угол"/58. В цьому місці Дніпро робить вигин - кут, тому цілком справедлива назва уличі-кутичі[59].

Як засвідчують джерела уличі після переселення в Подністров'я мають тут свої чисельні поселення і міста. Літопис називає головним містом уличів Пересічень. Дальше від Пересічня уличі простягаються своїми поселення до устя Дніпра, Дністра та Чорного моря.

Локалізація уличів в басейні Дністра сприяли літописні свідчення про них. Повість минулих літ засвідчує, що: "… а улучи и тиверцы седяху бо по Днестру, приседяху кь Дунаеви. Бе множество ихь; седяху бо по Днестру оли до моря, и суть грады их до сего дне, да то ся зваху от Грекь Великая Скуфь"[60]. Як наголошувалось вище в ранніх літописах уличів пов'язували з Дніпром, там вони були судами полян і деревлян. В зв'язку з цими свідченнями О.О.Шахматов зробив висновок, що уличі не були основними жителями Подністров'я, а були переселенцями

з нижнього Дніпра[61]. Б.О.Рибаков вивчивши найраніші свідчення про племінні об'єднання, прийшов до висновку, що найбільш ранні свідчення про уличів слід відносити до епохи Аскольда і Діра[62]. В реконструйованому О.О. Шахматовим стародавньому Київському літописі є свідчення про боротьбу з уличами перших київських князів: "и беста кьняжаща Кыеве и владеюща полями; и беша ратьни сь древляны и с уличи"[63]. Боротьба Києва з уличами продовжувалася до X ст., що на нашу думку, і спричинило їх переселення в Подністров'я. Як бачимо в X ст. при Олезі київському уличі ще не були підкорені Києву. Як засвідчує літопис: "И бе обладая Олегь поляны, и древляны, и северяны и радимичи, а сь уличи и теверцы имяше рать"[64].

Наступні київські князі, зокрема Ігор теж розпочав своє князювання з війни з уличами. Літопис так засвідчує ці події: "Игорь же седяше кьняжа Кыеве, мирь имея кь вьсемь странамь, а сь уличи и сь древняны имеяше рать, и бе у него воевода именем Свеньлдь, и примучи уличе, и вьзложи на ня дань, и вьдасть Свеньлду. И не вьдадяшеться единь градь, и менемь Пересечень; и седе около его три лета и едва вьзя"[65].

Про цю подію говорить Новгородський літопис: " В се лето 6448 (940 р.) яшася уличи по дань Игорю, и Пересечень вьзять бысть"[66]. Після цього свідчення уличі більше в літописі не згадуються. Якийсь подальший аналіз всіх наявних джерел по племінному княжінню зробити не можна за браком археологічних джерел[67].

Ряд дослідників вважає, що їх центр Пересічень знаходився не в Подністров'ї а в Подніпров'ї. Самі ж старожитності уличів, як в Подніпров'ї так і в Подністров'ї ще дослідженні слабо і потребують подальшого дослідження[68].

Інші вчені, зокрема російський вчений В.В.Сєдов вважає, що прийшлі в Подністров'я уличі швидко змішалися з носіями празько-корчацької культури, тобто з хорватами і тиверцями і тим самим укріпили хорватсько-тиверську культуру[69].

Таким чином, у висновок нашого дослідження, можемо наголосити, що розглянуті та проаналізовані всі наявні, в першу чергу, археологічні джерела, дають право наголошувати, що українські племінні княжіння V-IX століть на передодні утворення централізованої феодальної Української держави з центром в Києві, були по суті регіональними українськими феодальними князівствами.

На території кожного із них виявлена своя політична, торгово - економічна та релігійна організація. Наявні археологічні, філологічні та літописні джерела дають право наголошувати, що

період V-IX століть був часом активної консолідації українського народу навколо одного політичного центру, спочатку Волині, опісля Києва. Ця проблема апробується по наявних археологічних джерелах і по мірі їх накопичення потребуватиме подальшого вивчення.

Література

1. В.Б.Баран. Від венедів до українців. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 62-63.
2. Віктор Ідзьо. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність і зародження та становлення християнства на території України. Агенція Релігійної Інформації. Львів 2001, с. 122-168.
3. В.Б.Баран. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. Київ. 1972, с. 23-48.
4. В.Д.Баран. Велике розселення слов'ян. Археологія. К. 1998, № 2, с. 30-37.
5. Йордан. О происхождении и деянии гетов. Getica. М. 1960.
   Прокопий из Кессарии. Война с готами. М. 1950;
   Феофилакт Симокатта. История. М. 1957.
6. Б.О.Тимощук. Давні слов'яни на території Північної Буковини. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 184-191.
7. А.В.Мишулин. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VIIв н.э. ВДИ, 1941, 1.
8. Б.А.Тимощук. Начало классовых отношений у восточных славян. (по материалам поселений Украинского Прикарпатья. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 237-246.
9. М.Ю.Брайчевский. Работы на Пастерском городище в 1949 г. КСИИМК, XXXVI;
   М.Ю.Брайчевський. Пастирський скарб 1949 р. К. 1952. Археологія, т. VII;
   М.Ю.Брайчевский. Новые находки VII-VIII вв. н.э. на Пастерском городище. КСИА АН УССР, 10.
10. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982, с. 72-73.
11. Руський літопис. Київ. 1989, с. 2-10.
12. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982, с. 91.
13. Повесть Временных Лет. М-Л. 1950, т. I, с. 14.
14. К.Багрянородный. Об управлении империей. М. 1987.
15. Славянские древности. К. 1980.
16. А.Я.Гаркави. Сказания мусульманских писателей о славянах и русах. Спб. 1870.
17. Повесть Временных Лет. М-Л. 1950, т. I, с. 20-21.
18. Повесть Временных Лет. М-Л. 1950, т. I, с. 14-18.
19. М.Фасмер. Этимологический словарь русского языка. М. 1964, с. 551;
20. О.Н.Трубачёв. Ранние славянские этнонимы - свидетели миграции славян. ВЯ. 1974, № 6, с. 52-53.

21. В.В.Седов. Происхождение и ранняя история славян. М. 1979, с. 131-133.
22. В.Д.Баран. Анти, Сіверяни чи Руси? Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 68-74.
23. Ю.Кухаренко. Древнейшие курганы Волынян. In: LiberIosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus. Wrozlaw; Warszawa; Krakow. 1968.
24. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 13.
25. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 14.
26. Славянские древности. К. 1980.
27. М.Фасмер. Этимологический словарь русского языка. М. 1964, с. 347.
28. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982, с. 95.
29. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982, с. 103.
30. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 11.
31. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 13.
32. М.Фасмер. Этимологический словарь русского языка. М. 1971, с. 322.
33. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 23.
34. Б.А.Рибаков. Поляне и северяне. СЭ, VI-VII. 1947, с. 95-105.
35. Б.А.Рибаков. Поляне и северяне. СЭ, VI-VII. 1947, с. 95-105.
36. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 11.
37. Б.А.Рибаков. Поляне и северяне. СЭ, VI-VII. 1947, с. 81-95.
38. П.П.Ефименко. Раннеславянское поселение на Среднем Дону. Сообщения ГАИМК, 2, 1931, с. 5-9.
39. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982, с. 135.
40. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 14.
41. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 23.
42. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 84.
43. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 85.
44. К.Багрянородный. М. 1987, с. 375-376.
45. В.С.Ідзьо. Велика чи Біла Хорватія – ранньофеодальна слов’янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2000, т. IV, с. 107-126.
46. Л.Нидерле. Славянские древности. М. 1956, с. 155.
47. А.А.Шахматов. Древнейшие судьбы русского племени. Пг. 1919, с. 32-33.
48. Віктор Ідзьо. Ранньослов’янське суспільство і ранньослов’янська державність і зародження та становлення християнства на території України. Агенція Релігійної Інформації. Львів 2001, с. 170-189.
49. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 14.
50. Полное Собрание Русских Летописей. М. 1962, I, с. 24.
51. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982, с. 129.
52. Полное Собрание Русских Летописей. М. 1962, I, с. 45.
53. А.А.Шахматов. Древнейшие судьбы русского племени. Пг. 1919, с. 31;

М.Фасмер. М. 1973, с. 55.
54. О.Н.Трубачев. Название рек Правобережной Украины. М. 1968, с. 216-218.
55. Б.О.Тимощук. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. Київ. 1972, с. 24-48.
56. В.С.Ідзьо. Велика чи Біла Хорватія – ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2000, т. IV, с. 107-126.
57. В.Д.Баран. Давні слов'яни. К. 1998, с. 211-218.
58. В.Н.Татищев. Российская история. М. 1964. т. III, с. 23-45.
59. Полное Собрание Русских Летописей. Л. 1926, т. II, с. 628.
60. А.И.Соболевкий. Русские местные названия и язык скифов и сарматов. РВФ. LXIV. 1910 б, с. 186.
61. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 14.
62. А.А.Шахматов. Древнейшие судьбы русского племени. Пг. 1919, с. 126.
63. Б.А.Рыбаков. Уличи (историко–георафические заметки). КСИИМК, XXXV. 1950, с. 3-17.
64. А.А.Шахматов. Повесть временных лет. Пг. 1919, с. 367.
65. Повесть Временных Лет. М. 1950, т. I, с. 20, 21.
66. А.А.Шахматов. Повесть временных лет. Пг. 1919, с. 373.
67. Новгородская летопись. Новгородская Первая летопись старшего и младшего изводов. М.; Л. 1950, с. 110.
68. Б.А.Рыбаков. Уличи (историко–географические заметки). КСИИМК, XXXV. 1950, с. 5-7.
69. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982, с. 132.

Кельтська цивілізація на території України

Кельти - це стародавній народ Європи, який виявив в останнє тисячоліття до нашої ери (н.е.) великий вплив на розвиток Центральної та Східної Європи. Кельтська цивілізація для боротьби з Римською державою втягувала в ореол своєї цивілізації усі народи Центральної та Східної Європи. Власне вона цивілізуючи це населення і дала чеським землям історичне ім'я „Богемія", а Західній Україні історичне ім'я „Галичина"[1].

Сукупність історичних джерел і великі археологічні дослідження на сьогоднішній день на території усієї Європи від Атлантики до Дніпра - куди сягав вплив кельтської цивілізації, дозволяє відновити історію розвитку Європи в останньому тисячолітті до нашої ери[2].

Сукупність археологічних джерел дають право говорить про кристалізацію в середовищі кельтського суспільства в VI-V столітті до н.е. князівських центрів, які з плином часу починають набирати рис міст які починають розвивати кельтське суспільство[3].

Письмові і археологічні джерела малюють нам кельтське суспільство у якому поряд з високорозвиненою військовою системою велику роль відігравали релігійні інституції, які уособлювали жерці-друїди. Наявні факти дають нам право всесторонньо розглянути культуру кельтського суспільства, зокрема побут, одяг, житло, суспільний стан чоловіка та жінки в кельтському суспільстві, економічний лад, військову організацію, релігійну систему. Характерно, що в Україні вчені починаючи з XIX століття фіксують зразки високорозвиненої кельтської культури кінця тисячоліття, яка вплинула на формування культури Західної та Центральної Європи. Конкретний речовий матеріал ми знаходимо в Східній Європі, зокрема в Правобережній Україні, який дає право говорити про формування кельтами на території України політичних і соціально-економічних організацій в III ст. до н.е - I ст. н.е.[4].

Наявні археологічні джерела, дають право робити висновок, що кельти закріпившись на землях сучасної Чехії та Словаччини, де створили Богемське князівство, проникли в Подністров'я де створили Галатське князівство і дали Прикарпатським землям історичну назву Галичина[5].

Великі досягнення сучасної археологічної науки дають нам право проаналізувати історичний, філологічний матеріал на території сучасної Галичини і пролити яскраве світло на етнотворення Галичини, побачити могутній вплив кельтів, які зв'язали з своїм розвитком велику частину сучасної Європи і втягнули населення серединної Європи в орел кельтської культури, військової та господарської системи[6].

Попробуємо через призму сукупності джерел пролити світло на етнотворення кельтів. В першій половині останнього тисячоліття до н.е. на сторінки джерел попадають кельтські племінні об'єднання, які проживала на північ від Альп. Вони своїми військовими походами знищили найбагатші центри Західної та Центральної Європи, заставили консолідуватися проти них весь грецький і римський світ. В цей час, приблизно в кінці VI-V віків до нашої ери в середовищі кельтських племен сталися великі економічні зміни, які привели до диференціації населення і виділення з простого кельтського середовища племінної знаті, яка створивши могутню військово-політичну систему, почала нападати на важливі політичні і торгово-економічні центри грецького і римського світу. В цей час кельти завоювали Північну Італію, зайняли навіть Рим і проникли аж до Сіцілії[7].

Друга їх хвиля направила свій погляд на схід в карпатську котловину, в регіон у якому кельти-галати утворили праобраз

Малоазійської Галатії - Подністровської Галичини. Внаслідок розвитку у кельтів військово-політичної системи у V- IV столітті до н.е. вважаються одним з наймогутнішим народом в Європі поряд з персами та скіфами, що дало їм можливість створення нової політичної організації на території Галичини[8]. За таких обставин у науковців постає питання-хто такі кельти? Яким чином зуміли кристалізувати свою цивілізацію яка стала життєздатною на протязі довгих віків від верхів'я Дунаю до Дніпра...

Грецький світ називав їх Keltoi- кельти, римляни ж називали кельтів „галлами" (Galli) і від цього слова пізніше пішла назва Цізальпійська Галлія (Gallia Cisalpina), що в Італії, Нарбонська Галлія (Gallia Narbonensis), що в південній Франції і Трансальпійська Галлія (Gallia Transalpicus) в Центральній Франції. Грецькі джерела роповідають нам про Малоазійську державу Гатів (Galatia) яку утворили кельти на території сучасної Туреччини з епіцентром Gallis поблизу сучасної Анкари. Римські автори які розповідали про довготривалі війни римлян з кельтами, називали останніх Galli, Galate. Усі римські автори вважали, що кельти засели землі від Британії, охоплюючи землі Франції, південної Німеччини і частину Чехії[9]. В подальшому кельти бої, по імені яких названа (Boiohemum) поселились в Чехії частина яких переселилась в Прикарпаття в Подністров'я де відома під назвою Boiki, Sa-Boiki, Kosto-Boiki, у слов'янській етноназві „Бойки"[10]. Сучасні археологічні матеріали підтверджують висновки О.Партицького про заселення кельтами Прикарпаття у III-II ст. до н.е.[11].

Починаючи з V століття до н.е. народ з назвою «Keltu» швидко поширює свій вплив по усій території Європи. Їх старожитності у час могутності (V ст. до н.е- I ст. н.е) виділені і одну групу латенської культури по назві (La Tene) відомого кельтського поселення на березі Невштатського озера в Швейцарії. Ця культура ще називається ранньозазізною або гальштатською.Латенські старожитності у великій кількості відкриті на території України в Закарпатті, Прикарпатті та Подністров'ї та Подніпров'ї[12].

Найбільш яскраво кельти проявилися в гальштатський час. Власне в цей час у кельтів формується князівська верства, замки племінної знаті (опідуми), які починають поширюватися по усій Європі. На території України опідуми відкриті в Закарпатті[13].

Джерела дуже туманно зафіксували нам просування кельтів у східному напрямку. Відомо, що в Подунав'я і Карпатську котловину перші загони кельтів проникли на межі V-IV століття до нашої ери. На протязі усього IV століття до нашої ери кельти

опановували всі Карпатські гори і проникли в Подністров'я, де оволодівши Нижнім Подністров'ям і Подніпров'ям стали безпосередніми сусідами скіфської культури і фракійсько-дакійської, а також налагодили відносини з грецьким світом Північного Причорномор'я[14].

Багато вчених вважають, що кельти до того як приникнути в Галичину довший час проживали на території сучасної Чехії та Словаччини, то попробуємо з'ясувати етногенез кельтів на цих землях[15]. Із кельтських племен, які проживали на території сучасної Чехії джерела частіше згадують кельтський військово-політичний союз «Boii» від імені яких і була названа Boiohaemum-Богемія. Археологічні джерела дають право наголошувати, що південна частина Чехії була зайнята кельтами-боями уже у V столітті до нашої ери, що засвідчено і джерелами, які свідчать про прихід в Чехію військових дружин кельтів, що засвідчується курганними похованнями класичної форми латенського часу, які датуються IV ст. до н.е. Подальші археологічні джерела свідчать, що кельтські старожитності постійно утримуючись в усій Чехії у III ст. до н.е. проникають в Словаччину. Тут кельти очолювали верхній прошарок суспільства а також по більшій мірі і середній. Великі поразки кельтів від римлян в Італії і в других частинах Європи заставляють їх переселятися в III столітті з території Чехії на територію сучасного Подністров'я та Прикарпаття. Характерно, що ім'я кельтів-боїв в історичній літературі на території Чехії і Подністров'я стає відоме в II столітті до н.е., коли вони відбили наступ у 113 році германського племені кімрів[16].

Сукупність свідчень дає право вважати, що в середині 1 тис. до н.е. для слов'ян, як і для інших племен, що проживали у Дунайській котловині, виникла кризова ситуація у зв'язку з експансією кельтів. На територію Чехії і Подунав'я проникнули «вольки-тектосаги». Вийшовши із Галлії і рухаючіюся на схід, кельти швидко проникли в область Подунав'я. Експансія кельтів була обумовлена їх економічним, політичним і культурним підйомом в гальштатські часи і пізніше в латенський час, тобто у IV-III ст. до н.е. В Чехії і Моравії, пізніше в Паннонії і в Подністров'ї - Галичині, внаслідок проникнення кельтів, виник симбіоз місцевого населення з кельтами. З цього моменту, наголошує О.М.Трубачев, і почався етнічний, культурний, економічний і політичний контакт слов'ян з волохами-кельтами[17].

Окрім культурного впливу кельтів в умовах мирного симбіозу, відбувся і військовий натиск кельтів на слов'ян. За таких обставин слов'яни змушені були під натиском кельтів відступати з

Подунав'я на північ в область Вісли, Дністра, Прута і розселюватися по усьому регіону Карпат. У Карпатському регіоні дослідники відмічають найтісніше проникнення кельтів у слов'янське середовище, що пояснюється перейняття місцевими племенами кельтських металургійних термінів, що також відчутно в топонімії. Закріпившись у регіоні Карпат, кельти поширили свій вплив на увесь регіон Подністров'я. Археологи пов'язують з впливом кельтів на племена Подністров'я поховальні обряди кельтів у пшеворській культурі, зокрема звичай згинання зброї: мечів, наконечники списів[18].Топоніміка Подністров'я у перших століттях н.е. усюди пов'язується з назвами галатів-галлів. Слід відмітити також, що дослідник А.Спіцин віднайшов присутність гальштатської культури в Немирівському городищі на Поділлі. Такий кельто-слов'янський симбіоз підтверджується і свідченнями грецького вченого Ефора, який називав у IV ст. до н.е. кельтів сусідами скіфів, під якими А.Спіцин розумів слов'ян[19]. О.М.Трубачев вважав, що наявність древнього впливу кельтів на розвиток стародавнього населення України видно із поширених стародавніх географічних назв: Кам'яне місто кельтів, що ототожнюється вченими з Кам'янець-Подільським, місто Галич, що означає племінну назву Галатів і ряд других назв, які на нашу думку, поки що реконструйовані гіпотетично. Присутність кельтів, очевидно, формувала на Правобережній Україні кельто-слов'янський симбіоз, що видно із кельто-слов'янського мовного лексикону. Кельтський світ, на думку О.Н.Трубачева, збагатив слов'ян металургійною, сільськогосподарською і політичною термінологією, зокрема словами: коні, коньк, ко-няз, князь, які дослідник вважає кельтськими[20]. Згідно свідчень джерел, біля 400 р. до н.е. починається могутня експансія кельтів у східному напрямку із Рейнських і Верхньо-Дунайських земель. Вони декількома політичними союзами поширилися на територію середнього Дунаю і по його притоках і, поступово витіснивши із них місцеве населення, освоїли ці землі. Відомо, що в 380-350 роках кельти заселили землі навколо озера Балатон. На початку III ст. до н.е. ряд військово-політичних союзів кельтів закріпились на Балканському півострові. У 279 році до н.е. під керівництвом царя кельтів Брекенна вони завоювали землі Іллірії, опустошивши Македонію, вторглись у Фракію і Грецію і досягли Дельф, де зазнали поразку від греків. Великий військово-політичний союз кельтів-галатів біля 270р. до н.е. поселився в Анатолії в районі сучасної Анкари, де утворив могутню державу Галатію[21]. Галатська держава кельтів, зміцнівши почала нові експансії і завоювання у східному

напрямку. Відомо, що у III ст. до н.е. кельти-галати поселились в Трансільванії, Олтенії, Буковині, а також на нижньому Дунаї. Окремі військово-політичні союзи кельтів-галатів, перейшовши Карпати, поселились на верхньому Дністрі, де утворили Галатське князівство. В.В. Седов вважає, що в процесі розселення кельтів у Карпатах і Подністров'ї військово - політична система кельтів втягувала у свій ореол місцеві племінні союзи гетів і слов'ян, що видно із археологічного матеріалу латенської культури. Власне у цей час, наголошує дослідник, проходило різноетнічне культурне проникнення, внаслідок якого кельтська культура у II ст. до н.е. стала домінуючою у Верхньому Подністров'ї. Вплив кельтів був настільки сильним і глибоким, що ряд регіонів Подністров'я і Карпат залишились кельтизованими і після витіснення слов'янами кельтів із даних регіонів. Науковці схильні вважати, що одна гілка кельтів перейшла Карпати і зайняла область верхньої течії Вісли, поширюючи свій вплив на області верхнього Дністра. Власне, на цій території у III ст. до н.е. кельти вступили у етно-політичні, економічні і культурні стосунки з слов'янами. В цей час і починається у Вісло-Дністровському міжріччі період активних кельто-слов'янських взаємовідносин, що залишив свій могутній пласт у культурі слов'ян стародавньої Галичини[22]. Перше ніж перейти до детального аналізу контактів кельтів із слов'янами у регіонах України, необхідно охарактеризувати культуру кельтів V ст. до н.е. - I ст. н.е. В цей час кельти внесли великий внесок у розвиток європейської металургії і у галузі обробки металів. По суті, кельтська металургія стала основою розвитку у карпатських і дністро-дніпровських слов'ян. Археологічні матеріали кельтських пам'яток говорять про високий рівень виплавки заліза, ковальського ремесла, слюсарних ювелірних робіт по виготовленню інкрустацій і ювелірних прикрас. При розкопках у слов'янських поселеннях зустрічаються: молотки, молоточки, щипці, кліщі, зубила, пробійники, напилки. В кельтських опідумах кельтський ковальський інструмент нараховував більше 70 видів. Кельтські ремісники володіли технікою вуглеокислення, гартування і спаювання заліза. Кельтський світ створив величезну кількість різноманітних залізних знарядь: плужні лемеші, коси, борони, тесла, скоби, пили, молотки, кліщі, напилки, рашпілі, свердла, ножиці, кочергу. Кельти створили дверні замки з ключами. Дуже розвинутою галуззю ковальської справи було виготовлення залізної зброї. Кельтські ремісники добились великих успіхів у техніці бронзоливарного і ювелірного виробництва. В опідумах і селах кельтів були великі майстерні в яких працювали висококваліфіковані майстри, які володіли

технікою лиття і кування кольорових матеріалів і найрізноманітніших сплавів. Кельтські ремісники знали і широко застосовували різні методи інкрустації, позолоти і посріблення. Розвинутим було і виготовлення виробів із золота, зокрема діадем, браслетів і інших предметів розкоші. У II ст. до н.е. у кельтському світі розквітнуло емалеве ремесло. Червона емаль стає домінуючою прикрасою кельтських виробів. Кельти створили велику кількість різноманітних фібул, що широко вживалися для защіплення одягу. У кельтському світі досить поширені були шийні гривни-торквеси, які на думку вчених пов'язуються з релігійною символікою. Фібули були масовою продукцією кельтських ремісників, вони змінювалися часом моди, тому стали надійним індикатором для датування кельтських старожитностей на території України[23]. Широкий розвиток мало і кельтське гончарне виробництво. Гончарне коло появився у кельтів у V-IV ст. до н.е. і тому у виготовленні глиняного посуду кельти досягли найбільшої технічної майстерності. Із II ст. до н.е. в ареалі кельтської культури утворились цілі поселення гончарів, вироби яких поширювались по багатьох регіонах Правобережної України[24].

Розвинутим у кельтів було і ремесло по виготовленню скла. В ранньому латені широке поширення отримали жовті скляні буси з круглими білими і синіми очками. В кінці латенського періоду були поширені молочно-білі круглясті буси. Поширені у кельтів були і скляні браслети різних барв. Виготовлення таких речей зафіксовано від Рейну до Дністра і Дніпра. При скловарінні кельти використовували домішки різних металів, кісткову муку, що надавало виробам різного забарвлення. Кельтські ремісники досягли успіхів і у розвитку деревообробки. У епосі середнього Латену кельтами був винайдений токарний станок. У зв'язку з цим із дерева почали виготовлятися підводи, кораблі, меблі, взуття, різноманітні побутові предмети в тому числі поширені у повсякденному вжитку об'ємні посудини для зберігання рідини. Славились кельтські майстри уміння обробляти шкіру і виготовляти з неї різні вироби для побутових потреб, зокрема спорядження коней і воїнів. У V ст. до н.е. в ареалі кельтської культури розвивається і художнє ремесло, продукцією якого стали прекрасні твори мистецтва. Кельтські майстри виробляли художні вироби з власною орнаментовкою, яка дуже схожа з слов'янською орнаментовкою і українською зокрема. Ознакою багатства у кельтів були шийні гривни. Можливо слово гривна, ознака багатства була перейнята слов'янами у кельтів. Дуже добре відома і кельтська кам'яна скульптура, зв'язана в основному

із святилищами. При дослідженні останніх виявлені чотирикутні стовпи з витесаними чоловічими головами, зображення богів, в тому числі двоголових чоловіків і жіночі голови, птахів і. т.д. Численні зображення богів в релігії кельтів символізувало вмерлих воїнів, героїв. Велику роль в культовому обряді кельтів відігравали ритуальні стовпи з людськими лицями, вони були як кам'яні так і дерев'яні. У їх очні впадини вкладалися очі виготовлені із скла, емалі чи напівдорогоцінних каменів. Кельтські культові святилища можна ототожнити із слов'янськими капищами з тотожними ритуальними ідолами, а жерців-друїдів із слов'янськими волхвами. Якщо розглядати кельто-слов'янські старожитності через одну синтезовану культуру, при ретельному вивченні ми побачимо разючі приклади тотожності. Основою економіки кельтів було землеробство і тваринництво. Для обробки земель кельти застосовували плуг з залізним лемешем. В період пізнього латена появився колісний плуг з чересло́м і ножем для різання скиби при оранні. За допомогою такого плугу можна було уже обробляти необроблені землі. Тягнули у кельтів такий плуг декілька волів. Характерно, що у стародавніх слов'ян була приблизно тотожна система обробітку полів. Кельтам і слов'янам були відомі прогресивні методи землеробства, вони застосовували добрива для земель, що давало великі урожаї. Вирощувалось у них жито, пшениця, овес, буряк, цибуля, тобто рослини, що були у великому вжитку і поширені у стародавніх слов'ян, зокрема у українців. Знаряддями збору урожаю були серп і коса. Зерно як кельти так і слов'яни мололи на ручних жорнах, які у Європі з'явились у латенський час. В цей же час на зміну зернотеркам прийшли кам'яні жорна, які ще і у XIX ст. були поширені у населення Українських Карпат і Прикарпаття. Для збереження припасів поблизу домів установлювались зернові ями, які нерідко облицьовувались чи перетворювались в льохи. Важливе місце у господарстві кельтів і слов'ян займало скотарство. Ці народи розводили у великій кількості свиней, а сало було ритуальною чи національною їжею. Розводили кельто-слов'яни і коней і овець. Стада свиней постійно випасали у дубових хащах. Економічний і культурний розвиток кельтського світу, у який входили і слов'яни, був зумовлений розвитком внутрішньої і міжнародної торгівлі, що обумовило в ареалі кельтської цивілізації розвитку власної грошової системи. Перші кельтські монети були подібні на македоно-грецькі, та з певним проміжком часу чеканка монет із грубішим зображенням на них стилізується, що в кінцевому результаті приводить до поширення монет з геометричними малюнками на лицевій стороні. З II

ст. до н.е. місцеві монети із золота, срібла і бронзи рідше міді чеканились у багатьох пунктах кельтського ареалу. В різних областях вони відображали племінні особливості кельтів. Дослідники вважають, що кельти і слов'яни регіону верхньої Вісли і верхнього Подністров'я становили єдину периферійну культуру обширного кельтського світу[25]. Власне тут кельти і слов'яни проживали у більшій мірі в неукріплених поселеннях, у яких зафіксовано золоті і срібні кельтські монети, вироби із заліза, бронзи і скла, в тому числі характерні кельтам браслети, глиняний посуд, залізоливарне і бронзоливарне виробництво[26]. Відкриті поселення кельтів у Подністров'ї і Підкарпатті поки що не чисельні. У II ст. до н. е. вони складали по 15-20 жител у яких нараховувалося від 50-100 жителів. Основна маса відомих у Подністров'ї кельтських поселень була невелика (4-10 будівель) як напівземлянок так і наземних споруд. Стіни їх обмазувалися глиною і розфарбовувалися білими чи червоними смугами. Характерно, що такий стиль був характерний для території Правобережної України ще і у XIX поч. XX ст.. Відкриті у Подністров'ї кельтські могильники захоронення відомі нам по обряду трупоспалення, бо тотожні з слов'янськими. У них виявлені знаряддя праці, вироби із глини, прикраси і предмети зброї. В регіоні Подністров'я і Підкарпаття, виявлені кельтські поховання з представниками місцевих племен, яких дослідники вважають слов'янами. Внаслідок такого взаємопроникнення у III-II ст. до н.е. складається кельто-слов'янська етнічна група з явною перевагою кельтських рис. В.В.Седов вважає, що найбільш сильний вплив кельтів на слов'ян відбувся у II ст. до н.е. Він був настільки імпульсивним і детермінучим на подальший розвиток слов'янського етносу, що у археологічній науці він складає окрему " Пшеворську культуру". Складання пшеворської культури, на думку дослідника, супроводжувалось не тільки зовнішнім впливом кельтів, а й інфільтрацією кельтського населення у середовище слов'янського етносу. Внаслідок такого входження кельтів у території слов'ян пройшла асиміляція кельтського населення. Поглинання слов'янами кельтів проходило, як вважають дослідники до V ст. н.е., після чого кристалізувалась суто слов'янська культура[27]. Слід зауважити, що у II-I ст. до н.е. у кельтських похованнях середнього Подунав'я поряд з обрядом трупоспалення з'являється і обряд трупоположення. Інколи залишки кремацій засипались в ями, вони супроводжуються різноманітною керамікою. і носять у собі як слов'янські так і кельтські особливості, що може говорити про синтез кельтів і слов'ян регіону Повіслення і Подністров'я. У пшеворських мо-

гильниках присутні кельтські фібули, нові види кельто-слов'янської зброї: дволезі мечі, наконечники списів, півсферичні умбони щитів, остроги, нові види сокир, бритв, ножів та інших, як військових, так і громадсько-господарських речей[28].

Дослідження останніх десятиліть показали, що слов'янське ковальське ремесло I тис. н.е. по своїм особливостям і технологічній культурі було найбільш близьким до металообробної системи і виробництва кельтського світу і провінцій Римської імперії. Слов'янське суспільство навіть при наявності римського впливу продовжувало розвивати ремісничі і залізообробні традиції кельтів[29]. Здавалось би, що зарубинецькі і черняхівські племена, серед яких домінували слов'яни, повинні би були перейняти техніку обробки заліза ковалів Скіфії, та археологічні матеріали яскраво свідчать, що слов'яни Карпат, Подністров'я і навіть Подніпров'я розвивались на кельтських древніх культурних і технічних традиціях[30]. Внаслідок таких довготривалих зв'язків слов'ян з кельтами, у них було так добре розвинуто ремесло, яке і у пізньослов'янський час носило древні кельтські традиції. Кельтська гончарна кераміка зафіксована в усьому басейні Подністров'я. У Галичині досліджені ряд пунктів, які спеціалізувались по виготовленню посуду. Усі вони тотожні із кельтською системою виготовлення посуду, вони активно діяли і в римський час і мали вплив на технічний розвиток слов'ян Галичини, які дотримувалися місцевих слов'яно-кельтських традицій. Кельтський вплив у Підкарпатті і Подністров'ї був настільки широким і глибоким, що це відбилося не тільки у матеріальній культурі слов'ян, але і в духовній. Він був настільки сильним, що його не можна порівняти із ніяким присутнім у даному регіоні другим етнічним впливом. Цей вплив очевидний і у ранньо-середньовічних старожитностях слов'ян, він поширювався і на язичницьку релігію, що видно із конструкцій культових споруд, обрядів і вірувань взагалі. Слов'янські і кельтські культові споруди, мистецтво, дерев'яні і кам'яні стилізовані фігури носять у собі древні кельтські традиції[31].

При усій сукупності фактів кельти у Центрально-Східній Європі відіграли таку ж приблизно цивілізаційну роль, яку греки відіграли у Північному Причорномор'ї. Тільки, як вважає М. Щукін, цивілізація кельтів була зовсім іншою. Їх культура і особливо мистецтво, а значить і психологічне світобачення, були більш близькими слов'янам ніж старогрецька культура Північного Причорномор'я. Кельти у слов'янський світ принесли і наукові пошуки відтворені у виробах кельтських майстрів: золоті чи бронзові гривни, браслети, фібули і другі речі, які зовсім не

поступаються по технології виготовлення античним виробам. Усі секрети точного лиття, чеканки, гравірування були добре відомі і кельтським майстрам. На початку свого історичного розвитку у V ст. до н.е. кельти стояли на одному соціально-економічному, політичному і культурному рівні з Римською рабовласницькою республікою. Та шляхи розвитку цих цивілізацій розійшлись, римляни розвинули свою соціально-військову організацію і досягли тут вершини мистецтва, а кельти у цій області так і залишились на стадії варварської держави, у якій ми проглядаємо елементи ранньофеодальних відносин, що видно по нагромадженнях культурно-релігійного характеру, тобто у області релігійно-магічних уявлень, про що свідчать кельтські святилища-обсерваторії для астрономічних спостережень. Кельти уміли передбачати майбутні події зокрема сонячні і місячні затемнення. Джерельні свідчення говорять, що великим авторитетом у кельтському суспільстві користувалися волхви-друїди, які уособлювали собою, релігійних і політичних діячів, астрологів, поетів, літописців, а також у певній мірі концентрували своєю кастою усю надплемінну політичну і релігійну владу в усьому кельтському світі. Можливо, що друїди у регіональних державних структурах утримували у своїх руках усю повноту влади, яку представляли на колективному зборів усіх друїдів кельтського світу. Очевидно Галлія-Кельтія, яка розташовувалася на великій території від Піренеїв до Дніпра ніколи не була великою єдиною політичною одиницею, у всякому випадку античні автори нічого не говорять про єдину велику державу кельтів. По усій імовірності єдиним для усього суспільства могла бути надплемінна корпорація волхвів-друїдів, в руках яких знаходилось навчання і виховання підростаючого покоління, суд. Вони були замирювачами різноманітних племінних чвар кельтських князів. З початку IV ст. до н.е. кельти своєю могутньою військово-політичною організацією починають рух в області Балкан і Карпат. Європа була швидко завойована силою кельтських воїнів озброєних дволезовими мечами і великими щитами. Уся влада переходить до територіальних князів, що очолювали кельтські військові загони. Кельти, очевидно, без спротиву дуже швидко захопили Карпати і області Подністров'я і Подніпров'я. Що змусило їх зупинитися у Подніпров'ї історичною наукою не з'ясовано, та відомо, що після завоювання Подніпров'я кельти почали торгово-економічні стосунки з підкореними і сусідніми народами поступово розчиняючись у їх середовищі[32]. Ряд вчених, зокрема К.В.Каспарова вважають, що у II ст. до н.е. у регіонах басейнів Дністра і Прута проходили тільки етнокультурні

контакти зарубинецького і пшеворського населення з кельто-іллірійським і кельто-дакійськими етносами. На їх думку, кельти хоча і швидко зайняли територію Подунав'я як середнього так і нижнього дуже довго асимілювали останніх. Очевидно, наголошує К.В. Каспарова, поява бастарнів це і є новий мішаний союз племен на кельтській основі. Немалу роль у формуванні кельто-дакійських бастарнів відіграли регіони Дністра, Побужжя і Полісся. Увесь цей кельто-дако-слов'янський симбіоз, що набрав єдиного політичного тіла і просунувся у II ст. до н.е. на схід - на Дніпро і Десну[33].

Цілком можна припускати, що формування кельто-слов'янського етносу з компонентом дакійського впливу міг проходити в регіоні Передкарпаття і Карпат. Археологічно тут зафіксовано розвиток кельтської чорної металургії, що активно функціонувала уже в III-I ст. до н.е.. У цей час у металургійних центрах Карпатського регіону виплавляли сотні тон заліза, активно функціонували досконалі шахти для добування руди. Окрім великих спеціалізованих центрів по добуванню заліза у окремих поселеннях зафіксовані і невеликі залізообробні майстерні. Розвиток чорної металургійної галузі кельто-слов'янського етносу регіону Карпат створило матеріально-технічну базу для подальшого розвитку інших видів ремесел і призвело до вдосконалення землеробських знарядь праці, як основної галузі господарства кельто-слов'янського етносу. В цей час появляються нові землеробські знаряддя праці з залізним наральником, що підвищує ефективність обробітку земель. Поряд із землеробством у регіонах Прикарпаття і Карпат починають розвиватися скотарство, вдосконалюються ремесла. Успіхи у землеробстві і ремеслі у кельто-слов'ян області Карпат і Подністров'я привели до виникнення широкомасштабних торгових відносин, за якими слідувало завоювання нових земель на схід від Дністра[34]. Про реальність експансії кельто-слов'янського етносу говорять і археологічні матеріали. Г.Ф.Нікітіна наголошує, що у похованнях знаходяться як слов'янський інвентар так і кельтський. Деталі поховань говорять, що кельти перейняли місцеві слов'янські традиції. Характерно, що кельтський бойовий інвентар: зброя, мечі, стріли, щити, спорядження кінного воїна покладені згідно слов'янського звичаю[35]. І.П.Русанова вважає, що цей звичай являється суто кельтським і пізніше поширився серед германського і слов'янського населення. З кельтським впливом слід зв'язувати і наявність в слов'янських могилах обряду захоронення трупоположень. У кельтів же слід шукати і витоки слов'янської кераміки, зокрема округлих мисок, штампованих

візерунків дволезих мечів і.т.д.[36]. Етнокультурний розвиток кельто - слов'янського етносу на кельтській основі проглядав і В.Деметиркевич у регіоні Карпат і Прикарпаття. Він вважав, що кельти перед тим як розчинитись в місцевому населенню передали йому як свою політичну назву з політичними центрами так і господарську систему, що видно із археологічного матеріалу Подністров'я[37]. Власне, на основі типології кераміки особливостей погребального обряду і деталях домобудування І.П.Русанова зробила висновок, що у пшеворській культурі є наявні слов'янські і кельтські компоненти. Власне, із цього симбіозу наголошує дослідниця і кристалізуються ранньосередньовічні слов'янські старожитності[38]. Характерно, що у другій половині І ст. до н.е. у верхньому Подністров'ї і Західній Волині з'являються найбільш ранні пам'ятники кельто-слов'янського етносу, матеріальна культура кельто-слов'ян Подністров'я виступає зразу ж у готовому вигляді, можна припустити, що вона принесена з основної території поширення, а тобто з Подунав'я. На думку Д. Козака, в рамках Верхнього Подністров'я і Західної Волині в 40-70 р. І ст. н.е. протікали процеси змішування пшеворських і зарубинецьких культур, в результаті якого виникла особлива волинсько-подільська група пам'ятників, що можна пов'язати із впливом кельтів. Такий процес може бути віднесений до ІІ ст. до н.е., коли кельти могутньою хвилею пройшли усю територію сучасної Чехії і Словаччини у південно-східному напрямку. В цей час на кельтській основі проходить формування у басейні Верхнього Буга і Верхнього Подністров'я пшеворської культури, яка засвідчується археологічно і на середньому Подністров'ї у (Хмельницькій і Вінницькій обл. України)[39]. Характерно, що питанню вивчення цих кельто-слов'янських старожитностей зовсім не приділяли ніякої уваги. Перші узагальнені роботи по питаннях вивчення кельто-слов'янського етносу по матеріалах Західних обл. України належать М.Ю.Смішку. Він дав повний опис слов'яно-кельтських поховань, провів їх хронологічну класифікацію, показав, що кельто-слов'янські старожитності у Прикарпатті і Подністров'ї прослідковуються з І ст. до н.е. до ІІІ ст. н.е.[40]. Західноукраїнські дослідники Є.А.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.І.Пеняк вважають, що слов'янський етнос почав кристалізуватися у Карпато-Дунайському регіоні у VI-V ст. до н.е. в рамках гальштатської культури, носіями якої були кельти. З цього часу кельти просунулися в Закарпаття і область Українських Карпат. Тут починається нова технологічна залізна доба. Місцеве землеробсько-скотарське населення включається у цей залізообробний процес. Внаслідок злиття двох етносів кельтсь-

кого і слов'янського і утворилась кельто-слов'янська культура, яка була складовим компонентом при формуванні слов'янського населення доби раннього середньовіччя. Археологічні матеріали говорять, що асиміляція кельтів у регіонах Карпат проходила мирним шляхом. В процесі пошуків залізної руди і виготовлення предметів розкоші і побуту, озброєння кельти вклинились у Карпатський регіон. Населення перейняло і вдосконалило їх залізообробні, ливарні ремесла і уже з III ст. до н.е. територія області Карпат ввійшла в зону розповсюдження латенської культури. У II ст. до н.е. у сферу латенської культури, яка поширилась від Британських островів і до Карпат входить і українське Подністров'я і Побужжя. Під впливом цієї культури, носіями якої були кельти у Подністров'ї відкривається нова соціально-економічна і політична "Латенська доба". Під впливом латенської культури кельтів в регіоні Карпат і Подністров'я створюються прогресивні форми господарювання з стабільним економічним ринком і високим рівнем технічної майстерності. Більшість племінних об'єднань у II ст. до н.е. видозмінюють свою політичну структуру у бік варварської держави. Кельти створюють у регіонах Подністров'я нові політичні, соціально-економічні і торгівельні центри. Будучи осілим землеробським населенням і втягнувши у себе місцеве слов'янське землеробське населення, кельти зуміли направити кращі досягнення власної цивілізації на розвиток економічних, політичних і культурних структур в Українському Прикарпатті. У Подністров'ї внаслідок кельтизації слов'янського суспільства, швидко налагодилось виготовлення високотехнічного сільськогосподарського інвентаря, що мало вплив на підвищення ефективності провідних галузей господарства. Бурхливого розвитку у Подністров'ї в цей час досягає землеробство і ремесло, вдосконалюється і збільшується асортимент озброєння, виникають укріплення з кам'яною основою і глибокими ровами, появляється власна варварська монетна система золотого і срібного карбування, зароджуються нові і зміцнюються старі суспільно-політичні інститути. За рівнем технічної досконалості латенську культуру Прикарпаття і Карпат можна порівняти з античною цивілізацією, виходячи із умов розвитку і традицій варварської Європи. Увійшовши у сферу латена, слов'янське населення Карпат і Прикарпаття здобуло значні історико-культурні надбання. Починаючи з III ст. до н.е. в регіоні Українських Карпат і Прикарпатті кристалізувались досвідчені майстри- професіонали по обробці кольорового і чорного металу. Їх досвід, набутий у кельтів, дозволив їм брати безпосередню участь в дальшому технічному розвитку слов'янського суспільс-

тва[41]. Розвиток торгівлі у кельто-слов'янського етносу досяг таких масштабів, що вимагав уже значної землеробської і ремісничої спеціалізації. У землеробстві того часу застосовувалось рало із залізним наральником, тяглова сила тварин, залізні серпи і коси різного типу. Високий рівень землеробства вимагав широкого розвитку ремесел здатних задовольнити потреби в різних галузях господарства. У ремісничій діяльності відбулася професійна спеціалізація. В самостійну галузь виділилось гончарство, ковальство, склоробна, ювелірна, деревообробна, монетна і кам'яна справи. У зв'язку з різними фізико-географічними умовами відбулася також спеціалізація ремесел по окремих територіальних округах, які займала латенська культура. У гірських місцевостях Карпат, де розроблялись родовища різноманітних корисних копалин, головним чином зосередилось ремісниче виробництво. Таке виробництво збагачувало племінні групи, перетворюючи їх у державні формування, які обійняли територію Карпатського регіону, злучали їх у одну економічну і політичну систему, що давало можливість вести експансію на схід у Подністров'я. Про це свідчать і письмові джерела давньогрецьких та давньоримських істориків та географів. Тацит, описуючи етнічний і племінний склад регіону Дунаю і Карпат у І ст. до н.е., розповідає про кельтський військово-політичний союз котінів. За К. Тацитом котіни плем'я не германське, розмовляє гальською мовою, що може вказувати на роль даної мови як посередника в системі різноетнічного населення латенської культури і в Карпатському басейні зокрема. Військово-політичний союз котінів спеціалізувався на видобутку заліза і займав переважно гірські райони, що дає право локалізувати їх на території сучасного Закарпаття і в області Українських Карпат. Не виключено, що даний кельтський етнос стояв біля джерел формування культури Карпатських курганів, яку дослідники розглядають як слов'янську[42]. К.Тацит був єдиним з античних письменників, хто знав котінів, як фахівців по добуванню заліза. На півстоліття пізніше про них згадує грецький географ К.Птолемей говорячи, що східніше племені квадів розташовуються землі знаменитих рудокопів-котінів[43]. Дані свідчення дають право наголошувати, що у ІІ ст. до н.е. одна із кельтських племінних груп галатів-котінів просунулась у Карпатські гори, де розвинула металургійну і обробну промисловість.

Друге племінне угруповання кельтів-боїв, як свідчать джерела, у цей же час зайняла область Подністров'я і Побужжя. Археологічний матеріал із поховання у с. Гринів говорить, що речовий матеріал, а власне: бронзові підвіски, залізні підвіски, мечі з

сталевим окуттям піхов характерні для кельтів, які розвинули у Подністров'ї слов'яно-кельтську (пшеворську) культуру. Даний археологічний матеріал говорить, що такі речі були поширені у пізньолатенській культурі у час, коли у регіоні домінували кельто-слов'янські старожитності, а тобто у І ст. до н.е. - ІІІ ст.н.е.[44]. Знайдені у Подністров'ї кельтські старожитності: посуд, кераміка, прикраси можуть говорити про присутність кельтів у Прикарпатсько-Дністровському регіоні у ІІ ст. до н.е. На думку В.М.Цигилик, такі речі у цей час відомі і на території сучасної Чехії і вони теж датуються ІІ ст. до н.е.. Цілком можна припускати, що кельти у ІІ ст. до н.е. з сучасної території Чехії просунулися в Подністров'я. Археологічно досліджена і відкрита у Верхньодністровському регіоні кельтська споруда може говорити про наявність у регіоні кельтської військово-політичної адміністрації. Підтвердженням присутності у Подністров'ї кельтської військово-політичної адміністрації може бути доказ, знайдений біля Білгород-Дністровського кельтський шолом. Дана кельтська військова приналежність датується кінцем ІІ поч. І ст. до н.е. Можна припустити, що військово-політичний союз кельтів (боїв) у ІІ ст. до н.е. закріпившись у Верхньому Подністров'ї по певному проміжку часу оволодів і територією нижнього Подністров'я і Причорномор'я. Кельтський шолом не єдина візитна картка на даний момент у Подністров'ї. У Тірі знайдений уламок барельєфа на якому зображений кельтський воїн з овальним щитом[45].

По усій сукупності даних можна вважати, що кельти у Подністров'я проникли із сучасної території Чехії. Очевидно, це був військово-політичний союз боїв. Римські джерела свідчать, що у 192 році до н.е. Бої були остаточно вигнані римлянами із Італії і переселились на територію сучасної Чехії, яка на думку дослідників Г.Г.Абезгауз, В.Е.Еременко, В.Г.Журавльова, С.Ю.Каргопольцева була тим плацдармом звідкіля військово-політичний союз кельтів-боїв в останній четверті ІІІ ст. до н.е. проник у Подністров'я, а згодом і у Подніпров'я. На їх думку, це були кельти-галати Малої Азії пізніші бастарни регіону Подунав'я і Карпат, військово-політичний союз яких із Подністров'я поширив свій вплив на Причорномоські землі[46]. Дещо з іншої точки зору інтерпретують кельто-слов'янські відносини Є.А.Симонович і І.П.Русанова. На їх думку, контакти населення Українського Закарпаття з кельтами могли бути уже в V-IV ст. до н.е. Військове спорядження: остроги, мечі з іксовидними руків'ями, наконечники списів відповідають і прекрасно датуються першою пол. ІІІ ст. до н.е. Основна маса археологічних знахідок

фіксує присутність кельтів у регіоні Українських Карпат в середині III ст. до н.е. Браслети із півсфер, залізні і бронзові чоловічі і жіночі пояси, фібули, ножі, мечі, наявність опподіумів дають право говорити про включення регіону Українських Карпат і можливо Подністров'я у економічну і культурну структуру кельтського світу[47]. Виходячи із сукупності матеріалів, наголошують дослідники, можна робити висновок, що проникнення кельтів в області Закарпаття і Українських Карпат почалося у першій пол. III ст. до н.е. Без їх безпосередньої участі неможлива була би організація таких великих виробничих центрів, як Галіш-Ловачка і Ново-Клиново, а також міських промислових центрів-опідумів, які стали тотожними з аналогічними центрами цілого кельтського світу[48].

Дещо іншими на відміну від регіону Українського Закарпаття були взаємовідносини з кельтами у слов'янських племен Прикарпаття і Подністров'я. І.П.Русанова вважає, що складання кельто-слов'янського симбіозу проходило в декілька етапів і кожний із них має свої характерні особливості. Самі ранні кельтські старожитності фіксуються у нижньому Подністров'ї і Північному Причорномор'ї у IV ст. до н.е. Каталог цих пам'яток нараховує 26 пунктів і вони розкидані по усьому регіону Подністров'я[49]. Дослідники В.Б.Нікітіна і А.К.Амброз вважають, що в середині IV ст. до н.е. відбувся контакт скіфського царя Атея з військово-політичними союзами кельтів у нижньому Подністров'ї[50]. З наступом кельтів на Причорномор'я і Прикарпаття тут утворюється складна політична ситуація. Її фіксує і декрет Протогена, розповідаючи про прихід у регіон військових загонів бастарнів. Галати, по розповіді ольвійського декрету виступали в союзі із скірами, це загадкове, на нашу думку, слов'янське плем'я проживало у регіоні верхнього Подністров'я. Цілком можливо, що уже у цей час починає складуватися симбіоз місцевого слов'янського етносу із прийшлою військово-політичною організацією кельтів. Погребальний інвентар кельто-слов'ян III ст. до н.е. середнього Дністра говорить про переплетіння різних культур. Ця сукупність починає набирати явного воєнізованого забарвлення. Знайдені у похованнях кельтські шоломи, пластинчаті панцирі, кельтські щити, фібули можуть говорити про домінування кельтської військової-політичної організації у середовищі слов'ян Подністров'я[51]. Увесь наявний речовий інвентар, усі наявні матеріали, наголошують дослідники І.П.Русанова і Є.А.Симонович, свідчать про реальну можливість проживання кельтів у регіонах на схід від Карпат. Ці матеріали засвідчують військово-політичну присутність кельтів досить реально, та у

той же час вони говорять, що ці військово-політичні союзи кельтів були етнічною меншістю у регіонах Прикарпаття, Подністров'я і Подніпров'я. Тому ймовірно, створивши культуру латена у досліджуваних нами регіонах, вони розчинились у місцевому населенні, однак, своєю соціально-економічною і політичною організацією кристалізували слов'янський етнос[52]. Яскравим підтвердженням таких висновків можуть послугувати матеріали археологічно дослідженої культури Поянешти-Лукашівка. Дана культура виникла у Подністров'ї на окраїні латенського світу за безпосередньою участю кельтів. Згідно з даними останніх досліджень українських вчених В.Д.Барана, Р.В.Терпиловського, Д.Н.Козака у даній культурі виявлені слов'янські старожитності[53]. Інші дослідники вважають, що в культурі латена цього періоду присутній вагомий кельтський елемент, який домінує над слов'янським. Цей етнос вони називають бастардами[54]. К.Тацит так характеризував бастарнів: «Я сумніваюсь чи зараховувати племена певкінів, венедів до германців чи до сарматів, хоча певкіни, яких дехто називає бастарнами тому, що мають одну і ту ж мову, одяг села і хати і за цими ознаками вони відрізняються від сарматів»[55]. На нашу думку, найближчий до істини був Тіт Лівій, який називав бастарнів галатами, тобто кельтами і розповідає, що мовою і звичаями вони похожі до кельтського племені скордисків[56]. Отже у час Тіта Лівія кельто-слов'янський симбіоз Прикарпаття і Подністров'я був ще явно кельтським. В цей час кельтська військово-політична знать, кельтська технічна наука сільськогосподарська система домінувала у середовищі слов'ян Прикарпаття і Подністров'я і самі кельти займали панівне становище у підвладному слов'янському суспільстві. Та з плином часу кельто-слов'янський симбіоз почав набирати рис слов'янської етно-культури, що можна спостерігати на місцях проживаннях культури Карпатських курганів, яку дослідники вважають слов'янською[57]. Здається правий Д.А.Мачинський, ототожнюючи бастарнів з носіями культури Карпатських курганів, де останні набирають рис у IV-V ст. суто слов'янського етносу[58].

Ряд дослідників вважають, що кельтські політичні і соціально-економічні і культурні традиції були домінуючими не тільки в пшеворській культурі і культурі Карпатських курганів і у культурі поянешти-лукашівка у Подністров'ї і Прикарпатті. М.Щукін вважає, що кельти даного регіону сформували і черняхівську культуру. На його думку, формування черняхівської культури проходило у кінці II першій пол. III ст. Дана культура, на думку дослідника, як і кельтська раніша, теж має загальноєвро-

пейський характер. Нова черняхівська кераміка, на думку дослідника, носить древньо-кельтські традиції. Черняхівські старожитності по припиненні римського впливу уже в III ст. починають повертатися до попереднього стану. Так, наголошує М.Щукін, у III ст. н.е. повсюди починає знову відновлюватися обряд трупоположення, а це значить, що у Подністров'ї проходив процес відновлення релігії, яка мала велике значення в ореолі кельтської культури. Починаючи з кінця II ст. усюди проходять процеси цивілізації римської культури. Починають виходити з моди у варварському світі римо-провінційні фібули, їх починають заміняти підв'язні фібули, які були поширені у кельтів. Дуже характерний приклад ми бачимо у зміні озброєння.У III ст. у Подністров'ї на зміну короткому римському мечу приходить довгий рубаючий меч зброя, яка за 200 років до римської доби були поширені у середовищі кельтської військової організації. В цей же час щезають умбони з шипом, які призначалися для легкого щита і появляються сферичні умбони на важких щитах, які по даних джерел зафіксовані у кельтів і слов'ян. Змінюються і наконечники стріл і наконечники списів і пізньо-римський час вони нагадують наконечники списів кельтської епохи пізнього латена і зовсім відмінні від аналогічного озброєння римського часу. Така раптовість відродження у етносу Подністров'я кельтських традицій може говорити, що древні кельтські традиції в обл. Карпат законсервувались і відновились навіть через 200 років. На нашу думку, кельто-слов'янський симбіоз був дуже життєздатним і довготривалим. Можна припускати, що кельти в зв'язку з передовою політичною, економічною і культурною системою дуже повільно розчинялись у слов'янському етносі Прикарпатського і Подністровського регіону і тому їх культурні і економічні традиції могли бути живучі і у ранньослов'янській культурі[59]. Очевидно, що відновлення кельтських традицій у Карпатсько-Дністровському регіоні пов'язуються з наступними обставинами: перша причина - це економічна і соціальна. Слов'янський етнос із кельтською політичною і соціально-економічною структурою піднімається на вищий щабель варварського суспільства. У ньому утверджується варварська держава, яка переростає у ранньофеодальну. Даний регіон у II-III ст., про що наголошувалось вище уже протиставляє себе Римській імперії і починає з останньою відкриту конфронтацію. У цей же час, а тобто у III ст., зароджуються ранньофеодальні відносини. Два дослідники, що працювали над проблемами етногенезу ранніх слов'янських старожитностей незалежно один від одного зареєстрували різкі

переміни у соціально-політичній, економічній структурі ранніх слов'ян у II- перш. пол. III ст. н.е.[60].

Другою причиною, що спричинила кельтський ренесанс у слов'янському суспільстві Прикарпаття і Подністров'я могли бути кризові процеси, що проходили у Римській рабовласницькій державі. Власне, на поч. III ст. н.е. починається занепад економічної і політичної системи, що привело Римську рабовласницьку державу до остаточного краху[61]. Власне цей крах, наголошує М.Б.Щукін, відновлює вплив широкомасштабного кельтського світу і у II-III ст. н.е., що спричиняє кельтський ренесанс, що пояснює тотожність зарубинецьких, латенських старожитностей із тотожними гончарними виробами черняхівської культури[62]. Єдина їх заслуга, цієї етноструктури полягає в тому, що вона створила під політичним надбанням кельтів могутню (Галицьку-Бастарнську) державу, яка починає війни з Сарматами і Римською рабовласницькою державою. Очоливши місцеві слов'янські племена королі бастарнів швидко поширили свою владу на всю територію Прикарпаття, Карпат, середнього і нижнього Подністров'я[63]. Усі слідуючі факти говорять про те, що суспільство бастарнів у більшій мірі було слов'янським. Слід наголосити, що верхня частина цього суспільства становили кельти або по крайній мірі кельтизована група населення, яка в кінці 1ст. до н.е. займала лісостепові області на схід Карпат і була відома античному світу під названими військово-політичних союзів бастарнів і скірів[64]. Підтвердження нашої гіпотези ми знаходимо через свідчення археологічних і топонімічних джерел, які засвідчують про існування на схід від Карпат військово-політичних союзів кельтів. Уже давно ученими зауважено, що на окраїнах великої території розселення кельтів-галатів існував цілий ряд тотожних назв, що пов'язується з самоназвами гальських племен. Терміни Гель, Гелія-Галія, якими означували себе кельти Ірландії, область Гелеція-Галісія в півд-зах. Іспанії, Галатія-держава в Малій Азії і місто Галати, Галац на нижньому Дунаї і накінець Галичина, стародавнє Галицьке князівство у Подністров'ї з центром у місті Галич, про що ми наголошували вище. Можна припустити, наголошує Д.А.Мачинський, що Прикарпатська Галичина зобов'язана своєю назвою кельтам-галатам. Територія слов'янської Галичини була у III ст. н.е. окраїнною областю розселення кельтів. Поховальні речі Галичини II ст. до н.е. - III ст. н.е. безумовно кельтські[65]. Їх досить добре проаналізував Ю.В.Кухаренко, який підтвердив вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу Галичини[66]. Щоправда, мій учитель В.В.Грабовецький відкинув вплив кельтів на фо-

рмування Галичини, він прийшов до висновку, що назва Галич походить від грецького слова “гальс”, що означає сіль. Це припущення він мотивує тим, що у Галицькій землі були соляні джерела, а в самому Галичі містилися склади солі, що дало можливість внаслідок торгівлі стати і самому місту Галичу. На його думку, Галич як місто існував уже у IX ст. на землі племінного об’єднання хорват[67]. Гіпотеза була би вірною, якщо б не ряд інших поселень з назвою Галич, розташованих у областях, де зовсім не має покладів солі. Однак, повернемося до проживання кельтів у Галичині і нижньому Подністров’ї, коли галати із Подністров’я-Галичини прийшли у Подунав’я разом з союзними скірами. Цілком вірогідно припускати, що кельти із Подунав’я могли теж робити військові напади на Причорномор’я, оскільки Карпати теж були заселені кельто-слов’янським і кельто-фракійським етносом, який міг надавати для цих військових походів допомогу. На нашу думку, цей регіон, очевидно, був теж включений у сферу впливу державного формування скіфів-галатів Подністров’я. Власне, тут на території на схід від Карпат кельти дуже швидко почали поширювати свої топоніми. Очевидно, слов’яни Карпат і Дністра переймали самоназви кельтів, які зберегли пам’ять про кельтів - галатів у назві міста Галич, назві Галичина, яка на нашу думку походить від державного формування кельтів Галатії (Галичини) в Малій Азії. Питання виникає само собою звідкіля походить ім’я міста Галич, що дало назву Галицькій державі і етноназві галичан. Ом.Партицький вважав, що від галатів-бастарнів і походить назва міста Галича, вони і є засновниками у II-I ст. до н.е. Галича над Дністром, він і став, на думку дослідника, концентруючою політичною і соціально-економічною домінантою кельто-слов’янської етнокультури Подністров’я. Найдавніша згадка про Галич відноситься до III ст. н.е., згідно з свідченнями Йордана біля Галтіса (Галича) у 246 р. відбулася велика битва між ост-готами і гепідами. Війська наголошує Йордан зустрілись біля міста Haltis, де пливе ріка Ayha, тобто на лівому березі Дністра, де і до XIX ст. заворот ріки чи частина ріки Дністра носила назву ріки углової наголошував дослідник[68]. Чеський дослідник П.Шафарик і польський І.Лелевель ототожнювали Галтіс Йордана з Галичем над рукою Луквою вважали час виникнення древньоруського Галича 246 роком. На їх думку, свідчення Йордана під 246 роком - це перша згадка про Галич над Дністром[69]. Польський дослідник Т.Земенецький теж вважав, що Галич над Дністром, що відомий по свідченню Йордана під 246 р. був заснований кельтами. Доказуючи, що кельти у цей час проживали у Подністров’ї він на-

голошував, що Галич самоназвою означає племінну назву кельтів галатів, які залишили в пам'яті про себе назви у Прикарпатті і Подністров'ї: «Галич, Галіція». Галич у Подністров'ї у перших ст. н.е., на думку дослідника, був один із великих торгових городищ, що був закладений кельтами-галатами. У III ст., тобто у час битви біля міста ост-готів і гепідів, Галич міг уже бути окрім центру торгового і центром політичним[70]. Характерно, що назва Галича поширена і у Карпатських горах, пагорби, узгір'я, пасма гір носять назви Галича. Характерно, що це регіони розселення бойків, лемків і гуцулів. На думку А.Петрушевича Карпато-горці гуцули і бойки, яким належить і місто Галич складали в минулому східну частину хорватів, хоча багато дослідників, зокрема Т.Шрейбер, вказували на вплив кельтської культури на формування бойків лемків і гуцулів, вказуючи на дольмени кельтів у культурі горців слов'ян. Можливо певні компоненти кельтської культури наголошував А.Петрушевич у галицьких горців мали місце, та з проміжком часу вони кристалізувались у суто слов'янські[71]. Російський дослідник Ф.Браун наголошував, що з іменем Галича в його час пов'язували частину лісистих Карпат, і спеціально гору з якої бере свій початок Дністер. Далі топоніми з назвами Галич поширені у ряді сіл Угорщини-Галич, Великий Галич, в Рудних горах Галіч, в Ноградському комітаті-Галич. Про походження імені Галич існують дві гіпотези. Одна із них, згідно якої ім'я Галича означає, як області багатої сіллю, тому то і схили Лісистих Карпат зв'язують цю назву з словами гальс-сіль - загально індоєвропейським означенням солі. Гіпотеза ця можлива фонетично лиш у тому випадку, якщо ми приймемо за вихідну мову кельтську. В британській групі кельтських діалектів слова дійсно починаються з h(г):halion, holen-так як і у мові Карпатських галатів. Можна допускати карпато(слов'янсько)-кельтський діалект: Halitio, Hilizio, яке у слов'янській мові означає як Галич. Очевидно, основні будівники міста були слов'яни і кельти, які мали не тільки етнічну, але й мовну спільності[72]. Характерно, що Галич в Рудних горах, Гала-гора в Польщі в області Татранських гір можуть говорити про кельто-слов'янські етнокультурні старожитності. Якщо у слов'янській мові є слова галявина, галява, а у кельтській hel, hal, що ототожнюється у індоєвропейському корені hel, hollen, hal і існують у слов'янських мовах, де існують такі ключові слова, як галява, галявина. Цілком можливо, наголошує з цього приводу О.М.Трубачев, що слов'яно кельтські етно-мовні зв'язки були дуже древні, що зафіксовано у етнонімах Галичина-Галич. Характерно, що топоніми поселень назв Галича на Дніст-

рі і Галича на Дунаї по усьому пасму Карпатських гір і Подністров'ї притаманні там, де в сивому минулому проживали спільно кельти і слов'яни. В Рудних горах були і топоніми карпів, на нижньому Дунаї кельти і слов'ян теж складали велику і могутню у політичному розумінні етнокультуру. Можливо, що Галичани - лиш слов'янізована етно-назва кельтських старожитностей і усі городища древньої Галичини у своїй основі були кельтські. Можливо, що слов'яни нарівні з кельтами брали участь у формуванні економічних, політичних і торгових осередків на кельтській основі. По крайній мірі руський літопис у своєму первісному екскурсі говорить нам про Галичан Яфетового коліна, ставлячи їх між Руссю і Волохами, що ототожнюється вченими із територією Подністров'я[73]. По сукупності джерел цілком реально можна наголошувати, що слов'яни-хорвати проживали спільно у Карпатах і Подністров'ї з кельтською етнічною меншістю галатів, етнічне взаємопроникнення яких і кристалізувало літописний етнос бастарнів. Ряд дослідників припускає, що бастарди - це пізніші слов'яни хорвати[74]. І це цілком можливо, ряд дослідників відзначають про перехід кельто-слов'янського мовного діалекту до слов'янського, що можна пояснити перехід кельто-слов'янського (бастарнського) угрупування до суто ранньослов'янського етносу. Можливо, що сама трансформація була чисто умовна і кельтський вплив мав чисто політичний відтінок, що фіксували різноманітні джерела. Можливо проживання в сусідстві слов'ян з кельтами і сприяло перейняття слов'янами кельтської політичної і адміністративно-господарської форми управління. Не слід і виключати відкриту експансію кельтів. Ряд дослідників вважає, що кельти, зайнявши Галичину, сконцентрували у регіоні Подністров'я усю свою політичну і господарську адміністрацію. Основним їх пунктом концентрації політичної влади і став Галич, звістка про який нам подає готський історик Йордан під 246 роком[75]. Характерно, зауважує Б.О.Тимощук, що найстародавніші місцевості на середньому Дністрі теж пов'язуються з етнонімією Галича. Найстародавніші місцевості на середньому Дністрі, тут же стародавнє городище з іменем Галиця, у Чернівецькій обл. Галицею називають притоку річки Сучави, є тут урочище Галиця. Багато етнонімів Галич-Галиця вважає дослідник розміщуються і тягнуться від Берладського Малого Галича на Дунаї до Галича на Дністрі, що дозволяє припускати про існування з давніх часів одного етнічного регіону, який дослідники пов'язують з древнім етносом склавинів[76].

На стародавність Галича вказують і кельто-слов'янські старожитності випадково знайдені на території Галичини. Деякі із

них відносяться до III-II ст. до н.е., про які галицький досідник XIX ст. А.Петрушевич писав: ”Знайдені речі у Вікторівських лісах ритуальні топорики-кельти, ритуальні мечі з двома лезами, чотирогранні топірці, являються речами кельтських жреців[77]. Польський дослідник Т.Н.Зіємескі, що займався археологічними дослідженнями у Вікторівських лісах і читав лекції в Галичі по дослідженому матеріалі, прийшов до висновку, що носіями політичної і господарської культури, яку перейняли слов’яни Галичини, були кельти. Місто Галич, на його думку, було у краю першою великою політичною і торговою “амбасадою” кельтів-галатів.

Вони збудували місто, зміцнили його і перенесли з нього свої завоювання на усе Подністров’я. Нижньо-Дунайський Галич, на думку дослідника, був колонією Галича подністровського, який кельти і слов’яни по завоюванню нижнього Подністров’я[78].Таким чином, згадані у декреті Протогена скірислов’яни і кельти - галати і є тим кельто-слов’янським етносом, який намагався захопити Ольвію. Дане джерело говорить, що союзні скіри (слов’яни) і кельти-галати, на нашу думку, і є тими пізнішими бастарнами. У зв’язку з цим виникає запитання, на яких же принципах виник у II ст. до н.е. військово-політичний союз двох етносів і як могла кельтська військово-політична меншість зберігати політичну владу і опиратися при цьому на місцеву родо-племінну знать скірів-слов’ян.

Попробуємо реконструювати кельто-слов’янську історію II ст. до н.е. - III ст. н.е. Закріпившись у Верхньому Подністров’ї і сформувавши там могутню військово-політичну організацію кельти, очевидно, уже із слов’янами просунулись у середнє і нижнє Подністров’я, закріплюючись на даній території низкою адміністративних і торгових пунктів, які згодом почали набирати риси городищ. Характерно, що Птолемей розміщає великі торгово-ремісничі центри на Дністрі-Maiycoviov, який ототожнюється вченими з Могилевим на Дністрі. Карробоvvov, що ототожнюється з Кам’янець-Подільським[79]. Проаналізуємо свідчення про проживання кельтів на Дністрі з праці Клавдія Птоломея. Як відомо, праця Клавдія Птоломея «Керівництво з Географії» була написана в 141 році. При її написанні Птолемей користувався в основному записками Маріноса з Тіри, який жив в першій третині II ст. до н.е. У цьому творі вчений використав географічну сітку координат у градусах і мінутах для точної локалізації гірських хребтів, витоків і гирл річок, а також міст[80]. У верхньому і середньому Подністров’ї Птолемей локалізував чотири міста, назви яких мають кельтське звучання. В останній

восьмій книзі вказано їхнє географічне розташування. Перше з цих міст Карродунон з координатами 49° 30’- 48° 40’, розташоване на 10’ північніше витоків Тіраса (Дністра), яке як і гора «Карпатос», лежать на тій самій південній широті 48° 30’. Шляхом нескладних розрахунків вирахувано місцезнаходження Карродунона у трикутнику Самбір-Рудки-Мостиська. Власне сюди з Ужоцького перевалу спускався один з найважливіших транскарпатських шляхів, який у середньовіччі одержав назву Руський Шлях. Накладаючи таким же чином координати інших міст і співставляючи їх із сучасною картою, встановлено приблизне розміщення трьох інших міст : Маетоніума- 51°- 48° 30’ (район Жидачева-Ходорова-Бурштина-Галича); Вібантаваріума - 53° 30’- 48°40’ (район Хотина- Збруча) і Ерактон- 53° 50’ - 48° 40’ (район Ленківець-Комарова)[81]. Ряд вчених розміщують Вібантаваріум в районі сучасного м. Заліщики в Тернопільській обл., настільки це достовірно покажуть археологічні дослідження в цьому регіоні[82]. Характерно, що перший компонент урбаноніма Каррадунон «карр» - має формально семантичну відповідність кельтському «карр»- «камінь». Другий компонент простежуємо у давньоірландському «дун»- «фортеця». Їхнє поєднання означає кам’яне укріплення. Три міста з аналогічною назвою Карродунон Птолемей позначив у приальпійських областях, зайнятих кельтським та кельто-іллірійським населенням[83].

Назви цих міст Каррадунон, Маетоніум, Вібантаваріум і Ерактон, на думку чеського славіста Л. Нідерле кельтського походження[84]. Ф.Браун не знає кому належали ці міста цієї Подністровської цивілізації, він тільки зауважує, що усі існуючі міста на Дністрі у І ст. н.е. носять явно кельтські імена. Галич розпочинав відлік кельтської цивілізації у верхньому Подністров’ї і Малий Галич замикав перелік кельтської цивілізації у нижньому Подунав’ї. Очевидно топоніми Галича Дністровського і Нижньо-Дунайського можуть вказувати на межі кельтської державності Дністро-Подунав’ї[85].

Можна припустити, що кельти і слов’яни були засновниками тієї торгово-ремісничої і господарської цивілізації у Подністров’ї, розквіт якої припадає на VIII-XIX ст. н.е. і яку так ретельно нам описав географ Баварський. Сукупність джерел дає нам право говорити про наявність уже у II ст. н.е. - III ст. н.е. по крайній мірі могутньої торгово-ремісничої, а може і політичної організації на Дністрі[86]. І це очевидно так, адже Дністер це друга за величиною слов’янська велика ріка Української держави, вона бере свій початок на схилах Карпатських гір в межах

Львівської обл., і тече з півночі на південь протягом більше ніж 1360 км. Береги Дністра, на думку археологів І.С.Винокура і Б.О.Тимощука, були заселені з незапам'ятних часів заселені слов'янами. По Дністру слов'янські племена просувались на південь в Подунав'я. Дністер здавна служив одним із найважливіших торгових шляхів, що зв'язував слов'ян Верхнього Подністров'я з Причорномор'ям. Дністер був добре відомий ще античним авторам, які називали його Тірас. Під такою назвою згадується грецьким істориком V ст. до н.е. Геродотом. Так ріку називали і римські автори перших ст. н.е.: Страбон, Пліній Старший, Птолемей. З III-IV ст. н.е. у джерелах поширюється сучасна назва ріки - Дністер. Римський історик Амміан Марцеллін (330-400-роках) - називає ріку Данастром[87]. Про час заселення Дністра слов'янами джерела окрім легенди Нестора, не повідомляють, та можна припустити, що слов'яни під тиском кельтів почали переселятися із Дунаю у Карпати і на Дністер у VI-V ст. до н.е., де і проживали, як вважає С.П.Толстов, до ранньосередньовічного слов'янського періоду[88]. Про давність проживання слов'ян у Подністров'ї говорить нам і карта Римської імперії III ст. «Певтінгерові таблиці», яка розміщує слов'ян між Дунаєм і Дністром, які проживають поряд з антами, даками. Римські історики I-II ст. н.е. теж називають слов'ян - венедами. Готський історик IV-VI ст. також наголошує про проживання у Подністров'ї слов'ян, яких він ототожнює з венедами. Римські карти, які відмічають постійний етнос венедів-слов'ян, по сукупності даних, дають нам право говорити про проживання слов'ян у Подністров'ї, починаючи із V ст. до н.е., можливо, що у цей час тут проходив процес формування слов'яно-кельтської мовної єдності, матеріальної культури, яка характеризує давнє осіле землеробське населення. Скупі повідомлення письмових джерел про слов'ян-венедів дають, таким чином, нам можливість зробити припущення, що Подністров'я було одним із регіонів кристалізації і розселення ранньо-слов'янського населення. При цьому археологічні матеріали виявлені у Прикарпатському регіоні дають право наголошувати про давній землеробський етнос регіону, який, на нашу думку, і кристалізував майбутніх слов'ян[89]. Цілком можна припускати, що слов'янська культура Подністров'я, починаючи з IV-III ст. до н.е. притерпіла могутньому впливу кельтів-галатів їх політичної і господарської інфраструктури. С.П.Толстов наголошував, що легенда Нестора про притіснення волохами слов'ян на Дунаї відбиває реалії IV-V ст. до н.е. Слов'яни і волохи, під якими треба розуміти кельтів, мали у Подунав'ї довгі і тісні стосунки багатовікових відносин. Істори-

чне зерно розповіді Нестора відноситься до часу, коли кельгалли-гала почали широкомасштабні завоювання у Дунайсько-Карпато-Дністровському регіоні. Рух кельтів в область Карпат і Дністра був швидким, що підтверджує нам і польський хроніст В.Калдубек, який наголошує, що волохи-галли завоювали слов'ян, що проживали на південь, схід від Карпатських гір[90]. Якщо рух кельтів по В.Калдубеку виходив із Галатії і проводили військову кампанію кельти-галати, то усе нами вищепроаналізоване є історичною реальністю розвитку слов'янського етносу. Кельти оволоділи Подністров'ям у час своєї найбільшої політичної і економічної могутності. У III ст. до н.е. у них був уже великий по формуванню варварської держави. Сформувавши Галатію в Малій Азії кельти-галати перенесли копію своєї державності у Подністров'я, яке, по включили в економічну і політичну структуру Галатії (Мало-Азійської), дали Подністров'ю свою етно-назву - Галичину, відносно основного опорного пункту кельтів, згаданого Йорданом під 246 р., як Галтіс (Галич), і розміщеного рядом учених XIX ст. у Подністров'ї[91]. У час приходу в Подністров'я галати уособлювали могутню цивілізацію. Утвердившись етно-політично і культурно у Подністров'ї вони втягнули у свій економічний і політичний ореол і місцеві слов'янські племена. За період кельтизації регіону і створення кельто-слов'янського симбіозу, який у продовж свого політичного і етнічного розвитку кристалізувався у ранньослов'янський етнос[92]. Ряд дослідників і серед них Є.Н.Міннс вважають, що кельтизація регіонів Бугу і Дністра проходила в два етапи. Перший етап, це коли слов'яни уперше зіткнулись з кельтами у V ст. до н.е., підупавши під вплив їхньої політичної організації, що змусило їх покинути свою Подунайську батьківщину і переселитися в області Карпат, Подністров'я і Бугу до споріднених до них слов'ян будинів. І вдруге, коли кельти безпосередньо просунулись у Подністров'я і Побужжя у III ст. до н.е.[93]. Усі учені прийшли до висновку, що під зміями, що вторгнулися у Подністров'я і Побужжя слід бачити кельтів. Дослідник В.Парван, проаналізувавши матеріал гальшматської культури Карпат і Подністров'я, прийшов до висновку про глибоке проникнення кельтів-галатів у слов'янське середовище Трансільванії, Галичини і Поділля, де кельти заснували свої політичні і торгово-ремісничі пункти: Галич, Кам'янець (Подільський), Малий Галич в районі Трансільванії. До кельтів у цьому регіоні проживали слов'яни, що були у стадії політичного і економічного формування. Кельти своєю передовою політичною організацією, поступово розчиняючись у слов'янському етносі, прискорили процес політичної

консолідації слов'ян[94]. С.П.Толстов вважав, що кельтська, або гальштатська культура в основному сконцентрувалась політично і економічно у південно-західній Україні і стала домінуючою при кристалізації протослов'янських племінних об'єднань досліджуваного нами регіону. Висуваючи таку гіпотезу, дослідник, однак, не уточнює, яку політичну і соціально-економічну структуру уособлювали кельти і протослов'яни у даному регіоні, однак, наголошуючи про модернізацію культури балкано-дунайських народів у Західно-Українському регіоні він стверджував, що у даних територіях у III ст. до н.е. проходило масове поселення військово-політичних союзів, що прийшли із Галатської держави Малої Азії[95]. У Прикарпатті і Подністров'ї пришельці-галати і їх князівська адміністрація за допомогою місцевої родо-племінної знаті почала формувати ряд галато-слов'янських королівств, основними політичними центрами яких були Галич у верхньому Подністров'ї, Кременець-Кам'янець-Подільський на середньому Дністрі, про які згадує Геродот, Йордан, і які дослідник XIX ст. Ф. Браун визначав як кельтські[96]. З цих двох основних політичних центрів кельто-слов'яни проникли у нижнє Подунав'я. Сукупність фактів, наголошував А.Д.Удальцов, дає право стверджувати, що кельтський елемент у Прикарпатті і Подністров'ї утвердився із кельтської держави Галатії і утримував свій вплив у слов'янському суспільстві Дністро-Дніпровського басейнів на протязі від III ст. до н.е. до III ст. н. е. Такий могутній кельтський вплив закріплювався інфраструктурою кельтського суспільства, його культурними, технічними, політичними і соціально економічними надбаннями, поступово розчиняючись у слов'янах. Такий поступальний синтез кельтів і слов'ян і кристалізував бастарнів, які і є носіями як кельтської так і слов'янської культури[97]. Цілком очевидним стає, наголошував А.Д.Мачинський, що Прикарпатська Галичина своєю назвою зобов'язана кельтам-галатам, які включили цей регіон в ореол кельтської цивілізації, тобто гальштатської культури. В той же час Подністров'я з своїми політичними центрами уособлювало самостійну політичну інфраструктуру. Археологічні матеріали Галичини говорять, що кельтські речі у побуті населення мають місце тільки у перші століття проживання кельтів у Подністров'ї, тобто у III-I ст. до н.е.[98]. Подальший археологічний матеріал говорить, про наслідування кельтам. Так у поселенні Бовшів, що в 11 км. від стародавнього Галича знайдені кельтські вироби виготовлені на гончарному крузі. Весь комплекс датується II ст. до н.е. Відкриті житла, печі Л.І.Крушельницькою говорять, що у побуті населення в широкому вжитку у II ст. до

н.е. був як кельтський так і слов'янський посуд.Можна припускати, що у час II-I ст. до н.е. і складався у Подністров'ї кельто-слов'янський етнос, старожитності якого виявлені в околицях стародавнього Галича (тобто у с.Бовшів). Л.І.Крушельницька з цього приводу наголошує, що в Українському Прикарпатті виявлені цілком достовірні сліди кельтських поселень. Їх наявність у етносфері древнього Галича може говорити про реальне проживання кельтів у регіоні на північ від Карпат[99].

Відкриті Л.І.Крушельницькою кельтські старожитності, комплекси поселень технології ремісничих обладнань, як і самого гончарного круга у II ст. до н.е. в околиці стародавнього Галича, наголошує А.Д.Мачинський, має велике значення у вивченні питання кельто-слов'янських відносин у Подністров'ї. Уперше достовірно зафіксовані кельтські житла, майстерні, печі по виготовленню посуду, які по аналогії відповідають кельтським комплексам Центральної Європи II ст. до н.е. говорять, що Подністров'я було одним із регіонів провінційної кельтської цивілізації. Наявність великої кількості кельтського посуду не можна пояснити торговими операціями, це може говорити про реальне розселення кельтів навколо свого політичного і торгово-економічного центру Галича. Характерно, що кельтські комплекси у околиці стародавнього Галича можна розглядати і як пам'ятник, що свідчить про контакти кельтів із слов'янами. Очевидно, наголошує А.Д.Мачинський, в цей час і формувався кельто-слов'янський конгломерат, який був відомий Ольвійському джерелу під угрупуваннями союзних галатів (кельтів) і скірів (слов'ян), які кристалізувались в бастарнів[100].

Кельтський комплекс у с. Бовшів, поблизу стародавнього Галича, на думку вчених, не являється ізольованим середовищем кельтів. Український дослідник М.Ю.Смішко на поселенні Новосілка-Костюкова відкрив кельтські мальовані горшки, що може говорити про наявність ще одного кельтського поселення[101]. Неподалеку від Галичини в верхній течії Західного Бугу знайдено два клади кельтських монет II ст. до н. е. - I ст. н.е. Велика кількість монет може говорити про наявність політичної адміністрації кельтів, яка почала розвивати у Подністров'ї свої соціально-економічні і політичні інститути, включаючи карбування монет. Ряд кельтських пам'ятників зафіксовано біля с.Колоколин, що на верхньому Дністрі, які датуються 1ст.до н. е. Усі наявні речі, знайдені на території Галичини, наголошує А.Д.Мачинський, говорять у користь того, що серйозні дослідження кельтських старожитностей Галичини - справа майбутнього[102].

Картина взаємовідносин культури кельтів з культурами прото-слов'ян Дністровського регіону дуже сильно ототожнюється і топонімією. Стародавні назви Прикарпаття і Подністров'я, про що ми наголошували вище, зафіксовані на карті К.Птолемея у II ст. н.е. говорять, що серед поселень відкритих у верхній течії Дністра поряд з Карпатами мають безумовно кельтську назву: Каррадунон, дальше по Дністру іде Галич, у середній течії Дністра Кам'янець, дальше Могилів на Дністрі, далі Кліпедава майже біля Чорноморського узбережжя і Малий Галич на Дунаї. Усі назви, на Дністрі відмічені Птолемеєм, носять явно кельтські самоназви. Такі ж назви є ще тричі зафіксовані Птолемеєм в областях з кельтським населенням. На думку фахівців ще одне поселення у верхньому Подністров'ї має кельтську назву - Ерактон, а назва двох других поселень теж можна пояснити тільки з застосуванням кельтської мови. Усе це переконливо доказує, що на верхньому Дністрі у II ст. до н.е. – II ст. н.е. проживало кельтське населення, що видно не тільки по характеру і рівню матеріальної культури, але й по основі. Характерно, що на південь від Каррадунона на півночі Карпатської котловини, Птолемей розміщує народ з явно кельтським іменем "тевриски". Важно відмітити, що на верхньому Дністрі античні джерела малюють нам картину неперервного розвитку кельто-слов'янських старожитностей, які починають розвиватися, на думку дослідників, починаючи з III ст. до н.е.[103]. Сучасна гідроніміка Подністровського регіону добре проаналізована у працях О.М.Трубачова. Серед зафіксованих ним мовних пластів дуже цікавою є картина західно-балканського чи кельтського характеру. Дані гідроніми окреслюють територію Галичини і надто роздріблені на обширних просторах на північний схід і схід від Галичини. Характерно, зауважує О.М.Трубачов, що у верхньому Подністров'ї поряд з кельтськими відмічено значний пласт старослов'янських гідронімів і топонімів[104]. Іншими словами, наголошує А.Д.Мачинський, ядро цього топонімічного пласту находиться на території Галичини, тобто там, де відкриті археологічні пам'ятники, які належать кельтам чи розвивалися під їх впливом. Дані топоніми розкидані на північний схід від концентруючого ядра, а тобто регіону сучасної Галичини. У цьому ж напрямку археологічно простежуються сліди найбільш глибокого впливу кельтської культури на культуру у місцевого слов'янського населення[105]. Отже, якщо археологія фіксує на території Галичини у III-II ст. до н.е. - III ст. н.е. наявність розвинених культур кельтського ореолу, дані ж картографії і письмових джерел кінця III ст. до н.е. – IV ст. н.е. теж фіксують

слов'янські, кельтські старожитності. Топонімія XX ст. говорить про наявні кельто-іллірійські, слов'янські, фракійські, германські топоніми. Можна прийти до висновку, що такий збіг обставин не випадковий і що могутній пласт західно-балканських гідронімів і зокрема кельтських топонімів і гідронімів, який підтверджується археологічними старожитностями кельтів, дає право робити висновки про реальне проживання кельтів на Правобережній Україні в (III ст. до н.е. - III ст. н.е.) і створення ними політичних і торгово-економічних організацій в регіонах Прикарпаття і Подністров' я, археологічне дослідження яких ще попереду[106].

Археологічна наука у продовж XIX-XX століть зафіксувала на території України чисельні кельтські археологічні старожитності, як одинокі так і поселення з компактним проживанням кельтів. Усі ці факти дають підстави вважати, що кельтська цивілізація з III ст. до н.е. по II-III ст. н.е. охоплювала не тільки територію сучасної України. Ряд пам'яток найдених на Доні, Причорномор'ї, Прикубанні дають право припускати, що кельти поширювали свій вплив і на ці території[107]. Подальші дослідження проллють світло на поширення кельтської цивілізації в Україні. На нашу думку нові археологічні відкриття по питаннях взаємовідносин кельтів і слов'ян попереду. Дане напрацювання відкриває нову проблему розвитку населення і етнотворення українського народу через призму впливу кельтської цивілізації, яка поширившись з III ст. до н.е. по III ст. н.е. від Атлантики до Дніпра, виявила могутній вплив на формування господарства, релігії та державності у слов'ян.

Література

1. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М.1974, с. 34-36.
2. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Вказана праця, с.4-9, 24-25,168-169, 276-282.
3. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с.26.
4. В.С.Ідзьо. Кельти на Правобережній Україні в III ст. до н.е. - III ст. н.е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 3, с. 53-75.
5. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М.1974, с. 34-36.
6. М.Бандрівський. Я.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Вип. IX. Київ-Львів.1996, с.8-16.
7. P. Bienkowski. Les Celtes dans les frtmineours greko-romains. Crakow. 1928, s.12-14.
8. В.С.Ідзьо. Кельти-Галати - фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 2, с. 69-80.

9. G.Behrens.Kelten-Munzen im Rheingebiet. Prahist. Zeitschrift (Berlin) XXXIV/V,1950,s.23-34;41-43.
10. О.Партицький. Старинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 298-299, 300-304, 302-307.
В.С.Ідзьо. Кельти-Галати - фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 2, с. 69-80.
11. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 14.
12. В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, № 2, с. 61-67.
13. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1982, с. 49-81.
14. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 61.
15. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 203-6
16. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага.1961, с.68.
17. H.Krahe. Sprache und Vorzeit. Heidelberg, 1954, s. 43.
18. Я.Филип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага.1961, с.115.
19. А.Спицын. Скифы и Гальштатт. // Сборник археологических статей, поднесённых А.А.Бобринскому. Спб. 1911, с. 160-161, 164,166.
20. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. М. 1991, с. 41-48, 97-99, 99-102, 223-234.
21. V.Trbuhovic.Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima//1 Miedzynarodowy kongres.Krakow.1968, s.255-289;
Я.Филип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага. 1961, с. 115-118.
22. В.В.Седов. Восточные славяне. М. 1994, с. 149.
23. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 151-153.
24. Д.Н.Козак. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. К. 1984, с. 5-7.
25. Z.Wozniak.Osadnictwo celtyckie w Polsce. Wroclaw, Warszawa, Krakow. 1970, s. 24-31.
26. B.Cerska. Sur problematigue de l'habitat celtgue en Haute Silesie // Archaeologia Polona. T. 12.Wroclaw, Wauszawa, Krakow, Gdansk, 1970, s. 297-320.
B.Czerska. Sprawozdania archeologiczne. T. 16. Warszawa. 1964, s. 124-131.
27. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 158-161.
28. J.Kostrewski. Zagadnienie ciaglosxi zaludnienia ziem polskich od polowini 2 tys. Przed n.e. do wczesnego sredniowiecza. Poznan. 1961, s. 124-143.

29. R.Pleiner. Zaklady slovanskeho zelezarskeho hutnietvi v Ctskych zemich. Praha. 1958, s. 121-135.
30. Т.В.Барцева., Г.А.Вознесенская., Е.Н.Черних. Металл черняховской культуры. М. 1972, с. 27-32.
31. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 162-164, 199.
32. М.Б.Щукин. Проблема бастарнов и этнического определения поянешты-лукашивской и зарубинецкой культур// Петербургский археологический вестник. 1993. N 6, с. 89-95.
33. В.К.Каспарова. Зарубинецкая культура в хронологической системе культур эпохи латэна // FCUT/K/ 1984, вип. 25, с.112-116.
34. Славяне и их соседи в конце 1 тысячелетия до н.э. - первой половине 1 тысячелетия н.е. М. 1993, с. 53-55.
35. Г.Ф.Никитина. Погребальный обряд культур полей в Средней Европе в 1 тыс. до н.е. -1 тыс. н.е. М. 1974, с. 64.
36. И.П.Русанова. Компоненты пшеворской культуры// Тезисы доклада советской делегации на 5 Международном конгрессе славянской археологии. М. 1985, с. 43-44.
37. W.Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens// Osterreichischt Monarchie in Wort und Bind.Wien.1888. s. 126-128.
38. И.П.Русанова. Этнический состав носителей пшеворской культуры. // Раннеславянский мир: Материалы и исследования. М. 1990, с. 23-45.
39. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, с. 64-65.
40. M.Smiszko.Kultury wszesnego okresu epoki cesarstwa rzumskiego w Malopjlsce Wschodniej. Lwow. 1932. S. 125-137.
41. Є.А.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.Ш.Пеняк. Давні металурги Українських Карпат. Ужгород. 1978, с.47 -49.
42. М.Ю.Смішко. Карпатські кургани 1 пол. 1 тис. н.е.. К. 1960, 149-151.
43. В.М.Цигилик. Населення верхнього Подністров'я перших століть н.е. К.1975, с.29.
44. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период.К.1990, с. 82-83.
45. И.В.Бруяко, А.А.Росохацкий. Кельто-италийский шлем из коллекции Белгород-Днестровского музея.Спб.1993, с.78-80.
46. Г.Г.Абезгацуз, В.Є.Єременко, В.Г.Журавльов, С.Ю.Каргопольцев. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры.; в сб. // Проблемы хронологии эпохи латэна и римского времени. Спб. 1992, с. 36-37.
47. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, с. 62-67.
48. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1982, с.49-81.
49. Я.Пастернак. Найновіші пам'ятники з Галичини і Волині//Записки Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка (далі ЗНТШ). Просвіта. Т. 151.

Я.Пастернак. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. ЗНТШ. Львів. Т. 151. 1932, с. 51-52.
50. В.Г.Никитина. Вновь открытые памятники поморской культуры // КСИА. М.1964, вып.102,с.23-25;
А.К.Амброз. Фибулы юга Европейской части СССР. (2 в. до н.е. - 4 в. н.э). САИ. М. 1966. Вып. Д. 1.-30, с. 12-15.
51. Е.В.Черненко. Скифский доспех. К. 1968, с. 87-89.
52. В.В.Латышев. Известия древнейших писателей, греческих и латинских о Скифии и Кавказе. ВДИ, 1948, N 2, с. 45.
53. В.Д.Баран, Д.Н.Козак, Р.В.Терпиловський. Походження слов'ян. К.1991, с.77-79.
54. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э - первой пол. 1 тис. н.э. М.1993, 95.
55. Корнелий Тацит. О происхождении германцев и их местоположении в Германии. Собрание сочинений в 2-х томах. Л. 1969, т. 1, с. 352.
56. В.В.Латышев. Известия древнейших писателей, греческих и латинских о Скифии и Кавказе. ВДИ, 1948, N 2, с. 462.
57. М.Ю.Смішко. Карпатські кургани 1 пол. 1 тис. н.е.. К. 1960, 149-152.
58. Д.А.Мачинский. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры.- КСИА. АН СССР, вып.107, с.94-97.
59. М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вип. 133, с. 18-23.
60. K.Godlowski. Nektore zagadanie stosunkow spolecznych okresu poznolate ieskego rsyvskiego w swetle analizy ementarzu.// Sprowozdania Archeologiczne. Warszawa. 1957. T. 3, s. 136-178.
61. А.П.Кождан. О некоторых сторонах вопроса истории становления феодальных отношений в римской империи. ВДИ, 1953 N 1, с. 8-10.
62. М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренесанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 22-23.
63. В.С.Ідзьо. Кельти-Галати - фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 2, с. 69-80.
64. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 206-215.
65. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 34-39.
66. Ю. Кухаренко. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы. - СА., 1959. N 1, с. 31.
67. В.В.Грабовецький. Галич. Львів. 1964, с. 10.
68. О.Партицький. Старинна історія Галичини. Львів. 1894, с.298-299, 302-307.
69. I.Lelewel.Narody na ziemlach slowianskich. Poznan. 1853, s. 116-142.
70. Т.Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. Відень. 1878, с. 23-29.

71. А.С.Петрушевич. Сборник издаваемый Галицко- русской матрицей. Львов. 1885, вып. 1, 2, с. 30-31, 78-79.
72. Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166, 173.
73. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 186-192.
74. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М.1974, с. 34-39.
75. Йордан. О происхождении и деянии гетов. М. 1964, с. 72-77.
76. Б.О.Тимощук. Слов'янські гради Північної Буковини. Ужгород. 1975, с. 26-27.
77. А.Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов. 1887, с.72-79.
78. Т.Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. Відень. 1878,с. 23-29.
79. Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 207.
80. М.Бандрівський. Кельтські урбаноніми у Верхньому Подністров'ї// Нові матеріали з археології Прикарпаття і волині.Львів,1992.- Вип.1, с.40-42.
81. М.Бандрівський. Я.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому.Вип.IX.Київ-Львів.1996, с. 13.
82. M.(Plezia Greckie i lacinskie zrodla do najstarszych dziejow slowian. Krakow-Poznan, 1952 Cz. I, s.45.
83. М.Бандрівський. Я.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому.Вип.IX.Київ-Львів.1996, с.13.
84. Л.Нідерле. Славянские древности. М.1956,с.36.
85. Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 207.
86. О.Партицький. Старинна історія Галичини. Львів. 1894, с.298-299, 302-307.
87. І.С.Винокур, Б.О.Тимощук. Давні слов'яни на Дністрі. Ужгород. 1977, с. 7-8, 12-18.
88. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. N 2, с. 14-18, 29.
89. И.П.Шафарик. Славянские древности. М. 1848, т. 1, кн. 2, с. 104-105.
90. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. N 2, с. 14-15.
91. I.Lelewel. Narody na ziemlach slowianskich. Poznan.1853, s.116-142. Йордан. О происхождении и деянии гетов. М. 1964, с. 72-77.
92. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. N 2, с. 15-18,
93. E.H.Minns. Scythian and Creeks. Cambridge. 1913, s. 102.
94. V. Parvan. Dakia. Cambridge. 1928, s. 8-9.

95. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. N 2, с. 18-19,
96. Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166, 173.
97. А.Д.Удальцов. Племена Европейской Сарматии. СЕ. 1946. N 2, с. 12-17.
98. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 36-37.
99. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднестровья. СКИА. 1965, с. 119-122.
100. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 37-38.
101. M.Smisko. Stanowisko wczesnorzyvskie w Kolokolini pod Rohatyn.WA, XIII, 1935, s. 155-159.
102. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 35-37.
103. Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 207.
104. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. М. 1991, с. 4-9, 24-25, 168-169, 276-282,
105. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 45.
106. В.С.Ідзьо. Кельти на Правобережній Україні в III ст. до н.е. - III ст. н.е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.1997. №3,с.53-75.
107. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 240-241.

Історія та культура фінно-угорських народів Росії на основі народу Меря та їх взаємовідносини з слов'янськими княжіннями Дністро-Дніпровського регіонів в VI-IX та в епоху Київської Русі X-XIII століть

Великі землі лісостепової зони Східної Європи починаючи від побережжя Балтійського моря по усій "Руській рівнині" аж до Уральських гір і далі всі Західносибірські землі заселяли фінно-угорські народи.

Як зауважують вчені, фінно-угорські народи разом з самодійцями складали уральську мовну групу, а їх сусідами були слов'яни і балти, які являлися індоєвропейськими етносами. Як засвідчують джерела фінно-угри та слов'яни були давніми сусідами і знаходились в самих тісних контактах.

Фінно-угорські племена проживали в європейській і азіатській частині. В Європі фінно-угри проживали по усій північній та центральній Руській рівнині. Відомо, що територія фінно-угрів

розташовувалася як в європейській так і в азіатській частині Росії. Місцевості, де в основному виявлене проживання фінно-угрів характеризуються рівнинністю. Фінно-угорський ареал охоплює значну частину Волзького басейну, майже всю Центральну Росію, від Смоленщини, Твері, Пскова тягнуться через всю Московську область до Волги та Костроми великі землі племінного об'єднання Меря. Це племінне об'єднання в епоху середньовіччя було найбільш політично розвинене і відігравало в фінно-угорському етномасиві домінуючу та консолідуючу фінський етнос роль.

На півночі фінно-угри межували з балтами і на півдні з слов'янами з якими їх розмежовував степ з своїми степовими народами.

На початку середньовіччя фінно-угри у мовному та культурному відношенні були розділені на велику кількість племен. Дослідники вважали, що основний племінний масив фінно-угрів говорив на єдиній фінно-угорській мові [1].

Більшість дослідників вважають, що мовна єдність фінно-угрів склалась у Волзько-Уральському регіоні звідкіля фінно-угри розселилися на захід і схід на великі території. Як засвідчують джерела, кожна парость фінно-угрів: прибалтійсько-фінська, камсько-фінська, пермсько-фінська домінувала над обсько-фінською, яка порівняно слабше і пізніше розвинула свою державність. Що стосується народу Меря, тобто суто російського регіону, то тут вчені прослідкували дві мовні групи: прибалтійсько-фінську і пермсько-фінську. Прибалтійсько-фінську складали народи: Меря, Єрзя. Тут же зафіксований великий топонімічний пласт фінів: Москва, Яуза, і багато других, що притаманно фінському етно-масиву топонімів. Можна з впевненістю наголосити, що власне територію сучасної Центральної Росії до межі з балтами і слов'янами населяли суто фіни – Suomi, літописні народи Сум, Єм, Мерях [2].

Тому в даній праці за мету дослідження поставимо аналіз джерел, які характеризують прибалтійсько-фінську політичну і культурну структуру фінів взявши за основу великий багатоплемінний народ центральної Росії - Меря.

Археологічні джерела засвідчують, що Меря це фінський народ, який проживаючи на території Центральної Росії, зберіг до часу середньовіччя свою єдину мову. Однак розселення народу Меря по великій території і взаємовідносини з чисельними народами привело його до диференціації. В умовах розселення фінів народ Меря зумів утримати свою ідентичність, свою культуру, мову. Як наголошують дослідники, особливою мовою корис-

тувалися фінно-угри в Центральній Росії. Цією мовою розмовляв народ Меря [3].

Вперше народ Меря згадується в VI столітті в праці готського історика Йордана під іменем - “merens” [4].

Про народ Меря згадує “Повість Минулих Літ”, яка розміщує цей народ від Ростова через всю Росію до Прибалтики: „…а на Ростовском озере Меря, а на Клещине озере Меря же” [5].

Літопис згадує Мерю серед народів, які платять варягам данину. Однак панування варягів на великих землях Мері відбувалося недовго, оскільки, як засвідчує “Повість Временних Літ”, Меря виганяє варягів за море.

Однак в подальшому в землі племінного об’єднання Меря приходить з сильним військом Рюрик, який підкорює землі Мері і віддає в управління політичний центр Мері, Ростов-Мерянський, одному з своїх воєначальників.

Як засвідчує літописець під 862 роком: „ И прия власть Рюрик и раздая мужем своим грады, овому Полотеск, овому Ростов, другому Белозеро” [6].

Народ Меря згадується літописцем в 882 році, коли князь Олег, організувавши з фінів Центральної Росії військові загони, зробив військовий похід на Київ, як зазначає літописець: ”Олег поима воя многи, варяги, чудь, словене, мерю, весь, кривичи” [7].

Заволодівши Києвом, Олег “нача городы ставити и устави дани: словенам, кривичам и мери” [8].

У війську Олега київського, з яким він зробив похід на Константинополь, згадується народ Меря. Основним політичним центром Мері був Ростов, власне він повинен був отримати ”украды” після вдалого походу на Константинополь.

В джерелах він так і згадується як “Ростов Мерянський” [9]. Характерно, що великий народ Меря не щезає з сторінок літописів і в X-XIII і навіть в XVI-XVII століттях [10]. Меря, як вважають дослідники, хоча і сильно асимілювався слов’янами, внаслідок прийняття християнської релігії, однак мав свою мову. Сліди народу Меря збереглися до цього часу в чисельних топонімах та гідронімах Центральної Росії [11].

Особливій мові народу Меря присвячена спеціальна наукова праця О.Б.Ткаченко, у якій підкреслюється, що мова народу Мері була у вжитку в Центральній Росії ще в XIV-XV століттях і її відгомін можна зауважити і сьогодні у всій Центральній Росії [12].

Етнонім народу Меря зберігся і в назві міст Галич Мерянський, Ростов Мерянський.

Про “Мерянську Країну” під якою розуміється Московія, як правонаступниця Мері, згадується в документах XVI-XVII століть, де під збірною назвою Мері розуміється територія від: ”Чуді Мерської до Ростова Великого Мерського” [13].

В XIX столітті, а тобто в 1851 та 1852 роках А.С.Уваровим були зібрані достовірні свідчення, які дали право сказати, що корінним народом Центральної Росії - є фінський народ Меря [14].

Вслід за археологічними дослідженнями А.С.Уварова досліджувати старожитності Мері взялись П.С.Савельев та К.М.Тихонравов, які розкопали 7729 курганів народу Меря на території Владімирської, Ярославскої та Івановської областей Центральної Росії. Великий речовий матеріал яскраво доказує, що корінним народом, що розвинувся до росіян був племінний союз Меря [15].

Як наголошував А.Спіцин грандіозні розкопки курганів 1851-1854 років в Суздальській землі, як вірно вважав А.С.Уваров, засвідчують, що вони належать фінському народу Мері. Речі знайдені там: прикраси, побутові речі, яскраво доказують нам про побут народу Мері.

В курганах X-XII століть знайдені риси, які говорять, що в цей час проходили активні процеси по асиміляції слов’янами Мері. Перегляд А.Спіцином розкопів своїх попередників дав можливість правильно визначити автохтонічне проживання народу Меря і формування ним російського народу в центральній Росії [16].

Після сенсаційних відкриттів Мерянських старожитностей в Центральній Росії, де за офіційними висновками російської історичної науки “повинні проживати слов’яни, які і є носіями російського народу” та висновків ряду російських вчених, що власне фінський народ Меря стоїть біля витоків російського народу, інтерес до фінського народу Мері впав як у російської влади так і у науковців, проекти по вивченні народу Меря перестались фінансуватись російською владою. Питання вивчення народу Меря російською владою було закрите…

З цього приводу А.А.Спіцин наголошував: „інтерес до старожитностей народу Мері в Росії впав, пошук археологічних пам’яток народу Мері фактично зупинився. Сьогодні народ-автохтон Меря, який прямо стоїть біля етногенезу російського народу, залишається для істориків та археологів надзвичайною загадкою” [17].

Радянські археологи теж не поспішали вивчати старожитності народу Мері. Тільки з 1928 року розпочалось вивчення їх ста-

рожитностей [18]. При цьому народ Меря повністю витіснився концепціями радянських вчених з Центральної Росії на Волгу.

З 1930 П.М.Третяков створив цілу “Верхньо-Волзьку концепцію” походження Мері [19].

В подальшому він, будучи фактичним монополістом в цій проблематиці, утвердив свою точку зору в радянській історіографії, віддавши слов’янам велику частину етнічних європейських території народу Мері [20]. Ця концепція підтримується і сьогоднішніми російськими вченими, зокрема В.В.Сєдовим [21].

Така сама позиція авторів академічного тому Л.А.Голубєва, В.А.Могильнікова, В.В.Сєдова та Р.Л.Розенфельдта, які вважають, що народ Меря в основному локалізувалась в Волго-Уральському районі, що не відповідає дійсності. Дослідники всупереч історичним та археологічним джерелам віддають район Центральної Росії повністю слов’янам і таким чином виводять слов’янське походження Центральної Росії [22].

Не зважаючи на таку позицію сучасних вчених, базуючись на досягненнях сучасної європейської історичної науки та археологічних джерел з Центральної Росії, по сукупності проаналізованих матеріалів можна наголосити, що народ Меря займав велику територію починаючи від Московської, Ярославської, Володимирської, Костромської та Івановської областей. На Заході народ Меря межував зі Смоленською, Новгородською, Псковською та Тверською областями. На північному-сході Меря межувала з Марійцями. На сході з Муромою, на півдні з Мещорою. Північно–західним сусідом Мері була Весь. Археологічний матеріал засвідчує чіткі риси Мерянських старожитностей в XII столітті на вище визначеній території [23].

Як засвідчують археологічні джерела основним знаряддям праці народу Меря в VI-VIII століттях було скотарство, мисливство, рибальство. Землеробство було слабо розвинутим. Знайдені примітивні серпи, примітивні кузні говорять, що ковалі в більшій мірі обслуговували тільки мерянські громади.

В X- на початку XI століття появляються нові елементи культури, що можна пояснити впливом на народ Мерю слов’ян. В XI столітті асиміляція Мері слов’янами посилюється. В цей час в народу Мері проходить формування класового суспільства під впливом включення етно-політичної структури Мері до складу Київської держави.

Під впливом Київської Русі в Мері зароджуються в XII столітті феодальні відносини, які дуже швидко кристалізуються в Ростово-Суздальську державність, розквіт якої припадає на кінець XII початок XIII століття [24].

Проблема етногенезу населення Центральної Росії є проблемою складною і до кінця не вивченою, однак аналіз сукупності наявних джерел, приводить нас до висновку, що біля витоків консолідації російського народу, особливо європейської частини Росії, стоїть народ Меря, етногенез та історичний розвиток якого потребує подальшого дослідження [25].

Таким чином ми з'ясували територію, суспільний лад фінського народу Меря, який найближче розміщений до слов'янських князівств Дністро-Подніпров'я напередодні його політичного та економічного контакту з слов'янськими територіями України і прийшли до висновку, що Фінно-Угри та слов'янські княжіння Дністро-Подніпров'я та в епоху Київська Русь, це різні народи, кожний з своєю особливою історією, культурою, релігією.

Однак для доведення вірності нашої концепції всесторонньо з'ясуємо проблему всіх фінно-угорських народів, їх історію, культуру, релігію, регіональні особливості у взаємовідносинах з староукраїнською етно-політичною структурою Київської Русі, оскільки дана проблема не вивчалась ні російською (XVII-XX ст.) ні радянською історіографією (XX ст.) на належному науковому рівні.

Як засвідчують джерела, великі простори, які займають землі фінно-угрів, від Балтійського моря до Уральських гір, довгий час залишалися історичною наукою поза межами наукового вивчення. Російська історична наука, яка тенденційно пропагує слов'янську концепцію походження російського народу, з'ясовувати питання фінно-угорського етносу на етнічних землях в Росії не поспішає.

Однак велика кількість письмових та археологічних джерел на землях Росії, які вчені відносять до фінно-угорського масиву, заставляють сьогодні російських вчених взятися за з'ясування питання етнотворення російського народу за участю фінно-угорського етнічного масиву. Як зауважують дослідники, фінно-угорські племена і народності складають уральську мовну групу, яка була поширена на усьому просторі Центральної Росії. Розгляд середньовічних старожитностей фінно-угорських племен на території Росії тільки починається. Відомо, що територія фінно-угрів розташовувалася як в європейській, так і в азіатській частині Росії. Місцевості, де в основному виявлене проживання фінно-угрів характеризуються рівнинністю. Фінно-угорський ареал охоплює значну частину Волзького басейну, майже всю Центральну Росію, де фінно-угри межували з балтами і на півдні з слов'янами. На початку середньовіччя фінно-угри у мовному та культурному відношенні були розділені на велику кількість

племен. Дослідники вважали, що основний племінний масив фінно-угрів говорив на єдиній фінно-угорській мові.

Питаннями історичного розвитку фінно-угорських племен на території сучасної Росії у XIX столітті займалися такі вчені як М.А.Кастрен [26], Ф.П.Кеппен [27].В XX столітті: Є.Н.Сетела [28], І.А.Тойвонен [29], Є. Ітконен [30], В.Гойду [31], Д.Є.Казанцев [32], а також археологи: І.Р.Аспелін [33], І.Аіліо [34], А.М.Таллдрен [35], П.М.Третяков [36], А.Х.Халиков [37], О.Н.Бадер [38], Д.Ласло [39].

Більшість дослідників, і це ми наголосимо нижче, вважали, що формування фінно-угорських народів і їх мов проходило у Волго-Камському міжріччі і в прилягаючих областях середнього Приуралля. Звідтіля фінно-угри могутньою хвилею в стародавні часи мігрували на територію сучасної Росії де були зупинені балтами і слов'янами. Характерно, що всі фінно-угорські народи, в тому числі на території Центральної Росії, зберегли до часу середньовіччя свою єдину мову. Однак розселення по великій території і взаємовідносини з чисельними народами привело їх до диференціації. В умовах регіонів у них виникло декілька груп мов: пермська, якою користуються, якою користувалися пракомсько-фінські племена; прибалтійсько-фінська мова; поволжсько-фінська. Особливою мовою користувалися фінно-угри в Центральній Росії, якою розмовляв народ Меря [40].

Слід звернути увагу, що кожна парость фінно-угрів: прибалтійсько-фінська, камсько-фінська, пермсько-фінська домінувала над обсько-фінською, яка порівняно слабше і пізніше розвинула свою державність. Що стосується народу Меря, тобто суто російського регіону, то тут вчені прослідкували дві мовні групи: прибалтійсько-фінську і пермсько-фінську. Прибалтійсько-фінську складали народи : Меря, Єрзя. Пермсько-фінську: Мордва, Мурома. Тут же зафіксований великий топонімічний пласт фінів : Москва, Яуза, і багато других, що притаманно фінському етно-масиву. Можна з впевненістю наголосити, що власне територію сучасної Росії до межі з балтами і слов'янами населяли суто фіни – Suomi, літописні народи сум і єм. Суто угорські народи розміщувалися поблизу степового простору, що прослідковується вченими по залишених ними старожитностях руху угорських племен з їх стародавньої батьківщини в Паннонію.

Початок науковій систематизації археологічних матеріалів по питанні проживання фінів на території сучасної Росії покладено прекрасним виданням "Атласу фінно-угорських старожитностей" фінським вченим І.П.Аспеліном [41]. Ця праця не втратила свого наукового значення досі. Нею можна користуватися і

сьогодні при з'ясуванню питання етногенезу фінів регіонів сучасної Росії. Згідно висновків Атласу, сьогоднішні росіяни це на 90% а то і 95% - Suomi (фіни), європейська парость фінів, як її називає І.П.Аспелін, яка до Х століття зберегла фінські племінні, етно-культурні та соціально-побутові цінності і ніякого відношення до балтів чи слов'ян в антропологічному аспекті взаємовпливу не мала, не дивлячись на могутній балто-слов'янський в Х-ХІІ століттях вплив [42].

В останні десятиліття ХІХ ст. і на початку ХХ ст. напрацювання І.Р.Аспеліна були підтверджені археологічними джерелами з регіонів Центральної Росії. Особливо матеріал по фінських племінних об'єднаннях: Меря, Єрзя Центральної Росії, виявлено в 60-90 роках ХХ століття [43]. Фінські старожитності, що були знайдені в Росії по місцях розселення фінських племен: Меря, Єрзя, Ем, Сум – стали поповнювати колекції російських музеїв і потребують систематизації. Однак офіційна російська наука, традиційно стоячи на позиції панславізму, довгий час мовчала, вважаючи землі фінно-угрів традиційно слов'янськими, а ослов'янених в ХІ-ХІІІ столітті фінів русичами-росіянами. Однак по мірі збору археологічних матеріалів і наукової літератури по вивчених фінських старожитностях, появилися концепції, які почали корелювати фінські старожитності з літописними свідченнями. Згідно висновків науковців, фінські старожитності Центральної Росії належать фінському племінному об'єднанню (народу) Меря. Дослідження привели вчених до висновків, що росіяни це етно-масив фінського народу. Сьогодні відомі вже більш серйозніші праці по історії фінів-росіян, які прослідковують історію росіян (фінів) з раннього середньовіччя. До таких висновків прийшли такі вчені, як А.А.Спіцин [44], А.М.Тальгрен [45], Х.А.Моора [46], А.П.Смірнов [47]. Цікава, на нашу думку є робота Л.А.Голубєва, вона дає нам можливість зрозуміти духовний світ середньовічних фінно-угрів, їх духовну культуру [48]. Пізню духовну культуру фінно-угрів Росії нам прекрасно показав Б.О.Рибаков, особливо перехід від язичництва до християнства і племінного князівства фінів до політичної організації Київської Русі [49].

Однією з проблем, яку піднімали такі вчені, як В.В.Сєдов [50], Є.А.Рябінін [51], контакти фінно-угрів з етно-масивом слов'ян. Однак дані вчені так і не з'ясували питання, яку роль відіграли слов'яни в формуванні на фінських землях в фінському етно-масиві нового народу росіян. Однак слід наголосити, що Ростово-Суздальська Русь, по свідченнях археологічних джерел, побудована при політичному сприянні слов'ян виключно на фін-

ському етно-масиві. Слов'янські (кривичські) старожитності тут засвідчуються поодиноко тільки в кінці X століття. Атлас фінського вченого І.П.Аспеліна чітко показує розвиток фінського населення на території сучасної Росії. Сумуючи його напрацювання з археологічними джерелами можна наголошувати, що фінське населення безперервно розвивалося на російських землях з VI - по XIV століття [52]. Із документально датованих свідчень прослідковується розвиток фінів-росіян до епохи впливу Київської Русі. Вплив закінчується формуванням в фінів-росіян Суз - (фінське слово)- дальського (слов'янське слово) князівства з слов'янською незначною, щодо етно-масиву фінів, військово-політичною системою. Ряд дослідників вважає, що Суздальське князівство по устрою було ще суто фінським, і тільки Володимирське (Клязьма) мало значні елементи державної структури Київської Русі. Московське князівство - це вже вища форма фінської державності, яке консолідувало фінів з новою етноназвою московітів (росіян).

При усій політичній, релігійній, військовій домінанті Київської Русі, яка фактично нав'язала фінам свій військово-політичний лад, фіни за висновками етнологів, залишили незмінними свої звичаї, культуру, побут, пісенний фольклор, який при ретельному дослідженні є відмінним від слов'ян старокиївської держави.

Безсумнівний вплив слов'ян на фінів, майбутніх росіян, був настільки глибоким, що відбився не тільки в державному, релігійному та культурному відношенні, а й в мовному. За таких обставин з X по XIII століття фіни пройшли процес культурно підйому за рахунок впливу етнокультури та політичної організації Київської Русі. Однак фіни-росіяни і українці-слов'яни при всій поступальній культурній еволюції, це різні народи, що зауважено ще в XII столітті Нестором літописцем. Безсумнівно, що кристалізація московітів (росіян) з фінського етномасиву і подальший політичний розвиток під впливом Київської династії Рюриковичів змінили літописні племена: меря, єрзя, сум, вепси, єм, мордва, мурома, черемси та другі, еволюція яких потребує подальшого дослідження. Однак з переконливою вірогідністю можна наголошувати, що етнотворення росіян слід прослідковувати через еволюцію фінських племен, як корінних мешканців Росії. Не слід виключати, що на етнотворення росіян, мав домінуючий плив прибалтійсько-фінський конгломерат, зокрема племена Єсти, Сум. Однак не треба применшувати в поступальному розвитку місцевих фінських племен Меря, що власне і є корінним населенням центральної Росії [53].

Джерела, а у слід за ними і археологічний матеріал засвідчує, що літописні племена фінів : Чудь, Єм, Сум, Корела, Меря, були більш політично розвинуті внаслідок сусідства з Новгородським, Псковським та Смоленським князівствами і очевидно в X столітті мали свої племінні княжіння. Прибалтійські фіни були сусідами Псковського князівства. Сум межувало з Смоленським князівством, сюди ж примикало племінне об'єднання фінів Меря. Внутрішні межі фінських княжінь ще чекають свого дослідження, однак очевидно вони відповідають землям, що в подальшому входили до Московського князівства. Внаслідок вивчення етно-політичних процесів, які проходили в фінських племенах в X-XIII століттях, можна з впевненістю наголосити, що етнотворення росіян проходило на основі фінського етнічного масиву, яке було домінантою в Росії у X-XIII століттях. Експансія Київської Русі (староукраїнської держави) в X-XI століттях змінила статус фінів. В них під впливом Київської Русі формується феодальні відносини, феодальна державність.

Що стосується співіснування політичних та економічних організацій фінів та слов'ян до часу експансії Київської держави в глибину фінського етномасиву, то це питання ще зовсім не вивчене. Однак вже сьогодні вчені намагаються прослідкувати вплив українського та білоруського етносів на фінно-угрів з VI - по XII століття.

Як відомо з джерел на території Східної Європи слов'яни через Тверську, Смоленську, Псковську і Новгородську землі входили в етноконтакт з фінно-угорськими племенами. До X століття джерела слабо засвідчують контакти слов'ян з фінно-уграми. Однак вони були, оскільки Нестор знає всі значні фінно-угорські племінні об'єднання і їх розміщення. Згідно його свідчень ми знаємо, що фінно-угри займають велику територію від Фінляндії, Естонії і Балтійського моря до Уральських гір. Основними племінними об'єднаннями, які контактувало з фінами були кривичі і новгородські словени, їх старожитності, що віднайдені в землях фінів датуються найраніше X століттям. В.В.Сєдов наголошує, що на окраїнах Новгородської землі археологічно зафіксовано проникнення слов'ян в фінський етномасив [54]. В свій час чеський історик Л.Нідерле, який цікавився цією проблемою, вважав що взаємопроникнення фінів і слов'ян почалося в XI столітті. Власне в це час слов'яни суміжних територій вбирають в себе фінські звичаї, обряди, зокрема обряд захоронення. Власне в цей час слов'яни почали класти свої тіла по напрямку північ-південь, що зафіксовано по всій Росії і цей обряд Л.Нідерле вважав фінно-угорським [55]. Дійсно, наголошує сучасний ро-

сійський вчений В.В.Сєдов, в контактних зонах фіни мали вплив на слов'ян внаслідок міцного культового обряду, який був поширений у них від Уралу до Прибалтики. Цей обряд зафіксований в: єстів, суми, лівів, корели, весі, мордви, мері, єрзя, та інших фінських племен Центральної Росії. Цей обряд, на думку дослідника, зберігся в Росії до XVIII століття і побутував в майбутніх росіян. Все це говорить про спадкоємні традиції, які передалися від фінно-угрів до росіян [56].

Картографія показує, що поступово картина в контактних районах слов'ян з фінно-уграми змінюється. Фінно-угри в подальшому починають перебирати політичні і культурні надбання слов'ян. Джерела фіксують, що в VI-X століття фіни функціонують на своїй території як чистий етномасив. З X по XIII століття пройшов могутній вплив слов'ян на фінно-угрів, який привів в XIII столітті до ослов'янення фінно-угрів не в етнічному а в культурному розумінні [57]. Російська дослідниця Л.А.Голубева вважає, що ослов'янення фінно-угрів не закінчився навіть в XIV столітті. Фінська культура з усіма наявними її компонентами функціонувала на території Росії і в XIV столітті. Вона стала основою культури російського народу, що кристалізувався на початку XV століття [58].

Таким чином, вважає В.В.Сєдов, фінський етнос в XIV столітті на території Росії був домінуючий. В цей же час слов'янські старожитності мало чисельні, що може говорити про поступальний розвиток фінського народу і що фіни без особливих етнічних впливів кристалізувались в росіян [59].

Видозміна в етноназві фінського етносу розпочалась з централізацією Московської держави на початку XV століття. Власне в цей час по монголо-татарськім нашестю відчутний великий приплив слов'янського населення, наукових, релігійних та політичних діячів. Власне в цей час зникають старі фінно-угорські племінні назви у політичній етноструктурі Московського князівства [60].

У висновок нашого дослідження зауважимо, що розгляд складного питання етнотворення росіян і взаємовідносин його слов'янськими князівствами та Київською державою в X-XIII ст. продовжується. Однак можна сміливо наголосити, що поступальна кристалізація феодальної державності в фінів Росії, з безсумнівним політичним та культурним впливом Київської Русі є доказаним фактом кристалізації Російської централізованої держави в кінці XIV - на початку XV століття на фінському етнічному масиві.

Список джерел та використаної літератури:

1. M.A.Castren.Ethnologiska fцrelдsningar цfver altaiska folkem. – Nordiska resor och forskningar af M.A. Castren, IV. Helsingfors., s. 26-35.
   П.Ф.Кённен. Материалы к вопросу о первоначальной родине и первобытном родстве индо-европейского и финно-угорского племени. Спб. 1886, с. 49-54.
2. В.С.Ідзьо. Фінно-Угри та Київська Русь в VI –X століттях (До питання етнотворення російського народу). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I., с. 57-61.
3. Основы финно-угорского языкознания. М. 1974, с. 18-54.
4. Йордан. О происхождении и деянии гетов. М. 1960. - “Getica”.
5. Повесть Временных лет. М. 1950, т. I, с. 13.
6. Повесть Временных лет. М. 1950, т. I, с. 18.
7. Повесть Временных лет. М. 1950, т. I, с. 19-20.
8. Повесть Временных лет. М. 1950, т. I, с. 20.
9. Повесть Временных лет. М. 1950, т. I, с. 20-21.
10. Финно-Угры в эпоху средневековья. М. 1987, с. 67.
11. M.Vasmer.Beitrage zur historischen Volkerkunde Osteuropas III.Merja und Tscheremissen.-Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophische-historische Klasse. Berlin. 1935, s. 507-508.
12. О.Б.Ткаченко. Мерянский язык. Киев. 1985.
13. Финно-Угры в эпоху средневековья. М. 1987, с. 67.
14. А.С.Уваров. Меряне и их быт по курганным раскопкам. М. 1872;
    А.С.Уваров.Каталог собрания древностей графа А.С.Уварова. Отд. III-IV. М. 1907.
15. П.С.Савельев. Археологические поиски в окресностях Усть-Сыкольска. - ЖМВД. 1852, т. IV.
16. А.А.Спицын. Владимирские курганы. - ИАК, вып. 15, с. 90-92.
17. А.А.Спицын. Древности Ивано-Вознесенской губернии. Иваново-Вознесенск. 1924.
18. Д.Н.Эдинг. Сарское городище. Ростов Ярославский. 1928.
19. П.Н.Третьяков.К истории племён Верхнего Поволжья в I тысячелетии н.э. МИА, 5. 1941.
20. П.Н.Третьяков. У истоков этнической истории финно-угорских племён. СЭ. 1961, № 2.
21. В.В.Седов. Финно-угорская археология в 1970-1981 гг.(эпоха средневековья). КСИА, вып, 175.
22. Финно-Угры в эпоху средневековья. М. 1987, с. 67-96.
23. Л.А.Голубева.Весь и славяне на Белом Озере X-XIII. Л. 1973, с. 55.
24. Финно-Угры в эпоху средневековья. М. 1987, с. 80-81.
25. В.С.Ідзьо. Фінно-Угри та Київська Русь в VI –X століттях (До питання етнотворення російського народу). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I., с. 57-61.

26. M.A.Castren.Ethnologiska fцreldsningar цfver altaiska folkem. – Nordiska resor och forskningar af M.A. Castren, IV. Helsingfors.
П.Ф.Кённен. маптериаллы к вопросу о первоначальной родине и первобытном родстве индо-европейского и финно-угорского племени. Спб. 1886.
27. P.F. Köppen. Erlärender Texst zu der eth nographischen Karte des St.-Peterburg Gouvernement. St.- Peterburg, 1867.
28. E.N.Setälä. Suomensukuisten kansojen esihistoria.- Suomen suku, 1. Helsinki. 1926, s. 120-189.
E.N.Setälä. Suome sugu rahvaste celajalugu. Tartu. 1932.
29. J.N.Toivonen. Zur Frage der finnischßugrischen Ureimat.- Journal de la Siciet Finno-Ougrien, 56-1. Helsinki. 1953, s. 3-41.
30. I.Itkonen. Die Vorgeschischte des Finnen aus der Perspective eines Linguisten.- Ural-Altaische Jahrbücher, XXXII. Wiesbaden. 1950, s. 2-24.
31. I.Itkonen. Zur geographischen Ausdehung der finnischen Urheimat.- Ural- Altaische Jahrbücher, 41. Wiesbaden. 1969, s. 303-306.
P. Hajdu.Finno-Ugrian Languages and Peoples. London. 1967, s. 24-65.
32. Д.Е.Казанцев. Истоки финно-угорского родства. Йошкар-Ола. 1979, с. 23-45.
33. J.R.Aspelin. Suomalais-Ugrilaisen muinastutkinnon alkeita kirjottanut. Helsingissä. 1875.
34. J.Ailio. Fragen der russischen Steinzeit. - SMYA, XXIX, 1.
35. A.M.Talgren. L'Orient et L'Occident dans l'age du fer finna-ungarich. SMYA, XXXV, 3.
36. П.Н.Третьяков. Финно-угры, былты и славяне на Днепре и Волге. М.-Л. 1966, с. 23-56.
37. А.Х.Халиков. У истоков финно-угорских народов. В кн.: Происхождение Марийского народа. Йошкар-Ола. 1967, с. 12-37.
38. О.Н.Бадер. О древнейших финно-уграх на Урале и древних финнах между Уралом и Балтикой. В кн.: Проблемы археологии и древней истории угров. М. 1972, с. 10-31.
39. Д.Ласло. К вопросу о формировании финно-угров. В кн.: Проблемы археологии и древней истории угров. М. 1972, с. 7-9.
40. Основы финно-угорского языкознания. М. 1974, с. 18-54.
41. J.R.Aspelin. Suomalais-Ugrilaisen muinastutkinnon alkeita kirjottanut. Helsingissд. 1875.
42. J.R.Aspelin. Suomalais-Ugrilaisen muinastutkinnon alkeita kirjottanut. Helsingissд. 1875.
43. J.R.Aspelin. Suomalais-Ugrilaisen muinastutkinnon alkeita kirjottanut. Helsingissд. 1875.
44. А. А. Спицын. К истории заселения Верхнего Повожья русскими.- Тр. II. Тверского областного археологического съезда. Тверь. 1906.
45. A.M.Talgren. L'Orient et L'Occident dans l'age du fer finna-ungarich. SMYA, XXXV, 3.

46. Х.А.Моора. Некоторые вопросы этногенеза Эстонского народа в свете археологических данных. - СА, XXI.
47. А.П.Смирнов. Финно-угорские племена первой половины I тысячелетия I-XV вв. н. э. В кн: Этногенез Мордовского народа. Саранск. 1958.
48. Л.А.Голубева. Белоозерская Весь и славяне на Белом озере в X-XI века. В кн.: Скандинавский сборник, VIII. Таллин. 1971.
49. Б.А.Рыбаков. Киевская Русь и древнерусские княжества в X-XIIIвв. М. 1984, с. 21-34.
50. В.В.Сєдов. Финно-угорская археология в 1970-1981 г. (эпоха средневековья). - КСИА, вып. 175, 1982.
51. Е.А.Рябинин. Славяно-финно-угорские взаимосвязи ы Воотской земле. (По материалам работ Воотской экспедиции). КСИА, вып. 166.
52. J.R.Aspelin. Suomalais-Ugrilaisen muinastutkinnon alkeita kirjottanut. Helsingissд. 1875.
53. П.А.Арсте. Формирование прибалтийско-финских языков и древнейший период их развития. В кн.: Вопросы этнической истории эстонского народа. Таллин. 1956.
54. В.В.Сєдов. Финно-угорская археология в 1970-1981 г. (эпоха средневековья). - КСИА, вып. 175, 1982.
55. Л.Нидерле. Славянские древности. Л. 1956, с. 220.
56. В.В.Седов. Финно-угорские элементы в древнерусских курганах. - В кн.: Культура Древней Руси. М. 1968, с. 246-248.
57. В.В.Седов. Финно-угорские элементы в древнерусских курганах. - В кн.: Культура Древней Руси. М. 1968, с. 179.
58. Л.А.Голубева. Зооморфные украшения финно-угров. САИ., вып. Е-1, - 59.
59. В.В.Седов. Финно-угорские элементы в древнерусских курганах. - В кн.: Культура Древней Руси. М. 1968, с. 192.
60. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982, с. 196.

Процеси формування Української держави та християнства згідно зі свідченнями арабських та візантійських джерел IX століття

Традиційні рамки формування української держави сьогодні визначені українською історичною наукою. Згідно з визначенням українських вчених, це IX століття. І це до певної міри є вірно, оскільки Руський літопис кінця XI- поч. XII століття вихідним пунктом утворення староукраїнської держави, виводить з часу царювання візантійського імператора Михайла III (842-867 р.). Так перший Новгородський літопис відносить “початок землі Руської” до 854 року, Повість временних літ з 852 року “началася прозиватися Руська земля”. Через деякий час, ближче до кінця царювання імператора Михайла, літописи наголошують

про прихід Рюрика, який засновує нову скандинавську династію руських князів.

Характеризуючи всі ранні руські літописні свідчення ми прийшли до висновку, що їх основу складають у більшій мірі візантійські свідчення про візантійсько-руські відносини, які і склали концепцію руської історії в XI-XII століттях.

Основою для хронології літописців послужив слов'янський період візантійської хроніки Продовжувача Амартола Георгія Мніха, за свідченнями якого, руси дійсно вперше згадуються в зв'язку з нападами на Константинополь при імператорі Михайлі III. В цей же час Бертинські Аннали наголошують, що політичні взаємовідносини Русі і Візантії встановились не пізніше царювання батька Михайла – імператора Феофіла. Якщо врахувати візантійські джерела про відносини з князем Києм, про що згадує Повість временних літ, стосунки з князями Аскольдом і Діром, то політичні взаємини Русі з Візантійською імперією слід у поступальному руслі розглядати починаючи з V століття н.е., якщо взяти за основу українську державність з центром в Києві.

За таких обставин "руська історія" України, яку вітчизняні джерела прослідковують з часу правління варяжської династії, стає короткою, незрозумілою, без жодного факту поступального розвитку. Висвітлювати її як "варяжський переворот" Рюрика і його нащадків, без політичної багатовікової традиції, яка була закладена в Україні-Русі в попередні віки (Кий, Аскольд, Дір…), нам здається справою ненауковою. Під хронологією, яку проводить Повість минулих літ проводить в угоду правлячій династії рюриковичів, проглядається явна фальсифікація самої, як хронології так і історії. Це пов'язано з тим, що літописцям - візантійцям, послідовникам візантійської традиції літописання в даному конкретному історичному часі не була потрібна язичницька історія України – Русі, і вони, розпочинали відлік, як політичної так і релігійної історії з реальних правителів, які пов'язувались з заснуванням візантійського християнства в Україні-Русі. Як бачимо із їхніх джерел, самим літорисцям-християнам була слабо відома рання історія слов'ян і Русі. Як засвідчує сукупність вивчених нами джерел і візантійські і руські літописці засвідчили нам історію Русі у фазі її найбільшої могутності… Візантійські, руські та арабські джерела, які будуть прокоментовані нами, засвідчують нам державу Rhos-Ros-Rus, Руський каганат, з 830 по 870 в фазі найбільшої могутності в цей же час прихід Рюрика, який датується 862 роком, ніяк не узгоджується з цією могутністю, очевидно свідчення приписані діянням Рюрика, слід розпочинати з 890 року[1]. Зауважимо, що в VIII –IX ст. староукраїн-

ську державу візантійські та східні джерела називають Chaganus Ros-Каганат Русь де володаря завжди титулують не князь а каган. Характерно, що в IX столітті назва каган для означення руських володарів була загальноприйнятою. Як зауважують Бертинські Аннали, візантійську місію в 839 році було прийнято імператором Людовіком Благочестивим 18 травня в Інгельгеймі. Посольство супроводжувала група людей-послів, які своїм каганом були послані до імператора Феофіла. Вони стверджували, що вони з народу Rhos[2].

Візантійські свідчення за 871 подають титули відомих нам володарів: так титул kaganus – носять правителі авар, хозар, русів[3].

Наступне свідчення про Каганат Рос знаходимо в "Анонімній записці", яке датується 870-880 роками[4]. Приблизно такі ж свідчення ми знаходимо в праці арабського мандрівника, яка датується 920 роком:" Руси живуть на півострові окруженому болотами…Володар їхній носить титул каган Русів. Автор наголошує, що знає два каганати - хозарський і руський[5].

До цих свідчень можна віднести свідчення з "Книги країн" аль-Якубі (889-890), який знає в 854 році Візантійську державу, Хозарську державу і державу Слов'ян, яку однак не треба плутати з державою Русів[6]. Держава слов'ян (al-Sakaliba), це Дністро-Бузька держава, яка ще відома в візантійських джерелах під назвою Велика чи Біла Хорватія, яка на сході межувала в цей час з Руським каганатом[7]. Характерно, що Ібн Хордадбех знав хто такі руси і яким чином був утворений Руський каганат: "зайда Русь, тобто народ прийшлий і сівший в землях слов'ян і підчинивший їх, почав війни"[8].

Всі вище означені нами джерела, наголошують, що в 40-50 роках IX ст. наголошують, що в 40-50 р. IX ст. цих войовничих русів очолює каган[9].

Характерно, що цей титул не щезає і в епоху Київської Русі каганами джерела називають і Володимира Святославовича і його сина Ярослава Мудрого. Так київський митрополит Іларіон в 1051 році в "Слове о Законе и Благодати" декілька раз титулом каган титулуються Володимир Святославович і його син Ярослав Володимирович[10].

Настінний напис в Софії Київській цим титулом титулує сина Ярослава Мудрого Святослава, великого київського князя в 1073-1076 роках[11].

В XII ст. автор "Слова о полку Ігоревім" теж знає титул каган, яким титулує князів Олега, Святослава і внука Ярослава[12].

Як бачимо із джерел титул каган на Русі не виходив з офіційного вжитку з IX по XII століття. І тільки візантійська переробка літописів замінила всюди титул каган на князь.. Титул каган відсутній і в трьох договорах Русі з Візантією. І це зрозуміло, коли ми проаналізуємо “Книгу церемоній” - довідник придворного церемоніалу складений в Константинополі в 946 році під керівництво Костянтина VII Багрянородного. У цій “Книзі церемоній” в одному із розділів перераховані точні титули володарів іноземних держав, з якими імператор вів переговори і посилав їм кореспонденцію. Володар Русі означений там скромним титулом архонта – князя[13].

Все це може говорити, що династія київських князів, не визнавалася Візантійською імперією як каганами. В цей же час, можна однак наголосити, що війни Олега київського проти Візантії були пов’язані як економічними так і політичними питаннями, де останні включали питання визнання Олега, як кагана Русі. Власне по закінченні цих війн ми бачимо, що візантійські джерела титулують Олега як кагана[14].

В цей же час візантійські джерела наголошують, що фаза могутності “Руського каганату” припадає на 860 рік, коли літом руси напали на Константинополь і внаслідок довготривалих переговорів уклали мир і прийняли християнство[15]. Однак ці твердження не зовсім вірні. Виявлені сьогодні джерела переконливо засвідчують, що військові походи до узбережжя Чорного моря Русь проводила ще в кінці VIII століття. Так в “Житії святого Стефана Сурожського (біля 790р.) наголошено, що руські розгромили все кримське узбережжя від Херсона до Сурожа[16]. Другий похід Русь здійснила на азіатське побережжя Чорного моря біля 806 року. Після цього, як засвідчують джерела розпочались довготривалі мирні переговори, які продовжувалися до 830 року[17]. Руський напад розпочався з грабунків Пропонтіди, що розміщується недалеко від візантійської столиці. Ці напади, як вважали самі візантійці, руські кагани робили внаслідок поганих торгових умов Русі в Візантії. Опісля другий похід Русь зробила на схід на Амастриду. Як стверджує автор Житія, народ Рос, був, як всім відомо був грубий, жорстокий і позбавлений всякого людинолюбства[18].

Таким чином за визначенням візантійських джерел торговоекономічні та політичні відносини Русі та Візантії слід розпочати вивчати з VIII ст., а тобто з 790 року. Зауважимо, що договори “Олега з греками, як наслідок політичних устремлінь попередніх поколінь проводились через 100 років. Реконструюючи історію політичних відносин Русі і Візантії з 790 року зауважимо,

що до 830 року були мирними, по крайній мірі джерела не зауважують нападів Русі на Візантію. В 830-х роках Русь знову родить напади на Візантію і знову торгово-економічні і політичні відносини врегульовуються внаслідок договору, який зберігається в силі до 860 року.

Події 860 року добре засвідчені джерелами. Хід подій нам подає третя і четверта проповіді патріарха Фотія. Його своїми свідченнями доповнює Брюссельська хроніка, яка називає точну дату походу Русі на Візантію - 18 липня 860 року[19].

Радість в зв'язку з виходом Русі в проповіді Фотія, яку він виголосив 4 серпня 860 року, а це значить, що знову був підписаний мирний договір і відновлені сприятливі торгові відносини Візантії з Руссю[20].

Із візантійських джерел ми знаємо, що Русь громила Візантію і околиці її столиці майже місяць. Русь намагалася взяти Константинополь з моря[21]. Проповідь Фотія наголошує: "народ Рос в тексті Скіфи, прийшов з півночі, де проживає по ріках, які впадають в Чорне море. Він не знає їх загального державця, однак наголошує, що їх політичний лад нагадує лад скіфів. Військо у них споряджене на рабський манер". Г.Г.Літаврін припускає, що нападаючі були в більшості слов'яни[22]. Дуже цікавим, маловивченим фактом в історії Русі є її хрещення в 860 році. Про прийняття Руссю християнства в 860 році нам відомо із дуже надійних джерел. Передусім це послання від 867 року патріарха Фотія про структурах церкви. Як наголошує патріарх Фотій :" це ті самі руси, які незадовго до хрещення підкорили своїх сусідів і загордились настільки, що посягнули на владу в самій Римській імперії. Та від сьогодні, ці закоренілі безбожники і вороги віри хрестової, стали підданим Імперії і захисниками її інтересів. Щоби задовольнити їх порив до христової віри нововихрещених, Фотій послав до них епископа[23].

Цікавим для вивчення цієї проблеми є друге свідчення про хрещення Русі при імператору Василію і патріарху Ігнатію. Тут обставини хрещення Русі, на нашу думку, описані більш правдоподібно. Як бачимо з свідчення цього джерела, руси зовсім не зверталися з проханням до візантійців з метою хрещення. Навпроти, як зазначає дане джерело, самі візантійці активно на протязі довгого часу, я на нашу думку з 860 по 867 рік, вели переговори з Руссю про хрещення. Спочатку, очевидно, питання хрещення було вирішене в 860 році, про що відзначає в своїм донесенні патріарх Фотій, однак в подальшому на практиці в Русі це питання не було вирішене. Потребувались довгі релігійно-політичні переговори, які завершились уже при наступному

імператорі і патріарху. Ці переговори закінчились в 867 році. Про те, що переговори йшли непросто говорять самі візантійські джерела. Русів прийшлось схиляти до християнства за допомогою багатих дарунків: золотом, сріблом, шовками, тканинами і іншими коштовностями. Особливо багаті дари отримали князі, бояри, знатні воїни, купці. Голова руської церкви рукоположений патріархом Ігнатієм мав сан архієпископа[24].

Власне в цей час і було підписано мир між Візантією і Руссю, як була проголошена союзною сусідньою християнською державою, а за її правителем було визнано титул каган.

У висновок зауважимо, що в сучасній історіографії "Руський каганат" IX ст. став головним предметом реконструкції вчених початкового періоду староукраїнської держави, як і зародження християнства в Україні-Русі.

Однак джерела, які аналізують політичний розвиток слов'яно-руського каганату потребують додаткової археологічної аргументації, яка б пролила світло на початок християнської державності в Україні-Русі в середині IX століття.

Література

1. К.Цукерман. Два этапа формирования древнерусского государства. Славяноведение. М. 2001, № 4, с. 55-56.
2. Annales de Sain-Bertin/ ed F.Grat, J.Vielliard, S.Clemencet, L Levillain. Paris, 1964. P. 30-31.
3. Славяне и их соседи. М. 1996. Вып. 6.
4. T.Lewicki. Les rites fune raires des Slaves occidentaux et des anciens Russes d'apres les relations – remontant surbaut aux IX-X sicles- des voyageurs et des ecrivains arabes // Folia Orientalia. 1963. Vol. 5. P. 2-9.
5. А.Я.Гаркаві Сказание мусульманских писателей о русах и славянах. Спб. 1870, с. 23-25.
6. А.Я.Гаркаві Сказание мусульманских писателей о русах и славянах. Спб. 1870, с. 23-25.
7. В.С.Ідзьо. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність і зародження та становлення християнства на території України. Агенція релігійної інформації. Львів. 2001, с. 221-245.
8. А.Я.Гаркави Сказание мусульманских писателей о русах и славянах. Спб. 1870, с. 23-25.
9. К.Цукерман. Два этапа формирования древнерусского государства. Славяноведение. М. 2001, № 4, с. 57.
10. Иларион. Слово о законе и благодати. Киев, 1984, с.215.
11. С.А.Высоцкий. Древнерусские надписи Софии Киевской. Киев. 1966, т. 1, № 13.
12. Слово о полку Игореве. М-Л. 1950, с. 30.
13. Constantinus Porphyrogenitus.De ceremoniis. II,48.Bonn. 1829, s.690-691.

14. А.П.Новосельцев. К вопросу об одном из древнейших титулов русского князя // История СССР. 1982, № 4, с. 150-159.
15. М.Брайчевський. Літопис Аскольда. К. 1999, с. 12-14.
16. A.A.Vasilev. The Russian Attack on Constantinople in 860.Cambrige (Mass). 1946, p. 81-83.
17. W.Treadgola. Three Buzantine Provinzes and the First Byzantine Contacts with the Rus' // Harvard Ukrainian Studies. 1988-1989, № 12, p. 132-144.
18. В.Г.Васильев. Русско-византийские исследования: Житие св. Георгия Амастридского и Стефания Сурожского // В.Г.Василевский. Труды. Спб, 1915, т. III, с. 61-65.
19. F.Cumont. Anecdota Bruxellensia I : Chronigues byzantines du manuscrit 11376 (Recueildes travaux publies par la Haculte de Philosophie et Lettres 9), Gand, 1894, P. 33.
20. A.A.Vasilev. The Russian Attack on Constantinople in 860. Cambrige (Mass). 1946, p. 50-53.
21. А.Н.Сахаров. Дипломатия Древней Руси. М. 1980, с. 80-81.
22. Г.Г.Литаврин. Византия и Русь в IX-X вв. // История Византии. М. 1967, т. II, с. 220-230.
23. Photius. Epistula 2//Epistulae at Amphilochia. Leipzig. 1883. Vol. I, s. 50.
24. Theophanes Continuatus. Bonn, 1838, s. 342-343.

Українська держава в IX столітті під варяжською династією та її перший володар Олег

Утворення української держави (імперії) в IX столітті варяжською династією, поставило на карту Центрально-Східної Європи ще одну значну політичну та торгово-економічну силу з якою треба було рахуватися, як Європі так і Азії. Безсумнівно, що зміцнення староукраїнської держави проходило під проводом визначного політичного діяча, князя Олега, який не перебирав засобами, щодо зміцнення своєї влади від Карпат до Дніпра. Тому в даному дослідженні піде мова про широкомасштабну політичну діяльність київського князя Олега, політична мудрість якого дозволила його сучасникам назвати "Віщим". З його особою пов'язується реальна українська державність з якою рахувався весь тогочасний європейський та азіатський світ.

Його далекі спадкоємці на київському троні князі Кий, Дір, Аскольд, чи навіть Рюрик були маловідомими політичними діячами, про діяльність яких збереглось обмаль джерел. Їх діяльність залишилась в усній народній пам'яті, в абсолютно легендарній уяві літописців. Київський дослідник М.Брайчевський, вважає, що Аскольд і Дір були реальними могутніми володарями України-Русі і вбивця Рюрик, який змінив династію в Києві

так нічим не проявивши себе в державному управлінні в Україні-Русі, пішов в небуття не вшанований літописцем. Аскольд і Дір, наголошує М.Брайчевський були могутніми правителями-каганами (царями), Східної Європи, відомими не тільки в Європі але й в Азії, що засвідчено джерелами. Зокрема Аскольд був укладачем першого українського літопису, першим християнським володарем України. Власне трагедія християнського царя Аскольда, наголошує М.Брайчевський, заключається в підступності язичників як в середині держави, так і зовні. На цьому тлі треба розуміти релігійне протистояння, яке закінчилось трагедією і заміною правлячої слов'янської династії на варяжську, яка припинила традиційний розвиток слов'янської державності. Олег на думку дослідника, ставши київським князем, успадкував політичну традицію діяльності Аскольда і Діра, зробив спрямованість Київської держави більш агресивною. Намагаючись подобатись староукраїнському суспільству, князь Олег зразу по вокняженню в Києві розпочав задовольняти його політичні та торгово-економічні потреби[1].

Згідно свідчень джерел, князь Олег постає перед нами реальним політичним володарем української держави, який активно відстоює політичні, економічні інтереси опираючись на військову організацію. Власне від часу його діяльності до нас дійшли перші достовірні угоди староукраїнської держави з Візантійською імперією, достовірність яких підтверджується не тільки їх документальною реальністю, але й іншими іноземними та вітчизняними, в тому числі й археологічними джерелами. Таким чином, згідно свідчень джерел, можна наголошувати, що Олег є першим могутнім володарем варяжської династії, діяльність якого конкретно направлена на з'єднання всіх володінь навколо Києва[2].

З'ясовуючи роль князя Олега в розвитку староукраїнської державності М.С.Грушевський наголошував, що Олег вибираючи Київ за столицю враховував автохтонність українського етносу, його високий соціально-економічний та політичний рівень розвитку. В той же час, землі фінно-угрів, майбутня Володимиро-Суздальська Русь тільки колонізувались українським етносом і в час XI століття перебували на значно нижчому соціально-економічному та політичному розвитку[3].

Без сумніву, концепція М.С.Грушевського щодо князя Олега, була створена внаслідок безкомпромісності наукових теорій російської історіографії, яка взагалі відкидала існування українського народу не говорячи про перших українських політичних діячів варяжської династії, зокрема князя Олега[4]. Характерно,

наголошував М.Чубатий, князь Олег розумів стародавні традиції в Подніпров'ї, високий рівень політичної культури по відношенню до народу фінно-угорського, московського[5]. Зауважимо, що такої точки зору притримувався визначний радянський історик М.Н.Тіхоміров[6].

Другий радянський дослідник А.М.Насонов теж вважав, що Руссю в час князя Олега називали лиш південь, а тобто лиш землі України[7]. Стародавні літописи часу Олега теж термін "Русь" пов'язують виключно з Київською землею, тобто з центром держави[8].

Таким чином, наголошує Б.О.Рибаков в час Олега, який своєю віроломністю військових походів, які супроводжувалися жорстокістю і звірствами, знищивши династію києвичів, яка правила Україною від епохи Юстиніана, утверджує нову династію і назву в стародавній слов'янській державі слов'ян – Русь[9].

Правління князя Олега Руссю-Україною подається джерелами в стилі опису варяжських саг, однак візантійські джерела описують князювання Олега, як мудрого воїна і політика, тому на нашу думку, джерела про діяльність Олега треба розділити на дві групи: староукраїнські (літописи), та іноземні, візантійські, хазарські та мусульманські хроніки. Що стосується вітчизняних джерел про діяльність Олега, то ми дізнаємося про його діяльність із "Повісті минулих Літ" та "Новгородського літопису" які, як вважають дослідники, були написані одночасно[10]. Візантійські джерела описують нам князювання Олега в хроніці "Продовжувача Феофана[11].

Всі решта іноземні джерела арабські та персидські імені князя Олега не згадують. Тільки Масуді, та Кембріджський документ з архіву каїрської Гкнізи згадують про руського князя Олега - "Хлгу", що однак не дає нам право пов'язувати це свідчення з Олегом київським із-за хронологічних розходжень[12]. Ще більш серйозні хронологічні розходження в свідченнях про діяльність Олега між Київським та Новгородським літописом. Все це говорить про необхідність розібратися в цьому питанні узагальнивши всі наявні джерела цієї епохи[13].

Почнемо з імені Олега. Про те, що він був скандинав, доказує нам літопис, який щоправда подає нам його слов'янізоване ім'я Олег-Хелгу (святий). Характерно, що Олег, згідно свідчень джерел, спочатку то називає себе князем[14], то воєводою, опікуном малолітнього князя Ігоря[15].

"Повість Минулих Літ" називає дату смерті Рюрика 879 рік і наголошує, що в цей час Олег був утверджений князем в Києві. Характерно, що вбивство Аскольда і Діра це теж справа рук

Олега. Вокняжіння Олега пояснюється літописцем тим, що він з одного роду з Рюриком, але по прямій лінії нащадком роду не являється. Як бачимо київський літописець почерпнув цю інформацію з оточення Олега і тому більш детально описав його претензії на князювання. В подальшому літописець вже не сумнівається в князі Олегу, він постійно називає його "великим князем руським"[16].

Усі подальші джерела до кінця життя, називають Олега великим київським князем, який володіє і південною Руссю і північною. Власне його і можна назвати основним організатором великого походу в 882 році на південь. Як зауважує літописець в 882 році зібрав Олег: "варягів, чудь, словен, мерю, і всіх кривичі і захопив Смоленськ", однак не зумів зайняти Полоцьк, де місцева династія правила ще до часу Володимира. Утвердившись в Смоленську Олег пішов походом на Любеч. Всі джерела говорять що похід був швидкий і Київ був захоплений зненацька. Не виключно, що князюючи в Любечі Олег готувався до походу на Київ, водночас заключивши з князями Аскольдом і Діром мирні договори. Очевидно Олег розумів, що малочислена варяжська дружина не зможе воювати проти добре озброєного київського війська, тому застосував хитрість щодо князів Аскольда та Діра. Тільки за обставин раніше приязних стосунків з варягами вони довірили свої персони останнім. Хоча з другої сторони в Києві не могли знати, що варяги підступом захопили Смоленськ та Любеч. Однак, як наголошує літопис, Олег пояснив великі військові кампанії організацією походу на Візантію і що він йде війною не проти Аскольда і Діра а проти Константинополя. В свідченнях джерел по цьому питанню багато не ясного, однак зрозуміло, що Олег зумів заспокоїти Київ до свого приходу і всі при його появі вважали, що він рухається з військом на Візантію. Характерно, що про вокняження хитрістю і підступністю Олега згадує і ал-Масуді, який називає Олега-ал-Олванг. Масуді наголошує, що Олванг почав правити в Києві у слід за Діром. У нього багато володінь, велике військо і багато зброї. Він воює з Римом, франками, лангобардами і другими народами з перемінним успіхом[17].

Політична ситуація в час вокняження Олега в Києві була як бачимо з сукупності джерел, стабільна. З печенігами був укладений мирний договір, з Хозарією стабільні торгово-економічні відносини, з Візантією навіть союзні, якщо врахувати, що в 860 році Аскольд і Дір прийняли християнство з Візантії. Тому зміна династії практично вимагала продовження тієї політичної лінії яку утримувала попередня династія. Однак Олег утвердившись

великим київським князем розпочав щодо сусідів досить агресивну політику. Володіючи всіма фінно-угорськими племенами, як зазначив літопис, що йому підкорялися великі конгломерати: Чудь, Меря, слов'яни: Кривичі, Словени новгородські, Смоленськ, Любеч, Київ, Олег дуже швидко поставив в залежність від Києва всі слов'янські князівства до Карпат, окрім хорватів, які, як наголошує літописець були йому "толковинами", тобто союзниками. Власне цим об'єднанням України-Русі з Новгородським, Смоленським княжінням, фінно-угорськими народами майбутньої Володимиро-Суздальської землі, фінно-угорськими народами, які проживали від Уралу до Балтики, Олег, утвердивши столицю своєї імперії в Києві, організував державу по принципу абсолютної влади, не даремно джерела по праву називають його першим каганом руським. Безсумнівно за таких обставин політична роль такого могутнього і войовничого володаря стала помітною, як в Європі так і в Азії. Як наголошує літописець першими Олег приєднав полян і древлян, а опісля розпочав хозарську війну, яка тривала з 884 до 885 року. В цей час Олег звільняє з під влади Хозарського каганату сіверян і радимичів, опісля переносить свої військові походи на Дністер та Південний Буг де проживали уличі і тиверці, як стверджує літописець і підчиняє їх Києву. Не зумів він покорити волинян і хорватів, які однак в послідуючих його війнах з Візантією були його союзниками. Все це говорить, що Олег в 886-887 роках з'єднав в єдину військово-політичну систему українську державу на різних ступенях феодального васалітету і став її першим правителем-каганом[18].

За таких обставин подивимося тепер на державу Олега з точки зору народів, які в неї входили. Як бачимо основою держави були українські племінні об'єднання: поляни, сіверяни, древляни, уличі, з більшою політичною автономією-хорватів, волинян. Всі ці племінні об'єднання і сьогодні складають основу українського народу[19]. Дальше кривичі з своїми політичними центрами Полоцьком та Смоленськом, радимичі, слов'яни ільменські, яких слід вважати предками білоруської народності[20], і фінно-угорські народи, який складають етнічний субстрат Росії, це: Чудь, Меря, Єсьм, Мурома, Корела, Єм та інші, які на українському та білоруському політичному та культурному спадку кристалізували російський народ[21].

Як засвідчують джерела на федеральних початках підчинявся Олегу і Чернігів і Переяслав, на що наголошено в "Договорі Олега з греками". В такому ж становищі був Полоцьк, очевидно і Новгород[22].

З таких обставин вся військово-політична система цих територій була підпорядкована великому київському князю Олегу, що дозволило йому в короткий час вирішувати одночасно русько-хозарські та русько-візантійські торгово-економічні та політичні проблеми, які потребують подальшого дослідження[23].

М.С.Грушевський опираючись на свідчення Я. Длугоша, вважав, що така політична діяльність Олега не була випадковістю, на його думку це була традиційна політика київської правлячої династії від Кия до Діра і до Олега. Прийнявши Київ, наголошував М.С. Грушевський, Олег поклав всі сили, щоби забезпечити свою державу стабільними торгово-економічними та політичними договорами з Візантійською імперією, таку ж політичну діяльність він проводив і щодо Хозарського каганату[24]. Власне цим цілям і були підпорядковані його військові походи і опісля підписані "договори з греками". В них була зацікавлена і Візантія і Русь. Олег вибрав дуже зручний момент, оскільки Візантія в цей час вела війни з Арабським халіфатом. Дослідники припускають, що договір Олега з Візантією був не тільки-торгово-економічний, але й політичний і що Олег внаслідок такого договору ставши союзником Візантії, долучився до війни з Арабським халіфатом[25].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що творець Української імперії, один із яскравих представників варяжської династії в IX столітті, великий князь київський Олег, згідно свідчень київського і новгородського літописів, помер "від укусу змії" в 992 році залишивши створену ним велику імперію князю Ігорю, яка хоча носила при ньому неясні політичні форми, однак стала тим критерієм влади від якої відбивалися всі подальші київські володарі скандинавської династії і розквіт якої припадає на XI - першу половину XII століття.

Безсумнівно, що "каган руський Олег" стоїть біля витоків і староукраїнської централізованої феодальної державності, яка кристалізувалась в IX і функціонувала до XIV століття[26].

Література

1. М.Брайчевський. "Аскольд - цар київський. Русь у IX ст". К. 1975-1977;
   М.Брайчевський. Літопис Аскольда. К. 2001, с. 7-43, 44-117.
2. М.Н.Карамзин. История государства Российского. М. 1988, т. 1, кн. 1, с. 74-87.
   С.М.Соловьёв. Сочинения. М. 1988, с. 131-138.
   Б.Д.Греков. Киевская Русь. М. 1949, с. 131-138.
3. М.С.Грушевський. Історія України-Русі. К.1913, т. I, с. 184-226, 388-436.

4. А.П.Новосельцев. Образование древнерусского государства и его первый правитель. Вопросы Истории. М. 1991, № 2-3, с. 17.
5. М.Чубатий. Княжа Русь-Україна, та виникнення трьох східнослов'янських націй. Нью-Йорк-Париж. 1964, с. 18-60.
6. М.Н.Тихомиров. Происхождение названия "Русь" и "Русская земля".-Советская этнография, 1947, № 6-7.
7. А.Н.Насонов. "Русская земля" и образование территории Древнерусского государства. М. 1951.
8. Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). М. 1962, т. I, с. 338, 341, 371, т. II. Спб. 1908, с. 284, 285.
9. Б.А.Рыбаков. Мир истории. М. 1984, с. 63, 67.
10. А.П.Новосельцев. Образование древнерусского государства и его первый правитель. Вопросы Истории. М. 1991, № 2-3, с. 4.
11. Corpus scriptorum historiae Buzantinae. Bonn. 1838, s. 707.
12. А.П.Прокштейн., В.Я.Кияшко. Хронология. М. 1981, с. 82.
13. Г.П.Бережков. Хронология русского летописания. М. 1963.
14. ПСРЛ, т. I, с. 33; т. II, с. 23.
15. Новгородская летопись, с. 107.
16. N.Golb, O.Pritsak. Khazarian Hebrew Dokuments of the Tenth Centru. Itaca-Lnd. 1982, p. 114-119.
17. Ал-Масуди. Промывальни золота. Париж. 1864, т. II, с. 144; т. III, с. 63-64.
18. А.П.Новосельцев. Образование древнерусского государства и его первый правитель. Вопросы Истории. М. 1991, № 2-3, с. 14-15.
19. В.С.Ідзьо. Слов'янські культурно-племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету М. 2001, т. I, с. 81-84.
20. В.С.Ідзьо. Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки ("Древнерусская народность, древнерусский язык" - до питання сучасного міфотворення). Науковий Вісник Українського Університету М. 2001, т. I, с. 67.
21. В.С.Ідзьо. Фінно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях (До питання етнотворення російського народу та взаємовідносин українців та росіян в стародавні часи). Науковий Вісник Українського Університету М. 2001, т. I, с. 57-61.
22. ПСРЛ, т. I, с. 122-124, т. II, с. 106-108.
23. В.С.Ідзьо. Слов'янські культурно-племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та напередодні становлення централізованої Української держави в IX-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету М. 2001, т. I, с. 81-84.
24. М.С.Грушевський. Історія України-Русі. К. 1913, т. I, с. 408-412.
25. А.П.Новосельцев. Образование древнерусского государства и его первый правитель. Вопросы Истории. М. 1991, № 2-3, с. 16-17.

26. С.А.Федака. Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). Ужгород 2000, с. 45-124.

Князівська влада, військова організація в Українській державі в IX-XI століттях

В українській історичній науці завжди з'ясовувалося питання становище князя в українській історії. Вчені XIX-XX століть вважали, що князь і його рід вважалися власниками української держави. Завдання конкретного князя заключалося в князюванні і володінні, очолювані війська.

Князь, на думку С.М.Соловйова, повинен був бути полководцем на війні і господарем і суддею в мирний час. Він керівник в усіх процесах суспільства, він був як суддею, головним податківцем, так і першим воїном на війні[1].

Становище князя, на думку іншого дослідника XIX ст. В.І.Сергеєвича в суспільстві було складним, йому потрібно було балансувати в староукраїнському суспільстві між декількома суспільними силами, народом, військом, слугами, боярами, купцями і ремісниками. Всі сторони в тій чи іншій мірі опиралися на князя і складали йому конкуренцію, особливо в час суперництва з сусідньою волостю[2].

В цій складній ситуації, на думку М.А.Дьяконова, князь намагався утвердити свій інститут влади, військово-дружинну систему, народ свою систему - віче. Без сумнівно, що князь центральний консолідуючий орган в систему державної влади. Він займає порівняно з вічем домінуюче положення[3].

Що стосується самого інституту князівської влади, то на думку М.Ф.Владімірського-Буданова, князівська влада в стародавній Україні-Русі базувалася не на одному конкретному князю, а на князівській династії, яка в конкретний період історії висувала на державну діяльність конкретного князя, який своєю діяльністю повинен був задовольняти потреби правлячого роду, а також інтереси всієї держави[4].

Це очевидно вірно, тому, що ми спостерігаємо в VIII-IX, що на місце міської та обласної (волосної) системи влади виходить князівська влада підсилена військово-політичним апаратом - дружиною, боярами. Князь, дружина, бояри стають володарями волостей і таким чином кристалізують староукраїнську державу з політичної сторони. Власне по такій схемі, наголошував В.О.Ключевський, кристалізувалась українська держава, володарем якої став князь з дружиною, де князю почали належати ключові центри, племінні князівські центри, дружині, боярам решту міст та території. Власне так почалась формуватись українська

національність, її політична і торгово-економічна організація. Як наголошують письмові та археологічні джерела українські племінні князівства фактично були готові до такої централізації, керівництво торгово-ремісничих центрів підтримувало київського князя в його устремліннях до єдиновладдя, оскільки той був гарантом безпеки міжнародної торгівлі, сильна князівська влада, спокій в староукраїнській державі, була тим стимулом, який зміцнював становище київського князя[5].

Київське князівство в своїх устремліннях до верховенства в державному устрої України-Русі в IX столітті кристалізувалось власне як українське національне державне формування, яке з своїм панівним класом та військово-політичною системою, сильним класом аристократії, яка почала збільшуватись за рахунок регіональних українських племінних княжінь, та її знаті, стало консолідатором української державності, виключно на національній основі. Ми спостерігаємо, і це засвідчують письмові і археологічні джерела, в IX ст. укріплення політичної влади Києва за рахунок регіональних українських княжінь, які почали тяжіти до князівської влади Києва, як з заходу Прикарпаття так із Сходу - Дону. Особливу увагу слід приділити військово-торговій аристократії, яка потребувала сильної державної влади для захисту своїх інтересів на міжнародній арені. Власне ця військово-торгова знать від Перемишля до Брянська та Дону була зацікавлена в зміцненні політичної єдності української держави та консолідації українського народу навколо Києва[6].

Слід наголосити, що допомогу в укріпленні влади київському князю окрім військової знаті в IX ст. надала і міська знать, яка об’єднала свою військову силу з князівською задля зміцнення ролі князя на міжнародній арені. Таке поєднання з однієї сторони для князівської влади мало великі вигоди з другого боку зміцнюється клас міського боярства, який не завжди в подальшому намагається утвердити домінуючу роль князя в староукраїнському суспільстві. Однак в IX столітті, князь ключова фігура, його підтримують всі стани староукраїнського суспільства, він захисник і відстоювач інтересів української держави та суспільства. Князь незамінний і єдиний інститут державної влади в Україні-Русі[7].

Таким чином, як вірно наголошував і А.Є.Пресняков, київський князь є єдиним виразником концентрації влади у питанні консолідації староукраїнської держави. Його військово-політична організація, тисяча, сотня, десяток, князівська адміністрація, яка виконує свої політичні і економічні обов’язки по його волі, захищає населення від зовнішніх ворогів, являється

домінуючою національною силою в умовах складання єдиного політичного та народного життя[8].

Досить глибоко і правильно з'ясовував це питання М.С.Грушевський, який розпочинав централізацією Київського князівства стародавню історію українського народу та її державності з ролі князівської влади.

На думку дослідника, племінні князі в VI-VIII століттях не відігравали великої політичної ролі, яка б сприяла консолідації українського народу. Інше становище набирає київський князь в IX столітті, який стає виразником економічних і політичних проблем всіх українських княжінь. Він, наголошує М.С.Грушевський, київський князь, концентрує навколо себе всі українські землі. Цей процес, на думку дослідника, був дуже важким, однак власне київському князю в IX столітті вдалося утворити українську державу, що зафіксовано іноземними та вітчизняними джерелами. Його дружинна військова система забезпечила утворення української держави нового феодального типу, що є дуже важливо[9].

Утворення централізованої української держави в IX ст. не може розглядатись без з'ясування питання, як наголосив в своїй роботі Київська Русь, Б.Д.Греков, без з'ясування питання організації збройних Київської держави[10].

М.С.Грушевський наголошує, що українська військова організація постає перед нами з джерел в IX-X століттях уже в готовому вигляді і має більш раніше своє утворення[11].

Вона складає в IX-X ст. приблизно 10 тисяч воїнів, що дає право наголошувати, що процес її складання до IX століття був тривалим. Основним завдання війська того часу була війна. Всі історики, у слід за джерелами наголошують на двох основних елементах, які є основою староукраїнського війська, це дружина і воїни. Літопис теж чітко розмежовує інститути дружина і вої.

Як бачимо ранній період історії українського війська характеризує термін вої, військо яких очолює князь. Ці терміни в IX ст. є домінуючими до періоду утворення української централізованої держави. В цей час вої, військо кваліфікується вченими, як згромадження вільних людей, так наприклад: смерди, купці, ремісники. Всі ці соціальні верстви українського суспільства були воїнами[12].

М.С.Грушевський вважав, що до дружини українське військо складали воїни, яких очолював князь. Переважно в нього входило міське ремісниче та навколишнє землеробське населення. Все це військо відоме по літопису, як ополчення[13].

Така ситуація проглядається в IX столітті. В X столітті, коли українська держава виступає як суб'єктом єдиного політичного права по відношенню до сусідів ситуація змінюється. На авансцені появляються високопрофесійній воїни від регіональних князівств, які вже несуть щодо держави військові повинності. З цього часу, в умовах централізації відпадає залучати до класу "воїнів" ремісників та селян, що і видно із свідчень Руського літопису. Так великий київський князь Олег в 907 році мав в поході " багато варяг, і словен, і чуді і словен, и кривичів і мерю, і древлян і радимичів і полян і сіверян, і в'ятичів і хорватів і дулібів і тиверців"[14]. Останні археологічні роботи дають право наголошувати, що українське військо видозмінюється. Коли раніше воно складалось із общинників, вождів певних територій і було погано підготовлене до тривалого ведення війни то з часу централізації української держави, військо почалось очолювати спадковим володарем князем і оточуючою його військовою високопрофесійною знаттю, яка окрім як військової справи більше нічого не знала. В цей час, наголошував М.П.Погодін, військо було озброєне металевими списами, бронею, кольчужною бронею, залізними мечами, щитами, луками та стрілами, арбалетами. Частину зброї завозили з Візантії та Західної Європи[15].

В своєму дослідженні ми не можемо не наголосити на кількості військових в українській армії. Нам відомо, що у війську Святослава з яким він вийшов з Києва на війну в Болгарію налічувалося 10 тисяч воїнів. Джерела у продовж функціонування староукраїнської держави називають різну кількість українського війська від 20 тисяч до 50 тисяч війська[16].

Джерела наголошують, що вже в IX ст., тобто в час централізації староукраїнської держави, окрім війська в князів була своя особиста військова дружина. Її статус визначений Руською Правдою. За вбивство дружинника слід заплатити штраф 40 гривен. Як засвідчують джерела уже в IX ст. свої дружини мали не тільки князі, але й бояри. З ростом могутності української держави дружинники перетворювались в великих феодалів, власників великих маєтків і областей. Як правило вони складали клас боярства при князю[17].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що питання князівської влади та військової організації в українській державі в IX-XI ст. є складним із-за суперечливості джерел та концептуальних висновків вчених по цьому питанню, однак наголосимо, що власне князівська влада та оточуюча його військова організація привела в IX ст. до кристалізації української держави, що потребує подальшого дослідження.

Література

1. С.М.Соловьёв. История России с древнейших времён. кн. I, Спб. 1889, с. 213-218.
2. В.И.Сергеевич. Вече и князь. М. 1867, с. 1.
3. М.А.Дьяконов. Очерки общественного и государственного строя древней Руси. Спб, 1910, с. 146, с. 148.
4. М.Ф.Владимирский-Буданов. Обзор истории русского права. Киев. 1907, с. 37-38.
5. В.О.Ключевский. Боярская Дума древней Руси. П. 1919, с. 46.
6. В.С.Ідзьо. Слов'янські культурно-племінні об'єднання на території України та суміжних землях вVI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 81-84.
7. В.С.Ідзьо. Українська держава в IX-XIII ст. в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 175-182.
8. А.Е.Пресняков. Княжеское право в древней Руси. Спб.1909, с. 47,с.196.
9. А.Е.Пресняков. Лекции по русской истории. М. 1993, т. I, с. 183.
10. М.С.Грушевський. Історія України-Русі. Львів 1904, т. I, с. 428.
11. Б.Д.Греков. Киевская Русь. М. 1953, с. 310-352.
12. М.С.Грушевський. Історія України-Русі. Львів. 1904, т. I, с. 428.
13. М.А.Дьяконов. Очерки общественного и государственного строя древней Руси. 1910, с. 102, 104.
14. М.С.Грушевський. Історія України-Русі, т. XI, с. 102-103.
15. Руський літопис. К. 1989, с. 34-47.
16. М.Н.Погодин. Исследования, замечания и лекции. М. 1846, т. III, с. 239-241.
17. Б.Д.Греков. Киевская Русь. М. 1953, с. 333.
18. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII ст. Івано-Франківськ. 1999, с. 88-103.

Грошова система України-Русі в X-XI століттях.

Проблема тисячолітньої давності української національної грошової системи, майже не вивчена. Актуальність вивчення її очевидна внаслідок відновлення української держави та її грошової системи на прадавній грошовій одиниці тисячолітньої давності.

Вона, як засвідчують джерела, складається з фінансової системи перших великих володарів України-Русі Володимира Святославовича, Святополка Володимировича, Ярослава Володимировича.

Всі українські монети, які ми вивчаємо, періоду X-XI століть, є важливим важелем у вивченні питання грошової системи

староукраїнської держави в час її найбільшого політичного розквіту.

На сьогоднішній день історичній науці відомо 340 екземплярів староукраїнських монет X-XI ст. Всі вони яскраво розповідають про розквіт торгово-економічних та фінансових відносин в Україні-Русі.

Із сукупності свідчень можна наголосити, що власне в цей час володарі України-Русі намагаючись зміцнити свою політичну владу приділяли велику увагу економіці староукраїнської держави і зокрема її грошовій системі. Як бачимо із свідчень джерел і археологічних матеріалів виникнення фінансової системи в X ст. було підготоване всіма зусиллями економічного політичного розвитку. Зміцнення влади, прийняття християнства заставило володарів України-Русі запровадити стабільну фінансову систему на основі нової грошової одиниці - монети, візантійського зразку – гривни[1].

Самі обставини введення золотих та срібних монет – гривень були зумовлені перейняттям Україною-Руссю фінансової системи Візантійської імперії, яка внаслідок хрещення України-Русі та включення останньої в культурну та торгову систему імперії, запозичила в останньої і фінансово-грошову систему. Результатом запозичення стали різної вартості староукраїнські монети, які зафіксували для наступних українських поколінь факт староукраїнської державності та її грошово-фінансової системи водночас засвідчують факт високого ремесла та мистецтва, писемності як і культури взагалі в українській державі в X-XI століттях[2].

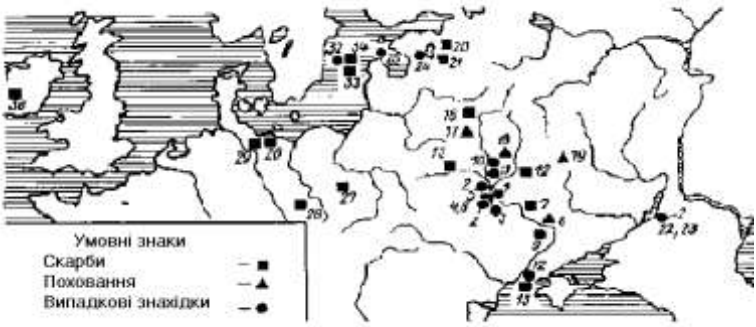

Рис.1. Поширення монет Української держави в Європі в X-XI столітті

Рис. 2. Візантійські монети соліди Х- століття

Окрім символів державної влади в монети вкладався і новий релігійний зміст, який в принципі дублював систему візантійського монетного мистецтва. Випуск староукраїнських монет було політичною декларацією великої держави. Як бачимо із випущених перших монет Володимира Святославовича вони були золотими і срібними. Що стосується золотих монет, то вони всі були випущені одного типу.

На одній стороні монети був зображений Ісус Христос, на другій стороні великий князь Володимир з написом: „Владимир, а се його злато”[3]. Приблизно такі самі написи були на всіх типах срібних монет. Де на одній стороні срібної монети було написано: „Володимир на столі, а це його срібло”, а з другої сторони розміщувався різних видів Тризуб - герб української держави[4].

Як бачимо, на всіх перших староукраїнських монетах ми бачимо з однієї сторони монети, образ володаря України-Русі Володимира Святославовича з християнськими символами влади, з другої сторони монети символ християнської релігії, образ Ісуса Христа, який чергується з символом-гербом української держави – Тризубом. На нашу думку така спорідненість зображень на монетах не випадкова, вона уособлює священність князівської особи, її християнську виключність.

Така сама система чеканки і зображень спостерігається на монетах Ярослава Мудрого, про монетну систему якого мова піде дальше.

Рис. 3. Золота гривня Володимира Святославовича

Подаємо срібну гривну Володимира Святославовича, яка класифікується вченими як монета першого типу.

Як бачимо із всіх перших монет Володимира Святославовича, вони виготовлені при певній професійній підготовці штемпелів для їх чеканки, що може говорити, що уже при Володимиру Святославовичу в Києві, була спроба налагодження першого українського монетного двору, який міг функціонувати на зразок візантійського, звичайно в значно скромнішому вигляді. Дослідники вважають, що монети виготовлялись, як золоті та і срібні з литих заготовок[5].

Рис. 4. Срібна гривня Володимира Святославовича (тип I)

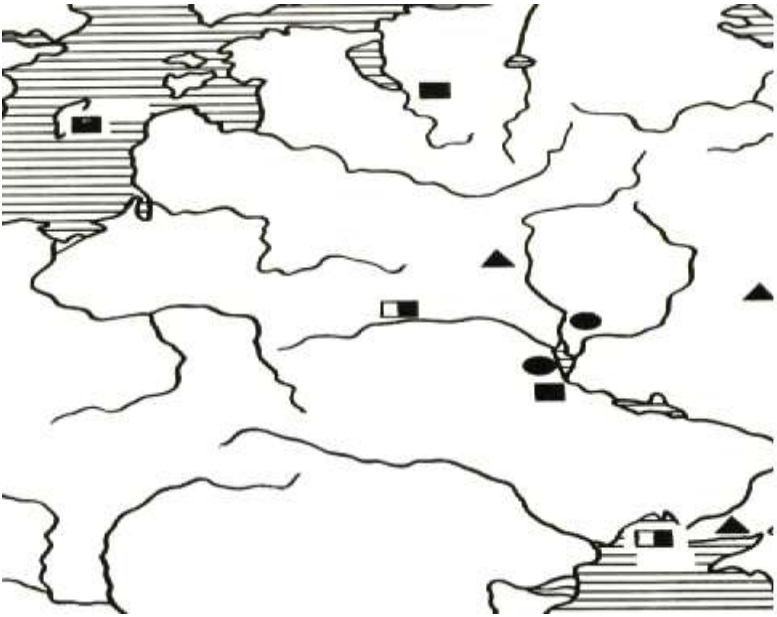

Рис. 5. Поширення золотих та срібних монет I типу Володимира Святославовича в Європі

Подаємо срібну гривну Володимира Святославовича, яка класифікується вченими як монета другого типу.

Наявність монетної системи для України-Русі зумовлювалась як політичною так і релігійною необхідністю. Значення її дуже велике і слабо вивчене, оскільки тільки сьогодні в рамках відновленої української держави ми можемо зрозуміти необхідність наявного факту існування 1000 літньої української державної чеканки[6].

Подаємо срібну гривну Володимира Святославовича, яка класифікується вченими як монета другого типу.

Таким чином на сьогоднішній момент історичній науці відомі 11 золотих і 300 срібних монет Української держави X-XI ст. В основному це один тип золотої монети та чотири типи срібної монети великого київського князя Володимира Святославовича, три типи монет великого київського князя Святополка Володимировича, які ми подаємо нижче[7].

Рис.6. Срібна гривня Володимира Святославовича (тип II)

Рис.7. Срібна гривня Володимира Святославовича (тип III)

Рис. 8. Срібна гривня Володимира Святославовича (тип IV)

Всі наявні типи монет, як золотих так і срібних нагадують монети-соліди Візантійської імперії X-XI століть. Однак на всіх київські монетах, як золотих так і срібних є зображення володаря України-Русі Володимира з великими очима, великим носом, великими густими вусами, побритою бородою. На голові подоба корони, як і у візантійських імператорів на монетах. Поряд символ християнства хрест, та української держави – тризуб. Таким чином із монет проглядаються найстародавніший український портрет X століття, який чомусь ще не зацікавив українських мистецтвознавців. Не виключено, що власне цей портрет був використаний при написанні ікони князя-хрестителя України-Русі. На монетах ми також проглядаємо трон українського володаря, одяг, головний убір. Особливо привертає увагу державний символ української держави – Тризуб. Він являється ключовим символом на всіх монетах, і тим самим підкреслює свою велику значимість в політичному житті володаря Володимира і його великої держави[8].

Слід наголосити, що на монетах України-Русі X-XI ст. яскраво продемонстрована християнська символіка держави. Вона на ряді монет Володимира Святославовича зафіксована як на лицевій стороні так і зворотній. Так на першому плані ми бачимо українського володаря з великим посохом якого вінчає великий хрест, на другій стороні цієї срібної монети типу I яскраво вибитий портрет Ісуса Христа. Як бачимо з монет, силует фігур Ісуса Христа, який тримає книгу - біблію, подібний, з рештою візантійських прототипів Ісуса Христа, особливо подібне лице[9].

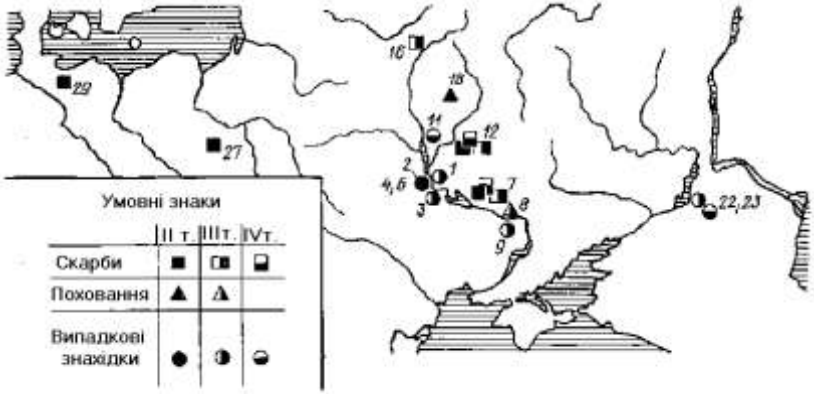

Рис. 9. Поширення срібних монет Володимира Святославовича в Європі II, III та IV типів

Рис. 10. Срібна гривня Святополка Володимировича тип (I)

Особливою за чеканкою є один тип срібної монети великого київського князя Ярослава Володимировича.

Наступний тип монет складають гроші Святополка Володимировича, які випускались в Києві в 1015-1016, 1018 роках. Особливу увагу дослідників привертає різновидність монет Святополка Володимировича з іменем „Петрос”. На лицевій стороні зображений сидячий на троні великий князь Святополк Володимирович з християнською атрибутикою, великим посохом, вершину якого вінчає хрест. Ліва рука Святополка покладена на серце, що символізує вірності християнській вірі. З другої сторони зафіксовано персональний герб Святополка, одна частина якого закінчується хрестом. Третій тип монет Святополка Володимировича дещо відмінний від двох попередніх типів. На ньому зображено великого князя Святополка у весь ріст до половини, він тримає ліву руку на серці, а в правій, очевидно, посох з хрестом. В цей же час друга сторона монети дещо відмінна від попередніх двох типів монет. Так на ній зафіксований уже хрест дещо менших розмірів на князівському гербі-двозубі. На лицевій стороні монет Святополк зображений приблизно так як і Володимир Святославович, однак риси лиця відрізняються від лиця Володимира Святославовича, як і політична символіка Володимира Святославовича з другої сторони монети. Що стосується питання гербової символіки Святополка Володимировича то історична наука поки що немає ніяких точних концепцій щодо її пояснення[10]. Як бачимо із монет Святополка Володимировича князівський герб на монетах має вигляд двозубця з хрестом на вершині лівого зубця. Випуск цих монет очевидно проходив в 1015-1016 роках.

Рис. 11. Срібна гривня Святополка Володимировича з іменем “Петрос” (тип II)

Останній же тип монет з іменем „Петрос” очевидно слід віднести до 1017-1018 років, коли Святополк Володимирович відновив своє володарювання в Києві за допомогою свого тестя польського короля Болеслава Хороброго. Як вважають вчені випуск своїх срібних монет з іменем Петра Святополк міг відновити по другому вокняженні в Києві. Вчені наголошують, що цілком можливо, що християнське ім’я Святополка було Петро, що відмічено на монетах[11].

Рис. 12. Срібна гривня Святополка Володимировича з іменем “Петрос” (тип III)

Рис. 13. Срібна гривня Ярослава Володимировича (Мудрого) (тип I)

Особливої уваги заслуговують срібні монети Ярослава Володимировича з зображеннями на лицевій стороні святого Георгія, під яким можна уловити лице самого Ярослава Мудрого і з другої сторони монети державного гербу України-Русі Тризуба з написом навколо “Ярославове срібло”[12].

Монети Ярослава Мудрого складаються з двох типів – срібних монет і мідних. На сьогоднішній день науці відомі 6 срібних монет Ярослава Мудрого і 10 мідних монет, які відлиті з срібних штемпелів монет Ярослава Мудрого. Ще А.А.Кунік наголосив, що срібні монети Ярослава Мудрого з погрудним зображення святого Георгія у військовому обладунку дуже подібні до зображень святого на візантійських урядових перчатках/13.

Другу сторону “Серебра Ярослава” вінчає великий Тризуб, символ-герб української держави X-XI ст. Тризубець Ярослава, як справедливо наголошують дослідники, дещо відрізняється від Тризуба Володимира Святославовича, передусім розміром. Однак наголошують дослідники, Ярославове срібло було відчеканене в Києві згідно монетною традицією чеканки великого князя Володимира[14].

Як бачимо із кількості наявних монет, які належать тільки трьом великим київським князям, чеканка українських монет продовжувалась впродовж 20-50 років і тривала з кінця X- по першу половину XI століття. Функціонування української грошової системи слід пов’язувати з фазою найбільшої економічної могутності централізованої української держави.

Чеканка монет була спробою створити власну українську грошову систему на противагу візантійському соліду та арабсь-

кому дірхему, щоб вивільнити українську торгово-ремісничу систему від залежності від імпортної грошової системи.

При такому ракурсі розгляду проблеми староукраїнська грошова система є важливим політичним пам'ятником у відновленій фінансово-грошовій системі сьогоднішньої української держави. Дійсно стародавні українські монети з зображеннями сидячих на престолі володарів України-Русі: Володимира Святославовича, Святополка Володимировича, Ярослава Володимировича з стародавнім українським державним знаком – Тризубом є прекрасним історичним документом X-XI ст. стародавньої української державності, який дійшов до нас через тисячоліття безпам'ятства. Ці староукраїнські пам'ятки важко переоцінити і вони безсумнівно є важливим історичним і політичним важелем по історії торгово-економічних відносин в українській державі в X-XI століттях.

Виникнення грошової системи в час розквіту староукраїнської держави і епохальний час запровадження християнства, яскраво говорить про високий рівень політичної свідомості староукраїнського суспільства.

Сама поява українських грошей з релігійним ухилом була стимулом утвердження в Україні-Русі християнства, як державної релігії та культури, що дає право нам наголошувати про необхідність вивчення староукраїнських грошей, як пам'ятників мистецтва та українського портретного живопису X-XI століть.

Під таким кутом зору, дана проблема потребує подальшого дослідження.

Рис. 14. Арабський дірхем епохи грошової системи України-Русі X-XI століть.

Література

1. С.Бахрушин. К вопросу о крещении Киевской Руси. В кн. Религия и церковь в истории России. М. 1975, с. 19, с.24.
2. М.П.Сотников. И.Г.Спасский. Тысячелетие древнейших монет России. Сводный каталог русских монет X-XI веков. Ленинград. 1983, с. 5.
3. И.Г.Спасский. Монеты и монетовидное золото и первые золотые Ивана III. Вестник Древней Истории. М. 1976, № 8, с. 127-128.
4. И.Г.Добровольский. И.В.Дубов. Ю.К.Кузьменко. Новые источники по истории Древней Руси. Вестник ЛГУ. 1978, № 2, с. 40-45.
5. И.Г.Спасский. Насущные вопросы изучения русских монет X-XI вв. СГЭ.1961, вып. 21, с. 51-54.
6. В.О.Анохін. Гроші Київської Русі. В кн.: Археологія Української РСР, т. III. Ранньослов'янський та давньоруський періоди. Київ, 1975, с. 376-380.
7. М.П.Сотникова. Итоги изучения русских монет X-XI вв. в Государственном Эрмитаже. В кн.: Прошлое нашей Родины в памятниках нумизматики. Л. 1977, с. 4-11.
8. М.Ф.Котляр. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ. 1971, с. 28-35.
9. М.П.Сотников. И.Г.Спасский. Тысячелетие древнейших монет России. Сводный каталог русских монет X-XI веков. Ленинград. 1983, с. 62-63.
10. Н.Чернов. О нежинских сребренниках с именем Петр. В кн.: Сборник снимком с предметов древности. Киев 1891, вып. 3-4, с. 21-28.
11. И.М.Кульшер. История русского народного хозяйства. М. 1925, т. I, с. 140-141.
12. А.А.Куник. О русско-византийских монетах Ярослава I Владимировича с изображением св. Георгия Победоносца. Историко-нумизматическое исследование. Спб. 1860, с. 72-74.
13. А.А.Куник. Розыскания о славяно-византийских монетах. Известие о найденном (в 1859 г.) Мекленбурге Владимировом серебре. ИАО, Спб. 1861, т. III, с. 69-74.
14. Н.Л.Леопардов. Возражения на «Заметки» г.Чернева о древнейших русских монетах. Продолжение брошюры «Два-три слова г.Черневу на его "Заметки о древнерусских монетах"». Киев. 1889, вып. 2, с. 1-23.

Міста і міське життя в стародавній Україні-Русі в IX-XIII століттях

Наукове з'ясування розвитку українських міст в час утворення української держави в IX ст. та їх життя до часу зруйнування більшості з них татаро-монголами в XIII ст., є головним завданням цієї праці.

Як відомо українські міста отримали новий імпульс розвитку внаслідок утвердження української державності в IX ст.

На сьогоднішній час не всі міста, які виводять свій початок з епохи Української державності в IX-XIII ст. на відповідному рівні вивченні в тому числі через призму свідчень нових археологічних джерел. Тому попробуємо розглянути їх розвиток через призму досягнень сучасної археології та всіх наявних у цю пору джерел. Особливо важливо вивчити процеси, які пов'язані з ростом та могутністю міст в контексті розвитку могутністі української держави в IX-X ст.

Сучасна література дає можливість по новому переглянути всі наявні концепції розвитку українських міст в контексті розвитку міського життя, яке в тій чи іншій формі з тих далеких часів дійшло до наших днів. Сьогодні, слід наголосити по питанню вивчення розвитку українських міст в IX-XIII ст. археологами зроблено дуже багато, однак при всьому цьому українське місто з його різносторонніми формами політичного, торгово-економічного та культурно-релігійного життя, залишається слабо вивчене. Практично, окрім великих, столичних міст земель, які краще вивченні, решту міст вивчені фрагментарно, а більшість із них, археологічно вивчено слабо. Як засвідчує визначний дослідник стародавніх міс. М.М.Тіхоміров, вивчені в основному такі великі міста, як: Київ, Новгород, Чернігів, Смоленськ, Ростов, Суздаль, Полоцьк, Володимир, Галич, Псков, Перемишль, Червен, однак і ці міста вивчені слабо, що дає право наголошувати, що проблема вивчення міст залишається[1].

Безсумнівно, що перед дослідником староукраїнських міст постає питання, якою джерельною базою та сучасною археологічною методологією та фактологічним матеріалом можна керуватися при вивченні староукраїнських міст. На сьогоднішній день відомі реконструкції міст Києва, Галича, Володимира, Переяслава, Чернігова, Новгород-Сіверського, Перемишля та інших, які проливають світло на політичне та соціально-економічне життя міст України-Русі в IX-XIII, їх побуту, культури, рівень науки, технологій архітектури та мистецтва[2].

Якщо розглянути в історичному плані розвиток староукраїнських міст, то з джерел відомо, що українську державу IX-XIII ст. називали скандинавські джерела "Країною - У-країною міст". Західноєвропейські джерела, зокрема Баварський літопис IX ст. називає в Україні-Русі велику кількість міст, візантійські джерела теж наголошують на великій кількості міст в стародавній Україні-Русі[3].

Визначний дослідник староукраїнських міст Б.О.Тимощук вважає, що українські міста розпочинають зароджуватись в IV-V ст. н.е. в VI ст. н.е. проходить їх становлення[4].

М.Ю.Брайчевський вважав, що староукраїнські міста розвиваються в добі Антської держави, тобто від II – до VII ст. на території Середнього Придніпров'я Побужжя та Подністров'я. Їх найбільше зростання, на думку дослідника в IX ст., тобто в час централізації староукраїнської держави[5].

Як наголошує М.М.Тіхоміров в час централізації Української держави в IX ст. проходить їх перша фіксація на шпальтах вітчизняних джерел. Літописець цього часу фіксує найбільших 20 міст: Білгород (980 роком), Василів (988 роком), Вишгород (946 роком), Вручий (977 роком), Ізборск (862 роком), Іскоростень (946 роком), Київ (V ст. н.е.), Любеч (882 роком), Новгород (862 роком), Пересічень (922 роком), Перемишль (981 роком), Переяслав (907 роком), Червень (981 роком), Чернігів (907 роком), Ростов (862 роком) та інші[6]. Таким чином стародавній український літопис подає основні стародавні міста України-Русі які були на етнічній українській території від Карпат до Дону. Очевидно Перемишль та Червен розпочинали на заході відлік міст староукраїнської держави, а Ростов на Доні замикав цей відлік.

Безсумнівно, що власне в цей час в IX ст. становлення централізованої української державності можна прослідкувати і по розвитку великих торгових та політичних центрах. Археологічні дослідження Києва, як вважає П.П.Толочко, розвиток Києва, як політичний так і торгово-економічний розпочинається в V ст. н.е., його слід пов'язувати з активністю його володаря князя Кия, який вів активні військово-політичні та торгово-економічні відносини з візантійською імперією, був в дружніх відносинах з візантійськими імператорами і одно із якого, як наголошує літописець був гостем в Константинополі. Очевидно відвідини Константинополя й сприяло розвитку Києва, який заснував і облаштував князь Кий[7].

Як вважає, М.К.Каргер за свідченнями археологічних даних в VIII-IX століттях Київ був уже великим політичним та торгово-економічним центром[8].

Аналогічними Києву в IX ст. були за розмірами і значенню такі міста як Волинь, Перемишль, Чернігів, Ростов та багато інших. Із-за невивченості, в першу чергу з археологічної точки зору всіх міс, остаточний аналіз розвитку староукраїнських міст це справа майбутнього, однак слід наголосити, що ріс великих міст в стародавній Україні-Русі і розвитку в них торгово-

ремісничих відносин відбувся за умов їх феодалізації, а також централізації в одну державну структуру.

Важко повірити, що тільки великі міста відіграли велике значення в централізації України-Русі в IX ст. Названі літописцем і вищенаведені нами найстародавніші міста, однак не можуть виключати стародавнє походження названих літописцями міст в XI-XIII століттях.

Нам відомо, що власне в час зрілої централізації Української держави, а власне в XI-XIII ст. літописець називає в регіонах України-Русі велику кількість міст, хоча в цій вибірковості нічого дивного немає, оскільки про їх функціонування ми знаємо від Географа Баварського, Костянтина Багрянородного, з польських та ранніх угорських джерел, які набагато раніше називають наприклад Галич, Червен, Волинь та інші староукраїнські міста ніж їх називає староукраїнський літописець.

Отже, староукраїнські джерела наголошують на функціонуванні в XI –XIII ст. наступних міст: Берестя (під 1019 роком), Белз (1030 роком), Броди (кінець XI ст.), Бужськ-Божськ (під 1097 роком), Вздвижень (під 1097 роком), Всеволж (під 1097 роком), Воїн (під 1055 роком), Вир (кінець XI ст.), Голотичеськ (під 1071 роком), Городець під Києвом (під 1026 роком), Горошин (кінець XI ст.), Юр'їв (під 1095 роком), Дорогобуж (під 1084 роком), Друтеск-Друцк (під 1092 роком), Дубно (під 1100 роком), Желянь (під 1093), Заруб (під 1096 роком), Ізяслав (початок XI ст.), Заруб (під 1096 роком), Звенигород Червенський (під 1086 чи 1087 роком), Курськ (під 1095 роком), Логожськ (кінець XI ст.), Лубно-Лубни (кінець XI ст.), Луцьк (під 1085 роком), Микулин (кінець XI ст.), Нежатин (під 1071 роком), Новгород Святополч (під 1095 роком), Обрів (кінець XI ст.), Одрск (кінець XI ст.), Олешшя (під 1084 роком), в усті Дніпра Острог (під 1100 роком), Переволока (під 1092 роком), Перемиль (під 1097 роком), Пісочин чи Посічень (під 1092 роком), Прилуки (під 1092 роком), Римів (кінець XI ст.), Ромни (кінець XIст.), Ростовець (під 1071 роком), Рша-Орша (під 1067 роком), Саків (під 1095 роком), Святославль (кінець XI ст.), Сновськ (під 1068 роком), Стародуб Сіверський (під 1096 роком), Сутейськ (під 1097 роком), Теребовль (під 1097 роком), Торчиськ (під 1093 роком), Триполь (під 1093 роком), Турійськ (1097 роком), Тмутаракань (під 1022 роком), Уветичі (під 1100 роком),Устя (під 1096 роком), Халеп (кінець XI ст.), Чорторийськ (під 1100 роком), Шепіль (під 1097 роком), Ярославль (під 1071 роком), Володимир-Волинський (під 1044 роком), Волинь (під 1018 роком).

Слід наголосити, що найбільшу кількість міст в Україні-Русі джерела називають в XII столітті, так: Баруч (під 1125 роком), Верх (під 1196 роком), Березий (під 1152 роком), Блеве (під 1147 роком), Богуславль (під 1195 роком), Болдиж (під 1146 роком), Болохів (під1150 роком), Борисів (під 1127 роком), Бохмач-Бахмач (під 1147 роком), Брань чи Брон (під 1125 роком), Брягин (під 1147 роком), Брянськ (під 1146 роком), Вороніж (під 1177 роком), Воротинськ (під 1155 роком), Всеволж Чернігівський (під 1147 роком), Вщиж (під 1142 роком), Вигошів (під 1152 роком), Бьяхань (під 1147 роком), Галич – Галтіс (перша згадка 246 рік - III ст. Після Р. Х.), друга IX ст.- Анонім угорський; третя під 1125 роком подає Я. Длугош; під 1096 роком Печерський Патерик; під 1138 роком Лаврентіївський літопис, с. 290), Глебовль (під 1147 роком), Глухів (під 1152 роком), Гнойниця (під 1152 рооком), Гомий (під 1142 роком), Городен Волинський (під 1183 роком), Древен (під 1192 роком), Дедославль (під 1146 роком), Дмитрів Київський (під 1183 роком), Домагощ (під 1147 роком), Москва (1147 роком), Дорогочин (під 1142 роком), Зарічеськ (під 1106 роком), Зарой (під 1154 роком), Заритий (під 1160 роком), Звенигород Київський (під 1150 роком), Канів (під 1149 роком), Карачєв (під 1146 роком), Кеческ (під 1127 роком), Корсунь на Росі (під 1169 роком), Котельнич (під 1143 роком), Кснятин (під 1148 роком), Кучелмин (під 1159 роком), Любінськ (під 1146 роком), Луки Великі (під 1166 роком), Лукомль (під 1178), Лутава (під 1155 роком), Лучин (під 1173 роком), Молотин (під 1139 роком), Межибіжжя (під 1146 роком), Медимостьє (під 1170 роком), Неколоч (під 1127 роком), Неринськ (під 1147 роком), Новгород-Сіверський (під 1141 рік), Носів (під 1148 роком), Обловь (під 1159 роком), Оргощ (під 1159 роком), Ормина (під 1142 роком), Пересопниця (під 1149 роком), Пересічна (під 1154 роком), Пісочень (під 1172 роком), Пирятин (під 1154 роком), Полкостен (під 1125 роком), Полоний (під 1169 роком), Плісенськ (під 1188 роком), Пронськ (під 1186 роком), Путивль (під 1146 роком), Радощ (під 1155 роком), Рогачів (під 1142 роком), Рогів (під 1194 роком), Ропеск (під 1159 роком), Рильськ (під 1152 роком), Сапогинь (під 1151 роком), Свирильськ (під 1177 роком), Севск (під 1146 роком), Семин (під 1152 роком), Случеск чи Слуцьк (під 1116 роком), Спаш (під 1152 роком), Тисмяниця-Тисмениця (під 1144 роком), Товарів (під 1190 роком),Торжок чи Новий Торг (під 1139 роком), Трубчевськ (під 1185 роком), Тумащь (під 1150 роком), Удеч-Зудеч (під 1164 роком), Углич (під 1149 роком), Уненеж (під 1147 роком), Устилог (під 1150 роком), Ушеск (під 1150 роком),

Ушиця (під 1144 роком), Хоробор (під 1153 роком), Чемерин (під 1149 роком), Чернск (під 1142 роком), Чернобиль (під 1193 роком), Чичерськ (під 1159 роком), Шумськ (рід 1149 роком), Ярополч (під 1160 роком).

В XIII ст. в староукраїнських літописах подаються наступні міста: Биковень (під 1211 роком), Василів Галицький (під 1229 роком), Верещин (під 1204 роком), Герцике (під 1203 роком), Городок Волоинський (під 1213 роком), Добрий (під 1207 роком), Збараж (під 1211 роком), Зопиш (під 1211 роком), Із'яслав Галицький (під 1240 роком), Каменець (під 1196 роком), Колодяжен (під 1240 роком), Коломия (під 1240 роком), Комів (під 1204 роком), Кострома (під 1214 роком), Кременець (під 1226 роком), Любачів (під 1211 роком), Любно (під 1229 роком), Моклев Галицький (під 1211 роком),Стародуб (під 1218 роком), Столп'є (під 1204 роком), Тверь (під 1204 роком), Толмач-Тлумач (під 1213 роком), Торчів (під 1231 роком), Угровеськ (під 1204 роком), Холм (під 1223 роком), Щекарів (під 1219 роком), Ярославль Галицький (під 1231 роком), Львів - приблизно (під 1256 роком)[9].

До цього списку слід додати знайдений список городів руських дальніх і ближніх, який вчені датують XIII-XIV ст. реально відповідає часу могутності України-Русі, а тобто XII-XIII ст. В списку цьому читаємо: „а з цієї сторони Дунаю при усті Дністра над морем: Бєлгород, Черн, Яський Торг, на Пруті ріці Романів Торг, на Молдові Нечюн, в горах Корочюнів Камінь, Сучава, Серет, Баня, Чечюн, Коломия, Городок на Черемоші, Хотин на Дністрі". Якщо поглянути на карту, то побачимо, що усі ці міста знаходяться на шляху із Подунав'я на Галич, тобто у стародавніх кордонах Галицького князівства[10].

Таким чином розвиток міст в час централізації Української держави був важливим фактором в суспільному житті. Міста в цей час стають значним соціально-економічним фактором в розвитку ремесел, народного господарства та торгівлі. Міста в IX столітті починають виділятися як важливі промислові центри в яких концентруються промислові професії. Ріст сили міст в Україні-Русі було пов'язано тим, що місто не відривало себе від ведення сільського господарства, скотарства і землеробства. Археологічні дослідження в українських міста в IX –XIII ст. підтверджують постійний зв'язок міщан з сільським господарством, що засвідчують матеріали з Райковедського городища на Київщині[11].

Однак слід наголосити, що уже в IX ст. в містах починають утверджуватися ремесла, в першу чергу гончарне, ковальське,

шевське, деревообробне, кам'яне, зброярство, митці, літописання та інші. Щоб яскравіше уявити собі картину всі ремесел українського міста звернемося до узагальнених свідчень джерел, які подають список ремісничих центрів:

1) білильники, 2) гвоздочники, 3) гончарі, 4)городники, 5) дереворoби, 6) замочні майстри, 7) зиждителі, 8) золотарі, 9) іконники, 10) мулярі, 11) каменотеси, 12) клобучники, 13) кожум'яки, 14) корабельники, 15) котельники, 16) ковалі, 17) ковалі срібла, 18) ковалі міді, 19) лучники, 20) мостники, 21) оловодмеці, 22) опонники, 23) писці (живопис), 24) писці книжні, 25) теслі, 26) порочні майстри, 27) шевці, 28) ручечники, 29) сідельники, 30) срібники, 31) склярі, 32) тульники, 33) усмошевці, 34) щитники, 35) масляники, 36) літейники[12].

Виробництво товарів вище вказаними ремісниками спричиняло до їх збуту тому попробуємо вивчити процеси торгівлі, тим паче, що вона ще слабо вивчена. Тим не менше слід наголосити, що торгівля і Україні-Русі велась як в малих так і в великих містах, в яких ремісники в основному місцеві збували свої товари. Джерела в тому числі археологічні говорять про різні форми обміну товарів між міським та сільським населенням. Здебільшого продукти змінювали на товари, продукти різного ґатунку. Здебільшого здобич мисливства. Рибальство теж було предметом обміну товарів[13].

Слід наголосити, що привілейованим класом в староукраїнських містах було купецтво. Перша згадка про купців у "Договорі Русі з Греками" 945 року. Головними товарами, які возили в IX ст. купці в Константинополь були: віск, хутра, мед і раби[14].

Літописець наголошує, що з княгинею Ольгою в Константинополь прибуло 43 купці. Серед населення українських міст купці-гості, які торгували з другими містами та країнами, були однією з найшанованіших ланок міського населення, були під безпосереднім захистом та опікою князя[15].

Що стосується влади князя, то в українському місті вона постійно утримається за рахунок дружини, яку складають бояри, отже бояри найближче оточення князя. Бояри, як зауважують джерела військово-політична знать. Розвиток боярства, очевидно, розпочинаються з централізацією староукраїнської держави. Бояри це феодали, це політична влада міст, яка зміцнилася внаслідок зміцнення інституту та ролі князівської влади в управлінні державою та містами[16].

Визначне становище, як панівного класу в українських містах, та суспільстві з утвердженням християнства в Українській державі в X ст. отримало духовенство: єпископи, ігумени, свя-

щеники, які відігравали значну роль в релігійно-політичному та культурному житті міст. Особливо слід наголосити, що великими правами були наділені монастирі та монахи. Джерела наголошують, що їх в X-XIII ст. було близько 70[17].

За свідченнями літописців ми знаємо, що із числа духовних осіб були: літописці, митці, лікарі. Церква володіла великими матеріальним цінностями, нерухомим майном, була наділена від князівської влади великими правами. Особливо слід наголосити, що великою владою володів митрополит та регіональні єпископи[18].

Отже, як бачимо, із свідчень джерел міста в IX-XIII ст. відіграють в централізованій українській державі велике значення. Літописи постійно наголошують на участі міщан в політичному житті не тільки міст, але й цілої держави. Міщани беруть активну участь у виборах князя, виборах міської влади, активно відстоюють свої привілеї. Літописи неодноразово вказують на виступи міст проти князів, посадників, бояр та тіунів. Всі ці процеси можна прослідкувати по описових джерелах міського життя таких міст, Київ, Чернігів, Переяслав, Володимир-Волинський, Галич[19].

Велику роль в цьому процесі відіграє міське віче, та вічові збори, які намагаються задовольняти всі потреби народу. Основна маса віча це трудове міське населення. Як наголошують літописи в тяжкій політичній ситуації до віча звертаються навіть князі, які потребують військово-політичної допомоги в боротьбі проти зовнішнього ворога та нападів сусідніх князів[20].

Як бачимо із вічем рахується і міська князівська влада. Як правило в великих містах князі самі особисто не займалися організацією влади. Здебільшого управлінням міст відали бояри, тисяцькі, соцькі, тіуни. Князівська адміністрація в містах була підкріплена військовою силою, гарнізоном, який повинен був обороняти місто і водночас організовувати владу над міським населення, здійснювати судочинство. За таких обставин можна наголошувати, що в IX-XIII ст. міста мали свої статути, які регулювали права і обов’язки міщан, а це значить що міське життя було організоване за строгими правилами, які ніхто не мав права порушувати. Ярослав Мудрий, як наголошують джерела, першим розпочав надавати великим містам привілеї, зокрема Києву та Новгороду[21].

Міські порядки, які склалися в IX-XIII ст. стали основою подальшого міського життя населення України, їх форми і процеси слід вивчати, особливо зараз в час відновлення незалежності української держави.

Особливо цікавими, на нашу думку, слід розглянути взаємовідносини між князем, князівською адміністрацією та містом і міщанами. Як бачимо із археологічних свідчень більшість міст виросло біля князівських замків інколи так траплялось, що міста будувалися з волі князя. Тому питання князівської влади в місті та взаємовідносини князя з міщанами слід найповніше висвітлити. Князівський центр "княжий двір" був основним місцем політичного і адміністративного життя міста. Тут здійснювалося судочинство між міщанами, злодіями, вбивцями, всіма порушниками законів міського життя, тут проживала дружина князя, збиралося ополчення для відбиття нападу на місто ворогів. Джерела наголошують на постійному протистоянні між князівською та міською владою, де міська влада постійно намагалась ослаблювати владу князя і запрошувати на князювання тільки прихильних до міської влади князів. Джерела розповідають про часту зміну князів в містах, особливо це відчутно в час феодальних воєн в Україні–Русі в XII-XIII ст. Характерно, що міщани в тій чи іншій формі вмішувалися не тільки в міжкнязівське суперництво, але й у внутрішньо сімейне життя князів, самостійно від імені міста заключають договори на княжіння з князями[22].

Попробуємо реконструювати українське місто і міське життя в IX-XIII ст. через призму всіх наявних, в тому числі археологічних джерел. Передусім слід наголосити, староукраїнське місто IX-XIII ст. це захищена укріпленнями велика площа, в середині якого може бути пагорб на якому укріплене князівське помешкання, яке джерела називають двір-замок. Центральна частина міста заселена ремісниками, купцями, з X-XI століття християнським духовенством, яке репрезентує своє перебування в центральні частині міста культовою спорудою, церквою[23].

В основному, як засвідчують джерела і археологічні розкопки міст, староукраїнські міста характеризуються дерев'яними оборонними спорудами. Для староукраїнських міст характерна система укріплення, яка складається з рову, насипаний вал, і частоколу[24].

Приблизно по такій схемі були укріплені всі міста стародавньої України-Русі. Інколи вони були захищені природними факторами, болотами, ріками, горами[25].

В великих містах стіни укріплювалися баштами "вежами", інколи мали кам'яний фундамент. В староукраїнське місто можна було в'їхати через ворота, яких в місті могло бути декілька і в яких могла бути кам'яна основа[26].

Основу міста складав "дітинець", релігійний центр, боярські, дружинні будівлі-тереми, торгово - ремісничі центри та вулиці

обабіч яких були заселені простими міщанами. Кожне велике староукраїнське мало передгороддя в якому проживало трудове населення, смерди і підневільні: закупи, холопи[27].

Основу економічного життя українського міста в IX-XIII ст. складала міська торгівля, який як вважають дослідники знаходився на просторій частині міста. Торг міг розміщуватися і за містом біля річок, однак більшість джерел наголошують, що “торги” в староукраїнських містах розміщувалися в тильних трохи віддалених місцях центральної частини міста “за церквою”, “за князівським палацом-двором”. Із джерел ми знаємо, що на торжищі був порядок, торжище охоронялося княжими воями. Все це ми можемо взнати із статей Руської Правди, яка регулювала порядок взаємовідносин під час торгів, щоб уникнути сварок та вбивств під час торгів. Недаремно, згідно з договору між Візантією і Україною –Руссю в X-XI ст. руські купці зобов’язані були входити на торжище без зброї[28].

Слід наголосити, що торгівля приваблювала добре улаштовані міста. Привабливе місто з прекрасними умовами ведення торгівлі та зовнішнім виглядом швидко розвивалось. Тому міська забудова і зовнішній вигляд міста мало велике значення. Письмові джерела та археологічні свідчення наголошують, що староукраїнські міста IX-XIII ст. мали добре влаштований побут, забудову, основу яких складала забудова хат простих міщан. В основному, як засвідчують археологічні джерела староукраїнські міста були дерев’яними. Любов українців до дерев’яних хат в IX-XIII ст. не можна обумовлювати їх бідністю. Дерев’яна хата була теплішою ніж кам’яна і потребувала менше дров для обігріву в зимі. Міста Греції, Риму, де клімат був жаркий, просто потребували кам’яних домів, для захисту від спеки. Археологи знаходять староукраїнські міста досить красивими своєрідними по архітектурі, прикрашеними оздобами, різьбою, та іншими народними витворами українського мистецтва. Кожна хата мала пічку, її верх був накритий і відповідно вона була теплою. В середині вона була велика, найкраща кімната була просторою, спальна частина вузькою. Кожна хата міста була обгороджена “тином”. Хати в місті будувались близько одна від одної, тому здавались однією суцільною стіною, яка складала вулицю[29]. Характерно, що боярські, князівські та церковні хати-палаци складалися з багатьох приміщень інколи були двох поверховими. Особливо великими були князівські палаци в яких було багато кімнат, які були призначені для свят, проживання князівської сім’ї, господарські споруди, конюшня, релігійні споруди, князівська церква, книгарня, зали для проведення нарад з бояра-

ми та дружиною. Такий галицький палац зафіксував нам Петро Бориславич, коли був у галицького князя Володимира Володаровича в Галичі. Сьогоднішні археологічні дослідження підтверджують наші вище наведенні висновки. Дана проблема, щоб робити остаточні висновки, потребує подальшого дослідження[30].

Основу міст складало кам'яне будівництво, яке використовувалося в більшій мірі при побудові князівських замків, палаців, церков, дворів бояр та торгово-ремісничої знаті. Пам'ятки кам'яного будівництва збереглися в Києві, Володимирі, Чернігові, Галичі, Переяславі, Холмі та інших стародавніх містах України. Про більшість із них ми дізналися з археологічних розкопок. Що стосується кам'яних побудов громадського призначення, то їх було небагато. Ці кам'яні пам'ятки потребують подальшого дослідження. Характерно, що поряд з цими багатими забудовами міста існували більш бідні хати, інколи напівземлянки, які характеризують найбідніші верстви населення міст[31].

Особливо привертає увагу культура староукраїнських міст. Вона вивчена мало в контексті розвитку української міської культури, оскільки в російській та радянській історіографії практично не вивчалась. Зокрема один із найвизначніших дослідників цієї проблеми радянський дослідник М.М.Тіхоміров, вважав, що староукраїнські міста та культурна спадщина України-Русі, спадщина не суто українського народу, а "древнерусское наследие вышедших из которого вышли украиский, русский и белорусский народы", що є точкою зору помилковою[32].

Що стосується міської культури від Карпат до Дону то вона, як наголошують археологи, є дійсно українською, це ще переконливо довів М.С.Грушевський, який наголошував, що Київська держава є спадщиною виключно українського народу, оскільки київські князі концентрували навколо Києва виключно українські землі, тоді коли решту земель було прилучено шляхом колоніальних експансій. М.С.Грушевський не сумнівався, що староукраїнська держава розпочала свою централізацію з IX ст. Він присвятив в своїй багатотомній Історії України-Русі декілька розділів: Утворення Київської держави, його організація від Олега до Святослава та Володимира[33].

Останні дослідження переконливо довели, що культура Ростово-Суздальської Русі є культурою фінно-угорського народу, майбутнього російського, яка в епоху могутності Української держави в IX-XII ст. розвинулась під безпосереднім впливом української. Все це стосується і процесів розвитку феодальної державності[34].

Особливу увагу привертають питання матеріальної культури, пам'ятники літератури, архітектури та живопису, усної народної творчості, фольклору.

Пам'ятники, яка дійшли до нас, в основному характеризують військово-політичну та торгово-ремісничу еліту Української держави в IX-XIII ст. Однак слід наголосити, що виконавцями всіх культурних цінностей були місцеві міські митці-ремісники, писці, священики-вчителі. Однією з головних складових культурного життя міст було те, що міське населення у більшій мірі було грамотним. Широке поширення писемності в містах підтверджується відкриттями археологів в Київщині, Волині, Галичині, Новгородщині. Збережені берестяні грамоти в різних регіонах України-Русі засвідчують грамотність міського населення в X-XIII ст.[35].

Основне літописання та книгописання теж проводилось в містах. В основному воно було політико-релігійне. Висвітлювало життя правителів: князів, бояр торгово-ремісничої знаті, духовенства. З утвердженням християнства, воно поширилося по всіх політико-адміністративних та релігійних центрах, монастирях України-Русі. Ми не будемо наголошувати на питанні міського книгописання в Україні-Русі, воно достатньо вивчене вченими IXI та XX ст., наголосимо тільки, що українська книжна мудрість епохи української державності IX-XIII ст. залишається актуальною проблемою у питаннях збереження українських традицій, культури, мови і в сучасний час, час відновлення державної єдності українського народу в рамках території староукраїнської держави IX-XIII ст. Тому вивчення української міської літератури IX-XIII ст. являється одним із головних завдань відновленої української державності. Відомо, що літописання в Україні Русі велось від IX до XIII ст. Починаючи з Літопису Аскольда до Руського літопису епохи короля Данила, українське літописання зберегло лінію державного патріотизму, ідею єдності Руської держави, літератури, і культури в цілому[36].

При більш детальному вивченні джерел випливають всякого роду москвофільські перекручення староукраїнських писемних джерел. Так відомо, що всі вивезені на Північну Русь староукраїнські літописи були перероблені в контексті "гегемонії в історичного процесі Ростово-Суздальської Русі". Переписані староукраїнські джерела на півночі і сьогодні трактуються прибічниками "древнерусской народності" антинауково, хоча сучасна наука визначила сутність "сучасного древньоруського міфотворення"[37].

Особливу увагу привертає так звана “Галицько-Волинська держава” та “Галицько-Волинський літопис”, яких звичайно не було, оскільки всі джерела і вчені, наприклад Л.Махновець, вірно наголошують, що Руська держава, Руський літопис XIII ст., що дає право наголошувати на єдиний культурний та державний процес в Україні-Русі від IX до XIII ст.

Апологетами Галицько-Волинського блуду в українській історії і зокрема в питанні розвитку староукраїнських міст сьогодні є М.Ф.Котляр[38], та Я.Д.Ісаєвич[39].

В той час коли перший яскраво виразний москвофіл та прихильник “древнерусской народності” і його позиція на українську історію, та розвиток українського міста цілком зрозуміла, то Я.Д.Ісаєвич тенденційно підтримує постулати “Галицько-Волинської держави” радянського періоду цілком слушно, як яскравий виразник радянської історичної школи[40]. Що стосується, виданої під редакцією Я.Д.Ісаєвича монографії І.П.Крип’якевича “Галицько-Волинське князівство” в 1984 році, і перевиданої в 1990-х, то цілком зрозуміло, що вчений в радянський період історії інакше її подати і трактувати не міг, оскільки з’ясування цього питання з точки зору державотворчих процесів українського народу було просто неможливо, оскільки був сам предмет вивчення – Українська держава[41].

Однак в наш час, час відновлення української державності, ця проблема української державності в IX-XIII століттях потребує серйозного дослідження та переосмислення.

За наявності таких рецидивів в сучасній українській історичній науці українські міста повинні більш ретельно вивчатися, оскільки вони займають основне положення в діяльності української держави, господарстві, культурі і зокрема в тогочасній українській літературі[42].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що староукраїнські міста, які відігравали велику роли при консолідації української феодальної державності і потребують подальшого дослідження у питаннях творення та розвитку українського міського життя, побуту, культури. Особливу увагу слід звернути на питання ролі міст в державотворчому процесі українського народу, та впливі цього процесу на формування міст в інших сусідніх народів, зокрема в російського.

Література

1. М.Н.Тихомиров. Древнерусские города. М. 1956, с. 4-5.
2. Ю.А.Асєєв. Джерела. Мистецтво Київської Русі. К. 1980, с. 23-157.
3. П.Шафарик. Славянские древности. М. 1848, т. I, кн. 1, с. 34-42.

4. Б.АТимощук. Древня Русь- путь от общины к городам. М. 1997, с. 24-67.
5. М.Ю.Брайчевский. К происхождению древнерусских городов. Краткие сообщения ИИМК. XLI, 1951, с. 32-33.
6. М.Н.Тихомиров. Древнерусские города. М. 1956, с. 13.
7. П.П.Толочко. Древний Киев. К. 1984, с. 45-67.
8. М.К.Каргер. К вопросу о Киеве в VIII-IX вв. Краткие сообщения ИИМК, VI, 1940, с. 61-66.
9. М.Н.Тихомиров. Древнерусские города. М. 1956, с. 33-42.
10. В.С.Ідзьо. Дністро-дунайські володіння Української держави в X-XIII ст. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1988, т. II, № 3, с. 68-69.
11. В.К.Гончаров. Райковецкое городище. Киев. 1950, с. 59-60.
12. Б.А.Рыбаков. Ремесло Древней Руси. М. 1948, с. 501-510.
13. Б.А.Рыбаков. Торговля и торговые пути. История культуры Древней Руси, т. I, с. 350-369.
14. Л.В.Данилова, В.Т.Пашуто. Товарное производство на Руси (до XVII в.). Вопросы Истории. М. 1954, № 1, с. 117-136.
15. Б.А.Рыбаков. Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси. Советская Археология, № 6, с. 250-257.
16. С.В.Юшков. Очерки по истории феодализма в Киевской Руси. М.-Л. 1939, с. 143, 164.
17. Е.Голоубингский. История русской церкви. М. 1904, т. I, с. 746-763.
18. А.Павлов. Неизданный памятник русского церковного права в XII веке. Спб. 1890, с. 15-16.
19. М.Н.Тихомиров. Крестьянское и городские восстания на Руси XI-XIII вв. Госполитиздат, М. 1955, с. 258-261.
20. В.И.Сергеевич. Вече и князь. Спб, 1893, с. 32-38.
21. А.Никитский. Очерки из жизни Великого Новгорода. ЖМНП, 1870, № 8, с. 201-224.
22. А.Е.Пресняков. Лекции по русской истории. М. 1938, т. I. Киевская Русь, с. 237-239.
23. Н.С.Надеждин. Из истории древнеславянского города. Вестник Древней Истории. М. 1940, № 3-4, с. 147-148.
24. Н.Н.Воронин. Крепостные сооружения. История культуры Древней Руси. М-Л. 1948, т. I, с. 439-470.
25. М.Погодин. Исследования, замечания и лекции о русской истории. М. 1846, т. III, с. 243-244.
26. П.Н.Батюшков. Холмская Русь. Спб. 1887, с. 36-37.
27. А.В.Арциховский. Введение в археологию. М. 1940, с. 141-142.
28. Правда Русская, т. I. Тексты, под ред. Б.Д.Грекова. М-Л. 1940, с. 114-115, с. 454-457.
29. В.Ф.Ржига. Очерки из истории быта домонгольской Руси. М. 1929, с. 8-11.

30. Ю.Лукомський. В.Петрик. Нові матеріали до відтворення елементів містобудівельної структури Галича XII-XIII ст. Галичина та Волинь у добу Середньовіччя. Львів. 2001, с. 166-182.
31. В.Ф.Ржига. Очерки из истории быта домонгольской Руси. М. 1929, с. 8-11.
32. М.Н.Тихомиров. Древнерусские города. М. 1956, с. 261-282.
33. М.С.Грушевський. Історія України-Русі. Львів 1904, вид. 2, т. I, с. 428, т. II, с. 121-122.
34. Віктор Ідзьо. Фінно-Угри та Київська Русь у VI-X століттях. Мандрівець. Лютий 2002, №1, с. 40-43.
35. В.С.Ідзьо. Фінно-Угри та Київська Русь у VI-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 57-61.
36. Б.А.Рыбаков. Ремесло Древней Руси. М. 1948, с. 188-202.
37. Віктор Ідзьо. Українська держава в XIII ст. Івано-Франківськ. 1999, с. 23-87.
В.С.Ідзьо. Україна-Русь IX-XIII століття у вивченні російськими вченими XIX-XX ст. (сучасний методологічний підхід до вивчення проблеми). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 87-90.
В.С.Ідзьо. Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки (“Древнєрусская народность древнерусский язык” – до питання сучасного міфотворення). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 65-68.
38. М.Ф.Котляр. Формирование территории и возникновения городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. К. 1985; М.Ф.Котляр. Древнерусская народность. Спб.1999.
39. Я. Ісаєвич. Галицько-Волинське князівство доби Данила Галицького та його нащадків. Галичина та Волинь у добу Середньовіччя. Львів. 2001, с. 3-12.
40. Віктор Ідзьо. Українська держава в XIII ст. Івано-Франківськ 1999, с. 7.
41. І.П.Крип’якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984.
42. В.С.Ідзьо. До з’ясування побуту українців в IX-XIII ст. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 173-175.

До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Русі. (IX-XIII століть)

Подальший активний розвиток християнства, який виявив вплив на розвиток християнської культури України-Русі, вчені прослідковують в епоху Велико-Моравської держави (VIII-IX ст.).

Вивчення розвитку християнства в Україні в цей час, це складне питання, яке має велике значення для української хрис-

тиянської церкви. Воно і до цих пір слабо вивчене. Безсумнівно, що його з'ясування слід прослідковувати через призму релігійних зв'язків західного слов'янства з стародавньою Україною-Руссю на зорі її політичного життя. Власне сьогодні з'ясування питання єдиного християнства в Україні повинно складати основне завдання сучасної української релігійної історіографії. Нам відомо, що в IX, X, XI,XII та в XIII століттях не Візантія і Болгарія, а Мораво-Паннонія, Чехія та Польща були близькими християнськими сусідами України-Русі, а Моравія була найбільш раннім зародженням християнства у слов'ян та Кирило-Мефодіївської релігійної писемності, яка стала основним джерелом для всіх слов'янських християнських держав в тому числі і для України-Русі.

З другої сторони християнство яке стало домінуючим у культурі та літературі в стародавні часи не могло обійти і стародавню Україну-Русь. Християнство в цей час могутній історичний фактор, дія якого простягається на усі сусідні з Україною – Руссю слов'янські народи, без вивчення якого не можна зауважити історично-релігійні процеси, які проходили у ті далекі часи.

Однак слід зауважити, що в науковій релігійній літературі IX століття відчутний християнсько-візантійський і почасти християнсько-болгарський вплив на староукраїнське суспільство, культуру. Ми не знаходимо монографій в яких би були згруповані могутні сліди західно-християнського впливу на Україну-Русь. Тому залишаються не виясненими обшири західнослов'янського християнського впливу на староукраїнську релігійну культуру, час її проникнення в Україну, специфічні риси західно-християнського відображення на староукраїнській християнській літературі IX-XIII століть. Не зауважено значний вплив і західно-християнських середньовічних легендарно-історичних сказань, в яких найбільш яскраво проявляються особливості західно-християнського світобачення.

Основна причина не вивчення впливу західних християн полягає в тому, що закарпатські і прикарпатські слов'яни у найстародавнішу пору не приймали участі у кристалізації християнського життя України-Русі, а значить не були тим етносом, який би міг релігійно, а одже культурно і духовно впливати на процеси, що проходили навколо християнського Києва.

Одним із головним свідчень для такого наукового світобачення стало свідчення «Повісті Минулих Літ» (XII ст.) автор якої стверджував, що вчителями стародавніх українців в області християнської релігії були царгородські і корсунські греки з прибуттям яких одночасно весною 988 року до Києва появилась

слов'янська грамота. Оскільки дане свідчення узгоджувалось з свідченнями пам'ятників староукраїнського письма, то цей збіг обставин дав можливість стверджувати сучасним вченим в правильності свідчення середньовічного джерела, що джерелом української християнської культури була візантійська релігійна культура.

До сьогоднішнього часу ця схема успіла отримати статус безперечного догмата. За таких обставин в нашій історіографії втратило вагомий зміст питання участі Заходу і його посередника західного християнства в початковій долі українського релігійного і культурного процесу. Якщо згодитися що тільки один християнсько-візантійський вплив на Україну-Русь був домінуючим до Х століття, то тим самим ми зовсім відкидаємо західний релігійний вплив і західно-християнський зокрема. За таких обставин цей вплив майже зовсім не вивчався.

Російська і радянська історіографія не бажала відшукувати вплив християнського заходу на Україну в IX-XIII століттях. Вона не бачила в такому християнському впливі взаємозбагачення. Власне такою точкою зору керувались вчені в час Шьоцера, значна більшість тогочасної релігійно-православної науки. Власне ця православно-християнська еліта і сьогодні вважає, що візантійський релігійний вплив на Україну був єдиним і визначальним [1]. Очевидно що питання про західний культурний і західно-християнський вплив суджено було стати як би другою стороною однієї і тої ж історичної загадки - чи дійсно виросла староукраїнська культура виключно із одного болгаро-візантійського християнства, чи вона при своєму виникненні всмоктувала в себе і другі іноземні впливи серед яких одна значна частина могла належати і західно-християнському світу. Однак така позиція вивчення питання у радянський час відкидалась майже зовсім. Закарпатський, Прикарпатський і навіть Волинський регіон, зв'язаний з західними сусідами, вплив, відкидався і вважався ворожим, завойовницьким католицько-єзуїтським і т.д. При таких політичних обставинах вивчення релігійного впливу поляків, чехів на Україну-Русь було неможливо. Все обґрунтовувалось з не наукової точки зору, а отже польський, чехо-моравський вплив на Україну-Русь якщо обґрунтовувався, то тільки в поганому розумінні.

В науковій літературі окремі випадки проникнення західного християнства в українську релігійну культуру в різних областях відзначено неодноразово і підтверджено фактичними даними, однак зважуватися на конкретизацію фактів у питанні впливу західного християнства на Україну-Русь вчені не наважувались.

При таких умовах в XIX столітті важко було доказати, що один латинський потенціал і слов'янський елітимейник, які були у вжитку в Україні-Русі перейняті в західних християн є побутовим надбанням, як і зразки юридичного права, які Україна-Русь перейняла на заході [2]. Джерела вказують на те, що ще в XII та XIII століттях в Україні-Русі було поширене правило перейняття усього найкращого з західного християнства, як і західноєвропейських країн [3].

Однак записаний на початку XII століття на сторінки офіційного курсу української історії офіційний візантійський релігійний вплив дуже витіснив західний вплив у політичному та релігійному розумінні. Західний вплив внаслідок домінування візантійського та болгарського став в Україні-Русі менш політичний. Візантійська релігійна ідеологія стала домінуючою і звичайно робила все, щоби західна релігійна ідеологія не змогла утвердитися і залишити за собою якісь, притаманні тільки їй характерні риси в українській християнській культурі. Однак не дивлячись на такий сильний тиск візантійської християнської культури в XII і особливо XIII столітті на Україну-Русь поширюється західний християнський вплив. Якщо розмежувати його хронологічно і історично то ми бачимо, що в попередні віки VII-VIII століття межі староукраїнської християнської культури безпосередньо межували з польською, паннонською (словацькою) та чеською християнськими культурами. Навіть в XII столітті український митрополит Никофор знав, що сусідство з Польщею заставляє Україну-Русь переймати чужі звичаї і релігійні вчення. По словах Пулкави (XIV ст.) в склад Святополкової держави (IX ст.) входила і частина Західних областей стародавньої України-Русі. Наш початковий літопис теж намагається поріднити полян з Понноно-Моравією, Чехами і Ляхами[4].

При територіальній близькості цих народів було би дивним щоб стародавні чехи, словаки, поляки і українці утримувалися від взаємопроникнення християнських культур. Важко повірити, що інородні греки-візантійці були першовчителями християнства українців. В кінці X століття, як видно із правила митрополита Іоана II, на окраїнах України-Русі зберігались християнські звичаї, які були в західних народів: чехів, моравів, поляків. Як свідчать археологічні джерела через українські землі з незапам'ятних часів пролягали торговельні шляхи, які зближували українські племінні об'єднання не тільки з греками і болгарами, але й з західними народами. Такі тісні контакти Західної Європи і України-Русі засвідчують візантійські та арабські джерела. Найяскравіше про контакти племінних об'єднань слов'ян з захі-

дним світом нам розповідає в своєму поученні Костянтин Багрянородний [5].

На ранні торгово-економічні зв'язки України-Русі з Заходом через Польщу вказують і назви стародавньої англо-саксонської монети "Scilling", яка згадується літописом під 885 і 964 роками і яка перейшла до нас в польській формі "шеляг" – "szelag".

По словах жидівського мандрівника Х століття Ібрагіма Ібн-Якуба – руси вели торгівлю з Краковом і Прагою [6]. По цих торгових шляхах в IX-X століттях в Україну-Русь приїжджали релігійні (католицькі) місіонери. Достеменно відомо, що в XI столітті в Україну-Русь приїжджали купці з Відня, Ауґсбурга. По дорозі в Україну-Русь вони проїжджали Пешт і Остригом. В XI столітті Україна-Русь була тісно зв'язана з західним світом через такі міста як Галич і Перемишль. У більшій мірі, наголошують вчені, зв'язки з Заходом були із-за економічних інтересів, однак не слід виключати і релігійних. При Володимирі Святославовичі в Х столітті Україна-Русь мала торгово-економічні та політичні взаємовідносини з західними державами. В Україну-Русь прибували західні релігійні місіонери, яких великий князь київський зустрічав з пошаною. В цей же час київські князі приймали посольства від папи римського, володарів західних держав. Джерела наголошують, що в Х столітті Володимир Святославович « жив в мирі та любові з Угорщиною, Польщею та Чехією» [7]. Ніякої нетерпимості до іноземців в стародавній Україні-Русі не було, для купців з Західної Європи, релігійних місіонерів двері завжди були відчинені. Навіть тоді коли грецька ієрархія уже веліла почати свою пропаганду релігійної нетерпимості в Україні-Русі і її столиці Києві. В цей же час в релігійному обширі ще функціонували різні християнські доктрини, які можна було вільно поширювати. По словах Тітмара (який помер в 1018 році) на початку XI століття в Київ уже був великим містом до якого приїжджали представники західних країн. Тітмар згадує датчан, жидів, поляків, вірменів, хозарів. В місті «Латина», під якими слід розуміти католиків була однією з могутніх конфесій. В місті спостерігається в XI столітті релігійна боротьба між грецькою ієрархією з основною релігійною конфесією латинською (католицькою). Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після розколу церкви. В XI столітті спостерігається в Україні-Русі боротьба цих двох конфесій за право бути панівною. Ця боротьба на даному етапі закінчилась перемогою візантійської церкви, але в подальшому вона не закінчилась і в XIII столітті почали брати верх католики. Однак в кінці XII століття було проголошене релігійне віротерпіння і як видно із «Слова о

полку Ігоревім»: При дворі князя Святослава Всеволодовича співали славу : «і німці і венедиці, греки і морава». В цей же час ранньохристиянська ідея появляється в староукраїнських літописах, де зауважується перемога в 1111 році християн-українців над половцями. Ця подія стала відома: «грекам, уграм, ляхам, чехам і дійшла аж до Риму». Те що для Заходу Україна-Русь була відомою державою видно із свідчень Равенського географа, який в IX столітті знав повну картину розвитку племінних княжінь від Перемишля до Києва. Все це розвінчує точку зору візантійців, що в XI-XII столітті в Україні-Русі був тільки один, культурний, релігійний шлях розвитку – візантійський. Скоріше всього, що візантійські літописці описувавши науковий, культурний, релігійний простір України-Русі, зробили все що б викинути із джерел будь-які ознаки західного християнського впливу, або якщо залишити то тільки з негативної точки зору. Тому західний християнський вплив так слабо відображений в джерельній базі в X-XIII століттях на території України-Русі, що потребує подальшого дослідження [8].

Однак слід зауважити, що поодинокі спроби його дослідження були здійснені в радянський час. По цій проблематиці був випущений збірник наукових праць «З історії міжслов'янських зв'язків» в якому в окремих статтях, витяги яких будуть приведені вище є певний натяк на реальне взаємопроникнення в першу чергу західнослов'янської релігії, культури, передусім польської та чеської [9].

Так сучасні дослідники наголошують на необхідності дослідження спільних літературно-християнських надбань, які характерні для східнослов'янських та південнослов'янських народів. Багатогранні релігійні контакти південних, західних слов'ян з давньоруською народністю, наголошує Я.Д.Ісаєвич, заслуговують окремого розгляду. Якщо йдеться про західних слов'ян то і в них релігійні, культурні взаємини започатковані ще в добу Київської Русі [10]. Порівняно краще вивчені релігійні контакти України-Русі з Велико-Моравською державою та Чехією[11].

Культурні взаємини з Польщею менш досліджені, що пояснюється в першу чергу станом дослідження джерел. Однак є всі підстави вважати, що релігійні книги стародавньої України-Русі були добре відомі в Польщі в X-XII століттях [12]. Протягом XII-XIII століть прослідковуються великі релігійні взаємопроникнення Української держави з Польщею [13]. Протягом тривалих століть староукраїнські джерела використовували при написанні польської історії такі польські історики та хроністи, як Я.Длугош, М.Стрийковський, які намагалися показати славетні

сторінки староукраїнської християнської історії і їх зв'язки з Західною Європою [14]. Привертають увагу регіональні релігійні зв'язки Галичини з ближніми землями Польщі. Власне ця земля України-Русі відіграла велику роль у релігійних та культурних взаєминах з західними християнами. Це проявилось в галузях релігійної архітектури де під впливом заходу в Галицькій землі порівняно рано склалася місцева релігійна архітектурна школа [15]. Успенський собор в Галичі має певні особливості використання романської будівельної техніки та елементів декору, що засвідчують наявність зв'язків з тогочасним мистецтвом країн Центральної та Західної Європи [16]. На утворення галицької релігійної архітектурної школи певний вплив мали взаємини Прикарпаття з Велико-Моравською державою (кінець IX - поч. X ст.) [17]. Відома за археологічними розкопками Богородична церква у Перемишлі кінця X століття була збудована у велико-моравських традиціях - ротонда з трьохчетвертною аспидою [18]. Подібні за планом ротонди споруджувалися в Польщі та Чехії до кінця XIII століття. В Галичині в наступних століттях відома цього типу білокам'яна Миколаївська ротонда середини XII століття у Перемишлі [19]. Характерно, що П'ятницька церква в Бужку, яка була відновлена в 1708 році майже повністю нагадує за розмірами першу ротонду у Перемишлі. Деякі ротонди в Карпатському регіоні тотожні з Іллінською білокам'яною ротондою в Галичі і ротондою Миколаївського монастиря в Мукачеві. Такі ротонди мають всі ознаки велико-моравських однотипів [20]. Характерно, що їх продовжували будувати і в романський час в Чехії (Юра на Ріпу, Голубиці та інші), відома також одна в Польщі (Стшельно)[21]. З велико-моравськими традиціями можна пов'язати горячинську ротонду біля Ужгорода, яка датується кінцем X століття. Цього ж типу ротонда X-XI століття збереглась в Угорщині в Корчеві, на території колишньої Земплинської жупи[22]. Можна припустити, наголошує І.Р.Могитич, що церкви-ротонди в Галицькій Русі виникли, напевно під впливом архітектури Чехії. Взаємозв'язки східних та західних слов'ян в сфері ранньосередньовічної архітектури були різнобічні, цим і можна пояснити проникнення романського архітектурного декору в Україну-Русь[23]. Характерно, що таке наше світобачення корелюється з ходом історичних подій та джерелами.

Візантійські джерела VI-X століть нашої ери, такі як праця Костянтина Багрянородного «Про управління імперією», наголошує про послідовну політичну діяльність Візантійської імперії у питанні християнізації регіону Прикарпаття та Подністров'я.

Візантійський патріарх Фотій в 860 році описує нам передумови прийняття християнства серед народів проживаючих на Дністрі [24]. Можна наголосити, що цей процес проходив під безпосереднім впливом святих Кирила та Мефодія, яких патріарх Фотій відіслав в 862-863 роках до Моравського князя Ростислава. При візантійському дворі у патріарха Фотія було переконання, що висилання християнських місіонерів в глибину Центральної Європи повинно прискорити процес становлення християнства серед слов'ян і других народів, що проживали в Прикарпатті та Подністров'ї. Німецький вчений Ф. Загіба вважає, що великоморавські, панонські і дністровські слов'яни були просвічені християнством внаслідок діяльності святих Кирила та Мефодія, які при підтримці князя Ростислава поширювали християнство по всій Центральній Європі [25].

Французький вчений В.Карташов вважає, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я проникло із Велико-Моравської держави [26]. В документі папи Йоана XIII 973 року, в якому він звертався до чеського князя Болеслава в зв'язку з заснуванням Празького єпископства, зауважено, що Рим вводив латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Русі, відповідно в нашому розумінні ці землі розташовані в Прикарпатті та Подністров'ї[27].

В праці Костянтина Багрянородного «Про управління імперією» ми знаходимо свідчення про суспільно-політичний лад слов'янської держави Великої чи Білої Хорватії (VII-X століття), яка знаходилась на території Прикарпаття та Подністров'я. Згідно свідчень Костянтина Багрянородного «Велика чи Біла Хорватія» була в постійній сфері політичного та релігійного впливу Візантійської імперії. В час написання товру (VII-Хст.) вона була ще не хрещена, очолювалась своїм великим князем, мала кінне і піше військо. Хоча, наголошує Костянтин Багрянородний, в VII столітті частина хорватської знаті була хрещена священиками із Риму, однак в цілому на сьогоднішній час вона очолюється нехрещеним князем. Її територія знаходилася, згідно свідчень Костянтина Багрянородного, за Багібарією (Карпатами), за турками (угорцями), проходила по території Прикарпаття та Подністров'я, де в нижньому Подністров'ї Велика чи Біла Хорватія межувала з паначитами (печенігами). На Заході прикордонною рікою Великої чи Білої Хорватії була ріка (Бісла) Вісла[28].

При такому стратегічному положенні Великої чи Білої Хорватії Візантійська імперія намагалася з усіх сил поширити в ній християнський вплив з самого початку свого існування як вели-

кої держави. З джерел ми знаємо, що цей процес проходив з VII по IX століття. Та в 869 році ситуація змінилася в користь наростаючої політичної могутності Велико-Моравського князівства, яке стало християнською державою в Центральній Європі. Спочатку Святополк, а у подальшому Ростислав почали активно поширювати християнство в Словаччину (Нітранський регіон), Закарпаття та в Велику чи Білу Хорватію. В цей час в Прикарпатті та Подністров'ї ішов процес становлення християнства по західному зразку, однак цей процес не був закріплений із-за падіння Велико-Моравської держави, яка була знищена язичниками-уграми [29]. Однак не викликає сумніву, що у тій чи іншій формі Велика чи Біла Хорватія, як і сусідня Польща знаходилась під впливом римських християнських місіонерів, які створили єпископський центр в Перемишлі[20], і в Галичі, що підтверджують археологічні дослідження[31].

Можна наголосити, що на території Прикарпаття та Подністров'я християнство поширилось ще при житті святих Кирила та Мефодія. Проаналізовані нами джерела дають право зробити висновки, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я проникло двома шляхами: з заходу – із Велико-Моравського князівства і з півдня – з Візантійської імперії. Археологічні дослідження, які ми проаналізували вище доповнюються з перемишльському замку, які провів А.Жакі, дозволило виявити дві кам'яні будівлі. Перша мала три ковані аспіди, характерні для передроманських церковних будівель Західної Європи, які подібні на краківську ранньохристиянську каплицю на Вавелі IX-X століття. Вчені визначили її як ранньохристиянську культову споруду (церкву) Не далеко від культової будівлі (церкви) був відкритий чотирьохкутний фундамент будівлі, яка як вважає А.Жакі, належала церковному єпископу і послуговувала йому як резиденція. Ма місці цих двох культових споруд знайдено багато речей, які служили для відправлення християнського культу [32].

Аналіз археологічних джерел від Закарпаття через Карпати до Сану та Дністра дають право наголошувати, що Велика чи Біла Хорватія уже на початку X століття християнізована місіонерами з Західної Європи. Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Прикарпаття і Подністров'я знаходилося під впливом Празької єпископії. Її приходи знаходились по поселення, що були розміщені по ріках: Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього територіях [33].

Така сукупність напрацьованого матеріалу, хоча не повно, однак проливає світло на питання чехо-моравського християнсь-

кого впливу на релігію, літературу та культуру стародавньої України-Русі IX-X століттях [34], однак кристалізація світобачення по цій проблемі потребує подальшого дослідження.

Література

1. Byzantinoslavica, 1930. R. II, s.v. 2, s. 132, s. 193, R III, s.v. 2, s. 310-315.
2. Н.С. Суворов. Библиографическая летопись. Кн. II, Ш,1917, с. 110-124.
3. В.С. Ідзьо. Українська держава в XIII ст. Розділ IV. Українська держава часів короля Данила, а також Шварна та Льва. Івано-Франківськ. 1999, с. 251-285.
4. Н.К.Никольский. К вопросу о следах мораво-чешского влияния на литературных памятниках домонгольской эпохи. Вестник Академии Наук СССР. 1933, № 8-9, с. 14.
5. К. Багрянородный. Об управлении империей. М. 1989, с. 334-338.
6. В.С.Иконников.Опыт русской историографии. I, II, 159.
7. Літопис Руський. К. 1989, с. 412-413.
8. В.С. Ідзьо. Українська держава в XIII ст. Розділ IV. Українська держава часів короля Данила, а також Шварна та Льва. Івано-Франківськ. 1999, с. 251-285.
9. З історії міжслов'янських зв'язків. К. 1994, с. 13, 22-23.
10. Я.Д. Ісаєвич. "Роль культурної спадщини Київської Русі в розвитку міжслов'янських зв'язків доби феодалізму". З історії міжслов'янських зв'язків. К. 1994, с. 13.
11. Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности// предисл., коммент. и пере. А. И. Рогова. М., 1971;
12. Floria B.N. Vaslavska legenda a borisovskoglebovsky kult.- Ceskoslovensku casopis historicku, 1978, № 1, s. 82-95.
13. Analecte Cracoviensia,1975. vol. 7, p. 225.
14. Я.Д.Исаевич.Из истории культурных связей Галицко-Волынской Руси с западными славянами.- В кн.: Польша и Русь. М. 1974, с. 261-275.
15. А.И.Рогов.Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения. М., 1966, с. 36-37.
16. П.А.Раппопорт. К вопросу о сложении галицкой архитектурной школы. В кн.: Славяне и Русь. М., 1968, с. 461.
    І.Р.Могитич. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері архітектури ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та Західні слов'яни X-XIII ст.). З історії міжслов'янських зв'язків. К. 1994, с. 22-23.
17. Я.Д.Исаевич. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы истории, 1973, № 1, с. 102.
18. Ochrona zabytkow. Warszawa, 1961, r. 14, z. 1/2, 38-44;
    Sztuka polska przedromanska i romanska do schylku XIII wieku. Warszawa, 1971, s. 75-77.
19. Biuletyn historii sztuki, 1962, №26, s. 223-224.

20. І.Р.Могитич. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері архітектури ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та Західні слов'яни X-XIII ст.). З історії міжслов'янських зв'язків. К. 1994, с. 24.
21. Surovy B.Arxitektura svedectvi dob. Praha, 1977, s. 134-158.
22. Kissene Nagypal J. A karcsai reformatus templom helyreallitasa.- Muemlek vedelem, 1971, K. 15, N 4, 1. 204-210.
23. І.Р.Могитич. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері архітектури ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та Західні слов'яни X-XIII ст.). З історії міжслов'янських зв'язків. К. 1994, с. 25.
24. C.A. Macartney. The Magiars in Ninth Centure. Cambridge 1930 pag. 213-214.
25. Fr.Zagiba. Zur Geschichte Kyrills und Methods und der beyrischen Ostmissien Jahrbucher bur geschichte Ostenropas. 1961.
26. А.Н.Карташов. Начерки по истории русской церкви. Париж. 1959, т. 1, с. 78.
27. F. Dvornik. The making of Central and Eastern Europe. London 1949 . p. 75-76.
28. К.Багрянородный. Об управлении империей. М. 1987, с. 375-376.
29. С.Томашівський. До Історії Перемишля та його єпіскопської катедри. Записки ЧСВВ. Варшава. 1927, с. 22.
30. A.Zaki. Na szlaku wykopalisk. "Slowo Powszechne. Krakow. 1960, 18/6.
31. Я.Пастернак. Старый Галич. Краків. 1944.
32. A.Zaki. Na szlaku wykopalisk. "Slowo Powszechne. Krakow. 1960, 18/6.
33. М.Чубатий. Історія християнства на Русі-Україні. Рим-Ню-Йорк. 1965, с. 127.
34. М.Чубатий. Історія християнства на Русі-Україні. Рим-Ню-Йорк. 1965, с. 128-129.

Дунайсько-нижньо-Дністровські володіння Української держави у X-XIII століттях

Питання приналежності Дністро-Дунайського пониззя до Української держави у X-XIII є ключовим при розгляді південних областей Галичини. Якщо звернутися до розгляду історії цього регіону, то незамінними є свідчення Повісті минулих літ, згідно свідчень якої слов'яни у Подністров'ї і у Карпато-Дунайських областях були стародавнім, автохтонним населенням. Цілком очевидно, що одна із паростей слов'янського етносу зароджувалась у межиріччі нижнього Дністра і нижнього Дунаю, а також у басейнах рік верхнього і середнього Дністра і Прута. Власне, у цьому межиріччі, наголошує В.В.Мавродін, проживали слов'янські племена, що утворили Велику Хорватію,

Червону Русь, Галицьке князівство. Слов'янський фольклор, наголошував дослідник, славить тихі води голубого Дунаю, землі, сади дунайського гирла і Дністро-Дунайського межиріччя. Стародавні легенди, билини, сказання про Дунай, Дністер і проживання там слов'ян примусили руського літописця бачити на землях Дунаю слов'янську прабатьківщину. Навіть якщо відкинути завзятість літописця і взяти до уваги лиш давнє проживання слов'ян на Дунаї, то свідчення літопису, без сумніву, достовірне. Очевидно, за слов'янськими міфами, билинами, сказаннями лежать факти, що подарували людству Трою, Кнос, Мікени та інші древні цивілізації[1]. В формуванні місцевого Дністро-Дунайського слов'янства, його фольклорі відбиті традиції, які без сумніву причетні до етногенезу слов'ян. У регіоні межиріччя Дунаю і Дністра, по відрогах Карпат, наголошував М.І.Артамонов, проживали праслов'янські племена тиверців, уличів і хорватів. Вони були носіями слов'янської культури і державності. Суспільство, яке утворили слов'яни, викристалізувалось із загального масиву фракійського світу, фракійського етносу. Своєю культурою, вважав дослідник, ці слов'яни доповнювали багатоетнічний фракійський світ. Фракійська, чи дакійська цивілізація безперечно була багатоетнічною. В рамках цього багатоетнічного культурного світу, існували кельти, латини, елліни, германи і слов'яни[2]. Очевидно, наголошував В.В.Мавродін, що у Дністро-Дунайській частині фракійської цивілізації формувалися слов'яни. Римські і ранньовізантійські джерела невипадково називають слов'ян гетами (предки тиверців), а Феофілакт Сімонатта прямо говорить: "Слов'яни раніше називались гетами". Звернемо увагу на факти, які незаперечно доказують тотожність слов'ян і гетів[3]. Уже історики XIX ст. зауважували тотожність слов'ян і гетів. Тотожність одягу, озброєння, побутових особливостей бачили такі фахівці в галузі славістики, як Чертков і Дринов[4]. Про слов'янське населення Дністро-Дунайського межиріччя, його культуру, побут, звичаї, релігію писав Д.Я.Самоквасов, який бачив у загальному масиві дакійського етносу слов'янські племінні об'єднання, які локалізував у басейні Нижнього Дунаю і в Подністров'ї. Особливо розвинулись в окремий етнос, на думку дослідника, слов'яни, у час завоювання Римом Дакії. Розпад під ударами Римської держави фракійської коаліції народів кристалізувало слов'янський етнос[5]. На близькість проживаючих у Дністро-Подунав'ї гетів і слов'ян, наголошував дослідник Ф. Браун[6]. Дакійські елементи мистецтва і культури у слов'ян Подунав'я і Подністров'я прослідкував радянський дослідник В.А.Городцов[7]. Схожі точки

зору на розвиток слов'янського етносу в Дністро-Дунайському регіоні розвивали румунський дослідник А. Нанко і чеський І. Піг[8]. Галицький історик О.Партицький у своїй роботі "Старинна історія Галичини" на численних прикладах теж доводив тотожність гетів і слов'ян Дністро-Подунав'я[9]. Сукупність історичних, археологічних і лінгвістичних матеріалів була проаналізована В.В.Мавродіним, який дійшов висновку, що стародавній народ гети Дністро-Дунайського межиріччя це пізніша південно-західна гілка східного слов'янства[10]. Такі твердження радянського історика В.В.Мавродіна змусили звернутися до цього регіону археологів і антропологів, які внаслідок всестороннього вивчення археологічних матеріалів прийшли до висновку, що в Дністро-Дунайському регіоні сформувалась особлива південно-західна гілка східного слов'янства в етнічному складі якого дакійські елементи займали певне місце[11]. На наявність давніх слов'ян у Прикарпатті і Подністров'ї і Подунав'ї вказував і Н.С.Державін, який вважав карпів-хорватів одним автохтонним слов'янським етносом. Присутність древніх слов'янських топонімів у Дакії наголошував, Н.С.Державін, а також знайдені грецькі і римські написи, що свідчать про наявність тут слов'ян, підтвердження археологічні і антропологічні не залишають сумніву про давнє походження слов'ян у цьому регіоні. Очевидно, доказом древності слов'ян у цьому регіоні, їх економічного і політичного розвитку можуть бути свідчення римських істориків про венедів-слов'ян, які переросли у численні народи антів і склавінів. Римський історик Йордан поселяє склавінів у межиріччях Дунаю, Дністра і Дніпра. Прокопій Кесарійський, Маврикій локалізують антів і склавінів у Дністро-Дунайському регіоні Карпатах і Прикарпатті[12]. В.В. Мавродін уточнює: від пониззя Дунаю до Дністра і вверх по течіях рік Дністра і Прута, де в літописний час проживали тиверці, уличі, хорвати, які складали одну етнокультурну спорідненість, відому в VII ст. за свідченнями К.Багрянородного, як Велика чи Біла Хорватія. У час давньої Червоної Русі: Нижнє Подунав'я, Молдавія і Буковина були складовою територією Галицької Русі. Численні слов'янські міста у Нижньому Подунав'ї, що автохтонно простягаються у Галичину, тобто до Верхнього Подністров'я з Нижнього Подунав'я яскраво підтверджують існування з римського часу слов'янського землеробського поселення у цьому регіоні[13].

В.В.Мавродін вважав, що, власне, у цьому землеробському населенні, а тобто у середовищі гетів і даків кристалізувався етнос прото-слов'ян. В своїх зауваженнях по цьому питанню він

писав; "Римські і ранньовізантійські письменники називають слов'ян гетами, а Фіофілакт Сімокатта прямо говорить, що раніше слов'яни називались гетами''. В.В.Мавродін доводив і антропологічну тотожність дако-гетів і слов'ян і вважав їх одним і тим же народом Подунав'я і Подністров'я. Очевидно, наголошував дослідник, що гето-слов'яни це пізніші тіра-гети - слов'янські племінні об'єднання уличів і тиверців, де не виключає і вплив останніх на формування Прикарпатських хорватів[14]. Розглянувши середньовічні джерела і співставивши їх свідчення з свідченнями повісті минулих літ; „Сидять бо вони по Бугу і Дністру і до моря" - академік І.І.Срезневський прийшов до висновку, що тиверці і уличі- це конкретні племінні князівства, що входили у царство антів[15]. Такої ж думки дотримувався і А.А. Спіцин, який вважав, що слов'янські старожитності понизз я Дністра цілком ототожнюються з тіра-гетами (тиверцями), яких вважав прямими нащадками антів. Самі ж анти, на думку А.Спіцина, консолідувались у політичне тіло «варварську державу», яка розвинулась під впливом гето-дакійської держави Децебала і Бурвісти складовим князівством якої слов'яни і були в минулому[16].

Для вирішення питання етногенезу Дністро-Дунайських слов'ян і локалізації слов'янського етносу у цьому регіоні особливо важливе значення мають свідчення твору Йордана „Про походження і дії Гетів". Алан за походженням, придворний готський літописець, уродженець Нижнього Подунав'я, він, очевидно, особисто стикався з слов'янами, мав про них всестороннє уявлення. У жодного іншого із ранньосередньовічних авторів ми не знаходимо таких історично-конкретних свідчень про Дністро-Карпато-Дунайський регіон. Він характеризує нам стародавні племінні назви слов'ян, сучасні їх назви того часу, розповідає про їх поділ на союзно-племінні групи, територію проживання, їх війни із готами у III-IV столітті. При усіх цих обставинах Йордан досить стисло, хоча однозначно і не суперечливо подає розселення слов'янського етносу. Без свідчень Йордана ми не могли б уявити собі повноти усієї картини проживання слов'ян у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні у II-VI столітті. Звістки про них починають з'являтися у візантійських джерелах, починаючи з доби Юстиніана у зв'язку із масовим вторгненням слов'ян у володіння імперії. Йордан же висвітлює нам попередній час і відтворює слов'янську історію у час формування у них варварської чи навіть ранньофеодальної державності у III-IV столітті. Хоча у III-IV ст. слов'янське суспільство зберігало ще багато ознак військово-общинного суспільства з елементами ра-

бовласництва у них уже починають появлятися общинні центри у яких починається концентруватися торгово-реміснича і політична знать. Оскільки на ці центри постійно нападають римляни і готи Йордан з цього приводу наголошує: „Громади і міста знаходяться у них серед лісів і боліт”[17]. Отже, із цього нами інтерпретованого повідомлення, можна зробити припущення про наявність у III-IV ст. у склавінів Дністро-Подунав’я зародків торгово-ремісничих центрів у яких не виключається наявність і політичної організації, інакше не можна зрозуміти яким же чином через пів століття слов’янський етнос у даному регіоні, як зауважив В. П. Петров, „беззбройний народ робиться войовничим і озброєним і сама війна стає професією окремої станової групи”[18]. Цілком очевидно, що швидкий політичний і соціально-економічний розвиток слов’ян у Дністро-Дунайському міжріччі відбувся тому, що дана територія була воротами до кордонів Римської імперії, що зумовлювало концентрацію слов’янського етносу. Внаслідок самої концентрації і впливу чорноморсько-середземноморських цивілізацій, очевидно, економічний і політичний розвиток у даному регіоні проходив дуже бурхливо, про що свідчать археологічні джерела. Не дивлячись на те, що тут археологічно зустрічаються різноманітні культури, венеди Прикарпаття і Подунав’я являються могутнім і сталим етносом вивчаємого нами регіону. Швидкий їх розвиток можна пов’язувати із тими обставинами, що територія Дністро-Дунайського міжріччя входила у сферу економічних і політичних інтересів римської і пізнішої візантійської імперії.

Внаслідок експансії Римської рабовласницької держави на фракійський світ у Дністро-Нижньо-Дунайському регіоні починають формуватися певні державні утворення. В.Ю.Мурзін і Ю.В.Павленко допускають участь слов’ян у формуванні державності у даків у I ст. н. е. Очевидно, державне утворення, на чолі якого стояв Буре-Віст (Буря і Вість), окрім даків складали і гети-слов’яни. Дане державне утворення включало в себе поселення Подністров’я і Карпат. На нашу думку, державне утворення Буре-Вісти включало в себе військово-політичні союзи тіра-гетів пізніших тіверців, і прикарпатських карпів-хорватів Дністро-Подунав’я. Воно і лежить в основі слов’янської державності, яку унаслідувала староукраїнська держава IX-XIII ст. і Галицька Україна зокрема[19].

Згідно свідчень літопису, на схід від хорватів, які проживали у Прикарпатті і у верхньому Подністров’ї проживали дуліби, на південь від дулібів проживали древні слов’яни - уличі і тиверці. Дуліби тоді жили по Бугу, де нині волиняни, уличі і тиверці

проживали тоді по Дністру і присідали до Дунаю[20]. Деякі інші свідчення Х ст. про уличів, червлян подає нам географ Баварський Хст. Він зауважує, що уличі - народ чисельний, який має велику кількість міст, є стародавнім народом, міста їх червлян існують у них з незапам'ятних часів до сьогоднішнього дня. Археологічні джерела теж доповнюють ці свідчення і говорять, що у IX-X ст. у басейні середнього і нижнього Дністра і нижнього Дунаю проживало слов'янське населення. Основне слов'янське населення Подністров'я складали хорвати, уличі і тиверці, які проживали також у нижньому Подунав'ї і не виключно, що складали одне політичне об'єднання[21].

Здавна на Дністровському обширі слов'яни вели землеробський спосіб життя, торгували хлібом, шкурами звірів, медом, воском, сіллю. Така відлагоджена торговельна система у них прослідковується вченими із часу присутності у регіоні Римської рабовласницької держави. Власне, з цього часу Дністер фіксується джерелами, як велика торгова магістраль, яка зв'язувала слов'янське населення верхнього Подністров'я з торговими ринками Подунав'я і Причорномор'я .Такий глибокий взаємозв'язок з греко-римським світом прискорював розвиток слов'янського суспільства Дністро-Дунайського регіону.

У IX ст. Подністров'я увійшло до складу Української держави, про що свідчать літописні свідчення. Київський літопис сповіщає, що перші київські князі дуже довго воювали з уличами і тиверцями. Київський князь Олег вів довготривалу боротьбу з уличами і тиверцями так і не зумів підкорити останніх[22].

В поході під 907 роком слов'яни Дністро-Подунайських земель: хорвати, тиверці, згадуються як союзники київського князя, які спільно з останнім беруть участь у поході на Візантію[23]. За свідченнями візантійських джерел, землі хорватів, уличів і тиверців складали певну державу, Велику чи Білу Хорватію, яка за висновками вчених XIX ст. проіснувала до X ст. і складали окрему локальну етноструктуру, можливо державність і тільки у X ст. внаслідок кровопролитних воєн були остаточно включені у староукраїнську державу. Володимир Святославович, великий київський князь, остаточно включив Дністро-Дунайські землі до складу Української держави у 992-993 роках.У цей же час на слов'янське населення Дністро-Дунайського регіону було поширено християнство. Влада великого київського князя, етнічна близькість дністровських і дніпровських слов'ян, християнство остаточно злила слов'ян дністро-подунав'я у староукраїнський етнічний масив, українську єдину культурну і політичну структуру. За століття впливу Київського політичного і культурного

центру, населення середнього і нижнього Дністра і нижнього Подунав'я набрало рис загальноукраїнської народності. Однак, вплив київського центру у XI ст. послаблюється і відчувається, що укріплений за час мирного розвитку X- XI ст. могутній політичний центр стародавніх хорватів який перетворився за цей час у торгово-економічний і політичний україно-галицький центр, як виражаються джерела, Галицьку Україну, поступово з плином часу витісняє київський вплив з Дністро-Дунайського пониззя. Як засвідчують джерела, у XI ст. у даному регіоні посилюється вплив Галича, місцева аристократія, торгово-реміснича знать підпадає під галицький політичний вплив. Політичне і економічне зміцнення галицьких князів привело до того, що Дністро-Подунав'я перетворилося дуже швидко у галицьке пониззя і стає вотчиною великих галицьких бояр. Як свідчать джерела, внаслідок сталої торгівлі, передового землеробства Галицьке князівство в XI ст. перетворилось в одне із наймогутніших князівств стародавньої України-Русі. До 1100 року Галицька земля із Дністро-Дунайським пониззям вийшла з під влади київських князів. Галицьке пониззя і область нижнього Подунав'я спочатку належало Перемишльському князю Ростиславу, який контролював дністро-дунайську торгівлю, що дозволило останньому швидко перетворитися у могутнього центральноєвропейського володаря. Пізніше галицьке пониззя, Дністро-Дунайські землі належали Перемишльському князю Володарю, а по розподілі між братами земель Теребовлянському князю Васильку, який за даними джерел „розбудував і укріпив городи на Дунаї". По смерті старших Ростиславовичів у 1124 р. Володимирко Володаревич, що князював в Перемишлі переносить столицю князівства в Галич на Дністер. Звенигородом під зверхністю Володимира Галицького правив Іван Ростиславович, син померлого брата Ростислава. В цей же час, забравши у Івана Ростиславовича Перемишль, Володимирко Галицький наділив Івана галицьким пониззям у склад якого входила Буковина, майбутня Молдавія і нижнє Подунав'я. У склад території Галицького пониззя входили наступні міста з слов'янським населенням: Текучий, Хотин, Белгород, Килія, Малий Галич, Берлад і другі. В цей час вивищується у Галицькому пониззі місто Берлад, який Іван Ростиславович перетворює у свою удільну столицю, у зв'язку з чим був прозваний Берладником[24]. Ряд дослідників зауважують, що укріпленням в Дністро-Дунайських землях остаточно кристалізувалась Галицька земля, яка у складній боротьбі за міжріччя Дунаю і Дністра зштовхнулась з торгово-економічними інтересами сусідніх князівств, зокрема київським і волинським. Боротьба закінчилась

тим, що сусіди змушені були визнати за Ярославом Осмомислом Дністро-Подунав'я. В результаті широкої колонізації пониззя Дністра , Прута і Серета з виходом на устя Дунаю і у Чорне море тут внаслідок впливу галицької політичної організації зміцнюються такі галицькі центри: Дрествин, Черн, Берлад, Білгород, Романів Торг, Текучий, Малий Галич, і другі. У цих містах було зосереджене підпорядковане галицькому князю населення , над яким, як зауважує літописець, „судив ряд Ярослав Осмомисл, затворивши ворота Дунаю". Тут проживали „галицькі вигонці", „промишляли галицькі рибалки", концентрувалась „галицька причорноморська торгівля". На „галицьких увозах"- концентрувались пристані для кораблів, складами під різні товари із різних країн. Тут за даними археологічних джерел, можна було бачити кораблі із Візантії, нагружені грецьким олевіром, винами, паволоками, шовками, угорські товари: скло, мармур, коні, різноманітні угорські чеські, німецькі, польські товари. Українська держава, Галичина, як її складова частина торгували хлібом, медом, хутрами, сіллю. Галицька Україна з її подунайськими територіями у XII ст., відігравала важливу роль у міжнародній торгівлі[25]. Без сумніву, наголошував К.Марс, у економічному і стратегічному розумінні Дністро-Дунайське пониззя, Молдавія складали могутню частину Галицької держави, яка давала великі доходи галицьким князям, які збагачуючись, ставали настільки могутніми, що своєю політичною діяльністю могли впливати на політичні процеси у Центрально-Східній Європі[26].

При Ярославі Осмомислові Галицька земля староукраїнської держави досягла значної могутності. Її Дністро-Дунайське пониззя було широкою торгово-економічною зоною, облаштованою для цього містами, такими як Баня, Сучава, Нечюн, Хотин, Коломия, Келія, Белгород, Городок, на Черемоші Чернівці, Берлад, Серет, Черн, Яський Торг, Романів Торг, Корочюнів Камінь, Малий Галич. Торгівля велась на усьому обширі Галицького князівства, так і особливо інтенсивно у його Дністоро-Дунайському пониззі. Тут здебільшого вона була міжнародна. В цей час Дністро-Дунайське пониззя послуговувало галицьким можновладцям зв'язуючою ланкою між Галичиною і Візантією, Болгарією, Генуєю, Німецькими землями. Основним таким міжнародним торговим форпостом Галицького князівства у XI-XII ст. було м. Берлад, а у другій половині XII-XIII ст. м. Малий Галич. Джерела, в тому числі й археологічні, наголошують у цей час староукраїнська держава, й Галицьке князівство зокрема торгувало хлібом, сіллю, воском, лісом, медом, хутрами, рибою. Із відомої грамоти «Івана Ростиславовича, князя Берладського від

Галицького стола» , яку вчені датують 1134 роком ми взнаємо, що Малому Галичі, Берладі, Текучому і в других галицьких містах Дністро-Дунайського пониззя, знаходились склади з різними товарами, як місцевих галицьких купців, так і купців угорських, руських, чеських[27].

Із Дністро-Дунайських галицьких «увозів» відправлялись «галицькі кубари»-кораблі у різні кінці торгового світу. Таким чином, галицьке північне Причорномор'я у XI-XII ст. розвинуло широкі торгово-економічні зв'язки з Києвом, Чехією, Угорщиною, Польщею, Візантією, Німеччиною, про що свідчить нам не тільки грамота Івана Ростиславовича князя Берладського, а київський Печерський патерик під 1084 роком, згідно свідчень якого, у 1084 р. «київський князь не пустив для торгівлі в Київ гостей з Галича і лодій із Перемишля» і, як зауважує літописець, «не було солі в усій Руській землі». Із даного свідчення видно, що галицька торгівля у XI ст. мала вплив на усі сфери староукраїнської держави. Вона за висновками радянських вчених була настільки розвинута, що до монголо-татарської навали була поряд з київською досить конкурентною і інколи витісняла київську, що заставляло київських можновладців політичними заходами захищати від галицьких торговців київські торговельні кола, які терпіли великі збитки від «галицьких гостей» і їх дешевої і якісної продукції[28].

Радянський дослідник В.Т.Пашуто вірно наголошував, що могутня галицька торгівля, могутній галицький етнос у Дністро-Дунайському пониззі Галичини у XI-XIII ст. не міг появитися на пустому місці. Він повинен був мати свої історичні корені. Його галицьке коріння, на думку дослідника, сягає у слов'янський час, коли тут у Подністров'ї проживали хорвати, уличі і тиверці. На думку дослідника, така їх автохтонність зберігалась і в «давньоруський час», тобто у час могутності України-Русі в X-XIII ст., і тільки монголо-татари вступивши в галицьке пониззя зруйнували, стерли з лиця землі, його бувалу квітучість, міста і широкомасштабну міжнародну торгівлю перетворивши нижнє Подністров'я і Подунав'я староукраїнської держави у пустир, у який у XIV- XV ст. вселились волоські пастухи, які змішавшись з рештками галичан і їх розвинутою галицькою державністю, утворили на цих землях за староукраїнськими (галицькими державними традиціями) Молдавську державу[29]. На думку дослідника Г.Б. Федорова, уся цивілізація Дністро-Подунав'я була улаштована першою слов'янською колонізацією ще у IV-VI ст. Власне, у цей час і виникли у Дністро-Подунав'ї і міста[30].

Радянський академік М.Н.Тіхоміров вважав, автохтонність галицьких міст на нижньому Дністрі і Сереті можна прослідковувати у продовж багатьох віків, а тобто від часу вселення у цьому регіоні слов'ян до часу їх розквіту у «староруську добу», коли ними володів знаменитий Ярослав Осмомисл Галицький. Особливу роль у час Ярослава Осмомисла у торгівлі на галицькому пониззі, на його думку, відігравали такі міста як Романів Торг і Текучий, Берлад і Малий Галич[31]. На схід від ріки лежав Берлад, неподалеку від злиття Серету з Дунаєм, Малий Галич, зауважував дослідник. Усе це стародавній слов'янський край галицьких вигонців уличів, тиверців, край який захищав Галицьку державність на півдні декількома тисячами хоробрих людей. Завдяки улаштуванню його, галицькі князі були захищені від печенізько-половецького світу .Цей край здавна стояв на межі слов'яно-римського і у продовженні русько-візантійського сусідства суперництва за устя Дунаю. Тільки монголо-татари могли розорити такий добре влаштований в економічному розумінні галицькими князями Дністро-Дунайський край, на який вони здавна мали усі історичні права[32].

Усі свідчення наголошують на тому, що галицькі князі унаслідували усі Дністро-Дунайські землі і утвердились у них по ослабленню київського центру і зуміли повністю провести політику так, що ці землі залишались невід'ємною складовою Галичини до занепаду староукраїнської держави під ударами монголо-татар у XIII столітті. Джерела дають нам усі підстави наголошувати, що міжріччям Дунаю володів уже перший досить могутній Перемишльський князь Ростислав, який зумів злучити в одну державну інфраструктуру Дністро-Подунав'я і Тмутараканське князівство. З цього приводу Д. Зубрицький наголошував, що Ростислав в середині XI ст. внаслідок своєї енергійної політичної діяльності зумів заволодіти обидвома великими волостями - Галичиною і Тмутараканью, розширивши тим самим свою державу від Карпатських гір до передгір'я Кавказьких хребтів, від берегів Сяну, Дністра, Карпатських гір до ріки Кубань і Чорних гір. Володіючи Галичиною і Тмутараканью Ростислав контролював і Дністро-Подунав'ям і усією дністро-дунайською торгівлею, що давало йому великі багатства і політичний вплив на сусідні європейські країни, в першу чергу Візантію і Угорщину, що очевидно, і було причиною його одруження з угорською принцесою Ілоною-Ланкою, дочкою угорського короля Гейзи1.Така його могутність із-за володіння і контролю усією Причорноморською торгівлею налякала Візантію, що заставило імператора отруїти Галицько-Тмутараканського князя Ростисла-

ва[33]. Київський літопис з цього приводу зауважував: «Коли Ростислав Володимирович сидів у Тмутаракані і брав данину в Касогів і в інших землях, то греки убоявшись його послали до нього з обманом Катепана І коли той прибув до Ростислава, увійшов йому у довір'я...- отруїв останнього. І був же Ростислав доблесним у бою, на зріст статний і красний лицем[34].

Особливо укріплюються позиції Галичини у Дністро-Дунайському пониззі у час синів Ростислава Володаря і Василька, особливо тоді, коли останній по розподілі батькової спадщини став князем Теребовлянського князівства невід'ємною частиною якого було Дністоро-Дунайське пониззя, на яке, як наголошував київський літопис, князь Василько намагався переселити болгар і яке вважав своєю територією. У подальшому Володимир перемишльський, скріпивши в одну політичну структуру Галичину, ще більше укріпив свої позиції у Галицькому Дністро-Подунав'ї. Джерела говорять нам, що багатство Володимира текло до стольного Галича із дунайських міст. З Дністро-Дунайських володінь своєї держави отримував він і військову допомогу у війнах, які проводив за сферу впливу у Центральній Європі і в феодальних війнах в Україні-Русі. Із сукупності свідчень ми бачимо, що усі сусідні князі проводили військові кампанії з галицьким князем на Дністро-Дунайському пониззі, намагаючись відібрати у нього ці землі і, таким чином, перехопити прибуткову галицьку торгівлю в свої руки. Однак, пріоритет у даному регіоні у продовж XI-XII століттях галицьким князям, які за свідченням літопису, улаштовували його економічне життя. З Дністро-Подунав'я, як вважають дослідники, перемишльський князь Володар посилав торгові лодьї до Києва, його брат Василько для збільшення торгово-ремісничого люду намагався переселити болгар, їх правнук Ярослав Осмомисл «По Дунаю міста розбудовував, суд рядив до Дунаю, зачиняв ворота Дунаю». Здається правий радянський дослідник В.Т.Пашуто, наголошуючи, що галицькі князі як зіницю ока берегли Дністро-Дунайське пониззя. Там згідно свідчень джерел, були «сторожі Василькові», стояла «сильна засада Ярославова» стояли «кубари галицькі»-торгові кораблі, під охороною великої кількості добре укріплених міст з великою кількістю галицьких воїнів. Таким галицьке пониззя залишалося аж до XIII ст., про що ми бачимо із свідчень Галицько-Волинського літопису, яке Данило Романович перетворив у могутній форпост проти монголо-татарів[35].

У кінці XII - поч. XIII ст. Дністро-Дунайське пониззя переходить до наймогутнішого володаря України-Русі цієї доби «Самодержця України-Русі - Романа», який своїми переможни-

ми походами в степ, розгромом половецьких військ забезпечив цьому регіону своєї держави стабільний розвиток, широкомасштабну зовнішню і внутрішню торгівлю, яка була предметом збагачення староукраїнської знаті і її володаря. Роман, як вірно наголошує літописець, ревно наслідував свого прадіда Володимира Мономаха, що теж в свій час «тримав посадників по Дунаю»[36].

Володарювання Дністро-Дунайськими землями Українською державою у X-XIII століттях зближувало її з стратегічним союзником - Візантійською імперією. Такі прямі союзні стосунки, як свідчать джерела Української держави, існували ще з часу Володимира великого, були укріплені Володимиром Мономахом і рядом других більш чи менш знаменитими володарями староукраїнської держави. Що стосується регіональних взаємин, то ми бачимо, що Галицька Україна у XI-XII ст. з Дністро-Подунав'ям сама входить з Візантією у торгово-економічні, а згодом і політичні стосунки, що видно із літопису, який наголошує: «Повели дівку Володареву за царевича, за Олексича». Візантійські джерела цього часу, Анна Комнин відмічає, що з допомогою у Цареград приходив князь Василько з гірським полком. В цей же час сусідство з Візантійською імперією і Половецькою державою у регіоні Дністро-Подунав'я прослідковується і по наших джерелах. Київський літопис наголошує, що у 1091 році Василько Ростиславович теребовлянський разом з половцями спустошили Польщу[37]. Така сукупність фактів внаслідок їх аналізу дають право говорити про дружні стосунки Галицької України з сусідніми Візантійською та Половецькою державами. У регіоні Дністро-Подунав'я відмічається у цей час жвава торгівля, половці знаходились з галицькими князями у дружніх стосунках, очевидно, у своєму відрізку Причорномор'я теж вели контроль за міжнародною торгівлею і були зацікавлені в розвитку міжнародної торгівлі, зокрема з Дністро-Подунав'ям Галичини. Сам факт походу галичан з половцями на поляків може послуговувати цьому нашому здогаду певним підтвердженням[38].

Можна припускати, що уже у час перемишльського Ростислава чи його сина Володаря Ростиславовича Галицька Україна уособлювала собою централізоване князівство, що включало у себе Дністро-Подунав'я і було тим джерелом, яке утверджувало могутність галицьких володарів[39]. Великого успіху у включення Дністро-Подунав'я в галицьку державну інфраструктуру, на думку А.Н. Насонова, добився Василько теребовлянський, який володіючи останнім з удільного володаря перетворився у могутнього володаря Дністра і Дунаю, сконцентрувавши в руках

усю ключову дністро-дунайську економіку. Про економічну могутність Василька говорить хоча факт виплати 2000 гривен полякам за полоненого брата Володаря. У його час Теребовлі стає стольним центром Дністро-Дунайського пониззя, у цей час уся політика Теребовлі була спрямована на посилення влади княжіння у цьому регіоні[40]. По смерті Василька уся влада концентрується в особі Володимира Володаровича, як старшого в роді Ростиславичів, який переносить столичний центр до Галича. Характерно, що уже в цей час в державній структурі Дністро-Подунав'я ми знаємо два Галича- Галич Дністровський і Галич Дунайський, який у XI-XII ст. знаходились у єдиній політичній і торгово-економічній інфраструктурі, про що наголошує нам грамота Івана Ростиславовича Берладника, що Іван Ростиславович утримував Малий Галич (на Дунаї) і Берлад від Галицького стола[41]. Дані свідчення можуть тільки наголошувати про більш ранній період політичної історії, який можливо розпочав свій відлік у греко-римський час, можливо у час коли стародавні слов'яни внаслідок свого політичного і економічного розвитку привели до злучення Дністро-Подунав'я у одну економічну і політичну інфраструктуру, про що ми уже наголошували[42]. Що стосується історичних джерел про історію Галича і Галичини у час Української держави X-XIII ст., то її історична місія виявляється на сторінках вітчизняних джерел уже в XI ст., а тобто з 1084 року, коли київський князь, згідно свідчення Печерського патерика не пустив гостей Галича і лодій із Перемишля. Із даного повідомлення ми бачимо, що Галич по значимості після стольного Перемишля стоїть по своїм торгово-економічним спроможностям на другому місці в торгово-економічній системі Перемишльського князівства. Другою є згадка про Галич під 1125 роком польських джерел, згідно свідчень яких Володар після погрому поляків утік з Перемишля в Галич збирати нове військо. Із цього свідчення ми теж бачимо, що Галич у першій чверті XII ст. і у військовому розумінні теж стояв на другому місці після стольного Перемишля. У подальшому історія Дністро-Подунав'я пов'язується з Галичем дністровським, коли у 1141 р., Перемишльський князь Володимир Володаревич переноніс столицю у Галич. Уже з 1144 по 1153 рік Галич відіграє ключову роль у політичній соціально-економічній історії Дністро-Подунав'я. У цей час, як наголошують джерела, галичани, намагаються управляти усією Галичиною і своїм Дністро-Дунайським пониззям зокрема. Вони розпоряджаються за своїм бажанням галицьким столом, запрошують на нього із галицького пониззя із Берладі Івана Ростиславовича Берладника. Аналіз

джерел дає право наголошувати, що у XI ст. галичани вважали Дністро-Дунайське пониззя своєю галицькою областю, у якій галицький князь тримав свою «засаду». Тут же, на думку О.О. Шахматова, тримав військову і політичну адміністрацію по збиранню данини Іван Берладник від галицького стола[43].

За обставин утримання у Дністро-Подунав'ї сильної галицької адміністрації, галицький князь, вважав А.А. Насонов, у XII ст. міцно контролював Причорномор'я, у якому раніше господарювали «ромеї» і завдяки цьому міг запроваджувати у Галицькому князівстві «ромейську політичну і торгово-економічну систему». Галичина XII ст. більше походить на візантійсько-провінційну область ніж на одну із адміністративно-політичних одиниць України-Русі, хоча київський літопис і називає її у політичному розумінні Галицькою Україною. Однак, це не заважало Візантійській імперії теж вважати Галичину своєю складовою частиною, називати «Галицького архонта», галицького князя, васалом візантійського імператора, який з дозволу імператора володіє Дністро-Подунав'ям[44]. Однак, як би не розглядати політичні амбіції візантійців, археологічні матеріали наголошують, що у IX-XII ст. тут проживало слов'янське населення , яке, як зауважує і київський літопис, «присідало до Дунаю», завжди тяжіло до слов'ян Галичини і складало з ними одне етнічне і політичне угрупування, концентруючись у ключових містах регіону Берладі і Малому Галичі[45]. На нашу думку, амбіції і тенденційність візантійських історичних джерел щодо Дністро-Подунав'я не підтверджуються ніякими іншими джерелами, оскільки Візантія на початку XI ст. фактично втратила свої придунайські володіння, передавши їх на утримання і захисту Українській державі[46]. Як наголошувалось вище, що коли роль Києва у цьому регіоні ослабла, Візантія знову пішла на військово-політичний союз з могутніми галицькими князями, який підкріпив його шлюбом з дочкою Перемишльського князя Володаря і «царевича Олексича», що зафіксовано нашими літописцем. Ряд дослідників вважає, що найбільш широкомасштабну політику у Дністро-Подунав'ї проводив теребовлянський князь Василько, який «бажав населити його болгарами, переселити за допомогою союзу з половцями сюди й ляхів». Власне Василько теребовлянський створив у Подунав'ї плацдарм з якого тримав зв'язок з усіма центральноєвропейськими країнами, дотримуючись союзу з Візантією. Могутність Василька теребовлянського у нижньому Подунав'ї у кінці XI поч. XII ст. очевидна, він допомагає Візантії з гірським полком, з його владою рахуються половці і постійно допомагають йому у його зовнішньополітичних кампаніях то

проти поляків, то проти угрів. Василько залишається одним із найвпливовіших і наймогутніших князів і в Україні-Русі, про що може говорити факт признання за ним Теребовлянського князівства і Дністро-Дунайського пониззя українськими можновладцями на Любецькому з'їзді у 1097 році. Про могутність Василька говорить факт його осліплення...[47].

Стратегічно важливим для України-Русі вважав Дністро - Дунайське пониззя великий київський князь Володимир Мономах. В 1116 році він, як свідчать літописи, послав Івана Войтишишича і посадив своїх посадників по Дунаю від Дерста до Келії. Про дальшу долю посадників Володимира Мономаха ми нічого не знаємо. Однак знаємо, що Володимир Мономах завжди був у тісному союзі і приязних стосунках з Васильком теребовлянським, вони разом відібрали Волинь у Ярослава волинського і посадили у ньому сина Володимира Мономаха. За цю послугу Володимир Мономах долучив до Василькових володінь у Подунав'ї і свої міста із цього часу, а тобто з 1116-1117 року усе гирло Дунаю перейшло у володіння теребовлянського князя Василька. Із цього часу, до кінця XII ст. Дністро-Дунайське пониззя повністю контролювалося галицькими князями. У Берладі, за свідченням джерел, розміщувався галицький торговий флот «галицькі кубари», склади з безліччю різних товарів, знаходились галицькі риболовні артілі. Дністро-Подунав'я брало активну участь у політичному житті Галичини, як свідчать джерела, усі міста Подунав'я підтримували законні претензії Івана Берладника на галицький стіл. У час смути в Галичі і вигнання Івана Берладника з столиці, Іван без будь-якого опору зайняв міста Подунав'я і як наголошує літопис «були усі раді йому». І тільки могутність столичної військово-політичної організації, очолюваної князем Ярославом Осмомислом, заставило галичан Дністро-Дунайського пониззя визнати своїм володарем Ярослава. З цього часу Дністро-Подунав'я повністю підкорилося цьому визначному князю. Тут, як наголошує літописець, стояла «засада Ярослава»[48]. Цілком очевидно, що могутній князь Ярослав, що «затворив Дунаю ворота, суди рядячи до Дунаю» дуже швидко втамував претензії Івана Берладника, розігнавши своїми «залізними полками» ополчення Івана і знову встановив контроль Галичини у пониззі. Джерела розповідають нам про великі діяння Ярослава Осмомисла, який міста по Дунаю розбудував, заселивши їх торговими людьми. І це не помилка літописця. Ці свідчення підкріплюються і другими джерелами. Знайдений список городів руських дальніх і ближніх, який вчені датують XIII-XIV ст. реально відповідає часу могутності Галицької України, а тоб-

то XII-XIII ст.[49]. В списку цьому читаємо: «а з цієї сторони Дунаю при усті Дністра над морем: Бєлгород, Черн, Яський Торг, на Пруті ріці Романів Торг, на Молдові Нечюн, в горах Корочюнів Камінь, Сучава, Серет, Баня, Чечюн, Коломия, Городок на Черемоші, Хотин на Дністрі». Якщо поглянути на карту, вірно зауважував російський дослідники М.Погодін, М.Барсов, то усі ці міста знаходяться на шляху із Подунав'я на Галич, тобто у стародавніх кордонах Галицького князівства[50].

Якщо за даною картою розглядати економічний і політичний розвиток цих Дністро-Дунайських міст, то стає очевидним, що у найстародавніші части Дністро-Дунайське пониззя залежало від влади Перемишля, пізніше від регіонального центру Теребовлі, який закріпив за Галичиною остаточно ці землі. Вивищення Галича Дністровського у першій половині XII ст. при наявності Малого Галича на Дунаї, і це видно на карті, злучує цей регіон в одну етносистему, як політичну, так і економічну, про що наголошує нам «Слово о полку Ігоревім», згідно свідчень якого Ярослав Осмомисл «Затворив Дунаю ворота..., по Дунай суд рядить». Вислів «по Дунай суд рядить» чітко описує нам володіння Галицького володаря, що ми споглядаємо і на карті[51].

Існування такої політичної і економічної галицької структури у Дністро-Подунав'ї прослідковував і радянський дослідник А.І. Насонов, який вважав, що така монолітна «галицька державна структура» дійсно існувала у XI-XIII століттях і проіснувала вона, на думку дослідника, до татаро-монгольського нашестя, охоплюючи території Дністро-Дунайського пониззя, (від нижнього Галича), охоплювала майбутню Молдавію, Буковину, Карпати, усе Прикарпаття і Подністров'я і закінчувалася подністровським Галичем[52]. Нещодавно нову гіпотезу щодо галицького Дністро-Дунайського пониззя висунув український історик М.Ф. Котляр, який у своєму дослідженні вважав, що кордон Галицького князівства часів Ярослава Осмомисла проходив по середині ріки Дністер в районі Ушиці, Бакоти, Василіва, Калюса. У Дністро-Дунайському пониззі, на його думку проживали якісь «руські поселенці», «бродники», «руська вольниця», яких один час очолював Іван Берладник, захоплюючи галицькі торгові кораблі, руйнуючи там галицьку торгівлю. Таким чином, робить висновок М.Ф. Котляр, усі ці бродники у Дністро-Подунав'ї розладнювали політичні стосунки Половецьких ханств, Візантійської імперії, Угорського королівства, Польських князівств і Галицького князівства. Міцна влада Ярослава Осмомисла до Дунаю, на думку М.Ф. Котляра, є перебільшенням літописця[53]. Досить туманні формулювання М.Ф. Котляра не дають нам зро-

зуміти, як такі могутні володарі Галичини, як Ростислав, Володар, Володимир Володаревич, Василько теребовлянський, Ярослав Осмомисл, що своїми «залізними полками» відчиняв ворота Києву, не змогли справитися з «берладниками», так називаємою М.Ф. Котляром дністро-дунайською вольницею. Незрозуміло як проводила б торгівлю Українська держава у X-XIII ст., якщо б вона не з'ясувала ці життєво важливі питання. Отже, М.Ф. Котляр всупереч сукупності джерел, включаючи археологічні, не бачить присутності Галичини у Дністро-Дунайському пониззі. Археолог Б.О.Тимощук, на думку М.Ф.Котляра, перебільшує присутність слов'ян і галичан у Дністро-Дунайському пониззі. Згідно з висновками М.Ф. Котляра галицькі князі у продовж XI-XIII ст. відсиджувалися за галицькими мурами і споглядали, як там бродники, розбійники улаштовували собі вольницю[54].

Зауважимо лиш, що така позиція М.Ф. Котляра повністю антинаукова навіть з позицій визначних радянських вчених, таких як В.Т.Пашуто, М.Н.Тіхомірова, Б.О.Рибакова, де останній, проаналізувавши усі джерела, не сумнівався в існуванні «Західноруської державності від Карпат до Дунаю»[55].

Із «досліджень» М.Ф.Котляра видно, що усі наявні документи, грамота Івана Ростиславовича, князя Бердладського, свідчення Ворскресенського літопису «Слова о полку Ігоревім» і витяги літописів В.Н.Татіщева, на які він зокрема усюди у своїй творчості посилається, ні археологічні речові матеріали, які свідчать про приналежність у XI-XIII ст. до Української держави не є достовірними[56]. У своїх висновках по Дністро-Подунав'ю київський історик М.Ф.Котляр «не може углядіти його приналежність у XI-XIII ст. до староукраїнської держави у загальному і Галицької України зокрема[57]. Дослідження М.Ф.Котляра наголошують, що бродники, вольниця Дністро-Подунав'я стояли вище по військовій спроможності ніж військово-політична організація Української держави навіть у час її найбільшого розквіту. Не зрозуміло, як так сталося, що Володимир галицький, який володів уділом у Київській землі не володів Дністро-Додунав'ям, яке, до речі, згідно свідчень В.М.Татіщева, постачало йому військо для ведення боротьби проти київського князя, а значить політично і соціально-економічно було залежним від нього, оскільки підтримувало його у військових кампаніях. Не розуміє висновків М.Ф.Котляра і дослідник із МДУ А.А.Пауткін, який вважає, що Дністро-Подунав'я завжди було частиною Галичини. Уже перший знаменитий Ростислав Тмутараканський зробив Дністро-Подунав'я своєю внутрішньою територією... Володар перемишльський і особливо Василько теребо-

влянський закріпили Дністро-Подунав'я за Галичиною остаточно. Син Володимира Володаревича - Ярослав Осмомисл отримав від батька у спадок велику державу, що простягалася від Дністра до Дунаю[58]. На запитання М.Ф.Котляра, чия була земля Нижньо-Дунайська, відповів ще вчений XIX ст. Д.Зубрицький: «Якщо б ці міста у Подунав'ї належали якійсь вольниці чи іноземній державі окрім Галицької, то вона не стерпіла би, щоб у її володіннях розміщувались шайки розбійників, яких би навіть очолював князь Іван. А це значить, що ця земля була вотчиною князя Івана, який не грабував її, а розбудовував урядував у ній від галицького стола, улаштовував склади товарів, розширював торгівлю. Ярослав Осмомисл теж мав її за свою отчину, по Дунай суд рядив. Галицькі міста на Дунаї, наголошував Д. Зубрицький, розміщувались на територіях уличів і тиверців, які у час Ярослава Осмомисла уже були гачанами[59]. В цей час у Дунайських володіннях Галицького князівства, на думку дослідника, велась жвава торгівля. Із Малого Галича і Берладі виходили в море і брали курс на Візантію, а також німецькі міста (бурги) на Дунаї галицькі купці. Галицьке Подунав'я давало великі доходи галицьким князям, ці доходи і утримували велику галицьку армію. Без сумніву, наголошував Д.Зубрицький, що Ярослав Осмомисл добре стеріг свої дунайські володіння. За таких обставин, коли у Подунав'ї стояла «Засада Ярославова», не могла там же одночасно буйствувати вольниця. Коли Іван вийшов із покори сюди ж зразу пришли добірні галицькі полки і, як зауважує літописець «утишили Пониззя» силою зброї дністровського Галича[60]. Ярослав Осмомисл, на думку М.Дашкевича, був настільки могутній, що бунт Берладника навіть при підтримці половців був швидко припинений, сам же Берладник був змушений покинути Подунайські городи і назавжди розпрощатися з своїм уділом. Самі ж претензії на галицький престол Івана може говорити про певну економічну могутність Івана Берладника, якого підтримували підвладні йому дунайські міста[61].

Стосовно Подунайських міст Галичини, то І.Шараневич вважав, що приєднані вони до Галицького князівства були Ростиславовичами по смерті Ростислава і з'єднані з Галичиною Володарем і Васильком. Володимир Володаревич розбудував Подунайське пониззя, особливою колонію з великого Галича на Дністрі, улаштував Малий подунайський Галич, поставивши залоги у найбільших містах Берладі, Текучому і других. Звідтіля вів торгівлю з усіма європейськими країнами від чого мав великі доходи. Торговельні свободи надані цим же купцям швидко перетворили ці міста у могутні торгові центри. Іван Ростиславович уря-

дував у них на правах васала, однак з правом самостійного контролю міжнародною торгівлею[62].

Український історик П.П. Толочко вважає, що район Семиграддя, Серету і Дунайського пониззя були включені у склад Галицького князівства тільки у княжіння енергійного Володимира Володаревича (1141-1153). Володимир Галицький, на його думку, був перший галицький князь, який стабілізував ситуацію у Дністро-Дунайському пониззі[63]. Його поправляє Б.О.Рибаков, наголошуючи, що Дністро-Дунайське пониззя управлялося уже Перемишльським князем Володарем Ростиславовичем, який управляв ним із Берладі. Однак, по Любецькім з'їзді він передав ці землі брату Васильку князю теребовлянському, для збільшення його володінь. У подальшому їх наслідував Володимир Галицький і його син Ярослав Осмомисл[64]. М.М.Тіхоміров вважав, що Дунайські землі Галичина закріпила за собою у час Ярослава Осмомисла, який «затворив ворота Дунаю..., по Дунай суд рядячи», приєднав до своєї держави уличів і тиверців. Могутність Ярослава Галицького на Дунаї М.Н.Тіхоміров пов'язував улаштуванням останнім широкомасштабної торгівлі через збагачення, від якої Галицьке князівство перетворилось у наймогутнішу державу «Південно-Західної Русі»[65]. Як бачимо, більшість дослідників пов'язують Подунав'я із Галичиною виключно з часом Ярослава Осмомисла, тобто з часом, коли про фактичне володіння галицьким князем Подунав'я пише багато джерел. Зокрема перший на це звернув увагу В.М.Татіщев, який характеризував Ярослава Осмомисла і його діяння в Дністро-Дунайському пониззі витягами не дійшовших до нас літописів: « Земля же його в усьому була багата, процвітала і множилася в людях. Учені майстри і ремісники з усіх країн до нього приходили і міста населяли, якими збагачувалася земля Галицька усім. По Дунаю міста укріпив, купцями населив, що торгували через море в греки і ремесла влаштовувати від своїх доходів помагав[66]. Б.О.Рибаков доповнює свідчення В.М.Татіщева витягами «Слова о полку Ігоревім»-«Затворив Дунаю ворота... По Дунай суд сядив».Усі ці свідчення є дуже похожими на свідчення татіщевських витягів: «по Дунаю городи укріпив...дунайські міста купцями населив, що відповідає історичному положенню справ у Галицькому князівстві часів правління ним Ярославом Осмомислом[67]. В цей же час Галицька земля із Дністро-Подунав'я встановлювала найширші торгово-економічні і політичні стосунки. Галицьке князівство постійно надає військову допомогу Візантії. Ми уже вище наголошували, що на допомогу Візантії ходив з гірськими полками князь Василько, доповнює

свідчення київського літописця і витяг татіщевського літопису, згідно свідчень якого: «військо Ярослава Осмомисла постійно грекам помагало, хоробрі битви у нього були...»[68].

Джерела по різному оцінюють стосунки Візантії з Галичиною із-за Дністро-Подунав'я. Візантійські джерела, про що наголошувалось вище, вважають, що Галицьке князівство володіло Дністро-Дунайським пониззям по волі візантійського імператора. Згідно цих свідчень, галицькі князі були васалами Візантійської імперії, а Галичина однією із «топархій»- її областей, за військову допомогу і захист внутрішніх областей Візантійської імперії імператори і надали, як за службу галицьким князям Дністро-Подунав'я[69]. Однак, сукупність історичних джерел 30-40 років XII ст. говорять по незалежну політику Галицького князівства відносно Візантійської імперії і входження останнього в державну структуру України-Русі. На нашу думку, у 60-х роках Візантійська імперія намагалася відновити своє панування на нижньому Дунаї, щоб протидіяти цьому, галицький князь заключив союз з Угорською державою проти імператора Мануїла, і одна із дочок Ярослава стала угорською королевою, дружиною угорського короля Стефана. В цей же час Ярослав Осмомисл допомагав своєму родичу Андроніку Комнину у його боротьбі за імператорський трон. Як бачимо Галичина і Візантія в 60-х роках були у напружених стосунках. З цього погляду київський літописець наголошує: «із Царгорода прибіг до Ярослава брат царів кир Андронік і прийняв його Ярослав з великою любов'ю дав йому на утримання декілька міст (можливо Подунайських). Андронік подружився з галицьким володарем приймав участь у його управлінні князівством, святах, ловах, особливо проявив себе на полюванні на зубра. Він навіть засідав разом з Ярославом у князівській думі і був знайомий з усіма галицькими боярами». Однак, Андронік пробув у Галичині не довго, оскільки імператор Мануїл пішов на примирення і прислав за ним велике посольство, даючи гарантії і просив повернутися Андроніка у Візантію. З свого погляду київський літописець так описує цю подію: «Потім же прислав цар двох митрополитів, запрошуючи Андроніка повернутися до себе. Ярослав же відпустив до нього Андроніка з великою честю, приставив до нього єпископа свого Кузьму і мужів своїх перших»[70].

Після повернення Андроніка в Константинополь, візантійський імператор Мануїл зумів внаслідок такої широкомасштабної політичної діяльності і уступок Галицькому князя, як торговоекономічних так і політичних, розірвати союз Угорщини і Галичини і відновити візантійсько-галицький союз. Маючи намір на-

пасти на Угорщину імператор Мануїл побажав мати у тилу свого ворога традиційно союзника. У зв'язку з чим він зразу же після відновлення союзу між Візантією і Галичиною, зимою маючи намір напасти на Угорщину попросив військову допомогу у галицького князя. По свідченнях візантійського хроніста Кіннама в Тавроскіфію (Русь-Україну) був відправлений посол, що виводив свій рід від Комненів, він повинен був нагадати правителю Русів (володарю України-Русі) про укладення з імператором договору і дорікнути за порушення договору з Візантією галицького князя, який гостинно прийняв у себе Андроніка, який утік із тюрми. В той час володар Руси-України Ростислав Мстиславович був правителем не міцним, він сам шукав дружби з могутнім Ярославом Осмомислом і у Константинополі знали про це, тому сповіщає Кіннам, візантійський імператор відправив окремого посла і до Ярослава Осмомисла, призиваючи його до війни з Угорщиною. Дослідник М.Ф.Котляр вважає, що галицький князь брав участь у війні з Угорщиною на стороні Візантії[71]. Особливо дружніх відносин Галицька Україна досягла Візантією у час, коли на візантійському престолі утвердився друг Ярослава Осмомисла Андронік Комнин. Стіни палат-переходів, як сповіщає візантійський хроніст Нікіта Хоніат були викладені із мозаїки картинами, які повинні були нагадувати імператору про його життя у дружній Галичині. На одній із стел, за свідченнями хроніста були зображені імператор Андронік і галицький князь Ярослав Осмомисл під час їхнього полювання на кабана. Двоє кінних можновладців вбивають кабана, де майбутній імператор Андронік пронизує його списом. Та дружба ця була короткочасною, як зазначають візантійські джерела у 1185 р. імператор Андронік втратив популярність у народі і перед загрозою усунення з престолу знову намагався втекти до гостинного галицького князя і родича Ярослава Осмомисла. Та втеча була невдалою, про дорозі його піймали і стратили. Самі факти втеча двічі Андроніка Комника в Галичину можуть говорити про те, що Галичина відносно Візантії була сусідньою країною і зарубіжжя це проходило безсумнівно по Дунаю, цьому й підтвердження свідчень «Слова о полку Ігоревім»,що «Ярослав торгує з греками через море, по Дунай суд рядить, затворив ворота Дунаю». З цього приводу М.Н.Тіхоміров наголошував, що зображення в «Слові о полку Ігоревім» Ярослава Осмомисла проходить ще при його житті. Не виключно, що «Слово», як билинний епос співалося ще при житті Ярослава боянами при його дворі в честь возвеличення добродіянь галицького князя. Галицька земля у «Слові» велика і багата своїми Дністро-Дунайськими володін-

нями, зображена в зеніті своєї політичної могутності. Усі джерела абсолютно не натякають на якусь військову чи розбійницьку загрозу. Немає ніяких «бродників, берладників-розбійників, вольниці у Дністро-Дунайському пониззі. Ми бачимо чітке державне управління. «Ярослав Подунав'я купцями населив, міста там укріпив, гроші на розбудову торгівлі виділяв, після чого через море з греками торгував. По Дунай суд рядив». Отже, немає ніякого сумніву щодо приналежності Дністро-Подунав'я до Галицької України у XI-XIII ст., в чому сумнівається київський дослідник М.Ф. Котляр[72].

Під трохи іншим кутом світобачення розглядав землі Галицької України І.П. Крип'якевич. Він вважав, що галицькі війська Володимира Володаревича могли закріпитися в подунайських містах і бояри від його імені управляти цим регіоном Галичини. Зі смертю Володимира Володаровича, там укняжився за згодою місцевих бояр його родич Іван Ростиславович, відомий в історичній літературі, як князь Берладський, який не даючи в галицькі казну прибутків від причорноморської торгівлі, багатіючи, почав претендувати на галицький престол. Маючи маєтності, гроші, він задля цього почав наймати половців, вольницю, з метою організувати похід на стольний Галич. Новому галицькому володарю Ярославу Володимировичу прийшлось знову їх відстоювати перед непокірним родичем. Іван Берладник, щоб мати хоча б якусь юридичну основу свого князювання і моральну, а може й військову підтримку, визнав владу візантійського імператора, що було предметом ворогування Ярослава Володимировича і візантійського імператора Мануїла у противагу чому Ярослав Осмомисл прийняв Андроніка Комнина, який утік із полону, претендента на імператорський престол і заключив союз з Угорщиною. Здогад такої нашої реконструкції підтверджується фактом втечі після вигнання Ярославом Володимировичем Івана Берладника з Подунав'я у Візантію в м. Салонік, де він і помер, як наголошує київський літопис, від отруєння. І тільки примирення Мануїла Комнина з Ярославом Осмомислом і остаточне визнання Візантією за Галичиною Дністро-Дунайського пониззя, розірвало галицько-угорський союз і заставило Ярослава Осмомисла вступити у війну з Угорщиною на боці Візантії. Що стосується союзного договору Галицької України і Візантійської імперії, то його основа, на нашу думку, завжди базувалася на визнанні Дністро-Подунав'я Візантією за Галичиною і надання Галичиною військової допомоги Візантії у випадку необхідності, а також захисту її володінь від степовиків. Реальний союз Галицької України і Галичини

споглядається по джерелах уже в XI ст., про що наголошувалось вище. Отже, за союзним договором Візантії і Галицької України за останньою було визнано Дністро-Подунав'я. Тільки за таких обставин міг ходити на допомогу Візантії, по свідченні Анни Комнин, князь Василько з гірським полком, а також Ярослав, як засвідчував В.Н.Татіщев виписок з невідомих літописів, «грекам помагав». Власне, союз Володимира Володаревича з Візантійською імперією спас Володимира Володаревича від розгрому під Перемишлем від угорського короля і великого київського князя. Володимирко, як зауважують джерела, супроти останніх зібрав усю Галицьку землю. На поміч йому прийшли усі берладські полки, а також найняті серби і болгари. Однак, битва була програна і узнавши про це, як засвідчують візантійські джерела, візантійський імператор побажав помститися за свого родича і союзника і наніс удар у спину Угорської держави. Візантійські війська маршем вступили в Угорщину, заставивши угорського короля швидко заключити мир з Володимиром галицьким, оскільки війна на два фронти могла стати катастрофою для Угорського королівства. З зв'язку з цим король сказав київському князю.: «цар грецький на мене сердитий, встав на мене, мушу стерегтися...». Як бачимо із татівщевських джерел у війні Володимира галицького приймали участь на його стороні берладські полки, а також найняті Володимиром серби і болгари, що може означати, що Володимир Галицький вів на Дунаї широкомасштабну політичну діяльність усі тонкості якої, за браком джерел, ми так ніколи і не дізнаємось. Однак, безсумнівним є те, що Дністро-Подунав'я було складовою частиною Галичини. Так І. Крип'якевич припускав, що могутність Галичини на Дунаї слід відчисляти з того часу, коли Берладською волостю Галичини управляв Іван берладник, про що нам сповіщає його грамота. Очевидно, Іван берладник своєю діяльністю складав у Подунайському регіоні і певний авторитет, інакше не можна зрозуміти вияву такої палкої любові Берладської волості до його сина Ростислава. Берладська волость за своїм соціальним станом була більш демократичніша ніж центральна Галичина, де усім заправляли бояри і населення від них терпіло великий гніт. У зв'язку з цим частина бояр і смердів бажала скинути цей боярський гніт, закликала Івана на галицький престол, як свідчить літопис: «як тільки стяги покажеш, ми відійдемо від Ярослава». Та Ярослав був могутній, його випробувані у боях воєводи і «заковані в залізо полки», які, як свідчить татіщевське джерело: «через море грекам помагали» швидко вибили непокірного Івана з Подунав'я. Тому правий Татіщев,

наголошуючи, що після закріплення галичан в Подунав'ї Ярослав там « гради укріпив, купцями населив, ремесла улаштував, через море з греками торгуючи»[73]. Цілком здається правий М.Дашкевич, наголошуючи на тому, Подунав'я у час Ярослава була складовою частиною Галичини тому, що у Ярослава була велика військова сила. «Засада Ярослава» утримувала у покорі Галицькому князю усе Подунав'я, яким «від галицького стола» управляли після вигнання Івана берладника його віддані бояри. Подунайське населення терпіло від свавілля бояр. Один раз, наголошував М.Дашкевич, воно повстало і підтримало Івана Ростиславовича, та прийшли добірні галицькі полки «залізні полки», чи «засада Ярославова» і все стало по старому. Отже повстання Івана у Подунав'ї, на думку дослідника, не змінило соціального становища його торгово-ремісничого населення, яке як і раніше було примушене платити великі податки галицьким князям і боярам[74]. В.Т.Пашуто відмічає, що в Причорномор'ї в Подунайських містах, які знаходились далеко від рук галицького князя, бояри галицькі почували себе повновладними володарями, вони підтримували торгово-економічні зв'язки з половецькими ханами, з сусідніми намісниками візантійських, угорських, болгарських областей[75]. М.Д.Пріселков відмічав, що внаслідок володіння галицькими князями Подунав'ям широкомасштабними політичними стосунками, які проходили у цій частині Галичини, галицькому князю необхідно було утримувати при своєму дворі багато досвідчених у зовнішньополітичних зв'язках людей, які знали половецьку, грецьку, німецьку, польську, чеську, угорську, болгарську і другі мови. Сам князь Ярослав за знання великої кількості іноземних мов називається джерелами «Осмомисл», який «однією своєю головою тримав усю Галицьку землю»[76]. Отже, як бачимо із сукупності джерел, що територія Дністро-Подунав'я з слов'янських часів із раннього часу становлення Української держави постійно знаходилася у сфері впливу України-Русі, а в кінці XI - поч. XII ст. вона переходить під протекторат Галицької України, яка переймає у регіоні першість, як вважав радянський дослідник В.Т.Пашуто, внаслідок могутніх торгово-економічних зв'язків Галичини з країнами Південно-Західної Європи. Торгівля була, на його думку, ключем могутності Галицького князівства у Подунав'ї зокрема[77]. Галичина мала у Подунав'ї великі торговельні факторії, торгові кораблі, чи навіть флотилії, які навантажені різноманітними товарами піднімались по Дністру до стольного Галича, де продавалися на багатому галицькому ринку[78]. Така широкомасштабна торговельна політика галицьких князів в регіоні Подунав'я зумовлю-

вала процес припливу галицького населення із центральної Галичини в Подунав'я у такі могутні центри галицької торгівлі, як Дрествин, Черн, Білгород. Малий Галич, Берлад, які завдяки зусиллю галичан, стають центрами міжнародної торгівлі, ремесла, а в зовнішньополітичному масштабі - гордістю Галицької України[79]. На Дунаї, на думку В.Т.Пашуто, Україна-Русь торгувала з Чехією, Угорщиною, Німеччиною, а у послідуючому - з усією Європою. У час же могутності Києва X-XI ст., власне через Подунав'я, яке було транзитним регіоном, Галичина, пов'язувала торгівлею усю Русь-Україну, що проходила через неї із західного і східного світу. Про міцні позиції Галицької України у Подунав'ї, наголошував дослідник, і говорить грамота під 1134 р. князя Берладського, достовірність якої признавали М.Дашкевич, П.Муфутчієв, М.С.Грушевський, В.В.Мародін, М.Н. Тіхоміров, Б.О.Рибаков і багато других дослідників. Без сумніву, що у цей час у Галицької України існували широкомасштабні політичні і торгово-економічні зв'язки з Візантією, де остання навіть вважала «галицького архонта» васалом імператора. Дякуючи такому статусу упродовж XI-XIII ст. Галичина черпала з Візантії культурну, економічну і політичну могутність, що дало можливість Галичу у XIII ст. перерости по занепаду Києва у столицю України-Русі. Ці зв'язки ослабли тоді, коли у Дністро-Дунайське пониззя ввірвались монголо-татари[80].

Як зауважують джерела, у час найбільших дружніх стосунків між Візантією і Галицькою Україною із Візантійського Причорномор'я у Галицьке Подунав'я і центральну Галичину поступали вина, шовк, пряності, паволоки (золототкана тканина) і другі візантійські товари, предмети розкоші, ремісничі товари, землеробський реманент. Із літописів ми знаємо, що староукраїнська держава із Подунав'я торгувала з усією Європою. «Добрі люди» із України-Русі везли пушнину, мед, віск, хліб, шкури звірів і другі товари, а завозили усе необхідне з Європи, особливо те, що користувалося предметом запиту у староукраїнського населення. Джерела дають право наголошувати, що активною торгівлею була річкова і морська торгівля, яка через водні магістралі Дніпра, Дністра, Дунаю зв'язувала Київ, Галич навіть з Ренен-бургом і Віднем[81]. Б.О.Рибаков зауважує, що володарювання Галицьким князівством Подунав'я автоматично включав останнє у міжнародну загальноєвропейську торгівлю. Торговий шлях з стольного Галича, Малого Галича на Дунаї чи Берлада зв'язував Галицьке князівство з європейським торгово-економічним і політичним світом, який внаслідок широкомасштабної торгівлі, політичних зв'язків висувається у другій половині XII ст. за рол-

лю і значенні в Україні-Русі на перше місце після стольного Києва. Ярослав Осмомисл, наголошує Б.О.Рибаков, був володарем могутньої Західно-Руської держави, що опиралася на Карпати і Дунай «підпер гори угорські своїми залізними полками... кидав бремени через облаки... по Дунай суд рядячи...»[82]. Цілком очевидно, наголошують Санкт-Петербургські вчені І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко, що могутність Галицької Русі на Дунаї зароджувалась не у час Ярослава Осмомисла. Вона проглядається уже у XII ст. Важко повірити, щоби галицькі князі, починаючи з Володаря не намагалися єднати Карпати з Дунаєм у єдине політичне тіло і не ширити свою територію від Сяну до нижнього Подністров'я і Подунав'я. Очевидно, володарювання Дністро-Подунав'ям у час Володаря, відмічають І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко, було уже закономірністю, з якою Перемишльські князі з ніким не бажали ділитися. Літописи відмічають, що у перших походах на Візантію руських князів у джерелах фігурує який воєвода-боярин Уліб від хорвато-тиверського князя Владислава, польські джерела називають цього останнього хорватського князя Всеволодімером, дочка (сестра) якого була видана заміж другим шлюбом за сина Мешка краківського Болеслава. На думку І.Я.Фроянова і А.Ю. Дворніченка, цей Володіслав-Всеволодімер і був останнім володарем Великої чи білої Хорватії держави хорватів уличів і тиверців, що проживали від Карпатських гір до Подністров'я, де останні тиверці, як зауважує київський літописець «присідали до Дунаю». Власне ці хорвати (Велика чи Біла подністровська Хорватія хорватів, уличів і тиверців) і були остаточно включені Володимиром у 992-993 роках у склад староукраїнської держави. До цього часу вона уособлювала, як засвідчують галицькі джерела стародавню Галицьку Україну, без сумніву з Дністро-Дунайськими землями на яких проживали тиверці, що може переконливо засвідчувати стародавню приналежність Дністро-Подунав'я до Хорватії-Галичини[83]. Характерно, що дані дослідники наголошують на існуванні у час походу хорвато-тиверського військово-політичного союзу з яким Володимир проводив війни виключно із-за Подунав'я регіону широкомасштабної міжнародної торгівлі, яким цей військово-політичний союз чи держава Велика чи Біла Хорватія контролювала із свого Перемишльського центру. Суперництво торгово-економічне Подністровського- Дунайського і Подніпровського центрів очевидно. Усе привело до вирішення питання у 992-993 роках військовим шляхом і підпорядкування усієї дунайської торгівлі Київським центром. Цілком ймовірно, що війна між Київською

Руссю і Велико-Хорватією виникла із-за торгово-економічного суперництва. Підтвердженням наших припущень постає билинний епос тієї доби “Дюк Степанович”, у якому, на нашу думку, і відбиті соціально-економічні і політичні протиріччя Київської Русі і Подністровської Хорватії. Билинний епос зображує нам в першу чергу стосунки соціально-економічні на передодні руськo-хорватської війни. Із свідчень даного джерела, яке ми датуємо останньою чвертю X ст. випливають усі протиріччя із-за контролювання Подністровською Хорватією Дністро-Дунайської торгівлі, яку захотіла перепідпорядкувати Київська Русь. Така наша точка зору підтверджується тими фактами, і це нам підтверджує київський літопис за свідченнями якого ми бачимо війни, спрямовані Київською Руссю у Дністро-Дунайський регіон у землі: тиверців, уличів, хорватів, політичне об’єднання яких, руський літописець Нестор, називає “Великою Скіфією” у нашому розумінні, згідно свідчень візантійських джерел, це Велика чи Біла Хорватія[84]. Що ж до правильності наших висновків, то вони підтверджуються висновками по даній проблемі російського вченого О.О. Шахматова, який розміщував древню Хорватію у Галичині і по усьому басейну Дністра. Він вважав, що у першій половині IX ст. хорвати утворили самостійну державу, про яку повідомляє персидський географ першої половини X ст.[85]. Дослідник наголошував, що Хорватія Подністровська зовсім не належала до східного слов’янства і ще у IX ст. уособлювала уламок великої колись на подністровських землях могутньої держави слов’ян-Великої чи Білої Хорватії, яка зуміла політично контролювати Дністро-Карпато-Нижньо Дунайський регіон до часу підпорядкування внаслідок зміцнілої у політичному і економічному розумінні, внаслідок воєн у X ст. Київською Руссю[86]. Сучасний київський дослідник В.Сергійчук теж вважає Подністровську Хорватію однією із древніх слов’янських держав. Він зауважує, що держава у подністровських слов’ян, нові форми політичного і економічного самоврядування, політичні, торгівельні центри виникають після відходу гунів із цих земель. На його думку, у V ст. розрізнені племена слов’ян Карпат, Прикарпаття і Подністров’я і Подунав’я консолідуються у один слов’янський конгломерат, який у візантійських джерелах фіксується як Велика чи Біла Хорватія. Розвиваючи своє феодальне суспільство хорвати досягли у IX ст. своєї найбільшої політичної могутності. В кінці X ст. на поч. XI ст. хорвати Подністров’я, на думку В.Сергійчука, перебували в напів-васальній залежності від великого київського князя[87]. Дослідник В.Мельник вважає, що вхід подністровських хорватів у склад

староукраїнської держави прискорив час українізацію хорватів. За час XI ст. хорвати набрали рис загальноукраїнської народності[88]. Дуже суттєвими свідченнями на користь висунутої нами гіпотези є лінгвістичні і топографічні дані. Ще у XIX ст. вони дозволили російському досліднику Н.П.Барсову зробити висновок, що хорвати займали територію з обох сторін Карпат, і що їх землі доходили до Західного Бугу і ріки Прип'яті, а також уздовж усієї течії Дністра[89]. Сучасний український дослідник Д.Бучко розглянувши стародавні назви Прикарпаття Подністров'я: Тисмениця, Тлумач, Снятин, Рогатин, Коломия, Отинія, Княждвір, Гостів, Уніж, Хотимир, Драгомирчани, Драгасилів, Братишів і другі, прийшов до висновку , що усі вони відносяться до ранньослов'янського часу, тобто, до V ст. н. е.[90].

Сучасні російські дослідники В.Іванов і В.Топоров вважають, що топонім Тисмениця і багато других нами вище приведених слід відносити до ранніх стадій слов'янського етнотворення. Д. Бучко зараховує в цей розряд і топоніми Велесниця і Чернелиця. Що стосується давньослов'янських назв Галичини: Драгомир, Хотимир, Тумир, Богомир, Богородчани, Перемишль, Перемишляни, а також власні назви: Галич, Божич, Тлумач то вони, на нашу думку, південнослов'янського походження. Російський славіст М. Морошкін вважає, що поселення з власними іменами Драгомірко, Драгомір, Любомир, Хотимир, Тумир, що і сьогодні є загально вживані в Галичині відомі сьогодні і у мові південних слов'ян де вони теж зафіксовані лінгвістами. Чехословацький славіст Я.Свобода теж вважає, що древньослов'янські назви Галичини: Драгомір, Хотимір, Тумир, Любомир і т. д. теж фіксуються лише у південних слов'ян[91]. Російський історіограф В.В.Мавродін пов'язував поселення слов'ян Прикарпаття і Подністров'я з назвами: береза, Березина, Грабівці, Берестя, Яблуниця з древніми венедами, які більшістю істориками пов'язуються з предками слов'ян[92]. Сучасний український дослідник Т.Марко вважає, що рослинна символіка слов'ян Прикарпаття відіграла важливе значення при формуванні регіонального слов'янського етносу[93]. Ряд дослідників взагалі включають топоніміку Прикарпаття і Подністров'я в індоєвропейсько-праслав'янську архаїчну структуру в тому числі і гідроніми, які поширюються навіть на Малу Азію на рахунок хетського етносу, мови в основі якої лежить праслов'янська, яка і має з хетською мовною структурою спільні топонімічні паралелі. Виділення хетської мови і із групи індоєвропейських мов яскраво спостерігається на базі Прикарпатського регіону. Ореол її цілісності дослідник І.Железняк спостерігає у пізньослов'янський і давньору-

ський час[94]. Сукупність давньослов'янських топонімів, що тягнуться від Карпат до нижнього Подністров'я і Подунав'я прослідковує український дослідник Л.Масенко, який пов'язує усю територію цього регіону з назвами двох головних місцевостей, місцеві назви яких «Верх» означає територію Карпат і верхнього Подністров'я. «Низ» - середнього і нижнього Подністров'я і Подунав'я. Л.Масенко вважає, що центром орієнтації у давньослов'янський і давньоруський час були Карпати, які відіграли ключову роль у житті місцевого давньослов'янського населення, що у етнокультурному розумінні становило цілісність від гірського масиву Подністров'я і до нижнього Подунав'я. Назва «Пониззя» охоплювала землі середнього і нижнього Подністров'я і його приток, а також територію Попруття до нижнього Подунав'я де згідно з даними джерел розміщувалися давньослов'янські міста: Нижній Галич, Берлад, Толмач, Текучий, Романів Торг і другі[95]. Область «Пониззя», наголошує Л. Масенко, безсумнівно становила невід'ємну частину Галичини у слов'янський і давньоруський час. «Пониззям» від галицького стола володів уже князь Іван Ростиславович Берладник[96].

Подальші свідчення джерел, зокрема Галицько-Волинського літопису під 1226 роком: "Мстислав дав Галич королевичу Андрію, а сам взяв „Пониззя" Під 1229 роком літопис свідчить: „Прислали галичани послів до Данила говорячи - Судислав пішов у „Пониззя", під 1240 роком літописець пише: "Доброслав же вокняжився собі... і увійшов у Бакоту і все Пониззя взяв, Григорій же Васильович собі Гірську країну Перемишльську думає отримати[97]. Дослідник Т.Марко робить висновок, що назва „Пониззя" у старогалицькому лексиконі означає місце, що знаходиться нижче іншої частини Галичини гірської і передгірської частини з назвою Верх чи гірської країни Перемишльської і протиставляється останній у географічному розумінні, де нижнє Подністров'я і галицьке Подунав'я, уся ця територія і є Пониззя[98]. Самі ж галичани у давньоруський час називали землі між Дністром і нижнім Дунаєм Україною. Літопис руський під 1189 роком пише: Галичани послали по Ростислава князя берладського, кличучи його в Галич на княжіння. Він же, почувши це в Берладі, радий був цьому[99]. Отже, Дністро-Подунав'я навіть у XII ст. становило окраїну відносно могутнього верхньодністровського центру Галича, будучи складовою частиною Галицького князівства[100]. При усій сукупності лінгвістичних, топографічних, гідронімічних даних і свідчень античних джерел, можна прийняти за вірогідність наше твердження про наявність у південно-західних слов'ян в час раннього середньовіччя ранньофе-

одальної державності, локальна форма якої ще зовсім не вивчена. Короткі свідчення античних і візантійських джерел при сукупності з археологічними матеріалами дають право висунути гіпотезу наявності державності у слов'янського суспільства Прикарпаття і Подністров'я з римського часу і пов'язати її з південною гілкою слов'янського етносу. Ця державність то затухала, то знову відроджувалася. Нова генерація галицьких князів Ростиславовичів у XI ст., яка унаслідувала Велику Хорватію, зміцнивши її навколо нового Галицького центру, відновила свої права на Дністро-Дунайське пониззя і витіснила присутність Києва із Дунаю. Уже могутній Ростислав, що з'єднав Галичину з Тмутараканню, показує нам яскравий приклад внутрішності Дністро-Подунав'я, як складової Галицької України[101].

Ця велика область, яка розміщується від Карпат до нижнього Дністра і нижнього Подунав'я, на думку московського вченого В.В.Сєдова, політично була єдиною уже у час існування військово-політичного союзу хорватів і тиверців, які за археологічним матеріалом нічим не відрізняються і яких можна вважати єдиною етно-культурою. Власне, ця етнокультура у Дністро-Подунав'ї відігравала політичну у консолідації Дністро-Дунайського слов'янства до включення її до складу Київської держави[102].

Підсумовуючи наше дослідження зауважимо, що навіть у час розквіту могутності Української держави великим київським князям доводилось довго воювати за Дністро-Подунав'я спочатку з печенігами, а потім з половцями, щоб утвердитися на Причорноморському узбережжі і Дністро-Подунав'ї зокрема. Ці події, на думку ВВ.Мавродіна, проходили у IX столітті. І тільки по з'єднанні слов'янських племен в староукраїнській державі питання за сферу впливу було остаточно вирішене. Ні печеніги, ні половці, які прийшли їм на зміну, уже не змогли витіснити Українську державу з цього регіону аж до монголо-татарської навали[103]. Велике значення боротьбі України-Русі за утвердження в Подунав'ї відводив В.Т.Пашуто, який вважав, що староукраїнська держава міцно утвердившись у Дністро-Дунайському регіоні у X столітті зуміла зберегти там свою присутність і у час феодальної роздробленості і контролювати торгівлю і настановляти там політичну адміністрацію аж до монголо-татарського нашестя. У XII ст. вплив і ініціативу в регіоні перехоплює Галицька Україна і утримує його до середини XIII ст., тобто до часу коли Батий звернувся до великого князя України-Русі з вимогою „Дай Галич!"[104].

У висновок даного дослідження, зауважимо, що нижнє міжріччя Дністра і Дунаю, як регіон слов'янського розселення племінних об'єднань уличів і тиверці, ще зовсім слабо досліджений на предмет слов'янського етнотворення і поступового розвитку аж до часу включення цього регіону до складу Української держави. Не вивченими залишаються і процеси інтеграції Дністро-Подунав'я у склад староукраїнської держави. На нашу думку дане дослідження розкрило аспекти етнотворення слов'ян і їх розвитку у продовж століть, наявно показало приналежність Дністро-Дунайського регіону до однієї із зон слов'янського і українського етнотворення, становлення української народності, державності і економіки, що було поставлено за мету автором у даному дослідженні.

Література

1. В.В. Мавродин. Русские на Дунае // Ученые записки ЛГУ, N87. Саратов. 1943, вип. 1, с. 82-89.
2. М.И. Артамонов. Спорные вопросы древнейшей истории славян и Руси. // Краткие сообщения докладов о полевых исследованиях института материальной культуры. 1940, вип. 6, с. 58-79.
3. В.В. Мавродин. Вказана праця. , с. 82-89.
4. И. Дринов. Заселение Балканского полуострова славянами. М. 1873; В. Чертков. О переселении фракийских племён за Дунай. Спб. 1863.
5. Я.Д. Самоквасов. О происхождении русских и польских славян. История русского права. М. 1929, с. 29-36.
6. Ф. Браун. Черноморье. Спб. 1896, ч. 1, с. 39-47, ч. 2, с. 12-23.
7. В.А. Городцов. Дако-сармаские элементы в русском народном творчестве. М. 1927, 34-38.
8. I. Pic. Die Dakischen Slaven. Praha. 1888, s. 123-143.
   А. Нанко. История Бесарабии. Спб. 1893, с. 35-48.
9. О. Партицький. Старинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 202-208.
10. В.В. Мавродин. Русские на Дунае. Вказана праця. , с. 80-86.
11. М.А. Тиханова. Культура западных областей Украины в первые века н. е. Л. 1949, с. 21-38.
12. Н.С. Державин. Происхождение Молдавского народа. М. 1940, с. 12-31.
13. В.В.Мавродин. Вказана праця. , с. 32-38.
14. В.В. Мавродин. Русские на Дунае // Учёние записки ЛГУ № 87. Саратов, 1943, вип. 1, с. 3-18.
15. Известия 2 Отдела Н. А. Н. , 8, с. 314. Н.С. Надеждин. Славянские древности. М. 1846, с. 13-29.
16. А.А. Спицин. Русская историческая география. П. г. 1917, с. 18.
17. Е.Г. Скржинская. О склавинах и антах, о Мурсианском озере о городе Новиеотуне. Из комментария к Йордану. - Византийский временник , т. 12, с. 3.
18. В.П. Петров. Етногенез слов'ян. К. 1972, с. 12-13, 18.-19.

В. Ю. Мурзин. Ю. В. Павленко. Формирование раннеславянского общества на территории Украины. К. 1989, с. 24-37.
19. Літопис Руський.К.1989,с.8.
20. Г.Б.Федоров. Тиверцы. ВДИ.М. 1952, № 2, с. 250-259.
21. Руський літопис. К. 1989., с. 14.
22. Руський літопис. К. 1989., с. 16.
23. Очерки истории СССР IX-XIII вв. Ч.1. М. 1953., с. 713-715.
24. Очерки истории СССР IX-XIII вв. М. 1953. Ч. 1, с. 362-363.
25. Архив Маркса и Энгельса, т. VIII. Госполитиздат. 1946., с. 150.
26. Н.П.Дашкевич. Грамота князя Ивана Росиславича Берладника 1134 г. // Сб.статей по истории права посвященных М.Ф. Владимирскому-Буданову. К. 1904., с. 366-681.
27. Очерки истории СССР IX-XIII вв. М. 1953. Ч. 1., с. 715-717.
28. В.Т.Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. М. 1968., с. 267-269.
29. Г.Б.Федоров. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тыс. н.э. МИА. № 89, 1960, 26-52.
30. М.Н.Тихомиров. Список русских городов дальних и ближних. - ИЗ., т. 40. М. 1952., с. 223.
31. В.Т.Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. М. 1968., с. 269. М.Н.Тихомиров. Список русских городов дальних и ближних. - ИЗ., т. 40. М. 1952., с. 223.
32. Д.Зубрицький. История Галицко-Русского княжества. Львов. 1852, т. 2, с. 11-18.
33. Руський літопис.К.1989.,с.103.
34. В.Т.Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. М. 1966., с. 271-273.
35. Руський літопис. К. 1989., с. 375.
36. Руський літопис. К. 1989., с.131.
37. Н.Ф.Котляр. Галицко-Волынская Русь и Византия в XII-XIII вв. В кн. Южная Русь и Византия. К. 1991., с. 21.
38. А.Н.Насонов. Русская земля и образование древнерусского государства. М. 1951., с. 136
39. А.Н.Насонов. Русская земля и образование древнерусского государства. М. 1951., с. 136.
40. Н.П.Дашкевич. Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. // Сб. статей по истории права посвященных М.Ф. Владимирскому-Буданову. К. 1904., с. 366-681.
41. В.Т.Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. М. 1968., с. 269.
42. А.А.Шахматов. Разыскания., с. 543.
43. А.Н.Насонов. Русская земля и образование древнерусского государства. М. 1951., с. 138.
44. Ю.Кушеновский. Где находилась вичинская епархия. Византийский временник. 1897., т. IV. с. 24-35.
45. В.Г.Василевский. Византия и печенеги. Труды. М. 1908., т. 1, с. 34.
46. В.Г.Василевский. Византия и печенеги. Труды. М. 1908., т. 1, с. 101-102.

47. А.Н.Насонов. Русская земля и образование древнерусского государства. М. 1951., с. 141.
48. П.И.Засурцев. Славянские поселения в Молдавии. Краткие сообщения ИИМК. 1949., в. XVIII.
49. Н.Погодин., т. IV.; Н.П. Барсов. Очерки., т. III, с. 282-283.
50. П.И.Засурцев. Славянские поселения в Молдавии. Краткие сообщения ИИМК. 1949., в. XVIII.
51. А.Н.Насонов. Русская земля и образование древнерусского государства. М. 1951., с. 144.
52. Н.Ф.Котляр. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. К. 1985., 98-117, с. 20-31.
53. Н.Ф.Котляр. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. К. 1985. с. 98, 98-117, с. 20-31;
Н.Ф.Котляр. Галицко-Волынская Русь и Византия в XII-XIII вв. Вып. Южная Русь и Византия. К. 1991, с. 22-23.
54. Б.А.Рыбаков. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. М. 1982, с. 508.
55. В.Н.Баран, Д.Н.Козак, В.М.Терпиловський. Походження слов'ян. К.1991., с.23-48;
В.Н.Татищев. История Росссийская. М.-Л. 1964, т. 2, с. 158, т. 3, с. 37.
56. Н.Ф.Котляр. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. К. 1985. с. 116-117.
57. А.А.Пауткин. Галицкая летопись как памятник Древней Руси. МГУ. 1990, с. 11.
58. А.А.Пауткин. Галицкая летопись как памятник Древней Руси. МГУ. 1990, с. 11.
59. Д.Зубрицький. История Галицко-Русского княжества. Львов. 1852, т. 2, с. 108-109.
60. Н.П.Дашкевич. Грамота князя Ивана Росиславича Берладника 1134 г. // Сб. статей по истории права посвященных М.Ф. Владимирскому-Буданову. К. 1904., с. 367-369.
61. И.Шараневич. История Галицко-Володимерской Руси. Львов. 1863, с. 36-37.
62. П.П.Толочко. Древняя Русь. К. 1987., с. 120.
63. Б.А.Рыбаков. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. К. 1982., с. 505-516.
64. М.Н.Тихомиров. Древняя Русь. М. 1975, с. 31-35.
65. В.Н.Татищев. История российская. М.-Л. 1964, т. III, с. 143.
66. Б.А.Рыбаков. Петр Бориславич. М. 1991., с. 266-268.
67. В.Н.Татіщев. Вказана праця., т. III., с. 143.
68. В.Г.Василевский. Византия и печенеги. Труды. М. 1908., т. 1, с. 46-53.
69. Руський літопис. К. 1989, с. 234-235.
70. Н.Ф. Котляр. Галицко-Волынская Русь и Византия в XII-XIII вв. В кн. Южная Русь и Византия. К. 1991., с. 22.

71. М.Н.Тихомиров. Древняя Русь. М. 1975., с. 31-32.
72. І.П.Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984., с. 77-79.;
В.Н.Татищев. История Российская. М-Л. 1963. , т. III, с. 143-144.
73. Н.Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого. К. 1873, с. 22-35.
74. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950, с. 169.
75. М.Д.Приселков. Летописание Западной Украины. Ученые записки Ленинградского гос. универс. № 67. 1941., с. 10-11.
76. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950, с. 168.
77. П.П.Мельгунов. Очерки по истории русской торговли XI-XVвв. М. 1905., с. 38.
78. Н.Житецкий. Смена народностей в Южной России. Киев. Старина. 1883, т. IV, с. 433.
79. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950, с. 170-172.
80. В.Г.Василевский. Древняя торговля Киева с Регенсбургом. ЖМНП, 1888, с. 188-190.
81. Б.А.Рыбаков. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. М. 1982., с. 508, 518.
82. И.Я.Фроянов. А.Ю.Дворниченко. Города-государства Древней Руси. Л. 1988., с. 103-106.
83. А.А.Шахматов. Древнейшие судьбы русской истории. Пг. 1919, с. 33.
84. В.Сергійчук. Етнічні межі і кордони України: Південний-Захід. Наука і суспільство, 1993. № 5/6, с. 32-33.
85. В. Сергійчук. Вказана праця, с. 33.
86. Н.П.Барсов. Очерки русской исторической географии. Варшава. 1885, с. 80-85.
87. Д.Г.Бучко. Топоніміка хорватів у 3-5 століттях і у Древньоруський час. Слов'янське мовознавство. К. 1988, с. 53.
88. О.Н.Трубачёв. Названия рек Правобережной Украини. М. 1968, с. 171.
89. Д.Г. Бучко. Давньоруські елементи в топоніміці Покуття. В кн: Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. К. 1986, с. 52.
90. С.Распондр. Структура и старатиграфия древнерусских топонимов в кн: Восточнославянская ономастика. М. 1972, с. 74.
91. J.Stazewski. Slownik geograficzny. Warszawa. 1948, s. 309.
92. В.Мавродин. Образование Древнерусского государства. Л. 1945, с. 432.
93. Т.А. Марко. Давньоруські і староукраїнські топоніми, похідні від назв рослин. У кн: Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. К. 1986, с. 83.
94. І.М. Железняк. Гідроніми України й проблема слов'янського етногенезу .Слов'янське мовознавство. К. 1988, с. 8-9.

95. Л.Т. Масенко. До питання про опозицію „Верх Гора ра-Низ, Діл” - у давньоруській топоніміці, в кн: Давньоруська ономастична спадщина в східнослов’янських мовах. К. 1986, с. 83.
96. Л.Т. Масенко. Вказана праця, с. 8; Л.Т. Масенко. Вказана праця, с. 84. Руський літопис. К. 1989.
97. В.М. Русанівський. Походження і розвиток східнослов’янських мов. К. 1980, с. 33.
98. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко- Волынской Руси. М. 1950, с. 236-238.
99. И.Я.Фроянов. А.Ю.Дворниченко. Города-государства Древней Руси. Л. 1988., с. 103-128.
100. В.В.Седов. Восточные славяне в VI-XIII вв. М. 1982., с. 94- 101, с. 123-132.
101. Р.М.Мавродин. Киевская Русь и печенеги. Л. 1983, с. 30-31.
102. В.Т.Пашуто. Особенности структуры Древнерусского государства. В кн: Новосельцев А.П., Пашуто В.Т., Черепнин Л.В., Шушарин В.П., Щапов Я.Н. Древнерусское государство и его международное значение. М. 1965., с. 88-89.
103. В.В. Мавродин. Русские на Дунае // Ученые записки ЛГУ, N87. Саратов. 1943, вип. 1, с. 82-89.
104. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950, с. 170-172.
105.

Релігійні напрямки кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X і до кінця XIII століття

Безсумнівним джерелом, на яке слід звернути увагу при з’ясуванні питання релігійних напрямків в кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X століття є “Повість Временних Літ”. Під 986 та 987 роками розповідає про вибір віри великим київським князем Володимиром та його оточенням. На нашу думку, цікавими є в цьому плані свідчення арабського вченого та лікаря Шараф аз-Замана Тахира ал-Мавразі (кін XI – поч.. XII ст..), персидського письменника Мухаммада ал-Ауфі (перша пол. XIII ст.), про направлення “царем русів” Володимиром послів до правителя Хорезму з метою вивчення переваг ісламу[1]. В науковій літературі зауважує сучасний російський дослідник М.А.Васильєв прийнято розглядати чотири принципово можливі релігійні напрямки України-Русі: іслам, іудаїзм, християнство західно-римського і греко-православного обряду в рамках яких Україна-Русь намагалась вибрати собі релігію для протистояння язичництву. Разом з тим в історіографії раніше не брався до уваги альтернативний греко-православному західно-римський релігійний вплив. В науковій літературі в Росії до сьогоднішнього часу західно-римський вплив не розглядався, оскі-

льки згідно свідчень “Повісті Временних Літ” вчені проглядали плавний перехід від язичництва до греко-православного християнства[2]. Однак історія говорить нам, що ситуація народу, який виріс із язичництва хитка, тому вагання Володимира стають зрозумілими згідно літописних свідчень. Володимир, за цими ж свідченнями, думав приймати християнство “ у далеких сусідів “, яких ототожнюють вчені з західно-римським християнством[3]. І дійсно одна із нез’ясованих нашою наукою є проблема згідно якої Україна-Русь в 80-ті роки Х століття схилялася в виборі християнства до західно-римської конфесії, а Володимир бажав прийняти християнство “от латин”. Це, на думку сучасного російського вченого М.А.Васильєва цілком мало місце і носило цілком нормальний характер в ранньому середньовіччі не тільки в Україні-Русі, але й серед народів Центральної і Південно-Східної Європи[4]. Проблема вибору Володимиром християнства залежала від дальшого підпорядкування Української держави Риму чи Константинополю. Оскільки всі західні сусіди прийняли християнство з Риму, то це можна пояснити, що власне в цей час Володимир схилявся в сторону вибору як державної релігії християнства західно-римського. Хоча в джерелах які були написані візантійськими діє писцями не зафіксований західно-римський вплив, однак без сумніву що він теж був і його теж необхідно вивчати в контексті розвитку християнства в стародавній Україні-Русі. Як вважають сучасні російські дослідники Г.Г.Літаврін і Б.М.Флоря – вибір християнства чи то від Риму чи то від Константинополя у 80-х роках був ще далеко неостаточним і в цей час ще не ясно було, який напрямок отримає визнання староукраїнського суспільства та держави[5]. А.П.Новосєльцев наголошує, що вибір віри римської чи візантійської Києвом тривав довго. Великий князь київський довго не міг визначитися, яка віра для України-Русі краща римська чи візантійська[6]. Центром нашого дослідження є спеціальна увага поширенню римського християнства в Україні-Русі в Х столітті. В історіографії цей процес вивчений слабо. Сам факт одруження Володимира з візантійською принцесою визначив миттєвий розвиток, як державного в Україні-Русі візантійського християнства. Однак, наголошує білоруський дослідник Г.М.Филист - ввівши візантійське християнство в Київ, Володимир не зупинив проходження і західно-римського християнства. Офіційне прийняття візантійського християнства не перервало процес розвитку західно-римського християнства в Україні-Русі[7].

Не можна не наголосити, що прийняття християнства в 980-990 роках не було необхідністю для України-Русі і в візантійсь-

кому варіанті остаточним вибором. Не викликає сумніву той факт, що конкретного моменту для введення християнства в Україні-Русі з Візантії, яким максимально з політичної точки зору скористався Володимир не було. Тільки випадок особистого характеру привів до християнізації України-Русі по візантійському зразку. Згідно висновків джерел, правляча верхівка Візантійської імперії опинилася на грані катастрофи внаслідок повстань Варда Скліра і Варда Фоки з усіма малоазійськими провінціями. Слабкість Візантії змусило стримати гординю правлячого класу яка внаслідок компромісу з правлячою верхівкою України-Русі зуміла утримати владу. Власне християнство, як розмінна монета стало основою політичної гри, яке перетворило Україну-Русь щодо Візантії в політичного союзника, що було зроблено Візантією вперше. Власне умовою цього союзу і було візантійське християнство. Союз виявився взаємовигідний із політичної і релігійної точки зору. Правителі Візантії гинули у вирої повстань в імперії і тільки військова допомога імператору Василію II Володимиром Святославовичем врятувала цілісність імперії. Однак і це ще не був остаточний вибір християнства. І тільки взяття Корсуня (Херсонеса) і одруження принцеси Анни поставила останню крапку в "виборі віри" в загальнодержавному масштабі. Не було б такого ходу політичних подій невідомо чи прийняв би Володимир християнство з Візантії?

Увесь цей процес проходив досить хаотично. Є всі підстави вважати, що в середині 980-х років відносини між Візантією і Україною-Руссю були складними і в релігійному відношенні зокрема. І лиш успіхи повстань Варда Скліра і особливо Варда Фоки призвели до договору Візантії з Україною-Руссю, який був скріплений шлюбом і прийняттям християнства[8]. З точки зору політичних подій в тогочасній Європі відомо, що велика княгиня Ольга після невдалих переговорів в Константинополі в 957 році уже в 959 році встановила тісні політичні і релігійні стосунки з німецьким королем Оттоном I. Власне в цей час прибуває сюди посольство з Києва з проханнями "назначити їх народу єпископа і священиків", тобто мова йшла про хрещення України-Русі "от латин"[9]. В Україні-Русі в X столітті і багато пізніше Рим по більшій мірі, західно-римське християнство аж до XIII століття було закріплене в староукраїнському суспільстві майже на рівні з візантійсько-православною конфесією і між ними не було ніякого антагонізму[10]. Конфлікт між Римом та Константинополем, наголошував Я.Н.Щапов, який привів в 1054 році до розриву церковних відносин був сприйнятий ніяково в Україні-Русі, яка підтримувала політичні, торгові, культурні і безсумнівно ре-

лігійні зв'язки з західними католицькими країнами. Ця трагічна подія 1054 року не знайшла ніякої конкретної позиції Київської митрополії і не відбита в літописанні[11]. Однак правлячі кола Візантійської імперії і передусім релігійні, патріарх і митрополити, без успіху намагались посварити правлячі кола (князів) України-Русі з західними католицькими володарями, представниками західно-римської церкви. Однак цього не сталося. Спільність України-Русі з західними католицькими державами з X по XIII століття була настільки тісна, що це позволило Україні-Русі в середині XIII століття прийняти унію з Римською Церквою і вступити в союз католицьких держав[12]. В 1054 році, зауважує російський дослідник Б.М.Флоря пройшов розкол між Римом і Константинополем, але не між Руссю і Римом і західними католицькими сусідами. Між Руссю і Римом і західними сусідами в подальшому зберігались різноманітні в тому числі релігійні зв'язки, про що можуть говорити багато численні шлюби, військово-політичні союзи всупереч церковним настановам. В староукраїнському літописанні і в іпатіївському літописі, можна знайти приклади про хрестові походи, про чудодійну силу хреста угорського короля-святого Стефана і т. д.[13]. Особливо вплив західно-римського християнства відчутний в XIII столітті, коли наймогутніший володар України-Русі з роду київських князів Мономаховичів Данило Романович Галицький, предки якого всі були великими київськими князями в час найбільшої могутності української держави вступає в унію з католицькою церквою, проголошується королем Русі і фактично вступає в союз католицьких держав[14].

Огляд ходу впливу західно-римського християнства на Україну-Русь з X по XIII століття дає право наголошувати, що західно-римське християнство розвивалось в Україні-Русі майже в однакових умовах з візантійським. Як бачимо із свідчень джерел ще в 80-х роках Україна-Русь була готова прийняти християнство "от латин"[15]. І якщо б не випадковий політичний союз, вигідний в першу чергу Візантійській імперії, Володимира Святославовича з Василієм II, то доля українців і їх держави і відповідно (Pax Ortodoxa I Pax Latina) могли скластися іншим чином і християнство, як і державна форма і структура, як і доля України-Русі, була зовсім іншою з самого початку християнської історії[16]. Власне прийняття західно-римського християнства не вело би довгі століття Україну-Русь по роздоріжжю як в державотворчих так і релігійних процесах. Не виключно, що прийняття західно-римського християнства ще в час Володимира ство-

рило б всі умови для усвідомлення єдності староукраїнської держави і вселенської єдності християн[17].

Література

1. А.П.Новосельцев. Восток в борьбе за религиозное влияние на Руси // Введение христианства на Руси. М. 1997, с. 67-69, с. 233-235.
2. М.А.Васильев. Религиозные дилеммы Руси в 980-е годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. Славяноведение. 2000,№6,с.3-4.
3. Д.Е.Фурман. Выбор князя Владимира // Вопросы философии. 1989, № 6, с. 92.
4. М.А.Васильев. Религиозные дилеммы Руси в 980-е годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. Славяноведение. 2000,№6,с.5.
5. Г.Г.Литаврин, Б.Н.Флоря. Общее и особенное в процессе христианизации стран региона и Древняя Русь//Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. М., 1988, с. 239.
6. А.П.Новосельцев. Принятие христианства Древнерусским государством как закономерное явление эпохи // История СССР. 1988, № 4, с. 112.
7. Г.М.Филист. Введение христианства на Руси: предпосылки, обстоятельства, последствия. Минск. 1988, с. 122.
8. Древняя Русь в свете зарубежных источников. М. 1999, с. 232.
9. А.В.Назаренко. Русь и Германия в IX-X вв. // Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования 1991 год. М. 1994, с. 61-80.
10. М.А.Васильев. Религиозные дилеммы Руси в 980-е годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. Славяноведение. 2000, № 6, с. 12.
11. Я.Н.Щапов. Государство и Церковь Древней Руси X-XIII вв. М. 1989, с. 172.
12. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с. 320.
13. Б.Н.Флоря.У истоков конфессионального раскола славянского мира (Древняя Русь и её западные соседи в XIII веке) // Славянский альманах, 1996. М. 1997, с. 37.
14. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.320.
15. Г.М.Филист. Введение христианства на Руси: предпосылки, обстоятельства, последствия. Минск. 1988, с. 120-121.
16. М.А.Васильев. Религиозные дилеммы Руси в 980-е годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. Славяноведение. 2000, № 6, с. 12.
17. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.320.

Християнська медицина та монахи-лікарі стародавньої України-Русі (X-XII ст.)

Медицина стародавньої України-Русі на сьогоднішній час дуже погано вивчена, оскільки не вивчалась з точки зору традицій слов'янської язичницької медицини, яка опісля влила свої надбання в розбудову медицини староукраїнської держави в християнський час.

На нашу думку скупі факти які дійшли із візантійських та арабських хронік про слов'янських знахарів, ворожбитів, волхвів, які "виганяли хвороби із людей", варті всеоб'ємлюючого вивчення[1].

Однак більш конкретно про медицину взагалі та медичні заклади в Україні-Русі, джерела розповідають нам з кінця X- початку XI століття.

Першими лікарями в язичницькій Україні-Русі були волхви, у християнський час їх місце зайняли лікарі-монахи. Їх лікарські здібності, методи лікування хвороб, як перших так і других, до сьогоднішнього часу не аналізувались. Не достатньо вивчалися і перші медичні заклади, як язичницькі так і християнські, які були сконцентровані біля капищ, релігійних центрів язичників і в християнських монастирях, які до X століття мали великі знання по питаннях лікування людей. Слабо вивчені наукою язичницькі лікувальні заклади, що стосується християнських, то відомо, що вже з X століття в християнських монастирях були свої монастирські лікарні[2].

Із свідчень джерел нам стає відомо, що першими засновниками лікувальних закладів в Україні-Русі були візантійські монахи, які ще в X-XI століттях використовували надбання римських, візантійських та західноєвропейських лікарів для лікування населення України-Русі. Вони ж першими облаштовували медичні заклади по зразку візантійської медичної системи[3].

Характерно, що власне в цей час монахи-християни переклали на староукраїнську мову латинські і грецькі медичні книги. Слід наголосити, що ще задовго до проникнення в Україну-Русь візантійської медицини, тут активно функціонувала народна медицина, яка передавалась із покоління в покоління і до часу християнської епохи IX століття була основною лікувальною структурою в язичницькій Україні-Русі. В основному лікарями були в цей час представники язичницького культу – волхви[4].

З прийняттям християнства, Україною-Руссю язичницькі лікарі були замінені християнськими. Слід однак наголосити, що язичницька система лікування ще довгі століття функціонувала

на рівні з християнською, оскільки ряд її положень: заговори хвороби, в християнській медицині - молитви, лікування травами, узварами, настойками були притаманні як язичницьким так і християнським лікарям.

Як бачимо, на самому початку X століття медики-монахи в лікувальних цілях використовували досвід язичницької медицини.

Язичницькі волхви, які складали основну масу лікарів стародавньої України-Русі, були володарями великих медичних надбань, які накопичували на протязі багатьох віків. Вони знали цілющі властивості трав та виготовлених настоїв та узварів. Ці знання були результатом багатовікових спостережень. Отже у продовж століть волхви-лікарі залишалися в староукраїнському суспільстві авторитетними лікарями. До них за медичною допомогою звертались не тільки прості люди, але й панівні верстви суспільства: торгово-реміснича знать, бояри, князі. Так літопис, наголошує навіть в середині XI ст., що "князь Всеслав був народжений матір'ю за допомогою волхвів"[5]. Християнські священики X-XI наголошують, що "русичі своїх захворілих дітей та родичів відводили за медичною допомогою до волхвів, а не до священиків і не в монастирі"[6]. Так Лаврентіївський літопис в 1071 році наголошував, що:" воєвода Ян суворо засуджував волхва за погане лікування"[7].

Повість минулих літ під 1071 роком дуже стурбована, що лікування не ведеться християнами-монахами і що в зв'язку з цим таке християнське лікування "затруднюється", оскільки багато "волхвують жінки чарами і отравою і другими бісовими знаряддями"[8]. На думку російського дослідника М.Б. Мирського медицина в язичницькій Русі сконцентровувала в собі всі кращі лікувальні традиції, які розвивались на цих територіях ще з первіснообщинного ладу[9].

Про стародавні методи язичницького лікування в Україні-Русі нам розповідає в своїй "Записці" арабський мандрівник Ахмед Ібн-Фадлан, який в 20-х роках X ст. відвідав Русь. Ось як він характеризує медицину того часу: "Коли один із них захворіє, то вони розбивають йому намет на віддалі від них, кидають його туди і кладуть з ним хліб і воду, та не наближуються до нього і не говорять з ним, навіть не провідують його в час його хвороби, особливо коли він бідний, або невільник. Якщо він виздоровлював і вставав, то повертався до них, якщо помирав, то вони його спалювали[10].

Другий арабський письменник Ахмед Ібн-Даст в "Книзі дорогоцінних скарбів", яку він написав біля 30-х років X ст. наго-

лошує:” Є у них знахарі, які навіть повелівають царю, як буцім то вони володарі у цих русів. Трапляється так, що вони повелівають приносити в жертву “Творцю їх”, що їм подумається: жінок, чоловіків, коней. А коли вони повелівають (волхви-знахарі) – не виконати наказу не можна ніяким чином[11].

З цього приводу радянський вчений М.С.Державін наголошував: ”Язичницька медицина, язичницькі стародавні знання, особливо у питанні збереженні здоров’я і лікування хвороб досить довго не виходили із народної пам’яті і передавались із покоління в покоління. Волхви використовували магічну силу трав, збираючи їх блукаючи полями і лісами. Вони навчились заліковувати рани, кровотечі, виліковувати від укусів змій, собак[12].

В XI столітті по сукупності джерел ми зауважуємо, що панівною ідеологією та релігією утверджується християнство, воно починає звертати увагу на систему лікування і оздоровлення, яка була розвинута язичниками. Розгорнута в цей час християнами монастирська ситема, стала не тільки релігійною підструктурою церкви в кожному місті, але й лікувально-оздоровчою системою, яка базувалася на кращих традиціях, в першу чергу візантійської медицини[13].

Джерела наголошують, що першими лікарями-християнами були монахи, а першими християнськими лікувальними закладами “лічниці” при монастирях. Як засвідчує літописець, в X столітті ігумен Києво-Печерського монастиря Феодосій побудував при монастирі лікарню, на зразок таких, які існували в Візантії. В церковних рукописах згадуються про лікарні, які після Феодосія-Печерського почали поширюватися в усій Україні-Русі[14].

Це ж джерело дає характеристику хворих, які лікувалися в лікарні Києво-Печерського монастиря. Фактично, ті, що знаходились в лікарні, були тяжко хворі. Їх, як засвідчують джерела, вже приносили в монастир. Характерно, що функціонування цієї лікарні було узаконено великокнязівською владою і для її діяльності були виділялись певні кошти[15].

Перша літописна згадка про монастирські лікарні відноситься до епохи князювання Володимира Святославовича. Власне він, як засвідчує літопис з митрополитом Леоном встановив податок на користь: ”бідних, сиріт, хворих…” Це, як засвідчують знавці податкової системи феодальної України-Русі, були великі гроші.

В “Статуті світлого князя Володимира хрестившого Руську землю “говорилось не тільки про бані, але й про лікарні, які зда-

вна займали велике значення в житті народу, вони:”монастыри и бани их и больницы и врачи их ”, наголошується в Йосафатівській редакції літопису, потрібні людям[16].

В “Статуті Володимира”, який зберігся в Новгороді і датується кінцем XIII століття наголошено на високому статусі:” церковних людей, лічців хвороб в монастирських лікарнях”.

Таким чином монастирська лікарня, як бачимо з джерел, монастирська лікарня знаходилася під управою “лічця” – лікаря-монаха. Це підтверджує нам “Степенна Книга”, яка наголошує, що Володимир Святий наділив 10-тою частиною своїх доходів церковних людей і серед них: “лічців, монастирські лікарні, які не підчинені ні князю ні боярам ні суддям…”[17].

У “Смоленській грамоті”, яка подає “Статут Володимира Святого” у розширеному вигляді наголошено, що лічці, які спасають людей чудесним зціленням, сьогодні є під захистом церкви”[18].

Як засвідчують джерела, християнські лікарні в XI столітті стають невід’ємною частиною монастирського життя. В цей час в будівництві монастирів передбачається і будівництво лікарняного комплексу. Так Ніконовський літопис говорить, що митрополит київський Єфрем в 1091 році заложив багато церковних будівель, зокрема було виділено приміщення для лікарні, в якому проходило лікування хворих і приміщення для проживання лікарів.. Свою діяльність по будівництву лікарень він поширив на всю Русь, в міста та містечка, як наголошував літописець “ се же не бысть прежде в Руси”[19]. Слід відзначити, що побудовані митрополитом Єфремом лікарні лікували людей безплатно.

Таким чином із проаналізованих нами джерел, стає зрозуміло, що монастирські лікарні можна поставити в основу медичних закладів, діяльність яких як фінансово, так і політично була підтримана політичною владою стародавньої України-Русі.

Характерно, що уже Повість минулих літ, наголошує, що у князя Володимира Святославовича був свій лікар Іоон Смер, родом полочанин, який по його волі навчався мистецтву лікарському в: Паннонії, Сербії, Болгарії, Мізії, Візантії, Єгипті. Власне його і можна вважати першим фаховим лікарем в стародавній Україні-Русі[20]. В подальшому нам джерела засвідчують практичну лікарську діяльність лікарів-монахів Києво-Печерського монастиря, таких, як Антоній (983-1073) і Агапіт (?-1095), які лікували людей з застосуванням всіх наявних в той час європейських, в першу чергу візантійських, медичних знань.В цей же час можна сказати, що медичні досягнення і знання передавалися із покоління в покоління. Так із джерел нам відомо, що Агапіт

був учнем Антонія. Він сам готував хворим лікарства і перебував під час лікувального процесу невідступно біля хворих. Як засвідчують джерела він в Києві він користувався “рипутацією хорошого лікаря”. Власне він вилікував хворого князя Володимира Мономаха, який захворів в Чернігові, однак не прийняв від нього багатих дарів[21].

Приблизно в цей час в Києві відомим, за вміння виліковувати людей, був лікар Петро Сіріянин, який спочатку практикував при особі князя Святослава чернігівського, а опісля перейшов в Печерський монастир. Він лікував зіллям і виліковував ним багато людей і князів. Його лікування виліковувало на день по троє людей[22]. Коли ігуменом Києво-Печерського монастиря був Феодосій в монастирі був “лічебником”- лікарем Дем’ян, який лікував дітей молитвами та спеціальними мазями і так хвороби виліковував…[23].

В цей же час лікарською діяльністю в Києво-Печерському монастирі займався монах-художник Аліпій, який за допомогою виготовлених ним фарб виліковував проказу і шкірні хвороби, а також гнійні рани. Все це він доповнював молитвою і таким чином хвороби від людей відходили[24].

За час XI століття, як ми бачимо із свідчень джерел, київські монахи-лікарі, які займалися лікарською діяльністю, набрали великий досвід у лікуванні людей.Вся їх лікарська практика була підкріплена передовою медичною науковою європейською думкою, в першу чергу Візантійською. Дійшовші до нас історичні свідчення джерел, які ми привели вище, підтверджують функціонування в XI-XII століттях лікувальних закладів “лічниць”, які очолюввали “монахи-лічці”. Такі лікарні, як видно з діянь митрополита київського Єфрема у 1091 році, який заложив багато церковних лікарнень, в яких проходило лікування хворих і приміщення для проживання лікарів.. поширились на всю Русь. В XI столітті вони поширювались в міста та містечках, як наголошував літописець “се же не бысть прежде в Руси”[25].

Як бачимо із джерел в XI-XII століттях медицина в Україні-Русі знаходилась під патронатом християнської церкви. Практикуючими лікарями того часу були монахи, священники. Всі вони мали, як наголошувалось вище, своїх учнів.

В XI столітті джерела подають нам свідчення про проведення “хірургічних операцій”. Про це зокрема наголошує нам “Руська правда” XI ст. складена за часів князювання Ярослава Володимировича. За свідченям Руської правди ми знаємо, що за нанесення рани мечем і її вилікування треба платити 1 гривну.

За виліковування рани лікарем треба платити –3 гривни. Від 1 до 3 гривень передбачалась плата за лікування лікарю[26].

В цей же час була встановлена і нормативна кваліфікація для самого лікаря. Так в “Изборнике Святослава” (XI ст.) сказано:”що лікар повинен вміти надавати хірургічну допомогу. Він повинен вміти: розрізати шкіру, зашити шкіру, ампутувати, припалити рану, боротися з загноєнням рани, провести хірургічну операцію. Як засвідчуєють джерела такі хірурчічні операції в цей час уже проводились. Так хірургічну операцію переніс князь Святослав, після чого й помер…[27].

У висновок нашого дослідження, зауважимо, що медицина і лікарі України-Русі була важливим аспектом в житті староукраїнського суспільства. Уже в язичницькі часи вона знаходилась на високому професійному рівні[28], а в християнський час вона була вдосконалена внаслідок здобутків в цьому напрямку європейської медичної науки, зокрема візантійської[29].

Безсумнівно, що проблема язичницької медицини, перехідного процесу від ячзичницької до християнської і християнської медицини X-XII століть – потребує подашого дослідження.

Література

1. Б.А.Рыбаков. Язычество древних славян.М.1981.,с.23-30. с.129-146,234-238.
   В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Походження слов’ян.К.1991.,с.18-24.
2. М.Ю.Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. К.1988,с.161-182.
   М.Б.Мирский. Медицина в средние века на Руси, Вопросы Истории. 2000, №11-12,с.106.
3. В.М.Флоринский. Русские простонародные лечебники и травники. Казань.1880,с.8.
4. Б.А.Тимощук. Языческое жречество Древней Руси (по материалам городищ-святилищ). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 165-173.
5. Чтение в обществе истории и древностей российских.1867, кн.4, с.166-167.
6. Повесть Временных Лет.М-Л.1950,ч.1,с.104.
   Повесть Временных Лет.М-Л.1950,ч.1,с.105.
7. Gолное собрание русских летописей (дальше ПСРЛ), т. 6. Спб. 1853, с. 279.
8. Повесть Временных Лет. М-Л. 1950, ч. 1, с. 105.
9. М.Б.Мирский. Медицина в средние века на Руси, Вопросы Истории. 2000, № 11-12, с. 107.
10. А.Я.Гаркави. Сказания мусульманкгих писателей о славянах и русах. Спб. 1870, с. 96-98.

11. А.Я.Гаркави. Сказания мусульманских писателей о славянах и русах. Спб. 1870, с. 96, 296.
12. Н.С.Державин. Славяне в древности. М. 1945, с. 157-158.
13. М.Ю. Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. К. 1988, с. 123-128.
14. Патерик Киевского Печерского монастыря. Спб. 1911, с. 42.
15. Києво-Печерський Патерик. Київ. 1930, с. 181.
16. ПСРЛ, т. 6, с. 84.
17. ПСРЛ, т. 21, ч. 1. Спб. 1908, с. 118-119.
18. Я.Н.Щапов. Государство и церковь Древней Руси X-XIII вв. М. 1989, с. 90-94.
19. ПСРЛ, т. 9. Спб. 1862, с. 116.
20. В.М.Рихтер. История медицины в России. М. 1814, ч. 1, с. 164.
21. П.В.Владимирский. Ещё о происхождении и содержании Патерика Печерского. Киев. 1900, с. 203.
22. Патерик Киевского Печерского монастыря. Спб. 1911, с. 83-85.
23. Повесть Временных Лет. М-Л. 1950, ч.1, с. 126.
Патерик Киевского Печерского монастыря. Спб. 1911, с. 215-216.
24. Патерик Киевского Печерского монастыря. Спб. 1911, с. 215-216.
25. ПСРЛ, т. 9. Спб. 1862, с. 116.
26. Правда русская, или законы великих князей Ярослава Владимировича и Владимира Всеволодовича Мономаха. Спб. 1799, с. III.
27. ПСРЛ. Спб. 1862, т. 2, с. 107.
28. Б.А.Тимощук. Языческое жречество Древней Руси (по материалам городищ-святилищ). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 165-173.
29. М.Ю.Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. К. 1988, с. 26-28.

Становлення монастирів і монашества в Україні-Русі в X-XIII століттях

В українській церковній літературі історія українського монашества традиційно досліджувалася в контексті історії церкви, як українського, візантійського та західно-європейського.

Велику увагу цьому питанню приділяють в наш час вчені з відновлених в Україні християнських конфесій УГКЦ, УАПЦ та УПЦКП та УПЦМП.

Без сумніву, що розвиток українського монашества треба розглядати в невід’ємному контексті розвитку чи занепаду церковного життя в Україні. Не можна з’ясовувати питання місця і ролі монашества в історії церкви і українського суспільства без розуміння, що воно являло собою з самого зародження в Україні-Русі і до сьогоднішнього часу згуртовану громадськість, яка мала свою релігійну думку, свої християнсько-місійні завдання.

Першим визначення українському монашеству дав Феофан Затворник, який писав:” Монашество є відречення від всього і безпосереднє перебування розумом і серцем в Бозі…Так як цьому налаштуванню постійно мішають сімейне і громадське життя, то шукаючі спокою і бога відходять від нього, розривають, або зовсім не вступають в сімейні зв’язки[1].

Монашеське відлучення від суспільства раді ідеалу і вдосконалення в питанні розумінні Бога, не має нічого спільного з відходом з світу церкви. Щоб монаше життя зрозуміти, треба з’ясувати саме розуміння грецького слова “монах”, яке в перекладі означає “один живучий одиноко”. Безсумнівно, що слово монах на українську мову можна перекласти, як “живучий іншими цінностями, ніж решта людей”. Таке розуміння, на нашу думку, найбільш правильне, особливо в наш час, коли монахи стають подвижниками культури, науки. Вийшовши з бурхливого життя цивілізації монах починає виконувати високу місію служіння спасінню тих, хто перебуває в світі цивілізації. Київська держава, яка в Х столітті стала головним осередком християнської цивілізації робила все, щоб в молодому християнському суспільстві були люди, які б привертали б “паству” до духовного християнського життя. Власне цими людьми і були монахи[2].

Попробуємо реконструювати розвиток монашества з точки зору сучасної історичної та археологічної науки.

Як засвідчують джерела існування ранньохристиянських культових храмів, на українських землях, засвідчується першими віками нашої ери. На території України, зокрема в Прикарпатті та Подністров’ї відомі признаки християнства.

В римський час в Криму християнські церкви знаходились в гротах та печерах, вони зафіксовані і відомі сучасній історичній науці[3]. Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські культові споруди, виявлені на Дністрі поблизу с. Стінка Тернопільської обл. Тут був відкритий печерний раннохристиянський храм вирубаний в вапняковій породі. В плані храм має трапецеподібну форму з входом з західної сторони з вівтарем і двома притворами в східній частині. В середині культової споруди знаходяться як християнська так і язичницька символіка. Біля вівтаря проглядається солярний знак у вигляді свастики-хреста[4]. Докириличні знаки зафіксовані на фрагменті посуду знайденого на черняхівському поселенні знайденого на черняхівському поселенні поблизу с. Бакота Хмельницької обл. Грецькі та латинські письмена були в користуванні серед варварських племен в римський час, про що свідчить чорноризець Храбр[5]. Цей культовий пам'ятник дуже похожий на печерні

ранньохристиянські храми знайдені в Криму, які датуються першими століттям нашої ери[6]. Цілком ймовірно, що такі печерні ранньохристиянські храми поклали основу печерним християнським монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непоротово, Лядово, Ципів,Сахарна і ряд других, що ще слабо досліджені в басейні Дністра. Сучасній науці відомо, що ці ранньохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилищ. Так в Бакоті, до виникнення скельного монастиря були язичницькі капища в І віках нашої ери, як в печерах так і на поверхності[7]. Слід звернути увагу, що в Бакоті дослідники К.Н.Мельник і В.Б. Антонович, які досліджували місце розташування монастиря вважали, що окремі з печер в урочищі "Монастириско" використовувались в значно більш давні від XI-XII століття язичницькі часи[8]. Сам християнський монастир відомий своїм активним життям починаючи з XI століття, не виключено, що окремі ранньохристиянські церкви виникли в цьому місці ще в перших століттях нашої ери. Розвиток становлення цього християнського пам'ятника з римського часу до епохи Київської Русі знаходиться на стадії вивчення. Вони досліджувались археологом Б.Тимощуком в Чернівецькій обл. - Кулішівка, Бабин, Нагоряни, Зелена Липа. В Тернопільській обл. - Заповідник Медобори на Збручі поблизу с. Городниця, гори Боги і Звенигород, і цілий ряд других[9]. До їх числа слід віднести святилище біля с. Монастирок Тернопільської обл., розташоване в гроті. Перед гротом знаходиться язичницький вівтар. Кам'яна плита на трьох опорах. Де відбувались жертвоприношення. Пізніше це капище було перероблене в ранньохристиянський храм. В гроті бала облаштована церква, а на вівтарі в якій був видовбаний хрест. Не виключено, що цей ранньохристиянський храм виник в римський час. Власне з цього часу можна припускати розвиток монашества на землях України[10].

Велику проблему в процесі християнізації створила значна кількість язичницьких культових святилищ, які користувались підтримкою місцевого населення. Християнська церква повела з ними боротьбу. Для цього в ті місця, де вони активно функціонували направлялись монахи-схимники, які поселялись на території цих святилищ і витісняли з відтіля язичницьких жреців. Так, наприклад, на території с. Одаїв Івано-Франківської обл. був зафіксований печерний комплекс, де знаходились язичницькі культові капища, які функціонували з дуже стародавніх часів до епохи Київської Русі, як засвідчують археологічні джерела. Серед цих печер слід виділити один грот прямокутної форми видовбаний в гіпсовій породі який називається "гротом Мона-

ха”[11]. Така назва за ним закріпилась серед місцевого населення с. Одаїв і других розміщених поряд населених пунктів. В Чернівецькій обл., поблизу с. Комарів експедицією “Дністер” було досліджено в скалі Христища напроти Бакотського печерного монастиря язичеське капище під назвою “Турецька хата”. Окрім жертовника і крісел вирубаних в вапняковій породі віднайдені пази для вміщення дерев’яних конструкцій, що може говорити про те, що це святилище було перероблене в житлове приміщення для християнських монахів-схимників. Шурф біля підошви скали під капищем виявив керамічний матеріал перших віків нашої ери і Київської Русі[12]. З присутністю в регіоні християн збереглися назви: “грот Монаха”, “Христища” біля с. Комарів Чернівецької обл.”, “ Монастириско” біля с. Бакота Хмедбницької обл., та “Монастир”, що на Вовчинецьких горах в Тисменецькому районі Івано-Франківській обл.”. Розглянемо скельні печери над рікою Бистриця з точки зору наявності в давнину язичницького святилища і раннього християнського монастиря. Визначний дослідник язичницьких святилищ і ранньохристиянських монастирів Б.О.Тимощук вважає, що в Галицькій Русі скельні дохристиянські святилища були зайняті після витіснення язичників християнськими місіонерами[13].

Можливо в християнські часи цей скельний комплекс став притулком для монахів - схимників. Такі притулки-печери монахів відомі в басейні ріки Дністер[14].

Більшість сучасних дослідників, зокрема Б.О.Тимощук, який дослідив святилища стародавніх слов’ян, вважає, що переростання язичницьких релігійних центрів в ранньохристиянські, розміщених в скелястих масивах, цілком могло мати місце. Їх назви язичницькі назви, після прийняття християнства, ставали християнськими[15]. Прикладом тому може послуговувати релігійний скельний комплекс поблизу с. Ямниця. який із стародавніх часів відомий місцевим жителям під назвою “Монастир”[16].

Питання функціонування раннього монашества в Україні поки що недостатньо вивчене, та сума виявлених фактів дає подальший напрямок для вивчення вченими даної проблеми функціонування монашества до епохи Київської Русі[17].

Однак офіційно перші монастирі, за свідченнями джерел, виникли в Україні-Русі одночасно з хрещенням в 988 році. Митрополит Київський і всієї України-Русі Іларіон (1051-1054) в своїм “Слове о Законе и Благодати” пише про це так: ”і в один час вся земля наша прославила Христа з Отцем і святим Духом. Тоді почав морок ідольський від нас відходити. Капища розвалюва-

лись, а церкви поставали. Монастирі на горах будувалися, чорноризці явились[18].

В “Памяти в похвалу князю Владимиру” наголошується про чорноризців уже в 988 році. “Повість Минулих Літ” теж згадує про заснування перших монастирів, зокрема під 1037 роком засвідчується, що “Ярослав заложив монастирі святого Георгія і святої Ірини і чорноризці розпочали літописання і монастирі почали бути”[19].

Велику роль відігравали в історії українського монашества вихідці з Візантії. Власне вони і були першими організаторами в Україні-Русі після офіційного прийняття християнства, власне вони першими організовували перші монаші общини. Збереглась легенда, що одна така візантійська християнська община в Києві заснувала біля Вишгорода Спаський монастир[20].

Окрім візантійського монашого розвитку в Україні-Русі зафіксований і католицький монаший розвиток. Джерела наголошують на католицькому монашому впливі. На активному функціонуванні католицьких монастирів[21].

Таким чином кінець першого тисячоліття християнської ери став визначною подією у житті християнських народів Східної Європи і тому числі й українського. Християнізацією українців Карпато-Дніпровського регіону та фінно-угрів, Балто-Уральського регіону, завершився багатовіковий процес становлення християнської культури, що простягнулася від Британських островів до Уралу. З цього часу цей культурний простір почав називатися християнським світом і уособлювати один культурний простір. Власне в цей час в молодій християнській державі Україні-Русі, розпочався ріст монастирів в яких зароджується нова релігійна традиція та думка християнства.

Як засвідчують джерела, християнська думка, яку висловлювало монашество, зароджується в Україні-Русі в кінці Х- початку ХІ століттях. Власне в цей час появляються релігійні течії, які виражають потреби духовного життя. Найбільш яскравим виразником цього духу став ігумен монастиря св. Мамонта, святий Симеон ”Новий Богослов”. Його вчення, не дивлячись на деяку містичність, давало відповіді на безпосередньо важливі питання церковного життя. В Х ст. ми знаємо, що в Києві таку приблизно діяльність проводив Печерський монастир. Відомо, що митрополит Іларіон, сам був спочатку монахом, він, як засвідчує джерела “сам викопав собі печеру і там молився собі в тайні”[22]. Сюди на це місце, як наголошує літописець, як бог йому указав, прийшов для поселення постриженник з одного із афонських монастирів святий Антоній. Він поселився в печері викопаній

Іларіоном і “ почав жити тут молячись богу, харчуюсь хлібом сухим і то через день і води в міру п’ючи, копаючи печеру не даючи собі спокою, день і ніч в праці перебуваючи. І відомим став Антоній і шанований і почали приходити до нього браття і став він приймати їх і постригати і зібралось біля нього 12 чоловік і викопали вони печеру і церкву і келії… і став він ігуменом. Так постав Печерський монастир”[23].

Християнські подвиги печерських монахів мали великий вплив на все староукраїнське суспільство, все монаше братство. В ту епоху вони укріпившись в Україні-Русі пішли з християнською місією до фінно-угорських народів, яку українські князі почали консолідувати політично в Суздальсько-Володимирську Русь. Джерела наголошують, що християнізація фінно-угорських народів проходила з XI по XII століття і мала великий успіх. В XIII столітті ці народи вважали себе уже русичами-християнами[24].

Як відомо печерський монах Леонтій ставший в подальшому єпископом Ростовським, зумів християнізувати фінно-угорські племена: чудь, мерю. Цього не змогли зробити ні один з його попередників[25].

Таким чином Києво-Печерська лавра була не тільки центром монашого життя, але й монашого місіонерства, а також духовної освіти, книговидання і літописання. З перших днів існування монастиря в ньому виникає монастирська бібліотека. Як наголошує Печерський Патерик, монастир мав багато слов’янських, грецьких і візантійських книг[26].

Джерела наголошують, що в українській державі в X-XIII ст активно функціонувало 68 монастирів, де дві третини були побудовані князями, боярами, багатими міщанами[27].

Безсумнівно, що монастирі були великими власниками, зокрема землі, сіл, лісів. По питанню монастирського землеволодіння сьогодні є велика кількість наукових праць, тому більш конкретно в цій статті це питання розглядатися не буде[28]. Єдине, що по цьому питанню можна наголосити, що монастирі використовували свої доходи для проведення місіонерських походів з метою хрещення язичників, а також для задоволення своїх як побутових так і культових потреб, зокрема побудови церков за рахунок доходів монастирів в нових, щойно хрещених землях[29].

У висновок нашого дослідження, зауважимо, що питання зародження та становлення українського монашества, особливо, становлення монастирів і монашества в регіонах Україні-Русі в X-XIII століттях, ще потребує подальшого дослідження.

Аналіз подальших, в тому числі й археологічних джерел, розкриє всі аспекти діяльності цього християнського згромадження і відтворить його роль в розбудові української християнської думки в Україні-Русі в X-XIII століттях.

Література

1. Феофан, епископ. Письма о христианской жизни. М. 1908, с. 21-22.
2. В.С.Ідзьо. Церковна організація України-Русі в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету.М.2000,т.I,с.226-230.
3. М.Чубатий. Історія християнства на Русі-Україні. Рим-Нью-Йорк. 1965, с.73.
4. В.С.Артюх. Раннехристианский пещерный храм на Днестре. Международный симпозиум по искусственным пещерам. Киев-Одесса.1998,с.7.
5. С.Г.Вилинский. Сказание черноризца Храбра о письменах славянских. Одесса. 1901,с.20.
6. М.Чубатий. Історія християнства на Русі-Україні. Рим-Нью-Йорк. 1965, с.73.
7. І.Винокур. П.Горишний. Бакота. Кам'янець-Подільський. 1994, с.207.
8. Е.Н.Мельник. Следы мегалитических сооружений в некоторых местностях Южной России. Труды VI Археологического съезда. Одесса 1886,с.120.
9. Б.О.Тимощук. Язичницькі святилища Галицької Русі. Історико-філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1., с. 176.
10. І.С.Винокур. Історія та культура черняхівських племен II-V століть нашої ери. К. 1972, с. 112-113.
11. В.Войнаровський. Християнство і порушені поховання черняхівської культури. Тези повідомлень V Міжнародного круглого столу з історії релігії в Україні. Львів.1995,т.1,с.87.
12. Л.Г.Мацкевий. Звіти про роботу Прикарпатської експедиції за 1992-1993 роки.
13. В.С.Артюх. Звіт про роботу експедиції Дністер. Львів. 1998, с. 13.
14. Б.О.Тимощук. Язичницькі святилища Галицької Русі. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 176-181.
    Б.О.Тимощук. Двовір'я в стародавній Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, № 1, с. 56-57.
15. М.Бандрівський. Схимницькі печери-келії на Рогатинщині. Скелі і печери в історії та культурі стародавнього населення України. Львів. 1995, с. 11-13.
16. Б.О.Тимощук. Двоєвір'я в стародавній Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, № 1, с. 56-57.
17. В.Артюх. В.Ідзьо. Скельна культова пам'ятка "Монастир". Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. Львів. 2000, с. 13-15.

18. В.Ідзьо. В.Артюх. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень в Західних областях України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2000, т. IV, с. 72-74.
19. Слово о Законе и Благодати Иллариона, митрополита Киевского. Богословские труды. М. 1987, с. 323.
20. Повесть Временных лет (ПВЛ). М-Л. 1950, ч. I, с. 102.
21. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона. Т. XIX, п/т 38, с. 725.
22. В.С.Ідзьо. Релігійні напрямки в кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X- і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 191-194.
23. ПВЛ, ч. I, с. 305.
ПВЛ, ч. I, с. 306.
24. В.С.Ідзьо. Фінно-угри та Київська Русь в VI-X століттях (До питання етнотворення російського народу та взаємовідносин українців та росіян в стародавні часи). Науковий Вісник Українського Університету М. 2001, т. I, с. 57-61.
25. А.А.Шахматов. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. Спб. 1908, с. 289-340.
26. Киево-Печерский патерик. В кн: Памятники литературы Древней Руси. XII в. М. 1980, с. 211.
27. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с. 257-265.
28. В.С.Ідзьо. Церковна організація України-Русі в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2000, т. I, с. 226-230.
29. Я.Н.Щапов. Государство и церковь Древней Руси X-XIII вв. М. 1989, с. 10-22.

Митрополити Української церкви X-XIII століттях у стосунках з Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою

Хрещення України-Русі в 988 році великим князем київським Володимиром, стало визначною подією в житті українського народу. Русь –Україна прийняла християнство від Візантійської імперії, яка в цей час знаходилась на чолі християнської цивілізації Європи.

Своїм політичним та релігійним актом Українська держава включилась в сферу тогочасної світової культури, літератури, мистецтва, яка в ту пору процвітала в Причорномор'ї та Середземномор'ї. Однак слід зауважити, що хрещення князівської еліти: війська, боярства, купецтва, не означало що в 988 році пройшло хрещення всього українського народу, всіх слов'янських та чисельних фінно-угорських народів, які входили до складу Київської імперії[1].

Однак власне в цей час Русь-Україна отримала європейське культурне обличчя в яке втягнула численні фінно-угорські народи сучасної території Росії.

Однак можна наголосити, що власна історія української християнської культури починається з цього часу і хоча язичництво ще X чи XIV століття активно проявляло себе в політичному, культурному та релігійному житті українського народу, можна наголосити, що передісторія української феодальної державності була тісно пов'язана з історією українського християнства, яке має свої суто українські специфічні риси, як носія прогресивної української християнської культури[2].

Зауважимо, що в той час коли германські і частково слов'янські народи: поляки, словаки, чехи засвоювали євангеліє на латинській мові, українці засвоювали на мові Кирила та Мефодія, тобто близькій до староукраїнської. Не слід виключати також, що у своєму першому початку українська християнська культура була під впливом болгарської християнської культури, більш близької щодо староукраїнської ніж візантійська.

Є свідчення, що українська метрополія до 1014 року знаходилась в юрисдикції болгарського патріарха і тільки після поразки Болгарії від Візантії в 1014 році, коли болгарська церква була переведена в ранг архієпіскопії, українська митрополія була включена в юрисдикцію Константинопольскої патріархії. Як засвідчують джерела в 1037 році на болгарську церковну кафедру був призначений патріархом "грек Лев" і тому перед Ярославом Мудрим постав реальний факт підчинення української метрополії константинопольському патріарху. У Ярослава Мудрого не було іншого виходу як у слід за болгарами прийняти в Україну-Русь "митрополита –грека". Власне в 1037 році на київську митрополичу кафедру прийшов "митрополит Феопемнт-грек". Таким чином грецький вплив з 1037 року в Україні-Русі став домінуючий. В Київ з Константинополя прийшло високоосвічене духовенство, яке розпочало "перепис староукраїнських я к світських та і духовних книг". Власне в цей час з джерел був вилучений західно-католицький релігійно-культурний вплив, який на нашу думку мав місце рівноправне місце поряд з православним[3]. Власне з цього часу українська християнська релігія наповнюється надбаннями візантійської імперської християнсько-культурної доктрини. Якщо розглянути стиль літописання з часу Ярослава Мудрого, то побачимо, що він піддавався неоднарозовому редагуванню. Характерною рисою цього редагування є відсутність будь-яких стосунків з католицькою церквою, хоча західні хроніки, зокрема польські, чеські, німецькі X-XI століть, на-

голошують про значні культурно-релігійні відносини з Володимиром Святославовичем. Особливо тісні стосунки з Західною Європою та католицькою церквою були в Ярослава Мудрого. За таких паралелей, які ще потребують ретельного дослідження, можна звинуватити візантійських літописців "Повісті Минулих Літ" та інших джерел в фальсифікації української релігійної та світської історії Ці візантійські сановники на очах всієї Європи, всього українського народу, староукраїнської політичної еліти викладали тільки одну візантійську доктрину християнської історії на широких теренах як України-Русі так і залежних в той час фінно-угорських землях майбутнього Ростово-Суздальського князівства. Через це староукраїнські літописи X-XII століття мають численні вставки, які не до староукраїнської історії та релігії ніякого відношення не мають[4].

За свідченнями середньовічних авторів літописання в Україні-Русі в X-XII ст. було в цілковитій залежності від візантійської християнської системи літописання, яке велось і було перейняте в Візантійській імперії. Якщо провести паралелі між міжнародним правом тогочасної світської і релігійної Європи, то можна зауважити, що візантійська церква згідно візантійського церковного права утримувала в повному підчиненні українську православну церкву, із цього виходило, що Візантійська імперія мала домінуючий вплив на політичне та церковне життя України-Русі, а це значить, що українська церква під юрисдикцією Константинополя взагалі не мала ніякого, навіть автономного релігійного права. Як бачимо із самого початку історичного розвитку українська християнська церква була всеціло залежна від Константинопольського патріарха.

Як засвідчують джерела українська митрополія в константинопольских диптихах займала одне із останніх місць, спочатку 61 місце, а пізніше в XIV столітті 70 місце. Характерно, що митрополії константинопольського патріархату, які займали більш почесніші місця по числу віруючих християн уступали Київській митрополії. В Візантії канонічна основа, яка означала залежність української церкви від візантійської в 288 правилі Халкізонського собору, наголошувала: "По цьому тільки митрополити областей Понтійська, Азійська і Фракійська, а також єпископи у іноплеменників вищеназваних областей нехай настановляються від святійшого престолу Константино-польської церкви. Рахувати руських іноплеменниками Фракії і Понта, тобто варварами…" Історичний парадокс заключався в тому, що українська церква була залежна не тільки від константинопольського патріарха і синоду, але й імператора Візантії. В усіх актах Константино-

польської патріархії, що стосувалося української митрополії, згадується, що вона закладена зі згоди “Імператора Візантії”, або по його розпорядженню. В візантійській церковній і правовій свідомості “Василевс-імператор” вважався оборонцем догматів християнського благополуччя, як верховний захисник християнства, а значить патрон всіх християнських народів. Для середньовічної правової свідомості володарі всіх інших держав отримували від нього в залежності від їх політичної ваги і родинних зв’язків з правлячою константинопольскою династією титули : архонтів-князів, стольників і т. д. В своїй праці “Про управління імперією” К.Багрянородний писав так:” До любого і коханого сина нашого архонта християнського народу болгар”. Характерно для порівняння наголосимо. Що київський князь в константинопольській ієрархії мав скромний титул сотника[5].

В цей же час слід наголосити, що ім’я та титул імператора згадувалось в усіх християнських храмах України-Русі. Як бачимо релігійний васалітет доповнювався політичним, а це може говорити, що імператори і патріархи разом з синодом самочинно без згоди староукраїнського суспільства призначали митрополитів для України-Русі, здійснювали релігійний та політичний нагляд не тільки за релігійною але й за політичною адміністрацією. Як відомо з джерел візантійська церква зразу по хрещенню України-Русі настановила першого митрополита Михайла. Однак в подальшому чомусь літописець XII століття замовчує діяльність подальших митрополитів. Тільки під 1039 роком урочисто записано, що Богородиця, яка створена Володимиром, батьком Ярослава та митрополитом Феопентом. Те, що в Україні-Русі функціонувала митрополія і до Феопента нам зрозуміло, однак їх діяльність чомусь навіть релігійними джерелами майже не з’ясована. Зразу ж наголошено, що у перших часах князювання Ярослава згадується митрополит Іоанн. Характерно, що про першого митрополита - слов’янина джерела теж не згадують. Софійський часослов і Воскресінський літопис називають першим митрополитом руським Леона, а Ніконовський літопис Михайла приведеного в Україну-Русь в 988 році Володимиром Святославовичем з Корсуня. Дальше джерела наголошують, що в 991 році Володимир отримав з Візантії нового митрополита Леона. Про подальших митрополитів в XI столітті нам відомо, що вони називались : Іоан I, Феопемпт, Єфрем, Георгій, Іоан II, Іоан III, Миколай I. Про діяльність всіх цих митрополитів до нашого часу дійшли дуже мізерні свідчення.

Так про митрополита Георгія відомо, що він в 1072 році прославив мощі “Бориса і Гліба”. Трохи більше відомо про митро-

политів: Іоана II і Іоана III. Так під 1089 роком говориться, що був митрополит Іоан, “муж хитрий в книгах і вчений, милостивий до убогих і вдовиць, ласкавий до всякого багатого і убогого, смиренний і скромний, мовчазний, великий промовець, книгами святими втішав всіх. Такого раніше не було на Русі”. Як показує аналіз джерел, майже всі митрополити в Українській державі в X-XIII століттях були візантійцями і як правило староукраїнською мовою уже оволодівали в Києві, оскільки незнання мови затруднювало їх спілкування з духовенством, народом[6].

Слід наголосити, що очолення візантійцями української митрополії мало ряд позитивних явищ, зокрема незалежність від великокнязівської влади. Таке становище відмежовувало церкву від втручання в її внутрішні справи світської влади. Як відомо перший митрополит Михайло все робив, щоб зупинити князівські усобиці і утримати єдність староукраїнської держави. Як зауважено в джерелах в феодальні чвари князів вмішуються всі митрополити, що піднімало їм авторитет, утверджувало позиції візантійських ієрархів в іноетнічному та культурному християнському масиві[7].

Охарактеризуємо епоху коли митрополитом став перший русич Іларіон при Ярославі Мудрому. Це дуже важливо для утвердження українських позицій в християнстві. Митрополит Іларіон згадується в джерелах під 1051 роком: ”Поставив Ярослав Іларіона митрополитом Руським в святій Софії зібравши єпископів”. Літописець так характеризує Іларіона: ”Муж був благий, книжник, постив, був печерник яку вирив де молився від всіх в тайні”. Всі джерела зазначають, що це був перший митрополит-русин поставлений на митрополичу кафедру проти волі Константинопольського патріарха, де його поставлення не признали. Наставлення митрополитом в час 1054 року, тобто в час коли Візантійська церква через політичні амбіції візантійських імператорів організувала розкол з Вселенською церквою, говорить, що власне українська церква не брала ніякої участі у цьому конфлікті Константинополя і Риму. Конфлікт між Константинополем і Римом, який привів в 1054 році до розколу церкви був сприйнятий в Україні-Русі, яка підтримувала як політичні так і торгово-економічні і релігійні відносини із західно-римською християнською цивілізацією, ніяково. На цю подію не було ніякої реакції Київської митрополії[8]. Правлячі кола Візантійської імперії внаслідок відсутності на митрополичій кафедрі “свого ставленика” не змогли натиснути київську великокнязівську владу.

Як засвідчують численні документи Київська митрополія не взяла участі в розколі Вселенської церкви в 1054 році. Інтенсивність політичних та релігійних взаємовідносин України-Русі з західними католицькими державами та релігійними колами спостерігається у продовж з X по XIII століття[9].

Як засвідчують джерела союз України-Русі з Західною Європою з X по XII століття настільки зростав, особливо в XIII столітті, що в цей час Україна-Русь вступила в унію з Римською церквою і союз католицьких держав[10].

В 1054 році відбувся розкол між Римом і Константинополем, а не між Україною-Руссю і Римом, а також західними католицькими сусідами[11].

Огляд процесу впливу західно-римського християнства в час Ярослава Мудрого, особливо в 1054 році дає право наголошувати, що західно-римське християнство в цей час розвивалось в Україні-Русі майже в однакових умовах з візантійським[12].

Характерно, що після 1054 року не підтримавший візантійську політичну і релігійну організацію в питанні розколу Вселенської церкви, митрополит Іларіон, щезає з літопису, він перестає бути митрополитом і стає ігуменом монастиря преподобного Феодосія. Нам нічого не відомо на реакцію Константинополя особливо по питанню 1054 року, та в подальшому ми знаємо, що Візантійська патріархія не практикувала постановку митрополитами українців-русичів. Так коли через 100 років після митрополита Іларіона митрополитом української церкви був обраний Климент Смолятич, це визвало серйозні незадоволення в релігійних і політичних колах Візантії, що зразу же відбилося на політичних взаємовідносинах.

Безсумнівно, що Климент Смолятич намагався плекати власну церковну організацію в Україні-Русі, що видно з записів в літописі. Його діяльність однак опиралися єпископи-візантійці: смоленський - Мануїл, полоцький-Косма, новгородський - Ніфонт, який довго жив в Візантії. Як ми знаємо з джерел, греки ставили на патріарший престол кандидатів словами Іоана Предтечі, а в Києві, де були мощі папи римського Климента словами цього християнського ієрарха. Характерно, що Климент Смолятич носив ім’я цього святого папи, що могло означати його лояльну позицію до католицької церкви, що непокоїло візантійців[13].

Після програшу військової кампанії великим князем Із’яславом та митрополитом Климентом на київському політико-релігійному олімпі знову взяла верх візантійська релігійна партія. Константинопольський патріарх прислав в Україну-Русь но-

вого митрополита Константина. Святий Нифонт, що зразу замінив Климента Смолятича, помер не дочекавшись нового митрополита. Останній прийшовши в Україну-Русь "викорінив Климентові служби і церковні настанови" Покійний князь Із'яслав та митрополит Климент без сумніву, як це видно по джерелах, боролися за злучення української церкви з католицькою, за що Із'яслав був анафемований новим, присланим з Візантії, митрополитом. Новий князь після Юрія Довгорукого, племінник Ростислав Мстиславович, коли громадськість побажала в митрополити Климентія, знаючи його унійний рух в церкві, заявив :" Не хочу Клима у митрополитах бачити, не має він благословення від патріарха…". Однак син Із'яслава, Мстислав, який допоміг Ростиславу зайняти великокнязівський стіл, запротестував проти Константина, який "прокляв його батька". Князі попросили нового митрополита і патріарх в 1161 році призначив митрополитом – Федора. В 1163 році помирає Федір і князі знову побажали висунути на митрополичу кафедру Климентія Смолятича при умові, якщо він відхилить католицький напрямок і по канонічним візантійським правилах буде визнаний Констанополем. Однак Климен Смолятич не домагався візантійського визнання, водночас з Візантії в Україну-Русь був посланий митрополит Іоан IV. Аналізуючи весь комплекс свідчень зауважимо, що церковні протиріччя між католицькою та візантійською церквою в Україні-Русі були визвані проблемою згідно якої староукраїнському суспільству було відомо, що візантійська правляча християнська олігархія винна в розколі Вселенської християнської церкви[14].

Як бачимо ріст національної і релігійної свідомості не зміг затаїти навіть візантійський літописець. Із джерел ми споглядаємо процеси згідно яких, Україна-Русь бажала бути в релігійних процесах самостійною і задля цього схилялася в сторону західного християнства, тому, що християнська католицька церква не робила великого тиску на національні церкви. В її лоні всі католицькі церкви фактично були національними. В цей час українська церква бажала бути такою ж в релігійно-адміністративному відношенні, як : Чеська, Польська, Угорська. В цей же час візантійською церквою керував навіть не патріарх, а імператор, що принижувало гідність як українських релігійних ієрархів так і великокнязівської влади[15]. Однак при всьому великому впливі і втручанні Візантійської імперії у внутрішні політичні та релігійні справи України-Русі, церковна організація в Україні-Русі в X-XIII століттях докорінно відрізнялася від візантійської в першу чергу великими розмірами, специфікою регіонів[16].

Джерела засвідчують, що при імператорі Юстиніані (VI ст.) в візантійській імперії нараховувалося близько тисячі єпіскопій. Не більше половини дожили до часу хрещення України-Русі. В Візантії було прийнято в кожному місті мати єпископію, а в провінції митрополію. Україна-Русь на усьому своєму великому просторі мала лише одну митрополію і одну з XII ст. архієпископію. Єпископські кафедри в X-XI століттях, відкривались в основному в князівських центрах. Тільки в XII-XIII століттях в Україні-Русі поширилася практика заснування єпископій в великих містах, не князівських центрах[17].

Щось подібне ми проглядаємо в цей час і в Центральній та Західній Європі. В середньовічній Італії, стародавній християнській землі, єпископських кафедр було значно більше ніж на північ від Альп, де християнство утвердилось пізніше. Однак в X-XI ст. по зразку Західної та Центральної Європи в Україні-Русі теж почали утверджуватися єпископські кафедри в: Чернігові, Новограді, Ростові, Володимирі-Волинському, Білгороді, Перемишлі, Галичі. В 1165 році Новгородська кафедра була переведена в ранг архієпископії. Як відомо із Києво-Печерського патерика до XIII століття в Україні-Русі було понад 50 єпископій[18]. Власне в цей час множилось і духовенство, як відомо із Лаврентіївського літопису, в Києві в 1124 році пожежа знищила 600 церков[19].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що хоча українська релігійна організація, митрополія, на чолі якої стояли митрополити, розвивалась під політичним і церковним контролем Візантійської імперії, однак ми бачимо, що з періоду з X по XII століття були контакти і навіть переорієнтація на західно-церковну орієнтацію. Сам факт розколу церков в Україні-Русі в 1054 році був сприйнятий спокійно, він не відкинув Україну-Русь від західно-католицької цивілізації і зокрема найближчих сусідів: Польщі, Угорщини, Чехії з якими у продовж століть склались традиційні політичні, торгово-економічні та релігійні відносини[20].

Власне такі відносини привели українських єпископів та митрополитів до унії з католицькою церквою, а тобто відновлення Вселенської християнської церкви, яка функціонувала до 1054 року[21].

Література

1. С.А.Федака. Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). Ужгород 2000, с. 45-124.
2. В.С.Ідзьо. Ранньослов’янське суспільство і ранньослов’янська державність та зародження і становлення християнства на терито-

рії України. “Агенція Релігійної Інформації”. Львів. 2001, с. 225-279.
3. В.С.Ідзьо. Релігійні напрямки в кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 191-194.
4. В.С.Ідзьо. Ранньослов’янське суспільство і ранньослов’янська державність та зародження і становлення християнства на території України. “Агенція Релігійної Інформації”. Львів-2001, с.225-279.
5. К.Багрянородный. Об управлении империей. М. 1987, с. 234-256.
6. В.С.Ідзьо. Церковна організація України-Русі в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 226-230.
7. В.Цыпин. От крещения Руси до нашествия Батыя. Вопросы Истории. 1991, № 4-5, с. 34-37.
8. В.С.Ідзьо. Релігійні напрямки в кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X- і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 191-194.
9. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с. 257-265.
10. Віктор Ідзьо. Українська держава і Римська церква в XIII столітті. Історія релігій в Україні. Праці X-ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 16-19 травня 2001). Книга I. Львів “Логос”. 2001, с. 222-228.
11. Б.Н.Флоря. У истоков конфессионального раскола славянского мира (Древняя Русь и её западные соседи)// Славянский альманах 1996. М.1997, с.37-38.
12. Г.М.Филист. Введение христианства на Руси: предпосылки, обстоятельства, последствия. Минск. 1988, с. 120-121.
13. М.А.Васильев. Религиозные дилеммы Руси в 980 годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. Славяноведение.2000, №6, с.12-13.
14. В.С.Ідзьо. Релігійні напрямки в кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X- і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. М.2001, т. I, с. 191-194.
15. Г.Г.Литаврин, Б.Н.Флоря. Общее и особенное в процессе христианизации стран региона и Древняя Русь // Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. М. 1988, с. 239-240.
16. В.С.Ідзьо. Церковна організація України-Русі в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2000, т. I, с. 226-230.
17. В.С.Ідзьо. Ранньослов’янське суспільство і ранньослов’янська державність та зародження і становлення християнства на території України. “Агенція Релігійної Інформації”. Львів-2001, с. 225-279.
18. Памятники литературы Древней Руси XI начала XII века.М.1978, с.392,с. 396-400.
19. ПСРЛ,т.I,с.128-129.

20. В.С.Ідзьо. До питання чехо-моравського впливу на літературу, культуру та релігію стародавньої України-Русі (IX-XIII ст.) Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2001, т. V. с. 95-96.
21. Віктор Ідзьо. Українська держава і Римська церква в XIII столітті. Історія релігій в Україні. Праці X-ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 16-19 травня 2001). Книга I. Львів "Логос". 2001, с. 222-228.

Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства

У даному дослідженні, поставлена мета встановити причини, які призвели до кристалізації і єдності староукраїнського суспільства, його економічної і політичної могутності в XIII столітті, а також з'ясувати роль української держави в середньовічній Європі, запропонувати сучасну методологію українського державознавства, яка раніше внаслідок панування радянської методології при з'ясуванні питання державотворення, не могла застосовуватись щодо складного питання творення української держави в продовж X-XIII століть. Особливо це виявилося під час з'ясування питання державотворення Української держави в кінці XII на початку XIII століття. Тогочасна методологія державознавства, яка почасти підтримується і сьогодні внаслідок відсутності методології українського державознавства, визначила державотворчий процес в Україні в XIII столітті під іменем "Галицько-Волинське князівство", тим самим применшивши роль функціонування української державності в XIII столітті[1]. Однак, кінець XII початок XIII століття був часом блискучої епохи в реформаторських потугах в історії України-Русі. У цей час, як зауважив російський історик А. Е. Пресняков, українська національність і українська державність складалася на глибоких коріннях своєї національно-культурної індивідуальності за час блискучого, хоча і короткочасного самостійного політичного життя держави Романа Мстиславовича «Самодержця усієї Русі» і його знаменитого сина короля Русі - Данила. У цей час, на думку дослідника, Україна утверджується етнічно, політично, культурно та економічно і ставала між своїми сусідами такою ж могутньою і шанованою в Європі державою, як Польське королівство і Литовське велике князівство[2].

Об'єднана в одне державне тіло у час «Самодержця усієї Русі Романа», що був, як виражається літописець, «Царем в усій Руській землі», Україна-Русь, перетворилася в одну із наймогутніших держав Центрально-Східної Європи. Об'єднавши Галичину

і Волинь, Роман Мстиславович заявляє свої права на Київ, номінальну політичну столицю України-Русі, один із найголовніших економічних, політичних і культурних її центрів. Роман прекрасно розумів, що єдина Україна-Русь стане об'єктом припинення внутрішньої феодальної анархії, тому у 1202 році Роман відбирає Київ у Рюрика Ростиславовича і садовить у ньому свого васала - удільного луцького князя Інгвара Ярославовича, а у наступному році, повертаючись із переможного походу на половців, Роман Мстиславович заволодіває Києвом і фактично стає великим київським князем, одночасно залишаючись галицьким і волинським[3].

Посівши київський великокнязівський стіл, Роман остаточно припинив міжкнязівські чвари в Україні - Русі і запропонував українській державі новий реформаторсько-законодавчий проект під назвою «Доброго порядку для Русі». У вступній частині свого проекту володар України-Русі пропонував зробити так:« Щоб кожний князь не міг грабувати і відбирати волості, що не належать йому. Роман відзначав, що як тільки постає безладдя у державі серед князів, одразу ж це використовують половці, які нападають на Русь-Україну». «Добрий порядок Романа» зводився до головної умови: « У випадку смерті голови держави право вибору великого київського князя мають найбільші із шести володарів Русі, а саме: князь суздальський, смоленський, чернігівський, галицький, волинський і полоцький. Якщо хтось із князів розпочне війну один проти одного, то володар України-Русі судить їх чи мирить. Якщо на когось війною прийдуть половці, угри чи поляки, або якийсь інший народ і сам той окремий князь не може оборонитися, тоді великий князь (володар України-Русі) повинен надати допомогу від усієї держави». Роман Мстиславович запропонував у своєму «Доброму порядку» передачу великокнязівського престолу від батька до сина, як це було прийнято у країнах Західної Європи. Сучасники відзначали Романа Мстиславовича неабиякою державною мудрістю. Очевидно, що Романа можна назвати першим володарем України-Русі і реформатором стародавньої української держави. Джерела дають право нам наголошувати, що авторитет Романа у Європі став настільки високий, що папа Римський вступив з останнім у широкомасштабні політичні зв’язки і запропонував останньому провести і релігійну реформу, добавляючи до цього своє благословення, захист апостольської церкви святого Петра і коронування останнього на короля Русі. Однак, Роман відхилив пропозицію реформування релігії і захист від меча апостола святого Петра і заявив папському послу: «Я маю власний меч і звикнув добувати

усе, що маю власною кров'ю, так само як діди поширюю і умножаю землю Руську»[4]. Як бачимо, українська держава, зміцнена Романом, зразу ж перетворилась у загальноєвропейський могутній кристал через призму якого проходили усі широкомасштабні загальноєвропейські події. Французький хроніст середини XIII столвіття Адберік з Труа Фонтен говорить, що Роман втрутився у боротьбу за корону Германської імперії, підтримуючи гогенштавфенів проти вельфів і напав на союзника вельфів польського князя Лешка. Через призму такого джерела рамки міжнародної Європейської політики України-Русі в XIII столітті виглядають широкомасштабними. Невтомна енергія і разюча сила характеру володаря України-Русі,Романа, його кипуча і бурхлива міжнародна діяльність стимулювала широкомасштабні стосунки української держави з руськими князями, половецькими ханами, польським та угорським володарями, германським та візантійським імператорами, папою римським. Шлюб з візантійською принцесою Анною, дочкою візантійського імператора Олексія Комнина, поставив Романа і українську державу на початку XIII століття в один ряд з наймогутнішими державами Європи. Самі ж реформаційні процеси в Україні-Русі у час короткого володарювання Романа ще зовсім не вивчені, дана праця тільки вводиться науковців в ракурс перспективного вивчення історичною наукою політичних і торгово-економічних надбань Романа, розробляє сучасну методологію державознавства в Україні[5]. Однак, можна з наявної сукупності джерел зробити висновок, що Роман був могутнім володарем, авторитет і слава якого до нього могла належати тільки київським чи ростово-суздальським володарям, і в його час була перейнята і закріплена галицьким володарем, який переніс столицю України-Русі блище до західноєвропейського світу, а саме місто Галич фактично за час володарювання Романа перетворилось у столицю України-Русі[6].

Самі ж реформаційні процеси в Україні-Русі у час короткого володарювання Романа ще зовсім не вивчені, дана праця тільки вводиться науковців в ракурс перспективного вивчення історичною наукою політичних і торгово-економічних надбань великого князя Романа. Тож не науково, як це тенденційно вважали історики XIX і XX століття розглядати діяльність Романа, виключно як князя галицького. На нашу думку, в той час коли джерела називають його «Самодержцем всієї Русі», а масштаби політичної діяльності далеко виходили за рамки Галицького князівства. У середньовічній Європі володарі часто змінювали столиці, регіони з яких управляли державою, та назви їх держав ніхто не змінював, очевидно, Русь-Україна теж не виключення.

Тому, на нашу думку, абривіатура «Галицько - Волинська держава», запропонована ученою думкою XIX століття і підтримана рядом українських вчених (Я.Д.Ісаєвич, М.Ф.Котляр і др.), не вірна, оскільки дані вчені формували свою концепцію «Галицько-Волинської держави» в той час, коли сформувати концепцію української державності було неможливо, оскільки був відсутній сам предмент вивчекння – українська держава. Не вірна в означених вище вчених і методологія українського державознавства. Дані вчені формували свої концепції, методологію державознавства, з означенням «Галицько-Волинська держава» в рамках марксистсько-ленінської істричної науки, тобто без будь-якого взяття за основу бодай би концепції української державності М.С.Грушевського. Отже без підгрунтя суто українських історичних, національних та культурних процесів, які проходили в українському народі в XIII столітті, без критичного аналізу сукупності вітчизнянгих та іноземних джерел, дані вчені оперті на вузькопрофельовану марксисько-ленінську концепцію, яка не враховувала концепцію української державності, методологію українського державознавства, не могли створити як концепцію української державності, так і методологію українського державознавства[7]. Розглянуті нами раніше заборонені радянською історичною наукою джерела і висновки істориків, дають право наголошувати, що якощо відкинути методологію радянської науки, її сформовану концерцію «Галицько-Волинського князівства» і сформувати нову, українську, методологію державознавства, то ми побачемо, критично розглянувши епоху XIII століття, широкомасштабну діяльність українського народу, її володарів Романа, Данила в європейськім інтегральнім процесі. За таких обставин в іншому методолічному контексті достовірно з’ясовується як питання кристалізації української державності, так і релігійні стосунким між православною і католицькою церквою в XIII столітті[8]. Як це не парадоксально, але факт, що стосунки українських володарів з Римською церквою в XIII столітті були, навіть близькі і найтісніші, що оприділювали напрямок завнішньої політики Української держави упродовж всього XIII століття. Дослідник XIX століття, Д.Зубрицький, наголошував, що близький в цей час до України-Русі були як і сусідні західні володарі, так і римська церква: «молодий рішучий Римський папа підносить Роману королівську корону і вінчає останнього на короля Русі, він який ставить і скидає з престолу володарів заходу, він який заставляє іти весь західний світ на спасіння гроба господнього, - усе це значить, що Роман Мстиславович повинен був бути великим і надзвичайно могутнім володарем держави

від Карпат до Дніпра, усіх подвигів якого ми очевидно ніколи не взнаєм. Є тільки здогадки, що він з малим своїм військом переміг велике угорське військо, що заставило підписати угорського короля з володарем України-Русі вигідний мир «Любові і добросусідства». Його перемоги у Литві, над половцями, очевидно були добре відомі папській курії і оцінені поданням королівської корони, як належне»[9]. Та велкий князь Руси-України Роман Мстиславович знаючи політику папи Іннокентія III у питанні імператорського престола у Німецькій імперії, щодо Візантії, і вигнання хрестоносцями його тестя імператора Олексія Ангела, повважав за потрібне підтримати у кровопролитній європейській війні притендента на імператоторський престол від коаліції гібелінів, яку очолював Філіп Швабський[10]. Навіть коронація Романа, яка була влаштована папськими послами, не порушила вибору союзника. Французський хроніст XIII ст. засвідчуючи факт коронації папою Романа на короля Русі писав: «Король Русі по імені Роман вийшовши за межі своїх кордонів, намагався пройти через Польщу в Саксонію на з'єднання з Філіпом Швабським[11]. Характерно, що в Синодику монастиря Бернардинів св. Петра в Ерфурті теж є запис про те, що Роман король Русі: «Romanus rex Ruthenorum dedit nobil xxx marcas». Слід зауважити, що Ерфурт один із великих торговельних центрів на шляху між північною і південною Німеччиною і у згаданий записом час був у володінні Філіпа Швабського[12]. Що стосується титулатури Романа, то уже починаючи з 1200 р. руські літописи титулували Романа « великим князем Русі» не тільки в Києві але й в Галичі, Новгороді і в Візантійській імперії. В Візантійській імперії Романа зокрема титулували «IGEMON», тоді як усіх решту князів Русі в тому числі і підвласних князів України-Русі Романа тільки «DIEPON»[13].

З приводу включення Романа Мстиславовича у західноєвропейську політику Л.Гумільов зауважував, що Роман Мстиславович, що одів королівську корону, як політичний діяч більше був похожий на римського солдатського імператора III століття чи на тюркського еміра XV століття, ніж на могутнього слов'янського, європейського володаря. Але він намагався ним стати. Він намагався змінити свою державу і улаштувати її по західноєвропейському зразку, тобто на зразок герцогств-графств Аквітанії, Ломбардії чи Саксонії. Його тягнуло до них, він усе переймав від них і якщо б його перемога з Гогенштауфенами була виграною, то Україна-Русь уже при ньому перетворилась би на європейське королівство похоже за політичною структурою на Чеське, Польське чи Угорське королівство, та тоді перехід до

католицизму уже у його час був би звичайною річчю, що пізніше і сталося при його сині, королі Данилі[14].

Таким чином внаслідок енергійної політичної діяльності Романа великого, українська держава на початку XIII століття зміцнила свій політичний вплив не тільки у Польщі чи Угорщині, а навіть в Священній Римській імперії. Коронація папою останнього на короля Русі, хоча номінальна і невизнана самим Романом і титулування останнього у Європі цим титулом ставило його в один ряд з наймогутнішими володарями Європи, з якими Україна-Русь мала у XIII ст. міцні торгово-економічні і політичні і навіть союзі договори[15]. Постать Романа, як могутнього володаря України-Русі надовго залишилась у народній пам'яті. Як зауважував російський вчений XIX століття М.Карамзін, Роман Мстиславович надовго залишився своїми вчинками державця у пам'яті наступніх поколінь своїми блискучими воїнськими подвигами, що були відомі усій Східній, Центральній і Західній Європі від Константинополя до Риму[16]. Автор Слова про похід Ігорів мав усі підстави так звернутися до Романа: «А ти Буй-Романе і ти Мстиславе! Мисль одважна покликає ваш розум на діло. Високо плаваєш ти Романе в подвигах ратних, як той сокіл по вітрі ширяючи, птицю долаючи одвагою. Маєте ви залізні нагрудники під шоломами латинськими. Тай не одна країна Гунська, Литва ще й Ятвяги, Деремела і Половці списи свої покидали, а голови преклонили під вашими мечами булатними»[17].

З даного звернення до Романа автора «Слова» вимальовується картина із якої постає могутній володар України-Русі, Роман, переможець багатьох країн і народів, подвиги якого дістались останньому завдяки невтомній і клопіткій праці, яка проглядається через усю кипучу біографію цього енергійного властолюбивого володаря. Українське військо часів Романа великого належало до одного з найкращих у Центрально-Східній Європі. Його кінна дружина була озброєна за останнім словом тогочасної військової техніки на взірець західно-європейської рицарської дружини і була здатна перемагати у постійних війнах з половецькою кіннотою, що мало кількісну перевагу. Таку військову систему перейняв і наступний володар України-Русі, великий князь Данило Романович[18].

Наступний володар України-Русі, Данило Романович, по часах угорсько-польської інтерванції та 40-ка літньої феодальної війни, яка сталася по трагічній смерті Романа, після битви під Ярославом знову відновлює єдиновладдя в України-Русі. Військовий успіх Данила Романовича набув розголосу в усій Європі[19]. Ця перемога як і усилення позицій у Центральній

Європі,України-Русі, стурбувало і монголо-татар, які ввжали, що розоренням Києва, Володимира та Галича назавжди підірвали могутність України-Русі. Перемога Данила Романовича під Ярославом утверджувала усі ті позитивні процеси, які поводив великий князь по відродженню земель України-Русі. Український народ знайшов у собі сили відбудовувати знищені ворогом міста і села, відновлювати ремесла, промисли, торгівлю. Данило Романович доклав багато зусиль для відновлення Києва, Володимира, Галича. Він особисто їздив в Київ та Овруч облаштовувати життя цих регіонів своєї держави[20]. Однак Галичина і Волинь, що розташовані поблизу західно-європейської цивілізації почали скоріше віроджуватся ніж Київщина. Літописець наголошує, що по «Батиєвім погромі» Данило Романович почав закликати умільців, які приходили від німців, русі, ляхів: «вони ішли день за днем підмайстри і майстри, що втекли від татар-сідельники, лучники, тульники, ковалі по залізу, міді, сріблу, і відновилось життя»[21]. Літописець схвально відноситься до заходів Данила спрямованих на віродження та будівництво нових міст. У посмертному панагирику володарю України-Русі, в переліку його чеснот з повагою сказано, «що він збудував багато міст»[22].

Сукупність джерел дають нам підстави вважати, феодальна війна в Україні-Русі, яка продовжувалася близько 40 років по вині українських феодалів, закінчилася повною поразкою опозиції і возведенням законного наслідника Данила на великокнязівський галицький престол[23]. З цього приводу Санкт-Петербурзькі вчені І.Я. Фроянов і А.Ю. Дворніченко відмічають, що у першій половині XIII століття і у середині його в Україні-Русі проходили нові соціально-політичні зміни державного влаштування, які були затримані татаро-монгольським нашестям. У той час, наголошують дослідники, феодалізм в Україні-Русі модернізувався, її складові частини княжіння у час Романа набрали рис загальноєвропейської держави. Яскравий приклад модернізованої української держави по західноєвропейському зразку, наголошують І. Я. Фроянов і А. Ю. Дворніченко, набирає українська держава після погрому монголо-татар. Відрізана від північно-східної Русі і візантійської цивілізації, Русь-Україна повертається до західноєвропейської цивілізації, яскравим представником цього епохального повороту, являється державець України-Русі нового типу "Данило-король" зі своїм дворським, печетником-канцлером, воєводою, тисяцьким, служилими князями і боярами. Це нова епоха, яка характеризує новий період історії України-Русі у час входу останньої у європейський союз католицьких держав[24].

Дякуючи наявності могутньої військової організації, український король Данило І мав великий вплив на країни Західної Європи: Угорщину, Польщу, Чехію і навіть Австрію, у зв'язку з цим, міг на рівні проводити широкомасштабні переговори з володарями цих країн папою Інокетієм IV про хрестовий похід проти татар. Щоб приєднати до себе папу, який мав великий вплив у Європі і фактично очолював союз католицьких держав, Данило Романович погодився піти на унію з Римською церквою і вступити в католицький союз держав, як його рівноправний член[25]. Слід зауважити, що український володар, український народ зробив свій вибір у користь релігійної унії і союзу з католицьким заходом не у час релігійного чи політичного притіснення католиками, коли феодальна війна роздирала на шматки Україну-Русь і коли іноземні володарі самостійно понасильницьки намагалися впроваджувати унію в Україні-Русі, а у час коли українська держава знаходилась у фазі своєї найбільшої політичної, економічної, та військової могутності. Впроваджував унію один з наймогутніших володарів стародавньої України-Русі, представник древньої династії українських князів мономаховичів, предки якого усі були великими київськими князями, великий князь Данило Романович, син «самодержця усієї Русі великого князя Романа, що був царем в усій Руській землі, який ревно наслідував, як зауважив літописець, свого прадіда Володимира Мономаха»- дотримувався стратегії політичної могутності держави. Релігійна унія зближення з католицьким заходм аж ніяк не зачіпала культурних та духовних традицій українського народу. Володарем України-Русі, українським народом признавалась тільки зверхність папи, як вселенського релігійного ієрарха, як це нам засвідчують джерела: « Папа римський Інокентій заклинав тих, хто зневажали грецьку православну віру, визнавав « світлого короля Русі Данила єдиним законним володарем України-Русі»[26].

Після коронації, наголошував І.П.Крип'якевич, король Данило намагався ще більше зблизитися з Західною Європою, з метою організації хрестового походу проти татар, з метою перейняття її культурних та технічних надбань католицького заходу, щоб перетворити Україну-Русь в могутню західноєвропейську державу[27].

Отже, українські володарі Роман, Данило, це одні з найбільших яскравих постатей у історії української держави у середині XIII століття, феномени, які організували державне життя так, що воно залишилося незмінним до кінця XIII століття, і підтримувалось не менш енергійними їхніми нащадками. Їх постаті

нехай і сьогодні стануть дороговказом новітнім відновлювачам української державності, яку ми повинні черпати з стародавньої України-Русі.

Феномен Української держави в XIII століття і її володарів Романа, Данила, ще буде довго вивчатися вітчизняними і зарубіжними істориками, особливо зараз після відновлення української держави. Дане дослідження нехай стане дороговказом у з'ясуванні питання централізованої української державності, розпочне вивчення цього, ще майже нез'ясованого науковцями, питання. Започаткує сучасну методологію державознавства.

Історія української державності і зокрема в XIII столітті, не вивчалася з точки зору державотворчих процесів українського народу, оскільки був відсутній сам предмет вивчення – українська держава. У даному дослідження ми переглянули підхід і методологію державознавства, яка не переглядалась істориками внаслідок відсутності на українських землях предмету вивчення –українскьї держави. Зараз, коли в час наявності на етнічних українських землях предмету вивчення – Української держави, сучасна методологія державознавства, повинна розглядати її через державотворчі процеси які проходили і проходять в Європі, оскільки Українська держава в XIII в столітті, це складова тогочасної цивілізованої Європи. Такою вона залишається і на сучаному етапі, тобто після відновлення української державності. На сьогоднішньому етапі розвитку українського державотворення та української державності, сучасна методологія державознавства, повинна відіграти важливу роль в процесі формування методології українського державознавства в українській історичній науці та українознавстві.

Література

1. Віктор Ідзьо. Українська держава часів короля Данила у висвітленні сучасної історіографії. Україна, українці, українознавство у XX столлітті в джерелах і документах: Збірник наукових праць у 2-х частинах.-К.:НВЦ,1999.-Ч.1,с.33-40.
2. Е.А.Пресняков. Украина - Вестник культуры и политики. Пг. 1918, N9,с.18-19.
3. М. Ф. Котляр. Данило Галицький. Київ. 1979, с. 20.
4. В.Н. Татищев. История государства Российского. М-Л. 1964, с. 170. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369.
5. Віктор Ідзьо.Українська держава часів короля Данила у висвітленні сучасної історіографії.
   Україна, українці, українознавство у XX столлітті в джерелах і документах: Збірник наукових праць у 2-х частинах.-К.:НВЦ, 1999.-Ч.1,с.33-40.

6. В.С.Ідзьо.Українська держава у XIII столітті. Українська держава часів “Саможержця Русі Романа”. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.1997, №2, с.31-50.
7. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999, с.3-7.
8. «Великая хроника»о Польше, Руси и их соседях XI-XIIIвв. М. 1987, с. 134-138.
9. Зубрицкий. История древнего Галичско-Русского княжества. Львов 1852-1855, т. 2, с. 31-32.
10. Л. Гумильов. Древняя Русь и Великая степь. М. 1989, с. 493.
11. Momumenta Germanika Historika(дальше MGH). 1874, t. 23, s. 883.
12. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1991, т. 2, с. 485.
13. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950, с. 193.
14. Л. Гумильов. Древняя Русь и Великая степь. М. 1989, с. 493-494.
15. М.Чубатий.Історія християнства на Руси-Україні. Рим-Ню-Йорк.1965,т.1,с.551-556.
16. М. Н. Карамзин. История Российская. М. 1991, т. III, с. 213-215.
17. Слово о полку Игореве. М-Л. 1955, с. 442-447.
18. В.С.Ідзьо.Українська держава у XIII столітті. Українська держава часів “Саможержця Русі Романа”. Науковий Вісник українського Історичного Клубу.М.1997, №2, с.31-50.
19. В.С.Ідзьо. Українська держава часів короля Данила. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.1998, №1, с.3-30.
20. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369.
21. ПСРЛ. Спб. 1843, т. 2, с. 329.
22. ПСРЛ. М1962, т. 1, с. 425.
23. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 194.
24. И.Я. Фроянов. А. Ю. Дворниченко. Города-государства Древней Руси.Л. 1988, с. 156.
25. В.С.Ідзьо. Українська держава часів короля Данила. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.1998, №1, с.3-30.
26. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999, с.262-267.
27. І. П. Крип'якевич. Історія України. К. 1990, с, 79-81.

Феодальна війна в Русі-Україні в XIII столітті (1205-1238)

Після трагічної смерті великого князя Романа розпочинається, наголошував галицький дослідник Д.Зубрицький довгий, сорокалітній період затяжної боротьби за галицький великокнязівсьукий стіл, яку на жаль дуже стисло нам подає автор Галицько-Волинського літопису. Я не впевнений наголошував дослідник, що така запутанність і хаос міг би постати в добреулаштованій в політичному і економічному розумінні Романом державі[1]. Щоби не загубитися в деталях, будемо у подальшому розвивати

головні політичні напрямки цієї боротьби, а особливо напрямки боярської політики, що лежали в основі дестабілізації в Україні-Русі.

Із свідчень джерел, ми знаємо, що в ході феодальної війни в України-Русі в яку втрутилися і сусідні володарі, в одній складовій частині України-Русі, Галичині, стався нечуваний для тогочасного мислення староукраїнського суспільства факт, угорський король від'єднав Галичину від державної структури України-Русі і посадив у ній свого сина і проголосив його зі згоди бояр «королем Галичини», а «увесь наряд віддав галичанам», тобто противникам державної єдності України-Русі-боярам. Це говорить про те, що бояри мали велику силув в Україні-Русі і зокрема в Галичині. Ще рагніше, як ми наголошували, володар України-Русі, Роман, шляхом репресій шукав виходу із становища заложника боярства і то не зміг із нього вийти.

Однак, наголошував М.С.Грушевський, що і самі «Романові репресії» були перебільшені польським хроністом. Самі ж бояри вишукуючи різних князів завжди бажали, щоби влада князя була для них як найслабшою, а уся політична влада була в в їх руках. При усій такій нашій сукупності поглядів однак слід зауважити, що не все боярство разом ішло на осягнення усієї цієї програми. Не всі однак радикально і безоглядно вважали необхідність боярського втручання в усі сфери князівської влади, при тім між самими боярами виникали часом особисті непорозуміння і боротьба за популярність в народі чи при князю. Багато бояр, після смерті Романа підтримали його вдову і малолітніх дітей, бажаючи єдності державі, власне вони стали опорою великої княгигі Романової у час нападу київсько-чернігівської коаліції, підтримали «Дорий порядок Романа» у час малоліття Данила[2].

Частина бояр бачила, що Роман у своїй з'єднаній державі єдино дбав про те, щоби укріпити авторитет великокнязвської влади, через це він зайшов у конфлікт із боярами, особливо галицькими. Боротьба набрала гострих форм, що дуже мішало у зносинах із зовнішніми володарями у які втручалися у внутрішні справи України-Русі. Роман бачачи неможливість впровадження реформ, пішов за традиціями своїх попередників, Ростиславовичів і бажав шляхом репресій реформувати свою державу. Бояри галицькі добре знали улаштування Угорської, Польської і Чеської сусідніх держав, Візантійської і Священно-Римської імперії. Вони бачили стремління Романа до політичної єдності України-Русі по західноевропейському зразку і були почасти пасивними, почасти погромленими, почасти підтримали програму Романову «Доброго порядку для Русі».

Після загибелі Романа велике галицьке боярство скориставшись з малолітства його синів Данила та Василька, розпочало боротьбу за посилення своєї влади. При цьому визначалося протистояння двох основних тенденцій: з одного боку прагнення до збереження і зміцнення України-Русі, а з іншого-до поділу та роздроблення його територій. При усіх переплетіннях історії після смерті Романа ми бачимо жорстоку боротьбу в Україні-Русі за владу між боярством і Романовою вдовою Анною, фактично володаркою і регентшою української держави, яка намагалася правити останньою від імені малолітнього сина Данила. Джерела підтверджують повноваження Анни і наголошують, що володаркою України-Русі стала вдова Романа, як її називає літопис «Велика княгиня Романова», надзвичайно енергійна жінка, яка взялася уперто захищати права свого сина Данила на галицький великокнязівський стіл.

Велика княгиня Анна неодноразово згадується у староукраїнському літописі, як законна володарка української держави, що дає нам підстави робити висновок, що по смерті під Завихвостом великого князя Романа власне вона очолила українську державу. Коли Анна стала регентшою при малолітнім великім князю Данилі, їй одразу ж довелося наштовхнутися на сильний опір боярської олігархії, яка намагалася втягнути Україну-Русь в феодальну анархію. Ця боротьба велася від імені наступників великокнязівського престолу «отчичів» Романа Данила та Василька. Княгиню від імені Данила, підтримувала та частина київського, галицького і особливо волинського боярства, яка була зобов'язана загиблому великому князю своїм особистим збагаченням, а також торгово-реміснича знать міст, яка отримала привілеї від володаря України-Русі на широкомасштабну міжнародну торгівлю. Ця частина українського суспільства виступала за мир, єдність і розквіт торгівлі староукраїнської держави[3].

Вивчення повісті про княгиню Анну, дружину Романа, що вийшла із кругів волинського боярства, принцесу візантійську, дозволяє робити висновок, що «велика княгиня Романова», яка стала опікуном малолітнього правителя України-Русі Данила, «De Jure» була визнана володарем угорської держави Андрієм II, краківським великим князем Лешком Білим, пізніше литовськими князями[4]. Отже джерела говорять нам, що Анна, як візантійська принцеса мала в Україні-Русі зовсім інше політичне становище ніж будь-які руські княгині. Галицький літописець охоче розповідає нам про її політичні стосунки з угорським королем, польськими князями, де угорський король «приймає Данила як милого сина», а польський князь Лешко з «честю приймає Анну

з її синами в Кракові», що підкреслює реальність влади Анни в Україні-Русі. В основу того, що Анна стала фактичною володаркою Русі, як наголошує наш літопис «бажала правити сама», і була підтримка її стремлінь угорським королівством.

В Угорщині у цей час був королем син Бели III Андрій II, який деякий час князював в Галичині, об'явивши себе «королем Галичини». Королевич Андрій після смерті батька вів постійну боротьбу за угорський престол із своїм старшим братом угорським королем Емеріхом, а після його смерті з його сином угорським королем Владиславом III, до смерті останнього. По усій сукупності джерел, можна прийти до висновку, що Андрій II у своїй боротьбі за угорський престол опирався на Галичину і особливо на волинського князя Романа, з яким останнього зв’язувала особиста дружба і особиста клятва.

Імовірно за допомогою Романа королевичу Андрію вдалося заволодіти угорським престолом. Ця на нашу думку є очевидною реальністю, оскільки у часи Романа угорське королівство не тільки не турбувало своїми претензіями щодо Галича, а навпаки знаходилося у тісному союзі з державою Романа. Вони, згідно свідчень джерел, «поклялися один одному, що хто із них переживе один одного, той і буде, то той і повинен стати опікуном дітей останнього». Андрій за допомогою Романа вступив на угорський престол в останній рік життя Романа і повинен був виконувати свої обов'язки по відношенню до сім'ї Романа[5].

Слід зауважити, що Анна, прийнявши протекторат українською державою на початку свого правління, хоча і заручилася підтримкою угорського королівства, однак сама повністю контролювала ситуацію в державі. Вона, як нам відомо, опиралась на дрібних князів, бояр, добре організовану, зобов'язану покійному князеві своїм особистим збагаченням закуту в латинське залізо рицарську Романову дружину, а також торгово-ремісничу знать староукраїнських міст, особливо головних: Галича, Володимира, Києва. На нашу думку, Романову вдову підтримували і чорні клобуки, які вірно ходили біля стремені великого князя Романа. Такі висновки ми робимо із фактів тих часів, коли Роман проводив наступальну політику по приєднанню до своєї держави Києва, яким фактично володів з 1203 по 1205 роки аж до самої смерті. Можна однак наголошувати, що Роман правив Києвом через торгово-ремісничу знать.

Літописи, не знають у цей час особливого київського князя, хоча В. Н. Татіщев і наголошує, що нібито Києвом з 1200 по 1205 роки, як васал Романа, правив Інгвар Ярославович луцький/6. Та це твердження скоріше носить логічний попередній

характер і зовсім не підтверджується джерелами. На нашу думку Київ був залишений Романом під опікою служилого боярства і торгово-ремісничої знаті, тобто як зауважував літопис: «Роман був увільнив міста від всяких обід» князюючи і управляючи ними із Галича. Така тактика відповідала його управлінським стремлінням у реформуванні держави по західноєвропейській системі, наслідком чого в Україні-Русі повинен уже був передаватись престол від батька до сина.

Якщо вірити В.М.Татіщеву, то українська держава в часи «Самодержця Русі Романа» мала чітку західноєвропейську васальну структуру. Києвом з волі Романа управляли дрібні бояри і торгово-реміснича знать, Володимиром теж бояри і торгово реміснича знать, оскільки по вигнанні з Галича ним стала управляти як Романовою отчиною велика княгиня Анна. На Волині з його згоди уділами управляли його родичі, Белзом-Олександр Всеволодович, Червеном його брат Всеволод, Луцьком-Інгвар Ярославович, Пересипницею - Мстислав по прізвищу Німий, а великим і могутнім Галицьким «столичним уділом» володів сам Роман.

Як бачимо, що три великі центри України-Русі: Київ, Володимир і Галич були під безпосереднім управлінням великого князя Романа. Таку систему управління, ще князюючи в Галичі намагалася зберегти і велика княгиня Анна. Однак по загибелі Романа, княгиня сподівалася, що засланий у монастир її чоловіком колишній київський князь Рюрик Ростиславович ніколи більше не претендуватиме на Київське князівством і вона від імені малолітнього Данила, буде управляти останнім через віддану Роману торгово-економічну знать[7]. Надіялась велика княгиня Анна, що утверджений Романом західноєвропейський васалітет будуть зберігати і волинські удільні князі, що були зобов'язані своїми надбаннями на Волині покійному Роману. Що стосується Галичини, то велика княгиня Анна очевидно розуміла, що утримати її одними тільки власними силами вона не зможе, що заставило княгиню просити додаткової військової сили для забезпечення балансу сил у Галичі в свого родича і друга чоловіка, угорського короля Андрія II.

Та не так розгортались події, як їх бажала бачити велика княгиня Анна. Дізнавшись про смерть грізного Романа колишній київський князь Рюрик, вийшов з монастиря куди заслав його володар України-Русі за зраду загальноукраїнським інтересам, насамперед за наведення половців на Русь-Україну і варварське розграбування Києва, і вокняжився в Києві, що означало, що Київська земля виходила із підпорядкування великої княгині Анни.

Аналогічна картина сталася і на Волині, де удільні волинські князі відмовились визнавати Анну, регентшою малолітнього сина Данила. У самій столиці України-Русі Галичі реальна влада опинилася в угрупування великого галицького боярства на чолі з Володиславом Кормильчичем, і хоча велика княгиня Анна ще формально залишалася володаркою Галичини від малолітнього сина Данила, з претензіями на галицький престол виступили князі суздальські, київські, чернігівські, смоленські, переяславські і новгород-сіверські.

Основним бажанням усіх цих князів, як і великих галицьких бояр було передання влади у Галичині у руки слабих у політичному розумінні князів. Бояри вважали небезпечним для себе, якщо Україною-Руссю управлятиме єдиновладно один князь, тому за мету вони поставили знову роз'єднати на окремі княжіння Київщину, Волинь і Галичину. Сепаратиські устремління князів і бояр підтримав також вийшовший із монастиря і вокняжившийся в Києві Рюрик Ростиславович, і навіть деякі князі із родини Романа. Вони за допомогою боярських незадоволень намагалися вивільнити свої уділи від контролю центральної влади. Ініціатором такого руху на Волині був белзький князь Олександр Всеволодович і Пересопницький князь Мстислав Німий. Його підтримували і великі бояри галицькі, яких очолював Володислав Кормильчич.

Спільну політику з Володиславом по децентралізації України-Русі проводили такі великі галицькі бояри як Судислав, Філіп з Вишні, брати Ярополк і Яволод, Ілля Щепанович, Юрій Вітанович та інші. Вони мали своїх однодумців на Волині, зокрема у місті Володимирі таких великих волинських бояр як Мстибог, Мончук, Микифор, в Пересопниці Гліб Зеремійович, а також в Києві в особі князя Рюрика Ростиславовича і оточуючого його боярства. Власне через них, вважав І. П. Крип'якевич і децентралізувалася Україна-Русь після смерті Романа, чого й бажали і володарі сусідніх західноєвропейських держав, зокрема Угорщини і Польщі.

Угорський король хоч і прикинувся другом малолітніх Романовичів, хоч і обіцяв своїм протекторатом утримати за ними Галич і решту територій України-Русі, насправді підготовлював Ґрунт для включення Галицького князівства до Угорської держави. Польський князь Лешко «беручи під захист Романовичів» почав втручатися у внутрішні справи Волині, підчинив дрібних волинських князів і водночас приєднав до Польщі прикордонні землі між Вепром і Бугом. За таких умов розгорнулась в Україні-Русі жорстока боротьба у якій її законні володарі були позбавле-

ні своєї батьківщини. Місто Київ зайняв Рюрик Ростиславович, місто Володимир зайняв князь Олександр белзський, а за Галицьке князівство вели боротьбу різні претенденти, при усьому тому, що із травня 1205 по першу половину 1206 року Галичем від імені малолітнього Данила Романовича правила велика княгиня Анна.

В цей час вона проводила активну політичну діяльність по збереженню цілісності України-Русі. В осені 1205 року, щоб протидіяти її зусиллям на Галичину вирядився заволодівший Києвом Рюрик Ростиславович скинувши чернецтво накладене на нього Романом, але на річці Сереті, як вважав І. П. Крип'якевич, галицькі і волинські полки зупинили його. Генеральна битва відбулася під стінами, «пішці галицькі», як зауважує літописець розгромили половецьку кінноту Рюрика і заставили останнього із Олеговичами утікати з Галичини[8]. Отже відбиття київського і чернігівських князів проходило ще у той час, коли у Галичі від імені малолітнього сина управляла велика княгиня Анна.

За відсутністю джерел ми не знаємо чи приймали участь у відбитті київсько-чернігівської коаліції як васали удільні волинські князі, однак нам відомо, що управління Галичиною і Волинню в цей час з Галича ще проводила велика княгиня Анна, яка і організувала бояр Галичини і Волині на захист своєї держави. Попробуємо реконструювати як внутрішню так і зовнішню політичну діяльність у Галичі великої княгині Анни із травня 1205 року по квітень-травень 1206 року.

У цей загрозливий для України-Русі час втрати державної єдності Анна звертається за допомогою до давнього Романового друга і союзника угорського короля Андрія II, який мав клятвенні зобов'язання перед покійним Романом. Андрій II вступив на угорський престол за допомогою Романа Мстиславовича і зобов'язався у разі смерті останнього попіклуватися про його сім'ю. Почувши про просьби в допомозі великої княгині Анни, «своєї ятрівки», як наголошує літопис, він радо відгукнувся на прохання вдови. Між угорським королем Андрієм II і володаркою України-Русі Анною відбулась особиста зустріч, проведені широкомасштабні переговори в українському місті Сяноку.

На жаль, зауважує М. Ф. Котляр, джерела не зберегли нам ані тексту ані бодай би основних умов угод укладених Анною і Андрієм, однак ясно, що велика княгиня Анна задля утримання своєї влади в Україні-Русі змушена була визнати зверхність угорського короля Андрія II, що відбилося у літописному формулюванні: «король прийняв Данила як милого сина свого», де сином називали ієрархічно-залежного правителя. По договору

Анни з Андрієм для підтримання влади великої княгині в столиці України-Русі, місті Галичі встановлювалася сильна угорська залога. З цього часу сам угорський король Андрій II починає титулувати себе в своїх грамотах королем Галичини і Волині «Galiciae Lodomeriaegue rex»[9].

Радянський історик В.Т.Пашуто з цього приводу зауважував, що Анна пішла на такий протекторат угорського короля Андрія II з однією метою, зберегти цілісність Романової держави до повноліття сина Данила. Такий договір був тимчасовий, оскільки у ті часи договори феодалів носили взагалі тимчасове явище, однак у даному випадку Анна намагалась за допомогою військ угорського королівства забезпечити за своїми синами Галичину і Волинь і в майбутньому поширити свій політичний вплив й на Київщину[10]. Імовірно, що політична стабільність в Галичині і на Волині і дала можливість організувати відсіч києво-чернігівській агресії. Війська України-Русі, що очолювались випробуваними у битвах Романовими боярами, які і дальше з ласки великої княгині Анни управляли уділами Галичини і Волині, зуміли розгромити Рюрика під стінами Галича[11].

Історик С.М.Соловйов з цього приводу зокрема вважав, що розром Рюрика під стінами Галича відбувся внаслідок міцності влади Анни, підкріпленої сильним союзним угорським військом[12]. Джерела однак наголошують, що політична єдність України-Русі почала затухати внаслідок захоплення влади у Києві Рюрика Ростиславовича, який почав наголошувати, власне він є володарем України-Русі. Він почав робити усе можливе, щоби підірвати авторитет Романової держави, що видно із його поспішно організованого походу на Галич.

Історик М.С.Грушевський з цього приводу наголошував, що Рюрик підбивав до походу на Галич Ольговичів і князів Ростово-Суздальської землі. Рухливі ольговичі, що вже декілька разів виходили з планами походу на Галич, де мали своїх прихильників серед бояр, дали згоду на такий похід. Задля забезпечення успіху Рюрик закликав половців і сам злучився з останніми. Але противники Романовичів, побачивши могутню угорську залогу в Галичі, єдність галицьких і волинських бояр, які усі вийшли захищати свого володаря, зрозуміли, що Романова держава це досить міцне політичне об’єднання. Коли Ольговичі і Рюрик підступили під Галич місто і бояри дали їм жорстокий бій, що змусило останніх з соромом повернутися додому[13]. Іпатіївський літопис з цього приводу сповіщає: «Що Рюрик зібрав половців і Русі багато і пішов на Галич. І зустріли його бояри галицькі і володимирські на Сереті[14].

Та вигнані полководськими зусиллями галицько-волинських бояр чернігівські і київські князі незаспокоїлись поразкою. З цього приводу вони зібрали у слідуючому році у Чернігові «з'їзд князів», на якому вирішили організувати новий похід в Галичину. В ньому дали згоду взяти участь такі руські князі як: Всеволод Святославович Чермний, Мстислав Романович Смоленський, Київський князь Рюрик Ростиславович і сіверські Ігоревичі: Володимир, Роман, Святослав, і Ростислав. Положення для великої княгині Романової склалось катастрофічне, тим паче, що на поміч цій коаліції із заходу рухався краківський князь Лешко, якого перелякав союз угорського королівства з галицько-волинською володаркою Анною.

Такий союз очевидно загрожував незалежності Польщі. Поляки прекрасно розуміли, що якщо Анна зуміє під протекторатом Угорщини утримати в цілісності Галичини і Волині до повноліття Данила, то возз'єднання в попередню державу Київської землі буде плином короткого часу. Непопулярний Рюрик Ростиславович не зможе утриматися довго на київському престолі. Київсько-Чернігівське угрупування теж вважало небезпечним залишати з'єднаними одним управлінням Галичину і Волинь, особли лякався цього київський «розстрига» Рюрик Ростиславович.

Отже, наголошував М. С. Грушевський, Рюрик Ростиславович і Ольговичі повернулися додому з тим, щоби вибратися у похід у Галичину з більшими силами. На другий рік вони для походу зібрали усіх князів своєї родини: Святославовичі Чернігівські і Ігоревичі Нвгород-Сіверські, запросили Смоленських і Київських князів, Чорних Клубуків, Половців і Берендеїв і Торків. Запрошений був також і союзник Рюрика польський князь Лешко. Отже внаслідок організованому походу київського князя Рюрика на Галичину і Волинь зразу ж наступали з двох сторін руські князі і поляки. Романова вдова, наголошував М.С.Грушевський, щоби зупинити з своїми прихильниками цю могутню коаліцію змушена була вдатися по допомогу до угорського короля[15].

Слід зауважити, що усі приготування для захисту галицько-волинських володінь, хоча і від малолітнього сина Данила, проводила велика княгиня Анна. Жіноче правління, як і правління малолітніх володарів в Україні-Русі взагалі було неприпустиме і здавалось, що західно-європейські реформації Романа, зокрема їх основний пункт, передача престола від батька до сина потерпіли повної поразки. Та могутній угорський король Андрій II визнав усі права Анни і зокрема «майорат володаря України-Русі

Романа» посадив на галицький великокнязівський престол малолітнього Данила, не дивлячись на великі амбіції руських князів, бояр і незадоволення краківського князя Лешка. Силою зброї могутнього угорського королівства він виконував дану покійному Роману клятву, чим як наголошував російський дослідник С.М.Соловйов, були незадоволені усі руські князі, які вважали протекторат фактично угорською окупацією Галичини і Волині[16]. Те, що Анна під запорукою угорського війська правила Україною-Руссю, згуртувало їх усіх, заставило створити таку широкомасштабну коаліцію в яку включився навіть польський князь Лешко, наляканий широкомасштабними діями Андрія II.

Велика княгиня Анна бачачи загрозу, яка нависла над її державою послала у черговий раз послів до Андрія II просити допомоги. Джерела малюють нам угорське королівство часів Андрія II надзвичайно могутньою державою, яка простягалася своїми володіннями від Карпат до Адріатики. Андрій II, як зазначають джерела, узнавши про скруту своєї «ятрівки», як хоробрий рицар і захисник дітей свого загиблого друга Романа підняв всі сили угорської держави на їх захист і сам особисто очолив похід в Галичину. Коли король перейшов Карпати то дізнався, що з сходу у Галичину рухається київсько-чернігівська могутня коаліція, на з'єднання з якою іде також Лешко краківський. Король, як наголошує наш літопис «омирив поляків», тобто, як вважають дослідники між угорською армією і польською арміями відбулася битва, яка закінчилася розгромом поляків, оскільки угорська армія була значно могутніша, що заставило розгромленого краківського князя Лешка утікати в Польщу так і не з'єднавшись з своїми київсько-чернігівськими союзниками.

Та «омирення» поляків вартувало королеві часу і коли він вступив в Галичину, то політична ситуація тут уже сильно змінилась. Внаслідок того, що угорська армія була зв’язана битвою з поляками, а армія руських князів почала підходити під Галич в самому Галичі почалося повстання. Очевидно, що повстання почалось пізніше після розгрому поляків, коли у Галичі узнали, що Андрій II хоч і прибув у Галичину для допомоги Анні з великим військам, однак допомогти їй не зможе, оскільки у самій його державі почались повстання, які очолила королева Гертруда і її брати, що змушувало Андрія II повертатись в Угорщину. Однак внаслідок приходу Андрія II повстання проти Анни угорському гарнізону і вірним її галицьким і волинським боярам вдалось припинити. Король Андрій ввійшов у Галич і поставив у ньому ще більше війська і почав переговори з руським князями.

Допоки сильне угорське військо знаходилось к Галичі місцеве боярство підтримувало Анну. Однак бояри скоро взнали, що в самій Угорщині спалахнуло повстання і що Андрію II внаслідок цього потрібні будуть усі війська щоб утихомирити власну країну. В цей же час під Галичем стояла могутня коаліція руських князів, яка вимагала від Анни звільнити Галичину угорської присутності. При таких умовах переговорів, великі галицькі бояри вигнали Анну із Галича і вона змушена була переїхати до вотчини свого чоловіка міста Володимира. Сам угорський король за таких скрутних умов однак зумів договоритися з галичанами, щоб вони прийняли до себе на княжіння Переяславського князя з Північної Русі Ярослава.

Нерішучість Андрія II у питанні підтримки великої княгині Анни в Галичині, слід пов'язувати з смутою в його власній країні, що поставило його самого в невизначене становище і змушувало повертатися з усіма військами до Угорщини[17]. На жаль український історик М.Ф.Котляр не врахував цих обставин при розгляді причин, за яких Андрію не вдалося утвердити Анну в Галичі, як покажуть події, це він знову зробить трохи згодом. А зараз у нього дійсно скрутна ситуація при усій його могутності походу повстання у власній країні, могутня коаліція руських князів, все це давало можливості перебувати йому на чолі війська в Галичині і підтримати Анну на великокнязівському галицькому престолі. М.Ф.Котляр вірно наголошує, що король припинив польський похід на Волинь, але не зумів, тобто не захотів завадити наступу руських князів у Галичину. На думку М.Ф.Котляра угорський король внаслідок запросин на галицький престол Ярослава переяславського сподівався мати вигоди в майбутньому від чварів українських князів, щоб йому легше було захопити у майбутньому Галичину. На думку М. Ф. Котляра угорський король проводив дворушницьку політику щодо Анни і її сина, щоб перетворити його в майбутньому на свого васала[18].

Однак це зовсім не відповідає істині. До цього часу Спішський договір Андрія II і Анни дозволяли Андрію і так добре контролювати Галичину. У Галичі стояв великий угорський гарнізон, Андрій титулував себе «королем Галичини і Володимирщини», який він утратив по вигнанні Анни з Галича. Як бачимо, вигнання Анни було не на користь Андрію, не для того він омирював поляків, щоб супртивники вигнали Анну з Галича, як зазначають джерела він спішив з усіма угорськими полками їй на виручку,щоб утримати за її управлінням Галичину. Очевидно причину широкомасштабних переговорів з руськими князями

Андрія II треба шукати в іншому, а тобто по-перше: у нестабільності у власній країні; по-друге- в могутності коаліції руських князів з яким потрібно було вступати в конфлікт; по-третє дворушність галицьких і волинських бояр, які ще учора підтримували союз Анни із угорською державою, а сьогодні бажали претендента на галицький престол від руських князів. При усій дипломатичній грі угорського короля з могутніми південно-східними руськими князями ми бачимо, що військову допомогу він надавав тільки своїй єдиній союзниці великій княгині Анні, на захист її прав і прав законного наслідника України-Русі, Данила, він виступав з усіми угорськими силами.

Радянський дослідник В.Т.Пашуто вважав, що поки угорський гарнізон присланий на допомогу Анні Андрієм II стояв у Галичі, княгиня залишалася повновладною володаркою Галичини, місцеве боярство повністю корилося їй, як зауважує літопис з цього приводу «не сміли галичани нічого створити», та як тільки угорський король внасідок смути у власній країні забрав свої війська, то галицькі бояри під керівництвом щойно повернувшихся із-за кордону могутнього боярського роду Кормильчичів, що їх вигнав був за провини князь Роман, почали творити смуту проти Анни і княжичів в Галичі[19]. Кормильчичі які були у вигнанні у Новгород-Сіверському князівстві у Ігоревичів почали дуже прославляти останніх. У свох вихваляннях вони очевидно наголошували, що останні являються потомками старої галицької князівської династії Ростиславовичів і мають право на галицький престол і є дійсно законними володарями Галичини. Можна припустити, що що проти Романа великі галицькі бояри давно плели інтриги з сіверськими князями і втеча Кормильчичів до останніх не являється випадковістю.

З появою боярського роду Кормильчичів у суспільно-політичному житті Галича починає перемагати партія бояр, яка стояла на позиціях поновлення старого роду Ростиславовичів-Ігоровичів на галицькому пристолі. Ситуація склалася так, наголошував М.С.Грушевський, що коли угорський король і Ольговичі вели переговори одні з одними і ніхто ненаважувався розпочати війну, боярська партія Ігоревичів використала цю хвилю і настрашивши своїх противників уграми і з другої сторони половцями Ольговичів запросила на галицький престол Ігоревичів. Володимир Ігоревич отримавши це запрошення потайки вийшов із табору союзників з своїми полками і швидким маршем за добу прийшов у Галич. Його зразу ж оголосили галицьким князем, що відбулося, як сповіщає літописець, літом 1206 року. Усі решта претендентів на галицький престол, включаючи угорського ко-

роля і польського князя, вернулись у свої держави[20]. Неважко собі уявити у якому становищі перебувала ще сидяча в палаці галицького замку велика княгиня Анна. Як бачимо з джерел в Галичі одночасно знаходилась велика княгиня Анна з своїми сторонниками і боярська опозиція, що вела переговори з Ігоревичами.

Бояри ведучи широкомасштабні переговори про долю галицького престола не виключали княжича Данила з кандидатів на галицький престол, однак як бачимо що перед могутніми північно-східними князями малолітній Данило не міг претендувати на галицький престол, що признавав в реальності і сам угорський король Андрій II. В.Т.Пашуто вважав, Андрій II пішов на такий ущербний для себе договір із галицькими боярами і зав'язав стосунки із Ярославом Всеволодовичем переяславським запрошуючи його князювати в Галичі у зв'язку з існуванням традиційного галицько-угорсько-суздальського союзу. Внаслідок заключення такої угоди угорський гарнізон змушений був покинути Галич[21]. Український дослідник М.Ф.Котляр вважав, що Андрій II вивів наспіх із Галича свій гарнізон, тому, що руські князі боячись угрів ненаважувались вступити в Галичину. Притенденти на галицький стіл князь Рюрик і Ольговичі дізнавшись, що угорський король в Галичі з великим угорським військом припинили свій похід в Галичину і повернулися назад.

В цей же час галицькі бояри хоч дали згоду угорському королю прийняти Ярослава переяславського, однак по відходу угорських військ вирішили посадити на галицький престол власних ставлеників із дрібних князів, які хоч і мали моральні притягання на Галичину, однак не мали в Галичині міцної економічної і військової сили. Бояри запросили Сіверських Ігоревичів, наголосивши, що власне Ігоревичі являються наащадками старої князівської династії Ростиславовичів, що до цього часу правили Галичиною, і в такий спосіб припинили короткочасно чвари в Галичині. В цей же час Ярослав Всеволодович узнавши про це рішення бояр повернув від Галича у Переяслав зрозумівши, що тяжбу по вокняжінню за галицький престол він програв. Дії боярства заставили велику княгиню Анну утікати із Галича до Володимира[22].

Як бачимо Україна-Русь по смерті могутнього володаря зразу втратила централізацію і перетворилась у сферу боротьби за неї декількох політичних сил: угорського королівства, польського великого князівства, київських, чернігівських, новгород-сіверських і навіть смоленських князів. Почалась довга боротьба за сфери впливу, що зафіксовано у староукраїнських літописах.

Іпатіївський літопис приводить нам слідуючий хід подій: «Через певний час привели Кормильчичі Ігоревичів. Послухали їх галицькі бояри і посадили в Галичі Володимира, Романа в Звенигороді[23].

Отже Володимир Ігоревич був посаджений боярами, як старший внук Ярослава Осмомисла в Галичі, в Звенигороді за галицьким пристолонаслідуванням Ростиславовичів став князювати молодний внук Ярослава Осмомисла - Роман, а у Володимирі-Волинському, щоби зберегти єдність Галицько-Волинської держави, повинен був стати князем із згоди галицьких бояр, наймолодший Ігоревич- Святослав. За дорадою великих галицьких бояр, Ігоревичі вислали до громадськості міста Володимира послом священника, щоб той переказав їм волю треба розуміти нового володаря Галицько-Волинської держави - Володимира Ігоревича. У посланні говорилось, що якщо володимирці не виконають наказу галицького великого князя, князі Ігоревичі: «Зруйнують їхнє місто, за непокору буде відімщено їм усім, якщо не видадуть голови Романовичів». Володимирці зі злістю відкинули цю мерзенну пропозицію, але велика княгиня Анна не бажаючи піддати страшному зирику життя тисяч людей вирішила покинути Володимирське князвство. Така думка постала тому, що вона побачила, що і серед володимирських бояр, загалом відданих Романові та його родині, знайшлися б кілька таких, хто міг би зрадити в рішучу хвилину, тому велика княгиня Анна переживаючи за малолітніх дітей вирішила покинути місто.

Староукраїнські літописи з цього приводу схвильовано розповідають: «Вона порадилася з ближнім до Романа боярином Мирославом і дядьком-боярином вихователем Данила, а також своїм духівником священником Юрієм із годувальницею, узявши Василька вийшли через вилом у стіні. Незнали вони і куди тікати, наголошує літописець, бо Лешко краківський миру не уклав». Щоб зберегти усю історію якомога захоплючою, наголошував М.Ф.Котляр, літописець надміру драматизував ситуацію. Велика княгиня Анна добре знала де їй шукати порятунку. Після загибелі Романа угорський король уклав з краківським князем Лешком угоду про «підтримку Романовичів», як законних володарів України-Русі.

Володарі цих держав зовні дотримувалися її і тим паче, що Лешко намірівався за прикриттям відновлення законних прав Романовичів захопити порубіжні до Польщі українські міста. Важко повірити в те, і про це вірно наголошує М.Ф.Котляр, що залишення Анною з малолітніми дітьми міста Володимира мало вигляд втечі самотніх і беззахисних людей, адже велику княги-

ню Анну охороняла закута в латинську броню випробувана у боях рицарська дружина Романа, на її боці була і співчувала її горю торгово-реміснича знать Володимира і майже всі бояри Волинського князівства. Отже події очевидно розгорталися зовсім інакше: велика княгиня Анна відкрито з сумною урочистістю в супроводі могутньої дружини з гордо піднятими великокнязівським стягами Романа покидала Володимир.

Зразу ж виникає запитання, чому Анна не приготувалася до оборони Волинського князівства, так як вона намагалася обороняти Галич? Чому знову не вступила у переговори з угорським королем і не попросила у нього допомоги? Очевидно тому, що добре розуміла, що угорський король зрадив її інтереси і вступив у змову із галицькими боярами і новими притендентами на Галичину Ігоревичами. Самі ж Ігоревичі зміцнившись договором з угорським королівством вирішили захопити і Волинь, що їм і вдалося зробити. Віддаючи їм без бою Волинь, Анна прекрасно розуміла, що проти Ігоревичів, які мали власні великі дружини і великі та численні загони галицьких бояр, хоробрим, добре озброїним, але не чисельним кінним рицарям Романа було не встояти у кровопролитнім бою. Якщо б почалась війна, то очевидно у великому кровопролитті загинула б остаточно не тільки сама ідея востановлення могутності державності України-Русі, але й її малолітні законні володарі, вразники єдинодержавної політики в Україні-Русі.

Задамося запитанням, чому галицька боярська олігархія за будь - яку ціну найжахливішими засобами намагалася знищити Романовичів? Очевидно тому, що розуміла, що в особі посадженого на великокнязівський галицький стіл Данила, як і спадкоємця князівства волинського і київського, відродиться централізація і могутність України-Русі. Не дарма галицький боярин Володислав Кормильчич говорив угорському королю «коли Данило виросте він не буде коритися тобі, він не захоче бути данником Угорщини, а захоче бути тільки самостійним володарем, як його діди та батьки». Таку політичну лінію галицькі бояри проводили тому, що їх основне завдання було утримання влади в своїх руках. Основне завдання бояр було підпорядкування князів своїй владі.

Столичний Галич був оточений могутніми боярськими замками з неприступними валами, ровами, високими стінами, баштами, своїми залогами. Угорські джерела недарма називають великих галицьких бояр: «галицьким принцами», «галицькими баронами». Усі вони галицькі вельможі знаходились на західноєвропейському праві і не відрізнялись від аналогічних по праву

угорських баронів і польських панів. Є усі підстави сказати, що галицькі бояри знаходились з останніми не тільки у дружніх але й у родинних зв’язках і підтримували аналогічних угорських і польських феодалів у їх боротьбі за послаблення королівської влади в Угорщині і Польщі.

Це видно хоча би із того, коли Роман Мстиславович повів з галицькими боярами рішучу боротьбу, останні знайшли собі прихильний притулок у таких же баронів Угорщини і шляхтичів Польщі. Сучасник Романа польський хроніст Кадлубек з жахом писав, що князь Роман «винищив усю галицьку шляхту». Сукупність свідчень дають право говории, що у галицьких бояр були великі рахунки з сім'єю Романа, яку вони за допомогою і руками Ігоревичів хотіли знищити. Тому, як вірно наголошував С.М.Соловйов галицькі бояри не могли заспокоїтися до того часу допоки були живі Романовичі, у зв’язку з чим утікші в Угорщину і Польщу Романовичі, розшукувались і там боярами. Щоб домогтись свого у ці держави посилались дари з метою видачі боярам княжичів, і хоча угорські і польські володарі не пішли на пряму видачу Данила та Василька, відношення до останніх стали прохолодними. Отже як бачимо у 1206 р. Ігорневичі заволоділи Галичиною і почали князювати у трьох головних центрах Галичини. Таке швидке вокняжіння Ігоревичів стало можливе тільки тому, що їхня мати була дочкою знаменитого Ярослава Осмомисла галицького, ще памятного у народі своїм зведенням могутності Галичини. Ігоревичі були з точки точки зору феодального права законними спадкоємцями Галицького князівства, тому очевидно угорський король і польські князі відмовили Анні в її притензіях на Галичину. Хоча Ігоревичі і завдячували своє утвердження в Галичині галицьким боярам однак не захотіли стати слухняними маріонетками у галицьких бояр і повели проти останніх жорстоку боротьбу.

Причин розходження думок між Ігоревичами і боярами багато, та основні пов'язуються з тим, що боярство закликало Ігоревичів з однією метою-позбутися ненависних, підтриманих угорських королем, Романовичів. Досягнувши своєї мети бояри почали плести інтриги і проти властолюбивих українських князів Ігоревичів, і нацьковувати один на одного. Слабість князівської влади була політичною доктриною боярів, що давало останнім бути повновладними володарями в своїх великих земельних володінннях «державах», виконуючи при цьому формальну перед сюзереном-князем військову повинність і то не завжди. В цей же час ряд гальцьких боярських родин настільки зміцнились, що починають позирати і на князівський стіл. Добре організована

боярська олігархія розпочала інтриги з братами Ігоревичами, галицьким Володимиром та звенигородським Романом.

Та галицький князь Володимир III швидко зрозумів тактику бояр і попробував звільнитися від їх опіки, що викликало незадоволення у бояр, в зв'язку з чим остання і почала надавати перевагу його молодшому братові князю звенигородському, який в силу політичних і васальних умов був щодо старшого брата Володимира. Таким же васалом став зайнявший волинський пристол і Святослав, який тримався на Волині виключно під захистом і обороною галицького князя. Отже, як споглядається із сукупності фактів- великим князем у нашому розумінні володарем України-Русі був Володимир Ігоревич.

Можна вважати, що Україна-Русь, без Київської землі, тобто галицько-волинські землі у час правління Ігоревичів знову були з'єднані в одну економічну і політичну систему. З цього приводу радянський дослідник В.Т.Пашуто писав: «Князь Володимир Ігоревич, вокняжившись у столичному Галичі посадив у Звенигороді свого брата Романа, а у Володимирі Святослава. В усії решту центрах, що признали його владу сиділи залежні від нього удільні князі та бояри. Однак Інгвар Ярославовч луцький видавши свою дочку за краківського князя Лешко у 1207 році заключив проти великокнязівської влади Ігоревичів союз з поляками. До цього союзу приєднався пересопницький князь Мстислав,який небажав централізації Галичини і Волині. Усе це говорить, що в об'єднальному прооцесу, який проводив Володимир Ігорович виникла боярсько-князівська опозиція.

Посиленням влади Володимира у Галичині і на Волині стали незадоволені як бояри так і князі. У зв'язку з цим бояри за допомогою молодшого брата вирішили не допустити до повновладного володарювання Володимира у Галичині і Волині. Ще памятна була доба Романа великого. Бояри влаштували непорозуміння між Ігоревичами Володимиром галицьким і звенигородським Романом, почалась неприязнь, ворогування, яке переросло в війну.

У зв'язку з нападом Володимира на Звенигород Роман звенигородський попросив допомогу в угорського короля Андрія II і останній, щоб скористатися моментом втручання у справи Галичини, помагає своїм військом Романові. З Романом у Галичину повертаються з Угорщини всі незадоволені галицькі бояри. Розбивши у битві поблизу біля Галича військо старшого брата, Роман вокняжився в Галичі, змусивши старшого брата утікати в Сіверщину до Путивля. Скориставшись розладом у стані панівного роду в Галичини і Волинії, Ігоревичів, васальний до цього

белзський князь Олександр виходить із покори і за допомогою родича польського князя Лешко заволодіває, вигнавши Ігоревича Святослава, стольним містом Волині, Володимиром. Отже, як бачимо внаслідок політичного розладу Ігоревичів, правлячий рід втрачає Волинь і тим самим знову злучена зусиллями братів Ігоревичів Галичина і Волинь стає розз'єднана і втягнена в міжусобну війну[23].

В цей же час внаслідок вигнання Святослава Ігоревича із Володимира і утрати авторитету Ігоревичів, як першого провідного політичного роду в Україні-Русі, починається жорстока боротьба мід удільними волинськими князями за столичне місто Володимир. Слід зауважити, що белзський князь Олександр ненадовго утвердився у столичному Володимирі, у 1209 році його звідти вибив Інгвар Ярославович луцький, проте у цьому ж 1209 році Олександр за допомогою поляків знову утвердився у волинській столиці. В цей же час, коли Ігоревичі і дрібні волинські князі вели запеклу феодальну війну в Україні-Русі, велика княгиня Анна перебувала в Польщі.

Як свідчить Іпатівський літопис: « велика княгиня Анна підтримувала через краківського князя Лешка потайні переговори з угорським королем, пропонуючи відновити союз проти руських князів і бояр»[24]. Князь краківський охоче надав великій княгині Анні у себе політичний притулок, розуміючи, що прикрившись «захистом» її інтересів йому буде легше проникнути на Волинь закріпитися у порубіжних волинських містах. Знаючи, що одному з цим завданням не справитися Лешко краківський запропонував угорському королеві Андрієві II союз для боротьби за сферу впливу втручання в землі староукраїнської держави, чим підкріпив відправлення до угорського двору княжича Данила.

Однак король Андрій II повважав за необхідне поки що не зв’язувати себе ніякими союзами. В 1208 році він підтримав прихід на галицький престол звенигородського князя Романа, у 1210 році галицьких бояр[25]. Очевидно із такою політичною лінією угорського короля, змінює свою орієнтацію щодо Романовичів і Лешко краківський, який теж починає бачити свої інтереси на Волині і бачить, що накраще було б якщо б Волинню правила слаба у політичному розумінні княгиня Анна, ніж хоч воюючі один з одним волинські князі. Тому Лешко краківський перетворюється із давнього ворога Романової сім'ї, чуть не в єдиного друга і союзника, який підтримує Романовичів у їх боротьбі за Русь-Україну. У зв’язку з цим Лешко готує в Україну-Русь великий похід.

Дана політична акція польського князя мала цілком конкретні цілі, відновлення єдиновладдя в Україні-Русі, яка у зв’язку з цим повинна була входи в політичну сферу інтересів Польщі. Лешко краківський намагався перетворити Україну-Русь в країну під польським протекторатом. Похожі наміри мав і угорський король, вмішуючись у політичні справи України-Русі. Однак будучи сильно зв’язаний з папським престолом і готуючись до хрестового походу, угорський король покищо єдино бажав забезпечити собі нейтралітет руських князів. Та як тільки хрестовий похід закінчився наміри угорського короля зразу ж змінилися, папа зобов'язував угорського короля втручатися у політичні і релігійні справи в Україні-Русі.

Римський папа, за безпосередньою участю угорського короля і польських князів намагалися добитися як мінімум повного послаблення впливу України-Русі на Балканах і в Константинополі, оскільки підтримка володарями України-Русі династії візантійськиїх імператорів Ангелів не влаштовувало організаторів хрестового походу. Власне в силу названих обставин угорське королівство на декілька десятиліть було втягнене у політичну боротьбу яка проходила в Україні-Русі. Угорський король почав з того, що підтримав на престолві законного володаря України-Русі малолітнього княжича Данила. Дальше бачачи неможливість підтримувати останніх, за радою бояр, почав по черзі підтримувати лояльних до Угорщини руських князів, при цьому зштовхуючи один проти одного за допомогою проугорської партії бояр.

Одночасно із війною в Галичині, яка ведеться під безпосереднім контролем Угорщини, продовжується війна і у двох других частинах староукраїнської держави Романа - Волині і Київщині. Волинський престол за допомогою поляків, захоплює Олександр Всеволодович белзьський. Святослав волинський попадає у полон і його засилають в Польщу. Радянський дослідник В.Т.Пашуто вважав, що після вокняжіння Олександра Всеволодовича у Володимирі-Волинському виникли сильні протиріччя між Інгваром луцьким, Мстиславом пересопницьким і Олександром белзьським, що дозволило на короткий час Інгвару Ярославовичу луцькому захопити Володимир і проголосити себе удільним волинським князем[26].

Олександр белзський отримавши допомогу від поляків внаслідок кровопролитної битви зумів знову повернути собі Володимир, а свого брата Всеволода за допомогу йому у боротьбі зробив князем червенським. Отже удільним волинським князем Володимирським знову стає Олександр белзський. Як бачимо,

що на Волині така сама картина як і в Галичині, тільки у справи волинських князів втручаються не угорські феодали, а польські. Похожі події проходять і в Київській землі. Після невдалого походу в Галичину Рюрик Ростиславович втрачає Київ. Його союзник у поході на Галич Всеволод Чермний опередив Рюрика при поверненні з під Галича. Всеволод Чермний маршем пішов на Київ по запрошенню київських бояр, заволодів містом і посадив своїх посадників по усій Київській землі, а Рюрик і Галича не завоював і Київа позбавився, змушений задовільнятися тільки власною волостю з містом Овручем.

Щоправда він зумів за допомогою племінника Мстислава вигнати Мстислава Чермного з Києва і на короткий час зробитися київським князем, та незабаром був знову ним вигнаний. Взаємна боротьба між обома притендентами на Київське князівство продовжувалася аж до 1215 року і закінчилась великим розоренням Наддніпрянщини, квітнучої при Романі Мстиславичу[27].

В цей же час боротьба за столицю України-Русі набрала особливо жорстокого характеру. В цей же час по вокняжінні в Галичині Роман Ігоревич почав проводити політику на зміцнення централізації правління не тільки в Галичині але й на Волині. Угорський король який допомагаючи Роману думав, що той буде слухняною маріонеткою угорської держави, помилився. Роман тільки використав угорську військову силу для власного утвердження в Галичині. З'єднавши Галицьку, Звенигородську, Теребовлянську і Перемишльську землі у 1209 році за допомогою вірної дружини зумів підчинити бояр.

Як бачимо Роман утвердився на галицькому престолі не з ласки галицьких бояр, а за допомогою угорські зброї і використав останню для зміцнення своїх позицій в Галичині. Це викликало протест боярської олігархії, яка скористалась всенародним визвольним рухом проти угрів і Романа. Романом угорці були вигнані з Галича, і князь який очолив їх вигнання утримався на престолі. Очевидно, що коли угорці Роману були вже не потрібні і він повністю контролював усією Галичиною він сам вирішив вигнати угорців, організувавши всенародне незадоволення. Як бачимо політика Романа Ігоревича зовсім не влаштовувала угорського короля Андрія II, який проводив ціленаправлену політику по розвалу державної єдності України-Русі, а тут Роман Ігоревич став на дорозі з об'єднавчими тенденціями.

Як тільки Роман, наголошує Д.Н.Александров, намагався проводити самостійну політичну діяльність в Угорщині за допомогою партії проугорських бояр вирішили замінити його більш лояльним кандидатом. Цілком можливо, що у свою об'єднавчу

політику Роман розпочав з того, що приєднав до Галичини ряд порубіжних волинських і погоринських (київських) міст, що ще в XII ст. у час могутнього Ярослава Осмомисла входили у сферу Галицького князівства. Така уже агресивна політика Романа галицького, явно занепокоїла і київського князя Рюрика Ростиславовича, який напав на Галичину і вибив з Галича Романа Ігоревича ставши великим галицьким князем, та не надовго, Роман зібрав силу Галицької землі з усіх підвладних йому міст пішов на Галич заставивши Рюрика тікати з Галичини[28]. Картину вищеприведеного вигнання і повернення Ігоревича в Галич нам малює Московський літопис: «У рік 718, Ростислав Рюрикович сів у Галичі, а Романа Ігоревича вигнали. Осінню того ж року вигнали із Галича Ростислава Рюриковича, а Романа посадили з братом[29].

Ці свідчення підкріплюються і другими літописами (Іпатіївським, Гусятинським іт. д.), які датують події, що проходили в Галичині під 1210 роком. Така міжусобна війна і ослаблення Галичини знову була використана угорським королівством. Угорський король вирішив припинити «беззаконня і заколоти» і на заклик боярської проугорської партії вислав в Галичину велике військо на чолі з визначним сановником палатином Бенедиктом, яке за допомогою проугорської партії галицьких бояр, яку очолював Володислав Кормильчич і Ілля Щепанович, здобуло Галич, заставши Романа Ігоревича зовсім не готового до війни і оборони Галича зокрема. Угри з боярами зайнявши Галич застали останнього «миющогося в лазні». Його схопили і вислали під охороною до Угорщини [30].

Галицький літописець наголошує, що прихід угорців у Галич був лихоліттям для міста, яке виражалося в тому, що військові угорські сановники не маючи досвіду різного роду релігійних реформаціях намагалося насильницьким шляхом провести релігійну реформу у Галичині. Невідомо однак із джерел, чи мав уповноваження палатин Бенедикт на проведення унії в Галичині, чи діяв по ситуації, повважавши, склалися найсприятливіші обставини для унії, ми не знаємо.

Однак із свідчень ми бачимо, що насильницька унія викликала протест у населення і торгово-ремісничої знаті Галича. Можна тільки висловити припущення, що папська курія можливо давала такі розпорядження, однак за браком джерел не можна це стверджувати. Відомо тільки, що папа доручив кардиналові Григорію, що відав і контролював релігійними справами Угорщини, провести унію в Галичині. Сам факт унії церков на початку XIII ст. дуже цікавий у історії хритиянської церви, він мав

позитивне значення, та недосвідчені у таких справах військові діячі Угорщини не знали і не вміли реалізувати прагнення християн обидвох конфесій до унії, і повважали, що унія може бути впроваджена у Галичині тільки шляхом насильства. Методи якими впроваджували угорські феодали унію в Галичині дискредитували саму ідею.

Згідно свідчень джерел, угри впроваджували в Галичині унію вчинками, яка явно не відповідала середньовічній християнській моралі[31]. Галицький літописець з цього приводу наголошує, що палатин Бенедикт через свої вчинки був названий антихристом. Він же наголошував літописець, став томителем городян і бояр, блуд творячи:«оскверняв жінок і черниць, і попадей». Перебуваючи у такий час в Галичині київський книжник Тимофій у звязку з такими діями угорських військових сановників на чолі з Бенедиктом назвав останнього антихристом, чим визвав гнів останнього і у зв'язку з чим змушений був тікати від нього. «Діяння угрів» визвало загальнонародне обурення у Галичині, у зв'язку з чим в останній і розпочалось всенародне повстання, яке знову звернулось з просьбою до втікших з угорського і польського полону Ігоревичів повернутися на княжіння в Галичину.

Спільними зусиллями Ігоревичів і галичан угорські «реформатори» були вигнані з Галичини, а Ігоревичі знову утвердилися: Володимир Ігоревич в Галичі, Роман у Звенигороді, а Святослав у Перемишлі[32]. В цей же час коли угорці впроваджували релігійну унію репресивними методами у Галичині, на Волинь здійснили напад польські феодали, які захотіли включити Волинське князівство у сферу своїх політичних інтересів. Складається враження, що угорські і польські можновладці просто поділили сфери впливу в ослабшій феодальними війнами Україні-Русі, де у сферу інтересів угорського королівства увійшла Галичина, а у сферу польських князів Волинь. І так у 1209 році на Волинь рушили польські війська краківського князя Лешка і мазовецького князя Конрада запрошені Олександром белзьським, в союзі з ним були і луцький і пересопницький князі.

Зайнявши Володимир поляки захопили у ньому князя Святослава Ігоревича, якого відправили в Польщу, а саме місто Володимир перейшло під владу белзського князя Олександра. Однак така перестановка під грізною польською силою визвала явне незадоволення у торгово-ремісничої знаті, народу і бояр Волинської землі, що дає нам право наголосити, що політичне життя під польським протекторатом на Волині не йшло гладко. Тут почали зштовхуватися інтереси князя східної Волині Інгвара

Ярославовича луцького і белзського князя Олександра, що володів Володимиром.

Однак Інгвар луцький зв'язаний з смоленськими князями не був популярний у столичному Володимирі, тому знову змушений був уступити його Олександру. Допоки в Україні-Русі удільні галицькі, волинські і київські князі і бояри за допомогою іноземних держав Угорщини і Польщі руйнували державний устрій староукраїнської держави, його законні володарі Данило і Василько знаходилися на вихованні в Угорщині і Польщі, що давало «право» останніх «відстоювати інтереси малолітніх Романовичів». Оскільки шляхом відкритої окупації угорському королю Андрію II утримувати Галичину не було змоги, то угорський король в інший спосіб вирішив приєднати Галичину і Волинь до угорської держави.

Плани були настільки далекосяжні, а амбіції настільки великі, що задля їх здійснення угорський король, немаючи сина, намірівався одружити князя Данила з однією із своїх доньок і передати Данилові угорський королівський престол і таким чином «з'єднати до угорського королівства і королівство Галичини і Володимирщини»[33]. В цей же час на Волині теж проходили процеси сприятливі для утвердженням там Романовичів. В тяжких умовах іноземної агресії і внутрішньої феодальної війни, в Україні-Русі появляється реальна сила, яка бере на себе завдання востановлення політичної цілісності України-Русі. Цією силою стають міста і міські ополчення, які беруть контроль як над політикою, торгівлею і зовнішньо-політичним відносинами міст України-Русі з іноземними дежавами і великими торговельним партнерами-містами конкретних іноземних держав. Така необхідність вивищення міст стає необхідною по мірі розлаштування державного устроу в Україні-Русі.

Міста, як виразники політичної влади, не бажали допускати занепаду державної і торговельної системи в Україні-Русі і починають енергійно підтримувати законних володарів староукраїнської держави Романовичів. Внаслідок такого руху навіть великий польський князь, що утримував протекторат над Волинню, не зміг протистояти вимогам коаліції українських міст. Ініціатором руху стали «мужі градські» великого торгового міста Берестя, які послали послів до краківського князя Лешка з просьбою відпустити до них на княжіння велику княгиню Анну і її сина. Вимогу послів міста Берестя було задоволено і княгиня із сином Васильком стала правити Берестейською землею і починати збирати свою «Волинську півотчину»[34].

Утвердившись в Бересті княгиня Анна швидко включилась у політичне життя Волині. Політичне життя на Волині було усіяне протиріччями між між Інгварем Ярославовичем луцьким і Олександром володимирівським, який утримував ще й Белзське князівство. Використавши обставини, що між останніми точилась боротьба за першість на Волині, велика княгиня Анна відправила у Краків боярина Мирослава і добилася для свого сина Василька отримання ще однієї частини своїх володінь Белзського князівства. В цей же час у Галичині у першій половині 1211 року знову утверджуються Ігоревичі з тією лиш різницею, що Святослав Ігоревич отримав Перемишльське князівство замість утраченого династією Водимирського, а син Володимира Ігоревича Із'яслав-Теребовлянське князівство.

Таким чином, чотири князі Ігоревичі зайнявши усі ключові центри Галичини повважали, що вони утвердились у столичному регіоні України-Русі. На жаль вони знову не врахували тих обставин, що усі земельні латифундії і містечка, селища з замками утримують бояри. Дружинники князів, як і самі князі у цей же час не володіли ніякими маєтностями в Галичині, що давало можливість боярам обмежувати владу князів Ігоревичів. Ігоревичі очевидно врахували промахи і помилки свого першого правління в Галичині, і в відношенні з боярами зокрема і зрозумівши, що земель для прокорму дружинників і власних бояр їм взяти ніде і, що у зв'язку з цим їхня влада в Галичині зовсім номінальна і обмежена, вирішили задля зміцнення своєї влади піти, як виразився літописець « шляхом великого князя Романа». Щоб забезпечити собі нейтралітет і невтручання зі сторони західноєвропейських володарів у внутрішні справи Галичини вони і на цей раз послали дари в Угорщьну і Польщу[35], після чого, як наголошує М.Ф.Котляр, вирішили помститися за свій сором і зраду на галицьких боярах. Ігоревичами рухало бажання зломити силовими методами боярську опозицію, як це зробив десять років тому великий галицький князь Роман Мстиславович.

Каральна операція була задумана і здійснена Ігоревичами швидко і з великим розмахом. Літописець, який співчував боярам з жахом розповідає: «Ігоревичі зібрались на раду в справі галицьких бояр і вирішили перебити їх усіх». Як бачимо із літописного свідчення, досвід підказував Ігоревичам, що ні їм ні будь якому іншому володарю не вжитися з свавільними, непокірними галицькими боярами, що на їх обіцянки ніяк не можна надіятися. Тому на раді остаточно було вирішено, «викорінити їхні роди». Так внаслідок терористичної акції були убиті такі такі визначні галицькі бояри, як Юрій Вітанович, Ілля Щепано-

вич і інші великі галицькі бояри числом, як наголошує літописець числом 500, а інші розбіглися.

Серед спасшихся знову по божому присуду найбільш могутніші і найбільш впливовіші бояри, такі як Володислав Кормильчич, боярин Судислав і боярин Філіп[36]. Майно страчених бояр було захоплене і роздане Ігоревичами своїм сторонникам, про що прямо говрить боярин Володислав Кормильчич стоячи перед стінами Перемишля: «Батьківщинами вашими, наголошував він, інші приблуди володіють, які володіння і землі законних володарів розграбували». Отже із цього свідчення ясно видно, що усі земельні латифундії, якими володіли галицькі бояри були передані «приблудам», тобто вірним боярам Ігоревичів. Такі акції Ігоревичів стають зрозумілими, вони намагалися отчити себе вірними людьми, створити в Галичині нову, покірну в усьому князівській владі боярську олігархію. Як бачимо удар Ігоревичів по боярах був відчутний та не остаточний, як завжди найбільш могутні галицькі бояри зуміли уникнути репресій Ігоревичів і спасшись втечею продовжували боротьбу з князівською владою.

Попередні події говорять про бажання вокняжитися в Галичі Мстислава пересопницького, і що бояри на чолі з Іллею Щепановичем, насміявшись над князем, зробили усе, щоби Мстислав не став галицьким князем[37]. Надто швидке зміцнення Ігоревичів і їх каральні дії проти боярства викликали великий переляк як в українських так і сусідніх іноземних феодалів. Виникала реальна загроза не тільки боярам, але й дрібним князям. Поступово у зв’язку з цим утворилась велика коаліція, яку очолили: Лешко краківський, Олександр володимирський з братом Всеволодом, Мстислав пересопницький і Інгвар Ярославович луцький. Усім стало зрозуміло, що утвердившись в Галичині, Ігоревичі знову просунуться на Волинь.

Так воно і сталося. Ігоревичі совокупили війська і виступили походом на Володимир. До своїх військ Ігоревичі долучили своїх традиційних союзників половецьких ханів, яких привів на допомогу син Володимира Ігоревича Із'яслав Володимирович. Та у вирішальній битві біля Володимира Роман Ігоревич і половці були розгромлені, а Володимир Ігоревич із своїм сином Із'яславом змушений був утікати до Галича[38]. В цей же час утікші в Угорщину галицькі бояри ретельно слідкували за подіями в Галичині і як тільки дізналися, що Ігоревичі розгромлені коаліцією волинських князів, вирішили використали ситуацію, щоб відібрати від останніх Галичину. Та щоб законним було їх вторгнення у Галичину, бояри-втікачі вирішили використати авторитет Романової сім'ї і зокрема його малолітнього сина Данила. У

зв'язку з цим бояри признали Данила «галицьким отчичем», тобто визнали його законні права на галицький великокнязівський стіл і просять угорського короля відпустити княжича відвойовувати з ними Галичину від Ігоревичів.

Бояри заявили королю Андрію II: «Дай нам отчича Галичу-Данила з ним підемо на Ігоревичів». Бояри як бачимо, щоб затамувати власні амбіції і помститися Ігоревичам використовують популярність батька Данила Романа і його синів, що було важливим і рушійним фактором у феодальній війні. Угорський король Андрій II підтримав пропозицію бояр сподіваючись таким чином мати усі законні права на вторгнення в Галичину. Він виряджає в Галичину «велику силу воїнів» на чолі з палатином Потом і боярином Володиславом Кормильчичом. На чолі війська, звичайно формально, стояв юний наслідник галицького великнязівського престолу Данило Романович, якому щойно сповнилося тільки десять років. М.Ф.Котляр з цього приводу зауважує, шо історикам невідомі наміри Данилових радників коли вони вирішували прийняти пропозицію великих галицьких бояр. Очевидно вони розуміли, що малолітнього княжича Данила великі галицькі бояри на чолі з Кормильчичом розглядають як маріонетку, за якого після офіційного вокняжіння, будуть правити самі бояри.

Та компроміс був знайдений для того, щоб використати ситуацію для утвердження Данила Романовича на великокнязівському галицькому престолі, і визнання останнього боярами і народом Галичини і України-Русі, як законного наслідника великокнязівського престола, яким володів його батько[39]. Не дивлячись на добреорганізований похід угорського короля і усіх галицьких бояр зміцнілі у Галичині Ігоревичі за допомогою торгово-ремісничої знаті, пережившої ще недавно тяжку наругу угрів, зуміли організувати відчайдушну відсіч ворогові. Їх як законних внуків Ярослава Осмомисла взялись захищати «мужі градські», однак зрада бояр в Перемишлі була причиною того, що що угорсько-галицька коаліція заволоділа містом без бою.

Палка промова боярина Володислава Кормильчича під стінами Перемишля до перемишльських і галицьких бояр: «Отчинами вашими володіють інші приблуди» зробила свою справу. Ворота міста відкрились перед Данилом Романовичом, так він уперше увійшов у це місто. З цього часу Перемишль стає центром боярської опозиції. Князь Святослав Ігоревич внаслідок зради бояр знову попадає у полон. Після Перемишля угорсько-боярська коаліція на чолі з Данилом Романовичом підійшла до другого по значенню центру Галичини Звенигорода. Місто орга-

нізувало збройну відсіч, на будь які умови відповідало вдалими вилазками проти наступаючих, у зв'язку з цим воно було взяте у тривалу облогу. Під стінами міста закипіла жорстока битва, яку літописець так нам засвідчив: «горожани люто боролися і не підступали угрів не то що до міста, а навіть і до острожних воріт». Облога затягувалася, як свідчить літописець: «до Данила під місто наспіла військова підмога від брата Василька, князя белзського. Ігоревичі у зв’язку з цим закликали на допомогу своїх традиційних союзників половецьких ханів. Генеральна битва під стінами Звенигорода не дала жодній стороні будь якої переваги, але Роман Ігоревич злякався нових прибуваючих під місто угорськиї і волинських військ і вирішив вибратися з обложеного міста за підмогою в до київського князя і був по дорозі спійманий, після чого звенигородці здалися.

Після зайняття Звенигорода шлях на Галич був відкритий і угорсько-галицько-волинська коаліція на чолі з Данилом Романовичем почала просуватись на Галич. Володимир Ігоревич і його син Із'яслав зрозумівши, що Галич їм не відстояти і що у самому Галичі є боярська опозиція яка відкриє галицькі ворота для наступаючих «угрів»,поспіхом покинули Галич. Ігоривичі утікли в Сіверщину, а галичани урочисто прийняли князя Данила і посадили на великокнязівському престолі його батька великого князя Романа. Літописець відзначає : «І всі бояри володимирські і галицькі і воєводи угорські просадили князя Данила на столі батька його, великого князя Романа». Ця подія відбуласяу вересні 1211 року. Разом з малолітнім сином до Галича поверталася його мати велика княгиня Анна, щоб знову як регентша малолітнього сина управляти володіннями України-Русі. Здавалось ось-ось знову відновиться бувала слава староукраїнської держави часів Романа.

Та на жаль цього не сталося, у плани князів та бояр зовсім не входило відновлення могутності Романової держави. Літописець з цього приводу зауважує: «Галичани вигнали Данилову матір з Галича бо хотіли княжити самі», або «Данило матері своєї не пізнав, бо такий малий ще був». Про те у плати боярської олігархії зовсім не входило коритися владній енергійній великій княгині, до того ж оточення якої складали волинські вельможі. Після повернення до Галича бояри викупили з полону за великі гроші Романа і Святослава Ігоревичів, яких повісили, як наголошує літописець, «раді помсти» за вбивство 500 найзнатніших боярських родин Галичини[40]. Так закінчилось правління чернігівських князів у Галицькій землі. Описуючи з жалем усі ці події Іпатіївський літописець вибудовує цілу хронологію подій

боротьби за великокнязівський галицький стіл починаючи з 1205 року. Датування звичайно з похибками часу, однак літописець починає розповідь із часу вокняжіння Рюрика Ростиславовича, показує його вигнання із Галича могутнішими Ігоревичами, показує за яких умов міжусобної війни вони стають володарями Галичини, у якій зміцнюють свої позиції і заставляють таким чином законну володарку Галичини велику княгиню Анну з малолітніми синами Данилом і Васильком втікати в Польщу.

У 1205-1207 році літописці фіксують активні переговори Анни через посередництво Лешка краківського з угорським королем Андрієм II, наголошуючи про усобицю, що розпочалася в Галичині між Ігоревичами Володимиром і Романом. Подальші свідчення під 1207 роком розповідають про усобицю на Волині і поділ останньої між Олександром володимирівсько-белзьким і Інгваром Олександровичем луцьким. Вигнання Романа Ігоревича з Галича, угорська окупація Галичини в 1207 році теж не пройшла повз літописців, як і намагання вокняжитися у Галичі Мстислава пересопницького так і вигнання угорських окупантів і повернення Ігоревичів на князювання в Галичину. У свідченнях під 1208 роком літописці розповідають про наступ Ігоревичів на боярство, яке закінчується знищенням останніх, що зумовило великий виступ усіх галицьких бояр, волинських князів, угорського короля, польських князів проти Ігоревичів під стягом законного наслідника на галицький престол князя Данила. Літописець зафіксував гибель Ігоревичів і крах їхньої політичної діяльності в Галичині. Московський літописець зокрема датує першу усобицю між синами Ігоря Святославовича під 1208 роком, а поверненння Романа у Галичину під 1210 роком, а загибель Ігоревичів під 1211 роком[41].

Такі хронологічні виділення наголошує Д.Н.Александров можуть говорити, що повішення боярами Ігоревичів було надзвичайно визнаяною подією в Україні-Русі, що приводить дослідників до аналізу усіх найдрібніших перепетій правління Ігоревичів в Галичині. Підводячи висновки правління Ігоревичів у Галичині можна повважати, що на протязі усього правління вони намагалися відновити політичний устрій України-Русі часів «Самодержця Русі Романа», тому у них з'явилися зразу багато і могутніх противників. Їх намагання бачили дрібні волонські князі, які не були зацікавлені у з'єднанні України-Русі, вони опираючись на іноземні війська Угорщини і Польщі розпалювали з новою силою феодальну війну, яка вела до розчленування староукраїнської держави.

При таких обставинах задля збереження цілісності України-Русі Ігоревичі запрошували на допомогу іноземні війська та тільки ці запросини були у надто менших масштабах і тільки у випадку крайньої необхідності. Вокняжившись в Галичині і зрозумівши, що об'єднати українську державу у розпалі феодальної війни буде важко вони вводять інститут співправління, тобто спільно посідати галицький великокнязівський престол, хоча, як було показано вище Ігоревичам не завжди удавалося узгодити свої політичні інтереси, та не дивлячись на це цей інститут співправління сприяв посиленню великокнязівської влади. Їх спільні виступи дали можливість знову відновити великокнязівську владу на Волині і на окремих територіях Київської землі, щоправда короткочано.

У зв’язку з цим дуже цікаве намагання Ігоревичів знищити правлячий прошарок великого галицького боярства і таким чином укріпити великокнязівську владу у столичній Галичині. Однак укріплення великокнязівської влади шляхом репресій над боярами було великою помилкою Ігоревичів і обійшлося останнім дуже дорого. Власне репресивні дії Ігоревичів були тим двигуном який заставляв галицьких бояр випробувати усі засоби для скинення з престолу ненависних боярам князів. В той же час необхідно відмітити, що посилення князівської влади в Галичині стало загрозою не тільки для боярської олігірхії, але й для польських, угорських, волинських і навіть київських феодалів. Угорське королівство, яке бажало свого впливу в Україні-Русі, було зацікавлене у зміцненні останньої тільки під угорським протекторатом, тому воно в першу чергу було зацікавлене у провалі об'єднавчої політики Ігоревичів[42]. Прорахунки Ігоревичів привели до того, що утворена проти них коаліція, яка об'єдналася проти них з однією ціллю повалення їх панування вступила у столицю України-Русі і посадила на великокнязівському галицькому столі «законного володаря Данила» з волинської династії князів.

Однак дальше цілі бувших союзників щодо державного устрою в Україні-Русі розійшлися. З цього приводу видатний радянський дослідник В.Т.Пашуто так виразився: «бояри досягнувши своєї мети збиралися правити в Україні-Русі на свій огляд використовуючи малолітність великого князя Данила і зберігаючи номінальну залежність від Угорщини. Але тут вони зштовхнулись з великою княгинею Анною принцесою візантійською, яка підтримана волинськими боярами і закутою у латинську броню дружину свого чоловіка Романа маючи окрему угоду з угорським королем, бажала володарювати від імені малолітньо-

го сина сама[43]. Отже плани у Романової великої княгині були набагато широкомасштабнішими в управлінні державою ніж у боярської олігархії, та Анна своїм управлінням Галичиною робила усе, щоби і Галичина, Волинь і Київщина була у тій чи іншій мірі в полі зору великнязівської влади. Зміцненню Анни у такому широкому масштабі явно не було вигідне боярам ні угорському королю.

Угорський король розумів, що утримувати традиційно вплив він зможе тільки в Галичині і коли бояри виступали за незалежну Галичину під протекторатом угорського королівства він підтримав їх. Він вважав, що краще буде управляти Галичиною при збереженні у ній влади бояр. В цей же час угорський король не підтримав правління Анни тому, що розумів, що своїм правлінням в Галичині велика княгиня Анна намагатиметься утверджуватися і на Волині і Київщині, тобто шукати союзників, які б допомогли відновити владу і право її синів на усю староукраїнську державу від Карпат до Дніпра. Зміцнення Анни у такому широкому масштабі явно лякало бояр і угорського короля, який розумів, що вирісши Данило і опанувавши своєю державою не захоче коритися угорському королівству і буде проводити самостійну політику щодо останнього.

Угорський король бачив, що усю Україну-Русь йому не вдасться підчинити, тому він поставив за мету поширення угорського впливу тільки на Галичину. Андрій II до певної тільки пори підтримував княгиню Анну і права її синів Данила та Василька, як тільки вони починали проводити самостійну політику щодо останнього, він дипломатично відхилявся від неї шляхом ненадання військової допомоги, або передачі регентської влади у руки великих галицьких бояр[44]. Однак розуміючи, що княгиня не має в Галичині достатньої влади, а реальну владу мають бояри які номінально визнають його своїм володарем він почав віддавати перевагу боярського правління Галичиною. Він залишив Данила і Анну на поруках бояр, а сам забравши усі війська повернувся в Угорщину. Як тільки угорські війська покинули Галич у місті почалась боротьба між княгинею і боярами, бо як виражається літописець: «княгиня хотіла правити сама».

Слід зауважити, що княгиня у боротьбі з боярами теж не перебирала ніякими засобами. Бачачи крамолу зі сторони бояр, вона знову звернулась за допомогою до угорського короля Андрія II просячи допомогу проти боярського самоуправства. Знову їй на допомогу були прислані угорські війська, окрім того у Галич ввійшли війська формально визнаючих владу Анни волинських князів Інгваря Луцького і Мстислава пересопницького і

бояр волинських, що були зобов'язані своїм становищем покійному великому князю Роману. Зайнявши Галич і схопивши заколотників, сторонників боярського самоуправління бояр Володислава, Судислава і Філіпа, сторонники великої княгині Анни і угорський король вчинили суд, внаслідок якого було доведено крамолу підсудніх, їх майно було забрано, а самі ворохобники бояри Володислав і Філіп були у кайданах вивезені в Угорщину, а боярин Судислав зумів відкупитися за велику суму грошей, як наголошує літописець «у золото перемінився».

Однак каральні міри, до яких вдалася велика княгиня Анна, не дали бажаного результату. Родичі покараних бояр звернулись за допомогою до волинських князів по відходу військ угорського короля, запрошуючи їх на княжіння в Галичину. Останні не забарились використати зручний момент і в Галич прийшов з своїм волинським військом Інгвар Ярославович луцький, опираючись, як зауважує Іпатіївський літопис, на бояр Володимирівського князівства[45]. В цей же час галицькі бояри звернулись за допомогою противника централізації Волині Мстислава пересопницького, який теж узнав про слабкість центральної влади у Галичі і вирядився походом на Галич, що заставило велику княгиню галицьку втікати з наслідником престола до Угорщини, а молодшого сина Василька відправити на князювання в Белз[46]. Отже як бачимо ні жахливі старання бояр ні пізніші покарання бояр Ігоревичами, ні страта Ігоревичів боярами, ні вокняження на великокнязівському галицькому престолі законного наслідника Данила, ні угорське втручання у внутрішні справи України-Русі не змогли припинити феодальну війну в останній. Хвороба української держави була у середині самої держави, можновладцям якої було властиве владолюбство.

Здавалось, що велика княгиня Анна зуміє скріпити єдність країни і на якусь мить їй за допомогою угорського короля це удавалось зробити. Та угорський король розумів політику Анни, тому намагався їй у цьому перешкодити. Як тільки угорське військо покинуло Галичину бояри і князі України-Русі знову виходили з під великокнязівської влади і спонукали її законних володарів до вигнання. Як бачимо бояри не дивлячись на арешти і дальше залишалися домінуючою неприборканою політичною силою, яка керувала Галичиною. Як тільки зауважує Д.Зубрицький закованих бояр галицьких Володислава і Судислава повезли до Угорщини і король угорський здійснивши правосуддя теж пішов з усіми військами за Карпати у Галичі піднявся новий заколот. У Володислава було два брата Яволод і Ярополк, вони як тільки король відійшов за Карпати послали гінців

до Мстислава пересопницького і запросили останнього на княжіння.

Мстислав пересопницький швидко вилаштувавши свій полк пішов маршем на Галич, тільки зупиняючись в Бужську для короткого перепочинку. Місцеві бояри узнавши його наміри попередили княгиню про похід Мстислава на Галич. Такий швидкий наступ Мстислава застав княгиню неготовою до оборони Галича і боярське оточення княгині розуміючи, що підніме голову і внутрішня опозиція вирішили втікати знову в Угорщину. Втрата Данилом Галича закінчилась утратою Васильком Белзського князівства. Олександр володимирівський за допомогою того ж Лешка краківського, доповівши останньому, що Василько з Белза допомагав утвердженню угорського панування в Галичині, без дозволу на те Лешка краківського, що дало можливість відібрати у Василька Белз і надати останньому невелике місто Кам'янець. Таким чинолм Романовичі у боротьбі за Галичину, Волинь і Київщину були змушені поступитися силінішим, вони були лишені усього і вперше чергу батьківщини[47]. В цей же час коли Мстислав пересопницький не дивлячись на раніші образи зі сторони галицьких бояр вокняжився в Галичі угорський король ще раз готував великий похід. Невідомо правда яку політику проводив Мстислав пересопницький як галицький князь та оскільки літописець не зображує його як енергійного відновлювача староукраїнської держави навколо Галича можна припускати, що він перетворився на маріонетку в руках великого боярства і з його ласки слухняно займав галицький трон. Однак скоро в Галичі стало відомо, що угорський король готує великий похід в Галичину. Андрій II сам став на чолі війська і розуміючи, що без підтримки бояр йому буде важко вести діалог з населенням Галичини, випустив галицьких бояр Володислава і Філіпа з полону, які за це знову пообіцяли йому підтримувати княгиню Анну і посадити Данила на отчий престол. І так усе це військо в авангарді якого знаходився Володислав Кормильчич з «усіми галицькими боярами» попрямувало в сторону Галича.

Могутнє військо швидко виступило в Галичину, і коли воно було в Карпатах біля Лелесового монастиря, до короля Андрія прийшла вість, що у його власній державі виникла велика феодальна війна. Угорські вельможі що були незадоволені правлінням німецької королеви Гертруди і брата королеви архієпископа явренського вбили королеву і архієпископа і багато німців, що складали свиту королеви, що заставляло короля повернутися з походу і наводити порядок у середині власної країни. Цією угорською смутою скористувався галицький арестант Володислав,

який продовжив похід на Галич. В цейже час Мстислав пересопницький узнавши про похід угорського короля на Галич покинув місто і утік до себе у Пересопницю, а Галичина залишилась без князя, і тоді, наголошує Д. Зубрицький, Володислав прискакавши в столицю зі своїми сторонниками вирішив сам вокняжитися у Галичі, чого не було у Руській землі.

Галичанам же Володислав по прибуттю так сказав: «Що він відпущений угорським королем володарювати в Галичині у зв'язку з тим, що отрок Данило не взмозі мирно управляти державою, а вирісши не захоче бути данником Угорщини, Володислав переконав Андрія II, що він Андрій поступить розумно, якщо дасть намісника Галичині, не природнього князя і не іноплемінника, але достойного із тамошніх бояр, що він Володислав отримав перевагу над другими боярами і возведений останнім у намісники Галичини і з угорською і чеською дружинами приїхав панувати у своїй батьківщині[48]. Вокняжіння боярина Володислава у Галичі, на думку більшості дослідників, був нечуваним фактом в європейській історії, порушенням норм феодальної ієрархії. За суровими правилами середньовіччя князем міг бути лише той, хто ним народився.

Так само факт повішання боярами Ігоревичів, теж єдиний випадок в історії України-Русі, який виходить за рамки феодальної законності та моралі. Обидва приклади говорять нам про велику силу галицького боярства, з яким не могло рівнятися ніяке боярство інших земель України-Русі. Водночас, вважає М.Ф.Котляр, галицьке боярство ніколи не було монолітним, окремі його роди боролися за першість орієнтуючись при цьому не лише на різних князів України-Русі, а й на різні іноземні країни: Польщу, Угорщину, Чехію і навіть Німецьку імперію. Тому боярство Галичини, на думку дослідника, постійно роздирали суперечності. Коли додати до цього відсутність підтримки в народних масах стане зрозумілим неминуче швидке падіння Володислава Кормильчича[49]. Однак, на нашу думку, не слід не дооцінювати ролі галицьких бояр в суспільно-політичному житті Галичини.

Бояри були у галицькому суспільстві, як зауважують джерела, «галицькими принцами», «галицькими баронами»-володарями великих областей, міст, містечок, селищ і сіл з регіональними землями, полями та лісами. Ряд учених вважають, що боярином у Галичині був той, хто володів хоча би великим селом, великим же боярином Галичини вважався володар декількох сіл і містечка, з замком-двором. Власне такі володарі, що незмінно із покоління в покоління володіли галицькими селами,

торжищами, містами і містечками і складали основу галицького великого боярства. Накопичений історичний матеріал дає право нам наголошувати, що інститут галицького боярства був домінуючою політичною силою уже у час приєднання Хорватського князівства у 993 році до Київської Русі. Його соціальний і політичний статус не змінився упродовж володарювання Галичиною руських князів з династії енергійного князя Ростислава. Навіть такі могутні представники цієї династії, як князь Володимир Володарович і його син, оспіваний Словом о полку Ігоревім, Ярослав Осмомисл, були всеціло залежні від великих галицьких бояр. Останні немов би складали сенат, який відповідав за долю не тільки Галичини, але й за долю князя, що видно із літописних свідчень, згідно яких у критичний момент бояри так вирішували долю своєї батьківщини і свого князя зокрема: «Ти князю молодий, іди геть і наглядай за нами, твій батько кормив нас і любив і ми хочемо за честь твого батька і твою честь голови свої зложити».

Сукупність фактів включаючи археологічні напрацювання дають право нам наголошувати, що феномен галицького боярства не розвинувся в епоху Київської Русі, а є соціально-економічний і політичний інститутом більш ранішого часу. На нашу думку він розвинувся у Велико-Хорватському князівстві яке функціонувало на території майбутньої Галичини покрайній мірі, за сукупністю проаналізованого археологічного і джерельного матеріалу з VI ст. н. е. по X ст., тобто до часу включення Велико-Хорватського князівства у 993 році в склад Київської Русі[50]. Можна переконливо наголосити, що бояри галицькі, це представники місцевої родоплемінної знаті, яка внаслідок історичного розвитку, зуміла так розвинути соцільно-економічний і політичний інститут боярства до такого рівня, що він, не тільки відстоював його інтереси проти князівської влади, але й контролював усі соціально-економічні і політичні процеси Галичини. Свідчення літописних джерел дають право наголошувати нам, що галицькі бояри завжди мали велику владу над князем. Князь ні кроку не міг ступити без їхньої згоди, що прослідковується як у справах державних, так і у його державному житті.

Очевидно так впливати на суспільство бояри могли за тих обставин коли вони повинні були знаходитися на статусі великих і середніх центрально-європейських феодалів, і що повинно було затверджувати їх як клас з певними конкретними обов'язками, і широкими повноваженнями і привілеями. М.Ф.Котляр наголошує з цього приводу, що рицарський XII вік висунув га-

лицьке боярство із воїнів у великих магнатів, які уже не тільки обмежували владу князя, але й виходили з під його залежності. Нам відомо багато таких фактів, наголошує дослідник, зокрема в Галицькій Русі. Вокняжіння Володислава Кормильчича у 1212 році, вокняжіння Доброслава Судича у 1241 році, і незалежне правління Коломиєю останнім, це лиш незначні свідчення джерел, які засвідчують нам могутність галицького боярства[51].

Із цього можна зробити висновок, що великі галицкі бояри так само як і князі володіючи великими володіннями для захисту і утримання у них своєї влади, створювали свою власну військову систему, яка інколи могла бути могутнішою ніж князівська, інакше не можна зрозуміти тих обставин за яких Володислав Кормильчич міг зібрати таке велике боярське військо, яке могло вести війну з об'єднаною коаліцією руських і польських князів на чолі з краківським князем Лешко.

Характерно, що до цього було долучено усе військо Данила Романовича з усіма воями і великими боярами його батька і то за таких обставин вигнати з Галича уся ця коаліція боярина Володислава не змогла. У такому ракурсі вивчення проблеми стає очевидним, що багаточисельні згадки про діяння галицьких бояр, як про носіїв могутньої економічної, політичної і військової сили, що вирішувала долю своєї батьківщини, долю того чи іншого притендента на галицький престол і навіть долю князя, що займав галицький престол є очевидною реальністю. Прикладом може послуговувати факт спільного вирішення у 1211 році боярами питання вигнання князів Ігоревичів з Галичини за допомогою угорського короля і радників князя Данила.

І тут літописець перераховує нам усіх бояр, які як нам стає зрозуміло мали свій власний добре озброєний загін воїнів. У другому випадку знаємо факт надання допомоги Данилом Романовичем Михайлу Всеволодовичу чернігівському, якому князь Данило залишив багато бояр. Літописні свідчення дають право зробити припущення, що самих бояр присланих на допомогу чернігівському князю було не більше двох десятків, але у кожного із них був добре озброєний загін ємнісю приблизно від 50 до 100, а можливо припускати і до 500 воїнів. Джерела засвідчують, що боярин Володислав прибув у Галич на чолі свого власного війська, що засвідчує військову могутність галицького боярства. Однак не дивлячись на усю могутність галицьких бояр, узурпування Володиславом Кормильчичем влади в Галичині викликало обурення не тільки у князівської верхівки України-Русі, а й у феодальної верхівки сусідніх західних країн, які почали внаслідок відсутності законного спадкоємця на галицькому пре-

столі робити усі спроби, щоб скинути боярина Володислава з галицького престолу і посадити на ньому свого притендента. Боярське правління в Галичині, вважає М.Ф.Котляр, знесилювало край, робило його доступнішим для іноземної агресії[52].

Однак це не зовсім так. Боярський парламент висунувши боярина Володислава Кормильчича на князівський престол внаслідок довготривалої боротьби з руськими князями добився свого реального боярського правління Галичиною. Однак галицькі бояри розуміли, що утримати владу в Галичині правлячи нею самовласно вони зможуть визнавши номінально певну залежність від сусіднього могутнього угорського королівства. Галицькі бояри, що по довго знаходились при угорському дворі мали там своїх друзів, родичів серед великої угорської знаті, прекрасно зали систему влаштування цієї держави. Володислав Кормильчич наприклад був обдарований землями і маєтками угорським королем, знаходився у родинних зв'язках з наймогутнішим з угорських військових сановників баном Фільнієм. Боярина Судислава поєднували з угорським двором теж земельні надбання в угорському королівстві і родинні зв'язки з можновладцями угорського двору.

Отже стремління Володислава були підтримані не тільки угорським королем, усім галицьким боярством, але й більшою частиною сусідніх угорських і чеських феодалів, свідчення про яких нам подає галицько-волинський літопис. У Володислава, як зауважує джерело, були наймані чехи і угри, що дало йому можливість вокняжитися і спокійно від імені угорського короля правити Галицьким князівством[53]. Владне правління боярина Володислава мало сприятливі політичні умови, власне в цей час розпочалися чвари волинських і польських князів, які не могли як слід розділити суміжні землі волинських і польських княжінь. Такі обставини дали можливість боярину Володиславу як слід укріпитися в Галичині, поставити свої залоги по усіх торговоремісничих центрах, що давало змогу спокійно правити князівством і забезпечити останнє від раптового нападу сусідів. Хоча слухи про владне правління боярином Галицьким князівством уже розходились по Європі припинити існування боярської республіки в Центральній Європі ніхто із сусідніх володарів не міг. В одному із могутніх сусідніх держав, яка мала вплив на Галичину, угорському королівстві, розпочалась внутрішня феодальна війна, другий західний сусід-Краківське велике князівство і князь Лешко, ослаблений нападами литовських князів, не міг уже поширювати свій вплив навіть у західній Волині. Тому для

боротьби з галицькою боярською республікою він пішов на союз з дрібними волинськими князями.

Щоб завоювати приязнь для походу у Галичину Володимирівського князя Олександра, Лешко краківський вирішив повернути йому Белзьське князівство, яке раніше віддав Романовичам, вигнавши останніх в Кам'янецьку волость. Однак бояри князя Василька бачачи, що польський князь Лешко своєю політикою спричиняє феодальні війни у Волинському князівстві, які ведуть до підриву могутності останнього і господарського занепаду, як виразився літописець:«не ізневірелись, але усі пішли з князем Васильком в Кам'янець»[54], сюди ж приїхала і велика княгиня Анна з сином Данилом. Знаючи, що боярин Володислав утворив дуже швидко кристалізуючуся політично галицьку боярську республіку, прекрасно ведучи господарство і політичне життя Галичини,зірко споглядала за подіями в Галичині. Вороги боярської республіки князі Волині і Польщі вирішили забути раніші суперечки, помиритися і об'єднатися для боротьби з Володиславом Кормильчичем. З'єднане військо волинських князів Романовичів і пересопницького князя Мстислава зробило спробу розгромити галицьку боярську республіку Володислава. Їх підтримував, більш морально ніж військово київський князь Святослав Всеволодович. Літописець зауважує, що у битві з Данилом «були усі великі бояри його», супроти яких Володислав виїхав з «своїми уграми і чехами», тобто з іноземними найманцями, які на думку М.Ф.Котляра, утримували його владу в Галичині, оскільки, галицьке населення вороже ставилося до Володислава і не зібрало як це звичайно робиться в таких випадках народне ополчення. У великій битві вважає дослідник Данилове військо перемогло.

Однак оскільки Володислав залишився володарем Галичини, то в це важко повірити. На нашу думку загони волинян були розгромлені галицькими боярами очолюваних Володиславом, і Данило, про що скрив літописець, змушений був повернутися знову у свій Кам'янець[55]. Дещо під іншим кутом зору хід війни князів з галицькою боярською республікою нам інтерпритував галицький історик Д.Зубрицький. В той час, коли княгиня з усіми боярами вселилась у Кам'янці у неї не було сил, щоб самостійно зробити похід у Галичину. Цілком імовірно, що цей похід був організований Мстиславом пересопницьким, який розкаявся, що так швидко утік з Галичини і добровільно залишив такий привабливий престол, чистолюбство не облишило його і він вирішив знову заволодіти ним. За допомогою краківського князя Лешко йому удалося утворити цілий союз князів проти галиць-

кої боярської республіки з Володиславом Кормильчичем на чолі. Цей союз вражає своєю чисельністю князів у ньому очевидно окрім Мстислава пересопницького ключовою фігурою був і Лешко краківський, Олександр Всеволодович князь володимирівський і белзський, Данило і Валилько Романовичі князі кам'янецькі.

З другої сторони їм противостояв володар галицької боярської республіки Володислав Кормильчич з усіма боярами, що совокупили усі свої боярські полки і можливо міські ополчення Галичини. Можна припускати, що Володислав Кормильчич попросив допомоги у своїх друзів і родичів сусідніх угорських і чеських баронів, які прибули на його заклик в Галичину з своїми власними полками. Зібравши основні військові сили у Галичі і залишивши в столиці боярської республіки сильний військовий гарнізон з вибраних галицьких бояр, який очолили брати Володислава Кормильчича бояри Яволод і Ярополк, Володислав на чолі гальцького війська з союзними угорськими і чеськими баронами виступив на зустріч руським і польським князям. Обидва війська зустрілись біля ріки Бібрки і почали приготовлятися до бою. Лешко князь краківський перший вирядив свої полки у бій, у слід за польським військом у бій вступили полки князя Данила, яких очолювали знамениті волинські бояри Мирослав і Дем'ян, а від Мстислава пересопницького військові загони очолювані боярами Глібом Зеремійовичем і Юрієм Прокопичем. Закипіла кровопролитна битва, і перемогли, як наголошує літописець «Ляхове і Русь», Володислав втративши багато воїнів відступив в Галич. Якщо повважати, що головні сили галичан знаходились в Галичі, а на полі битви полягли полки чеських і угорських баронів, то з'ясовується питання подальшої поразки коаліції польських і руських князів у війні проти галицької боярської республіки.

Можна сказати, що тактично Володислав Кормильчич поступив досить добре. Давши бій на полі бою і зрозумівши, що перемогти об'єднане військо руських і польських князів він не зможе, він вирішив розтягнути війну розуміючи, що недостатньо підготовлене до довготривалого походу військо союзників не зможедовго затримуватися в Галичині на тривалий час. Облога Галича не дивлячись на чисельні військові сили союзників не давала ніякого результату. Володислав заздалегідь приготувався до довготривалої облоги міста і забезпечив місто усіми неохідними припасами. Слід зауважити, що війська союзників у більшій мірі складалися із ополчення, яке не було забезпечене великою кількістю припасів для довготривалого ведення облоги

добре укріпленого Галича, військо ж Володислава Кормильчича з відбірних рицарських дружин галицьких бояр і угорських і чеських баронів. Блискавичний удар по слабких зв'язуючих місцях польсько-волинської коаліції привів до розладу військового порядку у стані союзників і у кінцевому результаті до реальної поразки, що заставило коаліцію князів з соромом утікати з Галичини.

Лешко краківський, наголошував Д. Зубрицький, як злодій а не рицар пограбував околиці Теребовля, Микулина і Збаража з соромом повернувся в Польшу, а Володислав розгромивши коаліцію князів ще більш утвердився володарем галицької боярської республіки[56]. Перемога галицькою боярською республікою коаліції польських і руських князів повинна була мати якийсь вплив на історичні процеси, що в цей час проходили в Центральній Європі. Цілком можливо, що перемога над князями бояр галицьких і баронів угорських, мала вплив на надання угорським магнатам більш значніших вольностей, які відображені у «Золотій буллі»-хартії вольностей наданих у 1222 році угорським королем Андрієм II по закінченні феодальної війни в Угорщині вищій угорській знаті.

Як наголошував академік І.П.Крип'якевич, що основні положення «Золотої булли» поширювалися і на галицьких бояр, що забезпечувало їхні маєтності недоторканими навіть руськими князями[57]. Оже утворення галицької боярської республіки і вокняжіння галицького боярина на князівському престолі, як ми бачимо із свідчень угорських і польських джерел має свої аналоги у сусідніх Угорщині і Польщі. Вбивство королеви Гертруди і архієпископа угорськими баронами, виступи краківських вельмож проти краківського князя Лешка, немов би доповнюють картину виступів сереніх феодалів проти королівсько-князівської влади Угорщини, Польші і України-Русі. Із наявних свідчень можна зробити припущення, що реалії феодальної війни і виступи феодальної знаті проти влади князів в Україні-Русі, це реалії політичних процесів середньовічної Європи. В Західній Європі, наголошував Д.Зубрицький, таких випадків у цей час було багато[58].

Західно-європейські графи, барони, намісники, воєводи присвоювали собі право закликати на трон скидати з трону королів, незалежно правлячи в своїх землях від центральної влади. Галичина, на думку дослідника, як складова частина західноєвропейського світу теж проживала по цих же законах, вона подібно Франції і Германській імперії, угорському королівству - кишіла самовласною знаттю своїх місцевих баронів-бояр, які у

XIIII столітті були більш тісніше зв'язані з західно-європейським світом ніж східно-європейським, і запроваджували у краю порядки, які перебирали із Центральної Європи, зокрема німецьке право, яке галицькі можновладці ввели через «німецькі ворота Галича». І тут наголошував М.Дашкевич, нічого не має дивного, оскільки зв'язана в одну економічну і політичну систему з Угорщиною, Чехією і Польщею - Галичина так як і вище приведені центрально-європейські країни пестріла безліченою бажаючою воєн, з яких можна було брати безкоштовну поживу, великою і дрібною шляхтою. Бояри- барони-шляхтичі окрім землі, володіли і великою кількістю нерухомого майна, яке накопичували внаслідок володіння містами і областями, також великою кількістю озброєних слуг у певній мірі дрібних феодалів.

Володислав Кормильчич і його син Держикрай Володиславович, виводять свій боярський рід від кормильчичів, тобто осіб, що постійно перебуали при князівському дворі, недарма з незапам'ятних часів»[59]. В.М.Татіщев називає галицьких бояр « постійно знатними»[60], прямо вказує на стародатню знатність бояр промова Володислава Кормильчича під Перемишлем у 1208 році. Звертаючись до бояр знаменитий Володислав проголошував: «Брати! Чому сумніваєтесь! Чи не за цих, що повбивали батьків і побратимів ваших, а ваше майно розграбували і дочок ваших видали за рабів ваших і отчинами вашими володіютьви хочете тіла і душі свої положити». Отже із промови Володислава стає ясно, що брати і батьки убитих бояр були також боярами, що у них теж були отчини, які вони уміли утримувати віками, постійно тримуючись при владі, нагромаджуючи багатство.

Про багатство Володислава говорять факти, які дають право говорити, що він окрім великих маєтностей в Галичині мав землеволодіння і виноградники в Угорщині, його друг і єдиномишленник по про-угоській партії Судислав, мав двір у якому, як виразився літописець- «і вина і овочів і корму і списів і стріл було дуже багато», у критичний час свого буття він «у золото перемінився». Отже, робить висновок Н. Дашкевич бояри галицькі у час Володислава, зміцнились так, що могли правити Галичиною самі без наявної династії руських князів. Володислав і Судислав, на думку дослідника, без сумніву були першими особами в галицькому боярстві і народі, їх партія могла об'єднати усіх бояр Галичини і не мати опозиції у середині галицького суспільства. У пору їх могутності, особливо після того як Володислав розгоромив коаліцію польських і руських князів, народ Га-

личини шанував Володислава вважаючи його за реального володаря галицької боярської республіки і виразника народних інтересів Галичини[61]. Володислав стояв на чолі галицької боярської республіки два роки.

Слід зауважити, що сам прихід до влади Володислава Кормильчича був явищем не випадковим. Джерела називають його одним з найвизначніших сановників які брали участь у возведенні малолітнього князя Данила на галицький престол. Власне його оточення прогнало із Галича велику княгиню Анну, щоби самовласно від імені малолітнього Данила правити Галичиною. Достоменно ми не знаємо скільки часу він правив Галичиною, та очевидно що це було не два роки. У друге боярин Володислав правив самостійно і як бачимо в усіх випадках він опирався на бояр, що може говоритти про його міцні соціально-економічні і політичні позиції в Галичині. Розглянуті нами джерела дають право наголошувати, що галицькі бояри були завжди з ним солідарні, навіть у той час коли були змушені піддаватися під протекторат угорського королівства, руських чи польських князів. Як тільк боярин Володислав набирав сили і приїзджав володарювати в Галичину усі бояри тут же покидали руських князів і переходили у табір Володислава, тому не дивно, що у час його правління, йому підкорялась вся Галичина.

Із цього можна робити висновок, що Володислав галицький, це феномен середньовічної Європи, особистість, яка наукою ще зовсім не вивчена, та її феномен і у подальшому був немов би прапором руху опору князівській владі у Галицькому князівстві. Цілком можливо, що феномен Володислава Кормильчича грунтувався на тих принципах, які, давали йому і його боярському класу повну незалежність. Історичний досвід показував боярству, що руські князі не являються гарантом стабільних економічних і політичних відносин у Галичині, своїми військовим змаганнями за владу вони тільки руйнували староукраїнську державу. Тому галицькі бояри, знаючи соціально-економічний і політичний устрій держави других сусідніх країн, вибрали більш цивілізованіший із них. Проугорська партія бояр грунтувалась на більш демократичніших тенденціях в управлінні країною, які забезпечували галицьким боярам повну незалежність дій в управлінні Галичиною. Тому не дивно, що в першій половині XIII столітті угорський вплив на Галичину був домінуючий. Угорський король навіть коли заволодівав Галичиною ніколи не відхиляв бояр від її правління, натомість вони завжди залишалися у Галичині домінуючою політичною силою.

Можна сказати, що без галицьких бояр, присутність угорських королевичів у Галичині була немислима. Факти переконливо доказують, що будь-який військовий похід, який угорський король робив в Галичину не здійснювався без згоди чи просьби галицьких бояр. Так готуючись до походу на Галич, в якому вокняжився Мстислав пересопницький, угорський король не тільки звільнив з під варти боярина Володислава і його прихильникі, а віддав останнім усі їхні маєтності в Угоррщині. Заволодівши Галичиною, угорський король залишає попередню систему управління, роблячи галицьких бояр головною силою політичної влади. Факти говорять, що так було в усіх випадках, коли угорці входили в Галичину. Очевидно, що із згоди Андрія II Володислав Кормильчич правив Галичиною, це підтверджується тим фактом, що угорський король увійшов в Галичину у 1214 році не воювати з Володиславом, коли той стояв на чолі галицької боярської республіки, а щоб захистити Галичину від нападу польських і руських князів.

Отже Володислав Кормильчич управляв Галичиною зі згоди і відома Андрія II, і тільки більш зручна політична комбінація, згідно якої на галицькому престолі повинен був засісти угорський принц його син Коломан, а сама Галичина згідно папського благословління перетворитися у європейське королівство, на зразок угорського, заставила Андрія II кинути Кормильчича в угорську темницю, однак ненадовго оскільки джерела в останнє згадують його у 1245 році коли він був полонений під час Ярославської битки[62]. На жаль сучасна історична наука так і не розібралась які складні політичні процеси, які проходи в Центральній Європі в XIII столітті, і які привели до утворення Галицького королівства і припинення володарювання галицькою боярською республікою боярина Володислава. Радянські історики вважали, що швидке падіння Володислава після тріумфальної перемоги над руськими і польськими князями говорить, що бояри не могли правити самостійно, що галицьке боярство нібито роздирали внутрішні суперечності і що воно не мало в народі сильної соціальної бази, так що переоцінювати його силу в перемозі не треба. Однак, зауважував радянський дослідник В.Т.Пашуто, приклад князювання боярина у такому сильному князівстві як Галицьке, може говорити і про домінуючу силу галицького боярства. А це значить, що боярське правління Галичиною і вивищення самого Володислава Кормильчича було не випадковістю. Сукупність фактів дає право наголошувати, що він був намісником угорського короля і правив Галичиною за його згодою. При такому розумінні проблеми зрозумілим стає

звернення польського князя Лешка до угорського короля Андрія II: «Не гоже боярину в Галичі князювати, за краще буде, якщо твій син і моя дочка будуть нею правити». Король згодився, бо правління боярина Галичиною стало образою для усього вищого князівсько-королівського європейського світу. Однак твердження ряду вчених, що нібито боярин Володислав самостійно без згоди короля захопив владу в Галичині і самовластно управляв нею не відповідає істині. Д.Зубрицький з цього приводу зокрема наголошував, що Володислав нібито вийшов на волю із угорської темниці не внаслідок помилування його Андрієм II, а внаслідок того, що в Угорщині спалахнула велика феодальна війна.

Він нібито активно взяв участь у повстанні угорських баронів які в ході повстання вбили королеву, усіх німецьких придворних і архієпископа. Що він, об'єднавши охочих угорських баронів повів їх у Галичину після невдалої спроби убити угорського короля Андрія II. Характерно, що з цього приводу Густинський літопис зауважує: «Повстав отже Володислав боярин галицький із Галичини і хотів убити короля, і тоді, як корлеви ніяк не можна було думати про нього він утік з товариством бояр своїх, що були разом з ним в Угорщині до Галичини»[63]. Однак дані свідчення ніяк не корелюються із свідченнями других джерел, де яскраво показано, що перед походом у Галичину Андрій II випустив і обласкав і обдарував Володислава і його сторонників, з якими він і виступив в авангорді з «усіми галичанами» у Галичину. Можна зрозуміти причини які підштовхнули угорського короля Андрія II піти на те, щоб дати дозвіл Володиславу на «вокняжіння» в Галичині.

В час походу в Галичину в самій Угорщині спалахнула жорстока феодальна війна, убита королева, архієпископ, придворні, щоб припинити війну потрібно було негайно повертатися до Угорщини, залишаючи галицьке питання в угорській політиці зовсім відкрите, вибирати було ні з кого, єдиною реальною силою, яка зберігала вірність угорському королівству були бояри на чолі з Володиславом Кормильчичом. Тому цілком вірогідно, що у критичний момент король Андрій послухав дораду Володислава: «що отрок Данило не зможе мирно управляти Галицьким князівством, а вирісши не захоче бути данником Угорщини, що він Андрій II поступить розумно, якщо дасть намісника в Галичину не природнього князя і не іноплемінника, а достойнішого із тамошніх бояр».

Не маючи вибору, знаходячись у критичній ситуації феодальної війни у власній країні, не бажаючи втратити свого впливу в Галичині, володіння якою хоч номінально він вважав однією із

найголовніших завдань своєї зовнішньої політики- Андрій II вирішив призначити Володислава намісником Галичини. Твердження Д.Зубрицького, що Андрій II йшов у Галичину щоби відновити на престолі Данила, відношення до якого у останнього були «такі батьківські і благородні», і що ніби то тільки боярин Володислав фактом докору, що «вирісши Данило не захоче стати данником Угорщини», змусило останнього призначити боярське правління для Галичини. Тільки феодальна війна у власній країні і не ясні стосунки з Романовичами висунули Володислава на першу роль у Галицькім князівстві. Однак ця істина не вірна. У критичний час для свого володарювання Андрій II бачачи реалії неспроможності Романовичів володіти Галичиною віддав перевагу боярському правлінню і возвів Володислава Кормильчича в угорські намісники Галичини. Без сумніву, що це був нечуваний і сміливий у тій критичній ситуації крок, згідно якого боярин ставав, хоча залежним але володарем Галичини. Андрій II зважився на такий крок тому, що виходу у нього не було. У той час, наголошував М.М.Карамзін, коли роздратовані німецьким володарюванням угорські барони вбили королеву Гертруду і загрожували життю самого короля, Андрій II поступив досить розумно давши намісника Галичині із бояр вз’явши з нього клятву вірності. Бажання Володислава і бояр збулось, Володислав ставши першим боярином, що з ласки угорського короля отримав право на Галичину і з своєю дружиною і з угорськими і чеськими найманцями поїхав панувати у своїй батьківщині. Будучи боярином і господарем великих земельних надбань він дуже швидко зумів навести порядок в економічному і соціальному житті Галицького князівства. Сукупність історичних фактів показує, що галицьке боярство було могутньою і домінуючою силою у стародавньому Хорватському князівстві, продовженням якого являється Галичина. По загибелі хорватських князів на полі битви під час війни з Володимиром Святославлвичем київським у 993 році і по приєднанню Хорватії-Галичини до Київської Русі соцально-політичний лад під егідою нових руських князів не змінився. Вивчення соціально-політичного ладу в Галичині в XI-XIII столітті, зауважує К.Я.Софроненко, це і вивчення боярства як правлячого класу Галичини. Правлячи на пготязі віків жупами Хорватії, стародавній клас бояри, зберегли свідомість свого стародавнього походження, історію, яка на жаль ще не вивчена. Однак можна припустити, як виразився академік В.В.Грабовецький, бояри галицькі це ті багаточисленні стародавні князьки, що володіли слов'янськими округами Прикарпаття і Подністров'я до злучення в єдине Хорватське князівство, у яко-

му роль великого князя була дуже незначна, що давало право усім цим князькам практично залишатись незалежними володарями від великокнязівської влади. Питаннями суспільно-політичного ладу Галичини займалися такі визначні радянські вчені, як Б.Д.Греков, В.Пічета, В.Т.Пашуто[64].

Останній зокрема у своєму нарисі по історії Галицько-Волинської Русі в основному розглянув феодальну війну в Україні-Русі у XIII ст. У своєму доробку автор розглянув також питання соціально-економічного ладу Галицько-Волинської держави, та чомусь зовсім не розглянув питання політичного ладу стародавньої Галичини і галицького боярства зокрема невідомо[65]. Уперше питання про політичний лад стародавньої Галичини і Волині поставив у своїй роботі «Суспільно-політичний лад і право Київської держави» С.В.Юшков, однак ним питання були лиш поставлені, а відповідей на них не послідувало[66].

У виданнях Інституту Історії А.Н. України 1953 і 1977 років питання політичного ладу Галичини і Волині теж не отримало ніякого наукового висвітлення[67]. Ні один із радянських авторів, зауважує К.Я.Софроненко, навіть не намагався ставити перед собою питання з‘ясування етногенезу політичних відносин в Галицькій Русі, і з’ясування етногенезу галицького боярства зокрема, тенденційно переписуючи «загально-руські» постулати в нові монографії[68].

Однак у той час коли радянські історики відхрещувалися від з'ясування цього питання, ним ще раніше цікавилися вітчизнані і європейські історики XIX-XX століття. Так Д.Зубрицький, І.Лінніченко, М.Дашкевич, І.Шараневич і П.Іванов приділяли з'ясуванню цього питання багато уваги[69]. Однак дані історики сповнені патріотичного почуття надзвичайно багато приділяли уваги яскравішим подіям у історичних процесах, що проходили в житті Галицько-Волинської Русі, що не давало їм можливості глибше заглянути у етногенез Дністро-Бужської слов'янської державності, чи можливо цивілізації. Займалися з'ясуванням політичного етногенезу Галичини і Волині також історики Литви, Польщі, Угорщини, Чехії і Німеччини. Основна їх домінуюча концепція була концепція впливу сусідніх західних країн на Україну-Русь. Інколи ці історики суперечили самі собі, зокрема угорські і польські, намагаючись одні перед одними привести аргументи першості політичного і економічного впливу на Україну-Русь.

Польська історична література вважала, що польський вплив був могутніший, що можна прослідкувати у шлюбах польських королів, князів з галицькими і українськими феодалами. Угорсь-

ка історична наука стояла на аналогічних позиціях, доказуючи, що угорський вплив був значно потужніший, оскільки усі дружини галицьких і галицько-волинських володарів були від угорського королівського двору. Вони вважали, що угорська і галицька держави були настільки дружні, що власне вона ця дружба і добросусідство дали можливість угорським принцам стати галицькими королями. Та однак ні угорські ні польські історики констатуючи факти впливу на «Галицьке королівство» не з'ясовували питання етногенезу галицької державності і її панівного класу боярства зокрема. Характерно, що знаменитий український історик М.С.Грушевський виводив державність галичан і волинян від дулібів і хорватів, у подальшому вважав дослідник історична державність галичан склалась так, що принци з угорського дому очолили старогалицьку державність і перетворили її у європейське королівство[70].

Розвиток феодальних відносин у Галичині по західноєвропейському зразку, давав право середньому класу феодалів змінювати собі володарів, однак зауважувала К.А.Софроненко, з'ясування питання генезису цих відносин, як і самої галицько-волинської знаті треба починати з VI ст. н. е., тобто з часу коли джерела уперше подають свідчення про дулібів та хорватів, які як наголошував Б.Д.Греков, внаслідок суспільно-політичної еволюції трансформувались у державних волинян і галичан, відносно своїх могутніх політичних центрів, які відомі своєю родоплемінною знаттю починаючи з VI століття[71]. Отже розвиток політичного ладу в Галичині невід’ємно пов'язується з розвитком феодальної власності на землю, що привело у X-XII столітті до особливого його збільшення. Це пояснюється тим, що населення Галичини у супритиці західної та візантійської цивілізації розвивалось швидше внаслідок передання із покоління в покоління передових економічних, політичних та культурних надбань своїх предків. Місцева родоплемінна знать стародавньої Галичини, майбутнє боярство здавна була володарями відкритих з нещодавнього часу археологічною наукою, городищ, селищ на спадкових родових слов'янських землях. В свій час торкаючись цього питання відомий радянський вчений С.В.Юшков вважав, що основним типом феодального володіння у Галичині була «боярська сеньйорія», де найбільш могутні бояри-сеньйори, мали своїх бояр-васалів, яким і давали землі на правах тримання[72].

Однак розвиток великого землеволодіння в Галичині не привів до утворення одного могутнього політичного центру, біля якого би концентрувались усі володіння старогалицьких (хорватських) феодалів. Процес утворення великих землеволодінь в

Галичині характеризується різним розмежуванням території бояр, що привело до децентралізації земель, де великі олігархи бояри володіли землями фактично по своїх власних законах, які укладалися на великих вічах бояр. Дана рада бояр із стародавніх часів і являється виразником державного ладу в Галичині.

Галицькі бояри, яких літописець ще називає «великими» були споконвіку військовим, економічним та державним виразником в Галичині[73]. У зв'язку з цим галицький дослідник І. Шараневич, вірно вважав, що бояри як представники панівного і вільного класу розпоряджалися своїм рухомим та нерухомим майном більш вільніше ніж бояри других княжінь, згідно своїх стародавніх законів вони посідають батьківські та дідівські двори, села, майно та рабів[74]. Основним джерелом з яких бояри збільшували свої земельні латифундії були общинні землі, які вони захоплювали, а також приєднували пустопорожні землі. Окрім цього володіння галицьких бояр розширювались за рахунок тимчасових князівських дарувань, так званих «кормлінь», які ставали джерелом їхнього збагачення. Не виключно, що надані князями землі за військову службу теж з проміжком часу ставали складовою частиною бояр. Така система землеволодіння, наголошував дослідник Готьє, давала право боярам бути політичною та економічною домінантою, чи фактичними володарями Галичини, земельні латифундії яких не могли і не мали права відбирати ні польські ні угорські ні пізніші руські князі.

Таким чином, наголошував академік Готьє, хорватські бояри, що у 992-993 роках уперше були включені у склад Київської держави, абсолютно не втратили ні своїх земельних надбань ні своїх привілеїв у новій державі і суспільстві, вони залишились повновладними володарями у своїх вотчинах визнавши васалітет що до київського князя[75]. На новому витку «руської історії» галицькі бояри залишалися повноправними володарями Галичини, у XII-XIII столітті боярські землеволодіння наголошує, К.Я.Софроненко, по своїй господарській та політичній могутності не уступали князівському домену, оскільки у цей час бояри володіли і такими ключовими містами, як Звенигород, Перемишль, Теребовль, Плісенськ і рядом других. Галицько-Волинський літопис XIII століття, наголошує на тому, що бояри були володарями не тільки великих міст, але й замків навколо столичного центру Галича, що дає право наголошувати, що галицькі бояри постійно проживали у столичному центрі й займалися політичними справами князівства, чим і можна пояснювати їх таку постійну політичну активність.

Бояри галицькі, як ми бачимо із джерел, абсолютно не зв'язані у XIII столітті з князівською дружиною і представляють окремий аристократичний клас, який сам має свої військові організації, вони тримаються осібно як від торгово-ремісничої знаті так і від народу і навіть від князівської влади. Такі їх політичні привілеї давали право боярам часто міняти князів, або переходити зі служби від одного князя до іншого. Зміна князів у Галичині не мала для бояр якогось особливого значення, вони постійно маючи велику політичну та економічну могутність часто проганяли неугодних своєму класу і пануванню князів. Однак при усій могутності по загальноприйнятих нормах феодального права бояри являлися васалами князя і зобов'язані були йому особистою присягою вірності з ритуалом цілування хреста. Однак в Галичині інститут васальності з руськими князями не отримав широкого поширення. Галицькі князі, щоб хоч трохи тримати у покорі великих галицьких бояр, заставляли приносити бояр присягу на вірність, яка однак мала тільки формальне значення. Саму військову службу по відношенню до князя галицькі бояри теж несли постільки поскільки військова політика князя співпадала з загальними інтересами усіх бояр.

Фактично галицьке боярство, утворюючи собою найвищий політичний клас при особі князя, стояло біля кормила політичного життя. Бояри, як представники правлячого класу намагалися вдосконалювати його і незмінному вигляді передавали з покоління в покоління. Свідчення джерел говорять нам, що самі великі бояри Галичини, очевидно Волині і Київщини у XII-XIII столітті мали велику кількість своїх васалів, тримали на утриманні чисельні дружини, ополчення, полки, які несли у бояр постійну військову службу. Академік В. Пічета з цього приводу вірно зауважував, характеризуючи галицьких бояр: «у галицьких сеньйорів - бояр було дуже багато різноманітних васалів, які складали їхні дружини та ополчення[76].

Таке політичне становище бояр Галичини, наголошує К.Я.Софроненко, робило їх повновладними володарями земель, аналогічних по типу господарювання проглядаємо у сусідній Угорщині, Чехії та Польщі, тому не дивно, що угорські хроніки титулують галицьких бояр «barones», а польські джерела «magnates regni»[77]. В X-XI століттях в Галичині зароджувався інститут рицарства, а у XII-XIII столітті проходив його розквіт. М.Дашкевич вірно доводив, що хоча слово рицар вживалося не тільки у Галичині але й на Волині у розумінні суто українського слова витязь, однак у руському витязі Галичини слід бачити західно-європейського рицаря. Рицарство як інститут виникає на

думку М.Дашкевича одночасно, як у всіх регіонах України-Русі, та тільки в Галичині воно розвивається по західноєвропейському зразку[78].

Порівнюючи права західноєвропейських феодалів угорських, німецьких, польських з правами галицьких, волинських та київських бояр, наголошує К.Я.Софроненко, ми знаходимо у них тільки те, що усі вони володіли фактичним правом повновладного господарювання у своїх земельних володіннях, правом передачі своїх земельних володінь і рухомого майна по спадковості «по закону і заповіту», повною владою над населенням, що проживала на території їх володінь. Цілком очевидним є той факт, що інститут рицарства в Галичині і на Волині був уже добре розвинутий до приходу Київської Русі[79]. Б.Д.Греков з цього приводу вважав, що галицькі бояри і їх васали, військові слуги, введені у рицарський клас і маючи рицарське право (Jusmilitare) проглядаються у військовій системі Київської Русі, уже з XI - XII століття[80]. Факти з літописних джерел дають нам право наголошувати, що у першій половині XII століття посвячення в рицарі у Галичині і на Волині було буденним явищем.

Свідчення під 1146 роком розказують нам про події, коли київський князь пішов походом на волинського князя Із'яслава, а той звернувся за допомогою до угорського короля Гейзи, польського князя Болеслава, чеського короля Вацлава. Приїхавший на допомогу в Луцьк краківський князь Болеслав, як наголошує літописець, «багато бояр, та дітей боярських було посвячено в рицарство». Літописець зауважує, що тут же Болеслав «опоясав дітей боярських безлічі»[81]. Ті обставини, наголошує К.Я.Софроненко, що великі галицькі бояри наприклад такі як Судислав, Доброслав, Гліб Зеремійович, Володислав Комильчич, Жирослав і другі мали свої рицарські полки, дає нам право наголошувати, що вони мало чим відрізнялися від угорських баронів, чи польських магнатів[82]. Однак як ми бачимо для боярського правління однієї військової структури було мало, щоби управляти Галичиною і постійно утриматися на політичній арені їм потрібна була рада, чи дума, яка ними була створена для концентрації їхньої політичної могутності.

Дослідники відмічають, що боярська рада в Галичині відрізняється від князівської ради тим, що являється постійним політичним органом, який вирішує економічні та політичні справи усієї Галичини. Вона складається з бояр, великих земельних власників, єпископа, у неї входили тисяцькі, керівники гарнізонів по найбільших центрах Галичини, посадники по містах, дворські. Боярська рада в Галичині була постійним політичним орга-

ном, однак інколи збиралася на вимогу того чи іншого угрупування боярства, інколи по ініціативі чи бажанню князя, при цьому князь не мав права створювати раду не погодившись з боярами. Боярська рада у час свого функціонування очолювалась певними боярськими лідерами, як Володислав, Судислав, Доброслав. Цим визначним боярам рада довіряла виконання своїх рішень і ведення зовнішньополітичних економічних та політичних відносин.

Усе це ми бачимо хоча би на прикладі двохрічного правління боярина Володислава Кормильчича, який присвоїв собі усі права князівської влади. Боярське правління Володислава на нашу думку є не випадковим явищем у галицькій історії у період феодальних воєн в Україні-Русі. Якщо досконало і поетапно розглядати його як великого галицького політичного діяча XIII століття, то побачимо, що він був одним із впливових лідерів боярської галицької ради ще з 1200 року. Власне він був одним із ініціаторів запрошення волинського князя Роман на галицький престол, про що наголошує літописець словами Романа « ведуть ня галичани до себе на стіл», власне він Володислав Кормильчич вів усе управління Галичиною при Романі не рахуючись з особою останнього, що заставило владного князя Романа вигнати його на певний час із Галича. Вигнання Романом Володислава означало конфлікт з галицькими вельможами, за плечами впливового Володислава стояла рада великих галицьких бояр.

Подальший хід історичних подій в Галичині дає нам право наголошувати, що і сам Володислав Кормильчич став управляти в Галичі зі згоди боярської ради, яка висловила побажання йому її очолювати, що видно із факту, що Водислав Кормильчич стояв на чолі боярських полків, які на протязі року відбивали напади волинських, київських та польських князів, заставляючи останніх з соромом залишати Галичину. Не дивлячись на те, що Володислав владно на протязі року сидів на галицькому престолі, його владу не признавали ні один із сусідніх володарів, окрім угорського короля та галицької боярської ради. У зв’язку з цим, осоромлений невдачами в галицьких кампаніях проти Володислава краківський князь Лешко дорікав угорському королю Андрію II :«не гоже бояринові княжити в Галичі». Правління боярина очевидно підривало авторитет князівської влади і в цей же час підносило в очах сусідніх володарів галицьких бояр.

Здавалось би, що при таких обставинах, у час арешту Володислава повинно було б змінитися становище і усієї боярської ради, однак цього не сталося. Угорський король посадивши свого сина на галицькому троні знову не став міняти у Галичині

традиційного боярського укладу, віддав, як зазначають джерела «увесь наряд галичанам», залишивши бояр кристалізатором фактичної влади уже при галицькому королю Коломану І. Фактично, як ми це бачимо з джерел великий галицький боярин Судислав і його соратники були такими же як і Володислав Кормильчич правителями Галичини. Така ж ситуація залишалася при володарю Галичини Мстиславі Удатнім і Андрієві І. Боярська рада на чолі з Судиславом, як свідчать джерела, фактично правила Галичиною до тих пір допоки Данило Романович остаточно не утвердився в Галичині. Хід історичних подій по сукупності джерел дає нам право наголошувати, що галицька боярська рада уміла політично маневрувати відносно політичних подій які складували у Галичині, залишаючись постійно при владі. Коли вона побачила, що орієнтування на угорського короля та Судислава у стосунках з князем Мстиславом стало неможливим, вона на укладанням стосунків з Мстиславом висунула другу кандидатуру боярина Жирослава, який проводячи дескридитацію Мстислава, підривав авторитет князівської влади, за це він удаляється від його особи, тоді його місце знову займає Судислав.

Одним із останніх найвпливовішим керівником боярської ради до утвердження Данила в Галичі був Доброслав Судьїч. Він разом з усім складом боярської ради провів відкриту політичну демонстрацію проти князя Данила, явившись на виклик князя верхом на коні в одній нижній сорочці з галичанами, які супроводжували його по князівському звичаю. Якщо б Доброслав був одинокий у своїм рішенню, наголошує К.А.Софроненко, то звичайно був би покараний, та неодмінно за його діями стояла уся боярська рада, тому Данило мовчки переніс цю для князя образу. Цим і пояснюється, що усі галицькі князі, окрім Ігоревичів не дивлячись на інтриги бояр відповідали їм милостями, роздачею сіл, міст, угідь, цим і досягалось, що правда на деякий час менш більш мирне співіснування князів із боярами. Боярська рада утримуючи в своїх руках усю військову, політичну і адміністративну владу в Галичині намагаючись повністю підчинити собі князя.

Це ми спостерігаємо уже у час Ярослава Осмомисла. У послідуючі часи, бояри залишалися основною політичною силою як при руських так при іноземних володарях. Боярська рада виступала проти правителів Галичини, коли політика правлячого князя не співпадала з основною лінією боярської ради. Рада бояр вирішувала питання фізичного знищення князя, який її не влаштовував. Це видно уже у час Володимира Ярославовича, коли останній перестав рахуватися з боярами та їх радою, як зазначає

літопис: «думати не любив з мужами своїми». Відносини настільки загострились, що бояри на раді постановили, що Володимир не зможе бути у подальшому галицьким володарем. Частина бояр висунула навіть пропозицію убити свого князя, але ця пропозиція не була підтримана більшістю присутніх бояр, однак таке рішення було одобрене та реалізоване щодо князів Ігоревичів, і останні за одностайним схваленням ради бояр були повішені перед ворітьми міста Галича. Рада бояр намагалася вбити і князя Данила поручивши боярину Філіпу у зв'язку з цим заманити князя до себе в Вишню, як це свідчить галицько-волинський літопис: «А Філіп безбожний зове князя Данила в Вишню, в цей же час створює боярську раду на убієніє його».

Як бачимо із сукупності фактів боярська рада зірко охороняла інтереси боярства, завжди ведучи з князівською владою подвійну гру, намагаючись всеціло підчинити її боярській раді і диктувати їй свою волю. Більше того боярська рада проводила свою політику не дивлячись на протидію князів. Так літописець розповідає, що Мстислав Мстиславович за порадою бояр видав свою молодшу дочку за королевича Андрія, ще раніше бояри втручалися у приватне життя Ярослава Осмомисла, а також його сина Володимира Ярославовича. Отже можна наголосити, що боярська рада у продовж століть фактично була найвищим політичним органом Галичини. Князівські літописці, прихильники сильної князівської влади, дуже слабо висвітлювали діяльність цього органу влади, прикриваючи його просто зневажливим терміном «бояри». Часта зміна князів у Галичині знаходить пояснення на запитання, чому були такі часті зміни князів. Без сумніву бояри контролювали це питання, це видно із свідчення коли боярин Судислав, щоб роз'єднати коаліцію князів під час облоги Галича звернувся до Олександра белзського:«піди від брата, дам тобі Галич», і останній послухався голову боярської ради і відійшов від Данила. Таким же чином рада бояр запрошувала на княжіння угорських принців, князів других земель.

Сукупність свідчень дають право наголошувати, що монолітна сила бояр та їх постійно діючого органу давала їм можливість змінювати князівську владу відносно політичних потреб Галичини. Рада по суті була політичним центром, законодавчим і виконавчим органом галицького боярства. Раді бояр фактично підпорядковувалися і регіональні органи управління, бо як наголошувалось вище в раду входили бояри усієї Галицької землі, які на усьому її обширі займали усі ключові посади. Можна передбачити, що роздача посад тільки юридично оформлялась князем, насправді ж це питання вирішувалося внаслідок обговорен-

ня на боярській раді. Бояри утримуючи за собою адміністративні посади не тільки намагалися прижиттєво закріпити їх за собою, але й передати їх спадково. Наслідування посад батьків-бояр, вважалось таким же правом бояр, як і наслідуванням земельних володінь.

Поступово усі найбільш важливіші посади закріплювалися спадково за усіма найродовитішими боярськими кланами, що давало їм можливість зосереджувати в своїх руках усю адміністративну і військову владу. Літописець досить точно характеризує владу великих галицьких бояр: «бояри Данила собі князем називають, а самі усю землю тримають». Історія взаємовідносин галицького боярства з князівською владою у Галичині у XII-XIII показує, що боярство залишалося впливовим постійно із-за економічної могутності та постійних землеволодінь. У зв'язку з цим польські та угорські хроніки називають галицьких бояр «баронами». В одній із грамот угорського короля Бели IV адресованій князю Данилу бояри названі: «Rusciae Baronibus».

Грамота угорського короля Андрія II від 1230 року називає галицьку боярську раду: «ex onsilio baronum ae nobilium nostrorum». Папська булла адресована у 1247 році називає бояр «magnates regni»[83]. Західноєвропейські джерела характеризують нам бояр, як магнатів та баронів, а їхню раду-консіліум, як боярський парламент, тобто як такий, який ніколи не був князівською думою. К. А. Софроненко вірно наголошує, що у Галичині рада бояр не стала князівською думою тому князь не міг нею управляти, любий володар руський князь чи угорський королевич заключав з нею «ряд», договір, що давало можливість боярам утримувати в Галичині постійну владу у продовж століть і свої привілеї[84]. Згідно з сукупності джерел ми бачимо, що у час суперечностей між великими феодалами України-Русі, князями, боярство самостійно утримувало усю повноту влади не потребуючи князівської опіки. Княжіння Володислава цьому яскравий приклад.

У той час коли Андрій II воював у власній країні з власними вельможами Володислав настільки укріпився в Галичині, що зумів відбити напад не тільки руських князів, але й більш могутнішого краківського князя Лешка, що й заставило останнього на дипломатичний хід проти Володислава.«Не змігши прийняти Галича», наголошує нам літописець, Лешко краківський звертається листом до короля угорського короля Андрія: «Не гоже боярину князювати в Галичі. Та візьми но дочку мою за сина свого Коломана і посади їх в Галичі»[85]. Як бачимо зміцнення Володислава сильно налякало польського князя Лешка і заставило

останнього дипломатичним шляхом усунути боярське правління в Галичині. Причин наполягати на зміщенню Володислава у польського князя було предостатньо. Із свідчення польських джерел нам стає ясно, що жителі Кракова теж повстали проти свого князя. Можна вважати, що наявність галицької боярської республіки мало вплив на розвиток подій в Польщі, що може говорити факт виступу краківських вельмож проти князя Лешко, що заставило краківського князя шукати швидкого виходу із тяжкого становища. І вихід був знайдений.

Сама пропозиція краківського князя дуже сподобалася королеві Андрію, однак він розуміючи реалії не поспішав заміняти правління Володислава в Галичині. Польському князю, як наголошує М.Ф.Котляр, довго прийшлось вести переговори, щоб уговорити короля. Однак внаслідок бажання бачити свого сина королем Галичини і довгі переконання в цьому феодальної верхівки Польщі, усе це дозволило угорському королю схилитись до угоди згідно якої, боярин Володислав мав бути усунений від влади в Галичині. Загалом формально обидва володарі ніби знову пеклися про Романовичів, що дало останнім право зайняти Володимир, як компенсацію за Галичину, однак щодо вирішення долі останньої, то Романовичів тут немов би не існувало, вона без їх згоди була поділена на Спішській нараді між Угорщиною і Польщею. При зустрічі Андрія і Лешка у м. Спіші у 1214 році був укладений договір з багатьма пунктами і умовами.

Ось головні із них: Трьохрічну польську княжну Соломею було обвінчано з угорським королевичем Коломаном. Внаслідок цього шлюбу, який був благословленний папою римським створювалось Галицьке королівство, на чолі якого повинна була стати угорсько-польська династія. План включення Галицького королівства в західноєвропейський світ зайшов так далеко, що Андрій II, що був тісно зв’язаний з папським престолом звернувся до папи Іннокентія III з проханням доручити угорському архієпископу «помазати» угорського принца Коломана на короля Галичини. За це папі було обіцяно включення Галицького королівства у лоно союзу католицьких держав і запровадження унії Галицької церкви з Римською. Папа погодився і через певний час у зимку 1215 року Коломан був коронований на короля Галичини. Як компенсацію за утворення королівства Галицького, польський князь згідно з Спішською умовою отримав західну Галичину з її стародавнім центром Перемишлем. Окрім угоди Лешко краківський утримував захоплені раніше Забужські землі:«Берестя, Угровськ, Верещин, Стовп'є, Комів».

Зважаючи на прихильну до Романовичів європейську громадську думку і загальне співчуття законним володарям України-Русі, союзники повернули їм м. Володимир, що стало важливим політичним актом у подальшому утвердженні Романовичів на Волині[86]. Історик М.С.Грушевський з цього приводу вважав, що хоча Лешко і Андрій забрали собі Галичину, однак змушені були зробити вигляд, що підтримують права княгині Анни на Волинське князівство і посадити у столичному Володимирі Данила[87]. Таким чином актом Спішського договору українська держава була розділена на ряд князівств, які опинилися під різним протекторатом. З однієї її ключової частини її розчленителі взагалі утворили незалежну Галицьку державу з угорсько-польською правлячою династією на чолі.

Слід зауважити, що з проектом поділу «Романової держави» виступив не угорський король, який до цього часу вважав Українську державу за васальну від Угорщини із цього приводу опікувався Романовичами, а Лешко краківський, який за будь-яких умов намагався вижити Володислава з Галичини, що і спричинило Спішську угоду. Як бачимо ініціатором Спішського договору була польська знать. На думку М.С.Грушевського його автором був краківський каштелян Пакослав, якого наш літопис називає другом Романовичів[88]. Дослідник В.Т.Пашуто вважав, що княгиня Анна в особі каштеляна Пакослава мала дорадника і друга при краківському дворі, послугами якого, звичайно не безкоштовними, користувалася у скрутний для себе час. Власне він, як впливова особа при дворі Лешка виклопотав Володимир для Романовичів, що було важливою дипломатичною перемогою, яку не можна недооцінити, якщо розглядати її через призму подальших фактів, і тих обставин, що договір у Спіші виявися нетривким, і бувші союзники, що так ретельно розробили план розподілу староукраїнської держави, стали найлютішими ворогами. У тому ж році Андрій II за намовою галицьких бояр повважав, що його син король Галичини повинен володіти усією Галичиною і відібрав у польського князя західну Галичину з її ключовими центрами Перемишлем і Любачевим[89].

Однак повернемося до того часу коли каштелянт Пакослав доводив угорському королеві вигоди розчленування української держави. Щоб здійснилось задумане, на його думку, Романовичам слід повернути Волинське князівство, оскільки це їхня отчина, решту земель слід теж розлучити і не давати їм можливості більше ніколи з'єднуватися. За таких обставин Русь-Україна, могутня у час Романова держава, ніколи не буде загрожувати католицькому Заходу зі Сходу. Щоб сильніше укріпити позиції

було вирішено негайно провести релігійну унію, що правда ні угорська ні польська сторона толком не уявляла собі яким чином вона повинна була б бути проведена. Швидкість укладення угоди не відображає усіх основних інструментів, які б мали відображати розчленування України-Русі, однак ясно, що Пакослав зробив усе, щоби українська держава ніколи не була єдиною, тому ту мізерну частину яку внаслідок спішського зговору отримали Романовичі, не залишало їм нічого від бувалої могутності України-Русі. Те що проект Пакослава був прихильно прийнятий говорить той факт, що йому як організатору спішської угоди було даровано Любачівську волость. В цей же час, коли організатори спішської угоди ділили своїми дипломатичними баталіями Галичину, Володислав Кормильчич володарював у останній від імені угорського короля і гадки не мав, що за його плечима проводилася така широкомасштабна інтрига. Допоки велися широкомасштабні переговори по втіленню спішського проекту, малолітня польська княжна Соломея стала дружиною угорського королевича Коломана і перебувала при угорському дворі і з радістю чекала на благословення папи Іннокентія III. В цей же час, внаслідок широкомасштабних переговорів, які проходили за прямою участю римської курії, було вирішено ліквідувати боярське правління Галичиною. У зв’язку з цим у Галичину було вислане велике військо, яке було прийняте боярами з радістю. Володислав очевидно не чекав будь-яких злих намірів короля, не чинив спротиву, натомість був схоплений і висланий в Угорщину, де як наголошує літописець і помер в засланні, що являється невірним твердженням, оскільки як засвідчує Галицько-Волинський літопис, Володислав Кормильчии був страчений Данилом у 1245 році коли внаслідок поразки військ угорського королівства в Ярославській битві попав в полон до володаря України-Русі.

Як бачимо, ситуація склалась так, що галицький боярин став уже не потрібний у політичних планах папського двору, угорського короля і польського великого князя, адже сама галицька боярська республіка лякала як самого короля так і польського князя. Як виразився літописець:«правління Володислава мало для його роду трагічний кінець. Усі князі були не ласкаві до дітей Володислава за його сміливий вчинок», який являється яскравим епізодом галицької історії, так до кінця і не з'ясований, у контексті історичного розвитку галицького боярства. Отже боярство в Галичині не було тим послушним і покірним інститутом влади, яке корилось князівському чи королівському самоуправству, повішання Ігоревичів, правління боярами при усіх ін-

ститутах політичної влади руському, угорському чи польському, як і самовладне правління Володислава Кормильчича, дає право нам наголошувати, що бояри і його політичний орган боярська дума, були постійним політичним органом, який закликав, утверджував і виганяв володарів з галицького престолу.

Джерела не дають нам переконливих свідчень коли утвердилась в Галичині така політична система, можливо вона є спадщиною Велико-Хорватського князівства, що функціонувало, як засвідчують археологічні джерела, у VI-X ст. до утворення на Прикарпатських землях в XI ст. Галичини. Можливо інститут боярства розвинувся внаслідок соціально-економічного і політичного впливу сусідніх західних держав і в першу чергу угорського королівства. По джерелах відомо, що всі династичні шлюби галицьких князів були із угорським двором, що пояснюється угорськими істориками, як політичний вплив на Галичину. На їхню думку, Галичина своїми соціально-економічним відносинами, політичним улаштуванням більше тяжіла до заходу, знала його політичний устрій і нічого не бачила поганого для утвердження цього ладу у своїй країні.

Особливо безболісно у Галичині утверджувалися порядки угорського королівства, особливо після того, як угорський король видав у 1222 році для своїх вельмож так звану «Золоту буллу», яка надавала управителям великих і середніх латифундій широкі права і привілеї при королівському дворі. Дана булла поширювалася і на галицьких бояр, проугорська партія яких, а інколи і вся корпорація галицьких бояр, ставили Галичину в номінальну залежність від угорського королівства. Політична діяльність галицьких бояр у своєму політичному житті опиралися на постулати «Золотої булли» угорського короля Андрія II які використовували у політичних змаганнях з руським князями.

Надання таких привілеїв галицьким боярам, угорський король Андій II тим самим прив'язував Галичину до політичної системи угорського королівства і союзу католицьких держав взагалі, що було його головним завданням і одним із основних напрямків східно-європейської політики[90]. З цього приводу слушним здається є судження Д.Зубрицького, який вважав, що зростання політичного впливу угорського королівства у Галичині можна пояснити політичною і торгово-економічною стабільністю у цій країні. Феодальні війни в Україні-Русі, зокрема у Галичині і на Волині приводили до хаосу, дестабілізації міжнародної торгівлі як основного джерела доходу казни бояр і князів і заставляло бояр і торгово-економічну знать переходити під протекторат Угорського королівства[91].

Російський дослідник В.М.Татіщев відмічає, «що ненависть до руських князів Ігоревичів, які не порядно жили, за країну не дбали, багатьох жінок і чесних дівиць насилували, багатьох знатних звинувачували невинно і доми їхні розграбовували, а самих у подальшому вбивали без суду утвердженого в Галичині, заставила галицьких бояр Галичини просити угорського короля посісти їхній престол, або утворити з Галичини окрему державу-Галицьке королівство і утвердити на престолі галицькому його сина». Як показує хід політичних подій, не дивлячись на те, що бояри просили короля взяти під протекторат Галичину, сам угорський король не поспішав втручатися у феодальну війну в Україні-Русі.

Він бачив, що великі феодали староукраїнської держави ще досить могутні. Утверджені торгово-ремісничою знаттю в Галичині, Ігоревичі, як законні спадкоємці Ростиславової династії, з точки зору феодального права не давали угорському королю можливості включатися у боротьбу за галицький престол. Король на даному етапі обмежився переговорами, які проводив з галицькою знаттю відносно релігійної унії, яка на думку короля могла бути гарантом політичної стабільності. Однак переговори про віру затянгулися, наголошував В.М.Татіщев, зате питання протекторату Галичини і вигнання Ігоревичів, було по певному проміжку часу схвалене угорським королем. Він надавши галицьким боярам усю повноту повноважень для вирішення цього питання, яке виражалось у наданні чотирьох тисячного війська з воєводами, сам особисто вирішив не втручатися у хід політичної війни в Україні-Русі. Галицькі бояри з угорським найманцями прийшовши тайно до Галича так, що Ігоревичі про це не знали і ув'язнивши останіх зчинили над ними суд.

Згідно з вироком суду їм було інкріміновано звинувачення по декількох пунктах галицького законодавства:

1) недотримання«ряду» -договору про управління Галичиною, який був клятвенно завірений Ігоревичами, що вони будуть управляти Галичиною за дорадою галицької боярської думи;

2) вбивство бояр без суду і розграбування їхнього майна, що заборонено старогалицькими законами;

3) гвалтування, жінок і дівиць, що було заборонено і не відповідало нормами християнської моралі. За злочини такого роду князів Ігоревичів було присуджено до повішення. Перед усім Галичем, гостями міста Галича, Ігоревичів було звинувачено, як лютих кримінальних злочинців, порушників норм феодального права і феодальної моралі.

За вироком суду, усе награбоване майно Ігоревичами було роздано сім'ям потерпілих, тисячу гривен було відіслано угорському королю як подяку за допомогу. Також до Буди була відряджена делегація, яка повинна була прохати короля, щоби він посів галицький престол. Король угорський отримавши повідомлення, що «галицькі принци і барони» з князями своїми учинили обласкав їх і внаслідок довгих переговорів договорився з ними, що вони сина його Коломана можуть взяти собі у володарі, а він попросить папу і утворить для них бояр окреме Галицьке королівство, а про віру сказав він, ми поговоримо трохи пізніше, коли пізнаємо усі істини і приймемо рішення. На цьому наголошує російський дослідник В.М.Татіщев, опираючись на недійшовші до нас джерела, переговори були закінчені вінцем яких було підписання угорсько-галицького договору на право утворення Галицького королівства, і на правління Коломана, як законного володаря Галичини.

Після підписання договору, за яким королевич Коломан повинен був стати галицьким королем Коломаном І, Андрій ІІ вислав свого сина в Галич. Джерела свідчать, що прибувшого угорського принца Коломана галичани зустріли з великою честю біля міста і посадили на великокнязівському галицькому престолі і коронували на короля Галицького[92]. Такий новий державний статус Галицького князівства виділяв його у незалежну центрально-європейську державу, коріння якого слід шукати у незаленому хорватському князівстві до часу приєднання його у 993 році, внаслідок відомої по києвському джерелу ховато-руської війни. Сукупність джерел дає право наголошувати, що Велика чи Біла Хорватія-стародавня Галичина, була приєднана до Київської Русі у 993 році, і внаслідок політичного розвику почала становити з кінця Х століття одну із складових частин староукраїнської держави, яке під впливом політичних, соціально-економічних і культурних надбань кристалізувалась в Галицьку Русь, політичну могутність якої ми спостерігаємо з часу вокняження в Хорватії київської династії князів Ростиславовичів.

Утворення галицького королівства на поч. ХІІІ ст. немов би знову на новому витку історії кристалізує державне ядро навколо Галича по західно-європейському зразку, яке у подальшому стане домінантою у кристалізації староукраїнської держави від Дніпра до Карпат у часи українського володаря України-Русі Романа і його сина Данила. Однак таке гучне політичне утвердження угорського королевича в Галичині було короткочасним і не припинило а тільки продовжило феодальну війну в Україні-

Русі. Народ віддав перевагу угорському правлінню заради припинення феодальної війни в Галичині, галичани повважали, що протекторат угорського королівства стабілізує торгово-економічні відносини, що на початковому етапі правління Коломана і сталося. Однак утвердившись, галицький король, окрім стабілізації торгово-економічних відносин вирішив «стабілізувати і релігійні відносини з Західноб Європою», а тобто провести і релігійну реформу, яка практично ще не мала реального грунту і потребувала часу для її впровадження.

Однак намовлений визначними галицькими сановниками, король Коломан вирішив провести релігійну реформу дуже швидко. Йому здавалось, що це питання можна вирішити внаслідок заміни священнослужителів православних на латинських. Не слід виключати однак, що якась частина Галича, можливо бояри була християнами латинського обряду, про що нам підтверджує лист угорського короля Андрія II до папи римського, що «галицькі принци і барони готові приступити до унії з апостольською церквою, лиш би їм не забороняли їх стародавні обряди». Очевидно й сам Коломан посідаючи галицький трон зобов'язувався вихреститися в православ'я, або по крайній мірі не нарушати обряду грецького, про що свідчать недійшовші джерела використані В.М.Татіщевим, які наголошують, що за порушення ряду з Галичем і впровадженням латинників» Коломана було вигнано руськими князями з Галичини. Дані свідчення хоч поверхово однак дають право наголосити, що з Коломаном галичани теж укладували ряд-договір, який зобов'язував усі сторони його дотримуватися.

Однак сукупність фактів дає право говорити, що Коломан ставши королем Галичини спочатку не втручався у релігійні справи у своє, як виразився М.Ф.Котляр «опередкованому королівстві».

Першорядне питання, яке постало на очолюваній ним боярській думі, це питання складової частини Галицького королівства Перемишльського князівства, яке згідно спішського договору перейшло до Польщі. Сукупність джерел дає нам право наголошувати, що таким становищем були незадоволені як бояри так і сам галицький король Коломан. Зміцнення позицій Коломана його підтримка галицькими можновладцями привела його взимку 1215 року до офіційної коронації на короля Галичини. Така нова політична реалія уже короля Коломана недозволяла останньому віддавати частину своєї держави навіть союзнику, навіть тестеві. Хоча офіційно між угорським королівством і польським великим князівством був підписаний договір про розділення Га-

личини, по коронуванню Коломана він утратив свою силу. Король Коломан, наголошують угорські дослідники, і чути не бажав, щоб частина його держави знаходиться в руках поляків, з цього приводу він слав до батька найвизначніших із галицьких бояр з проханням допомоги йому у питанні повернення Перемишльського князівства до Галицького королівства.

Щоб виправдати факт порушення спішського договору і втручання угорського королівства у внутрішні справи Польщі, угорські історики ще у XIX столітті писали: «Офіційно між угорським королем Андрієм II і краківським князем Лешко був піписаний договір, який угорський король виконував, але ж Галицький король Коломан, частина земель якого знаходилась у поляків не підписував ніяких договорів і не мав перед поляками ніяких зобов'язань, і дораджений галицькими баронами бажав тільки одного - цілісності своєї Галицької держави. Оскільки його батько угорський король Андрій II ревно дотримуючись договору самочинно не виступив на чолі свого великого війська проти поляків, однак це не помішало йому поставити це ж військо під стяги галицького короля Коломана I і останньому відібрати у поляків Перемишльське князівство, не порушуючи договору між Польщею і Угорщиною»[93].

З цього приводу галицький літописець зазначав:«що Андрій II захотів володіти усією Галичиною для сина, а це значить, наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто, що спішський договір виявився нетривкий, у цьому ж році після утвердження і коронації Коломана в Галичі, Андрій II за намовою галицьких бояр повважав, що галицький король повинен володіти усією Галичиною і відібрав Перемишль і Любачів у поляків. До війни не дійшло, бо угорська армія була явно сильнішою і польський князь вдався до різного роду інтриг, щоб припинити володарювання Коломана в Галичі[94].

Отже, як бачимо у перший рік правління галицького короля Коломана I була досягнута велика політична перемога, Галичина знову стала єдиною у етнічному і політичому розумінні, а накинута на неї роз'єднуюча Спішська угода скасована. Така політична стратегія юного галицького короля могла була проводитися тільки за безпосередньою участю галицького боярства, на яке з 1215 року опиралися у своїй східній політиці угорські претенденти на галицький престол. Добившись єдності Галичини король Коломан I і оточуюча його галицька боярська верхівка вирішили зайнятися релігійною реформою. Як зауважував російський історик В.М.Татіщев, посівши галицький трон, Коломан прикликав до себе двох єпископів католиків, які стали навчати

галичан істинної віри, яку принесли їм із Риму, та галичани до католицьких місіонерів не прислуховувались, і їх проклинали, хоча король Коломан різними способами, то утісненнями то ласками примушував руське духовенство і знать до унії. Вельможі галицькі і єпископи терплячи латинників говорили своєму королю, щоби він по обіцянках своїх і заключеному договорові, був королем у Галичині по законах і релігії руській, а унію, яку він впровадив, скасував і священників латинських вигнав.

Та король галицький вельмож своїх не слухаючись утверджував в Галичині католицьку віру (єпіскопію), і слухати не хотів про скасування унії. Це привело до того, що галицькі вельможі почали ображатися на свого короля, особливо після того, як дві головні церкви Галича були передані прихильникам унії, а православного єпископа вигнано з них. Та слід зауважити, що серед оточення короля Коломана було багато бояр які усердно і завзято помагали скоєму королю Коломану впроваджувати унію в Галичині, за що отримували ще більші маєтності, титули і дарунки. Така непродумана релігійна реформа короля Коломана, хоча мала певні результати по насильницькому впровадженню католицизму в Галичині, однак і несла незадоволення серед частини бояр, торгово-ремісничої знаті і народу. Багато за протидію унії, наголошував В.М.Татіщев, було покарано, інші прийняли її через страх, інші через дари і ласку.Однак через насилля, перша унія в Галичині закінчилась поразкою її організаторів[95].

Хоча в Галичині у час правління Коломана припинилась феодальна війна, і здавалось, що настала уже політична і економічна стабілізація, однак неправильний підхід до вирішення питання релігійної реформи привели не тільки до краху самої унії, а й до припинення реформування Галицького королівства по західно-європейському зразку. Однак правляча еліта Галичини і Угорщини, реформування Коломана і його проугорської партії, бояр сприймали за волевиявлення усього народу. Щоправда причина такому розуміння проблеми була, адже Коломан при вступі на галицький трон був підтриманий усіма верствами галицького суспільства, що давало право угорському королеві Андрію II писати папі Іннокентію III, що «посадження Коломана на короля Галичини і злучення руської церкви з римсько, це волевиявлення усього народу».

Документи свідчать, що уже в перший рік володарювання короля Коломана в Галичині в 1214-1215 роках, Андрій II поспішно писав папі, «що народ і барони галицькі всі вихлопотали для себе у нього сина Коломана собі у королі і бажають приєднатися до римської церкви з єдиною умовою, щоби папа не від-

міняв їх стародавніх обрядів, і дозволяв їм відправляти служби божі на мові слов'янській». Таким чином, поспішність Андрія II у своїй східній політиці очевидна, видаючи бажане за реалії він спав і бачив свого сина на галицькому престолі. Папа очевидно теж вважав за перемогу католицького світу посадження на короля Галичини Коломана.

Як тільки, наголошував російський дослідник М.М.Карамзін, архієпископ Гранський іменем Іннокентія III возложив в Галичі на сина угорського короля Андрія II Коломана королівську корону і назвав його королем Галичини, а польську княжну Соломею королевою, цей володар ревно почав виконувати волю папи шляхом насильницького вигнання галицьких єпископів і священників намагався запровадити у Галичині церковну унію. В цей же час, наголошував дослідник, народ, змучений безчисленними феодальними усобицями, війнами і заколотами бояр, зобов'язаний присягою королю не виступав проти останнього, однак частина бояр, торгово-ремісничої знаті, ображений сват краківський князь Лешко, боячись зміцнення у Галичині Коломана намагалися шляхом найрізноманітніших інтриг вижити останнього з галицького престолу[96].

Однак король Коломан не дивлячись на супротив народу, робив усе, щоби в короткий час, як зауважував М.С.Грушевський, навічно приєднати шляхом златинізації галицьку церкву до римської. Однак ця ідея стала непопулярною в народі, хоча боярська адміністрація усе робила, щоби утвердити унію в Галичині. За ходом релігійних реформ в Галичині слідкував угорський король Андрій II, який у листі до папи у перебільшених тонах зображав її хід заявляючи, що «галицькі барони і народ галицький готовий прилучитися до римської церкви». На жаль про дальшу долю релігійної унії 1215 року ми не можемо говорити надто конкретно, оскільки обмаль джерел, однак як ми бачимо із тексту листа Андрія II до папи, що останній захопився цією справою настільки, що задля швидкості релізації унії випрохав у папи особливого легата, який терміново прибув в Галичину.

Згідно сукупності джерел дізнаємося, що наміри папи були однозначні - створити Собор церкви, який ставив за мету злучення Галицької церкви з Римською церквою, та оскільки галицький король Коломан не діждавшись легата, сам розпочав насильницьку унію, то будь-які переговори про собор легата з вигнаними з церков галицькими релігійними діячами стали неможливими. Щоб приховати від папи злодіяння і насильства над Галицькою православною церквою було вирішено угорськими

можновладцями легата у Галичину не пускати мотивуючи тим, « що народ галицький повстав проти свого короля, і в такій ситуації він угорський король Андрій II зробить усе можливе, щоби галицькі єпископи прибули на Собор до папи». Однак наголошує М.С.Грушевський, ми не маємо джерел, які б підтверджуали, щоби галицькі церковні діячі у 1215-1216 році, брали участь у скликанім папою Соборі. Очевидно не пустившив в Галичину папського легата, Андрій II добре зрозумів, що вона передчасна і впроваджегння її насильницьким шляхом підриває владу його сина Коломана[97].

Однак Коломан міцно тримався на престолі, і для свого утвердження робив все, щоби галицька знать допомагала йому реформувати Галичину по західно-європейському зразку. Характерно, що серед галицьких як світських так і духовних феодалів у нього було багато прихильників. Такий висновок ми знову робимо із листа угорського короля Андрія II до папи Інокентія III і свідчень Галицько-Волинського літопису, згідно яких ми дізнаємося, що Коломан проводив релігійну реформу в Галичині при цілковитій підтримці галицьких бояр, які займали усі ключові посади в управлінні Галичиною, і у яких не було бажання міняти слабку владу угорського королевича, галицького короля, на диспотичну владу руського князя. За таких обставин у Галичині кристалізується західно-європейська систма управління, яка очолювалась проугорською партією бояр. Однак королівська влада в Галичині і її прихильники допустили одну, але значну помилку в управлінні Галичиною, замість поступового зближення позицій у релігійному питанні шляхом проведення Соборів, запропонованим папою римським, королівська адміністрація вдалася до насильницького впровадження унії, що виявило незадоволення народу, частини бояр волинських, київських князів і зв’язяного з ними краківського князя Лешка, який шукав собі помічників проти Коломана в усіх куточках стародавньої Русі.

Утворення Галицького королівства і швидке його зміцнення починало складати загрозу його власній державі і Лешко почав проводити активну кампанію і протидіяти утвердженню Коломана в Галичині. Однак супротива Лешка проугорському правлінню була очевидна і до коронації Коломана. Як свідчать джерела, ще раніше до коронації Коломана Лешко краківський самотужки намагався заволодіти Галичиною, але успіху особливого не мав і пішов на союз з угорським королівством виключно з причин власної безвеки у краківському князівстві де знать почала проявляти аналогічні як і галицькі бояри, сепаратиські стремління. За таких умов у нього не було іншого шляху, як піти на

невигідний союз з угорським королем, стремління якого було у поширенні угорського вплику в усій Галичині.

Дуже швидко Лешко зрозумів, що зробив велику помилку втрутившись у внутрішні справи Галичини, оскільки галицькі бояри узнавши згодом чия це була ініціатива скасування боярського правління Галичиною, зробили у майбутньому усе можливе, щоби звести на нівець заключення Спішської угоди і відібрати Перемишльські і Любачівські землі від Лешка. Власне вони прийнявши угорського королевича на галицький трон заложили камінь розладу добросусідських і союзницьких стосунків між Польшею і Угорщиною. Очевидно, уже у процесі підготовки до коронації Коломана на короля Галичини, Лешко зрозумів загрозу утворення для Польщі Галицького королівства з угорським принцом на чолі і почав протидіяти його територіальній цілосності, відірвавши Перемишльську і Любачівську землю від Галичини.

Такий крок Лешка став зрозумілим угорському королеві і останній почав робити усе для швидкого утвердження Коломана в Галичині. Уже у листі до папи Інокентія у 1215 році, який був написаний ще перед коронацією Коломана, Андрій II відзначав, « що необхідно якнайшвидше прислати для Коломана королівську корону, бо галицький народ не тільки відступить від свого короля, але й нарушить присягу, яку він дав не тільки своєму королю, але й на послушність Римській церкві». Дане свідчення яскраво говорить нам, що утворення Галицького королівства з уніатською, підпорядкованою Римові галицькою церквою з угорським принцом на престолі явно залишало будь-яких можливостей поляків у майбутньому втручання у внутрішні справи Галичини, більше того, це грозило втратою галицьких надбань, що і сталося в майбутньому[98]. Сукупність проаналізованих джерел дають нам право наголошувати, що заключення спішської угоди в Угорщині розглядали як явище тимчасове, це очевидно розумів і Лешко краківський, який стверджував у цей час свої позиції на Волині. Листи угорського короля до папи яскраво засвідчують нам його позицію після коронації Коломана. Андрій просив папу вислати свого посланця до Лешка, пригадати їхній фамільний союз, зробити усе, щоби польський князь надав допомогу своєму зятеві галицькому королеві, який відбивався від власного народу у Галицькому замку, від напавших на нього ближніх сусідів[99].

З цього листа написаного Андрієм II до папи по дорозі до Галича, ми бачимо, що уже у 1215 році союзу Угорщини з Польщею не існувало, дораджений галицькими боярами, Андрій

II не збирався виконувати спішських пунктів договору, на його думку, як це наголошує нам Галицько-Волинський літопис, « Галичина потрібна була йому для його сина ціла», що виключало за будь-яких умов володіння Перемишльською і Любачівською землями Лешко краківським. Зараз нам важко собі уявити, хто був зачинщиком заколотів у Галичині у час коронації Коломана на короля Галичини, адже як нам відомо у заколотах приймали участь союзні Лешку волинські князі, можливо, як наголошував М.С.Грушевський, Лешко і не брав активної участі у галицькім повстанні і навіть у поході волинських князів, однак Андрій II розуміючи хто закулісно управляє безпорядками в Галичині, не дочекавшись допоки збереться велика сила угорського війська, з передовими полками виступив походом у Галичину.

Угорське рицарське військо було надто сильніше, від польського чи волинського, тому до сутичок не дійшло, Андрій II швидко припенив безпорядки і відновив реальну владу у Галичині сина короля[100]. Як бачимо сум'яття проти галицького короля Коломана I почалося виключно по релігійних питаннях. З цього приводу російський історик М.М.Карамзін зауважував, можливо галичани внаслідок встановленя порядку і широких торговелиних відносин з Західною Європою були уже задоволені своїм королем Коломаном, який тихо сидів у своєму галицькому замку з воєводами і галицькими боярами.

Очевидно при такому розкладі Коломан заклав би початок угорської династії на галицькому троні, якщо б правив розсудливо і справедливо, але через надмірне улещення частиною галицьких вельмож і нерозумне впровадження унії, король Коломан почав бути нелюбимим в народі. Народ спочатку мовчав, пам'ятаючи про присягу щодо свого короля, але бажання повернути усіх своїх підданих в латинську віру зустріло у галицькому суспільстві протидію. Цілком можливо, що усі ці протиріччя у галицькому суспільстві розпалював краківський князь Лешко у якого було відібрано Перемишль з Любачевим. Такі вчинки бувшого союзника угорського короля викликали у нього таку злобу, що він не дивлячись на те, що його дочка Соломея була галицькою королевою вирішив відомстити своєму зятю.

Не маючи сили вступити у відкриту війну з галицьким королівством він вирішив виживати Коломана з Галича шляхом різноманітних інтриг[101]. Інтриги польського князя Лешка, які він проводив проти галицького короля Коломана мали певний успіх, оскільки обидва володарі у своїй зовнішньо політичній діяльності допустили ряд серйозних промахів. Католицьке духовенство і король Коломан не дочекавшись рішення папи і присланого

для вирішення релігійної унії легата, який прибув в Галичину для ведення переговорів з галицькими православними духовними ієрархами з приводу унії і скликання з цього приводу Собору церков, розпочав сам впроваджувати унію. Насильницька унія викликала незадоволення в народі, цим зразу ж скористувався польський князь Лешко, який після проголошення Римським папою Коломана королем Галичини побачив невигоди існування галицького королівства для Польщі.

Зміцнення угорського впливу в Галичині означало ізоляцію Польщі від Київської Русі, і загрозу польським володіння не тільки з південного заходу, але й зі сходу. В цей же час у Галичині проходили процеси, які привели до утисків православної церкви, що було використано князем Лешко, який почав підбурювати руських князів до походу на Галич. Розголос про притіснення галицького єпископа угорською адміністрацією яскраво відображено у Воскресенському літописі: «Угри вигнали з церкви єпископа та попів, а латинських привели служити». Таким чином унія у Галичині у 1215-1216 роках не була явищем добровільним, вона вводилась адміністрацією короля Коломана насильницькими методами. Утиски народу, торгово-ремісничої знаті і частини бояр, викликали великий гнів, який привів до повстання проти прихильників релігійної унії.

Однак сама унія, як це ми бачимо із документів проводилася за сценарієм не Римської церкви, а суто з ініціативи проугорської партії бояр на чолі з її ставлеником королем Коломаном. Уся ця суспільна група намагалася провести унію шляхом заміни священнослужителів, витіснивши тим самим православний обряд і запровадивши католицький. Однак така тактика отримала осуд і у самих ієрархів католицької церкви, які повважали, що світські володарі не повинні втручатися у релігійні справи Галичини і вислали за для вирішення цього питання спеціального легата, який мав закликати православних архієреїв Галичини на Собор, на якому власне і повинні були вирішитися усі питання по умовах злучнння православної церкви Галичини з вселенською католицькою.

Однак угорські можновладці вважаючи себе правомочними впроваджувати унію відхилили участь легата папи римського у з'ясування цієї складної проблеми. Російський дослідник В.М.Татіщев з цього приводу вірно наголошував, що вигнання православних священників і єпископів було справою рук католиків бояр, які улестливо догоджували своєму королю Коломану, намагаючись за впровадження унії одержати при його дворі нові чини і земельні надбання. Усі почуті від народа нарікання

про унію передавали Коломану, за що багато втому числі і знатних людей було замучено[102]. Такі насильницькі дії адміністрації Коломана уже не могли були привести православне духівництво Галичини до будь-яких конструктивних переговорів про унію. Угорський король не бажав показувати реальну картину насилля, у зв'язку з чим не пустив у Галичину для переговорів легата папи.

На підставі існуючих документів ми можемо твердити, що місія легата була само що не є благородна, він особисто бажав запросити руських єпископів Галичини на Собор, на якому повинні, були бути врегульовані усі суперечливі питання унії, а тобто підчинення православної церкви в Галичині Римському архієрею. Однак як зауважував І.П.Крип'якевич, угорський король Андрій сам хотів добитися пальми першосі у вирішенні цього складного питання, та не будучи досвідченим у такого рода питаннях він вдався до насилля, що унеможливило повнокровного проведння унії уже у 1215-1216 роках[103].

У листі до папи Інокентія III угорський король Андрій II мотивував неможливість в'їзду легата до галицького королівства тим, що народ галицький повстав проти галицького короля, і обложивши галицький замок вимагав скасування унії, стривожений Андрій за долю галицького королівства навіть попопрохав папу, щоб той спонукав краківського князя допомогти придушити повстання народу в Галицькому королівстві[104].

Отже із вищеприведених джерел ми бачимо, що угорський король Андрій II у своїй східній і зовнішньополітичій діяльності завжди перебілшував реалії свого володарювання Галичиною і досягнутих ним там успіхів як політичних так і у питання релігійної унії, що в першу чергу цікавило римського папу. Як бачимо із документів, коли він у 1188 і 1189 роках короткочасно заволодів Галичиною, то посівши галицький престол ненадовго почав титулувати седе королем Галичини «Rex Hallitiae»і зразу ж доповів папі, що він посів галицький пристол по просьбі бояр і народу галицького «uod principes et populus Haliciensis humiliter a nobis postularunt». У подальшому ще не утвердившись в Галичині він почав вихвалятися на всю Європу, що утвердив на галицькому і королівському престолі свого сина Коломана.

Щоби утвердити в папи думку в законності своїх вчинків, він наголошує, що галичани бажають з'єднатися з римською церквою, і скоріше бажають бачити на галицькому престолі свого помазаного і коронованого на галицького короля, папою, сина Коломана. Якщо усе це було так, як писав Андрій II до папи, то чому боявся пускати на переговори з руськими православними

єпископами папського легата, який і мав повноваження вести усі переговори про унію. Очевидно угорський король не бажав показувати реальну картину своїх діянь, не хотів, щоби папа знав правду його релігійних реформацій в Галичині, ним рухали тільки політичні амбіції, визнанням яких від апостольського престолу він утверджувався як один з наймогутніших і найдіяльніших західно-європейських володарів в Європі.

Сам факт утворення нового королівства у Центрально-Східній Європі під безпосереднім угорським політичним протекторатом, давало право Андрію II зайнятися й питанням релігійного реформування. Однак розумний папа Іннокентій III розуміючи яким пагубним може бути насильницьке злучення католицької і православної церкви світськими можновладцями, вирішив делікатно поставитись до вирішення цього непростого питання, виславши для його вирішення в Галичину легата. Згідно свідчень джерел ми знаємо, що місія легата заключалась в тому, щоби для вирішеня такого складного питання як унії церков, закликати руських єпископів на вселенський Собор і на ньому вирішити усі складні проблеми унії. Однак, як зауважував І.П.Крип'якевич, амбіції угорського короля Андрія II були настільки великі, що методів для проведення унії він не вибирав, а легата, щоби затушувати невдачу своїх реформацій Галичині не пустив на зустріч з галицькими православними єпископами [105].

Якщо б папський легат, наголошував Д.Зубрицький явився у Галич і побачив як адміністрація новопомазаного короля Коломана без дозволу папи впроваджує унію, то невідомо яка б була реакція папи. Отже наголошував дослідник, після скоєних великих злочнів у Галичині адміністрацією Коломана, появлення там папського легата було небажане для його батька угорського короля Андрія II. Цілком можливо, що про «реформування» Андрія II стало відомо і папі від обтяженого злобою за втрату земельних надбань в Галичині польського князя Лешка.

Сама поява легата, могла бути реакцією папи на пагубні дії у питаннях унії, яка проводила угорська адміністрація Коломана. У своєму листі до папи Андрій II дорікає останньому на Лешка краківського, який не сприяє утверджнню угорського принца на галицькому престолі. Отже такий перепал у листуванні Андрія II з папапою римським і Лешка з папою дає нам можливість припускати, що папа знав реалії угорського релігійного реформування в Галичині через Лешка краківського який скаржився папі за порушення Андрієм II спішської угоди. І дійсно хвилюватися Лешку краківському було чого, ажде угорське королівство часу

Андрія II було могутньою сусідньою з Польщею державою, яке поширило свій вплив на схід і було ініціатором утворення Галицького королівства з угорським ставлеником на чолі, що становило Польщі загрозу і ізолювало її від України-Русі[106].

У зв'язку з цим на початку 1217 року Лешко звернувся до новгородського князя Мстислава Мстиславовича Удатного з такою пропозицієї: «Ти брат мені є піди і сядь в Галичі».

У краківського князя був дуже цікавий план, якщо Мстислав здобуде Галич, то як людина нова в Галичині шукатиме підтримки у боротьбі проти Угорщини і в кінцевому результаті нікого в союзники не знайде окрім нього Лешка, а це дасть можливість, за поступливістю Мстислава втручатися у внутрішні справи, як сусідньої Волині так і Угорщини. Лешко розумів, що Мстислав як людина нова у Галичині задля свого утвердження у ній піде на союз з останнім і визнає зайняті Лешком прикордонні волинські землі, а можливо віддасть йому Перемишльське князівство[107]. В цей же час до запрошень Мстислава посісти галицький престол в Галичі приєдналася і торгово-реміснича знать Галичини, яка найбільше притерпала від насильницької унії. Згідно свідчень джерел ми бачимо, що самі галичани у зв'язку з насильницькою унією короля Коломана, вигнання єпископів і священників із церквів, шукали могутнього руського князя, щоби звільнитися від насилля латинників.

Як зауважував В.М.Татіщев, опираючись на недійшовші до нас джерела, декілька добропорядних громадян, що берегли любов до своєї батьківщини, Галичини, до своїх законів і до руської віри, тайно по завданню громади міста Галича вибралися до Смоленська до Мстислава Романовича і просили його на галицьке княжіння, однак остнній був хворий і відправив послів галицьких до братанича свого Мстислав Мстиславовича в Новгород і просив його очолити похід в Галичину обіцяючи допомогу[108]. Сам же Мстислав Мстиславлвич, наголошує невідоме татіщевське джерело, жаліючи Галицьке князівство і не можучи без плачу чути частих від галичан скарг, не довго зволікав, обладнаши дружину швидко виїхав для з'ясування питання із Новгорода в Київ, щоби із Мстиславом Романовичем порадитися як постаратися, щоби Галич від такого притіснення вивільнити. Приїхавши в Київ Мстислав Мстиславович домовлявся з Мстиславом Романовичем, як би галичанам допомогти звільнитися від насилля угрів.

На жаль війну із-за незгоди чернігівських князів виголосити не змогли. Вирішили тільки послати до короля галицького посів з вимогою припинити релігійне притіснення галичан. Основни-

ми пунктами вимоги було те, щоби «Коломан католицьке духовенство вислав, а православне знову прийняв, і сам по обіцянці закон руський прийняв, бо його невиконання клятв і обіцянок князі руські терпіти не будуть». Коломан же, як свідчить невідомий татіщевський літописець, « від прийняття закону руського відрікся, притіснення галичан повважав як брехню і наклеп, вимагаючи від посла, щоб тих хто скаржились йому об'явив, чого посол не зробив». Нічого не добившись посол від усіх князів руських повернувся у Київ. У цьому ж таки 1217 році Мстислав Удатний повернувся у Новгород[109].

В цей же час рухом новгородського князя Мстислава на південь зацікавився польський князь Лешко, який узнавши про невдалі переговори руських князів з галицьким королем Коломаном і про відхід в Новгород Мстислава Удатного, вирішив задля заохочення останнього сам звернутися з пропозицією союзу у боротьбі за Галич: «Брат ти мені, наголошував у посланні краківський князь Лешко, піди сядь у Галичі». У польського князя, наголошував М.Ф.Котляр, був хитрий план. Якщо Мстислав з усією новгородською військовою силою вигонить з Галича короля Коломана, то як новий володар Галичини шукатиме для протидії Угорщині і настроєним проугорськи боярам союзників, а оскільки могутніх союзників в сусідстві на яких би можна було опертися немає окрім нього Лешка краківського, то Мстислав так чи інакше та піде на союз з ним, а це дасть можливість постійно втручатися у внутрішні справи Галичини і Волині, і що головне закріплювати у цих князівствах польський вплив.

Отже як бачимо по співставленні польських і угорських джерел, наші західні сусіди коли не могли військовим шляхом заволодіти порубіжним регіоном України-Русі, то намагалися впливати політичними і економічними важелями своєї влади на ці регіони, а отже Лешко своїми політичними і дипломатичними діями намагався витіснити із Галичини угорський політичний вплив і замінити його польським, за допомогою самої ж руської збройної сили. Однак Мстислав Мстиславовч Удатний зайнятий справами в Новгороді, де бояри за могутністю і схильністю до інтриг мало чим поступались галицьким, знаючи що король Коломан за підтримкою бояр та угорського війська утвердив свої позиції в Галичині, відібравши західну її частину від польського володаря не поспішав прийняти Лешкову пропозицію. Справа погіршувалася ще й тими обставинами, що в цей же час король Коломан за допомогою злученого угорсько-боярського війська зумів припинити повстання в Галичині, і остаточно утвердитися як, наголошує М.Ф.Котляр, на «своєму опереткованому королів-

ському престолі»[110]. Однак у Новгорді, як і в Києві переоцінили сили Коломана.

Скоріше всього походу в Галичину руських князів не відбулося із-за протидії союзних до Коломана черігівських князів. Очевидно що похід руських князів і саме повстання проти Коломана у Галичині припинили б володарювання останнього. Аналіз нами джерел дає право наголошувати, що Коломану потрібно було витратити багато зусиль для заспокоєння Галичини. Історик М.С.Грушевський з цього приводу наголошував, що королеві Коломану допомоги чекати було ні відкого, у цей час його єдиний надійний союзник батько угорський король Андрій II знаходився з усім добірним угорським військом у хрестовому поході в Палестині. Джерела дають право говорити, що під час його відсутності у 1217-1218 роках його власна держава прийшла до повного розладу, у зв'язку з цим Галицьке королівство не могло сподіватися на допомогу з боку союзної Угорщини. І хоча галицький король Коломан вправно вів перговори з руськими князями, і з надмірними зусиллями придушив повстання, однак протистояти випробованому у боях війську Мстислава він не міг, і коли йому прийшла звістка про похід Мстислава, він не мав іншого способу, як зашахувати Мстислава Данилом, тобто піти на союз з волинським князем.Однак князь Данило зайняв вичікувальну позицію, не став втручатися у цю війну[111].

Як засвідчує Галицько-Волинський літопис, Данило не встиг приїхати, коли Мстислав зібравши біля Києва ратників, взявши з собою полки двоюрідних братів, форсованим маршем увійшов в Галичину. Галицький король Коломан і його воєвода Бенедикт і голова боярської ради Судислав, будучи виснаженими по внутрішній війні, покинули перед наступаючим Мстиславом Галичину, і утікли в Угорщину. Таким чином Мтислав без бою на початку 1219 року зайняв Галицьке королівство[112].

Однак В.М.Татіщев, який мав при написанні своєї праці недійшовші до на джерела, зауважує з цього приводу, що не так просто і швидко король Коломан покинув своє Галицьке королівство.

У Європі королівство означало державу, а титул короля діставався обранцям не легко, що робить свідчення В.М.Татіщева достовірними, а отже достовірними в контексті нашого дослідження. Із них нам стає ясно, що король Коломан захищав своє королівство допоки це дозволяв йому робити тверезий глузд воїна і політика, і не збирався покидати Галичину із за сорому перед підданими. Невідомі джерела В.М.Татіщева свідчать, що коли коаліція руських князів підійшла до Галича, то король Ко-

ломан вийшов проти них з усім своїм військом. І був між ними, як засвідчує татіщевське джерело, жорстокий бій перможцем у якому стала ніч, яка і роз'єднала обидві воюючі сторони.

Та король Коломан побачивши, що галичани не билися як потрібно і боячись, що у другому бою може зазнати поразку уночі відійшов до Галича, де побачивши великі втрати у війську і зрозумівши у неможливості захищати місто з усіми вірними йому боярами відступв в Угорщину для поповнення війська. Через три місяці король Коломан на чолі великого війська знову повернувася з Угорщини в Галичину і зайняв її без бою[113]. Український дослідник М.Ф.Котляр вважає, що і сам Галич король Коломан без бою не здав, а захищав його допоки вистарчало військового хисту, що тільки внаслідок довготривалої облоги, частих штурмів Мстиславу удалося здобути місто[114].

Отже сукупність джерел і висновків вчених, яскраво нас переконує, що король Коломан зовсім не утікав з Галичини, що перемога дісталася Мстиславу з великими труднощами, що зайнявши Галичину і не маючи опори в ній Мстислав Мстиславович взяв курс на співробітництво з боярами.

Замість того, щоб обмежити роль боярських олігархів в Галичині він в кінці кінців перетворився на їх маріонетку, що привело до трагічного його правління Галичиною. Володарювання Мстислава у Галичині добре проглядається на основі донесень дипломата Данила тисяцького Дем'яна, із яких ясно видно, що князь Мстислав Мстиславович не мав досвіду правління цивілізованими європейськими державами, яким тоді було галицьке королівство. У своїх вчинках він опирався виключно на військову силу, головною частиною якої були союзні йому степовики половці, оскільки великий половецький хан Котян доводився йому тестем. Увійшовши в Галич, він побачив постійно діячий політичний державний орган боярську думу з якою вступив в стосунки і в кінцевому результаті перетворився у її послушного дорадника і виконавця.

Джерела описують нам цей галицький боярський орган, який утверджував і незложував на престол галицьких князів і королів. Судячи із свідчень Галицько-Волинського літопису, боярський парламент навіть у критичний час зміни володарів завжди залишався постійним представним політичним органом Галичини. Це видно навіть тоді, коли Мстислав на чолі диких половецьких орд вдерся в Галичину, небажаючи Мстислава і бачачи неможливість захищати короля Коломана проти половців хана Котяна та князя Мстислава бояри запросили на княжіння волинського князя Данила, але той як зауважує літописець «не вспів приїха-

ти, коли Мстислав уже вдерся в Галич». Чи дійсно Данило не встиг випередити Мстислава при зайнятті Галича невідомо, очевидно, що причина тут криється не в цьому. Данилові у час зайняття Мстиславом Галича сповнилося тільки вісімнадцять років, він не мав ще того військового досвіду який був у Мстислава, розумів, що йому не подолати грізного Мстислава з його чисельною і випробованою у битвах дружиною.

Князь Данило вірно вирішує укласти союз з новим галицьким володарем. Цей союз як годиться у тогочасному середньовічному суспільстві було скріплено шлюбом Данила і Мстиславової дочки Анни. Можна вважати, наголошує М.Ф.Котляр, що Данило і його оточення розглядало шлюб з дочкою Мстислава, як можливість в майбутньому отримання Галича, а отже шлюб Данила Романовича з Мстиславною був побудований на політичних розрахунках, яким не судилося збутись. Мстислав, грізний переможець половців, чуді і руських князів був добрим полководцем, та цих якостей було замало для князя, особливо при правлінні королівством галицьким, з його боярським парламентом, прозахідною економічною і політичною орієнтацією.

Тисяцький Дем'ян, соратник Данила, вважав, що Мстислав Мстиславовивч Удатний не мав таланту правителя держави, оскільки усі складні питання управління Галичиною намагався з'ясовувати єдиним способом-застосуванням військової сили з використанням ненависних Русі половців. До того ж в політичних справах галицький князь Мстислав не відзначався послідовністю і робив усе, щоби Галичина назавжди вийшла з під сфери об'єднавчого політичного впливу на неї волинського князя Данила. Тому Данило швидко зрозумів, що шлюб з Мстиславною був дипломатичною і державною помилкою майбутнього володаря України-Русі. Цей шлюб загальмував об'єднавчий процес України-Русі на десять років і не дав обдарованій і талановитій людині Данилу Романовичу швидко востановити бувалу могутність староукраїнської держави, яка була при його батьку Роману. Усівшись на галицькому великокнязівському пристолі могутнього колись князя Романа, Мстислав галицький однак не взяв курс на концентрацію навколо себе сил по відновленню в своїй особі великокнязівської влади, ці симптоми будуть споглядатися у Мстислава тільки в останні роки Мстислававового управління злученими, хоч номінально землями України-Русі.

В час його першого правління у Галичі знову відновило свій авторитет київське князівство, і власне воно, згідно татіщевських свідчень, задавало тон в цей час об'єднавчій діяльності в Україні-Русі. Згідно з свідчень джерел, є усі підстави вважати,

що енерійний київський князь Мстислав Романович, хоча сам не проводив об'єднавчої політики, однак мав вагомий авторитет першого князя серед усіх володарів України-Русі. Займаючи великокнязівський престол він однак не прагнув політично підчинити усіх удільних володарів. Такий баланс сил у час зайняття галицького престолу Мстиславом сприяв швидкому накопиченню політичної та військової могутності волинського князя Данила. Оскільки Волинь знаходилась немов би всередині між Галичиною і Київщиною, що давало їй швидко у спокої розвиватися як торгово-економічно, так і політично.

В цей же час волинський князь Данило Романович, повторюючи шлях свого батька Романа, знову на прикладі Волинської землі знову почав злучувати усі дрібні боярські володіння і навіть княжіння. Справа його ускладнювалася тими обставинами, що частина прикордонних земель під час спішської угоди в 1214 році була захоплена краківським князем Лешко. Белзським князівством в цей же час управляв давній недруг Романовичів князь Олександр. Данило Романович розуміючи, що одному йому не впоратися з об'єднаними і могутніми ворогами вирішив розпочати збирання волинських земель, за допомогою свого тестя Мстислава галицького.

В першу чергу Данило Романович звернув увагу на свої західні володіння, захоплені польським князем Лешко: «Берестя, Угровськ, Верещин, Стовп'є, Комів і всю Україну», які були стародавніми торгово-економічними центрами. Згадаймо факт, засвідчений галицько-волинським літописом, що жителі Берестя в свій час запросили Василька Романовича на княжіння. Власне ці землі були відправним пунктом з яких Романовичі розпочали боротьбу за столичний Володимир, утрата їх вважалось ганьбою для Романовичів. Допоки Данило був отроком, він не міг поборотися з Лешком за ці багаті суміжні з Центральною Європою волинські землі, однак ставши повноправним володарем Волині він зразу ж розриває добросусідські стосунки із-за цих територій з польським князем Лешко і готується до походу проти поляків, просячи проти останніх допомоги у тестя Мстислава. Та розраджений галицькими боярами Мстислав відмовив зятю в допомозі, як зауважив літописець, «що через давню приязнь з Лешком не можу на нього встати, а пошукай но собі інших союзників», хоча добре знав, що ніхто із дрібних волинських князів не посміє встати проти могутнього краківського князя.

Князь Данило Романович шукав таких союзників в особах литовських князів, з якими укладає союзний договір. Уцей же час він встановлює дружні стосунки з суперником краківського

князя мазовецьким і куявським князем Конрадом. Якщо до цього долучити родинний нейтралітет Мстислава галицького і зайнятого внутрішньою феодальною усобицею угорського короля, то можна сказати, що перд військовою кампанією у порубіжні землі Данило Романович підготовив хороший політичний грунт для повернення назад усіх порубіжних територій Волинської землі, що було першим всесторонньо обгрунтованим кроком у його зовнішньополітичній діяльності. Військова кампанія Данила була блискуча і швидка. З цього приводу літописець князя Данила з гордістю сповіщав: «поїхав Данило з братом своїм Васильком і захопив Берестя і Комів і Угровськ і Верещин і Стовп'є і всю Україну». Розсерджений краківський князь послав велике військо, щоб повернути втрачене, та на дорозі його зустріло військо Данила і ополчення щойно приєднаних міст. У битві польські війська були розгромлені і волиняни гналися за полякми аж до ріки Вепра.

Судячи по літописних свідченнях битва між поляками і волинянами була дуже жорстока, і це зрозуміло, адже з під впливу краківського князя випадала дуже велика і багата територія. Боротьба, як свідчать джерела, була дуже кровопролитна. Як свідчать джерела, обидва війська, зійшлися біля урочища Суха Дорогва. Як наголошують джерела, що у раніші часи, тут теж проходили битви між руськими та поляками. Дана битва знаменита тим, що у ній були переможені усі найкращі пальські полки. У цій битві поляки втратили своїх найзнатніших рицарів, багато їх спасаючись втечею попали в полон, багато утікаючи потопились у водоймі ріки Вагри. Поразка польського війська під Сухою Дорогвою покрила соромом усю рицарську верхівку Польші. У цій кровопролитній битві були втрати із волинської сторони. На полі битви загинув один з найкращих волинських бояр Клим Христинич і його товариші воздвигнули йому високу могилу з хрестом на місці битви при Сухій Дорогві[115].

Велика поразка поляків на Волині підірвала польський вплив у ній і зокрема авторитет польського князя Лешко краківського, що дуже сильно вплинуло на розтановку політичних сил у Центрально-Східній Європі. Зараз уже після битви при Сухій Дорогві стало ясно, що поляки більше не можуть розглядати порубіжні волинські землі як сферу свого впливу, стало очевидним, що молодий волинський князь зміцнився настільки, що стає одним з головних притендентів на галицький батьківський стіл, і що його переняття останім, це просто питання часу. Битва при Сухій Дорогві дала усім сусіднім володарям зрозуміти, що Галич по смерті Мстислава буде Данилів. Впершу чергу це зрозу-

мів, щойно розгромлений краківський князь Лешко. Йому здалося, що переможна війна волинського князя не могла відбутися без якщо не безпосередньої участі Мстислава, то за його мовчазною згодою, а отже відібрання Забужських земель, це справа рук по суті Мстислава.

Тому Лешко краківський, через підкуп частини галицьких бояр, почав плести проти останнього різноманітні інтриги. Однак розуміючи, що і після такої тяжкої поразки він не може впливати на хід подій в Галичині він позабувши образу нанесену йому угорським королем Андрієм, який за радою бояр відібрав у нього західну Галичину у користь сина, галицького короля Коломана, стає ініціатором відновленя угорсько-польського союзу. Лешко краківський прекрасно розумів, що король Угорщини Андрій, це політична і військова могутність у Центрально-Південній Європі, і що уся ця його могутність знову готується до походу в Галичину. Краківський володар добре розумів, що після поразки від волинського князя мова про будь яку частину в Галичині на переговорах з Андрієм, не може бути й мови. Угорський король Андрій II вважав Галицьке королівство внаслідок благослоління папою римським, як верховним володарем союзу католицьких держав, безпосередньою власністю свого сина, галицького короля Коломана.

Готуючись до широкомасштабної військової кампанії, стягуючи усі наявні війська від Адріатики до Карпат до Буди Андрій II однак радий був заяві сусіда і свата: «Не хочу частини в Галичині, але дай її зятеві моєму». Наявні європейські джерела свідчать, що така ретельна підготовка Андрія II до походу в Галичину була не простою випадковістю. Втрату галицького королівства, а тобто вихід останнього із союзу католицьких держав він вважав особистою образою, соромом перед центрально-європейськими і західно-європейськими володарями. В цей же час Андрій II розглядав польську силу як допоміжну і серйозно не брав до уваги поляків у майбутній кампанії. Андрій II розумів, що кращі польські сили втрачені у битві при Сухій Дорогві, і що Лешко не зможе зібрати для походу у Галичину значні військові сили.

Однак Андрій II пішов на злуку з Лешком виключно по політичних мотивах. Вони обидва зрозуміли наростаючу могутність волинського князя Данила і можливість останнього відновити єдність старо-української держави. Вони, як наголошує М. Ф. Котляр, зуміли розгледіти у вісімнадцяирічному Данилі грізного суперника, досить небезпечного, що перед ним виглядав блідим знаменитий своїми ратними подвигами Мстислав Мстиславович

Удатний, і вправний інтриган белзський князь Олександр, і київські і чернігівські князі, оскільки останніх турбувало лише власне благополуччя, Данило Романович ж ставив перед собою набагато благороднішу мету, відтворення могутності України-Русі, як економічної так і політичної. Данилу потрібна була єдина Русь-Україна для відсічі нападів зовнішніх ворогів, і в першу чергу польських і угорських феодальних держав[116].

Щоб не допустити такого злучення староукраїнських земель в одну монолітну державу, з'єднали свої сили угорський король Андрій II і його сват краківський князь Лешко. Але не дрімав і волинський князь Данило, взнавши, що після поразки польський князь Лешко став старано готуватися до походу в Галичину, Данило Романович вирішив нейтралізувати останнього. Справу полегшив заключений у 1219 році союзний договір з литовськими князями. Після ряду просьб Данила сміливі литовські князі почали спустошувати польські землі, що відривало сили Польщі від втручання у внутрішні справи України-Русі, тому очевидно краківський князь ставав ще білим прихильником походу в Галичину. Польські і угорські війська, військові загони бояр галицького короля Коломана з’єднались і раптово, несподівано для Мстислава рушили на Галич з такою блискавичною швидкістю, що володар Галичини Мстислав був неготовий щоб дати відсіч ворогові.

Об'єднаною армією керував сам галицький король Коломан, який повів усі свої наявні сили на Перемишль, яким тоді від імені Мстислава володів тисяцький Юрій. Останній побачивши таке могутнє військо, нашвидко зібравшись утік з Перемишля, а саме місто відкрило ворота перед в'їзджаючим у нього галицьким королем Коломаном. В цей час, як свідчать джерела, сам галицький володар знаходився на з'їзді князів в Києві. Дізнвшись про наступ грізного противника він для захисту Галичини відрядив своїх найдосвідченіших воєвод: Дмитра, Мирослава і Михалка Глібовича з передовими полками, щоб перепинити просування ворожих військ до Городка. Обидва війська вилаштуались під стінами міста і закипіла кровопролитна битва, у якій вислане Мстиславом військо було повністю розбите, воно розділилось на два загони і почало спасатися втечею.

Коломан отримавши перемогу не розпорошуючи свої військові сили почав перслідувати відступаючі загони очолювані воєводами Дмитром, який відступав в напрямку ріки Зубри, і Михайлом Глібовичем Скулою відступаючого до м. Щирця. Військо Коломана догнало воєводу Михайла Скулу під Щирцем, знову із ним вступило в бій, наслідком якого був повний розгром

його корпусу. Сам Михайло Скула погинув як витязь на полі бою, три золоті чопи-гривни, що прикрашали його груди в знак особливих заслуг і голову було піднесено як трофей королеві Коломану. В цей же час, коли все коломанове військо переслідувало корпус Михайла Скули, другий воєвода Мстислава Дмитро без перешкод просувався до ріки Зубри, на лівій стороні якої розташувався табір князя Мстислава, який із з'єднаними військами волинських князів Данила і Василька, а також белзського князя Олександра намірівався йти під Городок. Дізнавшись від Дмитра про нещасну кровопролитну битву під Городком, і переконавшись, що ворог має для подальшого ведення війни значну моральну перевагу, Мстислав Удатний вирішив вести оборонну війну. У зв’язку з обраною тактикою ведення війни він доручив своєму зятеві захищати столичний Галич, белзському князю Олександру своє князівство, а сам відправився на південий схід Галичини до Теребовля, Кам'янця, Микулина, Бакоти збирати великі сили для дальшого ведення наступальної війни[117].

В цей же час Данило Романович з своїм волинським полком зачинився в Галичі і готував місто до тривалої оборони. В цей же час угорсько-польсько-галицька армія просунулась до міста, де в його околиці під стінами, а особливо в урочищі Кровавому броді відбулась битва.

Князю Данилу вдалося добре організувати наявні військові сили, тому битва на Кривавому броді була ним виграна, що заставило перважаючі війська Коломана відступити. Однак коли Данило перейшов в наступ, то виявилось, що сили у нього щоби тягатися з добре вилаштуваним угорським військом занадто мало, що зумовило його відступити в місто. Після його відступу місто було взяте в облогу, яка затягнулася до кінця осені. Холод голод і мороз почав знесилювати обложених. В цей же час Мстислав знаючи, що місто тримається зібравши нове військо вирішив допомогти обложеним. Однак Коломан дізнавшись про удар в спину Мстислава вирішив зняти облогу і швидким маршем кинувся на Мстислава з метою перемогти його або прогнати.

Ця військова операція Коломана застала Мстислава зовсім неготового до битви і йому прийшлося спасатися втечею, як говорить літопис: «Коломан прогнав його з землі». Відступаючи перед переважаючою силою і розуміючи, що він не зможе звільнити столицю Галич, Мстислав відправив гінця до Данила наказуючи йому покинути Галич, не морити галичан голодом і приєднатися до його війська. Виконуючи волю тестя, Данило разом з воєводами Дмитром і Глібом Зеремійовичем пробившись скрізь

облогу поспішив на з'єднання з Мстиславом. Хоча Данило з честю відстоював Галич, однак Мстислав не зумів надати йому допомоги, мало того він у той час як Данило геройськи захищав Галич не зумів як слід органзувати військові сили Галичини і зазнав поразки від Коломана. В цей же час король Коломан просуваючись в Подністров'я у невеликих містах і містечках залишав свою адміністрацію, що видно із факту відступу Данила від Галича.

Як свідчить галицько-волинський літопис, коли Данило у 1223 році відступав із обложеного Галича і проїзджав з дружиною біля міста Толмача, то Толмацький боярин Володислав Вітович будучи вірним королю Коломану напав на князя Данила із своєю дружиною та був відбитий. Однак Данилу прийшлось покинути околиці Толмацької волості і відступити до Кучелмина, де він з'єднався з Мстиславом. Така повна поразка Мстислава і Данила однак не пригнітила їх. При зустрічі, щоби підняти бадьорість і бойовий дух будучи в Кам'янець-Подільському Мстислав зустрів Данила з особливими почестями. Як зауважує літописець Мстислава обдарував затя великими дарами, великим і красивим конем своїм і велів йому іти у Володимир для захисту волинського князівства : «Поїдь княже у Володимир, а я поїду в половці, щоб помститись за сором свій». Вихід Данила з Галича знеславлювало його як князя перед галичанами і зменшувало шанс у майбутньому на королівський галицький престол.

Мужня оборона міста і відбиття Коломана, підносило і без того високий авторитет Данила перед галичанами. Сам факт того, що Данило Романович на протязі усього літа і осені 1218 року успішно захищав місто від Коломанової облоги побуджувало зависть у Мстислава і його боярського оточення. Коли Данило з честю відстоював Галич, то Мстислав розбитий Коломаном немов би зневірився в можливість захисту міста. М.Ф.Котляр вважає, що Данило ще довго міг захищати місто, його успішні вилазки знесилювали військо Коломана, однак бояри налякані зростанням авторитету Данила серед галичан настояли на тому, щоби Мстислав повелів зятеві, щоб той здав ворогові місто. Бояри бачачи як Данило закріплюється в місті, як городяни підтримують його і слухаються в усьому, вирішили, що нехай Галич дістанеться ворогові та не Данилу, в особі якого вони бачили ще більш лютішого ворога ніж Коломан[118].

Отже як бачимо політичні протиріччя між руським князями привели до того, що король Коломан знову утвердився у Галичині. Галицький літописець засуджує вчинки Мстислава, показує, що останній був не далекоглядним політиком і як вірно ви-

разився М.С.Грушевський «глухим знаряддям у руках галицьких бояр». Князь Мстислав, зауважував російський вчений С.М.Соловйов, не розумів стародавнього галицького порядку, стародавньої галицької державності. Позбавлений галицького престолу він пертворився у мандруючого героя, покровителя пригнічених, без всякого державного розуміння, і отримавши в дорадники досвідчених у політичних інтригах галицьких бояр, які жонглювали галицьким престолом на свій смак, повністю підчинився їм. Самі ж бояри були уже настільки європеїзовані, що більше тягнулися до улаштування державного життя угорського і польського ніж руського і тільки геройські стремління князя Мстислава заставляли рахуватися їх з немеркнучим авторитетом руського героя. Однак, наголошував С.М.Соловйов, вплив державного порядку Польщі і Угорщини було дуже відчутним явищем у Галичині і на Волині, тому Мстиславу приходилось з цим не тілки рахуватись, а навіть подражати[119].

Однак, наголошував дослідник, після поразки від короля Коломана, князь Мстислав не поспішив до половців, як сказав Данилу, а пішов знову на північ в Новгород, який звільнив від засилля Ярослава Всеволодовича, виграв Липицьку битву над останнім, і тільки після цього з новгородською підмогою появився на півдні у половецьких степах, де почав набирати половецьку рать для походу в Галичину[120].

В цей же час в жовтні-грудні 1219 року король галицький король Коломан І у супроводі сильного угорсько-польського війська знову вступив в Галич і розіслав посадників по усій Галичині. Утвердившись на галицькому престолі Коломан вирішив остаточно утвердитись і в у сій Галичині. Як засвідчують джерела, його утвердження проходило досить жорстокими методами, оскільки невідомі джерела приведені В.М.Татіщевим наголошують, «що галичани притерпіли від угрів великого притіснення, у зв’язку з чим прислали до великого князя Мстислава Романовича двох знатних людей із скаргою на короля Коломана, який переступив свою клятвенну обіцянку, віру їх відхилив, церкву соборну в латинську перетворив, а священників прогнав, багато бояр і купців знатних замучив, майно їх розграбував, а багатьох умертвив примушуючи до віри латинської.

Князь великий у зв’язку з цим послав послів скликати в Київ усіх князів на раду і об'явивши їм про усі галицькі справи заявив, що галичанам потрібно надати допомогу. Після довгих переговорів усі князі згодилися іти походом на Галич, звільнити його від католицького гніту і посадити у ньому руського князя, або присилити короля Коломана прийняти закон і віру руську, а

католиків з храмів вигнати, у зв’язку з чим почали збирати військо». У зв’язку з цим великий київський князь Мстислав Романович послав до Коломана в Галич посла, який повинен був йому передати, «щоб Коломан закон католицький облишив, а закон грецький прийняв і латинських попів вигнав, а церкви руському духовенству повернув, і у єпископа влади не відбирав.

А якщо цього не захоче, велів йому мирні грамоти віддати і війну об'явити». Галицький король Коломан отримавши послання від усіх руських князів швидко послав посла в Угорщину просити допомоги, а також в Польщу до тестя свого краківського князя Лешка. І обидва швидко направили до нього свої полки[121]. З цього приводу другий російський учений М. Карамзін зауважував: «союзні до галицького королівства угорська і польська держави отримавши звістку про послання усіх руських князів, вирішили усилити галицького короля новими своїми полками і полками богемського королівства, які були прислані з назначеним новим воєводою баном Фільнієм. Цей пригодий воєвода, як називав його галицький літописець «прегордий Філя» за прагнення «охопити землю і висушити море, що так само неможливо, як ворогові назавжди оволодіти Галичем», мав велику ненависть до усього староукраїнського, часто приговорював поговірку: «острий меч, швидкий кінь і Русь біля моїх ніг». З того часу, як бан Фільній почав командувати столичним галицьким гарізоном він зробив ряд мір, щоби укріпити там становище королівського війська. У зв’язку з цим він побудував фортецю на церкві Богородиці, яка повинна була стати міцною цитаделлю у самому Галичі.

Після побудови цитаделі і укріплення в Галичині він повважав, що основном завданням його діяльності, це підчинення галицькому королівству Волині. Переконаний, що «острим мечем і швидким конем він завоює всю Русь», бан Фільній відправився в похід на Волинь разом з полком свого тестя великого галицького боярина Судислава і полками других бояр. Завоювання Волині він ставив головним завданням для зміцнення авторитету галицького королівства[122]. Інтересно, що частина боярства, галицького королівства, вирішила не брати участь у поході, як зауважує літописець: «а інші розбіглися по своїх волостях і не пішли у похід через пригордість Філі»[123]. В цей же час руські князі дізнавшись про експансію короля Коломана на Волинь і можливість втрати останньої вирішили об'єднати зусилля для боротьби з угорським пануванням в Галичині. Джерела, які були опрацьовані В.М.Татіщевим наголошують, «що для боротьби з угорським пануванням було зібрано 50 тисяч воїнів і запрошено

25 тисяч половців. Усіх князів, що виступили у похід в Галичину було 17, це: Володимир Рюрикович із Овруча, Мстислав Давидович Смоленський, Мстислав і Ростислав Мстиславовичі з турівськими і луцькими полками, Ярослав Мстиславович переяславський, Мстислав чернігівський, Данило і Василько волинські, Мстислав Мстиславович з братом і другими князями. Дізнавшись про похід руських князів галицький король Коломан знову послав в Угорщин і Польщу просити допомогу і угорський король і польський князь самі явились з великими військами.

Руські князі розділившись полками почали просуватись до ріки Серету де зустріли угорську сторожу і Мстислав Мстиславович з Ростиславом напавши раптово на них багато повбивали, а решту полонив, однак частина угрів втекла і сповістила короля Коломана і князя Лешка про наступ руських князів. Тоді великий князь дізнавшись, що князь польський Лешко прийшов з усіми своїми полкми на допомогу Коломану і боячись щоби руські витязі великої кількості рицарів не перелякалися сам ішов усю ніч з полками, щоби не дати уграм і галичанам з поляками з'єднатися. Як стало сонце сходити руські почали зближуатися з неприятелями. Угри стояли в бронях як лід блискучих, на правому крилі стояв князь польський Лешко з усіми своїми полками, король Коломан в середині з уграми, а на лівому крилі воєвода Батур з галичанами. Війська зблизились і битва закипіла. Спочатку поляки напали на Мстиславичів і ледь їх не перемогли.

На поміч приспіли половці, які почали завзято їм допомагати, що зупинило стрімкий наступ поляків. На другому крилі у галичан ні з однієї сторони міцно не наступали, оскільки болото мішало битві. В цей же час у великого князя в центрі розпочалась жорстока битва. Мстислав Мстиславович бачучи багатьох своїх побитих поручив брату Ростиславу керувати битвою, а сам з половцями пішов поляків утримувати. Взявши у половців 2 тисячі кращих бійців і невелику частину своїх дружинників обійшовши поляків вдарив їм в тил. Поляки бачачи силу велику в тилу повернулися на Мстислава, а Ростислав бачачи їх повернутими сильно натиснув на поляків, що привело до повного розгрому поляків. Тоді руські взяли головний польський стяг і тримали його піднятим. Поляки думали, що тут бути їхньому князю Лкешку і направлялись до стягу, в цей же час руські їх ловили як птахів на приманку.

Тоді угри Володимира Рюриковича збили і ледь князь великий утримався із своїм полком б'ючись що є сили. Тоді чернігівський князь Мстислав галичанів одолів, але не гнався за ними, а повернув у тил угорському війську. В цей же час і Мстиславові

полки, що за поляками не погналися повернули на полки угорські і почали рубати і полонити угрів. Король Коломан бачачи крайню свою погибель пішов в Галич і заперся в ньому. Джерела опрацьовані В.М.Татіщевим наголошують, що у цій жорстокій битві одних угрів було вбито 20 тисяч, полонено більше ніж їх могло утекти. Від руських у битві загинув брат великого князя, і Святослав Володимирович і більше як 3 тисячі воїнів і тисячу половців багато князів ранено було. Великий князь ранений був у стегно, Володимир Рюрикович двома стрілами в ногу, Мстислав Мстиславович двох коней стратив, але ранений не був. Закінчивши битву руські князі пустили половців за уграми і поляками, а самі з усіма полками обступили Галич і стояли навколо нього 17 днів намагаючись його взяти приступом щоденно, разом з тим перекопуючи ріку і відводячи від міста воду. І як воду від міста відвели у той же час у місті сталася велика пожежа, а полки все йшли на приступ.

Король Коломан бачучи своє нещастя вислав знатних мужів просити миру. Князь великий скликав усіх князів і заявив їм про те, що Коломан попросив миру. І порадившись вони повважали підписати мирний договір на таких умовах, щоби Коломан і його батько навічно відреклися від Галича і заплатили за збитки 75 тисяч фунтів чистого срібла, тобто 15 тисяч гривень і доки не заплатять, то бути Коломану з дружиною полоненим у великого князя. Однією з умов договору було звільнення полонених з обох сторін. Попів латинських, через яких так багато галичан погинуло, віддати на суд єпископу галицькому. І усе це разом дораджене послали з своїми боярами до Коломана. Коломан утвердивши усе це клятвою велів ворота відкрити.

У зв’язку з цим Мстислав Мстиславович був посланий у місто і взяв Коломана з дружиною і з усім його майном і вивів з честю до великого князя. І того ж дня Коломан послав в угри посла до отця свого просити про свій відкуп. Галич же віддали за показну хоробрість Мстиславу Мстиславовичу, польських полонених Володимиру Рюриковичу за великі його притерпіння. Він же взяв за них 20 тисяч гривен- 1 тисячу фунтів срібла. І так усі розійшлися кожен у своє володіння. А половців князь великий обдарувавши, дав їм надорогу обіцяне із пожитків угорських і польських і відпустив через поле, а Коломана відіслав під великою вартою на засланя в Торчевськ». У 1221 році свідчить недійшовше до нас татіщевське джерело, «прийшли у Київ посли угорського короля, привезли до великого князя договірне срібло і великі дарунки. При цьому угорський король прислав досить дружнього листа і просив відпустити його сина, переконуючи

великого князя, що він і його діти договір учинений між королем і великим князем у цілості збережуть. Князь великий і його діти прийнявши послів як годиться, послав свого сина в Торчевськ і велів Коломана зо всіми його пожитками провести до угорського кодону з честю і всякими потребами.

А срібло взявши, великий князь залишив собі тільки третину, дві долі розділив і розіслав усім князям. І так сидів Коломан в Торчеську рік і два місяці, а як прибув в Галич, то Мстислав Мстиславович прийняв його з честю, віддав дочку свою Марію за Андрія угорського, брата Коломана, а Галич договорився уступити Коломану, взявши за Галичину срібло»[124]. Оскільки дане джерело нам подає хід подій до дрібниць і показує усі перепитії українсько-угорської війни за Галич у 1219-1221 роках. Із приведених свідчень ми бачимо, що у цей час Київ ще намагається відігравати ключового центру староукраїнської держави, а великий київський князь Мстислав Романович уособлював собою великого володаря України-Русі.

Можна наголосити, що великі військові кампанії проти угрів і поляків привели до останньої в домонгольський період консолідації України-Русі навколо древньої столиці Києва, хоча подальша історія і коронація Мстислава в Галичі яскраво показує про перехід столичного центру із Києва в Галич був уже неменучим. Отже хід боротьби за Галич, вивищений західно-європейською системою влади і піднятий до рівня незалежної держави невщухав. Держави угорська, польська, українська втягували в кровопролитну битву все нових союзників. В свій час російський історик М.М.Карамзін так коментував цю битву і хід історичних подій в Україні-Русі: «король Коломан, угри і галицькі бояри прекрасно бачили наростаючу війну з усіми володарями Русі, вони розуміли, що руські князі не змиряться з притісненням у Галичині руської віри, їм було соромно, що Галичина таке могутнє і багате князівство стало з приходом угорської династії католицькою державою, майже відірваним від православного світу.

Те, що Коломан хазяйнував в Галичині як володар католицької держави було причиною консолідації руських князів навколо метрополії староукраїнської держави Києва. Так зовнішня загроза, утрата однієї складової частини держави привела до консолідації України-Русі і відновлення ролі Києва, як могутнього столичного центру. Староукраїнська держава виглядає підчас походу у Галичину за свідченням татіщевських джерел, як могутня монолітна держава. Однак сукупність фактичного матеріалу дають нам право наголошувати, що таке політичне єднання було короткочасне. Кожний князь в одночас бажав бути незалежним

володарем, який мав свої власні політичі амбіції, бажав бути незалежним володарем у своєму князявстві. Були і такі князі, які були духом на стороні галицького короля і сприяли утвердженню королевича в Галичині.

В цей же час Коломан заздалегідь розуміючи, що рано чи пізно йому прийдеться воювати з усіми руським князями з самого початку свого володарювання в Галичині повважав за потрібне утвердити себе релігійно. Усиливши свою владу присланими католицькими володарями угорським, польським і чеським полками він рішуче почав впроваджувати унію, яка повинна була стати його гарантом у подальшій боротьбі з православним світом. Можна наголосити, що перед рішаючою битвою за Галичину Коломан з своєї сторони консолідував усю наявну католицьку силу, а володар України-Русі великий київський князь усю православну, а отже битва, яка закінчилась Галичині поразкою Коломана, ще досі не отримала належної оцінки в історичній науці. З руської сторони у ній взяли участь усі наймогутніші князі, з другої сторони у ній взяли участь усі наймогутніші католицькі володарі угорський, польський, чеський і галицькі бояри. Зауважимо, що кровопролитна битва невідомо ще як би закінчилась, як би не полководський талант Мстислава Удатного, який у роковий час битви зумів з відбірною дружиною і половцями нанести разючий удар з тилу, що розсіяло угорське військо, яке було основним у цій битві.

Розстроєний Мстиславом військовий порядок угорського війська, наголошував М.М.Карамзін, не змогли уже наладити від безладдя найталановитіші угорські полководці, угри були разючі з усіх сторін руськими стрілами і сулицями у зв’язку з чим падали мертвими цілими рядами, в паніці і сум'ятті, що охопило військо й сам полководець їхній «прегордий Філя» незчувся як потрапив у полон. У аналогічному становищі опинилися і поляки, яких половці брали в полон, а руські розвинувши захоплену польську хуругву заставляли повертатися до неї польських воїнів яких вбили біля цього без числа. Кровопролиття було жахливе, стони нещасних жертв було чути в Галичі, трупи лежали кучами по широкому обширі придністровських долин.

Ходом усієї війни повністю керував князь Мстислав Удатний. У той час коли великий князь у центрі битви був повністю зв’язаний відбірним угорським військом Мстислав Удатний міг маневрувати резервами і направляти їх у найнебезпечніші місця битви. Мстислав, як наголошує татіщевське джерело, намагаючись бувати усюди загубив двох коней у цій кровопролитній битві та зумів нанести вирішального удару, що привело до повної

поразки військ короля Коломана. Коломан бачачи поразку з рештками військ відступив у Галич. Однак довго утримувати місто Коломану не вдалось. Вдало зроблений під стінами міста підкоп дозволив руським князям швидко взяти місто.

Тоді король Коломан із своєю вибраною дружиною вiступив в останню цитадель, яку було споруджено на храмі Богоматері і з гордістю відхилив бажання Мстислава зустрітися з ним і вести переговори. Однак через декілька днів заморені спрагою і голодом угри на чолі з Коломаном здалися. Князі руські уже не хотіли чути про милосердя. До Мстислава, наголошував дослідник, підвели нещасного, замореного голодом і спрагою Коломана і його юну дружину Соломею в сльозах і розпачі, і він велів їх з міцною сторожею відправити в Торчевськ, а угорських баронів з жінками та дітьми віддав як полонених своїй дружині й половцям в нагороду за виявлену мужність. Тільки славний архієпископ краківський літописець Калдубко і канцлер польський Івон, і сам краківський князь Лешко зуміли уникнути полону передчасною втечею з поля бою.

Характерно, що М.М.Карамзін роблячи аналіз джерел В.М.Татіщева вважав, що В.М.Татіщев хибно вважав головним організатором походу на Галич Мстислава Романовича київськьго, а не Мстислава Мстиславовича Удатного, на його думку усіх князі до походу на Галич як і на Калську битву організував Мстислав Удатний. Втрачений Київський літопис, а це очевидно і є те джерело, яким користувався В.М.Татіщев, намагався в угоду своєму князю змальовувати події так, як цього бажав київський князь стремління якого до єдиновладного правління староукраїнською державою явно проглядаються з під пера літописця. Однак свідчення других джерел дають нам право наголошувати, що основним організатором розгрому галицького короля Коломана був князь Мстислав Удатний. У 1220-1230 рока, на думку дослідника, київський князь не був уже тим могутнім володарем, бездоганним авторитетом, який би міг організовувати такі могутні походи в Галичину.

Сама зверхність київського князя у поході це не що інше як перебільшеня київського літописця. Незалежність Мстислава Удатного і його домінуюча роль у розгромі угрів згідно сукупності джерел очевидна. Польські і литовські хроніки наголошують, що самолюбство Мстислава було настільки велике, що зайнявши Галич він «вінчався Коломановою короною на короля Галичини». Польсько-литовські джерела наголошував М.М.Карамзін, підтвержуються і автором нашого Синопсису, який так писав про князя Мстислава: «вінчаний був він єписко-

пами вінцем царським і проголошений був царем усієї Галичини». Характерно, що коронацію Мстислава у 1222 році визнав папа римський Гонорій III у листі до угорського короля Андрія II він називає Мстислава королем Галичини[125].

Таким чином, зауважував Д.Зубрицький, Мстислав заволодівши у друге галицьким престолом, задля того, щоб сусідні західні володарі не зазіхали на Галичину, вирішив урівняти себе з сусідніми володарями королем угорським і богемським, і коронувати себе золотою короною Коломана прийнявши титул «царя галицького»[126]. Отже коронація Мстислава на короля Галичини була крахом релігійної політики унії галицького короля Коломана. Останній як бачимо, бажав впроваджувати унію виключно політичним шляхом з приміненням військової сили, що привело до повного краху. Однак був і інший шлях проведення Собору церков згідно якого церква римська і галицька мали внаслідок компромісів добровільно з'єднатися під зверхністю Римського архієрея, на чому настоював папа пославши в Галичину легата, який пропонував впроваджувати унію внаслідок проведення Собору церков, однак так бажав папа посилаючи для вирішення цього питання легата в Галичину, та угорський і польські можновладці, у таборі яких теж не було єдності, розпаливши в Галичині релігійну війну, відкинули саму ідею злучення церкви ще майже на 40 років.

Не виключено, що формально займаючись впровадженням унії угорські і польські феодали мали свої чисто економічні цілі бажаючи тіль власного збагачення, оскільки Галичина, багата своїми родючими землями, повними різноманітного звіря лісами, величезними покладами кам'яної солі, була таким ласим куском, що католицькі союзники готові були непереставаючи, не дивлячись на військову поразку продовжувати плести інтриги навколо Галичини прикриваючись релігійними гаслами унії церков. Тому поразка у військовій кампанії зовсім не означала припинення боротьби, тому попробуємо згідно сукупності джерел ще раз проаналізувати хід політичних подій в Галичині у 20 роках XIII-го століття.

Конфлікт князя Мстислава Удатного з уграми і поляками, має на нашу думку цілу політичну історію. Згідно свідчень джерел, перше вокняження Мстислава у Галичині співпадає з першим вокняженням Данила Романовича у Володимир-Волинському. З цього приводу Іпатіївський літопис сповіщає: «Лешко послав до Олександра посла наказуючи, дай Володимир Романовичам Данилові і Василькові, якщо не даси, то піду війною на тебе з Романовичами. І так посадив Лешко Романовичів

у Володимирі»[127]. На перший погляд, наголошує російський дослідник Д.М.Александров, важко пояснити якими мотивами керувався краківський князь замінюючи свого попереднього ставленика Олесандра Всеволодовича белзського на Данила Романовича і його брата Василька. Можливо, що позиції Олександра белзського почали слабути у Володимирі, а позиції Інгваря луцького зв’язаного з володимирівським боярством зростати. Боячись вокняження у Володимирі Інгаря луцького Лешко краківський замінив Олесандра на володимирівському престолі.

Мотиви заміни були вірні. Сам по собі Володимир був власністю Романовичів і відбирати останній у Романовичів Інгвар луцький не мав права, що можна було йому зробити, якщо б у Володимирі і дальше сидів Олександр. Мотиви Лешка зрозумілі, останній боявся посилення будь якого з волинських князів, юні Романовичі на батьківському престолі, та ще й посаджені з його ласки були для нього не страшні. Така ситуація розподілу волинських земель давала Лешкові право повністю контролювати їх і перетворювати на васальні володіння. Контролюючи Волинь, Лешко краківський однак втратив свої позиції в Галичині де у нього бувший союзник і тесть угорський король відібрав, Перемишль і Любачів. Зміцнення угорського впливу в Галичині лякало Лешка за свої волинські володіння. Апетит в угорського короля Андрія II був великий, уже не одноразово його війська з Галича робили спроби заволодіти Волинню, тому звернення Лешка до Мстислава з пропозицією вокняжитися в Галичі теж потрібно було Лешкові для того, щоби послабити сильні позиції угрів у регіоні.

Можна сказати, що це йому вдалося, однак Лешко недооцінив Мстислава, а у скорому і його зятя і союзника Данила. Політичні події у Галичині і на Волині з приходом Мстислававр проходили так швидко, що повністю розрушили плани краківського князя своїми діями. Лешко і сам того не бажаючи положив початок процесу, який привів до об'єднання в кінці XIII століття староукраїнську державу під владою одного володаря. Зрозумівши, що Мстислав намірений самостійно проводити свою політику разом з зятем Данилом, який відібрав у нього всі належні Волині, забужські землі, Лешко як наголошує літописець «великий гнів мав на Данила»[128].

У подальшому краківський князь зрозумів, що між Мстиславом галицьким і Данилом волинським був укладений договір спільних дій проти поляків і угорців, що штовхнуло його знову на союз з Угорщиною. Слід зауважити, що при певних розбіжностях позицій Мстислав і Данило в 20-х роках XIII століття

проводили проти угорської та польської експансії досить збалансовану політичну діяльність, що давало їм великі переваги у веденні зовнішньополітичної діяльності в першу чергу проти своїх ворогів угорського і польського володаря, намагання яких у заволодінні Галичиною і Волинню зводились на нівець. Таку позицію Мстислав і Данило зрозуміли тоді, як угорський король Андрій II з краківським князем Лешко знову розпочали боротьбу, по відновленню галицького королівства з угорським ставлеником на чолі. Однак і у князя Мстислава заговорили амбіції і він теж не змирився з утратою Галичини, закликавши на допомогу усіх руських князів, він знову вокняжився в Галичі, і не просто вокняжився, а прийняв титул «короля галицького»[129]. Характерно зауважити, що дослідники слабо звернули увагу на свідчення татіщевського джерела, де останнє виділяє зверхню роль київських і чернігівських князів, як давніх супротивників галицького князя. Не виключено, що підтримка Мстислава галицького супроводжувалась певною консолідацією України-Русі, князі якої пов'язли в братовбивчій феодальній війні. Така консолідація, хоча короткочасна, супроводжувалася виключно польсько-угорською агресією.

Ця війна за повернення Галичини в політичну структуру України-Русі зумовила консолідіцію всіх військових сил усієї Русі, як у противагу угорському королівству побажала відновлення контролювавати Галичиною і управляти останньою з Києва, однак цього не сталося тому, що Данило Романович підтримав в усьому претензії на Галичину свого тестя Мстислава, створив баланс сил при якому захоплення Галичини стало не можливе. Літопис з цього приводу зауважує: «Мстислав же велику похвалу створив Данилу, і дари йому дав великі і коня свого борзого сивого»[130].

Отже внаслідок спільних політичних дій князя Мстислава галицького та князя Данила волинського, а також князів київських, чернігівських та смоленського, в контексті європейської політики, ми бачимо в 20-х роках староукраїнську державу у фазі державної єдності. Згідно татіщевських джерел ми можемо твердити, що на чолі держави стоїть великий київський князь, який очолює боротьбу проти галицького короля Коломана, що «потурав православну віру і відмовився від покори великому київському князю, відхиливши руські закони». Сам голова держави виступив на ратному полі у центрі війська і довів битву до переможного кінця. Усі подальші свідчення татіщевських джерел подають нам факти прямих міждержавних переговорів між українською і угорською державами.

Отже, можна наголосити, що внасідок експансії угорських і польських феодаів українська держава у 20-30 роках XIII століття відновила свою державну самобутність, відновила роль Києва, і великого кивського князя як голови держави, що зумовило припинення хоча короткочасно феодальної війни в Україні-Русі. Однак цей процес мав тимчасове явище. З закінченням війни, коли зовнішня загроза була відвернута, коли в полоні опинилися основні її зачинщики, галицькі бояри, і перед володарями постало питання про жорстоке покарання боярської опозиції, всупереч пораді Данила покарати зачинщиків феодальної війни і іноземної інтервенції, галицький володар, Мстислав вирішив милостливо поставитися до бояр. Судислав, як іронічно зауважує галицький літописець, «розчулив князя тим, що став перед ним навколішки і пообіцяв уже у котрий раз бути йому вірним».

Мстислав, зауважує татіщевське джерело, «ставши царем галицьким при коронуванні не лише помилував усіх бояр, але й за визнання його володарем галицьким роздав боярам великі маєтності, Судиславу зокрема Звенигород». Літописець засуджує галицького володаря Мстислава, що він будучи зобов'язаний за підтримку торгово-ремісничій знаті знехтував тим і знову пішов на альянс з зрадливим боярством, яке задля уникнення покарання пішло на те, щоби проголосити Мстислава замість Коломана королем Галичини. Однак слід зауважити признання боярством за Мстиславом королівського титулу підвищувало його авторитет серед володарів як Центральної Європи так і серед володарів України-Русі, що відмічено як угорським, польськими так староукраїнськими джерелами. Російський дослідник Д.М.Александров вірно наголошує, що укріплення позицій Мстислава в Галичі укріплювало позиції волинського князя Данила на Волині[131]. Однак володарювання Мстислава проходило за складних обставин. Галицькі бояри в скрутну для себе годину, хоч визнали його королем Галичини, і покорилися йому, але вважали свій програш тимчасовим, і не полишали давніх своїх намірів взяти управління в свої руки, та всякими способами інтригувати щойно ними утвердженого «руського короля».

Мстислав по утвердженню на галицькому престолі однак повірив боярам і як і раніше утримував з ними раду. Однак на усіх радах воля Мсислава залишалась незмінною в усіх рішеннях і бояри не можучи їй противостояти корилися, однак вели водночас закулісні інтриги намагаючись розсварити його то з союзним Олександром белзським, то з зятем волинським князем Данилом. Боячись посилення могутності Мстислава і розуміючи, що Мстислав не дасть їм усієї повноти влади в Галичині, бояри роз-

почали уже у котре феодальну усобицю в Україні-Русі. Обставини склались так, що белзський князь Олександр будучи союзником Угорщини і Польщі намагався при допомозі останніх заволодіти волинськими землями Романовичів. Ситуація склалась так, що Олександр внаслідок поразки угрів та поляків, щоб не втратити власне князівство змушений був примиритися з могутніми волинськими князями, однак не припинив плести проти них політичних інтриг. Однак Романовичі дізнавшись про це, зібрали сили і фактично приєднали усю його Белзську землю до Волинського князівства, тільки заступництво Мстислава, який звернувся до Данила з проханням:«пожалуй брата Олександра», зберегло його княжівство від включення до володінь Романовичів.

Зрозуміло, що злоба від таких дій у Олександра на двоюрідних братів не зменшилась і він скоро відомстив Данилу, оскільки останній не дуже довго по війні проживав у дружбі з Мстиславом, тому, що бояри боячись їхньої дружби постійно намагалися їх розсварювати. Причин, щоб розсварити Мстислава з Данилом було придостатньо, одна і ключова із них та, що права їх на Галич були одинакові: «Мстислав за допомогою усіх руських князів відібрав Галич у ворогів України-Русі і завоював собі немеркнучу славу, що давало йому законні права на Галич, оскільки окрім нього на Русі на такий подвиг ніхто не спромігся. Данило мав права на Галич, оскільки останній був вотчиною його батька Романа, він ще в дитинстві був посаджений на батьківський великокнязівський галицький стіл, галичане любили Данила, тому Данило постав для Мстислава як суперник, що намагався відібрати галицький стіл.

Знаючи таке суперництво між володарями Галичини і Волині бояри намагалися з усіх сил розсварити їх. Для більшого ефекту вони підключили до цього давнього недруга Романовичі белзського князя Олександра. Ситуація складувалася так, що постало питання про майбутнього наслідника по смерті Мстислава. Політична ситуація нестабільності з могутніми західними сусідами вимагала того, щоб таке складне питання безболісно було вирішене. Андрій II король угорський, хоча розгромлений був у Галичині однак не покидав надії знову розпочати війну за втрачений королівський трон свого сина, польський князь Лешко, теж з усіма своїми полками приєднався до союзу з Андрієм. В цей же час Андрій прислав до Мстислава свого посла, вельможу Яроша з погрозою, що якщо Мстислав не видасть сина, то він піде великою війною.

У своєму посланні Андрій II заявляв Мстиславу, щоби останній швидко прислав Мстиславу сина і усіх полонених, а якщо не захоче то ского побачить в Галичині багаточисельне непереможне військо угрів. Галицький володар Мстислав не перелякався залякування Андрія II і спокійно йому відповів, «що перемога залежить від бога, і що він Мстислав надіється на бога, що він з його допомогою надіється приборкати гордість угорського короля». Однак Мстислав добре знав, що поразка угрів і поляків під Галичем, полон Коломана і понесення союзниками військових і моральних втрат, стала важким лихоліттям в Польщі та Угорщині. Внасідок цієї безславної кампанії Угорщина і Польща втратили великі людські ресурси, які не могли так швидко востановитись. В цей же час, ця поразка стала приводом заворушень в самій Угорщині і Польщі. Сам Андрій II теж поніс великі втрати у власному війську під час єрусалимського військового походу, не мав можливості і могутньої військової сили воювати проти галицького володаря. Андрій II у 1221-1222 роках внаслідок наростання феодальної війни у власній країні був змушений був відійти від широкомасштабної наступальної політики на східні володіння від своєї дежави, оскільки був зайнятий боротьбою з власною знаттю, якій він у 1222 році змушував був надати широкі права закріплені «Золотою буллою», яка серйозно послабляла королівську владу в Угорщині. Усе це в подальшому, як видно із джерел не привело до активної наступальної політики і до росту військового потенціалу Угорської держави [132].

Другий сусід князя Мстислава галицького і союзник угорського короля Андрія II, краківський князь Лешко, теж не міг вести активної наступальної політики, оскільки в двох битвах на Волині і в Галичині поніс великі втрати. Допомагаючи своєму зятеві галицькому королю він зробив похід на Волинь, який дорого вартував польському князю. Союзні Данилу Романовичу литовські князі повністю спустошили краківське князівство, у зв’язку з чим папа Гонорій III у 1221 році звільнив князя Лешко від хрестового походу. Наслідком постійних нападів союзних Волині литовсьих князів було те, що Лешко краківський в 1222 році поспішно створив мир з Данилом Романовичем відмовившись при цьому від підтримки белзського князя Олександра Всеволодовича[133]. Таким чином лишившись союзника угорський король залишився з галицьким володарем один на один, князь краківський теж поспішив укласти мирний договір з Мстиславом.

До такого швидкого миру з усіма володарям України-Русі Лешка склонив його брат Конрад, князь мазовецький і куявський, володіння якого в першу чергу спустошувались союзниками українських володарів литовськими князями. Слід зауважити, що власне в цей час, закладається основа союзу майбутнього володаря України-Русі Данила з Литовською державою, який у подальшому приведе до утворення Україно-Литовської держави в XIV столітті. Слід відмітити, що в цей же час закладається союз волинського князя Данила з мазовцьким князем Конрадом, а це значить, що феодальна роздрібленість Польщі, як і сама феодальна війна в останній, враховувалась майдутнім володарем України-Русі Данилом, із неї він використовував відповідні дипломатичні вигоди.Власне такі політичні переміни дали можливість князю Данилу в 1223 році зробити спробу приєднати до своїх володінь Белзську землю, та тільки заступництво Мстислава, що не бажав посилення волинського князя, проводив традиційну політику галицьких феодалів, не дозволила Данилу повністю об'єднати усю Волинь, як базову основу, для подальшої боротьби за об'єднання України-Руси[134].

Внаслідок таких дій дораджений галицьким боярством, Мстислав порвав дружні з волинським князем і водночас заключив галицько-угорський договор, згідно якого «Андрій II назавжди припиняє війну з Україною-Руссю і відрікається від Галичини». Татіщевські літописні свідчення наголошують, що Андрій II за постійні напади на Галичину, відрікаючись від останньої, по мирному договору заплатив велику контрибуцію у розмірі 15 тисяч гривен срібла. Договір заключений українською державою і угорським королівством в 1221-1222 роках на завжди і припиняв втручання Угорщини у внутрішні справи України-Русі і таким чином встановлював добросусідство і вічний мир[135].

Заключення такого договору мало велике значення для України-Русі, він був заключений в той час, коли вперше у 1223 році у суміжні з українськими землями половецькі кочів'я прийшли моголо-татари. Галичани, волиняни, як зауважує галицький літописець, кожний з своїми князями активно взяли участь у поході проти монголо-татар і у битві з ними. І тільки феодальні неузгодження князів, не улаштування половецьких військ, привело до повної поразки у битві а Калці, що побудило монголо-татар до військового походу на Русь. Поразка Мстислава у битві на Калці відразу мала свої наслідки, які привели до послаблення його позицій в Галичині. Мстислав втратив у битві на Калці сво-

їх кращих військових соратників, замінити яких зразу було неможливо.

При таких умовах диктувати волю боярам, як він це робив раніше, стало неможливо, тому він все більше і більше ставав поступливішим перед боярською сваволею. Внаслідок поразки основним її виновником став волинський князь Данило, якого галицькі бояри звинуватили у зраді і навмисній втечі з поля битви. У зв'язку з цим у 1224 році антиволинська політика Мсислава Удатного стає більш суттєвішою і він відкрито виступає в союзі з белзським князем Олександром, з половецьким ханом Котяном, Володимиром Рюриковичем київським, проти волинського князя. Цьому наступу волинський князь противопоставив союз з польським князем Лешко краківським та мазовецьким князем Конрадом. Даний військовий конфлікт закінчився тим, що у нім у першу чергу постраждав найбільше його головний винуватець белзський князь Олександр. Мстислав воював якось вяло з неохотою, бояри з своїми полками запізнювалися до місця збору і не давали галицькому володарю швидко виступити єдиною силою, що дозволило Романовичам внаслідок швидкого удару сильно опустошити володіння белзського князя.

Озлоблений цим Олександр ще більше намагався розпалювати ворожнечу між Мстиславом і його зятем Данилом, говорячи останньому: «Зять твій хоче тебе убити». Про те як ми бачимо із сукупності джерел, волинський князь Данило з пошаною ставився до Мстислава, в усьому допомагав йому, що власне і тримало Мстислава непохитно на галицькому престолі. Однак за розпалюванням усієї цієї ворожнечі стояли великі майстри міжнародної інтриги, галицькі бояри, які з своїми планами зайшли так далеко, що ще при сидячому на галицькому троні Мстиславі уже підшукували собі володарів на трон по його смерті. Та реальний грунт і право на нього мав тільки один кандидат, волинський князь Данило, що очевидно і було причиною того, що Мстислав при зустрічі з останнім у місті Перемилі у 1225 році дав останньому мир, зрозумівши, що власне бояри являються джерелом роздору і помирився з зятем.

Внаслідок широкомасштабних переговорів у Мстислава відкрились очії він побачив, що усе облуддя висказане на Данила белзським князем Олександром і боярами суща неправда. Не дивлячись на відновлення приязні між Мстиславом та Данилом спокій в Україні однак не настав. Галицькі бояри були незадоволені умовами миру і відновленням дружніх стосунків Мстислава і Данила, що автоматично означало посилення позицій Мстислава в Галичині. Розуміючи, що рано чи пізно їхня інтрига буде ви-

крита, а самі вони покарані за крамолу, група бояр на чолі з боярином Жирославом затіяла в Галичині нову смуту. Жирослав спочатку потайки, а потім відкрито на боярській раді, розпустив чутки серед бояр, що нібито Мстислав іде у степ до свого тестя половецького хана Котяна, щоби домовитись і разом з ним перебити усіх галицьких бояр за їх крамоли та провини.

Бояри сполошились і повтікали усі в Перемишльську землю в Карпатські гори і звідтіля прислали послів до Мстислава прямо вказуючи на свідченя боярина Жирослава. Мстислав, який по перконанню літописця «і не думав зчинювати ніякого покарання бояр, послав до них духовника свого Тимофія завірити їх у брехливості Жирослава». Тимофій виконав доручення і привів назад усіх бояр, після чого Мстислав прогнав боярина Жирослава геть від свого двору. Жирослав, наголошував російський історик С.М.Соловьов був прогнаний, та товариші його залишились, і тому заколоти і смути у Галичині не вщухали[136].

Сам Жирослав прогнаний Мстиславом однак не перестав існувати і продовжувати інтриги. Як наголошував М.С.Грушевський, партія бояр на чолі з Жирославом після невеликого затишшя знову розпочала смуту в Україні-Русі, тому, що бажала усунути Мстислава з галицького престолу і запрошувала на нього сина покійного київського князя Мстислава Романовича, Із'яслава, що відіграв у майбутньому значну роль у феодальній війні в Україні-Русі. Характерно, що Жирослав, наголошував дослідник, утік власне до нього і з відтіля поширював чутки в Галичину про доброчинність Із'яслава[137].

Вигнання Жирослава, ще більше настроїло бояр проти Мстислава, проугорська партія бояр усе більше і більше склонялася до думки, що Мстислав таки бажав полонити бояр, та викриття його дій Жирославом заставило його на короткий час затаїти свій намір. Однак у них не було гаранії, що свій намір він не побажає повторити, і тому більшість із них почала склонятися до думки про повернення Коломана на галицький королівський трон. Як першим кроком до цього вони вирішили склонити Мстислава до широкомасштабних переговорів з угорським королем. У Мстислава не було вибору, до зятя Данила, який мав усі права на галицький престол, і якого любили галичани, він ставився вороже. В цей же час цю ворожнечу підігрівали бояри, які теж боялися властолюбивого Данила, тому не бажали його на трон після Мстислава.

Галицький трон за дорадою бояр по смерті останнього не повинен був дістатися ні законнома володарю галицькому королю Коломану, ні спадкоємцю батькової спащини волинському кня-

зю Данилу. Щоб назавжди припинити боротьбу за галицький стіл боярство дорадило Мстиславу вступити у переговори з угорським королем Андрієм II, видати свою дочку Марію за його молодшого сина королевича Андрія і таким чином забезпечити своїм онукам щасливе правіння Галичиною. Будучи, як виразився про Мстислава М. С. Грушевський, бездарним знаряддям в руках галицького боярства, Мстислав вступив в переговори з угорським королем[138]. Внаслідок широкомасштабних переговорів з угорським королем було вирішено, що по смерті Мстислава Галич буде переданий третьому сину угорського короля теж Андрію, одруженого на Мстиславовій дочці Марії. Згідно з умов договору ми бачимо, що Данило Романович зовсім не мав прав на Галичину.

Умови договору наголошують, що до того часу, допоки буде жити галицький володар Мстислав, ні угорський король ні його син Коломан не будуть вмішуватися у внутрішні справи Галичини. По смерті же Мстислава, новим королем галицьким повинен стати Андрій I, а королевою дочка Мстислава, Марія. Ця угода скріплювалась шлюбом королевича Андрія з дочкою Мстислава Марією. Тоді ж по заключенню угоди Андрій і Марія отримали в управління великий боярський центр Перемишь. У Ватіканському архіві зберігся документ, з якого довідуємось, що у 1222 році Мстислав володар Галичини, пообіцяв видати свою дочку Марію за молодшого сина угорського короля теж Андрія і заповісти останьому галицьке королівство[139]. Російський історик М.М.Карамзін вважав, що на такий поступок Мстислава штовхнули галицькі бояри, які бачачи цілеспрямовану політику Данила на приєднання Галичини, розуміли, що ставши володарем Галичини останній буде правити самовласно, як його батько Роман і боярам потрібно буде або цілком покоритися йому, або як за часів його батька зазнати репреій.

Якщо ж піти на розумний компроміс з угоським королівством і розбудовувати галицьку державу по західно-європейському зразку з угорським принцом на чолі, то це забезпечить боярам повну владу. Виразником такої політики був боярин Судислав. Особливий талант, знання державного життя західно-європейських держав, зокрема Угорщини, Польші, Чехії та Німеччини зробило його одним з найдовіренішив і найвпливовіших дорадників Мстислава. Судислав хоча зі зброєю виступав проти Мстислава і був полонений, однак знову зумів заслужити у Мстислава авторитет і повагу і приєднати Мстислава до своїх реформатоських ідей переводу Галичини на західно-європейске право[140].

За радою бояр, які не бажали собі у володарі самовладного руського князя, зокрема волинського князя Данила, Мстислав і пішов на альянс з угорським королем. Слід зауважити, що поразка на Калці була певною причиною уступчивості Мстилава боярству, вона послабила позиції Мстислава в Галичі водночас посилила позиції Данила на Волині, і була тим двигуном, що штовхнула Мстислава на союз з угорським королівством. У такому вирої подій бояри прямо заявили: «княже дай дочку свою обручену за королевича і дай йому Галич», цікава аргументація з приводу такої пропозиції:«якщо даси королевичу, то коли захочеш зможеш забрати від нього, а якщо даш Данилові, то вовік не буде твій Галич, бо галичани хочуть Данила»[141].

Як бачимо в усіх випадках при вирішенні такого важливого питання як передача престолу Мстислав хитався то в одну то в іншу сторону. Водночас ненавидячи галицьке боярство і немаючи засобів боротьби з ним він намагався приблизити до себе Данила, якого любив народ, та боячись народу більше ніж бояр і водночас не довіряючи Данилу він консолідувався з зрадливими галицькими вельможами, які будучи тайними союзниками Угорщини постійно дораджували йому, що «Данило хоче забрти від нього Галичину, як спадщину свого батька, а юний Андрій отримавши її не посміє ослухатися Мстислава і завше буде за це йому вдячний, а якщо і ослухається, то внього можна буде швидко її назад забрати». Мстислав будучи воїном, а не політиком прийняв дораду бояр, назвав угорського короля сватом і той потвердив його титул галицького короля і поклявся, що допоки володарює Мстислав Галичиною не буде вмішватися у внутрішні справи Галичини.

З обидвох сторін договір був утверджений клятвами Андрія та Мстислава. Та шлюб Андрія та Марії був відложений із-за малолітності наречених. Добиваючись Галичини для спадкоємців з угорського дому Андрій II негребував ніякими засобами. Совість у Андрія при заключенні договору з Мстиславом наголошував М. Н. Карамзін була у тяжкому становищі, адже жених щойно обручеий з мстиславною ще раніше був заручений з єдиною наслідницею вірменського престолу. Боячись, щоб така політична акція не була викрита угорський король вимагав, щоб папа Гонорій III скасувв це заручення. Однак папа Гонорій III відповідав Андрію II, «що Галицьке королівство не може належати його молодшому сину Андрію, оскільки належить його законнома володарю Коломану, зятю герцога польського Лешка, возведеного на галицький королівський трон апостольською владою». Папа наголошував, «що біда галицького короля Коло-

мана явище тимчасове і що не треба задля того, щоб знову включити Галицьке королівство в лоно католицьких держав створювати ще один шлюб, що потрібно почекати з остаточним вирішеням цього питання».

Однак Андрій II і в цьому питанні не послухався папи, він ловився за Галичину, як утопаючий за соломину, утративши надію військовим шляхом здобути Галицьке королівство він вирішив попробувати здобути його силою дипломатії. Узв'язку з цим він пішов на відчайдушний крок. Умова договору потребувала, щоби Андрій II визнав факт коронації Мстислава королівською короною Коломана і назвав свого сусіда галицького князя Мстислава королем. Визнавши Мстислава королем Галичини, втамувавши його самолюбство, Андрій II попрохав Мстислава потвердити, що по його смерті Галицьке королівство перейде його сину Андрію і дочці Мстислава Марії, які і заложать нову династію угорсько-руського королівського дому в Галичині. В знак потвердження угоди Мстислав передав молодому подружжю в утримання Перемишль[142].

Як побачимо у послідуючому, невірний політичний крок Мстислава привів до відновлення феодальної війни. Однак як свідчать джерела, що після отримання Перемишля королевич Андрій з 1225 по 1226 рік спокійно проживав у Перемишлі і в усьому був покірний Мстиславу. Доходи від Перемишльської землі були повністю у його розпорядженні, але гарнізон у Перемишлі стояв Мстиславів, який очолював тисяцький Юрій. Таке становище у Перемишлі обмежувало у певній мірі королевича і не відповідало умовам договору про передачу міста. Однак Мстислав розуміючи, що означало повністю віддати Перемишль королевичу де і до того ж була могутньою галицька проугорська боярська верхівка, вирішив укріпити присутність королевича могутнім військовим гарнізоном, адже повна передача міста королевичу означала його втрату. Таке становще у Перемишлі королевича і його союзників бояр обмежувало владу королевича, змусило останнього намовленим «улестливим боярином Семенком Чермним» утікати до батька в Угорщину, і прохати останього про об'явлення війни. Про що розповів Андрій своєму батьку нам невідомо, однак відомо що перемишльські феодали і всі бояри галицької землі, що концентрувалимся в Перемишлі були незадоволені правлінням Мстислава в Галичині.

Після приїзду Андрія в Буду угорський король Андрій II об'явив галицькому володарю Мстиславу війну. Слід зауважити, що доводи до проголошення війни були в усьому правомірні і об'єктивні, адже при перемишьському дворі королевича Андрія

збирались феодали в основному по тій чи іншій причині незадоволені Мстиславом, які однак не збиралися воювати проти нього, і по першому його зову ставали в лаву Мстислава, а не угорського війська. Власне вони невідомо по яким причинам переконували королевича Андрія, що після татарської поразки Мстислав не зможе оборонити від угрів Галичину і що один добре підготовлений похід його батька зможе добути для нього Андрія Галичину не очікуючи допоки помре Мстислав. У зв’язку з цим було вирішено негайно розпочати похід.

Отже зимою 1227 року угорський король Андрій II зібравши велике військо, а також полки галицьких бояр, зблизившись із ворогом Мстислава галицького смоленським князем Із'яславом Мстиславичом, який прислав своє військо з боярином Жирославом, виступив проти свого тестя, з яким нещодавно заключачив договір, галицького володаря Мстислава. Лешко краківський теж прислав поміч проти Мстислава, а слідом зібравши усі свої полки вибрався і сам. Об'єднане військо швидко зайняло Перемишль, який без бою здав тисяцький Юрій, також без бою було взято Звенигород. Зайнявши Звенигород король Андрій II вислав своє і польське військо під керівництвом каштеляна Пакослава на здобуття Галича, сам же король залишився у Звенигороді, бо угорські астрологи навіщували йому, « що як побачить Галич, то не бути йому живому, тому король вірячи астрологам не ризикнув сам виступити з військом». В цей же час угорські і польські війська швидким маршем наблизились до Галича з лівої сторони Дністра.

Мстислав не привикший уклонятися від битви виступив проти них ще з нестройними і слабонавченими полками і розташувався на правій стороні Дністра. Угорське військо не маючи змоги переправитися через ріку через наводнення до міста стало насміхатися над ще не добре ненавченими і ще не добре улаштованими мстиславовими полками, та оскільки повноводна ріка стала перепоною для битви, то угорсько-польські війська змушені були повернутися до головного королівського стану під Звенигород. Зрозумівши, що за таких обставин Галича не взяти, угорський король направив свій похід до Тереболя. Завоювавши це славне місто, що контролювало Дністро-Дунайське пониззя, він направив свій похід до Тихомля і теж заволодів ним.

Опісля з усією своєю силою він направився до Кременця. Взявши в облогу місто угорський король почав регулярно його штурмувати, однак часті штурми міста закінчилися повною поразкою для наступаючих. Втративши багато війська під стінами Кеменця і зрозумівши що йому його не завоювати він повернув

назад в Галичину у свій попередній стан під Звенигород. В цей же час виступив із Галича Мстислав на щойно зазнавших під стінами Кременця неприятелів. Щоб затримати швидке просування останнього і як слід підготуватися до бою, угорський король вислав проти нього добірний рицарський полк. Дуже швидко військо Мстислава і угорські рицарі знайшли одні одних, між ними зав'язалась кровопролитна битва, у якій новонабране мстиславове військо наголову розгромило добірний полк угорських рицарів.

Про жорстокість битви може говорити той факт, що у ньому загинув сам угорський полководець воєвода Мартиниш. Мстиславова перемога над добірним рицарським військом дала зразу йому військову і моральну перевагу, що дало йому можливість відправити боярина Судислава до волинського князя Данила з пропозицією спільного ведення війни проти угрів. «Не відступай від мене», і благородний як і мужній Данило завірив тестя у вірності: «маю правду всерці своїм». В цей же час усе мстиславове військо перейшло від оборони в наступ. Поразка добірного угорського війська породила великий страх у всьому угоському війську, в зв’язку з цим король швидко покинув свій табір і поспішив до Угорщини. Король від страху і боязні, як зауважує літописець «втратив тверезий глузд із землі швидко тією ж дорогою, що і прийшов знову поспішив на Перемишль».

В цей же час Мстислав слідував за ним, на шляху до Городка до нього приєдналися волинські князі Данило і Василько з волинськими полками. Усі князі настоювали на тому, щоби продовжувати погоню за королем угорським, та боярин Судислав, тайний союзник угорського володаря, маючи любов до держаного устрою угорської держави, відмовив усіх від переслідування Андрія II, що дало можливість королю угрів з рештками війська, яке громилось по дорозі галицьким населення, вийти з Галичини. Такий безборонний вихід однак не вирішував питання невтручання угрів у вутрішні справи Галичини, що видно із послідуючих літописних свідчень. У той час коли розгромлений король повертався до угорських кордонів на театрі війни з'явились два його союзники з заходу краківський князь Лешко і з північного-сходу смоленський князь Із'яслав Володимирович на службі у якого перебувв бунтівний галицький боярин Жирослав. Невідомо однак, наголошував Д.Зубрицький, чому смоленський князь став союзником угорського короля, адже він звичайно не міг надіятися, що засяде з ласки останнього на галицькому престолі, який так сильно притягував до себе угорського короля. Невідомо які переговори провели між собою Андрій II і Із'яслав

Володимирович, очевидно, що Андрій II пообіцяв йому галицький стіл, тільки за таких умов можна зрозуміти чому Із'яслав і у подальшому вирішив підтримувти короля і задля продовження боротьби пішов з ним в Угорщину[143].

Таким чином Мстислав отримавши перемогу над добірним угорським військом, зумів відбити ще одну підготовлену галицькими боярами угорську інтервенцію. Однак сама перемога не дала Мстиславу переваги над боярством. Зразу по угорській інтервенції він опинився в дуже складній політичній ситуації. З однієї сторони угорський король утікший за гори, знову починав готуватися до інтервенції, з другої сторони польські і волинські князі теж були вороги Мстислава, а якщо взяти ще до уваги і крамольних галицьких бояр, то зрозуміло стає, що Мстислав опирався тільки на свій талант полководця і на віддану йому дружину. Практика ходу подій показувала Мстиславу, що ні одній із сторін не можна було довіряти.

В свій час обманутий князем белзським Олександром, розсварений з князями волинськими, польськими, Мстислав не бачив реальної політичної сили на яку він міг би опертися. Часті розсвари з галицькими боярами, війни з угорським королівством так засмучували Мстислава, що він не знав, як йому припинити чвари задля спокою Галичини. Він задля спокою в землі йшов на всякі найнеймовірніші компроміси з боярами, з сусідніми володарями, однак чвари продовжувались. Він пішов на те, що віддав зятеві Перемишль заповів принцу з угорського королівського дому Галицьке королівство, усі боярські домагання, однак миру не сталося. Що не влаштовувалобоярську олігархію,він не міг зрозуміти, оскільки вона знову і знову розпалювала феодальну усобицю, губила Галичину іноземною інтервенцією. У Мстислава залишався ще один вихід для вирішення питання, це покарання бояр, однак для вирішення питання шляхом знищення частини боярства у нього не вистарчало сил. Кращі військові сили, його соратники, його однодумці на яких він опирався погинули в битві на Калці. Мстислав не був політиком, Мстислав був полководцем, він умів перемагати в битвах, запалювати власною звитягою воїнів на бій, та коли починались які небудь широкомасштабні переговори то майже усі тонкощі їх ведення Мстислав узгоджував з боярами, які не завжди намагалися вирішити ті чи інші питання у користь свого володаря.

Як засвідчують джерела, бояри завжди проводили переговори так, що вони не посилювали становище Мстислава, а тільки послаблювали. Виразником такої політичної лінії боярства був боярин Судислав. Ведучи так політичний курс, слушно зауважує

російський дослідник Д.М.Александров, галицькі бояри мали певні розрахунк, згідно яких вони хотіли бачити Мстислава, як формального володаря, а на самому ділі правити самостійно. При усьому намаганні обмежити владу Мстислава внаслідок спровадження в Галичину іноземної інтервенції їм це зробити по суті ні разу не вдалося. Аналізуючи історичні джерела можна прийти до висновку, що на протязі усього часу володарювання Мстиславом Галичиною бояри були у нього немов закладники, творячи крамолу і не отримуючи за це покарання, що лякало їх і підштовхувало до ще нової крамоли[144].

Така поведінка бояр нам стає зрозумілою, якщо ми розглянем становище аналогічного класу феодалів в угорській державі. У 1222 році ослаблена зовнішньо-політичними невдачами угорська держава притерпає певне державне реформування, яке привело не до зміцнення королівської влади, а до її обмеження. Після довгої боротьби зі знаттю угорський король був змушений надати великим земельним магнатам великі права, які затверджувалися привілейним документом, так званою «Золотою буллою», основні положення якої поширювалися і на галицьких бояр. Поширюючи привілеї «Золотої булли» на галицьких бояр угорський король тим самим втягував їх в орбіту західноєвропейської системи державності і права і тим самим міг завжди розраховувати на його підтримку. Попавши внаслідок невдалої військової кампанії у Галичині у тяжке становище, король Андрій II зразу ж звернувся за допомогою до бояр, і вони не відмовили йому.

Більшість бояр давно уже сиділо на угорському феодальному праві, тайно підтримувало угорського короля. Тому коли король угрів був повністю розгромлений і його військо могло бути остаточно знищене бояри і зараз вирятуали його із такого небезпечного становища. Голова боярської думи Судислав дипломатично натиснув на Мстислава і той припинив переслідування угорського війська. Галицькі бояри, як вірно нам наголошує М. Ф. Котляр, з усією силою свого неабиякого надхнення і таланту яскраво розпалюють низку боярських інтриг проти Мстислава і Данила, при цьому завжди залишаючись вірними західноєвропейським нормам феодального права, а також постулатам «Золотої булли», яка затверджувала виключно їх управління Галичиною[145].

Що стосується самої «Золотої булли», то науковець XIX століття К.Маркс вірно вважав, що вона не приділяла уваги ні міщанам ні селянам, а тільки знаті, у зв’язку з чим її пільгами користувалася угорська, а отже і галицька знать, яка будувала своє

панування на експлуатації цих класів[146]. Сама внутрішня слабкість королівської влади в Угорщині давала можливість галицькій знаті орієнтуватися на Угорщину, де при номінальному політичному васалітеті бояри забезпечували собі повну владу в Галичині. Отже зрозумілим стає, як вірно наголошувв М.С.Грушевський, коли король угрів опинився в скрутному становищі його виратував галицький боярин Судислав, який умів не тільки відхилити переслідування короля, але й вплинути на Мстислава так, що не дивлячись на нелояльність до Мстислава королевича Андрія, останній таки заповів йому Галичину.

Яким чином Судиславу так вдалося ошукати Мстислава ми не знаємо, однак Мстислав дійсно відкинув думку віддати Галичину волинському князю Данилу і розпочав у котре уже переговори з угорським королем. По повному розгромі угорської армії, ця пропозиція, наголошував М.С.Грушевський, була чистою нахідкою для угорського короля. Випадок дуже цікавий, оскільки руський володар повинен був добровільно віддавати свої володіння переможеному неоднократно противникові. Така ситуація могла статися за таких умов, коли позиція Мстислава повинна була б у Галичині настільки ослабнути, що пихаті бояри мали можливість уже відкрито продиктувати Мстиславу свої умови: «Княже видай свою дочку заміж заручену за королевича і дай йому Галич, не можеш бо держати, а бояри не хочуть тебе».

Усіх перипетій політичних нюансів, які проходили в Галичині ми знаємо, однак ясно, бояри робили ставку на угорського короля і тільки полководський талант Мстислава, не дозволяв утвердитись їхнім стремлінням. Мстислав не бачив за славою своїх перемог своє політичне банкротство в управлінні Галичиною[147]. Із цього свідчення, вірно наголошував радянський дослідник В. Т. Пашуто, ми бачимо кому реально належала влада в Галичині. Характерно, що і аргументація приведена боярами це яскраво підкреслює: «якщо даси королевичу, то коли захочеш зможеш забрати від нього, а якщо даси Данилові, то вовік не буде твій Галич, галичане же хотять Данила»[148].

Поведінку бояр і їх вплив на галицького володаря Мстислава ще підмітив галицький літописець, який називав боярських олігархів «каїнами за такі доради». Він Мстислав, наголошує літописець, «не хотів давати Галич королевичу, а найбільше хотів дати місто Данилові, але Гліб Зеремійович, великий галицький боярин і Судислав заборонили йому передавати Галич Данилу», кажучи: «якщо даси королевичу, то коли захочеш зможеш забрати, а якщо даси Данилові, то навіки втратиш Галич». Сталася, як наголошував М. Ф. Котляр, ще одна нечувана подія в історії

України-Русі, Мстислав непереможний володар Галицької Русі під тиском бояр віддав Галичину тільки но розбитому ворогові, сам своїми власними руками посадив королевича на галицький королівький престол, проголосив його королем Галичини, а сам покинув Галичину, як немов би не маючи до неї більше ніяких відносин відійшовши в Пониззя чи свій облюбований Торчиськ[149]. Отже, як свідчать джерела, Мстислав за радою бояр знову відновив відносини з угорським королем Андрієм II, знову заключив з ним договір, тільки умовою договору були більш ганебніші умови ніж за договором першого разу. За умовою першого договору Мстислав заручав свою дочку Марію з королевичем Андієм і надавав останньому до своєї смерті Перемишль, і тільки після смерті Мстислава, до цього часу ніхто не мав право вмішуватися у внутрішні справи Галичини, королевич Андрій повинен був посісти галицький королівський престол після смерті Мстислава.

Нова угода між Мстиславом і угорським королем Андрієм II заключалася в тому, що весілля між угорським королевичем Андрієм і Мстиславною Марією відбувався зараз, але водночас Мстислав після весілля повинен був передати Галич королевичу Андрію, з процедурою коронації його на галицького короля. Мстислав і Андрій згідно з заключеного договору у 1227 році разом посаджували Андрія і Марію на галицький королівський престол і проголошували останніх королем і корлевою. Мстислав віддаючи Галичину, як віно за дочкою, однак залишав за собою Пониззя (Поділля) з усіми його Дністро-Дунайськими територіями, переносив свою резиденцію в Кам'янець (Подільський) і залишався впливовим володарем як в Галичині так і в Київщині де володів Торчевськом.

Такий широкий жест Мстислава не міг відбутися без широкомасштабних політичних інтриг галицького боярства. Задамо собі запитання, як сталося так, що галицька боярська дума всупереч торгово-ремісничій знаті, народу, а тобто усіх верств галицького суспільства могла піти натакий крок, як прийняття всуперч власній волі до себе на престол угорського королевича. Ситуацію тут очевидно слід розглядати глибше ніж прості політичні амбіції угорських володарів. Слід зауважити, що в середині XIII століття уся торгово-реміснича знать Галичини була орієнтована на багаті центрально і західно-європейські ринки у першу чергу Угорщини і Польщі, не стабільні відносини з угорським королівством і польськими князівствами однозначно закривали дорогу галицьким купцям дорогу на ці ринки. В таких умовах торово-реміснича знать терпіла значні збитки, і в першу чер-

гу галицькі ремісники, хлібороби, які за свої товари отримували золото і срібло на західно-європейських ринках.

Нестабільна ситуація зменшувала товарний і грошовий обмін Галичини з країнами Центральної Європи. Угорський номінальний протекторат, чи навіть угорський принц на галицькому престолі автоматично включав Галичину в економічну і політичну систему з західно-європейською торгово-ремісничого світу, де Угорщина, як союзна транзітна держава, давала можливість безмитно перевозити товари в Західну Європу, що давало можливість боярам збагачуватися, неплатячи через проїзд Угорщини мито, по різних видах торгівлі. Власне такі умови для галицького боярства створювали угорські королі вразі політичного протекторату Угорщини над Галичиною. Зміна стосунків у політичних відносинах автоматично ускладнювала торгово-економічні взаємини Галичини. Розглядаючи під таким кутом зору політичні і економічні процеси в Галичині Д. Зубрицький, частково відповідає на запитання, що заставляло усіх галицьких бояр, торгово-ремісничу знать і навіть смердів-хліборобів триматися угорського напрямку.

Угорський королевич Андрій ставши галицьким королем з волі бояр дав їм ще більші матеріальні і моральні переваги, які вони ніколи при руських князях не мали і не могли ніколи мати, усі торгові операці з різними країнами вони проводили самі, від чого надмірно збагачувалися, що уже за будь-яких умов не могло відірвати їх від багатого угорського, австрійського чи чеського ринків[150]. Мстислав не міг зрозуміти, що крах його правління криється власне у цих причинах, а коли зрозумів то зразу передав правління Галичиною угорському королевичу Андрію. Однак як свідчать джерела, Мстислав хоча і передав Галичину зятю Андрію, однак залишив в своєму управлінні другу дуже важливу торгівельну магістраль Пониззя, що давало йому можливість збагачуватися від дністровсько-дунайської торгівлі і залишатися одним із наймогутніших володарів староукраїнської держави й вирішувати усі суперечливі питання, що виникали між князями.

Можна сказати, що по смерті Романа, особливо в останніх роках свого життя, Мстислав був реальним авторитетом у староукраїнській державі, що видно із слідуючих фактів. Галицькі бояри розглядають королевича Андрія, як васала Мстислава, у якого Мстислав у любий момент може за непослух забрати Галич. Данило князь волинський посилає свого знаменитого боярина Дем'яна просити допомоги у Мстислава уладнати питання відносно земельних володінь навколо Чорторийська. Великий і

удатний володар України-Русі навіть по від'їзді з Галича, був оточений усіми галицькими боярами. З ним до кінця його життя були Гліб Зеремійович і знаменитий Судислав, простому князяві вони б не служили, а отже можна сказати, що Мстислав виконував функії, які виконували в староукраїнській державі великі князі, що видно із факту, що навіть по від'їзді Мстислава в Торчиськ Данило зберіг покірність і вірність Мстиславу і за часу його життя не висував притензії на Галичину. З його сторони не було ніякого незадоволення.

Мстислав бачачи це заявляв, « що жалкує, що передав Галичину іноплеменникові», яку бажав перед смертю відібрати, щоб передати її Данилові: «Сину, завинив я перд тобою, не давши тобі Галича, а віддавши іноплеменнику, це мене Судислав здурив, але коли буде на те божа воля я ще виберуся походом, візьму половців, а ти з своїми полками підем, ти візьмеш собі Галич, а я Пониззя». Мстислав, наголошував М. С. Грушевський дійсно міг робити такі плани, але їм не судилося сповнитись. Через кілька місяців по своїм переході до Торчиська Мстислав намагався знову зібрати війська і знову піти походом на Галич, але раптово захворів, і перед смертю повелівши себе постригти в схиму і у 1228 році помер. Галицький літописець наголошує, «що він перед смертю бажав бачити Данила, щоб поручити його опіці синів своїх і майно своє, бо мав до нього любов велику в серці своїм, та Гліб Зеремійович, один із великих галицьких бояринів, що був ключовою фігурою при дворі Мстислава не сповнив його бажання навмисно».

Отже смерть Мстислава, мала свій певний резонанс у історії староукраїнської держави. Допоки жив Мстислав, князь волинський Данило не домагався Галичини у королевича, у цьому питанні він займав вичікувальну позицію підкоряючись Мстиславу як тестю чи наймогутнішому з князів в Україні-Русі. Навіть досить часті нарікання, Данила не виводили його з рівноваги. У Данила в цей час, наголошував М. С. Грушевський, були внутрішньо волинські справи, він зміцнював своє становище, реорганізовував військо. В цей же час у 1225 році помер давній приятель Данила, Мстислав Німий і перед смертю поручив свого сина Івана і свої волості Данилу. Окрім Пересопниці він володів і Луцьком. Таким чином у момент смерті Мстислава романовичам уже належава уся Волинь з усіми забужськими землями, окрім князівства белзського, яке тілики було союзне у цей час до Романовичів[151].

Таким чином, ми бачимо, що на початку 30-х років, на політичну арену в Україні-Русі починає виходити Волинське князів-

ство. Порушувався баланс сил, який утвердився за часу правління Мстислава, характерно, що влада Мстислава утримувалася на союзі київського, чернігівського і галицького князівств, до якого прилучалось і волинське князівство. По смерті Мстислава київський князь Володимир Рюрикович і чернігівський князь Михайло були в союзі з галицьким королем Андрієм і його, як виразився М.С.Грушевський, майордомом Судиславом. З цією лігою із-за своєї пів-отчини Галича Данило вступив у рішучу боротьбу. Такому швидкому вивищенню Волині очевидно сприяла загибель у 1227 році могутнього князя Лешка краківського, який мав сильний вплив на Волинь і на певному проміжку часу навіть був його сюзереном, опікуном малолітніх Романовичів. Подальший хід історичних подій показує, що союз Волині з Малою Польщею і її князем Лешко проти королівства галицького, князівства краківського, київського і чернігівського, утворився не зразу, що цьому утворенню сприяв раніший союз Волині з Литвою.

Укріпленням цього союзу очевидно послужило укріплення дружби волинського князя з Святополком поморським, союз з яким був закріплений шлюбом Святополка з сестрою Данила Солмією[152]. Зрозуміло, що при таких умовах мазовецький князь Конрад маючи у сусідстві могутнє сусіднє Волинське князівство і союзне йому Поморське, а також союзну, готову за будь яких умов напасти на Польщу, Литву, повинен був шукати дружби у могутнього волинського князя. Характерно, що до союзу з Волинню мазовецького князя штовхали і особисті зв’язки, адже він був сином руської княжни Олени, дочки київського князя Ростислава і чоловіком княжни Агафії, дочки Святослава Ігоревича, повішеного галицькими боярами. Отже після смерті Лешка в Польщі загострилась боротьба за великокнязівський краківський стіл, у цій боротьбі союз Мазовії з Волинню ще більше укріпився[153].

Це дало можливість Конраду мазовецькому заявити свої права на великокнязівський краківський стіл, що зумовило волинського князя організуати поміч Конраду для великигопоходу на Краків. Наслідком війни, яка закінчилась 1230-1234 роках, Конрад мазовецький став великим князем краківським, хоча пізніше у 1234 році Конрад признав права Болеслава Стидливого на Краків. Без сумніву, наголошував В. Т. Пашуто, що цей похід на довго забезпечив волинському князю союз з Мазовією. Вернувшись з польського походу князь Данило почав підготовку для боротьби за Галич. Такі широкомасштабні політичні союзи, які Данило Романович заключив були вкрай потрібні, оскільки після

смерті Мстислава, Данило Романович залишився віч на віч з багаточисельними ворогами, які оточували його з усіх сторін: в Галичині сидів королевисч з угорської династії і неприязні бояри, в Пінську князь Ростислав озлоблений на Данила за те, що той відібрав у нього Чорторийськ і полонив його синів, в Києві, Володимир Рюрикович, що наслідував злобу батька свого до Романа великого, і сини його теж розвивали цю ненависть. Князі чернігівські не хотіли також забувати права свої на Галич, їх образи за повішення родичів теж жадали помсти.

Усі ці князі вороже ставилися до Данила по одній причині, боялися могутності молодого волинського князя. Вони прекрасно розуміли, що скоро Данило стане на шлях свого батька, який приведе до консолідації України-Русі в одне державне тіло. На частих з'їздах князі не переставали скаржитися на Данила і даремно митрополит Кирило намагався зупинити нову феодальну війну в Україні-Русі. Ростислав пінський непереставав наговорювати на Данила і зобов'язувати князів усіх земель України-Русі до військового походу проти Данила. До його голосу прислухався і київський князь Володимир, який теж згадав свою образу на Данила: «Батько Данила постриг мойого» - і почав збирати військо. Володимир підняв половецького хана Котяна і всіх половців, Михайла чернігівського із такою силою взяв в облогу Кам'янець. У поході прийняли участь куряни, піняни, новгородці, туровці.

Данило бачив, що не можна встояти проти такої сили, тим паче, що західний сусід галицький король Андрій і його канцлер великий боярин Судислав і усі галицькі бояри і угорські воєводи були в союзі з київським князем. Він використавши весь свій хист дипломата і розпочав широкомасштабні переговори з метою роз'єднати союзників, що вдалося йому відносно половецького хана Котяна, до якого Данило через свого посла так звернувся: «Отче відверни цю війну і прийми мене з любов'ю до себе». Наслідком таких пареговорів було те, що половецький хан Котян відійшов від союзників і опустошивши Галицьку землю, одного із ворогів Данила, відійшов у степи. Решта союзників не зумівши взяти Кам'янець теж припинила військову кампанію і повернулась до своїх володінь.

В цей же час Данило Романович отримав підмогу з Польщі від князя Конрада мазовецького, почав сам наступальний похід проти київського та чернігівського князів, та на дорозі йому зустрілись посли від київського та чернігівського князів, з якими він тут же заключив мирний договір[154].Умови договору нам невідомі, але очевидно вони були вигідні для Данила, оскільки,

як ми наголошували вище, Данило у майбутньому міг без боязні, що на нього ударять зі сходу, брати участь у війні в Польщі, і готовитися для боротьби за Галич. В Галичі, тоді оточений угорською знаттю і боярами королював Андрій І.

Влада його згідно джерел була дуже обмежена, усім заправляли бояри, зокрема, як наголошують джерела, велиий боярин Судислав. Однак боярське правління було тягосне для для народу, хоча фактів ми не маємо ніяких, окрім тих, що народ бажав руського князя. За таких умов, наголошував М.С.Грушевський, Данило міг без будь-якого угризання совісті простягнути руки по свою пів-отчтну Галичину. І дійсно на початку 1230 року, Данило Романович, заключивши договори з київськими та чернігівськими князями, уклавши союзний договір з польським князем розпочав боротьбу за Галич, яка продовжувалась 15 років і закінчилася фінальною перемогою Данила у Ярославській битві. Боротьба ця розпочалась зовсім несподівано, коли по польськім поході Данило пребував в Угровську, а брат його Василько поїхав гостувати на весілля до Суздаля, власне тоді до Данила поспіли посли від галицької громади, які запрошували його на галицький королівський престол.

Обставини були для походу на Галич дуже сприятливими. В цей час управляючий Галичиною великий боярин Судислав з усім галицьким військом пішов у похід на Пониззя, король же Андрій у Галичі залишився зовсім беззахисним, а це значило, що Данило мав шанс швидко зайняти Галич[155]. Перше ніж описувати нове злучення Данилом Романовичем складових частин стародавньої України-Русі, охарактеризуємо загальну політичну ситуацію по смерті одного з найавторитетнішиш полководців і князів, Мстислава галицького. У останні роки Мстислав, хоча вважався одним з найавторитетніших і впливових у політичному розумінні володарів, однак своєю діяльністю не зумів привести староукраїнську державу до єдності. Є усі підстави вважати, що він виходячи з реалії феодальної роздробленості і не намагався це робити, навпаки внаслідок власних політичних амбіцій зробив великий політичний проступок, віддав Галицьке князівство в управління угорським володарям, внаслідок чого Галичина була перетворена в окреме європейське королівство, у ній володарював не український князь, а угорський королевич, який прийнявши титул короля Галичини і вважав себе уже цілком незалежним володарем не зв’язаним з великокнязівською верховною українською державою владою.

Підсилений місцевим боярством він зразу займає вороже становище до України-Русі, робить агресії на ключові її терито-

рії з метою не допустити їх об'єднання. Розуміючи усю складність свого положення в об'єднавчому процесі староукраїнської держави, Данило Романович ставить собі завдання оволодіння Галичиною на яку він мав законні права. Об'єднання двох складових частин Галицького і Волинського князівства, повинно було бути першим кроком на шляху об'єднання староукраїнської держави. Попробуємо реконструювати наше світобачення по скупих уривках часто суперечливих звістках джерел. Із них ми бачимо, що найголовніше завдання Данила було зібрати батьківську спадщину. Данило Романович був нащадок Мономаха, а мономаховичі завжди вважали себе нащадками і єдиними володарям стародавньої України-Русі. Його батько Роман, відзначають джерела, що володів Галичем, Володимиром і Києвом і був «царем в усій Руській землі», « ревно наслідував традицію державності свого діда Володимира Мономаха, що пив воду золотим шоломом із Дону». Ці свідчення дають нам право наголошувати, що своїми першими кроками самостійної державної політики майбутній король Укараїни-Русі дотримувався традиційної політики збирання українських князівств в одне державне тіло.

У політичних стремліннях Данила явно проглядаються прагнення об'єднати усі українські князівства в одну державу. Це проглядається із свідчень джерел, коли Данило з усім напруженням сил боровся за Галичину, практично повторюючи політичні стремління свого батька, від якого Данило успадкував зеніт слави державного життя староукраїнської держави. Добре було б зрозуміти які мотиви рухали Данилом у об’єднавчому процесі України-Русі. Безумовно, що умови родинного виховання мономаховича, довге проживання в Угорщині, де його уже дитиною готували на угорський трон, втрата великиокнязівського галицького стола, усе це посилювало амбіції майбутнього володаря. З малечку його навчали, як потрібно повелівати єдиним і могутнім угорським королівством, підтримувати його єдність, і вирісши він зрозумів причину і необхідність такої майбутності для України-Русі. Україна-Русь часів початку об'єднавчого процесу Данила була феодально роздробленою державою, розділеною на десятки великих і малих княжінь, володарі яких безперервно воювали оден з одним зазіхаючи на землі та майно сусідів. Передові сучасники відчували згубність такої політики для України-Русі в серцях українців навіть у найгірші роки роз'єднання староукаїнської держави, жила і ніколи не вмирала ідея єдності українскої держави.

В давньоукраїнській літературі ідеал князя-воїна невід'ємний від ідеї патріотизму. Згідно літописних свідчень Руська земля, Русь-Україна завжди розлядалась як єдине ціле. Отже з літописних свідчень ми яскраво бачимо пагубність феодальної війни в Україні-Русі. Літописці хочуть бачити свою батьківщину могутньою і об'єднаною, здатною захиститись від ворогів шляхом припинення внутрішніх феодальних усобиць. Бажання народу у перших десятиліттях XIII століття, наголошує М. Ф. Котляр, було зберегти політичну єдність українських земель у той час, коли феодальна роздробленіст мов іржа роз'їдала квітучу, багату і культурну Україну-Русь[156].

Отже згідно свідчень літописців, можна сказати, що Данило Романович своїм початковим збиранням України-Русі, висловлював загально-народні інтереси. Його заклики до єдності староукраїнської держави диктувалися розуміннями воєнної та політичної необхідності, підтримувалися громадською думкою загальноукраїнським переконанням у спорідненості усіх українських княжінь від Карпат до Дніпра та Дону. Ідея єдності староукраїнської держави і народу була провідною у письмових пам'ятках у час початку злучення Данилом староукраїнської держави, у час коли над Україною-Руссю лютувала хуртовина феодальної роздрібленості та феодальної війни. Будучи людьми свого часу літописці усіх земель у своїй творчості закликали до консолідації України-Русі перед іноземною загрозою, служили ідалом сильної великокнязівської влади, здатної приборкати міжкнязівські чвари і боярські інтриги, захистити Україну-Русь від зовнішнього ворога.

Через усе українське літописання XIII століття пронизана думка необхідності могутності великокнязівської влади, як носія законності й порядку в державі. З цього короткого аналізу подій мозжна уявити собі суспільно-політичний уклад староукраїнського суспільства у час його початкового об'єднання Данилом Романвичем. Як розумна та освічена людина, він прекрасно розумів, що без добре організованої військової сили, не можна собі дозволити таку об'єднавчу боротьбу. Літописець вдалі спроби об’єднавчої кампанії Данила пояснював тим, що у останнього були усі його бояри, та бояри його батька Романа, що полегшувало справу. У зв’язку з цим йому швидко удалося організути піше військо, яке мало значно зміцнити боєздатність збройних сил, адже кінна дружина була нечисленою навіть у великих князів, рідко перевищувала тисячу воїнів. Данило Романович розумів, що рішучу перевагу в об'єднавчій політиці можуть надати йому народні ополчення, які внаслідок довготривалого навчання

будуть перетворені на регулярне військо. Такі ополчення Данило Романович, згідно свідчнь джерел, формує з городян за допомогою відданих йому «мужів гардських», міської верхівки, яка вбачала у сильній великокнязівській владі захист від утисків великих і малих феодалів і тому підтримувала об’єднавчу політику князя Данила.

Сам князь Данило у боротьбі з великими українськими феодалами за об'єднання України-Русі змушений був опиратися на торгово-ремісничу знать галицьких, волинських, і київських міст. Як зауважував науковець XIX століія Ф.Енгельс: «спиратися на міську людність було типовим явищем для європейських королів проти феодальної сваволі за централізацію держави. В усій цій загальній плутанині королівська влада була прогресивнішим елементом. Вона була представницею ладу в безладді на противагу децинтралізуючим державу силам. Усі революційні елементи, які утворилися під поверхнею феодалізму, тяготіли до королівської влади, так само, як королівська влада тяготіла до них. Союз королівської влади і бюргегства бере свій початок у X столітті, і допомагає останній здобути остаточну перемогу над феодальними олігархами». Під таким кутом зору в контексті західно-європеської структури українського суспільства слід розглядати боротьбу Романа великого, а потім його сина короля Данила, проти боярської опозиції в Україні-Русі. Історично, наголошував М.Ф.Котляр, ця боротьба була прогресивною бо вела до зміцнення держави, підвищення її обороноздатності та економічного потенціалу, йшла на користь розвиткові продуктивних сил на усіх теренах стародавньої України-Русі[157].

Міжнародна ситуація сприяла намірам Данила Романовича в об'єднавчих процесах староукраїнської держави. У листопаді 1227 року загинув її давній ворог краківський князь Лешко і тому довга боротьба у Польщі за великокнязівський краківський стіл між малопольськими та великопольськими князями надовго відвернула їх увагу від України-Русі. Така блискавична зміна ситуації примусила Данила Романовича до рішучих дій. Тільки но Данило Романович повернувся з польського походу, як до нього прибули посланці від громадськості Галича, з пропозицією посісти галицький королівський стіл. Оскільки Судислав пішов з усім військом на Пониззя, а королевич Андрій залишився в Галичі з невеликою залогою, то Данилу було запропоновано прийти до Галича якомога швидше. Князь Данило швидко зібравши воїнів негайно виступив в похід і через три дня був уже під Галичем. В цей же час воєводу Мирослава він відправив проти Судислава у Пониззя, щоби затримати останнього допоки Дани-

ло буде штурмувати Галич. Воєвода Мирослав зустрівшись у Пониззі з Судиславом у битві розгромив його військо, що облегшувало просування Данила під Галич.

Однак захопити йому зразу Галич йому не вдалося, угорська залога дізнавшись про бої в Пониззі швидко зачинила місто і почала готувати його до оборони, тому взяте було тільки передгороддя де знаходився замок і двір Судислава. Багатий маєток Судислава потряс уяву літописця, який із здивуванням записав:«Скільки там було вина і овочів і корму і списів і стріл, аж чудно було бачити»[158]. Усе це багатство було розграбоване дружиною Данила. Дізнавшись про це Судислав у ночі з рештою свого війська пробився в Галич. Щоб утримати місто від наступу Данила була створена боярська рада, яка вислухавши боярина Семюнка, як наголошує літописець, «подібного до лисиці своєю червоністю, який запропонував запалити міст перед наступаючим полками Данила». Міст було запалено, але він тільки надгорів і не спалився повністю, що дало можливість Даниловому війську переправитися через Дністер.

В цей же час проти королевича Андрія та Судислава піднялася уся Галицька земля, як зауважує літописець «від Бібрки до Ушиці та Прута», тобто усе Пониззя, де воєвода Мирослав розгромив Судислава. Позитивну роль зіграли і ті події, що від табору королевича Андрія відлучилась і перейшла на сторону Данила більша частина галицького боярства начолі з Володиславом Юрійовичем. Боязнь за своє майно, міста і села, якими вони володіли, шатке політичне положення короля Андрія в Галичі, ось що заставило бояр поміняти володаря[159]. За таких обставин, коли уся Галицька земля повстала проти свого короля, останньому не було надії утриматися в Галичі і Андрій капітулював. Данило вирішив його із рицарського милосердя, як наголошує літописець, «пам'ятаючи ласку до нього угорського короля Андрія, його батька, відпустити останнього до батька в Угорщину». Угорські прихильники, як боярство, так і торгово-реміснича знать відступили від свого короля, та тільки великий боярин Судислав залишився вірний Андрієві і вирішив з останнім відійти в Угорщину.

Відношення горожан до Судислава було однозначне, вони проводжали боярина кидаючи у нього камінням і вигукуючи: «забирайся геть з міста крамольнику». Як бачимо підтримка горожан не тільки забезпечила князю Данилу успіх у зайнятті Галича, але й отримати дуже важливу моральну перемогу за якою ставало ясно, що власне він має усі права на на галицький батьківський стіл. Водночас галичани так рішучо стаючи на стороні

Данила надіялися, що з утвердженням останнього на галицькому великокнязівському престолі закінчиться чверть вікова феодальна війна в Україні-Русі, що Данило будучи володарем Волині і забравши Галичину, а згодом і Київську землю відновить єдиновладдя України-Русі, та ці бюажання, як вірно наголошував М.С.Грушевський на жаль у чей чавс не збулись[160].

Утриматись на галицькому престолі виявилось важче ніж зненацька захопити його. Більша частина галицького боярчтва на чолі з Володимиром Юрійовичем змушена була перейти на бік Данила побоюючись за свої маєтності та високе суспільне становище. Проте галицьке боярство і не думало складати зброю, воно просто вирішило затаїтися і перечекати хвилю Данилової могутності, взяти з певним плином часу ситуацію під контроль, і отримати реванш. Сівши на галицькому престолі князь Данило зразу ж почав шукати в Галичині сторонників сильної князівської влади, що явно не подобалось боярам, які вважали, що тільки вони повинні бути дорадниками князя і разом з тим управителями Галичини. У зв’язку з цим вони утворили проти Данила змову, яку очолили найзнаменитіші бояри Молибоговичі, боярин Філіп володар великого помістя під Перемишлем і князь Олександр белзський. Заколот не вдався, Данила спас тисяцький Дем'ян, заколотники втекли у стародавній центр боярської опозиції Перемишль.

Проти них було вислано військо, що зумовило очолюваних Володиславом Юрієвичем бояр і князя Олесандра белзського втікати в Угорщину. Таким чином в Угорщині знову згрупувалась могутня боярська опозиція, яка почала з великим усердям і надхненням підштовхувати угорського короля Андрія II до війни з галицько-волинським князем Данилом. Доводячи необхідність швидкої війни бояри говорили королю, що якщо зараз не вибити Данила з Галичини, то в майбутньому Данило укріпиться в ній так, що вона буде назавжди втрачена для його сина Андрія. Ці мотиви доводів настільки схвилювали Андрія II, що він цього ж 1230 року вирішив відправити в Галичину велике військо під керівництвом старшого сина і співправителя Бели, до якого долучувалося союзне угорцям військо половецького хана Бігбарса. Данило Романович з своєї сторони призвав для нейтралізації половців хана Бігбарса, половецького хана Котяна і польського князя Конрада мазовецького.

Похід цей, що так яскраво почався мав дуже сумні наслідки для угорських полководців. Як тільки угорське військо вступило в Карпатські гори, то почало втрачати по дорозі руху до Галича багато воїнів та коней від сильних дощів та повіней, багато вої-

нів почало топитися в багнах та болотах. Як зауважує літописець «знесиленими прибули вони під Галич». Побачивши, що місто настроєне рішуче боротися і у зв’язку з цим укріплене для тривалої оборони тисяцьким Данила Дем'яном, Бела вислав до міста посла, який виступив перед городянми з такими словами:«слухайте слова великого короля угорського, та нехай не наставляє вас Дем'ян говорячи, що викине їх бог із землі. Нехай не уповає ваш Данило на господа говорячи, що не буде це місто володінням короля угорського». Та залякування Бели не допомогли йому, він що раз кидав на штурм міста нові полки, які зазнавали при цьому великих втрат. Однак Бела не дивлячись на втрати все рішучіше робив відчайдушні спроби взяти місто, але усі наступи його були відбиті. Довге стояння під містом заморювало угорське військо яке через хвороби стало практично небоєздатним. Докінчила розкладання угорського війська епідемія, що заставило Белу зняти облогу і повернути назад. Відхід угорського війська теж супроводжувався втратами, адже в Галичині проти угорської присутності розпочалась партизанська війна, а на кожній дорозі при відході на них чекали засідки, невеликі військові загони попадали в полон, другі гинули від мечів ополченців міст, треті помирали від ран і хвороб.

Уся військова кампанія угрів в Галичину, яскраво описана літописцем в біблійному стилі, закінчилась для угорців повною поразкою і тріумфом Данилового утвердження в Галичині. Слід зауважити, що Данило в цей час показує себе, як дійсний володар України-Русі. Розуміючи неминучість наступальних дій угорського королівства, він зумів консолідувати суспільство так, що воно залишилося йому вірним навіть у час жорстоких битв за галицьку столицю. Одностайність супільства і князя, по відході угрів занепокоїла бояр, як виявилося боротьба з внутрішнім ворогом у процесі кристалізації держави стала реальністю. Переважна маса бояр з страхом дивилась на зміцнення позицій Данила в Галичині. Ріст його авторитету в народі, захист останнього від сваволі бояр відсувало останніх на другий план і вони попавши в таке становище почали шукати способу, щоби позбутися його. Галицький літописець наголошує нам, що бояри організували кілька змов з метою вбити Данила, є свідчення того, що заодно у змові з боярами брав участь белзський князь Олександр.

На тайній змові рада бояр вирішила запалити княжий палац і тоді вогнем чи зброєю позбавити життя молодих князів, та за дуже цікавим випадком, наголошує літописець ця змова була розкрита. Одного разу у цьому ж 1230 році вийшов князь Васи-

лько із своїх палат і почав займатися фехтуванням з послом угорсього короля, що проживав у Галичі при даниловому дворі, який теж був учасником змови проти князя Данила. Перемігши у двобою Василько витягнув гострий меч на посла і наступив на нього. Той побачив гостру зброю і загрозу своєму життю, схопив щита і почав захищатися, а прийшлі на турнір заколотники бояри жахнулись із побаченого і подумали, що змова їх викрита і що Василько захотів їх перебити і зі страху почали утікати із палацу та міста. На жаль князі тоді їх змови не відкрили, але втеча бояр з міста насторожила князів і вони розуміючи можливості невірності бояр все усердніше почали проводити політику на консолідацію староукраїнського суспільства. Характерно, що політику князя підтримали широкі маси трудового населення, а також багата торгово-реміснича знать.

Часткова перемога над боярами, розкриття їх планів, була початком боротьби за консолідацію староукраїнської держави. Розуміючи це по своєму галицький літописець зауважував:«а тепер скажемо про великі крамоли, безчисельні заколоти великі хитрощі і безчисельні війни». Галицьке боярство розуміло, що зайняття столиці князем Данилом загрожує існуванню боярському управлінню в усій Галичині. Боротьба особливо після викриття князем Васильком змови, неминуче повинна була загостритися. Окремі боярські угрупування починають об'єднуватися. До проугорського боярства долучається значна частина бояр, які раніше орієнтулися на вмішуючихся у справи Галичини чернігівських та київських князів. Консолідувавшись, боярство почало тиснути на реформаторські стремління Данила не тільки шляхом відкритої війни, а й шляхом організації змов з метою убити князя, об’єднувача української держави. Так виникла змова організова кланом бояр Молибоговичів, при участі белзського князя Олесандра Всеволодовича, які вирішили заманити князя Данила у володіння боярина Філіпа, Судову Вишню. Коли він їхав туди, то по дорозі на «браневичевій ріллі» його догнав гінець від воєводи Дем'яна з застереженням не їхати в Судову Вишню, де бояри і князь Олександр наміріваються убити його. Данило повернувшись в Галич і в той же час вислав вісника до брата Василька у Володимир, щоби він заволодів Олександровим Белзом, а свому вірному полководцю Івону наказав взяти від варту 26 заколотників.

Отже змова бояр і белзського князя Олександра князем Данилом була розкрита, самі бояри покарані, а майно іхнє конфісковане. Очікуючи репресій бояри почали утіати від Данила, як зауважує слушно галицький літописець «не хотіли бачити князя

і везлися в нікуди». Роздмухуючи атмосферу розповіді про поєдинок князя Данила з великими галицькими боярами галицький літописець зауважує, що бояри не просто з погорди покинули князя, вони зневжили ним настільки, що уже прилюдно почали зневажати князя. Одного разу, наголошує літописець, «Данило веселився на бенкеті, один з них безбожних бояр вилив йому в обличчя келих, але він те стерпів, хай за те їм бог віддячить, обтершись сказав». Ця розповідь яскраво показує внутрішньо-політичну ситуацію у час правління князя Данила в Галичині. Однак не дивлячись на те, що князю Данилу вдалося розкрити черговий боярський заколот ситуація в Галичині залишилась напруженою, оскільки Данило Романович зробив ряд каральних операцій щодо своїх васалів заколотників. Як засвідчують джерела, у двоюрідного брата Олесандра Данило відібрав Белзське князівство, що заставило останнього спасатися втечею у Перемишль, в бояр Молибоговичів були конфісковані маєтності, а самі вони ув'язнені.

В цей же час Данилу в Галич прийшла звістка, що оточений боярством Олександр міцно сидить в Перемишлі і готується до війни проти Данила. У такому складному становищі Данило Романович скликав віче в Галичі, факт для володаря надзвичайний, коли він в обхід бояр звертається до торгово-ремісничої знаті і народу з запитанням: «Чи будете вірні мені, щоб я міг піти на ворогів моїх і городяни однозначно підтримали Данила заявивши: «вірні богу і тобі господиневі нашему». Підтримка громадськості була дуже потрібна, адже князь Данило залишився практично без підтримки правлячого феодального класу, біля нього, як зауважував літописець « був тисяцький Дем'ян і ще 18 вірних йому отроків». В розпалі народного зібрання новий представник служилої знаті, соцький Микула сказав: «Пане не передушивши бджіл, меду не їстимеш». Ця моральна підтримка Данила городянами столичного Галича привела до того, що частині бояр прийшлось робити вигляд, що вірна йому, і перекинутись на його сторону. Заради єдності галицького суспільства князь Данило взяв з собою і полки тих бояр, «що прийшли до нього вдаючи вірних» і пішов походом на Перемишль. Слух про те, що уся Галицька земля під проводом князя Данила наближається до Перемишля так налякав Олександра, що він не відважився воювати з народним ополченням і втік в Угорщину.

Посланий навздогін Олександру боярин Володислав Юрійович переметнувся на його бік і сам сховався за «угорськими ворітьми». За таку зраду князь Данило конфіскував усі маєтності боярина налякавши тим інших галицьких бояр. В цей же час,

коли белзський князь Олександр прибув в Угорщину, великий галицький боярин знаходився уже при дворі короля Андрія. Вони об'єднали свої зусилля і почали намовляти угорського володаря знову піти війною в Україну-Русь. Галицькі бояри переконували угорського короля, що усі, бояри ледь терплять Данила, вони наголошували, що як тільки Андрій II покаже свої стяги в Галичині, усе галицьке боярство незадоволене правлінням Данила в Галичині перейде на його сторону. Послухавши їх переконливі просьби, старий король вирішив зробити останню спробу у 1232 році здобути Галичину. Зібравши велике військо, узявши в похід двох своїх синів Белу і Андрія, князя Олександра і усіх галицьких бояр, він розпочав свій похід в Галичину. Король вирушив давно протоптаною угорським військом дорогою через західну Галичину і похід розпочався йому щасливо, це зумовлено тим, що самого Данила у той час не було в Галичині. М.Ф.Котляр, услід за російським дослідником XIX століття А. Андріяшевим вважає, що Данило Романович в цей час виїхав в Київщину улаштовувти стосунки з наддніпрянським князями [161].

Данилові воєводи побачивши велике угорське військо з самого початку не вірно повели оборону Галичини, вони здали уграм добре укріплений Ярослав, у той час, коли угорці уже втратили надію його взяти штурмом. Дуже докладно нам про облогу Ярослава розповідає галицький літописець: «воєводою Ярослава був тоді боярин Давид Вишатич і Василь Гаврилович. Вони хоробро захищали місто і билися з наступаючими уграми із ранку до вечора і відбили усі їх наступи». Вечором бояри, як зауважував М.С.Грушевський, мали військову нараду і туди на нараду прийшов Давид Вишатич настрашений своєю тещею, почав говорити про капітуляцю, теща ж бо його була вірна Судиславу і трималася проугорської партії. Даремно Василь Гаврилович муж міцний хоробрий противився капітуляції міста, говорив, не погубім честі князя, ця рать не зможе взяти міста, Давид не слухав його доводів і вважав, що треба здати уграм місто. Приїхав тоді Чак з угорських полків і теж казав, що угри не зможуть здобути місто, бо понесли великі втрати, і хоч Василь Гаврилович робив усе, щоб не здати місто, Давид маючи страх в серці, дав згоду на капітуляцію. За угодою передання міста уграм, воєводам з військом було надане право вільно вийти з міста.

Після капітуляції добре укріпленого Ярослава угри взяли і Перемишль, а потім без бою вікрив ворота і Галич[162]. Як бачимо розрахунок Андрія II повністю здійснився, зайняття Гали-

чини останнім було полегшене боярськими зрадами, які по зайняттю угорським королем Галичини перейшли усі до нього на службу і як в минулі часи при його особі відігравали велике значення. За порадою «невірних бояр» Андрій II посадив на галицький королівський трон свого сина Андрія, а сам з військом пішов на Волинь здобувати волинську столицю Володимир. Підійшовши до Володимира угорський король зрозумів, що добре укріплене місто, на стінах якого було безліч ратних воїнів в блискучих бронях, йому не взяти. Король здивувався величчю і багатству міста і від захоплення сказав, що йому не доводилось бачити такого багатого міста в Німецьких країнах навіть в Візантії, Палестині, Малій Азії, де він воював. Зрозумівши, що під містом втратить усе своє військо він вирішив розпочати переговори з випробованим у битвах соратником князя Данила боярином Мирославом.

Будучи великим дипломатом середньовічної Європи Андрій II зумів нав'язати Мирославу невигідний мир, згідно умов якого, волинський князь відмовлявся від Белза і Чевена у користь князя Олександра, від королівства Галичини, яке залишалося за сином Андрія II, галицьким королем теж Андрієм. Велика кількість угорського війська у відсутність князя Данила, очевидно послабила йог волю, боярин немов би «зійшов з розуму», зауважує літописець, не погодивши умов договору з своїм князем, сам взявся не за своє діло і уклав договір. Умови угорсько-волинського договору 1230-1231 років були тяжкими для зміцнілого уже і складаючого плани що до об'єднання України-Русі, волинського князя Данила. Внаслідок цього тяжкого договору Данило Романович був знову відкинутий від своїх устремлінь приблизно до тих же позицій, які він займав на передодні смерті Мсислава Удатного, однак з цього можна говорити, що за ним утвердилось Волиньське князівство, без белзського уділу, оскільки по угорсько-волинському договору ним знову володів впраний інтриган і ворог Романовичів, князь Олександр, чиї володіння не давали можливості створити плацдарм для наступу на Галичину.

Ця угода, хоча і юридично була визнана Данилом, однак не встановлювала добросусідських відносин між галицьким королем Андрієм і Данилом, князем волинським і коли Данило пішов з дружиною на допомогу київському князю Володимиру, який посварився з Михайлом чернігівським із-за якоїсь прикордонної території, то галицький король Андрій і белзський князь Олександр пішли походом на Волинь, але Данило не успів далеко відійти і повернувся, зустрів галицьке військо, переміг його у бит-

ві біля Шумська і змусив повернутися його назад, а сам знову продовжив свій похід у Київську землю. Слід зауважити, що ця війна з галицьким володарем Андрієм і белзським князем Олександром була не випадковістю, у воєнному конфлікті зштовхнулися два могутні військово-політичні союзи, з однієї сторон галицького короля Андрія, Михайла чернігівського і Із'яслава Новгород-Сіверського проти Володимира київського та Данила та Василька князів волинських, тому зрозумілим стає, чому Данило відгукнувся на просьбу київського князя Володимира: «поможи ми брате, іде на мене Михайло», і в цей же час Андрій галицький виступив у тил волинському князю. Внаслідок військової кампанії в Київщині київсько-волинській коаліції не тільки вдалося відбити наступ чернігівсько-галицької коаліції, але й заключити вигідний для себе мирний договір, внаслідок якого волинський князь Данило теж отримав свою долю в «Руській землі», Торчівський уділ свого тестя Мстислава. Вдячний за допомогу Володимир, наголошує М.Ф.Котляр, віддав Данилові місто Торчиськ, політичний центр чорних клубуків у Пороссі, що на півдні від Києва, який був разом з тим адміністративним центром Мстислава Удатного.

Важливість цього надбання важко переоцінити, волинський князь одержував частку в «Руській землі» і тим самим заявив про свою приємність у отриманні великокнязівського престолу. Нехай ця частина була ще невеличка, однак вона давала можливість закріпитися Данинилові на Наддніпрянщині і таким чином у майбутньому претендувати на усі три складові частини України-Русі: Київщину, Волинь і Галичину. Отже Данило йшов по шляху протоптаному його батьком, який теж почав боротьбу за об'єднання України-Русі з одержання части в «Руській землі»[163]. Отже війна в Київській землі, настільки зміцнила позиції Данила, що зразу по київській війні узявши військо київського князя, він пішов походом на Андрія галицького. Поразка галицького короля біля Шумська дала Данилу моральну перевагу, це заставило белзського князя Олександра, що убоявся за свою волость відійти від союзу з угорським та галицькими королівствами і приєднатися до Романовичів, вони же наголошує літописець «прийняли його з любов'ю». Помирившись та подружившись з Олександром, Данило зробив з ним разом спільний похід на місто Плісеньск, що було власністю галицького боярина Арбузовича, « і полонивши Плісенську волость повернулись вони назад весною 1232 року у Володимир». Отже, наголошував Д. Зубрицький, примирення князів київських та чернігвських, на-

стільки зміцнило Данила, що оволодінням Плісенська він почав брати верх над королем галицьким.

Зрозумівши це Андрій галицький знову вислав гінців в Угорщину, і почав просити у свого батька надати йому допомогу, і той не забарився і швидко вислав в Галичину добірне угорське військо під керівництвом воєводи Даніша. Данило узнавши, що на поміч галицькому королю прибули угорські добірні полки, і що останній збирається робити похід на Волинь, теж почав шукати собі союзників. Данило з цією метою сам відправляється до Києва і в половецькі степи, склонив Володимира київського і половецького хана Котяна, у Із'яслава смоленського попросив допоміжні війська. Недовіряючи останньому, наголошував Д. Зубрицький, із-за дружби Із'яслава з галицьким королем, привів він останнього до присяги, зміст якої полягав у дотриманні умов миру та взаємної дружби[164].

Такий союз руських князів був просто життєвою необхідністю, адже українська держава опинилась у становищі повного розвалу. Половина Південно-Західної Русі контролювалась галицьким королем, а фактично угорським королівством і зв’язаним з ним боярами, при цьому галицький король не дивлячись на утрату Плісецького уділу ще мав міцний вплив на Волині зокрема в Белзському князівстві. У певній мірі самі волинські бояри теж тяготіли до галицької структури державності, знаючи, що галицький король був в усьому послушний своєму боярському оточенню. Волинські бояри теж бажали мати у себе такого самого володаря, тому й досить пасивно підтримували Данила у швидкому захопленні Галичини. Слабкість Андрієвого становища в Галичині і могутність у ній галицьких олігархів відзначав і літописець князя Данила було тим відправним моментом, що дозволило Данилу у майбутному заволодіти Галичиною. Коли літом 1233 року галицький володар вибрався з усім військом та боярськими полками у похід на Волинь, літописець це так зафіксував «королевич і Судислав пішли походом на Волинь», поставивши майже в рівень галицького володаря і головного олігарха галицької проугорської партії. Над Волинню нависла смертельна загроза, однак Данило Романович заручився підтримкою київського князя Володимира Рюриковича і половецького хана Котяна, і намагався перетягнути на свою сторону Із'яслава Мстиславовича смоленського, який був у союзі з угорським королем. Однак останній спочатку ніби дав згоду на союз з Данилом у подальшому зрадив останнього, захопив підступом місто Тихомль і організувавши у останньому грабунок і погром в усій Волинській землі, з'єднався з галицьким королем Андрієм. Слід

зауважити до вище сказаного, що міняти сеньйорів в Галичині і на Волині під час війни було тактикою широко примінимою під час феодальних війн.

Так згідно свідчень джерел ми бачимо, що переходили із табора в табір князь Олександр Всеволодович, боярин Гліб Зеремійович, боярин Судислав та інші. Як правило такі переходи вважались нормальними і обидві ворогуючі сторони з охотою приймали на службу вчорашніх противників. Так сталося і на цей раз. Після бою під Шумськом війська зібрані князем Данилом почали реорганізовуватись для походу на Галич. Характерно, що до битви усіх цих союзників не влаштовувало посилення галицького короля, однак по його поразці, дану коаліцію уже не влаштовувало посилення волинського князя Данила. Сама військова кампанія однак, ще довго тримала уяву сучасників. Почалась вона з походу на волинські землі могутньої галицької армії під проводом самого галицького короля Андрія та усіх галицьких бояр очолюваних Судиславом.

Як зауважує літописець, відступаюча волинсько-київська армія на чолі з князями Данилом та Володимиром сховалася за мурами Перемиля. Однак штурм міста був відбитий і в цей же час Данило наніс контрудар, якого його неприятелі не чекали, і не будучи готовими для її відсічі почали відступати від міста залишаючи на призволяще пороки, тобто тарани для розбивання мурів з якими вони прийшли до Перемиля. Літописець наголошує: « що стіни міста були кам'яні, захопившись облогою міста противник не зауважив, як з останнього йому був нанесеней разючий удар якого він нечекав, що привело до панічного відступу і в кінцевому результаті до повної поразки». За таких обставин окрилений перемогою під Перемилем князь Данило розпочав підготовку для походу на Галич. Однак у стані союзників, які щойно відсвяткували перемогу сталися суттєві зміни. Не бажаючи подальшого зміцнення волинського князя Данила чернігівський князь зразу ж по битві від'єднався від Данила і вступив в союз з галицьким королем Андрієм. Наслідком цього союзу стало те, що він зумів відмовити від походу на Галич і києвського князя Володимира Рюриковича і половецького хана Котяна, які розійшлися кожний у свою сторону. В цей же час суттєві зміни сталися по поразці під Перемлем і у стані галицького короля. Галицькі бояри бачачи військову слабкість Андрія почали, як виразився М.С.Грушевський роздвоюватися, одні під керівництвом Судислава трималися дальше короля Андрія, та значна частина розуміючи, що перемога Данила неминуча, і що втрата ма-

єтностей стає реальною, почала покидати стан свого короля. У різних станах феодальних коаліцій почався розкол.

Більш далекоглядні бояри побачили, що перемога Данила неминуча і почали переходити до нього, як тільки волинські війська почали наближатися до Галича. Як бачимо, що таке упевнення в тому, що Данило візьме Галичину, у нього було не випадково, ще раніше по свідченнях літописця, ми знаємо, що « галичани бажали мати собі за князя Данила». Є усі підстави вважати, що заможні міщани та дрібне боярство вело тайні переговори з Данилом, запрошуючи його на галицький стіл. Коли війська Данила наблизились до міста, «його зустріла більша половина Галича», а також «бояр багато», на чолі з такими великими боярами, як Доброслав Судьїч і Гліб Зеремійович та «інші чисельні бояри», які урочисто ввели князя Данила в місто. Як зауважують джерела, усі хто признав князя Данила були новими представниками боярства, які відійшли від проугорської партії і бажали бачити на галицькому престолі тільки руського князя. Усі вони не вели широкомасштабну торгівлю з Західною Європою, а орієнтувались на Візантію, Половецьку державута Північно-Східну Русь.

Виразником таких політичних сил у старогалицькому суспільстві був боярин Судислав Бернатович. Усіх перейшовших бояр у свій табір, князь Данило прийняв до себе на службу. Таким чином, як наголошує літопис, заволодівши Галичем князь Данило «прийняв землю Галицьку і роздав міста боярам і воєводам і було корму у них багато». Роблячи однак усі ці заходи князь Данило знав, що галицький замок ще знаходився у руках галицького короля Андрія, угорського гарнізону і вірних йому галицьких бояр очолюваних боярином Судиславом і угорським воєводою, які вирішили триматися до кінця, як наголошує М. С.Грушевський, незважаючи на голод та холод, що скоро запанував у замку. Така упертість Андрія пов'язується з чеканням допомоги на яку він надіявся з Угорщини, але старий король зайнятий війною з австрійським герцогом не зумів зразу надати сину-королю допомогу, він вступив у Галичину у серпні 1233 року і мав намір за три тижні бути під Галичем.

Слух про наближення угорського короля з великим військом надала сміливості обложеним і Судислав зав'язав переговори з белзським князем Олександром, що примкнув до Данила, і зумів його переманити на свою сторону. «Дам тобі Галич, намовляв Олександра Судислав, піди від брата». Легковірний Олександр повірив Судиславу, і ця довіра коштувала йому власного родинного гнізда, Белзського князівства, однак в той час він думав, що

угри з'єднавшись переможуть князя Данила. Однак сталось не так. Король Андрій II прийшовши в Галичину наштовхнувся на такий могутній опір замків збудованих та укріплених Данилом, що не зумівши взяти жодного змушений був повернутися назад до Угорщини. В цей же час не дивлячись на відхід Олександра князь Данило уперто проводив облогу Галича заручившись підтримкою усього населення Галичини отримавши від нього велику кількість продуктових припасів, у той час коли король Андрій зі своїм наставником Судиславом морились голодом у цитаделі. Щоб поповнити продовольчі припаси, військо під керівництвом Судислава зробило вилазку з замку, та Данило, який зірко слідкував за противником виступив з своєю дружиною з міста і відбив наступ.

Через деякий час, наголошує літописець «умер королевич в Галичі», так і не дочеквшись підмоги і обложені угри та галицькі бояри вирішили здатися на милість переможця саме тоді, саме тоді, коли Данило готувався до рішучого штурму галицького замку, стягуючи до нього добре озброїних воїнів з правої сторони, по кризі замершого Дністра. По смерті короля Андрія бояри вирішили вести з обложеного замку переговори з Данилом. Задля цього вони вислали до Данила досить впливового боярина Семена Чермного і в черговий раз внаслідок клопітких переговорів зуміли вийти сухі із води. Данило простив їх і тих хто згодився перейти служити до нього простив. Усе це добродіяння Данила очевидно було внаслідок підписання Данилом та Судиславом якогось особливого договору. Можливо це був акт здачі королівського галицького замку згідно якого, Данило зобов'язвався випустити усіх прихильників Андрія з ним в Угорщину. М.Ф.Котляр вважає, що відпуск Данилом усіх проугорськи настроєних бояр, було наслідком якоїсь особливої угоди Данила з угорським королем Андрієм II[165]. Смертю юного Андрія закінчється назавжди посягання угорського королівського дому на галицький престол возведений до рангу королівського, тобто державного по західно-європейському зразку. Цей королівський трон, наголошував Д. Зубрицький, узаконений папою римським вартував угорському дому двух юних принців, які почергово з усіми наявними угорськими військами, і тою частиною галицького боярства, що їх підтримувала, боролися за утвердження галицького королівства.

Ні смерть ні холод ні голод не змогли облишити стремління вінчаних на галицький пристол юних королів. У цих їх стримління їх послідовно підтримував їхній батько угорський король Андрій II, який вважав утримання королівства Галичини за своїм

родом, одним із найголовнших завдань своєї східної політики, і не жалів ніяких засобів, навіть положив життя власних синів, на утворення і зміцнення Галицької держави, яку він бачив з політичної точки зору, як невід'ємну складову частину західноєвропейського чи католицького союзу держав. Утвердження Галицького королівства Андрій II вважав престижним явищем перед європейськими католицькими володарями і він добивався його утвердження ціною власних синів на протязі усього свого життя. Ще раніша смерть першого галицького короля Коломана I, який помер зразу ж після тяжкого торчеівського полону, смерть другого галицького короля, юного Андрія I у Галичі сильно засмутила старого угорського короля Андрія II. З загибеллю синів- королів, рухнули його здавалось такі уже здійснені політичні плани.

Здавалось, що спокійне сидіння на галицькому королівському престолі на протязі на протязі трьох років уже утвердило його сина Андрія, як галицького володаря. Характерно, що задля свого утвердження на королівському галицькому престолі Андрій I враховуючи досвід свого попередника короля Коломана пішов навіть на релігійний компроміс він не виганяв з церков ні руських єпископів ні священників, три роки абсолютно не піднімав питання унії з римською церквою, старався не викликати незадоволення бояр і уникав суперечок з торгово-ремісничою знаттю і народом. Можна сказати, що Андрій був володар, який невтручався у внутрішнє життя Галичини, не змінював його політичного та соціального укладу, що може говорити, що зв’язана з Західною Європою торговельно-економічними відносинами, Галичина, у час його правління процвітала. Однак слід зауважити, що усю повноту влади у цей час мали тільки бояри, літописець не дарма наголошує ставлячи на один щабель голову боярства і угорського принца «королевич і Судислав». Однак усі решту суспільнш групи були сильно пригнічені і ні городяни і торгово-реміснича знать були відсунті від широкомасштабної торгівелної діяльності, управління країною, а тобто широкої участі у політичному і торгово-економічному житті Галичини, що викликало незадоволення і привело до скорого падіння і смерті у галицькому замку короля Андрія, який як вважав Д. Зубрицький, помер від приліпної хвороби яка завжди супроводжує облогу міст[166].

Смерть галицького юного Андрія у 1233 році і від'їзд непрмиримого Судислава, наголошував М. С. Грушевський, зробила галицьких бояр ще більш непримиримішими до князя Данила. Під натиском обтавин вони не стали щирішими. З першого при-

ходу Данила вони побачили обмеження своєї влади, яка у них була при юному Андрію. Бояри побачили в Данилі його батька, сильного, твердого володаря, який бажатиме правити Галичиною самостійно. Це стало очевидним уже в 1234 році коли, Данило Романович остаточно підчиняє собі Белзське князівство. Навесні 1234 року, читаємо в галицькому літописі: «Олександр князь белзський, зляквся за заподіяне ним зло Данилові і пішов до свого тестя в Київ. Довідавшись проце Данило пішов за ним навздогін з Галича і догнав його у Полонному і схопив його на холирському лузі». Данило і його воїни, наголошує літописець, не спали тоді три дні і три ночі. Так був остаточно виведений із політичного життя давній непримиримий ворог Романовичів, їх двоюрідний брат, що боровся за утвердження на Волині, белзський князь Олекандр.

Його тесть, київський князь Володимир Рюрикович, не став сваритися з Данилом, визнав права Данила на Белз, не став захищати свого зятя Олександра, а навпаки увійшов з галицько-волинським князем у «братолюбство і велику любов», уклавши з ним союзницьку угоду. Подальша доля Олександра невідома, очевидно він закінчив свої дні в’язнем у тюрмі одного із замків Данила, що зумовлюється тим, що союз з київським князем від сходу з політичної арени Олександра белзського не постраждав, а навпаки ще більше утвердився[167]. Скоро після укладення союзу київський князь попав у важке становище і повинен був просити допомоги. На нього раптово напали чернігівські князі Михайло та Із'яслав. Данило полишивши тоді у Галичі брата Василька і з усім своїм військом зразу ж по галицькій війні на початку 1234 року виступив у Київську землю на допомогу київському князю. Військова кампанія в Київській землі стала трагічною, його нечисельна дружина була розбита союзниками Михайла чернігівського та половцями десь під Торчиськом. Під самим Данилом убили коня і він ледь врятувався втечею. У полон попав київський князь Володимир Рюрикович і полководець Данила Мирослав, це сталося внаслідок зради бояр Молибоговичів, яких у свій час покарав за дворушництво, а потім знову помилував і взяв на службу князь Данило.

Із залишками свого війська, Данило змушений був утікати із поля бою до Галича. Поразка Данила в Київській землі стала повштовхом нового боярського повстання. Тепер бояри уже не скривали своїх намірів і відкрито піднялися проти Данила. Спочатку, щоб спектися Василька і його військо бояри розпустили слухи, що смоленський князь Із'яслав із половецькою ордою вирушив походом на Волинь, що заставило Василька облишити

Галичину і з усім військом виступити на захист Волині. Тоді бояри, як виразився літописець «воздвигнули кромолу», підняли повстання проти Данила і закликали на галицький престол Михайла чернігівського. Коли Данило з невеличкою дружиною повернувся до Галича, бояри лецимірно заявили йому:«княже, галичани умишляють на тебе, не згуби себе іди геть». Зрозумівши, що утримати Галичину Данило не зможе, він доручив братові Василькові зібрати побільше сили для подальшої боротьби, а сам тим часом поїхав в Угорщину з надією отримати допомогу від свого друга дитинства угорського короля Бели.

Якраз у цей час осінню 1235 року помер старий король Андрій II. Його син, соправитель і наступник Бела IV, як зауважував М. С. Грушевський, по розгромі угорських військ в Галичині не виявляв особливого інтересу до Галичини, як його батько і брати. В боротьбі за Галичину отримали поразку два його брати-галицькі королі Коломан і Андрій і Бела IV вирішив спочатку остаточно припинити втручання у справи української держави розуміючи неможливість облаштування галицького королівства. Однак узнавши, що Данило, якого підтримували галичане теж вигнанець він не спішив з відповідями на просьбу Данила. У зв'язку з цим Данило міг мати надію врегулюватити свої відносини з угорським королівством і отримати від останнього задля свого утвердження в Галичині військову допомогу. З такої точки зору Данило признав себе васалом Угорщини. Угорська хроніка розповідає: « що він брав участь у коронації Бели IV, яка проходила у Феєрварі в листопаді 1235 року, і що Данило у процесії вів коня на котрім сидів Бела IV, у той час, коли колишній галицький король ніс королівський меч»[168].

Ці звістки, наголошував М.С.Грушевський цілком достовірні і нічого не протирічать ходу історичних подій і боротьби Данила за Галичину. Уявіть собі розгромлений у Київській землі Данило вигнаний з Галицького князівства боярами змушений шукати собі задля нового утвердження в Галичині союзників. Будучи проникливим політиком він їде в Угорщину у той час, коли власне виникає компроміс при якому стає можилим його утвердження в Галичині. Однак Бела IV не дає допомогу Данилові, оскільки у нього є свій власний план, щодо Галичини. Ще живий попередній і помазаний папою галицький король Коломан, якого Бела IV у першу чергу вважає законним володарем Галичини. Тому не дивна розтановка васалів при коронуванні. В угорському королівстві Коломан вважався як король галицький, а тобто вищий рангом васал, коли ж Данило був всього лиш князь і то лишений правлячою галицькою елітою престолу. На жаль Дани-

ло не врахував цього визнаючи сабе васалом Угорщини, хоча він шукав виходу. Данило, наголошував М.С.Грушевський, щоб утвердитись в Галичині і отримати військову допомогу, вдовольнити власні амбіції і присмирити амбіції галицьких бояр, пішов на дипломатичну хитрість, яка зумовлювалась визнанням зверхності угорського короля для отримання військової допомоги щоб утвердитись в Галичині. Але йому не вдалося виповнити своїх планів, Бела IV за умов життя ще його брата і помазано папою галицького короля Коломана I не ставив у розрахунки Данила як володаря Галичини.

Він прекрасно розумів, що об'єднана в одних руках Данилом Галичина і Волинь стане надто могутньою, і що Данило при таких умовах не стане задовільнятися роллю угорського васала, і можливо за таких умов стане й загрозою для самої Угорщини. У зв’язку з цим Бела IV вирішив підтримати на галицький пристол сина чернігівського князя Михайла-Ростислава, якого визнав галицьким князем «Dux Galiciae», і пообіцяв видати за нього свою дочку[169]. У такому здавалось в безвихідному становищі Данило виявив велику витримку і мужність і великий дипломатичний хист. Він знаходить противагу угорському корлеві Белі IV, Австрійське герцогство, вступає у дружні стосунки з австрійським герцогом Фрідріхом II войовником (der Streitbare) Бабенбергом. Внаслідок клопітких переговорів між астрійським герцогом та волинським князем був заключений наступальний союз проти угорського королівства. Про те говорить і коротке свідчення галицького літопису, що під час походу імператора Фрідріха II на Австрію у 1235-1237 роках, Данило і Василько ходили походом в Австрію на допомогу герцогу Фрідріху Бабенбергу.

Похід був вдалий, австрійські і волинські війська розгромли пердові частини імператорського війська Фрідріха II і заставили останього укласти з герцогом Австрії мир. Подальший напрямок австрійсько-волинських військ був спрямований на Угорщину, що страшно збенежило угоського короля. Однак перед цим австрійський герцог Фрідріх II та князь Данило вирішили остаточно розгромити німецького імператора. Для цього походу збирались усі наявні австрійські та волинські війська. Успішний похід і розгром імператора ставав небезпечним для угорського короля Бели IV, оскільки його вороги вигравши «західну війну» ставали ще могутнішими і після неї неодмінно виступили проти Угорщини. У той час, коли австрійські і волинські полки були готові до повного розгрому німецького імператора, поседником цієї

війни став угорський король Бела IV, який вирішив розірвати цю небезпечну для Угорщини коаліцію.

У зв’язку з чим, як наголошував галицько-волинський літопис « угорський король запросив до себе волинських князів Данила і Василька «на честь» і уклав з ними якусь «особливу угоду», очевидно відмовився від втручання на боці ворогів Данила у галицькі справи. Ця угода була заключена у 1236 році, виконуючи її умови Бела IV змушений був розірвати стосунки з чернігівськими князями і розірвати заручини своєї дочки з сином чернігівського князя Ростислава. Галицький літописець з цього приводу зауважував:«король не дав дівки своєї Ростиславу і прогнав його геть». Проте Бела IV розглядав договір з Данилом, як тимчасове явище, з яким теж не бажав зміцнювати свої стосунки, не давши його старшому синові Левові заміж свою дочку Констанцію. У цій справі Данило їздив в Угорщину, але як зауважує літописець «не було любові між ними». Як бачимо із свічень джерел, хоча Бела IV і заключив з Данилом особливий договір у 1236 році, на подальше зближення він з ним не пішов.Поки що він вважав Данила нищого за рангом феодала. Цей мир, за більшістю тверджень дослідників був потрібний угорському королю, щоб розірвати союз Волинського князівства з Австрією, і не допустити нападу австрійського та волинського володарів на Угорщину. Однак Бела IV розумів, що без Галичини Данило не являється для угорського королівства страшним, а отже в цей період часу Бела не розглядав Данила, як могутнього володаря, який би самостійно міг загрожувати Угорщині, у зв’язку з чим і не потребував союзу з Волинню, що видно по відмові Льву у шлюбі з Констанцією, у інший час він сам запропонує цей шлюб і союз, але це уже буде доба могутності української держави і час, коли Данило стане внаслідок об’єднання України-Русі рівним угорському королю володарем.

Тим часом часом політична ситуація в Україні-Русі склалася так, що чернігівські князі стали наймогутнішими володарями. У 1237 році Михайло чернігівський відібрав Київ у повернувшогося з полону Володимира Рюриковича і посадив у ньому Із'яслава Мстиславовича смоленського, а опісля з усією силою вступив в Галичину і залишив у ній князем свого сина Ростислава. При цьому він опирався на підтримку усіх галицьких бояр, болоховських князів, половців, у родинних зв’язках з якими знаходився, а також заручився підтримкою і вступив в союз з Конрадом мазовецьким і Белою IV. Договір заключений з Данилом Романовичем хоча і був в силі, однак він не заважав Белі підтримувати дипломатичні зв'язки з воргами Данила.

Отже відчасти вирішивши справи з Белою IV, князь Данило досить скоро заключив мирний договірз половцями, які як зауважив літописець «не захотіли воювати проти Данила». Болохівських князів раптовим нападом на їх землю князь Данило перебив, відчасти полонив і таким чином припинив агресію з їх сторони. Польський князь Конрад мазовецький користуючись невдачами волинського князя у Галичині зробив спробу у ці роки перемінити зовнішньополітичку орієнтаію, порвати союз з волинським князем і заключити з пруським орденом союзний договір, наслідком якого рицарі ордену повинні були захищати його землі від союзної волинському кнюзю Литви. Пізніше у 1237 році по умовах цього договору князь Конрад поряд з своїми землями уступив добжинським рицарям Дорогочинську землю з містом Дорогичином, яка завжди була складовою частиною Волині[170].

Однак військо князя Данила розбило німецький орден, взяло в полон магістра Бруно, і повернули Дорогичин до Волині. Тоді князь Данило повернув основний свій напрямок діяльності проти Мазовії. Він направив на неї союзного Волині литовського князя Міндовга і Новгородського князя Із'яслава, таким шляхом заставивши останнього востановити союз і дружні стосунки з Волинню. Та поки що князь Конрад був у числі ворогів волинського князя. У той час, коли у 1235 році князь Данило перебуав в Угорщині, куди був запрошений королем Белою IV на «честь», Конрад мазовецький напав на Волинь і намагався відібрати у Данила Червенську землю[171]. В цей же час чернігівський князь поширив свою владу на всю Галичину включаючи Перемишль.Однак позбавлений угорської підтримки він почував себе не впевнено в Галичині і розуміючи подальшу боротьбу з Данилом за неї вирішив розпочати мирні переговори з останнім. Внаслід широкомасштабніх переговоів така угода була підписана у 1237 році наслідком якої Данило отрима Перемишльську землю.

Та обидва вони розуміли, що ця угода нікого не задовільнить і що справа йде до рішучого зіткнення. Побачивши, що Данила не задобрити Ростислав за боярською підтримкою відібрав у Данила Перемишль. У 1238 році Ростислав вирушив у похід у Литву «з усіма боярами», щоби покарати союзних Данилові литовських князів. В цей же час «мужі градські» з Галича вирішили запросити на княжіння волинського князя Данила, однак це викликало супротив залишених Ростиславом урядників міста і галицького єпископа Артемія і боярина Григорія. Протестуючи проти вступу Данила в місто вони однак побачили, що не можуть встояти проти всенароднього бажання і лецимірно, як за-

уважив галицький літописець, з сльозами безсилої ненависті на очах змушені були на привселюдному зібранні сказати: «Прийди княже Данило і прийми град». Данило Романович радо зустрінутий городянами увійшовши в Галич виступив перед народним зібранням з такою промовою:«О мужі галицькі, допоки будете терпіти князів іноплеменних у своїй державі», а міщани відповіли йому «це державець наш богом даний».

Князь Данило наголошує літописець «у супроводі усього народу увійшов в Галич, вступив до церкви святої Богородиці і сів на столі свого батька і на честь перемоги поставив на німецьких воротах свою хоругву». Дізнвшись про те, що Данило заволодів Галичем Ростислав утік до Угорщини. Як бачимо із джерел, своєю перемогою і черговим вокняжінням у Галицькім князівстві Данило був зобов'язаний підтримці «мужів градських» і заможніх верств міського населення. Його підтримали і хлібороби і сільське населення незадоволене свавіллям бояр. Саме опір широких народних мас звело нанівець спробу галицьких бояр самочинно за допомогою іноземельних володарів, яких вони садовили на галицькому престолі, правити в Галичині. Історичний досвід показує, що іноземні володарі спеціально посаджувались боярами на галицький престол, щоби забезпечити їхнє повне панування, оскілки не маючи ніякої підтримки в народі ці князі були повною іграшкою в руках галицьких бояр.

Хід історичних подій в Галичині у час феодальної війни показує, що великі галицькі бояри визнавали над собою володаря, коли він демонстрував їм могутню збройну силу, за допомогою якої можна було утримуватись на престолі, у даному конкретному випадку, як князь Данило, що був підтриманий усім народом, торгово-ремісничою знаттю і сільським населенням. За таких обставин бояри були змушені коритися своєму володареві. Та це могло в умовах частої зміни володарів в Галичині тривати досить короткий час, оскільки бояри, що привикли порядкувати самовладно, завжди інтригували проти могутнього володаря, намагаючись за будь-яких обставин обмежити його владу. Отже боярство зовнішньо підкорившись Данилові однак тільки чекало слушного моменту, щоби підняти проти нього бунт і скинути його з престолу. Задамо собі запитання, чому такий могутній і сміливий князь як Данило Романович знаючи усі інтриги бояр дуже лояльно поводився з ними, навіть коли вони прилюдно ображали його виливаючи в очі вино, відкрито зраджували його на полі бою, скидали з престолу, замишляли на його життя. Відповідь може бути тільки ось така. У контексті усього життя князя Данила з малолітніх рокв оточували бояри, ще його батька, які

виховували його, були його наставниками і вчителями. Його оточення не знало других осіб окрім найзнатніших великих галицьких і волинських бояр.

За таких обставин князь Данило не міг бути повновладним володарем на Волині ні тим більше у Галичині. У боротьбі за повернення Галичини князь неминуче повинен увійти у приязнь з боярством, яке як панівна верства суспільства завжди і в усьому була солідарна і не бажала допускати, судової розправи над кимось з бояр навіть ворожої партії. Страта бояр князем створювала поганий авторитет у феодальному суспільстві. Не варто ідеалізувати і самого князя Данила. Не дивлячись на усі його патріотичні стремління та державні здібності по злученню української держави він залишався людиною свого класу, інтереси якого відстоював в першу чергу. Не міг Данило Романович так просто зважитися на те, щоб винищити бояр і тим самим повторити випадок свого батька великого князя Романа, який був відомий і у його час. Князь Данило був першою людиною свого феодального класу і не міг, і очевидно за нормою правил феодальної моралі та законів не мав права знищувати таких самих феодалів, хай навіть ворожих йому. За таких обставин ефективно проводити злучування української держави в одну монолітну етноструктуру у нього не було ніяких можливостей, без класу бояр, він це просто зробити не міг. Його утвердження по містах і областях стародавньої України-Русі не проходило б так швидко, якщо б перед тим, як входити у землі він не встановлював би приязні стосунки з місцевою знаттю, і вперше чергу з боярами, без підтримки яких ми не моли б бачити реальним князювання Данила в Галичині. До того ж Данило Романович мав широкомасштабні плани по утвердженню себе повновласним володарем в усій Україні-Русі.

Ведучи у такому руслі свою внутрішньо-політичну діяльність князь Данило задумував також утвердитися і в Києві, тому не бажав до певного часу, а тобто до того коли стане повновладним володарем України-Русі, дратувати бояр. Така його тактика, на нашу думку, була вірною, оскільки він тільки щойно утвердився в Галичині і об'єднав її з Волинню. Таким чином, ми бачимо, що утвердження волинського володаря у двох складових частинах України-Русь проходило внаслідок затяжної феодальної війни в Україні-Русі, яка на окремих її етапах набирала рис міжнародного характеру і охоплювала інтереси таких сусідніх країн, як Угорщини, Польші, Австрії, Литви та Ордену. У рішучій боротьбі за з'єднання в одне ціле усієї староукраїнськї держави Данило Романович повинен був завдячувати однак не великим

українським феодалам, а простому населенню і торгово-ремісничій знаті міст, тобто «мужам градським», які були реальними виразниками ідеї єдиної та міцної України-Русі. Власне «мужі градські» у час небезпеки надавали виразнику української єдності князю Данилу всесторонню допомогу, формували йому великі військові сили.

Слід зауважити, що виразниками ідеї єдиності та могутності староукраїнської держави було також і окрім знаті різного рангу і міське і сільське населення, на яке лягав увесь тягар ведення як внутрішнїх так і зовнішнїх феодальних війн. Власне міське населення давало князям ополчення, і було виробником основних повсякденних засобів людського існування включаючи придмети харчування. Власне спокійний розвиток, припинення феодальних війн, був головним лейбмотивом усіх земель стародавньої України-Русі. Виразником такого стремління усього українського народу у XIII столітті і були достойні наслідники легендарного «самодержця усієї Русі Романа», його сини князі Данило та Василько. Отже повторивши шлях свого батька, великого князя Романа, як зауважував літописець який «був царем в усій Руській землі», знову об'єднавши Галичину і Волинь, Данило Ранович став наймогутніши князем стародавньої України-Русі, що надало йому право заявляти притензії на київське князівство і таким чином стати абсолютни володарем української держави у XIII столітті[172].

Однак усьому цьому здійсненню далекоглядної політики галицько-волинського володаря ще не судилось збутися. Об’єднанню України-Русі заважала напружена політична ситуація, яка склалася на західних кресах староукраїнські держави у середині 30 років XIII століття, яка зумовлювала галицько-волинського володаря звернути на неї увагу. Річ в тому, що учас феодальної війни в Україні-Русі у 1202-1210 роках в Прибалтику, з благословлення папи римського і німецького імператора було засновано духовно-рицарський орден мечоносців, на чолі якого стояв магістр, вибираємий з кола найзнатніших рицарів. Існував також капітул ордену, своєрідна рицарська рада, на якій розв'язувалися питаня внутрішньої та зовнішньої політики. У першій половині XIII століття Орден здійснив військові кампанії у литовські та пруські землі, що привело до консолідації у XIII столітті литовських племен в литовську державу, якій вдалося внаслідок консолідації відбити наступальний порив тевтонських рицарів.

Оскільки польські князі і орден заключили у 30 роках XIII століття союз, то литовські князі, які раніше терпіли від нападів

рицарів, самі перейшли у наступ на союзників Ордену поляків і почали нападати на польські землі, зокрема межуючу з ними Мазовію та Куявію. Мазовецький князь Конрад, що раніше підтримував дружні стосунки з князем Данилом і у час феодальної війни в Україні-Русі розірвав з ним союзну угоду, найбільше з усіх польських князів страждав від нападів союзної князю Данилу молодої Литовської держави. Користуючись тими обставинами, що у 30 роках князь Данило зосередив усю свою увагу і зусилля на приєднанні Галичини і спробах поширити свій вплив на Київське князівство, Конрад вирішив запросити собі на допомогу проти литовських князів німецьких рицарів Тевтонського ордену, які з Палестини переселились в Європу і спочатку зупинилися в Сілезії та Німеччині, а потім з дозволу угорського короля Андрія II у Семиградді, де зобов'язались захищати угорську державу від половців. Однак там вони стали настільки агресивними, що Андрій II з великою ганьбою вигнав хрестоносців з своєї країни незважаючи на протест папи. Гіркий досвід угорського короля Андрія II однак не навчив нічому польського князя Конрада мазовецького, який за порадою папи і католицького духовенства запросив тевтонських рицарів до свого князівства. Утвердившись на суміжних земля рицарі з них як з плацдарму починають завоювання Литви, Пруссії ряду регіонів Прибалтики. Захоплений успіхами тевтонців і розуміючи, що він не зможе утримати порубіжних територій України-Русі, мазовецький князь Конрад передає рицарям у 1236 році, захоплений у час феодальної війни в України-Русі, багатий торгово-ремісничий центр Дорогичин. До нашого часу до нас дійшло не лише коротке повідомлення галицько-волинського літопису про військову кампанію князя Данила у Дорогичинську землю, а й низка польських хронік згідно яких ми дізнаємось, що у 1236 році« Конрад нагородив загін мечоносців, що був у нього на службі Дорогичином, який віддав їм для захисту поряд з другими своїми суміжними з Литвою володіннями[173].

Як ми знаємо із свідчень джерел Дорогичинська земля завжди входила до складу Волині і здавна була важливим транзітним пунктом, своєрідними вортами України-Русі на заході в торгових стосунках української держави. Надання Конрадом мазовецьким рицарям частки Волиської землі викликало незадоволення уже достатньо могутнього галицько-волинського князя.Тому справедливі слова Данила висловлені галицьким літописцем: «не гоже крижовникам тримати нашу отчину, і пішов на них з великою силою» закономірно відображають стремління князя Данила по зберанню під однією владою земель України-

Русі. Іноземні та вітчизняні джерела свідчать, що Данило штурмом взяв Дорогичин і взяв в полон одного з членів капітулу ордена магістра Бруно з усіма його рицарями. Сам похід на Дорогочин був організований блискуче, князь Данило спеціально перед тим, як виступити проти рицарів розпустив слухи, що він збирається в похід на ятвягів, щоб приспати пильність рицарів, що отаборились у Дорогичині, адже облога і штурм добре укріпленого міста, де сиділи добре озброєні воїни-рицарі, було не легко взяти. За свідченням джерел, військо галицько-волинського князя оволоділо містом навальним штурмом, а це значить, що Данило Романович добре готував військо до штурму міста. Можна припустити, що галицько-волинський князь для взяття Дорогичина застосовував облогову техніку: пороки, каменемети, тарани, важкі самостріли, перекидні містки, приставні драбини, можливо навіть облогові башти. Інакше і не можливо було так легко оволодіти добре укріплене рицарями місто[174]. Розгром завданий рицарям під Дорогичином був настільки разючим, що вони більше ніколи не нападали на прикордонні землі українські держави, покрайній мірі джерела нам про такого рода напади рицарів нічого не розповідають[175].

Таким чином повне злучення усіх земель Галичини та Волині у кінці 1237 року, дали можливість галицько-волинському володарю Данилу розпочати на початку 1238 року боротьбу за повне утвердження в Україні-Русі. Для такого утвердження дреба було злучення з Галицько-Волинською землями Київського князівства. Слід зауважити, що приєднання Київської землі до Галицько-Волинської держави було давнім бажанням Данила Романовича. Тому, як вірно зауважує російський історик Д. Н. Александров, що в 30 роках XIII століття Данило Романович не замикався у галицько-волинських землях, в цей же час він намагася утвердитися і в стародавній столиці української держави місті Київі та в усій Київській землі.

З цією метою нам потрібно проаналізувати усі зусилля галицько-волинського володаря у цьому напрямку до часу злучення ним української держави у 1238 році. Попробуємо по заданій нами проблемі розглянути події, які привели до злучення української держави у 1238 кнзяем Данилом, оскільки події 1235-1236 років передували об'єктивному ходу злучення в одне ціле України-Русі[176].

Літопис під 1235 роком розповідає про розгар феодальної війни у Київській землі, коли Із'яслав Мстиславович смоленський і чернігівський князь Михайло ходив походом на Київ « і взяли київського князя Володимира Рюриковича і полони-

ли»[177]. Згідно зі свідчннями Іпатіївського літопису, Володимира Рюриковча підтримував по заключенню созного договору у 1235 році, Данило князь галицько-волинський, який все частіше по об'єднанню Галичини з Волинню звертав увагу на політичні процеси в Київській землі. Коли київський престол зайняв Із'яслав Мстиславович смоленський, то згідно свідчень джерел ми знаємо, що відносини у нього з галицько-волинським князем зразу склались недружні. Сукупність свідчень дають нам право наголошувати, що галицько-волинський князь сам претендував на Київське князівсво, і мав на нього більше прав ніж смоленський князь, оскільки Київщина була складовою частиною держави його батька великого князя Романа і завжди була в сфері впливу мономаховичів. Данило Романович не притендував на Київ тільки тоді коли у ньому сидів його союзник Володимир Рюрикович, дід і батько якого були київськими князями. Таким чином коли у Києві сів Із'яслав Мстиславович смоленський, то зрозуміло, що це викликало велике політичне напруження в Україні-Русі, особливо цим був незадоволений галицько-волинський князь Данило, який не бажав допускати впливу північно-руських князів на Київ, і який після смерті київського князя Володимира Рюриковича вважав Київську землю своєю спадковою вотчиною, яка була власністю ще його батька великого князя Романа. Внаслідок проведеної широкомасштабної політики князем Данилом і прорахунків у політичній діяльності під час князювання в Києві північно-руського князя Із'яслава Мстиславовича смоленського, скоро ситуація в Києві змінилася у користь галицько-волинського князя Данила. Ворожнеча між південно-руськими чернігівськими та північно-руськими князями із-за Києва привела до того, що ситуація у Києві стала не управляєма, що дало можливість Данилу зайняти Київ і вигнати з нього північно-руських князів, розпалюючих в Київській землі феодальні війни[178]. В цей же час внаслідок підтримки галицько-волинського князя утверджується київський князь Володимир Рюрикович, однак у цьому ж році він скоропостижно помирає і Київ знову самочинно займає смоленський князь Із'яслав Мстиславович. Дізнавшись про це Данило Романович виступив походом у Київську землю і тим самим заставляє смоленського князя утікати з Київської землі. Вигнавши Із'яслава з Києва в цей же час Данило Романович заявляє на нього свої права, як спадщину свого батька «Самодержця усієї Русі Романа, що як наголошує галицький літописець володів усією Руською землею, а іменно Києвом, Володимиром, Галичем, і був царем в усій Руській землі». Таким чином приєднання Київського князівства до Галиць-

ко-Волинського Данилом Романовичем у 1238 році і можна вважати фактом об'єднання ключових українських земель в одну українську державу.

Данило ставши у 1238 році єдиновладним володарем України-Русі вирішив більше не надавати приєднану Київську землю будь-якому князеві маючи досвід їхньої невірності. Щоб утримати міцно номінальну столицю України-Русі в лоні однієї державної структури, великий князь Данило Романович вирішив посадити в Києві намісника, який би правив Києвом від імені великого князя, боярина Дмитра. Приведений матеріал, наголошував радянський знавець даної проблеми В. Т. Пашуто, яскраво говорить, що Київське князівство у 1238 році було одним із центрів злученої в одну політичну інфраструктуру України-Русі. Великий князь Данило Романович пояснював приєднання Київської землі до своїх галицько-волинських володінь, тим, що воно було складовою чатиною держави його батька і він наслідуючи державні стремління свого батька вирішив приєднати Київську землю до своєї державної системи. Утвердження Данила Романовича в Києві у 1238 означало політичне злучення в одну монолітну державу одноетнічних княжінь, що є фактом відновлення єдності української державності в кінці 30-х років XIII століття і припинення феодальної війни в Україні-Русі[179].

Ретельне вивчення джерел показує нам, і про це вірно наголошував ще в XIX столітт І.Шараневич, що по утвердженню в Київській землі великий князь київський Данило Романович розпочав військові кампанії у верхньодніпровські землі. У 1239 році він включив у свою могутню державу усі землі, якими володів його батько від середньої течії Дніпра і до витоків по регіони витоків Немана. Такі завоювання він зробив задля забезпечення обороноздатності Київської землі від раптового нападу на неї монголо-татар[180].

Таким чином на передодні монголо- татарської навали Данилу Романовичу вдалося не тільки об'єдати Українську державу в одну політичну інфраструктуру, але й водночас поширити її вплив на суміжні і з нею регіони, і тільки наступ монголо-татар зупинило подальші процеси зростання могутості України-Русі[181].

Література

1. Д. Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества Львов. 1853-1855, т. 2, с. 480-482, т. 3, с. 107.
2. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1991, т. 2, с. 481-482.

3. В. Т. Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. М. 1968, с. 241-242.
4. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 194.
5. С. М. Соловьев. Сочинения. М. 1988, т. 2, кн. 1, с. 564.
6. В. Н. Татищев. История Российская. М-Л. 1964, т. 3, с. 170.
7. Н. Ф. Котляр. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. К. 1985, с. 118-139.
8. І. П. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984, с. 88.
9. М. Ф. Котляр. Данило Галицький. К. 1979,с. 31-32
10. В. Т. Пашуто. Внешняя политика Древней Руси, с. 242.
11. Д. Зубрицкий. Вказана праця,т.2,с. 34-37. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 194.
12. С. М. Соловьев. Сочинения. М. 1988, т. 2, кн. 1, с. 564.
13. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1993. т. 3, с. 19.
14. ПСРЛ. М. 1962, т. 1, стб. 717.
15. М. С. Грушевський, т. 3, с. 19.
16. С. М. Соловьев. Сочинения, т. 2, кн. 1, с. 564.
17. С. М. Соловьев. Сочинения, т. 2, кн. 1, с. 564.
18. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 33.
19. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 195.
20. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 34.
21. М. С. Грушевський, т. 3, с. 20-21.
22. В. Т. Пашуто. Внешняя политика Древней Руси, с. 242.
23. С. М. Соловьев. Сочинения, т. 2, кн. 1, с. 565.
24. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 195.
25. ПСРЛ. С-П. 1856, т. VII, с. 112.
26. М. Ф. Котляр. Полководці давньої Русі. К. 991, с. 30.
27. В. Т. Пашуто. Внешняя политика древней Руси, с. 243.
28. В. Т. Пащуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 196.
29. Д. Н. Александров. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в XIII-XIV вв. и образование Литовского государства. М. 199, с. 59.
29. ПСРЛ, т. XXV. Московский летописный свод 1479. М. 1949, с. 108.
30. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 194-195.
31. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 37.
32. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 42.В. 33.В.Н. Татищев. Вказана праця, т. 3, с. 186-188.
33. Руський літопис.К.1989,с.378.
34. Д. Зубрицкий. Вказана праця. т. 3. с. 46.
35. ПСРЛ. М. 1962, т. 2. стб. 727.

36. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 46.
37. ПСРЛ. М. 1962, т. 2. стб. 727.
38. ПСРЛ. М. 1962, т. 1. стб. 727.
39. М.Ф.Котляр. Данило Галицький, с. 46.
40. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 44.
41. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, с. стб. 725-727.
42. ПСРЛ, т. XXV. Московский летописный свод 1479. М. 1949, с. 108.
43. Д. Н. Александров. Вказана праця, с. 62-64.
44. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 198.
45. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 272-278.
46. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 278.
47. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 278.
48. Д. Зубрицкий, т. 3, с. 51-52.
49. Д. Зубрицкий, т. 3, с. 53-54.
50. М. Ф. Котляр.Данило Галицький,с. 38-46.
51. Б. Д. Греков. Древнейшие судьбы Западной Украины и Западной Белоруссии. М. 1939. N10-11.
52. Н. Ф. Котляр. Фомирование территотории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси. К. 1985, с. 124-125.
53. М. Ф. Котляр Данило Галицький, с. 47.
54. В. Т. Пашуто. Вешняя политика Древней Руси, с. 244-245.
55. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 728-729.
56. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 48.
57. Д.Зубрицкий.Вказана праця, т. 3, с. 55-56.
58. І. П. Крип'якевич. Галицько-Волонське князівство.К.1984,с. 87-89.
59. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 57-58.
60. Н. Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. Киев. 1873, с. 28-45.
61. В.Н. Татищев. Вказана праця, т. 3, с. 186-188.
62. Н. Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. Киев. 1873, с. 28-45.
63. Н. Дашкевич. Вказана праця, с. 100. М. Н. Карамзин. История государства Российского. М. 1991, т. 2-3, с. 100.
Д. Зубрицкий. Вазана праця. т. 3, с. 53.
64. M. Werner. Di Regirung Bela's der vierten, Ungar. Revue, Vien, 1893, s. 141.
65. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 54-55.
66. М. Н. Карамзин.История Государства Российского.М.1991, т. 2-3, с. 446.
67. Б.Д.Греков. Вказана праця. В. Т. Пашуто Вказані праці. В. Пичета. Исторические судьбы Западной Украины и Западной Белоруссии. М. 1939. В. Пичета. Основные мотивы исторического развития Западной Украины и Западной Беларуссии. Соцэкгиз. 1940.

68. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 52-78.
69. С. В. Юшков. Суспільно-політичний лад і право Київської держави. К. 1949.
70. Інститут історії АН. УРСР. 1953, т. 1. Аналогічне видання 1977 р.
71. К. Я. Софроненко. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI-XIII вв. М. 1955, с. 3-4.
72. Д. Зубцицкий. Вказана праця. Львов. 1853-1855.; Н. Дашкевич. Вказана праця. Киев. 1873.; І. Шараневич. История Галицко-Володимерской Руси. Львов. 1863.
73. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1991, т. 1, т. 2. К. 1993, т. 3,с.97-99.
74. Б. Д. Греков. Древнейшие судьбы Западной Украины и Западной Белоруссии.Новый мир». 1939, N10-11.
75. С. В. Юшков. Вказана праця, с. 402.
76. К. Я. Софроненко. Вказана праця, с. 24.
77. І. Шараневич. Вказана праця, с. 104-105.
78. Готье. Исторические судьбы Западной Украины и Западной Белоруссии. Исторический журнал. 1940, N1, с. 95.
79. В. Пичета. Основные мотивы исторического развития Западной Украины и Западной Беларуссии. Соцкнигизд. 1940, с. 1О.
80. К. Я. Софроненко. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси 11-13 вв. М. 1955, с. 53.
81. Н. Дашкевич. Рыцарство на Руси в жизни и поэзии. Книга для чтения в историческом обществе Нестора летописца. Кн. 15, вып. 4. Киев. 1909, с. 136.
82. К. Я. Софроненко. Вказана праця, с. 54.
83. Б. Д. Греков. Крестьяне Киевской Руси. М. 1952, с. 257-258. К. Я. Софроненко, Вказана праця, с. 54-55.
84. Руський літопис. К. 1989,с.243.
85. К. Я. Софроненко. Вказана праця, с. 55.
86. Н. Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого, с. 28.
87. К. Я. Софроненко. Вказана праця, с. 109-110.
88. ПСРЛ. М. 1962, стб. 729-731.
89. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 49-50.
90. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 31.
91. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 30.
92. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 200.
93. M. Wetner. Вказана праця, с. 141-145.
94. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 60.
95. В. Н. Татищев. Вказана праця, т. 3, с. 186-188.
96. M. Wetner. Вказана прауя, s. 141-145.
97. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 200.
98. В. Н. Татищев. Вказана праця, т. 3, с. 189.

99. Н. М. Карамзин. История государства Российского. М. 1991, т. 2-3, с. 447.
100. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 32-33.
101. Huielard-Breholles Examen dechates de l'Eglise Romaine contenues dans les roulleaux de lluny, Paris, 1865, p. 84.
102. Huieland-Breholles... Вказана праця, p. 84.
103. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 35.
104. Н. М. Карамзин. Вказана параця, т. 2-3, с. 447.
105. В. Н. Татищев, т. 3, с. 188-189.
106. І. П. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, с. 89.
107. Huillard Dreholles. Examen de chartes de l'Egeise Romaine, conte nues dans les ronleaux de Cluny. Paris, 1865, p. 84.
108. І. П. Крип'якевич. Вказана праця, с. 80-90.
109. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 62-65.
110. В. Т. Пашуто. Вказана параця, с. 201.
111. В. Н. Татищев. Вказана праця, т. 3, с. 189.
112. В. Н. Татищев. Вказана праця, т. 3, с. 200.
113. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 52.
114. М.С.Грушевський.Вказана праця,т.3,с.35.
115. М.С.Грушевський.Вказана праця,т.3,с.67.
116. В. Н. Татіщев. М-Л., т. 3, с. 207.
117. М. С. Грушевский. Вказана праця, т. 3, с. 36.
118. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 54.
119. Д. Зубрицький. Вказана параця, т. 3, с. 69.
120. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 59.
121. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 70-72.
122. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 60.
123. С. М. Соловьёв. Сочинения, т. 2, кн. 1, с. 645-647.
124. С. М. Соловьёв. Сочинения, т. 2, кн. 1, с. 604.
125. В. Н. Татищев. История Российская, т. 3, с. 210-211.
126. Н. М. Карамзин. История гос. Российского, т. 2-3, с. 454-455.
127. ПСРЛ, М. 1962, т. 2, стб. 735.
128. В. Н. Татищев. История Российская, т. 3, с. 212.
129. Н. М. Карамзин. Вказана праця, т. 2-3, с. 455, с. 596.
130. Д. Зубрицький, Вказана параця, т. 3, с. 80.
131. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 731.
132. Руський літопис. К. 1989, с. 375.
133. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 772-773.
134. ПСРЛ. М. 1962, т. 1, стб. 445.
135. Д. Н. Александров. Вказана праця, с. 71.
136. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 204.
137. Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, ed. A. Theiner, t. 1, Romae, 1860, N21.
138. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 204-205.
139. В. Н. Татищев. Вказана параця, т. 3, с. 212.
140. С. М. Соловьёв. Сочинения, т. 1-2, кн. 1, с. 605.

141. М. С. Грушевский. Вказана праця, т. 3, с. 42.
142. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 42.
143. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 41.
144. Vetera munumenta historika Hungariam saeram illustrantia/ Ed A. Theiner. Romae. 1859, t. 1, N65.
145. Н. М. Карамзин. Вказана праця, т. 2-3, с. 456.
146. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 749-750.
147. Н. М. Карамзин. Вказана параця, т. 2-3, с. 456-457.
148. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 100-101.
149. Д. Н. Александров. Вказана праця, с. 77.
150. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 70.
151. Архив К. Маркса и Фридриха Енгельса, т. 5, с. 225.
152. М. С. Грушевский. Вказана праця, т. 3, с. 43.
153. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 206.
154. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 70-71.
155. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 102-103.
156. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 43-44.
157. N. Baunigarten. Op. cit., table 11, p. 47, Nr. 3.
158. B. Wlodarski. Rola Konrada Mazoweckiego w stosunkach polsko-ruskich.(Arch. Tw-wa Nauk we Lwowe. Dzial, tom19, zeszyt 2, Lwow, 1936, str. 1-53.
159. С. М. Словьёв. История России древнейших времён. М. 1988, т. 3-4, с. 125-126.
160. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 47.
161. М. Ф. Коьляр. Вказана праця, с. 74-77.
162. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 80.
163. Руський літопис. К. 1989, с. 386.
164. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 211.
165. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3. с. 48.
166. М. Ф. Котляр. Вказана праця, с. 85.
167. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 50.
168. М. Ф. Котляр. Вказана праця, с. 87-88
169. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 115-116.
170. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 90.
171. Д. Зубрицкий, т. 3, с. 118.
172. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 215.
173. Chronik Marci. Seria Istor. Hungaru. 2, s. 223.
174. М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 53.
175. Codex Diplomat. Mas., ed Kochanowski, Nr. 336.
176. Schriptores Rerum Hungarum ed E. Szentpetery, Budapestini 1937-1938, tt. 1-2; t.1, p. 467.
177. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 217-218.
178. Preussisches Urkundenbuch, t. 1./Ed. Philippi. Konigsberg. 1882, N126.
179. М. Ф. Котляр. Полководці давньої Русі. К. 1991, с. 137.
180. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 107.
181. Д. Н. Александров. Вказана праця, с. 85.

Діяльність Данила Романовича Галицького під час монголо-татарського нашестя, та у період державного відновлення України-Русі (1240-1253).

Татаро-монгольське нашестя завдало тяжкого удару економічному, політичному і культурному розвитку єдиній уже в політичному відношенні Україні-Русі, надзвичайно ускладнило процес її подальшого утвердження та еволюції державних структур. Знищення монголо-татарами її великих економічних центрів, розладнало систему адміністративного управління, а також послабило українські збройні сили. Татарське лихоліття, підірвало соціально-економічну основу державної влади і привело до відтворення феодальної роздробленості України-Русі. Знищивши у 1237-1238 роках політичне та економічне життя Північно-Східної Русі, у 1239 році орди Батия вступили в Русь-Україну. У березні 1239 ж року вони захопили Переяслав, а в жовтні цього ж року Чернігів[1].

У великого князя Данила Романовича, більше не було сумніву, ворог загрожує його тільки що об'єднаній, з такими великими труднощами українській державі. У зв’язку з цим, великий князь Данило, як наголошують джерела, залишає в Києві свої відібрані рицарські полки під керівництвом випробуваного у численних ратях з поляками та уграми воєводу-тисяцького Дмитра, а сам перед лицем монголо-татарської навали спішно відправляється в Європу де спонукає західноєвропейські держави до утворення антитатарської коаліції. В цей же час, цими ж питаннями там займаються і чернігівські князі Михайло Всеволодович і його син Ростислав, які втекли в Угорщину надіючись там у свого союзника Бели IV знайти допомогу проти татаро-монголів. Чернігівський князь мав намір закріпити договір про допомогу шлюбом Ростислава Михайловича з дочкою угорського короля. Однак Бела IV відмовив йому, як наголошують джерела „не дав дівки своєї Ростиславу”. Аналогічна ситуація їх чекала в Польщі.

Не добившись допомоги від Польщі, чернігівські князі, як свідчить галицько-волинський літопис, „прийняли підданство володаря України-Русі Данила” і таким чином, Переяславська, Новгород-Сіверська та Чернігівська земля стала невід'ємною частиною української держави. У зв’язку з тим, що монголо-татари зайняли ці князівства і фактично уже знаходилися з володарем України-Русі у стані війни, Данило Романович давав чернігівським князям в утримання Михайлу Київ, а Ростиславу Луцьк. Літописець яскраво описує нам цю подію: „Прислав бо

Михайло послів до Данила та Василька говорячи, багато згрішили і многократно капостей натворили тобі, та нині клятвою клянемося більше ніколи не ворогувати. Данило пообіцяв йому Київ, а синові Луцьк, Михайло же від страху татарського не посмів іти в Київ”. В цей же час у Київську землю входили татаро-монголи, у великого князя Данила більше не було сумніву, що над Україною-Руссю нависла смертельна загроза. У зв’язку з цим він разом з сином Левом їде до Угорщини де прагне укласти угоду з королем Белою IV, запорукою якої повинен був стати шлюб князя Лева з дочкою Бели IV Констанцією. Однак переговори Данила в Угорщині закінчилися невдачею, оскільки угорський король наляканий монголо-татарською навалою боявся вступати з Данилом Романовичем, над державою якого нависла смертельна загроза, в союз. Йому здавалось, що монголо-татари на довго, як у північній Русі з 1237 по 1240 роки, застрянуть в Україні-Русі, і знесиляться її настільки, що їх навала обмине його державу. Зрозумівши, що Бела IV не вступись в антитатарську коаліцію, великий князь Данило вирішив підняти союзних польських князів проти татаро-монголів, зокрема князя мазовецького і куявського, однак і польські князі вирішили не втручатися у військову кампанію татаро-монголів в Україні-Русі.

В цей же час, як зауважують джерела наприкінці 1240 року монголо-татарське військо з'являється під Києвом. Перед цим вони зруйнували чисельні міста, фортеці та замки Київської землі, такі як: Василів, Білгород, Витичів, Княжа Гора та інші[2].

На думку відомого археолога М.К.Каргера, Київ, мав найсильніші фортифікаційні споруди. На величезних валах, які досягали висоти 12 метрів і були завтовшки 20 метрів, височіли могутні дубові стіни з кам'яними баштами. В середині зовнішнього поясу укріплень „Ярославового міста”, пролягав внутрішній – „Володимирове місто, в якому ще в свою чергу стояла міцна фортеця „Ярославів двір”[3].

Про облогу та штурм монголо-татарами Києва, ми знаємо з докладних розповідей декількох літописів, як україно-руських так і північно-руських. Важливі деталі тих подій відтворені і досі відтворюються археологами. Згідно з сукупностями свідчень величезна татаро-монгольська армія підступила до Києва на початку червня 1240 року: „Прийшов Батий до Києва з великою силою, дуже багато було у нього людей, розповідає галицький літописець, і обложив місто. І нічого не було чути від гамору та скрипіння возів, ревіння безлічі верблюдів, та іржання табунів коней. І переповнилась земля руська людьми ратними”[4].

Головний удар татаро-монголи спрямували на південні укріплення Києва біля так званих „лядських воріт”, де вали і стіни були трохи нижчими ніж в інших місцях фортифікаційної системи Києва, бо з цього боку місто захищалось болотом. Але настала зима, болото замерзло, що дало можливість ворогові підійти під стіни, і підтягнути під них стінобитні машини і безупинно в них бити, як вдень так і вночі. Внаслідок цього, зауважує літописець, монголо-татари вибили стіну. Хоча татари і взяли першу лінію оборони, та подальше просування їх зупинило Володимирове місто своїми фортифікаційними спорудами. Добре організована уже тоді пораненим воєводою Дмитром оборона, дозволила захисникам сконцентрувати головні сили у ньому. З великими зусиллями, ціною великих втрат татаро-монголам вдалося подолати і цю перешкоду. Тоді кожний дім став своєрідною фортецею. Археологічні дослідження відтворили разючу картину. В руїнах жител лежали кістки загиблих захисників з пробитими черепами, перерубаними тілами, у тих положеннях, у яких їх застала смерть. Діти шукали порятунку в печах, але й там їх знайшла загибель[5]. Решта уцілілих захисників заховалася у монументальній споруді часів Володимира Святославовича, Десятинній церкві. Та татари не пожаліли її, і вона була розбита таранами і стала могилою для останніх захисників міста. 6 січня 1241 року опір киян остаточно був зламаний.

Літописи повідомляють, що татари усіх людей від малого до великого убили мечем, лише тисяцькому Дмитрові Батий подарував життя, можливо, що він і був тим джерелом, яке так детально залишило нам опис трагедії Києва. Однак можна наголосити, що Київ був винищений не повністю, після проходу Батия на захід у ньому відроджується життя, однак не у тому обсязі, яке було раніше. Літописець наголошував: „що після взяття Києва, Батий почувши, що Данило в уграх, швидко пішов до Володимира Волинського”. Погром волинської землі був підготовлений Батиєм з великим успіхом. Так для здобуття невеликого волинського міста Колодяжного татари використовували аж 12 таранів, можна лише собі уявити скільки їх бухало в стіни при взятті головних міст України-Русі: Києва, Володимира, Галича. Однак безсилими татаро-монголи були при взятті могутніх міст-фортець Кременця та Данилова, ці міста внаслідок мужнього самозахисту уникнули татаро-монгольського сплюндрування.

Після невдалого штурму ряду волинських міст головні сили Батия підійшли до другого визначного міста України-Русі Володимира-Волинського. Джерела описують нам його як велике красиве та добре укріплене місто, з міцними та високими дере-

в'яними стінами та баштами. Побувавши під його стінами угорський король Андрій II дивувався його красоті, наголошуючи, „що такого красивого міста він не бачив ще навіть у німецьких країнах”. Джерела на жаль коротко розповідають про взяття монголо-татарами Володимира: „Прийшов Батий до Володимира і взяв його на спис і перебив людей не милуючи”. Згодом Данило Романович повернувшись до Володимира зустрів жахливу картину, яку зосталось літописцю з жахом занотувати: „Ніхто у Володимирі не зостався живий, церкви були переповнені трупами” [6]. Археологічні дослідження у Володимир-Волинському засвідчують, що більшість захисників його загинула і монголо-татари, роздратовані великими втратами і опором, піддали жителів нелюдським мукам.

Археологи знаходили черепи із забитими у них залізними цвяхами. Так само був взятий Галич, археологічні дослідження про цей період історії, ще чекають своїх дослідників. В цей же час джерела зберегли нам свідчення, згідно з якими Дмитро, що постійно перебував у свиті Батия, побачивши, що „Руська земля гине”, звернувся до Батия сказавши йому: „не гоже довго бути тобі у цій землі, час уже іти тобі в угри, а то угри сильний народ зберуться вони і не пустять тебе. Батий же послухав пораду Дмитрову і пішов на Угорщину”. Таким чином наприкінці 1241 року Батий завоював усю Русь-Україну, покривши квітучу країну трупами і попелищами[7].

Далі по завоюванню України-Русі татаро-монголи направили свої військові сили проти Польщі та Угорщини. Болеслав Стидливий, сандомирський князь, хоч отримав допомогу від Мазовії однак не зумів зупинити монголо-татар. Його військо було розгромлене біля Ополя після чого татари почали розорювати польські села та міста такі як Люблін, Завихвост, Сандомир. По взяттю Сандомирського князівства частина монголо-татарського війська рушила у велику Польщу і штурмом взяли такі міста як Серадзь, Ленчиц і Куявію, а друга частина ударила на малу Польщу і взяла Краків і Вроцлав, в останньому не був взятий тільки вроцлавський замок. В цей же час велике польське військо під керівництвом великого краківського князя, що правив Краковом з 1238 по 1241 рік Генріха Благочестивого, підкріпленого союзними прусськими хрестоносцями на чолі з магістром ордена Поппо фон Остерном, рицарями із Сілезії та Моравії зібрались біля Лігніца, де вирішили дати бій татаро-монголам.

9 квітня 1241 року тут сталася кровопролитна битва наслідок якої для поляків та хрестоносців був трагічний, їхня армія була розгромлена татаро-монголами, які, як свідчать легенди, відпра-

вили в Монголію у ставку імператора дев’ять мішків з правими вухами в знак могутності своєї зброї в європейській кампанії. Завоюванням України-Русі та Польщі, татаро-монголи викликали великий страх в Європі, до нападу татар готовились такі віддалені міста, як Любек[8], Нюрнберг[9], маркграфство Тюрінгське[10].

12 квітня 1241 року друга армія татаро-монголів наголову розбила 60-ти тисячне військо угорського короля Бели IV при Сайо в долині Могі, оточеної хребтами Токая. Внаслідок жорстокої поразки Бела IV через Нітру і Братиславу утік спочатку до австрійського володаря Фрідріха II, а потім перебрався в Загреб. Джерела свідчать, що татаро-монголи гнались за угорським королем до річки Дунаю. Західноєвропейські хроніки, та нотатки іранця Рашід-ад-Діна датують це повідомлення 11 квітня 1241 року. Із нього ми дізнаємось, що об'єднана армія угорського короля Бели IV і хорватського князя Коломана зазнавши від татаро-монголів нищівної поразки звернулась до папи римського і німецького імператора, щоби останні допомогли врятувати їм Угорщину від розорення, при цьому угорський король Бела IV навіть обіцяв імператору Фрідріху II стати його васалом[11].

Сукупність джерел дозволяють нам зробити висновок, що 60-ти тисячна армія Бели IV була розгромлена внаслідок одночасного нападу на неї з трьох сторін армій Батия, зокрема армії Бурундая і армій які були керовані полководцями Субедеєм і Киданем. Однак слід зауважити, що розгром угорської армії сильно виснажив татаро-монголів у зв’язку з цим вони не мали сил йти походом на Чехію. В цей же час чеський король Вацлав успішно готувався для оборони. Ним були сильно укріплені міста Прага, Оломоуц, Брно і другі, а також монастирі, зроблені запаси продуктів. Побачивши добре укріплені міста Чехії татаро-монголи не рішились нападати на Чехію, що дало можливість ще у XIX столітті чеському ученому Ф. Палацькому стверджувати, що монголо-татарський наступ у Західну Європу було зупинено Вацлавом I чеським[12].

Однак це не відповідає істині, оскільки монголо-татари вирішили як слід розгромити Угорщину, що вони успішно робили до початку 1242 року, а пізніше від основного війська, що розорювало Угорщину від'єдналася армія Киданя, яка перейшла Драву і вторглася в Хорватію, де спустошила Загреб, заставивши угорського короля утікати на Далматійське побережжя, де його збройні сили розмістились у побережних фортецях Тригорі, Спліті, Клісі та на ближніх островах[13]. В кінці березня 1242 року монголо-татари дізнавшись про смерть імператора Угедея і

виснаживши свої військові сили, прийняли рішення повертатися в Монголію, таким чином монголо-татари на заході пробули всього два роки і розгромили тільки дві західноєвропейські держави Польщу та Угорщину[14].

Повертаючись із-за Карпат Батий хотів полонити великого князя Данила Романовича, якого повсюдно шукав в Україні-Русі, однак останній із своїм двором в цей час перебував в Польщі, перечікуючи прохід Орди[15]. Отримавши в Польщі звістку, що монголо-татари вийшли з України-Русі, володар України-Русі зі своїм військом та двором вирішив повернутися додому. Проїжджаючи по Польщі великий князь Данило бачив страшне сплюндрування польських земель. Не краща ситуація була і в Україні-Русі. Тверський літопис нам наголошує, що Русі було завдано такого нищівного удару після якого вона не могла оправитися ще багато десятиліть: „Поросли бур'яном і лісом колись плідні ниви”. Літописець з тугою наголошував: „Села від того нечестивого Батиєвого побоїща опустіли”[16]. Самі селяни або загинули в нерівному бою, або розбіглися по навколишніх лісах. Не краще було становище і у великих містах, вони майже усі були знищені ордою. Послідуючі дії великокнязівської влади, згідно свідчень літописних джерел, заставляють вважати, що староукраїнське суспільство було переконане, що монголо-татари назавжди пішли на Балкани, як це не раз бувало в історії України-Русі, яка пережила не одне нашестя східних кочовиків починаючи з сарматів, гуннів, аварів, угрів та інших. Про те, що повернення монголо-татарів не чекали, свідчить та широта внутрішньополітичних та економічних заходів, які поводились українським народом і боярами у відсутність князів.

Приїхавши в Русь-Україну великий князь Данило побачив кругом смерть, руїни та згарища. Частина бояр української держави включаючи навіть волинських, яким князь завжди вірив і віддавав перевагу над галицьким чи київськими теж вийшла із покори. Галицько-волинський літопис з обуренням розповідає, що коли володар України-Русі підійшов до Дорогичина з таким блиском відбитого у хрестоносців, то місцеве боярство зачинило перед ним ворота немов перед ворогом. Марно Данило Романович переконував їх, „що це був град батьків наших”, та відповідь була одна: „та ти не зможеш увійти у нього”[17]. Проїжджаючи далі по Україні-Русі він побачив, що усі міста були знищені, зокрема місто Берестя було знищене повністю, у аналогічному стані, був Володимир, Галич і Київ. Допоки великий князь Данило Романович облаштовував Володимир, боярство Галичини

відновило старі зв’язки з давнім претендентом на галицький престол чернігівським князем Ростиславом.

Допоки тривали переговори, бояри без жодного контролю панували в Галичині. Коли Данило Романович послав у Галичину свого стольника Якова, той побачив таку картину: „галицькі бояри називали Данила своїм князем, а самі усю землю держабули духом на стороні галицького короля і сприяли утвердженню королевича в Галичині.

В цей же час Коломан заздалегідь розуміючи, що рано чи пізно йому прийдеться воювати з усіми руським князями з самого початку свого володарювання в Галичині повважав за потрібне утвердити себе релігійно. Усиливши свою владу присланими католицькими володарями угорським, польським і чеським полками він рішуче почав впроваджувати унію, яка повинна була стати його гарантом у подальшій боротьбі з православним світом. Можна наголосити, що перед рішаючою битвою за Галичину Коломан з своєї сторони консолідував усю наявну католицьку силу, а володар України-Русі великий київський князь усю православну, а отже битва, яка закінчилась Галичині поразкою Коломана, ще досі не отримала належної оцінки в історичній науці. З руської сторони у ній взяли участь усі наймогутніші князі, з другої сторони у ній взяли участь усі наймогутніші католицькі володарі угорський, польський, чеський і галицькі бояри. Зауважимо, що кровопролитна битва невідомо ще як би закінчилась, як би не полководський талант Мстислава Удатного, який у роковий час битви зумів з відбірною дружиною і половцями нанести разючий удар з тилу, що розсіяло угорське військо, яке було основним у цій битві.

Розстроєний Мстиславом військовий порядок угорського війська, наголошував М.М.Карамзін, не змогли уже наладити від безладдя найталановитіші угорські полководці, угри були разючі з усіх сторін руськими стрілами і сулицями у зв’язку з чим падали мертвими цілими рядами, в паніці і сум'ятті, що охопило військо й сам полководець їхній «прегордий Філя» незчувся як потрапив у полон. У аналогічному становищі опинилися і поляки, яких половці брали в полон, а руські розвинувши захоплену польську хуругву заставляли повертатися до неї польських воїнів яких вбили біля цього без числа. Кровопролиття було жахливе, стони нещасних жертв було чути в Галичі, трупи лежали кучами по широкому обширі придністровських долин.

Ходом усієї війни повністю керував князь Мстислав Удатний. У той час коли великий князь у центрі битви був повністю зв’язаний відбірним угорським військом Мстислав Удатний міг

маневрувати резервами і направляти їх у найнебезпечніші місця битви. Мстислав, як наголошує татіщевське джерело, намагаючись бувати усюди загубив двох коней у цій кровопролитній битві та зумів нанести вирішального удару, що привело до повної поразки військ короля Коломана. Коломан бачачи поразку з рештками військ відступив у Галич. Однак довго утримувати місто Коломану не вдалось. Вдало зроблений під стінами міста підкоп дозволив руським князям швидко взяти місто.

Тоді король Коломан із своєю вибраною дружиною вiступив в останню цитадель, яку було споруджено на храмі Богоматері і з гордістю відхилив бажання Мстислава зустрітися з ним і вести переговори. Однак через декілька днів заморені спрагою і голодом угри на чолі з Коломаном здалися. Князі руські уже не хотіли чути про милосердя. До Мстислава, наголошував дослідник, підвели нещасного, замореного голодом і спрагою Коломана і його юну дружину Соломею в сльозах і розпачі, і він велів їх з міцною сторожею відправити в Торчевськ, а угорських баронів з жінками та дітьми віддав як полонених своїй дружині й половцям в нагороду за виявлену мужність. Тільки славний архієпископ краківський літописець Калдубко і канцлер польський Івон, і сам краківський князь Лешко зуміли уникнути полону передчасною втечею з поля бою.

Характерно, що М.М.Карамзін роблячи аналіз джерел В.М.Татіщева вважав, що В.М.Татіщев хибно вважав головним організатором походу на Галич князя Мстислава Романовича київськьго, а не Мстислава Мстиславовича Удатного, на його думку усіх князі до походу на Галич як і на Калську битву організував Мстислав Удатний. Втрачений Київський літопис, а це очевидно і є те джерело, яким користувався В.М.Татіщев, намагався в угоду своєму князю змальовувати події так, як цього бажав київський князь стремління якого до єдиновладного правління староукраїнською державою явно проглядаються з під пера літописця. Однак свідчення других джерел дають нам право наголошувати, що основним організатором розгрому Коломана був Мстислав Удатний. У 1220-1230 рока, на думку дослідника, київський князь не був уже тим могутнім володарем, бездоганним авторитетом, який би міг організовувати такі могутні походи в Галичину.

Сама зверхність київського князя у поході це не що інше як перебільшеня київського літописця. Незалежність Мстислава Удатного і його домінуюча роль у розгромі угрів згідно сукупності джерел очевидна. Польські і литовські хроніки наголошують, що самолюбство Мстислава було настільки велике, що за-

йнявши Галич він «вінчався Коломановою короною на короля Галичини». Польсько-литовські джерела наголошував Н. М. Карамзін, підтвержуються і автором нашого Синопсису, який так писав про Мстислава: «вінчаний був він єпископами вінцем царським і проголошений був царем усієї Галичини». Характерно, що коронацію Мстислава у 1222 році визнав папа римський гонорій III у листі до угорського короля Андрія II він називає Мстислава королем Галичини[18].

Таким чином, зауважував Д. Зубрицький, Мстислав заволодівши у друге галицьким престолом, задля того, щоб сусідні західні володарі не зазіхали на Галичину, вирішив урівняти себе з сусідніми володарями королем угорським і богемським, і коронувати себе золотою короною Коломана прийнявши титул «царя галицького»[19]. Отже коронація Мстислава на короля Галичини була крахом релігійної політики унії галицького короля Коломана. Останній як бачимо, бажав впроваджувати унію виключно політичним шляхом з приміненням військової сили, що привело до повного краху. Однак був і інший шлях проведення Собору церков згідно якого церква римська і галицька мали внаслідок компромісів добровільно з’єднатися під зверхністю Римського архієрея, на чому настоював папа пославши в Галичину легата, який пропонував впроваджувати унію внаслідок проведення Собору церков, однак так бажав папа посилаючи для вирішення цього питання легата в Галичину, та угорський і польські можновладці, у таборі яких теж не було єдності, розпаливши в Галичині релігійну війну, відкинули саму ідею злучення церкви ще майже на 40 років.

Не виключено, що формально займаючись впровадженням унії угорські і польські феодали мали свої чисто економічні цілі бажаючи тіль власного збагачення, оскільки Галичина, багата своїми родючими землями, повними різноманітного звіря лісами, величезними покладами кам'яної солі, була таким ласим куском, що католицькі союзники готові були непереставаючи, не дивлячись на військову поразку продовжувати плести інтриги навколо Галичини прикриваючись релігійними гаслами унії церков. Тому поразка у військовій кампанії зовсім не означала припинення боротьби, тому попробуємо згідно сукупності джерел ще раз проаналізувати хід політичних подій в Галичині у 20 роках XIII-го століття.

Конфлікт Мстислава Удатного з уграми і поляками, має на нашу думку цілу політичну історію. Згідно свідчень джерел, перше вокняження Мстислава у Галичині співпадає з першим вокняженням Данила Романовича у Володимир-Волинському. З

цього приводу Іпатіївський літопис сповіщає: «Лешко послав до Олександра посла наказуючи, дай Володимир Романовичам Данилові і Василькові, якщо не даси, то піду війною на тебе з Романовичами. І так посадив Лешко Романовичів у Володимирі» [20]. На перший погляд, наголошує російський дослідник Д.М. Александров, важко пояснити якими мотивами керувався краківський князь замінюючи свого попереднього ставленика Олесандра Всеволодовича белзського на Данила Романовича і його брата Василька. Можливо, що позиції Олександра белзського почали слабути у Володимирі, а позиції Інгваря луцького зв'язаного з володимирівським боярством зростати. Боячись вокняження у Володимирі Інгаря луцького Лешко краківський замінив Олесандра на володимирівському престолі.

Мотиви заміни були вірні. Сам по собі Володимир був власністю Романовичів і відбирати останній у Романовичів Інгвар луцький не мав права, що можна було йому зробити, якщо б у Володимирі і дальше сидів Олександр. Мотиви Лешка зрозумілі, останній боявся посилення будь якого з волинських князів, юні Романовичі на батьківському престолі, та ще й посаджені з його ласки були для нього не страшні. Така ситуація розподілу волинських земель давала Лешкові право повністю контролювати їх і перетворювати на васальні володіння. Контролюючи Волинь, Лешко краківський однак втратив свої позиції в Галичині де у нього бувший союзник і тесть угорський король відібрав, Перемишль і Любачів. Зміцнення угорського впливу в Галичині лякало Лешка за свої волинські володіння. Апетит в угорського короля Андрія II був великий, уже не одноразово його війська з Галича робили спроби заволодіти Волинню, тому звернення Лешка до Мстислава з пропозицією вокняжитися в Галичі теж потрібно було Лешкові для того, щоби послабити сильні позиції угрів у регіоні.

Можна сказати, що це йому вдалося, однак Лешко недооцінив Мстислава, а у скорому і його зятя і союзника Данила. Політичні події у Галичині і на Волині з приходом Мстиславав проходили так швидко, що повністю розрушили плани краківського князя своїми діями. Лешко і сам того не бажаючи положив початок процесу, який привів до об'єднання в кінці XIII століття староукраїнську державу під владою одного володаря. Зрозумівши, що Мстислав намірений самостійно проводити свою політику разом з зятем Данилом, який відібрав у нього всі належні Волині, забужські землі, Лешко як наголошує літописець «великий гнів мав на Данила»[21].

У подальшому краківський князь зрозумів, що між Мстиславом галицьким і Данилом волинським був укладений договір спільних дій проти поляків і угорців, що штовхнуло його знову на союз з Угорщиною. Слід зауважити, що при певних розбіжностях позицій Мстислав і Данило в 20-х роках XIII століття проводили проти угорської та польської експансії досить збалансовану політичну діяльність, що давало їм великі переваги у веденні зовнішньополітичної діяльності в першу чергу проти своїх ворогів угорського і польського володаря, намагання яких у заволодінні Галичиною і Волинню зводились на нівець. Таку позицію Мстислав і Данило зрозуміли тоді, як угорський король Андрій II з краківським князем Лешко знову розпочали боротьбу, по відновленню галицького королівства з угорським ставлеником на чолі.

Однак і у Мстислава заговорили амбіції і він теж не змирився з утратою Галичини, закликавши на допомогу усіх руських князів, він знову вокняжився в Галичі, і не просто вокняжився, а прийняв титул «короля галицького»[22]. Характерно зауважити, що дослідники слабо звернули увагу на свідчення татіщевського джерела, де останнє виділяє зверхню роль київських і чернігівських князів, як давніх супротивників галицького князя. Не виключено, що підтримка Мстислава галицького супроводжувалась певною консолідацією України-Русі, князі якої пов'язли в братовбивчій феодальній війні. Така консолідація, хоча короткочасна, супроводжувалася виключно польсько-угорською агресією.

Ця війна за повернення Галичини в політичну структуру України-Русі зумовила консолідіцію всіх військових сил усієї Русі, як у противагу угорському королівству побажала відновлення контролювавати Галичиною і управляти останньою з Києва, однак цього не сталося тому, що Данило Романович підтримав в усьому претензії на Галичину свого тестя Мстислава, створив баланс сил при якому захоплення Галичини стало не можливе. Літопис з цього приводу зауважує: «Мстислав же велику похвалу створив Данилу, і дари йому дав великі і коня свого борзого сивого»[23].

Отже внаслідок спільних політичних дій Мстислава галицького та Данила волинського, а також князів київських, чернігівських та смоленського, в контексті європейської політики, ми бачимо в 20-х роках староукраїнську державу у фазі державної єдності. Згідно татіщевських джерел ми можемо твердити, що на чолі держави стоїть великий київський князь, який очолює боротьбу проти галицького короля Коломана, що «потурав правосла-

вну віру і відмовився від покори великому київському князю, відхиливши руські закони». Сам голова держави виступив на ратному полі у центрі війська і довів битву до переможного кінця. Усі подальші свідчення татіщевських джерел подають нам факти прямих міждержавних переговорів між українською і угорською державами.

Отже, можна наголосити, що внасідок експансії угорських і польських феодаів українська держава у 20-30 роках XIII століття відновила свою державну самобутність, відновила роль Києва, і великого кивського князя як голови держави, що зумовило припинення хоча короткочасно феодальної війни в Україні-Русі. Однак цей процес мав тимчасове явище. З закінченням війни, коли зовнішня загроза була відвернута, коли в полоні опинилися основні її зачинщики, галицькі бояри, і перед володарями постало питання про жорстоке покарання боярської опозиції, всупереч пораді Данила покарати зачинщиків феодальної війни і іноземної інтервенції, галицький володар, Мстислав вирішив милостливо поставитися до бояр. Судислав, як іронічно зауважує галицький літописець, «розчулив князя тим, що став перед ним навколішки і пообіцяв уже у котрий раз бути йому вірним».

Мстислав, зауважує татіщевське джерело, «ставши царем галицьким при коронуванні не лише помилував усіх бояр, але й за визнання його володарем галицьким роздав боярам великі маєтності, Судиславу зокрема Звенигород». Літописець засуджує галицького володаря Мстислава, що він будучи зобов'язаний за підтримку торгово-ремісничій знаті знехтував тим і знову пішов на альянс з зрадливим боярством, яке задля уникнення покарання пішло на те, щоби проголосити Мстислава замість Коломана королем Галичини. Однак слід зауважити признання боярством за Мстиславом королівського титулу підвищувало його авторитет серед володарів як Центральної Європи так і серед володарів України-Русі, що відмічено як угорським, польськими так староукраїнськими джерелами. Російський дослідник Д.М.Александров вірно наголошує, що укріплення позицій Мстислава в Галичі укріплювало позиції волинського князя Данила на Волині [24]. Однак володарювання Мстислава проходило за складних обставин. Галицькі бояри в скрутну для себе годину, хоч визнали його королем Галичини, і покорилися йому, але вважали свій програш тимчасовим, і не полишали давніх своїх намірів взяти управління в свої руки, та всякими способами інтригувати щойно ними утвердженого «руського короля».

Мстислав по утвердженню на галицькому престолі однак повірив боярам і як і раніше утримував з ними раду. Однак на усіх

радах воля Мсислава залишалась незмінною в усіх рішеннях і бояри не можучи їй противостояти корилися, однак вели водночас закулісні інтриги намагаючись розсварити його то з союзним Олександром белзським, то з зятем волинським князем Данилом. Боячись посилення могутності Мстислава і розуміючи, що Мстислав не дасть їм усієї повноти влади в Галичині, бояри розпочали уже у котре феодальну усобицю в Україні-Русі. Обставини склались так, що белзський князь Олександр будучи союзником Угорщини і Польщі намагався при допомозі останніх заволодіти волинськими землями Романовичів. Ситуація склалась так, що Олександр внаслідок поразки угрів та поляків, щоб не втратити власне князівство змушений був примиритися з могутніми волинськими князями, однак не припинив плести проти них політичних інтриг. Однак Романовичі дізнавшись про це, зібрали сили і фактично приєднали усю його Белзську землю до Волинського князівства, тільки заступництво Мстислава, який звернувся до Данила з проханням:«пожалуй брата Олександра», зберегло його княжівство від включення до володінь Романовичів.

Зрозуміло, що злоба від таких дій у Олександра на двоюрідних братів не зменшилась і він скоро відомстив Данилу, оскільки останній не дуже довго по війні проживав у дружбі з Мстиславом, тому, що бояри боячись їхньої дружби постійно намагалися їх розсварювати. Причин, щоб розсварити Мстислава з Данилом було придостатньо, одна і ключова із них та, що права їх на Галич були одинакові: «Мстислав за допомогою усіх руських князів відібрав Галич у ворогів України-Русі і завоював собі немеркнучу славу, що давало йому законні права на Галич, оскільки окрім нього на Русі на такий подвиг ніхто не спромігся. Данило мав права на Галич, оскільки останній був вотчиною його батька Романа, він ще в дитинстві був посаджений на батьківський великокнязівський галицький стіл, галичане любили Данила, тому Данило постав для Мстислава як суперник, що намагався відібрати галицький стіл.

Знаючи таке суперництво між володарями Галичини і Волині бояри намагалися з усіх сил розсварити їх. Для більшого ефекту вони підключили до цього давнього недруга Романовичі белзського князя Олександра. Ситуація складувалася так, що постало питання про майбутнього наслідника по смерті Мстислава. Політична ситуація нестабільності з могутніми західними сусідами вимагала того, щоб таке складне питання безболісно було вирішене. Андрій II король угорський, хоча розгромлений був у Галичині однак не покидав надії знову розпочати війну за втраче-

ний королівський трон свого сина, польський князь Лешко, теж з усіма своїми полками приєднався до союзу з Андрієм. В цей же час Андрій прислав до Мстислава свого посла, вельможу Яроша з погрозою, що якщо Мстислав не видасть сина, то він піде великою війною.

У своєму посланні Андрій II заявляв Мстиславу, щоби останній швидко прислав Мстиславу сина і усіх полонених, а якщо не захоче то ского побачить в Галичині багаточисельне непереможне військо угрів. Галицький володар Мстислав не перелякався залякування Андрія II і спокійно йому відповів, «що перемога залежить від бога, і що він Мстислав надіється на бога, що він з його допомогою надіється приборкати гордість угорського короля». Однак Мстислав добре знав, що поразка угрів і поляків під Галичем, полон Коломана і понесення союзниками військових і моральних втрат, стала важким лихоліттям в Польщі та Угорщині. Внасідок цієї безславної кампанії Угорщина і Польща втратили великі людські ресурси, які не могли так швидко востановитись. В цей же час, ця поразка стала приводом заворушень в самій Угорщині і Польщі. Сам Андрій II теж поніс великі втрати у власному війську під час єрусалимського військового походу, не мав можливості і могутньої військової сили воювати проти галицького володаря. Андрій II у 1221-1222 роках внаслідок наростання феодальної війни у власній країні був змушений був відійти від широкомасштабної наступальної політики на східні володіння від своєї дежави, оскільки був зайнятий боротьбою з власною знаттю, якій він у 1222 році змушував був надати широкі права закріплені «Золотою буллою», яка серйозно послабляла королівську владу в Угорщині. Усе це в подальшому, як видно із джерел не привело до активної наступальної політики і до росту військового потенціалу угорської держави/132.

Другий сусід Мстислава галицького і союзник Андрія II, краківський князь Лешко, теж не міг вести активної наступальної політики, оскільки в двох битвах на Волині і в Галичині поніс великі втрати. Допомагаючи своєму зятеві галицькому королю він зробив похід на Волинь, який дорого вартував польському князю. Союзні Данилу Романовичу литовські князі повністю спустошили краківське князівство, у зв’язку з чим папа Гонорій III у 1221 році звільнив князя Лешко від хрестового походу. Наслідком постійних нападів союзних Волині литовсьих князів було те, що Лешко краківський в 1222 році поспішно створив мир з Данилом Романовичем відмовившись при цьому від підтримки белзського князя Олександра Всеволодовича[25]. Таким чином лишившись союзника угорський король залишився з галицьким

володарем один на один, князь краківський теж поспішив укласти мирний договір з Мстиславом.

До такого швидкого миру з усіма володарям України-Русі Лешка склонив його брат Конрад, князь мазовецький і куявський, володіння якого в першу чергу спустошувались союзниками українських володарів литовськими князями. Слід зауважити, що власне в цей час, закладається основа союзу майбутнього володаря України-Русі Данила з Литовською державою, який у подальшому приведе до утворення Україно-Литовської держави в XIV столітті. Слід відмітити, що в цей же час закладається союз волинського князя Данила з мазовцьким князем Конрадом, а це значить, що феодальна роздрібленість Польщі, як і сама феодальна війна в останній, враховувалась майдутнім володарем України-Русі Данилом, із неї він використовував відповідні дипломатичні вигоди.

Власне такі політичні переміни дали можливість князю Данилу в 1223 році зробити спробу приєднати до своїх володінь Белзську землю, та тільки заступництво Мстислава, що не бажав посилення волинського князя, проводив традиційну політику галицьких феодалів, не дозволила Данилу повністю об'єднати усю Волинь, як базову основу, для подальшої боротьби за об'єднання України-Руси[26]. Внаслідок таких дій дораджений галицьким боярством, Мстислав порвав дружні з волинським князем і водночас заключив галицько-угорський договор, згідно якого «Андрій II назавжди припиняє війну з Україною-Руссю і відрікається від Галичини». Татіщевські літописні свідчення наголошують, що Андрій II за постійні напади на Галичину, відрікаючись від останньої, по мирному договору заплатив велику контрибуцію у розмірі 15 тисяч гривен срібла. Договір заключений українською державою і угорським королівством в 1221-1222 роках на завжди і припиняв втручання Угорщини у внутрішні справи України-Русі і таким чином встановлював добросусідство і вічний мир[27].

Заключення такого договору мало велике значення для України-Русі, він був заключений в той час, коли вперше у 1223 році у суміжні з українськими землями половецькі кочів'я прийшли моголо-татари. Галичани, волиняни, як зауважує галицький літописець, кожний з своїми князями активно взяли участь у поході проти монголо-татар і у битві з ними. І тільки феодальні неузгодження князів, не улаштування половецьких військ, привело до повної поразки у битві а Калці, що побудило монголо-татар до військового походу на Русь. Поразка Мстислава у битві на Калці відразу мала свої наслідки, які привели до послаблення

його позицій в Галичині. Мстислав втратив у битві на Калці своїх кращих військових соратників, замінити яких зразу було неможливо.

При таких умовах диктувати волю боярам, як він це робив раніше, стало неможливо, тому він все більше і більше ставав поступливішим перед боярською сваволею. Внаслідок поразки основним її виновником став волинський князь Данило, якого галицькі бояри звинуватили у зраді і навмисній втечі з поля битви. У зв'язку з цим у 1224 році антиволинська політика Мсислава Удатного стає більш суттєвішою і він відкрито виступає в союзі з белзським князем Олександром, з половецьким ханом Котяном, Володимиром Рюриковичем київським, проти волинського князя. Цьому наступу волинський князь противопоставив союз з польським князем Лешко краківським та мазовецьким князем Конрадом. Даний військовий конфлікт закінчився тим, що у нім у першу чергу постраждав найбільше його головний винуватець белзський князь Олександр. Мстислав воював якось вяло з неохотою, бояри з своїми полками запізнювалися до місця збору і не давали галицькому володарю швидко виступити єдиною силою, що дозволило Романовичам внаслідок швидкого удару сильно опустошити володіння белзського князя.

Озлоблений цим Олександр ще більше намагався розпалювати ворожнечу між Мстиславом і його зятем Данилом, говорячи останньому: «Зять твій хоче тебе убити». Про те як ми бачимо із сукупності джерел, волинський князь Данило з пошаною ставився до Мстислава, в усьому допомагав йому, що власне і тримало Мстислава непохитно на галицькому престолі. Однак за розпалюванням усієї цієї ворожнечі стояли великі майстри міжнародної інтриги, галицькі бояри, які з своїми планами зайшли так далеко, що ще при сидячому на галицькому троні Мстиславі уже підшукували собі володарів на трон по його смерті. Та реальний грунт і право на нього мав тільки один кандидат, волинський князь Данило, що очевидно і було причиною того, що Мстислав при зустрічі з останнім у місті Перемилі у 1225 році дав останньому мир, зрозумівши, що власне бояри являються джерелом роздору і помирився з зятем.

Внаслідок широкомасштабних переговорів у Мстислава відкрились очіі він побачив, що усе облуддя висказане на Данила белзським князем Олександром і боярами суща неправда. Не дивлячись на відновлення приязні між Мстиславом та Данилом спокій в Україні однак не настав. Галицькі бояри були незадоволені умовами миру і відновленням дружніх стосунків Мстислава і Данила, що автоматично означало посилення позицій Мстислава

в Галичині. Розуміючи, що рано чи пізно їхня інтрига буде викрита, а самі вони покарані за крамолу, група бояр на чолі з боярином Жирославом затіяла в Галичині нову смуту. Жирослав спочатку потайки, а потім відкрито на боярській раді, розпустив чутки серед бояр, що нібито Мстислав іде у степ до свого тестя половецького хана Котяна, щоби домовитись і разом з ним перебити усіх галицьких бояр за їх крамоли та провини.

Бояри сполошились і повтікали усі в Перемишльську землю в Карпатські гори і звідтіля прислали послів до Мстислава прямо вказуючи на свідченя боярина Жирослава. Мстислав, який по перконанню літописця «і не думав зчинювати ніякого покарання бояр, послав до них духовника свого Тимофія завірити їх у брехливості Жирослава». Тимофій виконав доручення і привів назад усіх бояр, після чого Мстислав прогнав боярина Жирослава геть від свого двору. Жирослав, наголошував російський історик С.М.Соловьов був прогнаний, та товариші його залишились, і тому заколоти і смути у Галичині не вщухали[28].

Сам Жирослав прогнаний Мстиславом однак не перестав існувати і продовжувати інтриги. Як наголошував М.С.Грушевський, партія бояр на чолі з Жирославом після невеликого затишшя знову розпочала смуту в Україні-Русі, тому, що бажала усунути Мстислава з галицького престолу і запрошувала на нього сина покійного київського князя Мстислава Романовича, Із'яслава, що відіграв у майбутньому значну роль у феодальній війні в Україні-Русі. Характерно, що Жирослав, наголошував дослідник, утік власне до нього і з відтіля поширював чутки в Галичину про доброчинність Із'яслава[29].

Вигнання Жирослава, ще більше настроїло бояр проти Мстислава, проугорська партія бояр усе більше і більше склонялася до думки, що Мстислав таки бажав полонити бояр, та викриття його дій Жирославом заставило його на короткий час затаїти свій намір. Однак у них не було гаранії, що свій намір він не побажає повторити, і тому більшість із них почала склонятися до думки про повернення Коломана на галицький королівський трон. Як першим кроком до цього вони вирішили склонити Мстислава до широкомасштабних переговорів з угорським королем. У князя Мстислава не було вибору, до зятя Данила, який мав усі права на галицький престол, і якого любили галичани, він ставився вороже. В цей же час цю ворожнечу підігрівали бояри, які теж боялися властолюбивого Данила, тому не бажали його на трон після Мстислава.

Галицький трон за дорадою бояр по смерті останнього не повинен був дістатися ні законнома володарю галицькому королю

Коломану, ні спадкоємцю батькової спащини волинському князю Данилу. Щоб назавжди припинити боротьбу за галицький стіл боярство дорадило Мстиславу вступити у переговори з угорським королем Андрієм II, видати свою дочку Марію за його молодшого сина королевича Андрія і таким чином забезпечити своїм онукам щасливе правіння Галичиною. Будучи, як виразився про Мстислава М. С. Грушевський, бездарним знаряддям в руках галицького боярства, Мстислав вступив в переговори з угорським королем[30]. Внаслідок широкомасштабних переговорів з угорським королем було вирішено, що по смерті Мстислава Галич буде переданий третьому сину угорського короля теж Андрію, одруженого на Мстиславовій дочці Марії. Згідно з умов договору ми бачимо, що Данило Романович зовсім не мав прав на Галичину.

Умови договору наголошують, що до того часу, допоки буде жити галицький володар Мстислав, ні угорський король ні його син Коломан не будуть вмішуватися у внутрішні справи Галичини. По смерті же Мстислава, новим королем галицьким повинен стати Андрій I, а королевою дочка Мстислава, Марія. Ця угода скріплювалась шлюбом королевича Андрія з дочкою Мстислава Марією. Тоді ж по заключенню угоди Андрій і Марія отримали в управління великий боярський центр Перемишь. У Ватіканському архіві зберігся документ, з якого довідуємось, що у 1222 році Мстислав володар Галичини, пообіцяв видати свою дочку Марію за молодшого сина угорського короля теж Андрія і заповісти останьому галицьке королівство[31]. Російський історик М.М.Карамзін вважав, що на такий поступок Мстислава штовхнули галицькі бояри, які бачачи цілеспрямовану політику Данила на приєднання Галичини, розуміли, що ставши володарем Галичини останній буде правити самовласно, як його батько Роман і боярам потрібно буде або цілком покоритися йому, або як за часів його батька зазнати репреій.

Якщо ж піти на розумний компроміс з угоським королівством і розбудовувати галицьку державу по західно-європейському зразку з угорським принцом на чолі, то це забезпечить боярам повну владу. Виразником такої політики був боярин Судислав. Особливий талант, знання державного життя західно-європейських держав, зокрема Угорщини, Польші, Чехії та Німеччини зробило його одним з найдовіренішив і найвпливовіших дорадників Мстислава. Судислав хоча зі зброєю виступав проти Мстислава і був полонений, однак знову зумів заслужити у Мстислава авторитет і повагу і приєднати Мстислава до своїх

реформатоських ідей переводу Галичини на західно-європейске право[32].

За радою бояр, які не бажали собі у володарі самовладного руського князя, зокрема волинського князя Данила, Мстислав і пішов на альянс з угорським королем. Слід зауважити, що поразка на Калці була певною причиною уступчивості Мстилава боярству, вона послабила позиції Мстислава в Галичі водночас посилила позиції Данила на Волині, і була тим двигуном, що штовхнула Мстислава на союз з угорським королівством. У такому вирої подій бояри прямо заявили: «княже дай дочку свою обручену за королевича і дай йому Галич», цікава аргументація з приводу такої пропозиції:«якщо даси королевичу, то коли захочеш зможеш забрати від нього, а якщо даш Данилові, то вовік не буде твій Галич, бо галичани хочуть Данила»[33].

Як бачимо в усіх випадках при вирішенні такого важливого питання як передача престолу Мстислав хитався то в одну то в іншу сторону. Водночас ненавидячи галицьке боярство і немаючи засобів боротьби з ним він намагався приблизити до себе Данила, якого любив народ, та боячись народу більше ніж бояр і водночас не довіряючи Данилу він консолідувався з зрадливими галицькими вельможами, які будучи тайними союзниками Угорщини постійно дораджували йому, що «Данило хоче забрти від нього Галичину, як спадщину свого батька, а юний Андрій отримавши її не посміє ослухатися Мстислава і завше буде за це йому вдячний, а якщо і ослухається, то внього можна буде швидко її назад забрати». Мстислав будучи воїном, а не політиком прийняв дораду бояр, назвав угорського короля сватом і той потвердив його титул галицького короля і поклявся, що допоки володарює Мстислав Галичиною не буде вмішватися у внутрішні справи Галичини.

З обидвох сторін договір був утверджений клятвами Андрія та Мстислава. Та шлюб Андрія та Марії був відложений із-за малолітності наречених. Добиваючись Галичини для спадкоємців з угорського дому Андрій II негребував ніякими засобами. Совість у Андрія при заключенні договору з Мстиславом наголошував М.М.Карамзін була у тяжкому становищі, адже жених щойно обручеий з мстиславною ще раніше був заручений з єдиною наслідницею вірменського престолу. Боячись, щоб така політична акція не була викрита угорський король вимагав, щоб папа Гонорій III скасувв це заручення. Однак папа Гонорій III відповідав Андрію II, «що Галицьке королівство не може належати його молодшому сину Андрію, оскільки належить його законнома володарю Коломану, зятю герцога польського Лешка,

возведеного на галицький королівський трон апостольською владою». Папа наголошував, «що біда галицького короля Коломана явище тимчасове і що не треба задля того, щоб знову включити Галицьке королівство в лоно католицьких держав створювати ще один шлюб, що потрібно почекати з остаточним вирішеням цього питання».

Однак Андрій II і в цьому питанні не послухався папи, він ловився за Галичину, як утопаючий за соломину, утративши надію військовим шляхом здобути Галицьке королівство він вирішив попробувати здобути його силою дипломатії. Узв'язку з цим він пішов на відчайдушний крок. Умова договору потребувала, щоби Андрій II визнав факт коронації Мстислава королівською короною Коломана і назвав свого сусіда галицького князя Мстислава королем. Визнавши Мстислава королем Галичини, втамувавши його самолюбство, Андрій II попрохав Мстислава потвердити, що по його смерті Галицьке королівство перейде його сину Андрію і дочці Мстислава Марії, які і заложать нову династію угорсько-руського королівського дому в Галичині. В знак потвердження угоди Мстислав передав молодому подружжю в утримання Перемишль[34].

Як побачимо у послідуючому, невірний політичний крок Мстислава привів до відновлення феодальної війни. Однак як свідчать джерела, що після отримання Перемишля королевич Андрій з 1225 по 1226 рік спокійно проживав у Перемишлі і в усьому був покірний Мстиславу. Доходи від Перемишльської землі були повністю у його розпорядженні, але гарнізон у Перемишлі стояв Мстиславів, який очолював тисяцький Юрій. Таке становище у Перемишлі обмежувало у певній мірі королевича і не відповідало умовам договору про передачу міста. Однак Мстислав розуміючи, що означало повністю віддати Перемишль королевичу де і до того ж була могутньою галицька проугорська боярська верхівка, вирішив укріпити присутність королевича могутнім військовим гарнізоном, адже повна передача міста королевичу означала його втрату. Таке становще у Перемишлі королевича і його союзників бояр обмежувало владу королевича, змусило останнього намовленим «улестливим боярином Семенком Чермним» утікати до батька в Угорщину, і прохати останього про об'явлення війни. Про що розповів Андрій своєму батьку нам невідомо, однак відомо що перемишльські феодали і всі бояри галицької землі, що концентрувалимся в Перемишлі були незадоволені правлінням Мстислава в Галичині.

Після приїзду Андрія в Буду угорський король Андрій II об'явив галицькому володарю Мстиславу війну. Слід зауважити,

що доводи до проголошення війни були в усьому правомірні і об'єктивні, адже при перемишьському дворі королевича Андрія збирались феодали в основному по тій чи іншій причині незадоволені Мстиславом, які однак не збиралися воювати проти нього, і по першому його зову ставали в лаву Мстислава, а не угорського війська. Власне вони невідомо по яким причинам переконували королевича Андрія, що після татарської поразки Мстислав не зможе оборонити від угрів Галичину і що один добре підготовлений похід його батька зможе добути для нього Андрія Галичину не очікуючи допоки помре Мстислав. У зв’язку з цим було вирішено негайно розпочати похід.

Отже зимою 1227 року угорський король Андрій II зібравши велике військо, а також полки галицьких бояр, зблизившись із ворогом Мстислава галицького смоленським князем Із'яславом Мстиславичом, який прислав своє військо з боярином Жирославом, виступив проти свого тестя, з яким нещодавно заключачив договір, галицького володаря Мстислава. Лешко краківський теж прислав поміч проти Мстислава, а слідом зібравши усі свої полки вибрався і сам. Об'єднане військо швидко зайняло Перемишль, який без бою здав тисяцький Юрій, також без бою було взято Звенигород. Зайнявши Звенигород король Андрій II вислав своє і польське військо під керівництвом каштеляна Пакослава на здобуття Галича, сам же король залишився у Звенигороді, бо угорські астрологи навіщували йому, « що як побачить Галич, то не бути йому живому, тому король вірячи астрологам не ризикнув сам виступити з військом». В цей же час угорські і польські війська швидким маршем наблизились до Галича з лівої сторони Дністра.

Мстислав не привикший уклонятися від битви виступив проти них ще з нестройними і слабонавченими полками і розташувався на правій стороні Дністра. Угорське військо не маючи змоги переправитися через ріку через наводнення до міста стало насміхатися над ще не добре ненавченими і ще не добре улаштованими мстиславовими полками, та оскільки повноводна ріка стала перепоною для битви, то угорсько-польські війська змушені були повернутися до головного королівського стану під Звенигород. Зрозумівши, що за таких обставин Галича не взяти, угорський король направив свій похід до Тереболя. Завоювавши це славне місто, що контролювало Дністро-Дунайське пониззя, він направив свій похід до Тихомля і теж заволодів ним.

Опісля з усією своєю силою він направився до Кременця. Взявши в облогу місто угорський король почав регулярно його штурмувати, однак часті штурми міста закінчилися повною по-

разкою для наступаючих. Втративши багато війська під стінами Кеменця і зрозумівши що йому його не завоювати він повернув назад в Галичину у свій попередній стан під Звенигород. В цей же час виступив із Галича Мстислав на щойно зазнавших під стінами Кременця неприятелів. Щоб затримати швидке просування останнього і як слід підготуватися до бою, угорський король вислав проти нього добірний рицарський полк. Дуже швидко військо Мстислава і угорські рицарі знайшли одні одних, між ними зав'язалась кровопролитна битва, у якій новонабране мстиславове військо наголову розгромило добірний полк угорських рицарів.

Про жорстокість битви може говорити той факт, що у ньому загинув сам угорський полководець воєвода Мартиниш. Мстиславова перемога над добірним рицарським військом дала зразу йому військову і моральну перевагу, що дало йому можливість відправити боярина Судислава до волинського князя Данила з пропозицією спільного ведення війни проти угрів. «Не відступай від мене», і благородний як і мужній Данило завірив тестя у вірності: «маю правду всерці своїм». В цей же час усе мстиславове військо перейшло від оборони в наступ. Поразка добірного угорського війська породила великий страх у всьому угоському війську, в зв’язку з цим король швидко покинув свій табір і поспішив до Угорщини. Король від страху і боязні, як зауважує літописець «втратив тверезий глузд із землі швидко тією ж дорогою, що і прийшов знову поспішив на Перемишль».

В цей же час Мстислав слідував за ним, на шляху до Городка до нього приєдналися волинські князі Данило і Василько з волинськими полками. Усі князі настоювали на тому, щоби продовжувати погоню за королем угорським, та боярин Судислав, тайний союзник угорського володаря, маючи любов до держаного устрою угорської держави, відмовив усіх від переслідування Андрія II, що дало можливість королю угрів з рештками війська, яке громилось по дорозі галицьким населення, вийти з Галичини. Такий безборонний вихід однак не вирішував питання невтручання угрів у вутрішні справи Галичини, що видно із послідуючих літописних свідчень. У той час коли розгромлений король повертався до угорських кордонів на театрі війни з'явились два його союзники з заходу краківський князь Лешко і з північного-сходу смоленський князь Із'яслав Володимирович на службі у якого перебувв бунтівний галицький боярин Жирослав. Невідомо однак, наголошував Д. Зубрицький, чому смоленський князь став союзником угорського короля, адже він звичайно не міг надіятися, що засяде з ласки останнього на галицькому пре-

столі, який так сильно притягував до себе угорського короля. Невідомо які переговори провели між собою Андрій II і Із'яслав Володимирович, очевидно, що Андрій II пообіцяв йому галицький стіл, тільки за таких умов можна зрозуміти чому Із'яслав і у подальшому вирішив підтримувти короля і задля продовження боротьби пішов з ним в Угорщину[35].

Таким чином Мстислав отримавши перемогу над добірним угорським військом, зумів відбити ще одну підготовлену галицькими боярами угорську інтервенцію. Однак сама перемога не дала Мстиславу переваги над боярством. Зразу по угорській інтервенції він опинився в дуже складній політичній ситуації. З однієї сторони угорський король утікший за гори, знову починав готуватися до інтервенції, з другої сторони польські і волинські князі теж були вороги Мстислава, а якщо взяти ще до уваги і крамольних галицьких бояр, то зрозуміло стає, що Мстислав опирався тільки на свій талант полководця і на віддану йому дружину. Практика ходу подій показувала Мстиславу, що ні одній із сторін не можна було довіряти.

В свій час обманутий князем белзським Олександром, розсварений з князями волинськими, польськими, Мстислав не бачив реальної політичної сили на яку він міг би опертися. Часті розсвари з галицькими боярами, війни з угорським королівством так засмучували Мстислава, що він не знав, як йому припинити чвари задля спокою Галичини. Він задля спокою в землі йшов на всякі найнеймовірніші компроміси з боярами, з сусідніми володарями, однак чвари продовжувались. Він пішов на те, що віддав зятеві Перемишль заповів принцу з угорського королівського дому Галицьке королівство, усі боярські домагання, однак миру не сталося. Що не влаштовувалобоярську олігархію,він не міг зрозуміти, оскільки вона знову і знову розпалювала феодальну усобицю, губила Галичину іноземною інтервенцією. У Мстислава залишався ще один вихід для вирішення питання, це покарання бояр, однак для вирішення питання шляхом знищення частини боярства у нього не вистарчало сил. Кращі військові сили, його соратники, його однодумці на яких він опирався погинули в битві на Калці. Мстислав не був політиком, Мстислав був полководцем, він умів перемагати в битвах, запалювати власною звитягою воїнів на бій, та коли починались які небудь широкомасштабні переговори то майже усі тонкощі їх ведення Мстислав узгоджував з боярами, які не завжди намагалися вирішити ті чи інші питання у користь свого володаря.

Як засвідчують джерела, бояри завжди проводили переговори так, що вони не посилювали становище Мстислава, а тільки

послаблювали. Виразником такої політичної лінії боярства був боярин Судислав. Ведучи так політичний курс, слушно зауважує російський дослідник Д.М.Александров, галицькі бояри мали певні розрахунк, згідно яких вони хотіли бачити Мстислава, як формального володаря, а на самому ділі правити самостійно. При усьому намаганні обмежити владу Мстислава внаслідок спровадження в Галичину іноземної інтервенції їм це зробити по суті ні разу не вдалося. Аналізуючи історичні джерела можна прийти до висновку, що на протязі усього часу володарювання Мстиславом Галичиною бояри були у нього немов закладники, творячи крамолу і не отримуючи за це покарання, що лякало їх і підштовхувало до ще нової крамоли[36].

Така поведінка бояр нам стає зрозумілою, якщо ми розглянем становище аналогічного класу феодалів в угорській державі. У 1222 році ослаблена зовнішньо-політичними невдачами угорська держава притерпає певне державне реформування, яке привело не до зміцнення королівської влади, а до її обмеження. Після довгої боротьби зі знаттю угорський король був змушений надати великим земельним магнатам великі права, які затверджувалися привілейним документом, так званою «Золотою буллою», основні положення якої поширювалися і на галицьких бояр. Поширюючи привілеї «Золотої булли» на галицьких бояр угорський король тим самим втягував їх в орбіту західноєвропейської системи державності і права і тим самим міг завжди розраховувати на його підтримку. Попавши внаслідок невдалої військової кампанії у Галичині у тяжке становище, король Андрій II зразу ж звернувся за допомогою до бояр, і вони не відмовили йому.

Більшість бояр давно уже сиділо на угорському феодальному праві, тайно підтримувало угорського короля. Тому коли король угрів був повністю розгромлений і його військо могло бути остаточно знищене бояри і зараз вирятуали його із такого небезпечного становища. Голова боярської думи Судислав дипломатично натиснув на Мстислава і той припинив переслідування угорського війська. Галицькі бояри, як вірно нам наголошує М.Ф.Котляр, з усією силою свого неабиякого надхнення і таланту яскраво розпалюють низку боярських інтриг проти Мстислава і Данила, при цьому завжди залишаючись вірними західноєвропейським нормам феодального права, а також постулатам «Золотої булли», яка затверджувала виключно їх управління Галичиною[37].

Що стосується самої «Золотої булли», то науковець XIX століття К.Маркс вірно вважав, що вона не приділяла уваги ні мі-

щанам ні селянам, а тільки знаті, у зв'язку з чим її пільгами користувалася угорська, а отже і галицька знать, яка будувала своє панування на експлуатації цих класів[38]. Сама внутрішня слабкість королівської влади в Угорщині давала можливість галицькій знаті орієнтуватися на Угорщину, де при номінальному політичному васалітеті бояри забезпечували собі повну владу в Галичині. Отже зрозумілим стає, як вірно наголошувв М.С.Грушевський, коли король угрів опинився в скрутному становищі його виратував галицький боярин Судислав, який умів не тільки відхилити переслідування короля, але й вплинути на Мстислава так, що не дивлячись на нелояльність до Мстислава королевича Андрія, останній таки заповів йому Галичину.

Яким чином Судиславу так вдалося ошукати Мстислава ми не знаємо, однак Мстислав дійсно відкинув думку віддати Галичину волинському князю Данилу і розпочав у котре уже переговори з угорським королем. По повному розгромі угорської армії, ця пропозиція, наголошував М.С.Грушевський, була чистою находкою для угорського короля. Випадок дуже цікавий, оскільки руський володар повинен був добровільно віддавати свої володіння переможеному неоднократно противникові. Така ситуація могла статися за таких умов, коли позиція Мстислава повинна була б у Галичині настільки ослабнути, що пихаті бояри мали можливість уже відкрито продиктувати Мстиславу свої умови: «Княже видай свою дочку заміж заручену за королевича і дай йому Галич, не можеш бо держати, а бояри не хочуть тебе».

Усіх перипетій політичних нюансів, які проходили в Галичині ми знаємо, однак ясно, бояри робили ставку на угорського короля і тільки полководський талант Мстислава, не дозволяв утвердитись їхнім стремлінням. Мстислав не бачив за славою своїх перемог своє політичне банкротство в управлінні Галичиною[39]. Із цього свідчення, вірно наголошував радянський дослідник В. Т. Пашуто, ми бачимо кому реально належала влада в Галичині. Характерно, що і аргументація приведена боярами це яскраво підкреслює: «якщо даси королевичу, то коли захочеш зможеш забрати від нього, а якщо даси Данилові, то вовік не буде твій Галич, галичане же хотять Данила»[40].

Поведінку бояр і їх вплив на галицького володаря Мстислава ще підмітив галицький літописець, який називав боярських олігархів «каїнами за такі доради». Він Мстислав, наголошує літописець, «не хотів давати Галич королевичу, а найбільше хотів дати місто Данилові, але Гліб Зеремійович, великий галицький боярин і Судислав заборонили йому передавати Галич Данилу», кажучи: «якщо даси королевичу, то коли захочеш зможеш забра-

ти, а якщо даси Данилові, то навіки втратиш Галич». Сталася, як наголошував М.Ф.Котляр, ще одна нечувана подія в історії України-Русі, Мстислав непереможний володар Галицької Русі під тиском бояр віддав Галичину тільки но розбитому ворогові, сам своїми власними руками посадив королевича на галицький королівський престол, проголосив його королем Галичини, а сам покинув Галичину, як немов би не маючи до неї більше ніяких відносин відійшовши в Пониззя чи свій облюбований Торчиськ[41]. Отже, як свідчать джерела, Мстислав за радою бояр знову відновив відносини з угорським королем Андрієм II, знову заключив з ним договір, тільки умовою договору були більш ганебніші умови ніж за договором першого разу. За умовою першого договору Мстислав заручав свою дочку Марію з королевичем Андієм і надавав останньому до своєї смерті Перемишль, і тільки після смерті Мстислава, до цього часу ніхто не мав право вмішуватися у внутрішні справи Галичини, королевич Андрій повинен був посісти галицький королівський престол після смерті Мстислава.

Нова угода між Мстиславом і угорським королем Андрієм II заключалася в тому, що весілля між угорським королевичем Андрієм і Мстиславною Марією відбувався зараз, але водночас Мстислав після весілля повинен був передати Галич королевичу Андрію, з процедурою коронації його на галицького короля. Мстислав і Андрій згідно з заключеного договору у 1227 році разом посаджували Андрія і Марію на галицький королівський престол і проголошували останніх королем і корлевою. Мстислав віддаючи Галичину, як віно за дочкою, однак залишав за собою Пониззя (Поділля) з усіми його Дністро-Дунайськими територіями, переносив свою резиденцію в Кам'янець (Подільський) і залишався впливовим володарем як в Галичині так і в Київщині де володів Торчевськом.

Такий широкий жест Мстислава не міг відбутися без широкомасштабних політичних інтриг галицького боярства. Задамо собі запитання, як сталося так, що галицька боярська дума всупереч торгово-ремісничій знаті, народу, а тобто усіх верств галицького суспільства могла піти натакий крок, як прийняття всуперч власній волі до себе на престол угорського королевича. Ситуацію тут очевидно слід розглядати глибше ніж прості політичні амбіції угорських володарів. Слід зауважити, що в середині XIII століття уся торгово-реміснича знать Галичини була орієнтована на багаті центрально і західно-європейські ринки у першу чергу Угорщини і Польщі, не стабільні відносини з угорським королівством і польськими князівствами однозначно закри-

вали дорогу галицьким купцям дорогу на ці ринки. В таких умовах торово-реміснича знать терпіла значні збитки, і в першу чергу галицькі ремісники, хлібороби, які за свої товари отримували золото і срібло на західно-європейських ринках.

Нестабільна ситуація зменшувала товарний і грошовий обмін Галичини з країнами Центральної Європи. Угорський номінальний протекторат, чи навіть угорський принц на галицькому престолі автоматично включав Галичину в економічну і політичну систему з західно-європейською торгово-ремісничого світу, де Угорщина, як союзна транзітна держава, давала можливість безмитно перевозити товари в Західну Європу, що давало можливість боярам збагачуватися, неплатячи через проїзд Угорщини мито, по різних видах торгівлі. Власне такі умови для галицького боярства створювали угорські королі вразі політичного протекторату Угорщини над Галичиною. Зміна стосунків у політичних відносинах автоматично ускладнювала торгово-економічні взаємини Галичини. Розглядаючи під таким кутом зору політичні і економічні процеси в Галичині Д. Зубрицький, частково відповідає на запитання, що заставляло усіх галицьких бояр, торгово-ремісничу знать і навіть смердів-хліборобів триматися угорського напрямку.

Угорський королевич Андрій ставши галицьким королем з волі бояр дав їм ще більші матеріальні і моральні переваги, які вони ніколи при руських князях не мали і не могли ніколи мати, усі торгові операці з різними країнами вони проводили самі, від чого надмірно збагачувалися, що уже за будь-яких умов не могло відірвати їх від багатого угорського, австрійського чи чеського ринків[42]. Мстислав не міг зрозуміти, що крах його правління криється власне у цих причинах, а коли зрозумів то зразу передав правління Галичиною угорському королевичу Андрію. Однак як свідчать джерела, Мстислав хоча і передав Галичину зятю Андрію, однак залишив в своєму управлінні другу дуже важливу торгівельну магістраль Пониззя, що давало йому можливість збагачуватися від дністровсько-дунайської торгівлі і залишатися одним із наймогутніших володарів староукраїнської держави й вирішувати усі суперечливі питання, що виникали між князями.

Можна сказати, що по смерті Романа, особливо в останніх роках свого життя, Мстислав був реальним авторитетом у староукраїнській державі, що видно із слідуючих фактів. Галицькі бояри розглядають королевича Андрія, як васала Мстислава, у якого Мстислав у любий момент може за непослух забрати Галич. Данило князь волинський посилає свого знаменитого боя-

рина Дем'яна просити допомоги у Мстислава уладнати питання відносно земельних володінь навколо Чорторийська. Великий і удатний володар України-Русі навіть по від'їзді з Галича, був оточений усіми галицькими боярами. З ним до кінця його життя були Гліб Зеремійович і знаменитий Судислав, простому князяві вони б не служили, а отже можна сказати, що Мстислав виконував функії, які виконували в староукраїнській державі великі князі, що видно із факту, що навіть по від'їзді Мстислава в Торчиськ Данило зберіг покірність і вірність Мстиславу і за часу його життя не висував притензії на Галичину. З його сторони не було ніякого незадоволення.

Князь Мстислав бачачи це заявляв, «що жалкує, що передав Галичину іноплеменникові», яку бажав перед смертю відібрати, щоб передати її Данилові: «Сину, завинив я перд тобою, не давши тобі Галича, а віддавши іноплеменнику, це мене Судислав здурив, але коли буде на те божа воля я ще виберуся походом, візьму половців, а ти з своїми полками підем, ти візьмеш собі Галич, а я Пониззя». Мстислав, наголошував М. С. Грушевський дійсно міг робити такі плани, але їм не судилося сповнитись. Через кілька місяців по своїм переході до Торчиська Мстислав намагався знову зібрати війська і знову піти походом на Галич, але раптово захворів, і перед смертю повелівши себе постригти в схиму і у 1228 році помер. Галицький літописець наголошує, «що він перед смертю бажав бачити Данила, щоб поручити його опіці синів своїх і майно своє, бо мав до нього любов велику в серці своїм, та Гліб Зеремійович, один із великих галицьких бояринів, що був ключовою фігурою при дворі Мстислава не сповнив його бажання навмисно».

Отже смерть Мстислава, мала свій певний резонанс у історії староукраїнської держави. Допоки жив Мстислав, князь волинський Данило не домагався Галичини у королевича, у цьому питанні він займав вичікувальну позицію підкоряючись Мстиславу як тестю чи наймогутнішому з князів в Україні-Русі. Навіть досить часті нарікання, Данила не виводили його з рівноваги. У Данила в цей час, наголошував М. С. Грушевський, були внутрішньо волинські справи, він зміцнював своє становище, реорганізовував військо. В цей же час у 1225 році помер давній приятель Данила, Мстислав Німий і перед смертю поручив свого сина Івана і свої волості Данилу. Окрім Пересопниці він володів і Луцьком. Таким чином у момент смерті Мстислава романовичам уже належава уся Волинь з усіми забужськими землями, окрім князівства белзського, яке тілики було союзне у цей час до Романовичів[43].

Таким чином, ми бачимо, що на початку 30-х років, на політичну арену в Україні-Русі починає виходити Волинське князівство. Порушувався баланс сил, який утвердився за часу правління Мстислава, характерно, що влада Мстислава утримувалася на союзі київського, чернігівського і галицького князівств, до якого прилучалось і волинське князівство. По смерті Мстислава київський князь Володимир Рюрикович і чернігівський князь Михайло були в союзі з галицьким королем Андрієм і його, як виразився М.С.Грушевський, майордомом Судиславом. З цією лігою із-за своєї пів-отчини Галича Данило вступив у рішучу боротьбу. Такому швидкому вивищенню Волині очевидно сприяла загибель у 1227 році могутнього князя Лешка краківського, який мав сильний вплив на Волинь і на певному проміжку часу навіть був його сюзереном, опікуном малолітніх Романовичів. Подальший хід історичних подій показує, що союз Волині з Малою Польщею і її князем Лешко проти королівства галицького, князівства краківського, київського і чернігівського, утворився не зразу, що цьому утворенню сприяв раніший союз Волині з Литвою. Укріпленням цього союзу очевидно послужило укріплення дружби волинського князя з Святополком поморським, союз з яким був закріплений шлюбом Святополка з сестрою Данила Солмією[44]. Зрозуміло, що при таких умовах мазовецький князь Конрад маючи у сусідстві могутнє сусіднє Волинське князівство і союзне йому Поморське, а також союзну, готову за будь яких умов напасти на Польщу, Литву, повинен був шукати дружби у могутнього волинського князя. Характерно, що до союзу з Волинню мазовецького князя штовхали і особисті зв’язки, адже він був сином руської княжни Олени, дочки київського князя Ростислава і чоловіком княжни Агафії, дочки Святослава Ігоревича, повішеного галицькими боярами. Отже після смерті Лешка в Польщі загострилась боротьба за великокнязівський краківський стіл, у цій боротьбі союз Мазовії з Волинню ще більше укріпився[45].

Це дало можливість Конраду мазовецькому заявити свої права на великокнязівський краківський стіл, що зумовило волинського князя організуати поміч Конраду для великигопоходу на Краків. Наслідком війни, яка закінчилась 1230-1234 роках, Конрад мазовецький став великим князем краківським, хоча пізніше у 1234 році Конрад признав права Болеслава Стидливого на Краків. Без сумніву, наголошував В.Т.Пашуто, що цей похід на довго забезпечив волинському князю союз з Мазовією. Вернувшись з польського походу князь Данило почав підготовку для боротьби за Галич. Такі широкомасштабні політичні союзи, які

Данило Романович заключив були вкрай потрібні, оскільки після смерті Мстислава, Данило Романович залишився віч на віч з багаточисельними ворогами, які оточували його з усіх сторін: в Галичині сидів королевисч з угорської династії і неприязні бояри, в Пінську князь Ростислав озлоблений на Данила за те, що той відібрав у нього Чорторийськ і полонив його синів, в Києві, Володимир Рюрикович, що наслідував злобу батька свого до Романа великого, і сини його теж розвивали цю ненависть. Князі чернігівські не хотіли також забувати права свої на Галич, їх образи за повішення родичів теж жадали помсти.

Усі ці князі вороже ставилися до Данила по одній причині, боялися могутності молодого волинського князя. Вони прекрасно розуміли, що скоро Данило стане на шлях свого батька, який приведе до консолідації України-Русі в одне державне тіло. На частих з'їздах князі не переставали скаржитися на Данила і даремно митрополит Кирило намагався зупинити нову феодальну війну в Україні-Русі. Ростислав пінський непереставав наговорювати на Данила і зобов'язувати князів усіх земель України-Русі до військового походу проти Данила. До його голосу прислухався і київський князь Володимир, який теж згадав свою образу на Данила: «Батько Данила постриг мойого» - і почав збирати військо. Володимир підняв половецького хана Котяна і всіх половців, Михайла чернігівського із такою силою взяв в облогу Кам'янець. У поході прийняли участь куряни, піняни, новгородці, туровці.

Данило бачив, що не можна встояти проти такої сили, тим паче, що західний сусід галицький король Андрій і його канцлер великий боярин Судислав і усі галицькі бояри і угорські воєводи були в союзі з київським князем. Він використавши весь свій хист дипломата і розпочав широкомасштабні переговори з метою роз'єднати союзників, що вдалося йому відносно половецького хана Котяна, до якого Данило через свого посла так звернувся: «Отче відверни цю війну і прийми мене з любов'ю до себе». Наслідком таких пареговорів було те, що половецький хан Котян відійшов від союзників і опустошивши Галицьку землю, одного із ворогів Данила, відійшов у степи. Решта союзників не зумівши взяти Кам'янець теж припинила військову кампанію і повернулась до своїх володінь. В цей же час Данило Романович отримав підмогу з Польщі від князя Конрада мазовецького, почав сам наступальний похід проти київського та чернігівського князів, та на дорозі йому зустрілись посли від київського та чернігівського князів, з якими він тут же заключив мирний договір[46].

Умови договору нам невідомі, але очевидно вони були вигідні для Данила, оскільки, як ми наголошували вище, Данило у майбутньому міг без боязні, що на нього ударять зі сходу, брати участь у війні в Польщі, і готовитися для боротьби за Галич. В Галичі, тоді оточений угорською знаттю і боярами королював Андрій І.

Влада його згідно джерел була дуже обмежена, усім заправляли бояри, зокрема, як наголошують джерела, велиий боярин Судислав. Однак боярське правління було тягосне для для народу, хоча фактів ми не маємо ніяких, окрім тих, що народ бажав руського князя. За таких умов, наголошував М.С.Грушевський, Данило міг без будь-якого угризання совісті простягнути руки по свою пів-отчтну Галичину. І дійсно на початку 1230 року, Данило Романович, заключивши договори з київськими та чернігівськими князями, уклавши союзний договір з польським князем розпочав боротьбу за Галич, яка продовжувалась 15 років і закінчилася фінальною перемогою Данила у Ярославській битві. Боротьба ця розпочалась зовсім несподівано, коли по польськім поході Данило пребував в Угровську, а брат його Василько поїхав гостувати на весілля до Суздаля, власне тоді до Данила поспіли посли від галицької громади, які запрошували його на галицький королівський престол.

Обставини були для походу на Галич дуже сприятливими. В цей час управляючий Галичиною великий боярин Судислав з усім галицьким військом пішов у похід на Пониззя, король же Андрій у Галичі залишився зовсім беззахисним, а це значило, що Данило мав шанс швидко зайняти Галич[47]. Перше ніж описувати нове злучення Данилом Романовичем складових частин стародавньої України-Русі, охарактеризуємо загальну політичну ситуацію по смерті одного з найавторитетнішиш полководців і князів, Мстислава галицького. У останні роки Мстислав, хоча вважався одним з найавторитетніших і впливових у політичному розумінні володарів, однак своєю діяльністю не зумів привести староукраїнську державу до єдності. Є усі підстави вважати, що він виходячи з реалії феодальної роздробленості і не намагався це робити, навпаки внаслідок власних політичних амбіцій зробив великий політичний проступок, віддав Галицьке князівство в управління угорським володарям, внаслідок чого Галичина була перетворена в окреме європейське королівство, у ній володарював не український князь, а угорський королевич, який прийнявши титул короля Галичини і вважав себе уже цілком незалежним володарем не зв’язаним з великокнязівською верховною Українською державою владою.

Підсилений місцевим боярством він зразу займає вороже становище до України-Русі, робить агресії на ключові її території з метою не допустити їх об'єднання. Розуміючи усю складність свого положення в об'єднавчому процесі староукраїнської держави, Данило Романович ставить собі завдання оволодіння Галичиною на яку він мав законні права. Об'єднання двох складових частин Галицького і Волинського князівства, повинно було бути першим кроком на шляху об'єднання староукраїнської держави. Попробуємо реконструювати наше світобачення по скупих уривках часто суперечливих звістках джерел. Із них ми бачимо, що найголовніше завдання Данила було зібрати батьківську спадщину. Данило Романович був нащадок Мономаха, а мономаховичі завжди вважали себе нащадками і єдиними володарям стародавньої України-Русі. Його батько Роман, відзначають джерела, що володів Галичем, Володимиром і Києвом і був «царем в усій Руській землі», «ревно наслідував традицію державності свого діда Володимира Мономаха, що пив воду золотим шоломом із Дону». Ці свідчення дають нам право наголошувати, що своїми першими кроками самостійної державної політики майбутній король Укараїни-Русі дотримувався традиційної політики збирання українських князівств в одне державне тіло.

У політичних стремліннях Данила явно проглядаються прагнення об'єднати усі українські князівства в одну державу. Це проглядається із свідчень джерел, коли Данило з усім напруженням сил боровся за Галичину, практично повторюючи політичні стремління свого батька, від якого Данило успадкував зеніт слави державного життя староукраїнської держави. Добре було б зрозуміти які мотиви рухали Данилом у об’єднавчому процесі України-Русі. Безумовно, що умови родинного виховання мономаховича, довге проживання в Угорщині, де його уже дитиною готували на угорський трон, втрата великиокнязівського галицького стола, усе це посилювало амбіції майбутнього володаря. З малечку його навчали, як потрібно повелівати єдиним і могутнім угорським королівством, підтримувати його єдність, і вирісши він зрозумів причину і необхідність такої майбутності для України-Русі. Україна-Русь часів початку об'єднавчого процесу Данила була феодально роздробленою державою, розділеною на десятки великих і малих княжінь, володарі яких безперервно воювали оден з одним зазіхаючи на землі та майно сусідів. Передові сучасники відчували згубність такої політики для України-Русі в серцях українців навіть у найгірші роки роз'єднання

староукаїнської держави, жила і ніколи не вмирала ідея єдності Українскої держави.

В давньоукраїнській літературі ідеал князя-воїна невід'ємний від ідеї патріотизму. Згідно літописних свідчень Руська земля, Русь-Україна завжди розлядалась як єдине ціле. Отже з літописних свідчень ми яскраво бачимо пагубність феодальної війни в Україні-Русі. Літописці хочуть бачити свою батьківщину могутньою і об'єднаною, здатною захиститись від ворогів шляхом припинення внутрішніх феодальних усобиць. Бажання народу у перших десятиліттях XIII століття, наголошує М. Ф. Котляр, було зберегти політичну єдність українських земель у той час, коли феодальна роздробленіст мов іржа роз'їдала квітучу, багату і культурну Україну-Русь[48].

Отже згідно свідчень літописців, можна сказати, що Данило Романович своїм початковим збиранням України-Русі, висловлював загально-народні інтереси. Його заклики до єдності староукраїнської держави диктувалися розуміннями воєнної та політичної необхідності, підтримувалися громадською думкою загальноукраїнським переконанням у спорідненості усіх українських княжінь від Карпат до Дніпра та Дону. Ідея єдності староукраїнської держави і народу була провідною у письмових пам'ятках у час початку злучення Данилом староукраїнської держави, у час коли над Україною-Руссю лютувала хуртовина феодальної роздрібленості та феодальної війни. Будучи людьми свого часу літописці усіх земель у своїй творчості закликали до консолідації України-Русі перед іноземною загрозою, служили ідалом сильної великокнязівської влади, здатної приборкати міжкнязівські чвари і боярські інтриги, захистити Україну-Русь від зовнішнього ворога.

Через усе українське літописання XIII століття пронизана думка необхідності могутності великокнязівської влади, як носія законності й порядку в державі. З цього короткого аналізу подій мозжна уявити собі суспільно-політичний уклад староукраїнського суспільства у час його початкового об'єднання Данилом Романвичем. Як розумна та освічена людина, він прекрасно розумів, що без добре організованої військової сили, не можна собі дозволити таку об'єднавчу боротьбу. Літописець вдалі спроби об’єднавчої кампанії Данила пояснював тим, що у останнього були усі його бояри, та бояри його батька Романа, що полегшувало справу. У зв’язку з цим йому швидко удалося організути піше військо, яке мало значно зміцнити боєздатність збройних сил, адже кінна дружина була нечисленою навіть у великих князів, рідко перевищувала тисячу воїнів. Данило Романович розу-

мів, що рішучу перевагу в об'єднавчій політиці можуть надати йому народні ополчення, які внаслідок довготривалого навчання будуть перетворені на регулярне військо. Такі ополчення Данило Романович, згідно свідчнь джерел, формує з городян за допомогою відданих йому «мужів гардських», міської верхівки, яка вбачала у сильній великокнязівській владі захист від утисків великих і малих феодалів і тому підтримувала об’єднавчу політику князя Данила.

Сам князь Данило у боротьбі з великими українськими феодалами за об'єднання України-Русі змушений був опиратися на торгово-ремісничу знать галицьких, волинських, і київських міст. Як зауважував науковець XIX століія Ф. Енгельс: «спиратися на міську людність було типовим явищем для європейських королів проти феодальної сваволі за централізацію держави. В усій цій загальній плутанині королівська влада була прогресивнішим елементом. Вона була представницею ладу в безладді на противагу децинтралізуючим державу силам. Усі революційні елементи, які утворилися під поверхнею феодалізму, тяготіли до королівської влади, так само, як королівська влада тяготіла до них. Союз королівської влади і бюргегства бере свій початок у X столітті, і допомагає останній здобути остаточну перемогу над феодальними олігархами». Під таким кутом зору в контексті західно-європеської структури українського суспільства слід розглядати боротьбу Романа великого, а потім його сина короля Данила, проти боярської опозиції в Україні-Русі. Історично, наголошував М. Ф. Котляр, ця боротьба була прогресивною бо вела до зміцнення держави, підвищення її обороноздатності та економічного потенціалу, йшла на користь розвиткові продуктивних сил на усіх теренах стародавньої України-Русі[49].

Міжнародна ситуація сприяла намірам Данила Романовича в об'єднавчих процесах староукраїнської держави. У листопаді 1227 року загинув її давній ворог краківський князь Лешко і тому довга боротьба у Польщі за великокнязівський краківський стіл між малопольськими та великопольськими князями надовго відвернула їх увагу від України-Русі. Така блискавична зміна ситуації примусила Данила Романовича до рішучих дій. Тільки но Данило Романович повернувся з польського походу, як до нього прибули посланці від громадськості Галича, з пропозицією посісти галицький королівський стіл. Оскільки Судислав пішов з усім військом на Пониззя, а королевич Андрій залишився в Галичі з невеликою залогою, то Данилу було запропоновано прийти до Галича якомога швидше. Князь Данило швидко зібравши воїнів негайно виступив в похід і через три дня був уже під

Галичем. В цей же час воєводу Мирослава він відправив проти Судислава у Пониззя, щоби затримати останнього допоки Данило буде штурмувати Галич. Воєвода Мирослав зустрівшись у Пониззі з Судиславом у битві розгромив його військо, що облегшувало просування Данила під Галич.

Однак захопити йому зразу Галич йому не вдалося, угорська залога дізнавшись про бої в Пониззі швидко зачинила місто і почала готувати його до оборони, тому взяте було тільки передгороддя де знаходився замок і двір Судислава. Багатий маєток Судислава потряс уяву літописця, який із здивуванням записав:«Скільки там було вина і овочів і корму і списів і стріл, аж чудно було бачити»[50]. Усе це багатство було розграбоване дружиною Данила. Дізнавшись про це Судислав у ночі з рештою свого війська пробився в Галич. Щоб утримати місто від наступу Данила була створена боярська рада, яка вислухавши боярина Семюнка, як наголошує літописець, «подібного до лисиці своєю червоністю, який запропонував запалити міст перед наступаючим полками Данила». Міст було запалено, але він тільки надгорів і не спалився повністю, що дало можливість Даниловому війську переправитися через Дністер.

В цей же час проти королевича Андрія та Судислава піднялася уся Галицька земля, як зауважує літописець «від Бібрки до Ушиці та Прута», тобто усе Пониззя, де воєвода Мирослав розгромив Судислава. Позитивну роль зіграли і ті події, що від табору королевича Андрія відлучилась і перейшла на сторону Данила більша частина галицького боярства начолі з Володиславом Юрійовичем. Боязнь за своє майно, міста і села, якими вони володіли, шатке політичне положення короля Андрія в Галичі, ось що заставило бояр поміняти володаря[51]. За таких обставин, коли уся Галицька земля повстала проти свого короля, останньому не було надії утриматися в Галичі і Андрій капітулював. Данило вирішив його із рицарського милосердя, як наголошує літописець, «пам'ятаючи ласку до нього угорського короля Андрія, його батька, відпустити останнього до батька в Угорщину». Угорські прихильники, як боярство, так і торгово-реміснича знать відступили від свого короля, та тільки великий боярин Судислав залишився вірний Андрієві і вирішив з останнім відійти в Угорщину.

Відношення горожан до Судислава було однозначне, вони проводжали боярина кидаючи у нього камінням і вигукуючи: «забирайся геть з міста крамольнику». Як бачимо підтримка горожан не тільки забезпечила князю Данилу успіх у зайнятті Галича, але й отримати дуже важливу моральну перемогу за якою

ставало ясно, що власне він має усі права на на галицький батьківський стіл. Водночас галичани так рішучо стаючи на стороні Данила надіялися, що з утвердженням останнього на галицькому великокнязівському престолі закінчиться чверть вікова феодальна війна в Україні-Русі, що Данило будучи володарем Волині і забравши Галичину, а згодом і Київську землю відновить єдиновладдя України-Русі, та ці бюажання, як вірно наголошував М.С.Грушевський на жаль у чей чавс не збулись[52].

Утриматись на галицькому престолі виявилось важче ніж зненацька захопити його. Більша частина галицького боярчтва на чолі з Володимиром Юрійовичем змушена була перейти на бік Данила побоюючись за свої маєтності та високе суспільне становище. Проте галицьке боярство і не думало складати зброю, воно просто вирішило затаїтися і перечекати хвилю Данилової могутності, взяти з певним плином часу ситуацію під контроль, і отримати реванш. Сівши на галицькому престолі князь Данило зразу ж почав шукати в Галичині сторонників сильної князівської влади, що явно не подобалось боярам, які вважали, що тільки вони повинні бути дорадниками князя і разом з тим управителями Галичини. У зв’язку з цим вони утворили проти Данила змову, яку очолили найзнаменитіші бояри Молибоговичі, боярин Філіп володар великого помістя під Перемишлем і князь Олександр белзський. Заколот не вдався, Данила спас тисяцький Дем'ян, заколотники втекли у стародавній центр боярської опозиції Перемишль.

Проти них було вислано військо, що зумовило очолюваних Володиславом Юрієвичем бояр і князя Олесандра белзського втікати в Угорщину. Таким чином в Угорщині знову згрупувалась могутня боярська опозиція, яка почала з великим усердям і надхненням підштовхувати угорського короля Андрія II до війни з галицько-волинським князем Данилом. Доводячи необхідність швидкої війни бояри говорили королю, що якщо зараз не вибити Данила з Галичини, то в майбутньому Данило укріпиться в ній так, що вона буде назавжди втрачена для його сина Андрія. Ці мотиви доводів настільки схвилювали Андрія II, що він цього ж 1230 року вирішив відправити в Галичину велике військо під керівництвом старшого сина і співправителя Бели, до якого долучувалося союзне угорцям військо половецького хана Бігбарса. Данило Романович з своєї сторони призвав для нейтралізації половців хана Бігбарса, половецького хана Котяна і польського князя Конрада мазовецького.

Похід цей, що так яскраво почався мав дуже сумні наслідки для угорських полководців. Як тільки угорське військо вступило

в Карпатські гори, то почало втрачати по дорозі руху до Галича багато воїнів та коней від сильних дощів та повіней, багато воїнів почало топитися в багнах та болотах. Як зауважує літописець «знесиленими прибули вони під Галич». Побачивши, що місто настроєне рішуче боротися і у зв'язку з цим укріплене для тривалої оборони тисяцьким Данила Дем'яном, Бела вислав до міста посла, який виступив перед городянми з такими словами:«слухайте слова великого короля угорського, та нехай не наставляє вас Дем'ян говорячи, що викине їх бог із землі. Нехай не уповає ваш Данило на господа говорячи, що не буде це місто володінням короля угорського». Та залякування Бели не допомогли йому, він що раз кидав на штурм міста нові полки, які зазнавали при цьому великих втрат. Однак Бела не дивлячись на втрати все рішучіше робив відчайдушні спроби взяти місто, але усі наступи його були відбиті. Довге стояння під містом заморювало угорське військо яке через хвороби стало практично небоєздатним. Докінчила розкладання угорського війська епідемія, що заставило Белу зняти облогу і повернути назад. Відхід угорського війська теж супроводжувався втратами, адже в Галичині проти угорської присутності розпочалась партизанська війна, а на кожній дорозі при відході на них чекали засідки, невеликі військові загони попадали в полон, другі гинули від мечів ополченців міст, треті помирали від ран і хвороб.

Уся військова кампанія угрів в Галичину, яскраво описана літописцем в біблійному стилі, закінчилась для угорців повною поразкою і тріумфом Данилового утвердження в Галичині. Слід зауважити, що Данило в цей час показує себе, як дійсний володар України-Русі. Розуміючи неминучість наступальних дій угорського королівства, він зумів консолідувати суспільство так, що воно залишилося йому вірним навіть у час жорстоких битв за галицьку столицю. Одностайність супільства і князя, по відході угрів занепокоїла бояр, як виявилося боротьба з внутрішнім ворогом у процесі кристалізації держави стала реальністю. Переважна маса бояр з страхом дивилась на зміцнення позицій Данила в Галичині. Ріст його авторитету в народі, захист останнього від сваволі бояр відсувало останніх на другий план і вони попавши в таке становище почали шукати способу, щоби позбутися його. Галицький літописець наголошує нам, що бояри організували кілька змов з метою вбити Данила, є свідчення того, що заодно у змові з боярами брав участь белзський князь Олександр.

На тайній змові рада бояр вирішила запалити княжий палац і тоді вогнем чи зброєю позбавити життя молодих князів, та за

дуже цікавим випадком, наголошує літописець ця змова була розкрита. Одного разу у цьому ж 1230 році вийшов князь Василько із своїх палат і почав займатися фехтуванням з послом угорсього короля, що проживав у Галичі при даниловому дворі, який теж був учасником змови проти князя Данила. Перемігши у двобою Василько витягнув гострий меч на посла і наступив на нього. Той побачив гостру зброю і загрозу своєму життю, схопив щита і почав захищатися, а прийшлі на турнір заколотники бояри жахнулись із побаченого і подумали, що змова їх викрита і що Василько захотів їх перебити і зі страху почали утікати із палацу та міста. На жаль князі тоді їх змови не відкрили, але втеча бояр з міста насторожила князів і вони розуміючи можливості невірності бояр все усердніше почали проводити політику на консолідацію староукраїнського суспільства. Характерно, що політику князя підтримали широкі маси трудового населення, а також багата торгово-реміснича знать.

Часткова перемога над боярами, розкриття їх планів, була початком боротьби за консолідацію староукраїнської держави. Розуміючи це по своєму галицький літописець зауважував:«а тепер скажемо про великі крамоли, безчисельні заколоти великі хитрощі і безчисельні війни». Галицьке боярство розуміло, що зайняття столиці князем Данилом загрожує існуванню боярському управлінню в усій Галичині. Боротьба особливо після викриття князем Васильком змови, неминуче повинна була загостритися. Окремі боярські угрупування починають об'єднуватися. До проугорського боярства долучається значна частина бояр, які раніше орієнтулися на вмішуючихся у справи Галичини чернігівських та київських князів. Консолідувавшись, боярство почало тиснути на реформаторські стремління Данила не тільки шляхом відкритої війни, а й шляхом організації змов з метою убити князя, об’єднувача української держави. Так виникла змова організова кланом бояр Молибоговичів, при участі белзського князя Олесандра Всеволодовича, які вирішили заманити князя Данила у володіння боярина Філіпа, Судову Вишню. Коли він їхав туди, то по дорозі на «браневичевій ріллі» його догнав гінець від воєводи Дем'яна з застереженням не їхати в Судову Вишню, де бояри і князь Олександр наміріваються убити його. Данило повернувшись в Галич і в той же час вислав вісника до брата Василька у Володимир, щоби він заволодів Олександровим Белзом, а свому вірному полководцю Івону наказав взяти від варту 26 заколотників.

Отже змова бояр і белзського князя Олександра князем Данилом була розкрита, самі бояри покарані, а майно іхнє конфіс-

коване. Очікуючи репресій бояри почали утіати від Данила, як зауважує слушно галицький літописець «не хотіли бачити князя і везлися в нікуди». Роздмухуючи атмосферу розповіді про поєдинок князя Данила з великими галицькими боярами галицький літописець зауважує, що бояри не просто з погорди покинули князя, вони зневжили ним настільки, що уже прилюдно почали зневажати князя. Одного разу,наголошує літописець, «Данило веселився на бенкеті, один з них безбожних бояр вилив йому в обличчя келих, але він те стерпів, хай за те їм бог віддячить, обтершись сказав». Ця розповідь яскраво показує внутрішньо-політичну ситуацію у час правління князя Данила в Галичині. Однак не дивлячись на те, що князю Данилу вдалося розкрити черговий боярський заколот ситуація в Галичині залишилась напруженою, оскільки Данило Романович зробив ряд каральних операцій щодо своїх васалів заколотників. Як засвідчують джерела, у двоюрідного брата Олесандра Данило відібрав Белзське князівство, що заставило останнього спасатися втечею у Перемишль, в бояр Молибоговичів були конфісковані маєтності, а самі вони ув'язнені.

В цей же час Данилу в Галич прийшла звістка, що оточений боярством Олександр міцно сидить в Перемишлі і готується до війни проти Данила. У такому складному становищі Данило Романович скликав віче в Галичі, факт для володаря надзвичайний, коли він в обхід бояр звертається до торгово-ремісничої знаті і народу з запитанням: «Чи будете вірні мені, щоб я міг піти на ворогів моїх і городяни однозначно підтримали Данила заявивши: «вірні богу і тобі господиневі нашему». Підтримка громадськості була дуже потрібна, адже князь Данило залишився практично без підтримки правлячого феодального класу, біля нього, як зауважував літописець « був тисяцький Дем'ян і ще 18 вірних йому отроків». В розпалі народного зібрання новий представник служилої знаті, соцький Микула сказав: «Пане не передушивши бджіл, меду не їстимеш». Ця моральна підтримка Данила городянами столичного Галича привела до того, що частині бояр прийшлось робити вигляд, що вірна йому, і перекинутись на його сторону. Заради єдності галицького суспільства князь Данило взяв з собою і полки тих бояр, «що прийшли до нього вдаючи вірних» і пішов походом на Перемишль. Слух про те, що уся Галицька земля під проводом князя Данила наближається до Перемишля так налякав Олександра, що він не відважився воювати з народним ополченням і втік в Угорщину.

Посланий навздогін Олександру боярин Володислав Юрійович переметнувся на його бік і сам сховався за «угорськими во-

рітьми». За таку зраду князь Данило конфіскував усі маєтності боярина налякавши тим інших галицьких бояр. В цей же час, коли белзський князь Олександр прибув в Угорщину, великий галицький боярин знаходився уже при дворі короля Андрія. Вони об'єднали свої зусилля і почали намовляти угорського володаря знову піти війною в Україну-Русь. Галицькі бояри переконували угорського короля, що усі, бояри ледь терплять Данила, вони наголошували, що як тільки Андрій II покаже свої стяги в Галичині, усе галицьке боярство незадоволене правлінням Данила в Галичині перейде на його сторону. Послухавши їх переконливі просьби, старий король вирішив зробити останню спробу у 1232 році здобути Галичину. Зібравши велике військо, узявши в похід двох своїх синів Белу і Андрія, князя Олександра і усіх галицьких бояр, він розпочав свій похід в Галичину. Король вирушив давно протоптаною угорським військом дорогою через західну Галичину і похід розпочався йому щасливо, це зумовлено тим, що самого Данила у той час не було в Галичині. М.Ф.Котляр, услід за російським дослідником XIX століття А.Андріяшевим вважає, що Данило Романович в цей час виїхав в Київщину улаштовувти стосунки з наддніпрянським князями[53].

Данилові воєводи побачивши велике угорське військо з самого початку не вірно повели оборону Галичини, вони здали уграм добре укріплений Ярослав, у той час, коли угорці уже втратили надію його взяти штурмом. Дуже докладно нам про облогу Ярослава розповідає галицький літописець: «воєводою Ярослава був тоді боярин Давид Вишатич і Василь Гаврилович. Вони хоробро захищали місто і билися з наступаючими уграми із ранку до вечора і відбили усі їх наступи». Вечором бояри, як зауважував М.С.Грушевський, мали військову нараду і туди на нараду прийшов Давид Вишатич настрашений своєю тещею, почав говорити про капітуляцю, теща ж бо його була вірна Судиславу і трималася проугорської партії. Даремно Василь Гаврилович муж міцний хоробрий противився капітуляції міста, говорив, не погубім честі князя, ця рать не зможе взяти міста, Давид не слухав його доводів і вважав, що треба здати уграм місто. Приїхав тоді Чак з угорських полків і теж казав, що угри не зможуть здобути місто, бо понесли великі втрати, і хоч Василь Гаврилович робив усе, щоб не здати місто, Давид маючи страх в серці, дав згоду на капітуляцію. За угодою передання міста уграм, воєводам з військом було надане право вільно вийти з міста.

Після капітуляції добре укріпленого Ярослава угри взяли і Перемишль, а потім без бою вікрив ворота і Галич[54].

Як бачимо розрахунок Андрія II повністю здійснився, зайняття Галичини останнім було полегшене боярськими зрадами, які по зайняттю угорським королем Галичини перейшли усі до нього на службу і як в минулі часи при його особі відігравали велике значення. За порадою «невірних бояр» Андрій II посадив на галицький королівський трон свого сина Андрія, а сам з військом пішов на Волинь здобувати волинську столицю Володимир. Підійшовши до Володимира угорський король зрозумів, що добре укріплене місто, на стінах якого було безліч ратних воїнів в блискучих бронях, йому не взяти. Король здивувався величчю і багатству міста і від захоплення сказав, що йому не доводилось бачити такого багатого міста в Німецьких країнах навіть в Візантії, Палестині, Малій Азії, де він воював. Зрозумівши, що під містом втратить усе своє військо він вирішив розпочати переговори з випробованим у битвах соратником князя Данила бояриним Мирославом.

Будучи великим дипломатом середньовічної Європи Андрій II зумів нав'язати Мирославу невигідний мир, згідно умов якого, волинський князь відмовлявся від Белза і Чевена у користь князя Олександра, від королівства Галичини, яке залишалося за сином Андрія II, галицьким королем теж Андрієм. Велика кількість угорського війська у відсутність князя Данила, очевидно послабила йог волю, боярин немов би «зійшов з розуму», зауважує літописець, не погодивши умов договору з своїм князем, сам взявся не за своє діло і уклав договір. Умови угорсько-волинського договору 1230-1231 років були тяжкими для зміцнілого уже і складаючого плани що до об'єднання України-Русі, волинського князя Данила. Внаслідок цього тяжкого договору Данило Романович був знову відкинутий від своїх устремлінь приблизно до тих же позицій, які він займав на передодні смерті Мсислава Удатного, однак з цього можна говорити, що за ним утвердилось Волиньське князівство, без белзського уділу, оскільки по угорсько-волинському договору ним знову володів впраний інтриган і ворог Романовичів, князь Олександр, чиї володіння не давали можливості створити плацдарм для наступу на Галичину.

Ця угода, хоча і юридично була визнана Данилом, однак не встановлювала добросусідських відносин між галицьким королем Андрієм і Данилом, князем волинським і коли Данило пішов з дружиною на допомогу київському князю Володимиру, який посварився з Михайлом чернігівським із-за якоїсь прикордонної

території, то галицький король Андрій і белзський князь Олександр пішли походом на Волинь, але Данило не успів далеко відійти і повернувся, зустрів галицьке військо, переміг його у битві біля Шумська і змусив повернутися його назад, а сам знову продовжив свій похід у Київську землю. Слід зауважити, що ця війна з галицьким володарем Андрієм і белзським князем Олександром була не випадковістю, у воєнному конфлікті зштовхнулися два могутні військово-політичні союзи, з однієї сторон галицького короля Андрія, Михайла чернігівського і Із'яслава Новгород-Сіверського проти Володимира київського та Данила та Василька князів волинських, тому зрозумілим стає, чому Данило відгукнувся на просьбу київського князя Володимира: «поможи ми брате, іде на мене Михайло», і в цей же час Андрій галицький виступив у тил волинському князю. Внаслідок військової кампанії в Київщині київсько-волинській коаліції не тільки вдалося відбити наступ чернігівсько-галицької коаліції, але й заключити вигідний для себе мирний договір, внаслідок якого волинський князь Данило теж отримав свою долю в «Руській землі», Торчівський уділ свого тестя Мстислава. Вдячний за допомогу Володимир, наголошує М.Ф.Котляр, віддав Данилові місто Торчиськ, політичний центр чорних клубуків у Пороссі, що на півдні від Києва, який був разом з тим адміністративним центром Мстислава Удатного.

Важливість цього надбання важко переоцінити, волинський князь одержував частку в «Руській землі» і тим самим заявив про свою приємність у отриманні великокнязівського престолу. Нехай ця частина була ще невеличка, однак вона давала можливість закріпитися Данинилові на Наддніпрянщині і таким чином у майбутньому претендувати на усі три складові частини України-Русі: Київщину, Волинь і Галичину. Отже Данило йшов по шляху протоптаному його батьком, який теж почав боротьбу за об'єднання України-Русі з одержання части в «Руській землі»/163. Отже війна в Київській землі, настільки зміцнила позиції Данила, що зразу по київській війні узявши військо київського князя, він пішов походом на Андрія галицького. Поразка галицького короля біля Шумська дала Данилу моральну перевагу, це заставило белзського князя Олександра, що убоявся за свою волость відійти від союзу з угорським та галицькими королівствами і приєднатися до Романовичів, вони же наголошує літописець «прийняли його з любов'ю». Помирившись та подружившись з Олександром, Данило зробив з ним разом спільний похід на місто Плісеньск, що було власністю галицького боярина Арбузовича, « і полонивши Плісенську волость повернулись вони

назад весною 1232 року у Володимир». Отже, наголошував Д. Зубрицький, примирення князів київських та чернігвських, настільки зміцнило Данила, що оволодінням Плісенська він почав брати верх над королем галицьким.

Зрозумівши це Андрій галицький знову вислав гінців в Угорщину, і почав просити у свого батька надати йому допомогу, і той не забарився і швидко вислав в Галичину добірне угорське військо під керівництвом воєводи Даніша. Данило узнавши, що на поміч галицькому королю прибули угорські добірні полки, і що останній збирається робити похід на Волинь, теж почав шукати собі союзників. Данило з цією метою сам відправляється до Києва і в половецькі степи, склонив Володимира київського і половецького хана Котяна, у Із'яслава смоленського попросив допоміжні війська. Недовіряючи останньому, наголошував Д. Зубрицький, із-за дружби Із'яслава з галицьким королем, привів він останнього до присяги, зміст якої полягав у дотриманні умов миру та взаємної дружби[55].

Такий союз руських князів був просто життєвою необхідністю, адже українська держава опинилась у становищі повного розвалу. Половина Південно-Західної Русі контролювалась галицьким королем, а фактично угорським королівством і зв’язаним з ним боярами, при цьому галицький король не дивлячись на утрату Плісецького уділу ще мав міцний вплив на Волині зокрема в Белзському князівстві. У певній мірі самі волинські бояри теж тяготіли до галицької структури державності, знаючи, що галицький король був в усьому послушний своєму боярському оточенню. Волинські бояри теж бажали мати у себе такого самого володаря, тому й досить пасивно підтримували Данила у швидкому захопленні Галичини. Слабкість Андрієвого становища в Галичині і могутність у ній галицьких олігархів відзначав і літописець князя Данила було тим відправним моментом, що дозволило Данилу у майбутному заволодіти Галичиною. Коли літом 1233 року галицький володар вибрався з усім військом та боярськими полками у похід на Волинь, літописець це так зафіксував «королевич і Судислав пішли походом на Волинь», поставивши майже в рівень галицького володаря і головного олігарха галицької проугорської партії. Над Волинню нависла смертельна загроза, однак Данило Романович заручився підтримкою київського князя Володимира Рюриковича і половецького хана Котяна, і намагався перетягнути на свою сторону Із'яслава Мстиславовича смоленського, який був у союзі з угорським королем. Однак останній спочатку ніби дав згоду на союз з Данилом у подальшому зрадив останнього, захопив підступом місто Ти-

хомль і організувавши у останньому грабунок і погром в усій Волинській землі, з'єднався з галицьким королем Андрієм. Слід зауважити до вище сказаного, що міняти сеньйорів в Галичині і на Волині під час війни було тактикою широко примінимою під час феодальних війн.

Так згідно свідчень джерел ми бачимо, що переходили із табора в табір князь Олександр Всеволодович, боярин Гліб Зеремійович, боярин Судислав та інші. Як правило такі переходи вважались нормальними і обидві ворогуючі сторони з охотою приймали на службу вчорашніх противників. Так сталося і на цей раз. Після бою під Шумськом війська зібрані князем Данилом почали реорганізовуватись для походу на Галич. Характерно, що до битви усіх цих союзників не влаштовувало посилення галицького короля, однак по його поразці, дану коаліцію уже не влаштовувало посилення волинського князя Данила. Сама військова кампанія однак, ще довго тримала уяву сучасників. Почалась вона з походу на волинські землі могутньої галицької армії під проводом самого галицького короля Андрія та усіх галицьких бояр очолюваних Судиславом.

Як зауважує літописець, відступаюча волинсько-київська армія на чолі з князями Данилом та Володимиром сховалася за мурами Перемиля. Однак штурм міста був відбитий і в цей же час Данило наніс контрудар, якого його неприятелі не чекали, і не будучи готовими для її відсічі почали відступати від міста залишаючи на призволяще пороки, тобто тарани для розбивання мурів з якими вони прийшли до Перемиля. Літописець наголошує: «що стіни міста були кам'яні, захопившись облогою міста противник не зауважив, як з останнього йому був нанесеней разючий удар якого він нечекав, що привело до панічного відступу і в кінцевому результаті до повної поразки». За таких обставин окрилений перемогою під Перемилем князь Данило розпочав підготовку для походу на Галич. Однак у стані союзників, які щойно відсвяткували перемогу сталися суттєві зміни. Не бажаючи подальшого зміцнення волинського князя Данила чернігівський князь зразу ж по битві від'єднався від Данила і вступив в союз з галицьким королем Андрієм. Наслідком цього союзу стало те, що він зумів відмовити від походу на Галич і києвського князя Володимира Рюриковича і половецького хана Котяна, які розійшлися кожний у свою сторону. В цей же час суттєві зміни сталися по поразці під Перемлем і у стані галицького короля. Галицькі бояри бачачи військову слабкість Андрія почали, як виразився М.С.Грушевський роздвоюватися, одні під керівництвом Судислава трималися дальше короля Андрія, та значна час-

тина розуміючи, що перемога Данила неминуча, і що втрата маєтностей стає реальною, почала покидати стан свого короля. У різних станах феодальних коаліцій почався розкол.

Більш далекоглядні бояри побачили, що перемога Данила неминуча і почали переходити до нього, як тільки волинські війська почали наближатися до Галича. Як бачимо, що таке упевнення в тому, що Данило візьме Галичину, у нього було не випадково, ще раніше по свідченнях літописця, ми знаємо, що « галичани бажали мати собі за князя Данила». Є усі підстави вважати, що заможні міщани та дрібне боярство вело тайні переговори з Данилом, запрошуючи його на галицький стіл. Коли війська Данила наблизились до міста, «його зустріла більша половина Галича», а також «бояр багато», на чолі з такими великими боярами, як Доброслав Судьїч і Гліб Зеремійович та «інші чисельні бояри», які урочисто ввели князя Данила в місто. Як зауважують джерела, усі хто признав князя Данила були новими представниками боярства, які відійшли від проугорської партії і бажали бачити на галицькому престолі тільки руського князя. Усі вони не вели широкомасштабну торгівлю з Західною Європою, а орієнтувались на Візантію, Половецьку державута Північно-Східну Русь.

Виразником таких політичних сил у старогалицькому суспільстві був боярин Судислав Бернатович. Усіх перейшовших бояр у свій табір, князь Данило прийняв до себе на службу. Таким чином, як наголошує літопис, заволодівши Галичем князь Данило «прийняв землю Галицьку і роздав міста боярам і воєводам і було корму у них багато». Роблячи однак усі ці заходи князь Данило знав, що галицький замок ще знаходився у руках галицького короля Андрія, угорського гарнізону і вірних йому галицьких бояр очолюваних боярином Судиславом і угорським воєводою, які вирішили триматися до кінця, як наголошує М.С.Грушевський, незважаючи на голод та холод, що скоро запанував у замку. Така упертість Андрія пов'язується з чеканням допомоги на яку він надіявся з Угорщини, але старий король зайнятий війною з австрійським герцогом не зумів зразу надати сину-королю допомогу, він вступив у Галичину у серпні 1233 року і мав намір за три тижні бути під Галичем.

Слух про наближення угорського короля з великим військом надала сміливості обложеним і Судислав зав'язав переговори з белзським князем Олександром, що примкнув до Данила, і зумів його переманити на свою сторону. «Дам тобі Галич, намовляв Олександра Судислав, піди від брата». Легковірний Олександр повірив Судиславу, і ця довіра коштувала йому власного родин-

ного гнізда, Белзського князівства, однак в той час він думав, що угри з'єднавшись переможуть князя Данила. Однак сталось не так. Король Андрій II прийшовши в Галичину наштовхнувся на такий могутній опір замків збудованих та укріплених Данилом, що не зумівши взяти жодного змушений був повернутися назад до Угорщини. В цей же час не дивлячись на відхід Олександра князь Данило уперто проводив облогу Галича заручившись підтримкою усього населення Галичини отримавши від нього велику кількість продуктових припасів, у той час коли король Андрій зі своїм наставником Судиславом морились голодом у цитаделі. Щоб поповнити продовольчі припаси, військо під керівництвом Судислава зробило вилазку з замку, та Данило, який зірко слідкував за противником виступив з своєю дружиною з міста і відбив наступ.

Через деякий час, наголошує літописець «умер королевич в Галичі», так і не дочеквшись підмоги і обложені угри та галицькі бояри вирішили здатися на милість переможця саме тоді, саме тоді, коли Данило готувався до рішучого штурму галицького замку, стягуючи до нього добре озброїних воїнів з правої сторони, по кризі замершого Дністра. По смерті короля Андрія бояри вирішили вести з обложеного замку переговори з Данилом. Задля цього вони вислали до Данила досить впливового боярина Семена Чермного і в черговий раз внаслідок клопітких переговорів зуміли вийти сухі із води. Данило простив їх і тих хто згодився перейти служити до нього простив. Усе це добродіяння Данила очевидно було внаслідок підписання Данилом та Судиславом якогось особливого договору. Можливо це був акт здачі королівського галицького замку згідно якого, Данило зобов'язвався випустити усіх прихильників Андрія з ним в Угорщину. М.Ф.Котляр вважає, що відпуск Данилом усіх проугорськи настроєних бояр, було наслідком якоїсь особливої угоди Данила з угорським королем Андрієм II[56]. Смертю юного Андрія закінчється назавжди посягання угорського королівського дому на галицький престол возведений до рангу королівського, тобто державного по західно-європейському зразку. Цей королівський трон, наголошував Д. Зубрицький, узаконений папою римським вартував угорському дому двух юних принців, які почергово з усіми наявними угорськими військами, і тою частиною галицького боярства, що їх підтримувала, боролися за утвердження галицького королівства.

Ні смерть ні холод ні голод не змогли облишити стремління вінчаних на галицький пристол юних королів. У цих їх стримління їх послідовно підтримував їхній батько угорський король

Андрій II, який вважав утримання королівства Галичини за своїм родом, одним із найголовнших завдань своєї східної політики, і не жалів ніяких засобів, навіть положив життя власних синів, на утворення і зміцнення Галицької держави, яку він бачив з політичної точки зору, як невід'ємну складову частину західноєвропейського чи католицького союзу держав. Утвердження Галицького королівства Андрій II вважав престижним явищем перед європейськими католицькими володарями і він добивався його утвердження ціною власних синів на протязі усього свого життя. Ще раніша смерть першого галицького короля Коломана I, який помер зразу ж після тяжкого торчеівського полону, смерть другого галицького короля, юного Андрія I у Галичі сильно засмутила старого угорського короля Андрія II. З загибеллю синів- королів, рухнули його здавалось такі уже здійснені політичні плани.

Здавалось, що спокійне сидіння на галицькому королівському престолі на протязі на протязі трьох років уже утвердило його сина Андрія, як галицького володаря. Характерно, що задля свого утвердження на королівському галицькому престолі Андрій I враховуючи досвід свого попередника короля Коломана пішов навіть на релігійний компроміс він не виганяв з церков ні руських єпископів ні священників, три роки абсолютно не піднімав питання унії з римською церквою, старався не викликати незадоволення бояр і уникав суперечок з торгово-ремісничою знаттю і народом. Можна сказати, що Андрій був володар, який невтручався у внутрішнє життя Галичини, не змінював його політичного та соціального укладу, що може говорити, що зв’язана з Західною Європою торговельно-економічними відносинами, Галичина, у час його правління процвітала. Однак слід зауважити, що усю повноту влади у цей час мали тільки бояри, літописець не дарма наголошує ставлячи на один щабель голову боярства і угорського принца «королевич і Судислав». Однак усі решту суспільнш групи були сильно пригнічені і ні городяни і торгово-реміснича знать були відсунті від широкомасштабної торгівелної діяльності, управління країною, а тобто широкої участі у політичному і торгово-економічному житті Галичини, що викликало незадоволення і привело до скорого падіння і смерті у галицькому замку короля Андрія, який як вважав Д. Зубрицький, помер від приліпної хвороби яка завжди супроводжує облогу міст[57].

Смерть галицького юного Андрія у 1233 році і від'їзд непрмиримого Судислава, наголошував М.С.Грушевський, зробила галицьких бояр ще більш непримиримішими до князя Данила.

Під натиском обтавин вони не стали щирішими. З першого приходу Данила вони побачили обмеження своєї влади, яка у них була при юному Андрію. Бояри побачили в Данилі його батька, сильного, твердого володаря, який бажатиме правити Галичиною самостійно. Це стало очевидним уже в 1234 році коли, Данило Романович остаточно підчиняє собі Белзське князівство. Навесні 1234 року, читаємо в галицькому літописі:« Олександр князь белзський, зляквся за заподіяне ним зло Данилові і пішов до свого тестя в Київ. Довідавшись проце Данило пішов за ним навздогін з Галича і догнав його у Полонному і схопив його на холирському лузі». Данило і його воїни, наголошує літописець, не спали тоді три дні і три ночі. Так був остаточно виведений із політичного життя давній непримиримий ворог Романовичів, їх двоюрідний брат, що боровся за утвердження на Волині, белзський князь Олекандр.

Його тесть, київський князь Володимир Рюрикович, не став сваритися з Данилом, визнав права Данила на Белз, не став захищати свого зятя Олександра, а навпаки увійшов з галицько-волинським князем у «братолюбство і велику любов», уклавши з ним союзницьку угоду. Подальша доля Олександра невідома, очевидно він закінчив свої дні в’язнем у тюрмі одного із замків Данила, що зумовлюється тим, що союз з київським князем від сходу з політичної арени Олександра белзського не постраждав, а навпаки ще більше утвердився[58]. Скоро після укладення союзу київський князь попав у важке становище і повинен був просити допомоги. На нього раптово напали чернігівські князі Михайло та Із'яслав. Данило полишивши тоді у Галичі брата Василька і з усім своїм військом зразу ж по галицькій війні на початку 1234 року виступив у Київську землю на допомогу київському князю. Військова кампанія в Київській землі стала трагічною, його нечисельна дружина була розбита союзниками Михайла чернігівського та половцями десь під Торчиськом. Під самим Данилом убили коня і він ледь врятувався втечею. У полон попав київський князь Володимир Рюрикович і полководець Данила Мирослав, це сталося внаслідок зради бояр Молибоговичів, яких у свій час покарав за дворушництво, а потім знову помилував і взяв на службу князь Данило.

Із залишками свого війська, Данило змушений був утікати із поля бою до Галича. Поразка Данила в Київській землі стала повштовхом нового боярського повстання. Тепер бояри уже не скривали своїх намірів і відкрито піднялися проти Данила. Спочатку, щоб спектися Василька і його військо бояри розпустили слухи, що смоленський князь Із'яслав із половецькою ордою ви-

рушив походом на Волинь, що заставило Василька облишити Галичину і з усім військом виступити на захист Волині. Тоді бояри, як виразився літописець «воздвигнули кромолу», підняли повстання проти Данила і закликали на галицький престол Михайла чернігівського. Коли Данило з невеличкою дружиною повернувся до Галича, бояри лецимірно заявили йому:«княже, галичани умишляють на тебе, не згуби себе іди геть». Зрозумівши, що утримати Галичину Данило не зможе, він доручив братові Василькові зібрати побільше сили для подальшої боротьби, а сам тим часом поїхав в Угорщину з надією отримати допомогу від свого друга дитинства угорського короля Бели.

Якраз у цей час осінню 1235 року помер старий король Андрій II. Його син, соправитель і наступник Бела IV, як зауважував М. С. Грушевський, по розгромі угорських військ в Галичині не виявляв особливого інтересу до Галичини, як його батько і брати. В боротьбі за Галичину отримали поразку два його брати-галицькі королі Коломан і Андрій і Бела IV вирішив спочатку остаточно припинити втручання у справи української держави розуміючи неможливість облаштування галицького королівства. Однак узнавши, що Данило, якого підтримували галичане теж вигнанець він не спішив з відповідями на просьбу Данила. У зв'язку з цим Данило міг мати надію врегулюватити свої відносини з угорським королівством і отримати від останнього задля свого утвердження в Галичині військову допомогу. З такої точки зору Данило признав себе васалом Угорщини. Угорська хроніка розповідає: « що він брав участь у коронації Бели IV, яка проходила у Феєрварі в листопаді 1235 року, і що Данило у процесії вів коня на котрім сидів Бела IV, у той час, коли колишній галицький король ніс королівський меч»[59].

Ці звістки, наголошував М.С.Грушевський цілком достовірні і нічого не протирічать ходу історичних подій і боротьби Данила за Галичину. Уявіть собі розгромлений у Київській землі Данило вигнаний з Галицького князівства боярами змушений шукати собі задля нового утвердження в Галичині союзників. Будучи проникливим політиком він їде в Угорщину у той час, коли власне виникає компроміс при якому стає можилим його утвердження в Галичині. Однак Бела IV не дає допомогу Данилові, оскільки у нього є свій власний план, щодо Галичини. Ще живий попередній і помазаний папою галицький король Коломан, якого Бела IV у першу чергу вважає законним володарем Галичини. Тому не дивна розтановка васалів при коронуванні. В угорському королівстві Коломан вважався як король галицький, а тобто вищий рангом васал, коли ж Данило був всього лиш князь і то

лишений правлячою галицькою елітою престолу. На жаль Данило не врахував цього визнаючи сабе васалом Угорщини, хоча він шукав виходу. Данило, наголошував М.С.Грушевський, щоб утвердитись в Галичині і отримати військову допомогу, вдовольнити власні амбіції і присмирити амбіції галицьких бояр, пішов на дипломатичну хитрість, яка зумовлювалась визнанням зверхності угорського короля для отримання військової допомоги щоб утвердитись в Галичині. Але йому не вдалося виповнити своїх планів, Бела IV за умов життя ще його брата і помазано папою галицького короля Коломана I не ставив у розрахунки Данила як володаря Галичини.

Він прекрасно розумів, що об'єднана в одних руках Данилом Галичина і Волинь стане надто могутньою, і що Данило при таких умовах не стане задовільнятися роллю угорського васала, і можливо за таких умов стане й загрозою для самої Угорщини. У зв’язку з цим Бела IV вирішив підтримати на галицький пристол сина чернігівського князя Михайла-Ростислава, якого визнав галицьким князем «Dux Galiciae», і пообіцяв видати за нього свою дочку[60]. У такому здавалось в безвихідному становищі Данило виявив велику витримку і мужність і великий дипломатичний хист. Він знаходить противагу угорському корлеві Белі IV, Австрійське герцогство, вступає у дружні стосунки з австрійським герцогом Фрідріхом II войовником (der Streitbare) Бабенбергом. Внаслідок клопітких переговорів між астрійським герцогом та волинським князем був заключений наступальний союз проти угорського королівства. Про те говорить і коротке свідчення галицького літопису, що під час походу імператора Фрідріха II на Австрію у 1235-1237 роках, Данило і Василько ходили походом в Австрію на допомогу герцогу Фрідріху Бабенбергу.

Похід був вдалий, австрійські і волинські війська розгромли пердові частини імператорського війська Фрідріха II і заставили останього укласти з герцогом Австрії мир. Подальший напрямок австрійсько-волинських військ був спрямований на Угорщину, що страшно збенежило угоського короля. Однак перед цим австрійський герцог Фрідріх II та князь Данило вирішили остаточно розгромити німецького імператора. Для цього походу збирались усі наявні австрійські та волинські війська. Успішний похід і розгром імператора ставав небезпечним для угорського короля Бели IV, оскільки його вороги вигравши «західну війну» ставали ще могутнішими і після неї неодмінно виступили проти Угорщини. У той час, коли австрійські і волинські полки були готові до повного розгрому німецького імператора, поседником цієї

війни став угорський король Бела IV, який вирішив розірвати цю небезпечну для Угорщини коаліцію.

У зв’язку з чим, як наголошував галицько-волинський літопис « угорський король запросив до себе волинських князів Данила і Василька «на честь» і уклав з ними якусь «особливу угоду», очевидно відмовився від втручання на боці ворогів Данила у галицькі справи. Ця угода була заключена у 1236 році, виконуючи її умови Бела IV змушений був розірвати стосунки з чернігівськими князями і розірвати заручини своєї дочки з сином чернігівського князя Ростислава. Галицький літописець з цього приводу зауважував:«король не дав дівки своєї Ростиславу і прогнав його геть». Проте Бела IV розглядав договір з Данилом, як тимчасове явище, з яким теж не бажав зміцнювати свої стосунки, не давши його старшому синові Левові заміж свою дочку Констанцію. У цій справі Данило їздив в Угорщину, але як зауважує літописець «не було любові між ними». Як бачимо із свічень джерел, хоча Бела IV і заключив з Данилом особливий договір у 1236 році, на подальше зближення він з ним не пішов.Поки що він вважав Данила нищого за рангом феодала. Цей мир, за більшістю тверджень дослідників був потрібний угорському королю, щоб розірвати союз Волинського князівства з Австрією, і не допустити нападу австрійського та волинського володарів на Угорщину. Однак Бела IV розумів, що без Галичини Данило не являється для угорського королівства страшним, а отже в цей період часу Бела не розглядав Данила, як могутнього володаря, який би самостійно міг загрожувати Угорщині, у зв’язку з чим і не потребував союзу з Волинню, що видно по відмові Льву у шлюбі з Констанцією, у інший час він сам запропонує цей шлюб і союз, але це уже буде доба могутності української держави і час, коли Данило стане внаслідок об’єднання України-Русі рівним угорському королю володарем.

Тим часом часом політична ситуація в Україні-Русі склалася так, що чернігівські князі стали наймогутнішими володарями. У 1237 році Михайло чернігівський відібрав Київ у повернувшогося з полону Володимира Рюриковича і посадив у ньому Із'яслава Мстиславовича смоленського, а опісля з усією силою вступив в Галичину і залишив у ній князем свого сина Ростислава. При цьому він опирався на підтримку усіх галицьких бояр, болоховських князів, половців, у родинних зв’язках з якими знаходився, а також заручився підтримкою і вступив в союз з Конрадом мазовецьким і Белою IV. Договір заключений з Данилом Романовичем хоча і був в силі, однак він не заважав Белі підтримувати дипломатичні зв'язки з воргами Данила.

Отже відчасти вирішивши справи з Белою IV, князь Данило досить скоро заключив мирний договірз половцями, які як зауважив літописець «не захотіли воювати проти Данила». Болохівських князів раптовим нападом на їх землю князь Данило перебив, відчасти полонив і таким чином припинив агресію з їх сторони. Польський князь Конрад мазовецький користуючись невдачами волинського князя у Галичині зробив спробу у ці роки перемінити зовнішньополітичку орієнтаію, порвати союз з волинським князем і заключити з пруським орденом союзний договір, наслідком якого рицарі ордену повинні були захищати його землі від союзної волинському кнюзю Литви. Пізніше у 1237 році по умовах цього договору князь Конрад поряд з своїми землями уступив добжинським рицарям Дорогочинську землю з містом Дорогичином, яка завжди була складовою частиною Волині[61].

Однак військо князя Данила розбило німецький орден, взяло в полон магістра Бруно, і повернули Дорогичин до Волині. Тоді князь Данило повернув основний свій напрямок діяльності проти Мазовії. Він направив на неї союзного Волині литовського князя Міндовга і Новгородського князя Із'яслава, таким шляхом заставивши останнього востановити союз і дружні стосунки з Волинню. Та поки що князь Конрад був у числі ворогів волинського князя. У той час, коли у 1235 році князь Данило перебуав в Угорщині, куди був запрошений королем Белою IV на «честь», Конрад мазовецький напав на Волинь і намагався відібрати у Данила Червенську землю[62]. В цей же час чернігівський князь поширив свою владу на всю Галичину включаючи Перемишль.Однак позбавлений угорської підтримки він почував себе не впевнено в Галичині і розуміючи подальшу боротьбу з Данилом за неї вирішив розпочати мирні переговори з останнім. Внаслід широкомасштабніх переговоів така угода була підписана у 1237 році наслідком якої Данило отрима Перемишльську землю.

Та обидва вони розуміли, що ця угода нікого не задовільнить і що справа йде до рішучого зіткнення. Побачивши, що Данила не задобрити Ростислав за боярською підтримкою відібрав у Данила Перемишль. У 1238 році Ростислав вирушив у похід у Литву «з усіма боярами», щоби покарати союзних Данилові литовських князів. В цей же час «мужі градські» з Галича вирішили запросити на княжіння волинського князя Данила, однак це викликало супротив залишених Ростиславом урядників міста і галицького єпископа Артемія і боярина Григорія. Протестуючи проти вступу Данила в місто вони однак побачили, що не можуть встояти проти всенароднього бажання і лецимірно, як за-

уважив галицький літописець, з сльозами безсилої ненависті на очах змушені були на привселюдному зібранні сказати: «Прийди княже Данило і прийми град». Данило Романович радо зустрінутий городянами увійшовши в Галич виступив перед народним зібранням з такою промовою:«О мужі галицькі, допоки будете терпіти князів іноплеменних у своїй державі», а міщани відповіли йому «це державець наш богом даний».

Князь Данило наголошує літописець «у супроводі усього народу увійшов в Галич, вступив до церкви святої Богородиці і сів на столі свого батька і на честь перемоги поставив на німецьких воротах свою хоругву». Дізнвшись про те, що Данило заволодів Галичем Ростислав утік до Угорщини. Як бачимо із джерел, своєю перемогою і черговим вокняжінням у Галицькім князівстві Данило був зобов'язаний підтримці «мужів градських» і заможніх верств міського населення. Його підтримали і хлібороби і сільське населення незадоволене свавіллям бояр. Саме опір широких народних мас звело нанівець спробу галицьких бояр самочинно за допомогою іноземельних володарів, яких вони садовили на галицькому престолі, правити в Галичині. Історичний досвід показує, що іноземні володарі спеціально посаджувались боярами на галицький престол, щоби забезпечити їхнє повне панування, оскілки не маючи ніякої підтримки в народі ці князі були повною іграшкою в руках галицьких бояр.

Хід історичних подій в Галичині у час феодальної війни показує, що великі галицькі бояри визнавали над собою володаря, коли він демонстрував їм могутню збройну силу, за допомогою якої можна було утримуватись на престолі, у даному конкретному випадку, як князь Данило, що був підтриманий усім народом, торгово-ремісничою знаттю і сільським населенням. За таких обставин бояри були змушені коритися своєму володареві. Та це могло в умовах частої зміни володарів в Галичині тривати досить короткий час, оскільки бояри, що привикли порядкувати самовладно, завжди інтригували проти могутнього володаря, намагаючись за будь-яких обставин обмежити його владу. Отже боярство зовнішньо підкорившись Данилові однак тільки чекало слушного моменту, щоби підняти проти нього бунт і скинути його з престолу. Задамо собі запитання, чому такий могутній і сміливий князь як Данило Романович знаючи усі інтриги бояр дуже лояльно поводився з ними, навіть коли вони прилюдно ображали його виливаючи в очі вино, відкрито зраджували його на полі бою, скидали з престолу, замишляли на його життя. Відповідь може бути тільки ось така. У контексті усього життя князя Данила з малолітніх рокв оточували бояри, ще його батька, які

виховували його, були його наставниками і вчителями. Його оточення не знало других осіб окрім найзнатніших великих галицьких і волинських бояр.

За таких обставин князь Данило не міг бути повновладним володарем на Волині ні тим більше у Галичині. У боротьбі за повернення Галичини князь неминуче повинен увійти у приязнь з боярством, яке як панівна верства суспільства завжди і в усьому була солідарна і не бажала допускати, судової розправи над кимось з бояр навіть ворожої партії. Страта бояр князем створювала поганий авторитет у феодальному суспільстві. Не варто ідеалізувати і самого князя Данила. Не дивлячись на усі його патріотичні стремління та державні здібності по злученню української держави він залишався людиною свого класу, інтереси якого відстоював в першу чергу. Не міг Данило Романович так просто зважитися на те, щоб винищити бояр і тим самим повторити випадок свого батька великого князя Романа, який був відомий і у його час. Князь Данило був першою людиною свого феодального класу і не міг, і очевидно за нормою правил феодальної моралі та законів не мав права знищувати таких самих феодалів, хай навіть ворожих йому. За таких обставин ефективно проводити злучування української держави в одну монолітну етноструктуру у нього не було ніяких можливостей, без класу бояр, він це просто зробити не міг. Його утвердження по містах і областях стародавньої України-Русі не проходило б так швидко, якщо б перед тим, як входити у землі він не встановлював би приязні стосунки з місцевою знаттю, і вперше чергу з боярами, без підтримки яких ми не моли б бачити реальним князювання Данила в Галичині. До того ж Данило Романович мав широкомасштабні плани по утвердженню себе повновласним володарем в усій Україні-Русі.

Ведучи у такому руслі свою внутрішньо-політичну діяльність князь Данило задумував також утвердитися і в Києві, тому не бажав до певного часу, а тобто до того коли стане повновладним володарем України-Русі, дратувати бояр. Така його тактика, на нашу думку, була вірною, оскільки він тільки щойно утвердився в Галичині і об'єднав її з Волинню. Таким чином, ми бачимо, що утвердження волинського володаря у двох складових частинах України-Русь проходило внаслідок затяжної феодальної війни в Україні-Русі, яка на окремих її етапах набирала рис міжнародного характеру і охоплювала інтереси таких сусідніх країн, як Угорщини, Польші, Австрії, Литви та Ордену. У рішучій боротьбі за з'єднання в одне ціле усієї староукраїнськї держави Данило Романович повинен був завдячувати однак не великим

українським феодалам, а простому населенню і торгово-ремісничій знаті міст, тобто «мужам градським», які були реальними виразниками ідеї єдиної та міцної України-Русі. Власне «мужі градські» у час небезпеки надавали виразнику української єдності князю Данилу всесторонню допомогу, формували йому великі військові сили.

Слід зауважити, що виразниками ідеї єдиності та могутності староукраїнської держави було також і окрім знаті різного рангу і міське і сільське населення, на яке лягав увесь тягар ведення як внутрішнїх так і зовнішнїх феодальних війн. Власне міське населення давало князям ополчення, і було виробником основних повсякденних засобів людського існування включаючи придмети харчування. Власне спокійний розвиток, припинення феодальних війн, був головним лейбмотивом усіх земель стародавньої України-Русі. Виразником такого стремління усього україського народу у XIII столітті і були достойні наслідники легендарного «самодержця усієї Русі Романа», його сини князі Данило та Василько. Отже повторивши шлях свого батька, великого князя Романа, як зауважував літописець який «був царем в усій Руській землі», знову об'єднавши Галичину і Волинь, Данило Ранович став наймогутніши князем стародавньої України-Русі, що надало йому право заявляти притензії на київське князівство і таким чином стати абсолютни володарем української держави у XIII столітті[63].

Однак усьому цьому здійсненню далекоглядної політики галицько-волинського володаря ще не судилось збутися. Об’єднанню України-Русі заважала напружена політична ситуація, яка склалася на західних кресах староукраїнські держави у середині 30 років XIII століття, яка зумовлювала галицько-волинського володаря звернути на неї увагу. Річ в тому, що учас феодальної війни в Україні-Русі у 1202-1210 роках в Прибалтику, з благословлення папи римського і німецького імператора було засновано духовно-рицарський орден мечоносців, на чолі якого стояв магістр, вибираємий з кола найзнатніших рицарів. Існував також капітул ордену, своєрідна рицарська рада, на якій розв'язувалися питаня внутрішньої та зовнішньої політики. У першій половині XIII століття Орден здійснив військові кампанії у литовські та пруські землі, що привело до консолідації у XIII столітті литовських племен в литовську державу, якій вдалося внаслідок консолідації відбити наступальний порив тевтонських рицарів.

Оскільки польські князі і орден заключили у 30 роках XIII століття союз, то литовські князі, які раніше терпіли від нападів

рицарів, самі перейшли у наступ на союзників Ордену поляків і почали нападати на польські землі, зокрема межуючу з ними Мазовію та Куявію. Мазовецький князь Конрад, що раніше підтримував дружні стосунки з князем Данилом і у час феодальної війни в Україні-Русі розірвав з ним союзну угоду, найбільше з усіх польських князів страждав від нападів союзної князю Данилу молодої Литовської держави. Користуючись тими обставинами, що у 30 роках князь Данило зосередив усю свою увагу і зусилля на приєднанні Галичини і спробах поширити свій вплив на Київське князівство, Конрад вирішив запросити собі на допомогу проти литовських князів німецьких рицарів Тевтонського ордену, які з Палестини переселились в Європу і спочатку зупинилися в Сілезії та Німеччині, а потім з дозволу угорського короля Андрія II у Семиградді, де зобов'язались захищати угорську державу від половців. Однак там вони стали настільки агресивними, що Андрій II з великою ганьбою вигнав хрестоносців з своєї країни незважаючи на протест папи. Гіркий досвід угорського короля Андрія II однак не навчив нічому польського князя Конрада мазовецького, який за порадою папи і католицького духовенства запросив тевтонських рицарів до свого князівства. Утвердившись на суміжних земля рицарі з них як з плацдарму починають завоювання Литви, Пруссії ряду регіонів Прибалтики.

Захоплений успіхами тевтонців і розуміючи, що він не зможе утримати порубіжних територій України-Русі, мазовецький князь Конрад передає рицарям у 1236 році, захоплений у час феодальної війни в України-Русі, багатий торгово-ремісничий центр Дорогичин. До нашого часу до нас дійшло не лише коротке повідомлення галицько-волинського літопису про військову кампанію князя Данила у Дорогичинську землю, а й низка польських хронік згідно яких ми дізнаємось, що у 1236 році« Конрад нагородив загін мечоносців, що був у нього на службі Дорогичином, який віддав їм для захисту поряд з другими своїми суміжними з Литвою володіннями[64].

Як ми знаємо із свідчень джерел Дорогичинська земля завжди входила до складу Волині і здавна була важливим транзітним пунктом, своєрідними вортами України-Русі на заході в торгових стосунках української держави. Надання Конрадом мазовецьким рицарям частки Волиської землі викликало незадоволення уже достатньо могутнього галицько-волинського князя.Тому справедливі слова Данила висловлені галицьким літописцем: «не гоже крижовникам тримати нашу отчину, і пішов на них з великою силою» закономірно відображають стремління

князя Данила по зберанню під однією владою земель України-Русі. Іноземні та вітчизняні джерела свідчать, що Данило штурмом взяв Дорогичин і взяв в полон одного з членів капітулу ордена магістра Бруно з усіма його рицарями. Сам похід на Дорогочин був організований блискуче, князь Данило спеціально перед тим, як виступити проти рицарів розпустив слухи, що він збирається в похід на ятвягів, щоб приспати пильність рицарів, що отаборились у Дорогичині, адже облога і штурм добре укріпленого міста, де сиділи добре озброєні воїни-рицарі, було не легко взяти.

За свідченням джерел, військо галицько-волинського князя оволоділо містом навальним штурмом, а це значить, що Данило Романович добре готував військо до штурму міста. Можна припустити, що галицько-волинський князь для взяття Дорогичина застосовував облогову техніку: пороки, каменемети, тарани, важкі самостріли, перекидні містки, приставні драбини, можливо навіть облогові башти. Інакше і не можливо було так легко оволодіти добре укріплене рицарями місто[65]. Розгром завданий рицарям під Дорогичином був настільки разючим, що вони більше ніколи не нападали на прикордонні землі українськї держави, покрайній мірі джерела нам про такого рода напади рицарів нічого не розповідають[66].

Таким чином повне злучення усіх земель Галичини та Волині у кінці 1237 року, дали можливість галицько-волинському володарю Данилу розпочати на початку 1238 року боротьбу за повне утвердження в Україні-Русі. Для такого утвердження дреба було злучення з Галицько-Волинською землями Київського князівства. Слід зауважити, що приєднання Київської землі до Галицько-Волинської держави було давнім бажанням Данила Романовича. Тому, як вірно зауважує російський історик Д. Н. Александров, що в 30 роках XIII століття Данило Романович не замикався у галицько-волинських землях, в цей же час він намагася утвердитися і в стародавній столиці української держави місті Київі та в усій Київській землі.

З цією метою нам потрібно проаналізувати усі зусилля галицько-волинського володаря у цьому напрямку до часу злучення ним українськї держави у 1238 році. Попробуємо по заданій нами проблемі розглянути події, які привели до злучення українськї держави у 1238 кнзяем Данилом, оскільки події 1235-1236 років передували об'єктивному ходу злучення в одне ціле України-Русі[67].

Літопис під 1235 роком розповідає про розгар феодальної війни у Київській землі, коли Із'яслав Мстиславович смоленсь-

кий і чернігівський князь Михайло ходив походом на Київ « і взяли київського князя Володимира Рюриковича і полонили»[68]. Згідно зі свідчннями Іпатіївського літопису, Володимира Рюриковча підтримував по заключенню созного договору у 1235 році, Данило князь галицько-волинський, який все частіше по об'єднанню Галичини з Волинню звертав увагу на політичні процеси в Київській землі. Коли київський престол зайняв Із'яслав Мстиславович смоленський, то згідно свідчень джерел ми знаємо, що відносини у нього з галицько-волинським князем зразу склались недружні. Сукупність свідчень дають нам право наголошувати, що галицько-волинський князь сам претендував на Київське князівсво, і мав на нього більше прав ніж смоленський князь, оскільки Київщина була складовою частиною держави його батька великого князя Романа і завжди була в сфері впливу мономаховичів. Данило Романович не притендував на Київ тільки тоді коли у ньому сидів його союзник Володимир Рюрикович, дід і батько якого були київськими князями. Таким чином коли у Києві сів Із'яслав Мстиславович смоленський, то зрозуміло, що це викликало велике політичне напруження в Україні-Русі, особливо цим був незадоволений галицько-волинський князь Данило, який не бажав допускати впливу північно-руських князів на Київ, і який після смерті київського князя Володимира Рюриковича вважав Київську землю своєю спадковою вотчиною, яка була власністю ще його батька великого князя Романа. Внаслідок проведеної широкомасштабної політики князем Данилом і прорахунків у політичній діяльності під час князювання в Києві північно-руського князя Із'яслава Мстиславовича смоленського, скоро ситуація в Києві змінилася у користь галицько-волинського князя Данила. Ворожнеча між південно-руськими чернігівськими та північно-руськими князями із-за Києва привела до того, що ситуація у Києві стала не управляєма, що дало можливість Данилу зайняти Київ і вигнати з нього північно-руських князів, розпалюючих в Київській землі феодальні війни[69]. В цей же час внаслідок підтримки галицько-волинського князя утверджується київський князь Володимир Рюрикович, однак у цьому ж році він скоропостижно помирає і Київ знову самочинно займає смоленський князь Із'яслав Мстиславович. Дізнавшись про це Данило Романович виступив походом у Київську землю і тим самим заставляє смоленського князя утікати з Київської землі. Вигнавши Із'яслава з Києва в цей же час Данило Романович заявляє на нього свої права, як спадщину свого батька «Самодержця усієї Русі Романа, що як наголошує галицький літописець володів усією Руською землею, а іменно

Києвом, Володимиром, Галичем, і був царем в усій Руській землі». Таким чином приєднання Київського князівства до Галицько-Волинського Данилом Романовичем у 1238 році і можна вважати фактом об'єднання ключових українських земель в одну Українську державу[70].

Данило ставши у 1238 році єдиновладним володарем України-Русі вирішив більше не надавати приєднану Київську землю будь-якому князеві маючи досвід їхньої невірності. Щоб утримати міцно номінальну столицю України-Русі в лоні однієї державної структури, великий князь Данило Романович вирішив посадити в Києві намісника, який би правив Києвом від імені великого князя, боярина Дмитра. Приведений матеріал, наголошував радянський знавець даної проблеми В.Т.Пашуто, яскрово говорить, що Київське князівство у 1238 році було одним із центрів злученої в одну політичну інфраструктуру України-Русі. Великий князь Данило Романович пояснював приєднання Київської землі до своїх галицько-волинських володінь, тим, що воно було складовою чатиною держави його батька і він наслідуючи державні стремління свого батька вирішив приєднати Київську землю до своєї державної системи. Утвердження Данила Романовича в Києві у 1238 означало політичне злучення в одну монолітну державу одноетнічних княжінь, що є фактом відновлення єдності української державності в кінці 30-х років XIII століття і припинення феодальної війни в Україні-Русі[71].

Ретельне вивчення джерел показує нам, і про це вірно наголошував ще в XIX столітт І.Шараневич, що по утвердженню в Київській землі великий князь київський Данило Романович розпочав військові кампанії у верхньодніпровські землі. У 1239 році він включив у свою могутню державу усі землі, якими володів його батько від середньої течії Дніпра і до витоків по регіони витоків Немана. Такі завоювання він зробив задля забезпечення обороноздатності Київської землі від раптового нападу на неї монголо-татар[72].

Таким чином на передодні монголо- татарської навали Данилу Романовичу вдалося не тільки об'єдати Українську державу в одну політичну інфраструктуру, але й водночас поширити її вплив на суміжні і з нею регіони, і тільки наступ монголо-татар зупинило подальші процеси зростання могутості України-Русі[73].

Література

1. Д. Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества Львов. 1853-1855, т. 2, с. 480-482, т. 3, с. 107.
2. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1991, т. 2, с. 481-482.

3. В. Т. Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. М. 1968, с. 241-242.
4. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 194.
5. С. М. Соловьев. Сочинения. М. 1988, т. 2, кн. 1, с. 564.
6. В. Н. Татищев. История Российская. М-Л. 1964, т. 3, с. 170.
7. Н. Ф. Котляр. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. К. 1985, с. 118-139.
8. І. П. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984, с. 88.
9. М. Ф. Котляр. Данило Галицький. К. 1979,с. 31-32.
10. В. Т. Пашуто. Внешняя политика Древней Руси, с. 242.
11. Д. Зубрицкий. Вказана праця,т.2,с. 34-37. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 194.
12. С. М. Соловьев. Сочинения. М. 1988, т. 2, кн. 1, с. 564.
13. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1993. т. 3, с. 19.
14. .ПСРЛ. М. 1962, т. 1, стб. 717.
15. М. С. Грушевський, т. 3, с. 19.
16. С. М. Соловьев. Сочинения, т. 2, кн. 1, с. 564.
17. С. М. Соловьев. Сочинения, т. 2, кн. 1, с. 564.
18. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 33.
19. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 195.
20. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 34.
21. 21.М. С. Грушевський, т. 3, с. 20-21.
22. В. Т. Пашуто. Внешняя политика Древней Руси, с. 242.
23. С. М. Соловьев. Сочинения, т. 2, кн. 1, с. 565.
24. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 195.
25. ПСРЛ. С-П. 1856, т. VII, с. 112.
26. М. Ф. Котляр. Полководці давньої Русі. К. 991, с. 30.
27. В. Т. Пашуто. Внешняя политика древней Руси, с. 243.
28. В. Т. Пащуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 196.
29. Д. Н. Александров. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в XIII-XIV вв. и образование Литовского государства. М. 199, с. 59.
30. ПСРЛ, т. XXV. Московский летописный свод 1479. М. 1949, с. 108.
31. 31.В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 194-195.
32. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 37.
33. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 42.В.
34. В.Н. Татищев. Вказана праця, т. 3, с. 186-188.
35. Руський літопис.К.1989,с.378.
36. Д. Зубрицкий. Вказана праця. т. 3. с. 46.
37. ПСРЛ. М. 1962, т. 2. стб. 727.
38. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 46.
39. ПСРЛ. М. 1962, т. 2. стб. 727.

40. ПСРЛ. М. 1962, т. 1. стб. 727.
41. М.Ф.Котляр. Данило Галицький, с. 46.
42. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 44.
43. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, с. стб. 725-727.
44. ПСРЛ, т. XXV. Московский летописный свод 1479. М. 1949, с. 108.
45. Д. Н. Александров. Вказана праця, с. 62-64.
46. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 198.
47. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 272-278.
48. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 278.
49. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 278.
50. Д. Зубрицкий, т. 3, с. 51-52.
51. Д. Зубрицкий, т. 3, с. 53-54.
52. М. Ф. Котляр.Данило Галицький,с. 38-46.
53. Б. Д. Греков. Древнейшие судьбы Западной Украины и Западной Белоруссии. М. 1939. N10-11.
54. Н. Ф. Котляр. Фомирование территотории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси. К. 1985, с. 124-125.
55. М. Ф. Котляр Данило Галицький, с. 47.
56. В. Т. Пашуто. Вешняя политика Древней Руси, с. 244-245.
57. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 728-729.
58. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 48.
59. Д.Зубрицкий.Вказана праця, т. 3, с. 55-56.
60. І. П. Крип'якевич. Галицько-Волонське князівство.К.1984,с. 87-89.
61. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 57-58.
62. Н. Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. Киев. 1873, с. 28-45.
63. В.Н. Татищев. Вказана праця, т. 3, с. 186-188.
64. Н. Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. Киев. 1873, с. 28-45.
65. Н. Дашкевич. Вказана праця, с. 100. М. Н. Карамзин. История государства Российского. М. 1991, т. 2-3, с. 100.
66. Д. Зубрицкий. Вазана праця. т. 3, с. 53.M. Werner. Di Regirung Bela's der vierten, Ungar. Revue, Vien, 1893, s. 141
67. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 54-55.
68. М. Н. Карамзин.История Государства Российского.М.1991, т. 2-3, с. 446.
69. Б.Д.Греков. Вказана праця. В. Т. Пашуто Вказані праці. В. Пичета. Исторические судьбы Западной Украины и Западной Белоруссии. М. 1939. В. Пичета. Основные мотивы исторического развития Западной Украины и Западной Беларуссии. Соцэкгиз. 1940.
70. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 52-78.

71. С. В. Юшков. Суспільно-політичний лад і право Київської держави. К. 1949.
72. Інститут історії АН. УРСР. 1953, т. 1. Аналогічне видання 1977 р.
73. К. Я. Софроненко. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI-XIII вв. М. 1955, с. 3-4.; Д. Зубцицкий. Вказана праця. Львов. 1853-1855.; Н. Дашкевич. Вказана праця. Киев. 1873.; І. Шараневич. История Галицко-Володимерской Руси. Львов. 1863.М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1991, т. 1, т.

Діяльність Данила Романовича Галицького під час монголо-татарського нашестя, та у період державного відновлення України-Русі (1240-1253).

Татаро-монгольське нашестя завдало тяжкого удару економічному, політичному і культурному розвитку єдиній уже в політичному відношенні Україні-Русі, надзвичайно ускладнило процес її подальшого утвердження та еволюції державних структур. Знищення монголо-татарами її великих економічних центрів, розладнало систему адміністративного управління, а також послабило українські збройні сили. Татарське лихоліття, підірвало соціально-економічну основу державної влади і привело до відтворення феодальної роздробленості України-Русі. Знищивши у 1237-1238 роках політичне та економічне життя Північно-Східної Русі, у 1239 році орди Батия вступили в Русь-Україну. У березні 1239 ж року вони захопили Переяслав, а в жовтні цього ж року Чернігів[1].

У великого князя Данила Романовича, більше не було сумніву, ворог загрожує його тільки що об'єднаній, з такими великими труднощами українській державі. У зв’язку з цим, великий князь Данило, як наголошують джерела, залишає в Києві свої відібрані рицарські полки під керівництвом випробуваного у численних ратях з поляками та уграми воєводу-тисяцького Дмитра, а сам перед лицем монголо-татарської навали спішно відправляється в Європу де спонукає західноєвропейські держави до утворення антитатарської коаліції. В цей же час, цими ж питаннями там займаються і чернігівські князі Михайло Всеволодович і його син Ростислав, які втекли в Угорщину надіючись там у свого союзника Бели IV знайти допомогу проти татаро-монголів. Чернігівський князь мав намір закріпити договір про допомогу шлюбом Ростислава Михайловича з дочкою угорського короля. Однак Бела IV відмовив йому, як наголошують джерела „не дав

дівки своєї Ростиславу”. Аналогічна ситуація їх чекала в Польщі.

Не добившись допомоги від Польщі, чернігівські князі, як свідчить галицько-волинський літопис, „прийняли підданство володаря України-Русі Данила” і таким чином, Переяславська, Новгород-Сіверська та Чернігівська земля стала невід'ємною частиною української держави. У зв’язку з тим, що монголо-татари зайняли ці князівства і фактично уже знаходилися з володарем України-Русі у стані війни, Данило Романович давав чернігівським князям в утримання Михайлу Київ, а Ростиславу Луцьк. Літописець яскраво описує нам цю подію: „Прислав бо Михайло послів до Данила та Василька говорячи, багато згрішили і многократно капостей натворили тобі, та нині клятвою клянемося більше ніколи не ворогувати. Данило пообіцяв йому Київ, а синові Луцьк, Михайло же від страху татарського не посмів іти в Київ”. В цей же час у Київську землю входили татаро-монголи, у великого князя Данила більше не було сумніву, що над Україною-Руссю нависла смертельна загроза. У зв’язку з цим він разом з сином Левом їде до Угорщини де прагне укласти угоду з королем Белою IV, запорукою якої повинен був стати шлюб князя Лева з дочкою Бели IV Констанцією. Однак переговори Данила в Угорщині закінчилися невдачею, оскільки угорський король наляканий монголо-татарською навалою боявся вступати з Данилом Романовичем, над державою якого нависла смертельна загроза, в союз. Йому здавалось, що монголо-татари на довго, як у північній Русі з 1237 по 1240 роки, застрянуть в Україні-Русі, і знесиляться її настільки, що їх навала обмине його державу. Зрозумівши, що Бела IV не вступись в антитатарську коаліцію, великий князь Данило вирішив підняти союзних польських князів проти татаро-монголів, зокрема князя мазовецького і куявського, однак і польські князі вирішили не втручатися у військову кампанію татаро-монголів в Україні-Русі.

В цей же час, як зауважують джерела наприкінці 1240 року монголо-татарське військо з'являється під Києвом. Перед цим вони зруйнували чисельні міста, фортеці та замки Київської землі, такі як: Василів, Білгород, Витичів, Княжа Гора та інші[2].

На думку відомого археолога М. К. Каргера, Київ, мав найсильніші фортифікаційні споруди. На величезних валах, які досягали висоти 12 метрів і були завтовшки 20 метрів, височіли могутні дубові стіни з кам'яними баштами. В середині зовнішнього поясу укріплень „Ярославового міста”, пролягав внутрішній –„Володимирове місто, в якому ще в свою чергу стояла міцна фортеця „Ярославів двір”[3].

Про облогу та штурм монголо-татарами Києва, ми знаємо з докладних розповідей декількох літописів, як україно-руських так і північно-руських. Важливі деталі тих подій відтворені і досі відтворюються археологами. Згідно з сукупностями свідчень величезна татаро-монгольська армія підступила до Києва на початку червня 1240 року: „Прийшов Батий до Києва з великою силою, дуже багато було у нього людей, розповідає галицький літописець, і обложив місто. І нічого не було чути від гамору та скрипіння возів, ревіння безлічі верблюдів, та іржання табунів коней. І переповнилась земля руська людьми ратними”[4].

Головний удар татаро-монголи спрямували на південні укріплення Києва біля так званих „лядських воріт”, де вали і стіни були трохи нижчими ніж в інших місцях фортифікаційної системи Києва, бо з цього боку місто захищалось болотом. Але настала зима, болото замерзло, що дало можливість ворогові підійти під стіни, і підтягнути під них стінобитні машини і безупинно в них бити, як вдень так і вночі. Внаслідок цього, зауважує літописець, монголо-татари вибили стіну. Хоча татари і взяли першу лінію оборони, та подальше просування їх зупинило Володимирове місто своїми фортифікаційними спорудами. Добре організована уже тоді пораненим воєводою Дмитром оборона, дозволила захисникам сконцентрувати головні сили у ньому. З великими зусиллями, ціною великих втрат татаро-монголам вдалося подолати і цю перешкоду. Тоді кожний дім став своєрідною фортецею. Археологічні дослідження відтворили разючу картину. В руїнах жител лежали кістки загиблих захисників з пробитими черепами, перерубаними тілами, у тих положеннях, у яких їх застала смерть. Діти шукали порятунку в печах, але й там їх знайшла загибель[5]. Решта уцілілих захисників заховалася у монументальній споруді часів Володимира Святославовича, Десятинній церкві. Та татари не пожаліли її, і вона була розбита таранами і стала могилою для останніх захисників міста. 6 січня 1241 року опір киян остаточно був зламаний.

Літописи повідомляють, що татари усіх людей від малого до великого убили мечем, лише тисяцькому Дмитрові Батий подарував життя, можливо, що він і був тим джерелом, яке так детально залишило нам опис трагедії Києва. Однак можна наголосити, що Київ був винищений не повністю, після проходу Батия на захід у ньому відроджується життя, однак не у тому обсязі, яке було раніше. Літописець наголошував: „що після взяття Києва, Батий почувши, що Данило в уграх, швидко пішов до Володимира Волинського”. Погром волинської землі був підготовлений Батиєм з великим успіхом. Так для здобуття невеликого волин-

ського міста Колодяжного татари використовували аж 12 таранів, можна лише собі уявити скільки їх бухало в стіни при взятті головних міст України-Русі: Києва, Володимира, Галича. Однак безсилими татаро-монголи були при взятті могутніх міст-фортець Кременця та Данилова, ці міста внаслідок мужнього самозахисту уникнули татаро-монгольського сплюндрування.

Після невдалого штурму ряду волинських міст головні сили Батия підійшли до другого визначного міста України-Русі Володимира-Волинського. Джерела описують нам його як велике красиве та добре укріплене місто, з міцними та високими дерев'яними стінами та баштами. Побувавши під його стінами угорський король Андрій II дивувався його красоті, наголошуючи, „що такого красивого міста він не бачив ще навіть у німецьких країнах". Джерела на жаль коротко розповідають про взяття монголо-татарами Володимира: „Прийшов Батий до Володимира і взяв його на спис і перебив людей не милуючи". Згодом Данило Романович повернувшись до Володимира зустрів жахливу картину, яку зосталось літописцю з жахом занотувати: „Ніхто у Володимирі не зостався живий, церкви були переповнені трупами" [6]. Археологічні дослідження у Володимир-Волинському засвідчують, що більшість захисників його загинула і монголо-татари, роздратовані великими втратами і опором, піддали жителів нелюдським мукам.

Археологи знаходили черепи із забитими у них залізними цвяхами. Так само був взятий Галич, археологічні дослідження про цей період історії, ще чекають своїх дослідників. В цей же час джерела зберегли нам свідчення, згідно з якими Дмитро, що постійно перебував у свиті Батия, побачивши, що „Руська земля гине", звернувся до Батия сказавши йому: „не гоже довго бути тобі у цій землі, час уже іти тобі в угри, а то угри сильний народ зберуться вони і не пустять тебе. Батий же послухав пораду Дмитрову і пішов на Угорщину". Таким чином наприкінці 1241 року Батий завоював усю Русь-Україну, покривши квітучу країну трупами і попелищами[7].

Далі по завоюванню України-Русі татаро-монголи направили свої військові сили проти Польщі та Угорщини. Болеслав Стидливий, сандомирський князь, хоч отримав допомогу від Мазовії однак не зумів зупинити монголо-татар. Його військо було розгромлене біля Ополя після чого татари почали розорювати польські села та міста такі як Люблін, Завихвост, Сандомир. По взяттю Сандомирського князівства частина монголо-татарського війська рушила у велику Польщу і штурмом взяли такі міста як Серадзь, Ленчиц і Куявію, а друга частина ударила на малу

Польщу і взяла Краків і Вроцлав, в останньому не був взятий тільки вроцлавський замок. В цей же час велике польське військо під керівництвом великого краківського князя, що правив Краковом з 1238 по 1241 рік Генріха Благочестивого, підкріпленого союзними прусськими хрестоносцями на чолі з магістром ордена Поппо фон Остерном, рицарями із Сілезії та Моравії зібрались біля Лігніца, де вирішили дати бій татаро-монголам.

9 квітня 1241 року тут сталася кровопролитна битва наслідок якої для поляків та хрестоносців був трагічний, їхня армія була розгромлена татаро-монголами, які, як свідчать легенди, відправили в Монголію у ставку імператора дев'ять мішків з правими вухами в знак могутності своєї зброї в європейській кампанії. Завоюванням України-Русі та Польщі, татаро-монголи викликали великий страх в Європі, до нападу татар готовились такі віддалені міста, як Любек[8], Нюрнберг[9], маркграфство Тюрінгське[10].

12 квітня 1241 року друга армія татаро-монголів наголову розбила 60-ти тисячне військо угорського короля Бели IV при Сайо в долині Могі, оточеної хребтами Токая. Внаслідок жорстокої поразки Бела IV через Нітру і Братиславу утік спочатку до австрійського володаря Фрідріха II, а потім перебрався в Загреб. Джерела свідчать, що татаро-монголи гнались за угорським королем до річки Дунаю. Західноєвропейські хроніки, та нотатки іранця Рашід-ад-Діна датують це повідомлення 11 квітня 1241 року. Із нього ми дізнаємось, що об'єднана армія угорського короля Бели IV і хорватського князя Коломана зазнавши від татаро-монголів нищівної поразки звернулась до папи римського і німецького імператора, щоби останні допомогли врятувати їм Угорщину від розорення, при цьому угорський король Бела IV навіть обіцяв імператору Фрідріху II стати його васалом[11].

Сукупність джерел дозволяють нам зробити висновок, що 60-ти тисячна армія Бели IV була розгромлена внаслідок одночасного нападу на неї з трьох сторін армій Батия, зокрема армії Бурундая і армій які були керовані полководцями Субедеєм і Киданем. Однак слід зауважити, що розгром угорської армії сильно виснажив татаро-монголів у зв'язку з цим вони не мали сил йти походом на Чехію. В цей же час чеський король Вацлав успішно готувався для оборони. Ним були сильно укріплені міста Прага, Оломоуц, Брно і другі, а також монастирі, зроблені запаси продуктів. Побачивши добре укріплені міста Чехії татаро-монголи не рішились нападати на Чехію, що дало можливість ще у XIX столітті чеському ученому Ф.Палацькому стверджува-

ти, що монголо-татарський наступ у Західну Європу було зупинено Вацлавом І чеським[12].

Однак це не відповідає істині, оскільки монголо-татари вирішили як слід розгромити Угорщину, що вони успішно робили до початку 1242 року, а пізніше від основного війська, що розорювало Угорщину від'єдналася армія Киданя, яка перейшла Драву і вторглася в Хорватію, де спустошила Загреб, заставивши угорського короля утікати на Далматійське побережжя, де його збройні сили розмістились у побережних фортецях Тригорі, Спліті, Клісі та на ближніх островах[13]. В кінці березня 1242 року монголо-татари дізнавшись про смерть імператора Угедея і виснаживши свої військові сили, прийняли рішення повертатися в Монголію, таким чином монголо-татари на заході пробули всього два роки і розгромили тільки дві західноєвропейські держави Польщу та Угорщину[14].

Повертаючись із-за Карпат Батий хотів полонити великого князя Данила Романовича, якого повсюдно шукав в Україні-Русі, однак останній із своїм двором в цей час перебував в Польщі, перечікуючи прохід Орди[15]. Отримавши в Польщі звістку, що монголо-татари вийшли з України-Русі, володар України-Русі зі своїм військом та двором вирішив повернутися додому. Проїжджаючи по Польщі великий князь Данило бачив страшне сплюндрування польських земель. Не краща ситуація була і в Україні-Русі. Тверський літопис нам наголошує, що Русі було завдано такого нищівного удару після якого вона не могла оправитися ще багато десятиліть: „Поросли бур'яном і лісом колись плідні ниви”. Літописець з тугою наголошував: „Села від того нечестивого Батиєвого побоїща опустіли”[16]. Самі селяни або загинули в нерівному бою, або розбіглися по навколишніх лісах. Не краще було становище і у великих містах, вони майже усі були знищені ордою. Послідуючі дії великокнязівської влади, згідно свідчень літописних джерел, заставляють вважати, що староукраїнське суспільство було переконане, що монголо-татари назавжди пішли на Балкани, як це не раз бувало в історії України-Русі, яка пережила не одне нашестя східних кочовиків починаючи з сарматів, гуннів, аварів, угрів та інших. Про те, що повернення монголо-татарів не чекали, свідчить та широта внутрішньополітичних та економічних заходів, які поводились українським народом і боярами у відсутність князів.

Приїхавши в Русь-Україну великий князь Данило побачив кругом смерть, руїни та згарища. Частина бояр української держави включаючи навіть волинських, яким князь завжди вірив і віддавав перевагу над галицьким чи київськими теж вийшла із

покори. Галицько-волинський літопис з обуренням розповідає, що коли володар України-Русі підійшов до Дорогичина з таким блиском відбитого у хрестоносців, то місцеве боярство зачинило перед ним ворота немов перед ворогом. Марно Данило Романович переконував їх, „що це був град батьків наших”, та відповідь була одна: „та ти не зможеш увійти у нього”[17].

Проїжджаючи далі по Україні-Русі він побачив, що усі міста були знищені, зокрема місто Берестя було знищене повністю, у аналогічному стані, був Володимир, Галич і Київ. Допоки великий князь Данило Романович облаштовував Володимир, боярство Галичини відновило старі зв’язки з давнім претендентом на галицький престол чернігівським князем Ростиславом.

Допоки тривали переговори, бояри без жодного контролю панували в Галичині. Коли Данило Романович послав у Галичину свого стольника Якова, той побачив таку картину: „галицькі бояри називали Данила своїм князем, а самі усю землю держали”[18]. „Доброслав Судьїч, попів онук, запанував мов князь, грабуючи землю. Без княжого повеління заволодів містами усього Подністров'я до міста Бакоти, а також усе Дністро-Дунайське пониззя”. Григорій Васильович вирішив запанувати в „усій гірській країні Перемишльській”, було від них, як наголошує літописець, „великий грабунок в Галицькій землі”[19]. В цей же час, коли Доброслав Судьїч і боярин Доброслав, що наживався від продажі коломийської солі та інші бояри самостійно управляли усією Галичиною, виявилось, що у самій Центральній Галичині їм стало тісно і вони вирішили „покращити” своє становище за рахунок земель перемишльського боярина Григорія Васильовича, та сили їх були рівні, тому до військового конфлікту не дійшло.

У зв’язку з цим вони не знайшли іншого способу, як звернутися до Данила Романовича, щоби він їх розсудив. Літописець відмічав, що на суді Доброслав і Григорій почали обмовляти один одного. Данило Романович слухав їхню розмову і розумів, що вони не бажають у волі його ходити, а його владу іншому князеві готові віддати, у зв’язку з чим він вирішив з своїм братом Васильком ув’язнити їх[20]. Як бачимо із літописних свідчень бояри самі прискорювали події, будучи незадоволеними діями великого князя Данила, який відібрав у Доброслава Галичину, вони разом з „Болохівськими князями”, вдерлися на Дністровське Пониззя, тільки що звільнене і улаштоване до мирної праці і підняли там повстання проти адміністрації великого князя Данила. Відразу по ув'язненні Доброслава Данило Романович направив у Пониззя свого печатника Кирила, щоб „переписати

грабунки нечестивих бояр і утихомирити землю”. Кирило не проводячи там ніяких каральних мір зумів однак досягти там своєї мети, „переписав грабунки нечестивих бояр, і утихомирив землю”[21].

Організувавши у Пониззі народне ополчення, він відбив наступ чернігівського князя Ростислава, якого запросили на галицьке княжіння бояри і прогнав його за Дніпро. В цей же час сам володар України-Русі з головними військами завдав нищівного удару „болохівським князям”, як зауважував галицько-волинський літопис: „міста їх попалив та греблі їх розкопав” [22]. Суворість великого князя до них була за те, „що вони орали і сіяли для татар, покладаючи на них велику надії”. Згідно свідчень джерел, ми приходимо до висновку, що болохівські феодали зраджували державні інтереси України-Русі, перешкоджали її новому об'єднанню в період закінчення монголо-татарського нашестя[23].

Як бачимо, згідно свідчень літописів, послідуючі дії великокнязівської влади спрямовані на централізацію, заставляють нас думати, що українське суспільство у період після татарського нашестя, знаходилось у повній децентралізації, усе державне життя, можна сказати, об'єднання України-Русі доводилось починати майже з самого початку. Адміністративний, господарський та державний апарат був серйозно дезорганізований. Місцеве боярство: галицьке, болохівське, волинське та київське фактично зосередило у всіх регіонах України-Русі усю фактичну політичну і економічну владу, як зауважують джерела: „бояри Данила собі князем називали, а самі усю землю держали”[24].

Ослабленню великокнязівської влади в Україні-Русі спонукало розорення монголо-татарами фактично усіх торговоремісничих центрів, де останні завжди складали опору великокнязівської влади. Внаслідок відновлення феодальних війн, які очолили бояри, спалахнули селянські бунти, які заставили феодальну верхівку забути свої суперечки і консолідуватися з великокнязівською владою. В цей же час великокнязівська влада задля відновлення єдиновладдя здійснює каральну політику проти: противників централізації країни, бояр, які розпалюють ворожнечу в суспільстві, зокрема селянські бунти.

Великокнязівська адміністрація встановлює, що це є справа рук великих духовних і світських можновладців, у зв’язку з чим великокнязівська адміністрація проводить широкомасштабні „улаштування” усіх земель староукраїнської держави, статей доходів як світських так і духовних феодалів, переглядає повинності селян і перерозподіляє земельні володіння князів та бояр,

поповнює кадри нового „служилого” боярства, використовуючи відібрані землі опозиційних до центральної влади бояр і духовних феодалів. Такими рішучими мірами великому князю Данилу Романовичу вдалося знову в короткий термін часу відновити єдність України-Русі, знищити ненависних, розміщених біля стику земель галицьких, волинських та київських, противників єдності України-Русі „болохівських князів”[25].

Археологічні джерела говорять про жорстоке знищення болохівських міст, що доповнюється і свідченнями джерел, за даними яких знищені і спалені, були наступні болохівські міста: „Деревич, Губин, Кобуд, Кудин городець, Божський, Дядьків та інші”[26]. Однак по відновленню у цьому регіоні у 1252 році влади монголо-татар, володар України-Русі знову ударив на Болохівську землю. В ході другої військової кампанії українські війська знищили такі міста, як Межибожжя, Болохів, Побужжя, Городок, Семоч, Жидачів і Возвягль. Літопис свідчить, що підійшовши до розореного Возвягля союзні Данилу литовці, „не побачили нікого в місті окрім бігаючих собак”[27].

Утихомиривши і улаштувавши Київську землю, приєднавши Болохівську землю, Данило Романович рішучіше повертається укріплювати українську державу на заході, тобто намагається приборкати боярство Західної Галичини. Сюди великим князем були направлені війська на чолі з Андрієм дворським. Джерела дають право наголошувати, що перемишльський єпископ зайняв дуже ворожу позицію щодо централізації України-Русі, в зв’язку з цим великий князь Данило строго наказав дворському Андрію військовим шляхом приєднати Західну Галичину до України-Русі. У зв’язку з цим Андрій зайнявши Перемишль „приборкав перемишльського єпископа, слуг його гордих пограбував і тули їх боброві, питомники борсукові і вовчі порозбирав, двір його, що завжди був багатолюдний розграбував”. При цьому дворі, як наголошують джерела, знаходився знаменитий поет „пресловутий Митуса”, який не захотів служити князю Данилу, відійшовши від останнього і знайшовши притулок при дворі перемишльського єпископа. Князівський літописець заніс повідомлення про розорення боярського та єпископського центру в Перемишлі і розряд позитивних, він вважав, що їх наявність підривають великокнязівську владу.

Після такого удару боярство і єпископство остаточно переходить у розряд служилого великокнязівській владі. Джерела нам розповідають, що у часи Льва Даниловича перемишльський єпископ Мемнон виступає у ролі офіційного дипломата Льва і повністю виражає інтереси великокнязівської влади[28].

Слід зауважити, що перемишльський єпископ не єдиний духовний сановник, який був приборканий за виступ проти володаря України-Русі. Факти дають нам право наголошувати, що відносини церкви і держави у XIII столітті в Україні-Русі, особливо в ході феодальної війни, не останню роль відігравав галицький єпископ Артемій, один із впливових духовних сановників, якому окрім галицької підпорядковувалася і уся Дністро-Дунайська (Молдавська) церковна організація, який теж примкнув до боярської партії і активно виступив проти великокнязівської влади, за що був прогнаний великим князем Данилом [29]. Ще один єпископ, представник духовних сановників, угровський єпископ Асаф-Йосиф, користуючись анархією у церковних справах після монголо-татарського погрому, як наголошує літописець, зробив сміливий крок, за допомогою боярства, без згоди з великим князем Данилом „скокнув на стіл митрополичий”, за що був скинутий не тільки з митрополичої кафедри, але й з єпископської, а угровська єпископія була переведена в Холм.

В цей же час волинське і київське духовенство усе концентрувалося біля великого князя Данила, волинська єпископія зокрема була у повному підпорядкуванні великого князя, тут на єпископській кафедрі були довірені Данилу Романовичу люди, вихідці із Святогорського монастиря Святого Данила, або слуги князя Василька - Никифор Стенило. Невідома нам доля луцького єпископа, однак, як наголошують джерела, що Луцьк був підпорядкований великим князем Данилом збройно, то можна вважати, що луцького єпископа спіткала така сама доля як і інших. На основі сукупності фактів можна зробити висновок, що усі єпископські центри в ході феодальної війни були підпорядковані володарю України-Русі і на кінець у 1246 році великому князю Данилу удалося назначити свого „печатника” Кирила митрополитом.

На нашу думку цілком зрозуміло, що установлення для усієї України-Русі єдиного митрополита означало її повне об’єднання під рукою українського володаря. Характерно, що у цей же час починаючи з 1246 року у своїх буллах до Данила Романовича папа римський титулує його королем Русі[30]. Внаслідок політичного і релігійного улаштування України-Русі, великокнязівська влада свідомо проводила політику залучення у державу населення із інших міст та регіонів стародавньої Русі. Усе це може нам говорити, що внаслідок кардинальних реформ Данила Романовича була успішно налагоджене господарське життя у таких великих областях української держави, як галицька, волинська та київська. Данило Романович сам особисто їздив в Київ для

улаштування Київської землі. Навіть повернення татар не перервало реформаторських устремлінь Данила Романовича, Батий направив на Україну-Русь лише два загони під керівництвом полководців Белая і Меньмана і ні один не зумів взяти ні одного міста[31]. Здавалось би що уже ніхто не зможе помішати з'єднанню України-Русі, однак зв’язані з угорським двором галицькі бояри, знову розпочали плести інтриги проти великого князя Данила.

Відігнаний з Галичини чернігівський князь Ростислав Михайлович утікає до Угорщини, де його уже приймають по іншому, інакше ніж раніше до монголо-татарського нашестя. Відомо, що угорський король, який раніше не бажав союзу з чернігівськими князями, зараз сам вирішив видати свою дочку Анну за Ростислава чернігівського. У зв’язку з цим скоро у 1242 році Ростислав Михайлович одружується на дочці угорського короля. Джерела нам однак не подають переміну політичних мотивів угорського короля, але на нашу думку Бела IV одружив свою дочку Анну з Ростиславом тому, що боявся що останній у помсту наведе на Угорщину татар. Пізніше власне так він пояснив одруження двох своїх дочок на руських князях Ростиславі і Льві папі римському.

Досить скоро по весіллю Ростислав випросив у тестя „угор много” і з ними рушив на Перемишль, сподіваючись на підтримку тамтешнього боярства. Він надіявся за підтримкою духовенства улаштуватись в місті з подальшою метою зайняти усю Галичину. Спочатку Ростиславу пощастило потіснити полки Данилових воєначальників Андрія і Якова, але у розпалі бою на нього ударив Данило Романович з своєю важко озброєною кіннотою і пішим народним ополченням і вигнав Ростислава з Перемишльської землі, і як зауважує літопис „і пішов Ростислав до угор”. Тоді угорський король Бела IV і його зять Ростислав Михайлович підготовили війська до генерального походу в Галичину. До цього походу було залучено і польських князів, зокрема краківського, який був вороже налаштований проти володаря України-Русі. В цей же час король Бела IV був добре ознайомлений про існування україно-мазовецького військово-політичного союзу, який у 1241 році зумів утвердити на великокнязівському краківському престолі мазовецького князя Конрада.

В цей же час Бела IV підтримав проти Конрада свого зятя Болеслава Стидливого, який за допомогою угорського війська знову посів на великокнязівському краківському престолі і з'єднав таким чином в своїх руках усю малу Польщу. Внаслідок цього Конрад мазовецький пішов походом на Краків, а володар

України-Русі на Люблін. Українські збройні сили, наголошує літописець, діяли тоді широкомасштабно на значній території. Полки великого князя Данила увійшли і завоювали майже всю Люблінську землю, князь києво-волинський Василько воював по усьому басейні ріки Лаби і на її притоці Танві і доходив до Вісли і Сана. Дворський великого князя Андрій воював Сандомирську землю, воєвода Вишата воював на польському підгір'ю. До походу зауважував польський літописець Ян Длугош, були залучені і литовські князі, які напали на південну Сандомирщину[32]. Внаслідок цієї війни Конрад мазовецький отримав від Болеслава Стидливого Клецьку землю.

У відповідь на похід володаря України-Русі, Болеслав краківський зробив напад на українські землі і дійшов до Андрієва на Бузі, що заходився північніше Холма. На цей військовий похід поляків великий князь Данило відповів новим походом на Люблін, внаслідок якого Люблінська земля була приєднана до України-Русі. Про це нам яскраво наголошують і польські джерела під 1244 ріком: „Rureni per diversos insultus Lublin devastant" [33]. Друге польське джерело добавляє: „et kastrum prose ed ificare ceperunt turim muratam fecerunt". В цьому же джерелі після слова „Lublin" добавлено „et totum territorium"[34]. При цьому володар України-Русі зумів зберегти свій вплив і зв'язки при краківському дворі, що виявилось під час польсько-угорського виступу проти України-Русі. Ростислав Михайлович намагаючись відібрати від української держави Галичину, наступаючи на останню з відбірним угорським військом прийшов у володіння краківського князя Болеслава Стидливого, який був вороже настроєний проти володаря України-Русі і готовий надати військову допомогу Ростиславу Михайловичу. Увійшовши в Краків Ростислав Михайлович залишив у ньому свою дружину Анну, дочку короля Бели IV і сестру Кінги дружини краківського князя і попросив краківського князя посприяти йому у військовій кампанії проти володаря України-Русі.

Однак налякані військовою могутністю Данила польські пани не бажали виступати проти великого князя Данила, частина їх на чолі з Флоріаном Войцеховичем Авданцем виступила проти антиукраїнської політики Болеслава Стидливого і у зв'язку з цим «повтікала з землі, маючи намір іти до Данила». Щоправда сам Флоріан Авданець помирився з Болеславом Стидливим і прийняв участь у поході проти володаря України-Русі. Таким чином ми бачимо, що у 1245 році угорським королівством і великим польським князівством, а також проугорським боярським угрупуванням Галичини зв'язаним з Ростиславом Михайлови-

чем, було розвернуто нову інтервенцію у західні землі України-Русі. Це було ще одне намагання помішати політичному об'єднанню України-Русі в одну державу. Цілком очевидно, що за прямою інтервенцією чернігівського князя стояла угорська держава, яка влітку 1245 року зібрала велику армію, щоб „увести Ростислава до Галича”. За наказом короля Бели IV у похід рушив цвіт угорського рицарства на чолі з досвідченим полководцем баном Фільнієм. Окрім добірного угорського рицарства у війську Ростислава були і польські полки краківського князя Болеслава Стидливого, а також чимало озброєних людей поставили під прапори Ростислава ті галицькі бояри, яким пощастило уникнути кари у час утвердження Данила Романовича в Галичині.

Спочатку військо, яке очолював Ростислав здобуло Перемишль, а потім обложило Ярослав. Воєвода міста Ярослава спішно вислав гінця до володаря України-Русі і повідомив про прихід польсько-угорського війська, оскільки залога і міське ополчення хоробро захищались здійснюючи вилазки і громлячи ворога, однак перебороти могутнє військо не мали змоги. Будучи не в змозі взяти місто штурмом Ростислав наказав привезти облогові машини для пробиття стін, і почав військо готувати до штурму. Як бачимо із свідчень літописців, що Ростислав Михайлович настільки був упевнений в перемозі у військовій кампанії, що влаштував рицарський турнір під стінами ще не скореного міста. Літописець наголошує: „що Ростислав розпишався і влаштував єдиноборство з угорським рицарем Воршем, і впав під ним кінь і він пошкодив собі плече. І не на добре трапилось йому це змагання”[35].

Допоки польсько-угорське військо Ростислава стояло під стінами Ярослава сковане мужніми його захисниками, володар України-Русі великий князь Данило узнавши про прихід „великої раті” почав збирати свою дружину і ополчення і скоро зібравши воїв всіх, а також запросивши на допомогу половців, форсованим маршем виступив в похід. В цей же час великий князь Данило Романович розумів, що на карту поставлена доля такими труднощами об'єднаної держави. Тому користуючись довготривалістю Ярославського стояння Ростислава він запросив на допомогу союзних польських і литовських князів. Щоб нейтралізувати війська краківського князя Болеслава Стидливого Данило Романович запросив союзного мазовецького князя Конрада, а також великого князя литовського Міндовга, військову допомогу від яких отримав, щоправда з запізненням, оскільки Данило Романович швидко з'єднавши усі військові сили України-Русі

від Карпат до Київщини виступив на своїх супротивників з такою швидкістю, що його союзники запізнились. Усе військо України-Русі рухалось у строгому військовому порядку.

Попереду основних сил прямувала сторожа, далі авангардні полки під керівництвом досвідченого воєводи Андрія двірського, якому великий князь Данило доручив розвідати розташування військ Ростислава і підбадьорити своєю появою обложену залогу Ярослава, як наголошує літописець „укріпити місто духом, що уже близьке спасіння їхнє”[36]. Далі рухались основні війська під керівництвом великого князя України-Русі Данила Романовича. Похід продовжувався настільки енергійно, що незчулось, як перед ним появилась ріка Сан, і її вирішили форсувати зразу. Першими її форсували половці, які напали на Ростиславові стада, що паслись по берегах ріки без сторожі і хотіли їх захопити, але зберігаючи військову дисципліну і виконуючи повеління Данила Романовича вони відігнали її до стану князя Ростислава. Зробивши розвідку половці доповіли великому князю Данилу, що угри не залишили сторожових загонів біля ріки і дали знак для переправи усього війська. Далі через брід переправилася важко озброєна рицарська кіннота, тобто гвардія володаря України-Русі, за нею - війська волинсько-київського князя Василька, та князя Льва Даниловича, опіку над яким було доручено досвідченому воєводі Васильку.

Форсувавши ріку, великий князь Данило перешикував полки з похідного у бойовий порядок і „військо неквапно з тихістю грізно пішло на ворога, але серця воїнів кріпко були настроєні на битву”[37]. Отримавши повідомлення, про те, що українське військо перейшло ріку Сан князь Ростислав, бан Фільній і воєвода Флоріан залишивши піше військо біля воріт Ярослава, щоби місто не могло надати допомогу військам великого князя Данила, з рицарськими полками виступили назустріч останньому. Галицько-волинський літописець дотримуючись канонів високого літературного мистецтва якому він служив, наголошував, що перед битвою великий князь Данило мав добрий знак, „над його полками кружляли і клекотіли орли”[38].

17 серпня 1245 року відбулася генеральна битва, одна з найбільших до офіційної коронації великого князя Данила на короля України-Русі. Війська зійшлися на ратному полі: зі своєї сторони Ростислав вилаштував до бою „Русь, Угрів і Ляхів” залишаючи в засідці рицарський полк бана Фільнія. Великий князь Данило, який особисто керував військом розмістив свій головний полк на лівому фланзі, у центрі випробувану у боях важко озброєну рицарську дружину Андрія двірського, а на правому фланзі проти

польських військ Флоріана Авданця відбірний полк князя волинсько-київського Василька Романовича. Вилаштувані до бою війська зійшлись і розпочався жорстокий бій.

Спочатку війська, як годиться по стратегії середньовічних воєн, обстріляли одні одних, а потім князь Ростислав з головними силами атакував рицарську дружину Андрія двірського. Літописець наголошує, що Ростислав кинувся з усією силою на Данила, але Андрій підставив під удар власну рицарську дружину. Однак найшвидше, що постановка в центрі добре озброєної рицарської дружини Андрія двірського було стратегічним планом великого князя Данила. Згідно правил європейського воєнного мистецтва, сам великий князь Данило з головним полком повинен був займати місце в середині бойового строю. Проти нього стояв головний полк його суперника. Зіткнення цих двох основних ударних частин вирішувало результат битви. Розуміючи, що необхідно зберегти сили для вирішального поєдинку з угорським рицарським військом бана Фільнія, Данило Романович поставив свій великий рицарський полк на лівому фланзі, зробивши його тим самим „полком лівої руки”. Натомість у центрі він розмістив добірну рицарську дружину Андрія, а на правому фланзі полк брата Василька. Стратегічний план володаря України-Русі повністю виправдав себе у перебігу Ярославської битви.

Великий князь Данило Романович немов би передбачив, що важко озброєні рицарі Ростислава потіснять в центрі військо Андрія двірського і під сильним ударом те почне відходити, а поки ворог захопиться атакою і заглибиться у розташування Андрієвого війська в центрі, йому буде завдано могутні удари з флангів. Завершить розгром „зав’язавши мішок” натиск важко озброєної рицарської кінноти великого князя Данила, яка зайде угорським рицарям бана Фільнія в тил. Битва розпочалась тим, що князь Ростислав з головним військом чернігівським і дружинами галицьких бояр атакував вибрану рицарську дружину Андрія двірського, вона і прийняла весь удар Ростиславового війська, як зауважував літописець: „списи ламалися з такою силою, немов грім гримів”, з обох боків багато падало воїнів з коней і вмирало, а інші були проколені сильними ударами списів. Андрій же залишився з малою дружиною, скачучи назад і вперед, міцно бився з ворогами, допоки Данило Романович не підіслав йому підкріплення. Однак воїни Андрія „міцно б'ючись” повільно відходили до Сяну зберігаючи стрій і дисципліну. Зацікавлений у тому, щоби Андрій дворський скував навколо себе більшу частину Ростиславового війська, великий князь Данило відрядив

йому на допомогу невелике підкріплення: Василя Глібовича, Всеволода Олександрвича, Мстислава і других, всього як зауважував літописець „20 вибраних мужів”.

В цей же час польські полки під керівництвом Флоріана Войцеховича Авданця, як зауважує літописець, сильно пішли в наступ на полк Василька „Кирилеш” співаючи із криком: „поженем руських на великі броди. І сильний голос ревіння був у їхнім полку” - насмішливо відзивався про поляків князь Василько. І тут закипіла кровопролитна битва. Поляки налягали сильно, обзиваючи в пориві битви українських воїнів, але не дивлячись на те полк Василька Романовича вистояв. Літописець зауважував: „ляхи же лаялись і кричали князю Васильку: „поженем вас на великі броди”. Князь Василько же відповідав їм: „Брешете, що поженете ви нас, бог допомагає нам, і так сильно натиснув на них своєю кінною дружиною, що ляхове не витримали натиску і побігли від лиця його”[39].

Згідно сукупності свідчень джерел можна і дальше реконструювати хід битви, оскільки він був добре спланований полководцем-князем, який уважно слідкуючи за ходом битви на різних флангах був повністю проінформований про стан справ у кожнім полку. Джерела зафіксували свідчення з яких видно, що великому князю доповідали: „що полк князя Василька міцно стоїть проти поляків, у центрі Андрій двірський скував майже усе військо Ростислава кріпко бився, але помалу відступав, що давало можливість великому князю надавати для утримання фронту йому вчасно допомогу”. В цей же час у ворога у розпалі битви ще залишався великий резерв, рицарський полк угорського бана Фільнія, який повинен був завершити битву переможним наступом у зв’язку з чим ще вичікував своєї участі у битві. Розуміючи це Данило Романович вирішив уникнути цього разючого і водночас вирішального удару і зробив по останнім випереджаючий удар. З основними своїми силами він перейшов зарослий лісом яр зайшов у тил рицарям бана Фільнія і наніс удар не чекаючому його у себе в тилу ворогу. Удар важко озброєної вилаштуваної до бою рицарської кінноти великого князя Данила був настільки стрімким, що ворог не вспів вилаштуватись в бойовий порядок.

Сам Данило Романович, як свідчить джерело, швидко розвернув свої сили, виїхав вперед із полку маючи під рукою тільки сотню рицарів під командою сотника Якова Марковича і сотню Шевла рішуче ударив на угорських рицарів, зім'яв їх і почав знищувати. Сам володар України-Русі з двома сотнями відбірних рицарів пробився до центру угорського війська де стояла

головна хоругва бана Фільнія, він зірвавши її у злості розірвав на шматки, як наголошує літописець, об того гордого Фільнія зламав свій спис юний Лев. Данило Романович трохи вийшовши з бою щоб з'ясувати стратегічну ситуацію, знову напав на рицарів Фільнія, і розбив його полк, це справило приголомшуюче враження на усе військо Ростислава. Отже несподіваний обхідний маневр внаслідок якого відбувся розгром угорського рицарського війська, вирішило долю Ярославської битви. Побачивши повний розгром угорського рицарського полку військо Ростислава і Флоріана, як наголошує літописець „навернулося до втечі". Внаслідок розладу бойового порядку і явної втечі з поля битви у їхніх військах почалися великі втрати. Двірський Андрій і князь Василько почали переслідувати розгромлене військо. Внаслідок переслідування польський головнокомандуючий Флоріан Авданець і угорський бан Фільній потрапили в полон. У полон попали також усі галицькі бояри проугорської партії на чолі з Володиславом Кормильчичем. Ледь не схоплений був і сам угорський ставленик на галицький престол князь Ростислав. При утечі з поля битви під Ростиславом убили коня, його почали оточувати рицарі великого князя Данила, які гнались за ним, в останню мить скачучий поряд угорський барон Лаврентій дав йому свого коня, що врятувало Ростислава від полону. Ростислав утік в Краків, там взяв свою дружину Анну і повернувся назад в Угорщину, після чого він більше уже не фігурує серед претендентів на галицький престол.

Володар України-Русі, усі князі, бояри, військо, а також жителі міста Ярослава, святкували перемогу. Як зауважував літописець, битва була жорстока, багато рицарів Данила Романовича полягло, у пориві гніву було страчено жорстокого гнобителя Галичини угорського бана Фільнія, а також багато полонених угорських баронів і рицарів. Були страчені також усі галицькі бояри на чолі з їх головою Володиславом Кормильчичем, а також усі облогові машини угорського війська[40]. Страченням усіх галицьких бояр великий князь Данило Романович назавжди поклав кінець феодальній анархії в Україні-Русі і утвердив самовладне правління одного володаря. Битва під Ярославом підвела межу 40-літній війні в Україні-Русі, проявила високі бойові якості українського війська, продемонструвала полководський талант її володаря великого князя Данила і його воєвод. Після битви під Ярославом Данило Романович стає повновладним володарем України-Русі.

Військовий успіх Данила Романовича набув розголосу в усій Європі. Ця перемога як і посилення позицій у Центральній Єв-

ропі України-Русі, стурбувало і монголо-татар. Перемога Данила Романовича під Ярославом утверджувала усі ті позитивні процеси, які поводив великий князь по відродженню земель України-Русі. Український народ знайшов у собі сили відбудовувати знищені ворогом міста і села, відновлювати ремесла, промисли, торгівлю. Данило Романович доклав багато зусиль для відновлення Києва, Володимира, Галича. Він особисто їздив в Київ та Овруч облаштовувати життя цих регіонів своєї держави[41].

Та Галичина і Волинь почали швидше відроджуватися ніж Київщина. Літописець наголошує, що по „Батиєвім погромі" Данило Романович почав закликати умільців, які приходили від німців, русі, ляхів: „вони ішли день за днем підмайстри і майстри, що втекли від татар - сідельники, лучники, тульники, ковалі по залізу, міді, сріблу, і відновилось життя"[42].

Літописець схвально відноситься до заходів Данила спрямованих на відродження та будівництво нових міст. У посмертному панегірику володарю України-Русі, в переліку його чеснот з повагою сказано, „що він збудував багато міст"[43].

Ось як яскраво описується в літописі заснування великим князем Данилом його нової столиці Холма: „Коли Данило княжив в Володимирі їздив він у поле і полював, побачив він красиву гору порослу лісом і запитав у місцевих жителів: „як зветься це місце" - вони відповіли: „Холм йому ймення", і полюбилось воно йому і вирішив він збудувати на ньому місто. Потім місто розбудувалось, Данило так укріпив його, що монголо-татари під час походу у 1241 році не змогли його взяти. Із щирим захопленням розповідає літописець про чудові будинки, церкви зведені і пишно оздоблені у новій столиці України-Русі Холмі[44].

З цієї розповіді ми дізнаємося, що холмський замок-фортеця була збудована за останнім словом тодішньої світової будівельної техніки. За високими стінами міста стояла величезна кам'яна вежа-донжон з якої було зручно стріляти з луків та каменеметальних машин, по тих, хто насмілився би штурмувати місто. Місто мало глибокий колодязь, а отже забезпечувалось водою на випадок тривалої облоги. Великим князем Данилом був заснований також Львів, який у останні десятиліття теж стане столицею України-Русі[45]. Данило Романович доклав багато зусиль для відродження сплюндрованого татаро-монголами сільського господарства, протегував облаштуванню ремесел та торгівлі.

Високого розвитку досягли в Україні-Русі мистецтво і література, однак далі її економічне і політичне піднесення наштовхнулось на протидії Золотої Орди. Батий і його оточення пильно стежили за зростаючою могутністю української держави і вірні

своїй тактиці робили все, щоб не давати посилюватися сусідньому володареві. Монголо-татари шукали шляхи для підкорення України-Русі. Слід зауважити, що політичні стосунки України-Русі починаючи з 1241 року аж по 1257 рік будувались на зовсім іншій основі ніж у Північно-Східній Русі. По усій очевидності з 1241 року Русь-Україна була по татарському погромі незалежною державою і не підкорялась монголо-татарським ханам. Уже саме географічне положення України-Русі заставляло золотоординців зберігати етичність у політичних відносинах. Володар України-Русі не був покорений, а отже не був данником чи васалом татаро-монголів. У зв'язку з цим татаро-монголи не могли бачити в Україні-Русі форпосту тих держав, які залишились за межею татаро-монгольського контролю. В цей же час татаро-монголи по перемозі Данила Романовича зрозуміли, що Русь-Україна ще зберегла могутню військову організацію, здатну протистояти монголо-татарам. Будучи віддаленою від Золотої Орди і водночас у дружніх стосунках з усіма країнами Центральної Європи, вона завжди могла звернутися до них за допомогою, чи створювати за їх участю антитатарську коаліцію, тому золотоординські хани діяли проти України-Русі і її володаря великого князя Данила більш м'яко і обачливо.

До того ж у самій Монгольській імперії розгорілась внутрішня боротьба, тому хан Батий вирішив вимагати у володаря України-Русі не Київщину чи Волинь, а Галичину, не згадуючи про останні[46]. У зв'язку з цим хан Золотої Орди Батий через посередництво намісника суміжних з Україною-Руссю територіях, Мауці, наші літописи його називають Могучий звернувся до володаря України-Русі з вимогою: „Дай Галич", отже тільки Галич, для того щоби відрізати Україну-Русь від західноєвропейських союзників і створити собі стратегічний плацдарм з Галичини для нападу на Західну Європу і роз'єднати складуючийся проти монголо-татар військово-політичний союз Західної Європи і України-Русі. Татари розуміли, наголошував Д. Зубрицький, що по розгромі Ростислава великий князь Данило був наймогутніший володар у Центрально-Східній Європі, якому належала вся Волинь, Поділля, князівство Галицьке, Київське, усі землі по правій стороні західного Бугу, по лівій стороні Нарви, до витоків Дніпра і звідтіль до Карпат.

Пінські князі були його васали, чернігівські, переяславські, що втекли від татар служили у його полку, як це видно по Ярославській битві. Він зберігав до вимоги Батия повну незалежність, і контроль над усіма землями у своїй державі, яка знаходилася між двома могутніми імперіями західно-християнською,

на чолі якої стояв папа римський і східною, на чолі якої стояли золотоординські хани. Обидва повелителі, на думку дослідника, намагалися хитрістю привернути на свою сторону володаря України-Русі[47]. Перший під безпосередньою участю легата архієпископа прусського запропонував Україні-Русі вступ в союз католицьких держав і згідно свідчень папської булли від травня місяця 1246 року, назвав „Данила королем Русі" і взяв українську державу під захист меча святого Перта: „Regi Russic illustri, Jnnokentus Episcopus, servus servorum Dei. Cumte as regnum tuum utpote plantationem novellam, proponamus tuas guantum cum Deo possumus favorabiciter exandimus. Tus Itague supplicationibus inclinati, personamet Regnum predictumsub beati Petri et nostra protectione suscipimus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergoomnino liominum liceat hane paginamnonstre protectionis infringere vel ci ausu temtrario contraire. Si guis autem hos attemptare presumserit, indignationes Deiomnipotentis, beatorum Petri et Pauli apostolorum eius et nostram se noverit incursurum. Datum Lugdum V. Nonas Maii anno terrio" (1246). У другій буллі даній „світлому королю Русі Данилу" він велів домініканцям проживати невідлучно при дворі „короля Русі Данила"[48].

Папа у своїх численних посланнях і буллах обіцяв допомогу проти татар, однак реальної допомоги не було. Скоро про широкомасштабні переговори, які велись володарем України-Русі з папою римським впродовж усього 1245-1246 років дізнався золотоординський хан Батий, і той приславши свого посла, висловив свої бажання коротко але грізно: „Дай Галич". Ослухатись було, як зауважує І. Шараневич неможливо, адже останній при відправці посла в Україну-Русь підтягнув до держави Данила, яка складалась з Київщини, Волині і Галичини, величезне військо під командою свого сина хана Сертака, яке налічувало 160 тисяч високопрофесійних воїнів. В цей же час до кордонів України-Русі був підтягнутий з 10-ти тисячним загоном і темник Куремса, війська якого отаборилось під Переяславом. Підкріпивши посольство великим військом, Батий вимагав, щоби Данило прибув до Орди на переговори[49].

Оскільки наголошує Д.Зубрицький при таких складних обставинах, що склалися, на допомогу папи не можна було надіятися, Данило Романович вирішив їхати на переговори у ставку Батия, скрутність становища вимагала цього[50]. Однак будучи досвідченим політиком і дипломатом, великий князь Данило провів широкомасштабні переговори з ордою перед поїздкою, щоби не наражати себе на небезпеку. Посол папи до Батия

францісканець Іоан Де Плано Карпіні, який залишив нам хроніку подорожі в Золоту Орду, засвідчує, що Василько Романович посилав в Орду своїх послів, котрі повернулися до нього з охоронною грамотою на проїзд до Батия князя Данила. Угорські хроніки вказують, що передбачливий володар України-Русі ще до поїздки в Орду зав'язав дружні стосунки з багатьма монгольськими сановниками і це давало йому певне опертя в ставці Батия для ведення не принизливих для себе переговорів[51].

Наш літописець, наголошує, що великий князь Данило Романович, зо всіма своїми воїнами і людьми відправився в ставку Батия. Літописець згадує, що коли великий князь Данило проїздив через Київ він відвідав Видубицький монастир, заснований його предками[52].

Через деякий час Данило Романович проїжджаючи біля Переяслава побачив загони воєначальника Куремси і дізнавшись в останнього дорогу до Сараю швидко приїхав на Волгу в ставку Батия. Джерела подають нам дуже цікавий опис переговорів хана Батия з великим князем Данилом: „коли князь увійшов до ханського намету Батий приязно зустрів його і запитав: Даниле, чому ти раніше не приходив, та добре що нині прийшов. Чи п'єш ти чорне молоко, наш напій кобилячий кумис? Данило вдячно відповів ханові на привітання, що досі ще не пив, але якщо ти звелиш то вип'ю. Опісля пиття Батий сказав: Ти вже наш татарин, то пий наше питво”. Щоправда опісля хан прислав князеві вина, великодушно зауваживши: „ти не звик пити молоко, пий вино”[53].

Внаслідок переговорів з Батиєм Золотоординський хан признав великого князя України-Русі своїм „мирником”, тобто союзником. Слід також відмітити, що зі сторони Батия Данилу Романовичу були виявлені ознаки найвищої поваги. Хан особисто пригощав великого князя кумисом, а від Рубруквіса ми знаєм, що пити кумис у хана це велика честь[54]. Хоча наш літописець зауважує: „що злая то честь татарськая. Данило Романович, що був великим князем і володів з братом усією Руською землею Києвом, Володимиром, Галичем та іншими країнами, а нині стоїть на колінах і холопом називають його і данини вимагають, та він життя не певний”[55]. Внаслідок проведених переговорів великий князь України-Русі став союзником Золотої Орди, а отже номінально залежним від Золотої Орди, як зауважує літописець: „поручена була земля його йому”[56]. Та до повного підкорення монголо-татарами України-Русі не дійшло.

У час переговорів з монголо-татарами Русь-Україна мала широкий міжнародний авторитет могутньої європейської держа-

ви, яка знаходилась у широких політичних і економічних взаємозв'язках з країнами Західної Європи. Перемога Данила Романовича в сорокалітній феодальній війні у власній країні, розгром польсько-угорської інтервенції, поставили володаря України-Русі у статус „modus vivendi" з монголо-татарами, який надав право Данилу Романовичу остаточно закріпити Київщину у складі староукраїнської держави в помонгольський період, яка згідно юрисдикції Золотої Орди, знаходилась під її впливом, і номінально була включена до Ростово-Суздальської землі. У зв'язку з цим великий князь України-Русі по приїзду із Золотої Орди і укладення з останньою союзницького договору поспішив підкреслити усім володарям Центральної та Східної Європи свої права на усю Україну-Русь, назначивши у 1246 році свого печатника Кирила „загальноруським митрополитом" і відправив останнього на утвердження до патріарха в Нікею.

З цього часу, відзначав визначний радянський дослідник „галицько-волинської проблематики" В. Т. Пашуто, у Холмі був виготовлений спеціальний літопис, який проголошував галицько-волинського князя єдиним наслідним спадкоємцем влади київських князів, де титул великого князя київського мав право носити тільки галицько-волинський князь Данило, а це означало, що у політичному відношенні Русь-Україна стояла вище ніж Північно-Східна Русь, яка повністю залежала від Золотої Орди[57]. Отже як бачимо, хоча Русь-Україна і була поставлена у певну політичну залежність від Золотої Орди, але залишалась самостійною державою зі своєю могутньою військово-політичною системою, яку Батий вирішив повністю зберегти. Такий крок Батия був не випадковим. Волзька ставка Батия ворогувала з імператорською столицею Каракорумом, хан Батий не без підстав вважав себе першою людиною в Монгольській імперії, тому він намагався правити самостійно не оглядаючись на імператора. Це змушувало його тримати усі наявні у нього військові сили готовими на випадок воєнного конфлікту з імператором.

У зв'язку з цим українська держава на чолі з таким видатним політичним діячем як Данило Романович, що знаходилась у тилу в Батия, і як ми знаємо по західноєвропейських джерелах мала дружні стосунки з Каракорумом не повинна була бути ворожою щодо Батия у час його конфлікту з імператором. Навпаки, Батий бачучи могутність Данила, вирішив її не підривати, а привернути на свою сторону, щоби у скрутний для себе час не отримати удар в спину, а отримати від України-Русі необхідну йому допомогу у боротьбі за імператорський трон. Очевидно великий князь Данило Романович знав про хід політичних подій у мон-

гольській імперії і враховуючи їх провів вчасно і успішно такі важливі для української держави переговори в Золотій Орді. З приводу нами висловленого, сучасники вірно наголошували, що поїздка володаря України-Русі в Золоту Орду була вчасною і успішною. Проведені успішні переговори в Золотій Орді піднесли володаря України-Русі перед своїми західноєвропейськими сусідами.

Якщо раніше угорський король Бела IV і польські князі вважали українську державу нездатною проводити активну зовнішню політику із-за ослаблення її монголо-татарами, то тепер по успішному проведенню переговорів з монголо-татарами вони почали вважати її надто могутньою, адже як союзник Золотої Орди, великий князь Данило міг в любий момент звернутися до останньої за допомогою, чи навіть спрямувати удар усієї Золотої Орди проти Центральноєвропейських країн „І стало відомо, наголошує літописець, в усіх країнах, що повернувся він з успіхом від татар, і що бог спас його”[58]. Страх ближніх сусідів, зокрема угорського короля і польських князів були зразу використані великим князем Данилом у зовнішньополітичних стосунках з західними сусідами. Дипломатичний здобуток володаря України-Русі, був тим важелем, який заставив гордого угорського короля Белу IV уже в 1246 році шукати союзу з великим князем Данилом Романовичем. Слід зауважити, що україно-угорські відносини на протязі XIII століття були дуже напруженими. В свій час їх добре проаналізував М.С.Грушевський, який опираючись на вітчизняні джерела вважав, що угорський король Бела IV узнавши про умови договору Данила з Батиєм зразу ж прислав посла до великого князя Данила з пропозицією заключити військово-політичний союз між Угорщиною та Україною-Руссю, запорукою якого мав стати шлюб дочки Бели IV Констанції з сином великого князя Данила, Львом, якому відмовив в одруженні Бела, ще п'ять років тому. Бела боявся Данила, наголошує літописець, щоби останній за попередні образи, нанесені володарю України-Русі, не навів, як це раніше зробив воєвода Дмитро, монголо-татар для плюндрування Угорщини. Літописець наголошує: „був бо він у татар і перемогою побідив Ростислава і угрів його”[59].

У зв’язку з налагодженням стосунків з Данилом, Белла IV облишив свій план посадження свого зятя Ростислава на галицький престол, зробив його баном Славонії а потім Мачви утворивши для нього окремий банат між Дунаєм, Дриною, Савою і Моравою. На цьому, як ми проглядаємо по сукупності джерел, закінчується політична кар'єра Ростислава як руського князя, і

тільки титул князя Галичини, який він вживав залишав собі на пам'ять про короткочасне правління в Галичині. У документі під 1247 роком читаємо: „Ratislao illustri duke Galliciae et bano totins Schlanoniae”. Угорські джерела сповіщають нам, що він помер у 1263 році, банат перейшов до його вдови і синів Михайла і Бели, дві дочки Ростислава були видані останнім заміж за двох визнаних європейських володарів: Кутігунда - за Пржемисла II Отокара короля чеського, а Грифіна за Лешка Чорного, князя краківського[60]. Однак Данило Романович знаючи досвід одруження Ростислава на дочці Бели Анні, на цей раз зустрів пропозицію Бели дуже стримано, літописець говорить, що Данило „не вірив Белі, бо той не додержав був раніше слова обіцяючи видати заміж свою дочку Констанцію за князя Льва”. Переговори Данила з Белою утруднювалися ще й тому, що Бела у час могутності великого князя Данила ще носив титул „regi Galiciae et Lodomeriae”.

Джерела наголошують, що відновленню добросусідських відносин Данила з Белою і укладення в подальшому союзу сприяв митрополит Кирило висланий на посвячення до Константинополя. Проходячи через Угорщину він був ласкаво і гостинно прийнятий угорським королем. Останній, наголошував літописець, „переконував його і словами і дарами упрохав Кирила, щоби той помирив його з Данилом і оженив свого сина Льва на його дочці”, пообіцяв супроводжувати митрополита в Візантію: „я уведу тебе в греки з великою честю, якщо створить Данило мир зі мною”, наголошував Бела, на що Кирило відповідав: „клятвою клянися мені, що не переміниш слова свойого, а я пішоши приведу його”[61]. Насправді, наголошує Д.Зубрицький, митрополит повернувся у Холм і переконував Данила у необхідності укладення союзу з угорським королівством, сказавши останньому: „чого ти хотів, те у тебе і є”. Брат Василько в добавок сказав Данилу: „іди до нього бо він є християнин”[62]. Усе це, наголошував Д. Зубрицький, спонукало великого князя Данила до укладення союзної угоди з угорським королівством[63].

Внаслідок переговорів угорського короля з митрополитом Кирилом було організовано з'їзд Белли з Данилом, який уложив союзну угоду. Внаслідок укладеної угоди угорський король Бела IV відмовлявся від усіх своїх претензій на Галичину і зрікався титулу „короля Галичини і Володимирщини” на користь свого зятя Льва. Союзну угоду було підкріплено шлюбом князя Льва Даниловича з принцесою Констацією. Під час церемонії шлюбу Бела передав свій титул молодому подружжю, і з цього часу

Констанція почала носити титул свого чоловіка: „Constancia ducissa Galliciae et Lodomeriae - karissime filie nostre”[64].

Сам володар України-Русі Данило Романович, згідно свідчень угорських джерел признавався другом і союзником Бели IV, ті ж джерела титулують Данила Романовича не як як „rege Galliciae et Lodomeriae”, а як короля Руського „rege Rusciae”, що дає нам усі підстави наголошувати, що Данило Романович в цей час був повновладним володарем України-Русі. Папські угорські та польські джерела цього часу, теж одночасно титулують Данила Романовича королем Русі. Характерно, що одна із грамот Бели IV розповідаючи про перемогу Данила Романовича над Ростиславом і уграми у 1245 році, дана барону Лаврентію, що спас Ростислава князя Галицького „Ratislao duke Galliciae”... від „cum Daniel Rutenorum rex”- називає Данила Романовича уже в 1245 році королем Русі[65]. Німецьке джерело від 1247 року згадує про союзника угорського короля, короля руського: „cumtribus regibus cum rege Ungaru, rege Comanorum et rege Rusciae”[66]. Уся сукупність фактів дає нам право наголошувати, що по укладенню союзного договору України-Русі з угорським королівством пройшов обмін і військовополоненими, як наголошують джерела Данило Романович повернув Белі „усіх попавших в полон угорців в битві під Ярославом”, розповідаючи про цю подію літописець чудово зрозумів, що штовхало угорського короля на такий невигідний мир: „боявся він Данила, бо був той у татарах і переміг у битві Ростислава і усіх угрів його”[67].

Цього не заперечував і сам угорський король Бела IV. В листі до папи Інокентія IV він пояснював, що власне із-за страху перед татарами він видав двох своїх дочок за руських князів: „ut per ipsos et amicos nostros alios, gni sunt ex pavte orientis sciremus nova... de Tartaris, ut sic corumdem conatibus et fraude lentibus ingeniis utcungue commodius resistere valeamus”[68]. В цей же час після улаштування україно-угорських відносин, починаються переговори володаря України-Русі з папою римським Інокентієм IV. Наявна по цьому питанню наукова література може бути суттєвою, якщо розглядати її в контексті укладення Україною-Руссю союзного договору з монголо-татарами. Питаннями взаємовідносин України-Русі з римською церквою серйозно намагалися з'ясовувати у XIX столітті Д.Зубрицький, І.Шараневич, М.Дашкевич, російські вчені Е.Голубінський, С.М.Соловйов і багато других, у XX-му: М.С.Грушевський, І.П.Крип'якевич. Однак найбільш конкретно це питання з'ясовував М.Чубатий у своїй праці „Західна Україна і Рим у своїх змаганнях до церковної Унії”, який проаналізував вищеперелічені роботи вчених і

прийшов до висновку, що існування політичного союзу з західноєвропейськими країнами і наявності релігійної унії України-Русі, є реальний факт[69].

Сукупність усіх наявних джерел і наукових робіт дають нам право наголошувати, що Україна-Русь і ряд суміжних з нею Центральноєвропейських країн які в першу чергу постраждали від монголо-татарського нашестя робили пошуки для організації антитатарської коаліції. В ході політичних контактів і переговорів України-Русі з Польщею, Угорщиною, Чехією до з'ясування питання боротьби з монголо-татарами підключився і голова союзу католицьких держав папа римський, який бачачи небезпеку татар перед християнським світом почав збирати усі наявні військові сили в Європі для хреститого походу проти останніх[70].

Що стосується взаємовідносин папи римського з володарем України-Русі, то польські дослідники вважали, що папа робив усе, щоби залучити володаря України-Русі до антитатарської коаліції. Він писав ще раз татарам, намагався використати для захисту України-Русі рицарів-мечоносців і хрестоносців угорського, чеського королів, польських князів, назначив спеціального легата для проведеня походу. В цей же час, як свідчать джерела, у зв’язку з навислою загрозою нового вторгнення монголо-татар, папа склонив Белу IV до союзу з Україною-Руссю. В цей же час великий князь Данило зберігав раніше встановлені союзні відносини з великим князем польським Конрадом і великим князем литовським Міндовгом, які присилали йому військову допомогу у битву під Ярослав[71]. Цілком можливо припускати, що під впливом переговорів з папою, великий князь України-Русі, в першу чергу забезпечивши недоторканість кордонів з заходу і з сходу, продумував питання, якби повністю вивільнитися від нав'язаного монголо-татарами союзного договору. Сам договір на, думку Д. Зубрицького, це торжество хана над папою, що підкіплюють і слова Батия: «ти уже наш, татарин», а не папський союзник[72].

Однак, як бачимо папа теж добре зрозумів, що внаслідок заключення союзного договору між українською державою і Золотою Ордою у римської церкви будуть проблеми у взаємовідносинах з останньою. Однак не дивлячись на встановлення нормальних стосунків з Золотою Ордою, Данило Романович повважав необхідністю зближуватися і з папою, оскільки розумів, що тільки останній може сприяти формуванню антитатарської коаліції і організації хрестового походу проти татар. Данило Романович, як розумний політик не міг не бачити, що власне у його час проходив пік політичного розвитку папства, яке утвердило свою

владу в Західній і Центральній Європі розвернуло свої устремління на східну її частину, з метою поширення західноєвропейської цивілізації, і католицької релігії зокрема. В процесі поширення свого впливу на схід папа звернув свою увагу на Україну-Русь, одну з найбільших християнських країн у Центрально-Східній Європі. Події на початку XIII століття розвиваються так, що коли упав захоплений хрестоносцями Константинополь, і на розвалинах Візантійської імперії було засновано Латиську імперію, папа почав внаслідок таких політичних змін пропонувани Україні-Русі унію церков і вступ у західноєвропейський союз католицьких держав[73].

Як бачимо монголо-татарське нашестя, а опісля постійна загроза нападу монголо-татар на Україну-Русь, дозволила папі активізувати діяльність своїх церковних і політичних емісарів, особливо тоді, коли Данило Романович став мирником Золотої Орди. Розуміючи втрату впливу в Україні-Русі, папа почав робити усі спроби, щоб повернути Україну-Русь в лоно політичного об'єкту Західної Європи. Скоро появився для встановлення контактів і ведення переговорів зручний момент, який виразився місією францісканця Іоана де Плано Карпіні, якого папа відправив на переговори до монголо-татар після Ліонського собору [74].

Проїзджаючи осінню 1245 року через Україну-Русь він встановив зв’язки з волинсько-київським князем Васильком Романовичем і ознайомив його з папською буллою від 25 березня 1245 року, якою папа призивав усіх християнських володарів укріплюватися на випадок нового нашестя монголо-татар. По закінченню переговорів Плано-Карпіні послав папі повідомлення про переговори з князем Василько[75]. На шляху в Золоту Орду Плано-Карпіні зустрів і самого володаря України-Русі, що повертався від Батия, він повідомив останнього, що папа римський Іннокентій IV розпочинає з ним прямі переговори, у зв’язку з чим великий князь Данило Романович приїхавши у Холм відправив до папи своїх послів для ведення переговорів. В цей же час папа отримавши від Плано-Карпіні повідомлення, які були напрацьовані під час переговорів з князем Васильком відправив в Україну-Русь 3 булли.

Про те, що переговори були широкомасштабними і остаточно завершеними, для вирішення яких потрібно ще було уточнювати релігійні питання свідчить зміст самих булл. Згідно свідчень першої булли: «папа Інокентій IV брав під захист Україну-Русь, усіх князів, духовенство, народ[76]. У другій повідомляв «світлого короля Русі, що відправляє в Русь домініканців Олек-

сія і Генріха, які повинні постійно перебувати при дворі короля Русі»[77]. У останній буллі сповіщає, що направляє в Україну-Русь архієпископа пруського Альберта легатом, для виправлення «помилок грецької віри», і просить підтримувати його в цьому. Вони ж повинні допомагати королю Русі також порадами в татарських справах[78].

Як бачимо із папських булл, що в 1246 році королівство Русь було такими дипломатичними кроками з обох сторін включено до складу союзу католицьких держав. Висилка папою легата для королівства Русі, а також офіційних папських дорадників, по процедурі, як це робилось для усіх інших католицьких держав говорить нам, що залишилось внормувати, як папа виразився в буллі «грецькі релігійні помилки». Однак слід наголосити, із папських булл ні де не видно про надання військової допомоги Україні-Русі проти татар, навпаки бачимо, папою вирішувалися виключно релігійні питання унії з католицькою церквою.

Щоправда, якщо взяти і розглянути в контексті надання військової допомоги проти монголо-татар звернення першої булли папи: «що він бере під захист меча святого Петра Україну-Русь... і усе її майно», то тоді можна у цьому вислові вбачати якусь перспективу надання папою Україні-Русі в майбутньому військової допомоги[79]. Однак як бачимо з папських булл, папа піклувався виключно релігійними питаннями, у зв'язку з якими він доручив легату Альберту «виправляти грецькі помилки віри і настановляти єпископів в Україні-Русі», доручив йому справу реформування християнської церкви по католицькому розумінню християнської віри[80]. Однак, як наголошують джерела, допоки Альберт прибув в Україну-Русь, посольство великого князя Данила Романовича виїхало в квітні 1247 до папи в Ліон на переговори і прибуло туди через два місяці, тобто в червні 1247. Очолив посольство ігумен монастиря гори святого Данила, Григорій. Посольство було прийняте папою Інокентієм IV, що відмітив біограф останнього, Миколай Де Курбіо. Суть переговорів носила виключно релігійний характер, деталі нам невідомі[81].

Однак з послідуючих подій та документів можна встановити, що українська сторона виконуючи волю володаря України-Русі побажала якнайскоріше приступити до організації антитатарського хрестового походу. Одночасно, що стосувалось вирішення релігійних питань, то посли висловили бажання залишитись при грецькому богослужінні і визнати одне тільки верховенство папи, як вселенського християнського ієрарха. Внаслідок довгих церковних дебатів папа признав недоторканість грецького обряду православної церкви, грозив карами тим, хто порушить його

постанову[82]. Згідно свідчень наших джерел ми знаємо, що Іннокентій IV «проклинав тих, хто зневажав віру грецьку православну і бажав створити Собор про правильну віру, яка б з'єднувала церкви»[83]. Можна доконано сказати, що переговори були не тільки проведені, але й кінцево завершені. Вони вирішили усі ключові питання злучення України-Русі не тільки з політичною та економічною системою західноєвропейських країн, але й з релігійною.Дослідники початку ХХ століття вивчивши хід переговорів і заключення прийшли до висновку, що вони були настільки конструктивні, що не залишають сумніву у тому, що в червні 1247 року Русь-Україна була включена у католицький союз держав, і нею з католицькою церквою була зчинена унія[84].

Внаслідок заключення всеоб'ємлюючого договору, папа доручив Альберту «їхати в Україну-Русь і прийняти присягу від короля Русі, князів і бояр на вірність римській церкві, оголосити в усіх землях України-Русі «Акт про Унію церков»[85]. Папа дав легату і послам ряд других вказівок згідно яких можна вважати унію червня 1247 року реально здійсненим фактом[86].

Зі своєї сторони великий князь Данило Романович зумів внаслідок переговорів з папою осягнути ряд політичних вигод. Поширення на Україну-Русь «опіки престолу святого Петра» включення української держави в до союзу католицьких держав. Проголошення Данила королем усієї Русі, означало анулювання угорських претензій на Галичину, а також признання папою завоювань України-Русі на сході, зокрема земель ятвязьських і литовських, на які Україна-Русь не мала прав і на які претендували польські князі і Тевтонський орден[87]. Однак, що стосується питань військових, тобто організації антитатарської коаліції, то у нашому розпорядженні є лише одна булла за червень 1248 року, у якій папа чітко писав королю Данилу, просячи його вчасно сповіщати хрестоносців про наближення монголо-татар, щоби він міг вчасно прийняти потрібні міри для оборони України-Русі[88].

Однак усі ці відчайдушні заходи папи по організації хрестового походу і реальному захисту України-Русі від монголо-татар не були підтримані більшістю країн західноєвропейського католицького альянсу. Великий князь Данило, наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто, надіючись на хрестовий похід проти монголо-татар зондував сприйняття цього питання через свої зв’язки які він мав у сусідніх західноєвропейських країна: Угорщині, Польщі, Чехії, Німеччині і навіть Тевтонському Ордені, Мазовії і Помор’ї, однак бачив, що дані країни досить пасивно ставляться до наполягань папи щодо організації хрестового по-

ходу проти Золотої Орди. Останнім було чітко встановлено, що папа не зможе підняти заплутаний у міжусобній війні католицький світ, і що останній не піде захищати одну щойно прийняту в лоно католицького союзу «свою складову частину Україну-Русь». Отримавши від переговорів максимальні вигоди великий князь України-Русі Данило вирішив припинити процес унії з римською церквою у своїй державі і зосередитись на виконанні «мирницьких» угод з Золотою Ордою[89]. Про це чітко наголошує наш літописець: «Прислав Іннокентій IV до нього Данила єпископа Береньского і Кам'янецького, говорячи йому: «прийми вінець королівства, та великий князь Данило відповідав тоді йому, очевидно в 1247 році, - рать татарська не перестає, зле вони живуть із нами, то як я можу прийняти вінець королівства без підмоги твоєї»[90]. Приїхавший в Україну-Русь легат Альберт і почавший проголошення унії теж не був підтримай у своїх стремліннях великим князем Данилом, справа його не мала успіху, оскільки великокнязівська влада не брала участі у процесах унії католицьких місіонерів. В процесі впровадження унії, наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто, Данило Романович побачив занепокоєність Золотої Орди, а розривати союзні відносини, які йому дались так важко і вартували йому особистих принижень і підставляти під новий удар ще не добре улаштовану для оборони від монголо-татар Україну, він не бажав. Тому розпочаті заходи легата Альберта по впровадженні унії в Україні-Русі не були підтримані великим князем Данилом. Так закінчився перший період переговорів великокнязівської влади по входженню України-Русі до політичного союзу з західноєвропейськими країнами і релігійній унії, який проходив в 1246-1248 роках[91].

Як зауважував польський літописець Ян Длугош, опираючись на якийсь невідомий нам документ: «великий князь Данило відпустив папського легата Альберта без честі»[92].

Проведені переговори з папою римським та сусідніми західноєвропейськими країнами, дали можливість великому князю Данилу зрозуміти, що ні західні сусіди ні папа не зможуть надати реальну військову допомогу Україні-Русі у можливій війні з Золотою Ордою. В цей же час він займається зміцненням обороноздатності власної держави, будує нові міста, фортеці, замки, він готується, оскільки розуміє, що його чекає майбутня війна, адже він бажає за будь-яку ціну визволитися з під татаро-монгольського ярма. Така діяльність стає провідною ідеєю його життя, якій великий князь Данило залишається вірним до останнього свого подиху. Готуючись до боротьби, великий князь Да-

нило прекрасно розумів, що подолати добре озброєне й дисципліноване ординське військо можна буде лише тоді, коли стане можливе об'єднання усіх руських сил. У зв'язку з цим великий князь України-Русі звернув увагу на північний - схід, де у 1249 році за рішенням імператора Монголії великим Володимиро-Суздальським князем став Андрій Ярославович, який одразу ж почав проводити незалежну політику щодо Золотої Орди і самого хана Батия. У перший же рік свого князювання він не послав дарунків Батию, що обов'язково робили його попередники. Прагнення Андрія Ярославовича визволитися від монголо-татарської неволі не могло не привернути уваги великого князя України-Русі Данила Романовича. Скоро між Україною-Руссю і Володимиро-Суздальською Руссю встановлюються дружні відносини, які переростають в союз, ініціатором якого стає володар української держави великий князь Данило. У 1250 році він закріплюється шлюбом великого князя Володимиро-Суздальської держави Андрія Ярославовича з дочкою володаря України-Русі. Вінчає їх у Володимирі на Клязьмі найближчий сподвижник володаря України-Русі митрополит Кирило. Суздальський літопис сповіщає, що у 1251 році: «одружився князь Андрій Ярославович з дочкою Данила Романовича і вінчав їх митрополит у Володимирі»[93].

Цей союз України-Русі з Володимиро-Суздальською Руссю міг мати лише одну мету - збройну відсіч Золотій Орді, наслідок якої повинен був бути тільки один - повне визволення від монголо-татар. Суздальський літопис наголошував: «що Андрій Ярославович разом з своїми боярами волів краще бігати від татар ніж царям їх служити»[94].

Проте планам наймогутніших володарів України-Русі і Володимиро-Суздальської Русі не судилося збутися. Монголо-татарські хани сторожко спостерігали за створенням союзу, шлюб Андрія Ярославовича на дочці Данила Романовича дав їм зрозуміти, що зволікати більше не можна, адже вони ризикують втратити контроль над Володимиро-Суздальською Руссю. У 1252 році на Володимирсько-Суздальську Русь раптово рушило величезне військо під керівництвом одного з царевичів-чінгізідів Неврюя. Його військо форсованим маршем вступило в Володимиро-Суздальську державу. Андрій Ярославович не скорився і вийшов з усіма наявними у нього силами проти монголо-татар. Коли татари форсували річку Клязьму і підійшли до міста Переяслава-Заліського. Тут зустрів їх великий Володимиро-Суздальський князь з усіма своїми полками. Як сповіщає новгородський літописець: «була січа велика», Андрія Ярославовича

підтримала лише прислана тверським князем Ярославом невелика дружина. Напад монголо-татарів був настільки несподіваний для Андрія Володимиро-Суздальського, що він не успів вчасно сповістити про нього володаря Русі Данила, тому допомога української держави запізнилась. У зв'язку з поразкою Андрій Ярославович утік в «Свейську землю», тобто в Швецію і на жаль більше не зумів у своєму житті організувати супротиву монголо-татарам. Так володар України-Русі втратив єдиного реального союзника, а Володимиро-Суздальська держава в наслідок Андрієвої поразки знову попала в залежність від Золотої Орди[94].

Після втрати єдиного союзника на північному-сході, для боротьби з монголо-татарами, Данило Романович зрозумів, що для відсічі монголо-татарського нашестя йому потрібно знову шукати союзників серед західноєвропейських держав, на чолі яких стояв папа римський.

Шість років тому володар України-Русі відгукнувся на пропозицію папи римського Іннокентія IV відносно вступу України-Русі в союз католицьких держав, однак протидія монголо-татар не дала можливості у той час завершити об'єднавчий процес України-Русі з західноєвропейським світом. Ситуація склалась так, що володар України-Русі не сказав папі ні так ні ні. Однак у ту пору 1246-1248 роках шляхи їхні розійшлися, оскільки папа бажав швидкої релігійної унії православної церкви з католицькою, а володар України-Русі реальної військової допомоги проти монголо-татар. Однак володар України-Русі не поспішав робити висновки, адже папа обіцяв Данилу Романовичу очолити хрестовий похід католицького воїнства усієї Європи проти монголо-татар. Однак переконавшись у неспроможності папи організувати і очолити боротьбу проти монголо-татар, володар України-Русі, щоб уникнути нападу Золотої Орди, припинив процес входження України-Русі у союз католицьких держав і процес унії православної церкви з католицькою зокрема. Розгніваний папа Іннокентій IV направив проти України-Русі ворожих їй литовських князів, та Данило Романович навіть не направляв проти них військо, прикордонна сторожа легко відбила напад литовців і прогнала їх у глиб зарослої диким лісом Литви. Здавалось після цього стосунки з папою розірвались назавжди. Однак папа був досить досвідченим дипломатом, зірко споглядав за ходом політичних подій на сході Європи, через деякий час у нових умовах він знову зав'язує у 1252 році політичні стосунки з великим князем Данилом і зрозуміло чому. В цей час головний союзник України-Русі, Володимиро-Суздальська держава, зазнала поразки від царевича Неврюя. В цей же час Золота Орда вирішила по-

карати і союзника Володимиро-Суздальської держави, великого князя України-Русі Данила. У зв'язку з цим до кордонів України-Русі, було підтягнуто військо на чолі з монголо-татарським полководцем Куремсою. Власне така політична ситуація примусила володаря України-Русі відновити переговори з папою. Ініціатива відновлення переговорів повністю належала папі, який діяв через посередництво угорського короля Бели IV, останній писав папі, що не пожалів праці, щоби склонити великого князя Данила до переговорів: «Manifestum est de sollicitudine nostra ae diligentia in revocatione Ruthenorum ad obedientiam sedis apostolicae, guorum nuncii vel idim accesserunt vel sunt ad vos proxime reuerenter acessuri. 5 idus majia. 1252»[95].

Місія угорського короля облегшувалася тим, що в цей час до східних кордонів України-Русі просувалось військо Куремси, якому великий князь Данило вирішив не підчинятися і зацікавлений у недоторканості своїх західних кордонів розпочав свої переговори з папою. В цей же час, слід зауважити відбулася коронація великого князя литовського Міндовга на короля Литви, яка ставила великого князя України-Русі у невигідні умови перед Західною Європою. При наближенні монголо-татар Данило Романович запропонував папі готуватися до хрестового походу, і як бачимо із булли виданої 14 травня 1252 року Данилу Романовичу вдалося переконати папу про необхідність хрестового походу проти монголо-татар. Повідомлення великого князя Данила про наближення монголо-татар папа відповів останньому: «Sane nuper carissimo in Christofilio nostre rege Ruscie illustri, guem loci vicinitas suorum secretorum plerumgue reddit participem, per litteras suas aupimus referente, prefatos Tartaros fore paratos ad delendas religiguias guos divina benignitas... ab ipsorum manibus liberavit, et ipsius vicinia christinitatis vesano spirititu, nisi Deus restiterit, conconculcanda[96].

Таким чином булли папи і просьби угорського короля Белли IV, який вів переговори з великим князем Данилом про його коронацію і унію. Внаслідок татарської загрози почали знову зближувати позиції володаря України-Русі і папи римського. Папа знав честолюбство Данила, який не бажав поступатися перед угорським королем, коронація Міндовга у 1251 році на короля Литви, ще більше посилила амбіції Данила Романовича. Папа, зауважував з цього приводу М.С.Грушевський, впливаючи Белою на Данила бажав заохотити останнього до унії королівським титулом, але великий князь Данило бажав не титулу а реальної військової допомоги проти монголо-татар. Він відповів легату, що коронується тоді, коли відчує, що іде реальна військ-

кова допомога від папи, оскільки татари узнавши, що він перейшов у інший табір, кинуть на нього усі наявні у Золотій Орді військові сили[97].

Бажаючи бути щирим у стосунках з володарем України-Русі і намагаючись конкретно допомогти українській державі, папа 14 травня 1253 року видав буллу, якою він призивав християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор'я, і другі сусідні з Україною-Руссю християнські народи до хрестового походу проти монголо-татар[98]. Характерно, що Швецію, Данію, Орден і Німеччину папа призвав до хрестового походу тільки через рік, поручивши легату Русі Альберту, який вернувся в Пруссію проголосити хрестовий похід проти татар та очолити його/98. Уся ця широкомасштабна політична кампанія була проведена папою, щоб склонити Данила Романовича до унії і коронування. Такі широкомасштабні заходи дійсно справили враження на великого князя Данила, який внаслідок цього сподівався отримати від західноєвропейського світу хоч якусь військову допомогу, принаймі війська польських князів і угорського короля. Джерела однак дають нам право наголошувати, що ні угорський король ні польські князі не були щирими у своїх потугах щодо допомоги Данилу Романовичу. Бела IV який претендував на Галичину не був задоволений коронацією Данила і офіційного проголошення папою Данила королем Русі. Але політична гра потребувала коронування Данила Романовича на короля України-Русі, амбіції папи перед монголо-татарами були великі і Бела IV всупереч свого бажання спонукав до коронації «свого друга дитинства», обіцяючи військову допомогу. Та усе це були лише слова, реально Бела IV не збирався надавати військову допомогу Україні-Русі. Він не був упевнений, що Данило знову не признає залежність від Золотої Орди і разом з останньою не вирушить походом на Угорщину. У зв'язку з цим він писав папі Іннокентію IV, що щохвилинно очікує нападу монголо-татар на свою країну, що він оточений різними невірними народами в тому числі руським, бродниками і половцями[99].

Як бачимо, угорський король з чисто дипломатичних міркувань спонукав Данила до унії і коронації, а з другої не тішив себе ілюзіями відносно унії і коронації, і в подальшому навіть після заключення союзного договору боявся могутності Данила Романовича. Про могутність України-Русі, володар якої посягав на австрійський трон знав і папа, тому розуміючи, що як мирник Золотої Орди може піти з останньою на Польщу і Угорщину, вирішив укріпити останню союзним договором з Чехією, пославши для укладення договору особливого легата[100].

Формально воно виглядало, наголошував І.Умінський, що сили Угорщини та Чехії формувались для допомоги Україні-Русі згідно булли виданої папою від 14 травня 1253 року[101].

Однак послідуючі факти дають право наголошувати, що зовсім не Україна-Русь і її захист від монголо-татар були у папи в голові, і зовсім не їй він намагався надати в першу чергу допомогу проти татар. Джерела засвідчують, що чеський король Пшемисл-Оттокар II бажав закріпитися в Австрії так само, як і володар України-Русі, в обох сили для боротьби за Австрію були приблизно рівні, тому кожен із них бажав ослаблення останнього, напад монголо-татар звичайно ослаблював Україну-Русь відвертав її увагу від європейського політичного театру, тому надання їй військової допомоги для подальше втручання по перемозі над татарами у справи Європи і Австрії зокрема не входило в політичні плани чеського і навіть угорського короля.

Договір Угорщини і Чехії заключався тому, щоб заспокоїти Пшемисла II від раптового удару зі сторони Угорщини, коли він по завданню папи з усім своїм військом відправиться на допомогу хрестоносцям в Прибалтику, а отже військова допомога Україні-Русі зовсім не стояла в планах папи римського[102].

Тевтони в Прибалтиці знаходились досить в тяжкому становищі і постійно просили допомогу в чеського королівства. В кінці 1253 року вармінський єпископ Ансельм знаходився в Моравії, де проводив з приводу тяжкого становища Ордена довготривалі переговори з єпископом Оломоуцьким[103].

Приїжджав в Прагу з просьбою про військову допомогу у 1254 році і магістр Ордена Поппо фон Остерн[104].

В результаті широкомасштабних переговорів був організований похід Пшемисла II разом з маркграфом Брандебурським Оттоном III на Прусів, який закріпив становище Ордена христоносців у цій частині Прибалтики. Похід проходив в той же час, коли війська великого князя Данила успішно відбивали натиск військ татарського воєначальника Куремси[105].

В цей же час ми бачимо по сукупності джерел, що польські князі теж умовляли володаря України-Русі прийняти королівський титул. Виникає запитання, наголошував Д.Зубрицький, чому це польські князі і пани так усердно умовляли великого князя Данила прийняти королівський титул, який підвищував гідність Данила Романовича і принижував самих польських князів. Причина на думку дослідника скривається ось в чому. Данило Романович після встановлення з Золотою Ордою союзних відносин був у Центрально-Східній Європі наймогутнішим володарем сусідство з яким ставало досить небезпечним. Джерельні свід-

чення дають нам право наголошувати, що ряд польських князів були всеціло залежні від великого князя Данила. Будучи союзником монголо-татар і забезпечивши собі від них тил він буде постійно втручатися у внутрішні справи католицького союзу держав. Значить, якщо Данило Романович коронується на короля Русі і тим самим перейде в табір союзу католицьких держав він відразу накличе на себе незадоволення монголо-татар і таким чином йому прийдеться захищати свої східні кордони, що вивільнить Центральну Європу від його втручання. Участь володаря України-Русі у європейських справах лякав як польських князів так і угорського короля. В цей же час переговори папи римського з великим князем України-Русі не вщухали, під політичним тиском угорського короля-родича, і союзних польських князів Данило Романович дав згоду на коронацію на короля Русі, церковну унію і вступ в союз католицьких держав.

Повертаючись з свого австрійського походу через союзну Польщу, він зупинився в Кракові де на нього уже чекали посли папи Інокентія. Будучи незадоволеним своїми союзниками Данило Романович не побажав вести переговори в Кракові. Літописець з цього приводу наголошує, що великий князь заявив послам: « не гоже могутньому володарю приймати послів у чужій країні[106]. М.С.Грушевський з цього приводу зауважував, що у Польщі по питанню унії церков і коронуванні Данила Романовича на короля Русі проходили широкомасштабні переговори, у які були включені усі польські як світські так і церковні ієрархи, та Данило Романович все одно не бажав вступати в союз католицьких держав і коронуватися без широкомасштабної військової допомоги. Однак нові гарантії, обіцянки були тим критерієм які спонукали великого князя України-Русі погодитися на коронацію. Як наголошують джерела, центральною фігурою на переговорах був легат Опізо, який вів переговори з Данилом від імені папи: «сину прийми від нас вінець королівства», а від себе добавляв: «ти матимеш поміч від папи». Таким чином будучи переконаним Болеславом краківським, Семовитом мазовецьким і вельможами польськими, які пообіцяли йому надавати допомогу проти татар: «а ми єсть мо тобі на підмогу проти поганих» і умовляння матері візантійської принцеси Анни,«яка бажала бачити свого сина царем» - Данило дав згоду на коронацію і запросив легата папи Опізо і польських князів до себе на коронацію в Україну-Русь[107].

На церемонії коронації великого князя Данила були присутні польські князі великий князь краківський Болеслав, князь мазовецький Семовит, князь володимиро-київський Василько, усі

сини Данила Романовича князі Шварн, Лев, Роман, усі бояри староукраїнської держави та духовенство на чолі з митрополитом. Уся церемонія коронування проходила у липні 1254 року. Володар України-Русі прийняв від папи корону, й королівські інсигнії: скіпетр, коруну, та інші королівські ознаки з рук папського легата Опізо. Сам королівський вінець, як наголошують джерела на голову українського короля при коронуванні покладали не лише руки папського легата, його покладали від імені папи і від усіх руських єпіскопів[108].

Вслід за галицько-волинським літописом, який зразу по коронації називає Данила Романовича королем Русі, є польська грамота, яка датується 24 грудня 1254 роком, у якій Данило називається першим королем Руським: «excellenti viro Daniel i primo regi Ruthenorum»[109]. На нашу думку коронація Данила Романовича на короля Русі відбулася в липні 1254 року. Якщо вірити свідченням галицько-волинському літопису, що по коронації король Данило разом з усією знаттю, а також гостями польськими князями пішов походом на ятвягів, який продовжувався два місяці, а у вересні 1254 року у матеріалах Тайнера ми знаємо свідчення про відправлення королем Данилом посольства до папи, де згадується про ятвязьський похід, то цілком очевидно, що коронація відбулася у липні 1254 року[110].

Данило Романович не випадково коронувався саме в Дорогичині, цим він підкреслював свою могутність в очах сусідніх народів: поляків, литовців, ордена, Володимиро-Суздальської Русі і імовірно Золотої Орди. Джерела однозначно наголошують, що Данило Романович твердо зважився на коронацію. Галицько-волинський літопис підкреслює, що Данило Романович «прийняв вінець від папи і від усіх своїх єпископів, а отже коронація була справою не тільки папи, а й усієї України-Русі»[111].

Коронація Данила ще більше зміцнила позиції володаря України-Русі на міжнародній арені, що дало можливість останньому виграти «Куремсину війну» забезпечити Україні-Русі стабільний економічний розвиток і поглибити економічні і політичні зв’язки з країнами Західної Європи. Державна організація яку створив король Данило була настільки сильна, що подальша навала хана Бурундая не змогла її зруйнувати, й власне вона забезпечила Україні-Русі від повний політичний суверніте, культурне відродження після монголо-татарської навали і інтеграцію в союз католицьких держав, що було визначальною необхідністю у подальшому розвитку України-Русі, як європейської держави.

Література

1. ПСРЛ, т. 1.Лавреньтевская летопись, вып.2.
Суздальская летопись по Лавреньтьевскому списку. Л. 1927, стб. 469.
2. Руський літопис. К. 1989, с. 395-397.
3. М. К. Каргер. Древний Киев. М-Л. 1958, с. 261.
4. Руський літопис. К. 1989, с. 395.
5. П. П. Толочко. Древний Киев. Наукова думка. 1976, с. 198-200.
6. Руський літопис. К. 1989, с. 395-398.
7. Галицко-Волынская летопись. Памятники литературы Древней Руси: 13.век. М. 1981, с. 237.
8. Grantoff. Die lubeckischen Chronikts in niederdeutschr sprache. Hamburg. 1829, s. 119.
9. P. V. Bochmer. Rehasta Imperii neuhsg. v. V. Ficker undE. Winkelmann. Insbruk, 1881, N4437, 4438.
10. Monumenta Germaniae Historika(дальше MGH), Scriptorum. Hannoverae, 1826-1930. SS, XXVIII, p. 206.
11. P. V. Bochmer. Вказана праця. N3211.
12. F. Palazkij. Dejiny narodu Ceskeho v Cechach a v Morave. Praha, 1894, s. 309-311.
13. SRH, t. 1, p. 212. (Chronik Zagrabiense, p. 468).
14. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950, с. 222-223.
15. Княжение Даниила Галицкого. К. 1873, с. 156.
16. Полное собрание русских летописей. Т. 15. Летописный сборник именуемый Тверской летописью. Спб.Археографическая комиссия. 1863, стб. 386.
17. Руський літопис. К. 1989, с. 398.
18. Руський літопис. К. 1989, с. 399.
19. Руський літопис. К. 1989, с. 399.
20. Руський літопис. К. 1989, с. 399.
21. Руський літопис. К. 1989, с. 399.
22. Руський літопис. К. 1989, с. 399.
23. Н. П. Дашкевич. Болоховская земля и ее значение в русской историив кн: Труды третьего Археологического съезда в Киеве. Киев 1878, т. 2, с. 42-44.
24. Руський літопис. К. 1989, с. 399.
25. Н. П. Дашкевич. Болоховская земля. Вказана праця, т. 2, с. 45.
26. Руський літопис. К. 1989, с. 399.
27. Руський літопис. К. 1989, с. 399.
28. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 226-227.
29. Н. Д. Тихомиров. Галицкая митрополия. Спб. 1895, с. 122.
30. Н. Д. Тихомиров. Галицкая митрополия. Спб. 1895, с. 58, 170, 186, 201.
31. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 230.
32. Jn Dlugossii. Opera omnia. Cracoviae, 1863-1887, t. 2, lib. VII, p. 297.

33. Rocznik Kapituln Krakowski, MGH, t. 2, p. 804.
34. Polonia Monumenta Historika(дальше PMH), t. 3. Rcznik Swietokzyski, p. 72.
35. Руський літопис. К. 1989, с. 402.
36. Руський літопис. К. 1989, с. 403.
37. Руський літопис. К. 1989, с. 403.
38. Руський літопис. К. 1989, с. 404.
39. Руський літопис. К. 1989, с. 404.
40. Codex Diplomaticus Hungariae ecelesiaticus as civilis/ Ed. G. Fejer. Budae, 1829, t. 2, 4, p. 66.(Дальше CDH)
41. І. Шараневич. История Галицко-Волынской Руси. Львов. 1863, с. 102є-103.
42. Руський літопис. К. 1989, с. 398.
43. Руський літопис. К. 1989, с. 425.
44. Руський літопис. К. 1989, с. 426.
45. Н. Н. Воронин. К вопросу о взаимоотношении галицко-волынской и владимиро-суздальской архитектуры 12-13 вв./Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР, 1940, вып. 3, с. 222-227.
46. А. Н. Насонов. Монголы и Русь. АНСССР. 1940, с. 25-26.
47. Д. Зубрицкий. История древнего Галицко-Русского княжества. Львов. 1853-1855, т. 3, с. 153-154.
48. A. J. Turhenev. Historicis Russiae Monumentis. Spb. 1841, t. 1. Foto 1, pag. 56 et 57, N61 et 63.
49. І. Шараневич. Вказана праця, с. 93.
50. Д. Зубрицький. Вказана праця, т. 3, с. 93, 53-154.
51. Codex Diplomat. Contin.(дальше CDC), ed. G. Wenzel, t. 7.(1235-1260). Pest, 1869, p. 164(1244)
52. Руський літопис. К. 1989, с. 405.
53. Руський літопис. К. 1989, с. 405.
54. Ребруквис В. Путешествие в восточные страны. Спб. 1910, с. 61-63,с. 39.
55. Руський літопис. К. 1989, с. 405.
56. Руський літопис. К. 1989, с. 406.
57. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 237.
58. Руський літопис. К. 1989. с. 406.
59. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1993, т. 3, с, 34-36. Руський літопис. К. 1989, с. 406.
60. Wertner. Ungars Paiatine und Bane im zeitater der Arpader. Ung. Revue, 1894, s. 160.
61. Руський літопис. К. 1989, с. 406.
62. Руський літопис. К. 1989, с. 406.
63. Д. Зубрицький. Вказана праця, т. 3, с. 158-159.
64. Codex Arpadium. VI. 13 et VIII.
65. CDH. Вказана праця, t. 4, 3, s. 197-198.
66. MGH. Вказана праця, t. IX, s. 559.
67. Руський літопис. К. 1989, с. 406.

68. CDH. Вказана праця, t. 4, 2, p. 220-221.
69. М. Чубатий. Західна Україна і Рим у своїх змаганнях до церковної Унії. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка(далі ЗНТШ). Львів. 1917, т. 123-124, с. 39-47.
70. J. Umшnski. Niebezpieczstwo tatarskie w poc. XIII w. a papiez Innokenty IV//Rozprawy Historyzne Tow-wa Naukowego Warszawskiego (1921-1922), t. 1, str. 42. 71. J. 71.Uminski. Вказана праця, s. 42-44.
71. Д. Зубрицький. Вказана праця, т. 3, с. 156.
72. A. J. Turgenev. Вказана праця, t. 1. N3 (1207)
73. С. Томашівський. Предтеча Ісидора Петро Акерович, незнаний митрополит руський (1241-1245). ЗНТШ. Львів 1917, т. 123-124, с. 240.
74. RPR, N116/3 (1245)
75. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с. 61; HRM. I, N62.
76. HRM. I. N63.
77. HRM. I. N65.
78. HRM. I. N62.
79. HRM. I. N66.
80. L. Muraloti. Regem Italikarum Scriptores, 3, Mediolani, 1723, p. 592.
81. HRM. I. N68.
82. Руський літопис. К. 1989, с. 403.
83. W. Norden. Das Partumund Byzanz. Anmerk. I, Berlin. 1903, s. 362.
84. HRM. I. N72.
85. HRM. I: N70, N71, 73. 40
86. HRM. I. N69.
87. HRM. I. N72.
88. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 254.
89. Руський літопис. К. 1989. с. 413.
90. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 254.
91. J. Dlugossii. Вказана праця, t. 2, lib. 7, p. 320.
92. Суздальская летопись по Лавреньтьевскому списку. Вказана праця. Стб. 460-485.
93. Суздальская летопись по Лавреньтьевскому списку. Вказана праця. Стб. 460-485; М. Ф. Котляр. Данило Галицький. К. 1979, с. 160-162.
94. CDH. Вказана праця, t. 4, 2, p. 144 (від 9 травня 1252)
95. Theiner. monumtnta Polonia. I, s. 107.
96. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1993, т. 3, с. 32-33. HRM. I. N88.
97. HRM. I. N90.(від 17 травня 1254 року)
98. Vetera Monumenta Historica Hungariam, ed. F. Theiner, t. 1, N440, p. 230 (за 1254 рік)
99. Fontes Rerum Bohemicarum. Praha. 1874, t. 2, s. 291.

100.J. Uminski. Вказана праця, с. 42-45.
101.J. Goll. Chechy a Prusyve staro veku. Praha. 1897, s. 20.
102.Codex Diplomatie Moraviae, t. 3, N202.
103.J. Goll. Вказана праця, s. 20-21.
104.В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 260
105.Д. Зубрицький. Вказана праця, т. 3, с. 105-106. Руський літопис. К. 1989. с. 412-413.
106.М. С. Грушевський. Вказана праця, т. 3, с. 72.
107.Руський літопис. К. 1989. с. 404.
108.Codex diplomatiae Poloniae. 3, 64.
109.Monumenta Hunharu. I. z. 442.
110. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с. 173.
111.І. П. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984, с. 104.

Король Данило і Українська держава в XIII ст.

Розпочинаючи працю по сходженню на політичну арену Данила наголосимо, що роль батька Данила, Романа, у консолідації України-Русі і роль боярства, як її дестабілізатора, по його загибелі постає перед нами з усією ретельністю. Однак, як показує нам проведений аналіз вітчизняних та іноземних джерел, Українська держава не прийшла до повного занепаду тому, що роль консолідатора Української держави взяла на себе дружина Романа, Анна, яка стала регентом, фактично нею посадженого на великокнязівський галицький престол малолітнього сина Данила. Власне вона, як її називає літописець "Велика княгиня Романова", дочка візантійського імператора і угорської принцеси, внаслідок широких міжнародних зв'язків зуміла не допустити розпаду Української держави, політично навколо себе консолідувати її і в кінцевому результаті своєї широкомасштабної політичної діяльності возвести свого сина Данила на королівський престол, своїми політичними змаганнями і зусиллями знову з'єднати Русь-Україну в знане у середньовічній Європі як "Руське королівство"[1]. Отже, можна сміливо наголошувати, що загибель Романа Мстиславовича біля Завихвоста у 1205 р. не привела до розпаду Української держави. Після його смерті його владу наслідували два малолітні сини Данило і Василько, опікунство і регентство над якими взяла їх мати, велика княгиня Анна.

Її підтримувала частина удільних київських і волинських князів, усе волинське боярство, яке було зобов'язане своїми надбаннями покійному володарю, а також міста, що виступали за єдність Української держави і мир у ній, процвітання торгівлі.

Політичне становище у цей час в Україні-Русі було нестабільне. Велика княгиня Анна, яка була у родинних зв'язках з угорським королем Андрієм II і краківським князем Лешком, робила усе, щоби зберегти спокій і утримати владу в Україні-Русі до повноліття синів[2]. Однак, з претензіями на великокняжий галицький престол виступили князі суздальські, київські, чернігівські, смоленські, а також угрупування великого галицького боярства на чолі з Володиславом Кормильчичем. Велика княгиня Анна намагалася утримати владу за допомогою традиційного союзу України-Русі (дому Мономаховичів) з Угорським королівством. Вона мала з цього приводу зустріч з угорським королем Андрієм II в Саноці, де він прийняв княжича Данила "як милого свого сина" і не маючи синів, задумав оженити його на своїй дочці, передати Данилу угорський престол і злучити, таким чином, Угорщину і Україну-Русь в одну державу (імперію). Внаслідок Саноцького широкомасштабного договору, прижиттєва влада повинна була залишитися в руках Андрія II, тому він зі згоди Анни і тієї частини князів і бояр, що її підтримували, оголосив і коронував себе на короля "Галичини і Володимирщини"[3].

Сувокупність джерел дають нам підстави вважати, що з рішеннями великої княгині Анни, а тобто переходу України-Русі під протекторат Угорщини до повноліття Данила, була незадоволена якась значна суспільна група українських можновладців (князів і бояр), що привело до великої феодальної війни в Україні-Русі, яка продовжувалася близько 40 років і закінчилася повною поразкою опозиції і возведенням законного наступника Данила на великокнязівський галицький престол[4].

З цього приводу Санкт-Петербурзькі вчені І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко відмічають, що у першій половині XIII століття і у середині його в Україні-Русі проходили нові соціально-політичні зміни державного влаштування, які були затримані татаро-монгольським нашестям. У той час, наголошують дослідники, феодалізм в Україні-Русі модернізувався, її складові частини княжіння у час Романа набрали рис загальноєвропейського характеру. Яскравий приклад модернізованої Української держави по західноєвропейському зразку, наголошують І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко, набирає Українська держава після погрому монголо-татар. Відрізана від північно-східної Русі і візантійської цивілізації, Русь-Україна повертається до західноєвропейської цивілізації, яскравим представником цього епохального повороту, являється державець України-Русі нового типу "Данило-король" зі своїм дворським, печетником-канцлером, воєводою, тисяцьким, служилими князями і боярами. Це нова

епоха, яка характеризує новий період історії України-Русі у час входу останньої у європейський Союз католицьких держав[5].

Український академік І.П.Крип'якевич вважав, що "Галицько-Волинська держава" являлася такою могутньою тому, що вважалася власністю великого князя після 1253 р. руського короля, який опирався на патриціат князів та боярсько-патриціальних земельних спадкових власників. Король був уже самодержцем, а князі і бояри його дідичні васали різного рангу підчинення. Таку структуру політичної влади "Галицько-Волинська держава", на думку дослідника, набрала у часи короля Данила, внаслідок політичного зближення з західними сусідами – Польщею, Угорщиною, Чехією та іншими державами Центральної Європи. В устрої Українського королівства з'явилися елементи західного права, літописці уже замінюють титулатуру "великий князь" загальноприйняту в уживанні для володарів Русі на титулатуру "руського короля", яка притаманна у вживанні у країнах Західної Європи[6]. Характерно, що цей титул був широко відомий в Галицькій Русі, "королем Галичини" уперше титулує себе угорський король Бела III під 1189 роком, пізніше – угорський король Андрій II, який прийняв протекторат над юними Романовичами. Він офіційно титулував себе "королем Галичини і Володимирщини" з 1206 року. В 1215-1216 за згодою папи коронований був на "короля Галичини" угорський королевич Коломан. Титул "король" римські папи" вживали у листуванні з руськими князями, очевидно, вважаючи великого київського князя імператором. Є свідчення, що папа титулує перемишльського князя Володаря королем, папа Гонорій III у 1227 році запитував "усіх королів Русі, чи вони не бажають з'єднатися з римською церквою". Григорій III у 1231 закликав "світлого короля Русі Данила" приєднатися до католицької віри. Іннокентій IV, починаючи з 1246 року, постійно титулує Данила королем Русі[7]. Треба зауважити однак, що ще до Данила титул короля приживається в Україні-Русі, зокрема. Ним були проголошені в Галичі угорські королевичі Коломан і Андрій, а також князь Мстислав Удатний, про що наголошувалось у попередніх розділах. Однак, тільки починаючи з короля Данила в Українській державі володарі почали вживати західноєвропейські ознаки королівської влади: вінець (корона) герб, печатка, прапор. Вони були і у ранішній історії України-Русі, але у час короля Данила набули особливого розвитку під впливом політичного зближення з країнами Західної Європи. Розповідаючи про коронацію великого князя Данила на короля Русі, літописець згадує, що папа Інокентій прислав до Данила послів достойних, які принесли

вінець і скіпетр і корону, тобто реліквії, які у західноєвропейському світі означують королівський сан. Вінець-це королівська діадема, або корона, скіпетр-жезл, корона – це так звана держава, або куля з хрестом[8].

Характерно, що із прийняттям великим князем Данилом титулу короля Русі в Українській державі формуються досі невідомі управлінські структури. Перше місце між королівськими сановниками зайняв дворський чи дворецький. Він виник, вважав І.П.Крип'якевич, під впливом королівського улаштування двору західноєвропейських держав, зокрема таких як Німеччина і Угорщина. Літопис згадує посаду дворського у 1211 році в Угорщині "великого дворського Пота", який очолював угорські війська, вислані на допомогу князю Данилові. З 1242 року дворськими почергово виступають бояри при особі Данила. Наступним управителем королівства Русі джерело наживає "суддю нашого двору", тобто королівського суддю, який виконував державне судочинство".

Один раз джерела згадують посаду "печатник". Ця посада зовсім не відома серед управлінців в Українській державі до часів короля Данила, вона була поширена лише в Західній Європі. Можна вважати, що печатник був охоронником королівської печаті і використовував її для королівських документів, як це робили західноєвропейські канцлери. Збережені оригінальні грамоти Українського королівства XIV ст., писані на пергаменті, можуть говорити про їх широке застосування у суто західноєвропейському вигляді, починаючи із короля Данила. Печатник, очевидно, і складав текст грамот, або керував їх складанням/ 9. В цей же час в Україні-Русі по західноєвропейському зразку було реформоване і військо. "Слово о полку Ігоревім" згадує, що "полки Романа були споряджені шоломами латинськими, мечами булатними". Ці полки уже не підчинялися боярським урядникам, а безпосередньо королю. Літопис наголошує, що полководці були повністю підкорені королю: "Ти, король, голова всім полкам. Якщо кого з нас пошлеш уперед, – як тебе не послухати, бо ти знаєш військовий порядок, знаєш звичай війни і кожний тебе засоромиться і налякається".

Дане повідомлення дає нам право говорити, що військова організація Української держави у XIII ст. ототожнюється із структурою рицарського війська західноєвропейських країн, в першу чергу Угорщини, Німеччини, Чехії, основу якого становили рицарські полки. В цей час у новому рицарському кінному війську вводиться посада сідельничого, який за згадкою літопису був відправлений королем проти бунтівних бояр. Київський дослід-

ник XIX ст. М.Дашкевич вважав, що українське військо часу короля Данила було настільки могутнім, що його боялася вся Західна Європа. Дякуючи могутній військовій організації Українська держава активно приймала участь у політичних процесах у Центральній і Західній Європі, що з другої сторони посилило західний вплив на останню, який на думку М.Дашкевича у середині XIII ст., був найбільш могутній. Літопис наголошує, що після того, як угорський король Бела IV породичався з володарем України-Русі Данилом, видавши дочку Констанцію за сина Данила князя Льва, - Україна-Русь активно почала втручатися в європейські політичні справи: "З'їхались колись, наголошує літописець, король угрів з Данилом проти німців.

Данило же прийшов до нього на чолі безчисленних полків. Німці же боялися зброї татарської, були бо коні в личинах і коярах шкіряних, рицарі в ярицях (посріблених кольчугах)[10].

Такі широкі політичні контакти відкривали простір не тільки для торгово-економічних контактів, але й для релігійного взаємопроникнення і релігійного взаємовпливу. Очевидно, вихований при угорському дворі Данило, якого навіть готували в угорські королі з метою в майбутньому злучити Угорщину і Україну-Русь в одну державу, був готовий до повної інтеграції староукраїнської держави у західноєвропейське суспільство, подай папа римський всеоб'ємлюючу військову допомогу проти татар.

Джерела дають нам право робити такі висновки із їх сукупності і наголошувати, що при всій своїй могутності Українська держава у середині XIII ст. шукала опори на заході, союз з яким вів до створення центральноєвропейської безпеки. Встановивши політичний союз з центральноєвропейськими державами, Данило задумав зблизитися з заходом і у релігійному відношенні. Католицьке духовенство через посередництво угорського короля і польських князів швидко запропонувало вступити Україні-Русі як у політичний так і релігійний "Союз католицьких держав". Коронація Данила Романовича фактично була домінантою вступу України-Русі у склад західноєвропейської коаліції католицьких держав. З цього приводу М. Дашкевич наголошував: "Релігійна і політична унія Данила мала великий вплив на подальшу історію.

Світлий король Русі Данило проголошувався папою римським як рівний серед рівних володарів Європи. Королівство Русь тепер знали у Європі як реально існуюче і входяче в союз католицьких держав, затверджене папою". В зв'язку із цим Захід познайомився ближче з Україною-Руссю і по другому через безпосередню пропаганду папського престолу дивився на королівство

Русь, як на західноєвропейську державу[11]. В цей же час, як вірно зауважував галицький історик Д.Зубрицький, королівство Русь було більш могутньою державою ніж Угорщина, Чехія чи Польща. Королівство Русь садовило свого князя на Австрійський престол, воювало Чехію, Ригу, повністю забезпечило недоторканість кордонів зі сторони Польщі, Ярославською битвою 1245 року повністю припинило агресії Угорського королівства[12]. Так наголошував літописець Данило з благословенням по перемозі над Чехією почав славним бути в усій Європі і Папа Римський, величаючи його, прислав йому благословення і знамена королівські[13].

Очевидно, що вплив Української держави на Західну Європу теж був великий, особливо військовий, що видно із свідчення нашого літопису: Під час переговорів Бели і Данила полки останнього були добре вилаштувані хоробрими людьми з світлою зброєю. У другий раз коли Данило пішов на допомогу угорському королю, то "було у нього полків його світлих від зброї світящихся і король заплатив тисячу срібла за те, що Данило прийшов звичаєм руським батьків і дідів своїх", а це значить, що у Центральній Європі в українському не бачили нічого поганого, а навпаки було багато повчального. Наприклад, польський князь Конрад Мазовецький любив "руський бій". Угорський король, прийшовши під Володимир, хвилювався від побаченого: "Я такого багатого міста не бачив ні в одній німецькій країні. На заборолах стояли рицарі зброя і щити яких блищали подібно сонцю"[14]. Із вище приведених прикладів можна сказати, що Українська держава часів короля Данила вступила в нову фазу політичного розвитку. Очевидно, нова могутність Української держави привернула увагу папського престолу, як зауважував І. Шараневич, уже папа Іннокентій III пропонував Роману вступити в союз католицьких держав, королівську корону і заступництво меча апостола святого Петра, та Роман вирішив не поспішати в союзі з католицьким заходом. Та папа був терплячим і усердним, продовжував переговори дальше і більш наполегливіше. Новий папа Іннокентій IV, внаслідок широких дипломатичних переговорів і багато-чисельних уступок і компромісів щодо православної віри в Україні-Русі, зумів зробити так, що католицька ідея запалала на Русі в грецькому обряді, і зазнаючи вдосконалення і зміни, проіснувала до сьогоднішнього дня[15].

В зв’язку із цим виникає необхідність в світлі нашого дослідження з'ясувати і релігійну реформу, яка є невід'ємною складовою частиною усіх переговорів володаря Української держави з католицьким заходом. В зв’язку із цим слід зауважити, що като-

лицька пропаганда унії велася католицькою церквою в Українській державі і раніше. У зв’язку із кристалізацією могутності України-Русі в останній у кінці XII поч. XIII ст. посилилась пропаганда католицьких місіонерів по признанню папського главенства серед християн усього руського сходу.

Характерно, що пропаганда на Русі католицизму у XIII столітті не носила ніякого насилля. Головні її положення зводилася виключно до унії церков. Ідея унії була висунута папським престолом і в першу чергу носила політичний характер. Що стосується догм, то унія залишала усе на своєму місці.

Чільне місце догматиків унії, це визнання папи римського головою усіх християн. Характерно, що нав'язати унію в окремих регіонах Україні-Русі папська курія намагалась уже в XII ст. і завжди у час коли Русь-Україна попадала у складне політичне становище. Джерела дають право наголошувати, що уже у 1205-1206 роках угорський король Андрій II вмішувався у галицькі справи, проводив велику пропаганду у користь унії. Папа римський Іннокентій III, почувши про велику пропаганду католицьких місіонерів у користь першої церковної прислав в Україну-Русь для з'ясуванням цього питання свого легата. У листах угорського короля Андрія II до папи після коронації королевича Коломана на короля Галичини, є згадки про обіцянки галичан приступити до унії з Римом.

Галичани, згідно цих свідчень, бажали тільки залишитись при своїх обрядах і повністю визнали папу головою всієї християнської церкви. Цілком можливо, що виразниками унії могла бути частина бояр тісно зв’язаних економічними і соціальними узами з політичними і релігійними установами сусідніх католицьких держав, вагома суспільна верства, торгово-реміснича знать, яка була зв’язана своїми торговельно-ремісничими операціями з країнами західної Європи, шукала собі внаслідок релігійної унії вигідних ринків збуту своїх товарів, а тобто інтеграції у західноєвропейський ринок[16]. Використовуючи такі настрої у галицькому суспільстві і отримуючи від певної частини населення певну лояльність, чи може навіть підтримку, католицькі місіонери поглиблювали свою пропаганду про унію, яка досягла свого апогею у 40-50 роках XIII ст. Основним католицьким центром пропаганди унії, була Польща. Проникнувші у Польщу місіонери домініканці у 1218 році звернули зразу ж свою увагу на Русь куди дуже швидко переселились і зайнялися могутньою пропагандою унії церков, знаходячи серед галичан багато прихильників і могутніх покровителів[17].

Підтвердження вірності наших висновків подаємо наступні документи: 1. Це аннали і папські грамоти папської канцелярії, а також деякі зовсім легендарні свідчення де останні концентруються на особі домініканця Яцика Одровонжа, який проводив проповіді унії в Україні-Русі і заснував домініканські монастирі у Львові, Галичі і Києві[18]. Із папських булл під 1232 роком (від 12 травня) видно, що в Україні-Русі уже було багато проповідників унії. Папа Григорій IX доручив приору польському і двом браттям проповідникам відправитися на Русь де по словах Гнезненського архієпископа було багато церков латинян без пастирів[19].

В Києві по свідченнях булл під 1232 і 1233 роками велась активна пропаганда унії та вона зустріла труднощі у місіонерів[20]. Длугош теж пише, що за пропаганду унії і католицизму місіонери у 1233 р. були вигнані з Києва київським князем Володимиром Рюриковичем наляканим успіхами їх проповідей[21]. Джерела свідчать, що з метою пропаганди унії в Україні-Русі у 1240 році був висвячений особливий єпископ, абат Опавського монастиря Краківської єпархії Герард, його права на католицького єпископа Русі, були узаконені папою у 1237 році, хоча католицькі джерела твердять, що такий єпископ був уже з повноваженнями католицького єпископа Русі 12 травня 1232 року. Характерно, що адміністрація князівської влади змушена була рахуватися з діяльністю католицьких місіонерів. Згідно з свідчень домініканців, місіонер Яцик у 1233 році по просьбі галицького князя Данила, настановив для Русі католицького архієпископа Галичу Бернарда Полика, який приуспів у Галичині у пропаганді унії з Католицькою церквою[22].

Ось і всі документи, які стосуються пропаганди унії католицьких місіонерів в Україні-Русі до нашестя татаро-монголів. Найважливішим свідченням є те, що Данило Галицький у 1233 р. мав у своєму Галицькім князівстві католицького архієпископа і єпископів діяльність яких нам поки що не відома[23].

Та очевидно вони робили усе, щоби схилити Галицького князя у бік політичної інтеграції з державами Західної Європи і релігійної унії зокрема[24].

У другій половині XIII в Україні-Русі проходили події, які закінчили і закріпили успіх попередньої уніатської пропаганди. Події, які відбулися після 1245 року в Україні-Русі, наголошував Н. Дашкевич, ніколи так могутньо не проходили в усі часи на Русі, в цей час Русь-Україна вирішила, на думку дослідника, добровільно признати головну роль у християнському світі папи римського, до цього і клонився руський народ в особах князів,

єпископів, бояр, кращих людей. Усе це відбувалося без примусу, що було волевиявленням усього українського народу дійсно добровільно з'єднатися з Римською церквою[25].

Раніше із листів угорського короля Андрія II до папи Інокентія III ми дізнаємося лише про обіцянку галичан виявити покірність римській церкві, та злучення церков так і не відбулося, тому що Русь знаходилася під утисками чужоземців. Злучення церков у другій половині XIII ст. різко відрізняється від запровадження в Україні будь-яких інших церковних уній у будь-який час її історії. У XIII ст. Русь-Україна була самостійною могутньою державою. Питаннями злучення церков займався один із наймогутніших володарів України-Русі. Сама Унія приймалася на найвищому державному рівні, на рівні, який хіба що можна порівняти лише з релігійною реформою хрещення України-Русі Володимиром святим. Хочу загострити увагу важливостей цих подій, які привели Українську державу до широкомасштабних політичних і соціально-економічних і релігійних змін, поставили її на вищий ступінь розвитку з наймогутнішими державами тогочасної Європи.

Це була дійсно, як зауважував М.Дашкевич, історична подія, унія давала широкі можливості інтеграції як торгово-економічно так і політично-культурної у глибоко культурно-релігійний світ Західної Європи. Унія ставила Українську державу чи Українське королівство в один ряд з наймогутнішими державами Європи і посилювала її політичний вплив внаслідок самої інтеграції на країни Західної Європи, і не принижувала її роль як вважають опоненти, а навпаки підвищувала її. Дуже цікаво, як же сталося так, що Русь-Україна у XIII ст. попала у русло релігійної реформації, як соціально-економічної так і політичної. Нам цікаво однак, якими міркуваннями керувався проводячи реформи володар України-Русі великий князь Данило, адже переговори з приводу унії велись на протязі цілого десятиліття.

Очевидно, міркування були наступні: Після погрому монголо-татар Русь-Україна була ізольована від Ростово-Суздальської Русі і від Візантійської імперії.

Єдиними і ненадійними сусідами з якими у Русі-України були стабільні, часто переходячі від миру до конфронтації відносини, були сусідні католицькі країни: Польща, Угорщина і Чехія. У зв’язку із такими складними обставинами в які попала Русь-Україна, потрібно було шукати вихід, тому не дивно, що після монголо-татарського нашестя Данило Романович став "мирником Золотої Орди" і що це, очевидно, теж серйозно затурбувало сусідні від України-Русі країни Західної Європи. Однак, "зла бу-

ла честь татарська", зауважує літописець, та союз з Золотою Ордою давав час для відновлення міст і сіл, усієї економіки і господарства України-Русі, концентрації усього політичного і соціального життя країни навколо одного володаря великого князя Данила Романовича Галицького. Очевидно, сам союз України-Русі з Золотою Ордою дуже сильно налякав сусідні католицькі держави: Угорщину, Польщу, Чехію, тому римська курія була ініціатором всеоб'ємлючих переговорів з володарем України-Русі великим князем Данилом Романовичом[26]. І такі переговори у такий трагічний час для всієї християнської Європи стали необхідністю усіх зацікавлених сторін, в тому числі і такого розумного політичного діяча, як Данила Романовича. Галицький історик Д.Зубрицький вірно зауважував, що держава Данила стояла між двома світами Західним і Азіатським (східним), між якими потрібно було, щоб зберегтись і бути могутній такій великій державі, як Русь-Україна, користуватися силою хитрості і силою договорів[27]. Данило бачив у стані татар кризову анархію і водночас наростаючу культурну, економічну і політичну могутність католицького заходу, який дав опір татарам, і який мав сильний вплив у його власній державі[28].

Однак, Данило Романович, як мудрий державний діяч, вичікував і не поспішав, папа перший, внаслідок довготривалих переговорів, запропонував останньому союз і входження України-Русі в католицький союз держав. По крайній мірі уже у час Ліонського собору папа у 1246 році називає Данила королем Русі[29]. Папська грамота Іннокентія IV від 4 травня 1246 року приймає Данила Руського короля під покровительство і захист святого Петра і Римської апостольської церкви і доручає своєму легату в Лівонії постановляти єпископів на Русі і домініканцям невідлучно проживати при дворі короля Данила. Ми бачимо, що папа уже у 1246 році величає у грамоті, яка написана до володарів і духовних осіб Європи, Данила Романовича світлим королем Русі: "Regi Russie illustri"[30].

Відомо, що Плано-Карпіні осінню 1246 року, проїжджаючи Мазовію до хана Батия, познайомився з братом великого князя Данила Романовича волинським князем Васильком, і був запрошений останнім у його столицю Володимир, розмовляв з руськими єпископами, вручив їм листи від папи і переконував їх приєднатися їх до римської церкви. Характерно, що коли Плано-Карпіні повертався назад із Татарії через "володіння світлого короля Русі "у 1247 році, то був зустрінутий люб’язно королем Данилом і усім його двором, братом Васильком, єпископами і ігуменами, що сказали йому, що вони віддаються усі і Руську

державу під покровительство Папи, якого визнають своїм отцем і головою їх церкви підтверджуючи, що усе це вони уже сказали через особливого посла, що був відправлений до папи.

Д.Зубрицький наголошував, що переговори Данила з папою Римським Інокентієм у 1246-1247 роках фактично утверджували унію в Україні-Русі, справа йшла до офіційної коронації Данила Романовича на короля Русі, чого вимагав папа[31].

Із вищесказаного ми бачимо, що для координації дій королівського двору Данила з папою Римським до двору руського короля було призначено папою римським архієпископа католицької церкви. Раніше ми знаємо із джерел про католицького архієпископа Бернарда - поляка, який проживав при дворі Данила ще у 1233 році. Наступним католицьким архієпископом при дворі Данила був Петро, який, очевидно, і налагоджував стосунки Данила Романовича з папою Римським, очолював посольство від Руського королівства на Ліонському соборі у 1246 році[32].

Дуже цікаво, на нашу думку, намагався виложити позицію Руського королівства архієпископ Петро на Ліонському Соборі, на якому зібрався увесь найвищий світ католицького духовенства і політичних діячів Центральної і Західної Європи. На цьому представному Соборі архієпископ Петро виступив із трактатом про татарів, який відповідав планам допомоги Західної Європи у боротьбі з татами Україні-Русі. У першій частині свого трактату він змалював картину на Русі після татарського погрому, наголошуючи, що королівство Русь однак не являється данником татар і є самостійною державою, яка добровільно віддається апостольському престолу св. Петра. Дальше у другій частині свого трактату архієпископ Петро виложив усі наявні свідчення про татар, які були йому відомі перед відправлення на Ліонський собор. Західна Європа, наголошував Петро, і Русь повинні об'єднатися у боротьбі з татарами, оскільки останні збирають сили, щоби підкорити і Західну Європу, і вихваляються, що досягнуть своєї мети. Татари поширюють по Русі чутки про підготовку нового походу в Європу. Плано-Карпіні, що був присутній на соборі, підтвердив ці свідчення Петра, наголошуючи, що йому теж були відомі ці слухи. Розповідь Петра про те, що татари упевнені, що збираються покорити весь світ і що вони скоро будуть воювати з римлянами і другими латинцями і що вони після перемоги над ними будуть володіти усім світом. Така промова архієпископа Петра на Ліонському Соборі схвилювала увесь Латинський схід, заставила останній повернутися до проблеми надання допомоги Україні-Русі лицем. Зразу ж після Ліонського Собору осінню 1245 року папою Римським було направлено по-

сольство до Татар. В цей же час Данило Романович внаслідок балансуванням силами між Західною Європою і Татарською державою внаслідок особистих переговорів з ханами стає мирником (союзником) Орди, бажаючи виграти час і надіючись на допомогу католицького заходу, тобто позитивних у цьому контексті рішень Ліонського Собору. Очевидно, позиція католицького заходу після Ліонського Собору була не дуже байдужою відносно королівства Русі.

Внаслідок заключень і Ліонських (переговорів) папа не випадково у грудні 1245 чи січні 1246 року звернувся буллою до володаря України-Русі з пропозицією вступити до союзу католицьких держав. Окремою буллою папа у1245р. звертався і до руського духовенства, про що нам наголошує Плано-Карпіні. Ці булли і є тим критерієм, які дають нам право говорити про довготривалі переговори, що привели володаря України-Русі до вступу до союзу католицьких держав. В той час він вірив у силу папського слова, кинути всі заковані в залізо сили католицького заходу проти татар, тому як, зауважував М.Дашкевич, уже в квітні 1246 Данило висловив папі свою покірність і перехід України-Русі під покровительство Римської церкви[33].

Плано-Карпіні наголошує, що Данило і Василько дали згоду на пропозицію папи Римського прилучитися до католицького світу. Це підтверджує нам і булла папи від 3 квітня 1246 року в які папа особисто звертається короля Данила. У своїй буллі папа пише: "Усім віруючим Христа у державі Русі". Виголошується розуміння у зв'язку з виявом покірності Римській церкві. У наступній буллі від 3 травня 1246 року мова іде про згоду обох сторін приступити до унії. Плано-Карпіні з цього приводу пише, що в зв'язку із вступом в католицький союз держав і у справах унії церков Данило вислав посольство до папи. 12 вересня 1247 р. папа велів архієпископу Прусському відправитися до володаря України-Русі Данила і особисто переконатися чи твердо він його єпископи і вельможі збираються з'єднатися з Римською церквою.

Сам факт, що Данило уже у 1246 р. вів переговори про унію дуже цікавий. Інокентій IV схиляючи Українську державу до політичної і релігійної унії з при усій своїй могутності очевидно хотів мати на сході Європи сильного політичного союзника. З цією метою як видно із сукупності джерел він пустив у хід весь свій талант тонкого дипломата, а також дипломатію сусідніх з Україною-Руссю Угорських і Польських держав. Очевидно в першу чергу допомогу проти татар обіцяли Польща і Угорщина, що видно із анналів під час коронації Данила. Цілком можливо,

що папа дійсно вважав, що план реальної військової допомоги можливий, та сама політична система католицького заходу була до цього не готова. У своїй буллі від 4 лютого 1247 року він переконував угорського короля допомагати Русі проти татар. У зв'язку з цим папа 24 липня 1248 року видав наказ госпітальєрам розпочати підготовку в Угорщині до хрестового походу проти татар.

Сам Данило і це передавали папські посли, бачив, що папа готує католицький захід проти татар. Такий хід обставин заставив Данила повірити папі, в реальні кроки останнього по наданню допомоги Русі. Тому, як це видно із булл під 1246 і 1247 роками Данило просив папу про прийняття його і Василька із землями під охорону св. Петра. Разом із цим він просив папу про збереження Руською церквою свого древнього православного обряду. Наступні документи свідчать. Плано-Карпіні: Римський протекторат прийняли король Русі Данило, його брат князь Василько усі єпископи і кращі люди. Наш літопис засвідчує: Данило прийняв вінець від бога від церкви св. Апостолів і від стола святого Петра і від отця свого Інокентія. Булла папи від 1246 року виражає радість від того, що Руські признали Римську церкву матір'ю і учителькою усіх других, а папу намісником св. Петра. Буллою від 1247 року він доручив легату Альберту з'єднати руських з Римською церквою.

Внаслідок подальших переговорів папа вислухавши просьби Данила, що стосувались догматів обрядової сторони унії і по основних положеннях вважив на просьби короля Русі. Він дозволив руським єпископам і пресвітерам створювати усі обряди які у них були раніше, і які не протирічили католицькій релігії. 22 січня 1248 року папа просив Данила інформувати про усі дії татар, щоби він міг вчасно надати йому поміч. Перші хто повинні прийти на поміч світлому королю Русі це повинен був бути Тевтонський Орден і госпітальєри, яких папа задля цього перевів до угорського королівства. Характерно, що ряд документів свідчать, що папа давав накази польським князям і угорському королю допомагати руському королю Данилу. Усі вони в свою чергу намагалися переконувати Данила, що папа готує для нього військову поміч, у якій папа звертався до слов'ян Чехії, Моравії, Сербів, і Поморян виступити в похід проти татар. Папа Інокентій зобов'язав особливим договором Тевтонський орден допомагати королеві Русі Данилу у війні проти Куремси.

Папа, як наголошує Н. Дашкевич, робив усе, щоби організувати хрестовий похід проти татар про що говорять булли від 1247р., 1251 р., 1253 р., 1254р. Він намагався з'єднати війська

усіх західних володарів, що розміщувалися поблизу України-Русі і допомогти світлому королю Русі. Коронація Данила Романовича фактично з'єднувала Україну-Русь з союзом католицьких держав. Угри і Ляхи під час коронації клятвено обіцяли виступити разом з Руським королем проти татар. Релігійна рівність з католицьким Заходом багато давала володарю України-Русі. По-перше, папа клятвено завіряв, що ні угорське королівство ні польські князі, чеський володар ніколи не будуть нападати на королівство Русь. Власне вони у першу чергу виступлять гарантом безпеки України-Русі і повинні будуть в першими виступати на допомогу королю Русі. Були отримані і другі вигоди від союзу з очолюваного папою Римським коаліцією католицьких держав.

В той час Ятвязькі землі знаходились між Руссю, Польщею і Тевтонським орденом і усі ці держави намагалися захопити ці землі. Включення Руського королівства у католицький союз держав урівнювало Данила Романовича в правах на Ятвязьку землю. Ці землі дістались Русі тепер без всякої боротьби. Папа буллою від 1254 р. надав право Українській державі на третину землі. Власне в цей час пройшло зближення Данила Романовича з Тевтонським орденом, що дало можливість відбити напад татарського хана Куремси. Унія послужила тісному зближенню Русі, Польщі, Чехії і Угорщини. Переговори Данила Романовича з папою Римським, судячи з ходу подій, були щирими. Він, папа, усе робив, щоби його новий союзник на сході Європи - Данило, був у переконана ний у щирості намірів реально допомогти останньому у війні проти татар. Татарська загроза над усім європейським християнським світом, очевидно, прискорила процес діалогів окрім політичної боротьби з останніми і у питанні релігійного злучення. Сам Данило Романович, очевидно, розділяв точку зору, згідно з якою потрібно було примирення з католицьким заходом.

Не тільки Данило, а й багато інших володарів у Східній Європі у XIII ст. приходили до думки про необхідність релігійного єднання з католицьким світом. Якщо вірити папським буллам від 1227 року (aduniversos Reges Russiae) і 1231р., до князя Юрія Всеволодовича, 1248 р. до Олександра Невського, і також булла була послана і Данилу, хоча останній вагався, та внаслідок татарської загрози пішов на зближення з католицьким Заходом, що забезпечувало безпеку від вторгнення у час боротьби з татарами від західних католицьких сусідів. В зв’язку з визнанням папою Данила, угорське і польське королівства повинні були відмовитися від вторгнення на Русь не тільки внаслідок ослаблення та-

тарського нашестя і Ярославського розгрому, а й внаслідок покровительства, яке папа надав Романовичам. Буллою від 3 травня 1246 року папа прийняв під захист і охорону св. Петра короля руського і його королівство. Буллою від 12 вересня 1247 р. було прийняте під покровительство святого Петра Руське королівство Данила і його брата Василька і їх усі сім'ї володіння і майно. Буллами від 27 серпня 1247 р. Данилу, його сину, і Васильку було надано право повернення володінь, земель і другого майна які дістались їм по праву, а тобто землі які були утримувані другими королями, що не знаходилися у покорі римської церкви. Папа заборонив хрестоносцям і другим орденам вторгатися у землі світлого короля Русі і у землі які він забрав по праву наслідування без його згоди. Складається враження, наголошував Д.Зубрицький, що Данило Романович, укріпивши свою державу договорами на заході і сході, ставши у Центральній Європі могутнім володарем, почав прибирати до своєї держави землі, які раніше тільки економічно входили в сферу впливу його держави. Його володіння, що складалися з Галичини, Волині, Київщини, усі землі Поділля, і від Пруту до Дніпра почали швидко збільшуватися. Його васалами стали пінські князі, чернігівські, які втекли від татар на праву сторону Дніпра і зараз очолювали полки його могутнього війська[34].

Отже, Русь-Україна у середині XIII ст. виступає як політична сила з якою приходиться рахуватися не тільки їх близьким сусідам, але й татаро-монгольському великому хану і Римському папі. Слід зауважити, що водночас окрім широкомасштабних переговорів з Римським папою Данило вів широкомасштабні переговори в Орді, особливо з того часу, коли Батий звернувся до Данила з вимогою: "Дай Галич", що привело до поїздки останнього в Золоту Орду[35]. Очевидно, що поїздка в Орду була обумовлена з татарською стороною і була не першим контактом з татаро-монголами. Данило Романович не був таким легковажним політиком, щоби піддавати себе і своє життя ризику. Від Плано-Карпіні ми знаємо, що Василько Романович ще раніше, посилав послів в Орду, вів з останньою широкомасштабні переговори, які закінчились тим, що посли повернулися до нього і брата його Данила з охоронною грамотою для проїзду до Батия- "для господина Данила"[36]. Данило Романович безсумнівно мав зв'язки в Золотій Орді і самій Монголії у ставці імператора, де проживало багато вихідців із Русі. Плано-Карпіні бачив у Золотій Орді багато руських, угрів, які знали руську мову, латинь і навіть французьку мову[37], тому то Плано Карпіні прибув у Володимир і поділився свідченнями про настрої татар.

Про зв'язки Данила з татаро-монголами розповідають і угорські джерела[38]. Отже, в 1245 році Данило Романович "зі всіми своїми воїнами і людьми" відправився у ставку Батия. Літопис не зберіг суті усіх переговорів з великим ханом Золотої Орди, та достовірно відомо, що татаро-монголи признали володаря України-Русі своїм "мирником". Зі сторони Батия Данилу Романовичу були виявлені знаки найбільшої поваги. Хан особисто пригощав Данила кумисом, а від Рубруквіса ми знаємо, що пити кумис у хана велика честь[39]. Знаючи закони Русі і традиції, хан, прислав Данилу вино і сказав : "не звик ти пити молоко, пий вино". В результаті переговорів Данило Романович став союзником Золотої Орди, тобто володарем номінально залежним від Золотоординських ханів, була "поручена земля його йому" наголошував літописець, та до повного підчинення не дійшло, Україна-Русь залишалась повністю незалежною державою, що дуже налякало володарів Центральної Європи, які почали плести інтриги, щоби розірвати договір із Золотою Ордою.

Так Данило Романович після приїзду знову об'єднує всі землі України-Русі, дає могутній бій наступаючій на Україну-Русь угорсько-польській коаліції який з великою перевагою виграв. В цей же час великий князь Данило, щоб підкреслити, що власне він є повновладним господарем України-Русі, призначив печатника Кирила загальноукраїнським митрополитом і в 1246 році відправив його в Нікею до патріарха на утвердження. В цей же час галицький літописець упевнено говорить про всю повноту влади Данила Романовича в Україні-Русі.

Якщо вважати відвідини Орди Данилом, як відмічали сучасники, досить успішним, "що бог спас його від поганих татар, про що стало відомо в усіх країнах". Про договір володаря України-Русі з монголо-татарами і союз останньої Ордою стало відомо усім західноєвропейським країнам, і вони почали боятися його Данила. Данило Романович зумів використати зовнішньополітичні вигоди, що відкрилися в результаті договору з монголо-татарами. Відносини з Угорщиною потребували урегулювання у першу чергу. На цей раз угорський король Бела IV сам звернувся до володаря України-Русі з пропозицією союзу. Галицький літописець пише, "що король убоявся його, тобто Данила, тому, що той побував в татарах і перемогою завершив війну над уграми і зятем його". Цьому признавався і сам угорський король у листі до папи Інокентія IV, що" видав своїх дочок за руських князів тільки тому, що боявся їх наводу на Угорщину татар".

Союз України Русі був оформлений за участю митрополита, який закріпив шлюб сина Данила князя Льва з дочкою угорсько-

го короля Констанцією. Наслідком союзу Угорщини і України-Русі, являється кінець політичної кар'єри князя Ростислава чернігівського, який повністю перейшов на угорську службу зробившись баном Мачви, землі між ріками Дунаєм, Савою і Дравою. Такий політичний хід угорського короля Бели IV, являється яскравим прикладом того, що останній сильно налякався союзу Данила з Золотою Ордою. В зв'язку з цим радянський дослідник В.Т.Пашуто наголошував, що внаслідок успішних переговорів Данила Романовича в Золотій Орді римська курія відновила свої переговори як політичні так і релігійні в Україні-Русі. Зручним випадком для її відновлення була місія францисканця Іоана де Плано-Карпіні, якого папа Іннокентій IV відправив до монголо-татар. Проїжджаючи осінню 1245 року через Україну-Русь Плано-Карпіні вступає у переговори з волинським князем Васильком і ознайомлює його з змістом папської булли від 25 березня 1245 року, яка призивала всіх володарів укріплюватися на випадок нового наступу татар. Джерела не дають нам усіх подробиць переговорів між папою та володарем України-Русі, та зближення позицій, очевидно, було відчутне, що дало можливість Плано-Карпіні послати папі повідомлення про готовність України-Русі вести переговори з Римською церквою. Це могло статися внаслідок переговорів, які Плано-Карпіні провів із володарем України-Русі Данилом, з яким він зустрівся між Дніпром і Доном, який повертався від Батия. Він очевидно, і сповістив Данила про початок переговорів папи з Українською державою, внаслідок чого останній відправив по приїзді своїх послів до папи[40].

Отже, переговори розпочались, очолив посольство від України-Русі ігумен монастиря гори святого Данила-Григорій. Посольство було прийняте папою Інокентієм IV, що відмітив його біограф Миколай де Курбіо[41].

Ділові документи ходу переговорів нам невідомі, та з послідуючих подій і документів можна встановити, що руська сторона побажала встановити унію церков пов'язуючи з питанням проти татарської боротьби всього християнського світу. Папська курія, як це видно із булл, змушена була піти на серйозні поступки, оскільки Русь-Україна була могутньою державою, навіть не Польща, чи Литва, тому папа признав недоторканість грецького обряду і православної літургії, при цьому папа загрожував католицьким сановникам карою, хто порушить його установи по відношенні до грецької церкви. У стосунках з Українською державою Данила, папа робив усе, щоб не тільки зчинити унію церков, але й щоб реально і конкретно надати "світлому королю Русі", як величає папа Данила Романовича з 40-х років, негайну допо-

могу проти татар. Однак останній, як свідчать документи, теж вимагав від володаря України-Русі гарантій, що бачимо із відправки в Україну-Русь спеціального легата з метою прийняти присягу від" руського короля Данила", князів та бояр, духовенства, на вірність римській церкві, а також оголосити в усій Україні-Русі акт папи про унію церков[42].

Згідно із свідчень актів, зі своєї сторони Україна-Русь, що включалася в союз католицьких держав, теж зуміла отримати ряд вигод уже в ході переговорів, коли тільки "папа брав під опіку папського престолу Руське королівство"[43].

Визнання папою Данила королем Русі анульовували приславуті претензії угорських королів на Галичину, признавали за Данилом Романовичем як королем Русі права на усі землі від Карпат до Дніпра, усі білоруські та литовські землі на які він не мав права[44]. Вступ України-Русі у католицький союз держав означало юридичну рівність при колонізації ятвязьких земель Україною, Польщею, і Тевтонським Орденом. Папа заборонив Тевтонським рицарям і членам других монаших орденів селитися без згоди світлого короля Русі в його землях[45]. Це повинно було згладити інцидент, типу Дорогичинського. Як бачимо, Данило Романович провів велику дипломатичну роботу, встановивши стосунки як з самим папою, хрестоносцями, у яких бажав бачити союзників для спільної боротьби з татарами. Це видно хоча б із булли папи кінця липня 1248 року, в якій папа писав Данилу, "щоб світлий король Русі сповіщав хрестоносців про наступ татар, щоб він міг швидко прийняти всі міри і надати останньому допомогу для оборони України-Русі"[46].

Як свідчать джерела, уже в 1246-1248 роках Данило Романович мав тісні політичні зв’язки, союз, який був сформований для боротьби з татаро-монголами. Рига і Краків, Мазовія, Помор’я, а також Буда була втягнута в союз з Україною-Руссю, однак, надавати їй військову допомогу для боротьби проти татар, не поспішали. За таких обставин Данило Романович у 1248 році займав очікувальну позицію щодо Заходу. Формально він уже був готовий до унії і офіційної коронації на короля Русі, та без реальної військової допомоги західноєвропейських держав, ще до остаточного вирішення цього питання не приступав. Офіційна відповідь папі на його послання за виразом Галицько-Волинського літописця ось така: "Прислав Інокентій IV до Данила єпископа Беренського і Кам’янецького говорячи йому. Прийняти вінець королівства, та Данило заявив, що рать татарська не перестає, зле вони живуть із нами, то як я можу прийняти вінець без допомоги твоєї"[47].

У той час папа не настояв, а при певних політичних змінах, коли Русь-Україна знаходилася в інших політичних умовах, він знову продовжив переговори. Ініціатива продовження переговорів належала папі римському через посередництво угорського короля Бели IV, який писав папі, що не пожалів праці щоби склонити руського короля до переговорів[48].

Місія угорського короля поліпшувалася тим, що у цей час татаро-монголи направили до своїх західних кордонів військо під керівництвом хана Куремси, якому Данило вирішив не підчинятися, і зацікавлений мати на заході союзників, розпочав переговори з папою. До цього слід долучити факт, що коронація великого князя Міндовга на короля Литви у 1251 році серйозно розхвилювала Данила, так як ставила староукраїнську державу в нерівні політичні стосунки з західними державами при веденні війни з Литвою. В цей час Данило Романович, щоб закріпити свій вплив в Західній Європі вів війну за австрійську спадщину. Союз з папою римським міг бути тут необхідним. Закріплення Данила в Австрії могло йому дати додаткові військові сили для боротьби з татарами, тому володар України-Русі захотів зміцнити тут свої позиції.

У червні 1246 року він разом з угорським королем Белою IV вели бойові дії проти, оголосившого війну Угорщині, австрійського герцога Фрідріха II. По свідченнях джерел австрійські війська зустрілися з українсько-угорською коаліцією, і у битві при Лейні по, одному із свідчень, від руки руського короля загинув австрійський герцог Фрідріх II, не залишивши прямих наслідників[49]. Цьому єдиному свідченню можна цілком довіряти, оскільки послідуючі свідчення під 1248 роком наголошують, що у 1248 році при зустрічі в Братиславі руський король Данило, угорський король Бела IV і імператорські посли обговорювали питання про майбутнє австрійських земель. Про ці зустрічі і переговори розповідає нам і Галицько-Волинський літопис: "Прислав король угорський Бела IV до Данила послів, просячи його на поміч. Є мені рать і війни з німцями. І пішов йому на поміч і прийшов на Погожу. І прийшли бо були посли німецькі до нього, бо цезар утримував один Відень і землю Ракушську і Штирську, герцог бо Фрідріх II уже убитий був". Осінню 1251 року Пшемисл чеський II при підтримці частини австрійських баронів і австрійського духовенства вступив з військом в Австрію і проголосив себе герцогом Австрійським. В лютому 1252 року він закріпив своє положення в Австрії шлюбом з уже не молодою сестрою Фрідріха II Маргаритою Бабенсберг, яка офіційно пере-

дала свої наслідні права володіння свого роду чеському королю Пшемислу II[50].

Угорський король, у якого, по оприділенню папи Інокентія IV, знаходилась з 1248 року племінниця покійного герцога Гертруда Бабенсберг, вирішив втрутитися у боротьбу за австрійську спадщину. Угорський король добився того, щоби Гертруда передала йому свої права на свої володіння, та оскільки угорський король не мав достатньо сил для ведення війни з могутнім Чеським королівством, він звернувся за підтримкою до володаря України-Русі Данила Романовича, обіцяючи йому теж якісь надбання у Центральній Європі. У зв’язку з цим, Данило Романович з усім військом вирушив походом в Європу де на кордоні Австрії зустрівся з королем Белою і IV є час при участі Гертруди Бабенсберг був оформлений договір, по якому син володаря України-Русі Роман Данилович ставав герцогом Австрії. На жаль Галицько-Волинський літопис не подає нам повного тексту договору, та із других свідчень видно, що у першій половині 1252 року союз був закріплений шлюбом Романа Даниловича з Гертрудою Бабенсберг[51].

Урочистості вступу Романа Даниловича на австрійський престол проходило під Віднем в замку Гімборг при участі Данила Романовича та Бели IV[52]. Цікаво у цих подіях те, наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто, що папа до австрійського наслідства зайняв двояку позицію. Спочатку папа Інокентій IV признавав наслідні права на Австрію Гертруди Бабенсберг, коли вона була дружиною Володислава Чеського, та починаючи з 1253 року папа признав законність шлюбу і права на Австрію чеського короля Пшемисла II з сестрою герцога Маргаритою і почав титулувати останнього Австрійським герцогом[53].

Таким чином, становлення Романа Даниловича австрійським герцогом, мало велике значення для Української середньовічної держави. Роман Данилович, як незалежний австрійський володар міг звертатися уже безпосередньо сам до володарів Центральної і Західної Європи з метою створення європейської коаліції проти татар і надання військової допомоги Україні-Русі проти татар. В цей час у нього у західній Європі появляються однодумці та союзники, серед яких слід виділити могутнього баварського князя та польських князів, які боялися зміцнення чеського короля Оттокара. Австрійського герцога Романа Даниловича підтримували і ряд австрійських баронів серед яких найвпливовішим був Бернард Преусель.

Таке швидке зміцнення Романа на австрійському престолі, запровадження останнім широкомасштабних союзних зв'язків

налякало "союзного" угорського короля Белу IV, який побоявся як-бито Австрійське герцогство не вийшло з під його впливу. Згідно договору підписаного між австрійським герцогом Романом, угорським королем Белою IV, останній повинен був сприяти військовою допомогою утвердженню Романа на австрійському престолі. Бела зобов'язувався присилати у випадку необхідності війська. Без будь яких причин угорський король відмовився надавати Роману допомогу і почав вимагати від нього ряд австрійських земель в обмін на землі в Угорщині[54].

Однак Роман Данилович відхилив цю пропозицію, залишивши за собою цілісність Австрії і почав сам за допомогою своїх військ і військових загонів ряду відданих йому австрійських баронів приверженців своєї дружини, зокрема барона Бернарда Проуселя захищати Австрійське герцогство короля Оттокара. В цей же час Данило Романович приймав усі міри, щоб допомогти сину утримати за собою Австрійське герцогство. Розуміючи, що Австрійське герцогство без допомоги не зможе зупинити військо чеського короля Оттокара, щоб відвернути його від нападу, почати захищати власну державу володар України-Русі вирішив зробити напад на Чехію. Наступ було придумано комбінований. З заходу на підтримку австрійського герцога Романа Даниловича вийшов з військами князь баварський, руські і польські володарі наносили удар по Чеському королівству з півночі на Опаву. Угорський король теж вирушив з усім своїм військом на Австрію, та не зумівши сходу взяти Оломоуца, надовго застряв під ним. Судячи по свідченням західноєвропейських джерел та наших літописів, похід був підготовлений фундаментально[55].

Згідно свідчень джерел, йшов в похід сам володар України-Русі Данило, його син князь Лев, прийшла поміч від князя волинського-київського Василька. Прийшли також союзні Данилу литовські князі Товтавил та Едивид.

З польської сторони на стороні Данила в похід пішов краківський князь Болеслав Стидливий, зять короля Бели IV, Володислав, син Казимира Ласконогого, Межек князь Опольський. Та польські князі, як засвідчують джерела, воювали проти Чехії з неохотою. У більшій мірі вони виступили на боці Данила, боячись зі сторони останнього наводу татар. Особливо неохоче воював польський князь Володислав Опольський володіння якого знаходились поблизу Чехії, Болеслав краківський теж воював без бажання. Угорський король, щоб втягнути його у війну, змушений був використати свої права тестя. Як виразився літописець: "Болеслав не хотів іти на війну, та дружина його Кінга, дочка Бели IV допомагала Данилу словами. Данило Романович

привів своє військо в Краків, там з'єднався з Болеславом Стидливим, князь Володислав приєднався до них на Одрі біля міста Козин.Після злучення українсько-польські війська рушили в сторону Чехії. Однак, як зауважують джерела, особливого успіху цей похід не мав із-за пасивності польських князів. Цей похід охопив незначну територію сілезько-моравського кордону. Результатом походу явилось розорення околиць Опави, Глубочиці, взяття Нессіделя[56]. Наш літописець придає велику важливість цьому походу, однак відмічає, що у зв’язку із зрадою польських князів, основна мета допомога Роману в Австрії проти Пшемисла II чеського була не досягнута і тому через певний проміжок часу, будучи не в змозі оборонятися, Роман змушений був покинути Австрію. Літописець зберіг нам цікаві свідчення про останні місяці перебування Романа Даниловича на австрійському престолі в обложеному чехами замку Гімборг, чекаючи на допомогу свого батька та угорського короля. Однак, Роман, розуміючи швидке падіння замку за допомогою прихильника своєї дружини барона Просвеля, пробився з замку й подався за поміччю в Україну-Русь[57]. Не дивлячись на те, що похід у Австрію був невдалим і Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі і володар України-Русі повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками, однак в цей же час в малопольській столиці Кракові папські посли очікували його повернення із чеського походу. Та володар України-Русі незадоволений своїми союзниками не побажав вести переговори в Кракові і відмовився прийняти послів Інокентія IV, говорячи їм: "Не подобає мені могутньому володареві вести переговори з вами у чужій країні" і запросив послів і сусідніх можновладців для такого роду переговорів, мова про які піде вище в Русь-Україну. І коли пізніше посольство на чолі з легатом папи Опізо прибуло в Дорогичин то і тут Данило Романович, знаходячись у тяжкому моральному становищі, утрати герцогства Австрійського не бажав вступати в переговори з папськими послами, розуміючи, що коронування на короля Русі, дипломатична робота над яким з обох боків була уже завершена, приведе до підриву союзу і ворожого настроєння проти нього зі сторони татар. Однак, як зауважує літописець: "Опізо же прийшовши вінець несучи, дав обіцянку, що він матиме поміч від папи, та Данило все одно не хотів, та умовила його мати водночас велика княгиня Романова і візантійська принцеса Анна, яка бажала бачити свого сина царем в Україні-Русі. Дуже сильно настоювали польські князі, приговорюючи: "прийняв би ти вінець, а ми готові усі тобі на підмогу проти поганих".

На церемонії коронування, наголошував літописець, були присутні всі сусідні володарі, посли від угорського короля, польські князі: Болеслав, Семовит, князь волинсько-київський Василько, уся служила староукраїнська знать від Карпат до Дніпра, староукраїнське духовенство. Коронація Данила Романовича на короля України-Русі в Дорогичині, поблизу західноєвропейських держав у сусідстві з Литовською, Польською державами, Орденом повинна була нести у собі критерій єдності цих держав з Україною-Русю у боротьбі з спільним ворогом татарами. "Ти матимеш поміч од папи", – сказав Опізо Данилу, "Прийняв би ти вінець від бога" - сказали польські князі, а ми готові тобі на підмогу проти поганих"[58].

Таким чином, приймаючи титул короля України-Русі і вступаючи в союз католицьких держав, Данило Романович став на чолі антитатарської коаліції і вирішив дати бій Золотій Орді і в першу чергу, кочуючому поблизу золотоординському хану Куремсі.

Проаналізуємо, що ж принесла Україні-Русі політична і релігійна угода з Заходом, католицькою церквою, зокрема, і чи перетворила вона Україну-Русь, яка знаходилась між Золотою Ордою і союзом католицьких держав в західноєвропейське королівство? Згідно свідчень документів можна сказати, що з 1254 року союз уже короля Данила з папою став реальною базою у боротьбі проти татар. Це видно по фактичному матеріалі відображеному в джерелах за 1253 рік, згідно яких Данило Романович сповіщав папу про наближення татар до своїх східних кордонів і просив папі надати в разі необхідності йому військову допомогу. відповідь "світлому королю Русі" була направлена булла папи римського від 14 травня 1253 року, яка призивала християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор’я і других сусідніх з Україною-Руссю держав виступити проти татар[59].

Таку буллу, очевидно, отримав і угорський король Бела IV, який відписував папі Інокентію : "Щохвилинно чекає нападу татар". Папа, бачучи загрозу татар над Україною-Руссю, навіть помирив Чехію з Угорщиною, тільки для того, як наголошував І.Умінський, щоб вони разом виступили на допомогу Україні-Русі[60]. В боротьбі проти татар, наголошував А.Амманн, Україна-Русь стала фортецею для усієї Європи і папа, бачучи, довгу затяжну боротьбу Русі проти татар, побажав об'єднати усіх християн Європи без різниці, якого би релігійного обряду вони не були. Татарська загроза вимусила папу приділити багато уваги європейському сходу, як справі захисту усього християнства від нашестя татар. Папа намагався з усіх сил здружити Україну-Русь

з західноєвропейськими державами після її офіційного включення у союз католицьких держав і подружив Данила з володарями цього союзу. На його думку така особиста дружба допомогла би Данилу до скоріше інтегрувати Україну-Русь в союз католицьких держав і надати останніми допомоги Україні-Русі у війні проти татар. Така невтомна праця папи у цьому напрямку привела в 1250-1260 роках до унії з католицькою цивілізацією двох таких могутніх і впливових у Центрально-Східній Європі держав, як Литви і України-Русі[61].

Викладені нами факти, дозволяють нам робити припущення, що у середині XIII століття Русь-Україна внаслідок вступу до союзу католицьких держав повністю забезпечила собі безпеку зі сторони західноєвропейських сусідів. В цей же, час можна наголосити, україно-угорські відносини складалися так, що Угорська держава постійно просила допомогу у союзної їй України-Русі. Після 1260 року володар України-Русі усе більше втручався у справи сусідніх західних держав, зокрема Чехії та Угорщини, підтримуючи свого тестя Белу IV у боротьбі з чеським королем Пшемислом II. Сповіщаючи папу Олександра IV про перемогу над угорським королем під Крестбургом, Пшемисл II згадував, що в числі союзників угорського короля був і король Русі Данило: "Danielem Russian Regem et filios eius et caeteros Rut-henorum et Tartaros ge eidem Bela IV in auxilium vene-raut"[62].

Власне, з цього часу в Україно-Чеських відносинах наступає покращення, бо у числі учасників Віденського договору, що відбувся 31 березня 1261 року згадується "Chunig von Reissen" король Русі.

В цей же час своєрідними були відносини короля Данила з польськими князями. Традиційно Данило упродовж усіх сорокових та п’ятидесятих років підтримував князя мазовецького Конрада та його синів у той час, коли угорський король підтримував тісні зв’язки з краківським князем Болеславом Стидливим. Якщо вважати за реальну таку історичну традицію, що Романовичі постійно підтримували Конрада Мазовецького, а по смерті його синів, то не випадковим є те, що князь Василько Романович був запрошений в кінці 1245 року на з'їзд польських князів в Ленчиц, де його бачив Плано-Карпіні, і де окрім Конрада Мазовецького були також малопольські князі і єпископ краківський[63].

Ціль з'їзду заключалася у досягненні миру між польськими князями. Та мир не був укладений і скоро Конрад Мазовецький, підтриманий волинським князем Василько і литовськими князями, розпочав війну з краківським князем. За таких обставин у той час папа римський Іннокентій IV був зайняв дуже ворожу

позицію щодо Конрада Мазовецького, 7 лютого 1247 року він писав краківському єпископу, щоби останній схиляв вірних вірі володарів помагати у боротьбі з невірними краківському князю. Мазовецького князя зв'язаного з Україною-Руссю папа ще в 1247 році "вірним "не рахував. Ситуація у Польщі у серпні 1247 року міняється, в цей час помирає князь Конрад Мазовецький, як зауважує з цього приводу Галицько-Волинський літопис: "Умер князь великий лядський Конрад і був же він славний і предобрий і жаліли за ним Данило та Василько"[64].

Як бачимо із подальших свідчень джерел, володарі України-Русі і дальше підтримували союзні стосунки з синами Конрада Болеславом та Сомовитом, які визнаючи зверхність староукраїнських володарів брали з ними участь у походах на ятвягів у 1248 та у 1254-1255 роках. Коли на полі брані загинув Сомовит, то син його у подальшому отримував підтримку володарів України-Русі. Угорщина і Чехія в цей час теж не обмежувалися лиш одними політичними контактами з Польщею та Україною-Руссю. Після "австрійської війни" чеський король Пшемисл II зблизився зі Шлезьськими князями, а Бела IV підтримував союзні стосунки з великопольським князем Болеславом Благочестивим, якого одружив на своїй дочці Іоланті і цим закріпив угорсько-польський союз[65].

Дуже своєрідними і насиченими прикладами приязні та добросусідства у середині XIII століття склались відносини України-Русі з великим князівством Литовським. Ці стосунки склалися ще у той час, коли політична сила Київської Русі була у фазі могутності. Ситуація не змінилась у той час, навіть коли столиця України-Русі перейшла в Галич чи навіть Холм. Політичний вплив України-Русі у Прибалтиці і, зокрема, Литві був настільки потужний, що доречно буде відмітити, що він брав безпосередню участь на формування феодальної державності у литовців. В першу чергу впливали на формування литовської державності такі порубіжні міста України-Русі, як Райгород, Дорогичин, Герцине, Пінськ, Берестя.

На початку XIII століття на землях між ріками Неманом і Двіною почала помітно розширюватися Литовська держава. В цей час вона включила у свій склад деякі прикордонні землі ближче до Полоцька і Смоленська. На жаль, по даним літописця неможливо прослідкувати у який термін часу литовці заволоділи Чорною Руссю. Літописи зберегли лиш результати цього процесу-договір 1219 року князів об'єднаної дофеодальної Литви з волинським князем Данилом Романовичем. Можливо, що затяж-

на феодальна війна в Україні-Русі привела до того, що частина прилеглих до Литви земель потрапила у литовську залежність.

Зміцніла Русь-Україна зробила усе можливе, щоби зберегти хоча б частину попередніх володінь. Роман Мстиславович, зокрема, зробив багато, щоби утримати в державних кордонах України-Русі південної Судавії і досяг успіху, бо теж "слово про похід Ігорів" знає, що перед його мечем" багато країн хінових" покорилося: "Литва, Ятвяги, Деремела"[66]. По смерті Романа великого литовські князі дуже тривожили Україну-Русь, їхні війська доходили до Пінська, Турійська, Червена, власне тому літописець і записав так тужливо: "біда бо була від воювання литовського в землі Володимирській"[67].

Договір 1219 року поставив кінець цим війнам та нападам Литви. Він залишався в силі до кінця 40-х років XIII століття. Цей договір був у першу чергу вигідний князю Данилу, оскільки литовці зараз спустошували недружних Україні землі польських князів. Роль Литви в стабілізації польсько-українських відносин була досягнута. Зштовхуючи Литву з мазовецьким і краківським князівствами, волинські князі могли не хвилюватися за свої прикордонні землі Дорогичинську та Берестейську. В такому політичному ракурсі союз України-Русі з Литовським князівством був вигідним. Дотримуючись його, великий литовський князь Міндовг прислав допомогу Данилу Романовичу у 1245 році під Ярослав[68].

Надійний мир і дружні відносини з Україною-Руссю були потрібні також і Литві зайнятій боротьбою з хрестоносцями. Загальний мир і добросусідство з Литвою не виключав однак нападів "гордих ятвягів", вони Литовській державі не підкорялись і сам великий князь Міндовг мав з ятвягами багато воєн. Мирні відносини Литви з Україною-Руссю порушились у кінці 40-х років XIII століття і переросли у війну через такі обставини. По мирному договору Литовської держави з Україною-Руссю в 1254 році при посередництві литовського князя Войшелка, великий литовський князь Міндовг уступив Чорну Русь на васальних умовах сину Данила Роману, прибувшому із Австрії і який одружився другим шлюбом на дочці Гліба Волковийського Олені. Полоцьк відійшов Товтивилу, одному із литовських союзників, який брав участь у чеському поході великого князя Данила. Дочка Міндовга, сестра Войшелка була видана заміж за Шварна Даниловича. В цей же час сам литовський князь Войшелк прийняв православ’я в Новогородку і поселився в Холмі. Однак такий широкомасштабний союз з Литвою не включав у політичну сферу ятвягів.

У зв'язку з цим, щоб приборкати останніх у 1248-1254 роках, Данило Романович разом з мазовецькими князями і князями чорноруськими Глібом волковийським, Із'яславом свислоцьким, Романом новогородським провів ряд походів на ятвягів. Походи були зумовлені тими обставинами, що тевтони по Христбургському договору 1249 року, завоювавши північно-прусські землі, розпочали свій рух у волинські землі і їх рух потрібно було припинити. Прийняття володарем України-Русі королівського сану саме в Дорогичині, пояснюється власне цими обставинами. Переможені ятвяги були зобов'язані будувати фортеці для розміщення військ князя Данила і його мужів, один із яких Положишило збирав у них данину" чотири куни і білку і срібло". Таким чином, включені королем Данилом землі ятвягів у склад староукраїнської держави, змушувало мазовецьких князів стати міцними та надійними союзниками короля Данила, їх непослух останнього став фактом боязні за похід у 1256-1257 роках проти "руських схизматиків", який був успішно блокований ударом по Мазовії литовського князя Міндовга[69].

Внаслідок перемоги над ятвягами, щоб ще більше прив'язати Мазовію до України-Русі король Данило послав їм частину ятвязької данини: "щоб знала вся Лядська земля, що ятвяги платять данину королеві Данилу, синові великого князя Романа"[70].

В цей же час у 1254 році Данило Романович підписує союзний договір з Тевтонським Орденом, за яким Орден визнавав за королем Данилом та мазовецьким князем Земовитом третину ятвзьких земель. Водночас, наголошував академік І.Крип'якевич, поступово почали розладжуватися стосунки України-Русі із Литвою. Коли Міндовг тільки починав злучення литовських земель, тоді він сам бажав дружби з староукраїнською державою, надавав останній допомогу проти Польщі, але за добросусідством поставало і суперництво, яке врешті решт привело до війни. Бачучи поступове просування литовців у землі України-Русі, Данило Романович вирішив зупинити їх просування назавжди. Перший наступ проти литовців король України-Русі скерував на так звану Чорну Русь, землі, що лежали на північ від верхів'я Прип'яті. Одним ударом король Данило захопив міста Здинів, Слонім та Вовковийськ і дійшов до ріки Щари, підкоривши князів, які перебували в залежності від великого князя Міндовга.

В 1251-1252 роках Романовичі направили свій удар у Новогородське князівство, але спустошивши лише його околиці, змушені були відійти від нього, зате здобули добре укріплене місто Городно-Гродно. Так внаслідок успішної політичної та військової кампанії, Українська держава зуміла поширити свої

володіння на північному і західному кордонах. Таке глибоке проникнення Данила Романовича у порубіжні землі, улаштування в них міцних фортець ставила перед собою завдання забезпечення глибокого тилу для майбутньої війни з татаро-монголами. Дана територія послугувала також плацдармом для переговорів з західними союзниками. Такі приготування велись у зв’язку з тими обставинами, що Орда уже почала непокоїти володаря України-Русі, частина золотоординських ханів, зокрема війська хана Куремси приблизили свої кочовища до кордонів України-Русі.

Ординці спочатку не виступали війною проти короля Данила, лише намагалися послабити його владу, притягуючи на свій бік незадоволених Даниловим правлінням. Не входячи поки що у боротьбу з Ордою, король України-Русі, однак, виступив проти "татарських людей". У 1255 році король Данило організував великий похід земель, що розміщувалися на ріках Случі, Тетереві, Бозі, володарі яких признали над собою владу татар.

Внаслідок блискавичної кампанії монголо-татари лишилися всіх своїх союзників, населення було переселене у державу Данила, а міста їх були знищені. Ця військова кампанія стала початком, який привів до війни з татарами. Узнавши про напад Данила, хан Куремса дав наказ своїм воєноначальникам захищати "людей татарських" і виступив сам з усіма своїми військами спочатку до Кременця, а потім під Володимир та Луцьк. Та ця "куремсина війна", як зауважував І. Крип'якевич, не мала успіху, його напад був королем Данилом успішно відбитий, а сам Куремса був прогнаний в степ від кордонів староукраїнської держави. Як бачимо із свідчень джерел, українсько-татарські стосунки почали набирати конфронтаційний характер, у зв’язку з тим, що король Данило знову з'єднав Київську землю з своєю державою в одну політичну структуру. У зв’язку з цим Батий у 1252 році послав на Україну-Русь війська під керівництвом ханів Неврюя та Куремси, поставивши перед останніми завдання заволодіти Україною. У ханській ставці в Сараї для Куремси було розроблено досконалий стратегічний план дій проти непокірного руського короля, який складався з трьох основних частин:

1. Куремса повинен був заволодіти найменш захищеним галицьким пониззям з попереднім форсуванням рубежу українських володінь по Дністру;

2. Витіснити українські війська з півдня і сходу Волині з метою відірвати військо короля Данила від Київщини і захопити останню;

3. Загарбати Київську землю, відірвавши її від володінь Данила, а вже тоді, використавши сили вороже настроєного щодо

короля Данила Новгород-Сіверського князя Із'яслава, вдарити на центральну частину староукраїнської держави, а тобто Галицьку та Волинську землі.

Спочатку Куремсі вдалося дотримуватися виробленого плану. Він перейшов Дністер, відігнав прикордонну сторожу і навіть" посадив" баскака в головному місті Галицького пониззя Бакоті. Дальше його просування у Галичину було зупинене і він відійшов до південної Волині і, не зумівши взяти місто Кременець, спустошив його околиці. Втративши біля стін міста багато воїнів, він і не втямив, як на допомогу місту підійшли війська під керівництвом князя Льва Даниловича, які застали неготових до бою золотоординців і завдали значних втрат військам хана Куремси, змусивши його покинути володіння України-Русі і поспішно втікати в степ. Можна сказати, що це був розгром татарського війська, після якого татаро-монгольський воєначальник втратив рівновагу і почав боятися короля Данила.

Король Данило, добре зрозумівши наслідки Кременецької битви, наприкінці 1254 року розпочав широкомасштабний наступ проти монголо-татар. Видатний стратег врахував ту обставину, що попросити допомоги Куремса не зможе, оскільки усі золотоординські війська були у розпорядженні верховного хана Менгу, який у 1254-1255 роках постійно воював на Азіатському континенті, куди відволікав і усі військові сили Золотої Орди. Військова кампанія проти туменів Куремси була продумана і організована з вражаючим уяву розмахом.

Український король задля успішного нанесення удару розділив своє військо на дві частини, полки князя Льва увійшли на Побужжя і повоювали там "татарських людей", тобто місцевих бояр, які перейшли у підданство безпосередньо золотоординським ханам. У цей же час голові полки України-Русі на чолі з королем Данилом та його братом князем Васильком дали битву головним силам хана Куремси і між Горинню та Случчю розбили їх. Навесні 1255 року наслідник королівського престолу Шварн Данилович стрімко пішов на схід до рік Случа і Тетерева і здобув міста, що піддалися татарам, так звану Болохівську землю. Наслідком цього походу було включення болохівських земель у склад Української держави.

Спроби хана Куремси перехопити воєнну ініціативу не мали успіху, коли його кіннота з'явилася знову на Волині, вона не витримала удару важко озброєних рицарів короля Данила і була останніми розсіяна, а сам хан Куремса ледь врятувався від полону. Його розгромлена Орда врятувалася втечею і змушена була відійти від кордонів України-Русі в Причорномор’я[71].

Отже, Куремса не чекав, що підійшовши під кордони України-Русі зустріне добре влаштоване військо, фортифікаційні споруди взяти які і пройти він не зуміє. Йому, вдалось на короткий час поставити у залежність Київську землю, та й то з великими труднощами і звичайно не всю. Побачивши, що більшість фортець у Київській землі йому не взяти, він відійшов з Київщини на Волинь, де зустрів головні сили короля Данила, від яких ледь-ледь врятувався втечею.

Та хан Куремса був не з тих вельмож, хто не виконує накази великих ханів. Зустрівши опір у Київській землі і на Волині, він вирішив ще раз попробувати прорватися в Україну-Русь через нижнє Подністров'я, як виразився літописець "слабо захищене Пониззя" вдертися до Галичини. Такий його маневр мав певний успіх. Не чекаючи удару Куремси, намісник Бакоти Мілей здав татарам місто і сам перекинувся до татар і був залишений намісником-баскаком в місті уже від татар. Взявши Бакоту, Куремса підійшов під Кременець де намагався підчинити собі це добре укріплене місто. Намісник і управитель міста не підчинився ханові Куремсі, заявивши, що у нього є Батиєва грамота. Татари, узнавши, що боярин Андрій обманював їх, убили його на переговорах. Слід зауважити, що під Бакотою та Кременцем Куремса стояв дуже довго і приступами не міг взяти міст, що означало, по розгромі в Київщині і на Волині він не був уже настільки могутнім, щоби військовим шляхом підчинити староукраїнську державу. Це видно хоча би з факту, що у боротьбі проти короля Данила Куремса підтримав смоленського князя Ізяслава Мстиславовича, який фактично був його підручним[72].

Сам смоленський князь, побачивши, що по розгромі в Україні-Русі хан не може робити походів в Галичину, сам пішов походом на Галич і зненацька захопив його, у зв’язку з чим король Данило відрядив в похід на нього свого сина Романа і всіх бояр своїх і швидко повернув Галич, захопивши в полон союзника золотоординців смоленського князя Ізяслава Мстиславовича. Як бачимо, план хана Куремси був повністю провалений. Відбивши напад, король Данило відкрито виступив проти татар, організувавши проти останніх широкомасштабний наступ, в результаті якого були зайняті і зруйновані усі міста, що підчинялися татарам, із яких літописець згадує 14 міст, що перейшли під протекторат володаря України-Русі. Васалами короля Данила стали також усі болоховські князі. Таким чином, наступальними зусиллями короля Данила був розчищений шлях до приєднання Київської землі. Комбінований наступ Данила Романовича положив кінець союзникам татар, лише Возвягль уцілів і то тільки

тому, що його мешканці відкрили ворота перед наступаючими військами наслідника королівського престолу, Шварна Даниловича, і прийняло від нього тіуна. Цілком очевидно, що король України-Русі своїми походами на схід намагався знову злучити володіння своєї держави від Карпат по Дніпро.

Готуючись до нового походу в Київську землю, Данило Романович просив допомоги у великого князя литовського Міндовга, який обіцяючи надати йому допомогу, писав: "Пришлю до тебе Романа Даниловича з новогородцями, щоб вони пішли на Возвягль, а звідтіля на Київ". Джерела не подають достовірних свідчень про визволення Київщини та приєднання її до староукраїнської держави, та без сумніву, що вона була включена навіть не дивлячись на контрудари Куремси по Луцьку і Володимиру, які були успішно відбиті. Літописець яскраво засвідчив: "Данило мав часті війни з ханом Куремсою і ніколи не боявся Куремси". Такі успішні дії короля Данила, його повне злучення в одну інфраструктуру Української держави в 1250-1260 роках не могли не налякати золотоординських ханів. Сарай, як вірно зауважував І. Крип'якевич, вважав небезпечним росту могутності короля України-Русі і вирішив прийняти, щодо приборкання останнього, круті заходи. На місце Куремси, який не виявляв для боротьби потрібної енергії, було прислано нового хана з безчисленною силою воїнів, як зауважує галицько-волинський літописець "в силі тяжкій". Це був безоглядний жорстокий хан, як його характеризує літописець" безбожний, лихий, окаянний, проклятий". Він повів підступну політику проти володаря України-Русі, і запропонував їм як союзникам прийняти участь у поході монголо-татар на Литву, щоб посварити Українську та Литовські держави. Романовичі, бачучи великі сили кочовиків і розуміючи, що не встоять проти них, оскільки на допомогу чекати ні від кого, змушені були підкоритись вимогам Золотої Орди, і Василько Романович разом з ханом Бурундаєм змушений був на протязі усього 1258 року руйнувати Литву. Незважаючи на цю угодовість, у 1259 році Бурундай з своїм військом рушив на Волинь, зустрівши володарів України-Русі дуже вороже і сказав: "Якщо союзники мені, то поруйнуйте укріплення власних міст". Бурундай, наголошують джерела, сам пильнував, щоб спалені та розкопані були укріплення Володимира, Луцька, Кременця, Львова та інших міст, щоб останні перестали бути опорними пунктами у війні з ординцями[73].

У зв’язку з такою політикою Золотої Орди король Данило зібрав усіх князів України-Русі для обговорення критичності становища. На нараді було вирішено, що Данило як король Украї-

ни-Русі до татар з добром більше їхати не буде, тому поїхати до них повинен князь Василько. Так як прийняте рішення означало війну з Литвою, то князь Василько відправився із Берестя через Литву до Бурундая. На своєму шляху він повоював Литовські землі. В цей же час Данило Романович вторгся в Чорну Русь, де литовські князі Войшелк і Товтевил, як у помсту за україно-татарський наступ схопили і вбили князя новогородського Романа Даниловича. Чим закінчився цей похід Данила Романовича літопис не говорить та в цілому ясно, що прихід Бурундая серйозно ослабив Українську державу і лишив її Литовського союзника. В 1259 році хан Бурундай двинув новий похід на Польщу. На цей раз його шлях проходив північніше і він вступив в Галичину і на Волинь, пославши вістку володарям України-Русі: "Коли ви мирники мені, то помагайте мені у війні".

Після довгої наради зустрічати Бурундая поїхали князі волинсько-київський Василько Романович та Лев Данилович, князь львівський, єпископ холмський. Король Данило Романович не підчинився татарам і знову поїхав в Польщу, а потім в Угорщину з метою просити військової допомоги і створення антитатарської коаліції проти татар. В цей же час, ми бачимо із свідчень джерел, мимо волі короля Данила, Русь-Україна була включена, як союзна держава у сферу зовнішньополітичної діяльності Золотої Орди. При таких обставинах українські можновладці примушені були допомагати татарам у завоюванні Польщі, тому у похід хан Бурундай окрім власних військ попросив у союзників і українські полки, які він повів у глибину Польщі. Внаслідок могутнього удару монголо-татар по Польщі повному спустошенню були піддані області Сандомірська, Краківська, Шленська. Чим закінчився цей похід наш літопис не говорить, зауважуючи тільки про" Судомирське взяття". За таких обставин в україно-польських політичні стосунках настало безладдя і для урегулювання яких був створений з'їзд українських та польських князів у Тернові, де усі суперечні питання найшли своє вирішення, як зауважив літописець: "Положили договір межи собою про землі усі руські і лядські князі". Цей договір однак не похитнув позицій України-Русі у Мазовії і Куявії і дані княжіння Польщі дальше залишалися у сфері політичного впливу України-Русі.

Що стосується україно-литовських відносин, то вони залишалися не урегульованими аж до смерті Міндовга. Великий литовський князь постійно нападав на суміжні та прикордонні землі України-Русі, штурмував міста: Камень, Мельник, а також нападав на союзні до України-Русі польські землі, зокрема Ма-

зовію, Куявію і Брянське князівство. Під час одного із таких нападів був убитий мазовецький князь Семовит і захоплений в полон син його Конрад. В цей же час, завоювавши Польщу, татарський хан Бурундай почав готувати похід на Угорщину, та маючи недостатньо сил, почав схилятися до тимчасового перемир'я між Золотою Ордою та Угорщиною. Перемир'я повинно було бути підкріплене шлюбом сина Бели IV з дочкою хана, чи сина короля з дочкою хана. Про пропозицію хана Бела IV сповістив папу римського і отримав відповідь, яка застерігала його від союзу з татарами[74]. В цей же час в Угорщині перебував український король Данило, який вів переговори з папою Олександром IV про вирішення хрестового походу проти татар, очевидно, такі переговори мали певний результат, оскільки у 1258 році папа доручив домініканцям і францісканцям об'явити про збір військових сил для хрестового походу проти татар[75].

В березні 1260 року папа повелів хрестоносцям збиратися в Прусії з тією метою, щоби ландмейстер прусський повів їх в похід проти татар на прохання польських князів, які особливо постраждали від їх нападів. Папа закликав на допомогу Польщі і Україні-Русі чеського короля Пшемисла II і брандебургських маркграфів[76]. Із-за малочисельності джерел ми не можемо говорити про реальну допомогу і військові кампанії хрестоносців проти татар, хоча один із німецьких хроністів писав про реальну допомогу і численні військові кампанії проти татар. Є свідчення, щоправда тільки одного хроніста про спільні дії хрестоносців половців поляків і королівства Русі проти татар, який вводив в ранг хрестового походу проти останніх[77].

Важко, однак, що-небудь сказати з приводу цих свідчень, на жаль, наші джерела нічого про такий хрестовий похід не говорять, і навіть якщо собі уявити, що він був, то користі від нього Україні-Русі не було ніякої. Цілком можливо, що стосунки Данила Романовича з папою по налагодженню хрестового походу проти татар були ілюзорними.

Після розгрому Польщі та Литви татарами Данило вочевидь побачив слабкість Заходу особливо у питанні боротьби з татарами. У таких умовах у Данила Романовича не залишалося нічого, окрім зміцнення власної держави, недопущення нової феодальної війни у своїй власній країні. З цього приводу, вірно зауважував вчений XIX століття Ф.Енгельс, говорячи, що королівська влада була носієм порядку, яка зуміла в Україні-Русі зламати феодальну опозицію, об'єднати землі Галичини, Волині, Київщини в одну політичну систему, яка зуміла відбити неодноразові напади ворогів з заходу та сходу, а отже, при королі Данилі, не

дивлячись на монголо-татарську навалу, Русь-Україна залічивши рани, продовжувала дальше розбудовуватися. Ще з більшим натхненням Данило Романович улаштовував нові міста та ремесла, торгівлю і військо. Українська армія брала участь у широкомасштабних європейських кампаніях, ходила до Опави, Риги, Братіслави, Каліша і Відня. Не дивлячись на найтісніші зв'язки з заходом, Українська держава, її військо у час правління нею короля Данила, українська народність, релігія, закони, мова, культура, залишилися незміненими.

Утворення Українського королівства, як єдиної держави, стало тим відхідним пунктом, який продовжив незалежне існування України-Русі генетично з часу Київської Русі до часу Данила ще на ціле століття. У своїй внутрішній політиці, щоб забезпечити єдність держави, Данило Романович опирався на служилу знать: князів, бояр в основному на середніх та дрібних феодалів, а також на торгово-ремісничу знать "мужів градських", багатих міщан та селян. Дякуючи такій збалансованій політичній діяльності, володар України-Русі Данило зумів залучити до своєї державницької ідеї усе староукраїнське суспільство від Карпат до Дніпра. Внаслідок консолідації навколо королівської влади усіх верств українського суспільства, проходила і консолідація української нації. В умовах татарської загрози цей процес проходив набагато швидше, ніж у процесі мирного розвитку, тому смерть українського короля і консолідатора української нації у 1264 не привела до розпаду староукраїнської держави. На український престол вступив по завіту короля Данила його старший син і наслідник королівського престолу Шварн Данилович, а пізніше Лев Данилович, яких західні джерела почергово називають королями Русі[78]. На нашу думку, Шварн Данилович унаслідував був і королівську корону, заставивши присягнути на вірність королю України-Русі князів і бояр староукраїнської держави. По усій сукупності даних можна сказати, що інтронізація Шварна Даниловича на короля Русі була остання воля умираючого короля Данила. Це видно хоча б із того, що Шварн Данилович володів по смерті короля Данила усією Східною Галичиною з центром в Галичі, усім Забужжям з такими великими містами, як Белз, Холм, Червен, Мельник і Дорогичин, тоді як Лев Данилович володів тільки Львовом та Перемишлем. Отже, після смерті короля України-Русі Данила І Українська держава залишається нероздільною. Новим її володарем стає Шварн Данилович, який володарює недовго. Однак, попробуємо з'ясувати політичний розвиток староукраїнської держави у час правління

Шварна Даниловича, якому джерела у час його життя, хоч короткого, але енергійного приділяють багато уваги.

Як наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто по смерті короля Данила Шварн Данилович вважався по суздальським міркам великим князем України-Русі, його підтримував в усьому і допомагав волинсько-київський князь Василько Романович. Решта князів України-Русі немов би була в тіні[79].

Однак, наголошує сучасний російський дослідник Д.М.Александров, дане питання потребує уточнень і доповнень. Судячи по свідченням Іпатіївського літопису, Шварн Данилович дійсно володів Холмом королівською столицею свого батька, як і містом Дорогичином, де Данило Романович коронувався на короля Русі. Надто пізнє попадання Шварна Даниловича на шпальти нашого літопису пояснює сам літопис: "князювали Войшелк в Литві з Шварном. Іде литва на ляхи воювати на Болеслава князя і йшла біля Дорогичина... Тоді же Шварно був князем Новогородським... Шварно пішов у Холм, а Володимир пішов у Червень[80].

По смерті батька короля Данила можна ясно сказати, що Шварн Данилович був наймогутніший феодал України-Русі. Йому належала вся Галичина, Холмщина, Чорна Русь, Новогородське князівство, а в майбутньому й усе велике князівство Литовське. Якщо сторожко пов'язати це з титулатурою, то це приблизно звучить так: "Світлий король Русі, великий князь Литовський". Дослідники зауважують, що джерела намагаються якось применшити роль Шварна Даниловича, немов би натякаючи, що не по старшинству він отримав право бути володарем України-Русі. Зокрема це відчувається у пізнішім Волинськім літописі, а також у літописі Льва, який щоб підтвердити своє право на королівський Холм так сповістив про цю подію в літописі: "Лев почав князювати в Галичі і в Холмі по браті своїм по Шварні". Однак, чому Галич і Холм по смерті батька дісталися не Льву, літопис замовчує. Очевидно, королівський титул і ключові землі староукраїнської держави Шварн Данилович наслідував по волі батька. Ми бачимо, що з 1264 року по 1271 рік літописи уділяють велику увагу Шварну Даниловичу, можна припустити, що у Холмі у час володарювання Шварна Даниловича складався окремий для нього літопис. Характерно, що Шварну Даниловичу постійно у всіх його діяннях допомагає Василько Романович, судячи з чисельних свідчень Іпатіївського літопису, у них були дуже дружні відносини. В цей же час староукраїнські джерела наголошують на зближенню короля Шварна Даниловича з сином великого литовського князя Міндовга Войшелком, таке збли-

ження України-Русі і Литви підкріплюється фактом участі Шварна Даниловича у 1267 році разом з литовцями у поході проти поляків[81]. У відповідь на цей похід краківський князь Болеслав Стидливий, згідно з свідченнями польських хронік, спустошує землі Шварна Даниловича у битві, що сталася між Шварном і Болеславом переміг краківський князь[82].

Польський дослідник Володарський вважав, що основною ціллю походу польського князя було зробити розкол у державній структурі України-Русі, а тобто розвалити союз, що склався після смерті короля Данила між королем Шварном Даниловичем і князем волинсько-київським Васильком Романовичем[83].

Однак зрозумівши, що це не вдається і, не бажаючи подальшої війни, Болеслав Стидливий заключив мир з руським королем Шварном Даниловичем і князем Васильком Романовичем. В цей же час, відчуваючи протидію деяких литовських князів своїй політиці великий князь литовський Войшелк пішов у монастир, передавши велике князівство Литовське королю України-Русі Шварну Даниловичу. Таким чином, в кінці 60-х років XIII століття з’явилася можливість об'єднання України-Русі з Литовсько-Руською державою в одну державу[84].

Як бачимо, зовнішньополітична діяльність короля Шварна була досить широкомасштабною. Уперше за всю історію України-Русі, внаслідок ослаблення монголо-татарського іга українському володарю Шварну Даниловичу вдалося вирішити зразу декілька завдань: по-перше, ослабити натиск монголо-татар, зберігаючи з ними союзний договір; по-друге, з'єднати Україну і Литву в одну державу. Слід зауважити, що політичні устремління короля Шварна Даниловича були повністю підтримані волинсько-київським князем Василько Романовичем[85]. Однак, в кінці 60-х років XIII століття всі ці діячі сходять з політичної сцени, Войшелка убиває в монастирі Лев Данилович, Василько Романович умирає в 1269 році, а Шварн Данилович у 1271 році[86].

Тільки по смерті короля Шварна Даниловича у 1271 році, Лев Данилович заволодів його землями, що відмічено ворожим князю Льву волинським літописом: "А Лев почав князювати в Галичі і Холмі по браті своїм по Шварні". В цей же час він переносить столицю України-Русі по розміщенні резиденції великого князя у місто Львів[87]. Що стосується виникнення і швидкого розвитку нової столиці України-Русі міста Львова, то згідно останніх свідчень археологічної науки, можна вважати, що містечко під іншою назвою, існувало на "Львівських горах" до початку XIII століття, а тобто в XII ст. чи, навіть, в XI ст.[88].

Однак, у середині XIII століття у зв’язку з тим, що розміщені на "Львівських горах" замки і містечко добре прикривали столичний Галич від раптового нападу. Лев укріпив місто і замки. Очевидно, що у такій гармонії і почав швидко зростати майбутній Львів. Джерела не зберегли дослідникам точної дати заснування міста Львова, а це дає підстави вважати, що місто існувало до того часу, як отримало статус князівської резиденції. Історія міста Львова починається у джерелах раптово, у них Львів постає, як уже добре сформований торгово-економічний і політичний центр. У джерелах Львів постає перед нами у середині XIII століття як князівський центр, який в час згадки добре вписується у систему міст староукраїнської держави. Дослідження літописного свідчення дали право вченим визначити першу згадку про Львів, яка вірно датується весною (березнем) 1256 року. На думку І.П.Крип'якевича місто було закладене, на нашу думку, перейменоване і оформлене в окреме князівство на честь одруження князя Льва Даниловича з угорською принцесою Констанцією, цей династичний шлюб відбувся в 1247 році. Не є виключенням, що Львівське князівство було подароване Данилом Романовичем сину на знак виявленої хоробрості під час Ярославської битви у 1245 році[89]. Подібно до Києва, Галича, Холма нова столиця України-Русі, Львів, виросла не на пустому місці, археологи в районі замкової гори виявили поселення які існували тут в XII, а можливо ще і в XI столітті[90].

Таке раннє закладення городища-фортеці, було стратегічно вигідним. Разом з тим, слід наголосити, що в долині річки Полтви схрещувалися шляхи, що вели на схід до Києва, Чернігова, на південь до Візантії та країн Леванту, на північ до Холма, Володимира і Белза, на захід до Перемишля і до країн Центральної і Західної Європи. Не дивно, що обнесений кам'яними стінами Львів, швидко виріс в один із світових центрів міжнародної торгівлі. Є всі підстави вважати, що в час першої згадки, в літописі львівський замок існував ще задовго до 1256 року і в останньому до цього часу були могутні оборонні споруди.

Свідчення джерел під 1259 роком, що внаслідок наказу хана Бурундая, укріплення Львова, так само як і всіх інших міст України-Русі, були знищені. З жалем галицький літописець сповіщає: "Лев послав Львів розметати". Про те, що у час, коли столиця України-Русі перемістилася у Львів, останнє було могутнім центром, свідчить згадка нашого літопису під 1286 роком: "Жителі усіх навколишніх містечок і сіл сховалися у Львові від нападу татарського хана Телебуги. Монголо-татари два тижні

штурмували місто, але понісши великі втрати, так і не взяли ні передмістні замки та змушені були відступити від міста[91].

Обставини заснування Львова намагався з'ясувати у XVII столітті львівський історик Й. Зіморович, який для побудови своєї концепції використав стародавні легенди, згідно яких фундатором міста Львова був не Данило Романович, а сам Лев. Якщо розглядати стародавні легенди через призму нашої концепції переходу столиці староукраїнської держави з Києва в Галич, далі в Холм і, на кінець, у Львів, то згідно такого світобачення легенди використані Й.Зіморовичем являються історично вірними. Згідно них: "Лев на самому рубежі своєї країни (України-Русі) побачив серед долин гору і поставив замок з дерева, оточив його засіками. У цьому високому замку князь Лев перезимував зиму, а потім збудував собі на другій нижчій горі "низький замок", де й оселився разом з сім'єю. На теренах між двома замками і виникло місто. З цього приводу І.П.Крип'якевич зауважував, що свідчення легенд Й.Зіморовича не суперечать фактам джерел, особливо свідченням польського історика XV століття Яна Длугоша, який твердив, що у Львові дійсно було два замки. На тирасах між замками почали з середини XIII століття закладати свої двори бояри, княжі слуги, торгово-реміснича знать, що переїхала разом з володарем України-Русі у нову столицю[92]. На думку дослідників, історичний центр староукраїнської столиці кінця XIII століття 1271-1301рр. Львова, склався у часи могутності короля Льва, який внаслідок вивищення і старання свого володаря у короткий час перетворився у красиве місто[93].

Князь Лев отримав по смерті короля Шварна "по браті "не одну тільки королівську столицю Холм, а все Побужжя з такими важливими торгово-економічними центрами Волині, як Червен, Белз, Мельник, Дорогичин, а це значить, що по смерті короля Данила князь Василько Романович не отримав старшинства і не став володарем королівської корони і столиці Холма.

Лев, заволодівши столицею, не забажав переїжджати до останньої, надто великі були його володіння, тому він вирішив залишатись у центральній Галичині у своєму облюбованому і добре укріпленому і улаштованому Львові, щоби добре контролювати і всю Галичину і Волинь, яка у більшій мірі теж належала йому. В цей же час волинський князь перейшов у розряд другорядного.

Він не мав володінь в Галичині і важливіші центри на Волині йому не належали, не володів він і Чорною Руссю, не володів він ні Луцьком, ні Теребовлем, де сидів князь Мстислав Данилович. Князь Василько Романович, на нашу думку, володів Київщиною

та Пінщиною і, власне, за цих великих володінь рахувався великим князем в Україні-Русі. Таким чином ми бачимо, по смерті короля Данила Романовича, новим Холмським володарем став король Шварн Данилович, який унаслідував усю батьківську владу, спадщину, як володаря України-Русі від Карпат до Дніпра, по смерті Шварна Даниловича володарем України-Русі став Лев Данилович, тому немає ніяких підстав говорити, що Українська держава у другій половині XIII століття почала занепадати. Улаштована по західноєвропейському зразку влада у державі просто передавалась від батька до сина, що замовчує волинський літописець[94]. Навпаки можна наголошувати про подальший розвиток королівської влади в Україні-Русі. Як бачимо усі ключові землі по смерті короля Шварна Даниловича сконцентрувалися у наслідника престолу Льва Даниловича, який переносить столицю України-Русі у Львів і якого, як свідчать джерела, монголо-татари признавали великим князем України-Русі, в цей же час усі західноєвропейські джерела називають Льва Даниловича королем Русі[95]. Зв’язки Льва Даниловича з Золотою Ордою були настільки глибокі, що давали можливість останньому використовувати золотоординські війська проти Польщі і Угорщини. Ослаблюючи Польщу і Угорщину Лев Данилович фактично зміцнював свої позиції у центральній Європі, поширивши вплив староукраїнської держави на Польщу, Угорщину, Чехію і, навіть, німецькі землі. По усій сукупності фактів можна сказати, що волинські князі з своїми київськими територіями були залежні від королівської влади Льва. Джерела нам малюють значно ширший розмах політичної діяльності Льва ніж будь-кого із решти українських князів. Татарську силу король Лев протиставляв проти західних сусідів, що заставляло останніх рахуватися з володарем України-Русі. Очевидно, що військові походи татар у Польщу в 1280, 1286 та 1287 роках, у Литву в 1275, 1277 роках, скоріше всього відповідали зовнішньополітичним інтересам України-Русі. Слід зауважити, що Лев Данилович не поривав загальноруських дипломатичних зв'язків, оженивши свого сина Юрія на дочці Ярослава Ярославовича тверського, що укріплювало позиції України-Русі, а сході. Зовнішня політика Українського короля Льва Даниловича на заході, базувалось на союзі з Угорським королівством, а в подальшім з Чеським.

Весною 1270 року, коли помер угорський король Бела IV, його наступником став брат дружини Льва Констанції Стефан V, який розірвав мир з Чехією і розпочав проти останніх військову кампанію. У 1270 році між Стефаном V угорським та Пшемислом II чеським розпочалась війна. В акті мирного договору, який

був заключений в червні 1271 році, серед союзників угорського короля Стефана V згадується король Лев Данилович, князі Мстислав Данилович і князь Василько: "manigen snellen wigant, Kunic Leo Riuzen sant, der sipper dran genoz..."[96].

У війні, що розгорілася в Європі, зокрема війна чеського короля Пшемисла II з австрійським герцогом Рудольфом Габсбургом, король України Русі Лев був на стороні чеського короля, оскільки останній, як свідчать джерела, просив допомоги у короля Льва: "Ottokarus contra Regem Ruthenorum... largo conjurio allicit" і "Ottokarus contra Ruthenorum... Rehem Ruthenorum excita vit; "Kunik Leo Riuzen". Як засвідчує дане джерело, з самого початку кампанії руський король Лев був на стороні чеського короля Пшемисла II, та Рудольф Габсбург зробив усе, щоби перетягнути руського короля на свій бік і заключити з останнім союз.

Він відправив до польських князів свого довіреного францисканця Генріха і доручив останньому встановити зв’язки з двором руського короля Льва Даниловича: "Cunig Leo von Reussen, der seiner sippwaz"[97].

Сукупність джерел дозволяє наголошувати, що Лев Данилович був досить впливовим політичним діячем не тільки в Європі, але й в Золотій Орді. Користуючись своїми зв’язками в Золотій Орді він постійно випрошував у ханів великі військові сили для військових кампаній проти Литви, Польщі, Угорського королівства. Балансування силами Західної Європи і Золотої Орди дозволяло Льву Даниловичу зберігати Українську державу досить сильною, щоби вести замітну політичну діяльність, яка охоплювала Польщу, Угорщину, Чехію і навіть, німецькі землі.

Політика великого князя Льва, за виразом російського історика А.Е. Преснякова, була дуже збалансованою, він, знаходячись між двома вогнями цивілізацій західною і східною, використовував монголо-татарську військову силу проти угрів і поляків, де останніми же постійно лякав монголо-татар[98].

Сучасники вважали короля Льва Даниловича великим державним діячем. Усі західноєвропейські хроніки титулують його королем Русі: "Leon Regem Ruthenorum", "Kunic Leo von Riuzen".Чеські та німецькі джерела теж титулують Льва Даниловича королем Русі: "Chuning Leo von Russen, der sciner sipp waz"[99]. Іпатіївський літопис пише, що у 1299 році у Брно відбувся з'їзд Руського короля з Вацлавом королем Чехії. З приводу титулатури Льва Даниловича, академік І.П.Крип’якевич наголошував, що у Європі королівство Русь бере свій початок від Льва Даниловича, і послідуючі визначні володарі України-Русі титулувались королями, що видно із грамоти угорського короля від-

носно миру з чеським королем, де руський король, стоїть із ними на одному ієрархічному щаблі, а решта князів стоять на щабель нижче.Востаннє король Русі Лев Данилович згадується в угорському джерелі у час смерті угорського короля Бели IV. Дане джерело свідчить, що король Лев відібрав Закарпаття від Угорщини, і приєднав до своєї держави. Як наголошує угорське джерело: "Закарпатські замки були захоплені королем Русі"[100].

Внаслідок широкомасштабної політичної діяльності ім'я великого князя Льва було відоме в усій Європі, не випадково у анонімнім географічнім трактаті під 1308 роком "Flos historiarum Terrae Orientis"-"Джерело історії земель Сходу", який зберігається в французькій національній бібліотеці записано: "Рутенія велика країна(королівство)- (terra permaxima), яка з'єднується з Болгарією і Грецією, ця країна зараз залежить від татар, а князь у ній "Dux Leo"- король Лев[101].

Ми не будемо продовжувати досконально з'ясовувати розвиток політичних та соціально-економічних стосунків в Українській державі часів короля Льва 1 Даниловича, це на нашу думку, повинно бути нове фундаментальне дослідження, однак зауважимо, що могутнім правлінням староукраїнською державою королем Львом 1,внаслідок його смерті у 1301 році, завершується наша робота по розробці концепції Української державності у XIII столітті, яку ми концентрували на особі короля Данила Романовича[102].

Підсумовуючи нашу працю ми можемо наголосити, що внаслідок розгляду документів з’ясувався реальний факт, що по смерті короля Данила 1, Українська держава продовжувала функціонувати одним державним тілом від Карпат до Дніпра. Новому королю Шварну Даниловичу перейшла вся влада і управління староукраїнською державою, як і головні політичні і торгово-економічні центри староукраїнської держави[103]. На нашу думку, таке розпорядження король Данило зробив ще при своєму житті і взяв присягу з усіх можновладців староукраїнської держави, включаючи князя волинсько-київського князя Василька. З цього приводу І.Шараневич вірно наголошував, що улаштування Української держави по західноєвропейському зразку було остаточно вирішено у часи короля Данила[104]. У його час Україна-Русь остаточно перейшла на європейську систему престолонаслідування, що припинило феодальні війни в Україні-Русі, і дозволило передавати верховну владу в останній по прямій лінії від батька до сина, а тобто від Данила до його сина Шварна Даниловича. Внаслідок того, що Шварн Данилович помер бездітним, верховна королівська влада в Україні-Русі перейшла до

наймогутнішого українського володаря кінця XIII століття короля Льва[105].

З метою зміцнення центральної влади Данило Романович намагався знищити велику земельну аристократію і вважав за краще опиратися на міщанство та селян, надаючи їм різні пільги для сталого економічного розвитку. Власне ці класи у процесі феодальної війни забезпечили утвердження міцної королівської влади в Україні-Русі. Постійна татарська небезпека примушувала українського володаря будувати проти них нові оборонні пункти, замки, міста[106].

Немає сумніву, на розбудову Української держави мав вплив країн Західної і Центральної Європи, де князі, королі для збільшення своїх доходів, засновували міста, як центри ремесла торгівлі і промисловості.

Літопис докладно розповідає нам про заснування Холма, на улаштування якого Данило Романович почав призивати різноманітних іноземних майстрів: німців, ляхів і других. Король Данило, як зауважують джерела, залучив до розбудови староукраїнської держави навіть селян, із яких утворив "нове військо" важко озброєну піхоту, яка зайняла місце боярських дружин, тим самим утвердивши в Україні-Русі, про що вже наголошувалось вище, перше українське регулярне військо. Дякуючи наявності могутньої військової організації, український король мав сильний вплив на країни Західної Європи: Угорщину, Польщу, Чехію і навіть Австрію, у зв’язку з цим, Данило Романович розпочав широкомасштабні переговори з папою Іннокентієм IV про хрестовий похід проти татар[107].

Щоб приєднати до себе папу, який мав великий вплив у Європі і фактично очолював союз католицьких держав, Данило Романович погодився піти на унію з Римською церквою і вступити в католицький союз держав, як його рівноправний член. Слід зауважити, що український володар, український народ зробив свій вибір не у час релігійного чи політичних утисків католиками, коли феодальна війна роздирала на шматки Україну-Русь і коли іноземні володарі самостійно по-насильницьки намагалися впроваджувати унію в Україні-Русі, а у час коли Українська держава знаходилась у фазі своєї найбільшої політичної, економічної, та військової могутності. Впроваджував реформу один з наймогутніших володарів стародавньої України-Русі, представник древньої династії українських князів мономаховичів, предки якого усі були великими київськими князями, великий князь Данило Романович, син "самодержця усієї Русі великого князя Романа, що був царем в усій Руській землі, який рев-

но наслідував, як зауважив літописець, свого прадіда Володимира Мономаха" - дотримувався стратегії політичної могутності держави. Релігійна унія аж ніяк не зачіпала культурних та духовних традицій українського народу, признавалась тільки зверхність папи, як вселенського релігійного ієрарха, тим паче, як свідчать джерела: "папа римський Іннокентій заклинав тих, хто зневажали грецьку православну віру, визнавав Данила єдиним законним володарем України-Русі". Після коронації, наголошував І.П.Крип'якевич, король Данило намагався ще більше зблизитися з Західною Європою, з метою організації хрестового походу проти татар, з метою перейняття її культурних та технічних надбань[108].

Отже, український король Данило 1, це одна з найбільших яскравих постатей у історії Української держави у середині XIII століття, феномен, який організував державне життя так, що воно залишилося незмінним до кінця XIII століття, і підтримувалось його не менш енергійним сином королем Львом. Його постать нехай і сьогодні стане дороговказом новітнім відновлювачам державності стародавньої України-Русі. На наш погляд, феномен Української держави XIII століття і її володарів Романа, Данила, Льва ще буде довго вивчатися вітчизняними і зарубіжними істориками, особливо зараз після відновлення Української держави. Нехай дана праця "Українська держава у XIII столітті" стане дороговказом з'ясування питання централізованої Української державності, розпочне вивчення цього, ще майже нез'ясованого науковцями, питання[109].

Література

1. Руський літопис. К., 1989.358-365.
2. Д. Зубрицкий. История древнего Галицко-Русского княжества. Львов. 1853-1855, т. 3,с.112-115.
3. М.Ф. Котляр. Данило Галицький. К., 1979, с. 74-80. Руський літопис.К.1989, с. 368-369.
4. И.Я. Фроянов. А. Ю. Дворниченко. Города-государства Древней Руси.Л. 1988, с. 156.
5. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
6. І.П. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984, с115-117.
7. І.П. Крип'якевич. Вказана праця, с 119.
8. І.П. Крип'якевич. Вказана праця, с. 115-117.
9. Н.Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого по нашим и иностран ным известиям. К. 1873, с. 96-105.
10. Н.Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 2-3.
11. І.Шараневич. История Галицко-Володимирской Руси. Львов, 1863,

с. 97-98.
12. Руський літопис. К. 1989, с. 367-368.
13. Руський літопис. К. 1989, с.366-367.
14. І. Шараневич. Історія Галицко-Володимерской Руси, с. 97-98.
15. Ropell. Geschichte pollens. Berlin. 1897, t. 1, s. 414-415.
16. Н. Дашкевич. Первая уния в Юго-Западной Руси, с. 2-3.
17. Kunasiewiz. Przewodnik po kosciele Bozego ciata otza. Dominicanow we Lwowe. Lwow. 1878, s. 45-48.
18. Н.И. Линниченко. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия. К. 1884, с. 167-177.
19. Vericus et fratres suicorumgue concives latini. Theiner. 1864, 1, NLV, LVI.
20. Описание Киево-Софийского собора и Киевской иерархии. Киев. 1925, с. 95.
21. Monumenta Poloniae. Lwow 1878, t. 3, s. 23.
22. Monumenta Poloniae. Вказана праця, t. 3, s. 23.
23. Н. Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси, с. 9.
24. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 251.
25. Руський літопис. К. 1989, с. 314, 332.
26. Д. Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества. Львов. 1855, т.3, с. 152-153.
27. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 153.
28. Н. Дашкевич. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. "Известия" Киевского Университета N8 за 1884 г, (с. 136-181), с. 137. 29.
29. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 152-153.
30. Плано-Карпіні., с. 42-44.
31. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
32. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 152-153.
33. Плано-Карпіні., с. 42-44.
34. Н. Дашкевич. Первая Уния Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 31, 42.
35. Н. Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси, с. 44-45.
36. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 150-151.
37. Руський літопис. К. 1989, с.
38. Плано-Карпіні, с. 44.
39. Плано-Карпіні. Вказана праця, с. 57.
40. Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel, t. (1235-1260). Pest. 1869,p. 164.
41. Рубруквис, с. 90.
42. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 251-252.
43. Плано-Карпіні, с. 61.
44. L. Muratori. Rerum italicarum shcriptores, 3. Mediolani, 1723, p. 592.
45. HRM. 1, N72.
46. HRM, 1, N68.

47. HRM, 1, N67.
48. HRM, 1, N69. (1247).
49. HRM, 1, N77.
50. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
51. Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ascivilis, ed. G. Fejer, t. 4, 2, p. 144. Budae, 1829 (від 9 травня 1259 р.)
52. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів. 1930, ч. 2, с. 205-211.
53. Fontes Rerum Bohemicarum, t. 2, 5. Praze. 1874, p. 89, t. 3, p. 312.
54. M. Fischetr. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). Wien, 1815, s. 217-218, N 60.
55. Monumenta Germanika Historika (MGH; SS, t. 5. Pars 1, Hannoverae. 1890, s. 134-154.
56. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 256.
57. MGH. Вказана праця, t, 9, p. 599.
58. Huber. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen Geschichtsforsch und. Bd. 4, Heft 1, Insbruk, 1883, 351, Anm. 1.. MPH, t. 2, p. 573, p. 805.
59. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
60. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369.
61. В. Т. Пашуто, с. 259.
62. HRM, 1, N90.
63. Fontes Rerum Bohemicarum, t. 2. Praha. 1874, s. 291.
64. Codex Diplomaticus et Epistolaris Morawiae, ed. A. Boczek, t. 3. Olomoucti, 1841, N192, 193.
65. A. Amman. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski. Studien zum Werden der russischen Orfhodoxee. Orientalia Christiana Analesta. Roma. 1936, s. 142, 251, 261.
66. HRM, t. 2, Spb. 1842, p. 348, N5, 2.
67. Oesterreichische Cronik. Hannoverae et Lipsiae. 1909, p. 120.
68. Плано-Карпіні, с. 44.
69. Руський літопис. К. 1989. с. 368-371.
70. B. Wlodarski. Polska i Czechy w drugiej polowinie 13 i pozatkach 14 wieku (1250-1360). Arch. Tow-wa Naukowe we Lwowe, dzial 2, t. 7., zeszyt 3. Lwow. 1931, s. 31.
71. Л. Махновець. про автора Слова о Полку Ігоревім. К. 1987, с. 24-29.
72. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369.
73. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 280.
74. MPH. Vatikan, 3, N84.
75. І.П. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984, с. 102-103. Руський літопис. К. 1989
76. М. Ф. Котляр. Полководці Давньої Русі. К. 1989, с. 148-149.
77. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 282.
78. І. П. Крип'якевич. Вказана праця, с. 104.

79. O. Raunaldo. Annales Ecelesiastici, t. 3. Lucae. 1748, p. 43. (під 1259 р.)
80. RBM, t. 2, N186. (від 20 липня 1258 року).
81. Regester der Markgrafen v. Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo, Munchen-Berlin. 1922, N269.
82. MGH, SS, t. 9. (Annales S. Rudberti Salisburgenses, p. 795. (під 1260 роком).
83. Oesterraichische Reimchronik, MGH, t. 5, p. 210 (v. 15233).
84. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 289.
85. ПСРЛ. М. 1962, стб. 864-869.
86. Д. Н. Алексанров. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в 13-14вв. и образование Литовского государства. М. 1994, с. 114. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 864-869.
87. Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. М. 1987, с193.
88. Wlodarski. Вказана праця, s. 226-227.
89. Д. Н. Александров. Вказана праця, с. 116.
90. ПСРЛ. М. 1962, стб. 866-667.
91. ПСРЛ. М. 1962, стб. 869-870.
92. М.С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1993, т. 3, с. 32-33.
93. М. Ф. Котляр. Данило Галицький. К. 1979, с. 154-156.
94. І. П. Крип'якевич. Нариси історії Львова. Львівю1956, с. 22.
95. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с, 155-157.
96. Руський літопис. К. 1989, с. 368-370.
97. І. П. Крип'якевич. Нариси історії Львова, с. 22-24. Dlugosz J. Opera omnia. Cracoviae, 1863-1887.
98. Шараневич. Стародавній Львів. Львів 1861, с. 19-20.
99. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 290-291.
100. А. Н. Насонов. Монголы и Русь. М. 1940, с. 69-71.
101. Oesterreichiche Cronik, MGH, t. 6. Hannoverae et Lipsias. 1909, p. 133.
102. RBM, t. 2, N735, p. 302.
103. MGH, t. 6. Вказана праця, p. 133.
104. А. Е. Пресняков. Курс лекций по Русской истории. М. 1993, с. 39-40.
105. MGH, t. 5. Вказана праця, p. 210 (v. 15233), MGH t. 6, p. 133.
106. І. П. Крип'якевич. Нариси історії Львова, с. 108.
107. G. Lozinski. La Russie dans la litterature francoise du moyen age. Revue des ctudes Slaves. 1929, t. IX, fasc. 1-2, p. 71-88; fasc. 3-4, p. 253-269, p. 258, Note I.
108. Шараневич. Історія Галицко-Волынской Руси. Львов. 1863, с.107.
109. І. П. Крип'якевич. Історія України. К. 1990, с, 79-81.

Русь-Україна та Володимиро-Суздальська Русь в середині XIII століття (1249-1252)

В 40-50 роках Русь-Україна проводила широкомасштабні переговори з католицьким Заходом і римським папою зокрема. Проведені переговори з папою римським та сусідніми західноєвропейськими країнами, дали можливість великому князю Данилу зрозуміти, що ні західні сусіди ні папа не зможуть надати реальну військову допомогу Україні-Русі у можливій війні з Золотою Ордою[1]. В цей же час він займається зміцненням обороноздатності власної держави, будує нові міста, фортеці, замки, він готується, оскільки розуміє, що його чекає майбутня війна, адже він бажає за будь-яку ціну визволитися з під татаро-монгольського ярма. Така діяльність стає провідною ідеєю його життя, якій великий князь Данило залишається вірним до останнього свого подиху[2].

Готуючись до боротьби, великий князь Данило прекрасно розумів, що подолати добре озброєне й дисципліноване ординське військо можна буде лише тоді, коли стане можливе об'єднання усіх руських сил. У зв’язку з цим великий князь України-Русі звернув увагу на північний схід, де у 1249 році за рішенням імператора Монголії великим Володимиро-Суздальським князем став Андрій Ярославович, який одразу ж почав проводити незалежну політику щодо Золотої Орди і самого хана Батия[3].

У перший же рік свого князювання він не послав дарунків Батию, що обов'язково робили його попередники. Прагнення Андрія Ярославовича визволитися від монголо-татарської неволі не могло не привернути уваги великого князя України-Русі Данила Романовича. Скоро між Україною-Руссю і Володимиро-Суздальською Руссю встановлюються дружні відносини, які переростають в союз, ініціатором якого стає володар української держави великий князь Данило.

У 1250 році він закріплюється шлюбом великого князя Володимиро-Суздальської держави Андрія Ярославовича з дочкою володаря України-Русі. Вінчає їх у Володимирі на Клязьмі найближчий сподвижник володаря України-Русі митрополит Кирило. Суздальський літопис сповіщає, що у 1251 році: «одружився князь Андрій Ярославович з дочкою Данила Романовича і вінчав їх митрополит у Володимирі»[4]. Цей союз України-Русі з Володимиро-Суздальською Руссю міг мати лише одну мету - збройну відсіч Золотій Орді, наслідок якої повинен був бути тільки одинповне визволення від монголо-татар. Суздальський літопис на-

голошував: «що Андрій Ярославович разом з своїми боярами волів краще бігати від татар ніж царям їх служити»[5].

Проте планам наймогутніших володарів України-Русі і Володимиро-Суздальської Русі не судилося збутися. Монголо-татарські хани сторожко спостерігали за створенням союзу, шлюб Андрія Ярославовича на дочці Данила Романовича дав їм зрозуміти, що зволікати більше не можна, адже вони ризикують втратити контроль над Володимиро-Суздальською Руссю. У 1252 році на Володимирсько-Суздальську Русь раптово рушило величезне військо під керівництвом одного з царевичів-чінгізідів Неврюя. Його військо форсованим маршем вступило в Володимиро-Суздальську державу. Андрій Ярославович не скорився і вийшов з усіма наявними у нього силами проти монголо-татар. Коли татари форсували річку Клязьму і підійшли до міста Переяслава-Заліського тут зустрів їх великий Володимиро-Суздальський князь з усіма своїми полками. Як сповіщає новгородський літописець: «була січа велика», Андрія Ярославовича підтримала лише прислана тверським князем Ярославом невелика дружина. Напад монголо-татар був настільки несподіваний для Андрія Володимиро-Суздальського, що він не успів вчасно сповістити про нього володаря України-Русі Данила, тому допомога української держави запізнилась.

У зв’язку з поразкою Андрій Ярославович утік в «Свейську землю», тобто в Швецію і на жаль більше не зумів у своєму житті організувати спротиву монголо-татарам. Так володар України-Русі втратив єдиного реального союзника, а Володимиро-Суздальська держава в наслідок Андрієвої поразки знову попала в залежність від Золотої Орди[6].

Після втрати єдиного союзника на північному-сході, для боротьби з монголо-татарами, Данило Романович зрозумів, що для відсічі монголо-татарського нашестя йому потрібно знову шукати союзників серед західноєвропейських держав, на чолі яких стояв папа римський. Шість років тому володар України-Русі відгукнувся на пропозицію папи римського Іннокентія IV відносно вступу України-Русі в союз католицьких держав, однак протидія монголо-татар не дала можливості у той час завершити об'єднавчий процес України-Русі з західноєвропейським світом.

Ситуація склалась так, що володар України-Русі не сказав папі ні так ні ні. Однак у ту пору 1246-1248 роках шляхи їхні розійшлися, оскільки папа бажав швидкої релігійної унії православної церкви з католицькою, а володар України-Русі реальної військової допомоги проти монголо-татар. Однак володар України-Русі не поспішав робити висновки, адже папа обіцяв Данилу

Романовичу очолити хрестовий похід католицького воїнства усієї Європи проти монголо-татар. Однак переконавшись у неспроможності папи організувати і очолити боротьбу проти монголо-татар, володар України-Русі, щоб уникнути нападу Золотої Орди, припинив процес входження України-Русі у союз католицьких держав і процес унії православної церкви з католицькою зокрема. Розгніваний папа Інокентій IV направив проти України-Русі ворожих їй литовських князів, та Данило Романович навіть не направляв проти них військо, прикордонна сторожа легко відбила напад литовців і прогнала їх у глиб зарослої диким лісом Литви. Здавалось після цього стосунки з папою розірвались назавжди. Однак папа був досить досвідченим дипломатом, зірко споглядав за ходом політичних подій на сході Європи, через деякий час у нових умовах він знову зав'язує у 1252 році політичні стосунки з великим князем Данилом і зрозуміло чому.

В цей час головний союзник України-Русі, Володимиро-Суздальська держава, зазнала поразки від царевича Неврюя. В цей же час Золота Орда вирішила покарати і союзника Володимиро-Суздальської держави, великого князя України-Русі Данила. У зв’язку з цим до кордонів України-Русі, було підтягнуто військо на чолі з монголо-татарським полководцем Куремсою. Власне така політична ситуація примусила володаря України-Русі відновити переговори з папою. Ініціатива відновлення переговорів повністю належала папі, який діяв через посередництво угорського короля Бели IV, останній писав папі, що не пожалів праці, щоби схилити великого князя Данила до переговорів: «Manifestum est de sollicitudine nostra ae diligentia in revocatione Ruthenorum ad obedientiam sedis apostolicae, guorum nuncii vel idim accesserunt vel sunt ad vos proxime reuerenter acessuri. 5 idus majia. 1252»[7].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що це останній рівноправний союз двох сусідніх держав та народів в XIII столітті. Україна-Русь і Володимиро-Суздальська Русь щиро прагнули до союзу оскільки в обох була спільна мета-визволення з під монголо-татарського іга[8].

Література

1. 1.В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
2. Руський літопис. К. 1989, с. 314, 332.
3. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 251-256.
4. Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. Л. 1927.Стб. 460-485.

5. М. Ф. Котляр. Данило Галицький. К. 1979, с. 160-162.
6. Codex Diplomaticus Hungariae ecelesiaticus as civilis/ Ed. G. Fejer. Budae, 1829, t. 2, 4, p. 66., t. 4, 2, p. 144 (від 9 травня 1252) (Дальше CDH)
7. Theiner. Monumenta Poloniae. Lwow 1878,. t.I, s. 107; t.III, s. 23-35.
8. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.

Дипломатичні відносини Української держави з Австрійським герцогством в середині XIII століття (1235-1253)

Дипломатія української держави в XIII столітті з державами Центральної та Західної Європи і до нині залишається нез'ясованою. В радянський час в контексті вивчення зовнішніх зв'язків Київської Русі це питання намагався з'ясовувати А.Н.Сахаров[1],більш конкретно В.Т.Пашуто[2], з українських істориків М.Ф.Котляр[3]. Однак дані праці не розглядають власне дипломатичних стосунків Української держави і тим самим ми не можемо до кінця уявити собі історичний розвиток України-Русі в означений нами період української історії…[4].

Слід зауважити, що взаємовідносини Української держави в XIII столітті розглянуті в статтях та монографії Українська держава в XIII столітті, тому уконкретнення взаємовідносин в даному дослідженні пройде через призму взаємовідносин Української держави з Австрійським герцогством. Безсумнівно, що вивчення українсько-австрійських відносин в XIII столітті є цікавою та перспективною науковою проблемою.

Характерно, що взаємовідносини України-Русі з Австрійським герцогством прослідкуються уже в 1230 роках, коли Данило Романович, тоді князь Волинський, вступає в союз з Австрійським герцогом Фрідріхом II (Войовником) Бабенбергом. Внаслідок клопітких переговорів між Австрією та Україною-Руссю був укладений наступальний союз проти Угорщини. Про це нам говорить і коротке свідчення Галицько-Волинського літопису, що під час походу імператора Фрідріха II на Австрію Данило та Василько ходили в 1235-1237 роках походом в Австрію на допомогу австрійському герцогу Фрідріху II Бабенсбергу[5]. Похід був вдалий українські та австрійські війська розбили передові війська імператора і заставили тим самим укласти мир імператора з герцогом Австрії. Подальший рух україно-австрійських військ був спрямований на Угорщину, союзника імператора. Однак перед цим походом Фрідріх II австрійський та князь Данило Романович вирішили остаточно розгромити імператора, для цього збирались усі наявні волинські та австрійські війська. Однак

угорський король шляхом особливого договору зумів відвернути подальшу війну і помирити Австрійського герцога з імператора й сам помиритися з Данилом Романовичем[5].

В подальшому дипломатичні стосунки з Австрією знову проходили через призму політичної взаємодії з угорським королівством. Так за свідченнями Іпатіївського літопису в кінці 1248 на поч. 1249 року : "Прислав король угорський до Данила просити в нього допомоги бо має він війну і битви з німцями[7].

За таких обставин великий князь України-Русі Данило згодився допомогти Белі IV в оволодінні Австрійським герцогством і заключив з ним військово-політичний союз.

В цей час Данило Романович, щоб закріпити свій вплив в Центральній Європі вів війну за Австрійську спадщину. Закріплення Данила Романовича в Австрії могло дати йому додатковий авторитет, щоб схилити володарів Центральної та Західної Європи для хрестового походу проти татар. У червні 1246 року, з цією метою він разом з угорським королем Белою IV проводить бойові дії проти австрійського герцога Фрідріха II. За свідченням джерел україно-угорські війська зустрілися з австрійськими військами в битві при Лейнці. По одному із свідчень від руки руського короля в цій же битві загинув Австрійський герцог Фрідріх II Бабенберг[8].

У герцога не залишилося сина, тому Австрія як васал повинна була відійти німецькому імператорові Фрідріху II Гогенштавфену. На зустрічі Данила і Бели з послами імператора в Пресбурзі всі спірні питання були вирішені тимчасово[9].

Однак Бела і Данило не залишили своїх плані щодо заволодіння Австрією. В 1252 році, як зазначає літопис:" король угорський шукає допомоги для заволодіння Австрією і послав посла до Данила говорячи:" Пошли мені сина Романа, я дам за нього сестру герцогову і дам йому землю Німкцьку"[10].

Знову був підписаний новий договір між великим князем України-Русі Данилом та угорським королем Белою IV, згідно якого племінниця покійного герцога Гертруда, дочка старшого брата Фрідріха який помер в 1248 році ставала дружиною князя Романа і їм передавались всі права на Австрію. В цей же час в самого покійного герцога Фрідріха II була сестра Маргарита, яка була вдовою померлого і теж претендувала на Австрію, однак по німецькому праву жінка із правлячого роду, яка вийшла заміж втрачала право на престол. Однак в кінці 1251 року Маргарита Бабенсберг вийшла заміж за чеського королевича Оттокара-Пшемисла, який вважав себе основним претендентом на Австрійське герцогство[11].

Цим свідченням можна цілком довіряти, оскільки свідчення під 1248 роком наголошують, що у 1248 році при зустрічі в Братиславі “руський король Данило, угорський король Бела IV і імператорські посли обговорювали питання про майбутнє австрійських земель”. Про ці зустрічі і переговори розповідає нам і галицько-волинський літопис:” прислав король угорський Бела IV до Данила послів, просячи його на поміч. Є мені рать і війни з німцями. І пішов йому на поміч і прийшов на Погожу. І прийшли бо були посли німецькі до нього, бо цезар утримував один Відень і землю Ракушську і Штирську, герцог бо Фрідріх II уже убитий був”. Осінню 1251 року Пшемисл чеський II при підтримці частини австрійських баронів і австрійського духовенства вступив з військом в Австрію і проголосив себе герцогом Австрійським. В лютому 1252 року він закріпив своє положення в Австрії шлюбом з уже не молодою сестрою Фрідріха II Маргаритою Бабенсберг, яка офіційно передала свої наслідні права володіння свого роду чеському королю Пшемислу II[12].

Угорський король, у якого, по оприділенню папи Іннокентія IV, знаходилась з 1248 року племінниця покійного герцога Гертруда Бабенсберг, вирішив втрутитися у боротьбу за австрійську спадщину. Угорський король добився того, щоби Гертруда передала йому свої права на свої володіння, та оскільки угорський король не мав достатньо сил для ведення війни з могутнім Чеським королівством, він звернувся за підтримкою до володаря України-Русі Данила Романовича, обіцяючи йому теж якісь надбання у Центральній Європі.

У зв’язку з цим, Данило Романович з усім військом вирушив походом в Європу де на кордоні Австрії зустрівся з королем Белою IV. Тут же при участі Гертруди Бабенсберг був оформлений договір, по якому син володаря України-Русі Роман Данилович ставав герцогом Австрії. На жаль Галицько-Волинський літопис не подає нам повного тексту договору, та із других свідчень видно, що у першій половині 1252 року союз був закріплений шлюбом Романа Даниловича з Гертрудою Бабенсберг[13].

Урочистості вступу Романа Даниловича на австрійський престол проходило під Віднем в замку Гімборг при участі Данила Романовича та Бели IV. Цікаво у цих подіях те, наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто, що папа до австрійського наслідства зайняв двояку позицію. Спочатку папа Інокентій IV признавав наслідні права на Австрію Гертруди Бабенсберг, коли вона була дружиною Володислава Чеського, та починаючи з 1253 року папа признав законність шлюбу і права на Австрію

ческого короля Пшемисла II з сестрою герцога Маргаритою і почав титулувати останнього Австрійським герцогом[15].

Та ситуація змінилася, війська ческого короля покинули Австрію і таким чином Роман Данилович став австрійським герцогом, що мало велике значення для української середньовічної держави. Роман Данилович, як незалежний австрійський володар міг звертатися уже безпосередньо сам до володарів Центральної і Західної Європи з метою створення європейської коаліції проти татар і надання військової допомоги Україні-Русі проти татар. В цей час у нього у західній Європі появляються однодумці та союзники, серед яких слід виділити могутнього баварського князя та польських князів, які боялися зміцнення ческого короля Оттокара. Австрійського герцога Романа Даниловича підтримували і ряд австрійських баронів серед яких найвпливовішим був Бернард Преусель. Таке швидке зміцнення Романа на австрійському престолі, запровадження останнім широкомасштабних союзних зв'язків налякало «союзного» угорського короля Белу IV, який побоявся як-бито Австрійське герцогство не вийшло з під його впливу. Згідно договору підписаного між австрійським герцогом Романом, угорським королем Белою IV, останній повинен був сприяти військовою допомогою утвердженню Романа на австрійському престолі. Бела зобов'язувався присилати у випадку необхідності війська. Без будь яких причин угорський король відмовився надавати Роману допомогу і почав вимагати від нього ряд австрійських земель в обмін на землі в Угорщині[16].

Однак Роман Данилович відхилив цю пропозицію, залишивши за собою цілісність Австрії і почав сам за допомогою своїх військ і військових загонів ряду відданих йому австрійських баронів прихильників своєї дружини, зокрема барона Бернарда Проуселя захищати австрійське герцогство від ческого короля Оттокара. Як засвідчують джерела Оттокар вступив з великим військом в Австрію. Роман, що вибрав за резиденцію герцогства замок Гімборг, що поблизу Відня вміло відбивав напади королевича. В цей же час утримуючись в Австрії Роман надіявся на допомогу угорського короля, на якого надіявся. Як зауважують джерела, угорський король створив договір і поклявся. Що буде допомагати Роману, однак слова не дотримав і зажадав його австрійських міст[17].

Сучасний український дослідник М.Ф.Котляр вважає. Що угорський король побажав перетворити Романа з частиною контрольованої ним Австрії в свого васала, однак роман розуміючи це не бажав цього і намагався залишатися повноправним воло-

дарем Австрії. В цей час він навіть вступив в переговори з Оттокаром-Пшемислом, який використовував задля утвердження в Австрії хитрощі проти Романа[18]. Як бачимо із джерел угорський король Бела IV все робив, щоб герцогування Романа в Австрії було скоріше завершене. Галицько-Волинський літопис зауважує, що Оттокар-Пшемисл неодноразово намагався штурмом взяти замок Гімборг та Роман з успіхом відбивав усі наступи. Тоді Оттокар сказав Роману – відійди від угорського короля і самі розділимо Німецьку землю[19].

Та Роман відмовлявся наголошуючи, що дав слово королю угорському і гріх не виконати угоди. В цей же час роман розповів про свої переговори угорському королю і відправив спеціального посла до угорського короля просячи у нього допомоги[20]. Однак, як зауважує літописець, угорський король не прислав йому допомогу, а навпаки бажав його міст австрійських і обіцяв йому дати інші міста в угорській землі[21].

М.С.Грушевський вірно зауважував, що Бела IV побажав, щоб Роман передав йому замки й землі, що належали його дружині в Угорщині, а сам отримав землі в Угорщині і тим самим став васалом Бели[22]. М.Ф.Котляр вірно вважає, що король захотів перетворити Романа в васала забравши собі Австрійське герцогство, а Роману давши одну із угорських провінцій. Щось подібне він зробить в 1245 році з своїм зятем Ростиславом розбитим Данилом Романовичем в Ярославській битві в 1245 році[23]. В цей же час Данило Романович приймав усі міри, щоб допомогти сину утримати за собою Австрійське герцогство. Розуміючи, що Австрійське герцогство без допомоги не зможе зупинити військо чеського короля Оттокара, щоб відвернути його від нападу, почати захищати власну державу володар України-Русі вирішив зробити напад на Чехію.

Наступ було придумано комбінований. З заходу на підтримку австрійського герцога Романа Даниловича вийшов з військами князь баварський, руські і польські володарі наносили удар по чеському королівству з півночі на Опаву. Угорський король теж вирушив з усім своїм військом на Австрію, та не зумівши сходу взяти Оломоуца, надовго застряв під ним. Судячи по свідченням західноєвропейських джерел та наших літописів, похід був підготовлений фундаментально[24]. Згідно свідчень джерел, йшов в похід сам володар України-Русі Данило, його син князь Лев, прийшла поміч від князя волинського-київського Василька. Прийшли також союзні Данилу литовські князі Товтавил та Едивид. З польської сторони на стороні Данила в похід пішов краківський князь Болеслав Стидливий, зять короля Бели IV,

Володислав, син Казимира Ласконогого, Межек князь Опольський. Та польські князі, як засвідчують джерела, воювали проти Чехії з неохотою. У більшій мірі вони виступили на боці Данила, боячись зі сторони останнього наводу татар. Особливо неохоче воював польський князь Володислав Опольський володіння якого знаходились поблизу Чехії, Болеслав краківський теж воював без бажання.

Угорський король, щоб втягнути його у війну, змушений був використати свої права тестя. Як виразився літописець: «Болеслав не хотів іти на війну, та дружина його Кінга, дочка Бели IV допомагала Данилу словами». Данило Романович привів своє військо в Краків, там з'єднався з Болеславом Стидливим, князь Володислав приєднався до них на Одрі біля міста Козин. Після злучення українсько-польські війська рушили в сторону Чехії. Однак, як зауважують джерела, особливого успіху цей похід не мав із-за пасивності польських князів. Цей похід охопив незначну територію сілезько-моравського кордону. Результатом походу явилось розорення околиць Опави, Глубочиці, взяття Нессіделя/56. Наш літописець придає велику важливість цьому походу, однак відмічає, що у зв’язку із зрадою польських князів, основна мета допомога Роману в Австрії проти Пшемисла II чеського була не досягнута і тому через певний проміжок часу, будучи не в змозі оборонятися, Роман змушений був покинути Австрію. Літописець зберіг нам цікаві свідчення про останні місяці перебування Романа Даниловича на австрійському престолі в обложеному чехами замку Гімборг, чекаючи на допомогу свого батька та угорського короля. Однак, Роман, розуміючи швидке падіння замку за допомогою прихильника своєї дружини барона Просвеля, пробився з замку й подався за поміччю в Україну-Русь[25]. Не дивлячись на те, що похід у Австрію був невдалим і Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі і володар України-Русі повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками[26].

Польський дослідник Б Влодарський у висновку політичних стремлінь короля Данила в Європі наголошував, що Австрія могла би зблизити Україну-Русь з Німецькою імперією і заставити Європу в особі Данила побачити керманича хрестового походу проти татар, однак зрада угорського короля, який побоявся посилення впливу України-Русі в Центральній Європі не дала можливості реалізуватися планам короля Данила, однак вступ в Європу був не даремний. Усі побачили могутність України-Русі, що ще більше зміцнило її авторитет в Європі заставило Римсь-

кого папу самочинно і негайно офіційно коронувати Данила на короля Русі[27].

За таких обставин доля сина короля Данила Романа в Австрії була трагічна. Він покинув Австрію і прибув до батька в Україну-Русь де скоро став зятем великого литовського князя Войшелка, отримавши в володіння Новогрудок Слонім з землями чорної Русі[28].

Після невдалого походу Данила і Бели IV на Австрію Бела розділив Австрію з Оттокаром-Пшемислом[29].

Література

1. А.Н.Сахаров. Дипломатия древней Руси.М.1950.
   А.Н.Сахаров. Дипломатия Святослава.М.1982.
2. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.М.1950.
   В.Т.Пашуто. Опыт периодизации русской дипломатии.М.1982.
3. М.Ф.Котляр. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе.М.1999, с.122-123.
4. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII ст.Івано-Франківськ.1999.
5. Руський Літопис.К.1989,с. 234.
6. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII ст.Івано-Франківськ.1999,с.194-195.
7. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.540.
8. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів. 1930, Ч. II, с. 205-211.
9. B.Wlodarski.Polska i Rus.Warszawa.1966,s.140.
10. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.545.
11. B.Wlodarski.Polska i Rus.Warszawa.1966,s.140.
12. Fontes Rerum Bohemicarum, t. 2, 5. Praze. 1874, p. 89, t. 3, p. 312.
13. M. Fischetr. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). Wien, 1815, s. 217-218, N 60.
14. Monumenta Germanika Historika (MGH; SS, t. 5. Pars 1, Hannoverae. 1890, s. 134-154.
15. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 256.
16. MGH. Вказана праця, t, 9, p. 599.
17. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.554.
18. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе.М.1999,с.122-123.
19. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.554.
20. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.555.
21. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.555.
22. М.Грушевський Історія України-Русі.К.1991,т,с.75.
23. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Європа в исторической ретроспективе.М.1999,с.123.

24. A. Huber. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen Geschichtsforsch und. Bd. 4, Heft 1, Insbruk, 1883, 351, Anm. 1.
MPH, t. 2, p. 573, p. 805.
25. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
Руський літопис. К. 1989, с. 368-369.
В. Т. Пашуто, с. 259.
26. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. ІваноФранківськ.1999,с.273-277.
27. B.Wlodarski. Polska i Rus. Warszawa. 1966, s. 140-141.
28. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.555.
29. B.Wlodarski. Polska i Rus. Warszawa. 1966, s. 140-141.

Угорські джерела епохи династії Арпадів про Україну-Русь (IX-XIII ст.)

Сучасна наука історична наука в останні десятиліття внаслідок відновлення незалежності Української держави, зробила спробу реконструювати історико-політичні відносини Угорщини і України з найдавніших часів.

Розуміючи, що староукраїнський етно-масив (слов'яни-руси) в Паннонії, Підкарпатті і Карпатах є давнім етносом. Угорські вчені не сумніваються в приналежності цієї території до українського етнічного масиву. На їх думку, це населення було тут політично зріле внаслідок функціонування в IX-XIII століттях староукраїнської держави з центром в Києві, а потім в Галичі[1].

Основними угорськими джерелами по цій проблемі є свідчення Аноніма, автора "Діянь угрів" поч. XIII ст., який написав про угорські племена, які проходили через Київщину, Волинь, Галичину в Паннонію, де й знайшли собі Батьківщину. За свідченням цього джерела багато племінних князів з своїми родами, в пошуках кращої долі приєдналися до Алмоша і пішли разом з уграми в Паннонію. Їх нащадки ї до сьогодні компактно проживають в різних регіонах Угорщини[2].

Характерно, наголошує угорський дослідник Я.Мелих, що переселенці з України-Русі в Паннонію засвідчені рядом населених пунктів, як в Угорщині, так і в Підкарпатсько-Карпатському регіоні. Назви цих сіл Орос, Ороси (Orosz, Oroszi)- Руси, Руські, функціонували ще до монголо-татарського нашестя нього[3].

Наступний угорський вчений Е.Маюс дослідив топоніми, які утворені за допомогою суфіксу "і", й прийшов до висновку, що села з назвами: Чехи, Немети (німці) Ороси (руси) – були утворені волею королівської влади з метою прийняття чоловічого населення на військову службу і подальшої асиміляції в угорському етносі[4]. Угорський дослідник Д.Дерфоррі вважає, що

слов'яни утворили свої поселення в Паннонії задовго до приходу угорців. Їх поселення, на думку дослідника, плавно тягнулися із Галичини (Великої чи Білої Хорватії) в Паннонію. Подальше переселення слов'ян з угорцями, це " міф деякої політизованої частини угорської науки". Згідно свідчень літописців і руського літописця зокрема, в 996-997 роках між Володимиром Святим і королем угрів Іштваном-Стефаном, був підписаний мирний договір, добросусідства, як зауважує Повість минулих літ, "були хороші відносини". Про це засвідчують і "Хільдесхеймські Анали", в яких згадується про руського князя "dux Ruizorum"[5].

В цей же час, відзначають угорські джерела, руси-руські відіграють велику роль в політичному житті Угорщини. Так "ороси", що прийшли від князя Імре (Ігоря) складали основу дружини охоронців короля Іштвана. Власне назва Ороси, Орос з самого початку, як наголошує Анонім отримала назву від руських, які несли в Угорщині військову службу. Здебільшого це була гвардія угорського короля[6].

Із цих свідчень можна зробити висновок, що руські в Паннонії в епоху Арпадів були значним етносом, з ними пов'язується ряд племінних топонімів і назв населених пунктів, такі як Ороси, Орос. Аналіз джерел, вважає угорський вчений Е.Маюс, дає право наголошувати, що слов'яни-руси були тут до приходу угрів значним етносом[7].

Згідно з свідченнями угорських джерел, на території Угорщини є велика кількість географічних назв Орос, Ороси, що може означати, що жителі Русі були в епоху Арпадів давно місцевим і значним етносом. Такі назви сіл, як Орос в комітаті Абауй, Ороси в комітаті Берег, Ороси в комітаті Барш, село Орос в комітаті Бихар[8], а також село в комітаті Валко відоме ще навіть в XIV ст. (possessio rutenorum) є підтвердженням давнього проживання русів (слов'ян) на території Угорщини[9].

Зокрема в селі Бан проживали королівські поселенці, привілейовані руські, Як правило такі села з привілейованими руськими в Угорщині зазивали – путуку Кгерутш. В Угорщині таких сіл з назвами рутени-руські багато. Тому їх в подальшому треба вивчати[10].

Свідчення про проживання великої кількості руських в Угорщині, знаходимо і в німецьких джерелах. Так Трансільванський населений пункт Сердахей, німецькі джерела називають Reussmakt і наголошували, що в поселеннях з такою назвою проживали руські. Характерно, що в XIII ст. поселення з назвами Ruchmark, Ruzmark (населені пункти руських) є дуже у великій кількості в Угорщині[11]. Характерно, що ці ж назви

Reussmarkt зв'язують також із "руськими ярмарками". Є також точка зору, що під цими назвами слід розуміти поселення курців Русі, які прибули для торгівлі в Угорщину[12].

З наявністю руських купців в Трансільванії виникає ряд населених пунктів " Reussmarkt". Можна наголосити, що такі "Reussmarkt" могли функціонувати на протязі довгих століть. Про торгівлю слов'ян з римською провінціями, вважав чеський вчений І.Піч, Дакаєю та Мезією, римські джерела згадують з III ст. н.е.[13].

З цього часу, наголошував галицький історик О.Партицький, торгівля була сталою і особливо розгорнулась в епоху Київської Русі[14].

Так факти говорять, що в XII руські торгові центри були в таких угорських містах: Боршоді під 1177 роком згадується " Reussmarkt". В Комітаті Гемеш в замку, який належить володарю з руського народу "domus Rureni" знаходився " Reussmarkt". Поряд з замком розташовувалися села Ороси, Хорвати(стародавня назва руських-галичан)[15].

Приведемо приклади поселень в яких в XII-XIII століттях" знаходилися, як вважать угорські вчені" Reussmarkt"-руські торгові центри[16]. Так під 1279 роком такий "Reussmarkt" згадується в селі Орос в Семирі, згадується "Reussmarkt"в комітаті Боршод.

В 1333 році в сильному господарстві Орос (руських), яке заснували руські військові поселенці теж в комітаті Боршод[17].

Як бачимо, можна наголошувати, що поселення Ороси, Орос які також носять німецькі назви "Reussmarkt" чітко прослідковуються з IX по XIV ст., що може говорити про наявність в Угорщині великої кількості населених пунктів руського етносу, який, як вважали вчені XIX ст. І.Дринов[18], та В.Чертков[19], проживав тут ще до приходу угрів в IX столітті. Угорські вчені вважають, що переселення руського етносу проходило в XI столітті. Власне угорські королі заохочували руських до військової служби в Угорщині і переселяли за таких умов руських цілими селами[20].

Є свідчення, що переселенці по різних причинах до Угорщини були як руські бояри так і князі. Розглянемо одне свідчення, яке документоване не тільки в угорських джерелах, але й відоме в усіх європейських джерелах.

Привертає увагу, що одним із титулів герцога Імре був титул dux Ruizorum. В "Жиститії Іштвана" теж наголошено, що головнокомандувачем угорського короля Іштвана був – exercitui suo prefecerat ducem- dux Ruizorum-руський князь. Ряд дослідників,

зокрема Д.Дерффі, аналізуючи ці свідчення, вважав, що титул Dux Ruizorum є титулом командира тілоохоронців, яких називали також oros-руські, а це говорить, що основою королівської гвардії були руські[21].

В кінці XI на початку XII ст. (1095-1116р.), як засвідчують угорські джерела, угорський король Кальман, який мав руську дружину запросив з Русі рицарів, які стали його особистою охороною. Джерела XIII-XIV, зокрема документ, який датується 1326 роком засвідчує, що Галицький король Коломан послав в Угорщину із Галичини рицарів, які стали охоронцями угорського королівського двору[22].

Той же Галицький король Коломан, як наголошують угорські джерела, неодноразово знаходив притулок з своїми галицькими прихильниками, які і тут виконували при ньому свої військові обов'язки[23].

У подальшому ми бачимо, що руські охоронці були і в короля Бели IV[24].

Таким чином, як наголошувалось вище, руські витязі перебуваючи на угорській службі, створювали свої поселення. Не рідко різного роду маєтності за вірну службу їм надавали угорські королі, а владу над руськими поселенцями мали найближчі родичі короля, герцоги, які як засвідчують джерела, теж мали в себе на службі велику кількість руських військових. Так "Хільдесхейські Аннали" зберегли титул князя русів-dux Ruizorum, який належав герцогу Імре, якому належала область де компактно проживали руси-слов'яни. Ця область була в угорському королівстві значною політичною і адміністративною одиницею, оскільки король Іштван поставив на її чолі наступника королівського престолу. Компактне проживання на великій території руських в Угорському королівстві в XI столітті, засвідчує Зальцбугський єпископ, який відправив свого посла до угорського короля Бели II і який в той час знаходився в "Марці Руській"[25].

Угорський дослідник XIX століття Д.Паулер вважав, що "marchia Ruthenorum", місцеперебування короля Бели II в час приїзду посла Зальцбургського єпископа знаходилась поблизу руського кордону в комітаті Земплин, в південній частині комітата Унг і в районі Егера[26]. Радянський вчений В.Т.Пашуто теж вважав ці території розміщені поблизу угорсько-руського кордону і району Карпат місцем розташування "marchia Ruthenorum" в якій компактно проживало руське населення[27].

Власне на цій території Анонім, говорячи про вождя Золте, сина Арпада, який володів Західною Угорщиною, наголошував:" щоби в цій провінції йому побудували замок, він поставив це

завдання перед руськими, які з його дідом, вождем Алмошем прийшли в Паннонію[28]. Власне після цього розпорядження був побудований Оросвар, сучасний Русовце. Можна не сумніватися, наголошує угорський дослідник Д.Крішто, що при Анонімі Оросвар очолював округ яки й власне побудували русичі і в якому компактно проживали. Безсумнівно, що назва центру Оросвар походить від руського етносу[29].

На думку Е.Моора, Оросвар явна вказує на його руське походження. Населені пункти з назвами Оросвар, Овар, Орос, Рос є і на дорозі, яка зв'язує Оросвар з Хайнбургом і Віднем. Власне тут Арпади поселили руських для охорони цієї дороги. Такі ж назви зустрічаються від Кімле до Оросвара впродовж Малого Дунаю і в других областях Угорщини[30].

Таким чином, можна наголошувати, що руські в IX-XIII століттях були досить великим етномасивом на компактній основі проживання. Вони проживали тут до епохи приходу угрів в Паннонію і були тут одним із стародавніх етносів, що може говорити, що їх очолював руський князь – dux Ruizorum/31.На початку XI ст. " marchia Ruthenorum" очолювалась наслідником королівського престолу герцогом Імре. Внаслідок цього, ця територія стає складовою частиною Угорщини з назвою " marchia Ruthenorum". Через декілька століть це руське населення було піддане угорській асиміляції і його історична доля науковцями не досліджувалась[32].

Сьогодні, однак, питання слов'янського етносу в Паннонії знову постає актуальним, тому " marchia Ruthenorum" її історія, культура, потребує ретельного дослідження…[33].

Література

1. Д.Кришто.Русские в Венгрии в эпоху династии Арпадов. Славяноведение. 2001, №2,с.22-30.
2. SRH I.47, old.
3. J.Melich. Nehany maguar nepnevrol//Maguar xyelv.1090,s.338-339, old.
4. J.Melich. A honfoglalaskori Magyarorszag.Budapest,1925-1929, 155-157 old; 165 old.
5. E.Malyusz. Akozepkori maguar nemzetisegi politika // Szazadok, 1939, 268-270 old.
6. G.Gyorffy. A maguar nemzetsegrol a varmegyeig, a torzstol az orzagig // Szazadon 1958, 268-270 old.
7. GY.I. 126, 465, 546, 649 old.
8. E. Malyusz. Akozepkori maguar nemzetisegi politika // Szazadok, 1939, 266, 273 old.
9. GY.I.125,465,546 old.

10. Д.Кришто. Русские в Венгрии в эпоху династии Арпадов. Славяноведение.2001,№2,с.23.
11. G. Kristo. Szempontoka korai helyheveink torteneti tipologiajahoz // Acta Universitatis Szegediensis de Attla Jozsef nominatae. Acta Historica. Szeged, 1976. T. LV. 64-65 old.
12. G.Kristo, F.Makk, L.Szegfu. Adatok a “korai” helyneveink ismeretehez I // Acta Universitatis Szegediensis de Attla Jozsef nominatae. Acta Historica. Szeged, 1973. T. XLIV. 13 old.
13. F.VII.5.208.
14. Pic. Die Dakischen Slaven. Praha. 1888, s. 123-143.
15. О.Партицький. Старинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 202-208.
16. E. Malyusz. Akozepkori maguar nemzetisegi politika // Szazadok, 1939, 268-270 old.
17. G.Kristo, F.Makk, L.Szegfu. Adatok a “korai” helyneveink ismeretehez I // Acta Universitatis Szegediensis de Attla Jozsef nominatae. Acta Historica. Szeged, 1973. T. XLIV. 13 old.
18. G.Gyorffy. A maguar nemzetsegrol a varmegyeig, a torzstol az orzagig // Szazadon. 1958, 268-270 old.
19. И.Дринов. Заселение Балканского полуострова славянами. М. 1873, с. 5-9.
20. В.Чертков. О переселении фракийских племён за Дунай. Спб. 1863, с. 43-65.
21. G.Kristo, F.Makk, L.Szegfu. Adatok a “korai” helyneveink ismeretehez I // Acta Universitatis Szegediensis de Attla Jozsef nominatae. Acta Historica. Szeged, 1973. T. XLIV. 13 old.
22. G.Gyorffy. A maguar nemzetsegrol a varmegyeig, a torzstol az orzagig // Szazadon 1958, 574, 577 old.
23. CS.I.93.
24. A.Hodinka. Az orosz evkonyvek magyar vonatkozasai. Budapest. 1916, 335 old.
25. M.Wertner. Az Arpadkori udvari tisztviselon sorozata // Tortenelmi Tar, 1899, 670 old.
26. В.Т.Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. М. 1968, с. 333-334.
27. G.Pauler. A maguar nemzet tortenete az. Arpadhazi kiralyon alatt I. Budapest, 1893. 239, 476 old.
28. В.Т.Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. М. 1968, с. 334.
29. SRH I. 113, 180 old.
30. Д.Кришто. Русские в Венгрии в эпоху династии Арпадов. Славяноведение. 2001, №2,с.28.
31. E. Moor. Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen.Szeged, 1936, s. 24-47.
32. История Венгрии.М.1971, т. I, с. 120-122.
33. История Венгрии.М.1971, т. I, с. 122.

Дипломатичні стосунки Української держави з Литовським князівством в XIII столітті.

Упродовж XIII століття Українська держава мала досить цікаві водночас нестабільні взаємовідносини з Литовським князівством.

Велике Литовське князівство тільки на початку XIII століття досягло певної централізації. Внаслідок хрещення великого князя литовського Міндовга Литва консолідувалась як держава. Однак ще в цей час ранньофеодальне литовське князівство не притримувалось установлених в феодальній Європі норм середньовічної дипломатії. Із-за цього договори України-Русі з литовським князівством були не тривалими і утримувалися, як вважає М.Ф.Котляр військовою могутністю Русі[1].

Перші згадки про українсько-литовські дипломатичні зв'язки в XIII столітті, згідно свідчень Галицько-Волинського літопису засвідчуються під 1219 роком, коли " прислали князі литовські послів до великої княгині Романової і Данилови і Василькови мир даючи[2]. М.Ф.Котляр вважає, що мирні переговори литовські князі розпочали внаслідок військової поразки від Волинського князівства[3]. Заключення союзного договору між Україною-Руссю та Литовським князівством мало свій подальший передусім політичний розвиток. Заключення союзу з Литовським князівством було взаємовигідним. Україна-Русь не втручалась в консолідацію Литви князем Міндовгом і водночас справити силу Литовського князівства проти агресивних нападів Польщі, як виразився літописець "привів Данило на ляхів литву"[4].

Отже союзний догові з Литовським князівством дав можливість консолідуватися Литві, як державі в час 40-ка літньої феодальної війни в Україні-Русі[5].

Більш європейськими стали договірні відносини між Україною-Руссю і Литовським князівством у час князювання в Литві Міндовга, якому вдалося за час феодальної війни в Україні-Русі відтіснити Україну-Русь з суто руських земель. Внаслідок утвердження єдиновладдя в Україні-Русі великий князь Данило починає споглядати на ті руські володіння, що потрапили в залежність від Литовського князівства. Так за час феодальної війни в Україні-Русі литовський князь Міндовг приєднав до Литви всю Чорну Русь, яка раніше була складовою частиною староукраїнської держави. Розуміючи, що зміцнення Литви може в майбутньому привести до ще більших втрат великий князь Данило наносить по Литві могутній удар і повертає втрачені землі в сферу впливу української держави. Внаслідок, як зазначає літописець,

“програної великої війни Данилу у 1252 році”, Литовське князівство втратило Чорну Русь і третину контрольованої Міндовгом Ятвязької землі. Данило Романович намагався продовжувати і дальше наступальну політику проти Литовського князівства, тому Міндовг, щоб не дати щойно утвореному Литовському князівству пішов на невигідний мир, як виразився літописець:” Прислав Міндовг до Данила просячи миру і бажав закріпити сою свотовством”[6]. Умова союзу Литовського князівства була одна, признання Чорної Русі і всіх руських земель за Україною-Руссю, подальше невтручання в їх справи, запорукою цього союзу мав бути шлюб дочки Міндовга з сином володаря України-Русі, Шварном. Дві пропозиції Міндовга були відкинуті великим князем Данилом Романовичем який не наважувався заключати договір з Литвою, очевидно володар України-Русі розумів, що треба перешкоджати зміцненню Литовського князівства. Однак в 1254 році син Міндовга Войшелк, який ввійшов у дружні стосунки з королем України-Русі Данилом від імені великого князя Литовського Міндовга “створив мир з Данилом і видав дочку Міндовга за Шварна”. В цей же час другий син короля Данила Роман, що повернувся з Австрії став князем Чорної Русі з головними містами Новогрудком і Словівом, яку його батько трохи раніше відібрав у литовців[7].

Як бачимо поступово король України-Русі Данило Романович від недовіри до литовського князя Міндовга перетворився в союзника. Все це очевидно стало причиною монголо татарського нашестя і формування Данилом Романовичем антитатарської коаліції. В цей час, як ми бачимо, що володар України-Русі король Данило, після вступу в 1253-1254 роках в союз католицьких держав вів з своїми західними союзниками досить розумну політику. Участь в союзному договорі з Тевтонським Орденом і Польщею було справою далекоглядною і продумано. Союзний договір з Литвою теж передбачав допомогу союзної Литви проти монголо-татар. Його немов би підкріплював булли папи про необхідність надання допомоги України-Русі. Він реально накреслював перспективу хрестового походу проти татаро-монголів в якому литовці теж повинні, як союзники України-Русі були брати участь. В першу чергу цього від Литви вимагав король Данило і папа Інокентій IV, який бажав, щоби Міндовг допомагав королю Данилу. Власне з цією метою папа виголосив булли, які стосувалися і Литви яка як союзник повинна була виступити у підтримку України-Русі[8]. Існуючий договір між Україною-Руссю, Польщею і Тевтонським Орденом схиляв до союзу і Литовське князівство. Як зазначають джерела, литовсь-

кий князь Міндовг давно шукав союзу з Орденом, а отже в цей час короля Данило намагався залучити до цього союзу і Литву[9].

В подальшому джерела розповідають про досить дружні відносини України-Русі Литви. В цей час в 1255-1263 роках в Литовському князівстві поряд з великим князем Войшелком досить активну позицію займає князь Чорної Русі Шварн Данилович. Він в усьому допомагає в управлінні великому литовському князю. Разом з ним захищає Литву від нападів ятвягів та поляків. В 1264 році Галицько-волинський літопис наголошує, що “князюючі в Литві Войшелк і Шварн ідуть ляхів воювати”[10].

В.Т.Пашуто вбачав в цьому свідченні співправительство і наголошував, що в цей час Шварн Данилович був співправителем великого Литовського князівства разом з тестем Войшелком[11].

За багато років правління в Литві Шварн Данилович від помічника Войшелка, як виразився вірно М.С.Грушевський, став його співправителем[12]. Цілком очевидно, що до зближення Україну-Русь та Литовське князівство спонукала постійна загроза нападу монголо-татар[13]. Таке співправління привело до передачі владив 1264-1267 роках в руки сина короля Данила Шварна, як зауважу літописець: ”Вошшелк віддав своє княжіння зятю своєму Шварнові, а сам знову захотів прийняти монаший чин. Шварн же умовляв його, що би ще княжив з ним в Литві, та Войшелк не захотів”[14]. Як бачимо великий князь литовський Войшелк добровільно передав свою владу в Литві Шварну Даниловичу, який в 1264 році по смерті Данила був проголошений королем України-Русі[15].

Попробуємо реконструювати події які передували зближенню України-Русі та Литви. В умовах татарської загрози цей процес проходив набагато швидше, ніж у процесі мирного розвитку, тому смерть українського короля і консолідатора української нації у 1264 не привела до розвалу союзу української держави з литовським князівством. На український престол вступив по завіту короля Данила його син Шварн Данилович[16].

На нашу думку, Шварн Данилович унаслідував був по заповіту короля Данила усю владу і королівську корону. Перед смертю володар України-Русі король Данило заставив присягнути на вірність Шварну Даниловичу, новому королю України-Русі всіх князів і бояр української держави. По усій сукупності даних можна сказати, що інтронізація Шварна Даниловича на короля Русі була остання воля умираючого короля Данила. Це видно хоча б із того, що Шварн Данилович володів по смерті короля Данила усією Східною Галичиною з центром в Галичі, усім Забужжям з

такими великими містами, як Белз, Холм, Червен, Мельник і Дорогичин, тоді як Лев Данилович володів тільки Львовом та Перемишлем. Отже, після смерті короля України-Русі Данила І українська держава залишається нероздільною. Новим її володарем стає Шварн Данилович, який володарює недовго. Однак, попробуємо з'ясувати політичний розвиток української держави у час правління Шварна Даниловича, якому джерела у час його життя, хоч короткого, але енергійного приділяють багато уваги.

Як наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто по смерті короля Данила Шварн Данилович вважався по суздальським міркам великим князем України-Русі, його підтримував в усьому і допомагав волинсько-київський князь Василько Романович. Решта князів України-Русі немов би була в тіні[17].

Однак, наголошує сучасний російський дослідник Д.Н.Александров, дане питання потребує уточнень і доповнень[18]. Судячи по свідченням Іпатіївського літопису, Шварн Данилович дійсно володів Холмом королівською столицею свого батька, як і містом Дорогичином, де Данило Романович коронувався на короля Русі. Надто пізне попадання Шварна Даниловича на шпальти нашого літопису пояснює сам літопис: “князювали Войшелк в Литві з Шварном. Іде литва на ляхи воювати на Болеслава князя і йшла біля Дорогичина... Тоді же Шварно був князем Новогородським... Шварно пішов у Холм, а Володимир пішов у Червень”[19].

По смерті батька короля Данила можна ясно сказати, що Шварн Данилович був наймогутніший феодал України-Русі. Йому належала вся Галичина, Холмщина, Чорна Русь, Новогородське князівство, а в майбутньому й усе велике князівство Литовське. Отже по заповіту Войшелка князя литовського Шварн Данилович був великим литовським князем. Якщо сторожко пов'язати це з титулатурою, то це приблизно звучить так: “Світлий король Русі, великий князь Литовський”. Дослідники зауважують, що джерела намагаються якось применшити роль короля Шварна Даниловича, немов би натякаючи, що не по старшинству він отримав право бути володарем України-Русі. Зокрема це відчувається у пізнішім волинськім літописі, а також у літописі князя Льва, який щоб підтвердити своє право на королівський Холм так сповістив про цю подію в літописі: “Лев почав князювати в Галичі і в Холмі по браті своїм по Шварні”. Однак, чому Галич і Холм по смерті батька дісталися не Льву, літопис замовчує. Очевидно, королівський титул і ключові землі української держави Шварн Данилович наслідував по волі батька. Ми бачимо, що з 1264 року по 1271 рік літописи уділяють велику увагу

Шварну Даниловичу, можна припустити, що у Холмі у час володарювання Шварна Даниловича складався окремий для нього літопис. Характерно, що Шварну Даниловичу постійно у всіх його діяннях допомагає Василько Романович, судячи з чисельних свідчень Іпатіївського літопису, у них були дуже дружні відносини. В цей же час українські джерела наголошують на зближенню короля Шварна Даниловича з сином великого литовського князя Міндовга Войшелком, таке зближення України-Русі і Литви підкріплюється фактом участі Шварна Даниловича у 1267 році разом з литовцями у поході проти поляків[20].

У відповідь на цей похід краківський князь Болеслав Стидливий, згідно з свідченнями польських хронік, спустошує землі Шварна Даниловича у битві, що сталася між Шварном і Болеславом переміг краківський князь[21].

Польський дослідник Б.Володарський вважав, що основною ціллю походу польського князя було зробити розкол у державній структурі України-Русі, а тобто розвалити союз, що склався після смерті короля Данила між королем Шварном Даниловичем і князем волинсько-київським Васильком Романовичем[22].

Однак зрозумівши, що це не вдається і, не бажаючи подальшої війни, Болеслав Стидливий заключив мир з руським королем Шварном Даниловичем і князем Васильком Романовичем. В цей же час, відчуваючи протидію деяких литовських князів своїй політиці великий князь литовський Войшелк пішов у монастир, передавши велике князівство Литовське королю України-Русі Шварну Даниловичу. Таким чином, в кінці 60-х років XIII століття з’явилася можливість об'єднання України-Русі з Литовсько-Руською державою в одну державу[23].

Як бачимо, зовнішньополітична діяльність короля Шварна була досить широкомасштабною. Вперше за всю історію України-Русі, внаслідок ослаблення монголо-татарського іга українському володарю Шварну Даниловичу вдалося вирішити зразу декілька завдань: по-перше, ослабити натиск монголо-татар, зберігаючи з ними союзний договір; по-друге, з'єднати Україну і Литву в одну державу. Слід зауважити, що політичні устремління короля Шварна Даниловича були повністю підтримані волинсько-київським князем Василько Романовичем[24].

Однак, в кінці 60-х років XIII століття всі ці діячі сходять з політичної сцени, Войшелка убиває в монастирі Лев Данилович, Василько Романович умирає в 1269 році, а Шварн Данилович у 1271 році[25].

Тільки по смерті короля Шварна Даниловича у 1271 році, Лев Данилович заволодів його землями, що відмічено ворожим

князю Льву волинським літописом: ”А Лев почав князювати в Галичі і Холмі по браті своїм по Шварні”[26].

Все вищереконструйоване нами підтверджує, що в 1264 році Шварн Данилович став королем України-Русі, а в 1266-7 роках і Великим князем литовським і фактично майже за сто років до часу Ольгерда об’єднає Українське королівство з Великим князівством Литовським. Характерно, що правлячою в цій державі фактично стала українська династія. Власне в цей час в литву прийшла українська мова та християнська релігія, яка, як державна, дійшла до часу Литовського Статуту[27].

Однак зміцнення позицій української династії в Литві не сталося і із за швидкої смерті Шварна Даниловича. Не слід виключати й того факту, що причиною подальшого політичного зближення України-Русі і Литви стало вбивство Войшелка Левом Даниловичем, що внесло недовір’я правлячих кіл Литви до українських правителів[28].

Безсумнівно, що Українсько-Литовські відносини і XIII столітті є яскравим прикладом добросусідства двох народів. Це добросусідство в XIII столітті є тим фактом подальших історичних процесів, які пройшли в другій половині XIV століття. Весь цей сукупний процес українсько-литовських відносин, потребує подальшого дослідження.

Література

1. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе.М.1999, с.126.
2. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.491-492.
3. 3.Н.Ф.Котляр.Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе.М.1999, с.126.
4. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.492.
5. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII ст.Івано-Франківськ.1999,с.40-206.
6. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.493-494.
7. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.551.
8. В.И.Мазутова. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто).М.1999,с.151.
9. Н.Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого по нашим и иностранным известиям. К.1873,с.96-105.
10. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.571.
11. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.М.1950,с.293.

12. М.Грушевський. Хронологія подій Галицько-Волинського літопису // Записки Наукового Товариства ім. Т.Шевченка. Львів, 1901, с.45.
13. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе. М. 1999, с. 126.
14. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.573.
15. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII ст.Івано-Франківськ.1999,с.291.
16. Oesterraichische Reimchronik, MGH, t. 5, p. 210 (v. 15233).
17. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.М.1950,с. 289.
18. Д. Н. Александров. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в XIII-XIV вв. и образование Литовского государства. М. 1994, с. 112.
19. ПСРЛ. М. 1962, т. II, стб. 864-869.
20. Д. Н. Александров. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в XIII-XIV вв. и образование Литовского государства. М. 1994, с. 114.
21. Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. М. 1987, с.193.
22. B.Wlodarski.Polska i Rus.Warszawa.1966, s. 226-227.
23. Д. Н. Александров. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в XIII-XIV вв. и образование Литовского государства. М. 1994, с. 116.
24. ПСРЛ. М. 1962, т.II, стб. 866-667.
25. ПСРЛ. М. 1962,т.II, стб. 869-870.
26. ПСРЛ. М. 1962,т.II, стб. 869-870.
27. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII ст.Івано-Франківськ.1999,с.291-294.
28. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв. // В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе. М. 1999, с. 127.

Король Данило та Українська держава в XIII столітті у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом

В середині XIII ст. Українська держава виступає на міжнародній європейській арені як збалансована політична сила, що стає особливо очевидним в 40-60 роках XIII століття.

Це був не простий період українсько-польських, українсько-угорських, українсько-литовських відносин. Однак особливо цікавими є взаємовідносини Української держави з Тевтонським Орденом[1].

В цей час Українська держава після прийняття великим князем Данилом Романовичем королівського титулу ввійшла в союз

католицьких держав, що зближувало її позиції з католицьким заходом і зокрема Тевтонським Орденом[2].

За таких обставин встановились досить дружні взаємовідносини з Тевтонським Орденом. В цей же час Галицько-Волинський літопис засвідчує напружені політичні відносини з Ятвяжським князівством[3].

В цей же час особливо дружніми стали відносини України-Русі з Католицькою Церквою за допомогою якої Україна-Русь розпочала вирішення Ятвяжського питання де претендентом на частину Ятвяжських земель був і Тевтонський Орден[4].

Вторгнення Тевтонського Ордену в 30-тих роках XIII століття, в час феодальної війни в Україні-Русі, внесло стратегічні зміни в Східній Європі. Як знаємо Орден частково в цей час заволодів і прикордонними Волинськими містами. Однак вдалий похід на Дорогочин припинив просування Ордену на територію України-Русі[5].

Просування Ордену на Схід стало причиною ускладнення зовнішньополітичних відносин з Польщею, Угорщиною, Чехією. Водночас встановились дружні стосунки з Литовським та Ятвяжним князівствами[6].

Власне 30 роки XIII ст. Україна-Русь від західних меж до східних була оточена католицькими сусідами. Зміцнення позицій Тевтонського Ордену в Прусській землі замкнуло ланцюг навколо України-Русі католицьких сусідів, що надзвичайно активізувало політику Римської Церкви по відношенню до України-Русі. Римська Церква бачачи зростаючу могутність України-Русі встановила особливі стосунки з Українською державою. Особливо і Римська Церква і володар України-Русі, великий князь Данило, проявили політичну зрілість до здійснення союзу і вступу України-Русі в союз католицьких держав під час понтифікату папи Інокентія IV (1243-1254). Папа Інокентій IV почав виношувати плани включення України-Русі в союз католицьких держав і утворення унії з православною церквою України-Русі. Обидві сторони почали готуватися до переговорів. Сусідні держави : Польща, Угорщина, Чехія і особливо Тевтонський Орден прийняли у зближенні позицій України-Русі і Римської церкви найактивнішу участь. До скорішого зближення позицій Римської церкви і України-Русі і вступу останньої в союз католицьких держав підштовхувала і нависла над Європою загроза татаро-монгольського нашестя. Як видно з історичних відносин Римської Церкви і України-Русі в 30-тих роках XIII ст. місіонери католицької церкви прибули в Україну-Русь із Польщі, Угорщини, Пруссії з метою облаштування католицьких єпископій та схи-

лення українського духовенства та державних діячів до унії з Римською Церквою.

В 40-вих роках XIII ст. папа Інокентій IV все більше клопочеться про захист України-Русі від монголо-татар. Зараз він уже не через місіонерів, а особисто вступає в переговори з великим князем Данилом Романовичем, українським духовенством. На думку Інокентія IV вступивша в союз католицьких держав Україна-Русь отримає військову допомогу в боротьбі проти татар від таких держав як : Польща, Угорщина, Чехія, Австрія[7].

В кінці 40-вих папа Інокентій IV вважав, що Україну-Русь треба захищати і за участю Тевтонського Ордену. Папа Інокентій IV у своїх буллах-зверненнях до католицьких держав просив їх про надання допомоги у випадку нападу на Україну-Русь монголо-татар[8].

В цей же час Інокентій IV в 1248р. направляє свої булли 22, 23, 24 січня світлому королю Данилу Галицькому і магістру Генріху Фон Вейде (1247-1248) і рицарям Тевтонському Ордену в яких складає одне прохання: ”Негайно повідомити про наближення монголо-татарських полчищ. Просимо Світлість твою, благаємо і посилено просимо, як тільки стане тобі відомо, що полчища татар рухаються на християнський світ, щоб ти поспів би повідомити про це боголюбивих дітей, братів дому Тевтонського в Пруссії, щоб як тільки через них братів дійде це до нашого відома ми могли би подумати, як з божою допомогою цим татарам дати мужній відпір”[9]. Таким чином тевтонські рицарі перетворювались на посередників у стосунках Римської церкви з Україною-Руссю. Папа особисто попереджував магістра Ордена Генріха фон Вейде про можливість поступлення свідчень про татар зі сторони руських князів[10].

Що стосується двосторонніх відносин України-Русі та Римської Церкви то “Світлий король Русі” Данило давно бачив загрозу зі сторони монголо-татар і вів з цього приводу активні переговори. Він совісно віднісся до прохань Папи Іннокентія і в проміжку часу між 1248-1253 років подавав інформацію Римській Церкві про наближення монголо-татар, що відмічено в зверненні папи Інокентія IV до “християн Східної Європи” [11].

Так в зверненні папи Іннокентія IV від 14 травня 1253 року говориться, що про нашестя татар йому стало відомо із “послання христолюбивого сина нашого, світлого короля Русі”. Внаслідок цих послань папа Іннокентій IV призивав християн: Богемії, Моравії, Сербії, Помор’я відгукнутися на заклик “світлого короля Русі, христолюбивого сина нашого” і виступити хрестовим походом проти азіатського ворога. Папа обіцяв відпущення грі-

хів і наділення такими же привілеями, які даються ідущим в Єрусалим…”[12].

В наступному році після звернення папи Іннокентія IV до католицького світу по організації христового походу проти татар в 1254 році, Україна-Русь офіційно вступила в союз католицьких держав. В цей час в короля Данила Романовича загорілась надія, що Україна-Русь з ближніми католицькими сусідами спільно виступить війною проти монголо-татар. Предтечею такого хрестового рушення і водночас зближення з своїми католицькими союзниками мав стати трьохсторонній союз України-Русі, Тевтонського Ордену і Польщі. Характерно, що цей договір в першу чергу був укладений проти союзного до Золотої Орди, Ятвязького князівства[13].

Як бачимо з історичних джерел Тевтонський Орден до укладення союзного договору діяв проти Ятвязького князівства самостійно, оскільки отримав дозвіл від імператора і Папи Римського Іннокентія на колонізацію Ятвязьких земель, що видно із Золотої булли 1226 року Фрідріха II і булли 1234 року папи Григорія IX. До цього часу головними претендентами на Ятвязькі землі були Україна-Русь та Польща.Що стосується України-Русі то перші літописні згадки про походи київського князя Володимира на ятвягів відносяться до 983 року[14].

Таким чином до завоювання Ятвязьких земель Тевтонським Орденом у нього претенденти вже були. Однак ми бачимо, що самостійно Орден не міг завоювати Ятвязьку землю яка в цей час перебувала в союзних відносинах з Золотою Ордою, тому бачучи загрозу від татар через функціонування в сусідстві їх союзника Тевтонський Орден теж вирішив скласти союзний договір з претендентами і водночас союзниками по антитатарській коаліції[15]. До такого союзу їх очевидно, про що ми наголошували вище, спонукав Папа Римський Іннокентія IV[16].

Про договір між Тевтонським Орденом, королем Русі Данилом та Мазовецьким князем Земовитом нам розповідає грамота віце-магістра Тевтонського Ордену Пруссії Бурхарда фон Хорнхаузена (магістр в 1255-1257 р.). Грамота середині XIX століття зберігалася в Польщі в Кракові в бібліотеці князів Чорторийських. Грамота є оригіналом. В неї збереглися шнури від печаток. Текст її зберігся повністю. Мова грамоти латинська. Отже подаємо її вперше в перекладі на українській та латинській мовах:

Латинська - “In nomine domini nostri Jesu Christi Amen. Fr [ater] Burchardus de Hornhusen vicepreceptor fratrum domus Theutonice in Pruscia, [universis Christi] fidelibus presens scriptum inspecturis presentibus et futuris salutem in domino sempiternam.

Noverit universitas vestra guod nos de fra [trum nostrorum consilio et con] sensu,excellenti viro Danieli primo rege Ruthenorum et illustri principi Szamovito duci Mazowie et corum liberis terciam partem [terrae Jatwezenorum] christiano nommini subiugandam, pro eo, ut, guocienscumgue a nobis re [guirerentur contra] eandem gentem barbaram, et guamlibet aliam, fidem christianam inpugnantem, eorum nibis personale prestent auxilium et iuvamen.

Guod si ex [aliguo] casu prepediti forsitan facere non poterint absgue dolo, eorum inpotentiam vel absentiam suppleant per suorum hominum missionet acsi exhibent presentiam personalemm. Et guia discidii seminator odit concordiam hominum, ut fructus concordie depereant et odum inter homines generetur, pro cocordia inperpetuum inter nosobtinenda cum predictis nobilibus convenimus in hans farmam: ut nobis non solum assistant contra predictas gentes christiani nominus inimicas, verum eciam contra guemlibet vel guos libet cuiscumgue professionis et conditionis iuxta predictum modum impertiantur auxilium et iuvamen. Etnos versa vice predictis nobilibus prestabimus auxilium et iuvamen, contra guos suum nobis iuvamen prestiterint, guousgue mall retenta vel violenter, contra guos suum nobis iuvamen prestiterint, guousgue malereten ta vel violenter allata restituerint vel amicabili compositione non satisfecerint; nec cum invasoribus aliguo modo concorda bitum, nisi premissa omnia compleantur. Adicimus etiam, guod si predictis nobilibus aligua dw [erre imminuerit, et] si de nostris hominibus aligui ad eos declinaverint pro salario obseguium prestaturi, ipsos non impediemus nec ad nos redire [faciamus] guosgue gwerra sopitafuerit inchoata, et ab omni impeticione, gue contra ipsos moveri posset ratione predicte gwerre fuerint [libere et exempti.Gui]cumgue autem predicte compactionis seu compositionis vilator extiterit, omni iure prenotatoprivetur. Pro hiis autem [omnibus et sin] gulis obsevandis imperpetuum presens scriptum sigillo ven [erabilis] Patris nostri Andree episcopi Plocensis ecelesio et [supradictorum print] cipum fecipum communiri. Datum in Rathzens anno gratic Millesimo ducentesimo guarto, Octauo Kalendas…”[17].

Українська – “Во ім’я Господа нашого Ісуса Христа амінь. Брат Бурхарт фон Хорхаузен, віце-магістр братів дому Тевтонського в Пруссії, всім християнам, які побачать написане тут, як і нині живучі, так і наступникам, бажає вічного спасіння в Господі. Нехай буде відомо всім вам, що ми за радою і згодою братів наших, великій людині, Данилу, першому королю Русі, і світлому князю Семовиту, князю мазовецькому і їх дітям третю частину Ятвязької землі, яку належить підчинити імені Христа, з усіма правами і владою світською даруємо у вічне володіння. За

це всякий раз нам буде потрібна допомога проти цього варварського народу, або проти любого другого, що воюватиме проти віри Христової, щоб вони надали нам свою допомогу та сприяння. Якщо по якійсь причині, вони, не дай Бог, не зможуть цього зробити за обставин недостатності чи відсутності військової сили, то нехай поповнять своїми людьми, а якщо стане необхідно, приймуть особисту участь і оскільки сіяч зла намагаючись згубити плоди згоди і робить все, щоби виникла ненависть між людьми, та щоби досягнути вічної злагоди між нами, ми договорились з уповноваженими особами таким чином, щоби вони не тільки помагали нам проти вище згаданих язичників, ворогів імені Христа, але й проти кого би то не було, любого фаху і положення, згідно вищеозначеного, постійно надавати допомогу. А ми в свою чергу вищезгаданим особам дамо допомогу проти тих, в боротьбі з ким вони допомагатимуть нам, до тих пір, допоки ці вороги не належно, чи силою відібране не віддадуть і не підуть на дружнє примирення. І ми з своєї сторони не будемо вступати в ніякі згоди з загарбниками, допоки не буде виконано все вище написане. Добавимо також, що якщо вищезгаданим сторонам буде загрожувати війна і якщо хтось із наших людей прийде до них, щоби отримувати платню за службу, ми не будемо їм забороняти, і не дозволимо, щоби вони повернулися до нас, допоки не закінчиться почавшася війна; і ми знімаємо з них всі звинувачення, які можуть бути порушені проти них у зв'язку з участю в цій війні. Якщо же хто-небудь порушить вище написаний договір, то буде позбавлений всіх означених прав. А щоб це вічно виконувалось і всі ми і кожним, дійсну грамоту ми скріпили печаткою вельмишановного отця нашого Андрія, єпископа Плоцької церкви і нашої і вищезгаданого короля і князя. Писано в Раченжі в рік благодаті 1254, восьмій календі…".

Дальше дата складання грамоти обривається, однак більшість дослідників вважають, що вона була складена в Раченжі 24-25 грудня 1254 році. На нашу думку, сам король Данило в заключенні договору участі не брав, очевидно, що це був хтось з його васалів князів, можливо син Лев, оскільки в кінці згадуються наявні при підписанні принци (князі). Однак із грамоти стає ясно, що заключено трьохсторонній договір між Тевтонським Орденом, Польщею (Мазовією) та Україною-Руссю[18].

Як бачимо із ходу історичних подій ініціатива союзного договору належала Тевтонському Ордену. Керівництво Ордену розуміло шатке становище в Пруссії, коли одночасно складалась загроза і від татаро-монголів Одночасно завоювати Ятвягію Орден теж не міг, тому він був готовий на любу допомогу проти

ятвягів. Як бачимо із договору за таких обставин він віддавав частину Ятвязької землі великому чоловіку першому королю Русі Данилу, другу князю Мазовецькому Земовиту. В цей же час Орден наполягає в союзників на надання йому військової допомоги і як бачимо з грамоти дуже надіявся на короля Русі[19].

Укланення володарем України-Русі, королем Данилом союзного договору з Польщею та Тевтонським Орденом теж мали свої причини. Цим договором король Данило укріплював своє становище на глибокому заході своєї держави, куди збирався перенести свою столицю. Водночас після булл папи Інокентія IV та союзу з Орденом та Польщею реально розпочалась організовуватись антитатарська коаліція[20]. Цей союз забезпечував недоторканість кордонів України-Русі з півночі та заходу. В союзі був зацікавлений і краківський князь Болеслав Кривоустий, який теж розраховував на частку в Ятвязькій землі, що заставило його брати участь в коаліції і робити походи проти ятвягів[21].

Вибір союзників Орденом теж невипадковий. В 1248 році Данило Романович видав свою дочку Предславу за мазовецького князя Земовита чим укріпив українсько-польський союз [22]. Цей союз був діємвим в Європі і витримав монголо-татарське нашестя. Ще раніше батько Земовита Конрад мазовецький дав притулок Данилу і його двору в Польщі, що могло бути сприйняте татарами за ворожу діяльність і звичайно Данило Романович міцно тримався союзу з Польщею[23]. Розуміючи претензії України-Русі і Польщі на ятвязькі землі, особливо після вступу України-Русі в союз католицьких держав, Тевтонський Орден, який хоча і мав всі виключні права на Ятвязькі землі від імператора Фрідріха II і Папи Римського Григорія IX, однак змушений був рахуватися з україно-польським союзом особливо на передодні нового татаро-монгольського нашестя, про яке вже ходили чутки[24]. Вступ до цього союзу Болеслава Кривоустого може говорити про якусь дієвість папських булл[25], однак Болеслав бажав сам покорити язичників не опираючись ні на Україну-Русь ні на Орден, хоча союз з останніми, очевидно проти татар він бажав про всяк випадок зберігати[26].

За таких обставин Україна-Русь розпочала завойовувати свою частину Ятвязької землі. Джерела згадують нам походи в Ятвязьку землю в 1252, 1254, 1255-1256, що привело до підчинення Ятвязької землі Україною-Руссю[27]. За таких обставин король Данило негайно оповістив своїх польських і тевтонських союзників, що “данину ятвяги платять королю Данилу”[28].

Після 1256 року свідчень про походи на ятвягів українських військ в наших літописах немає, що може говорити, що договір з

Тевтонським Орденом відносно Ятвязької землі був використаний Україною-Руссю повністю[29].

Таким чином ми бачимо, що володар України-Русі король Данило, після вступу в 1253-1254 роках в союз католицьких держав вів з своїми західними союзниками досить розумну політику. Участь в союзному договорі з Тевтонським Орденом і Польщею було справою далекоглядною і продуманою. Сам договір та союз немов би підкріплював булли папи про необхідність надання допомоги України-Русі. Він реально накреслював перспективу хрестового походу проти татаро-монголів. Як бачимо в союзному договорі було визначено "надавати допомогу один одному проти язичників і проти кого не будь любого положення". Власне в цьому пункті було скрито війну проти татар, власне в першу чергу цього від Папи Інокентія IV бажав король Данило і з цією метою Папа Іннокентій IV виголосив булли у підтримку України-Русі[30]. Цей договір схиляв до союзу і Литовське князівство. Як зазначають джерела, литовський князь Міндовг давно шукав союзу з Орденом, а отже були намагання короля Данила залучити до союзу і Литву[31].

Якщо врахувати активну позицію по організації хрестового походу Папи Іннокентія IV, його булли з закликами до хрестового походу надіслані ним до християн: Богемії, Моравії, Сербії і Помор'я і обіцянки в разі підтримки католицькими державами походу проти татар [32], то в загальному союзний договір України-Русі, Тевтонського Ордена та Польщі заслуговує подальшого вивчення в контексті з'ясування проблеми консолідації народів Центрально-Східної Європи проти татаро-монгольського нашестя[33].

Література

1. В.И.Мазутова. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). М.1999,с.145.
2. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999, с.264-267.
3. Н.Ф.Котляр. Договорные отношения галицких и волынских князей с иноземными государями (XII-XIII вв.). Восточная Европа в древности и средневековье. Международная договорная практика Древней Руси. IX Чтения памяти В.Т.Пашуто. Материалы конференции. Москва,16-18 апреля 1997г. М.1997, с.28-32.
4. В.И.Мазутова. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). М. 1999, с. 145.
5. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.195.

6. Н.Ф.Котляр. Договорные отношения галицких и волынских князей с иноземными государями (XII-XIII вв.). Восточная Европа в древности и средневековье. Международная договорная практика Древней Руси. IX Чтения памяти В.Т.Пашуто. Материалы конференции. Москва, 16-18 апреля 1997г. М. 1997, с. 28-32.
7. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.272-276.
8. В.Т.Пашуто. О политике папской курии на Руси (XIIIв.) // В.И. 1949, №5, с. 59-76.
9. HRM. I. №LXXVII-LXXIX.
10. Н.Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого по нашим и иностранным известиям. К. 1873, с. 96-105.
11. Н.Дашкевич. Первая уния Юго-Западной Руси с католическим западом (1246-1254). К. 1884, 12-15.
Н.Дашкевич. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. “Известия” Киевского Университета № 8 за 1884 г.,
с. 136-181.
12. HRM. I. №LXXXVIII.
13. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999,с.283-285.
14. ПСРЛ,т.II,стб.69.
15. В.И.Мазутова. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого // В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе
(К 80-летию В.Т.Пашуто). М. 1999, с. 145-147.
16. Н.Дашкевич. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. “Известия” Киевского Университета №8 за 1884 г., с.136-181.
17. CDP.III,N30; PVB.I/1.N298.
18. J.Karwazinska. Sasiezstwo kuiawsko-krzyzackie, 1235-1343// Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. Warszawa, 1927-1929, t. VII. Zesz. 1, s. 41.
19. R.Wroblewski. Problem jacwieski w polityce Boleslawa Wstydliwego w latach 1248-1264 // Lodz uniwersytet. Zeszyty naukowe. Nauki humanistyczno-spoleczne. Lodz. 1970, zesz. 72. Historia Polski przedrozbiorowej, s. 10.
20. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999,с.283-285.
21. R. Wroblewski. Problem jacwieski w polityce Boleslawa Wstydliwego w latach 1248-1264 // Lodz uniwersytet. Zeszyty naukowe. Nauki humanistyczno-spoleczne. Lodz. 1970, zesz. 72. Historia Polski przedrozbiorowej, s. 8.
22. O.Balzer. Geneologia Piastow. Krakow. 1895, s. 313-320.
23. N.Baumgarten. Geneologies et mariages occidentaux des Rurikides russe du X-au XIII siecle. Roma. 1927.

24. R.Wroblewski. Problem jacwieski w polityce Boleslawa Wstydliwego w latach 1248-1264 // Lodz uniwersytet. Zeszyty naukowe. Nauki humanistyczno-spoleczne. Lodz. 1970, zesz. 72. Historia Polski przedrozbiorowej, s. 8.
25. J.Karwazinska. Sasiezstwo kuiawsko-krzyzackie, 1235-1343 // Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. Warszawa, 1927-1929, t. VII. Zesz. 1, s. 41.
26. R.Wroblewski. Problem jacwieski w polityce Boleslawa Wstydliwego w latach 1248-1264 // Lodz uniwersytet. Zeszyty naukowe. Nauki humanistyczno-spoleczne. Lodz. 1970, zesz. 72. Historia Polski przedrozbiorowej, s. 8.
27. ПСРЛ, т. II, стб. 815-819.
28. B.Wlodarski. Rywalizacij oziemie pruskie w polowine XIII wieku. Torun. 1958, s. 43.
29. ПСРЛ,т.II,стб.835-836.
30. Н.Дашкевич. Первая уния Юго-Западной Руси с католическим западом (1246-1254). К. 1884, 12-15.
31. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.283-285.
32. В.И.Мазутова. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого // В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе
(К 80-летию В.Т.Пашуто). М. 1999, с. 151.
33. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.265-267.

Дипломатичні стосунки України-Русі з Польщею в 1245- 1280 роках

Після відновлення єдності України-Русі в 1245 році її відносини з Польщею набувають динамічного розвитку. Власне в цей час в Польщі розпочалась довготривала боротьба за владу і згідно свідчень джерел Данило Романович виступив суддею в суперечках польських князів за владу. Внутрішня феодальна війна в Польщі дала можливість Україні-Русі приєднати деякі польські землі до володінь Української держави. Власне в цей час була приєднана Люблінська земля.

При всі цих обставинах, на нашу думку, дипломатичні відносини України-Русі і Польщі в 1245-1280 роках слабо відображені джерелами. Серед наявних свідчень привертає увагу розповідь літопису про “ з’їзд руського князя з польським Болеславом в Тернові”. Згідно аналізу свідчень ми дізнаємося, що наслідком з’їзду між Україною-Руссю та Польщею був підписаний договір, який був утверджений хрестом чесним[1].

Польський дослідник Б.Влодарський вважає, що цей з'їзд відбувся для того, щоб з'єднати зусилля Польщі та України-Русі проти нападів литовського князя Міндовга, який одночасно нападав на обидві держави[2].

Сучасний український дослідник М.Ф.Котляр вважає, Тернів було в 60-ті роки XIII століття було місцем постійних зустрічей між українським та польським володарями, де вони вирішували свої двосторонні відносини з Литовським та Ятвязьким князівствами[3]. Так в 1267 році краківський князь Болеслав прислав посла до князя волинського сказати:" Свояче! Зустріньмося! І Василько відповів: "Я радий і утвердили зустріч в Тернові"[4].

Та пізніше через непорозуміння, які виникли через відносини з Литвою між ними виникла усобиця, яка через декілька місяців закінчилася. Як наголошує літописець :"помирилися ляхове з руссю болеслав з васильком із Шварном і почали бути в любові великій"[5]. Все це говорить, всі з'їзди українських та польських князів скликалися для підписання союзних відносин проти ворогів-сусідів, зокрема Литовського та ятвязького князівства[6].

Особливо близькі стосунки України-Русі в XIII столітті були з Мазовецьким князівством, яке завжди в своїй внутрішньопольській політиці опиралося на Україну-Русь. Так ми знаємо, що у війнах з малопольськими князями мазовецькі князі завжди отримували від володарів України-Русі військову допомогу Так мазовецький князь Конрад І а згодом і його син Земовит, що був одружений на дочці Данила Романовича Предславі були постійними союзниками України-Русі[7]. Останній навіть був одним із натхненників вступу України-Русі в Союз католицьких держав і коронуванні Данила на короля Русі[8].

В подальшому в зв'язку з україно-мазовецьким союзом доповнився і союзом з Тевтонським Орденом, який був заключений в Раченжі 24-25 грудня 1254 році. На нашу думку, сам король Данило в заключенні договору участі не брав, очевидно, що це був хтось з його васалів князів, можливо син Лев, оскільки в кінці згадуються наявні при підписанні принци (князі). Однак із грамоти стає ясно, що заключено трьохсторонній договір між Тевтонським Орденом, Польщею (Мазовією) та Україною-Руссю[9]. Як бачимо із договору за таких обставин він віддавав частину Ятвязької землі " великому чоловіку першому королю Русі Данилу", другу князю мазовецькому Земовиту[10]. Заключення володарем України-Русі, королем Данилом союзного договору з Польщею та Тевтонським Орденом теж мали свої причини. Цим договором король Данило укріплював своє становище на глибокому заході своєї держави, куди збирався перенести

свою столицю. Водночас після булл папи Іннокентія IV та союзу з Польщею та Орденом реально розпочалась організовуватись антитатарська коаліція[11].

Цей союз забезпечував недоторканість кордонів України-Русі з півночі та заходу. В союзі був зацікавлений і краківський князь Болеслав Кривоустий, який теж розраховував на частку в Ятвязькій землі, що заставило його брати участь в коаліції і робити походи проти ятвягів[12].

Вибір союзників теж невипадковий. В 1248 році Данило Романович видав свою дочку Предславу за мазовецького князя Земовита чим укріпив українсько-польський союз[12].

Про цей союз дізнались татари, які намагалися зруйнувати його, оскільки в цей же час, ми бачимо із свідчень джерел, мимо волі короля Данила, Русь-Україна була змушена заключити союз із Золотою Ордою. При таких обставинах українські можновладці примушені були допомагати Золотій Орді в завоюванні Польщі, тому у похід хан Бурундай окрім власних військ попросив у союзників і українські полки, які він повів в глибину Польщі. Внаслідок могутнього удару монголо-татарів по Польщі повному спустошенню були піддані Сандомирська, Краківська, Шльонська області. Чим закінчився цей похід наш літопис не говорить, зауважуючи тільки про “Судомирське взяття”. За таких обставин в українсько-польських політичних стосунках настало безладдя і для урегулювання яких був створений з'їзд українських та польських князів у Тернові, де усі суперечні питання найшли своє вирішення, як зауважив літописець: ”Положили договір межи собою про землі усі руські і лядські князі”.

Цей договір однак не похитнув позицій України-Русі у Мазовії і Куявії і дані княжіння Польщі дальше залишалися у сфері політичного впливу України-Русі. Що стосується україно-польсько-литовських відносин, то вони залишалися не урегульованими аж до смерті Міндовга. Великий литовський князь постійно нападав на суміжні та прикордонні землі України-Русі та Польщі штурмував міста: Камень, Мельник, а також нападав на союзні до України-Русі польські землі, зокрема Мазовію, Куявію. Під час одного із таких нападів був убитий мазовецький князь Семовит і захоплений в полон син його Конрад. В цей же час, завоювавши Польщу, татарський хан Бурундай почав готувати похід на Угорщину. В цей же час в Угорщині перебував український король Данило, який вів переговори з папою Олександром IV про вирішення хрестового походу проти татар, очевидно, такі переговори мали певний результат, оскільки у 1258

році папа доручив домініканцям і францісканцям об'явити про збір військових сил для хрестового походу проти татар[13].

В березні 1260 року папа повелів хрестоносцям збиратися в Прусії з тією метою, щоби ландмейстер прусський повів їх в похід проти татар на прохання польських князів, які особливо постраждали від їх нападів. Папа закликав на допомогу Польщі і Україні-Русі чеського короля Пшемисла II і бранденбурзьких маркграфів[14]. Із-за малочисельності джерел ми не можемо говорити про реальну допомогу і військові кампанії хрестоносців проти татар, хоча один із німецьких хроністів писав про реальну допомогу і численні військові кампанії проти татар[15].

Є свідчення, щоправда тільки одного хроніста про спільні дії хрестоносців половців поляків і королівства Русі проти татар, який вводив в ранг хрестового походу проти останніх[16].

Як бачимо українсько-польський союз був дієвим в Європі і витримав монголо-татарське нашестя. Ще раніше батько Земовита Конрад мазовецький дав притулок Данилу і його двору в Польщі, що могло бути сприйняте татарами за ворожу діяльність і звичайно Данило Романович міцно тримався союзу з Польщею[17].

Данило Романович “великий чоловік і перший король Русі”, як сказано в договорі України-Русі, Польщі та Тевтонського Ордену[18], помирає в 1264 році і вся королівська влада переходить до його сина в той час Великого князя Литовського Шварна, який теж притримується дружніх стосунків з Тевтонським Орденом і підтверджує договір підписаний королем Данилом як з Орденом так із Польщею[19]. Його брат Василько, князь волинсько-київський займає в державі друге по рангу становище після короля Шварна і звичайно проводить значну політичну діяльність, зокрема в стосунках з Польщею і зокрема з союзним мазовецьким князівством[20].

Таким чином ми бачимо, що по смерті короля Данила Романовича, новим Холмським володарем став король Шварн Данилович, який унаслідував усю батьківську владу, спадщину, як володаря України-Русі від Карпат до Дніпра, по смерті Шварна Даниловича володарем України-Русі став Лев Данилович, тому немає ніяких підстав говорити, що українська держава у другій половині XIII століття почала занепадати під ударами поляків та угорців. Улаштована по західноєвропейському зразку влада у державі просто передавалась від батька до сина, що замовчує волинський літописець. Навпаки можна наголошувати про подальший розвиток королівської влади в Україні-Русі. Як бачимо усі ключові землі по смерті короля Шварна Даниловича сконце-

нтрувалися у наслідника престолу короля Льва Даниловича, який переносить столицю України-Русі у Львів і якого, як свідчать джерела, монголо-татари признавали великим князем України-Русі, в цей же час усі західноєвропейські джерела називають Льва Даниловича королем Русі[21].

Такий розклад в українській державі нам подають і угорські джерела згідно висновків яких, зовнішня політика українського короля Льва Даниловича на заході, базувалось на союзі з угорським королівством, а в подальшому з Чеським. Весною 1270 року, коли умер угорський король Бела IV, його наступником став брат дружини Льва Констанції Стефан V, який розірвав мир з Чехією і розпочав проти останніх військову кампанію. У 1270 році між Стефаном V угорським та Пшемислом II чеським розпочалась війна. В акті мирного договору, який був заключений в червні 1271 році, серед союзників угорського короля Стефана V згадується український король Лев Данилович, князь луцький Мстислав Данилович і князь володимирсько-київський Василько: « manigen snellen wigant, Kunic Leo Riuzen sant, der sipper dran genoz....», що яскраво підтверджує єдність в цей час української держави[22]. Безсумнівно, що як друга особа в державі брат першого короля Русі Данила князь волинсько-київський Василько проводив в цей час значну політичну діяльність в Європі, особливо в сусідній Польщі. Так джерела наголошують, що в тому ж році в Мазовії після смерті Земовита престол посів його син Конрад II. Він залишився вірним традиційній політиці Мазовії та України-Русі[23].

До традиційного союзу з Україною-Руссю мазовецького князя Конрада II примушували претензії молодшого брата Болеслава, який в боротьбі за мазовецький престол опирався на краківського князя. Про міжусобну в Мазовії польські джерела розповідають з 1282 року, однак як вважають дослідники, вона почалась набагато раніше[24]. Однак Конраду II за допомогою Володимира Васильковича не тільки вдалося утвердитися на мазовецькому престолі, але й проявити бажання посісти на краківському престолі, однак короткочасно. Очевидно зміцнення позицій мазовецького князя в Польщі налякало українських володарів, тому вони в подальшому намагалися обмежити владу мазовецьких князів. І скоро така нагода трапилася. В 1279 році на прохання голодавших ятвягів Володимир Василькович направив їм з Волордимира жито в човнах по Західному Бугу і коли човни проходили землі Мазовії хліб було пограбовано. Розгніваний Володимир послав на Конрада своє військо і отримав перемогу над ним. Після цього Конрад прислав послів “до брата свого Во-

лодимира просити миру і Володимир умирився”, наголошує літописець[25].

Польський історик Б.Влодарський вважає, що причина конфлікту Конрада і Володимира заключається в тому, що перший почав віддалятися від володимирського князя. Заключивши союзний договір з Лешком Чорним, який підтримував претензії Конрада на краківський трон Конрад не бажав більше зважувати на волинського князя, який обмежував його владу в Польщі. В цей же час краківський князь Болеслав Стидлививй взнавши про союз Конрада з Лешком Чорним повідомив про це володимирського князя, що й визвало похід волинських військ в Мазовію і відновлення волинсько-мазовецького союзу. За таких обставин в 1283 році утриматись на мазовецькому троні Конраду II вдалося тільки за допомогою Володимира Васильковича[26]. Ці події засвідчуються і волинським літописом, який наголошує. Що потерпівши поразку від краківського князя Конрад “послав послів своїх до брата Володимира за допомогою. Володимир Василькович відповів, що готовий йому допомогти і почав збирати військо на Болеслава”[27].

М.Ф.Котляр вважає, що цим був підтверджений військово-політичний союз між Володимиром та Конрадом. Справившись за допомогою волинських військ з братом Конрад II з союзним волинським військом виступив на основного свого ворога краківського князя і зайняв краківське князівство та короткочасно. Втрата краківського стола, на думку дослідника, сталася внаслідок хвороби це Володимира Васильковича оскільки за його військовою допомогою Конрад II мазовецький міг робити успішні походи на Краків[28].

Претензії Конрада II мазовецького на Краківське князівство викликало незадоволення більшість польських князів, які вирішили покарати останнього за наведення руських на Польщу, що заставило Конрада ще більше уповати на Україну-Русь. Перед загрозою втрати трону Конрад II Мазовецький признав себе васалом України-Русі, зокрема Володимира Васильковича. Якщо зауважити, що Люблінська земля в цей час належала до володінь Льва Даниловича, то можна наголошувати на тому що Україна-Русь в цей час мала великий вплив на Польщу. Волинський літопис зауважу. Що в 1288 році Конрад II прислав до хворого Володимира Васильковича посла з словами: ”Господине, брати мій! Ти же ми був замість отця мого. Як міг так тримав мене під рукою своєю. Милістю Твоєю князював і міста свої тримав, до братів своїх грізним був”[29].

Підтвердивши свій васалітет щодо Володимира він звернувся до Володимира з проханням, щоби його наступник Мстислав Данилович “прийняв його твоєю милістю під свою руку і стояв би за мою образу, як ти пане мій стояв за мною і за мою образу[30]. Як бачимо із волинського джерела “Мстислав урочисто прийняв Конрада з честю і з любов’ю під свою руку”[31].

Польська дослідниця Е.Суходольська вважає, що надії Конрада II Мазовецького не виправдались. Мстислав лиш дипломатично допомагав Конраду і тільки зрідка. Коли йому дійсно загрожувала смертельна небезпека посилав йому війська. Наголошуючи в своїх зверненнях, “що це я Мстислав, син короля , онук Романів” Мстислав тим самим сам бажав правити єдиновладно на Русі і заставляв тим самим Конрада II допомагати йому в його внутрішніх справах, зокрема в приборканні своїх волинських васалів[32].

Таким чином підсумовуючи Україно-Польські відносини в 1245-1285 роках ми бачимо, що в більшій мірі вони були дружніми, за обставин участі українських політичних кіл в польських міжкнязівських усобицях, що очевидно і було тим критерієм, що утримувало їх на протязі майже як пів століття.

Література

1. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.567.
2. B.Wlodarski.Polska i Rus.Warszawa.1966,s.143-144.
3. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе. М.1999,с.124.
4. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.571.
5. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.567.
6. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе. М. 1999,
с. 124.
7. O.Balzer.Geneologia Piastow.Krakow. 1895, s.313-320.
8. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.283-285.
9. J.Karwazinska. Sasiezstwo kuiawsko-krzyzackie, 1235-1343 // Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. Warszawa, 1927-1929, t. VII. Zesz. 1, s. 41.
10. R.Wroblewski. Problem jacwieski w polityce Boleslawa Wstydliwego w latach 1248-1264 // Lodz uniwersytet.Zeszyty naukowe. Nauki humanistyczno-spoleczne. Lodz. 1970, zesz. 72. Historia Polski przedrozbiorowej, s. 10.
11. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті.Івано-Франківськ.1999, с.283-285.

12. R.Wroblewski. Problem jacwieski w polityce Boleslawa Wstydliwego w latach 1248-1264 // Lodz uniwersytet.Zeszyty naukowe. Nauki humanistyczno-spoleczne. Lodz. 1970, zesz. 72. Historia Polski przedrozbiorowej, s. 8.
13. RBM.T.II,№186 (від 20 липня 1258 року).
14. Regester der Markgrafen v. Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo, Munchen-Berlin. 1922, N269.
15. MGH, SS, t. 9. (Annales S. Rudberti Salisburgenses, p. 795. (під 1260 роком).
16. Oesterraichische Reimchronik, MGH, t. 5, p. 210 (v. 15233).
17. N.Baumgarten. Geneologies et mariages occidentaux des Rurikides russe du X-au XIII siecle.Roma.1927.
18. CDP.III,N30; PVB.I/1.N298.
19. J.Karwazinska. Sasiezstwo kuiawsko-krzyzackie, 1235-1343 // Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. Warszawa, 1927-1929, t. VII. Zesz. 1, s. 41.
20. B.Wlodarski. Polska i Rus. Warszawa. 1966, s. 140-141.
21. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.290-291.
22. RBM, t. 2, N735, p. 302.
23. E.Suchodolska. Dzieje polityczne (polowina XIII- polowina XIV w.) // Dzieje Mazowsza do 1526 roku. Warszawa. 1994, s. 185-187.
24. Ibid, s. 187.
25. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.580-581.
26. B.Wlodarski. Alians rusko-mazowiecki z drugiej polowy XIII w. // Studia historyczne ko czci Stanislawa Kutrzebu. Krakow.1938, t.II,s.620.
27. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.582-583.
28. Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе. М. 1999, с.125.
29. Летопись по Ипатьевскому списку. Спб. 1871, с. 596.
30. Летопись по Ипатьевскому списку. Спб. 1871, с. 596-597.
31. Летопись по Ипатьевскому списку. Спб. 1871, с. 597.
32. E.Suchodolska. Dzieje polityczne (polowina XIII- polowina XIV w.) // Dzieje Mazowsza do 1526 roku. Warszawa. 1994, s. 190.

Українська держава і Римська церква в XIII ст.

Нова могутність Української держави в середині XIII століття привернула увагу Римської католицької церкви та папського престолу. Як зауважував галицький історик XIX століття І.Шараневич, уже папа Іннокентій III пропонував Роману вступити в союз католицьких держав, королівську корону і заступництво меча апостола святого Петра, та Роман вирішив не поспішати вступати в Союз з католицьким заходом. Та папа був терплячим і усердним, продовжував переговори дальше і більш

наполегливіше[1]. Новий папа Іннокентій IV, внаслідок широких дипломатичних переговорів і багато-чисельних уступок і компромісів щодо православної віри в Україні-Русі, зумів зробити так, що католицька ідея запалала і в Україні - Русі в грецькому обряді, і зазнаючи вдосконалення і зміни, проіснувала до сьогоднішнього дня[2]. В зв'язку із цим виникає необхідність в світлі нашого дослідження з'ясувати взаємовідносини Української держави з Католицькою церквою і релігійну реформу, яка є невід'ємною складовою частиною усіх переговорів володаря української держави з католицьким заходом і римським папою зокрема[3].

В зв'язку із цим слід зауважити, що католицька пропаганда унії велася Католицькою церквою в українській державі і раніше. У зв'язку із кристалізацією могутності України-Русі на початку XIII століття посилилась пропаганда католицьких місіонерів по признанню папського главенства серед християн усього руського сходу. Характерно, що пропаганда на Русі-Україні католицизму в середині XIII столітті не носила ніякого насилля. Головні її положення зводилася виключно до унії церков. Ідея унії була висунута папським престолом і в першу чергу носила політичний характер. Що стосується догм, то унія залишала усе на своєму місці. Чільне місце догматиків унії, це визнання папи римського головою усіх християн[4].

Характерно, що нав'язати унію в окремих регіонах в Україні-Русі папська курія намагалась уже в XII столітті і завжди у час коли Русь-Україна попадала у складне політичне становище. Джерела дають право наголошувати, що уже у 1205-1206 роках угорський король Андрій II вмішувався у галицькі справи, проводив велику пропаганду у користь унії[5]. Папа римський Іннокентій III, почувши про велику пропаганду католицьких місіонерів у користь першої церковної прислав в Україну-Русь для з'ясуванням цього питання висилав навіть свого легата. У листах угорського короля Андрія II до папи після коронації королевича Коломана на короля Галичини, є згадки «про обіцянки галичан приступити до унії з Римом». Галичани, згідно цих свідчень, «бажали тільки залишитись при своїх обрядах і повністю визнали папу головою всієї християнської церкви». Цілком можливо, що виразниками унії могла бути частина бояр тісно зв'язаних економічними і соціальними узами з політичними і релігійними установами сусідніх католицьких держав, вагома суспільна верства, торгово-реміснича знать, яка була зв'язана своїми торговельними операціями з країнами західної Європи, шукала собі внаслідок релігійної унії вигідних ринків збуту своїх товарів, а

тобто інтеграції у західноєвропейський ринок[6]. Використовуючи такі настрої у галицькому суспільстві і отримуючи від певної частини населення лояльність, чи може навіть підтримку, католицькі місіонери поглиблювали свою пропаганду унії церков, яка досягла свого апогею у 40-50 роках XIII століття.

Основним католицьким центром пропаганди унії, була Польща[7]. Проникнувші у Польщу місіонери домініканці у 1218 році звернули зразу ж свою увагу на Україну-Русь куди дуже швидко переселились і зайнялися могутньою пропагандою унії церков, знаходячи серед галичан багато прихильників і могутніх покровителів[8]. Підтвердження вірності наших висновків подаємо наступні документи: 1. Це аннали і папські грамоти папської канцелярії, а також деякі зовсім легендарні свідчення де останні концентруються на особі домініканця Яцика Одровонжа, який проводив проповіді унії в Україні-Русі і заснував домініканські монастирі у Львові, Галичі і Києві[9]. Із папських булл під 1232 роком (від 12 травня) видно, що в Україні-Русі уже було багато проповідників унії. Папа Григорій IX доручив приору польському і двом браттям проповідникам відправитися на Русь де по словах Гнезненського архієпископа«було багато церков латинян без пастирів»[10].

В Києві по свідченнях булл під 1232 і 1233 роками велась активна пропаганда унії та вона зустріла труднощі у місіонерів[11]. Ян Длугош теж пише, що за пропаганду унії і католицизму місіонери у 1233 р. були вигнані з Києва київським князем Володимиром Рюриковичем наляканим успіхами їх проповідей[12]. Джерела свідчать, що з метою пропаганди унії в Україні-Русі у 1240 році був висвячений особливий єпископ, абат Опавського монастиря Краківської єпархії Герард, його права на католицького єпископа Русі, були узаконені папою у 1237 році, хоча католицькі джерела твердять, що такий єпископ був уже з повноваженнями католицького єпископа Русі 12 травня 1232 року. Характерно, що адміністрація князівської влади змушена була рахуватися з діяльністю католицьких місіонерів. Згідно з свідчень домініканців, місіонер Яцик у 1233 році по просьбі галицького князя Данила, настановив для Русі католицького архієпископа Галичу Бернарда Полика, який приуспів у Галичині у пропаганді унії з католицькою церквою[13]. Ось і всі документи, які стосуються пропаганди унії католицьких місіонерів в Україні-Русі до нашестя татаро-монголів. Найважливішим свідченням є те, що Данило Галицький у 1233 р. мав у своєму Галицькому князівстві католицького архієпископа і єпископів діяльність яких нам поки що не відома[14].

Та очевидно вони робили усе, щоби схилити Галицького князя у бік політичної інтеграції з державами Західної Європи і релігійної унії зокрема[15]. У другій половині XIII століття в Україні-Русі проходили події, які закінчили і закріпили успіх попередньої уніатської пропаганди. Події, які відбулися після 1245 року в Україні-Русі, наголошував М. Дашкевич: «ніколи так могутньо не проходили в усі часи на Русі, в цей час Русь-Україна вирішила, на думку дослідника, добровільно признати головну роль у християнському світі папи римського, до цього і клонився руський народ в особах князів, єпископів, бояр, кращих людей. Усе це відбувалося без примусу, що було волевиявленням усього українського народу дійсно добровільно з'єднатися з Римською церквою»[16]. Раніше із листів угорського короля Андрія II до папи Інокентія III ми дізнаємося лише про обіцянку галичан виявити покірність римській церкві, та злученння церков так і не відбулося, тому що Русь знаходилася під утисками чужоземців[17]. Злучення церков у другій половині XIII століття різко відрізняється від запровадження в Україні будь-яких інших церковних уній у будь-який час її історії. У XIII столітті Русь-Україна була самостійною могутньою державою.

Питаннями злучення церков займався один із наймогутніших володарів України-Русі, великий князь Данило. Сама Унія приймалася на найвищому державному рівні, на рівні, який хіба що можна порівняти лише з релігійною реформою хрещення України-Русі Володимиром святим. Хочу загострити увагу важливостей цих подій, які привели українську державу до широкомасштабних політичних і соціально-економічних і релігійних змін, поставили її на вищий ступінь розвитку з наймогутнішими державами тогочасної Європи[18]. Це була дійсно, як зауважував М.Дашкевич, історична подія, унія, давала широкі можливості інтеграції як торгово-економічно так і політично-культурної у глибоко культурно-релігійний світ Західної Європи. Унія ставила українську державу чи українське королівство в один ряд з наймогутнішими державами Європи і посилювала її політичний вплив внаслідок самої інтеграції на країни Західної Європи, і не принижувала її роль як вважають опоненти, а навпаки підвищувала її[19].

Розглянемо по сукупності джерел хід подій, згідно яких Русь-Україна у XIII столітті попала у русло релігійної реформації, як соціально-економічної так і політичної. Нам цікаво однак, якими міркуваннями керувався проводячи реформи володар України-Русі, великий князь Данило, адже переговори з приводу унії велись на протязі цілого десятиліття.

Очевидно, міркування були наступні: Після погрому монголо-татар Русь-Україна була ізольована від Ростово-Суздальської Русі і від Візантійської імперії. Єдиними і ненадійними сусідами з якими у Русі-України були стабільні, часто переходячі від миру до конфронтації, відносини, були сусідні католицькі країни: Польща, Угорщина і Чехія. У зв'язку із такими складними обставинами в які попала Русь-Україна, потрібно було шукати вихід, тому не дивно, що після монголо-татарського нашестя Данило Романович став «мирником Золотої Орди» і що це, очевидно, теж серйозно затурбувало сусідні від України-Русі країни Західної Європи. Однак, «зла була честь татарська», зауважує літописець, та союз з Золотою Ордою давав час для відновлення міст і сіл, усієї економіки і господарства України-Русі, концентрації усього політичного і соціального життя країни навколо одного володаря великого князя Данила Романовича, Галицького[20].

Сам союз України-Русі з Золотою Ордою дуже сильно налякав сусідні католицькі держави: Угорщину, Польщу, Чехію, тому римська курія була ініціатором всеохопних переговорів з володарем України-Русі[21]. І такі переговори у такий трагічний час для всієї християнської Європи стали необхідністю усіх зацікавлених сторін, в тому числі і такого розумного політичного діяча, як Данила Романовича. Галицький історик Д. Зубрицький вірно зауважував, що держава Данила стояла між двома світами Західним і Азіатським (східним), між якими потрібно було, щоб зберігати незалежність і могутність такій великій державі, як Русь-Україна, треба було користуватися силою хитрості і силою договорів[22]. Данило бачив у стані татар кризову анархію і водночас наростаючу культурну, економічну і політичну могутність католицького заходу, який дав опір татарам, і який мав сильний вплив у його власній державі розпочав зближення з католицьким заходом[23].

Однак, Данило Романович, як мудрий державний діяч, вичікував і не поспішав, папа перший, внаслідок довготривалих переговорів, запропонував останньому союз і входження України-Русі в католицький союз держав. По крайній мірі уже у час Ліонського собору папа у 1246 році називає Данила королем Русі[24]. Папська грамота Іннокентія IV від 4 травня 1246 року приймає Данила Руського короля під покровительство і захист святого Петра і Римської апостольської церкви і доручає своєму легату в Лівонії постановляти єпископів на Русі і домініканцям невідлучно проживати при дворі короля Данила. Ми бачимо, що папа уже у 1246 році величає у грамоті, яка написана до волода-

рів і духовних осіб Європи, Данила Романовича світлим королем Русі: "Regi Russie illustri"[25]. Відомо, що Плано-Карпіні осінню 1246 року, проїжджаючи Мазовію до хана Батия, познайомився з братом великого князя Данила Романовича волинським князем Васильком, і був запрошений останнім у його столицю Володимир, розмовляв з руськими єпископами, вручив їм листи від папи і переконував їх приєднатися їх до римської церкви. Характерно, що коли Плано-Карпіні повертався назад із Татарії через «володіння світлого короля Русі» у 1247 році, то був зустрінутий люб'язно королем Данилом і усім його двором, братом Васильком, єпископами і ігуменами, що сказали йому, що вони віддаються усі і Руську державу під покровительство папи, якого визнають своїм отцем і головою їх церкви підтверджуючи, що усе це вони уже сказали через особливого посла, що був відправлений до папи[26]. Д.] Зубрицький наголошував, що переговори великого князя Данила Романовича з папою римським Інокентієм у 1246-1247 роках фактично утверджували унію в Україні-Русі, справа йшла до офіційної коронації Данила Романовича на короля Русі, чого вимагав папа[27].

Із вищесказаного ми бачимо, що для координації дій королівського двору Данила з папою римським до двору руського короля було призначено папою римським архієпископа католицької церкви. Раніше ми знаємо із джерел про католицького архієпископа Бернарда - поляка, який проживав при дворі Данила ще у 1233 році[28]. Наступним католицьким архієпископом при дворі Данила був Петро, який, очевидно, і налагоджував стосунки Данила Романовича з папою Римським, очолював посольство від Руського королівства на Ліонському соборі у 1246 році[29].

Дуже цікаво, на нашу думку, намагався виложити позицію Руського королівства архієпископ Петро на Ліонському Соборі, на якому зібрався увесь найвищий світ католицького духовенства і політичних діячів Центральної і Західної Європи. На цьому представному Соборі архієпископ Петро виступив із «трактатом про Татарів», який відповідав планам допомоги Західної Європи у боротьбі з татами Україні-Русі. У першій частині свого трактату він змалював картину на Русі після татарського погрому, наголошуючи, що королівство Русь однак не являється данником татар і є самостійною державою, яка добровільно віддається апостольському престолу св. Петра. Дальше у другій частині свого трактату архієпископ Петро виложив усі наявні свідчення про татар, які були йому відомі перед відправлення на Ліонський собор. Західна Європа, наголошував Петро, і Русь повинні об'єднатися у боротьбі з татарами, оскільки останні збирають сили,

щоби підкорити і Західну Європу, і вихваляються, що досягнуть своєї мети. Татари поширюють по Русі чутки про підготовку нового походу в Європу[30]. Плано-Карпіні, що був присутній на соборі, підтвердив ці свідчення Петра, наголошуючи, що йому теж були відомі ці слухи. Розповідь Петра про те, що татари упевнені, що збираються покорити весь світ і що вони скоро будуть воювати з римлянами і другими латинцями і що вони після перемоги над ними будуть володіти усім світом розхвилювала усіх присутніх. Як бачимо із сукупності джерел, промова архієпископа Петра на Ліонському Соборі схвилювала увесь Латинський світ, заставила останній повернутися до проблеми надання допомоги Україні-Русі лицем[31]. Зразу ж після Ліонського Собору осінню 1245 року папою Римським було направлено посольство до Татар. В цей же час Данило Романович внаслідок балансуванням силами між Західною Європою і Татарською державою внаслідок особистих переговорів з ханами стає мирником (союзником) Орди, бажаючи виграти час і надіючись на допомогу католицького заходу, тобто позитивних у цьому контексті рішень Ліонського Собору. Очевидно, позиція католицького заходу після Ліонського Собору була не дуже байдужою відносно королівства Русі. Внаслідок заключень і Ліонських (переговорів) папа не випадково у грудні 1245 чи січні 1246 року звернувся буллою до володаря України-Русі з пропозицією вступити до союзу католицьких держав[32]. Окремою буллою папа у 1245р. звертався і до руського духовенства, про що нам наголошує Плано-Карпіні[33]. Ці булли і є тим критерієм, які дають нам право говорити про довготривалі переговори, що привели володаря України-Русі до вступу в союз католицьких держав. В той час він вірив у силу папського слова, кинути всі заковані в залізо сили католицького заходу проти татар, тому як, зауважував М. Дашкевич, уже в квітні 1246 Данило висловив папі свою покірність і перехід України-Русі під покровительство Римської церкви[34].

Плано-Карпіні наголошує, що Данило і Василько дали згоду на пропозицію папи Римського прилучитися до католицького світу. Це підтверджує нам і булла папи від 3 квітня 1246 року в які папа особисто звертається до короля Данила. У своїй буллі папа пише: «Усім віруючим Христа у державі Русі». Виголошується розуміння у зв'язку з виявом покірності Римській церкві. У наступній буллі від 3 травня 1246 року мова іде про згоду обох сторін приступити до унії[35]. Плано-Карпіні з цього приводу пише, що в зв'язку із вступом в католицький союз держав і у справах унії церков король Данило вислав посольство до па-

пи[36]. 12 вересня 1247 р. папа велів архієпископу Прусському відправитися до володаря України-Русі Данила і особисто переконатися чи твердо він його єпископи і вельможі намірені з'єднатися з Римською церквою[37]. Сам факт, що великий князь Данило уже в 1246 р. вів переговори про унію дуже цікавий. Іннокентій IV схиляючи українську державу до політичної і релігійної унії при усій своїй могутності бажав мати на сході Європи сильного політичного союзника. З цією метою як видно із сукупності джерел він пустив у хід весь свій талант тонкого дипломата, а також дипломатію сусідніх з Україною-Руссю Угорської і Польської держав. Очевидно в першу чергу допомогу проти татар обіцяли Польща і Угорщина, що видно із анналів під час коронації Данила. Цілком можливо, що папа дійсно вважав, що план реальної військової допомоги можливий, та сама політична система католицького заходу була до цього не готова[38].

У своїй буллі від 4 лютого 1247 року він переконував угорського короля допомагати Русі проти татар. У зв'язку з цим папа 24 липня 1248 року видав наказ госпітальєрам розпочати підготовку в Угорщині до хрестового походу проти татар[39].

Сам великий князь Данило і це передавали папські посли, бачив, що папа готує католицький захід проти татар. Такий хід обставин заставив володаря України-Русі, великого князя Данила повірити папі, в реальні кроки останнього по наданню допомоги Русі. Тому, як це видно із булл під 1246 і 1247 роками великий князь Данило просив папу про прийняття його і Василька із землями під охорону св. Петра. Разом із цим він просив папу про збереження Руською церквою свого древнього православного обряду[40]. Наступні документи свідчать. Плано-Карпіні: «Римський протекторат прийняли король Русі Данило, його брат князь Василько усі єпископи і кращі люди»[41]. Наш літопис засвідчує: «Данило прийняв вінець від бога від церкви св. Апостолів і від стола святого Петра і від отця свого Іннокентія»[42].

Булла папи від 1246 року виражає радість від того, « що Руські признали Римську церкву матір'ю і учителькою усіх других, а папу намісником св. Петра». Буллою від 1247 року папа доручив легату Альберту з'єднати руських з Римською церквою». Внаслідок подальших переговорів папа вислухавши просьби Данила, що стосувались догматів обрядової сторони унії і по основних положеннях вважив на просьби короля Русі Данила. Він дозволив руським єпископам і пресвітерам створювати усі обряди які у них були раніше, і які не протирічили католицькій релігії.

22 січня 1248 року папа просив великого князя Данила інформувати про усі дії татар, щоби він міг вчасно надати йому поміч. Перші хто повинні прийти на поміч світлому королю Русі це : Тевтонський Орден і госпітальєри, яких папа задля цього перевів до угорського королівства. Характерно, що ряд документів свідчать, що папа давав накази польським князям і угорському королю допомагати руському королю Данилу[43].Усі вони в свою чергу намагалися переконувати Данила, що папа готує для нього військову поміч, у якій папа звертався до слов'ян Чехії, Моравії, Сербів, і Поморян виступити в похід, на боці королівства Русі, проти татар. Папа Інокентій зобов'язав особливим договором Тевтонський орден допомагати королеві Русі Данилу у війні проти Куремси. Папа, як наголошує М.Дашкевич, робив усе, щоби організувати хрестовий похід проти татар про що говорять булли від 1247 р., 1251 р., 1253 р., 1254 р. Він намагався з'єднати війська усіх західних володарів, що розміщувалися поблизу України-Русі і допомогти світлому королю Русі. Великий князь Данило бачив велике старання енергійного папи римського тому дав згоду на коронацію на короля Русі. Сама коронація Данила Романовича фактично з'єднувала Україну-Русь з союзом католицьких держав. «Угри і Ляхи під час коронації клятвено обіцяли виступити разом з Руським королем проти татар».

Релігійна рівність з католицьким Заходом багато давала володарю України-Русі. По-перше, папа клятвено завіряв, що ні угорське королівство ні польські князі, чеський володар ніколи не будуть нападати на королівство Русь. Власне вони у першу чергу виступлять гарантом безпеки України-Русі з заходу і повинні будуть першими з усіма своїми військами виступати на допомогу королю Русі[44]. Були отримані і другі вигоди від союзу з очолюваного папою римським коаліцією католицьких держав. В той час Ятвязькі землі знаходились між Руссю, Польщею і Тевтонським орденом і усі ці держави намагалися захопити ці землі. Включення Руського королівства у католицький союз держав урівнювало Данила Романовича в правах на Ятвязьку землю. Ці землі дістались Україні-Русі тепер без всякої боротьби. Папа буллою від 1254 р. надав право українській державі на третину Ятвязької землі. Власне в цей час пройшло зближення Данила Романовича з Тевтонським орденом, що дало можливість відбити напад татарського хана Куремси. Унія послужила тісному зближенню Русі, Польщі, Чехії і Угорщини. Переговори Данила Романовича з папою римським, судячи з ходу подій, були щирими. Він, папа, усе робив, щоби його новий союзник на сході Європи – король Русі Данило, був у переконаний у щирос-

ті намірів папи, який реально намагався допомогти останньому у війні проти татар[45].

Татарська загроза над усім європейським християнським світом, очевидно, прискорила процес діалогів окрім політичної боротьби з останніми і у питанні релігійного злучення. Сам великий князь України-Русі, Данило Романович, як засвідчують джерела, розділяв точку зору, згідно з якої необхідно було швидко примиритися з католицьким заходом. Не тільки Данило, а й багато інших володарів у Східній Європі у XIII столітті приходили до думки про необхідність релігійного єднання з католицьким світом задля ідеї хрестового походу проти останніх. Якщо вірити папським буллам від 1227 року (aduniversos Reges Russiae) і 1231р., до князя Юрія Всеволодовича, 1248 р. до Олександра Невського, і також булла була послана і великому князю Данилу, хоча останній вагався, та внаслідок татарської загрози пішов на зближення з католицьким Заходом, що забезпечувало безпеку від вторгнення у час боротьби з татарами від західних католицьких сусідів[46].

В зв’язку з визнанням папою Данила Романовича, як повновладного руського короля, угорське і польське королівства повинні були відмовитися від вторгнення на Русь не тільки внаслідок ослаблення татарського нашестя і Ярославського розгрому, а й внаслідок покровительства, яке папа надав українській державі. Буллою від 3 травня 1246 року папа прийняв під захист і охорону св. Петра короля руського і його королівство. Буллою від 12 вересня 1247 р. було прийняте під покровительство святого Петра Руське королівство Данила і його брата Василька і їх усі сім'ї володіння і майно. Буллами від 27 серпня 1247 р. Данилу, його сину, і Васильку було надано право повернення володінь, земель і другого майна які дістались їм по праву, а тобто землі які були утримувані другими королями, що не знаходилися у покорі римської церкви. Папа заборонив хрестоносцям і другим орденам вторгатися у землі світлого короля Русі і у землі які він забрав по праву наслідування без його згоди[47]. Складається враження, наголошував Д.Зубрицький, що Данило Романович, укріпивши свою державу договорами на заході і сході, ставши у Центральній Європі могутнім володарем, почав прибирати до своєї держави землі, які раніше тільки економічно входили в сферу впливу його держави[48].

Внаслідок успішних переговорів Данила Романовича в Золотій Орді римська курія відновила свої переговори як політичні так і релігійні в Україні-Русі. Зручним випадком для її відновлення була місія францисканця Іоана де Плано-Карпіні, якого

папа Інокентій IV відправив до монголо-татар. Проїжджаючи осінню 1245 року через Україну-Русь Плано-Карпіні вступає у переговори з волинським князем Васильком і ознайомлює його з змістом папської булли від 25 березня 1245 року, яка призивала всіх володарів укріплюватися на випадок нового наступу татар[49].

Джерела не дають нам усіх подробиць переговорів між папою та володарем України-Русі, та зближення позицій, очевидно, було відчутне, що дало можливість Плано-Карпіні послати папі повідомлення про готовність України-Русі вести переговори з Римською церквою. Це могло статися внаслідок переговорів, які Плано-Карпіні провів із володарем України-Русі Данилом, з яким він зустрівся між Дніпром і Доном, який повертався від Батия. Він очевидно, і сповістив великого князя Данила про початок переговорів папи з Українською державою, внаслідок чого останній відправив по приїзді своїх послів до папи[50].

Отже, переговори розпочались, очолив посольство від України-Русі ігумен монастиря гори святого Данила-Григорій. Посольство було прийняте папою Інокентієм IV, що відмітив його біограф Миколай де Курбіо[51].

Ділові документи ходу переговорів нам невідомі, та з послідуючих подій і документів можна встановити, що руська сторона побажала встановити унію церков пов'язуючи з питанням проти татарської боротьби всього християнського світу. Папська курія, як це видно із булл, змушена була піти на серйозні поступки, оскільки Русь-Україна була могутньою державою, навіть не Польща, чи Литва, тому папа признав недоторканість грецького обряду і православної літургії, при цьому папа загрожував католицьким сановникам карою, хто порушить його установи по відношенні до грецької церкви. У стосунках з українською державою Данила, папа робив усе, щоб не тільки зчинити унію церков, але й щоб реально і конкретно надати «світлому королю Русі», як величає папа Данила Романовича з 40-х років, негайну допомогу проти татар. Однак останній, як свідчать документи, теж вимагав від володаря України-Русі гарантій, що бачимо із відправки в Україну-Русь спеціального легата з метою прийняти присягу від «руського короля Данила, князів та бояр, духовенства, на вірність римській церкві, а також оголосити в усій Україні-Русі акт папи про унію церков»[52].

Згідно із свідчень актів, зі своєї сторони Україна-Русь, що включалася в союз католицьких держав, теж зуміла отримати ряд вигод уже в ході переговорів, коли тільки «папа брав під опіку папського престолу Руське королівство»[53].

Визнання папою Данила королем Русі анульовували претензії угорських королів на Галичину, признавали за Данилом як королем Русі права на усі землі від Карпат до Дніпра, усі білоруські та литовські землі на які він не мав права[54].

Вступ України-Русі у католицький союз держав означало юридичну рівність при колонізації ятвязьких земель Україною, Польщею, і Тевтонським Орденом. Папа заборонював Тевтонським рицарям і членам других монаших орденів селитися без згоди світлого короля Русі в його землях[55]. Це повинно було згладити інцидент, типу Дорогичинського. Як бачимо, Данило Романович провів велику дипломатичну роботу, встановивши стосунки як з самим папою, хрестоносцями, у яких бажав бачити союзників для спільної боротьби з татарами. Це видно хоча б із булли папи кінця липня 1248 року, в якій папа писав Данилу, «щоб світлий король Русі сповіщав хрестоносців про наступ татар, щоб він міг швидко прийняти всі міри і надати останньому допомогу для оборони України-Русі»[56].

Як свідчать джерела, уже в 1246-1248 роках Данило Романович мав тісні політичні зв'язки союз, який був сформований для боротьби з татаро-монголами. Рига і Краків, Мазовія, Помор'я, а також Буда була втягнута в союз з Україною-Руссю, однак, надавати їй військову допомогу для боротьби проти татар, не поспішали. За таких обставин Данило Романович у 1248 році займав очікувальну позицію щодо Заходу. Формально він уже був готовий до унії і офіційної коронації на короля Русі, та без реальної військової допомоги західноєвропейських держав, ще до остаточного вирішення цього питання не приступав[57].

Офіційна відповідь папі на його послання за виразом галицько-волинського літописця ось така: «Прислав Інокентій IV до Данила єпископа Беренського і Кам'янецького говорячи йому. Прийняти вінець королівства, та Данило заявив, що рать татарська не перестає, зле вони живуть із нами, то як я можу прийняти вінець без допомоги твоєї»[58]. У той час папа не настояв, а при певних політичних змінах, коли Русь-Україна знаходилася в інших політичних умовах, він знову продовжив переговори. Ініціатива продовження переговорів належала папі римському через посередництво угорського короля Бели IV, який писав папі, «що не пожалів праці щоби схилити руського короля до переговорів»[59].

Не дивлячись на те, що похід у Австрію був невдалим і Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі і володар України-Русі повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками, однак в цей же час

в малопольській столиці Кракові папські посли очікували його повернення із чеського походу. Та володар України-Русі незадоволений своїми союзниками не побажав вести переговори в Кракові і відмовився прийняти послів Інокентія IV, говорячи їм: «Не подобає мені могутньому володареві вести переговори з вами у чужій країні» і запросив послів і сусідніх можновладців для такого роду переговорів, в Русь-Україну. І коли пізніше посольство на чолі з легатом папи Опізо прибуло в Дорогичин то і тут Данило Романович, знаходячись у тяжкому моральному становищі, утрати герцогства Австрійського не бажав вступати в переговори з папськими послами, розуміючи, що коронування на короля Русі, дипломатична робота над яким з обох боків була уже завершена, приведе до підриву союзу і ворожого настроєння проти нього зі сторони союзної ще Золотої Орди.

Однак, як зауважує літописець: «Опізо же прийшовши вінець несучи, дав обіцянку, що він матиме поміч від папи, та Данило все одно не хотів, та умовила його мати водночас велика княгиня Романова і візантійська принцеса Анна, яка бажала бачити свого сина царем в Україні-Русі». Дуже сильно настоювали польські князі, приговорюючи:«прийняв би ти вінець, а ми готові усі тобі на підмогу проти поганих». На церемонії коронування, наголошував літописець, були присутні всі сусідні володарі, посли від угорського короля, польські князі: Болеслав, Семовит, князь волинсько-київський Василько, уся служила українська знать від Карпат до Дніпра, українське духовенство. Коронація Данила Романовича на короля України-Русі в Дорогичині, поблизу західноєвропейських держав у сусідстві з Литовською, Польською державами, Орденом повинна була нести у собі критерій єдності цих держав з Україною-Русю у боротьбі з спільним ворогом татарами. «Ти матимеш поміч од папи», - сказав Опізо великому князю Данилу, «Прийняв би ти вінець від бога - сказали польські князі, а ми готові тобі на підмогу проти поганих»[60]. Таким чином, приймаючи титул короля України-Русі і вступаючи в Союз католицьких держав, Данило Романович став на чолі антитатарської коаліції і вирішив дати бій Золотій Орді і в першу чергу, кочуючому поблизу золотоординському хану Куремсі.

Проаналізуємо, що ж принесла Україні-Русі політична і релігійна угода з Заходом, католицькою церквою, і чи перетворила вона Україну-Русь, яка знаходилась між Золотою Ордою і союзом католицьких держав в західноєвропейське королівство? Згідно свідчень документів можна сказати, що з 1254 року союз уже короля Данила з папою став реальною базою у боротьбі

проти татар. Це видно по фактичному матеріалі відображеному в джерелах за 1253 рік, згідно яких Данило Романович сповіщав папу про наближення татар до своїх східних кордонів і просив папі надати в разі необхідності йому військову допомогу. У відповідь «світлому королю Русі» була направлена булла папи римського від 14 травня 1253 року, яка «призивала християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор'я і других сусідніх з Україною-Руссю держав виступити проти татар»[61]. Таку буллу, очевидно, отримав і угорський король Бела IV, який відписував папі Інокентію : «Щохвилинно чекає нападу татар». Папа, бачучи загрозу татар над Україною-Руссю, навіть помирив Чехію з Угорщиною, тільки для того, як наголошував І. Умінський, щоб вони разом виступили на допомогу Україні-Русі[62].

В боротьбі проти татар, наголошував А.Амманн, Україна-Русь стала фортецею для усієї Європи і папа, бачучи, довгу затяжну боротьбу Русі проти татар, побажав об'єднати усіх християн Європи без різниці, якого би релігійного обряду вони не були. Татарська загроза примусила папу приділити багато уваги європейському сходу, як справі захисту усього християнства від нашестя татар. Папа намагався з усіх сил здружити Україну-Русь з західноєвропейськими державами після її офіційного включення до союз католицьких держав і подружити короля Данила з володарями цього союзу. На його думку така особиста дружба допомогла би королю Данилу скоріше інтегрувати Україну-Русь в союз католицьких держав і надати останніми допомогу Україні-Русі у війні проти Золотої Орди. Така невтомна праця папи у цьому напрямку привела в 1250-1260 роках до унії з католицькою цивілізацією двох таких могутніх і впливових у Центрально-Східній Європі держав, як Литви і України-Русі[63].

Викладені нами факти, дозволяють робити припущення, що у середині XIII століття Русь-Україна внаслідок вступу до союзу католицьких держав повністю забезпечила собі безпеку зі сторони західноєвропейських сусідів. В цей же час в Угорщині перебував український король Данило, який вів переговори з папою Олександром IV про вирішення хрестового походу проти татар, очевидно, такі переговори мали певний результат, оскільки у 1258 році папа доручив домініканцям і францісканцям об'явити про збір військових сил для хрестового походу проти татар[64].

В березні 1260 року папа повелів хрестоносцям збиратися в Прусії з тією метою, щоби ландмейстер прусський повів їх в похід проти татар на прохання польських князів, які особливо постраждали від їх нападів. Папа закликав на допомогу Польщі і Україні-Русі чеського короля Пшемисла II і бранденбурзьких

маркграфів[65]. Із-за малочисельності джерел ми не можемо говорити про реальну допомогу і військові кампанії хрестоносців проти татар, хоча один із німецьких хроністів писав про реальну допомогу і численні військові кампанії проти татар. Є свідчення, що правда тільки одного хроніста про спільні дії хрестоносців половців поляків і королівства Русі проти татар, який вводив в ранг хрестового походу проти останніх[66]. Важко, однак, щонебудь сказати з приводу цих свідчень, на жаль, наші джерела нічого про такий хрестовий похід не говорять, і навіть якщо собі уявити, що він був, то користі від нього Україні-Русі не було ніякої[67]. Цілком можливо, що стосунки Данила Романовича з папою по налагодженню хрестового походу проти татар були ілюзорними. За таких обставин у короля Данила Романовича не залишалося ніяких політичних завдань, окрім зміцнення власної держави, королівської влади та власної церкви[68].

Література

1. І.Шараневич. История Галицко-Володимирской Руси. Львов, 1863, с. 97-98.
2. Ropell. Geschichte pollens. Berlin. 1897, t. 1, s. 414-415.
3. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
4. Н.Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 2-3.
5. Kunasiewiz. Przewodnik po kosciele Bozego ciata otza. Dominicanow we Lwowe. Lwow. 1878, s. 45-48.
6. Н.И. Линниченко. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия. К. 1884, с. 167-177.
7. .Kunasiewiz. Przewodnik po kosciele Bozego ciata otza. Dominicanow we Lwowe. Lwow. 1878, s. 45-48.
8. Vericus et fratres suicorumgue concives latini. Theiner. 1864, 1, NLV, LVI.
9. Monumenta Poloniae. Lwow 1878, t. 3, s. 23-35.
10. Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel, t. (1235-1260). Pest. 1869,p. 164.
11. Vericus et fratres suicorumgue concives latini. Theiner. 1864, 1, NLV, LVI.
12. Описание Киево-Софийского собора и Киевской киевской иерархии. Киев. 1925, с. 95.
13. Monumenta Poloniae. Lwow 1878, t. 3, s. 23-35.
14. Ropell. Geschichte pollens. Berlin. 1897, t. 1, s. 414-415.
15. Monumenta Poloniae. Lwow 1878, t. 3, s. 23-35.
16. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
17. Руський літопис. К. 1989, с. 314, 332.

18. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 251.
19. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999,
с. 257-265.
20. Н.Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 3-7.
21. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
22. Н. Дашкевич. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. "Известия" Киевского Университета N8 за 1884 г, (с. 136-181), с. 137.
23. Д.Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества. Львов. 1855, т.3, с. 152-153.
24. Monumenta Poloniae. Lwow 1878, t. 3, s. 23-35.
25. Н. Дашкевич. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. "Известия" Киевского Университета N8 за 1884 г, (с. 136-181), с. 137.
26. Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel, t. (1235-1260). Pest. 1869,p. 164.
27. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с. 22-66.
28. Д.Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества. Львов. 1855, т.3, с. 152-153.
29. Monumenta Poloniae. Lwow 1878, t. 3, s. 23-35.
30. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с. 43-44.
31. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
32. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с. 43-44.
33. Н.Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 43-44.
34. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с.43-44.
35. Н.Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 44-45.
36. L. Muratori. Rerum italicarum shcriptores, 3. Mediolani, 1723, p. 592.
37. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с.44-46.
38. M. Fischetr. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). Wien, 1815, s. 217-218, N 60.
39. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
40. Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ascivilis, ed. G. Fejer, t. 4, 2, p. 144. Budae, 1829 (від 9 травня 1259 р.)
41. Fontes Rerum Bohemicarum, t. 2, 5. Praze. 1874, p. 89, t. 3, p. 312.
42. M. Fischetr. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). Wien, 1815, s. 217-218, N 60.
43. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с. 22-66.

44. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
45. Н.Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 44-45.
46. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
47. Fontes Rerum Bohemicarum, t. 2, 5. Praze. 1874, p. 89, t. 3, p. 312.
48. M. Fischetr. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkun denbuch). Wien, 1815, s. 217-218, N 60.
49. Monumenta Germanika Historika (MGH); SS, t. 5. Pars 1, Hannoverae. 1890, s. 134-154.
50. Д.Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества. Львов. 1855, т.3, с. 154-156.
51. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с.22-66.
52. Плано-Карпини И. Де. История монголов. Спб. 1910, с.61.
53. L.Muratori. Rerum italicarum shcriptores, 3. Mediolani, 1723, p. 592.
54. HRM. 1, N72.
55. HRM. 1, N68.
56. HRM. 1, N67.
57. HRM, 1, N69. (1247).
58. HRM, 1, N77.
59. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
60. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
61. Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel, t. (1235-1260). Pest. 1869,p. 164.
62. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.257-265.
63. A. Huber. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen Geschichtsforsch und. Bd. 4, Heft 1, Insbruk, 1883, 351, Anm. 1. . MPH, t. 2, p. 573, p. 805.
64. A. Amman. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski. Studien zum Werden der russischen Orfhodoxee. Orientalia Christiana Analesta. Roma. 1936, s. 142, 251, 261.
65. A. Amman. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski. Studien zum Werden der russischen Orfhodoxee. Orientalia Christiana Analesta. Roma. 1936, s. 142, 251, 261.
66. O. Raunaldo. Annales Ecelesiastici, t. 3. Lucae. 1748, p. 43. (під 1259 р.) 75. RBM, t. 2, N186. (від 20 липня 1258 року).
67. Regester der Markgrafen v. Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo, Munchen-Berlin. 1922, N269.
68. MGH, SS, t. 9. (Annales S. Rudberti Salisburgenses, p. 795. (під 1260 роком).

Дипломатичні стосунки Української держави з Ятвязьким князівством в XIII в столітті

Що стосується дипломатичних стосунків Української держави з Ятвязьким князівством, то перші літописні згадки про походи київського князя Володимира на ятвягів відносяться до 983 року[1].

Подальші стосунки з X по XIII століття по джерелах нам слабо відомі і потребують вивчення. В XIII столітті джерела засвідчують нам активні політичні та дипломатичні взаємини України-Русі з Ятвязьким князівством. Вивчення цих джерел дає право наголошувати, що майже до середини XIII століття ці стосунки були неврегульовані. За свідченнями джерел майже всю першу половину XIII століття ятвязькі князі нападали на порубіжні землі України-Русі, грабували і спалювали їх наносячи великої шкоди господарству цих прикордонних земель[2].

Цей процес загострюється в час кристалізації в середині XIII століття єдиного Ятвязького князівства. Після цього їх напади на Україну-Русь стали просто загрозливими для функціонування окремих прикордонних з Ятвягією областей не тільки України-Русі, але й Польщі та Литви і навіть Тевтонського Ордену[3].

За свідченням джерел, війну як правило починали ятвяги, вони спалювали і грабували в основному прикордонні містечка і втікали в Ятвягію. Опісля володарі України-Русі давали їм відсіч заганяючи їх на довгі часи в глушину лісів та боліт[4].

Так за свідченням літопису в 70-80 х роках XIII століття король Данило та його брат Василько з синами вторглись з сильним військом в Ятвязьку землю й громили не вміючих битися в відкритому бою ятвязьких князів і повернулися з великою здобиччю додому[5]. Налякані великим погромом своєї землі ятвязькі князі після цього присилали посольство і принизливо просили миру. Через рік чи декілька років все повторювалось і війна між Україною-Руссю та Ятвязьким князівством відновлювалась. Так літописець під 1259 роком розповідає, що король Данило з сином Левом вторгся в Ятвязьку землю, очевидно внаслідок чергового нападу ятвягів, як вважає М.Ф.Котляр[6], який однак в джерелах не засвідчено, розгромив військо ятвягів, в бою. Як засвідчує літопис, в цьому бою загинув ятвязький князь Стекинт. Після розгрому ятвягів в стан короля Данила приїхав ятвязький князь Комаснови і пообіцяв йому вірно служити, тобто ятвяги пообіцяли більше не нападати на Україну-Русь і бути вірними її васалами[7].

Однак не проходило й декількох років після укладення договору, як ятвяги знову нападали за землі України-Русі. За таких обставин, наголошує літописець, зимою 1254-1255 роках, Ятвязька земля була знову завойована королем Данилом, який взяв великий полон і здобич. Тоді, наголошує літописець, ятвяги "послали послів і дітей своїх, обіцяючи роботи всі виконувати і міста в своїй землі для нього будувати"[8].

Щоб припинити напади ятвягів королю Данилу прийшлось поставити Ятвязьке князівство на межу політичного зникнення. Як вважає М.Ф.Котляр, жорстока політика короля Данила до ятвягів принесла результати, вона так налякала їх, що з 1255 по 1273 роки вони ні разу не нападали на Україну-Русь[9].

В 1273 році ятвяги знову напали на Україну-Русь. За таких обставин зимою 1274 року велике військо очолене королем Львом Даниловичем і князем Володимиром Васильковичем виступило на ятвягів. Літописець зауважує, що ятвяги перелякалися великого українського війська і " побоялися битися з ним і по цьому приїхали князі ятвязькі до Льва і Володимира і Мстислава миру просячи собі. Вони заледве дали мир"[10].

Таким чином наявні джерела дають нам повну картину україно-ятвязьких відносин. Як бачимо жертвами агресії ятвягів стали не тільки Польща та Литва але й прибувший на землі Пруссії на початку XIII століття Тевтонський Орден, який вважав за свою основну діяльність завоювання і хрещення язичників-ятвягів[11].

Розуміючи всю цю проблему ятвязьких нападів, Данило Романович встановлює досить дружні взаємовідносини з Польщею та Тевтонським Орденом. В цей же час Галицько-Волинський літопис засвідчує напружені політичні відносини з Ятвяжським князівством[12]. Внаслідок укладення договору Україна-Русь розпочала вирішення Ятвяжського питання де претендентами на її частини були Польща і Тевтонський Орден[13]. За таких обставин Данило Романович завойовує свою частину Ятвязької землі. Джерела згадують нам походи в Ятвязьку землю в 1252, 1254, 1255-1256, що привело до підпорядкування Ятвязької землі Україною-Руссю[14]. Про свої успіхи в ятвязькій землі король Данило негайно оповістив своїх польських і тевтонських союзників, що "данину ятвяги платять королю Данилу"[15].

Після 1256 року свідчень про походи на ятвягів українських військ в наших літописах немає, що може говорити, ятвяги справно платили данину Україні-Русі до 1273 року[16].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що дипломатичні відносини України-Русі з Ятвязьким князівством в XIII сто-

літті ще слабо вивчені, однак із аналізу джерел можемо, наголосити, що мир Ятвязьке князівство зберігало за умов міцної військово-політичної організації України-Русі, яка зірко стояла на захисті своїх кордонів. В подальшому проблема двохсторонніх українсько-ятвязьких стосунків може вивчатися за умов введення археологічних джерел, які будуть співставлятися з письмовими, що є метою подальшого дослідження.

Література

1.ПСРЛ,т.II,стб.69.
2.Н.Ф.Котляр. Договорные отношения галицких и волынских князей с иноземными государями (XII-XIII вв.). Восточная Европа в древности и средневековье. Международная договорная практика Древней Руси. IX Чтения памяти В.Т.Пашуто. Материалы конференции. Москва,16-18 апреля 1997г. М.1997, с.28-32.
3.В.И.Мазутова. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого//В сб. Восточная Европа .М.1999,с.146-147.
4.Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе.М.1999, с.127.
5.Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,с.543.
6.Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе.М.1999, с.128.
7.Летопись по Ипатьевскому списку. Спб. 1871, с.549.
8.Летопись по Ипатьевскому списку. Спб. 1871, с.553.
9.Н.Ф.Котляр. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв.//В Сборнике Восточная Европа в исторической ретроспективе. М. 1999, с.128.
10.Летопись по Ипатьевскому списку.Спб. 1871, с.556.
11.В.И.Мазутова. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого // В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). М.1999, с.149.
12.Н.Ф.Котляр. Договорные отношения галицких и волынских князей с иноземными государями (XII-XIII вв.). Восточная Европа в древности и средневековье. Международная договорная практика Древней Руси. IX Чтения памяти В.Т.Пашуто. Материалы конференции. Москва,16-18 апреля 1997г. М.1997, с.28-32.
13.В.И.Мазутова. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого// В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). М.1999, с.145.
14.B.Wlodarski. Rywalizacij oziemie pruskie w polowine XIII wieku.Torun. 1958,s.43.
15.В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.283-285.
16.Н.Дашкевич. Первая уния Юго-Западной Руси с католическим западом (1246-1254).К.1884,с.12-15.

Українська держава в IX-XIII століттях в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії

Українські літописці епохи феодальної української державності, завжди зображали історію України-Русі IX-XIII століття в міжнародних взаємовідносинах з країнами Європи та Азії. Як годиться для тогочасного мислення, вони розділяли світ на три частини – Азію (Асійську країну)[1], Африку (Африкію)[2], і Європу (Європію). Про останню із перекладу хроніки Амартола вони знали, що, що Європа була дочкою Агінфа і Тоур і що її викрав Твр Крітянин і відвіз в Фракію. Там він одружився з красунею Європою і назвав усі країни якими володів її ім'ям[3].

В подальшому цю легенду на біблійному ґрунті концептуально оформив Йосиф Флавій, Ієронімій і другі церковні авторитети. Народами Європи вважаються нащадки Афета, сина Ноя[4]. Староукраїнський літописець теж дотримувався цієї ж точки зору, тому в нього русичі-українці теж розміщуються в Яфетовіц частині світу і є європейцями[5].

Цей погляд поділяли і середньовічні картографи Рабін Мавр у слід за Ісідором писав, що Європа починається від ріки Танаісу (Дону) і простягається до Заходу через Північний океан аж до кордонів з Іспанією[6]. Все це зображено на паризькій карті XIII століття[7]. Роджер Бекон, англійський філософ і дослідник в своїй праці "Opus Majus" (1265-1268), стверджував, що Танаїс (Дон) по ширині рівний Сені, що протікає через Париж[8].

Що стосується української правлячої еліти IX-XIII століття. То вона була освіченою і теж мала повні історичні відомості про світ в якому проживала. Як засвідчують літописи, ще великий київський князь Святослав виразив візантійським послам свій намір "вигнати візантійців із Європи"[9]. Це повідомлення зобов'язує нас з'ясувати європейські стосунки України-Русі і її роль у цих стосунках, як європейської держави в IX-XIII століттях.

Україна-Руст за три з половиною століття розвитку віх IX до XIII століття, включаючи і монголо-татарське нашестя, дуже силь змінилася в політичному та економічному розумінні і була свідком великих перемін в тогочасній Європі. За весь цей період виникли і впали могутні скандинаво-англійські військово-політичні союзи, які залишили свої криваві сліди в Англії, Північній Франції та Південній Італії. Розпалась імперія Карла Великого і на її місці утворилась ціла європейська сітка князівств і королівств. В цей же час розквітла і розпалась Візантійська ім-

перія, Арабський халіфат, виникла зовсім нікому невідома і далека від Європи Монгольська держава, яка в подальшому своїм смертоносним обрієм зіграла трагічну роль у долі багатьох народів Азії та Європи в тому числі й України-Русі. Безсумнівно, що роль Азії Україна-Русь уде відчула в IX столітті, що заставило мужнього князя Святослава боротися і її державність на кордоні Європи Хозарський каганат. В цей же час, як бачимо із джерел, Арабський халіфат став жертвою хрестових походів, Німеччина розширила свої кордони з Ельби на Одер, а потім посилила натиск на Віслу, Німан і Західну Двіну. Хвилі кочовиків угрів, печенігів, половців пройшлись по Причорномор'ю. Виникли і окріпли слов'янські держави Болгарія, Чехія, Польща, Україна-Русь, де останній відіграти роль у всіх європейських подіях.

Характерно, що й сама Україна-Русь теж змінювалася в тому контексті, як змінювалась Європа. На першому феодальному витку своєї історії і IX –X століттях кристалізується політична єдність України-Русі, яка набуває рис класичної європейської держави з християнською релігією в час правління великого київського князя Володимира. Власне в цей час Україна-Русь прийняттям християнства, підтверджує європейський вибір культурного життя. Власне в цей час встановлюються остаточні західні межі України-Русі і укладаються договори добросусідства з Чехією, Угорщиною, Польщею, Німецькою та Візантійською імперією.

На другому етапі в XI столітті ми бачимо консолідацію українського народу завершеною в рамках української держави. В цей час українська держава підчиняє собі ряд слов'янських князівств: Псковське, Смоленське, новгородське, а також фінно-угорські племінні княжіння сучасної Росії, які в послідуючому складуть основу російського народу, такі, як: Меря, Мордва, Корела, Суе, Єрзя, Череміси, Ести, Сум, Єм і другі, які розміщувалися від Балтики до Уральських гір. Власне в XI столітті Україна-Русь починає втягувати в свою політичну, культурну та релігійну структуру племінні княжіння фінно-угрів, чим поглибила свій вплив на фінно-угорські народи Північного-Сходу, де починає облаштовуватися державне, релігійне життя по культурних мірках українського народу та Української держави.

Приєднання фінно-угорських князівств до України-Русі в X-XI століттях давало Києву великі прибутки. Тільки даниною з цих завойованих територій Україна-Русь отримувала: челядь, хутро, рибу, хутра, мед, віск і т.д. літописець зауважує, що в цей час "Руській землі другі країни і землі піддалися"[10].

На третьому етапі з кінця XI поч. XII століття проходить зміцнення політичної влади в регіонах України-Русі, а тобто зміцнюється влада регіональних князів, які стають більш незалежнішими від влади великого київського князя[11].

В цей час ми бачимо, що центральна влада міцно тримає в своїх руках зовнішньополітичні відносини з Польщею, Угорщиною, Чехією, Візантійською та Німецькою імперіями[12].

Свідчення київських, волинських, галицьких літописів не залишають в нас сумніву, що Українська держава IX-XIII століть мала свою самобутню незалежну від других народів, включаючи фінно-угорських народів Балто-Уральського регіону, свою самобутню історію, культуру, а її мешканці явно усвідомлювали себе "руськими" тобто українцями. Водночас ми зауважуємо з джерел XII століття, що українці були незадоволені любими проявами політичного насилля проти них чи то східних чи то західних сусідів, як наприклад спалення Києва Андрієм суздальським чи то захоплення Галича угорським королівством. Тому реінкарнація на сучасному етапі гармонійних відносин України-Русі і Суздальського князівства і рамках "древнерусской народності", яку пропонують історик М.Ф.Котляр[13] і археолог В.В.Сєдов [14]. Щодо нинішньої концепції "древнеруской народности", яку намагається реінкарнувати російський вчений В.В.Сєдов, то вона була вже засуджена в 80-90 роках XX століття. Так лінгвіст Г.А.Хабургаєв з цього приводу наголошував: "древнерусского языка" чи "древнерусской народности" ніколи не було і не могло бути. З племен південного регіону сформувався український народ, з кривичів та інших сусідніх племен - білоруський, фінно-угрів під впливом слов'ян - російський. Археологічні пам'ятки X-XII століття на території України засвідчують як мовний так і культурний український етномасив, єдину українську народність[15].

Дуже цікаву точку зору висунув в 1996 році на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології Г.В.Штихов. Опираючись на історико-археологічний матеріал він вважає, що ніякої "древнерусской народности" в епоху Київської Русі не було, вона на його думку просто не сформувалась. Мовний матеріал говорить, що в цей час формувались окремі народи: білоруський та український і аж в XIII-XV російський. В дискусії Г.В.Штихова підтримали І.А.Марзалюк, А.І.Філюшкін,та О.М.Трубачов[16].

Таку саму позицію займає і визначний український історик та археолог В.Д.Баран, який по наявному археологічному матеріалі не прослідковує "ніякої древнєруської народності" і "древньоруської мови". На його думку все це сьогоднішні фальсифі-

кації російської історичної науки і зокрема В.В.Сєдова. В.Д.Баран вважає, що українська, білоруська та російська народність сформувались ще в часи “великого переселення народів”. Київська держава вже була чисто українська, вона не формувала ніяких народностей. Київська держава, на думку В.Д.Барана, яка відома по літописах IX-XIII століть складається з східнослов’янських племен носіїв празько-корчакської культури з якими інтегрувалися племена пеньківської культури. Розвиток Київської держави згрупував основні культурно-економічні центри Дністро-Подніпров’я і відповідно зблизив Київ з Галичем. Власне ці регіони і стали основою для етнотворення українського народу. Що засвідчується археологічною наукою[17].

Однак із документально датованих свідчень прослідковується розвиток фінів-росіян і українців як різних народів до епохи впливу Київської Русі. Вплив закінчується формуванням в фінів-росіян Суз - (фінське слово) - дальського (слов’янське слово) князівства з слов’янською незначною, щодо етно-масиву фінів, військово-політичною системою. Ряд дослідників вважає, що Суз-дальське князівство по устрою було ще суто фінським, і тільки Володимирське на (Клязьмі) мало значні елементи державної структури Київської Русі. Московське князівство - це вже вища форма фінської державності, яке консолідувало фінів з новою етно-назвою московітів - (росіян). При усій політичній, релігійній, військовій домінанті Київської Русі, яка фактично нав’язала фінам свій військово-політичний лад, фіни за висновками етнологів, залишили незмінними свої звичаї, культуру, побут, пісенний фольклор, який при ретельному дослідженні є відмінним від слов’ян старокиївської держави.Безсумнівний вплив слов’ян на фінів, майбутніх росіян, був настільки глибоким, що відбився не тільки в державному, релігійному та культурному відношенні, а й в мовному. За таких обставин з X по XIII століття фіни пройшли процес культурно підйому за рахунок впливу етнокультури та політичної організації Київської Русі. Однак фіни-росіяни і українці-слов’яни при всій поступальній культурній еволюції, це різні народи, що зауважено ще в XII столітті Нестором літописцем. Безсумнівно, що кристалізація московітів (росіян) з фінського етно-масиву і подальший політичний розвиток під впливом Київської династії Рюриковичів змінили літописні племена: меря, єрзя, сум, вепси, єм , мордва, мурома, черемси та другі еволюція яких потребує подальшого дослідження. Однак з переконливою вірогідністю можна наголошувати, що етнотворення росіян слід прослідковувати через еволюцію фінських племен, як корінних мешканців Росії. Не слід ви-

ключати, що на етнотворення росіян, мав домінуючий плив прибалтійсько-фінський конгломерат, зокрема племена ести, сум. Однак не треба применшувати в поступальному розвитку місцевих фінських племен Меря, що власне і є корінним населенням центральної Росії[18]. Джерела, а у слід за ними і археологічний матеріал засвідчує, що літописні племена фінів: чудь, єм, сум, корела, меря, були більш політично розвинуті внаслідок сусідства з Новгородським, Псковським та Смоленським князівствами і очевидно в X столітті мали свої племінні княжіння. Прибалтійські фіни були сусідами Псковського князівства. Сум межувало з Смоленським князівством, сюди ж примикало племінне об'єднання фінів Меря. Внутрішні межі фінських княжінь ще чекають свого дослідження, однак очевидно вони відповідають землям, що в подальшому входили до Московського князівства.

Внаслідок вивчення етно-політичних процесів, які проходили в фінських племенах в X-XIII століттях, можна з впевненістю наголосити, що етнотворення росіян проходило на основі фінського етнічного масиву, яке було домінантою в Росії у X-XIII століттях. Експансія Київської Русі (староукраїнської держави) в X-XI століттях змінила статус фінів. В них під впливом Київської Русі формується феодальні відносини, феодальна державність які розвивають суто російську національність[19].

За таких обставин найвірнішою, на нашу думку, точкою зору є дослідження українського вченого М.А.Максимовича, який вважав, що "население Киевской Руси было украинским". Український етнос, на його думку проживав на території України з праслов'янських часів до епохи Київської Русі і в подальші часи аж до сучасності. Ніякого запустіння території сучасної України ні в татаро-монгольський період ні в який інший не було[20].

У підтвердження висновків М.А.Максимовича є історико-лінгвістичні дослідження О.О.Шахматова, який вважав, що слов'янська мова, яку він датував V-VI століттям зародилась в міжріччі Прута і Дністра – простягалась до Дніпра. Її державну форму розвинули Анти. В VI столітті н.е. анти принести українську державність, культуру та мову з Галичини та Волині в Подніпров'я. Власне увесь цей період від Прута, Дністра і Дніпра складає одне етнографічне ціле, наголошує О.О.Шахматов, ця народність анти своєю державністю кристалізувало одну мову, яку сьогодні називають українською. Лінгвістичною основою для мови антів є сьогоднішня українська мова. До ореолу української мови О.О.Шахматов відносив такі племена: волиняни, дуліби, поляни, древляни, тиверці, уличі. хорвати. Концепція

О.О.Шахматова була великим досягненням російської науки, оскільки визначала українську мову, як мову слов'ян[21].

М.С.Грушевський, опираючись на письмові та археологічні свідчення вірно у слід за філологом О.О.Шахматовим вважав, що зародження українського етносу слід пов'язувати з Дністро-Дніпровським союзом антів, які відомі візантійським джерелам в VI столітті н.е.[22]. Концепцію М.С.Грушевського підтримав український лінгвіст С.Смаль-Стоцький. Він вважав, що українська мова є відмінною від російської і подібна на сербську, хорватську, польську, словацьку[23]. Австрійський славіст Т. Гайтер вважав, що українська мова споріднена з слов'янськими мовами Європи і що між українцями та слов'янами Європи було більше спорідненості в минулому ніж з росіянами фінно-уграми, які перейняли слов'янську мову та культуру, що може говорити, що з давніх давен була одна українська мова і що ніякого "древнерусского языка", як це вважали російські вчені його часу, не було. Фінно-угорське населення Росії, як носій Суздальської держави перейняло слов'янську мову і видозмінило її відносно свого фінно-угорського середовища[24].

Безсумнівно, наголошував Є.К.Тимченко – українська мова є прямим продовженням праслов'янської, тому росіяни перейнявши її безсумнівно мають якусь мовну подібність з українцями, але, як бачимо по ретельних дослідженнях, не значну[25].

В 50-х роках XX століття вчені приступили до вивчення проблем формування українського народу беручи за основу археологічні джерела, згідно свідчень яких український народ в цей час почав формуватися в Середньому Подніпров'ї у сучасній: Київській, Чернігівській і Переяславській землях. Ореол багатий речами прикрасами притаманними виключно українському народу, який генетично прослідковується з V-VI- по XIV століття[26]. В.І.Довженок з цього приводу наголошував, що антська мова мало чим відрізнялася від мови епохи Київської Русі і в подальшому привела до кристалізації української мови[27].

Таким чином утворення Суздальської землі заставило Україну-Русь уже в XII столітті рахуватися з цим молодим та водночас агресивним політичним утворенням. Спалення Києва Андрієм Боголюбським стало фактом народження нової російської держави , проміжної політичної ланок між Європою та Азією. Однак такі дії Андрія Боголюбського в Україні-Русі порахували явище випадковим і ми бачимо, що в своїх політичних устремліннях Україна-Русь була звернена на Захід та візантійську імперію. Ці відносини яскраво відбиті як в староукраїнських джерелах так і в візантійських і численних європейських і церковних

хроніках окремих європейських міст, таких як: Люблін (Галл), Краків (Вінцентій Кадлубек), Мензенбург (Тітмар), Бремен (Адам), Альтенбург (Гельмонд), Любек (Арнольд) Буди (Анонім угорський), Сплита (Фома), Роскільда (Саксон Граматик), Риги (Генріх), Лондона (Матвій Паризький) і другі, для яких Україна-Русь була одним із серйозних об'єктів спостереження. Цікаво відбиті історичні процеси в Україні-Русі в Сагах Північної Європи[28].

Почнемо наш огляд подій в Україні-Русі з джерел з Північної Європи. Як відомо в X столітті нормани прибували в Україну-Русь як найманці князів, воїни, купці, дипломати, роль яких в Україні-Русі завжди була неоднозначною. Однак уже в час Володимира Святославовича по варягах був нанесений удар, який підірвав їх імперські устремління в Європі, це розпочав Володимир[29], а остаточно в 1015 році завершив Ярослав Мудрий, що дало можливість впливати на політику країн Північної Європи і підтримувати Англію і Норвегію проти Данії[30]. Як зазначають джерела в цей час стосунки українсько-англійські, українсько-датські, українсько-шведські були дуже активними і в цю пору потребують подальшого вивчення[31].

Джерела мовчать по питаннях колонізації Україною-Руссю фінських земель, а також їх колонізації скандинавами[32].

Однак, як наголошувалось вище, після 1136 року Україна-Русь втрачає свій вплив на півночі і передає всі політичні взаємини в руки Новгородської боярської республіки. Яка контролює всі політичні взаємини з скандинавськими країнами[33].

Найбільш потужний після скандинавського (IX-X століття) був в X-XII століттях на Україну-Русь: політичний, культурний і особливо релігійний візантійський вплив. Не слід забувати, що в означений нами час велику роль в Європі відігравала Візантійській імперія. Не випадково кристалізація в IX столітті України-Русі, як могутньої європейської держави привернули увагу візантійських хронік. Часів імператора Михайла (842-867). При цьому царі вперше приходила Русь на Царгород, зауважують візантійські джерела[34]. Староукраїнський переклад хроніки Амартола мав всі підстави говорити про похід українського війська в 860 році на Візантійську імперію, що засвідчено і другими джерелами. Взаємовідносини України-Русі з цього часу з Візантією стали важливою і водночас складною частиною зовнішньої політики України-Русі. Українська держава, як це видно із літописів, в цей час зміцнилась настільки, що вже могла не тільки захищати свої кордони, але й робити наступальні походи проти своїх ворогів з метою захисту своїх купців, в інших країнах, зок-

рема в Візантії. Бачачи зрослу могутність України-Русі, Візантія, яка силою зброї утримувала частину Причорномор'я, Кавказу, і Дунаю намагалась за рахунок підкупу кочовиків зупинити рух України-Русі до Чорноморсько-Дунайських торгівельних магістралей. Власне така була зовнішньополітична стратегія щодо України-Русі візантійського імператора Константина Багрянородного[35]. Все це доповнювалось системою розвідки, основи якої викладено сучасником Василія II в трактаті "De castrametatione" в якому:" деместику і прикордонним стратегам повинно входити в обов'язок мати таких людей, щоби були відомі всі замисли "Болгарії, Печенігії, Угорщини і Русі"[36].

Використовуючи церковні зв'язки з Україною-Руссю, особливо з 988 року, Візантійська імперія намагалася впливати на зовнішньополітичні відносини України-Русі з її західними сусідами. Особливо посилився тиск на Україну-Русь після 1054 року, тобто після церковного розколу, який санкціонувала правляча імператорська верхівка бажаючи мати послушною власну релігійну структуру а не виконуючу свої обов'язки перед вселенською християнською церковною організацією. В Україні-Русі добре розуміли стратегію правлячих кіл Візантійської імперії, тому реагували на устремління Візантії порвати відносини з католицьким заходом пасивно. Візантія все робила, щоби зштовхнути Україну-Русь в конфлікт чи війну з сусідніми католицькими країнами Угорщиною, Польщею, Чехією, однак Україна-Русь спокійно споглядала конфлікт правлячого угрупування Візантійської імперії з католицьким заходом. Як бачимо візантійський вплив в області політики не торкався релігійного побратимства. Україна-Русь в 1054 році була могутньою європейською державою і самостійно приймала всі зовнішньополітичні рішення і не слідувала в фарватері політичної доктрини Візантійської імперії щодо католицького заходу[37].

Акт 1054 року не мав ніякого впливу на Україну-Русь, вона не відійшла від вселенської церкви. В цей же час Україна-Русь всесторонньо намагалася використати політичні, економічні і церковно-культурні договори і зв'язки з Візантією. Політична і торгово-економічна еліта України-Русі прекрасно розуміла вразливість Візантійської імперії, особливо її кримських, кавказьких і балканських володінь, її залежність від військової сили України-Русі. Тому відправляючи на допомогу Візантійській імперії в X-XI століттях свої війська проти арабів та норманів, Україна-Русь зміцнювала свій вплив не тільки на Кавказі, Балканах, але в Середземномор'ї куди у слід за українськими військами проникали українські купці, торгово-реміснича знать. В цей час Укра-

їна-Русь допомагаючи Візантії мала вплив і на візантійсько німецькі політичні стосунки за Італію[38].

Аналіз джерел дає право наголошувати, що в XI-XII століттях Україна-Русь, внаслідок своєї політичної могутності, витісняє Візантію з Причорномор'я і бере в свої руки політичні стосунки з печенігами, торками, а потім половцями. Завдяки Україні-Русі візантійські кордони залишалися недоторканими від половців, що заставляло Візантію у продовж багатьох століть зберігати з Україною-Руссю союзні відносини. В цей же час Україна-Русь вийшовши на Кавказ встановлює прямі торгово-економічні та політичні стосунки з Східними сусідами. Слід наголосити, що утворення в IX столітті Української держави йшло з процесом визволення частини українських княжінь: полянського, сіверського від Хозарського каганату. Зі зміцненням Української держави Хозарський каганат зрозумів своє критичне становище, тому в цей час каганат намагається заручитися військовою підтримкою Багдаду і Константинополя у війні проти України-Русі. Однак розуміючий всі тонкості політичної стратегії хозарів київський князь Святослав намагається знищити всю союзну систему проти України-Русі, яку Візантія і Хозарія розгорнула в Причорномор'ї. Після його могутнього удару Хозарський каганат із зовнішньополітичного партнера перетворилася в число васалів України-Русі. Після знищення Хозарського каганату ми бачимо вирослу могутність України-Русі на Сході.

В цей час Україна-Русь встановлює прямі відносини з Дербентом, Аланією, Ганджі, Ширваном. В цей же час Україна-Русь займає міцні позиції на Кавказі. Кавказькі військові експедиції 909-910, 944, 987-988, 1013-1032 років були зроблені на утвердження політичних і торгово-економічних позицій України-Русі в цьому регіоні. Можна наголосити, що Україна-Русь в цей час стає в цьому регіоні правонаступницею слабнучої Візантійської імперії[39].

В цей же час внаслідок закріплення на Кавказі прослідковуються жваві торгово-економічні стосунки України-Русі з державами Азії. Із джерел нам відомо, що Україна-Русь вела активні торгово-економічні відносини з Ітілем, Ургенчем, Семендером, Дербентом, Бердау, Амолем і другими центрами, такими як Табарістан, Тургані та Хорезм. Українські купці досягли Багдаду, Кабулу, Хамадану. Всюди в цих містах українські купці мали свої факторії. В основному з України-Русі везли традиційні товари: хутро, віск, мед. В цей же час українські купці ведуть активну торгівлю з кримськими центрами де теж закріплюються і утворюють Тмутараканське князівство. Власне в цей час ведеть-

ся активна торгівля з Херсонесом (Корсунем), Пантікапеєм і другими центрами Криму. Власне в цей час через посередництво Візантії українські купці попадають в Єгипет. Їх перебування в XII столітті засвідчено Олександрійськими джерелами[40].

В цей же час українська дипломатія підтримує широкі міжнародні стосунки з католицькими країнами. Бартоломей Англійський засвідчує жваву торгівлю між "Славами", слави це :" метани, вандали, богеми, полони, рутери, далмати і хорвати. Всі вони розуміють один одного і багато в чому подібні, як у відношенні мови та і в відношенні права, однак відрізняються віросповіданням"[41].

Однак із міжнародних стосунків українсько-польські здається як в минулому так і сьогодні мали і мають найбільше значення для Європи[42]. Україна-Русь і Польща досить швидко знайшли спільні торгово-економічні та політичні інтереси. Близькість українців та поляків сприяло їх всестороннім відносинам. Торгово-економічні та політичні зв'язки України-Русі настільки тісні. Що вони дуже добре прослідковуються вже в IX столітті. Власне з цього часу Україна-Русь і Польща до часу XIII століття були зв'язані феодальними династіями, які скріплювали військово-політичний союз і тим самим ставали гарантом стабільного торгово-економічного та політичного розвитку двох держав[43].

Особливий інтерес для повного розуміння стосунків України-Русі з католицькими сусідами мають відносини України-Русі з Угорським королівством. Як засвідчують вітчизняні та угорські джерела вони встановлюються в IX столітті, коли угри по дорозі в Паннонію проходять біля Києва і зупиняються з своїм князем Алмошем в гостинного галицького князя[44].

Власне з цього часу бере відлік взаємин, як торгово-економічних так і політичних двох держав. Особливо тісними українсько-угорські відносини стають у час, коли дочка великого київського князя стає королевою Угорщини і відповідно дружиною угорського короля Гейзи II. Власне в цей час в політичному житті Центральної Європи українсько-угорсько-польське зближення, що дало можливість Польщі відбити наступ Генріха V в 1099, 1111, 1125 роках і відвернути війну на два фронти в 1157, 1172, 1184 роках[45]. У цих війнах на стороні Польщі активну участь приймала Україна-Русь і тому не випадково імператор у листі до Вібальда назвав Україну-Русь (руських) першими серед своїх неприятелів[46].

В цей же час Україну-Русь і Німецьку імперію зв'язували дуже стародавні взаємовідносини. Билинний Iliaz von Reuzzen німецького епосу був символом українсько-німецьких зв'язків.

Слід зауважити, що українські війська, що засвідчується європейськими хроніками, приймали участь в І хрестовому поході. Наші літописи теж знають про перший хрестовий похід. Король Балдуїн тепло прийняв побувавшого у складі українського війська чернігівського ігумена Данила[47].

В другому хрестовому поході (1147-1149) українське військо разом з німецьким та польським воювало в Помор'ї. В цей же час Україна-Русь зближується з другими учасниками походу французами. Французький король Людовік VII проходячи з військом через Угорщину став свідком народження першого сина Єфросинії Мстиславни, дружини союзного Україні-Русі угорського короля Гейзи II. Через Україну-Русь повертався в Чехію із цього ж походу чеський король Вацлав II, що зазначають угорські джерела[48].

Таким чином перед нами карти на міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках України-Русі з країнами Європи та Азії ще далеко не повно вивчена, що однак дає змогу наголошувати, що Україна-Русь відігравала визначну роль в формуванні політичної Карти Європи та Азії, була гарантом стабільних торгово-економічних та політичних відносин між країнами Заходу та Сходу, які ще потребують подальших досліджень [49].

Література

1. Повесть Временных Лет.М.1950.Ч.1,с.10 (дальше ПВЛ).
2. ПВЛ. Ч.1,с.111, 198.
3. В.М.Истрин. Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе. Пг., 1920, т. 1, с. 371-375.
4. A.F.Grabski. polska w opiniach obcych X-XIII w.Warszawa,1964,s.134.
5. ПВЛ.Ч.1.,с.10-11.
6. Rabani Mauri de universo libri XII.-In: Patrologia latinae.Paris,1852,t.III,cap.4, col.347.
7. А.Б.Дитмар. К истории вопроса о границе между Европой и Азией. Учёные записки гос. Пединститута. 1958, вып. XX (XXX). Ч 1. География, с.33-49.
8. Mappaemundi: Die altesten Weltkarten / Ed. K. Miller. Stuttgart, 1895, H. I, s. 48; H. II, Taf. 2.
9. Bacon Roder. Opus Majus. / Ed. J.H. Briolges. Oxford. 1900, vil. I, p. 360.
10. Diaconus Leo. Histiria, lib.VI, cap. 10.
11. ПВЛ.Ч.1,с.104.
12. В.Т.Пашуто. Общественно-политический строй древнерусского государства. - В кн: Древнерусское государство и его международное значение. М. 1965, с. 73.

13. В.Т.Пашуто. Международное значение Древней Руси // В сб. IX международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М. 1983, с. 51.
14. Н.Ф.Котляр. Древнерусское государство. Спб. 1998.
15. В.В.Седов. Древнерусская народность. М. 1999.
16. Г.А.Хабургаев. Становление русского языка. М. 1980.
17. В.Г.Штыхов. Древнерусская народность: реалии и миф // Этногенез и этнокультурные контакты славян. Труды VI международного Конгресса славянской археологии. М. 1997, т. III, с. 376-388; с. 386-388.
18. В.Д.Баран. Давні слов'ян. К.1998,с.211-218.
19. П.А.Аристе. Формирование прибалтийско-финских языков и древнейший период их развития. В кн.: Вопросы этнической истории эстонского народа.Таллин.1956.
20. О.Н.Бадер. О древнейших финно-уграх на Урале и древних финнах между Уралом и Балтикой. В кн.: Проблемы археологии и древней истории угров.М.1972,с.10-31.
21. М.А.Максимович. Собрание сочинений.Киев.1877,т.II.
22. А.А.Шахматов. К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей. ЖМНП. Спб. 1899, № IV.

А.А.Шахматов. Очерк древнерусского периода истории русского языка. (Энциклопедия славянской филологии). Вып. II. Пг. 1915.

А.А.Шахматов. Введение в курс истории русского языка. Ч.1. исторический процесс образования русских племён и русских народностей. Пг. 1916.

23. М.Грушевський. Історія України-Русі.К.1904,с.1-211.
24. Ст. Смаль-Стоцький. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне оприділення. Прага.1927.
25. T.Gartner. Gramamatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. Wien. 1913.
26. Є.К.Тимченко. Слов'янська єдність і становище української мови в українській родині // Україна. Книга. III. К. 1924.

Є.К.Тимченко. Курс історії української мови. К.1927.

27. Б.А.Рыбаков. К вопросу об образовании древнерусской народности// Тезисы докладов и выступлений сотрудников Института истории материальной культуры АНСССР, подготовленных к совещанию по методологии этногенетических исследований. М.1951,с.15-22.
28. В.И.Довженок. К вопросу о соложении древнерусской народности// Доклады VI научной конференции Института Археологии. Киев.1953, с.40-59.
29. В.Т.Пашуто. Международное значение Древней Руси // В сб. IX международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М. 1983, с. 51.
30. ПВЛ.Ч.1,с.20,с.56.
31. Annonimus Bremtusis, lib.II, cap.53, s.17-18.

32. Т.Н.Джаксон. Скандинавский конунг на Руси / О методике сведений Исландских королевских саг). В кн: Восточная Европа в древности и средневековье. Сборник статей. М. 1978, с. 282-288.

Т.Н.Джаксон. Исландские королевские саги о русско-скандинавских матримониальных связях. - Скандинавский сборник. Таллинн. 1982, XXVII, с. 107-115.

33. В.Т.Пашуто. Международное значение Древней Руси // В сб. IX международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М. 1983, с. 53.
34. А.П.Новосельцев. В.Т.Пашуто. Внешняя торговля Древней Руси - История СССР. 1968, № 3, с. 91-94.
35. ПВЛ.Ч.1,с.17.
36. Константин Багрянородный. Об управлении империей. М. 1987, с. 231-233.
37. De casrrametatione/Ed.A.Marten.Paris,1898,cap.XVIII,p.38.
38. В.Т.Пашуто. Международное значение Древней Руси // В сб. IX международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М. 1983, с. 54-55.
39. В.Т.Пашуто. Международное значение Древней Руси // В сб. IX международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М. 1983, с.54-55.
40. Г.Г.Литаврин. Войны Руси против Византии. В кн.: Исследования по истории славянских и балканских народов: Эпоха средневековья. Киевская Русь и её славянские соседи. М. 1972, с. 204-208.
41. В.Т.Пашуто. Международное значение Древней Руси // В сб. IX международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М. 1983, с. 56.
42. В.Д.Королюк. Западные славяне и Киевская Русь. М. 1964, с. 131-138.
43. B.Wlodarski. Polska i Rus. Warszawa. 1966, s. 140-141.
44. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті.Івано-Франківськ.1999, с.283-285.
45. Руський Літопис.К.1989,с.7-10.
46. Annonimus Bremtusis, lib.II, cap. 53, s. 17-18.

Annonimus Gallus, lib. III, cap. 2, s. 15-16.

47. B.Wlodarski.Polska i Rus.Warszawa.1966,s.143-144.
48. Путешествие игумена Даниила// Изд.А.С.Норов.Спб.1864,с.139.
49. Schriptores Rerum Hungaricarum, Budapest, 1937, v. I, p. 458.

Церковна організація України-Русі в XIII столітті

Аналіз свідчень про церковну організацію в українській державі є завданням даної праці. Як відомо, на початку XIII століття великий князь Роман Мстиславович приділяв релігійному облаштуванню своєї держави багато уваги. Літописи засвідчують, що задля утвердження своєї влади на Волині він "приборкав володимирського єпископа". Однак по його трагічній смерті в час феодальної війни в Україні-Русі ми бачимо, що в конфліктах поряд із світськими феодалами приймають участь і єпископи окремих земель України-Русі. Як засвідчують джерела в час феодальної війни в Україні-Русі єпископи Києва, Володимира, Галича, Перемишля і других міст виступили проти Романовичів в союзах з місцевими князями та боярами[1].

Все це дає можливість наголошувати, що єпископи великих і середніх земель в XIII столітті поряд з світськими теж були великими земельними власниками в Україні-Русі і теж не бажали були бути залежними від сильної центральної влади і зокрема духовної, митрополита. Можна вважати, що згадки в Іпатіївському літописі про "гордих і багатих єпископів їх власне господарство, земельні угіддя" – дають підстави твердити про могутність в майновому розумінні духовних сановників української держави в XIII столітті[2].

Його твердження підтримує свідчення Галицько-Волинського літопису про гордих і багато одягнутих слуг Перемишльського єпископа[3]. Характерно, що великими земельними латифундіями в Україні-Русі в XIII столітті були наділені і монастирі, яких найбільших, згідно свідчень джерел, було 10. Галицько-Волинський літопис наголошує. Що волинський князь Володимир Василькович передав монастирю святих Апостолі в Володимирі село Березовичі[4].

Із речового матеріалу знайденого археологами теж підтверджується, що єпископи, ігумени монастирів, священики були великими вельможами в Україні-Русі. Так Галицько-Волинський літопис згадує одного боярина, «а Доброслав Судьїч "попів онук", запанував мов князь грабуючи землю". Як бачимо Доброслав Судьїч із стану священиків перейшов в стан боярства, що може говорити, що священицькі родини мали право, як на духовну так і світську владу в Україні-Русі[5].

Згідно свідчень джерел ми бачимо, що в період ослаблення великокнязівської влади в Україні-Русі внаслідок розорення її монголо-татарами фактично усіх торгово-ремісничих центрів і відновлення феодальних війн, які очолили бояри, та церковні

феодали. В цей же час великокнязівська влада задля відновлення єдиновладдя здійснює каральну політику проти противників централізації країни: місцевих князів, бояр та духовних феодалів, які розпалювали ворожнечу в суспільстві, організовували селянські бунти. Великокнязівська адміністрація встановлює що це є справа рук великих духовних і світських можновладців, у зв'язку з чим великокнязівська адміністрація проводить широкомасштабні "улаштування" усіх земель староукраїнської держави, статей доходів як світських так і духовних феодалів, переглядає повинності селян і перерозподіляє земельні володіння князів та бояр, єпископій та монастирів, поповнює кадри нового служилого боярства, використовуючи відібрані землі опозиційних до центральної влади бояр і духовних феодалів. Такими рішучими мірами великому князю Данилу Романовичу вдалося знову в короткий термін часу відновити єдність України-Русі.

В цей час облаштувавши Київське князівство, куди їздив особисто, призначивши Києву єпископа, Данило Романович почав укріплювати українську державу на заході, а тобто намагається приборкати боярство та єпископа Західної Галичини. Сюди великим князем були направлені війська на чолі з Андрієм дворським.

Джерела дають право наголошувати, що перемишльський єпископ зайняв дуже ворожу позицію щодо централізації України-Русі, в зв'язку з цим великий князь Данило строго наказав дворському Андрію військовим шляхом "приборкати перемишльського єпископа". Як зазначає літописець, Андрій " слуг його гордих пограбував і тули їх боброві, розплідники борсукові і вовчі порозбирав, двір єпископа, що завжди був багатолюдний розграбував". При цьому дворі, як наголошують джерела, знаходився знаменитий поет "присловутий Митуса", не побажавший служити князю Данилу, відійшовший від останнього і знайшовший притулок при дворі багатого перемишльського єпископа. Князівський літописець вніс повідомлення про розорення єпископського центру в Перемишлі в розряд позитивних, він вважав, що він підривав великокнязівську владу. Після такого удару Перемишльське єпископство остаточно починає служити великокнязівській владі. Джерела нам розповідають, що у часи короля Льва Даниловича перемишльський єпископ Мемнон виступає в Європі у ролі офіційного дипломата короля Льва і всеціло виражає інтереси великокнязівської влади[6].

Слід зауважити, що перемишльський єпископ не єдиний духовний сановник, який був приборканий за виступ проти володаря України-Русі. Факти дають нам право наголошувати, що

взаємовідносини церкви і держави у XIII столітті в Україні-Русі, особливо в ході феодальної війни, не останню роль відігравав галицький єпископ Артемій, один із впливових духовних сановників, якому окрім галицької підпорядковувалася і уся Дністро-Дунайська (Молдавська) церковна організація, який теж примкнув до боярської партії і активно виступив проти великокнязівської влади, за що був прогнаний великим князем Данилом[7].

Наголосимо на особі галицького єпископа Артемія. Як бачимо із джерел цей владика користувався в галицького боярства великим авторитетом і всеціло виражав його інтереси. Джерела засвідчують, що кожний князь, боярин який бажав заручитися його підтримкою повинен був вносити не малі пожертви чи то землями чи селами, а отже самі галицькі князі сприяли перетворенню галицького єпископа і оточуючий його клір не тільки в серйозну релігійну, але й політичну силу. Ще один єпископ представник духовних сановників угровський єпископ Асаф-Йосиф, користуючись анархією у церковних справах після монголо-татарського погрому, як наголошує літописець, зробив сміливий крок, за допомогою боярства, без згоди з великим князем Данилом "скокнув на стіл митрополичий", за що був скинутий не тільки з митрополичої кафедри, але й з єпископської, а угровська єпископія була переведена в Холм.

В цей же час волинське і київське духовенство усе концентрувалося біля великого князя Данила: київська єпископія була облаштована великим князем Данилом, волинська єпископія була у повному підчиненні великого князя, тут на єпископській кафедрі були довірені Данилу Романовичу єпископи, вихідці із Святогорського монастиря Святого Данила, або єпископи князя Василька - зокрема - єпископ Никифор Стенило. Невідома нам доля луцького єпископа, однак, як наголошують джерела, що Луцьк був підчинений великим князем Данилом збройно, то можна вважати, що луцького єпископа спіткала така сама доля як і інших. На основі сукупності фактів можна зробити висновок, що усі єпископські центри в ході феодальної війни були підчинені володарю України-Русі і на кінець у 1246 році великому князю Данилу удалося назначити свого «печатника» Кирила митрополитом. На нашу думку цілком зрозуміло, що установлення для усієї України-Русі єдиного митрополита означало її повне злучення релігійної організації під рукою українського володаря. Характерно, що у цей же час починаючи з 1246 року у своїх буллах до Данила Романовича папа римський титулує його королем Русі[8]. Внаслідок політичного і релігійного улаштування в України-Русі, галицька, волинська та київська єпіскопії всеціло

переходять під владу поставленого для держави і утвердженого в Константинополі митрополита.

Хоча влада духовних феодалів в ході централізації держави була підірвана, однак в подальшому ми бачимо, що вона знову надирає сили і відіграє в державі велику як духовну так і політичну роль. За таких обставин наростаючої політичної ролі галицьке єпископство переростає в митрополію. На жаль бурхливі події XIV-XVI століття не дозволили зберегти архіви української метрополії XIII століття, з яких ми могли би почерпнути всю історію України-Русі. Однак на нашу думку вони збереглися і є в Польщі, Угорщині, Німеччині, Ватикані, та особистих архівах та бібліотеках князів та магнатів які в XIV-XV століттях розграбували власність українського митрополита. Привертає увагу звернення галицького греко-католицького єпископа Макарія в середині XV століття до папи з проханням допомогти вернути архіви все рухоме і нерухоме майно єпископії-метрополії, яке розграбували місцеві магнати[9].

В подальшому ми знаємо чи були повернуті всі стародавні архіви галицької метрополії, однак точно знаємо, що галицька метрополія була перенесена до Львова, де Львівська метрополія не мала цих стародавніх архівів. Єпископи греко-католицької церкви Львівської метрополії в XVI-XVII століттях теж намагалися повернути стародавні архіви. Вони писали до Риму, що в них немає ніяких стародавніх архівів, які б підтверджували власність церков та монастирів, окрім архіву Унівського монастиря, який знаходиться під патронатом греко-католицької церкви. Про все це ми дізнаємося із звіту греко-католицького митрополита Руського в Рим в 1632 році[10].

Однак, на нашу думку не все втрачено і пошук архівів XIII століття Галицької митрополії треба продовжувати. Характерно, що в львівській єпископії збереглися грамоти Льва Даниловича, які підтверджують приємність Львівської митрополії від Галицької. Грамоти XIII століття засвідчують наявність могутньої церковної організації в Галичині в яких були великі земельні латифундії в час незалежного функціонування української держави. В подальшому, як це засвідчено в посланні греко-католицького єпископа під 1632 роком, прийшлі польські магнати силою відібрали в української церкви її майно, архіви, землі. Прикладом ймовірної наявності галицьких митрополичих архівів може послуговувати збережене і наявне на балансі Історичного музею м. Москви Галицьке євангеліє 1144 року ідентичність якого не оспорює ні один вчений Європи. Характерно, що для кожного українця, особливо західного регіону, святиня з

1144 року ще ні разу не була перевидана. Галицьке євангеліє, на жаль не піддане і ретельному вивченню вчених. Можна припустити, що воно могло бути перевезене князем Володимиром Володаровичем із Перемишля в Галич. Що ж до мови її написання, то львівський дослідник Я.Д.Ісаєвич вважає, що воно написане на сербо-хорватській мові[11].

Де що іншим було становище в цьому питанні на Волині, де місцеві єпископи займали в XV-XVI століттях видне становище в суспільстві, головуючи в земельних сеймах. Власне в волинських архівах зафіксовані факти обдарування єпископів князями. Так в 1444 році волинський князь Свидригайло підтвердив своєю грамотою усі раніші земельні надбання володир-волинського єпископства., що було записано в Євангелії[12].

Ще раніше ми дізнаємося про подарунок князя Любарта володимирському єпископу, згідно якого:” село Сангушок і озеро Стобухів і інші озера з бобровими узвозами передаються володимирському єпископу з правом десятини меду і грошей".

У волинських архівах ми знаходимо і більш старіші свідчення згідно яких Роман Мстиславович передав волимирській єпіскопії село: Купечів[13]. Про реальне багатство Володимирської єпіскопії і її земельних латифундій можна судити із переліку сіл, які належали володимирській єпіскопії в XVI столітті в час єпископа Адама Потія. Володіння єпископії складалися із десятків сіл в Володимирському та Луцькому округах. Особливо слід відзначити релігійний адміністративний центр в селі Купечові в склад якого входило 11 сіл та 11 рибних озер. Відносно села Сушимно зауважено, що з нього тільки данина медова ідею[14].

Звідсіля, якщо ми хронологічно від Романа Мстиславовича кінець XIII поч XIII століття до обдарувань князя Любарта в XIV століття прослідкуємо становлення могутності володимирської єпіскопії, то зрозуміємо, чому уже Роману Мстиславовичу приходилось, як це зазначають джерела приборкувати володимирського єпископа. А отже розміри землеволодінь Володимирського єпископа в XIII столітті були дуже великі. Враховуючи розміри володінь володимирського єпископа слід зробити висновок, що Роман Мстиславович зробив дуже великі пожертви Володимирській єпископії, приблизно такі які він раніше зробив коли був князем Новгородським, зокрема Юрієвому монастирю[15].

Таким чином можна подивитися на церковну організацію України-Руси, як на надзвичайно багату верству українського суспільства.

Аналіз і співставлення джерел дозволяє з’ясувати становище церковної організації в час правління Українською державою

королем Данилом. Як ми знаємо коронували на короля великого князя папський посол Опізо і “всі Єпископи Русі”, яким за це королем було складено пожертви. Джерела не уконкретнюють якого роду це були пожертви, однак найбільші єпископи київський, володимирський галицький і другі, очевидно отримали великі як земельні надбання так і рухоме і нерухоме майно[16].

Попробуємо з’ясувати роль церковної організації столичного Холма, куди Данило Романович переніс єпископію з Угровська[17]. Літописи розповідають нам як будував і прикрашав церкви в новій столиці України-Русі король Данило разом з холмським єпископом Іваном[18].

Вивчення холмських джерел XV-XVII століть дозволяє відтворити земельні володіння Холмської єпископії. Її основу складали розташовані на Бузі села Слепче, Космів, Чучнево, Стрижів, передані в 1376 році королем Юрієм Даниловичем холмському єпископу/19. Окрім цих сіл в XIV столітті Холмській єпископії належало село Покрова біля Холму[20].

Що стосується XIII століття то розміри земельних надбань Холмської єпископії нам невідомі, однак, на нашу думку Данило Романович не бажав зміцнювати тут церковну олігархію з якою він нещодавно боровся майже ціле десятиліття[21].

Аналіз джерел також дозволяє з’ясувати майно і час функціонування монастирів. Так із виписок міської кременецької книги 1767 року, яка являє собою польський переклад луцької міської книги 1560 року зберігся текст грамоти князя волинського Свидригайла, яка підтверджує стародавні привілеї та майно двом луцьким монастирям Пречистенському та Васильківському[22].

Підтвердження князя Свидригайла потрібні були монастирям тому, що “листы” - документи, що знаходилися у монахів в час “войны татарской” погинули. Що стосується Васильївського монастиря, то він очевидно був зв’язаний з князем Васильком Романовичем. Тотожність цього імені з іменем патрона Васильївського монастиря дозволяє в нім бачити засновника монастиря[23].

Пожертви чи побудова цього монастиря могла відбутися не раніше 1227 року, коли, коли з Луцька було прогнано місцевого князя Ярослава. Власне в цей час, як зазначає літопис ” Данило дав Василькові Луцьк і Пересопницю”. Що стосується Пречистенського монастиря, то він по словах монахів отримав землі від “Mscislawa Wlodimirowicza Monomachowicza”, який як вважають дослідники, як Київський князь міг надавати привілеї і землі Волинської землі, оскільки в його час Волинь була вже вотчиною мономаховичів[24].

Таким чином підводячи підсумок з'ясування питання ролі церковної організації в духовному та політичному житті України-Русі в XIII столітті зауважимо, що вона відігравала ключову роль в духовному житті українського суспільства, її політична роль ще потребує подальшого дослідження.

Література

1. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.М.1950,с. 148-149, 217, 227.
2. Б.Н.Флоря.О церковном землевладении в Галицко-Волынской Руси//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). М.1999,с.252.
3. Полное собрание русских летописей.М-Л.1962,т.II,стб. 794. (дальше ПСРЛ)
4. ПСРЛ. М-Л. 1962, т. II, стб. 904.
5. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.213.
6. В.Т.Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.М.1950,с.226-227.
7. Н.Д.Тихомиров. Галицкая митрополия. Спб. 1895, с. 122.
8. Н.Д.Тихомиров. Галицкая митрополия. Спб. 1895, с. 58, 170, 186, 201.
9. Dokumenta pontificum Romanorum res gestas Ukrainae illustrantia / A.G.Welykyj. Roma, 1953.Vol.I.№89.P.153.
10. Epistolae Josephi Velamin Rutskyj metropolitae kiovensis catholici (1613-1637). Romae, 1956. № 137, P. 267.
11. Я.Д.Исаевич. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы истории. М.1987,с.23-27.
12. АЮЗР. Киев.1883,Ч.1.Т.VI.№III,с.7.
13. Б.Н.Флоря. О церковном землевладении в Галицко-Волынской Руси//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). М.1999,с.253.
14. ЮАЗР. Киев, 1859, ч. 1, т. 1 № 90, с. 372-374.
15. Б.Н.Флоря.О церковном землевладении в Галицко-Волынской Руси//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). М.1999,с.254.
16. ПСРЛ, т. II, стб. 740.
17. ПСРЛ, т. II, стб. 842-845.
18. Грамоти XIV століття. Київ.1974,№25,с.54.
19. В.М.Площанский. Прошлое Холмской Руси. Вильна, 1899. Ч. 1, с. 40-43.
20. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с.214-217.
21. А.Малевич. К истории древней Жидичинской архимадрии // Волынские епархиальные ведомости. 1900, № 27, с. 917-919.

22. Б.Н.Флоря. О церковном землевладении в Галицко-Волынской Руси // В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). М.1999, с.254.
23. Летопись по Ипатьевскому списку.Спб.1871,стб.783.
24. АЮЗР. Киев.1907.Ч.8,т.4,с.356.

Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства

У даному дослідженні, поставлена мета встановити причини, які призвели до кристалізації і єдності староукраїнського суспільства, його економічної і політичної могутності в XIII столітті, а також з'ясувати роль української держави в середньовічній Європі, запропонувати сучасну методологію українського державознавства, яка раніше внаслідок панування радянської методології при з'ясуванні питання державотворення, не могла застосовуватись методологічно до з'ясування складного питання творення української держави в продовж X-XIII століть.

Особливо це видно, коли ми з'ясовуємо питання державотворення Української держави в кінці XII на початку XIII століття. Радянська методологія державознавства, яка почасти підтримується і сьогодні внаслідок відсутності методології українського державознавства, визначила державотворчий процес в Україні в XIII столітті під іменем "Галицько-Волинське князівство", тим самим применшувала роль функціонування української державності в XIII столітті[1].

Однак, як ми бачимо з проаналізованих нами джерел, кінець XII початок XIII століття був часом блискучої епохи в реформаторських потугах в історії України - Русі. У цей час, як зауважив російський історик А. Е. Пресняков, українська національність і українська державність складалася на глибоких коріннях своєї національно-культурної індивідуальності за час блискучого, хоча і короткочасного самостійного політичного життя держави Романа Мстиславовича "Самодержця усієї Русі" і його знаменитого сина "короля Русі - Данила". В цей час, на думку дослідника, Україна утверджується етнічно, політично, культурно та економічно і ставала між своїми сусідами такою ж могутньою і шанованою в Європі державою, як Польське королівство і Литовське велике князівство[2].

Об'єднана в одне державне тіло у час "Самодержця усієї Русі Романа", що був, як виражається літописець, "Царем в усій Руській землі", Україна-Русь, перетворилася в одну із наймогутніших держав Центрально-Східної Європи. Об'єднавши Галичину і Волинь, Роман Мстиславович заявляє свої права на Київ, номі-

нальну політичну столицю України-Русі, один із найголовніших економічних, політичних і культурних її центрів. Роман прекрасно розумів, що єдина Україна-Русь стане об'єктом припинення внутрішньої феодальної анархії, тому у 1202 році Роман відбирає Київ у Рюрика Ростиславовича і садовить у ньому свого васала - удільного луцького князя Інгвара Ярославовича, а у наступному році, повертаючись із переможного походу на половців, Роман Мстиславович заволодіває Києвом і фактично стає великим київським князем, одночасно залишаючись галицьким і волинським[3].

Посівши київський великокнязівський стіл, Роман остаточно припинив міжкнязівські чвари в Україні - Русі і запропонував українській державі новий реформаторсько-законодавчий проект під назвою "Доброго порядку для Русі". У вступній частині свого проекту володар України-Русі пропонував зробити так: "Щоб кожний князь не міг грабувати і відбирати волості, що не належать йому. Роман відзначав, що як тільки постає безладдя у державі серед князів, одразу ж це використовують половці, які нападають на Русь-Україну". "Добрий порядок Романа" зводився до головної умови: "У випадку смерті голови держави право вибору великого київського князя мають найбільші із шести володарів Русі, а саме: князь суздальський, смоленський, чернігівський, галицький, волинський і полоцький. Якщо хтось із князів розпочне війну один проти одного, то володар України-Русі судить їх чи мирить. Якщо на когось війною прийдуть половці, угри чи поляки, або якийсь інший народ і сам той окремий князь не може оборонитися, тоді великий князь (володар України-Русі) повинен надати допомогу від усієї держави".

Роман Мстиславович запропонував у своєму "Доброму порядку" передачу великокнязівського престолу від батька до сина, як це було прийнято у країнах Західної Європи. Сучасники відзначали Романа Мстиславовича неабиякою державною мудрістю. Очевидно, що Романа можна назвати першим володарем України-Русі і реформатором стародавньої української держави. Джерела дають право нам наголошувати, що авторитет Романа у Європі став настільки високий, що папа Римський вступив з останнім у широкомасштабні політичні зв’язки і запропонував останньому провести і релігійну реформу, добавляючи до цього своє благословення, захист апостольської церкви святого Петра і коронування останнього на короля Русі. Однак, Роман відхилив пропозицію реформування релігії і захист від меча апостола святого Петра і заявив папському послу: "Я маю власний меч і зви-

кнув добувати усе, що маю власною кров'ю, так само як діди поширюю і умножаю землю Руську"[4].

Як бачимо, Українська держава, зміцнена Романом, зразу ж перетворилась у загальноєвропейський могутній кристал через призму якого проходили усі широкомасштабні загальноєвропейські події. Французький хроніст середини XIII століття Адберік з Труа Фонтен говорить, що Роман втрутився у боротьбу за корону Германської імперії, підтримуючи гогенштавфенів проти вельфів і напав на союзника вельфів польського князя Лешка. Через призму такого джерела рамки міжнародної Європейської політики України-Русі в XIII столітті виглядають широкомасштабними. Невтомна енергія і разюча сила характеру володаря України-Русі, Романа, його кипуча і бурхлива міжнародна діяльність стимулювала широкомасштабні стосунки Української держави з руськими князями, половецькими ханами, польським та угорським володарями, германським та візантійським імператорами, папою римським. Шлюб з візантійською принцесою Анною, дочкою візантійського імператора Олексія Комнина, поставив Романа і українську державу на початку XIII століття в один ряд з наймогутнішими державами Європи. Самі ж реформаційні процеси в Україні-Русі у час короткого володарювання Романа ще зовсім не вивчені, дана праця тільки вводиться науковців в ракурс перспективного вивчення історичною наукою політичних і торгово-економічних надбань Романа, розробляє сучасну методологію державознавства в Україні[5].

Однак, можна з наявної сукупності джерел зробити висновок, що Роман був могутнім володарем, авторитет і слава якого до нього могла належати тільки київським чи ростово-суздальським володарям, і в його час була перейнята і закріплена галицьким володарем, який переніс столицю України-Русі ближче до західноєвропейського світу, а саме місто Галич фактично за час володарювання Романа перетворилось у столицю України-Русі[6].

Самі ж реформаційні процеси в Україні-Русі у час короткого володарювання Романа ще зовсім не вивчені, дана праця тільки вводиться науковців в ракурс перспективного вивчення історичною наукою політичних і торгово-економічних надбань великого князя Романа, та можна з наявної сукупності джерел зробити висновок, що Роман був могутнім володарем, авторитет і слава якого до нього могла належати тільки київським чи ростово-суздальським володарям, і в його час була перейнята і закріплена галицьким володарем, який переніс столицю України-Русі ближче до західноєвропейського світу, а саме місто Галич фак-

тично за час володарювання Романа перетворилось у столицю України-Русі. Тож не науково, як це тенденційно вважали історики XIX і XX століття розглядати діяльність Романа, виключно як князя галицького. На нашу думку, в той час коли джерела називають його "Самодержцем всієї Русі", а масштаби політичної діяльності далеко виходили за рамки Галицького князівства. У середньовічній Європі володарі часто змінювали столиці, регіони з яких управляли державою, та назви їх держав ніхто не змінював, очевидно, Русь-Україна теж не виключення. Тому, на нашу думку, абревіатура "Галицько-Волинська держава", запропонована ученою думкою XIX століття і підтримана рядом українських вчених (Я.Д.Ісаєвич, М.Ф.Котляр і др.), не вірна, оскільки дані вчені формували свою концепцію "Галицько-Волинської держави" в той час, коли сформувати концепцію української державності було неможливо, оскільки був відсутній сам предмет вивчення – українська держава. Не вірна в означених вище вчених і методологія українського державознавства. Дані вчені формували свої концепції, методологію державознавства, з означенням "Галицько-Волинська держава" в рамках марксистсько-ленінської історичної науки, тобто без будь-якого взяття за основу бодай би концепції української державності М.С.Грушевського. Отже без підґрунтя суто українських історичних, національних та культурних процесів, які проходили в українському народі в XIII столітті, без критичного аналізу сукупності вітчизняних та іноземних джерел, дані вчені оперті на вузькопрофільовану марксистсько-ленінську концепцію державності, яка не враховувала концепцію української державності, методологію українського державознавства, не могли створити як концепцію української державності, так і методологію українського державознавства[7]. Розглянуті нами раніше заборонені радянською історичною наукою джерела і висновки істориків, дають право наголошувати, що якщо відкинути методологію радянської науки, її сформовану концепцію «Галицько-Волинського князівства» і сформувати нову, українську, методологію державознавства, то ми побачимо, критично розглянувши епоху XIII століття, широкомасштабну діяльність українського народу, її володарів великих князів Романа, Данила в європейськім інтегральнім процесі. За таких обставин в іншому методологічному контексті достовірно з’ясовується як питання кристалізації української державності, так і релігійні стосунки між православною і католицькою церквою в XIII столітті[8].

Як це не парадоксально, але факт, що стосунки українських володарів з римською церквою в XIII столітті були, настільки

близькі і найтісніші, що визначали напрямок зовнішньої політики української держави упродовж всього XIII століття. Дослідник XIX століття, Д.Зубрицький, наголошував, що близький в цей час до України-Русі були як і сусідні західні володарі, так і римська церква: "молодий рішучий Римський папа підносить Роману королівську корону і вінчає останнього на короля Русі, він який ставить і скидає з престолу володарів заходу, він який заставляє іти весь західний світ на спасіння гроба господнього, - усе це значить, що Роман Мстиславович повинен був бути великим і надзвичайно могутнім володарем держави від Карпат до Дніпра, усіх подвигів якого ми очевидно ніколи не взнаємо. Є тільки здогадки, що він з малим своїм військом переміг велике угорське військо, що заставило підписати угорського короля з володарем України-Русі вигідний мир "Любові і добросусідства". Його перемоги у Литві, над половцями, очевидно були добре відомі папській курії і оцінені поданням королівської корони, як належне"[9].

Та Роман Мстиславович знаючи політику папи Інокентія III у питанні імператорського престолу у Німецькій імперії, щодо Візантії, і вигнання хрестоносцями його тестя імператора Олексія Ангела, повважав за потрібне підтримати у кровопролитній європейській війні претендента на імператорський престол від коаліції гібелінів, яку очолював Філіп Швабський[10]. Навіть коронація Романа, яка була влаштована папськими послами, не порушила вибору союзника. Французький хроніст XIII ст. засвідчуючи факт коронації папою Романа на короля Русі писав: «Король Русі по імені Роман вийшовши за межі своїх кордонів, намагався пройти через Польщу в Саксонію на з'єднання з Філіпом Швабським[11]. Характерно, що в Синодику монастиря Бернардинів св. Петра в Ерфурті теж є запис про те, що Роман король Русі: «Romanus rex Ruthenorum dedit nobil xxx marcas». Слід зауважити, що Ерфурт один із великих торговельних центрів на шляху між північною і південною Німеччиною і у згаданий записом час був у володінні Філіпа Швабського[12].

Що стосується титулатури Романа, то уже починаючи з 1200 р. руські літописи титулували Романа « великим князем Русі» не тільки в Києві але й в Галичі, Новгороді і в Візантійській імперії. В Візантійській імперії Романа зокрема титулували «IGEMON», тоді як усіх решту князів Русі в тому числі і підвладних князів України-Русі Романа тільки «DIEPON»[13]. З приводу включення Романа Мстиславовича у західноєвропейську політику Л.Гумільов зауважував, що Роман Мстиславович, що одів королівську корону, як політичний діяч більше був подібний на рим-

ського солдатського імператора III століття чи на тюркського еміра XV століття, ніж на могутнього слов'янського, європейського володаря. Але він намагався ним стати. Він намагався змінити свою державу і улаштувати її по західноєвропейському зразку, тобто на зразок герцогств-графств Аквітанії, Ломбардії чи Саксонії. Його тягнуло до них, він усе переймав від них і якщо б його перемога з Гогенштауфенами була виграною, то Україна-Русь уже при ньому перетворилась би на європейське королівство подібне за політичною структурою на Чеське, Польське чи Угорське королівство, та тоді перехід до католицизму уже у його час був би звичайною річчю, що пізніше і сталося при його сині, королі Данилі[14].

Таким чином внаслідок енергійної політичної діяльності Романа великого, українська держава на початку XIII століття зміцнила свій політичний вплив не тільки у Польщі чи Угорщині, а навіть в Священній Римській імперії. Коронація папою останнього на короля Русі, хоча номінальна і невизнана самим Романом і титулування останнього у Європі цим титулом ставило його в один ряд з наймогутнішими володарями Європи, з якими Україна-Русь мала у XIII ст. міцні торгово-економічні і політичні і навіть союзі договори[15].

Постать великого князя Романа, як могутнього володаря України-Русі надовго залишилась у народній пам'яті. Як зауважував російський вчений XIX століття М.М.Карамзін, Роман Мстиславович надовго залишився своїми вчинками державця у пам'яті наступних поколінь своїми блискучими воїнськими подвигами, що були відомі усій Східній, Центральній і Західній Європі від Константинополя до Риму[16].

Автор Слова про похід Ігорів мав усі підстави так звернутися до Романа: "А ти Буй-Романе і ти Мстиславе! Мисль одважна покликає ваш розум на діло. Високо плаваєш ти Романе в подвигах ратних, як той сокіл по вітрі ширяючи, птицю долаючи одвагою. Маєте ви залізні нагрудники під шоломами латинськими. Тай не одна країна Гунська, Литва ще й Ятвяги, Деремела і Половці списи свої покидали, а голови преклонили під вашими мечами булатними"[17].

З даного звернення до Романа автора "Слова" вимальовується картина із якої постає могутній володар України-Русі, внликий князьо Руси-України Роман, переможець багатьох країн і народів, подвиги якого дістались останньому завдяки невтомній і клопіткій праці, яка проглядається через усю кипучу біографію цього енергійного владолюбного володаря. Українське військо часів Романа великого належало до одного з найкращих у

Центрально-Східній Європі. Його кінна дружина була озброєна за останнім словом тогочасної військової техніки на взірець західноєвропейської рицарської дружини і була здатна перемагати у постійних війнах з половецькою кіннотою, що мало кількісну перевагу. Таку військову систему перейняв і наступний володар України-Русі, великий князь Данило Романович[18].

Наступний володар України-Русі, Данило Романович, по часах угорсько-польської інтервенції та сорокалітньої феодальної війни, яка сталася по трагічній смерті Романа, після битви під Ярославом знову відновлює єдиновладдя в України-Русі. Військовий успіх Данила Романовича набув розголосу в усій Європі[19]. Ця перемога як і посилення позицій у Центральній Європі України-Русі, стурбувало і монголо-татар, які вважали, що розоренням Києва, Володимира та Галича назавжди підірвали могутність України-Русі. Перемога Данила Романовича під Ярославом утверджувала усі ті позитивні процеси, які поводив великий князь по відродженню земель України-Русі. Український народ знайшов у собі сили відбудовувати знищені ворогом міста і села, відновлювати ремесла, промисли, торгівлю. Данило Романович доклав багато зусиль для відновлення Києва, Володимира, Галича. Він особисто їздив в Київ та Овруч облаштовувати життя цих регіонів своєї держави[20]. Однак Галичина і Волинь, що розташовані поблизу західноєвропейської цивілізації почали скоріше відроджуватися ніж Київщина. Літописець наголошує, що по «Батиєвім погромі» Данило Романович почав закликати умільців, які приходили від німців, русі, ляхів: «вони ішли день за днем підмайстри і майстри, що втекли від татар-сідельники, лучники, тульники, ковалі по залізу, міді, сріблу, і відновилось життя»[21]. Літописець схвально відноситься до заходів Данила спрямованих на відродження та будівництво нових міст. У посмертному панегірику володарю України-Русі, в переліку його чеснот з повагою сказано, «що він збудував багато міст»[22].

Сукупність джерел дають нам підстави вважати, що феодальна війна в Україні-Русі, яка продовжувалася близько 40 років по вині українських феодалів, закінчилася повною поразкою опозиції і возведенням законного спадкоємця Данила на великокнязівський галицький престол[23]. З цього приводу Санкт-Петербурзькі вчені І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко відмічають, що у першій половині XIII століття і у середині його в Україні-Русі проходили нові соціально-політичні зміни державного влаштування, які були затримані татаро-монгольським нашестям. У той час, наголошують дослідники, феодалізм в Україні-Русі модернізувався, її складові частини княжіння у час Романа набрали

рис загальноєвропейської держави. Яскравий приклад модернізованої української держави по західноєвропейському зразку, наголошують І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко, набирає українська держава після погрому монголо-татар. Відрізана від північно-східної Русі і візантійської цивілізації, Русь-Україна повертається до західноєвропейської цивілізації, яскравим представником цього епохального повороту, являється державець України-Русі нового типу "Данило-король" зі своїм дворським, печатником-канцлером, воєводою, тисяцьким, служилими князями і боярами. Це нова епоха, яка характеризує новий період історії України-Русі у час входу останньої у європейський союз католицьких держав[24].

Дякуючи наявності могутньої військової організації, український король Данило І мав великий вплив на країни Західної Європи: Угорщину, Польщу, Чехію і навіть Австрію, у зв’язку з цим, міг на рівні проводити широкомасштабні переговори з володарями цих країн папою Іннокетієм IV про хрестовий похід проти татар. Щоб приєднати до себе папу, який мав великий вплив у Європі і фактично очолював союз католицьких держав, Данило Романович погодився піти на унію з Римською церквою і вступити в католицький союз держав, як його рівноправний член[25]. Слід зауважити, що український володар, український народ зробив свій вибір у користь релігійної унії і союзу з католицьким заходом не у час релігійного чи політичних утисків католиками, коли феодальна війна роздирала на шматки Україну-Русь і коли іноземні володарі самостійно по-насильницьки намагалися впроваджувати унію в Україні-Русі, а у час коли українська держава знаходилась у фазі своєї найбільшої політичної, економічної, та військової могутності. Впроваджував унію один з наймогутніших володарів стародавньої України-Русі, представник древньої династії українських князів мономаховичів, предки якого усі були великими київськими князями, великий князь Данило Романович, син "самодержця усієї Русі великого князя Романа, що був царем в усій Руській землі, який ревно наслідував, як зауважив літописець, свого прадіда Володимира Мономаха" - дотримувався стратегії політичної могутності держави. Релігійна унія зближення з католицьким заходом аж ніяк не зачіпала культурних та духовних традицій українського народу. Володарем України-Русі, українським народом признавалась тільки зверхність папи, як вселенського релігійного ієрарха, як це нам засвідчують джерела: " Папа римський Іннокентій закликав тих, хто зневажали грецьку православну віру, визнавав світ-

лого короля Русі Данила єдиним законним володарем України-Русі"[26].

Після коронації, наголошував український вчений І.П.Крип'якевич, король Данило намагався ще більше зблизитися з Західною Європою, з метою організації хрестового походу проти татар, з метою перейняття її культурних та технічних надбань католицького заходу, щоб перетворити Україну-Русь в могутню західноєвропейську державу[27].

Отже, українські володарі Роман, Данило , це одні з найбільших яскравих постатей у історії української держави у середині XIII століття, феномени, які організували державне життя так, що воно залишилося незмінним до кінця XIII століття, і підтримувалось не менш енергійними їхніми нащадками. Їх постаті нехай і сьогодні стануть дороговказом новітнім відновлювачам української державності, яку ми повинні черпати з стародавньої України-Русі.

Феномен Української держави в XIII століття і її володарів Романа, Данила, ще буде довго вивчатися вітчизняними і зарубіжними істориками, особливо зараз після відновлення української держави. Дане дослідження нехай стане дороговказом у з’ясуванні питання централізованої української державності, розпочне вивчення цього, ще майже нез'ясованого науковцями, питання. Започаткує нову сучасну, українську методологію державознавства.

Історія української державності і зокрема в XIII столітті, не вивчалася з точки зору державотворчих процесів українського народу, оскільки був відсутній сам предмет вивчення – українська держава. У даному дослідження ми переглянули підхід і методологію державознавства, яка не переглядалась істориками внаслідок відсутності на українських землях предмету вивчення – української держави. Зараз, коли в час наявності на етнічних українських землях предмету вивчення –Української держави, сучасна методологія державознавства, повинна розглядати її через державотворчі процеси які проходили і проходять в Європі, оскільки Українська держава в XIII в столітті, це складова тогочасної цивілізованої Європи. Такою вона залишається і на сучасному етапі, тобто після відновлення української державності. На сьогоднішньому етапі розвитку українського державотворення, та процесу розвитку української державності, сучасна методологія державознавства, повинна відіграти важливу роль в процесі формування методології українського державознавства в українській історичній науці та українознавстві[28].

Література

1. Віктор Ідзьо. Українська держава часів короля Данила у висвітленні сучасної історіографії. Україна, українці, українознавство у ХХ столлітті в джерелах і документах: Збірник наукових праць у 2-х частинах.-К.:НВЦ,1999.-Ч.1,с.33-40.
2. Е.А.Пресняков. Украина - Вестник культуры и политики. Пг. 1918, N9,с.18-19.
3. М. Ф. Котляр. Данило Галицький. Київ. 1979, с. 20.
4. В.Н. Татищев. История государства Российского. М-Л. 1964, с. 170.
5. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369.
6. Віктор Ідзьо. Українська держава часів короля Данила у висвітленні сучасної історіографії. Україна, українці, українознавство у ХХ столітті в джерелах і документах: Збірник наукових праць у 2-х частинах. -К.: НВЦ, 1999.-Ч.1,с.33-40.
7. В.С.Ідзьо. Українська держава у ХІІІ столітті. Українська держава часів “Самодержця Русі Романа”. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.1997, №2, с.31-50.
8. В.С.Ідзьо. Українська держава в ХІІІ столітті. Івано-Франківськ.1999, с.3-7.
9. «Великая хроника»о Польше, Руси и их соседях XI-XIIIвв. М. 1987, с. 134-138.
10. Д. Зубрицкий. История древнего Галичско-Русского княжества. Львов 1852-1855, т. 2, с. 31-32.
11. Л. Гумильов. Древняя Русь и Великая степь. М. 1989, с. 493.
12. Momumenta Germanika Historika(дальше MGH). 1874, t. 23, s. 883.
13. М. С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1991, т. 2, с. 485.
14. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950, с. 193.
15. Л. Гумильов. Древняя Русь и Великая степь. М. 1989, с. 493-494.
16. М.Чубатий. Історія християнства на Руси-Україні. Рим-Ню-Йорк.1965,т.1,с.551-556.
17. М. Н. Карамзин. История Российская. М. 1991, т. III, с. 213-215.
18. Слово о полку Игореве. М-Л. 1955, с. 442-447.
19. В.С.Ідзьо. Українська держава у ХІІІ столітті. Українська держава часів “Самодержця Русі Романа”. Науковий Вісник українського Історичного Клубу.М.1997, №2, с.31-50.
20. В.С.Ідзьо. Українська держава часів короля Данила. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.1998, №1, с.3-30.
21. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369.
22. ПСРЛ. Спб. 1843, т. 2, с. 329.
23. ПСРЛ. М1962, т. 1, с. 425.
24. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 194.

25. И.Я. Фроянов. А. Ю. Дворниченко. Города-государства Древней Руси. Л. 1988, с. 156.
26. В.С.Ідзьо. Українська держава часів короля Данила. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.1998, №1, с.3-30.
27. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999, с.262-267.
28. І. П. Крип'якевич. Історія України. К. 1990, с, 79-81.

Летописец Руский - Літопис Руський - XII-XIII століть та “Галицько-Волинська” термінологія щодо давньоукраїнського літописання та державності

“Летописец Руский” - Літопис Руський так називається згідно заголовку велика книга формату 30х23 см., яка належала Іпатіївському монастирю, що знаходиться біля Костроми. Аналіз паперу і почерків показав, що книгу переписано на півночі з більш старішого оригіналу, який очевидно складався і писався в Україні по місцях руху великокнязівської влади, а власне в Києві, Галичі, Володимирі. Руський Літопис Іпатіївського монастиря, як засвідчують його дослідники був переписаний з стародавнього оригіналу близько 1425 року[1].

А отже, Іпатіївський літопис скопійовано на Півночі Русі з якогось рукопису, де вже були проставлені дати для третьої, останньої частини літопису від літописного зведення XIV століття, який в історичній науці називається Хлєбніковським літописом, і який сьогодні М.Ф.Котляр під назвою “Галицько-Волинський літопис” видав для наукового вивчення[2].

Папір, почерк і мова цього літопису показують, що його виготовлено в Україні в XVI столітті і скопійовано з оригіналу, який був давніший і який продовжує великокнязівський київський літопис, теж під назвою руський літопис[3].

Характерно, що текст Хлєбниковського списку супроводжує більший, ніж сам текст, коментар[4], згідно з яким не можна зробити ні припущень ні висновків, чому Хлєбниковський список називається Галицько-Волинським літописом, а Українська держава XIII століття “Галицько-Волинським князівством”[5]. Однак, М.Ф.Котляр всього-на-всього в своїй роботі в означенні назви посилається на І.П.Крип’якевича та його роботу радянського часу “Галицького-Волинське князівство. Ось і всі наукові пояснення[6].

Далі М.Ф.Котляр у визначенні Української держави в XIII столітті як “Галицько-Волинського князівства”, в основному посилається на свої праці та сформовану ним концепцію радянського часу, “применшення ролі української держави в XIII століт-

ті”, та праці, в основному російської історичної науки XVII-XX століть, згідно з висновками яких в Україні не проглядається роль могутньої централізованої української середньовічної держави в XIII столітті[7].

Ось в загальному всі основі наукові коментарі М.Ф.Котляра по “Галицько-Волинському князівству” та безпідставному ототожненню назв Хлєбниковського списку з “Галицько-Волинським літописом”[8].

Характерно, що в Літописі Руському, який найяскравіше описує історію України-Русі, охоплюючи періоди IX-XIII століття, є різні літописці, які в більшій мірі орієнтовані на ті чи інші князівсько-боярські угрупування. В ньому яскраво, з точки зору тогочасного світобачення, показана неперервна історія від створення світу до кінця XIII століття.

В різних розділах, які написали різні автори, у яких різний рівень таланту, освіти, поінформованості, різний підхід до літописної справи, сконцентровані джерельна інформація по конкретній історичній епосі.

Як засвідчують фахівці, які досконало вивчали його походження, “Літопис Руський” – це староукраїнське літописне об’єднання, яке розкриває в історичному ракурсі розвиток української державної влади, особливо акцентуючи на її християнській епосі, а тобто з IX по XIII століття.

Він поділяється на три частини, де остання частина Руського літопису XIII століття, так звана “Галицько-Волинська” є яскравим продовженням Київського літопису. Все це пов’язано очевидно з переміщенням політичного та літописного центру з Києва в Галич. За таких обставин його синхронність дещо була втрачена, оскільки свідчення про дуже короткий відтинок історії події з 1199 по 1204 роки є фрагментарними. Однак автор яскраво наголошує про наступність великокнязівського написання „Літопису Руського”: ”У рік 6709 [1201]. Початок княжіння великого князя Романа, що був державцем всієї Руської землі, князем галицьким”. Тут же літописець розповідає про великого князя Романа, про його родовід, який виводиться від його предка великого князя Володимира Мономаха, з якого новий видатний великий князь Роман Мстиславович, все життя брав приклад. Таким чином літописець розповідає нам про традицію та історію української держави від часу Володимира Мономаха до часу Романа Мстиславовича, наголошуючи, що сьогоднішня столиця великого князя Романа Мстиславовича, місто Галич. Літописець наголошує: “ Початок княжіння великого князя Романа, який був державцем всієї Руської землі, князя галицького”[9].

Отож, наголошує літописець, пояснюючи традиції української держави: “Роман, який ревно наслідував Володимира Мономаха в цім і старався погубити іноплемінників… велика смута постала в землі Руській. Зосталися ж два сини його Данило, чотирьох літ, а другий Василько, двох літ”[10].

Таким чином літописець від київського періоду літописання і наступності великокнязівської влади яскраво переходить до галицької наступності великокнязівської влади, наголошуючи, що власне династія від Володимира Мономаха до Романа Мстиславовича була володарями України-Русі, а отже, наголошує літописець, нові юні князі Данило і Василько є наслідними володарями “Руської землі”, в якій по смерті їх батька великого князя Романа “самодержця всієї Руської землі, князя галицького” – „постала велика смута”[11].

Характерно, що ні в Іпатіївському ні в Хлєбніковському літописах ми не знаходимо абревіатури “Галицько-Волинський літопис”, чи “Галицько-Волинська держава”, а всюди домінують назви, які означують староукраїнську державу, як “Руська земля” “Русь”.

Літописці XIII століття всюди в своєму історико-політичному контексті означують староукраїнську державу, “Руська земля”, а її володаря “державцем Руської землі” з означенням “князь галицький”, що може означати, що новий великий князь “Руської держави”, “Руської землі” в цю пору має за свою резиденцію, чи столицю місто Галич[12].

Як бачимо із аналізу свідчень Літопису Руського XIII століття, це було літописне зібрання над яким працювало не менше чотирьох авторів. Перший довів розповідь до 1234 року і повністю наслідував традиції літописання Іпатіївського літопису. Другий продовжив з 1235 і довів його до 1266 року. Третій з 1269 по 1286 рік, четвертий з 1286 по 1292 рік[13].

Перша частина цього літопису по 1264 рік розповідає в основному про історію Руської держави навколо її нового столичного центру Галича. В основному вона сконцентрована навколо великого князя, а з 1253 року короля Русі Данила Романовича, галицького. Матеріали цієї частини Руського літопису зосереджують яскраві постаті європейської, азіатської та української історії та події які відбувалися в Українській (Руській) державі. Власне тут детально змальовано трагічну і героїчну картину оборони старої столиці міста Києва, якою володіли предки Данила Романовича, оборону якого від монголо-татарського вторгнення від імені великого князя Данила в 1240 році проводив його воєвода Дмитрій. В другій частині Руського літопису XIII століття на

перший план в Україні-Русі виходять волинські мономаховичі, які концентрують навколо себе літописання. Такий аналіз ми робимо по хронології, викладеній в Іпатіївському літописі, оскільки в Хлєбниковському літописі датування подій , які розвивалися в Україні-Русі, немає[14].

Характерно, що "Літопис Руський XIII століття", як і Хлєбниковський теж ніде не має означення "Галицько-Волинський літопис", який під редакцією Є.Петрушевича в 1871 році був виданий в Львові і ось уже під такою назвою, без критичного аналізу назви, дійшов в останньому своєму Хлєбніковському варіанті, без пояснення назви абревіатури М.Ф.Котляром, в 2002 році, до сучасних вчених.

М.Ф.Котляр, який видав текст Хлєбниківського списку зробив свої традиційні дослідження та коментар, який безсумнівно відомий по його попередніх радянських працях, він намагався пояснити все, в применшеному значенні трактування Української державності в XIII столітті та "Галицького-Волинського літопису", однак не пояснює звідкіля, з яких історичних джерел, він взяв назву Літопису Руського XIII століття: Іпатіївського літопису та Хлєбніковського списку видав з означенням Галицько-Волинського літопису (ГВЛ), оскільки ні в жодному варіанті рукописів така назва не присутня[15].

Однак сьогодні вже можна наголосити, що традиційна назва ГВЛ суперечить історичній істині, оскільки самі джерела, як Іпатіївський так і Хлєбніковський, називалися в XIII столітті "Літописом Руським" і виражали традиційні інтереси великокнязівської влади з центром в Києві, а потім Галичі та Холмі[16].

Слід наголосити, що до цього вже була досить добра українська традиція, яка пов'язується з Л.Махновцем, реалізувати спробу і здається, вірно означеною назвою - "Літопис Руський", який дослідив староукраїнське джерело в сукупності з розвитком староукраїнського суспільства в X- XIII століття, аналіз розвитку якого як і літописання визначено вірно. Своїм науковим виданням та коментарем "Літопису Руського" в 1989 році Л.Махновець довів традицію великокнязівської влади та літописання в стародавній Україні-Русі з IX по XIII століття[17].

Без сумніву "Літопис Руський XIII століття" належить до найцікавіших з точки зору історичного вивчення подій цього часу. Він цікавий для нас і як літературне джерело, однак, як історичне, висвітлює події конкретної епохи, а саме XIII століття.

"Літопис Руський" (ЛР) яскраво розповідає про найпривабливіші події в історії України-Русі в XIII столітті, та її володарів,

концентруючи головну увагу навколо наймогутнішого - короля Русі Данила Романовича, галицького та його наступників.

У висновок наголосимо, що ні в одному варіанті жодна редакція літописів не означена як “Галицько-Волинський літопис”, а це говорить, що у останньому академічному виданні М.Ф.Котляр з самого початку, починаючи з назви, відійшов від вірного трактування цього унікального джерела[18].

Дане дослідження не ставить за завдання з’ясування терміну “Галицько-Волинське князівство”. “Галицько-Волинський літопис” в контексті розвитку та аналізу історико-політичної термінології, однак, свідчення історичних джерел дають право наголошувати, що така термінологія прижилась внаслідок відсутності впродовж довгих віків політичної організації в українського народу, української, чи, як означували її в XIII столітті Руської держави[19].

Сьогодні, при наявності української держави, створене за віки для української історії XIII столітті “Галицько-Волинське гетто” слід переосмислити в історично вірну назву – Літопис Руський та Руська (Українська) держава XIII століття[20].

Найкращим волевиявлення сучасної української історичної науки було б перевидання під егідою Національної Академії Наук, Інституту Історії Літопису Руського під редакцією Л.Махновця[21], з відповідними коментарями та критичними зауваження щодо цієї, однак історично вірної, абревіатури староукраїнського джерела…[22].

Список джерел та використаної літератури

1. ”Летописець руский”. Санкт-Петербургская библиотека Российской Академии Наук. Шифр -16.4.4.
2. Галицько-Волинський літопис. Київ. Наукова Думка. 2002. Текст, с. 77-156.
3. Хлєбниковский список. Санкт-Петербургская государственная библиотека им. М.Е.Салтыкова-Щедрина. Шифр F IV №230.
4. Галицько-Волинський літопис. Київ. Наукова Думка. 2002. Коментар, с. 159-359.
5. Галицько-Волинський літопис. Київ. Наукова Думка. 2002, с. 159.
6. І.П.Крип’якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984, с. 86.
7. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства. Мандрівець. Серпень, 2002, № 4, с. 21-25.
8. Віктор Ідзьо. Українська держава часів короля Данила у висвітленні сучасної історіографії. Україна, українці, українознавство у XX столітті в джерелах і документах: Збірник наукових праць у 2-х частинах.-Київ: НВЦ, 1999. - Ч. 1, с. 33-40.
9. М.Ф.Котляр. Галицько-Волинський літопис. Київ. Наукова Думка. 2002. Коментар, с. 159-359.

10. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
11. Руський літопис. К. 1989, с. 369.
12. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369.
13. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с. 8, 12, 13.
14. Літопис Руський. К. 1989. Від перекладача, с. 7.
15. Літопис Руський. К. 1989. Від перекладача, с. 7-8.
16. Галицько-Волинський літопис. Київ. Наукова Думка. 2002, с. 5-6.
17. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ. 1999, с. 244-245.
18. Л.Махновець. Літопис Руський. Від перекладача. Київ. 1989, с. 5-14.
19. Літопис Руський. К. 1989. Від перекладача, с. 5-14.
20. В.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства. Мандрівець. Серпень, 2002, № 4, с. 21-25.
21. Віктор Ідзьо. Українська держава часів короля Данила у висвітленні сучасної історіографії. Україна, українці, українознавство у XX столітті в джерелах і документах: Збірник наукових праць у 2-х частинах.-Київ: НВЦ, 1999. - Ч. 1, с. 33-40.
22. Літопис Руський. К. 1989. Від перекладача, с. 5-14.

Руське королівство під управлінням королів Данила, Шварна та Льва (1253-1301).

Король Данило Романович I. (1253-1264)

Українська держава після коронації та вступу в союз католицьких держав, короля Данила, як вважають Санкт-Петербурзькі вчені І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко відмічають, зазнає нових соціально-політичних змін державного влаштування, цей час, феодалізм в Україні-Русі модернізувався, її складові частини княжіння набирають рис загальноєвропейського характеру. Яскравий приклад модернізованої української держави по західноєвропейському зразку, являється державець "Данило-король" зі своїм дворським, печатником-канцлером, воєводою, тисяцьким, служилими князями і боярами. Це нова епоха, яка характеризує новий період історії України-Русі у час входу останньої у європейський союз католицьких держав[1].

Український академік І.П.Крип'якевич вважав, що «Галицько-Волинська держава» являлася такою могутньою тому, що вважалася власністю великого князя після 1253 р. руського короля, який опирався на патриціат князів та боярсько-патриціальних земельних спадкових власників. Король був уже самодержцем, а князі і бояри його дідичні васали різного рангу підчинення. Таку структуру політичної влади «Галицько-Волинська держава», на думку дослідника, набрала у часи коро-

ля Данила, внаслідок політичного зближення з західними сусідами – Польщею, Угорщиною, Чехією та іншими державами Центральної Європи. В устрої українського королівства з'явилися елементи західного права, літописці уже замінюють титулатуру «великий князь» загальноприйняту в уживанні для володарів України-Русі на титулатуру «руського короля», яка притаманна в вживанні у країнах Західної Європи[2].

Григорій III у 1231 закликав «світлого короля Русі Данила» приєднатися до католицької віри. Іннокентій IV, починаючи з 1246 року, постійно титулує Данила королем Русі[3].

Треба зауважити однак, що ще до Данила титул короля приживається в Україні-Русі. Ним були проголошені в Галичі угорські королевичі Коломан і Андрій, а також князь Мстислав Удатний, про що наголошувалось у попередніх розділах. Однак, тільки починаючи з короля Данила в українській державі титул короля Русі вживається в розумінні володаря цілої української держави. А самі володарі України-Русі у такому контексті почали вживати західноєвропейські ознаки королівської влади: вінець (корона) герб, печатка, прапор. Вони були і у ранішній історії України-Русі, але у час короля Данила набули особливого розвитку під впливом політичного зближення з країнами Західної Європи. Розповідаючи про коронацію великого князя Данила на короля Русі, літописець згадує, що папа Інокентій прислав до Данила послів достойних, які принесли вінець і скіпетр і корону, тобто реліквії, які у західноєвропейському світі означують королівський сан. Вінець-це королівська діадема, або корона, скіпетр-жезл, корона – це так звана держава, або куля з хрестом[4]. Характерно, що із прийняттям великим князем Данилом титулу короля Русі в українській державі формуються досі невідомі управлінські структури. Перше місце між королівськими сановниками зайняв дворський чи дворецький. Він виник, вважав І.П.Крип'якевич, під впливом королівського улаштування двору західноєвропейських держав, зокрема таких як Німеччина і Угорщина. Літопис згадує посаду дворського у 1211 році в Угорщині «великого дворського Пота», який очолював угорські війська, вислані на допомогу князю Данилові. З 1242 року дворськими почергово виступають бояри при особі Данила. Наступним управителем королівства Русі джерело наживає "суддю нашого двору", тобто королівського суддю, який виконував державне судочинство". Один раз джерела згадують посаду "печатник". Ця посада зовсім не відома серед управлінців в українській державі до часів короля Данила, вона була поширена лише в Західній Європі. Можна вважати, що печатник був охоронником

королівської печаті і використовував її для королівських документів, як це робили західноєвропейські канцлери. Збережені оригінальні грамоти українського королівства XIV століття, написані на пергаменті, можуть говорити про їх широке застосування у суто західноєвропейському вигляді, починаючи із короля Данила. Печатник, очевидно, і складав текст грамот, або керував їх складанням[5].

В цей же час в Україні-Русі по західноєвропейському зразку було реформоване і військо. «Слово о полку Ігоревім» згадує, що «полки Романа були споряджені шоломами латинськими, мечами булатними». Ці полки уже не підчинялися боярським урядникам, а безпосередньо королю. Літопис наголошує, що полководці були повністю підкорені королю: «Ти, король, голова всім полкам. Якщо кого з нас пошлеш у перед, – як тебе не послухати, бо ти знаєш військовий порядок, знаєш звичай війни і кожний тебе засоромиться і налякається». Дане повідомлення дає нам право говорити, що військова організація української держави у XIII ст. ототожнюється із структурою рицарського війська західноєвропейських країн, в першу чергу Угорщини, Німеччини, Чехії, основу якого становили рицарські полки. В цей час у новому рицарському кінному війську вводиться посада сідельничого, який за згадкою літопису був відправлений королем проти бунтівних бояр. Київський дослідник XIX ст. М.Дашкевич вважав, що українське військо часу короля Данила було настільки могутнім, що його боялася вся Західна Європа. Дякуючи могутній військовій організації українська держава активно приймала участь у політичних процесах у Центральній і Західній Європі, що з другої сторони посилило західний вплив на останню, який на думку М. Дашкевича у середині XIII століття, був найбільш могутній. Літопис наголошує, що після того, як угорський король Бела IV породичався з володарем України-Русі Данилом, видавши дочку Констанцію за сина Данила князя Льва, - Україна-Русь активно почала втручатися в європейські політичні справи: «З'їхались колись, наголошує літописець, король угрів з Данилом проти німців. Данило же прийшов до нього на чолі безчисленних полків. Німці же боялися зброї татарської, були бо коні в личинах і коярах шкіряних, рицарі в ярицях (посріблених кольчугах)»[6]. Такі широкі політичні контакти відкривали простір не тільки для торгово-економічних контактів, але й для релігійного взаємопроникнення і релігійного взаємовпливу. Очевидно, вихований при угорському дворі Данило, якого навіть готували в угорські королі з метою в майбутньому злучити Угорщину і Україну-Русь в одну державу, був готовий до повної

інтеграції української держави у західноєвропейське суспільство, подай папа римський всеоб'ємлючу військову допомогу проти татар. Джерела дають нам право робити такі висновки і наголошувати, що при всій своїй могутності українська держава у середині XIII століття шукала опори на заході, союз з яким вів до створення центральноєвропейської безпеки. Встановивши політичний союз з центральноєвропейськими державами, великий князь Данило задумав зблизитися з заходом і у релігійному відношенні. Католицьке духовенство через посередництво угорського короля і польських князів швидко запропонувало вступити Україні-Русі як у політичний так і релігійний «Союз католицьких держав». Коронація Данила Романовича фактично була домінантою вступу України-Русі у склад західноєвропейської коаліції католицьких держав. З цього приводу М. Дашкевич наголошував: «Релігійна і політична унія Данила мала великий вплив на подальшу історію. Світлий король Русі Данило проголошувався папою римським як рівний серед рівних володарів Європи. Королівство Русь тепер знали у Європі як реально існуюче і входяче в союз католицьких держав, затверджене папою». В зв'язку із цим Захід познайомився ближче з Україною-Руссю і по другому через безпосередню пропаганду папського престолу дивився на королівство Русь, як на західноєвропейську державу[7]. В цей же час, як вірно зауважував галицький історик Д.Зубрицький, королівство Русь було більш могутньою державою ніж Угорщина, Чехія чи Польща. Королівство Русь садовило свого князя на Австрійський престол, воювало Чехію, Ригу, повністю забезпечило недоторканість кордонів зі сторони Польщі, Ярославською битвою 1245 року повністю припинило агресії Угорського королівства[8]. Так наголошував літописець Данило з благословенням по перемозі над Чехією почав славним бути в усій Європі і Папа Римський, величаючи його, прислав йому благословення і знамена королівські[9].

Очевидно, що вплив української держави на Західну Європу теж був великий, особливо військовий, що видно із свідчення нашого літопису: «Під час переговорів Бели і Данила полки останнього були добре вилаштувані хоробрими людьми з світлою зброєю». У другий раз коли Данило пішов на допомогу угорському королю, то «було у нього полків його світлих від зброї світящихся і король заплатив тисячу срібла за те, що Данило прийшов звичаєм руським батьків і дідів своїх», а це значить, що у Центральній Європі в українському не бачили нічого поганого, а навпаки було багато повчального. Наприклад, польський князь Конрад Мазовецький любив «руський бій». Угорський ко-

роль, прийшовши під Володимир, розхвилювався від побаченого: « Я такого багатого міста не бачив ні в одній німецькій країні. На заборолах стояли рицарі зброя і щити яких блищали подібно сонцю»[10]. Із вище приведених прикладів можна сказати, що українська держава часів короля Данила вступила в нову фазу політичного розвитку.

Нова могутність Української держави привернула увагу папського престолу, як зауважував І.Шараневич, уже папа Іннокентій III пропонував Роману вступити в союз католицьких держав, королівську корону і заступництво меча апостола святого Петра, та Роман вирішив не поспішати вступати в союз з католицьким заходом. Та папа був терплячим і усердним, продовжував переговори дальше і більш наполегливіше. Новий папа Інокентій IV, внаслідок широких дипломатичних переговорів і багаточисельних уступок і компромісів щодо православної віри в Україні-Русі, зумів зробити так, що католицька ідея запалала і в Україні-Русі в грецькому обряді, і зазнаючи вдосконалення і зміни, проіснувала до сьогоднішнього дня[11].

Хочу загострити увагу важливостей цих подій, які привели українську державу очолювану королем Данилом до широкомасштабних політичних і соціально-економічних і релігійних змін, поставили її на вищий ступінь розвитку з наймогутнішими державами тогочасної Європи. Це була дійсно, як зауважував М. Дашкевич, історична подія, унія, давала широкі можливості інтеграції як торгово-економічно так і політично-культурної у глибоко культурно-релігійний світ Західної Європи. Унія ставила українську державу чи українське королівство в один ряд з наймогутнішими державами Європи і посилювала її політичний вплив внаслідок самої інтеграції на країни Західної Європи, і не принижувала її роль як вважають опоненти, а навпаки підвищувала її.

Розглянем по сукупності джерел хід подій, згідно яких Русь-Україна у XIII столітті попала у русло релігійної реформації, як соціально-економічної так і політичної. Нам цікаво однак, якими міркуваннями керувався проводячи реформи володар України-Русі, великий князь Данило, адже переговори з приводу унії велись на протязі цілого десятиліття.

Очевидно, міркування були наступні: Після погрому монголо-татарів Русь-Україна була ізольована від Ростово-Суздальської Русі і від Візантійської імперії. Єдиними і ненадійними сусідами з якими у Русі-України були стабільні, часто переходячі від миру до конфронтації, відносини, були сусідні католицькі країни: Польща, Угорщина і Чехія. У зв’язку із такими

складними обставинами в які попала Русь-Україна, потрібно було шукати вихід, тому не дивно, що після монголо-татарського нашестя Данило Романович став «мирником Золотої Орди» і що це, очевидно, теж серйозно затурбувало сусідні від України-Русі країни Західної Європи. Однак, «зла була честь татарська», зауважує літописець, та союз з Золотою Ордою давав час для відновлення міст і сіл, усієї економіки і господарства України-Русі, концентрації усього політичного і соціального життя країни навколо одного володаря великого князя Данила Романовича, Галицького.

Сам союз України-Русі з Золотою Ордою дуже сильно налякав сусідні католицькі держави : Угорщину, Польщу, Чехію, тому римська курія була ініціатором всеоб'ємлючих переговорів з володарем України-Русі[12]. І такі переговори у такий трагічний час для всієї християнської Європи стали необхідністю усіх зацікавлених сторін, в тому числі і такого розумного політичного діяча, як Данила Романовича. Галицький історик Д.Зубрицький вірно зауважував, що держава Данила стояла між двома світами Західним і Азіатським (східним), між якими потрібно було, щоб зберігати незалежність і могутність такій великій державі, як Русь-Україна, треба було користуватися силою хитрості і силою договорів[13]. Данило бачив у стані татар кризову анархію і водночас наростаючу культурну, економічну і політичну могутність католицького заходу, який дав опір татарам, і який мав сильний вплив у його власній державі розпочав зближення з католицьким заходом[14]. Однак, Данило Романович, як мудрий державний діяч, вичікував і не поспішав, папа перший, внаслідок довготривалих переговорів, запропонував останньому союз і входження України-Русі в католицький союз держав. По крайній мірі уже у час Ліонського собору папа у 1246 році називає Данила королем Русі[15].

Папська грамота Інокентія IV від 4 травня 1246 року «приймає Данила Руського короля під покровительство і захист святого Петра і Римської апостольської церкви і доручає своєму легату в Лівонії постановляти єпископів на Русі і домініканцям невідлучно проживати при дворі короля Данила». Ми бачимо, що папа уже у 1246 році величає у грамоті, яка написана до володарів і духовних осіб Європи, Данила Романовича світлим королем Русі: "Regi Russie illustri"[16]. Відомо, що Плано-Карпіні осінню 1246 року, проїжджаючи Мазовію до хана Батия, познайомився з братом великого князя Данила Романовича волинським князем Васильком, і був запрошений останнім у його столицю Володимир, розмовляв з руськими єпископами, вручив їм листи від па-

пи і переконував їх приєднатися їх до римської церкви. Характерно, що коли Плано- Карпіні повертався назад із Татарії через «володіння світлого короля Русі» у 1247 році, то був зустрінутий люб'язно королем Данилом і усім його двором, братом Васильком, єпископами і ігуменами, що сказали йому, що вони віддаються усі і Руську державу під покровительство папи, якого визнають своїм отцем і головою їх церкви підтверджуючи, що усе це вони уже сказали через особливого посла, що був відправлений до папи. Д. Зубрицький наголошував, що переговори Данила з папою римським Інокентієм у 1246-1247 роках фактично утверджували унію в Україні-Русі, справа йшла до офіційної коронації Данила Романовича на короля Русі, чого вимагав папа [17]. Із вище сказаного ми бачимо, що для координації дій королівського двору Данила з папою римським до двору руського короля було призначено папою римським архієпископа католицької церкви. Раніше ми знаємо із джерел про католицького архієпископа Бернарда-поляка, який проживав при дворі Данила ще у 1233 році. Наступним католицьким архієпископом при дворі Данила був Петро, який, очевидно, і налагоджував стосунки Данила Романовича з папою Римським, очолював посольство від Руського королівства на Ліонському соборі у 1246 році[18].

В цей же час Данило Романович внаслідок балансуванням силами між Західною Європою і Татарською державою внаслідок особистих переговорів з ханами стає мирником (союзником) Орди, бажаючи виграти час і надіючись на допомогу католицького заходу, тобто позитивних у цьому контексті рішень Ліонського Собору. Очевидно, позиція католицького заходу після Ліонського Собору була не дуже байдужою відносно королівства Русі. Внаслідок заключень і Ліонських (переговорів) папа не випадково у грудні 1245 чи січні 1246 року звернувся буллою до володаря України-Русі з пропозицією вступити до союзу католицьких держав. Окремою буллою папа у 1245р. звертався і до руського духовенства, про що нам наголошує Плано-Карпіні. Ці булли і є тим критерієм, які дають нам право говорити про довготривалі переговори, що привели володаря України-Русі до вступу в союз католицьких держав. В той час він вірив у силу папського слова, кинути всі заковані в залізо сили католицького заходу проти татар, тому як, зауважував М. Дашкевич, уже в квітні 1246 Данило висловив папі свою покірність і перехід України-Русі під покровительство Римської церкви[19].

Плано-Карпіні наголошує, що Данило і Василько дали згоду на пропозицію папи Римського прилучитися до католицького світу. Це підтверджує нам і булла папи від 3 квітня 1246 року в

які папа особисто звертається короля Данила. У своїй буллі папа пише: «Усім віруючим Христа у державі Русі». Виголошується розуміння у зв'язку з виявом покірності Римській церкві. У наступній буллі від 3 травня 1246 року мова іде про згоду обох сторін приступити до унії. Плано-Карпіні з цього приводу пише, що в зв'язку із вступом в католицький союз держав і у справах унії церков Данило вислав посольство до папи. 12 вересня 1247 р. папа велів архієпископу Пруському відправитися до володаря України-Русі Данила і особисто переконатися чи твердо він його єпископи і вельможі намірені з'єднатися з Римською церквою. Сам факт, що Данило уже в 1246 р. вів переговори про унію дуже цікавий. Іннокентій IV схиляючи українську державу до політичної і релігійної унії при усій своїй могутності бажав мати на сході Європи сильного політичного союзника. З цією метою як видно із сукупності джерел він пустив у хід весь свій талант тонкого дипломата, а також дипломатію сусідніх з Україною-Руссю Угорської і Польської держав. Очевидно в першу чергу допомогу проти татар обіцяли Польща і Угорщина, що видно із анналів під час коронації Данила.

Цілком можливо, що папа дійсно вважав, що план реальної військової допомоги можливий, та сама політична система католицького заходу була до цього не готова. У своїй буллі від 4 лютого 1247 року він переконував угорського короля допомагати Русі проти татар. У зв'язку з цим папа 24 липня 1248 року видав наказ госпітальєрам розпочати підготовку в Угорщині до хрестового походу проти татар. Сам Данило і це передавали папські посли, бачив, що папа готує католицький захід проти татар. Такий хід обставин заставив Данила повірити папі, в реальні кроки останнього по наданню допомоги Русі. Тому, як це видно із булл під 1246 і 1247 роками Данило просив папу про прийняття його і Василька із землями під охорону св. Петра. Разом із цим він просив папу про збереження Руською церквою свого древнього православного обряду. Наступні документи свідчать. Плано-Карпіні:«Римський протекторат прийняли король Русі Данило, його брат князь Василько усі єпископи і кращі люди». Наш літопис засвідчує:« Данило прийняв вінець від бога від церкви св. Апостолів і від стола святого Петра і від отця свого Інокентія». Булла папи від 1246 року виражає радість від того, « що Руські признали Римську церкву матір'ю і учителькою усіх других, а папу намісником св. Петра». Буллою від 1247 року папа доручив легату Альберту з'єднати руських з Римською церквою». Внаслідок подальших переговорів папа вислухавши просьби Данила, що стосувались догматів обрядової сторони унії і по основ-

них положеннях вважив на просьби короля Русі Данила. Він дозволив руським єпископам і пресвітерам створювати усі обряди які у них були раніше, і які не протирічили католицькій релігії.

22 січня 1248 року папа просив Данила інформувати про усі дії татар, щоби він міг вчасно надати йому поміч. Перші хто повинні прийти на поміч світлому королю Русі це повинен був бути Тевтонський Орден і госпітальєри, яких папа задля цього перевів до угорського королівства. Характерно, що ряд документів свідчать, що папа давав накази польським князям і угорському королю допомагати руському королю Данилу. Усі вони в свою чергу намагалися переконувати Данила, що папа готує для нього військову поміч, у якій папа звертався до слов'ян Чехії, Моравії, Сербів, і Поморян виступити в похід проти татар. Папа Інокентій зобов'язав особливим договором Тевтонський орден допомагати королеві Русі Данилу у війні проти Куремси. Папа, як наголошує М.Дашкевич, робив усе, щоби організувати хрестовий похід проти татар про що говорять булли від 1247р., 1251 р., 1253 р., 1254р. Він намагався з'єднати війська усіх західних володарів, що розміщувалися поблизу України-Русі і допомогти світлому королю Русі. Коронація Данила Романовича фактично з'єднувала Україну-Русь з союзом католицьких держав. «Угри і Ляхи під час коронації клятвено обіцяли виступити разом з Руським королем проти татар». Релігійна рівність з католицьким Заходом багато давала володарю України-Русі. По-перше, папа клятвено завіряв, що ні угорське королівство ні польські князі, чеський володар ніколи не будуть нападати на королівство Русь. Власне вони у першу чергу виступлять гарантом безпеки України-Русі і повинні будуть в першими виступати на допомогу королю Русі. Були отримані і другі вигоди від союзу з очолюваного папою римським коаліцією католицьких держав. В той час Ятвязькі землі знаходились між Руссю, Польщею і Тевтонським орденом і усі ці держави намагалися захопити ці землі.

Включення Руського королівства у католицький союз держав урівнювало Данила Романовича в правах на Ятвязьку землю. Ці землі дістались Русі тепер без всякої боротьби. Папа буллою від 1254 р. надав право українській державі на третину землі. Власне в цей час пройшло зближення Данила Романовича з Тевтонським орденом, що дало можливість відбити напад татарського хана Куремси. Унія послужила тісному зближенню Русі, Польщі, Чехії і Угорщини. Переговори Данила Романовича з папою римським, судячи з ходу подій, були щирими. Він, папа, усе робив, щоби його новий союзник на сході Європи - Данило, був у переконана ний у щирості намірів реально допомогти останньо-

му у війні проти татар. Татарська загроза над усім європейським християнським світом, очевидно, прискорила процес діалогів окрім політичної боротьби з останніми і у питанні релігійного злучення. Сам Данило Романович, як засвідчують джерела, розділяв точку зору, згідно з якої необхідно було швидко примиритися з католицьким заходом. Не тільки Данило, а й багато інших володарів у Східній Європі у XIII столітті приходили до думки про необхідність релігійного єднання з католицьким світом. Якщо вірити папським буллам від 1227 року (aduniversos Reges Russiae) і 1231р., до князя Юрія Всеволодовича, 1248 р. до Олександра Невського, і також булла була послана і Данилу, хоча останній вагався, та внаслідок татарської загрози пішов на зближення з католицьким Заходом, що забезпечувало безпеку від вторгнення у час боротьби з татарами від західних католицьких сусідів.

В зв’язку з визнанням папою Данила, як повновласного руського короля, угорське і польське королівства повинні були відмовитися від вторгнення на Русь не тільки внаслідок ослаблення татарського нашестя і Ярославського розгрому, а й внаслідок покровительства, яке папа надав Українській державі. Буллою від 3 травня 1246 року папа прийняв під захист і охорону св. Петра короля руського і його королівство. Буллою від 12 вересня 1247 р. було прийняте під покровительство святого Петра Руське королівство Данила і його брата Василька і їх усі сім'ї володіння і майно. Буллами від 27 серпня 1247 р. Данилу, його сину, і Васильку було надано право повернення володінь, земель і другого майна які дістались їм по праву, а тобто землі які були утримувані другими королями, що не знаходилися у покорі римської церкви. Папа заборонив хрестоносцям і другим орденам вторгатися у землі світлого короля Русі і у землі які він забрав по праву наслідування без його згоди. Складається враження, наголошував Д.Зубрицький, що Данило Романович, укріпивши свою державу договорами на заході і сході, ставши у Центральній Європі могутнім володарем, почав прибирати до своєї держави землі, які раніше тільки економічно входили в сферу впливу його держави. Його володіння, що складалися з Галичини, Волині, Київщини, усі землі Поділля, і від Пруту до Дніпра почали швидко збільшуватися. Його васалами стали пінські князі, чернігівські, які втекли від татар на праву сторону Дніпра і зараз очолювали полки його могутнього військах[20].

Отже, Русь-Україна у середині XIII ст. виступає як політична сила з якою приходиться рахуватися не тільки їх близьким сусідам, але й татаро-монгольському великому хану і римському

папі. Слід зауважити, що водночас окрім широкомасштабних переговорів з римським папою Данило вів широкомасштабні переговори в Золотій Орді, особливо з того часу, коли Батий звернувся до Данила з вимогою: "Дай Галич", що привело до поїздки останнього в Золоту Орду[21]. Очевидно, що поїздка в Орду була обумовлена з татарською стороною і була не першим контактом з татаро-монголами. Данило Романович не був таким легковажним політиком, щоби піддавати себе і своє життя ризику. Від Плано-Карпіні ми знаємо, що Василько Романович ще раніше, посилав послів в Орду, вів з останньою широкомасштабні переговори, які закінчились тим, що посли повернулися до нього і брата його Данила з охоронною грамотою для проїзду до Батия - «для господина Данила»[22]. Данило Романович безсумнівно мав зв'язки в Золотій Орді і самій Монголії у ставці імператора, де проживало багато вихідців із Русі. Плано-Карпіні бачив у Золотій Орді багато руських, угрів, які знали руську мову, латинь і навіть французьку мову[23], тому то П.Карпіні прибув у Володимир і поділився свідченнями про настрої татар. Про зв'язки Данила з татаро-монголами розповідають і угорські джерела [24].

Отже, в 1245 році Данило Романович «зі всіми своїми воїнами і людьми» відправився у ставку Батия. Літопис не зберіг суті усіх переговорів з великим ханом Золотої Орди, та достовірно відомо, що татаро-монголи признали володаря України-Русі своїм "мирником". Зі сторони Батия Данилу Романовичу були виявлені знаки найбільшої поваги. Хан особисто пригощав Данила кумисом, а від Рубруквіса ми знаємо, що пити кумис у хана велика честь[25]. Знаючи закони Русі і традиції, хан, прислав Данилу вино і сказав : «не звик ти пити молоко, пий вино». В результаті переговорів Данило Романович став союзником Золотої Орди, тобто володарем номінально залежним від Золотоординських ханів, була "поручена земля його йому" наголошував літописець, та до повного підчинення не дійшло, Україна-Русь залишалась повністю незалежною державою, що дуже налякало володарів Центральної Європи, які почали плести інтриги, щоби розірвати договір із Золотою Ордою. Так Данило Романович після приїзду знову об'єднує всі землі України-Русі, дає могутній бій наступаючій на Україну-Русь угорсько-польській коаліції який з великою перевагою виграв. В цей же час великий князь Данило, щоб підкреслити, що власне він є повновладним господарем України-Русі, призначив печатника Кирила загальноукраїнським митрополитом і в 1246 році відправив його в Нікею до патріарха на утвердження. В цей же час галицький літописець

упевнено говорить про всю повноту влади Данила Романовича в Україні-Русі.

Якщо вважати відвідини Орди Данилом, як відмічали сучасники, досить успішним, «що бог спас його від поганих татар, про що стало відомо в усіх країнах». Про договір володаря України-Русі з монголо-татарами і союз останньої Ордою стало відомо усім західноєвропейським країнам, і вони почали боятися його Данила. Данило Романович зумів використати зовнішньополітичні вигоди, що відкрилися в результаті договору з монголо-татарами. Відносини з Угорщиною потребували урегулювання у першу чергу. На цей раз угорський король Бела IV сам звернувся до володаря України-Русі з пропозицією союзу. Галицький літописець пише, « що король убоявся його, тобто Данила, тому, що той побував в татарах і перемогою завершив війну над уграми і зятем його». Цьому признавався і сам угорський король у листі до папи Інокентія IV, що « видав своїх дочок за руських князів тільки тому, що боявся їх наводу на Угорщину татар». Союз України Русі був оформлений за участю митрополита, який закріпив шлюб сина Данила князя Льва з дочкою угорського короля Констанцією. Наслідком союзу Угорщини і України-Русі, являється кінець політичної кар'єри князя Ростислава чернігівського, який повністю перейшов на угорську службу зробившись баном Мачви, землі між ріками Дунаєм, Савою і Дравою.

Такий політичний хід угорського короля Бели IV, являється яскравим прикладом того, що останній сильно налякався союзу Данила з Золотою Ордою. В зв'язку з цим радянський дослідник В.Т.Пашуто наголошував, що внаслідок успішних переговорів Данила Романовича в Золотій Орді римська курія відновила свої переговори як політичні так і релігійні в Україні-Русі. Зручним випадком для її відновлення була місія францисканця Іоана де Плано-Карпіні, якого папа Іннокентій IV відправив до монголо-татар. Проїжджаючи осінню 1245 року через Україну-Русь Плано-Карпіні вступає у переговори з волинським князем Васильком і ознайомлює його з змістом папської булли від 25 березня 1245 року, яка призивала всіх володарів укріплюватися на випадок нового наступу татар.

Джерела не дають нам усіх подробиць переговорів між папою та володарем України-Русі, та зближення позицій, очевидно, було відчутне, що дало можливість Плано-Карпіні послати папі повідомлення про готовність України-Русі вести переговори з Римською церквою. Це могло статися внаслідок переговорів, які Плано-Карпіні провів із володарем України-Русі Данилом, з яким він зустрівся між Дніпром і Доном, який повертався

від Батия. Він очевидно, і сповістив Данила про початок переговорів папи з Українською державою, внаслідок чого останній відправив по приїзді своїх послів до папи[26]. Отже, переговори розпочались, очолив посольство від України-Русі ігумен монастиря гори святого Данила-Григорій. Посольство було прийняте папою Інокентієм IV, що відмітив його біограф Миколай де Курбіо[27]. Ділові документи ходу переговорів нам невідомі, та з послідуючих подій і документів можна встановити, що руська сторона побажала встановити унію церков пов'язуючи з питанням проти татарської боротьби всього християнського світу. Папська курія, як це видно із булл, змушена була піти на серйозні поступки, оскільки Русь-Україна була могутньою державою, навіть не Польща, чи Литва, тому папа признав недоторканість грецького обряду і православної літургії, при цьому папа загрожував католицьким сановникам карою, хто порушить його установи по відношенні до грецької церкви. У стосунках з українською державою Данила, папа робив усе, щоб не тільки зчинити унію церков, але й щоб реально і конкретно надати «світлому королю Русі», як величає папа Данила Романовича з 40-х років, негайну допомогу проти татар. Однак останній, як свідчать документи, теж вимагав від володаря України-Русі гарантій, що бачимо із відправки в Україну-Русь спеціального легата з метою прийняти присягу від «руського короля Данила, князів та бояр, духовенства, на вірність римській церкві, а також оголосити в усій Україні-Русі акт папи про унію церков»[28].

Згідно із свідчень актів, зі своєї сторони Україна-Русь, що включалася в союз католицьких держав, теж зуміла отримати ряд вигод уже в ході переговорів, коли тільки «папа брав під опіку папського престолу Руське королівство»[29].

Визнання папою Данила королем Русі анульовували прославуті претензії угорських королів на Галичину, признавали за Данилом Романовичем як королем Русі права на усі землі від Карпат до Дніпра, усі білоруські та литовські землі на які він не мав права[30]. Вступ України-Русі у Союз католицький держав означало юридичну рівність при колонізації ятвязьких земель Україною, Польщею, і Тевтонським Орденом. Папа забороняв Тевтонським рицарям і членам других монаших орденів селитися без згоди світлого короля Русі в його землях[31]. Це повинно було згладити інцидент, типу Дорогичинського. Як бачимо, Данило Романович провів велику дипломатичну роботу, встановивши стосунки як з самим папою, хрестоносцями, у яких бажав бачити союзників для спільної боротьби з татарами. Це видно хоча б із булли папи кінця липня 1248 року, в якій папа писав

Данилу, «щоб світлий король Русі сповіщав хрестоносців про наступ татар, щоб він міг швидко прийняти всі міри і надати останньому допомогу для оборони України-Русі»[32].

Як свідчать джерела, уже в 1246-1248 роках Данило Романович мав тісні політичні зв'язки союз, який був сформований для боротьби з татаро-монголами. Рига і Краків, Мазовія, Помор'я, а також Буда була втягнута в союз з Україною-Руссю, однак, надавати їй військову допомогу для бороьби проти татар, не поспішали. За таких обставин Данило Романович у 1248 році займав очікувальну позицію щодо Заходу. Формально він уже був готовий до унії і офіційної коронації на короля Русі, та без реальної військової допомоги західноєвропейських держав, ще до остаточного вирішення цього питання не приступав. Офіційна відповідь папі на його послання за виразом галицько-волинського літописця ось така: «Прислав Іннокентій IV до Данила єпископа Беренського і Кам'янецького говорячи йому. Прийняти вінець королівства, та Данило заявив, що рать татарська не перестає, зле вони живуть із нами, то як я можу прийняти вінець без допомоги твоєї»[33].

У той час папа не настояв, а при певних політичних змінах, коли Русь-Україна знаходилася в інших політичних умовах, він знову продовжив переговори. Ініціатива продовження переговорів належала папі римському через посередництво угорського короля Бели IV, який писав папі, «що не пожалів праці щоби склонити руського короля до переговорів»[34]. Місія угорського короля поліпшувалася тим, що у цей час татаро-монголи направили до своїх західних кордонів військо під керівництвом хана Куремси, якому Данило вирішив не підчинятися, і зацікавлений мати на заході союзників, розпочав переговори з папою. До цього слід долучити факт, що коронація великого князя Міндовга на короля Литви у 1251 році серйозно розхвилювала Данила, так як ставила староукраїнську державу в нерівні політичні стосунки з західними державами при веденні війни з Литвою. В цей час Данило Романович, щоб закріпити свій вплив в Західній Європі вів війну за австрійську спадщину. Союз з папою римським міг бути тут необхідним. Закріплення Данила в Австрії могло йому дати додаткові військові сили для боротьби з татарами, тому володар України-Русі захотів зміцнити тут свої позиції. У червні 1246 року він разом з угорським королем Белою IV вели бойові дії проти австрійського герцога Фрідріха II. По свідченнях джерел австрійські війська зустрілися з українсько-угорською коаліцією, і у битві при Лейні по, одному із свідчень, «від руки руського короля загинув австрійський герцог Фрідріх II, не залишивши

прямих наслідників»[35]. Цьому єдиному свідченню можна цілком довіряти, оскільки послідуючі свідчення під 1248 роком наголошують, що у 1248 році при зустрічі в Братіславі «руський король Данило, угорський король Бела IV і імператорські посли обговорювали питання про майбутнє австрійських земель».

Про ці зустрічі і переговори розповідає нам і галицько-волинський літопис:« прислав король угорський Бела IV до Данила послів, просячи його на поміч. Є мені рать і війни з німцями. І пішов йому на поміч і прийшов на Погожу. І прийшли бо були посли німецькі до нього, бо цезар утримував один Відень і землю Ракушську і Штирську, герцог бо Фрідріх II уже убитий був». Осінню 1251 року Пшемисл чеський II при підтримці частини австрійських баронів і австрійського духовенства вступив з військом в Австрію і проголосив себе герцогом Австрійським. В лютому 1252 року він закріпив своє положення в Австрії шлюбом з уже не молодою сестрою Фрідріха II Маргаритою Бабенсберг, яка офіційно передала свої наслідні права володіння свого роду чеському королю Пшемислу II[36]. Угорський король, у якого, по оприділенню папи Іннокентія IV, знаходилась з 1248 року племінниця покійного герцога Гертруда Бабенсберг, вирішив втрутитися у боротьбу за австрійську спадщину. Угорський король добився того, щоби Гертруда передала йому свої права на свої володіння, та оскільки угорський король не мав достатньо сил для ведення війни з могутнім Чеським королівством, він звернувся за підтримкою до володаря України-Русі Данила Романовича, обіцяючи йому теж якісь надбання у Центральній Європі. У зв’язку з цим, Данило Романович з усім військом вирушив походом в Європу де на кордоні Австрії зустрівся з королем Белою IV. Тут же при участі Гертруди Бабенсберг був оформлений договір, по якому син володаря України-Русі Роман Данилович ставав герцогом Австрії. На жаль галицько-волинський літопис не подає нам повного тексту договору, та із других свідчень видно, що у першій половині 1252 року союз був закріплений шлюбом Романа Даниловича з Гертрудою Бабенсберг[37].

Урочистості вступу Романа Даниловича на австрійський престол проходило під Віднем в замку Гімборг при участі Данила Романовича та Бели IV[38]. Цікаво у цих подіях те, наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто, що папа до австрійського наслідства зайняв двояку позицію. Спочатку папа Інокентій IV признавав наслідні права на Австрію Гертруди Бабенсберг, коли вона була дружиною Володислава Чеського, та починаючи з 1253 року папа признав законність шлюбу і права на Австрію

ческого короля Пшемисла II з сестрою герцога Маргаритою і почав титулувати останнього Австрійським герцогом[39].

Та ситуація змінилася, війська ческого короля покинули Австрію і таким чином Роман Данилович став австрійським герцогом, що мало велике значення для української середньовічної держави. Роман Данилович, як незалежний австрійський володар міг звертатися уже безпосередньо сам до володарів Центральної і Західної Європи з метою створення європейської коаліції проти татар і надання військової допомоги Україні-Русі проти татар[40].

В цей час у нього у західній Європі появляються однодумці та союзники, серед яких слід виділити могутнього баварського князя та польських князів, які боялися зміцнення ческого короля Оттокара. Австрійського герцога Романа Даниловича підтримували і ряд австрійських баронів серед яких найвпливовішим був Бернард Преусель. Таке швидке зміцнення Романа на австрійському престолі, запровадження останнім широкомасштабних союзних зв'язків налякало «союзного» угорського короля Белу IV, який побоявся як-бито Австрійське герцогство не вийшло з під його впливу. Згідно договору підписаного між австрійським герцогом Романом, угорським королем Белою IV, останній повинен був сприяти військовою допомогою утвердженню Романа на австрійському престолі. Бела зобов'язувався присилати у випадку необхідності війська. Без будь яких причин угорський король відмовився надавати Роману допомогу і почав вимагати від нього ряд австрійських земель в обмін на землі в Угорщині[41].

Однак Роман Данилович відхилив цю пропозицію, залишивши за собою цілісність Австрії і почав сам за допомогою своїх військ і військових загонів ряду відданих йому австрійських баронів приверженців своєї дружини, зокрема барона Бернарда Проуселя захищати австрійське герцогство від ческого короля Оттокара. В цей же час Данило Романович приймав усі міри, щоб допомогти сину утримати за собою австрійське герцогство. Розуміючи, що австрійське герцогство без допомоги не зможе зупинити військо ческого короля Оттокара, щоб відвернути його від нападу, почати захищати власну державу володар України-Русі вирішив зробити напад на Чехію[42].

Наступ було придумано комбінований. З заходу на підтримку австрійського герцога Романа Даниловича вийшов з військами князь баварський, руські і польські володарі наносили удар по ческому королівству з півночі на Опаву[43].

Угорський король теж вирушив з усім своїм військом на Австрію, та не зумівши сходу взяти Оломоуца, надовго застряв під ним. Судячи по свідченням західноєвропейських джерел та наших літописів, похід був підготовлений фундаментально[44].

Згідно свідчень джерел, йшов в похід сам володар України-Русі Данило, його син князь Лев, прийшла поміч від князя волинського-київського Василька. Прийшли також союзні Данилу литовські князі Товтавил та Едивид. З польської сторони на стороні Данила в похід пішов краківський князь Болеслав Стидливий, зять короля Бели IV, Володислав, син Казимира Ласконого, Межек князь Опольський. Та польські князі, як засвідчують джерела, воювали проти Чехії з неохотою. У більшій мірі вони виступили на боці Данила, боячись зі сторони останнього наводу татар. Особливо неохоче воював польський князь Володислав Опольський володіння якого знаходились поблизу Чехії, Болеслав краківський теж воював без бажання. Угорський король, щоб втягнути його у війну, змушений був використати свої права тестя. Як виразився літописець: «Болеслав не хотів іти на війну, та дружина його Кінга, дочка Бели IV допомагала Данилу словами». Данило Романович привів своє військо в Краків, там з'єднався з Болеславом Стидливим, князь Володислав приєднався до них на Одрі біля міста Козин[45].

Після злучення українсько-польські війська рушили в сторону Чехії. Однак, як зауважують джерела, особливого успіху цей похід не мав із-за пасивності польських князів. Цей похід охопив незначну територію сілезько-моравського кордону. Результатом походу явилось розорення околиць Опави, Глубочиці, взяття Нессіделя[46]. Наш літописець придає велику важливість цьому походу, однак відмічає, що у зв’язку із зрадою польських князів, основна мета допомога Роману в Австрії проти Пшемисла II чеського була не досягнута і тому через певний проміжок часу, будучи не в змозі оборонятися, Роман змушений був покинути Австрію. Літописець зберіг нам цікаві свідчення про останні місяці перебування Романа Даниловича на австрійському престолі в обложеному чехами замку Гімборг, чекаючи на допомогу свого батька та угорського короля. Однак, Роман, розуміючи швидке падіння замку за допомогою приверженця своєї дружини барона Просвеля, пробився з замку й подався за поміччю в Україну-Русь[47]. Не дивлячись на те, що похід у Австрію був невдалим і Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі і володар України-Русі повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками, однак в

цей же час в малопольській столиці Кракові папські посли очікували його повернення із чеського походу[48].

Та володар України-Русі незадоволений своїми союзниками не побажав вести переговори в Кракові і відмовився прийняти послів Іннокентія IV, говорячи їм: «Не подобає мені могутньому володареві вести переговори з вами у чужій країні» і запросив послів і сусідніх можновладців для такого роду переговорів, в Русь-Україну[49]. І коли пізніше посольство на чолі з легатом папи Опізо прибуло в Дорогичин то і тут Данило Романович, знаходячись у тяжкому моральному становищі, утрати герцогства Австрійського не бажав вступати в переговори з папськими послами, розуміючи, що коронування на короля Русі, дипломатична робота над яким з обох боків була уже завершена, приведе до підриву союзу і ворожого настроєння проти нього зі сторони зоюзної ще Золотої Орди. Однак, як зауважує літописець: «Опізо же прийшовши вінець несучи, дав обіцянку, що він матиме поміч від папи, та Данило все одно не хотів, та умовила його мати водночас велика княгиня Романова і візантійська принцеса Анна, яка бажала бачити свого сина царем в Україні-Русі»[50].

Дуже сильно настоювали польські князі, приговорюючи:«прийняв би ти вінець, а ми готові усі тобі на підмогу проти поганих». На церемонії коронування, наголошував літописець, були присутні всі сусідні володарі, посли від угорського короля, польські князі: Болеслав, Семовит, князь волинсько-київський Василько, уся служила українська знать від Карпат до Дніпра, українське духовенство. Коронація Данила Романовича на короля України-Русі в Дорогичині, поблизу західноєвропейських держав у сусідстві з Литовською, Польською державами, Орденом повинна була нести у собі критерій єдності цих держав з Україною-Русю у боротьбі з спільним ворогом татарами. «Ти матимеш поміч од папи», – сказав Опізо великому князю Данилу, «Прийняв би ти вінець від бога - сказали польські князі, а ми готові тобі на підмогу проти поганих»[51].

Таким чином, приймаючи титул короля України-Русі і вступаючи в союз католицьких держав, Данило Романович став на чолі антитатарської коаліції і вирішив дати бій Золотій Орді і в першу чергу, кочуючому поблизу золотоординському хану Куремсі[52].

Проаналізуємо, що ж принесла Україні-Русі політична і релігійна угода з Заходом, католицькою церквою, і чи перетворила вона Україну-Русь, яка знаходилась між Золотою Ордою і союзом католицьких держав в західноєвропейське королівство?[53].

Згідно свідчень документів можна сказати, що з 1254 року союз уже короля Данила з папою став реальною базою у боротьбі проти татар[54]. Це видно по фактичному матеріалі відображеному в джерелах за 1253 рік, згідно яких Данило Романович сповіщав папу про наближення татар до своїх східних кордонів і просив папі надати вразі необхідності йому військову допомогу[55]. У відповідь «світлому королю Русі» була направлена булла папи римського від 14 травня 1253 року, яка «призивала християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор'я і других сусідніх з Україною-Руссю держав виступити проти татар»[56].

Таку буллу, очевидно, отримав і угорський король Бела IV, який відписував папі Інокентію : «Що хвилинно чекає нападу татар»[57]. Папа, бачучи загрозу татар над Україною-Руссю, навіть помирив Чехію з Угорщиною, тільки для того, як наголошував І.Умінський, щоб вони разом виступили на допомогу Україні-Русі[58]. В боротьбі проти татар, наголошував А.Амманн, Україна-Русь стала фортецею для усієї Європи і папа, бачучи, довгу затяжну боротьбу Русі проти татар, побажав об'єднати усіх християн Європи без різниці, якого би релігійного обряду вони не були[59].

Татарська загроза примусила папу приділити багато уваги європейському сходу, як справі захисту усього християнства від нашестя татар. Папа намагався з усіх сил здружити Україну-Русь з західноєвропейськими державами після її офіційного включення до союз католицьких держав і подружити короля Данила з володарями цього союзу. На його думку така особиста дружба допомогла би королю Данилу скоріше інтегрувати Україну-Русь в союз католицьких держав і надати останніми допомогу Україні-Русі у війні проти Золотої Орди[60].

Така невтомна праця папи у цьому напрямку привела в 1250-1260 роках до унії з католицькою цивілізацією двох таких могутніх і впливових у Центрально-Східній Європі держав, як Литви і України-Русі[61]. Викладені нами факти, дозволяють робити припущення, що у середині XIII століття Русь-Україна внаслідок вступу до союзу католицьких держав повністю забезпечила собі безпеку зі сторони західноєвропейських сусідів. В цей же, час можна наголосити, україно-угорські відносини складалися так, що угорська держава постійно просила допомогу у союзної їй України-Русі.

Після 1260 року володар України-Русі усе більше втручався у справи сусідніх західних держав, зокрема Чехії та Угорщини, підтримуючи свого тестя Белу IV у боротьбі з чеським королем Пшемислом II. Сповіщаючи папу Олександра IV про перемогу

над угорським королем під Крестбургом, Пшемисл II згадував, що в числі союзників угорського короля був і король Русі Данило: «Danielem Russian Regem et filios eius et caeteros Rut-henorum et Tartaros ge eidem Bela IV in auxilium vene-raut»[62].

Власне, з цього часу в українсько-чеських відносинах наступає покращення, бо в числі учасників Віденського договору, що відбувся 31 березня 1261 року згадується «Chunig von Reissen» король Русі. В цей же час своєрідними були відносини короля Данила з польськими князями. Традиційно король України-Русі Данило упродовж усіх сорокових та п’ятидесятих років підтримував князя мазовецького Конрада та його синів у той час, коли угорський король підтримував тісні зв’язки з краківським князем Болеславом Стидливим. Якщо вважати за реальну таку історичну традицію, що Романовичі постійно підтримували Конрада мазовецького, а по смерті його синів, то не випадковим є те, що князь Василько Романович був запрошений в кінці 1245 року на з'їзд польських князів в Ленчиц, де його бачив Плано-Карпіні, і де окрім Конрада Мазовецького були також малопольські князі і єпископ краківський[63].

Ціль з'їзду заключалася у досягненні миру між польськими князями. Та мир не був заключений і скоро Конрад мазовецький, підтриманий волинським князем Василько і литовськими князями, розпочав війну з краківським князем. За таких обставин у той час папа римський Іннокентій IV був зайняв дуже ворожу позицію щодо Конрада мазовецького, 7 лютого 1247 року він писав краківському єпископу, щоби останній схиляв вірних вірі володарів помагати у боротьбі з невірними краківському князю. Мазовецького князя зв’язаного з Україною-Руссю папа ще в 1247 році «вірним» не рахував. Ситуація у Польщі у серпні 1247 року міняється, в цей час помирає князь Конрад мазовецький, як зауважує з цього приводу галицько-волинський літопис: «Умер князь великий лядський Конрад і був же він славний і предобрий і жаліли за ним Данило та Василько»[64].

Як бачимо із подальших свідчень джерел, володарі України-Русі і дальше підтримували союзні стосунки з синами Конрада Болеславом та Сомовитом, які визнаючи зверхність українських володарів брали з ними участь у походах на ятвягів у 1248 та у 1254-1255 роках. Коли на полі брані загинув Сомовит, то син його у подальшому отримував підтримку володарів України-Русі. Угорщина і Чехія в цей час теж не обмежувалися лиш одними політичними контактами з Польщею та Україною-Руссю. Після «австрійської війни» чеський король Пшемисл II зблизився зі шлезьськими князями, а Бела IV підтримував союзні стосу-

нки з великопольським князем Болеславом Благочестивим, якого одружив на своїй дочці Іоланті і цим закріпив угорсько-польський союз[65]. Дуже своєрідними і насиченими прикладами приязні та добросусідства у середині XIII століття склались відносини України-Русі з великим князівством Литовським.

Ці стосунки склалися ще у той час, коли політична сила Київської Русі була у фазі могутності. Ситуація не змінилась у той час, навіть коли столиця України-Русі перейшла в Галич чи навіть Холм. Політичний вплив України-Русі у Прибалтиці і, зокрема, Литві був настільки потужний, що доречно буде відмітити, що він брав безпосередню участь на формування феодальної державності у литовців. В першу чергу впливали на формування литовської державності такі порубіжні міста України-Русі, як Райгород, Дорогичин, Герцине, Пінськ, Берестя.

На початку XIII століття на землях між ріками Неманом і Двіною почала помітно розширюватися Литовська держава. В цей час вона включила у свій склад деякі прикордонні землі ближче до Полоцька і Смоленська. На жаль, по даним літописця неможливо прослідкувати у який термін часу литовці заволоділи Чорною Руссю. Літописи зберегли лиш результати цього процесу-договір 1219 року князів об'єднаної дофеодальної Литви з волинським князем Данилом Романовичем. Можливо, що затяжна феодальна війна в Україні-Русі привела до того, що частина прилеглих до Литви земель потрапила у литовську залежність.

Зміцніла Русь-Україна зробила усе можливе, щоби зберегти хоча б частину попередніх володінь. Роман Мстиславович, зокрема, зробив багато, щоби утримати в державних кордонах України-Русі південної Судавії і досяг успіху, бо теж «Слово про похід Ігорів» знає, що перед його мечем « багато країн хінових» покорилося:«Литва, Ятвяги, Деремела»[66].

По смерті Романа великого литовські князі дуже тривожили Україну-Русь, їхні війська доходили до Пінська, Турійська, Червена, власне тому літописець і записав так тужливо:«біда бо була від воювання литовського в землі Володимирській»[67].

Договір 1219 року поставив кінець цим війнам та нападам Литви. Він залишався в силі до кінця 40-х років XIII століття. Цей договір був в першу чергу вигідний королю Данилу, оскільки литовці зараз спустошували недружних Україні землі польських князів. Роль Литви в стабілізації польсько-українських відносин була досягнута. Зштовхуючи Литву з мазовецьким і краківським князівствами, волинські князі могли не хвилюватися за свої прикордонні землі Дорогичинську та Берестейську. В такому політичному ракурсі союз України-Русі з Литовським вели-

ким князівством був вигідним. Дотримуючись його, великий литовський князь Міндовг прислав допомогу Данилу Романовичу у 1245 році під Ярослав[68]. Надійний мир і дружні відносини з Україною-Руссю були потрібні також і Литві зайнятій боротьбою з хрестоносцями. Загальний мир і добросусідство з Литвою не виключав однак нападів «гордих ятвягів», вони Литовській державі не підкорялись і сам великий князь Міндовг мав з ятвягами багато воєн. Мирні відносини Литви з Україною-Руссю порушились у кінці 40-х років XIII століття і переросли у війну через такі обставини. По мирному договору Литовської держави з Україною-Руссю в 1254 році при посередництві литовського князя Войшелка, великий литовський князь Міндовг уступив Чорну Русь на васальних умовах сину Данила Роману, прибувшому із Австрії і який одружився другим шлюбом на дочці Гліба Волковийського Олені. Полоцьк відійшов Товтивилу, одному із литовських союзників, який брав участь у чеському поході великого князя Данила. Дочка Міндовга, сестра Войшелка була видана заміж за Шварна Даниловича. В цей же час сам литовський князь Войшелк прийняв православ'я в Новогородку і поселився в Холмі. Однак такий широкомасштабний союз з Литвою не включав у політичну сферу ятвягів.

У зв'язку з цим, щоб приборкати останніх у 1248-1254 роках, Данило Романович разом з мазовецькими князями і князями чорноруськими Глібом волковийським, Із'яславом свислоцьким, Романом новогородським провів ряд походів на ятвягів. Походи були зумовлені тими обставинами, що тевтони по Христбургському договору 1249 року, завоювавши північно-пруські землі, розпочали свій рух у волинські землі і їх рух потрібно було припинити. Прийняття володарем України-Русі королівського сану саме в Дорогичині, пояснюється власне цими обставинами. Переможені ятвяги були зобов'язані будувати фортеці для розміщення військ князя Данила і його мужів, один із яких Положишило збирав у них данину «чотири куни і білку і срібло». Таким чином, включені королем Данилом землі ятвягів у склад староукраїнської держави, змушувало мазовецьких князів стати міцними та надійними союзниками короля Данила, їх непослух останнього став фактом боязні за похід у 1256-1257 роках проти «руських схизматиків», який був успішно блокований ударом по Мазовії литовського князя Міндовга[69]. Внаслідок перемоги над ятвягами, щоб ще більше прив'язати Мазовію до України-Русі король Данило послав їм частину ятвязької данини: « щоб знала вся Лядська земля, що ятвяги платять данину королеві Данилу, синові великого князя Романа»[70].

В цей же час у 1254 році Данило Романович підписує союзний договір з Тевтонським Орденом, за яким Орден визнавав за королем Данилом та мазовецьким князем Земовитом третину ятвзьких земель. Водночас, наголошував академік І.Крип'якевич, поступово почали розладжуватися стосунки України-Русі із Литвою. Коли Міндовг тільки починав злучення литовських земель, тоді він сам бажав дружби з українською державою, надавав останній допомогу проти Польщі, але за добросусідством поставало і суперництво, яке врешті решт привело до війни. Бачучи поступове просування литовців у землі України-Русі, Данило Романович вирішив зупинити їх просування назавжди. Перший наступ проти литовців король України-Русі скерував на так звану Чорну Русь, землі, що лежали на північ від верхів'я Прип'яті. Одним ударом король Данило захопив міста Здинів, Слонім та Вовковийськ і дійшов до ріки Щари, підкоривши князів, які перебували в залежності від великого князя Міндовга.

В 1251-1252 роках Романовичі направили свій удар у Новогородське князівство, але спустошивши лише його околиці, змушені були відійти від нього, зате здобули добре укріплене місто Городно-Гродно. Так внаслідок успішної політичної та військової кампанії, українська держава зуміла поширити свої володіння на північному і західному кордонах. Таке глибоке проникнення Данила Романовича у порубіжні землі, улаштування в них міцних фортець ставила перед собою завдання забезпечення глибокого тилу для майбутньої війни з татаро-монголами. Дана територія послугувала також плацдармом для переговорів з західними союзниками. Такі приготування велись у зв’язку з тими обставинами, що Золота Орда уже почала непокоїти володаря України-Русі, частина золотоординських ханів, зокрема війська хана Куремси приблизили свої кочовища до кордонів України-Русі. Ординці спочатку не виступали війною проти короля Данила, лише намагалися послабити його владу, притягуючи на свій бік незадоволених Даниловим правлінням. Не входячи поки що у боротьбу з Ордою, король України-Русі, однак, виступив проти «татарських людей». У 1255 році король Данило організував великий похід земель, що розміщувалися на ріках Случі, Тетереві, Бозі, володарі яких признали над собою владу татар. Внаслідок блискавичної кампанії монголо-татари лишилися всіх своїх союзників, населення було переселене у державу Данила, а міста їх були знищені. Ця військова кампанія стала початком, який привів до війни з татарами. Узнавши про напад Данила, хан Куремса дав наказ своїм воєноначальникам захищати «людей татарських» і виступив сам з усіма своїми військами спочатку до

Кременця, а потім під Володимир та Луцьк. Та ця «куремсина війна», як зауважував І.Крип'якевич, не мала успіху, його напад був королем Данилом успішно відбитий, а сам Куремса був прогнаний в степ від кордонів української держави. Як бачимо із свідчень джерел, українсько-татарські стосунки почали набирати конфронтаційний характер, у зв'язку з тим, що король Данило знову з'єднав Київську землю в одну політичну структуру .

У зв'язку з цим Батий у 1252 році послав на Україну-Русь війська під керівництвом ханів Неврюя та Куремси, поставивши перед останніми завдання заволодіти Україною. У ханській ставці в Сараї для Куремси було розроблено досконалий стратегічний план дій проти непокірного руського короля, який складався з трьох основних частин:

1. Куремса повинен був заволодіти найменш захищеним галицьким пониззям з попереднім форсуванням рубежу українських володінь по Дністру;

2. Витіснити українські війська з півдня і сходу Волині з метою відірвати військо короля Данила від Київщини і захопити останню;

3. Загарбати Київську землю, відірвавши її від володінь Данила, а вже тоді, використавши сили вороже настроєного щодо короля Данила Новгород-Сіверського князя Із'яслава, вдарити на центральну частину української держави, а тобто Галицьку та Волинську землі.

Спочатку Куремсі вдалося дотримуватися виробленого плану. Він перейшов Дністер, відігнав прикордонну сторожу і навіть «посадив» баскака в головному місті галицького пониззя Бакоті. Дальше його просування у Галичину було зупинене і він відійшов до південної Волині і, не зумівши взяти місто Кременець, спустошив його околиці. Втративши біля стін міста багато воїнів, він і не втямив, як на допомогу місту підійшли війська під керівництвом князя Льва Даниловича, які застали неготових до бою золотоординців і завдали значних втрат військам темника Куремси, змусивши його покинути володіння України-Русі і поспішно втікати в степ. Можна сказати, що це був розгром татарського війська, після якого татаро-монгольський воєначальник втратив рівновагу і почав боятися короля Данила. Король Данило, добре зрозумівши наслідки Кременецької битви, наприкінці 1254 року розпочав широкомасштабний наступ проти монголо-татар. Видатний стратег врахував ту обставину, що попросити допомоги Куремса не зможе, оскільки усі золотоординські війська були у розпорядженні верховного хана Менгу, який у 1254-1255 роках постійно воював на Азіатському континенті,

куди відволікав і усі військові сили Золотої Орди. Військова кампанія проти туменів Куремси була продумана і організована з вражаючим уяву розмахом. Український король за для успішного нанесення удару розділив своє військо на дві частини, полки князя Льва увійшли на Побужжя і повоювали там «татарських людей», тобто місцевих бояр, які перейшли у підданство безпосередньо золотоординським ханам. У цей же час головні полки українського війська на чолі з королем Данилом та його братом князем Васильком дали битву головним силам хана Куремси і між Горинню та Случчю розбили їх.

Навесні 1255 року наслідник королівського престолу Шварн Данилович стрімко пішов на схід до рік Случа і Тетерева і здобув міста, що піддалися татарам, так звану Болохівську землю. Наслідком цього походу було включення болохівських земель до складу української держави.

Спроби хана Куремси перехопити воєнну ініціативу не мали успіху, коли його кіннота з'явилася знову на Волині, вона не витримала удару важко озброєних рицарів короля Данила і була останніми розсіяна, а сам хан Куремса ледь врятувався від полону. Його розгромлена орда спаслася втечею і змушена була відійти від кордонів України-Русі в Причорномор’я[71].

Отже, Куремса не чекав, що підійшовши під кордони України-Русі зустріне добре влаштоване військо, фортефікаційні споруди взяти які і пройти він не зуміє. Йому, вдалось на короткий час поставити у залежність Київську землю, та й то з великими труднощами і звичайно не всю. Побачивши, що більшість фортець у Київській землі йому не взяти, він відійшов з Київщини на Волинь, де зустрів головні сили короля Данила, від яких внаслідок розгрому свого війська, спасся втечею.

Та темник Куремса був не з тих вельмож, хто не виконує накази великих ханів. Зустрівши опір у Київській землі і на Волині, він вирішив ще раз попробувати прорватися в Україну-Русь через нижнє Подністров'я, як виразився літописець «слабозахищене Пониззя» вдертися до Галичини. Такий його маневр мав певний успіх. Не чекаючи удару Куремси, намісник Бакоти Мілей здав татарам місто і сам перекинувся до татар і був залишений намісником-баскаком в місті уже від татар. Взявши Бакоту, Куремса підійшов під Кременець де намагався підчинити собі це добре укріплене місто. Намісник і управитель міста не підчинився ханові Куремсі, заявивши, що у нього є Батиєва грамота. Татари, узнавши, що боярин Андрій обманював їх, убили його на переговорах.

Слід зауважити, що під Бакотою та Кременцем Куремса стояв дуже довго і приступами не міг взяти міст, що означало, по розгромі в Київщині і на Волині він не був уже настільки могутнім, щоби військовим шляхом підчинити українську державу. Це видно хоча би з факту, що у боротьбі проти короля Данила Куремсу підтримав смоленського князя Із'яслава Мстиславовича, який фактично був його підручним[72]. Сам смоленський князь, побачивши, що по розгромі в Україні-Русі хан не може робити походів в Галичину, сам пішов походом на Галич і зненацька захопив його, у зв'язку з чим король Данило відрядив в похід на нього свого сина Романа і всіх бояр своїх і швидко повернув Галич, захопивши в полон союзника золотоординців смоленського князя Із'яслава Мстиславовича. Як бачимо, план темника Куремси був повністю провалений. Відбивши напад монголо-татарів, король Данило відкрито виступив проти татар, організувавши проти останніх широкомасштабний наступ, в результаті якого були зайняті і зруйновані усі міста, що підчинялися татарам, із яких літописець згадує 14 міст, що перейшли під протекторат володаря України-Русі. Васалами короля Данила стали також усі болоховські князі. Таким чином, наступальними зусиллями короля Данила був розчищений шлях до приєднання Київської землі. Комбінований наступ Данила Романовича положив кінець союзникам татар, лише Возвягль уцілів і то тільки тому, що його мешканці відкрили ворота перед наступаючими військами наслідника королівського престолу, Шварна Даниловича, і прийняло від нього тіуна. Цілком очевидно, що король України-Русі своїми походами на схід намагався знову злучити володіння своєї держави від Карпат по Дніпро.

Готуючись до нового походу в Київську землю, Данило Романович просив допомоги у великого князя литовського Міндовга, який обіцяючи надати йому допомогу, писав: «Пришлю до тебе Романа Даниловича з новогородцями, щоб вони пішли на Возвягль, а звідтіля на Київ». Джерела не подають достовірних свідчень про визволення Київщини та приєднання її до української держави, та без сумніву, що вона була включена навіть не дивлячись на контрудари Куремси по Луцьку і Володимиру, які були успішно відбиті. Літописець яскраво засвідчив:

«Данило мав часті війни з ханом Куремсою і ніколи не боявся Куремси». Такі успішні дії короля Данила, його повне злучення в одну інфраструктуру української держави в 1250-1260 роках не могли не налякати золотоординських ханів. Сарай, як вірно зауважував І. Крип'якевич, вважав небезпечним росту могутності короля України-Русі і вирішив прийняти, щодо прибор-

кання останнього, круті заходи. На місце Куремси, який не виявляв для боротьби потрібної енергії, було прислано нового хана з безчисленною силою воїнів, як зауважує галицько-волинський літописець "прийшов Бурундай в силі тяжкій". Це був безоглядний жорстокий хан, як його характеризує літописець «безбожний, лихий, окаянний, проклятий». Він повів підступну політику проти володаря України-Русі, і запропонував українським князям як союзникам прийняти участь у поході монголо-татар на Литву, щоб посварити Українську та Литовські держави. Романовичі, бачучи великі сили кочовиків і розуміючи, що не встоять проти них, оскільки на допомогу чекати ні від кого, змушені були підкоритись вимогам Золотої Орди, і Василько Романович разом з ханом Бурундаєм змушений був на протязі усього 1258 року руйнувати Литву.

Незважаючи на цю угодовість, у 1259 році Бурундай з своїм військом рушив на Волинь, зустрівши володарів України-Русі дуже вороже і сказав: «Якщо союзники мені, то поруйнуйте укріплення власних міст». Бурундай, наголошують джерела, сам пильнував, щоб спалені та розкопані були укріплення Володимира, Луцька, Кременця, Львова та інших міст, щоб останні перестали бути опорними пунктами у війні з ординцями[73].

У зв’язку з такою політикою Золотої Орди король Данило зібрав усіх князів України-Русі для обговорення критичності становища. На нараді було вирішено, що Данило як король України-Русі до татар з добром більше їхати не буде, тому поїхати до них повинен князь Василько. Так як прийняте рішення означало війну з Литвою, то князь Василько відправився із Берестя через Литву до Бурундая. На своєму шляху він повоював Литовські землі. В цей же час Данило Романович вторгся в Чорну Русь, де литовські князі Войшелк і Товтевил, як у помсту за україно-татарський наступ схопили і вбили князя новогородського Романа Даниловича. Чим закінчився цей похід Данила Романовича літопис не говорить та в цілому ясно, що прихід Бурундая серйозно ослабив українську державу і лишив її Литовського союзника. В 1259 році хан Бурундай організував новий похід на Польщу. На цей раз його шлях проходив північніше і він вступив в Галичину і на Волинь, пославши вістку володарям України-Русі: «Коли ви мирники мені, то помагайте мені у війні».

Після довгої наради зустрічати Бурундая поїхали князі волинсько-київський Василько Романович та Лев Данилович, князь львівський, єпископ холмський. Король Данило Романович не підчинився татарам і знову поїхав в Польщу, а потім в Угорщину з метою просити військової допомоги і створення ан-

титатарської коаліції проти татар. В цей же час, ми бачимо із свідчень джерел, мимо волі короля Данила, Русь-Україна була включена, як союзна держава у сферу зовнішньополітичної діяльності Золотої Орди. При таких обставинах українські можновладці примушені були допомагати Золотій Орді в завоюванні Польщі, тому у похід хан Бурундай окрім власних військ попросив у союзників і українські полки, які він повів в глибину Польщі. Внаслідок могутнього удару монголо-татарів по Польщі повному спустошенню були піддані області Сандомірська, Краківська, Шленська області. Чим закінчився цей похід наш літопис не говорить, зауважуючи тільки про « Судомирське взяття».

За таких обставин в українсько-польських політичних стосунках настало безладдя і для урегулювання яких був створений з'їзд українських та польських князів у Тернові, де усі суперечні питання найшли своє вирішення, як зауважив літописець:«Положили договір межи собою про землі усі руські і лядські князі». Цей договір однак не похитнув позицій України-Русі у Мазовії і Куявії і дані княжіння Польщі дальше залишалися у сфері політичного впливу України-Русі. Що стосується українолитовських відносин, то вони залишалися не урегульованими аж до смерті Міндовга. Великий литовський князь постійно нападав на суміжні та прикордонні землі України-Русі, штурмував міста: Камень, Мельник, а також нападав на союзні до України-Русі польські землі, зокрема Мазовію, Куявію і Брянське князівство.

Під час одного із таких нападів був убитий мазовецький князь Семовит і захоплений в полон син його Конрад. В цей же час, завоювавши Польщу, татарський хан Бурундай почав готувати похід на Угорщину, та маючи недостатньо сил, почав склонятися до тимчасового перемир'я між Золотою Ордою та Угорщиною. Перемир’я повинно було бути підкріплене шлюбом сина Бели IV з дочкою хана, чи сина короля з дочкою хана. Про пропозицію хана Бела IV сповістив папу римського і отримав відповідь, яка застерігала його від союзу з татарами[74].

В цей же час в Угорщині перебував український король Данило, який вів переговори з папою Олександром IV про вирішення хрестового походу проти татар, очевидно, такі переговори мали певний результат, оскільки у 1258 році папа доручив домініканцям і францісканцям об'явити про збір військових сил для хрестового походу проти татар[75].

В березні 1260 року папа повелів хрестоносцям збиратися в Прусії з тією метою, щоби ландмейстер пруський повів їх в похід проти татар на прохання польських князів, які особливо постраждали від їх нападів. Папа закликав на допомогу Польщі і

Україні-Русі чеського короля Пшемисла II і брандебургських маркграфів[76].

Із-за малочисельності джерел ми не можемо говорити про реальну допомогу і військові кампанії хрестоносців проти татар, хоча один із німецьких хроністів писав про реальну допомогу і багаточисельні військові кампанії проти татар. Є свідчення, щоправда тільки одного хроніста про спільні дії хрестоносців половців поляків і королівства Русі проти татар, який вводив в ранг хрестового походу проти останніх[77]. Важко, однак, що- небуть сказати з приводу цих свідчень, на жаль, наші джерела нічого про такий хрестовий похід не говорять, і навіть якщо собі уявити, що він був, то користі від нього Україні-Русі не було ніякої. Цілком можливо, що стосунки Данила Романовича з папою по налагодженю хрестового походу проти татар були ілюзорними. Після розгрому Польщі та Литви татарами король Данило вочевидь побачив слабкість Заходу особливо у питанні боротьби з татарами. У таких умовах у Данила Романовича не залишалося ніяких побажань, окрім зміцнення власної держави, недопущення нової феодальної війни у своїй власній країні. З цього приводу, вірно зауважував вчений XIX століття Ф.Енгельс, говорячи, що королівська влада була носієм порядку, яка зуміла в Україні-Русі зламати феодальну опозицію, об'єднати землі Галичини, Волині, Київщини в одну політичну систему, яка зуміла відбити неодноразові напади ворогів з заходу та сходу, а отже, при королі Данилі, не дивлячись на монголо-татарську навалу, Русь-Україна залічивши рани, продовжувала дальше розбудовуватися. Ще з більшим натхненням Данило Романович улаштовув нові міста та ремесла, торгівлю і військо. Українська армія брала участь у широкомасштабних європейських кампаніях, ходила до Опави, Риги, Братіслави, Каліша і Відня. Не дивлячись на найтісніші зв’язки з заходом, українська держава, її військо у час правління нею короля Данила, українська народність, релігія, закони, мова, культура, залишилися незміненими.

Утворення українського королівства, як єдиної держави, стало тим відхідним пунктом, який продовжив незалежне існування України-Русі генетично з часу Київської Русі до часу короля Данила ще на ціле століття. У своїй внутрішній політиці, щоб забезпечити єдність держави, Данило Романович опирався на служилу знать: князів, бояр в основному на середніх та дрібних феодалів, а також на торгово-ремісничу знать «мужів градських», багатих міщан та селян. Дякуючи такій збалансованій політичній діяльності, володар України-Русі Данило зумів залучити до своєї державницької ідеї усе українське суспільство від Карпат

до Дніпра. Внаслідок консолідації навколо королівської влади усіх верств українського суспільства, проходила і консолідація української нації. В умовах татарської загрози цей процес проходив набагато швидше, ніж у процесі мирного розвитку, тому смерть українського короля і консолідатора української нації у 1264 не привела до розпаду української держави.

Король Шварн Данилович І. (1264-1271)

В 1264 році на український престол вступив по завіту короля Данила його син, як наслідник королівського престолу Шварн Данилович, а пізніше Лев Данилович, яких західні джерела почергово називають королями Русі[78].

На нашу думку, Шварн Данилович унаслідував був по заповіту Данила усю владу і королівську корону. Перед смертю володар України-Русі король Данило заставив присягнути на вірність своєму сину новому королю України-Русі Шварну усіх князів і бояр української держави. По усій сукупності даних можна сказати, що інтронізація Шварна Даниловича на короля Русі була остання воля умираючого короля Данила. Це видно хоча б із того, що Шварн Данилович володів по смерті короля Данила усією Східною Галичиною з центром в Галичі, усім Забужжям з такими великими містами, як Белз, Холм, Червен, Мельник і Дорогичин, тоді як Лев Данилович володів тільки Львовом та Перемишлем. Отже, після смерті короля України-Русі Данила І українська держава залишається нероздільною. Новим її володарем стає Шварн Данилович, який володарює недовго. Однак, попробуємо з'ясувати політичний розвиток української держави у час правління Шварна Даниловича, якому джерела у час його життя, хоч короткого, але енергійного приділяють багато уваги. Як наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто по смерті короля Данила Шварн Данилович вважався по суздальським міркам великим князем України-Русі, його підтримував в усьому і допомагав волинсько-київський князь Василько Романович. Решта князів України-Русі немов би була в тіні[79].

Однак, наголошує сучасний російський дослідник Д.М.Александров, дане питання потребує уточнень і доповнень. Судячи по свідченням Іпатіївського літопису, Шварн Данилович дійсно володів Холмом королівською столицею свого батька, як і містом Дорогичином, де Данило Романович коронувався на короля Русі. Надто пізне попадання Шварна Даниловича на шпальти нашого літопису пояснює сам літопис: «князювали Войшелк в Литві з Шварном. Іде литва на ляхи воювати на Болеслава князя і йшла біля Дорогичина... Тоді же Шварно був князем Новогородським... Шварно пішов у Холм, а Володимир пі-

шов у Червень»[80]. По смерті батька короля Данила можна ясно сказати, що Шварн Данилович був наймогутніший феодал України-Русі. Йому належала вся Галичина, Холмщина, Чорна Русь, Новогородське князівство, а в майбутньому й усе велике князівство Литовське. Отже по заповіту Войшелка князя литовського Шварн Данилович був великим литовським князем. Якщо сторожко пов'язати це з титулатурою, то це приблизно звучить так: «Світлий король Русі, великий князь Литовський». Дослідники зауважують, що джерела намагаються якось применшити роль Шварна Даниловича, немов би натякаючи, що не по старшинству він отримав право бути володарем України-Русі. Зокрема це відчувається у пізнішім волинськім літописі, а також у літописі князя Льва, який щоб підтвердити своє право на королівський Холм так сповістив про цю подію в літописі: «Лев почав князювати в Галичі і в Холмі по браті своїм по Шварні». Однак, чому Галич і Холм по смерті батька дісталися не Льву, літопис замовчує. Очевидно, королівський титул і ключові землі української держави Шварн Данилович наслідував по волі батька. Ми бачимо, що з 1264 року по 1271 рік літописи уділяють велику увагу Шварну Даниловичу, можна припустити, що у Холмі у час володарювання Шварна Даниловича складався окремий для нього літопис. Характерно, що Шварну Даниловичу постійно у всіх його діяннях допомагає Василько Романович, судячи по чисельних свідченнях Іпатіївського літопису, у них були дуже дружні відносини. В цей же час українські джерела наголошують на зближенню короля Шварна Даниловича з сином великого литовського князя Міндовга Войшелком, таке зближення України-Русі і Литви підкріплюється фактом участі Шварна Даниловича у 1267 році разом з литовцями у поході проти поляків[81].

У відповідь на цей похід краківський князь Болеслав Стидливий, згідно з свідченнями польських хронік, опустошує землі Шварна Даниловича у битві, що сталася між Шварном і Болеславом переміг краківський князь[82]. Польський дослідник Володарський вважав, що основною ціллю походу польського князя було зробити розкол у державній структурі України-Русі, а тобто розвалити союз, що склався після смерті короля Данила між королем Шварном Даниловичем і князем волинсько-київським Васильком Романовичем[83]. Однак зрозумівши, що це не вдається і, не бажаючи подальшої війни, Болеслав Стидливий заключив мир з руським королем Шварном Даниловичем і князем Васильком Романовичем. В цей же час, відчуваючи протидію деяких литовських князів своїй політиці великий князь

литовський Войшелк пішов у монастир, передавши велике князівство Литовське королю України-Русі Шварну Даниловичу. Таким чином, в кінці 60-х років XIII століття з'явилася можливість об'єднання України-Русі з Литовсько-Руською державою в одну державу[84].

Як бачимо, зовнішньополітична діяльність короля Шварна була досить широкомасштабною. Уперше за всю історію України-Русі, внаслідок ослаблення монголо-татарського іга українському володарю Шварну Даниловичу вдалося вирішити зразу декілька завдань: по-перше, ослабити натиск монголо-татар, зберігаючи з ними союзний договір; по-друге, з'єднати Україну і Литву в одну державу. Слід зауважити, що політичні устремління короля Шварна Даниловича були повністю підтримані волинсько-київським князем Василько Романовичем[85]. Однак, в кінці 60-х років XIII століття всі ці діячі сходять з політичної сцени, Войшелка убиває в монастирі Лев Данилович, Василько Романович умирає в 1269 році, а Шварн Данилович у 1271 році[86].

Король Лев Данилович I. (1271-1301)

Після смерті короля Шварна Даниловича у 1271 році, Лев Данилович, який до цього часу носив титул «короля Галичини і Володимирщини» заволодів по праву його землями, і стає королем України-Русі, що відмічено ворожим князю Льву волинським літописом: «А Лев почав князювати в Галичі і Холмі по браті своїм по Шварні». В цей же час він переносить столицю України-Русі по розміщенні резиденції великого князя у місто Львів[87]. Що стосується виникнення і швидкого розвитку нової столиці України-Русі міста Львова, то згідно останніх свідчень археологічної науки, можна вважати, що містечко під іншою назвою, існувало на «Львівських горах» до початку XIII століття, а тобто в XII столітті чи, навіть, в XI столітті[88].

Однак, у середині XIII століття в зв'язку з тим, що розміщені на «Львівських горах» замки і містечко добре прикривали столичний Галич від раптового нападу їм почались надаватись велике значення. Лев укріпив місто і замки. Очевидно, що у такій гармонії і почав швидко зростати майбутній Львів. Джерела не зберегли дослідникам точної дати заснування міста Львова, а це дає підстави вважати, що місто існувало до того часу, як отримало статус князівської резиденції. Історія міста Львова починається у джерелах раптово, у них Львів постає, як уже добре сформований торгово-економічний і політичний центр. У джерелах Львів постає перед нами у середині XIII століття як князівський центр, який в час згадки добре вписується у систему міст старо-Української держави. Дослідження літописного свідчення дали

право вченим визначити першу згадку про Львів, яка вірно датується весною (березнем) 1256 року. На думку І.П.Крип'якевича місто було закладене в 1256 році, на нашу думку, перейменоване і оформлене в окреме князівство на честь одруження князя Льва Даниловича з угорською принцесою Констанцією, цей династичний шлюб відбувся в 1247 році. Не є виключенням, що Львівське князівство було подароване Данилом Романовичем сину як в знак виявленої хоробрості під час Ярославської битви у 1245 році[89]. Подібно до Києва, Галича, Холма нова столиця України-Русі, Львів, виросла не на пустому місці, археологи в районі замкової гори виявили поселення які існували тут в XII, а можливо ще і в XI столітті[90]. Таке раннє закладення городища-фортеці, було стратегічно вигідним. Разом з тим, слід наголосити, що в долині річки Полтви схрещувалися шляхи, що вели на схід до Києва, Чернігова, на південь до Візантії та країн Леванту, на північ до Холма, Володимира і Белза, на захід до Перемишля і до країн Центральної і Західної Європи. Не дивно, що обнесений кам'яними стінами Львів, швидко виріс в один із світових центрів міжнародної торгівлі. Є всі підстави вважати, що в час першої згадки, в літописі львівський замок існував ще задовго до 1256 року і в останньому до цього часу були могутні оборонні споруди. Свідчення джерел під 1259 роком, що внаслідок наказу хана Бурундая, укріплення Львова, так само як і всіх інших міст України-Русі, були знищені. З жалем галицький літописець сповіщає: «Лев послав Львів розметати». Про те, що у час, коли столиця України-Русі перемістилася у Львів, останнє було могутнім центром, свідчить згадка нашого літопису під 1286 роком:«Жителі усіх навколишніх містечок і сіл сховалися у Львові від нападу татарського хана Телебуги. Монголо-татари два тижні штурмували місто, але понісши великі втрати, так і не взяли ні передмістні замки та змушені були відступити від міста»[91].

Обставини заснування Львова намагався з'ясувати у XVII столітті львівський історик Й. Зіморович, який для побудови своєї концепції використав стародавні легенди, згідно яких фундатором міста Львова був не Данило Романович, а сам Лев. Якщо розглядати стародавні легенди через призму нашої концепції переходу столиці староукраїнської держави з Києва в Галич, далі в Холм і, на кінець, у Львів, то згідно такого світобачення легенди використані Й.Зіморовичем являються історично вірними. Згідно них: "Лев на самому рубежі своєї країни (України-Русі) побачив серед долин гору і поставив замок з дерева, оточив його засіками. У цьому високому замку князь Лев перезимував зиму, а потім збудував собі на другій нижчій горі "низький замок", де

й оселився разом з сім'єю. На теренах між двома замками і виникло місто. З цього приводу І.П.Крип'якевич зауважував, що свідчення легенд Й.Зіморовича не суперечать фактам джерел, особливо свідченням польського історика XV століття Яна Длугоша, який твердив, що у Львові дійсно було два замки. На терасах між замками почали з середини XIII століття закладати свої двори бояри, княжі слуги, торгово-реміснича знать, що переїхала разом з володарем України-Русі у нову столицю[92].

На думку дослідників, історичний центр староукраїнської столиці кінця XIII століття 1271-1301рр. Львова, склався у часи могутності короля Льва, який внаслідок вивищення і стараннями цього володаря у короткий час перетворився у красиве місто[93]. Князь Лев отримав по смерті короля Шварна «по браті» не одну тільки королівську столицю Холм, а все Побужжя з такими важливими торгово-економічними центрами Волині, як Червен, Белз, Мельник, Дорогичин, а це значить, що по смерті короля Данила князь Василько Романович не отримав старшинства і не став володарем королівської корони і столиці Холма. Лев, заволодівши столицею, не забажав переїжджати до останньої, надто великі були його володіння, тому він вирішив залишатись у центральній Галичині у своєму облюбованому і добре укріпленому і улаштованому Львові, щоби добре контролювати і всю Галичину і Волинь, яка у більшій мірі теж належала йому.

В цей же час волинський князь перейшов у розряд другорядного. Він не мав володінь в Галичині і важливіші центри на Волині йому не належали, не володів він і Чорною Руссю, не володів він ні Луцьком, ні Теребовлем, де сидів князь Мстислав Данилович. Князь Василько Романович, на нашу думку, володів Київщиною та Пінщиною і, власне, за цих великих володінь рахувався великим князем в Україні-Русі. Таким чином ми бачимо, що по смерті короля Данила Романовича, новим Холмським володарем став король Шварн Данилович, який унаслідував усю батьківську владу, спадщину, як володаря України-Русі від Карпат до Дніпра, по смерті Шварна Даниловича володарем України-Русі став Лев Данилович, тому немає ніяких підстав говорити, що українська держава у другій половині XIII століття почала занепадати. Улаштована по західноєвропейському зразку влада у державі просто передавалась від батька до сина, що замовчує волинський літописець[94]. Навпаки можна наголошувати про подальший розвиток королівської влади в Україні-Русі. Як бачимо усі ключові землі по смерті короля Шварна Даниловича сконцентрувалися у наслідника престолу Льва Даниловича, який переносить столицю України-Русі у Львів і якого, як свідчать

джерела, монголо-татари признавали великим князем України-Русі, в цей же час усі західноєвропейські джерела називають Льва Даниловича королем Русі[95].

Зв’язки Льва Даниловича з Золотою Ордою були настільки глибокі, що давали можливість останньому використовувати золотоординські війська проти Польщі і Угорщини. Ослаблюючи Польщу і Угорщину Лев Данилович фактично зміцнював свої позиції у Центральній Європі, поширивши вплив української держави на Польщу, Угорщину, Чехію і, навіть, німецькі землі. По усій сукупності фактів можна сказати, що волинські князі з своїми київськими територіями були залежні від королівської влади Льва. Джерела нам малюють значно ширший розмах політичної діяльності Льва ніж будь-кого із решти українських князів. Татарську силу король Лев протиставляв проти західних сусідів, що заставляло останніх рахуватися з володарем України-Русі. Очевидно, що військові походи татар у Польщу в 1280, 1286 та 1287 роках, у Литву в 1275, 1277 роках, скоріше всього відповідали зовнішньополітичним інтересам України-Русі.

Слід зауважити, що Лев Данилович не поривав загальноруських дипломатичних зв'язків, оженивши свого сина Юрія на дочці Ярослава Ярославовича тверського, що укріплювало позиції України-Русі, а сході. Зовнішня політика українського короля Льва Даниловича на заході, базувалось на союзі з угорським королівством, а в подальшому з Чеським. Весною 1270 року, коли умер угорський король Бела IV, його наступником став брат дружини Льва Констанції Стефан V, який розірвав мир з Чехією і розпочав проти останніх військову кампанію. У 1270 році між Стефаном V угорським та Пшемислом II чеським розпочалась війна. В акті мирного договору, який був заключений в червні 1271 році, серед союзників угорського короля Стефана V згадується король Лев Данилович, князі Мстислав Данилович і князь Василько: «manigen snellen wigant, Kunic Leo Riuzen sant, der sipper dran genoz....»[96]. У війні, що розгорілася в Європі, зокрема війна чеського короля Пшемисла II з австрійським герцогом Рудольфом Габсбургом, король України-Русі Лев був на стороні чеського короля, оскільки останній, як свідчать джерела, просив допомоги у короля Льва: «Ottokarus contra Regem Ruthenorum... largo conjurio allicit» і «Ottokarus contra Ruthenorum... Rehem Ruthenorum excita vit»; «Kunik Leo Riuzen». Як засвідчує дане джерело, з самого початку кампанії руський король Лев був на стороні чеського короля Пшемисла II, та Рудольф Габсбург зробив усе, щоби перетягнути руського короля на свій бік і заключити з останнім союз. Він відправив до поль-

ських князів свого довіреного францисканця Генріха і доручив останньому встановити зв’язки з двором руського короля Льва Даниловича: «Cunig Leo von Reussen, der seiner sippwaz»[97].

Сукупність джерел дозволяє наголошувати, що Лев Данилович був досить впливовим політичним діячем не тільки в Європі, але й в Золотій Орді. Користуючись своїми зв’язками в Золотій Орді він постійно випрошував у ханів великі військові сили для військових кампаній проти Литви, Польщі, Угорщини. Балансування силами Західної Європи і Золотої Орди дозволяло Льву Даниловичу зберігати українську державу досить сильною, щоби вести помітну політичну діяльність, яка охоплювала Центральну Європу: Польщу, Угорщину, Чехію і навіть, німецькі землі.

Політика великого князя Льва, за виразом російського історика А.Е.Преснякова, була дуже збалансованою, він, знаходячись між двома вогнями цивілізацій західною і східною, використовував монголо-татарську військову силу проти угрів і поляків, де останніми же постійно лякав монголо-татар[98].

Сучасники вважали короля Льва Даниловича великим державним діячем. Усі західноєвропейські хроніки титулують його королем Русі: «Leon Regem Ruthenorum», «Kunic Leo von Riuzen». Чеські та німецькі джерела теж титулують Льва Даниловича королем Русі: «Chuning Leo von Russen, der sciner sipp waz»[99]. Іпатіївський літопис пише, що у 1299 році у Брно відбувся з'їзд Руського короля з Вацлавом королем Чехії. З приводу титулатури Льва Даниловича, академік І. П. Крип’якевич наголошував, що у Європі королівство Русь бере свій початок від Льва Даниловича, і послідуючі визначні володарі України-Русі титулувались королями, що видно із грамоти угорського короля відносно миру з чеським королем, де руський король, стоїть із ними на одному ієрархічному щаблі, а решта князів стоять на щабель нижче. В останнє король Русі Лев Данилович згадується в угорському джерелі у час смерті угорського короля Бели IV. Дане джерело свідчить, що король Лев відібрав Закарпаття від Угорщини, і приєднав до своєї держави. Як наголошує угорське джерело: «Закарпатські замки були захоплені королем Русі» [100].

Внаслідок широкомасштабної політичної діяльності ім'я великого князя Льва було відоме в усій Європі, не випадково у анонімнім географічнім трактаті під 1308 роком «Flos historiarum Terrae Orientis»- «Джерело історії земель Сходу», який зберігається в французькій національній бібліотеці записано: «Рутенія велика країна (королівство) - (terra permaxima), яка з'єднується з

Болгарією і Грецією, ця країна зараз залежить від татар», а володар у ній «Cing Leo» - король Лев[101].

Ми не будемо продовжувати досконально з'ясовувати розвиток політичних та соціально-економічних стосунків в українській державі часів короля Льва Даниловича, це на нашу думку, повинно бути нове фундаментальне дослідження, однак зауважимо, що могутнім правлінням українською державою королем Львом І, внаслідок його смерті у 1301 році, завершується наша робота по розробці концепції української державності в XIII столітті, яку ми концентрували на особі короля Данила Романовича.

Підсумовуючи нашу працю ми можемо наголосити, що внаслідок розгляду документів з'ясувався реальний факт, що по смерті короля Данила І, українська держава продовжувала функціонувати одним державним тілом від Карпат до Дніпра. Новому королю Шварну Даниловичу перейшла вся влада і управління українською державою, як і головні політичні і торгово-економічні центри українського королівства. На нашу думку, таке розпорядження король Данило зробив ще при своєму житті і взяв присягу з усіх можновладців української держави, включаючи князя волинсько-київського князя Василька. З цього приводу І.Шараневич вірно наголошував, що улаштування української держави по західноєвропейському зразку було остаточно вирішено у часи короля Данила. У його час Україна-Русь остаточно перейшла на європейську систему престолонаслідування, що припинило феодальні війни в Україні-Русі, і дозволило передавати верховну владу в останній по прямій лінії від батька до сина, а тобто від Данила до його сина Шварна Даниловича. Внаслідок того, що Шварн Данилович помер бездітним, верховна королівська влада в Україні-Русі перейшла до наймогутнішого українського володаря кінця XIII століття короля Льва[102].

З метою зміцнення центральної влади Данило Романович намагався знищити велику земельну аристократію і вважав за краще опиратися на міщанство та селян, надаючи їм різні пільги для сталого економічного розвитку. Власне ці класи у процесі феодальної війни забезпечили утвердження міцної королівської влади в Україні-Русі. Постійна татарська небезпека примушувала українського володаря будувати проти них нові оборонні пункти, замки, міста, що укріплювало торгово-економічну систему держави.

Немає сумніву, що на розбудову української держави мав вплив країн Західної і Центральної Європи, де князі, королі для збільшення своїх доходів, засновували міста, як центри ремесла

торгівлі і промисловості. Літопис докладно розповідає нам про заснування Холма, на улаштування якого Данило Романович почав призивати різноманітних іноземних майстрів: німців, ляхів і других. Король Данило, як зауважують джерела, залучив до розбудови української держави навіть селян, із яких утворив «нове військо» важко озброєну піхоту, яка зайняла місце боярських дружин, тим самим утвердивши в Україні-Русі, про що вже наголошувалось вище, перше українське регулярне військо.

Дякуючи наявності могутньої військової організації, український король мав сильний вплив на країни Західної Європи: Угорщину, Польщу, Чехію і навіть Австрію, у зв'язку з цим, міг на рівні проводити широкомасштабні переговори з володарями цих країн папою Іннокетієм IV про хрестовий похід проти татар. Щоб приєднати до себе папу, який мав великий вплив у Європі і фактично очолював союз католицьких держав, Данило Романович погодився піти на унію з Римською церквою і вступити в католицький союз держав, як його рівноправний член. Слід зауважити, що український володар, український народ зробив свій вибір у користь релігійної унії і союзу з католицьким заходом не у час релігійного чи політичного притіснення католиками, коли феодальна війна роздирала на шматки Україну-Русь і коли іноземні володарі самостійно по-насильницьки намагалися впроваджувати унію в Україні-Русі, а у час коли українська держава знаходилась у фазі своєї найбільшої політичної, економічної, та військової могутності. Впроваджував унію один з наймогутніших володарів стародавньої України-Русі, представник древньої династії українських князів мономаховичів, предки якого усі були великими київськими князями, великий князь Данило Романович, син "самодержця усієї Русі великого князя Романа, що був царем в усій Руській землі, який ревно наслідував, як зауважив літописець, свого прадіда Володимира Мономаха"- дотримувався стратегії політичної могутності держави.

Релігійна унія зближення з католицьким заходом аж ніяк не зачіпала культурних та духовних традицій українського народу. Володарем України-Русі, українським народом признавалась тільки зверхність папи, як вселенського релігійного ієрарха, як це нам засвідчують джерела: «Папа римський Інокентій заклинав тих, хто зневажали грецьку православну віру, визнавав Данила єдиним законним володарем України-Русі».

Після коронації, наголошував І.П.Крип'якевич, король Данило намагався ще більше зблизитися з Західною Європою, з метою організації хрестового походу проти татар, з метою перейняття її культурних та технічних надбань католицького заходу,

щоб перетворити Україну-Русь в могутню західноєвропейську державу[103].

Отже, український король Данило І, це одна з найбільших яскравих постатей у історії української держави у середині XIII століття, феномен, який організував державне життя так, що воно залишилося незмінним до кінця XIII століття, і підтримувалось його не менш енергійними синами королем Шварном і королем Львом. Його постать нехай і сьогодні стане дороговказом новітнім відновлювачам державності стародавньої України-Русі.

Феномен української держави XIII століття і її володарів Данила, Шварна і Льва ще буде довго вивчатися вітчизняними і зарубіжними істориками, особливо зараз після відновлення української держави.

Нехай дана праця, присвячена визначним володарям українського середньовіччя, стане дороговказом у з'ясуванні цього складного питання.

Література

1. Руський літопис. К., 1989.358-365.
2. Д. Зубрицкий. История древнего Галицко-Русского княжества. Львов. 1853-1855, т. 3,с.112-115.
3. М.Ф. Котляр. Данило Галицький. К., 1979, с. 74-80. Руський літопис.К.1989, с. 368-369.
4. И.Я. Фроянов. А. Ю. Дворниченко. Города-государства Древней Руси.Л. 1988, с. 156.
5. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
6. І.П. Крип'якевисч. Галицько-Волинське князівство. К. 1984, с115-117.
7. І.П. Крип'якевич. Вказана праця, с 119.
8. І.П. Крип'якевич. Вказана праця, с. 115-117.
9. Н.Дашкевич. Княжение Даниила Галицкого по нашим и иностран ным известиям. К. 1873, с. 96-105.
10. Н.Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 2-3.
11. І.Шараневич. История Галицко-Володимирской Руси. Львов, 1863, с. 97-98.
12. Руський літопис. К. 1989, с. 367-368.
13. Руський літопис. К. 1989, с.366-367.
14. І. Шараневич. Історія Галицко-Володимерской Руси, с. 97-98.
15. Ropell. Geschichte pollens. Berlin. 1897, t. 1, s. 414-415.
16. Н. Дашкевич. Первая уния в Юго-Западной Руси, с. 2-3.
17. Kunasiewiz. Przewodnik po kosciele Bozego ciata otza. Dominicanow we Lwowe. Lwow. 1878, s. 45-48.
18. Н.И. Линниченко. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия. К. 1884, с. 167-177.

19. Vericus et fratres suicorumgue concives latini. Theiner. 1864, 1, NLV, LVI.
20. Описание Киево-Софийского собора и Киевской киевской иерархии. Киев. 1925, с. 95.
21. Monumenta Poloniae. Lwow 1878, t. 3, s. 23.
22. Monumenta Poloniae. Вказана праця, t. 3, s. 23.
23. Н. Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси, с. 9.
24. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 251.
25. Руський літопис. К. 1989, с. 314, 332.
26. Д. Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества. Львов. 1855, т.3, с. 152-153.
27. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 153.
28. Н. Дашкевич. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. "Известия" Киевского Университета N8 за 1884 г, (с. 136-181), с. 137.
29. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 152-153.
30. Плано-Карпіні., с. 42-44.
31. Руський літопис. К. 1989, с. 368. . Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 152-153. Плано-Карпіні., с. 42-44.
32. Н. Дашкевич. Первая Уния Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). К. 1884, с. 31, 42.
33. Н. Дашкевич. Первая Уния в Юго-Западной Руси, с. 44-45.
34. Д. Зубрицкий. Вказана праця, т. 3, с. 150-151.
35. Руський літопис. К. 1989, с.
36. Плано-Карпіні, с. 44.
37. Плано-Карпіні. Вказана праця, с. 57.
38. Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel, t. (1235-1260). Pest. 1869,p. 164.
39. Рубруквис, с. 90.
40. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М. 1950,с. 251-252. Плано-Карпіні, с. 61.
41. L. Muratori. Rerum italicarum shcriptores, 3. Mediolani, 1723, p. 592.
42. HRM. 1, N72.
43. HRM, 1, N68.
44. HRM, 1, N67.
45. HRM, 1, N69. (1247).
46. HRM, 1, N77.
47. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
48. Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ascivilis, ed. G. Fejer, t. 4, 2, p. 144. Budae, 1829 (від 9 травня 1259 р.)
49. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів. 1930, ч. 2, с. 205-211.
50. Fontes Rerum Bohemicarum, t. 2, 5. Praze. 1874, p. 89, t. 3, p. 312.

51. M. Fischetr. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). Wien, 1815, s. 217-218, N 60.
52. Monumenta Germanika Historika (MGH; SS, t. 5. Pars 1, Hannoverae. 1890, s. 134-154.
53. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 256.
54. MGH. Вказана праця, t, 9, p. 599.
55. Huber. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen
56. Geschichtsforsch und. Bd. 4, Heft 1, Insbruk, 1883, 351, Anm. 1. . MPH, t. 2, p. 573, p. 805.
57. Руський літопис. К. 1989, с. 368.
58. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369. В. Т. Пашуто, с. 259.
59. HRM, 1, N90.
60. Fontes Rerum Bohemicarum, t. 2. Praha. 1874, s. 291.
61. Codex Diplomaticus et Epistolaris Morawiae, ed. A. Boczek, t. 3. Olomoucti, 1841, N192, 193.
62. A. Amman. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski. Studien zum Werden der russischen Orfhodoxee. Orientalia Christiana Analesta. Roma. 1936, s. 142, 251, 261.
63. HRM, t. 2, Spb. 1842, p. 348, N5, 2.
64. Oesterreichische Cronik. Hannoverae et Lipsiae. 1909, p. 120.
65. Плано-Карпіні, с. 44.
66. Руський літопис. К. 1989. с. 368-371.
67. B. Wlodarski. Polska i Czechy w drugiej polowinie 13 i pozatkach 14 wieku (1250-1360). Arch. Tow-wa Naukowe we Lwowe, dzial 2, t. 7., zeszyt 3. Lwow. 1931, s. 31.
68. Л. Махновець. про автора Слова о Полку Ігоревім. К. 1987, с. 24-29.
69. Руський літопис. К. 1989, с. 368-369. 68. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 280.
70. MPH. Vatikan, 3, N84.
71. І.П. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. К. 1984, с. 102-103. Руський літопис. К. 1989
72. М. Ф. Котляр. Полководці Давньої Русі. К. 1989, с. 148-149.
73. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 282.
74. І. П. Крип'якевич. Вказана праця, с. 104.
75. O. Raunaldo. Annales Ecelesiastici, t. 3. Lucae. 1748, p. 43. (під 1259 р.)
76. RBM, t. 2, N186. (від 20 липня 1258 року).
77. Regester der Markgrafen v. Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo, Munchen-Berlin. 1922, N269.
78. MGH, SS, t. 9. (Annales S. Rudberti Salisburgenses, p. 795. (під 1260 роком).
79. Oesterraichische Reimchronik, MGH, t. 5, p. 210 (v. 15233).
80. В. Т. Пашуто. Вказана праця, с. 289.
81. ПСРЛ. М. 1962, стб. 864-869.

82. Д. Н. Алексанров. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в 13-14вв. и образование Литовского государства. М. 1994, с. 114. ПСРЛ. М. 1962, т. 2, стб. 864-869.
83. Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. М. 1987, с193.
84. Wlodarski. Вказана праця, s. 226-227. 84. Д. Н. Александров. Вказана праця, с. 116.
85. ПСРЛ. М. 1962, стб. 866-667.
86. ПСРЛ. М. 1962, стб. 869-870.
87. М.С. Грушевський. Історія України-Русі. К. 1993, т. 3, с. 32-33.
88. М. Ф. Котляр. Данило Галицький. К. 1979, с. 154-156.
89. І. П. Крип'якевич. Нариси історії Львова. Львів. 1956, с. 22.
90. М. Ф. Котляр. Данило Галицький, с, 155-157.
91. Руський літопис. К. 1989, с. 368-370.
92. І. П. Крип'якевич. Нариси історії Львова, с. 22-24. Dlugosz J. Opera omnia. Cracoviae, 1863-1887.
93. Шараневич. Стародавній Львів. Львів 1861, с. 19-20.
94. В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, с. 290-291.
95. А. Н. Насонов. Монголы и Русь. М. 1940, с. 69-71. Oesterreichiche Cronik, MGH, t. 6. Hannoverae et Lipsias. 1909, p. 133.
96. RBM, t. 2, N735, p. 302.
97. MGH, t. 6. Вказана праця, p. 133.
98. А. Е. Пресняков. Курс лекций по Русской истории. М. 1993, с. 39-40.
99. MGH, t. 5. Вказана праця, p. 210 (v. 15233), MGH t. 6, p. 133.
100. І. П. Крип'якевич. Нариси історії Львова, с. 108.
101. G. Lozinski. La Russie dans la litterature francoise du moyen age. Revue des ctudes Slaves. 1929, t. IX, fasc. 1-2, p. 71-88; fasc. 3-4, p. 253-269, p. 258, Note I.
102. І. Шараневич. Історія Галицко-Волынской Руси. Львов. 1863, с.107.
103. І. П. Крип'якевич. Історія України. К. 1990, с, 79-81.

Україна-Русь в XIV століття у взаємовідносинах з Польщею та Литвою (1323-1385)

До 40-х роках XIV століття ми проглядаємо незалежний політичний, соціально-економічний розвиток України-Русі, хоча взаємовідносини з сусідніми державами, зокрема Польщею стають напруженими. В цей час Україна-Русь переживає затяжну кризу влади, однак навіть і при таких обставинах зберігаються союзні відносини з Тевтонським Орденом, який головним завданням своєї діяльності вважає християнізацію Литви укріпленням над нею політичної та економічної влади[1].

Розуміючи небезпеку зі сторони Тевтонського Ордену Литовське князівство намагається забезпечити свою безпеку від України-Русі з півдня[2]. “Heidenkampf” означав не тільки моральну основу функціонування Ордену, але й допомогу західних країн для подальшого завоювання територій на сході, чого бажав Орден[3]. Опираючись на союзні договори з Україною-Руссю Орден успішно проводив військові кампанії в Литві[4]. За таких обставин маючи давнього союзника на півдні Орден розраховував провести військовим шляхом християнізацію Литви. Орден навіть заборонив ризькому архієпископу проводити власну християнізацію Литовського князівство і посилати в Литву своїх місіонерів без участі рицарів[5].

В цей час коли Україна-Русь була зв’язана договором з Орденом і водночас знаходячись в конфронтації з Литовським князівством та Золотою Ордою, стримуючи напади останніх, за її спиною починає зміцнюватися Польща. До 30-х років ми знаємо, що Україна-Русь управлялася двома співправителями королями Андрієм і Левом і здавалось що росту її політичної могутності ніщо не загрожує, як і подальшому процвітанню. Однак в цей час Україна-Русь проводить традиційну політику започатковану ще королем Данилом Галицьким намагаючись утверджувати від Орди незалежність. Внаслідок цього між Україною-Руссю і Золотою Ордою виникла війна в вирі якої у 1323 році гинуть останні законні володарі (Мономаховичі) України-Русі Андрій і Лев. Про загибель Андрія та Льва ми дізнаємося із повідомлення з Кракова, яке направлене папі в травні 1323 року про трагічну смерть Льва та Андрія. За таких обставин Україна-Русь залишилась без політично правлячої династії, вперше за всю багатовікову історію. В цей же час починаючи з 30-х років починає проводити досить активну східну політику польський король Казимир (1333-1370). Його погляди спрямовуються водночас на Україну-Русь і Литву. Справа християнізації Литовського князівства поступово переходить в його руки. Він добивається від папи римського першості у цій справі. І дійсно з 1340 року булли папи призивають західні країни для допомоги Польщі проти язичників їх союзу з руськими і татарами.. Казимир теж, як і Орден намагається силою зброї християнізувати Литву[6].

В цей же час Казимир вирішив внаслідок втрати політичних лідерів втрутитися в внутрішні справи України-Русі. Однак не дивлячись на втрату політичних лідерів Україна-Русь зберегла боярське правління державою, яке забезпечувало владу і не привело до політичного підпорядкування України-Русі Золотою Ордою.

Користуючись моментом політичної слабкості України-Русі, Казимир IV вирішив по частинах захопити Українську державу. Спочатку в його плани входило:

1. захопити Галич і Львів і відкрити торгові шляхти на Схід.
2. створити бар'єр проти вторгнення татар в Польщу.
3. утвердити задля стабільності в Центральній Європі католицизм в Україні-Русі[7].

Для здійснення своїх планів він в 1338 році заключив договір з Чехією і віддав їй Сілезію. В 1339 році після смерті своєї дружини Алдони Гедимінівни, яка не залишила йому спадкоємця передав польську державу угорському королю Карлу, який був одружений на сестрі Казимира Єлизаветі і мав від неї сина Людовіка, за що останній у 1350 році передав "усі свої права" Казимиру на Україну-Русь. Всі ці політичні кроки Казимира сприяли укладенню союзу з Чехією і такий союз з чеським королем Карлом IV 22 листопада 1348 року був укладений. Такий союз був укладений 4 квітня 1350 року з угорським королем Людовіком. Цими договорами Казимир фактично нейтралізував Орден, який був союзником України-Русі. Як відомо Орден не бажав поширення Польщі на схід і польської експансії на українські землі. Однак Казимиру вдалося зміцнити свій вплив на Литву і цим він паралізував претензії Ордену щодо християнізації воєнізованою державою цієї частки Європи. Всі права на хрещення Литви були віддані Гнезнєнському митрополиту[8].

Щоб заспокоїти Орден Казимир 8 липня 1343 року договором в Каліші віддає йому польське Помор'я[9].

Після цього відносини Тевтонського Ордена з Польщею стали дружніми. Цим договором було укріплено мир і функціонування польсько-литовського договору проти Ордену і українсько-орденського договору проти Польщі[10].

Таким чином уклавши союзні договори майже з усіма сусідами України-Русі, окрім Золотої Орди, з якою в України-Русі і так були напружені стосунки, Казимир розпочав готуватися до війни з тією політичною елітою, яка ще залишалася правлячою на широких теренах України-Русі. Однак експансії Польщі протистояла Литва, яка одна не бажала захопленню Польщею України-Русі. Власне із за цього і розпочалась велика війна Литви з Польщею[11].

Спочатку війна литовських князів Ольгерда, Кейстута і Любарта була як допоміжна в час коли були ще живими останні володарі України-Русі Андрій та Лев, з якими литовські князі були в родинних зв'язках. Однак коли в 1323 році в кровопролитній битві з татарами загинули останні володарі староукраїнської

держави і Україна-Русь опинилася без правлячої династії, інтереси Литви і Польщі загострились[12]. Спочатку про розчленування України-Русі не було мови, оскільки стародавнє королівство з своєю самобутньою культурою управлялося великою боярською радою, яка бажала мати свого володаря з правлячого роду. Тому на володарювання в Україні-Русі почали претендувати: литовський князь Любарт Гедимінович, молодший брат Владислава Локетка – батька Казимира, Земовит, одружений на тітці вбитих володарів України-Русі і князь Мазовії Болеслав Тройденович, мати якого була сестрою погиблих староукраїнських володарів.

Із цих претендентів останній виявився найбільш підходящим і Польща згодилася, щоби володарем в Україні-Русі став Болеслав, який прибувши в Україну-Русь, зразу як і його попередники був коронований на короля України-Русі під іменем Юрій II. Одруженням з дочкою литовського князя Гедиміна були вирішені всі спірні питання з Литвою, претендент від якої Любарт теж бажав стати володарем України-Русі.

Таким чином з вступу Юрія II на трон ми бачимо Україну-Русь знову могутньою державою в Центрально-Східній Європі з 1325 по 1340 рік. За таких обставин ретельно підготована по загибелі королів Андрія і Лева експансія польського короля Казимира в Україну-Русь була відкинута, оскільки на українському троні посів пропольський претендент Болеслав в староукраїнському варіанті король України-Русі - Юрій II.

Таким чином суперництво за Україну-Русь між Польщею і Литвою було вирішено в користь державної єдності України-Русі. Юрій II носив титул: короля Русі, принца Київщини, Володимирщини і Галичини. Його наслідне право на володарювання в Україні-Русі, наслідний королівський титул було утверджено папою римським[13]. Як бачимо із джерел своє володарювання Юрій II розпочав з улаштування по західноєвропейському зразку своєї держави. Було обмежено боярське правління. В усіх землях України-Русі стояли королівські гарнізони, що обмежувало діяльність бояр. За короткий час король Юрій II став досить могутнім і поважаним в Європі володарем. Його діяльність підтримував союзний польський король, папа римський. Українське королівство в час його правління почало перетворюватися в централізовану країну в якій вся влада почала концентруватися біля особи короля. Основна політична діяльність короля Юрія II була поставлена на утвердження західноєвропейських норм державного права, культури, релігії. Утвердившись політично, як законний володар, король Юрій II розпочав підготовку по

утвердженню релігійної унії України-Русі з Західною Європою. На його думку, лиш католицька віра утверджена в українському суспільстві, мала забезпечити могутність українського королівства, як могутньої держави. Зміцненням позицій короля Юрія II в Україні-Русі і запровадження ним унії була незадоволена значна частина українського духовенства і боярства, яке бажала мати православну візантійську віру, сама управляти Україною-Руссю, а тобто послушного в усьому боярській еліті володаря. Король Юрій II виявився особистістю, яка бажала правити самовладно, не оглядаючись на бояр. За таких обставин протистояння закінчилось 7 квітня 1340 року, останній законний володар України-Русі, король Юрій II був отруєний боярами за те, як наголошують джерела, що намагався поширити католицьку віру серед українського народу, про що стало відомо папі[14]. Зразу ж по вбивстві бояри запросили на український королівський трон литовського князя Любарта, який був православний. Таким чином, як відзначають литовсько-білоруські літописи князь Любарт по вбитому королю Юрію II став новим, православним володарем України-Русі[15].

Характерно, що хан Золотої Орди Узбек признав права Любарта на володарювання в Україні-Русі і тим самим пригрозив війною Польщі і Угорщині. За таких обставин в травні 1340 року польський король Казимир зробив похід в Галичину, однак його напад був відбитий. В червні 1340 року він зробив другий похід внаслідок якого захопив Галич і Львів. В 1349 році Казимир зробив похід на Волинь: Володимир, Брест, Холм, як зазначає Ян Длугош[16].

Прусські хроніки теж наголошують на завоюванню Казимиром Русі:"Casimirus rex Polonie cum magnna potencia intravit Russiam eam sibi subiugando"[17].

Російський дослідник І.Філевич проаналізувавши всі джерела засумнівався в тому, що король Казимир в такий короткий термін, як це змальовують польські джерела, заволодів Україною-Руссю: Галичиною, Волинню, Київщиною[18].

Після завоювання України-Русі Казимир вважав головним завданням своєї зовнішньої "руської політики" вважав ослаблення позицій Литви і Золотої Орди, які однак не признавали завоювань Польщі[19].

Однак це йому не вдалося в травні 1350 року " татари, литовці, і руські" заключили проти Польщі наступальний договір. Союзні війська відвоювали Київщину, Волинь і вторглись в Польщу, де знищили Радом в Сандомирськім воєводстві. В 1351

році був відвойований в поляків: Львів, Белз, Володимир Волинський і Брест[20].

Таким чином незалежність України-Русі було відновлено Литовською династією князів. Здавалось би повинно знову процвітання України-Русі. Однак відновленням незалежності України-Русі під литовською династією були незадоволені Польща і Угорщина. В липні 1351 року було створено угорсько-польський наступальний союз і король Угорщини Людовік, як ми дізнались із Дубницької хроніки 19 липня 1351 року виступив з усіма угорськими полками з Будим до Кракова, щоби разом з Казимиром ударити в саме серце Литви. По дорозі в Люблін Казимир захворів і усіма військами керував Людовік. Здавалось, що їх планам суджено було збутись, однак напад татар в 1352 році на Люблін зупинило просування угорців та поляків в Литву. В цей же час Любарт Гедимінович відібрав в поляків всі землі України-Русі: Київське, Волинське, Галицьке князівства і таким чином за допомогою Золотої Орди, став єдиним законним володарем України-Русі, влада якого була визнана в Золотій Орді[21].

Таким чином можна наголосити, що з 1352 року по 1386 рік великий князь Любарт, опираючись на союзну Литву і Золоту Орду був володарем України-Русі. За таких обставин, побачивши агресивність Угорщини і Польщі, Тевтонський Орден теж визнав Любарта єдиним законним володарем в Україні-Русі[22].

Любарт ставши самовладним володарем України-Русі, опершись на всі військові сили “руських княжінь” маючи союзні договори з Литвою, Тевтонським Орденом, Золотою Ордою почав стабілізацію торгово-економічну і політичну в Україні-Русі на традиційному українському православ’ї. Характерно що політичне правління Любарта ще слабо вивчене за малою чисельністю джерел. Однак як пролитовський володар Любарт намагався утримати в традиційному руслі православну українську державну релігію на відміну від релігійно-політичної діяльності пропольського володаря України-Русі, короля Юрія II, який бажав, щоби в Україні-Русі панівною релігійною християнською конфесією була католицька. Без сумнівно, що якось в час Любарта Україна-Русь орієнтувалась і на Золоту Орду, хан якої Узбек визнав Любарта єдиним спадкоємним володарем України-Русі[23].

За обставин ретельного вивчення проблеми ми можемо наголосити, що до унії 1386 року в яку були втягнуті литовські князі і володарі України-Русі, Німецькою Імперією, Чехією, Польщею та Угорщиною, староукраїнська держава під час правління Любарта Гедиміновича, функціонувала як незалежна держава. Однак в подальшому, як ми бачимо, невелика за розмірами Литва

не бажала державного зміцнення України-Русі навіть під династією литовських князів, як вважає литовський історик Р.Мажейка: ”В союзі з Україною-Руссю литовці почували себе сильними і впевненими в правоті своєї справи. Три князі сини Гедиміна: Ольгерд, Кейстут, і особливо Любарт законний володар України-Русі не звертали уваги навіть на звернення папи Григорія XI від 23 жовтня 1373 року в якому наголошувалось про їх обов’язок про хрещення Литви і України-Русі по католицькому обряду”[24].

Завершуючи огляд подій в Україні-Русі в XIV століття до 1386 року зауважимо, що це останній період середньовічної історії України характеризується процесами відновлення українською елітою незалежності української держави. Зауважимо, що власне в цей час ми бачимо українську еліту роздвоєною, де одна частина намагається інтерватися в Центральну Європу, католицький світ, виразником якої є король Юрій II, а друга намагається зберегти традиції греко-православного світу виразником якої є православний володар Любарт. Безсумнівно, що два напрямки України-Русі в XIV столітті характеризують нову форму української державності, яка потребує подальшого дослідження. Проблема політичної історії України в XIV столітті ще мало вивчена, тому шлях до її з’ясування покладено в даній праці.

Література

1. V.Pasuta. Lietovos valstyles susidarymas.Vilnius,1971,p.268,272.
2. Wt.Abraham.Polska a chrzestliwy//Polska i Litwa w dzieyowym R.Mazeika.The Relations of Grand Prince Algirdas with Easten and Western Christians//La cristianizazione Della Litwania. Vaticano.1987,p.63-84.
1. stosunku.Warszawa,1914,s.3-36.
2. K.Conrad. Litauen, der Deutsche Orden und Karl IV. 1352-1360//Zeitschrift fur Ostforschung.1972.Bd.1,s.20-41.
3. Z.Ilinskis.Lietuvos kriksto problema.Boston,1966,N6,p.266-270.
4. J.Karwazinska.Sasiezstwo kuiawsko-krzyzackie, 1235-1343// Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. Warszawa,1927-1929, t.VII.Zesz.1,s.41.
5. LUB.Riga.1873,Bd.VI,s.221,619.
6. K.Chodynicki. Proby zaprowadzenia chrzescijanstwa na Litwie przed r.1386//Przeglad Historyczny.1914,t.18,z.3,s.282-287.
7. М.А.Ючас. Галицко-Волынская Русь и проблема христианизации Литвы во второй половине XIV вв.//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе. К 80-тилетию В.Т.Пашуто. М.1999,с.1999,с.263-266.
8. Ibid.,s.282.
9. H.Koeppen. Preussisches Urkundebuch. Marburg. 1958.Bd.3.Lief (1342-1345).№567,s.445-447.

10. J.Karwazinska.Sasiezstwo kuiawsko-krzyzackie, 1235-1343// Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. Warszawa,1927-1929, t.VII.Zesz.1,s.41.
11. A.Theiner. Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae.Romae , 1860,T.1,№715,p.541(1352);№742, p.558 (1355); №604, p.468 (1343).
12. М.А.Ючас. Галицко-Волынская Русь и проблема христианизации Литвы во второй половине XIV вв.//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе. К 80-тилетию В.Т.Пашуто. М.1999, с.264.
13. Vetera munymenta. №556, p.434.
14. Vetera munymenta. №556, p.434.
15. ПСРЛ.Спб.1907,т.17,с.17,71, 53.
16. М.Грушевський. Історія України-Русі. К.1907, т.IV,с.20-21.
17. J.Dlugosz. Annalres Cronicae incliti Regni Poloniae. Warszawa, 1976, t.IX, s.254-255.
Scriptores rerum Prussicarum. Leipzig,1866, t.III,s.78.
Hansisches Urkundenbuch. T.III, s.59.
H. Paszniewicz. Polityka ruska Kazimierza Welkiego. Warzsawa. 1925, s.118.
18. Н.Филевич. Борьба Польши и Литвы за галицко-владимирское наследие. Спб. 1890,с.89-90.
19. М.А.Ючас. Галицко-Волынская Русь и проблема христианизации Литвы во второй половине XIV вв.//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе. К 80-тилетию В.Т.Пашуто. М.1999,с.265.
20. J.Dlugosz. Annales, s. 258-259, 261.
21. М.А.Ючас. Галицко-Волынская Русь и проблема христианизации Литвы во второй половине XIV вв.//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе. К 80-тилетию В.Т.Пашуто. М. 1999, с.266.
22. Scriptores rerum Prussicarum, t.III,p.420.
23. М.Грушевський. Історія України-Русі.К.1907,т.IV,с.21-22.
24. R.Mazeika.The Relations of Grand Prince Algirdas with Easten and Western Christians//La cristianizazione Della Litwania. Vaticano.1987, p.63-84.

Галичина і Річ Посполита в XIV-XVI століттях - два народи у процесі формування однієї держави.

Після приєднання у середині XIV століття до Польського королівства, Галичина зберігала досить значну адміністративну автономію. Це становище польський король Казимир III підкреслював своїм титулом, що він : « Руської землі господар і спадковий володар, за обставин що руські князі та королі повмирали не залишивши спадкоємців». Щоб підкреслити всім широкомасштабну автономію Галичини, для « Руської землі» Польська держава утворила окрему грошову систему. Для Русі карбувались окремі монети, що робили фінансову систему Галичини конкурентно здатну в усій Центральній Європі [1].

Джерела наголошують, що монети для Галичини почали випускатись у Львові приблизно у 1351-1354 роках[2].

У 1356 році польський король Казимир III надав Львову магдебурзьке право. Сума податків з переданих містові земель була визначена королем в руських грошах: «De guolibet manso procensu nobis solvendo viginti guatus grossos comoputando Ruthenicalis»[3]. На особливе становище Галичини вказує і встановлення папою Григорієм XI в Галичині римської метрополії, яка і 1441 році була перенесена до Львова[4]. Не слід виключати, що таке політичне зміцнення Галичини польські королі робили перед загрозою татарської навали не тільки на Галичину, але й на польські землі. Зміцнення Галичини, наголошує Ян Длугош, було головним завдання польських королів, які бажали перед татарами мати міцну політичну структуру однак в найтіснішій приязні з Польщею[5]. Незалежність Галичини визначалась і особистим князем, який повністю самостійно управляв нею, як політично так і фінансово. Як засвідчують джерела у князя Володислава Опольського, якого Казимир призначив на Галицьке княжіння була власна «руська лічба» : «decem marcae grossorum computando Rutenicali[6]. Така ситуація дуже швидко привела до економічної та політичної стабілізації Галичини.

За часів «Господаря Руської землі, князя Володислава Опольського» (1372-1378), в Галицькій землі стабілізувалась міська міжнародна торгівля. Міцна централізована влада князя Володислава сприяла відновленню бувалої могутності Галичини. Однак великі галицькі бояри не бажали мати в Галичині могутнього володаря. Передусім вони думали не за могутність Галичини, а бажали відновити своє економічне та політичне становище. І така нагода скоро трапилася. В 1385 році Кревська унія своїм рішенням поширила політичний вплив Польщі у Галичині і в Західній Волині, становище незалежного володаря в Галичині, напіввалала Польщі ніяк не задовольняло польських панів і тому у вересні 1387 року польське військо на чолі з королевою Ядвігою увійшло в Львів. В цей же час в Галичину вступило і католицьке духовенство, зокрема орден францисканців. В цей же час у 1374 році в Галичі було введене Магдебурзьке право, почалась змінюватися соціально-економічна та політична система Польщі[7]. З цього часу в Галичині появляється полька система господарювання. Господарсько-адміністративними центрами стають панські двори. В Галичині замість терміну «двір» з XIV століття з’являється термін «фільварк» - фільварок[8].

Отже ми бачимо, що з часів Казимира III польські королі, хоча даючи обіцянки «шанувати права і вольності, звичаї украї-

нського народу», на самому ділі проводили політику інкорпорації українських земель до Польського королівства.

В 1375 році в Галичині було засновано католицьке архієпископство. Львівському католицькому архієпископству були підпорядковані: Перемишльське, Холмське, Володимиро-Луцьке, Кам'янецьке і Молдавське єпископства. Однак знаходячись на голому ґрунті польська політична і релігійна система змушена була призвичаюватися, інтегруватися в «руський світ». В адміністративних і судових органах нова інтеграційна влада змушена була дотримуватися «руського права». Офіційні документи, як ми бачимо, складалися не лише латинською, але й українською мовою. Водночас, щоб прискорити процес інтеграції, король Володислав III, поширив на усю галицьку шляхту, боярство привілеї, якими користувалася уся польська шляхта, панство корінних польських земель. У 1431 році це було зафіксовано спеціальною грамотою. Зрівняння галицьких феодалів у правах з панством польських земель і створення в Галичині, Холмщині і в Західному Поділлі судових та адміністративних органів на польському праві було значним кроком на шляху залучення Галичини в політичну структуру Польського королівства.

Однак урівняна в правах з польською шляхтою, українська шляхта та пани, бажали мати і політично-адміністративні права. Власне така ситуація штовхала «руську і польську шляхту Галичини» до кристалізації Руського воєводства. Протягом 1433-1434 років Львівська, Перемишльська і Галицька землі були об'єднані в Руське воєводство. Для вирішення законодавчих, судочинних, адміністративних справ Руського воєводство збиралися з'їзди шляхти, які швидко почали називатися на польський лад «сеймиками». Сеймики земель заклали підвалини майбутнього Руського воєводства з центром у Львові. Діловою мовою ставала латинська та польська мова. Українська мова використовувалася лише для складання актів місцевого значення, однак в Руському воєводстві зберігалося «руське право», в адміністративній практиці і в судочинстві сільських громад а також і в шляхетських міських судах[9].

Польський король Володислав Ягайло розуміючи зростання економічної так і політичної могутності Руського воєводства у 1433 році урівняв Руське воєводство в правах з усіма рештами воєводствами Польського королівства, що дало можливість Руському воєводству отримати ще більшу автономію[10].

Згідно свідчень документів король Казимир: «зобов'язався нічого не постановляти в справах Земель Руських без ради станів Руських земель. Руські землі повинні були допомагати поль-

ській короні військовою силою проти татар. За таку допомогу польський король надавав Руській землі різні права і користі»[11].

Одже зрівняння прав земель Галичини з польськими на вільний розвиток і признання польського короля, як єдиного спадкового володаря для Галичини та Польщі, прискорювало інтеграцію Галичини в Польське королівство.

Джерела наголошують, що проводження перереєстрації земель, якими раніше володіли галицькі бояри та інші земельні власники пройшло дуже швидко, і що така перереєстрація земель почалась зразу по зайняттю Казимиром III Галичини: «Я Казимир Великий після смерті князів і королів руських з Божої ласки правлю спадком і роздаю даровизну в повітах в кордонах означених руськими князями і королями з усякими ужитками які мали давні князі Русі»[12].

Подальші польські королі, зокрема Володислав Ягайло надав Галичині ряд привілеїв, за якими галицькі міщани мали право на приміські землі, вони платили за користування землями тільки невеликий податок. Цей же привілей підтверджував і право галицьких міст на ґрунти, пасовиська та сіножаті[13].

Дані затвердження водночас співпадали з наданням містам Галичини магдебурзького права. Так в 1356 році Магдебурзьке право було надано Львову[14], 19 жовтня 1374 року Владислав Опольський надав магдебурзьке право Галичу[15].

У подальшому магдебурзьке право отримали всі міста Галичини, зокрема Коломия в 1404 році[16].

За новим адміністративним поділом Галичина поділялася на чотири землі: Львівську, Перемишльську, Саноцьку і Галицьку. Кожна із них мала свої повіти із відповідними центрами. Окрім такого розподілу була реорганізована уся адміністративна система, яка ідентифікувала з польською адміністративною системою Руське воєводство. На чолі Руського воєводства був вибраний шляхтою, духовенством воєвода Петро із Справа Одровонж, який вправно правив до 1450 року, тобто до часу своєї загибелі в битві з молдаванами[17].

Слід зауважити, що усіма справами в Руському воєводстві управляли руські бояри, які з XV століття внаслідок переходу на польське право, набрали рис польського панства, польської шляхти. Вони, як і польські можновладці були звільнені королем від всяких повинностей та податків. За таких обставин в Галичині пройшов процес урівняння прав галицької шляхти з прийшлою польською шляхтою. Урівняння прав дало можливість шляхті Руського воєводства створити спільний коронний сейм, який

керував станом усієї землі, збирав на потребу короля загальне ополчення шляхти[18].

Зауважимо, що коли на весні 1410 року хрестоносці загрожували Польському королівству і Литовському князівству, галицька шляхта, воїни Галицької землі взяли участь у Грюнвальдській битві і були активними в розгромі хрестоносців. Джерела наголошують, що очолював галицьке військо віліцький каштелян Флоріан з Коритниць, якого ще у 1407 році король титулував «Старостою Руських земель». Галицькі війська брали участь у битві під своїм прапором на якому була зображена Галка в короні, що здавна символізує герб Галицької землі[19].

Після перемоги у Грюнвальдській битві шляхта Галицької землі утверджує своє панування. Кристалізація Руського воєводства, зрівняння в правах галицьких панів, зумовило перехід українського панства Галичини на польське право, польську політико-адміністративну систему. Колишні галицькі бояри, як вважав І.Лінніченко, розпоряджалися усіма землями в Руському воєводстві ще навіть на початку XVI століття. Коли польські королі прибували в Галичину, бояри завжди супроводжували короля по усіх землях. Однак в цей же час проростали паростки могутності і польської шляхти і католицького духовенства, що сприяло переходу в католицьку релігію значної частини галицького панства[20].

Отже, як зауважував І.Франко, в Галицькій Русі перехід від старих порядків до польських, які склалися під кінець XVI століття, відбувався помалу. Руські порядки не були змінені відразу, але біля них виростали нові, які применшували старі. Господарями краю хоча і були руські бояри, що здавна сиділи на руському праві, однак урівняння їх з правами польських панів, як і сам прихід в край польської шляхти, заставляло українських можновладців Руського воєводства переходити на польське право, польську адміністративну систему. Такий перехід остаточно закріплював за ними великі земельні володіння в Польському королівстві. Боязнь втрати своїх попередніх привілеїв, земельних надбань заставляли українське панство переходити на польську політико-господарську систему і поступово ополячуватись. Такий перехід давав можливість утримати своє панування над власним народом[21].

Дослідник І. Лінніченко наголошував, що введення в Галичині польського і німецького права були вигідні не тільки українській шляхті, але й народу, оскільки селяни на німецькому і польському праві платили менші податки і судилися на місці[22].

За цілком конкретного королівського право кожний селянин знав зміст своїх повинностей. Так у 1435 році в Галицькій землі був виданий «Статут про обов'язки селян», який регулював відносини між панами та селянами[23].

У 1405 році був виданий спеціальний «Королівський Статут для Руського воєводства», який регулював повинності селян[24].

Характерно, що на цьому королівському праві селяни не повністю закріплювалися за конкретним паном, вони мали право декілька раз на рік переходити від одного пана до іншого, що було прогресивнішим явищем. Отже введення в 1435 році в Руському воєводстві польського права затверджувало право на міграцію селян[25].

Однак з однієї сторони введення польських законів було позитивним явищем для улаштування Руського воєводства, та з другої сторони польська і українська шляхта не дотримувалася регульованих королем законів, що відмічено польським істориком-хроністом XV століття Яном Длугошем. Ян Длугош описуючи ситуацію в Руському воєводстві явно не симпатизував селянам Галичини, однак визнавав, що «пани польські чинили надмірне зло в Галичині». «Збільшилося з приходом польських панів зло. Ті що отримали від короля дари міста і села в Руському воєводстві, виганяли людей із землі і ті тікали до татар, а ті пізніше плюндрували ці землі і спроваджували з цих земель прийшлих польських панів». Ян Длугош відзначав недотримання панами законів вважаючи на необхідність дотримання королівських привілеїв і законів наданих для Руського воєводства[26]. Така ситуація привела до ряду повстань а Галичині.

Найбільше селянське повстання розгорнулося в 1490 році під проводом Івана Мухи, який вийшов із загоном українських та молдавських повстанців з Буковини. Повстанці налічували до десяти тисяч осіб. Повстання було настільки загрозливим, що для його придушення польський король зібрав усю шляхту і залежних від польської корони прусських рицарів[27].

Повстанське військо, що налічувало 10000 чоловік нагадувало досить велику армію, чи не найбільшу в тогочасній Європі, яка дуже швидко організувалась незадоволена свавіллям шляхти в Галичині[28].

Сам вождь повстанців виділявся великими здібностями організатора і керівника повсталих. Це була мужня людина, яка ставила завдання визволення народу з під шляхетського гніту не тільки населення Буковини і Галицької землі але й усього Руського воєводства. Муха, на думку К. Ліске, селянський вождь ти-

пу англійського Уота Тайлера, французького Гійома Каля, російського Івана Болотнікова чи Степана Разіна[29].

Однак доля його війська після взяття Снятина, Галича під Рогатином склалася трагічно. В битві з польськими військами він зазнав поразки[30].

При повторному намаганні організувати повстання Муха був виданий руською шляхтою королю, був ув'язнений у Кракові де й помер[31].

Аналіз вивчення повстань в Польському королівстві в кінці XV століття говорить, що вони виникали як опір проти спроб української і польської шляхти закріпачити українське населення, однак цим опором населення скористалася тільки шляхта, яка отримала за придушення повстань ще більше привілеїв від польського короля[32].

Аналіз джерел дає підстави наголошувати, що у час об'єднання панівних кіл України, Польщі, Литви в Річ Посполиту панівні українські феодали і галицькі зокрема дбали в першу чергу про свої власні інтереси. Структура Речі Посполитої її законодавство, дозволяло знаходити спільні інтереси з польськими та литовськими можновладцями. Саме об'єднання трьох народів в одну державу Річ Посполиту зміцнювало сили для боротьби з татарами, було гарантом стабільного розвитку в українських польських та литовських землях. Зокрема в Галичині протягом XV-XVI століть проглядається ріст міст, міського ремесла, торгівлі. Поряд з цим міста концентрують наукові, культурні заклади, релігійні осередки. За цей час Галичина з свою особливістю розвитку стає складовою частиною Речі Посполитої з притаманною тільки для неї системою господарювання, релігійними, культурними стосунками, які і слід у подальшому досліджувати.

У висновок слід наголосити, що протягом XIV-XVI століття в економічному, політичному та культурному житті Галичини і Речі Посполитої відбуваються значні поступальні зміни, які поставили феодальне суспільство Галичини на вищий рівень прискорили його інтегральний напрямок в міжнаціональне суспільство Речі Посполитої. Включення Галичини в економічну, культурну та політичну структуру Центральної Європи відіграло у подальшому позитивне значення, тому в час об'єднання Польсько-Литовської держави в Річ Посполиту, Галичина чи Руське воєводство стояло на позиції подальшої інтеграції українського, польського та литовського народу до єдиної держави.

Література

1. Історія Української РСР. Київ.1979,т.1,кн.2,с. 96.
2. М.Ф.Котляр. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV-XVI століттях.Київ.1981,с.19.
3. Akta grodszkie i ziemskie. Lwow, 1872,t.3,N5,s.17.
4. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, Ф.5, т.120,с.214-215.
5. P.Dlugoch. Historua Poloniae. Krakow,1887,s.55.
6. Archiv fur Kunde osterreichscher Geschichtsguellen.Vienne,1865,t.32,s.9.
7. В.В. Грабовецький. Нарис історії Галича. Галич.1997,с.116.
8. Історія Української РСР. Київ.1955,т.1, с.130.
9. Історія Української РСР. Київ.1979,т.1,кн.2,с. 97.
10. І. Шараневич. Огляд внутрішніх відносин Галицької Русі в другій половині XV століття. Тернопіль.1886,с.107.
11. І. Шараневич. Огляд внутрішніх відносин Галицької Русі в другій половині XV століття. Тернопіль.1886,с.139.
12. І. Шараневич. Огляд внутрішніх відносин Галицької Русі в другій половині XV століття. Тернопіль.1886,с.107-139.
13. ЦДІА України у м. Львові, Ф.5, т.157, с.825-830.
14. Akta grodszkie i ziemskie. Lwow, 1872,t.3,N 5,s.17.
15. Matrcularum Regni Poloniae Sumaria. Krakow,t.4,s.276.
16. L.Wajgel. Rus miasta Kolomyji. Koloyja.1877,s.78.
17. В.В.Грабовецький. Нарис історії Галичини. Галич.1997,с.119-120.
18. I.Szaraneewicz.Rus wewnetrznuch stosunkow Galicyi Wschodniej w drugiej polowine pietnastego wiku. Lwow,1863,s.98.
19. І.Шараневич. Історія Галицько-Володимирської Русі. Львів. 1863,с.300-301.
20. Руська Історична Бібліотека. Львів.1899,т.7,с.215.
21. І.Франко. Панщина та її скасування в 1848 році в Галичині. Твори, т.19, с.574.
22. Руська Історична Бібліотека. Львів. 1899,т.7,с.107.
23. Akta grodszkie i ziemskie. Lwow, 1872,t.3,N5,s.145.
24. Archiwum Komissi prawniczej. Krakow,1891,t.2,s.1-4.
25. Sz. Rundscin. Ludnosc wiesniacza ziemi halickiej w weku XV- Studya nad historua prawa polskiego/ Lwow.1903,t.LI, zeszyt 11,s.10-11.
26. P.Dlugoch. Historua Poloniae. Krakow,1887,s.55.
27. M. Cromeri. De origine et rebus gestis. Liber vicesimus octavus. Basilie, 1568, s.498.
28. В.В.Грабовецький. Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490-1492 років. Львів.1979,с.80-82.
29. K.Liske. Cudzoziemcy w Polsce. Lwow, 1876, s.14, s.28.
30. Kronika czasow Stepana Wielkiego, Moldawskiego (1457-1499). Opracowal i wydal Olgiert Gorka. Krakow.1931,s.112-114.
31. Kronika Polska Martina Belskiego.Sanok.1856,t.3,ksiega 4,s.887.
32. В.В.Грабовецький. Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490-1492 років. Львів.1979,с.100.

Тевтонський Орден, Польща, Литовсько-Руська держава. Політичні взаємовідносини в Центрально-Східній Європі в XV столітті

В сучасній історичній науці значне місце займає проблема війни Тевтонського Ордену з Польським королівством та Великим Литовським князівством. Це питання зацікавило дослідників тому, що з часу появи в XIII столітті у Європі рицарі зуміли об'єднатися в одну корпорацію і тому ж таки XIII столітті перерости у могутню державу, Тевтонський Орден, яка відігравала велику політичну і релігійну роль в Центрально-Східній та Північній Європі[1].

В кінці XIII-XIV століть тевтонський Орден вже могутня політична та релігійна сила, з якою рахується вся Європа[2].

На XV століття політика Тевтонського Ордену стає настільки агресивна, що він починає загрожувати як Польському королівству, так і Литовському великому князівству. Його політичну лінію підтримують також лівонські рицарі. Як бачимо з джерел в цей час Тевтонський Орден захоплює північні землі Польського королівства, захоплює частину литовських земель, утверджується повністю в Пруссії. По завоюваннях Ордену можна проглядіти його подальшу агресію на схід. Однак військовим планам Тевтонського Ордена заважала Польща і велике Литовське князівство, які самі бажали проводити експансії в землі слов'янського сходу зокрема на землі королівства Русі та Північно-Східну-Русь. Політичні кола Тевтонського Ордену розуміли, що слід зараз розпочати здійснення своїх планів, оскільки бачили, що ослаблена внутрішніми феодальними усобицями Польща і Литовське князівство можуть стали легкою здобиччю для Тевтонського Ордену і всі їх східні володіння внаслідок перемоги над ними зразу ж будуть належати Ордену. Така перемога над Польщею та Литвою перетворювала Тевтонський Орден в найбільшу в Центрально-Східній Європі державу, яка могла вже впливати як на Північно-Східну Русь так і на Азію[3].

До такого висновку ми приходимо після аналізу джерел з архівів: Польщі, Литви, Австрії, Німеччини[4].

Попробуємо з'ясувати історичну і політичну доктрину Тевтонського Ордену. Раніше цим питанням займався польський вчений К.Горський[5].

Другий польський вчений Г.Лабуда вважав, що Тевтонський Орден настільки загрожував Польщі на початку XV століття, що здавалось ще через чверть століття він поступово заволодіє не

тільки всім польським помор'ям, але й всіма литовськими землями які прилягали до Русі. Всі ці землі йому були потрібні як плацдарм для військових походів на схід[6].

Однак всі ці вчені, на нашу думку, перебільшували могутність Тевтонського Ордену, його військову організацію і хоча суперництво Польщі з Литвою, більш політичне ніж військове дійсно має місце в першім десятилітті XV століття, однак скоріше всього ці суперечності були більш формальними ніж вони зображені в джерелах і висновках науковців[7].

Однак з'ясуємо ці стосунки, щоб внести історичну ясність. Як бачимо з свідчень джерел, особливу роль в нагнітанні конфлікту відіграло Литовське князівство, яке суперничало з Польщею на сході, тобто воювало з Польщею за Українську спадщину. За таких обставин Литва бажала ослаблення Польщі і тому великий литовський князь Гедимін не підтримав Польщу у війні з Тевтонським Орденом. Власне через таку позицію, де Польща була одночасно у військовому конфлікті з Тевтонським Орденом та Литовським князівством пройшло ослаблення Польщі, яка змушена була відмовитися на користь Тевтонського Ордену в 1343 році Гданського Помор'я. Розуміючи, що самою вести війну з Тевтонським Орденом Польща не зможе, вона у другій половині XIV століття почала розробляти концепцію взаємовигідної унії з Литовським князівством. І у 1386 році основні положення цієї унії були оприлюднені в Європі. Ця унія в своїй основі повинна була бути спрямована для боротьби з Тевтонським Орденом, який проводив в Прикордонних землях Польщі та Литви наступальну політику. Згідно аналізу джерел, можна вважати, що поляки і литовці розуміли уже в 1386 році, що несе їм "озброєна християнська місія Ордену". За планами Тевтонського Ордену, Литва повинна була бути завойована і "християнізована" повністю. Як засвідчують джерела, це було безкомпромісним і остаточним планом Тевтонського Ордену. В своїх планах Орден був не одинокий, він мав своїх однодумців серед широкого кола західного рицарства. Тевтонський Орден в його планах підтримували австрійські Габсбурги, вороги Польщі, Люксембурги Чехії і Угорщина. За їх підтримкою, Тевтонський Орден, виклопотав виключне право на проведення християнізації Балтики відкидаючи повністю там польську присутність, вважаючи її недостатньо ефективною. Тактика Ордену цього часу була дуже продуманою, що дало можливість внести розлад в політичні відносини Польщі та Литви. Тевтонський Орден в цей час підтримував князя Вітовта до осягнення ним повної незалежності від Польщі. За таких обставин Орден в цей час оволодіває Жимайті-

єю і проводить об'єднання прусських і лівонських рицарів. Таке об'єднання дало можливість утвердитись на всьому побережжі Балтики. В цьому ж 1398 році Тевтонський Орден підчинив шведський острів Готланд. В 1402 році Орден викупив у Сігізмунда Люксембургського "Нову Марку" і опоясав Польщу з північно-західної сторони. В цей же час, внаслідок закладу суто польської "Добжинської землі" і неможливості її вчасно викупити, вона перейшла до Тевтонського Ордену. Одночасно Тевтонський Орден укріпив свої позиції в Лівонії і почав готуватися до експансії проти Великого Новгорода.

Таке зміцнення Ордену сильно налякало як Литву та і Польщу, оскільки за таких обставин Польщі Литва ставали уразливими щодо раптового нападу Ордену, оскільки території Тевтонського Ордену обручем охоплювали з північного сходу і з заходу територію Польщі та Литви. Над усією Східною Європою нависла небезпека. Втрата незалежності Польщею та Литвою означало довготривалу гегемонію Тевтонського Ордену на цих землях. Протистояння між Орденом і Польщею, особливо посилилось на початку XIV століття, коли у 1407 році влада в Тевтонському Ордені перейшла до енергійного і рішучого великого магістра Ульріха фон Юнінгена, який вважав, що треба рухатися на схід, і шляхом військових кампаній, насильно утверджувати серед народів Східної Європи, католицизм. Для здійснення наступальної політики, Тевтонський Орден, мав могутні збройні сили. Як засвідчує аналіз джерел і археологічних досліджень, для здійснення своїх планів у повсякденному розпорядженні в Ордену було близько 16 тисяч рицарської кінноти, 5 тисяч добре озброєної піхоти, 3 тисяч озброєних кнехтів. Загальна чисельність військ Тевтонського Ордену досягала 25 тисяч добре озброєних воїнів. Тільки одних членів - визначних рицарів, що очолювали війська "хоругви" було 1000 чоловік. Окрім цієї армії в Ордені були світські рицарі, міські рицарі, сільські рицарі й наймані рицарі. Таких постійно найманих рицарів, що служили Ордену за плату було від 3700 до 4000 тисяч. Ці рицарі приходили на службу із країн Західної Європи. Військове озброєння Тевтонського Ордену було схоже на західноєвропейські стандарти з місцевими прусськими особливостями (шоломи, щити). Тевтонська армія мала на своєму озброєнні велику кількість арбалетів, а також артилерію. Хрестоносці мали великий досвід воєнних битв в Європі, Азії, на Балтиці. Моральний дух цієї армії був дуже високий. Ідеологія Орденської держави, яка виконувала християнську місію на протязі всього існування Тевтонського Ордену, була дуже висока в Пруссії, що робило лоя-

льним до його політики більшу частину його населення. Як правило очолював армію Тевтонського Ордену - великий магістр якого вибирали із числа найавторитетніших рицарів-сановників Орденської держави. Це повинен був бути прекрасний воїн, хоробрий полководець, розумний політик, впевнений у правоті своєї справи та планів, згідно яких - приборкання та хрещення язичників повинно проходити виключно, опираючись на військову силу[8].

Польща і особливо Литва мали в цей час набагато слабші військові сили, які складалися з польсько-української шляхти і особливої дружини литовського князя, ополчень міст. Що стосується політико-релігійної системи, то ці держави мали у своєму складі християн католицького і візантійського обряду і вважали, що на даному етапі потрібне співіснування конфесій, за для миру в суспільстві. Що стосується язичників, які теж ще мали своє місце, в цих державах, то їх на думку польських і литовських володарів, потрібно обертати в християнство без насилля. Тактика і методи християнізації народів на сході, однак, не були причиною протистояння Тевтонського Ордену з Польщею та Литвою. Велика економічна, політична і військова могутність Тевтонського Ордену, його все більше бажання відігравати ключову роль в політичному та релігійному житті народів Центрально-Східної Європи, ось основне бажання Ордену. Як бачимо із діяльності Ордену, він на захоплених територіях проводив жорстоке утвердження католицьких догматів, що в 1409 р. викликало повстання у Жимайтії. Повсталі звернулися до короля в великого князя литовського і побажали стати польськими підданим[9].

Ніякі мирні переговори це питання не вирішили, тому Польща і далі підтримували повсталих в Жимайте. Із-за підтримки Жимайте польським королем і виникла війна. Великий магістр Тевтонського Ордену Ульріх фон Юнінген використав цю підтримку Польщею Жимайте, як факт агресії проти Орденської держави і оголосивши війну, напав на Польщу, яка не була готова до війни. Рицарі зайняли Добжинську землю - північну Куявію. Польща не змогла дати відсіч і наслідком цього стало принизливе для Польщі перемир'я 24 липня 1410 року, яке відбулося за посередництвом чеського короля Вацлава Люксембургського. За умовою перемир'я, Польща зобов'язувалася не допомагати "невірним в Литві". Слід зауважити, що Польща дійсно відмовилась від Литви, однак бачучи агресивність Тевтонського Ордена, зазіхання останнього на ключові землі Польщі, знову почала шукати союзу з Литвою, розуміючи, що всі спірні питан-

ня з Тевтонським Орденом треба буде вирішувати на полі бою [10].

Мине будемо змальовувати в даному дослідженні історичну роль польського, литовського, українського та білоруського народів в Грюнвальдській битві, вона вже з'ясована в працях польських і німецьких істориків[11].

Однак можна наголосити, що Грюнвальдська битва сильно підірвала могутність Тевтонського Ордену, і хоча новий великий магістр , що до цього часу був командором Мальборку, Генріх фон Плауен зумів заключити в 1411 році вигідний мир в Торуні, згідно якого ні Польща ні Литва суттєво не потіснили позицій Тевтонського Ордену в Центрально-Східній та Північній Європі, однак договір характеризував ослаблення нерушимих до цього часу позицій Ордену на Балтиці і стверджував припинення агресії рицарів на польські та литовські землі[12].

Як бачимо, по сукупності джерел та висновків вчених, що Тевтонський Орден "миром в Торуні" не зробив ніяких політичних висновків з ситуації що склалася після Грюнвальдської битви. Його капітул, і зокрема новий магістр Генріх фон Плауен, вважав Грюнвальдську битву, тимчасовою поразкою, яка повинна бути виправлена новою більш рішучою і добре підготовленою військовою битвою. На з'їзді всіх рицарів було вирішено не виконувати умов Торунського договору, особливо було наголошено, щоб Орден не припиняти агресії на "язичницьку" Литву [13].

Однак подальші програні битви Тевтонським Орденом від Польського королівства і Литовського великого князівства в 1422 році, заставили рицарів, внаслідок нового ганебного для них договору, відмовитись він Жимайтії і територій на Немані [14]. Однак Тевтонський Орден не змирився з цим і в 1453 році знову намагався повернути втрачені області, однак битва в 1454 році Тевтонським Орденом була програна і йому прийшлось відмовитись від частини вже суто прусських земель. Дане становище Тевтонський Орден теж намагався виправити війною проти Польщі і Литви, одна і в 1466 році протистояння закінчилось не в користь Тевтонського Ордену і йому прийшлось відмовитись на користь Польського королівства від всіх територій на Віслі[15].

Однак за цією останньою відмовою в подальшому послідувало підпорядкування Тевтонського Ордена Польському королівству, тобто в 1466 році Орден став васалом[16].

Однак в цей же рік Тевтонський Орден намагався знову, за допомогою певної частини рицарів з Західної Європи, відновити

незалежність військовим шляхом, за що позбувся останнього свого напівдержавного статусу. Його ліквідували переможці і всі його землі було включено до складу Польського королівства[17].

У висновок нашого дослідження зауважимо, що Тевтонський Орден з XIII по XV століття вів активні політичні взаємовідносини в тому числі, окрім Польщі та Литви, із Українською державою, що потребує подальшого дослідження[18].

Література

1. В.С.Ідзьо. Король Данило та Українська держава в XIII ст. у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом. Науковий Вісник Українського Університету. М.2001, т.І, с.206-210.
2. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999,с.272-276; с.283-285.
3. В.С.Ідзьо. Галичина і Річ Посполита в XIV-XVI століттях- два народи у процесі формування однієї держави.Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. Москва.1997, т.І, №3, с.94-96.
4. М.Бискуп. Великая война Польши и Литвы с Тевтонским Орденом (1049-1411) в свете новейших исследований. Вопросы Истории. М.1991, №12,с.14.
5. K.Gorski. Panstwo krzyzacki w Prusach. Gdansk-Bydgoszez.1946,s.63-75.
   K.Gorski. Lakon Krzyzacki a powstanie panstwa pruskiego.Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk.1977,s.53-64.
6. M.Biskup, G.Labuda. Dzieje Zakonu Krzyzackiego w Prusach. Gdansk.1986,s.24-35.
7. М.Бискуп. Великая война Польши и Литвы с Тевтонским Орденом (1049-1411) в свете новейших исследований. Вопросы Истории. М.1991, №12,с.14.
8. M.Kuczynski.Op.cit.Warszawa.1960,s.160.
9. М.Бискуп. Великая война Польши и Литвы с Тевтонским Орденом (1049-1411) в свете новейших исследований. Вопросы Истории. М.1991, №12,с.16.
10. S.Ekdahl.Die “ Banderia Prutenorum” des Jom Dlugsz.In: Eine Gnelle zur Schhacht bei Tannenberg 1410 . Cottingen.1976,s.19-28.
11. S.M.Kuczynski.Welka wojna z Zakonem Krzyzackim w latach 1409-1411.Wyd.5. Warszawa.1987,s.12-32.
    S.Ekdahl.Die “ Banderia Prutenorum” des Jom Dlugsz.In: Eine Gnelle zur Schhacht bei Tannenberg 1410 . Cottingen.1976,s.24-43.
12. S.M.Kuczynski.Welka wojna z Zakonem Krzyzackim w latach 1409-1411.Wyd. 5. Warszawa.1987,s.14-27.
13. S. Ekdahl. Die Flucht der Litauer in der Schlacht bei Tannenberg.-Zeitschrift fur Ostforschushung,t.12,1963,s.11-18,-in.
14. K.Gorski. Lakon Krzyzacki a powstanie panstwa pruskiego.Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk.1977,s.45-49.
15. S. Ekdahl. Die Flucht der Litauer in der Schlacht bei Tannenberg.-Zeitschrift fur Ostforschushung,t.12,1963,s.19-28.

16. K.Gorski. Panstwo krzyzacki w Prusach. Gdansk-Bydgoszez.1946,s.23-46.
17. М.Бискуп. Великая война Польши и Литвы с Тевтонским Орденом (1049-1411) в свете новейших исследований. Вопросы Истории. М.1991, №12, с.21-22.
18. В.С.Ідзьо. Король Данило та Українська держава в XIII ст. у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом. Науковий Вісник Українського Університету. М.2001, т.I, с.206-210.

Спадкоємці Української держави короля Данила - князі Острозькі та їх діяльність в XIV-XVII століттях.

Славні представники роду Данила Романовича, князі Острозькі на протязі XIV - поч. XVII ст. відігравали визначну роль в історії України-Русі, яка внаслідок втрати законних володарів по прямій лінії Льва та Андрія в XIV столітті входила в XV столітті до складу Великого князівства Литовського, а опісля Речі Посполитої Польської.

На початку XVI ст. рід Острозьких займав в Україні-Русі панівне становище, як по багатству так і по політичному та духовному становищу. Острозькі володіли великими землями на Волині та Київщині і частково в Галичині. Вся реальна повнота влади в основних ключових землях стародавньої України-Русі повинна була спонукати Острозьких до відновлення незалежності своєї батьківщини, однак, як ми бачимо з ходу історичних подій Острозькі боролися тільки за культурно-національну автономію в рамках Речі Посполитої. Однак вся їхня діяльність, як і поставлені нами питання, викликають особливий інтерес до економічної, політичної та релігійно-культурної діяльності.

Особливо ретельно слід розглянути діяльність представників цього роду після останніх володарів України-Русі Андрія та Льва.

Як відомо Острозькі з XIV по XVII століття визнавали себе як далекі родичі вищеназваних володарів і не особливо займалися політичною діяльністю в основному концентруючи свої зусилля на економічно-господарській діяльності, про що буде сказано вище.

Найбільшу увагу при вивченні діяльності роду Острозьких привертає увагу особа князя Костянтина-Василя Острозького (1526/27-1608), яка по праву є найталановитішою особистістю свого часу: політиком, громадським, науковим та релігійним діячем в Україні-Русі в XVI- на поч. XVII ст.

Як засвідчують джерела, князь Костянтин-Василь Острозький приймав участь практично в усіх визначних подіях свого часу і в першу, чергу слід відмітити його визначна роль визначається в підготовці і проведенні Брестської унії.

Князь Острозький, як ми бачимо в в XVII ст. пішов шляхом свого не менш енергійного предка XIII ст., короля Данила, який в 1253 році вперше з'єднав Руську церкву з Римською унією. Ця подія, очевидно ще була пам'ятна і в XVII столітті, оскільки спричинила її відновлення за безпосередньою участю князя Костянтина Острозького[1].

Власне такий крок князя-захисника національних та культурно-релігійних інтересів українського народу, зупинив повне його ополячення. Своїм своїми кроками князь Костянтин Острозький, як захисник і покровитель науки і православної церкви, зробив все для підняття морального, культурного і наукового рівня українського народу. Власне таким його прослідковували українські вчені XIX ст., зокрема П.Куліш. На його думку, князь Костянтин Острозький, який правив Україною-Русю незалежно від Польщі, нагодивши з нею феодальні відносини в останній чверті XVI століття так, що український народ мав право вільно розвивати свою культуру, релігію[2].

В зв'язку з тим значенням, яке князь Костянтин Острозький відігравав в історії України-Русі в XVI-XVII ст., нам слід розглянути в першу чергу ранній етап його діяльності, а власне почати сторожко епопею політичного сходження Костянтина Острозького з початку 80-х років XVI ст. Власне в цей же час пройшов процес утвердження князя, як політичного лідера в Україні-Русі. Власне в цей час він відкрито переходить в опозицію до влади Речі Посполитої. Власне в цей час він уособлює владу, політичну і передусім економічну від Києва до Галичини. В цей же час проходить його входження в роль духовного лідера, який в обороні православ'я, на пряму з'єднує його в обхід релігійної структури Речі Посполитої з Римською церквою. Така позиція князя Костянтина Острозького показує його, як політика типу короля Данила[3].

Таке визначне становище К.Острозького було дане йому по праву, який його рід, як вважали джерела XVI-XVII століть, займали в Україні-Русі з X по XVII століття[4].

Як бачимо із джерел, рід князів Острозьких був найбільш близьким по династичному успадкуванню серед інших волинських князівських родів щодо генеалогічної лінії "Світлого короля Русі Данила Романовича Галицького". Його виводять від динас-

тичного шлюбу спадкоємців короля Данила та великого литовського князя Гедиміна[5].

Що стосується генеалогії роду князів Острозьких, то цим питанням в XIX столітті займався М.А.Максимович, який вважав, що рід князів Острозьких походить від турово-пінських Рюриковичів[6].

Однак більш ретельні дослідження джерел XV-XVI ст. виявили, що князі Острозькі походять від сина короля Данила, Австрійського герцога Романа[7].

Російський дослідник стародавніх генеалогій вважав, що Роман одружений на литовсько-руській княжні залишив спадкоємців, яким по його смерті були відведені волості на Волині, в їх числі Острог[8].

В другій своїй роботі дослідник наголошує, що хоча князі Острозькі і були від Данилового сина Романа, однак ні в XIII ні в XIV століттях, коли були короновані прямі нащадки Данила аж до Юрія II не могли претендувати на першість і Південно-Західній Русі. Тільки коли прямі спадкоємці короля Данила, що володіли Руссю в XV столітті припинили своє існування, князі Острозькі змогли по праву наслідувати право свого далекого предка короля Данила[9].

Близький до цих висновків був польський вчений XIX століття Ян Вольфф, який вважав, що князі острозькі походять від Данила Романовича і від турово-пінських Із'яславовичів[10].

В останніх дослідженнях львівський дослідник Л.Войтович, у слід за Яном Вольффом теж прийшов до висновку, що князі острозькі походять від Данила Романовича і від турово-пінських Із'яславовичів[11].

На нашу думку найвірніша у цьому питанні, і ми підтримуємо цю гіпотезу у нашій статті, точка зору польського вченого Т.Кемпи, який вірно зв'язує рід князів Острозьких виключно з родом короля Данила Галицького. На його думку, тільки таке спадкове право дало можливість Костянтину Острозькому продовжити діяльність по відновленню національних та культурних надбань України-Русі[12].

Характерно, що перша згадка про князів Острозьких ми знаходимо в праці Я.Красинського "Польща", яка була видана в 1574 році в Болоньї. Ця книга в першу чергу розрахована на європейського читача. У ній коротко розповідається про королівство Руське, його минулих володарів, короля Данила Романовича Галицького, та його наступників. Автор наголошує, що сьогоднішнім правлячим представником цього роду в Руському королівстві є князь Костянтин-Василь Острозький. Згідно свідчень Я.

Красинського “людина гідна великої поваги та шанування. Він досвідчений у військовій справі, як і всі його попередники. Він виводить свій рід від старих київських князів, які раніше панували в усій Русі[13].

Сучасник князя Костянтина Острозького П.Скарга в 1577 році так писав про нього: ”князь Костянтин Острозький є першим в Грецькому законі з родом своїх великих предків і славою своєю і великим багатством від Бога обдарований”[14].

Першим, хто уже конкретніше подає свідчення про походження роду князів Острозьких це Б.Папрацький, який у своїй праці опублікованій в 1578 році поміщує пояснення гербів Острозьких. Він виводить родовід Острозьких, хоч не завжди переконливо, від Рюрика до суто Острозьких князів. Б.Папрацький вперше назвав першого Острозького князя, волинського князя Давида Ігоревича, який в подальшому зайняв місце в родоводі князів Острозьких. По Б.Папрацькому, у Давида Ігоревича, одруженого на сестрі Володаря Перемишльського, за осліплення Василька Теребовлянського, було відібрано князями Русі Руське (Волинське) князівство, а дано йому: Острог, Любин, Дрогобуж, Чайториск, Пожеско, в Вітичах на Сеймику[15]

По Б.Папрацькому подальша генеалогічна лінія Давида Ігоревича приводить до князя Мстислава Даниловича, можна поставити під сумнів[16].

Більш серйозніше до з’ясування генеалогії князів Острозьких підійшов у своїй “Хроніці” Мартин Кромер. Ця праця опирається на свідчення Яна Длугоша, який виводив князів Острозьких від правлячої династії королівства Русі. Автор, опираючись на ці свідчення, використовуючи по з’ясування цього питання не тільки легендарні свідчення, алей документальні джерела. За таких обставин М.Кромер висунув більш вірогіднішу генеалогію князів Острозьких. По М. Кромеру, рід князів Острозьких походить від Василька Романовича. Власне Васильковичі, щоправда які, автор не уточнює, і породили першого Острозького[17].

Однак більш конкретніше до з’ясування цього питання підійшов польський дослідник М.Стрийковський, який теж прийшов до висновку, що Острозькі з династій Володимира Мономаха, де Мономаховичі володіли Україною-Руссю з XII по XIV століття. Цю проблему М.Стрийковський з’ясував уже в першій своїй хроніці, яку він присвятив Історії Великого князівства Литовського[18].

У другій своїй хроніці, яка вийшла в Кенігсберзі в 1582 році, походження роду князів Острозьких М.Стрийковський виводить із династії Мономаховичів. Перший Мономахович, на його дум-

ку, який володів Острогом був Давид Ігоревич. Він отримав місто за рішенням Витичівського з'їзду. Однак в подальшому в наступному розділі М.Стрийковський виправляє своє твердження і вважає, що засновником роду князів Острозьких був "монарх і цар всієї Русі Данило Галицький". У подальшому він намагається цю свою гіпотезу розвивати послідовно. Розповідаючи всюди про Данила Романовича, короля Русі, він всюди на полях супроводжує текст фразою "княжат Острозьких предок". Так він оформлює свідчення пов'язані з іменами короля Данила Левом і Романом і власне від останнього виводить Острозьких. Таким чином, аналіз свідчень "Хроніки М.Стрийковського переконливо доказує, що походження князів Острозьких слід пов'язувати з яскравими представниками роду Володимира Мономаха, та володаря України-Русі короля Данила[19].

Попробуємо з'ясувати, які джерела використовував М.Стрийковський, щоб зв'язати генеалогію Острозьких з родом короля Данила Галицького. Передусім це свідчення Яна Длугоша, та джерела які були в архіві Великого князівства Литовського, яке починаючи з XIII століття було тісно зв'язане з державою короля Данила[20].

Не виключно, що він використав руські літописи X-XIII століть, зокрема Волинський короткий літопис XVI століття[21].

Можна також впевнено сказати, що М.Стрийковський використав також працю Б.Папрацького, оскільки спочатку він як і Б.Папрацький ствердував, князі Острозькі походять від волинського князя Давида Ігоревича[22].

Перше повідомлення про приналежність Острозьких до київської династії князів вийшло з під пера Г.Д.Смотрицького в 1581 року в Острозі в Біблії[23]. Свідченням цього запису можна довіряти, оскільки автор наукового редагування Біблії в 70-80 роках XVI ст. входив в число самих наближених до князя Острозького людей[24].

Сукупність цих свідчень, особливо, найсвятішої книги того часу, Біблії, можна твердити, що рід князів Острозьких слід виводити від роду короля Данила. Отже Біблія чітко виводить рід князя Костянтина Острозького від "праотців" – "Володимира Святого і Ярослава Мудрого" і "короля Русі Данила"[25].

Такі ж свідчення, які підтверджують генеалогію роду Острозьких від перших Рюриковичів ми знаходимо в листі І.Потія написаному князю К.Острозькому 3 червня 1598 році[26].

Таким чином із свідчень джерел XVI століття ми бачимо, що рід князя Костянтина Острозького походить із стародавньої династії володаря України-Русі, короля Данила. Характерно, що ці

свідчення з архіву Острозьких почали розроблятися на фоні початку реалізації Берестейської унії, коли князь К.Острозький очолював велике князівство Литовське і був першим сенатором "руських земель" королівства. Однак на фоні своєї могутності князь К.Острозький починає створювати власну "руську політичну систему" і це зауважили його сучасники. Власне вона Руська політична система потребувала володаря з законними спадковими правами на Руське королівство. Тому вчені, які перебували при князю використовуючи архів Острозьких, дали для політичної діяльності князя Костянтина Острозького його спадкове право на політичне управління Україною-Руссю, виводячи його генеалогію від володаря Русі князя Володимира Святого[27].

Ситуація, як бачимо в релігійному питанні була критична і К.Острозький вирішив напряму в обхід польської релігійної організації вийти на компроміс з Римською церквою, як колись це зробив король Данило. Отже першість політичну він намагався співвіднести з релігійною, власне тому, науковці в його архіві шукали свідчення походження його роду від короля-уніата. Як бачимо це ж твердили і польські джерела. Унію, яку фактично в 1596 році здійснив К.Острозький ставила його на рівень з його предком королем Данилом. Тому його походження з роду Данила ніким не оспорювались і якщо б Річ Посполита в подальшому ставала конфедеративною державою, а К.Острозький би активно підтримав розбудову унії, то ми очевидно, по його претензії на абсолютну політичну владу в Україні-Русі, мали б в особах роду Острозьких в XVII столітті нового уніата-короля…

Із проаналізованих джерел, ми бачимо, що і сам князь К.Острозький в тій чи іншій мірі йшов до цієї мети. Як бачимо, що злучення земель України-Русі князь К.Острозький проводив рішуче, не оглядаючись на польський уряд. Будучи наймогутнішим і найбагатшим сановником він прагнув утвердження свого панування в усій Україні-Русі. Характерно, що оцінка діяльності К.Острозького, як політичного і культурно-релігійного діяча була дана зразу по його смерті. Так А.Гваньїні в виданій в Кракові книзі "Хроніка землі Руської" в 1611 році наголошував: "Князь Костянтин Острозький, я кий виводиться від роду короля Русі Данила Галицького, зробив все в своєму житті, щоб повторити діяльність свого великого предка. Він скріпив Руське князівство, церкву, науку і культуру в одних руках. Він, я к і його далекий предок король Данило зчинив у 1596 році церковну унію Руської церкви з Римською…[28].

В цей же час ми бачимо, що всі польські джерела, починаючи з Яна Длугоша виводять родовід князів Острозьких від вели-

кого князя Володимира Мономаха і царя всієї Русі Данила Галицького. Приналежність князя Острозького до законно короноваиого і зчинившого унію з Римською церквою в XIII ст. великого князя України-Русі Данила Романовича, давало князям Острозьким політико-ідеологічну основу і духовне лідерство не тільки в питанні унії 1596 року, але й реальне право на відновлення королівства Русі. Власне унія прокладала шлях до такої незалежності, однак передчасна смерть князя К.Острозького в 1608 році, як і не послідовність самого князя у цьому питанні не дала можливості здійснитися цим планам.

Для остаточного і повного з'ясування цього питання нам важливо, знати, як оцінював діяльність князя в цьому напрямку його сучасник і соратник Г.Д.Смотрицький. В своїй праці він не тільки підкреслював родинність князів Острозьких з великими князями київськими Володимиром Святим і Ярославом Мудрим, але й наголосив, що "Костянтин же єдину соборну церкву створив, що сам Бог вибрав князя для цієї діяльності, приготував йому місце для вибраних"[29].

Таким чином, діяльність роду острозьких і зокрема князя Костянтина Острозького в XVI-XVII століттях, ще одна спроба відновлення незалежності Української держави, що потребує подальшого дослідження[30].

Література

1. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999, с.264-267.
2. П.А.Кулиш. История воссоединения Руси. Спб.1874, т.I, с.265-268.
3. М.Е.Бычкова. Русское государство и Великое княжество Литовское с конца XV века до 1669 г. Опыт сравнительно-исторического изучения политического строя.М.1996,с.24-35.
4. T.Kempa. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok.1524) 1525-1608), wojewoda i marszalek ziemi wolynsky.Torun.1997,s.14-15.
5. Л.В.Соболев. Генеалогическая легенда рода князей Острожских. Славяноведение. 2001, №2,с.32-33.
6. М.А.Максимович. Письма о князьях Острожских графине А.Д.Блудовой. Киев.1866,с.4-6.
7. Н.А.Баумгартен. Вторая галицкая династия // Известия русского генеалогического общества.Спб.1909,т.9,102-108.
8. Г.А.Власьев. Происхождение князей Острожских// Записки императорского генеалогического общества.Спб.1906,т.2,с.134-144.
9. Г.А.Власьев. Князья Острожские и Друцкие // Известия русского генеалогического общества. Спб.1911. Вып.IV,48-49.
10. Jn Wolff. Kniaziowie litewsko-ruscy od konca czternastego wieku.Warszawa.1895,s.125-136.
11. Л.Войтович. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII-XV ст. Львів.1996.

12. T.Kempa. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok.1524) 1525-1608), wojewoda i marszalek ziemi wolynsky.Torun.1997,s.14-15.
13. J.Krasinski.Polska szyli Opisanie topograficzno-polityczne Polski w wieku XVI oraz materyaly do panowania Henryka Walerzyusza. Warszawa. 1852, s. 112.
14. P.Skarga. O jdnosci kosciola Bozego pod jednym pasterzem//Русская историческая библиотека. Спб.1882, т.VII. Стб.230.
15. B.Paprocki.Gniazdo cnoty z kad heby rycerstwa slawnego krolewstwa polskiego willkiego ksiestwa litewskiego, ruskiego, pruskiego, masowieckiego,zmudzkiego, i inszych panstw do tego krolewstwa nalezacych ksiazat i panow poczatek swoj maja.Krakow,1578,s.206-208.
16. T.Kempa. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok.1524) 1525-1608), wojewoda i marszalek ziemi wolynsky.Torun.1997,s.14-15.
17. Л.Войтович. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII-XV ст. Львів.1996.
18. Г.А.Власьев. Князья Острожские и Друцкие. // Известия русского генеалогического общества. Спб.1911. Вып.IV,с.32-38.
19. M.Stryjkowski.O poczatkach wywodach, dzielnosciach sprawach rycerskich i domowych slawnego narodu litewskiego, zemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od zadnego ani kuszone, am opisane, z natechnienia Bozego a uprzejmie pilnego dosniadczenia ksiegi pierwsze etc. Warszawa.1978,145-153.
20. M.Stryjkowski.Kronika polska, litewska.zmodzka i wszystkiej Rusi. Warszawa.1846, t.I, s.179, s.228,s.249, s.286, s.303,s.249,t.II,s.159-160,s.281,s.305.
21. В.С.Ідзьо. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ.1999, с.264-267.
22. Л.В.Соболев. Генеалогическая легенда рода князей Острожских. Славяноведение.2001,№2,с.35-36.
23. B.Paprocki.Herby rycerstwa polskiego na piecioro ksiag rozdzielone. Krakow. 1858.
24. Библїа сиреч книгы Ветхаго и Нового Завета по языку словенску.М.-Л.1988.Л.7-7об.
25. І.З.Мицько. Острозька Слов’яно-греко-латинська академія (1576-1636).Київ.1990,с.III.
26. Библїа сиреч книгы Ветхаго и Нового Завета по языку словенску.М.-Л.1988.Л.7-7об.
27. Русская Историческая библиотека.Спб,1903, т.XIX, стб.299.
28. Библїа сиреч книгы Ветхаго и Нового Завета по языку словенску.М.-Л.1988.Л.7-7об.
29. A.Gwagnin. Z kroniki sarmacy i Europeskiej, opisanie Polski, w. kn. Litewskiego, ziemie Ruskiej, ziemie Pruskiej, ziemie Intflantskiej, ziemie Zmudszkiej. Kracow.1860.
30. Библїа сиреч книгы Ветхаго и Нового Завета по языку словенску.М.-Л.1988.Л.7-7об.

Запорозьке козацтво, як національна еліта в українській державі в середині XVII століття.

У середині XVII століття у політичній історії Європи на політичну авансцену виступає козацтво і опановує в Україні усі адміністративні, соціально-економічні інститути влади. Козацтво і раніше було значною політичною силою однак за наявністю князівської верстви не могло політично домінувати в Україні і політично задовольняти вимоги українців. Це пов'язується багатовіковою традицією князівської першості. В 20-30 роках XVII століття вигасає князівська верства і вищий політичний щабель в Екраїні посідає козацтво, стан який який прирівнявся до класу шляхти і своєю силою енергії, витіснивши останню посів панівне становище в Україні[1].

Однак, якщо розглянути роль козацтва у XV- XVI століттях через призму складаючоїся еліти, яка у послідуючому відіграла велике значення у формуванні української держави, то згідно свідчень джерел можемо зробити висновок, що козацтво XV-XVI не ставило завдання політичного домінування в Україні-Русі. Козацтво цього часу будучи в складі Речі Посполитої відігравало роль оборонного війська східних рубежів Польсько-Литовської держави, водночас маючи певну автономію, гетьманат як саморегулюючу політичну владу (реєстрове козацтво) для підтримання міждержавних стосунків в Європі, що підвищувало його міжнародний стасус запорозького козацтва. Тільки на початку XVII століття у часи енергійного гетьмана України Петра Конашевича Сагайдачного, який поставив політичну владу козацтва в Україні на вищий статус, у середовищі козацтва починає формуватися еліта, як виразник ідеї козацької державності. Козацтво наголошує А.О.Турбик виступає на політичну арену, як впливова політична сила, добре сформована як соціально-економічно так і політично[2].

Жоден із серйозних дослідників не заперечує провідної ролі Запорожжя у становленні української козацької держави і підготовки українського народу до національно-визвольної боротьби. Власне з часу, коли козацтво інтенсивно почало розбудовувати інститути української національної держави, його і треба вважати як політичний клас. Усі вищеоприділені риси нами проглядаються, згідно сукупності джерел з кінця XVI - початку XVII століття[3].

Розглянемо події з позиції сходження козацтва до свого політичного тріумфу і утворення ним, як елітою, політичного витвору по власній козацькій моделі, середньовічної української

держави. Сукупність наявних джерел дає нам право наголошувати, що у XVII столітті козацтво виступило визнаним ідеалом справедливого вирішення політичних, соціальних і релігійних проблем українського народу, виразником і захисником давніх мрій і сподівань, як козацтва, що стало панівною верствою (елітою), так і усього українського народу. На визвольні змагання з Річчю Посполитою, козацтво надихала національна духовна еліта, що обстоювала православну віру, як головну умову життя українського народу. В цей час відбувається об'єднання інтелектуальної еліти, військово-політичної, духовної для боротьби за відновлення незалежності української козацької держави. Козацькі повстання і війни під національними гаслами пробуджують усе українське суспільство. Це пробудження, своєрідна кристалізація української національної свідомості козацьким елітним станом і спричинило національно-визвольну війну українського народу в 1648 році, на чолі якої стали представники усього (реєстрового і нереєстрового) козацтва, представники середніх верств населення, козацька старшина, шляхта, власники незначних земель промислів, майстерень. Завдяки добре організованій українській еліті XVII століття, козацтву, національно-визвольна війна визначалася масовістю і організованістю[4].

Для глибокого розуміння суті історичних подій в Україні в XVII столітті, має неабияке значення дослідження діяльності української козацької еліти: політиків, дипломатів, політичних діячів, які стояли біля витоків української козацької держави і були творцями останньої. Сподіваюся, що з'ясуванням цієї непростої проблеми ми започаткуємо перспективний напрямок наукового пошуку, оскільки створення української козацької держави проходило у час формування національної еліти з її подальшою конкретно історичною діяльністю як військових, політиків, дипломатів і полководців[5]. Отже, у середині XVII століття провідною верствою українського суспільства стало козацтво, політичні ідеали якого сформували ідею створення української держави й виробили практику боротьби за її утвердження. Козацтво виступило рушійною силою у національно-визвольній війні українського народу, політичним наслідком елітної діяльності якого, стало функціонування національного державного організму з республіканською демократичною формою влади, як зазначав Д.І.Дорошенко: « козаки зайняли в ній становище організуючої, правлячої й економічно панівної верстви»[6].

Саме із середовища козацтва, насамперед реєстрового вийшли найбільші сподвижники (еліта) Богдана Хмельницького, організаторів національного повстання[7].

Як зазначають джерела, найближче коло однодумців (еліту) Богдана Хмельницького складали: Корсунський полковник Максим Нестеренко, сотник Чигиринського полку Федір Вишняк (Вешняк-Якубович) і Кіндрат Бурляй, які після перемоги повстання стали відповідно чигиринським і гадяцьким полковниками, сотник Черкаського полку Богдан Топига, згодом полковник цього ж полку, заступник Богдана Хмельницького як наказний гетьман. Кілька видатних старшин вийшло із Білоцерківського полку - Яцина Люторенко, Іван Гиря, Сава Москаленко, які у 1648-1651 рр. поперемінно очолювали цей полк. З Кропивни на Лівобережжі походив Филон Джалалій, який також був полковником Прилуцьким (1649) і Кропивниць ким (1650) полків[8].

Елітою Богдана Хмельницького були і керівники підрозділів повсталого козацтва, як у свій час брало активну участь у чорноморських походах, зокрема Іван Ганжа (соратник Павлюка),призначений уманським полковником у 1648 р. Елітою Богдана Хмельницького були і представники козацької старшини Запоріжжя, які свій досвід використовували при улаштуванні української держави використовуючи свій авторитет серед запорозького козацтва. Однак, як вважає дослідник В.В. Опанасенко, формування української еліти проходило не тільки з козацьких старшин Запоріжжя. На його думку формування еліти при розбудові держави проходило насамперед із реєстрового козацтва, яке мало великі заслуги перед військом і народом. Так у Зборівському реєстрі 1649 р. значаться козаки: Апостол (Андрусівська сотня Миргородського полку), Олександр Берло (Корсунський полк), Гаврило та Іван Безбородьки (Жаботинська сотня Чигиринського полку), Лукаш Безбородько (Оловятинська сотня), Андрій Безбородько (Оловятинська сотня) Василь і Михайло Гамалії (Черкаський полк), Яцько і Лазар Горленки (Прилуцька сотня), Петро і Костянтин Забіли (Чернігівський полк), Іван Кіндратович Лизогуб (Грем'янівська сотня Переяславського полку) тощо. Саме ці ініціативні особистості козацької старшини стояли біля джерел формування української державної еліти, саме від них йдуть витоки відомих елітних старшинських родів - Апостолів, Берло, Безбородьків, Гамалій, Горленків, Забіл, Лизогубів[9].

Еліту української держави в час національно-визвольної війни українського народу складала і українська шляхта, яка однак не відігравала поряд з елітою запорізького козацтва великого значення, вступаючи у військо Богдана Хмельницького православна шляхта вливалася в ряди козацької старшини. Цим вона підтримувала політичну систему української держави зберігаю-

чи право на свої давні маєтності. З свого боку Богдан Хмельницький охоче включав в свою еліту шляхтичів враховуючи їхню лояльність до нової української держави, досвід адміністративної діяльності, освітній ценз. Багато х українських шляхтичів було призначено на посади отаманів, сотників, а генеральним писарем зокрема був шляхтич з Овруцького повіту Іван Виговський. Посада генерального писаря, якого називали «міністром внутрішніх справ» та «гетьманським канцлером», набула значної ваги у політичному житті України. Іван Виговський заснував канцелярію, яка вела все діловодство української держави і козацького війська[10].

Із шляхтичів українську козацьку еліту становили полковники Іван Богун (Чигиринський полк, 1649; Калиницький полк, 1650, 1651, 1653-1657; Паволоцький полк, 1658-1664), Данило Виговський (Бихівський полк,1648-1659),Остап Гоголь (Кальницький полк, 1649, 1674; Подільський полк, 1654), Михайло Громика (Білоцерківський полк, 1649-1651), брати Гуляницькі Григогій (Ніженський полк, 1656-1659), та Іван (Стародубський полк, 1656-1657), Антон Жданович (Київський полк, 1650-1653, 1655-1656;Чигиринський полк, 1656) і. т.д. Отже, як бачимо козацьку еліту української держави складали різні верстви українського суспільства. Джерела дають підстави вважати, що українську еліту також складали і вихідці із середовища заможних міських обивателів та міського духовенства. Отже в цілому сформована внаслідок боротьби за державність еліта становила різні стани, однак займаючи вищі військові та адміністративні посади дані верстви зливалась воєдино і називалась у суспільством, як козацька старшина, а згодом генеральна старшина. Найбільшою владою користувався гетьман, однак генеральна старшина становила еліту, яка поділяла з ним військову, адміністративну і політичну владу. Прерогативою генеральної старшини, на думку М.С. Грушевського, була її участь у нарадах з гетьманом, тобто можливість впливати на прийняття відповідних рішень в державі. Генеральній старшині, як найвищій українській еліті, належало право доповідати гетьману про державні справи, вона становила ядро Старшинської Ради, яку М.С. Грушевський називав, найближчим штабом та Радою Міністрів гетьмана[11].

Таким чином, вірно наголошує В.В. Опанасенко: «за часів Богдана Хмельницького козацька старшина стала відособлена від загалу козацтва прошарком. Наділена головними ознаками елітного становища-правом військової, державної і судової влади, великим землеволодінням і усвідомленням своєї соціальної зверхності над іншими верствами народу, козацька старшина

усвідомлювала свої функції як охоронця цілісності й незалежності української держави, але не проявляла одностайності в політичних орієнтаціях і діях[12]. Отже козацтво, вибираєма із його середовища незалежно від станової приналежності козацька старшина дуже швидко перетворилися у еліту суспільства, як вірно наголошує Валерій Смолій: «козацтво з стану гнаного і переслідуваного перетворилося на провідну верству тогочасного українського суспільства, через яку, по суті, переломлювалися основні тенденції політичного, господарського та етнокультурного розвитку України[13]. Без сумніву, що як національна еліта і творець української держави, козацтво, повинно було мати свою військову політику, доктрину, суму поглядів, які повинні були мобілізувати державу і її збройні сили. На нашу думку, така стратегія кристалізовувалася на союзі козацької еліти з елітою української православної церкви. Такий союз, вірно наголошує І.С.Стороженко, сприяв бурхливому розвитку культури, освіти, пробудженню національної свідомості, вів до консолідації українського народу як нації. Останнє викликало злиття козацької еліти з широкими масами населення простого козацтва на ґрунті релігії, мови та звичаєвих традицій. Визнання народом України козацтва за провідну верству (еліту) українського суспільства виражалося в першу чергу в тому, що він (народ) вбачав у ньому (козацтві) свого захисника та носія найкращих людських якостей: рицарства, доблесті, честі, гідності[14].

Саме завдячуючи цим якостям, козацтво, і стало елітою, ідеалом, який повів націю до боротьби за незалежність. Розмах національно-визвольної боротьби, значні успіхи потягом 1648-1649 р. утвердив віру козацької еліти у можливість досягнення повної незалежності Української держави[15].

За умов значних перемог кристалізація національної еліти проходила дуже швидко і ставши незалежною вона сама почала кристалізувати регіональну структуру влади, залишаючи за собою право впливати на увесь процес українського державотворення по козацькому зразку[16].

Привертає увагу той факт, що посилення ролі запорозького козацтва проходив у час бездержавності, що заставило українську еліту-запорозьке козацтво шукати моделі своєї власної державності на основі станового суспільства, втілювати власний козацький ідеал для оживлення українського державного організму. Завдяки наявності елітного січового устрою, наголошує дослідник В.М.Горобець, і кристалізувалась українська козацька державність у XVII столітті[17].

Кристалізація основ національної еліти, державного козацького устрою України, зауважував В.Липинський, надало новий статус козацькій еліті, « європеїзувало козацтво, наповнивши його новим шляхетським змістом»[18].

Підсумовуючи наше дослідження зауважимо, що запорозьке козацтво, його елітні цінності у XVII столітті, елітні традиції стали символом і наснагою в розбудові української козацької нації, державності, породили хвилю українського відродження, яке із часу Київської держави було припинено польсько-литовським впливом[19].

Найбільш переконливим аргументом елітності запорозького козацтва є підтвердження його державних якостей: володіння органами публічної влади, населенням, територією, власною правовою, податковою, митною системами, армією, внутрішнім і зовнішнім суверенітетом. Усіма цими атрибутами при створенні української держави в XVII ст. володіла козацька еліта, яка концентрувалась в Запорозькій Січі. Запорозьке козацтво свою державну самостійність розвивало у взаємодії з українським народом. З нього еліта запорозька вийшла, в ньому черпала свої сили. За його ідеали і висунула ідею боротьби за утворення суверенної національної держави. Український характер Запорозької Січі, національний патріотизм її еліти, був дороговказом консолідації нації зокрема з її духовними представниками, яка піклувалася долею козацтва, що видно із послання від 28 квітня 1621 р. митрополита Іова Борецького іншим новопоставленим православним владикам: « щодо козаків, то цих рицарських людей ми знаємо, що вони наш рід, наші браття й православні Християне...Се ж бо то плем'я славного народу руського, з насіння Яфетового, що воювало грецьке царство на Чорному морі й на суходолі»[20]. Тісний зв’язок з духовною елітою підвищувало рівень ролі козацтва, як національної еліти в очах усього українського народу, що дозволяло останньому витворити державну модель суспільно-політичного устрою України. Реальна наявність в Запорізькій Січі елітного політично пануючого стану в якім лише козаки, як еліта мали доступ до політичної влади, було перенесено середині XVII столітті і в суспільно-політичний устрій української козацької держави, якою теж, що було показано вище управляла козацька еліта.

Література

1. В.А.Брехуненко. Генеза політики Москви щодо України за доби гетьманування Богдана Хмельницького. // В кн. Богдан Хмельницький та його доба.К.1996,с.53.

2. А.О.Турбик. Проблема територіальної та хронологічної локалізації першої Запорозької Січі. // Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. Київ-Запоріжжя. 1977, с.15, 25.
3. В.С.Степанков. Політична роль Запорожжя в розвитку національної революції 1648-1676 років.// В кн. Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. Київ-Запоріжжя. 1977, с.4.
4. В.Н.Брисенко. Національно-визвольна революція 1648 р. в Україні (до постановки проблеми).// В кн. Богдан Хмельницький та його доба.К.1996,с.38-39.
5. А.О.Турбик. Антон Жданевич: політик, дипломат, полководець. // В кн. Богдан Хмельницький та його доба.К.1996, с.111.
6. Д.І.Дорошенко. Нарис історії України. Львів.1991, с.352.
7. В.В.Панасенко. Становлення козацької старшини за часів Богдана Хмельницького.// В кн. Богдан Хмельницький та його доба.К.1996, с.97-103.
8. І.П. Крип'якевич. Богдан Хмельницький. Львів.1990,с.65,66.
9. В.В.Панасенко. Становлення козацької старшини за часів Богдана Хмельницького. // В кн. Богдан Хмельницький та його доба. К. 1996, с.97-98.
10. Акты ЮЗР.СПб.1878,т.10,стбл.471, стбл.452-470.
11. М.С.Грушевский. Очерк истории украинского народа. К. 1991, с.197.
12. В.В.Панасенко. Становлення козацької старшини за часів Богдана Хмельницького. // В кн. Богдан Хмельницький та його доба. К. 1996, с.102-103.
13. В.Смолій. Україна у другій половині XVII-XVIII ст. Основні напрямки соціальної політики.// В кн. Історія українського середньовіччя. Збірник наукових праць в 2-х частинах. Частина 1. К.1995, с. 35-36.
14. І.С.Стороженко. Волинь і Поділля у стратегічних планах Богдана Хмельницького// Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали V-х Всеукраїнських читань. - Київ,Черкаси.1995, с.30-33.
15. В.Липинський. Україна на переломі 1657-1659.Відень.1920, с.22.; В.А.Смолій, В.С.Степанов. Правобережна Україна в другій половині XVII-XVIII ст.: Проблема державотворення. К. 1993, с.11.
16. В.М.Горобець. Запорозький Кіш в політичній структурі козацької України (друга половина XVII-XVIII ст.) // В кн. Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. Київ-Запоріжжя. 1977, с.34-37.
17. В.Липинський. Україна на переломі 1657-1659.Відень.1920, с.156.
18. О.М.Русакевич. Роль Запорізької Січі у формуванні української політичної культури. // В кн. Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. Київ-Запоріжжя. 1977, с.56.

19. Російський Архів давніх актів (РДДА)-Ф.210, Белгородський ствл,стовб,498, а.73.
20. М.С.Грушевский. Очерк истории украинского народа. К. 1991, с.197.
І.П. Крип'якевич. Богдан Хмельницький. Львів.1990,с.65,66.

Відновлення української державності в середині XVII століття через призму європейського світобачення

Найважливішою подією в Європі в 40-50-тих роках XVII століття була боротьба з судами українського народу за відновлення української державності. Власне в цей час у свідомості українського народу зароджується переконання, що він є такий же народ як польський і рівний йому і має не менш славнішу історію витоки якої сягають в епоху Київської Русі[1].

Таке самоусвідомлення дозволило українському народу уже в XVII столітті поставити перед європейською політичною думкою питання про необхідність визнання незалежності української держави[2].

Вирішити це політичне завдання і намагався гетьман України Богдан Хмельницький, який за для цього затіяв широкомасштабну дипломатичну діяльність не тільки з країнами, що межували з Україною, але й з такими далекими країнами, як Венеція, Франція Італія та Росія. В широкомасштабності політики України того часу ми дізнаємося із дипломатичних донесень венеціанських послів дожу і скнату Венеції, а також із архіву Терло, який вів секретар Олівера Кромвеля в Англії[3].

В цей же час в контексті ведення широкомасштабних переговорів в Європі, Богдан Хмельницький проводив також переговори з Московською державою. Як засвідчують джерела, дипломатичні відносини Б.Хмельницького з Московським царством розпочались на зорі української державності. Розуміючи необхідність її утвердження Б.Хмельницький розпочав переговори з Москвою і попросив у царя військової допомоги. Однак московський уряд відмовив, посилаючись на "вічний мир з Польщею". М.Костомаров вважав, що Б.Хмельницький не бажав іти в підданство до Московської держави, що переговори з Московською державою був мудрий дипломатичний хід гетьмана, для того щоб зштовхнути у війну і ослабити в останній двох ворогів[4].

Скоро Богдан Хмельницький заключає Зборівську угоду, становище України змінюється. Українському гетьману більше не потрібне підданство Москви, яка внаслідок укладеного договору сама побачила наростання могутності тому поспішила розпочати переговори про приєднання України до Росії. Однак Богдан Хмельницький уже не бажав підданства, а тільки союзу з Москвою, для спільної боротьби проти поляків і власне тільки після укладення такого союзу, московський уряд почав діяти більш активно. Усі такі союзні відношення, дали можливість Б.Хмельницькому остаточно утвердити державність в Україні. Утвердивши державність, зробивши Україну незалежною державою, Богдан Хмельницький повважав, що союз з Московським царством вичерпав свої функції і розірвав з Москвою, заключивши союз з Швецією, з королем Карлом X [5].

В цей же час, коли зароджувалась українська держава на хвилі українського національного руху, ми спостерігаємо в Європі низку національно-визвольних рухів в Португалії, Англії, Каталонії, Сицилії та південній Італії, де народні маси звалюють монархічні режими і зароджують народно-республіканський лад[6]. Внаслідок них, включаючи україно-польські відносини дав італійський історик Майо Ліно Бізаччоне, книга якого “ Історія громадських воєн нашого часу” вийшла в Болоньї в 1653 році. Дана праця розповідає про революцію в Англії і закінчується війною між Польщею і Україною. Війні між Польщею та Україною дана праця відводить більше ніж сотні сторінок, яку закінчує 1652 роком[7]. Отже на фоні великих воєн в Європі відбувається велика війна в Польщі, яка завершується відновленням незалежності України. Цей процес був закономірним, оскільки в цей час змінювалася уся Європа, яка несла нові ідеї порядків на Схід. За Ельби в Польщу прийшли переміни, які змінили статус народів, які входили до її складу, зокрема статус України. Передові економічні відносини в Країнах Центральної та Західної Європи змінили економічні відносини в Польщі, за якими наступили зміни політичні та правові, що заставило Польщу переймати економічну та політичну структуру таких тоді передових країн, як Нідерланди, Англія, Німецьких королівств та князівств. В цей же час в Західній Європі змінилась докорінно економічна система, яка змінила і політичну систему.

При такій ситуації мимо волі польського короля, сейму та шляхти, змінювалась і політична структура Польщі, що дозволило Україні, як її колишній складовій, внаслідок міцних внутрішніх відносин, відновити політичну незалежність від Польщі[8].

За таких умов українські магнати пропольської орієнтації Вишневецькі, Черкаські не були спроможні утримати польський вплив в Україні, хоча польська державна машина намагалася затримати в Україні польські державні порядки і приборкати запорізьке козацтво, одного із складових української державності. Польський сейм затвердив надані ще в 1590 році обширні землі України магнатам та шляхті, яка підтримана католицькою церквою несамовито експлуатувала українське населення[9].

Однак утвердження польського варіанту державності в Україні не відбулось за умов впливу Франції, Англії, Німецьких князівств на Польщу. Магнати і шляхта сприйняли децентралізацію Німеччини за зразок політичного і громадського і в Польщі, що відразу позначилось на політичній структурі Польщі і в тому числі України, яка внаслідок децентралізації Європи, а згодом і Польщі, зуміла відродити в XVI столітті автономію, а в XVII столітті повну незалежність від Польщі.

З'ясуємо, які причини привели європейське, польське суспільство до децентралізації, яка дала незалежність Україні. Джерела засвідчують, що в цей час найбільші міста Польщі : Гданськ, Краків, Познань, Львів самостійно вели торгівлю з Англією, Голландією, Німецькими містами та Венецією і не потребували втручання в свою торгово-економічну і навіть політичну діяльність влади польського короля. В цей же час українські міста Львів, Київ та інші вели окрему як зовнішньополітичну так і економічну діяльність з Московською державою, Туреччиною, Кримським ханством, Молдавією і теж не потребували втручання влади польського короля[10].

В цей час економічна могутність українських земель, які в цей час торгували, як з країнами Центральної Європи так і Східної, дозволила Україні окрім економічних вимог висувати польській короні і політичні вимоги, а саме відновлення державності України. Російські джерела повідомляють, що в Україні ведеться велика підготовка до повстання. В цей час ми бачимо, що українська еліта задля визволення з під влади Польщі самос-

тійно веде переговори з іноземними державами, зокрема Росією та Туреччиною[11].

Подальші події в Україні згідно свідчень європейських джерел, розвивались так, що ні військова окупація України Польщею ні економічні санкції проти України не змогли зломити пориву українського суспільства до відновлення української державності[12].

Нависла загроза війни над Україною зі сторони Польщі, лиш укріпила в думках українських можновладців в 20-30 роках XVII століття про необхідність народно-визвольної боротьби українського народу проти Польщі. В цей час на нашу думку велику роль у підготовці до цієї боротьби відіграла еліта української нації, запорізьке козацтво[13].

Наступний період боротьби по відновленню української державності припадає на період 1648-1654 роки, коли на арену виходить такий знаменитий діяч, як Богдан Хмельницький, який очолив Україну і зумів утвердити відновлену українську державність в Європі. В щоденнику Станіслава Освенцими, який охоплює 1643-1651 роки, Богдан Хмельницький називається головною фігурою, яка очолила війну України проти Польщі[14].

Даремно польський король обіцяв послаблення тиску полонізації на Україну та повну автономію, рух до відновлення державної незалежності України набув таких масштабів, що його не можна було уже зупинити. В цей же час, утвердженню української державності сприяло велике повстання проти свавілля магнатів в Великій Польщі, Мазовії, Малій Польщі., Підляшші, Галицькій Русі[15].

Отже утвердження України, дозволило отримати перше дипломатичне визнання. Першою країною, яка визнала незалежність України була Росія, другою Швеція. З першою був укладений військово-політичний союз, який ще при житті Богдана Хмельницького був розірваний, з другою був укладений союз, який повинен був проголосити в Європі незалежність України де-факто і її незалежність, як від Польщі так і Росії. З метою закріплення української незалежності шведський король Карл X вторгся в Польщу, що поставило Польщу перед загрозою втрати незалежності[16].

Таким чином у висновок статті зауважимо, що значні політичні, економічні зрушення в Західній Європі, революції в Англії, Нідерландах, Німеччині сприяли зміні політичного та економічного улаштування Польщі. Цей рух в Західній Європі привів до внутрішніх та зовнішніх протиріч в польському королівстві, що породило і національно-визвольну війну українського народу за своє національне звільнення. Кінцевою метою руху в Західній Європі стало переоблаштування Польщі, і відновлення української державності на чолі з Богданом Хмельницьким, роль у якій, як його еліта відігравало запорізьке козацтво[17].

Література

1. С.Н.Архангельский. Украинский вопрос и Польша в середине XVII века. Учёные записки Горьковского государственного университета. Вып.XLIII,1957, с.79.
2. В.Ідзьо. Запорозьке козацтво, як національна еліта в Українській державі в середині XVII століття. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М. 1997, №3, с.74-76.
3. І.Крип'якевич. Богдан Хмельницький.К.1954, 234-245.
4. Н.Костомаров. Полное собрание сочинений.Том.Х,с.354.
5. В.В.Пичета. Внешняя политика России при царе Алексее Михайловиче.М.1912,т.2,с.96-105.
6. С.И.Архангельский. Народно-освободительные движения в Юго-Западной Европе в период Панглийской революции. Доклады и сообщения Института Истории Академии Наук СССР, вып.3-й.М.1954.
7. Bisaccione. Historia delle guerre civili.Bolonia,1653,s.522-628.
8. Я.Рутковский. Экономическая история Польши.М.1953,с.137.
9. Н.И.Павлищев. Польская анархия. Спб. 1887, т.1,с.98.
10. Я.Рутковский. Экономическая история Польши. М. 1953, с.200-202.
11. Воссоединение Украины с Россией. Документы. М.1953,т.1,с.64.
12. Bisaccione. Historia delle guerre civili.Bolonia,1653,s.522-628.
13. В.Ідзьо. Запорозьке козацтво, як національна еліта в Українській державі в середині XVII століття. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.1997, №3, с.74-76.
14. Дневник Освенцима. Киевская старина.1882,февраль,с.370.
15. B.Baranowski. Powstania chlopski nac ziemiach dawej Rzecy-Pospolitej. Warczawa,1952,s.35-36.
16. С.Н.Архангельский. Украинский вопрос и Польша в середине XVII века. Учёные записки Горьковского государственного университета. Вып. XLIII, 1957, с. 87.

17. В.Ідзьо. Запорозьке козацтво, як національна еліта в Українській державі в середині XVII століття. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.1997, №3, с.74-76.

Олекса Довбуш у вивченні сучасної історіографії.

Сучасна історіографія, яка вивчає проблеми національно-визвольних рухів в 30-40 роках XVIII століття на західноукраїнських землях пов'язує таку боротьбу з рухом Карпатських опришків, яку очолив в 30-40 роках XVIII століття Олекса Довбуша[1].

Діяльність цього ватажка народних месників, найбільш докладно відображена в джерелах XVIII століття, та наукових працях XIX- початку XX ст. Однак найповніше і всесторонньо проаналізовані дані джерела та наукові праці в наукових працях Володимира Грабовецького : "Народний герой Олекса Довбуш". Львів. 1957; Карпатське опришківство. Львів. 1966; Олекса Довбуш. Львів.1994.

Галицьке Прикарпаття, за висновками монографій Володимира Грабовецького, край оспіваний народними поетами. Де ще знайдеш подібний казковий пейзаж із столітніми лісами, широкими полонинами, бурхливими ріками і потоками, високими синіми горами, що своїми верхів'ями купаються в білих хвилях хмар. Хто хоч раз побував в Прикарпатті не міг не звернути увагу на широку популярність в народі Олекси Довбуша. Образ Олекси Довбуша, героїчного ватажка селянського руху 30-40 рр. XVIII століття, мужнього борця проти кріпосної неволі і феодального рабства, зробився ще за його життя легендарним. Трудящі України свято зберігають у пам'яті його світлий образ. З образом Олекси Довбуша слід пов'язувати весь національно-визвольний рух на Прикарпатті[2].

Однак, як засвідчують джерела, посилення національно-визвольної боротьби в час О. Довбуша і розмах її на всій території Карпатського краю, має свою глибоку соціальну історію. Важка доля селянства не залишала за ним вибору. Шляхта намагалася як найповніше експлуатувати селян. Обезземелення селян в XVIII ст. набуло катастрофічного розміру. Фільваркова система, в цей час, заполонила все Галицьке Прикарпаття, вона зосередила в руках шляхти всю економіку Краю. Влада шляхти ґрунтувалася на принципі жорстокої експлуатації прикарпатських ремісників та безземельних селян. У всіх феодальних маєтках: королівських, шляхетських панщина розвивається і в XVIII столітті сягає найбільшої завершеності. Безперервні війни, що їх вела Річ

Посполита в першій половині XVIII століття, спустошили державну казну, щоб її заповнити уряд обкладав селян новими податками. Жорстока експлуатація, спричинює неможливість народу дальше терпіти тяжкий гніт і він повстає. Селяни починають тікати в Карпатські гори. Шляхта Руського воєводства в 1717 році визнавала, що селяни через різні лиха розходяться громадами на Поділля і в Карпати. Така ситуація, і породила народно-визвольний рух і поставила на його чолі Олексу Довбуша[3]. Сміливий виступ проти національного та соціального гноблення Олекси Довбуша, мав, як бачимо із відгуків джерел тих часів, широкий позитивний відгомін в науковому і громадському житті українського народу, всієї Європи, що заставило тоді шляхетський уряд Речі Посполитої, який зобов'язувався перед усіма сусідніми державами Європи, вести боротьбу з національно-визвольним рухом на Прикарпатті. Наслідком такої боротьби було породження опору, яке очолило Карпатське Опришківство. В середині XVIII століття цей опір досягає своєї найбільшої організованості в час, коли його очолює Олекса Довбуш[4]. Як бачимо із висновків європейських вчених: "Галицьке опришківство" – своєрідна форма антифеодального руху на західноукраїнських землях - залишило чималий слід в історії українського народу і сусідніх народів Європи, привернуло до себе чисельних дослідників, які вивчають і сьогодні соціальні та національні рухи XVIII століття[5].

В першу чергу вивчались легенди, зауважує В.Грабовецький в своїх монографіях. на Прикарпатті й Буковині, наголошує дослідник, і є печери, скелі, полонини, які народ пов'язує з ім'ям борців проти кріпосництва. Ці месники були будителями національної свідомості в той час, коли українські землі в епоху феодалізму перебували під гнітом Речі Посполитої[6].

Власне Карпатське опришківство стало оплотом національно-визвольної боротьби, яка розгорнулася в різних місцях на території України в XVII-XVIII століттях - від Дніпра до Карпат. У Пониззі Дніпра втікачі, які поривали з феодальним гнітом, створили Запорізьку Січ, яка відігравала прогресивну роль в боротьбі народних мас України проти соціального та національно гніту в XVII-XVIII століттях[7].

На західноукраїнських землях в цей час в Карпатських горах таку ж роль як Запорозька Січ в Подніпров'ї, відігравало Карпатське опришківство. Опришками, за свідченням джерел, ставали розорені селяни, які не витримували гніту поневолювачів, шляхти і великих магнатів. За такої соціальної і національної не справедливості галицьке опришкіство розгорнуло широке вог-

нище антифеодальної боротьби селян на західноукраїнських землях, яке тривало з XVI по XVIII століття[8]. Власне в рамках цих часів про опришківський рух, який очолював Олекса Довбуш було віднайдено багато документів[9].

Цікавими, документально насиченими і добре проаналізованими, на наш погляд, є дослідження Володимира Грабовецького в яких автор досліджень розкриває "Антифеодальну боротьбу карпатських опришків під проводом Олекси Довбуша (1738-1745 рр.). В своїх монографіях: "Народний герой Олекса Довбуш". Львів. 1957; Карпатське опришківство. Львів. 1966; Олекса Довбуш. Львів.1994 Володимир Грабовецький на чисельних архівних джерелах розглядає соціально-економічні та політичні передумови, становлення та розвиток руху карпатських опришків. Особливо привертає увага своєю аргументованістю точка зору Володимира Грабовецького про боротьбу опришків у період визвольної війни українського народу (1648-1654) роках, антифеодальна боротьба карпатських опришків під проводом Олекси Довбуша (1738-1745) роках, та інші[10].

В історії України є багато славних імен, героїчні подвиги яких вписані золотими літерами у літопис народу. Серед них особливої уваги заслуговують Муха, Северин Наливайко, Максим Кривоніс, Данило Нечай, Максим Кривоніс, Семен Височан - ціла плеяда прославлених українських кошових і гетьманів, легендарних козацьких полковників і сотників, славетних керівників гайдамацьких рухів, славнозвісної Коліївщини: Максима Залізняка, Івана Гонти, безстрашних борців за селянську волю Устима Кармелюка, та Лук'яна Кобилиці. Їх боротьба за волю України не лише описана в історії, а й оспівана в багатющій народній творчості - українських думах, піснях, переказах, легендах[11].

У сузір'ї національних героїв України яскраво сяє образ неповторного лицаря - Олекси Довбуша. Карпатське опришківство залишило помітний слід в історії українського народу. Безсумнівно, серед кілька вікового руху карпатських опришків найбільшої слави здобув у середині XVIII століття Олекса Довбуш[12].

З часу, коли О.Довбуш будив національну свідомість в прикарпатців та гуцулів пройшло багато років, однак і сьогодні постать О.Довбуша привертає увагу всіх хто вивчає історію Прикарпаття і сьогодні його овіяне легендами ім'я привертає до себе європейських дослідників, які вивчають соціальні та національні рухи в Європі в XVIII столітті. Архівний матеріал, дає право наголосити, що опришківськмй рух, який очолював Олекса Довбуш не був одиноким національно-визвольним рухом в XVIII

столітті в Європі. На основі історичних документів відтворюється боротьба болгарських гайдуків проти турецького гніту польських гуралів проти панування шляхти, угорських месників[13].

В цей же час рух Олекси Довбуша слід пов'язувати з аналогічними селянськими повстаннями які активно функціонували в його час в Європі. Феодальна доба, на нашу думку, сповнена гострої класової боротьби між купкою феодалів та масою пригноблених селян, була зумовлена своєю суттю антифеодальними повстаннями, що відбувалися в феодальній Європі. Славетне повстання Жакерія, збройні виступи селян в Англії під проводом Уота Тайлера, селянська війна в Німеччині і, повстання в Росії очолювані Іваном Болотніковим, Разіним, Булавіним, Пугачовим свідчать, що соціально-економічні проблеми в Європі всюди були однаковими. Така сама ситуація була в XVIII столітті і в невід'ємній частині Європи, Речі Посполитій, яка в цей час досягла найбільшого розмаху, і яку в Галицькому Прикарпатті очолив Олекса Довбуш[14].

У висновок даного дослідження зауважимо, що сучасна історіографія повинна розглянути феномен Олекси Довбуша не як борця суто українського значення, а поставити вивчення проблеми Карпатського опришківства і постать Олекси Довбуша через призму загальноєвропейських процесів соціальних і національно-визвольних рухів, які, як ми зазначили в даному дослідженні, проходили в Європі в XVIII столітті[15].

Тільки під таким кутом світобачення, ми зможемо розглянути національно-визвольний рух, який очолив Олекса Довбуш, як складовий і невід'ємний процес народно-визвольних рухів в XVIII столітті в феодальній Європі. Власне так і ставить у своїх останніх наукових працях найвизначніший дослідник національно-визвольного руху Прикарпаття середини XVIII століття під проводом Олекси Довбуша – Володимир Грабовецький[16].

Література

1. Рецензія на нарис доктора історичних наук, професора І.П.Крип'якевича. "Народний герой Олекса Довбуш. Львів. 1957, с.2.
2. В.Грабовецький. "Народний герой Олекса Довбуш. Львів. 1957, с.2-23.
3. Е.М.Косачевский. Галицкое Прикарпатье XVI века и движение опрышков. Вопросы истории.№1,С.1948,с.35-58.
4. О.М.Марков. О Олексе Довбуше, герою и защитнику руского селянства. Ню-Йорк,1919,с.3-8.
5. Е.Н.Дракохруст. Опришки (Из истории крестьянских движений в Западной Украине XVII-XVIII веков). В сборнике «Из истории крестьянства XVI-XIX веков».М.1955,с.31-68.

6. В.Грабовецький. Олекса Довбуш.Львів.1994,с.3-10, 205-208.
7. І.П.Крип'якевич. Богдан Хмельницький.К.1954,с.150-154.
8. М.В.Горн. Классовая борьба крестьян западноукраинских земель в 1638-1648 гг. Вопросы истории.№2,1954,с.269-271.
9. В.Грабовецький. Олекса Довбуш.Львів.1994,с.215-270.
10. Володимир Грабовецький. Карпатське опришківство. Львів.1966, с.35-40.
11. І.П.Крип'якевич. Богдан Хмельницький.К.1954,с.150-154.
12. Володимир Грабовецький. Олекса Довбуш Львів. 1994, с.3-4.
13. М.П.Герасименко. Класи і соціальні групи в Галичині в кінці XVIII століття. Збірник. З історії Західноукраїнських земель. К.1957, т. II, с.78-107.
14. Е.Н.Дракохруст. Опришки (Из истории крестьянских движенпий в Западной Украине XVII-XVIII веков). В сборнике «Из истории крестьянства XVI-XIX веков».М.1955,с.31-68.
15. М.Мельник. Селянський рух в Східній Словаччині і Закарпатті в другій половині XVII і на початку XVIII століття . Пряшів. 1957,с.23-47.
16. Володимир Грабовецький. Олекса Довбуш Львів. 1994, с.3-4

Українська культура у XVII-XVIII столітті у взаємовідносинах з російською культурою (історико-філософський аспект)

Історія української культури та впливу на її на багатогранні компоненти російської культури у XVII-XVIII століттях є надзвичайно актуальною темою, оскільки власне з цього часу насильного приєднання України до Московського царства розпочинається осмислення українських культурних старожитностей минулих віків.

Слід зауважити, що більшість культурно-ідеологічних процесів, які залишилися нам науково не дослідженими на сьогоднішньому етапі потребують ретельного аналізу і переосмислення, внаслідок тенденційних наукових витворів сучасної російської історіографії[1].

Реалії тієї трагічної для України доби, коли Московське царство підступно знищило державність України, а українські культурні цінності фактично присвоїло собі, по сьогоднішніх реаліях наявності у цю пору всіх документів, потребують додаткового вивчення і переосмислення цієї проблеми, щоб виправити всі новітні російські інтерпретації новітніх москвофілів типу А.Окари, по цій проблемі[2]. Об'єктивному аналізу російським вченим типу А.Окари заважають вікові чи традиційні світоглядні стереотипи та ідейні забобони Москва - третій Рим, що склалися в російській науці й суспільній свідомості XIX-XX століт-

тях. Доба XVII-XVIII століть, це найбільше поле для фальсифікації, яка найбільш яскраво видна, оскільки найбільш дукоментована джерелами. На фоні склавшоїся української культури перед нами постає зовсім відмінна від слов'янської, культура фіноугрів з слов'янським етнічним та візантійським релігійним компонентом. Ця московська культура надто міфологізована, особливо це стосується народної культури[3].

Все вищеосмислене дає право наголошувати, що власне в XVII-XVIII століттях українська і майбутня російська культури найбільш яскраво видно в своїй первісній формі.

На нашу думку їх перший контакт через століття татаро-монгольського іга, найповніше треба вивчити, оскільки в подальшому московська культура дуже швидки ввібрала в себе всі кращі традиції української культури і перебрала фактично вель її історичний зміст з епохи Київської Русі[4].

Попробуємо детально з'ясувати культурні українсько-російські культурні взаємовідносини. Джерела наголошують, що до середини XVII століття в Московському царстві не було ніякого фактичного культурного життя ніякої централізованої освіти. Московське царство внаслідок довготривалого перебування у складі Золотої Орди було найдикішим найдеспотичнішим режимом у Східній Європі. Як засвідчують джерела, що не йде в ніяке співставлення, з українською, яка коріннями сягає в епоху Київської Русі, високої європейської культури.

Із за дикості російського (татаро-монгольського) режиму з Москви втікає до Львова визначний мислитель і друкар Іван Федоров. Джерела наголошують, що в середині XVII ст. в Москві ніякої культури, окрім східної татаро-монгольсокої на території Московії не було. Навіть лики християнських богів і то були монголоїдні ми татарські.

Не було й європейської освіти. В 1640 році київський митрополит Петро Могила писав цареві Михайлу Федоровичу, що Москві потрібно завести власну, відмінну від татаро-монгольської, московську православну культуру та науку, і якщо б йому було завгодно, то митрополит прислав би до Москви висококультурних вчителів, однак цар відмовився, що може говорити, що в цей час Московське царство не було готове увібрати кращі традиції української культури, оскільки цар цурався української європейської культури. Фактично до реформ Петра І Московське царство відносилось до української культури з підозрою.

По цьому питанню професор Петербурзького університету О.І.Соболевський, об'єктивно з'ясовуючи питання російської

культури і освіти наголошував: ”Сьогодні ми не звикли вважати, що Росія в XV-XVIII століттях була дуже відсталою некультурною країною і знаходилась по культурності на останньому місці серед всіх слов’янських народів. Духовенство в більшій мірі було малоосвічене, частково зовсім не освічене. У вищому суспільному стані освіта була малопоширена, а середній і нижчий класи являли собою неосвічену масу. Ми звикли посилатися на високу новгородську культуру, однак забуваємо, що в той час Новгородська боярська республіка з своєю високою культурою нічого спільного з культурою Московської держави не мала. Ми прекрасно знаємо з якою жорстокістю висока новгородська культура була знищена московитами [5].

Досить об’єктивно характеризує картину російської культури і освіти другий російський історик А.Пипін:” в Московській державу у XVI-XVIII століттях не було ніякої масової культури, як і освіти. Функціонували традиційні стародавні фінно-угорські свята, які внаслідок християнізації фінно-угрів набрали християнське, консервативне забарвлення. Тут процвітав церковний фанатизм, освітній застій, і вороже ставлення до висококультурних і високоосвічених людей, які приходили з України. Феномен опричнина викорінив навіть стародавні традиції та культуру фінно-угрів[6].

Щоб уявити собі всю відмінність розвитку культури в Україні від розвитку в Московській державі звернемося до наукових висновків українського вченого XIX століття М.П.Драгоманова, який з’ясовував питання культурного розвитку Московського царства в XVI-XVIII століттях та стосунків останнього з українською культурою.

На думку М.П.Драгоманова, по відношенню до Московського царства в якому сталої культури фактично не було, культура і наука в Україні в XVI-XVIII століттях швидко розвивалась і збагачувалася культурою Європи з якою в ці віки Україна була зв’язана посередництво Речі Посполитої. Аналіз фактів по історії культури України і Московського царства дає право наголошувати, що до XVIII століття Україна у культурному розумінні взагалі не знала, що таке культура Московії, вона була поєднана культурно з Європою через свої західно-південні регіони. Тільки після знищення української державності і переведення всіх культурних надбань спочатку до Москви а потім до Петербургу, Україну свідомо перетворили в культурну пустиню викачавши, виссавши з неї всі кращі її історичні та культурні традиції, вкравши всю її стародавню історію та культуру. Це практично був культурний геноцид, який українці ще до кінця не усвідомили.

Навіть в таких важких умовах українська культура збереглася, хоча в хуторянському вигляді, однак під яким проглядаються стародавні культурні традиції, яких внаслідок українських запозичень, немає в московитів, оскільки осанні прищепили українські культурні цінності на чужому культурному ґрунті, що відчутно навіть в XIX столітті[7].

Таким чином ми бачимо, через призму історичних джерел та аналізу вчених по цьому питанню, що історія українсько-російських культурних взаємин в XVII-XVIII століттях, тема надзвичайно цікава і показова для розуміння як українських старожитностей минулих віків, так і культурно-ідеологічних процесів та тенденцій у сучасному світі. Реалії тієї доби хоч і вивчені досить повно, але, як виявляється, потребують додаткового осмислення, а можливо, навіть переосмислення, оскільки сучасні російські вчені, зокрема А.Окара, регенерують їх з точки зору сучасної російської утопії Москва-третій Рим принижуючи тим самим саму стародавню сутність української середньовічної культури[8].

Їх об'єктивному аналізу заважають світоглядні стереотипи та ідейні забобони, що склалися в російській науці й суспільній свідомості в XI-XX століттях, коли російська державна культура інтенсивно розвивалася, а українська мова, література, історія, як взагалі культура були заборонені, а український народ фактично знаходився на стадії фактичної російської асиміляції. Таким чином, доба XVII-XVIII століть надто завуальована в російські історичній науці, особливо це стосується культури. Тому об'єктом дослідницької уваги можуть стати не лише українсько-російські культурні відносини, але і їхня апробація як сучасною незалежною українською наукою, так і в російській історичній науці, де в останні продовжується слов'янський міф про російську культуру. Цей міф, а його відтворюють у своїх працях майже всі російські історики, згідно яких українська культура ніколи не перебиралась московитами, а розвивалась з епохи Київської Русі. Однак це не так, як ми наголошували вище в означений нами час XVII-XVIII століттях європейська за типом українська культура та освіта стояла на значно вищому рівні від російської і своїм благодатним впливом у XVII-XVIII століттях врятувала "азіатське" - дике, темне, забите та некультурне Московське царство і втягнула його в свою культурну сферу. Тобто сьогодні треба мислити, що українська культура своїми цінностями впроваджувалась в Московію, виключно як культурний вплив, своїм розвиненим, прогресивним еквівалентом, українська культура

витиснула модель фінно-угорської на християнській православній основі, відсталу, консервативну культуру московитів[9].

Сучасний історико-культурний дослідницький дискурс вимагає розгляду не лише конкретних культурних фактів, процесів та цілісної вивчення історії відмінності української культури від культури, молодої російської, але й аналізу світогляду доби, панування російського світогляду на питання історичного розвитку української культури та історію українсько-російських культурних взаємин, тієї чи іншої естетичної системи та вивчення семіотичних процесів характеру функціонування та зміни української мови культури й загальнокультурних парадигмах гніту у продовж трьох століть панівного російського "феномену", увібравшого в себе все краще і традиційне староукраїнське, і видавше його за нове російське культурне "месіанство", як це вважає російський дослідник А.Окара[10].

Проаналізуємо за допомогою всіх наявних джерел ключові моменти українсько-російських культурних взаємин у XVII-XVIII століттях в історичному контексті. Як засвідчують джерела, протягом всього XVII століття рівень культурності, освіченості в Україні значно перевищує рівень Московської держави, який сформований на фінно-угорському етномасиві з візантійським християнством та домінуючим державним впливом Золотої Орди, на цьому сходяться майже всі українські та російські дослідники починаючи з XIX століття[11].

Дослідникам слабо відомо яку систему освіти та культури перейняло Московське велике князівство від Золотої Орди, це питання, ще потребує ретельного дослідження, однак по сукупності джерел ми бачимо, що до європейської і передусім української культури в XVI-XVII століттях в Московському царстві до епохи Петра I було негативне ставлення. Як засвідчує російська мудрість того часу "хто латині навчився той з бісами подружився". В той час коли в Московському царстві побутувала азіатська, а тобто, татаро-монгольська культурна і освітня система, в Києві розвивалася своя власна культурна і освітня система українського типу, яка формувалася навколо Києво-Могилянської академії та єзуїтських колегій, українських книжкових центрів Львова, Острога та Києва, які виростали і розвивались в Україні, як носії традиційної української середньовічної культури[12].

В цей час українська культура ввібрала також, альтернативу монголо-татарський культурній системі, якої фактично не знала і яку ввібрало в себе Московське царство, латино-польський культурний вплив, який поширився в Україні на межі XVI-VII століть. В цьому сприяли західні культурні та освітні центри, такі

як Краків, Відень, Прага та інші, які в цей час орієнтували свій культурний вплив на Східну Європу. В цей час цьому сприяє високоосвічений митрополит київський Петро Могила, який своєю надзвичайно активною та енергійною діяльністю вже в середині XVII століття ствердив латино-польський тип культури та освіти як безальтернативний виключно для України[13].

Саме за цією моделлю розбудовувалася Києво-Могилянська академія, яка вибудовує для України європейський тип культури. Його діяльність сприяла поширенню в Україні нового барокового світогляду, нової української європейської культури та релігійної свідомості[14].

Власне така сформована українська культура і була перейнята в Московії-Росії через посередництво вивезеної після Полтавської битви української культурної еліти, яка як перша українська діаспора, поширила українські культурні цінності і віковічні надбання в Росії[15].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що допетровська Московська держава з усіма її соціально-політичними інституціями, монголо-татарською культурою у поєднанні з візантійським православ'ям досліджена і встановлена російськими істориками ще в IX на початку XX століття[16].

Сьогодні, через призму новітніх джерел та висновків вчених, на російську культуру епохи монголо-татарського іга, та подальших століть XV-XVIII століть слід поглянути на як на складні процеси чи трагедію історичну деградацію людського духу московського православного суспільства, яка була призупинена українським культурним впливом[17].

З XVI століття розпочинається українсько-московський культурний діалог, який в XVII столітті закінчується впливом і витісненням татаро-монгольської культури на візантійсько-християнській основі, українською культурною та освітньою системою, що дає підстави говорити про те, що у XVIII столітті український культурний процес розвивається поступально в Московському царстві, як прогресивний рух від нижчого до вищого, від примітиву до довершеності, і завершується в XVIII столітті повним перейняттям всієї української системи культури, освіти, релігійного світогляду і духу, сукупність процесу якого потребує подальшого дослідження[18].

Література

1. А.М.Окара. Українська та Великоруська культура у XVII столітті: Культурний вплив чи культурний конфлікт? Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту.М.1997,т.I,с.246-250.

2. В.С.Ідзьо. Українці в Російській державі. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту.М.1997,т.І,с.4-12.
3. Віктор Ідзьо. Фінно-Угори та Київська Русь у VI-X століттях. Мандрівець. Лютий 2002, №1,с.40-43.
4. В.Ідзьо. Стародавні українці: білі плями зітре майбутнє. Наука самопізнання народу. Збірник матеріалів і наукових праць. На пошану 70-річчя Петра Кононека.Київ.”Веселка”.2002,с.142-145.
5. И.Соболевский. Образованность Московской Руси XV-XVII века.Спб.1884,с.3-4,с.20-23, с.61-63.
6. А.Пыпин. История русской культуры. Спб.1902,с.372-380.
7. М.Драгоманов. Чудацькі думки про українську національну справу. Друге видання накладом І.Франка. Львів. 1892, с. 117-238; М.П.Драгоманов. К вопросу о самостоятельности украинской культуры. Украинская Жизнь. М. 1912, № 6, с. 21,с.28.
8. А.М.Окара. Українська та Великоруська культура у XVII столітті: Культурний вплив чи культурний конфлікт? Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту.М.1997,т.І,с.246-250.
9. Віктор Ідзьо. Українська діаспора в Росії. Українсько-російські взаємовідносини: історія, наука, релігія. Львів. БАК. 2002, 5-24.
10. А.М.Окара. Українська та Великоруська культура у XVII столітті: Культурний вплив чи культурний конфлікт? Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту.М.1997,т.І,с.246-250.
11. А.С.Лаппо-Данилевский. История русской общественной мысли и культуры XVII-XVIIIвв. М.1990, с24-75; И.Соболевский. Образованность Московской Руси XV-XVII века.Спб.1884,с.3-4,с.20-23, с.61-63.М.Грушевський. Історія української літератури. К.1995,с 170-175, І.П.Крип’якевич. Українська культура. К.1990, с.34-58.
12. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, с.15,с.21-28, с.41, с.46,с.76.
13. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, с.15,с.21-28, с.41, с.46,с.76.
14. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, с.15,с.21-28, с.41, с.46,с.76.
15. В.С.Ідзьо. Українці в Російській державі. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту.М.1997,т.І,с.4-12.
16. А.Пыпин. История русской культуры.Спб.1902, с.124-137,с.204-265, с.335-380.
17. М.Драгоманов. Чудацькі думки про українську національну справу. Друге видання накладом І.Франка. Львів. 1892, с. 117-238;
18. М.П.Драгоманов. К вопросу о самостоятельности украинской культуры. Украинская Жизнь. М.1912, №6, с.21,с.28.

Українці в Російській державі

Розгляд складного питання про переселення українців в Росію і розвитку українського етносу на фінно-угорських територіях є проблемою досить складною і ще до кінця не вивченою. Однак, російські історики кінця XVIII- поч. XIX століття, здається, правильно вказали на початки переселення і розселення слов'яно-українських племен на територію Росії у IX-X ст., про що повідомляють і літописні свідчення[1].

Приблизно такої точки зору притримувався і інший визначний російський історик В. Пресняков, який вважав, що слов'яни з берегів Дніпра, Дністра, Буга принесли у VIII-X ст. у фінно-угорське середовище рибалок і мисливців феодальну державність[2].

Розглядаючи питання динамічного розвитку староукраїнського населення на фінно-угорських землях, М.С.Грушевський підкреслював: "Грандіозність стародавнього українського народу дає право нам наголошувати, що стародавні українські племена слов'ян, розвинувши могутні державні форми, торгово-економічні і суспільні форми життя, рушили колонізовувати нові, придатні для довготривалого проживання, багатющі природними і життєздатними ресурсами землі рибалок і мисливців фінно-угрів. Свій розвиток це переселення у майбутню Росію-Московію розпочинає у VI-VII ст. і безперервно зростає до IX-X ст. Внаслідок наявності у слов'ян-українців державності, прийшлі слов'яни-українці починають асимілювати фінно-угорські племена, збільшувати за рахунок цієї асиміляції населення, розвиваючи таким чином на нових землях нову парость україно-фінно-угорського народу, з явною менталітетом, культурою, релігією, державним укладом українців-слов'ян.

Внаслідок першої хвилі слов'яно-українського переселення на угро-фінських Північно-Східних землях сформувалась Володимиро-Суздальська держава, яка у своїй основі носила усі наявні ознаки староукраїнської Південно-Західної Дніпро-Дністровської державності раннього середньовіччя. Перед нами велика етнічна маса, як мовна так і культурна, яка проживала на одній древній географічній території, яка опирається об море і гірські кряжі Карпатських і Кавказьких гір, великих рік. Власне, у цій котловині ми бачимо населення, якому стає тісно. Як свідчать історичні джерела, слов'яни своїй стародавній Дністро-Дніпровській батьківщині у VII-IX ст. подвоїли, а то й потроїли своє населення, розвинули племінну державність до такого рівня, що для прожиткового балансу їм уже потрібно було вирубати

ліси, чагарники, осушувати болота. Власне, така ситуація заставила їх колонізувати слабо заселені землі, на яких проживали фінно-угорські племена[3].

Сучасний український історик В.С.Сергійчук вважає, що наші предки, тобто українці, розпочали заселяти регіони історичної Московщини у час могутності Київської Русі. В X-XII століттях дружинники київських князів здійснювали завойовницькі походи на землі угро-фінських племен залишалися там проживати для утвердження влади київського престолу. Згодом православні місіонери з Києва поселялися на тих фінно-угорських теренах з метою християнізації краю. Саме вони, використовуючи староукраїнську мову закладають початки майбутнього на нових землях свого витвору, який впродовж століть модернізується і переростає у XVIII ст. в великоросійську мову[4].

Питанням заселення земель майбутнього Володимиро-Суздальського князівства новою хвилею українців у X-XIII столітті складне. Історичній науці відоме тільки переселення сюди у часи великої княгині Київської Ольги кривичів (майбутніх білорусів), уличів (українців), а також радимичів і вятичів, як наголошує літописець ляшських племен, поселення яких на річці Сожі і Волзі вчені пов'язують з більш ранішим періодом слов'янської історії, а тобто VI-VII ст. Самі ж кривицькі старожитності фіксуються на території фінно-угорських земель IX-X століттям, поселення уличів тільки X століттям, про що нам підтверджують свідчення Несторового літопису[5].

Таким чином, згідно археологічних і писемних фактів, розвиток майбутнього Володимиро-Суздальського князівства започаткували у VII ст. внаслідок переселення на фінно-угорські землі, могутні племенні об'єднання вятичів і радимичів, а також кривечів і уличів. Оскільки, як відомо з літопису, що радимичі і вятичі це племена польських, тобто західних слов'ян, а племінне об'єднання кривичів- це майбутні предки білорусів і тільки уличі це Дніпро-Дністровські українці, то раніша колонізація українців на фінно-угорські землі і прийняття останнього у формуванні російського етносу на цих землях досить незначна. Українська колонізація засвідчена тільки відчасти племінним об'єднанням уличів, які частково переселились на фінно-угорські землі у час великої княгині Ольги, що засвідчено свідченням Несторового літопису[6].

Таким чином, можна наголошувати, що біля витоків майбутнього російського народу і державності стоять предки поляків (радимичі, вятичі) білорусів (кривичів) і українців (уличів), а також асимільовані племена литовських і фінно-угорських наро-

дів[7]. Епоха Київської Русі піднесла цю слов'янську етнокультуру на новий вищий рівень державності і культурності і дала можливість утворити могутню Володимиро-Суздальську державу на давніх державних староукраїнських традиціях. Вплив України-Русі більше політичний і культурний ніж етнічний у X-XII ст. очевидний, що надає нам право говорити, як вірно наголошував М.С.Грушевський, що на угро-фінських землях в епоху Київської Русі внаслідок колонізації слов'янами цих земель виникла нова парость народу, яка перебрала українську мову, культуру, писемність і державність. Питання подальшої колонізації українцями фінно-угорських земель у X-XIII ст. складне, однак можна припускати, що переселення українського населення продовжувалось і у цих століттях[8].

Українці в Російській державі, по даних джерел, починають появлятися з XIV століття, тобто з часу, коли Волинський удільний князь Боброк, нащадок удільних дрібних волинських князів, володіння якого знаходились у прикордонних з татарами південно-волинських регіонах, по завоюванню Польським королем і Литовськими князями Волині, перейшов у підданство у другій половині XIV ст. до великих Московських князів. Його участь з волинською дружиною на полі Куликовському у 1380 році говорить про те, що у цей час українці були чисельними у регіоні Москви, заснування якої учені пов'язують з переселившимся на береги Москви ріки київським боярином Кучкою. Стародавні назви на території Москви Кучково, Волинське, Полянське, дають право нам припускати заснування Москви вихідцями з Дніпровського регіону. Не виключено, що власне переселенці з України були тією рушійною економічною, політичною і культурною силою, яка сприяла становленню Москви, як столичного центра в Володимиро-Суздальській Русі. Подальші джерела про наявність українців на території колишньої Московської держави фіксують у середині XVI століття, коли загін українських козаків на чолі з легендарним українським князем Дмитром Вишнивецьким (Байдою) перейшов на службу до московського царя Івана Грозного.

Від початку свого існування українське козацтво, взявши на себе надзвичайно важливу роль у боротьбі з римською ордою, слугувало перепоною для татарського проникнення на землі Московської держави. Але конкретну службу московському престолу запорізьке козацтво починає нести з приходом на Дніпровські острови князя Дмитра Івановича Вишневецького, який у 1557 році переходить зі своїм загоном на службу до Московського царя. Поряд із безпосередньою службою Івану Грозному на

Дону, запорізькі козаки активно співдіяли з московськими стрільцями. Так у 1559 році запорізький старшина "Негригал с козаки Киевскими и Черкасскими тысячу пятьсот, з многими людьми Московскими зодиночився, подьехавши под Крымское ханство великой шкоды починавши". Тогочасний документ з приводу переселення українців у Московську державу наголошує: "За Вишневецким Дмитром много их , тобто українських козаків, трактує документ В.С.Сергійчук, вышло до Москвы... и оттоль на Днепр приходячи шкодят, и до наших городов наворачиваются" - писав польський король до кримського хана. Подібні походи відбувалися і в наступні роки, зокрема в 1568 році. Маємо свідчення, що в 70-х роках XVI століття запорожців заохочував нападати на Кримське ханство сам Іван Грозний. У 1575 році у Бахчисараї стало відомо, російський цар "грамоты днепровским казакам писал не однажды, ходите де и вы на улусы крымские".

Тоді ж татарські розвідники повідомляли, що в майбутньому поході запорожців на Іслам-Кирман "с московскими людьми будет четыре тысячи Днепровых казаков". Взимку 1576 року Іван Грозний прислав "ко князю Богдану к Ружинскому да и к казакам ко всем днепровским свое посольство. Крымскому хану донесли, что посланник от имени царя обещал прислать на помощь запорожцам своих казаков, а также селитру и запас всякий, чтоб де вам приходити однолично на весну на крымские улусы." У відповідь, як зазначав у своєму звіті посланець Мясоедов:" запорожцы взялись государю крепко служити"[9].

Відбувались усі ці події звичайно на Україні, однак вони цікаві тим, що дають свідчення за якими видно, що українські козаки проживали уже у межах Московського царства. Окрім декількох сотень запорізьких козаків князя Дмитра Вишневецького, які постійно проживали у Московській державі, у останню почала переселятися нова хвиля українських козаків, яка у джерелах називається "черкасами". В документах того часу можна зустріти цілі реєстри путивльських чи курських черкес, які несли у Московській державі сторожову службу. Однак, масового переселення українців в Московську державу документи цього часу не фіксують.

Московське царство, наголошував В. Антонович, намагалося у цей час тільки використати українців і Запорізьку Січ, використовуючи православну ідею, і козацтво, як свідчать джерела, підтримувало у зв'язку з цим московських володарів, розширюючи своєю кров'ю межі Московської держави, стримуючи на неї напади Кримського хана і турецького султана. Джерела свідчать, що у 1595-1596 роках Наливайко з Запорізькими козаками зби-

рався "выехать на имя Его Царского Величества", тобто переселитися до Московської держави. У цей час зв'язки російських можновладців з українськими козаками настільки зміцнились, що у 1604 році, Борис Годунов міг давати австрійському імператору Рудольфу обіцянку залучити запорожців до походу на Порту, яка оголосила війну Австрійській імперії. Та пізніше стосунки похолоднішали, що спричинилося участю козаків у походах Речі Посполитої на Москву, рейдами українських загонів у глиб Московської держави аж до Тихвіна, Холмогор, Архангельська та походом 20-тисячного війська Петра Сагайдачного на Москву у 1618 році. Як свідчать джерела, повертаючись із цього походу, частина козаків залишилася на території Московської держави.

Документи засвідчують, що за наказом царя було розселено: "по городам на жытие выходцев черкас, которые осталися от Сагайдачного в Калуге 349 человек, в Нижней- 100 человек, в Арзамасе- 21 человек, Вологде- 44 человека, в Пронске -20 человек, в Шатцком- 50 человек, в Переяславль-Залесаком 20 человек, в Ярославле 44 челове ка, Коломне-20 человек, в Переяслав-Резанском-30 человек"/10. В.С.Сергійчук. Вказана праця, с. 25. На початку 1619 року ще 700 українських козаків на чолі з полковником Коншею перейшли на службу до Московського царя. Щоб роз'єднати грізну силу їх було розподілено на проживання до 18 російських міст: Коломни, Рязані, Арзамаса, Нижнього-Новгорода, Казані, Астрахані, Костроми, Вологди, Білозерська та інших. З 1626 року царський уряд починає зараховувати українських переселенців на дійсну військову службу. Зокрема, на постійну службу в "государев полк" було переведено 70 черкес, що проживали у Михайлові. Українських козаків брали на службу здебільшого після того, як вони побували на Дону. З таких досвідчених воїнів московський уряд прагнув формувати стрілецькі частини.

З документів відомо, що в листопаді 1640 року до Валуйок на службу прибули Григорій Семенок та Мар'янко з чотирма козаками, які раніше "служили четыре года в Озоре". В 1647-му році до стрілецького загону в Москві зараховано 34 валуйських черкас на чолі з отаманом Лук'яном Степановим, які теж отримали гарт на Дону. Джерела свідчать, що багато українських козаків охороняли рубежі Московської держави. За даними 1641 року на прикордонні несло службу близько 1116 українських козаків: в Усерді-196, в Яблонові і Корчові-459, Курську-166, решту по других прикордонних пунктах Московської держави. Харатерно, що в обороні меж Московської держави у боротьбі з татарами, українські козаки мали великі успіхи, які намагалися

приписати собі московські воєводи. Джерела свідчать, що у 1641 році, 300 курських черкес мали великий бій з татарами, воєвода А.Образцов відібрав був у них перед боєм "государево оружие, що зумовило при нападі татар великі втрати у козаків: "много из них в этом бою погибло насмерть, многих из них поймали и кони и седлы и совьюки у них отбили". Незважаючи на втрати, курські козаки з честю провели цей бій: "знаменщика у тех татар убили и знамя и лук и саблю взяли". А.Образцов забрав собі усі трофеї і не пустив українців до Москви. Замість них ці трофеї повіз цареві "голова стрілецький Букін".

Незадоволення українського населення умовами Зборівського договору 1649 року спричинилося до нової хвилі еміграції до Московської держави. Тут до цього були готові. Проте, закликаючи українське козацтво заселяти Дике Поле, московський уряд докладав зусиль, щоб його розпорошувати, аби компактне військо не стало небезпечною силою. Скажімо, у 1649 році прикордонним воєводам рекомендувалося жонатих і сімейних козаків відсилати невеликими партіями на службу в різні міста, на Дін - подалі від України. Аналогічну інструкцію місцева адміністрація одержала й після Берестейської битви. Емігрантів слід було розселяти групами подалі від прикордонної смуги, а при значній чисельності висилати на Волгу , до Симбірська і других російських міст. Гостинний російський цар готовий був прийняти й саме Військо Запорізьке, якому запропонував поселитися у Московській державі на Дону поряд з Військом Донським[11].

Отже як бачимо, задовго до Переяславського договору чисельні джерела вказують на проживання українців в межах Московської держави. Московські царі запрошували українських ремісників, будівельників, а особливо військових людей козаків для захисту своїх південних володінь від нападу кримських татар. Власне, на XVI ст. припадає налагодження зв’язків між Україною і Росією на державному, культурному і духовному рівні, яке спонукає українське населення до масового переселення у Московську державу. Особливого розмаху процес переселення набув після Переяславської Ради. Запрошуючи з України "лучших людей", тобто кваліфікованих спеціалістів, російська адміністрація вимагала, аби вони переходили на нове місце "со всеми что у них есть, с лошадьми и с коровы".

У часи гетьманування Юрія Хмельницького чимало українців потрапляють до Московської держави вже не з власної волі. Серед перших політичних в'язнів були родичі колишнього гетьмана Виговського та полковник Іван Нечай, зять Богдана Хмельницького. Згодом долю братів Виговських та Івана Нечая роз-

ділили ще багато козацьких старшин. До Москви відправлені були Петро Дорошенко, гетьман Правобережної України, гетьман Лівобережної України Дем'ян Многогрішний та його наступник Іван Самойлович з сином Яковом. Особливо багато невільно переселених до Московської держави споглядаємо після спроби Івана Мазепи вибороти незалежність для України. Трагедія була вражаюча у зв’язку з такою фатальною помилкою, нам здається, що найкраще Україні було би, якщо б гетьман Іван Мазепа прийняв був би участь у Полтавській битві на стороні Петра 1. Таким чином, була би збережена і укріплена українська державна автономія, українська культура, тощо, а сам князь священної Римської імперії, кавалер першого ордена Андрія Первозванного, став би засновником династії Українських князів і, таким чином, розвинув би українську націю як національно-державно, так і культурно. Не було б трагедії , масових розправ, Україна не була б залита кров'ю, не були б зруйновані осередки культури, науки, міста: Глухів, Ромни, Лебедин, Охтирка, Батурин і інші.

Не розпочалось би заслання соратників Івана Мазепи до Сибіру, зокрема старшин: Василія Чуйкевича, Дмитра Максимовича, полковників Дмитра Зеленського, Юрія Кожуховського, Якова Покотила, канцеляриста Григорича і багато других. Не відправляли б на заслання в Москву українську знать, зокрема Дмирта Горленка, братів Ломиковських, Максима Самойловича, Антона Антоновича і самого племінника і наслідника українського князівства А.Войнаровського та полтавського полковника Григорія Герцика. Жахливим прикладом терору по Полтавській політичній трагедії може бути доля пізнішого в'язня Соловків Петра Калнишевського, останнього отамана Запорізької Січі. Звичайно, що не всі українці, потрапили до Московської держави по Полтавській трагедії , сиділи під вартою. Така доля спіткала передусім тих, хто відкрито виступив зі зброєю в руках проти, як зазначав декабрист Рилеєв, жорстокої тиранії московських правителів, а решта змушені були з нею миритися і працювати на становлення Російської імперії[12].

Жорстокий розгром України Петром 1 заставляє нас ще раз зробити аналіз взаємин, що передували цьому погрому, адже не могла таке собі дозволити б культурна європейська нація. Сам погром нам нагадує монголо-татарське нашестя. Якщо зважити на факт, що Московська держава являється спадкоємницею Золотої Орди у політичному і культурному аспекті, то можна проаналізувати і визначити ці взаємини. Характерною рисою цих всеоб'ємлюючих взаємин є культурна перевага тодішньої Украї-

ни над своїм східним сусідом. Ситуація відсталості Московської держави сталася внаслідок декілька сот річної монголо-татарської неволі, і ізоляції Володимиро-Суздальського князівства від країн Центрально-Східної Європи. Майбутня Росія, до кінця XV століття була східним улусом монголо-татарської імперії і всеціло своєю зовнішньо-політичною діяльністю орієнтувалась на монголо-татарських ханів, не маючи права без дозволу останніх, встановлювати політичні відносини з країнами Центральної та Західної Європи. Звільнившись з під влади монголо-татар і зробивши революцію в татаро-монгольській імперії шляхом підчинення Казанського і Астраханського ханств, московські князі перенесли столицю ранішого татаро-монгольського царства в Москву і титулували себе царями на зразок татаро-монгольських, зокрема казанських царів, царський титул яких визнавався в усій Європі і Азії. Внаслідок перейняття політичної, економічної та культурної традиції татаро-монгол, Московське царство на початку XVI ст. було темною неосвіченою деспотичною державою у Східній Європі, де просвітництво, що йшло з Європи заборонялось. В урядових колах Московського царства з цього приводу побутувало навіть прислів'я: "Кто латыни научился, тот с правого пути совратился". Людині з освітою важко було жити в Москві. Тому не дивно, що захожий візантійський науковець, бажаючий Московському царству просвітлення, людина високої європейської освіти хутко попав під переслідування властей, а у 1531 році до в'язниці, де й мучився понад 20 років.

Самому славетному першодрукареві Івану Федоровичу(Федорову) внаслідок переслідування владою прийшлось кинути усе і тікати з Москви на Україну, де він зумів відновити друкарню й педагогічну діяльність в Острозькій Академії. Джерела наголошують, що до середини XVII століття освіти в Росії практично ніякої не було. У 1640 році митрополит київський Петро Могила писав цареві Михайлу Федоровичу, що і в Московії потрібно завести науку, а коли б цареві було завгодно, то він обіцяв тому прислати вчителів. Однак, фактично до реформ Петра 1 Московська держава фактично не мала і не знала впливу ніякої освіти окрім української. В основному усе московське суспільство залишалось поголовно неосвічене. Щоб зрозуміти усю домінанту впливу українського суспільства на подальшу європеїзацію російського суспільства у XVII столітті, слід розглянути бігло стан культури і зокрема освіти в Московській державі в XIV-XVII ст. до реформ Петра 1. Щоб зрозуміти, як формувалась культура і освіта Московської держави після занепаду Зо-

лотої Орди, на формування якої остання мала домінуючий вплив, слід звернутися до досліджень професора Петербурзького університету О.І.Соболевського, який намагався у кінці XIX століття об'єктивно підійти до з'ясування цього складного питання, дослідник наголошував: "Сьогодні ми не звикли вважати, що Росія у XV-XVII ст. була дуже відсталою некультурною країною, і знаходилась по культурності на останньому місці серед усіх слов'янських народів, що духовенство було частково малоосвічене, частково неосвічене, що у вищому світському стані освіта була слабо поширена, що середній і нижчий стан являв собою неосвічену масу.

Ми звикли при цьому посилатись на грамоту новгородського архієпископа Геннадія (кінець XV ст.), забуваючи однак, що ще в той час Новгородська культура була зовсім окремою від Московського царства культурою. Ми звикли говорити про рішення Стоглавого Собору (1551 р.), про твори Посошкова і особливо про твори іноземців. Однак, більш ближче знайомство з цими творами і документами цього часу не дає право наголошувати про могутній культурний і науковий розвиток Московської держави, розвиток її освіти і культурності треба сприймати з великими обмеженнями[13].

Вивчивши наявні документи розвитку Московської держави XV-XVII століття, Соболевський досить критично поставився до російського православного духовенства, до монастирської братії, які у більшій мірі являються неосвіченими. Привівши документ Новгородського митрополита Афонія (середина XVII ст.), як який ознайомився з станом церковної освіченості в Московській державі: "Во всех монастырях добрые старцы перевелись, а которые есть и те бражничают, а грамоты не умеют" Соболевський наголосив, що таке саме становище було і в Московському уряді, який майже зовсім був неосвічений і тільки послушно виконував усі повеління царя. Підводячи підсумок аналізу документів XV-XVII століття О.І.Соболевський відзначає, кризове становище у помонгольський період у Московській державі у XV-XVII століттях дійсно реальний факт і це треба признати, це побачив світлий розум Росії Петро 1, який у 1698 році дорікав патріарху: "Священники ставятся грамоты не умея, для учёности необходимо хотя бы 10 человек послать в Киев в школы"[14].

Похмурими фарбами малює нам картини російської культури і освіти у XV-XVII століття російський академік А.Пипін: "В Московском государстве не было никакого централизованного просвещения, здесь бытовал церковный фанатизм, вражда к науке, упрямый застой, нравственное одичание и ожесточение,

яркое подтверждение которому является "феномен" опричнина. В цей час, наголошував дослідник, у Московській державі темнота й неосвіченість спонукала всесторонню підозру до новаторства в областях культури, негативне ставлення до освіченості, яка приходила з України і з Західної Європи[15].

Попробуємо зробити порівняльний аналіз розвитку культури на початку XVII століття в Україні і Московській державі за станом освіти. В цей час в Україні сформувалась розвинена мережа середніх учбових закладів і навіть функціонував вищий учбовий заклад - Києво-Могилянська Академія. У Московській державі на початку другої половини XVII століття взагалі не було регулярних учбових закладів, а рівень освіти населення був набагато нижчий ніж в Україні. В той час Україна на відміну від Московської держави була типово європейською державою й рівень освіти її населення не відрізнявся від рівня освіти населення найбільш розвинених країн Європи. Якщо в Московській державі на пальцях, наголошує московський україніст А.Мануйленко, можна було перерахувати більш менш освічених людей, то в Україні тільки вищу освіту мали сотні, а може й тисячі людей, які уособлювали своєю освіченістю гордість української нації, в той час як у Московській державі мізерна кількість освічених людей переслідувалася Московською державою[16].

Щоб уявити собі усю відмінність розвитку освіти в Україні від розвитку в Московській державі, попробуємо з'ясувати це питання за допомогою дослідження, яке провів московський український історик А.Мануйленко, який з цього приводу зауважує: "Спочатку розглянемо як розвивалась освіта в Московській державі в XIV- першій половині XVII ст. Саме цей час можна розглядати як перший етап розвитку російської освіти. Звернімося знову до творів О.І.Соболевського, Є.М.Мединського та П.М.Мілюкова. Так О.І.Соболевський був змушений визнати, що в XV-XVII ст. до появи в Московській державі великої кількості освічених вихідців з України, "Москва (малась на увазі Московська держава) не мала жодних ні урядових, ні громадських шкіл ". Але на думку цього автора, було багато дрібних приватних "училищ", навіть в деяких селах. В цих "училищах" вивчали грамоту на протязі двох літ. Учні повинні були навчитись читати, писати й вчитися церковному співу. Але це в найкращому випадку. Справа в тому, що більшість цих "училищ" нічого спільного з нормальними школами не мали, бо являли собою невеликі громадки учнів на чолі з малоосвіченим вчителем, який в найкращому випадку міг навчити читати і писати. Як вважав Соболевський, з другої половини XVI ст., завдяки М.Греку та

його учням, в деяких "училищах" почали користуватися "книгой философской", або загальною граматикою (нібито) Іоана Дамаскіна, а з середини XVII ст. до вжитку ввійшла слов'янська граматика українського автора Мелетія Смотрицького, яку передрукували в Москві в 1648 році[17].

Отже, робить висновок Соболевський: "інших шкіл, які були б вищими, Московська Русь до другої половини XVII ст. не знала". Більш того, на думку Соболевського, навіть священиків вчили не краще ніж звичайних людей. Бо це ж архієпископ Генадій скаржився на незнання вчителями "сили в божественном писании", на відсутність в учнів знайомства з "церковним порядком"[18].

На підтвердження своєї думки про те, що в Московській державі до другої половини XVII ст. не було учбових закладів, Соболевський вказує на царську грамоту 1616 року, в якій говорилося, що: "по русски философских учений много лет небило". Крім того, він приводить слова певного письменника спочатку XVII ст., який стверджував, що до Петра 1 російський народ "кроме единого чтения книг некиих" невідав " ни единого словесного учения"[19]. До цього нічого не може додати й Є.М.Мединський. Так що, бажаючі підвищити свій освітній рівень мусили вдаватись до самоосвіти[20]. Й ще на одну особливість вказував О.І.Соболевський. Він писав, що "в Московской Руси XV-XVII веках, образованность для всех сословий во всех отношениях была одна же книгам, часто у одних и тех же учителей, и достигали в школьном образованиии приблизительно одного и того же- умения читать и писать ". Що це не вигадка, а щира правда говорить той факт, що наприклад, навіть Петро 1 не мав доброї базової освіти. Незважаючи на те, що він був безсумнівно непересічною особою, за рівнем освіти його, звичайно, не можна порівнювати, наприклад, з гетьманами України Богданом Хмельницьким або Іваном Мазепою, які, між іншим, володіли декількома іноземними мовами, в тому числі й латинською. Нічого дивного в цьому не має, бо вже з другої половини XVI ст. в Україні діяло декілька шкіл, кількість яких значно зросла в XVII ст. Так що можливість одержати хорошу освіту мали діти представників різних станів в тому числі й селян[21].

Українська дослідниця З.І.Хижняк. в своїй книзі "Киево-Могилянкая академия "говорить між іншим, що: "здвиги, які відбувались в духовному житті Українського народу були складовою частиною загального підйому, який переживала Європа в XV-XVI ст. й який відомий як Відродження". Вона вказує, що: "культурний підйом в Україні, коріння якого беруть початок в

духовному житті Київської Русі, був наслідком подальшого соціально-економічного розвитку пробудження національної самосвідомості, поширення ідей гуманізму доби Відродження"[22].

Що стосується поширення цих ідей, то великі заслуги в цьому належать українцям, які вчились не тільки в Краківському і Празькому університетах, але й в університетах Західної Європи. В списки студентів цих учбових закладів українців звичайно записували як "рутенус, роксоланус, або руссікус" тощо (Рутенія й Роксолані - це назви України поширені в той час в Західній Європі. Особливо велику роль в підготовці інтелектуалів для Речі Посполитої, в тому числі й для України, грав Краківський (Ягелонський) університет, заснований в 1364 році. До його відкриття, в 1350 в Польщі було лише 50 осіб з вищою освітою. Але вже в першій половині XV ст. через Краківський університет пройшло 7 тисяч студентів[23].

В період з 1470 до 1520 року кількість студентів становила 14326 осіб, щорічно на навчання приймали від 200 до 400 осіб, а деколи набір досягав 500 осіб. Це були дуже високі показники, якщо врахувати, що в Польщі в той час мешкало 3-4 млн. осіб, а в Кракові біля 20000 тис.[24].

Тільки в XV-XVII ст. в цьому університеті одержали освіту 800 українців. До речі, при Краківському та Празькому університетах спочатку XIV ст. існували гуртожитки для українських та білоруських студентів "рутенів", та "литвинів". Але українці навчались в Паризькій Сорбонні, а також університетах Німеччини - Гейдельберзькому, Віттенберзькому, Лейпцігському та інших, Італії - Болонському й Падуанському. В знаменитому Падуанському університеті в XVII ст. навчалося 2000 українців [25]. Зрозуміло, що дехто з них, після закінчення навчання в будь-якому європейському університеті, часто-густо навіть потім викладав у ньому. Так Юрій Дрогобич був доктором філософії та медицини в університеті Болоньї й викладав математику в 1478-1482 роках, а в 1481 році був навіть обраний ректором цього університету. Якийсь Лукаш з Новограду був магістром й викладачем Краківського університету. В цьому ж університеті викладав римську літературу Павло Русин з Кросна тощо[26].

Саме таких українців мав на увазі російський вчений І.М.Голенищев-Кутузов коли писав, що в VI ст. "з кафедр Кракова та Болоньї, Падуї та Відня вихідці з українських степів коментували античних авторів. Гуманісти українського походження, які вважали себе русинами, розвивали свою діяльність в самій Польщі й на Заході"[27].

Переважаюча ж більшість українців після закінчення навчання в закордонних університетах поверталася на батьківщину. Так, наприклад, за кордоном навчались такі визначні діячі української культури як Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович, Петро Могила, Сильвестр Косов, Ісайя Трофимович, Гнат Старушич, Тарас Земка, Інокентій Гізель, Феофан Прокопович та багато інших[28]. Маючи достатню кількість високоосвічених людей, Україна не могла не створити розвинену й сучасну мережу учбових закладів, цьому сприяло ряд обставин в суспільно-політичному та релігійному житті Речі Посполитої. Справа в тому, що поява в Польщі в 1565 році ордена єзуїтів дала початок наступу католицизму на православія в Білорусії та Україні. Заручившись підтримкою Польсько-Литовської держави, єзуїти зразу ж почали організовувати свої колонії та школи в багатьох містах Литви, Білорусії та України: у Вільно (1570), Ярославі (1571), Полоцьку (1579), Замості, Орші, Любліні, Несвіжу, Львові, Камянці, Луцьку, Перемишлі, Вінниці, Фастові та Острозі. Їх школи, маючи добру матеріальну базу, давали своїм вихованцям солідну підготовку. А тому не тільки польська та литовська, але й українська шляхта з охотою віддавала своїх дітей до єзуїтських шкіл[29]. Звичайно ж головним завданням цих шкіл було виховувати у своїх учнях почуття ненависті та презирства до не католиків. Характерно, що до єзуїтських шкіл приймали не тільки католиків, але й православних.

І хоч ці школи давали хорошу освіту й не всі вихованці-православні відступались від віри батьків, але загроза окатоличення та полонізації українського та білоруського населення стимулювала процес утворення братських шкіл. Про братства, які існували в Україні та Білорусії, вже багато написано й, мабуть, немає потреби детально зупинятись на цій проблематиці. Але про найважливіші досягнення в справі формування національної системи освіти в Україні та участь у цьому братств, таки слід згадати. Як справедливо вказує З.І.Хижняк: "розвиток шкільної освіти в Україні засновувався на накопиченому досвіді ще за часів Київської Русі"[30]. Збереглися дані про те, що школи в Україні існували у другій половині XIII ст. на Волині, в XIV ст. в Києві, в XV ст. у Львові, в XVI ст. в Кремянці, Нехворощі на Житомирщині, в Ужгороді та інших містах і містечках. В другій половині XVI ст. в Києві існувала навіть школа підвищеного типу, яку заснували генуезці - мешканці зруйнованої турками Феодосії. Були школи навіть на Запоріжжі, де козаків навчали монахи київських монастирів[31]. В багатьох містах України існували монастирські школи. Так, наприклад, в XVI ст. такі школи

існували в Києві, Львові, Острозі, Володимирі-Волинському, Холмі, та інших містах. Вони готували церковнослужителів та переписувачів книжок[32].

Однак, такі школи вже не задовольняли зростаючі потреби суспільства в освічених людях. Необхідні були якісно нові школи. Новий етап в розвитку шкільної освіти почався разом з діяльністю Острозької школи, а потім і братських шкіл, які виникли в кінці XVI - на поч. XVII ст. в багатьох містах України. Оскільки Острозька школа за своїм рівнем освіти наближалась до середніх з елементами вищих, то спочатку слід хоча б коротко зупинитися на діяльності інших братських шкіл. Отже, в кінці XVI - на поч. XVII ст. братські школи виникли в Перемишлі, Городку, Комарному, Більську, Луцьку, Кременці, Кам'янці-Подільському, Києві та інших містах. Всього в цей період на українських теренах діяло біля 30 братських шкіл[33].

Братські школи були справді загальною народною справою. Вони створювались на кошти членів братств й тому у них могли вчитись діти міщан, духовенства, козацтва, шляхти; бідні та сироти вчились безкоштовно. При цьому братства намагались обмежити вплив духовенства, запрошуючи на посади вчителів освічених світських людей. Наприклад, заснована в 1585-1586 роках Львівська братська школа повинна була відповідно статуту спиратися на стародавні "греко-слов'янські" традиції, свідоцтвом чого було вивчення в ній грецької та слов'янської мов, разом з тим впровадження до учбової програми "наук иноязических"- латинської та польської мов, діалектики, риторики, поетики. До учбової програми цієї школи входило вивчення так званих "семи вільних наук", до яких належали предмети "тривіума"- граматика, риторика, діалектика та "квадривіума"- арифметика. Геометрія, астрономія, музика. До речі, такий курс навчання був характерний для середніх учбових закладів всієї Речі Посполитої[34].

На початку XVII століття ведучою стає Київська братська школа, заснована за деякими свідченнями в 1589 році. Разом з Львівською та Київською вирізнялась також Луцька братська школа, яку називали "Греко-Латинско-Славенской"[35].

Як свідчить Є.М.Дзюба, зміст предметів, які вивчались в братських школах, навчальні та виховний процес були пронизані в значній мірі гуманістичними ідеями. Вони проявлялись у зацікавленні античною літературою, філософією, і у педагогічних засадах, на яких базувались братські школи. Головним змістом педагогічної думки братських шкіл було усвідомлення людської особистості, суспільного значення освіти та виховання, що й

знайшло відображення в статутах Львівської та Луцької братських шкіл[36]. Підручники, які були необхідні для навчання, видавались як за рахунок братств так і окремими авторами. Наприклад, "Буквар язика словенського" 1612 року і дешеві "часовнички шкільні" були видані львівським братством, а першу грецьку граматику - "Адельфотес", складену єпископом Арсенієм, греком за походженням, й написану за допомогою своїх учнів, видав сам автор. Щоправда, були й інші джерела, з яких надходили кошти на видання учбової літератури й утримання вчителів (дидаскалів). Так, у 1622 році гетьман Петро Конашевич Сагайдачний утворив окрему фундацію на утримання вчителів грецької мови[37]. Як свідчить М.Грушевський, навчання багатьох незаможних учнів затягувалось на довгі роки, бо вони змушені були часто переривати своє навчання, щоб підхарчуватись біля батьків після напівголодного перебування в школі, або , щоб заробити трохи грошей для подальшого навчання. Дехто з учнів так і не закінчував навчання[38]. І все таки, на думку І.Крип'якевича, братські школи хоч і не всі "показалися життєздатні й довговічні, все таки підняли високо рівень нашого культурного життя: з них вийшла перша українська інтелігенція, яка у пошуках роботи звернула свій погляд на Московську державу"[39]. Згодом середні школи почали називати колегіями. Кількісне зростання початкового та середнього шкільництва неодмінно повинно було перетворитись в нову якість, тобто були створені умови для появи вищих учбових закладів. Першу спробу створити вищий учбовий заклад зробив князь Костянтин Острозький. До праці в Острозькій школі князь запросив не тільки вітчизняних науковців, але й науковців з Греції та Риму. Наприклад, в школі працювали греки Лукаріс, Никифор, Мосхопул, Палеолог, краківський математик і астроном Іван Лятос. Серед викладачів-українців вирізнялись Герасим Смотрицький, Дем'ян Наливайко, а також якийсь Влась та Клірик Острозький та інші. Викладачі школи не тільки навчали, але й писали церковно-полемічні трактати, перекладали необхідну літературу тощо[40].

На думку І.П.Крип'якевича, "На заяву Академії" школа мала право, оскільки вона виходила поза програму "свобідних наук" і брала під увагу вищі студії, особливо богословіє"[41].

Досвід Острозької Академії та інших братських шкіл став підмурівком для створення першого вищого учбового закладу в Україні. А початком цього визначного звершення було створення в 1632 році Київської колегії шляхом з'єднання Київської братської та Лаврської шкіл. А все почалось з того, що у 1615 році при церкві Богоявлення виникла братська школа "наук ел-

ліно-словенського і латино-польського письма". Для розвитку братської школи багато зробила заможна киянка Галшка-Гулевичівна-Лозчина, яка подарувала київському братству землю і будинок для школи. Серед тих, що робили щедрі внески на розвиток братської школи, був і гетьман Сагайдачний. Київська братська школа своєю діяльністю і структурою не даремно нагадувала Львівську школу. Справа в тому, що першими ректорами були галичани Борецький та Сакович. Діяльність Київської братської школи не викликала спочатку застереження з боку православного духовенства. Але коли в 1627 році архімандритом (керівником) Києво-Печерського монастиря, а 1632- митрополитом Київським і Галицьким став Петро Симеонович Могила, становище братської школи різко змінилося. Петро Могила, який початкову освіту отримав у Львівській братській школі, а потім навчався в кількох університетах Західної Європи, мав свою концепцію розвитку освіти в Україні. Спочатку він заснував при Києво-Печерській лаврі школу під назвою Колегія, яка могла перетворитися в конкурента Київської братської школи. Впливові громадяни Києва не дозволили розгорітись конфліктові й допровадили ці два осередки шкільництва до компромісу. За домовленістю між Богоявленським братством та Петром Могилою, останній зрікся своєї колегії й після злиття її з Київською братською школою став керівником новоствореної Київської колегії, яку саме з цього приводу стали згодом називати Києво-Могилянською академією. Митрополит Петро Могила своєю метою вважав перетворення Київської колегії в осередок ідейної боротьби проти католицизму та уніатства, а також намагався всіляко обмежити участь світських кіл у поширенні освіти і книгодрукування, щоб монополізувати їх в своїх руках, але об'єктивно цей учбовий заклад відіграв визначну роль як освітній і науковий центр всього східного слов'янства. В 1633-1634 роках Петро Могила реформував Києво-Могилянську колегію, взявши за зразок єзуїтські колегії, які в той час мали славу найкращих учбових закладів[42]. Перш за все Петро Могила мовою навчання зробив латинську. Варто звернути увагу на те, як він пояснює причину цього нововведення: "Латинська мова нам на те потрібна, щоб бідну Русь не називали глупою Руссю. Обманець говорить: вчіться по-грецьки, не по латині. Це добра рада, але корисна в Греції, не у Польщі, де латинська мова має найбільший успіх. Поїде бідака русин на трибунал, на сейм, на сеймик, у городський або земський суд, без латини платить вини (судові кари). Без неї нема ні судді ні возного, ні ума ні посла, тільки дивиться то на цього, то на того вилупивши очі, як каня. Не треба

нас підганяти до науки греки, стараємося за неї при латині так, що, дасть Бог, грека буде свята, латина для життя"[43].

Навчання в Києво-Могилянській колегії здійснювалось в семи класах: 1)інфіма, 2) граматика, 3) синтаксима, 4) піїтика, 5) риторика, 6 і 7) філософія. У першому, другому і третьому класі студенти вивчали латинську мову, в четвертому і п'ятому продовжували вдосконалювати свої знання латинської мови й вчились укладати цією мовою промови та вірші. В шостому і сьомому класах студенти вивчали логіку, фізику метафізику, етику, математику та географію. Найвищі класи (6-7) філософії мали вже університетський характер. Спочатку богословське навчання відбувалось принагідно і тільки у дев'яностих роках XVII ст. богословське навчання стало обов'язковим й, таким чином, академія набула рис типового європейського університету[44]. Це дозволило користуватись підручниками й взагалі учбовими матеріалами, які видавались в країнах Європи. Вже з самого початку діяльності київської колегії, вона сприймалася сучасниками як вищий учбовий заклад[45]. В стінах цього учбового закладу зросли відомі письменники і поети Іоанікій Галятовський, Лазар Баранович, Симеон. До речі, саме Київська колегія стала центром формування нового художнього стилю - бароко, й саме його викладачі-філософи вийшли далеко за рамки середньовічної схоластичної філософії[46].

Київська колегія відіграла важливу роль в поширенні освіти. Вона не тільки готувала педагогічні кадри (й не тільки для України, а й для Білорусії, Московської держави, Молдавії, Валахії), але й організувала школи, які працювали за її учбовою програмою. Права вищого учбового закладу Київська колегія могла одержати тільки від московського уряду в 1694 році, бо доки Лівобережна Україна була у складі Речі Посполитої, польський уряд зволікав їх надавати (щоправда, Гадяцький договір 1658 року, який підписав гетьман Іван Виговський з поляками, передбачав надання Київській колегії статус академії, але договір незабаром був ліквідований). Московська держава не мала вищих учбових закладів, а Київська академія здобула великий авторитет не тільки в Україні, але й в сусідніх країнах, що, звичайно, було дуже вигідно Москві, яка за будь- яких обставин і в першу чергу за матеріальних, запрошувала до себе для улаштування наук українських вчених.

Маючи густу мережу учбових закладів, Україна набагато перевищувала Московську державу кількістю освічених людей. Більш того, саме українці або представники інших народів, що вчились в учбових закладах України, створили систему освіти в

московській державі. В Росії ніколи не любили згадувати про цей факт, а більшість навіть добре освічених росіян про це навіть ніколи не чули й можуть сприйняти це твердження як наклеп або особисту образу. І все таки, це історичний факт. Приват-доцент Київського університету Іван Огієнко не перебільшував, коли висловив думку про те, що саме українці протягом XVII ст. "підготували родючий ґрунт до реформ Петра 1, і вони ж таки були його найближчими помічниками, коли прийшлося ці реформи проводити до життя"[47].

В 1698 році цар Петро 1 скаржився патріархові: "Священники у нас грамоте мало умеют... Еже ли бы их в обучение послать в Киевские школы..." Україна за часів Середньовіччя служила своєрідним "донором" для зростання російської науки і культури. Цей процес посилюється після Переяславської угоди 1654 року. З Києва переїжджають до Москви вихованці Київської Академії - Єпіфаній Славинецький, Арсеній Сатановський, Дамаксин Птицький, а також найвидатніші діячі Академії: Інокентій Гізель, Іоанн Галятовський, Лазар Баранович, та інші. Приїхавши у Московську державу, українські вчені зразу ж розпочали бурхливу діяльність по налагодженню освітніх закладів в Московській державі, так в Чудовому монастирі Є.Славинецький заснував першу у Москві греко-латинську школу й був її ректором.

До речі, таких інтелектуалів, якими були власне ці українські вчені, що заложили початок у розвитку шкільної освіти, як Є.Славинецький, Московська держава в той час не мала, а це значить, що початки російської науки та культури, як європейської, закладали суто українські вчені, такі як Семеон Полоцький, Мелентій Смотрицький. Наприклад Є.Славинецький, синтезовану структурну культуру московсько-монголо-татарську, яка укоренилася в Московській державі, зумів вивести на європейський шлях розвитку. Отримавши блискучу освіту в Київській Академії й потім продовживши навчання за кордоном, написав 150 оригінальних творів теологічного й світського змісту, вивівши тим самим Московську державу з темряви науково-релігійного мракобісся на український, або східноєвропейський шлях розвитку. В 1664 році у Москву прибувають вчителі з географії , історії, педагогіки, медицини та мовознавства.

Яскравою особистістю є випускник Києво-Могилянської Академії Семеон Полоцький, майбутній визначний, науковий, освітній діяч, вчений, поет - Московської держави. З його прибуттям пов'язується заснування російської силабічної поезії й красномовства, це його твори увійшли у золоту скарбницю укра-

їнської культури XVII ст. Власне, він приймає від царя запрошення і починає вчити царських дітей царевичів Олексія, Федора, царівну Софію, пізніше і царевича Петра. Симеон Полоцький приймав участь в заснуванні придворного театру й написав для нього популярну комедію "Притча о блудном сыне". Джерела відмічають, був він людиною високої освіти, мав великий вплив на російські державні структури, це він заснував в московському Спаському монастирі школу, а в 1680 році приймав участь у написанні проекту Слов'яно-Греко-Латинської Академії, займався вдосконаленням державної писемності, російської мови і відіграв ключову роль у становленні майбутньої Слов'яно-Греко-Латинської Академії[48].

Власне, прибувші з України високоосвічені вчені: Є.Славинецький, А.Сатановський, а також І.Гізель, І.Галятовський, Л.Баранович столи біля витоків майбутньої російської літератури, російської поетики, як і основоположниками молодої російської культури взагалі. Перелічити всіх українців, які стояли біля витоків нової російської культури дуже важко, це питання, на жаль, ще слабо розроблене у російській історичній науці і до сьогоднішнього дня майже зовсім не ставилось і не вивчалось, однак ясно, що чільними реформаторами Московської держави були українці. Серед них видне місце також займає професор Києво-Могилянської академії Стефан Яворський, який був не лише визначний науковець, педагог, а й поет. Внаслідок широкомасштабної діяльності його призначають у 1700 році "местоблюстителем" - заступником патріаршого престолу в Москві. Стефан Яворський бере участь у реформуванні Слов'яно-Греко-Латинської Академії, яка відкрита вченими-українцями у 1687 році, продовжувала активно функціонувати і потребувала в реформуванні на зразок Києво-Могилянської Академії.

Слід зауважити, що улаштування і робота Слав'яно-Греко-Латинської Академії була настільки потужна, що московське суспільство зразу відчуло її перевагу над російськими школами. Усе це дає право нам наголосити, що у 1687 році українська культурність була набагато вища. Не буде перебільшенням твердження, що саме українські вчені, використовуючи багатий досвід розбудови і діяльності української науки, були першими вчителями в Московській державі, які заклали державні школи, вони брали участь у становленні вищих учбових закладів, були виразниками становлення російської новітньої культури. З 1700 року Стефан Яворський бере участь у реформуванні навчальних закладів в Московській державі, зокрема Слов'яно-Греко-Латинської академії. Рівень освіти в академії був настільки ви-

сокий , що у ній вчились представники не тільки середнього прошарку московської держави, а й представники знаті: Ромадановські, Шереметьєви, Гордони і багато інших.

Про високий авторитет, очолюваної Стефаном Яворським, академії, говорить і той факт, що такий визначний діяч російської науки і культури як Г.В.Лейбніц, розробляючи план організації Російської Академії Наук, звертається з листом за допомогою не до кого-небудь, а саме до Стефана Яворського. Зауважимо, що з двадцяти членів фундаторів Російської академії наук, двадцятеро були вчені з України[49].

Визначним українським релігійним, культурним, громадським діячем, пiїтом був ректор Києво-Могилянської Академії Феофан Прокопович. Скоро Феофана Прокоповича покликали до Москви і призначили віце-президентом Синоду. Він стає радником Петра 1 з питань освіти, науки і культури. Феофан Прокопович, побачивши відсутність будь-якої навчальної системи у Росії, поставив перед Петром 1 питання про відкриття мережі духовних шкіл для простолюдинів. Окрім цього він заснував у своєму домі школу для сиріт "усякого звання", котрих потім влаштовував навчатися до академічної гімназії. Його буквар "Первое учение отрокам" витримав 12 видань.

За п'ять років свого перебування в Росії Феофан Прокопович протегував багатьом талановитим людям. Збереглися свідчення, що власне він протегував юному М.Ломоносову, говорячи останньому: "не бійся нічого, я твій захисник". Скоро по цьому ми уже бачимо М.Ломоносова студентом Києво-Могилянської Академії[50].

З 1701 року по вимозі Петра 1 до Москви направляють шістьох викладачів Києво-Могилянської Академії, а пізніше за указом Синоду, цей ритуал став щорічним. За цей же період з 1701 по 1762 рік на посади професорів у Московську Академію було направлено близько 100 українців. За період з 1701 до 1762 року Слов'яно-Греко-Латинська Академія в Москві мала 21 ректора, з них 18 були українцями - вихованці Києво-Могилянської Академії. Перші праці з граматики слов'янської мови, словники, історичні твори та інші зразки наукової літератури прийшли в Москву, власне, з України, або були написані професорами українцями, які перенесли сюди з берегів Дніпра на береги ріки Москви свої наукові напрацювання[51].

Аналіз джерел дозволяє нам говорити, що переселення українських інтелектуалів до Москви проходило не з їх власної волі. Факти свідчать, що у 1709 році Петро 1 добився скорочення набору учнів і навчального процесу з 2000 до 161, змушуючи на-

сильно переселятися під конвоєм кращі просвітницькі сили України до Москви. Хоча вони, як наголошувалось вище, і починають відігравати чи не головну роль у культурному і духовному розвитку Російської держави, однак усі свої напрацювання у них пов'язані уже в Москві, за які вони отримують обдарування від російських можновладців і інколи діють не в інтересах свого власного українського народу.

Так, Стефан Яворський став митрополитом Рязанським, "місцеблюстителем" патріаршого престолу, президентом Святійшого Синоду; ректор Київської академії Феофан Прокопович - заступником президента Святійшого Синоду і автором "Духовного Регламенту", трактату, узаконив владу царя над церквою. Він став ідеологом абсолютистських тенденцій російського самодержавства, що видно із його твору "Правда воли монаршей". В цей же час, як свідчать джерела, багато керівних посад у Синоді утримують власне українці, у 1721 році з 11 його членів 5 - були українцями, в тому числі президент і віце-президент. В 1746- з 8 членів Синоду-6 українців, у 1751-р 10 членів Синоду - 9 українців. Був час коли усі єпископські кафедри займали тільки вихідці з України, водночас сприяючи поширення освіти, засновуючи по різних регіонах Російської держави семінарії та коли, продовжували очолювати Московську Слов'яно-греко-латинську академію. Як наголошують джерела, що ректорами і префектами академії до 1757 року були майже всі українці, які направлялися розбудовувати освітні заклади по усій Російській державі.

Так Сильвестр Головацький очолив Казанську колегію, Варлаам Ієницький заснував семінарію в Суздалі, Пскові, Коломні, Астрахані. Вельямін Пуцек-Григорович та Іларіон Рогалавський заклали підвалини Казанської духовної академії. Амвросій Юшкевич, майбутній президент Синоду, заснував Новгородську семінарію, Гедион Вишневський-Слов'яно-латинську школу в Смоленську і школи в Дорогобужі, Рильську, Білій, В'язьмі. Лаврентій Горка-семінарію у Вятці, Герман Концевич - слов'яно-латинську школу в Холмогорах. Арсеній Моцієвич - семінарію в Ярославлі, Серапіон Лукашевич у Владимирі, Кирило Флоринський у Троїцько-Сергієвому посаді, єпископ Іркутський Інокентій (Кульчицький) - три школи для монголів. Інший єпископ Іркутський Інокентій (Нарунович) навертав на православ'я тунгузів, Філофей Лещинський - камчадалів. За даними російського дослідника К.В.Харламовича серед 127 архиєреїв, які в 1700-1762 роках обіймали російські кафедри - 70 - українці, 43- росіяни, 3- греки, 3- румуни, 2- серби, 2- грузини. П'ять українців були митрополитами, причому Дмитрія Ростовського, Іосафа Біл-

городського, Інокентія Іркутського канонізовано як святих. У цей же час до 1758 року на десять незайнятих кафедр призначено 9 українців і лише 1 росіянин.

За словами О.Брюкнера - український вплив європеїзував Москву, однак слід наголосити, що українці, дбаючи в першу чергу про розквіт Російської імперії, нічого практично у цей час не зробили для закладення початку діяльності української діаспори в Росії, вони не зуміли згуртувати хоча б один могутній та діяльний культурний чи науковий, чи навіть український осередок. Вони, на жаль, не зберегли свою мову і скоро позабули свою культуру. Відірвані від основного народного дерева вони не тільки самі асимілювалися, а й сприяли асиміляції новим хвилям українських переселенців у Росії. Розсіявшись по величезних просторах Російської імперії, вони дуже швидко стали "русскими", не залишаючи за собою свого самобутнього українського сліду. Однак, їхня клопітка праця на широких просторах Російської імперії не може бути залишена поза увагою, вона була домінуючою і визначала розвиток Росії як європейської держави, на нашу думку, тільки завдяки їм і тільки з кінця XVI - поч. XVII ст.[52].

Таким чином, вплив України на організацію вищої, як світської богословської школи в Москві, не може бути предметом дискусії, у зв'язку з цим більшість вчених з України переселялось у Московське царство, на нашу думку, просвітницьким шляхом. З таким переселенням освічених українців в цілому були згодні, бо освічені люди були конче потрібні Московській державі. З'ясовуючи причини бурхливого культурно-освітнього розвитку з XVI по XVIII століття у Московському царстві М.П.Драгоманов наголошував, що Україна у XVI-XVIII століттях науково швидше розвивалась тому, що її стремління простягались до Західної Європи, і збагачувалась вона, власне, науково, літературно і культурно через свій південно-західний регіон, а не через Москву і у подальшому Петербург. Власне, у цей час українська наука, література, культура стояла вище російської. Аналізуючи факти культурної історії з другої половини XVII ст. і особливо з початку XVIII століття М.П.Драгоманов наголошував: "Великоросія ще у XVII-XVIII століттях була у культурному розумінні набагато біднішою і культурно слабкішою країною ніж Україна, по відношенню до масової культури. Залишалась вона такою і на протязі усього XVIII ст., і тільки внаслідок "Петровських реформ" у Великоросії стались суттєві науково-культурні зміни. Великоросія зробила скачок вперед, який дав їй можливість на початку XIX ст. перетягнути і зацікавити як ма-

теріально, так і духовно передові культурні і інтелектуальні сили українського народу, які знаходячи в Москві високооплачувану роботу, займали високе наукове й державне становище і переселялись у Москву"[53].

У подальшому український вплив на Російську державу був досить сильний, він певною мірою європеїзував Москву. Кращі просвітницькі сили України були переведені до Москви і відігравали там чи не головну роль у культурному і духовному житті Російської держави. Сам Петро1 був змушений у одному своєму листі до гетьмана І.Мазепи визнати, що народ український: "умён, но мы можем быть от этого не в авантаже"[54].

Окрім освітньо-культурного переселення історична наука знає і масове переселення українців у межі Московського царства, особливо сильна хвиля якого засвідчується джерелами на початку XVII століття. У цей час українське населення поширювався головним чином у прикордонні російські області, зокрема Курщину і Воронежчину. У часи Козацької держави XVII-XVIII ст., ця територія Слобожанщини вважалась внутрішньою територією Української держави з виключно українським населенням і типовою для усіх решти територій структурою влади, поділяючись на такі полки: Сумський, Ахтирський, Харківський, Ізюмський, Острогозький. Характерно, зауважував з цього приводу М.С.Грушевський, населення Слобідської України зберегло свою українську самобутність і у XX столітті, що дає нам право сказати, що і у наш час Курщина і Воронежчина теж являються українськими етнічними регіонами[55].

Розглядаючи документи по українсько-російських контактах, починаючи з часу перших взаємообмінів делегацій, ми бачимо, власне, уже в цей час порушувалися питання про населення прикордонних російських земель українськими селянам і козаками. Однак, коли у цей час Московська держава давала згоду на таке поселення, то тільки з одною умовою, захисту своїх внутрішніх територій від нападу кримських татар.Однак, слід зауважити, що переселення українців до Росії після злополучного 1709 року проходило і насильницьким шляхом. Джерела розказують, що усі полонені козаки після Полтавської битви були заслані як каторжани на будівництво Петербурга, туди ж були виселені жителі українських міст, які підтримували гетьмана І.Мазепу. Київська дослідниця Н.Дзюбенко наголошує, що на кістках запорізьких козаків, українських міщан і селян зводилась на Неві нова столиця Російської імперії[56].

Подальші джерела розповідають про великі переселення українців до Росії наприкінці XVIII ст., які були спричинені

зруйнуванням у 1775 році Запорізької Січі. Відтоді ця територія подарована козакам Катериною II, стала новим неприступним бастіоном Російської імперії у передгір'ях Кавказу і об'єктом вивчення питання розселення українців в Російській державі у XIX ст., що є предметом нашого подальшого дослідження...

Література

1. В.О.Ключевский. Курс Русской Истории.М.1991, с.22-27.
2. Пресняков. Лекции по Русской истории. М.1993, с.21-24.
3. М.С.Грушевский. Украина и Украинство. Украинская жизнь. М.1912, N1, с. 20.
4. В.С.Сергійчук. Східна діаспора. Московщина. Наука і суспільство. К.19957. N1/2, с. 24.
5. Руський літопис. К.1989, с.8-9.
6. Руський літопис. К.1989, с.8-9.
7. Фино-Угры и Киевская Русь. М.1987,с.122-125.
8. М.С.Грушевский. Украина и Украинство. Украинская жизнь. М.1912, N1, с. 20.
9. В.С.Сергійчук. Східна діаспора. Московщина. Наука і суспільство. К.19957. N1/2, с. 24.
10. В.С.Сергійчук. Східна діаспора. Московщина. Наука і суспільство. К.19957. N1/2, с. 25-26.
11. В.С.Сергійчук. Східна діаспора. Московщина. Наука і суспільство. К.19957. N1/2, с. 25.

1. 12 В.С.Сергійчук. Східна діаспора. Московщина. Наука і суспільство. К.19957. N1/2, с. 26.

12. И.Соболевский Образованность Московской Руси XV-XVII века. Спб.1984, с. 3-4.
13. И.Соболевский Образованность Московской Руси XV-XVII века. Спб.1984, с. 61.
14. А.Мануйленко. Освіта в Росії і Україні в XIV-XIX ст. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту.М.1997,т.1,с.69-80.
15. А.И.Соболевский Образованность Московской Руси XV-XVII века. Спб.1984, с. 20-22.
16. А.И.Соболевский Образованность Московской Руси XV-XVII века. Спб.1984, с. 61-63.
17. А.И.Соболевский Образованность Московской Руси XV-XVII века. Спб.1984, с. 23.
18. А.И.Соболевский. Вказана праця, с. 24.
19. Е.Н.Мединский. Школа и педагогическая мысль в Русском государстве на Украине и в Белоруссии в XVII веке.- "Советская педагогика". М.1953, N9 , с.70-88.
20. А.Мануйленко. Освіта в Росії і Україні в XIV-XIX ст. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту.М.1997,т.1,с.69-80.
21. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, с.15.

22. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.41.
23. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.46.
24. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.15.
25. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.16.
26. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.6-7.
27. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст..35.
28. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.76.
29. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.30.
30. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.28.
31. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.28-29.
32. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст.28-29.
33. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст. 29.
34. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст. 31-34.
35. Е.Н.Дзюба. Просвещение на Украине: Вторая половина XVI-первая половина XVIII века. К.1987, с.35.
36. Е.Н.Дзюба. Просвещение на Украине: Вторая половина XVI-первая половина XVIII века. К.1987, с.123.
37. М.Грушевський. Історія української літератури. К.1995, с.176.
38. І.Крип'якевич. Побут. В книзі: Історія української культури. К.1994, с.123.
39. М.Грушевський. Історія української літератури. К.1995, с.176.
40. І.Крип'якевич. Побут. В книзі: Історія української культури. К.1994, с.128.
41. .І.Крип'якевич. Побут. В книзі: Історія української культури. К.1994, с.152.
42. .І.Крип'якевич. Побут. В книзі: Історія української культури. К.1994, с.124-125.
43. .І.Крип'якевич. Побут. В книзі: Історія української культури. К.1994, с.125.
44. Е.Н.Дзюба. Просвещение на Украине: Вторая половина XVI-первая половина XVIII века. К.1987, с.70-71.
45. З.И.Хижняк. Киево-Могилянская академия. К.1988, ст. 31-34.
46. І.Огієнко. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. К.1918, с .91.
47. І.Огієнко. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. К.1918, с .197-198.
48. П.Мазур. Отчі світильники. Голос України. К.1992, N165 (415), с. 12-13.
49. П.Мазур. Отчі світильники. Голос України. К.1992, N165 (415), с. 12-13.
50. П.Мазур. Отчі світильники. Голос України. К.1992, N165 (415), с. 12-13.
51. В.С.Сергійчук. Східна діаспора. Московщина. Наука і суспільство. К.19957. N1/2, с. 25-26.
52. М.Драгоманов. Чудацькі думки про українську національну справу. Друге видання накладом І.Франко. Львів.1892, с.117-

238; М.П.Драгоманов. К вопросу о самостоятельности украинской культуры. Украинская жизнь. М.1912, N6, с.21, с.28.
53. Н. Дзюбенко. Українці в Росії. Голос України. К.1992. N166 (416), с.12.
54. М.С. Грушевський. Украина и Украинство. Украинская жизнь. М.1912, N1, с.20.
55. Полное Собрание Законов. М.1764, ст.122277.
56. Н.Дзюбенко. Українці в Росії. Голос України. К.1992, N166 (416), с.12-13.

Український Вісник(Санкт-Петербург 1906) - як рупор для з'ясування українського питання в Росії на початку XX століття

На початку XX століття в Російській імперії державі у якій продовж XIX століття знищувалося українське національне та культурне життя, знов з усією явністю постало українське питання, яке необхідно було з'ясовувати. Розвиток елементів демократії в революційному русі який охопив Росію дав можливість українській еліті знову поставити перед російським урядом українське питання з усіма його відтінками історичним, економічним . культурним та побутовим.

Революційна ситуація в Росії відродила національну свідомість українців і поставила перед ними завдання боротьби за свої національні та культурні права, культурно-національну автономію[1].

Здавалось в інтересах Російського уряду було вирішення в цю революційну пору українського питання раз і назавжди, щоб привернути на бік самодержавства таку велику і чисельну етнічну силу, як українців і задовольнити їхні вимоги в їх етнічних кордонах. Ситуація складувалася так, наголошувала С.Русова, що українці повірили, що демократичні реформи в Росії зможуть вирішити українське питання в Росії. Українці, як і другі народи Росії чекали не одне покоління з'ясування свого українського питання. З цим завданням в цю революційну пору розпочав свою активну діяльність їх новоутворений рупор - Український Вісник, який в центрі російського культурного життя Петербурзі, взяв на себе зобов'язання з'ясовувати українське питання в Росії[2].

Могутня хвиля революційних змін, які пройшли по Росії, заставила українців в вирі революційної доби вирішувати українське питання не дивлячись на повне ігнорування його з боку ро-

сійської влади. Глибока національна свідомість була тим критерієм, який зберіг українців Росії від насильницької асиміляції. Упродовж усього XIX століття українці в тій чи іншій формі виставляли свої національні інтереси, однак вони повністю ігнорувалися і російським суспільством і російською владою.

Уся боротьба українців Росії у XIX столітті закінчувалася забороною усього українського, тобто поразкою. Однак українці знаходили силу духу і при сприятливій порі знову і знову виставляли перед російським урядом українське питання. Справедлива постановка українського питання, нерозуміння його російським суспільством, російським урядом, заставило українців на новому, революційному витку історії приступити до боротьби за вирішення цивілізованим шляхом українського питання в Росії. Внаслідок наявності могутнього, російськомовного політичного рупору Українського Вісника в українців Росії починає просипатися національна свідомість. Даний часопис об'єднав і консолідував усіх, як російськомовних так і україномовних українців, росіян - прихильників українського руху в Росії.

Український Вісник зіграв роль консолідатора українців спричинив до росту національної свідомості. З ростом національної свідомості український рух в Росії починає набирати організованих рис. Скромні виступи ентузіастів по українській історії та культурі привели до виникнення українських політичних організацій, які хоч і були переповнені агентами російської поліції однак уже не могли ставити питання про задоволення національних та культурних потреб українців в Росії . Українська національна свідомість усе глибше проникала в народні маси, в регіони Росії в яких компактно поживали українці. Практична робота українських наукових сил, українських політичних та культурних лідерів, Українського Вісника, по підняттю самосвідомості українського населення Росії дозволила досягнути за короткий час, в умовах революційної доби в Росії, високий рівень самосвідомості українців Українці революційної доби уже усвідомлювали себе як культурну націю з своєю особистою історією, стародавньою державністю. Демократичні перетворення в Росії були сповна використані українцями і в створену царським самодержавством Державну Думу попали власне ті свідомі українські сили, які взялися довести українське питання до російського суспільства, російського уряду.

Цими енергійними людьми був створений друкований орган Украинский Вестник - який взявся висвітлювати усі запити українців в Росії. Власна такий потужний орган, згуртував українських депутатів, породив українську парламентську фракцію для

захисту національних прав українців. При таких обставинах українське питання було поставлене в найвищому ешелоні російського суспільства, російського уряду, що заставило проснутися широкі прошарки українців з найвіддаленіших куточків Російської імперії. На ґрунті підняття самосвідомості українців в Росії стало можливим ставити перед російським урядом питання про задоволення національних та культурних потреб українців в Росії[3]. Першим могутнім інтелектуальним надбанням українців в російській Державній Думі було створення Українського парламентського клубу, який намагався об'єднати усі українські партії і організації навколо парламентської боротьби за вирішення українського питання в Росії. Слід зауважити, що український парламентський клуб входило 41 депутатів, тобто усі ті які стояли на позиціях української національної ідеї. Їх завданням було скоріше задоволення російським урядом національних, освітніх та культурних вимог українців Росії, територіально-культурної автономії для України[4].

Український парламентський клуб утвердив українську парламентську фракцію Державної Думи. Власне українська парламентська фракція стала тим рупором, яка взялася задовольняти економічні, культурні і політичні потреби українців в Росії. В фракції сконцентрувалось 40 депутатів, які активно співпрацюючи з усіма прогресивними російськими силами, Петербурзьким українським політичним клубом, Українським Вісником, зуміли поставити українське питання в серці Російської імперії на найвищому державному рівні. Російські державні експерти вивчивши поставлені українськими депутатами вимоги не знайшли іншого виходу, як взяти їх до уваги, однак без жодного намагання їх вирішити[5].

Утворення в Російській Державній Думі окремої української депутатської фракції (союзу автономістів) дало можливість нагадати російському уряду про права українців. Згідно з поданими напрацюваннями української фракції українці в Росії мають право на національне і культурне задоволення своїх потреб. Уряд за вимогами депутатів, негайно повинен приступити до вирішення українського питання в Росії. Однак уряд мовчав не маючи аргументів протистояти українським вимогам відмовчувався[6].

Таким чином мовчання уряду, його небажання вирішувати українське питання привело до подальшої консолідації української парламентської фракції. Протистоячи уряду українська парламентська фракція переросла в "Союз українських автономістів", поставила питання про українське визначення у якому по-

винні захищатися принципи української національної самобутності[7].

Щоб забезпечити сталість розвитку української автономії, вважав "Союз українських автономістів", необхідно створювати спеціальні закони, які б давали право вводити народну українську мову серед усього українського населення Росії, яке визнає себе українським і спонукати російський уряд сприяти виконанню цих законів. Виконання законів прийнятих Думою буде гарантом розвитку українського і російського населення імперії, спонукати до толерантного співіснування українців та росіян, а це забезпечить економічну, політичну стабільність Росії, як великої держави[8].

В цей же час на фоні цих вимог ми бачимо тяжке, злиденне становище українського населення, яке на широких теренах Російської імперії не мало можливостей задовольняти своїх національних та культурних потреб. Російська громадська думка не бажає задовольняти національних потреб українців і якщо б не революційна доба, українська фракція в Думі, яка пробудила свідомість українців Росії, то українці уже в середині XX століття зникли б як народ, національність, що розвинув як економічно і культурно безкраї простори Росі, розчленився в широкому масиві росіян[9].

Отже внесений в Державну Думу Російської імперії законопроект "Про громадянську рівність" повинен був урівняти в правах українців і росіян і в певній мірі задовольняти національні та культурні потреби українців[10]. Однак цього не сталося, оскільки царський уряд не збирався задовольняти національні та культурні потреби українців. Усі дискусії по українському питанню в Росії були припинені, уряд припинив повноваження Думи і припинив її існування. На нашу думку, власне із-за українського питання, позиції українських депутатів і була розпущена перша Державна Дума. Російський уряд налякався вимог українських автономістів, як і других національних меншин Росії. Розпуск Думи означав повернення до жахливих умов попереднього життя[11]. Народ втратив надію про можливість вирішення царським урядом національної проблеми. Розпуск Державної Думи відкинув національне питання і українське в тому числі знову назад, Росія як до революційної доби знову опинилася в стані політичної анархії. У такій ситуації український рух в силу своїх визвольних традицій і в силу тих умов в яких поставив його царський уряд став переслідуваний, оскільки російське самодержавство не бажало навіть чути про наявність українського питання.

Усе це заставило українські свідомі сили включитися в боротьбу проти царського самодержавства.

Старий режим століттями жорстоко розправлявся з щонайменшими проявами українського національно руху, що закалювало його. Жорстокість великодержавних шовіністів не похитнула стійкості української еліти і тому на початку XX століття українське питання в Росії, в новій революційні добі, зазвучало ще грізнішою і згуртованішою політичною силою. Українське суспільство почало вимагати вирішення українського питання в Росії, що застало російський уряд немов би зненацька. Російська правляча еліта внаслідок багатовікової відчайдушної боротьби з українським рухом не сподівалася, що за такий короткий час український національний рух зможе так швидко згуртуватися і поставити перед російським суспільством українське питання на найвищому державному рівні[12].

З усіх куточків Російської імперії, де проживали компактно українці, долинули голоси в підтримку української парламентської фракції. І з цими голосами потрібно було рахуватися, оскільки українці в ряді російських регіонів складаючи більшість населення, національні і культурні потреби яких ніколи не задовольнялися. В Росії можна знайти свідомих державних мужів які розуміють потреби задоволення національних та культурних потреб щонайменших народів, однак не розуміють необхідності з'ясування українського питання. Вони не розуміли, що в українському національному організмі Росії у час найбільшого імпульсу асиміляції продовжував битися пульс національного життя в вигляді стихійного чи цілком свідомого самовизначення.

Політична асиміляція українців в Росії є найбільшою і найпотужнішою працею уряду. За для здійснення своїх планів російський уряд вдавався до репресій. Відношення уряду Росії до української громадськості, наголошував М.Грушевський - це історія репресій, де в усьому українському російський уряд бачив "сепаратизм", з яким треба було боротись. При такій постановці питання українці не мали права на задоволення своїх національних та культурних потреб, тому тільки реформи в Росії поклали початок до постановки перед російським суспільством українського питання[13].

Для української громадськості Росії було дуже важливо, щоби реформи привели до демократичного улаштування суспільства, стабільних демократичних законів, які б дали енергію для економічного, культурного розвитку українців на безкраїх теренах Росії. Однак уряд налякався українського питання, розпустив демократичну Думу, що знову відкинуло російське суспільс-

тво назад в темряву. При такій тяжкій ситуації українці з оптимізмом дивились на упертість російського уряду російського суспільства, розуміючи, що рано чи пізно а все таки російській правлячій еліті потрібно буде вирішувати українське питання і як показував досвід першої революційної доби, уже в XX ст.[14].

Література

1. Украинский Вестник. Спб.1906,N1.с.6-7.
2. С.Русова. Украинский Вестник.Спб.1906,N1,с.46-47.
3. Speetator. На пути освобожденя. Украинский Вестник. Спб.1906, №1,с.54-61.
4. О.Билоусенко. Украинский парламентский клуб. Украинский Вестник. Спб.1906, № 1,с.68-69.
5. В.Шеремет. Украинская парламентская фракция. Украинский Вестник. Спб.1906, № 2,с.133-134.
6. А.Г. Голоса об автономии. Украинский Вестник. Спб.1906, N 3,с.156.
7. М.Грушевский. О зрелости и незрелости. Украинский Вестник. Спб.1906, № 4,с.207-208.
8. М.Грушевский. Наши требования. Украинский Вестник. Спб.1906, № 5,с.267-273.
9. А.Лотоцкий. Илоты XX века. Украинский Вестник. Спб.1906, № 6, с. 360-375.
10. М. Грушевський. Конец гетто. Украинский Вестник. Спб.1906, № 7,с.377-398.
11. А Русов. После роспуска Думы. Украинский Вестник. Спб.1906, № 9,с.623-624.
12. М.Грушевский. На другой день. Украинский Вестник. Спб.1906, № 11,с. 743-748.
13. М. Грушевский. украинский вопрос в России. Украинский Вестник.Спб.1906,№1,с.54-61.
14. О.Білоусенко. Terra incognita. Украинский Вестник.Спб.1906, №14,с.948-963.

"Украинская Жизнь" про українське питання в перших десятиліттях XX століття через призму європейської преси, та громадської думки

Українське питання на в перших десятиліттях XX століття знову було підняте в усіх державах і регіонах Європи, де проживали українці. Європейська преса почала показувати про життєвість українського організму, який готовиться до боротьби за відновлення української державності. Для сьогоднішньої української інтелігенції, народних мас, в яких вони би країнах не проживали притаманне бажання до політичного та державного жит-

тя. Однак цій боротьбі мішає проживання українського народу в різних державах, зокрема в Австро-Угорській імперії і Російській, в яких по різному відносяться українського питання. Українське населення, яке проживає і Російській імперії налічує 33 млн., в суто українських етнічних землях 28 млн. В Австро-Угорській імперії 1,2 млн. українців. Зокрема в Галичині 1,2 млн. населення. На Буковині 300 тис. українців і північній Угорщині 500 тис. Українців[1].

Склад населення на цій території відзначається однорідністю, як мовною так і культурною[2].

Розглянемо, наголошує Украинская Жизнь, становище українців Галичини у європейському контексті, щоб зрозуміти історичний розвиток українства на цих українських етнічних землях. В середині XIX століття, а тобто після революції в Австро-Угорщині, коли Галичина зберегла "вірність" віденському уряду завдяки лояльності до нього польської шляхетської верхівки, австрійська влада віддячуючись польській шляхті, створила в Галичині стару Польську республіку в мініатюрі. Вся політична влада знаходилась в руках поляків. Намісником Галичини був поляк, крайовий уряд складався із 5-ти поляків і 1-го українця. Всі 76 старост були поляки, 78% Галицького Сейму були поляки. Міністр австрійського уряду для Галичини теж був поляком. Поляки внаслідок лояльності до віденського уряду зуміли добитися найширшої автономії для Галичини, виділення на польську наукову, видавничу та культурну справу великих грошових субсидій від центрального австрійського уряду.

В цей же час українські наукові, культурні та суспільні організації на розвиток української національної справи отримували копійки. Так поляки в Галичині мали 50 гімназій, українці тільки 5. Поляки отримали в 1911 році на розвиток науки 112 тис. корон, українці тільки 1700 корон. Польські театри отримували на свою діяльність 24,500 тис корон, українські тільки 14,600 тис. корон. Сорок років панування польської шляхти в Галичині привели Галичину до зубожіння. Широкі українські народні маси були змушені в пошуках кращої долі виїжджати на роботу в Америку. Скарги українських депутатів розглядались австрійським урядом дуже повільно і як правило не задовольнялись.

Однак постійні виступи українських депутатів брались до уваги, що заставило центральний австрійський уряд змінювати свій політичний курс щодо українського населення Галичини. Під тиском Відня почалось реорганізовуватися виборче право. Реформа дала великі наслідки. Тільки четверта частина всіх мандатів (44 із 192) отримали земельні магнати. Решту 80 отрима-

ли українські громадські діячі Галичини. Таким чином українці стали більшістю в Галицькому Сеймі, що визвало протест шляхти і заставило їхнього голову князя І Вишневецького сказати: "краще не жити ніж дозволити простолюдинам правити нами".

Отже в запеклій боротьбі українці взяли політичний верх на свої етнічних землях, що дозволило імператору Францу Йосифу заявити: "що поляки перестали бути фактором в політиці Галичини". З цього часу австрійські політичні симпатії почали переходити до українців[3].

Однак в той же час коли українці в Австрії здобули свою національну перемогу, українці Росії стали "інородцями". Так гучно висловився про українців голова російського уряду П.А.Столипін, видаючи свій циркуляр 20 січня 1910 року про заборону українства в Росії. Цей циркуляр зайняв "гідне місце" поряд з Валуєвським указом 1963 року і актом 1876 року. З цього циркуляру слідувало, що українці і євреї є "інородці", які загрожують цілісності Російської імперії. Циркуляр П.А.Столипіна забороняв функціонування в Петербурзі, Москві українських наукових та культурних товариств, зокрема в Москві українського товариства " Українська хата", оскільки, як наголошувалось в циркулярі, російський уряд об'явив боротьбу з прибічниками відновлення бувшої (Sis) України. Ви українці, наголошувалось в циркулярі - інородці, а це значить що існування будь-яких українських організацій в Росії не можливе[4].

Цей яскравий приклад показує всю сутність Росії у її відношенні до українців. Жорстокий акт політичної діяльності російського уряду повинен заставити не одне покоління українських політичних діячів задуматися, як українству будувати відносини з російською політичною та культурною елітою. Характерно, що в той час ніхто з передових російських політичних та культурних діячів, окрім деяких науковців О.Шахматов і О.Корш, не опротестували циркуляр П.А.Столипіна, що може означати, що вони повністю його підтримали і таким чином визначили статус українців в Російській імперії, як інородців.

В цей же час, коли в Галичині проходило становлення українства, в Росії проходив процес його повної заборони. Цю заборону українського національного руху в Росії засвідчила, через друковані органи, вся передова європейська думка. Факт вчинений російським урядом перелякав усі слов'янські народи, вони зрозуміли, що за будь-який непослух вони теж можуть опинитися у становищі "інородців". Першими запротестували польські політичні та культурні діячі. Тяжкий статус українців в Росії за-

ставив поляків з усією снагою зацікавитися станом українського питання в Росії.

За таких обставин поляки Росії теж почали побоюватися, що із слов'ян і побратимів росіян, вони теж можуть перейти в стан інородців. В сусідній Польщі сильно перелякались, що за забороною усього українського російський уряд заборонить усе польське . Польський дослідник Леон Василевський у брошурі "Україна і українство" намагається з'ясувати стан українського братнього народу. На його думку допоки українство перебувало в стані сентиментального українофільства, воно не викликало інтересу, однак сьогодні українофільство переселилось в Галицький сейм і його положення радикально змінилось. За таких обставин треба ще раз з'ясувати історію України починаючи від українських князів, розкрити унію України з Польщею, боротьбу України з Росією і Польщею, політичну смерть України і відродження української політичної діяльності. Сьогодні, наголошує Л.Василевський, український політичний рух внаслідок своєї активної діяльності, знову заборонений в Росії, однак це явище тимчасове, оскільки духовні, культурні пориви українського народу заборонити не можна. Поляки всеціло повинні підтримувати українців у їх складній боротьбі, оскільки заборона і інородство може перекинутися на них самих[5].

В цей же час, наголошував Д.Донцов, українське питання не сходить з сторінок петербурзької, київської, варшавської, віденської і навіть паризької та лондонської преси, воно починає переростати в європейське питання. Особливо почала реагувати Росія, де позиції світового українства почали проникати в широкої російської інтелігенції, як ворожої так і лояльної. Симон Петлюра аналізуючи в 1913 році стан світового українства і російського зокрема, наголошував: "Ми не ставимо прогнозів на майбутнє, але бачимо, що українці в Європі стають свідомою політичною силою, яка здатна в майбутньому вибороти незалежну українську державу. Українство пережило ту стадію розвитку, коли воно оцінювалось російським урядом, як розгромлене назавжди. Його сьогоднішня заборона (інородство) ще з більшою цікавістю приверне до нього європейську громадськість і поставить його питання на європейському рівні. Правда зараз російське суспільство не знає як визначитися з українцями. Воно кидається в крайності і думає, що черговою забороною вирішить раз і назавжди українське питання в Росії, однак вирішуючи його таким чином попадає в смішне становище перед цивілізованою Європою.

Росія з забороненим українством, виглядає дуже дикою, некультурною, нецивілізованою країною, що робить вагомим українське питання в європейській політиці. Чим більше Росія робить помилок в українському питанні, чим більше забороняє усе українське, тим більше українське питання стає вагомішим в європейському політичному і культурному процесі. Усе це привело до того, що українці показали Європі свою самобутню історію, культуру і стародавню європейську державність, яка була жорстоко і підступно знищена російським самодержавством. За таких обставин українство в Європі міцніє, його підтримують навіть ті, хто ще вчора про нього не знав.

Інородство українців і заборона усього українського в Російській імперії проголошене П.А.Столипіним зіграло на українську справу краще ніж би його тихе жевріння в суспільному процесі російського життя продовжувалось. Заборона українства в Росії пробудили усі його суспільні ланки, заставили європейське українство готовитися до довготривалої боротьби за відновлення своєї державності. В цей же час, наголошував С.Петлюра, українство не ізолювало себе від загальноросійського демократичного процесу і закликало передову українську громадськість включитися в загальноросійську демократичну боротьбу[6].

В цей же час в російських українців є приклад. Зовсім вільне становище українців австрійських, даровані українському народу в Галичині вольності австрійським урядом повинно стимулювати також і російських українців. В Австрійській Україні говорять уже навіть про утворення особливої української держави з австрійським принцом на чолі, про що просто неможливо говорити в Росії, де культурні вимоги українців щезають услід за політичними[7].

При таких обставинах попробуємо розібратися в суспільно-політичному русі українців Австрії. Це заставляє нас робити тому, оскільки "Московські Відомості" за 1913 рік в №299 помістили статтю Л.Волкова "Австрія і українці" згідно положень якої "українство в Росії створене і вирощене австрійською політикою". Однак, наголошує професор Московського університету, росіянин, О.Е.Корш:" українці в Росії це малороси, які пов'язують себе з південно-західними регіонами Росії, що прилягають до Австрійської Галичини. Без сумніву, що українці Австрії і українці Росії це один народ. Однак абсурдним є твердження галицького українця пана Цегельського, який в "Neue Freie Presse" від імені українського партійного з'їзду заявляє, що у випадку війни російські українці, як і їхні єдинокровні брати в Австрії стануть на сторону Австрії, оскільки Росія ніколи не піде на

утворення української держави в той же час, коли Австрія готова підтримати утворення Української держави від Карпат до Дону.

При такому розумінні українського питання в Австрії, українцям в Росії треба зараз дбати про національне та культурне задоволення свої потреб, а не про політичні змагання з російським урядом[8].

Попробуємо подивитись, як пробуджували національну українську свідомість українці в Австрії. Десять років тому за дорученням українського національного комітету почав видаватися в Відні на німецькій мові щомісячний журнал, який сьогодні називається "Ukrainische Rundshcau". Значення його в національно-культурнім і політичнім житті українського народу велике оскільки "Ukrainische Rundshcau" намагався ознайомити з українським питання народи Центральної і Західної Європи. Журнал у більшій мірі був політичним і намагався привернути увагу Європи до боротьби українського народу за відновлення української держави. Якщо переможе ідея української держави, наголошувалось журналом, наступить децентралізація Росії та Австрії. Поставши і зміцнившись Українська держава заставить рахуватися з собою Європу. Гострі статті журналу "Ukrainische Rundshcau" привернули увагу як в Європі, так і в Росії, де українці в уже можуть ознайомлюватись з поглядом європейців на українське питання і порівняти його з поглядами російських політичних та культурних діячів[9].

Отже українська громадськість намагалася підняти українське питання в Європі і це їй вдалося. Тепер після виступу журналу "Ukrainische Rundshcau" в європейській пресі українське питання піднімається щомісячно. Ним переймаються, як наукові, громадські так і політичні діячі в усій Європі. Думками по українському питанню діляться ключові фахівці по питаннях в Східної Європи з Австрії, Німеччини, Франції, Англії. Старається не відставати від загальноєвропейського пориву , по українському питанню преса Угорщини, Польщі, Чехії. Усі суспільні ланки європейського життя прославляють журнал "Ukrainische Rundshcau" , який започаткував українське питання в Європі. Прихід в Росію цього журналу є дуже великою необхідністю, оскільки українці Росії зможуть використати українську трибуну Європи для з'ясування українського питання в Росії[10].

Отже зусиллями австрійських українців Україна все більше почала відображатися в європейській пресі, європейській науці, як центральноєвропейська держава, яка має право на відновлення. Так французький журнал, що видавався в Парижі, присвячував статті не панівним національностям Європи. " Les Annales

des Nationalites" в березні-квітні 1913, так намагався з'ясовувати українське питання в Європі. В майбутньому Україна має шанс стати незалежною державою, коли прогниють Росія і Австрія. Сьогодні Франція є республікою. Згідно свідчень української історії ми в Франції знаємо, що Україна теж була в минулому демократичною республікою з демократичним укладом управління. Однак монархія, російське самодержавство погубило українську демократичну козацьку республіку, та не погубило традицій демократії українського народу. В майбутньому, коли в революційному процесі пощезнуть Австрійська і Російська монархії відродиться незалежна демократична українська державність. Однак вивчати Україну та українців необхідно сьогодні. " Les Annales des Nationalites" розміщує також історичну довідку про Україну і намагаються з'ясувати її історичну перспективу. Всього в " Les Annales des Nationalites" у різний час поміщено 12 статей присвячених статистиці, територіальному розміщенню українського народу, його історії та сьогочасній діяльності українського національного руху зокрема. Одна із статей розповідає, як Україна у продовж століть боролася за свої права, за свою державність. Традиція європейського демократичного життя України має велику історичну перспективу в кристалізованій в майбутньому українській державі, яка буде відігравати велику роль в демократичній Європі. Маючи засади демократії в Східній Європі в козацькій демократичній республіці, Україна, як колонія Австрії і Росії, має найбільший шанс створити незалежну демократичну державу по занепаді цих деспотичних монархій. Французам не зрозуміло, чому Росія забороняє українську мову, культуру, право на національне і політичне відродження українства. Це дикунство наголошує "Les Annales des Nationalites", яке може говорити, що росіяни не є європейською багатокультурною нацією, якою є українці[11].

Українським питанням зацікавилися і в Англії. У більшій мірі воно зацікавило англійців із-за переслідування українства в Росії. За таких обставин українці стали для англійців "симпатичним народом", який бореться за свої національні та культурні права. За таких обставин в Лондоні в 1913 році був організований "Комітет для вивчення і ознайомлення з українським рухом". В англійських газетах і журналах появилися статті про український національний рух. Вінцем діяльності англійців був вихід книги Бенвида Сандса "The Ukraine" - "Україна". До цього часу українці могли думати, що "українське горе", українські національні проблеми" це "українська хатня справа".

Тепер стало ясно, що інтерес до української історії, культури, національного руху виявили не тільки близькі сусіди поляки і росіяни, але й далекі - англійці, які виражають співчуття українському національному рухові в Росії та Австрії. Англійці не можуть зрозуміти, як українці чисельність яких доходить до 36 млн. і які розселені в Росії та Австрії не спричинились до кристалізації своєї української держави. Автор вважає, що українська нація має право на свою окрему державу, на самостійне існування. По словах Бенвида Сандса вся Європа починає розуміти важливість українського питання. Українське питання лежить в основі політики Росії та Австрії. Страх війни із-за українського питання очевидний, він був одним із предметів обговорення зустрічі російського і австрійського імператорів. Англійці вважають, що Росія і Австрія повинні припинити переслідування українства. І одна і друга сторона повинні відновити українську автономію, яку Україна мала в попередні віки[12].

Для повного розуміння українського питання слід звернутися до промови Масарика, яку він виголосив в віденському парламенті і яка сконцентрована в його праці "Росія і Європа". Масарик наголошує, що відмінність між українцями і росіянами відчутна уже в час Київської і Новгородської держав, тобто в X столітті, де український народ є слов'янський, а російський угрофінський. Сьогоднішнє українське питання - це відродження слов'ян. Цьому мішають фінно-угри - росіяни, які починаючи з Андрія Боголюбського завжди завдавали репресій слов'янам-українцям їхній мові, культурі. Масарик наголошує, що чехи і словаки повсемісно будуть підтримувати українство у його боротьбі за незалежність. Уже зараз в Австрії вони виступають на захист українців їхньої національної самобутності, мови культури. Словаки і Чехи, наголошує Масарик, без сумніву будуть підтримувати українців і український національний рух його право виражати інтереси українців в лоні цивілізованої Європи[13].

З новою силою українське питання постало у розгорівшійся війні. Два союзи розпочали війну за розподіл світу. В цей час пройшла переоцінка в якій українці в Росії оперлися на українців в Австрії намагаючись тим самим вирішити українське питання в Росії. Противники Росії робили все, щоби розвалити Росію і на її розвалинах створити незалежну Україну, тому вони робили відчайдушну агітацію в користь автономістів в Австрії, наголошуючи , що Росія - ворог номер один незалежності України, і ніколи не дозволить відновленню незалежного української держави[14].

За таких обставин загострилось відношення Російського уряду до українства. Російська влада вважала, що так зване "українське питання в Росії", це не що інше, як австро-німецька пропаганда, яка проектує відсунути Росію за Чорне море і створити незалежну Україну, як економічного васала Австрії та Німеччини. П.Б.Струве вважає, що "австрійська орієнтація малоросів" приведе до розвалу Росії. За таких обставин розмова про відновлення "Малоросійської держави" з окремою мовою, культурою не може бути мови. В Росії може бути тільки малоросійська культура з піснями і танцями. Сепаратизм малоросіян викликаний австрійською державою внаслідок перемоги Росії над Австрією знову поставить малоросіян в русло культурного російського розвитку[15]. Однак слідкуючий за ходом європейського процесу, як міністр британського уряду У.Черчілль даючи відповідь росіянам по українському питанню в Росії заявив: "...сьогочасна війна, що розгорілася в Європі повинна утвердити принципи рівності усіх національностей, стати виразником ідеалів як культурних так і політичних усіх пригнічених європейських народів і в першу чергу цивілізованих народів в Росії. Всі притіснені народи повинні бути визволені і сформувати свої незалежні держави"[16].

Необхідність боротьби за українську державу через підтримку європейської та світової думки розуміли уже прогресивні українські діячі XIX століття. Зокрема М.П.Драгоманов розбудовуючи українські друковані органи в Європі уже в 80-90 роках XIX століття ставив перед європейською громадськістю українське питання.

В XX столітті український національний рух значно зміцнившись пішов тим же шляхом, який протоптав для нього М.П.Драгоманов. Він знову взявся за ознайомлювати широкі кола європейської громадської та політичної думки з українським питанням, досягненнями та проблемами українського національного руху на сучасний момент в таких виданнях, як: "Ukrainische Rundshcau", " Les Annales des Nationalites" . Внаслідок ознайомлення з українським питанням європейська громадська та політична думка почала активно виявляти увагу до української проблеми і признавати необхідність її вирішення. Всю літературу, яка виходила по українському питанню в цей час можна розділити на дві категорії.

З однієї сторони українське питання висвітлюється нейтральною пресою, особливо швейцарською, і більш політично налаштованою на користь українства : німецькою, французькою, англійською. Усі статті з цікавістю намагаються з'ясувати істо-

рію України її минуле і сьогодення, а також стан справ в національно-визвольному русі. Другі газети, такі як: La Revie Ukranienne", Ukrainische Nachrichten" і другі намагалися прослідкувати розвиток українських політичних партій, течій.

Так "Gasette d La U sanne" в 1915 році порушує питання з політичного устрою Росії і її відношення до автономії України. Розглянувши політичну історію України і Росії починаючи з 17 століття, газета приходить до висновку, що Росія в повоєнній добі повинна знову надати Україні політичну і економічну автономію, яку Україна мала в гетьманські часи. До такого ж висновку приходить Альберт Боннар в статті "Les Rutenos" з якою він виступив в газеті "La Semaine Litteraire".

Трагічне положення в якому опинилися українці у час війни повинно сколихнути всю Європу. Українці роздираємі усіма змушені служити інтересам кривавих імперій які не бажають надавати їм політичну автономію. Українці, які мають свою багатовікову історію, свою козацьку державність мають у цю пору право на її відновлення. Автор вірить, що так воно і станеться. Скоро і для України прийдуть кращі часи... В статті "Promesses realite" надрукованій в газеті "La Liberte" наголошується, що Росія проводить насильницьку політику щодо українців.

Газети: "Le Petit Jurassien", "Journal des Debats", парижська газета "Le Temps", "Polonia (Paris)" наголошували про бойовий дух українського національного руху, який утворив військові українські частини і чекає на падіння ненависних йому російської і австрійської імперій, щоб на їх розвалинах утворити українську державу. Стаття М.Грушевського в "Revue" підсумовує готовність українського національного руху до боротьби за українську державу. Вона оживляє європейцям усю українську історію і багатовікову боротьбу українського народу за свою державу.

Стаття М.Грушевського дійсно подає європейцям найкращу інформацію про українство, яка вийшла в воєнний час в Європі. Швейцарський кореспондент газети "Dail Maic" так зображує українське питання в Росії в часі війни." Свобода друку у час війни є полегшенням для України, українських вояків, як в австрійській так і в російській арміях, які читаючи газети починають розуміти необхідності подальшої боротьби за визволення своєї батьківщини, країни з 34 млн. населення. Україна повстає проти Росії за своє національне визволення її сини починають розуміти, що їм потрібно ще буде по розпаді імперій боротися за своє звільнення.

Журнал "L'Ukraine" статтею В.Г.Степанкової наголошує, що Україна після війни зіграє в історії Європи велику роль. Вона побудує цивілізацію над Чорним морем, тому немає нічого дивного, що сьогодні її еліта бореться за своє національне визволення[17].

Франкомовна газета "L' Ukraine", яка виходила в 1915 році в Лозанні вирішила з наукової точки зору познайомити своїх читачів з юридичними відносинами у продовж століть між Україною і Російською імперією. Для цього вона використала працю Нольде в якій він присвятив частину питанню української автономії з моменту Переяславського договору 1654 року до знищення гетьманщини. Дана праця дає історичний опис державних відносин між Україною і Росією, розповідає про підступне знищення української державності московським царством. Текст французького видання має гарні портрети гетьманів Б.Хмельницького, Виговського, Полуботка, Скоропадського, Розумовського[18].

Присвячує цікавий матеріал "Країні Мазепи" англійська преса, яка цікавиться Україною з усіх точок зору. Війна висунула перед англійцями цілий ряд питань, нових інтересів на сході. Англійців почала цікавити історія України, культура, мова. При Лондонському університеті утворилась ціла школа вивчення української історії, мови, літератури. Англійці почали співчувати українцям, як великому народові в Європі, який по випадку долі не має своєї держави. Українське питання, наголошує, "Times" повинно бути з'ясованим. Не можна закривати очі на долю 34 млн. народу.

Питання потрібно вирішувати і очевидно воно буде вирішене до кінця XX століття. Найбільшу цікавість до України виявив в цей час німецькомовний журнал "Ukrainische Rundshcau" з статтями B. Kuschnira: " Le traite de Bohdan Chmelnicki", і " Die Ukraine und Bedeutung im gegen wartigen Krige", які розповіли європейській громадськості про українську проблему в Росії з часу Богдана Хмельницького. Історичні розробки журналу "Ukrainische Rundshcau" доповнюються виданнями університетської бібліотеки в Лондоні "Alisou Phillips' Poland,V.Gayda Modern Austria" в якому особливо звертається увагу про стан українського національного руху в Росії.

Серед видань про історію України в цей час найбільшою повагою користувалася в Європі праця Нольде "L'Ukraine sous le Protectorat Russe". Продовжуючи тему України журнал "Athenacum" в №4602 за 1916 присвятив велику статтю під назвою "The Land of Mazeppa" - "Країна Мазепи". Дана стаття ро-

зповідає англійцям, що з часу Байрона і до цих пір Україна знаходиться під гнітом Росії. Україна, як велика і культурна європейська держава була відома англійцям тільки по поемі Байрона "Мазепа". Автор розповідає про тяжкий історичний шлях українського народу, його боротьбу за незалежність. Він наголошує, що по союзі України з Московською державою в XVII столітті Україна до кінця XVIII століття зберігала свою державність і що тільки підступна політика цариці Катерини II зумовила знищення української державності. Україна була жорстоко знищена безпощадною жорстокістю московських тиранів, на її території було запроваджене кріпацтво.

Журнал "Athenacum" наголошує, що з усім українським Росія повела жорстоку боротьбу. Усіх хто боровся за попередні українські вільності, українську державність росіяни кинули в тюрми, заслали до Сибіру на вічну каторгу. Ситуація від самого початку взаємовідносинах між Україною і Росією склалась так, що Росія ігнорувала власними, підписаними нею договорами. За таких обставин чільні представники України звертались за допомогою до урядів Польщі, Швеції, Туреччини. Франція, Англія самі висилали в Росію своїх представників ознайомлюватися, як виражались російські офіційні особи з "сепаратистським українським рухом". Поряд з знищенням політичної влади українського народу, росіяни прикріпили також незалежну українську церкву до російського патріархату. З українських церков вигнали стародавні українські співи, красою яких користувався і гордився український народ.

У послідуючому Росія заборонила і саму українську мову. Особливо Росія організувала гоніння на уніатів, які зберігали богослужіння українською мовою. Дальше автор статті "The Land of Mazepra" наголошує на старовинність української мови, української літератури, яка за висновками європейських вчених є однією з ключових слов'янських мов. Українська мова, українська культура не повинна під репресіями росіян зникнути з широких просторів Європи. Український народ повинен мати своє майбутнє, свою незалежну державу.

Дальше журнал "Athenacum" вказує на енергійний розвиток нової української літератури починаючи з Т.Г.Шевченка. Власне ці українські літератори народили український національно-визвольний рух, який розпочав боротьбу за відродження України. Включення українського питання в XX столітті до європейської політики дає право Україні на відновлення державності. Море крові, яку пролили кращі сини України протоптуючи дорогу до волі, заставило широку європейську громадськість спо-

нукати держави які охоплюють українські землі про надання Україні спочатку автономії, а в сучасну пору незалежності.

Однак, як би не було приємно українцям, що передова європейська думка звертає на них увагу, свобода народам дається не безкоштовно, а внаслідок свідомості усього народу, що йому для повного задоволення своїх потреб потрібна політична незалежність. У боротьбу за незалежність України повинні включитися всі партії з єдиною програмою, яка повинна забезпечити українському народові свободу і економічне благополуччя[19].

Ми не будемо, наголошував оглядач "Украинской жизни" Л.Бурчак, детально розглядати що було зроблено українцями внаслідок розвитку в 1905-1916 років українським національно-визвольним рухом. Однак аналіз української літератури дає право наголошувати, що вона вийшла на широкий європейський простір. Все частіше українське питання українськими літераторами розглядається в Франції, Німеччині, Італії, Англії. Усе це говорить, що Європа не байдужа до з'ясування українського питання і змушена в майбутньому його з'ясовувати[20].

Таким чином із вище приведених свідчень авторитетних європейських джерел можемо зробити висновок, що українське питання українцям потрібно з'ясовувати самостійно віч-на-віч з Росією і Австрією.

Оскільки з наданням Австрією Польщі незалежності, Австрія покинула українців Галичини напризволяще. При виникненні Польщі, імператор Австро-Угорщини наголосив: "я надаю право українцям Галичини цілком самостійно вирішувати свою долю і тим самим забезпечити собі самостійний національний і економічний розвиток". Таким чином українське населення Галичини втратило союзника в особі австрійської монархії і було змушене самостійно вирішувати свою долю. Однак страшного не сталося, наголошував оглядач Украинской Жизни В.Левінський. Австрійська Україна завжди черпала свої життєздатні відроджуючі сили із Російської України, тому об'єднання зусиль у боротьбі за незалежну Українську державу, це питання часу[21].

В цей же час в самій Росії українське питання не могло бути вирішене так наприклад, як в Австрії, де австрійський імператор сам запропонував українцям створити свою державу. Російське суспільство не було ознайомлене з діяльністю українського національного руху, як з європейським українством взагалі. В ньому домінували націонал-шовіністичні позиції. Не дивлячись на те, що українські суспільно-політичні рупори намагалися виконувати цю благородну роботу в Росії через друкований орган що "Украинский Вестник", що виходив в Петербурзі в 1906 році,

через "Украинскую Жизнь", що виходила в Москві з 1912 по 1917 роки, українські газети, бюлетені, однак російське суспільство у своїй більшості, було незнайоме з українським питання. Усього цього було недостатньо. Потрібно було тільки кардинальні зміни і такі зміни настали. Революція в Росії, повалення самодержавства, виникнення демократичної республіки заставили український національний рух утворити власну державність яка і з'ясувала остаточно українське питання в Росії. Утворення української державності розбудило Росію, Європу і заставило побачити українців у новій іпостасі - борців за утвердження незалежності Української держави, як невід'ємного суб'єкта Європи[22].

Література

1. В. К-ий. Національно-територіальні межі України. Літературно - Науковий Вісник.1907.; В. Охрімович. З поля національної статистики Галичини. Студії з поля суспільних наук і статистики .1909, II. С.Томашівський. Етнографічна карта Угорської Русі. Очерк истории Украинского народа. изд.3.1911г.
2. М. Грушевский. Украина и украинство. Украинская жизнь.М.19912,N1,с.17.
3. Д. Донцов. Австрийская raison d'etat в Галиции. Украинская жизнь.М.19912, N1,с.81-87.
4. С Ефремов. На текущие темы. Украинская жизнь.М.1912, N1, с.91-93.
5. Leon Wasilewski.Ukraina i sprawa ukrainska. Krakiw.1914.
6. Украинская жизнь.М.1913, N1,с.5-13.
7. О.Е. Корш. Об украинском национальном возрождении. Украинская жизнь. М.1913, N1, с.23-24.
8. О.Е.Корш. Украинцы и Австрия. Украинская жизнь. М.1913, N1,с. 6-9.
9. Украинская жизнь. М.1913, N1,с. 6-9.
10. М.Данько. Украинская трибуна в Европе. Украинская жизнь. М.1913, N3,с.36-44.
11. " Les Annales des Nationalites".Paris, Bulevad des Batignolles,N 41. С.Русова. Украина в европейской прессе. Украинская жизнь. М.1913, N5,с.72-74.
12. С. Русова. Англичанин об украинском вопросе. Украинская жизнь. М.1914, N5-6,с.86-91.
13. Н.А.Бочковский. Об отношении профессора Масарика к украинскому вопросу. Украинская жизнь. М.1914, N5-6,с.93-97.
14. Украинская жизнь. М.1914, N7,с.1-7.
15. Украинская жизнь. М.1914, N8-10,с.48-52.
16. С.Петлюра. О новом выступлении г-на Погодина. Украинская жизнь. М.1914, N8-10,с.85-88.
17. Украинский вопрос в иностранной прессе. Украинская жизнь. М.1915, N10,с.76-79.

18. L'Ukraine sous le protectorat Russ. Traduit par Maurice Genri. Paris' 1915, str.67; Украинская жизнь. М.1916, N6,с.81.
19. С. Русова. Английский журнал о стране Мазепы. Украинская жизнь. М.1916, N7- 8,с.82-86.
20. Л.Бурчак. На тернистом пути. Украинская жизнь. М.1916, N2, с.5-15.
21. В.Левинский. Конец австрийской ориентации. Украинская жизнь. М.1917, N3-6, с.17-31.
22. М.Грушевский. Украинство и российская пресса. Украинская жизнь. М.1916, N9, с.7-15.

Іван Франко і Російська Академія Наук

Взаємовідносини Івана Франка, українського вченого з Австрійської імперії з Російською Академією Наук (РАН) розпочались разом відродженням українського літературного процесу в Галичині.

Поштовхом до таких процесів стали попередні критичні часи, коли визначна плеяда українських діячів переселилася з Росії внаслідок заборони в 1876 році на території Росії української мови, українського друкованого слова[1].

Все це заставило найбільш енергійних представників української громадськості з Росії перенести свою літературну діяльність в Галичину і зокрема у Львів, який з цього часу став політичним, науковим, літературним та культурним центром всесвітньої української думки.

Власне в цей час Іван Франко знайомиться з українським літературним процесом в Росії бере активну участь в “пом’якшенні” умов для наукової та літературної діяльності українців в Росії, друкується в у українських часописах в Росії зокрема в часописі “Украинский Вопрос” Спб.1906[2], Украинская Жизнь”М.1912-1916[3].

Активність Івана Франка в цьому питанні, як науковця і літератора, який розпочинає друкуватися в наукових та літературних журналах, зауважує Російська Академія Наук, його наукова та літературна творчість стає відома серед широких літературних і не тільки українських кіл в Росії. З 1905 року, діяльністю Івана Франка активно розпочинає цікавитися слов’янський відділ Російської Академії Наук[4].

Процес буржуазно-демократичної революції заставляє російський уряд, міністерство освіти звернутися в Академію наук для з’ясування питання про “припинення гоніння на українське друковане слово”. По цьому питанню утворюється спеціальна комісія, яка очолюється академіком Ф.Є.Коршем і який пропонує для

плідної праці ввести в склад цієї комісії окрім дійсного члена Російської Академії Наук з Австрії І.В.Ягича, а також українського вченого з Австрії (Львова) доктора Івана Франка.

Дуже цікавими з цієї проблеми є вивчені нами архіви, зокрема переписка академіків Ф.Є.Корша, О.О.Шахматова з академіком І.В.Ягичем. Усі ці документи зберігаються сьогодні в архіві Російської Академії Наук.

Ще до запрошення в комісію І.Я.Франка академік І.В.Ягич в листі до О.О.Шахматова від 8.11.1905 року застерігав його від великого захоплення українським питанням: ”При обсуждении вопроса о малорусском языке будьте благорассудно либеральны. Простой народ пусть учится своему народному языку, литература пусть свободно развивается, точно так же искусно, но не забывайте интересов государственных…Я сочувствую нашему М.Грушевскому и И.Франко пока они остаются на почве просвещения и науки. Но создавать независимую Украину – в этом я не желаю поддерживать их. Мы славяне и без того чересчур дробимся, оттого так мало и значим. У нас в Вене был осенью молодой человек “белорус”, который даже мечтал о самостоятельной Белоруссии.”

Внаслідок протесту І.В.Ягича доктора І.Я.Франка не було включено до складу комісії, яка обговорювала статус українства в Росії. Однак до цієї комісій був включений закордонний член РАН, академік І.В.Ягич.

Час був невизначений, наростала революція, тому російський уряд намагаючись вилучити з революційного процесу українців дав завдання РАН швидко випрацювати “пом’якшення для українців”, і скоро, на початку березня 1905 року “Записка по українському питанню в Росії” була отримана академіком І.В.Ягичем для ознайомлення. Своїми висновками по ній він поділився з академіком О.О.Шахматовим.

В листі від 5.III.1905 року він писав: ”З великим інтересом я прочитав записку “про українську мову”. Для мене вона повчальна… в аргументації всюди відчутний гумор Ф.Є.Корша. Здається все те, що ви бажаєте дати малоросам треба дати і полякам.

Це питання І.В.Ягич піднімає і в наступному листі від 9.III.1905 року. “Особливо цікавить мене питання про “малоруську мову”. Сьогодні у нас Іван Франко з’ясувавши питання мови ставить питання створення незалежної України. Я звичайно стою за повну волю розвитку української мови, її вживання, та мене турбує вороже відношення “модерних малоросів” до російської мови. Чи закінчиться воно, коли українська мова досягне

своєї цілі. Як пояснити собі те сумне явище, що російська мова так слабо завойовує собі симпатію у фінського, польського і особливо в українського народу. Чому ці народи не вивчають російську мову, особливо не бажають її вивчати українці…”

Напрацьована комісією “записка по українській мові” скоро потрапила в Галичину і була винесена Іваном Франком на суд українського суспільства. Це нам відомо із листа Ф.Є.Корша до О.О.Шахматова. від 7.V.1905 року: ”Хванька Кримський” поспішим відправити екземпляр нашої записки до Львова Івану Франку, де чекали її з великим нетерпінням. Записку нашу, по питаннях української мови перевели на українську мову і поширили у такому вигляді серед українського народу в Галичині. Я вважаю, наголошував О.О.Шахматов, що хоч таким способом пошириться праця комісії. Важко повірити, що російський уряд візьме до уваги результати нашої роботи”.

В цей же час слов’янський відділ РАН готував до друку “Енциклопедію Слов’янознавства” у якій передбачалось помістити нарис “Про розвиток української літературної мови”. По цьому питанню редакція енциклопедії думала залучити до співпраці І.Я.Франка. Однак взнавши про ці наміри редакції І.В.Ягич різко запротестував проти включення І.В.Франка. По цьому питанню І.В.Ягич писав О.О.Шахматову 2.IV.1905 року: ”Я ніяк не бажав би залучення до цієї справи наших галицьких мегаломанів М.Грушевського і І.Франка. Ними усіма без винятку заволоділо самолюбство, яке доходить до смішного. Я звичайно співчуваю їх діяльності, та відношуся до результатів критично. Вони все своє розхвалюють до неможливості. Дуже звичайно погано, що вони очолюють весь літературний та науковий процес і що центр “малоросійського духовного життя” перейшов у Львів. Що стосується української мови то вони навіть писати на українській мові не вміють, то як вони напишуть історичний нарис “Про розвиток української літературної мови”.

Не дивлячись на протести І.В.Ягича в Петербурзі розуміли, що у Львові усі літературно-наукові процеси інтелектуального життя очолює І.Я.Франко, тому в 1907 році в середовищі членів РАН кристалізувалась думка утвердити вченого із Галичини, доктора Івана Франка, членом-кореспондентом РАН. Однак це рішення було рішуче опротестоване І.В.Ягичем, який 2.III.1907 року в доповідній записці в Академію писав О.О.Шахматову: ”Я боюсь, що наше відділення піде по слизькому шляху швидко вниз, якщо Ви і ваші однодумці не будете дуже обережними. Бажав би я помилятися, але Ваш новий обранець буде дуже близький не Вам, а другим”. Признаюсь Вам, що мені здається, що

обрання Івана Франка членом-кореспондентом РАН передчасне. Я бажаю вільного розвитку “малоросійській мові”, та не згідний з відступом з Малоросії загальноросійської літературної мови. Настільки я знаю мрії малоросійського юнацтва, то воно думає, що самостійна незалежна Українська держава у них уже в кишені. Я з цим не згоден допоки вірю в переоблаштування сьогоднішньої Російської держави, на нових ліберальних початках. Іван Франко у своїй творчості явно стоїть на цих позиціях і тому його обрання в РАН треба як слід виважити…”

Оживлення дискусії Івана Франка з літературними, науковими та громадськими колами Росії розпочинається з новою силою в 1912 році. Поштовхом послугувала стаття виразника ліберальної буржуазії Петра Струве під назвою “Общерусская культура и украинский партекуляризм” в якій пан П.Струве об’явив українській літературі, культурі, мові бій. За висновками П.Струве українська література, мова, культура прагне роз’єднати культурну і національну єдність Росії. Ця стаття дала можливість академіку Ф.Є.Коршу в статті ”К вопросу об украинской культуре” визначити політику російських лібералів так: “наші кадети і прогресисти зовсім байдужі до українців, і в своїх поглядах по українському питанню недалеко відійшли від правих націоналістів. Тому дивує, як вони сьогодні можуть думати про якийсь “український сепаратизм”.

Розглянувши дві статті Ф.Є. Корша і П.Струве І.В.Ягич повністю розділив точку зору російського ліберала П.Струве. В листі до О.О.Шахматова від 24.І.1912 року він писав: ”Мені дуже сподобався голос П.Струве. Дивно, що ваша Україна, ваш південь та й обидві столиці Москва і Петербург могли заразитися творчістю наших галицьких авторитетів М.Грушевського і І.Франка.

У листі від 4.XI.1912 року І.В.Ягич писав О.О.Шахматову: ”Бачу, що Ф.Є.Коршу Іван Франко і М.Грушевський сподобались і він як академік РАН разом із ними розпочав в Росії роз’єднання нації на українців і росіян. Уявіть собі, що було б як би ми ще тобі прийняли І.Фрака в РАН. Якщо він і далі буде з Іваном Франко і М.Грушевським це робити, то українці в Росії будуть діяти більш активно, відкрито без приховування своїх сепаратистських устремлінь. Стаття російського академіка в захист українства “К вопросу об украинской культуре” буде дорого коштувати Росії. Уже сьогодні українські сепаратисти загрожують державному устрою Росії. Ф.Є.Корш не може зрозуміти, що український літературний рух направляємий Іваном Франком з Львівського центру в Росію у ліберально-культурному обрам-

ленні у подальшому появиться в політичному, як його викладає М.Грушевський, і за сприятливих обставин цей рух роз'єднає українців і росіян і в подальшому посіє між ними ненависть. Розмежування по національних ознаках українців і росіян породить дві культури, які з часом розмежуються раз і назавжди. Поява двох народів і двох держав, Україна, яка буде продуктивно розвиватися на півдні в більш сприятливих кліматичних умовах, ставши окремою державою, забуде Росію. Нова Українська держава посіє ненависть до Росії за багатовіковий диктат і через призму певного часу зовсім відмежується від Росії і повернеться до багатокультурної та демократичної Європи. Тоді зламати Україну, на чолі якої будуть такі досвідчені галичани з віденським світоглядом, як І.Франко буде неможливо. Наголошую, зауважував І.В.Ягич, повернення українців до слов'янської єдності буде неможливе, оскільки загальноєвропейський процес демократії дасть їй нові антиросійські цінності, які ми сьогодні бачимо у науковому та літературному витворі М.Грушевського та І.Франко".

В 1914 році спалахнула І світова війна, яка продовжила дискусію австрійських і російських вчених іншими засобами. У вирі цієї війни помирають такі будителі української національної ідеї в Австрійській імперії, як І.Я.Франко і в Російській, як Ф.Є.Корш, однак їх взаємовідносини на академічному рівні кристалізували такі могутні інтелектуальні цінності, які були підтримані і піддані критиці їх сучасниками приятелями і опонентами, яких ми означили вище[5].

При всій новизні і невивченості, питання взаємовідносин І.Я.Франка з вченими РАН, воно залишається актуальним до сьогоднішнього дня і потребує подальшого дослідження.

Література

1. В.Н.Кораблёв. "Украинский вопрос в прошлом и русская академия"» Вестник АНСССР.1933,с.13-26.
2. Украинский Вопрос.Спб.1906.
3. Украинская Жизнь.М.1912-1916.
4. Записки Філологічного відділу УАН.К.1927,кн.Х,с.268-274.
5. В.С.Ідзьо. Українське питання в Росії в минулому і сучасному науковому просторі Російської Академії Наук (XIX-XX ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.2000,т.IV,с.5-7.

М.С.Грушевський - про українське питання в Росії в період І російської буржуазно-демократичної революції 1905-1907 років

Революційна пора І російської буржуазної революції була часом найактивнішої політико-наукової діяльності М.С.Грушевського в Росії. В період 1906-1907 років він написав понад 25 праць, які безпосередньо стосувалися українського руху в Росії. У своїй першій праці "Украинство в России его запросы и нужды" М.С.Грушевський наголошує, що одна із головних завдань звільнючоїся від рабства Росії є з'ясування українського питання, наданням 30-ти мільйонному населенню Росії національно-культурної автономії. Система пригнічення в Росії і денаціоналізація народів стає системою політичної і громадської деморалізації. В числі позбавлених умов правильного розвитку і самовизначення є і українці Росії. В нинішній тривожний час в Росії подавляються усілякі форми культурно-національного життя : українська вища освіта, школи, книги, журнали, газети. Ніхто не має конкретної уваги про історичний розвиток українства в Росії, оскільки не має української історичної концепції про становлення українства в Росії.

В цей же час не дають розвиватися українству російський уряд, який проводить щодо українців жорстоку політику асиміляції. Таке жорстоке відношення українці в Росії не можуть ніде оскаржити, за таких умов вони не мають в Росії перспективи національного розвитку. Український національний рух в Росії приречений на загибель. Сьогоднішнє звільнення Росії не може відбутися без з'ясування українського питання, яке повинно вирішуватися на найвищому державному рівні. Задоволення національно-культурних потреб українців в Росії це першорядне завдання російського уряду, передової російської інтелігенції[1].

Проблема яка сьогодні стоїть перед Росією, це покращення соціально-економічного та політичного ладу. Росія імперія народів повинна – повинна перетворитися в багатокультурну країну, де українці повинні в певній мірі задовольняти свої національно-культурні потреби. Сама держава повинна давати можливості за своєю підтримкою покращувати становище українства в Росії. Однак ми бачимо, що сьогодні представники Росії прогресивної не далеко відійшли в поглядах щодо українського питання, від представників офіційної Росії. Українська інтелігенція в Росії не може самовиражатися в Державній Думі, широкому науковому середовищі, пресі. Російська державність не дає їм такої

можливості. Отримавши певні демократичні свободи Росія однак не розвиває самобутність українців їх наукові, культурні, освітні організації, вона не бере на себе зобов'язання хоча би симпатією підтримувати прояви української національної свідомості. Нерозуміння українських національних запитів , зневага українства, веде до відновлення великодержавних, шовіністичних настроїв в російському суспільстві. На сьогоднішньому етапі, коли Росія демократизується це просто злочин. Якщо Росія прогресивна не підтримає українську інтелігенцію, не потягне за собою на буксирі, то самобутність українського мислення зникне в Росії, що може згубити саму Росія, адже українська культура в усі віки підтримувала російську культуру своє архаїчною слов'янською самобутністю. Росія створена, як велика держава енергією українського таланту, науки та культури. Повага росіян до усього українського відновить довіру українців до росіян[2].

Зауважимо, що до часу російської революції 1905 року, українці в Росії не мали права висловлювати свої думки по питаннях потреб українського народу і тільки перша Дума дала можливість українцям поставити перед російським урядом українське питання. Українська інтелігенція була однією з перших, що включилася в політичне визволення Росії. Українці своєю участю в російському революційному русі принесли російському суспільству велику користь натомість не отримали ніякої доброзичливості для задоволення своїх національно-культурних потреб. Український рух в силу вільнолюбивих традицій, опинився в тяжкому стані в Росії і сьогодні стає опозиційним до розгулу російської бюрократії. Основи старого режиму в Росії залишаються, вони запущені і гниють. Українство бачить неспроможність Росії вирішити українське питання. Вона повторює заборони і гоніння на українську думку, закликає консервативні кола до боротьби з ним, що не робить честі новій Росії, яка тягнеться до демократії[3].

Та нехтувати усім цим не можна. Серед народностей Росії, українці по чисельності після росіян, займають друге місце. Таким чином українці займають перше місце серед недержавних націй, а українському питанню належить перше місце серед усіх національностей Росії. Замість того, щоб з'ясовувати його, російський уряд проводить асиміляцію українців. Діяльність українських організацій в Росії стає просто неможливою. Починається відновлення по забороні української мови, культури, друкованого слова. Жорстоке знищення українського національного життя в Росії доходить до того, що стародавня українська мова в Росії вважається "наречием" російської мови. Доля національно-

го розвитку українців в Росії поставлена в ситуацію просто безвихідну. В результаті занепаду української культури в Росії убогою стала сама Росія, вона позбавляє себе права бути багатокультурною слов'янською державою. В даний час Росія в усьому українському вбачає сепаратизм і тому за таких умов українська культура в Росії позбавлена національно-культурних ознак[4].

Однак не дивлячись на такі заборони український національний рух в Росії існував. Особливо він почав проявлятися і консолідуватися в XIX столітті по забороні російською владою української мови та культури. В цей час в іншій формі він переміщується в столичні міста Росії, Петербург і Москву, де існує і групується навколо журналу Основа (1861-1862). Однак активний період функціонування українського національного руху в Росії продовжується недовго, після заборони української культури в 70-80 роках XIX століття українська національна справа в Росії була заборонена до 1905 року. У цей прошарок часу вона звучала в російському суспільстві як "сепаратизм", "українофільство", "мазепинство" і звичайно не мало розвитку[5].

Збереження такої традиції нічого не давало Росії, однак вона вирішила залишатися і в демократичному порядку душителькою національних меншин і в першу чергу українців. При такій ситуації розвивати українське національне життя в Росії стало просто неможливим. Однак українська справа жевріла, а інколи яскраво проявлялася і тому створити шляхом репресій монолітну російську культуру, затискуючи українську, стало неможливо. Тому вищі кола суспільства обговорювали цю проблему. Більш демократично настроєні урядовці вважали, що шлях у Росії є один-широко розпочати впровадження національно-культурно-територіальної автономії зі збереження національних прав народностей на їх етнічних територіях і територіях компактного проживання[6].

Таким чином ідея національно-культурної автономії появилася в проектах з 1900-1905 років була легалізована з трибуни першого парламенту Росії. Національне питання стало з новою силою актуальним. Перша Дума вперше звернула увагу на необхідності розробки національної програми в Росії, тому нові закони, які бажала видати Дума, повинні були задовольняти національні території, яким Дума бажала надати ширші повноваження. За українським народом Дума теж намірівалась закріпити статус культурно-національної автономії в якій можна було розвивати традиції української національної освіти, наукові та культурні традиції. Закон зобов'язувався не попирати національні права, мову, літературу, культуру, самобутність економічного

розвитку. Однак закон, як і вимоги українців, залишились на папері[7]. Однак питання було підняте, хоча російський уряд не бажав брати його до уваги. За таких обставин навіть виник "Союз автономістів-федералістів", який поставив за мету фактично надати рівні права всім національностям Росії. Союз автономістів-федералістів наголосив, що реально здійснить і впровадить в життя закон про культурно-національні автономії і урівняє права всіх народів, що проживають на широких просторах Росії[8].

В з'ясуванні національно-територіального питання прийняли участь і українці, які повважали, що у вирішенні українського питання в Росії слід наголошувати на історичному праві, яке вони мали до політичної унії з Росією. Українські вольності були знищені насильницьким шляхом і усі державні норми, які мала Україна за Богдана Хмельницького повинні Росією бути відновлені. На територіях самої ж Росії, де компактно проживають українці, слід створити культурно-національні автономії. У своїх вимогах до російського уряду українці настоювали на федеративному улаштуванні Росії. В першу чергу українцям в російських регіонах, де вони компактно проживають, необхідно дозволити навчання на національній мові, випускати на національній мові підручники, книги, журнали, газети[9].

Однак в цей же час, коли в російському суспільстві бродили прогресивні ідеї, які виголошувалися із законно обраної народами Думи, російський журнал "Сын оттечества" об'явив війну думкам українофілів. В передовій статті він наголошував, що дати українофілам вільно впроваджувати свої ідеї на українській мові на всій території Російської імперії, надання їм повноцінного отримання освіти в тому числі і вищої, задовольнити їх культурні потреби, означало б організувати український сепаратизм в Росії за російські гроші. А якщо врахувати, що українофілам будуть помагати "польсько-австрійські інтригани", то від великої слов'янської ідеї, як і держави Росії не залишиться нічого [10]. Історик М.Грушевський зауважуючи, звернув увагу, що редакція часопису наголосила:" українофілам, якщо навіть дати культурно-національну автономію навіть в далекій російській губернії, вони і там організують сепаратизм. Бажано, щоб українофіли в Росії завжди жевріли і ніколи не просочувалися в широкі народні маси, особливо в столичні центри[11].

Однак ці прогнилі постулати, які були проголошені найреакційнішими колами російського суспільства не змогли заспокоїти саме суспільство в революційній порі. В Литві і Польщі в школах почали вводити свої національні мови. В цей же час українці Росії висунули до уряду вимогу відмінити заборону на функціо-

нування української мови[12]. В Росії наукові кола розуміли, що в Україні є потреба не тільки впровадження української мови в школах, алей в широких колах українського суспільства. У записці “Нужды украинской школы”, яка була прийнята на честь вшанування Т.Г.Шевченка в Києві університетом було направлене звернення до міністрів відносно правильності рішення про зняття заборони по відношенню до української мови.

Харківський університет відповідаючи на запитання комітету міністрів, звернув увагу на необхідності введення навчання, українського читання і письма в початкових школах українських губерній в зв’язку нерозумінням українських дітей російської мови. Цілком зрозуміло, що викладання української мови в школах вищих типів, являється логічним розвитком цієї необхідності[13]. Таким чином дискусія по українському питанню в Росії розпочалась. В цей же час, якщо вірити свідченням прогресивної верстви російського суспільства, пройшло пом’якшення умов функціонування українців в Росії. Однак реакціонери повважали, що українці, які отримали право на функціонування української мови повинні ще доказати свою життєздатність до свідомого культурно-національного життя[14].

При усіх перипетіях комітет міністрів, як бачимо з доповідної міністра народної освіти, приступив до обговорення способів виконання “Указу від 12 грудня 1905 року” Про відміну постанови про переслідування української мови, українських друкованих органів, які були введені в 1876 і в 1881 роках, згідно яких заборонялось друкування і видання творів українською мовою. Ці раніші заборони, на думку комітету міністрів, були прийняті внаслідок розвитку українофільства, яке як політичний рух, так і в літературному вигляді ставило завдання політичного відокремлення України від Росії. Комітет, однак, прийшов до висновку, що українофільський рух, як і інші українофільські установи, які раніше лякали російський уряд, не уособлює собою ніякої небезпеки для Росії. Разом з тим, заборона української мови, культури серед українського населення, утруднює поширення серед українського населення корисних повідомлень шляхом невидань книжок українською мовою, що не дає швидкого росту культурного рівня українського населення. Можна надіятися, що комітет міністрів, не бачучи ніякої безпеки від українського слова, розуміючи скоєне зло, яке зробила російська влада внаслідок заборони української мови, вирішив відмінити постанови про заборону української мови. Однак комітет міністрів не впевнився у достовірності свого рішення і тому вирішив попередньо до остаточного рішення зібрати інформацію по цьому питанню. На

цей раз комітет міністрів звернувся за інформацією не від фахівців таких як Котков, Юзефович, та інші, які ініціювали заборону української мови в 1863-1881 роках, а до науковців з Російської імператорської академії наук. Дослідження академії наук в обширному звіті показали: ”що існуюча російська літературна мова є виключно мова великоруська. В цей же час українці мають свою літературну мову, яка задовольняє національні потреби української народності”. Особливу увагу комітет міністрів звернув на той факт, що заборона української мови і літератури повністю розірвали стосунки українців з росіянами і з російською літературною мовою зокрема, оскільки українці побачили в російській мові, літературі та культурі гнобительку української культури, мови та літератури. Вся тяжкість заборони української культури привело до того, що інтелектуальна діяльність українського народу була перенесена за кордон в Австрійську імперію в Відень і її складову частину, Галичину, де український рух зайняв проти Росії, російської культури антагоністичну позицію. Вчені Харківського університету, які були задіяні в “мовному проекті” комітету міністрів, вказали на необхідність відмінити заборону української мови. Отже усі рекомендації були переконливими і українці думали, що уже 31 травня 1905 року комітет міністрів об’явить про відміну постанов про заборону української мови. Однак комітет міністрів не зробив цього і через три місяці. Міністерство тільки заявило, що питання про відміну заборони української мови та культури відкладено до кращих часів. Таким чином російська влада залишилась глухою до широких багатомільйонних мас українського суспільства та її інтелігенції[15]. Отже після обговорення питання “про відміну заборони на українську мову”, комітет міністрів, не наважився відмінити постанову введену міністром Валуєвим в 1863 році і закон 1876 року “про заборону української мови”. Таким чином в 1905 році Росія, навіть внаслідок революційного піднесення і певної демократизації, ще не була готовою признати право українського народу на задоволення свої мовних та культурних потреб, що заставило українців включитися в боротьбу за свої права і за умови неможливості розвивати в Росії свої наукові культурні освітні та політичні інститути перенести своє національне життя в Галичину. Дикість офіційної Росії по відношенню до української культури, наголошує М.Грушевський, зворушує українців, заставляє їх вишукувати методи в боротьбі за свої права проти російського самодержавства. Домагання українців повернути їм свою мову, культуру закінчилось тим, що новий російський уряд відніс українців до “інородців”, а українську мову до “ інород-

них мов”[16]. Така ситуація в Росії заставила український народ енергію національного, культурного та політичного життя перенести за межі Росії в український Львів. Який в 1900-1905 роках стає українським П’ємонтом. Уже після заборони української літератури в Росії в 1863 році багато українських письменників входять в тісні стосунки з представниками українського відродження в Галичині, приймаючи участь в галицькому культурному, літературному та науковому житті. Така значна інтеграція українських письменників Росії у галицько-українське культурне життя після 1876 року, може говорити про те, що Галичина стала для них єдиним осередком задоволення національних та культурних потреб. Без сумніву, Австрійська імперія, була набагато прогресивнішою центральноєвропейською монархією, ніж тюрма народів Російська імперія. За таких умов українські видання Галичини, в яких друкувала свої твори українська еліта Росії, були “надзвичайним указом заборонені в Росії”. Все, що носило на обкладинці назву “ український” аж до етнографічних та археографічних матеріалів, навчальні посібники для дітей, були заборонені. Виявлена література вилучалась поліцією, а винуватці карались штрафами. Таким чином Росія намагалась за будь-яку ціну паралізувати вплив галицького українства на розвиток національно-культурних інститутів українців в Росії. Факти джерел, яскраво доказують, що в цей час з’єднуються зусилля українців австрійських та російських, для пробудження свідомості українського народу і відродження України. Зусилля покладається на те, щоби зняти заборону на культурне життя українців в самій Росії, щоб з’єднати в одну інфраструктуру національно-культурне життя українського народу, розділеного свавіллям імперій[17].

В цей же час в самій Росії уряд дозволив задовольняти свої національно-культурні потреби фінам та полякам. В цей же час 30-ти мільйонному українському народу російський уряд не дав права на задоволення своїх національно-культурних потреб. Історик М.Грушевський вважав, що російський уряд все робив для знищення українського народу, однак отримував від свого завзяття та натхнення поразку за поразкою[18].

Така поразка російським урядом була отримана тому, що український народ належить до категорій народів, який головним чином складався із селянства, яке веде землеробський спосіб життя із багатовіковим сталим місцем проживанням. Український народ за багатовікову історію свого проживання виробив імунітет до чужородних культур: скіфської, хозарської, половецької і в останні століття до російської. За тисячоліття українсь-

кий народ притерпів всякі недолі чужого гноблення, однак такого, як російське, що бажало відібрати саму мову, та культуру не було. Тому своїм пасивним буттям український народ вперто боровся за своє національне існування проти російського віроломства[19]. Раннє припинення державного життя в XIV столітті і відновлення його в XVII столітті навчило український народ жити самобутнім українським життям під польським, російським чужоземним ігом, не втрачаючи свого національного обличчя. Чужородний політичний елемент польський, опанувавши політично над Україною, зовсім не звертав увагу на побут і землеробську культуру українців, що дало можливість зберегти економічний, політичний потенціал українського народу. І тільки російська великодержавна машина звернула увагу на необхідність заборонити українську національну культуру, мову, що було найбільшим злочином Росії, який продовжується до сьогоднішнього дня і якому немає кінці і краю як і моралі[20].

При усіх відчайдушних стараннях на початку XX століття зробити це було неможливо. Нова генерація українців відчайдушно боролася за свої національні, культурні, а згодом державні права. Стародавня українська державність, яка жила самостійним політичним життям з X по XIV століття, зуміла витворити такі високоморальні, духовні, та культурні, економічні та політичні цінності, наголошував М.Грушевський, що послідуюча політична ситуація українського народу, політичні гоніння, не дозволило українському народу розчинитися в великі масі окультуреного ним фінно-угорсько-литовського масиву. Сьогодні, коли приходить в Росії “Кінець Гетто”, українці отримують певні загальноєвропейські свободи. Українська національна еліта з новою силою піднімає в Росії українське питання[21].

Характерно, що однією із перших вимог української еліти, було введення в школах української мови та літератури, а в університетах українських кафедр. Однак це питання вдалося українцям вирішити тільки в Австрійській Галичині, де у Львівському університеті в 90-ті роки були відкриті українські кафедри.

В цей же час в Росії, вчена рада Одеського університету висловилась за введення в університеті курсів предметів: української мови, літератури, історії та географії України. Харківський університет в 1906 –1907 роках поставив питання про відкриття українського історико-філологічного факультету. Однак, дальше постановки питання, проблема з місця не зрушилась. Українська наука, як висловився М.Грушевський, не запанувала в наукових установах Росії[22].

В цей же час в Австрії, в Галичині уже в 1848 році Львівський університет мав для українських національно-культурних потреб богословсько-філософський факультет, де українські професори читали лекції українською мовою. У 1849 році у Львівському університеті було створено кафедру української мови. В 1860 році кафедру української мови було створено в Краківському університеті. В 1871 році імператор Австрійської імперії видав указ, що Львівський університет повинен готувати фахівців з української мови та літератури. В 1880 році юридичний факультет Львівського університету мав уже кафедру української мови. Таке підґрунтя дало можливість в 1871-1874 роках українцям Австрійської імперії сформували свій український національний університет, що не спромоглися українці в Росії внаслідок терору над українськими науковцями російської державно-поліцейської машини[23].

В цей же час М.Грушевський появився в Петербурзі і взяв участь в дебатах з урядом української парламентської фракції і участь у роботі українського політичного клубу. Поява і виступи М.Грушевського В Петербурзі занепокоїли царський уряд. В своїх доповідях М.Грушевський наголошував, що суспільний і культурний український рух в Росії повинен підтримувати зв'язки з австрійською Україною і поклавшись на власні сили підтримати ріст свідомості українців в Росії. У галицьких українців і російських українців - одне завдання, боротьба за єдність України і сьогодні ці дві гілки українського народу повинні об'єднати зусилля для спільної мети[24].

У висновок нашого дослідження зауважимо, що така позиція М.С.Грушевського, "по українському питанню в Росії", залишалася до часу до поки буржуазно-демократична революція в Росії в 1905-1907 роках не пішла на спад, за яким наступила реакція, розправи з усім вільним українським словом. Тільки тоді він зрозумів в докорінній незмінності політичних устремлінь Росії, однак ця його позиція, як і подальша літературно-наукова в Санкт-Петербурзі та Москві, викладена вище, потребує подальшого дослідження[25].

Література

1. М.Грушевский. Украинство в России его запросы и нужды. Спб.1906,с.3-5.
2. М.Грушевский. Против течения.Спб.1907,с.1-5.
3. УкраинскийВестник.Спб.1906, №11, 2 августа.
4. Russen uber Rusland. Ein Sammelwerk, herausgegebenvon. Josef Melnik. Franfurt.1906,s.616-639.

М.Грушевский. Освобождение России и украинский вопрос. Спб.1907,с.12-41.
5. М.Грушевский. Политической общественной украинской мысли в XIX столетии". Украинский Вестник. Спб.1906, №9.16 июля.
М.Грушевский. Освобождение России и украинский вопрос.Спб.1907,с.42-54.
6. Украинский Вестник.Спб.1906.№3. 4 июня.
М.Грушевский. Единство или распадение. Спб.1907, с.55-67.
7. М.Грушевский. Наши требования.Спб.1907,с.68-80.
М.Грушевский. Национальный вопрос и автономия. Украинский Вестник. Спб.1906,№1. 21 мая.
8. М.Грушевский. О зрелости и незрелости.Спб.1907, с.81-86.
М.Грушевский. О зрелости и незрелости. Украинский Вестник. Спб.1906, №4 .11 мая.
9. М.Грушевский. Наши требования.Спб.1907,с.86-92.
М.Грушевский. Наши требования. Украинский Вестник.Спб.1906,№5. 18 июня.
10. Сын Отечества.Спб.1905,№50.14 апреля.
11. М.Грушевский. Формы и факты.Спб.1907,с.93-100.
12. Императорская академия Наук об отмене стеснений малорусского печатного слова.Спб.1905.
13. М.Грушевский. Равною мерою. Спб.1907, с.101-103.
14. М.Грушевский. К злобе дня. Спб.1907, с.104-106.
15. М.Грушевский. Освобождение России и Украинский вопрос.Спб.1907, с.107-111.
16. М.Грушевский. Позорной памяти.Спб.1907,с.112-114.
Украинский Вестник.Спб.1906,№1.21 мая.
17. М.Грушевский. Украинский Пьемонт. Спб.1907, с.115-120.
Украинский Вестник.Спб.1906,№2.28 мая.
18. М.Грушевський. Конституційне питання українства в Росії. Літературно-Науковий Вісник.1905.
М.Грушевский. На конституционные темы. Спб. 1097, с.121-131.
19. М.Грушевский. Вопрос дня. Аграрные перспективы. Спб. 1907, с. 132-140.
20. Национальные моменты в аграрном вопросе. Спб. 1907, с.141-145.
21. М.Грушевский. Конец Гетто.Спб.1907, с.146-148.
22. Украинский Вестник.Спб.1906, №7.2 июля.
23. М.Грушевский. Вопрос об украинских кафедрах и нужды украинской науки. Спб.1907, с.147-194.
24. М.Грушевский. Из польско-украинских отношений Галиции. Спб.195-264.
25. М.Грушевский. Встревоженный муравейник. Спб.1907, с.265-277.
26. В.С.Ідзьо. “Украиская жизнь” - культурний , науково-просвітницький, політичний орган українців Москви та Росії 1912-1917 років (80-літтю з дня припинення присвячується (1917-1997). Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту.М.1997, т. І, с.46-67.

Голодомор і українська інтелігенція. Спроба протистояння насиллю

В кожній країні світу інтелігенція відіграє велику роль в формуванні громадської думки, користується моральним авторитетом. В післяреволюційний час в 1917-1920-х роках, українська інтелігенція почала відігравати визначну роль в культурному та освітньому житті українського народу.

В умовах, коли більша частина українського народу була неписьменною, українська інтелігенція була єдиною національною верствою, яка стала будителем національної, духовної та культурної свідомості українського народу. Однак, за бурхливим піднесенням в 20-30 роки, настав історичний провал, складний і тяжкий період в історії української інтелігенції. Внаслідок репресій новоутвореного комуністичного режиму, українська інтелігенція почала змінюватися, а потім зовсім щезла, як самостійна сила, яка регулювала життя українського народу. Власне всі ці обставини, пов'язані з винищенням національно-свідомої інтелігенції, привели до свідомого насильницького голодомору. Як засвідчують джерела, сталінізм свідомо знищивши українську інтелігенцію вирішив розправитися і з українським народом[1].

Радянська історіографія, а це передусім монографії : Л.І.Ткачової, Г.М.Шевчука, В.М.Даниленка, А.М.Коновалова, Ю.О.Курносова, А.Г.Бондар написаних на історично недостовірній основі, не зауважували геноциду українського напроду[2].

Водночас з науково обґрунтованими концепціями наявного голодомору на Україні виступили зарубіжні вчені: В.Данхем, К.Бейлза, Р.Конквест, Дж. Мейс, Б.Бровченко. На сучасному етапі всесторонньо обґрунтованою є монографії С.В.Кульчицького, Г.Касьянова, які з позицій наукового трагізму відтворюють на документальній основі процеси голодомору в Україні[3].

Однак дані вчені не наголошують, що знищенням української інтелігенції радянська влада приступила до знищення українського народу, що як наголошує Р.Конквест, є ключовою причиною голодомору 1930-33 роках[4].

Безсумнівно, українська інтелігенція в 20-30 роки, була хоча і не великим, однак значним прошарком українського суспільст-

ва. Власне вона першою, як еліта українського народу, внаслідок репресій, підчинилася комуністичній пропаганді і стала провісником комуністичних ідеалів[5]. Пам'ять про репресії, які розпочались на Україні наприкінці 1922 року над значною частиною інтелігенції, яка бажала "буржуазного самовизначення України", зумовила українську інтелігенцію, за деякими свідченнями, більшу її половину, емігрувати з України[6].

Під приводом "боротьби з націоналізмом" почалась заборона українських громадських організацій в містах, а згодом і в селах. Заборона українських організацій на селі в тому числі й сільськогосподарського напрямку діяльності в 1926-1927 роках, на нашу думку, є першою фазою голодомору[7].

Однак дана кампанія в цей час ще не набрала чинності, оскільки наприкінці 20 - початку 30 років, ще функціонував найчільніший осередок української інтелігенції – Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН). За умов наявності високоавторитетних осередків української інтелігенції, розпочати терор над українським народом, який переріс би в голодомор, було не можливо, тому на початку 30 років комуністичний режим робив всі спроби, щоб знищити українську інтелігенцію. По українській інтелігенції був нанесений тяжкий уряд, фабрикацією справи "Спілка визволення України"(1930 р.). Після цієї гучної справи, яка тривала впродовж 1930 року і до якої були притягнуті кращі представники української інтелігенції, вона вже не змогла піднятися на той рівень в суспільному становищі українського народу, на якому стояла до цього часу. Українська інтелігенція починає ставати, як об'єкт показових політичних процесів. Все це прискорило шлях до голодомору[8].

Розправившись з українською інтелігенцією комуністичний режим почав робити спроби до винищення українського народу, однак міжнародний фактор прихильного ставлення до трагічних подій на Україні не дав в повну силу реалізувати задуману програму злочину. Та частина інтелігенції, що проживала на еміграції зірко споглядала за подіями в Україні, тому союз і підтримка тієї частини української інтелігенції, яка протистояла насиллю і дякуючи цьому не дозволила довести український народ до повного геноциду, її діяльність, потребує ретельного дослідження [9].

Це питання проглядається досить конкретно, якщо ми детально розглянемо становище українського села в 1921-1929 роках, куди ще не до кінця проникла система знищення української інтелігенції. Цікавою та науково обґрунтованою роботою в контексті нашого дослідження, є монографія В.В.Калініченка "Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929). Власне ця праця показує, що українська інтелігенція в 1928-1929 роках в селах була на чолі українського сільського життя. За таких умов українське село ще могло зводити кінці з кінцями. Однак з кінця 1929 українська інтелігенція на селі почасти підлягає репресіям почасти постає як придаток комуністично-партійних структур, внаслідок чого українське село почало підлягати реформуванню, що привело український народ до голодомору[10].

Як ми бачимо із свідчень джерел та висновків вчених, власне після знищення інтелігенції, після того як "буржуазний спротив" було припинено, розпочалась боротьба з українським народом, яку з історичних джерел ми знаємо, як "колективізація українського села".Із зрозумілих причин, радянська історіографія, ніколи не з'ясовувала питань протистояння української інтелігенції санкціонованому голодомору . Вона навіть не намагалася з'ясувати гостру соціальну та національну напруженість чи протистояння між українським народом та комуністичною державою. Та документи свідчать, що ситуація між українським народом та комуністичним режимом була критична. Розглянуті нами джерела засвідчують про вражаючі факти господарювання та всевладного правління українським народом[11].

Сучасні українські дослідник С.В.Кульчицький правильно вказує, що голодомором був обнятий весь український народ, який проживав в межа території України, яка входила до комуністичної держави. Аналізуючи дії радянської держави та уряду дослідник наголошує, що голодомор був спланований і розпочався з знищення української інтелігенції[12].

Приблизно так оцінював ситуацію в Україні і Р. Конквест, який в книзі "Жнива Скорботи" так виводив історичне підґрунтя голодомору. На його думку історичні українці - це стародавній народ, який вистояв і вижив наперекір усім лихоліттям починаючи з занепаду власної держави в XIV столітті до початку

голодомору в ХХ столітті, коли Україна функціонувала з XVII-по ХХ століття, як провінція Росії. Подальша коротка історія незалежності України змінилася жорстоким комуністичним режимом насилля. Однак до 30 років внаслідок прихильного ставлення Європи до українського народу комуністичний режим не наважився розправитися з його самобутнім суто українським укладом життя, господарювання[13].

Тому, як вірно наголошує Є.Слонівський, голод організований в Україні був "специфічною формою боротьби з українським народом", іншими словами 1933 рік був роком активного наступу шовіністично-більшовицької Москви на Україну по всьому фронті: культурному, господарському, національно-побутовому. Москва намагалася знищити українські досягнення за останні десятиліття. Внаслідок такої широкомасштабної спланованої акції комуністичній владі вдалося зломити "основну армію національного руху" – селянство та його потенційний провід – українську національно-свідому інтелігенцію і цим завершити розгром українського народу і оголосити його позадержавним[14].

Після розгрому української інтелігенції, голодомору над українським народом, розпочалась кампанія по його русифікації, засобами якої Москва і сьогодні досить успішно знищує українську націю, а за рахунок її інтелектуальних сил, розбудовує свою власну російську інтелігенцію, громадську думку історичну концепцію в сучасній історичній науці[15].

Є.Слонівський. Голод –специфічна форма більшовицького терору в Україні. Великий голод в Україні в 1932-1933 роках. Збірник свідчень, спогадів та статей виголошених та друкованих у пресі в 1983 році на відзначення 50-ліття голоду в Україні в 1932-33 роках.

У висновок нашого дослідження зауважимо, що питання голодомору та участі чи спротиву у ньому української інтелігенції, під світобаченням протистояння насиллю, ще недостатньо вивчене. Нам відомі тільки судові процеси та переслідування української інтелігенції. Однак, як засвідчують джерела, на передодні голодомору українська інтелігенція опинилася в трагічному становищі, що було предтечею голодомору[16].

Власне такий жорстокий хід обставин привів до того, що протягом 1920-1930 х років стара українська інтелігенція взагалі зникла з історичної арени, як соціально-історичне явище. Частина її була знищена або внаслідок терору асимільована в нову, що відомо з літератури як “ соціалістичне перевиховання буржуазної інтелігенції”. Ще одна частина української інтелігенції опинилась в еміграції, а та що зосталась в Україні в рамках людиноненависницької політики радянського режиму щодо українського народу стала співучасником голодомору українського народу[17].

Така ситуація в якій опинилася українська інтелігенція і яким чином вона очолювала протистояння українського народу голодомору та насиллю до кінця не вивчена і потребує подальшого дослідження.

Література

1. В.М.Даниленко, Г.В.Касьянов. С.В.Кульчицький. Сталінізм на Україні в 20-30 роки.К.1991,с.23-45.
2. Г.Касьянов. Українська інтелігенція 20-30 х років – соціальний портрет та історична доля.К.1992, с.26-42.
3. В.М. Даниленко. Г.В.Касьянов. С.В.Кульчицький. Сталінізм на Україні в 20-30 роки.К.1991,с.23-45.
4. Р.Конквест. Жнива Скорботи. К.1993, с.30-33.
5. Г.В.Касьянов. В.М.Даниленко. Сталінізм і українська інтелігенція. К.1991,с.5-24.
6. А.Севастьянов. Интеллигенция, что впереди? // Литературная газета.- 1988, 21 сентября.
7. Центральный государственный архив народного хозяйства РФ. Ф.4394.Оп1.Д.1.Л.55.
8. Р.Конквест. Жнива Скорботи.К.1993,с.60-73.
9. Колективізація і голод на Україні 1929-1933 роках. Збірник документів і матеріалів. Друге видання, стереотипне. Київ. Наукова Думка. 1993, с.124-143.
10. В.В.Калініченко “Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929).Харків.1991,с.112-122.
11. Колективізація і голод на Україні 1929-1933 роках. Збірник документів і матеріалів. Друге видання, стереотипне. Київ. Наукова Думка. 1993, с.204-208.
12. С.В.Кульчицький. Як це було. Читаючи документи створеної при конгресі США Комісії по голоду 1932-1933 рр. На Україні//Під прапором ленінізму.К.1990.№23,с.79-86.
13. Р.Конквест. Жнива Скорботи.К.1993,с.80-93.

14. Є.Слонівський. Голод –специфічна форма більшовицького терору в Україні. Великий голод в Україні в 1932-1933 роках. Збірник свідчень, спогадів та статей виголошених та друкованих у пресі в 1983 році на відзначення 50-ліття голоду в Україні в 1932-33 роках.Торонто.1988,с.38-50.
15. Є.Слонівський. Голод –специфічна форма більшовицького терору в Україні. Великий голод в Україні в 1932-1933 роках. Збірник свідчень, спогадів та статей виголошених та друкованих у пресі в 1983 році на відзначення 50-ліття голоду в Україні в 1932-33 роках.Торонто.1988,с.38-50.
16. Г.В.Касьянов, В.М.Даниленко. Сталінізм і українська інтелігенція. Київ.Наукова Думка.1991,с.82-84.
17. Г.Касьянов. Українська інтелігенція 20-30 х років – соціальний портрет та історична доля. К.1992,с.171-172.

“Українізація” - фактор задоволення національних та культурних потреб українського народу - чи терористична провокація більшовиків?

Як ми бачимо з політичної ситуації, що склалося після захоплення влади більшовиками в 20 роках ХХ століття, вона була нестабільна із-за великої кількості народів, що були ними поневолені і бажали обіцяних свобод. Однак більшовики, сповнені авторитаризму не бажали вирішувати національне питання в Росії, і її складових, зокрема в Україні. Складається враження, що вони просто не знали, як його вирішити, щоб утвердити свої авторитарні позиції, зокрема на території України. За таких обставин Й.Сталін і його оточення вдалося до явної провокації в національному питанні. Такий експеримент-провокація була здійснена проти українського народу. Розуміючи, що у слід за нез’ясуванням національного питання можна очікувати всенародних незадоволень, сталінський режим конкуруючи в середині, вирішив тимчасово піти на уступки регіональним більшовицьким структурам, зокрема на Україні. Загравання з українськими більшовиками, була тимчасовим явищем в “роботі” Й.Сталіна, воно було викликане нестабільністю його положення в Москві.

Тому процес “Українізації”, на нашу думку, є прямим наслідком боротьби українського народу за свої соціальні та національні та політичні права, з однієї сторони і з другої нестабільною ситуацією в центральному апараті самої більшовицької партії з центром в Москві, яка при виробленні своєї стратегії, в той конкретний час, змушена була враховувати, політичні та націо-

нальні настрої регіональних більшовицьких партій, зокрема такої багаточисельної партії більшовиків, якою була українська.

Більшовики-українці зуміли поставити це ключове питання на рівень "державної політики" ще не змінившого свої політичні позиції сталінського режиму і максимально використати "туманне спрямування сталінської національної політики".

На самому початку "українізація" зводилась до збільшення ролі українців в суспільно-політичних, громадських, сільськогосподарських, релігійних, наукових та культурних установах Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР).

Більшовики України "українізацією" бажали виховувати суто українські національні кадри, для керівництва УРСР. Ці "Українізовані" кадри повинні були в першу чергу заповнити державні органи влади. Суть "українізації" також зводився до введення української мови в усі структури партійних, державних установ, в ради народних депутатів. На українську мову повинні були перевестись всі структури партійних, державних установ, освітньо-культурні заклади, діловодства, судочинство, юриспруденція, друковані органи. Все вище означене повинно було стати обов'язковим в першу чергу для всіх більшовиків України, які зосередили свою діяльність в державних, наукових, освітніх, громадських та господарських установах. Як бачимо період "українізації" складав враження "перспективного розвитку українського національного початку під більшовицьким проводом" [1].

Однак вже сучасна російська дослідниця О.Ю.Борисьонок, зауважила, що сучасна українська історична наука перебільшує діяльність більшовиків у питанні дійсної "українізації". Дослідниця наголошує на протиріччі самих більшовиків у підході до цього питання, як і не розуміли "ними ж визначених" національних та культурних запитів українського народу[2].

На нашу думку, українські вчені, які роблять основні акценти на тому, що процес українізації був пов'язаний виключно з процесом національно-культурного відродження України не вірний, оскільки не враховується всі процеси, які проходили в сталінському центральному апараті в Москві. Слабкість сталінського керівництва серед процесів, які проходили в національних республіках і бажання до певної міри регіональних більшовицьких організацій вплинути своїми "національними інтересами" на перебіг партійної боротьби в Москві? Ось основні лейтмотиви так званої "українізації". Власне така ситуація, яка дозволила більшовикам розігрівати національне питання в Україні задля свого утвердження в партійних процесах в Москві, на нашу дум-

ку є більш реалістичним, ніж реальне задоволення національних та культурних потреб українського народу. Бажання розвивати українськість в Україні було навіть у самих більшовиків, явищем не переконливим[3].

Характерно, що більшовики в своїх бажаннях на самому початку "українізації" так далеко зайшли, що зуміли навіть переконати частину російськомовного населення в необхідності і правильності політики "українізації". Їх лозунги, до росіян в Україні? що українська культура, мова, наука повинна розвиватися на кращих традиціях українського народу, не були переконливі для росіян, які чекали коли цей "процес" пройде. Тому здається неправа Є.Ю.Борисьонок, яка вважає, що процес "українізації" проходив за рахунок витіснення російського з українського суспільства[4].

Факти засвідчують, що більшовики-росіяни практично нічого не робили в реалізації питання українізації, однак коли в Москві розпочалась боротьба за владу між "троцькістами" і "сталіністами" більшовики України, щоб вплинути на хід подій "українським фактором" розпочали провокативну агітацію "українізації" серед українського населення, наголошуючи тим самим центральній владі волевиявлення українського народу у підтримання сталінського напрямку політики "українізації". В подальшому ми покажемо, що пасивні "троцькісти" у політиці "українізації" будуть усунені від влади в Україні. Мова про якийсь сепаратизм більшовиків-українців, про що наголошує Є.Ю.Борисьонок, неправомірний, оскільки більшовики України всеціло в цей час проводили "національну політику", зокрема "українізації" в підтримку політичної лінії Й.В.Сталіна[5].

Отже, можна наголошувати, що в Україні в цей час проходили процеси, які були затверджені угрупуванням Сталіна в Москві. Цей процес був не узгоджений з українським народом і був виключно в компетенції партії більшовиків, яка на свій розсуд і з урахуванням кон'юнктурних потреб по національній проблемі в Москві, намагалися вирішувати в Україні національне питання так званою політикою " українізації", в основі якої була провокація і остаточне викорінення національно свідомих елементів українського народу. Як показують документи, після XII з'їзду ЦК КП (б) У було розпорядження політбюро від 23 травня 1923 року про "українізацію". Однак вся ця політика була зв'язана з внутрішньою боротьбою між угрупуваннями Троцького та Сталіна в Москві. В цей час Сталін вводячи свій курс "національної політики" підтримував та впроваджував курс "українізації". Перший секретар КП(б)У Є.І.Квірінг, який підтримував угрупуван-

ня Зіновьєва-Троцького і був зайнятий партійною боротьбою в Москві не приділяв уваги політиці “українізації”, що може говорити, що з самого початку більшовики розуміли її, як тимчасове явище. Вся його діяльність в Москві, як зауважував в своїх “Памятных записках” Л.М.Каганович, закінчилась зняттям його з цієї посади і “укріпленням керівництва ЦК КП (б) України...Є.І.Квілінг був зарахований до троцькістської опозиційної течії і політбюро рекомендувало на цей пост секретаря ЦК КП (б)У В.М.Молотова, а опісля його відмови Л.М.Кагановича, оскільки той в підпіллі , як більшовик працював на Україні і буде вміло проводити політику “українізації”, з якою не змогли справитися троцькісти позиціонери”[6].

Таким чином прибуший в Харків в 1925 році Л.М.Каганович з перших днів свого перебування в Україні взявся впроваджувати політику “українізації”. Його підтримав міністр освіти А.Я.Шумський, який “щиро повірив в істинність намірів більшовиків виправити 300-літнє знущання Російських великодержавників та монархістів над українським народом...”. 30 квітня 1925 року було прийнято постанову ЦВК і РНК УРСР, які визначали терміни проведення повної українізації радянського апарату. Наголошуючи, що частина співробітників радянських закладів не виконує завдань українізації, ЦВК і РНК вимагали від всіх державних закладів перейти на українську мову в усіх установах не пізніше січня 1926 року. Тут же наголошувалося про збільшення тиражів навчальних посібників і художньої літератури на українській мові. Ця ж постанова встановлювала контроль за державними та партійними установами на предмет знання української мови, історії. Було засновано Центральну всеукраїнську комісію по керівництву українізацією[7].

Як засвідчують джерела, народ дуже сторожко віднісся до швидкої українізації , однак слід наголосити, що частина української інтелігенції і вищого керівництва партії більшовиків України підтримали “українізацію”, повірили в цю, добре організовану Й.В.Сталіним по знищенню українського народу, провокацію. Народ не довіряв більшовикам. Ще в пам’яті був відомий факт першої українізації яку проводили уряд М.Грушевського і С.Петлюри. Тоді теж ставилися питання про пріоритетність української мови, культури. Однак в подальшому, ті ж більшовики, жорстоко знищивши українську державність, знищили все українське, ввели знову всі дореволюційні російські порядки під новими більшовицькими лозунгами/8. “Українізацію” підтримала і частина українського селянства, не так самого селянства, як певна частина політичних діячів - українських есерів. Однак слід

наголосити, що українські есери недовіряли більшовикам і вимагали, щоб так звана “українізація” включала програму “національного самовизначення соціалістичної України”.

Партія боротьбистів, вимагала, щоби у процесі “українізації треба проводити поступово і для “всього пролетаріату”. Він не поділяв точки зору Л.М.Кагановича і наполягав в своєму листі Й.В.Сталіну замінити Л.М.Кагановича більш професійним виконавцем “українізації” - українцем, В.Я.Чубарем, оскільки Каганович не знає національних і культурних потреб українського народу. Як відомо Лазар Мойсейович був жид, а отже далекий від національних та культурних запитів українського народу, оскільки в той час жиди в основному були або космополіти, або більшовики. А.Я.Шумський, у листі до Й.В.Сталіна, наголошував, що Л.М.Каганович не бажає українізувати пролетаріат, він тільки косметично намагається українізувати партійні органи, та це безуспішно[9]. Й.Сталін покритикував Шумського, наголосивши, що не можна росіян заставляти визнавати своєю мовою українську. Росіяни сьогодні в Україні не складають загрозу всьому українському, як це вважає М.Хвильовий висуваючи лозунг “Геть від Москви”. Впроваджуючи українізацію, треба боротися з крайностями М.Хвильового, і тільки таким чином, борючись, можна перетворити піднімаючуся українську культуру і українську громадськість в радянську[10].

Шумський намагався відстояти свою позицію на засіданні політбюро ЦК КП(б)У, яке відбулося 15 травня 1926 року. Він наполягав на поглибленні українізації. Він наголосив, що в українській більшовицькій партії панівне становище займає російський комуніст, російська мова, російська культура, яка є відмінною від української, як і політична традиція росіян, українці тут у меншості і завжди мовчать, хоча вирішується їх доля. Отже росіяни члени української партії не захочуть і не зможуть зрозуміти суті українізації, національних і культурних потреб українського народу. Шумський наголошував, що на українських більшовицьких з'їздах ніхто з більшовиків України не говорить українською мовою, а до тих хто говорить по-українськи відносяться з підозрою, недружелюбно, а то й огидно. Наша українська партія більшовиків, наголошував Шумський, повинна стати українською по мові і культурі[11].

Все це викликало негативну реакцію російськомовної і російськокультурної партійної верхівки номенклатури ЦК КП(б)У, які почали вишукувати методи з метою припинити “українізацію”, а тобто шляхом доносів в репресивні органи, Й.В.Сталіну, довести націонал-ухильництво А.Я.Шумського[12].

Як бачимо із джерел Шумський не дивлячись на критику Й.Сталіна продовжував відстоювати свою позицію і конкретно проводив “українізацію пролетаріату”. Вихід із ситуації він бачив один: у вивченні пролетаріатом української мови, історії, культури. Росіяни, на його думку, повинні мати можливості задовольняти свої національно-культурні потреби, однак в цей же час приймати активну участь в українському суспільно-культурному будівництві[13].

В цей же час А.Я.Шумський підтримав М.Хвильового, наголошуючи, що не можна у М.Хвильового, який написав багато праць по питаннях літератури і мистецтва, вихоплювати цитати і таким чином судити про всю його творчість...[14].

Як бачимо із джерел А.Я.Шумський вважав, що політиці українізації повинна бути піддана в першу чергу російська національна меншина, яка вихована в дусі великодержавного російського націоналізму і шовінізму і яка зневажливо ставилася до всього українського в тому числі української мови, культури, історії і у більшій мірі українського народу. Однак, як що ретельно проаналізувати процеси “українізації”, то можемо зрозуміти, що П.М.Каганович розробив чітко виражений план знищення прихильників “українізації пролетаріату”. А це може засвідчувати, що фарс “українізації” розроблений в Москві був втілений практично П.М.Кагановичем, який розпочав знищення позитивних процесів політики “українізації” руками самих прихильників “українізації”. Таким чином, згідно розглянутих нами документів, можна вважати, що “політика українізації”, це перша фаза терору над українською інтелігенцією, українським народом. За сталінською політикою “українізації” наступив голодомор 30-х років, що можна наголосити на поступально-послідовній політиці більшовицького режиму. З цього приводу вірно наголошують Дж.Мейс і В.Солдатенко, що проросійськи налаштовані члени партії, а вони складали 2/3 загального числа, були незадоволені політикою українізації і очевидно, робили все, щоб зірвати цей процес, що видно із дискредитації Шумського, як голови Наркома Освіти. Такої позиції притримувався і Каганович, який звільнивши в 1927 році Шумського з цієї посади і поставивши на неї М.Скрипника, фактично розкрив свій фарс “українізації” - загравання Москви з українським народом[15].

Зняття Шумського було політичним сигналом для росіян, що українізація носить тимчасовий характер. В цей же час ми поглянемо на основного “українізатора” - Кагановича, який не розмовляв українською мовою, чим не користувався повагою в україномовних українців-більшовиків, оскільки останні знали,

що він жид. Усюди він наголошував, що впроваджує “українізацію” однак насправді всюди дискредитував її, як і україномовних більшовиків[16].

Все це заставляє нас наголошувати що з 1925 по 1928 роки Сталін руками Кагановича фактично провокував український народ, національно-свідому українську інтелігенцію, українських більшовиків. ”Українізація”, як бачимо з джерел, з самого початку була нав’язана українському народу більшовицькою ідеологією, і на нашу думку, була провокацією[17].

На провокацію більшовицької “українізації” вказують і ті факти, які засвідчують, що власне в час цього політичного фарсу більшовиками проводились репресії не тільки над більшовиками-українцями. Джерела засвідчують, що в час “українізації” репресії проходили і над українською інтелігенцією, особливо в 1926-1927 роках, над сільською. Особливо репресії над інтелігенцією проходили під приводом боротьби з націоналізмом. В час проведення “українізації” почалась заборона українських громадських організацій в містах, а згодом і в селах[18].

У висновок можна наголосити, що вся політика “українізації” паралельно супроводжувалася репресивними процесами над українською інтелігенцією, науковими, освітніми, культурними та нарешті українськими більшовицькими діячами. Все це висвічувалося більшовицькою пресою з проаналізованих свідчень якої можна зрозуміти, що “українізація” була терористичним актом, продиктованим більшовицькою Москвою[19].

Література

1. В.О.Кондратюк. О.Ю.Зайцев. Україна в 20-30- рр. ХХ ст. Суспільно-політичне життя ХХ століття. Львів 1993.
2. Е.Ю.Борисёнок. Украинизация 1920-1930 гг. в СССР в освещении современной украинской историографии. Славяноведение.1999, №5.
3. В.М.Даниленко. Українізація: здобуття і втрати 20-30 рр. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Київ. 1992, вип.2.
4. Е.Ю.Борисёнок. Проблемы украинизации во второй половине 1920-х годов и Л.М.Каганович. Славяноведение. 2001, № 5.
5. Е.Ю.Борисёнок. Проблемы украинизации во второй половине 1920-х годов и Л.М.Каганович. Славяноведение. 2001, № 5.
6. Л.М.Каганович. Памятные записки рабочего, коммуниста-большевика, профсоюзного, партийного и советско-государственного работника. М. 1996, с.372-374.
7. А.Хвыля. Национальный вопрос на Украине. Харьков. 1926, с.123-129.

8. В.М.Букач. Политика украинизации Украины в первой половине 20-х годов (Материалы к курсу по истории Украины и украинской культуры). Одесса.1997.
9. Я.В.Верменич. Д.В.Бачинський. "Українізація: походження і зміст поняття. Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика.Київ.1999.
10. Й.В.Сталин. Сочинения. М.1948,т.8,с.149-154.
11. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАПИ). Ф.81,Оп.3.
12. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАПИ). Ф.81,Оп.3.
13. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАПИ). Ф.81,Оп.3.
14. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАПИ). Ф.81,Оп.3.
15. Дж.Мейс. В.Ф.Солдатенко Національне питання у житті і творчості Миколи Скрипника. Український Історичний Журнал.1996, №3,с.136.
16. Дж.Мейс. В.Ф.Солдатенко Національне питання у житті і творчості Миколи Скрипника. Український Історичний Журнал. 1996, № 3, с.136.
17. С.В.Кульчицький. Сталінізм на Україні 20-30 рр.Київ.1991.
С.В.Кульчицкий. Курс- украинизация. Родина.1999, №8.
18. В.С.Ідзьо. Голодомор і українська інтелігенція .Спроба протистояння насиллю. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.М.2001, т.V, с.45.
19. О.А.Коляструк. Влада і преса в контексті політики українізації (20-30 рр.).Україна ХХ ст: культура, ідеологія, політика. Київ.1999.Вип.3.

"Українофільство"-
точка зору сучасного російського вченого

Російський вчений А.І.Міллер вважає, що термін "Українофільство" дуже подібне за своїм соціальним походження на термін "Слов'янофільство" який появився в Росії у середині XIX століття. Слід зауважити однак, що в цей же час в Галичині виникає такий термін, як "Москвофільство", як противага "Українофільству". Ці терміни, на нашу думку не слід прив'язувати до якихось дат, вони породження доби в якій розвивалася та чи інша національна інтелігенція. Власне з розвитком інтелігенції, гуманітарної науки взагалі, терміни "Українофільство, "Москвофільство", як протилежне першому терміну явище розвивалися одночасно і в противагу один одному. Що стосується терміну "Слов'янофільство", то це більш старіший термін і наукова чи

громадська думка, яка сповідувала славянофільство відома в кінці XVIII століття.

На початку XIX слов’янофільська течія охопила майже всю російську інтелігенцію і тримала її в полоні майже до кінця XIX століття. Два попередні терміни, явно виразники громадської думки часу зародження буржуазного способу мислення. Однак Л.І. Міллер прив'язує термін "Українофільство" до конкретної справи і вважає, що воно виникло в зв'язку з конкретною справою 1847 року. Ця справа, на думку дослідника, викликала зацікавлення громадської думки і зокрема до мови, історії, культури України[1].

"Українофільство" відродилось, як ідея "Малоросійської особливої державності", пам'ять про яку права, вільності і привілеї, автономію, зберігалася в середовищі українських дворян в XIX столітті, що зафіксовано в Історії Русів, як була своєрідним підручником по історії України, виданим в 1846 році[2].

Дальше на думку А.І.Міллера українофільство розвивалось в вигляді художньої літератури та української мови, яку пропагував І.Котляревський. Українофільський спадок цього періоду був рушійною силою для розвитку українського націоналізму, що отримало символічне признання в 1903 році, коли був відкритий перший пам'ятник діячу української культури І.Котляревському в Полтаві[3].

Новий імпульс, на думку дослідника розвитку українофільства дала епоха романтизму. В українську культуру закохалися відомі представники російської науки і культури. Першими збирачами української народної творчості і авторами і етнографічних праць були кн. М.О.Цертельов і М.О.Максимович. Свій вклад в розвиток українофільства внесли також І.І.Срезнєвський, О.М.Бодянський, який видав "Історію Русів". Сподвижниками українофільства були також Доленга-Ходаковський, О.Л.Метлинський, П.А.Лукашевич[4].

Українофільство цього періоду не складало загрози для російського суспільства, наголошує А.І.Міллер, оскільки усіх хто сприяв становленню українофільства не можна було назвати українцями, українськими патріотами. Становленням українофільства займалися в основному росіяни, яких не можна було запідозрити в симпатіях до розвитку української національної ідеї чи в розвитку концепції української державності. Цим займалися росіяни тому, що це був дуже цікавий напрямок науки, який стосувався російсько-польського політичного і культурного простору, а пізніше й економічного суперництва Росії і Речі Посполитої. Отже, вважає А.І.Міллер українофільство цього часу не

носило в собі націоналістичні ідеї. Навіть українці і з числа цього покоління націоналістами не були, вони мали свій "малоросійський патріотизм " в контексті загальноросійського патріотизму. Зокрема М.О. Максимович не стояв у непримиримому конфлікті з загальноросійською ідентичністю[5].

Однак уже в 30 роки українофільство із наукового і культурного згромадження перетворюється в політичну силу, яка починає ставити перед собою завдання політичної боротьби.

На думку А.І.Міллера цьому сприяли польські ідеологи, які ненавиділи Російську імперію і шукали союзників для боротьби після поразки польського повстання 1830-1831 років. Таким мислителем польського походження, який перетворював українофільство з науково-культурного явища в політичну течію був І.Лисак-Рудницький, автор нарисів трьох видатних ідеологів українського українофільства: В.Терлецького, М.Чайковського, Ф.Духінського. І.Лисак-Рудницький зауважував: поляки українофіли і українці польського походження внесли великий вклад в створення нової України, їх вплив поміг польському відродженню перебороти рівень аполітичного культурного регіоналізму і підсилив антиросійську боєздатність[6].

В цей же час польські українофіли створюють концепцію любові до України, яка вийшла з під пера польської інтелігенції. У подальшому українофільство побажало бути разом з українським народом, тому шляхетська верства, сім'ї українського дворянства змінюють світобачення в користь українофільства, створюють для цього необхідну ідеологію. Власне в цей час в 50-ті роки XIX століття зароджується український національний рух.

Найбільш відомим, та не єдиним діячем стає видатний історик і діяч українського національного руху 60-80 років В.Антонович, усе це видно із українського журналу Основа[7].

Такий процес вів, як вірно зауважував Р.Шпорлюк до формування української нації і українського образу ідеальної Батьківщини і відхилення польської чи російської версії Батьківщини [8]. Діяльність журналу Основа відбивала стратегічну концепцію В.Антоновича на розвиток джерельної бази Історії України, що було найбільш конкретним завданням в умовах цензурного переслідування.

Велику підтримку журналу, як і другим українофільським ініціативам надавав багатий полтавський поміщик Т.Галаган, один із найбільш яскравих представників старого покоління українофілів. Однак центр активності українофілів в результаті гонінь та переслідувань царським урядом перекотився в Австро-Угорську імперію, а конкретно в Галичину. Сюди після втечі з

Росії в 1875 році приїхав М.Драгоманов, а в 1894 році по рекомендації В.Антоновича М.Грушевський.

В Галичині уже в 30-х роках українофільство у більш ліберальній Австро-Угорській імперії набуло яскравого організаційного забарвлення в усіх сферах народного життя включаючи науку, культуру, літературу. В 60-х роках українська мова в Галичині використовується в Галицькому сеймі, а з 1868 року починає задля розширення ідей українофільств активно працювати Товариство Просвіта, а з 1873 року Наукове Товариство ім. Т.Шевченка. Розквіт активності українофільства, на думку А.І.Міллера, слід пов'язувати з діяльністю І. Франка і М.Грушевського.

Створення концепції української історії, фактично утвердило українофільство, що заставило в 1903 році Російську академію наук, російську історичну науку стараннями російських академіків О.О. Шахматова і Ф.Є. Корша визнати українську історію, мову та літературу самостійною і розвиненою мовою, літературою та мовою до часу злучення з Росією. За таких обставин М.Грушевський видрукував "Нарис історії українського народу", його сміливий вчинок підтримали і другі українофіли, які теж отримали можливість друкувати свої наукові праці в Росії[9].

В цей же час передова російська наукова еліта ознайомившись з творчістю М.Грушевського зробила рецензію на головний твір М.Грушевського " Історія України-Русі". Передовий російський історик порівняв концепцію М.Грушевського і його роль в українському національному русі з роллю видатного чеського історика і політичного діяча чехів в чеському національно-визвольному русі. Ті обставини, що так пізно появився український феномен , наголошувала передова російська громадська думка, може говорити про тяжкий шлях українофільства до офіційного визнання його в Російській імперії. Становлення українофільства в Росії, як окремої національно-визвольної течії було відмічено і в європейські науковій та громадській думці[10].

Перша світова війна, ріст свідомості українців видозмінило наукове і культурне українофільство, тому воно не щезло і не переродилося, як вважає російський вчений А.І. Міллер, багато і російських передових наукових та політичних представників підтримали його у новій фазу його переродження[11].

Настав час нових завдань в нових буржуазних умовах і українофільство в кращому розмінні кристалізації української наукової ідеї почало перероджуватися в політичну силу для побудови національної української держави. В цей час, українофільство перетворюється в український націоналізм, який супроводжува-

вся по усій Європі і звісно не міг обминути українців, що може говорити, що українофільство в його традиційному вигляді відходить в історію разом з XIX століттям[12].

Однак роль, яку воно зіграло в становленні самосвідомості українського народу применшувати не можна, якщо враховувати умови розвитку українського національного руху в Росії[13].

Новий виток історії дав українцям новий поштовх українофільства, яке будувалося на нових початках XX століття, у якому українофільство ставило питання спочатку автономії, а пізніше питання побудови української держави. Такі постановки питань були новою епохою в його політичного розвитку і привело його до повної перемоги наукової ідеї, яка концептуально кристалізувалася в побудові незалежної від Росії - Української держави[14].

Література

1.А.И.Миллер. "Украинофильство". Славяноведение. М.1998, №5,с.28.
2.М.Грушевський. Очерк истории украинского народа. Спб.1904.
3.М.Максимович. Ответные письма М.П.Погодину. Русская беседа. 1857.Кн.2.
4.І.Лисак-Рудницький. Історичні есе. Київ 1994, т.1, с.221-227.
5.Основа. 1861,№1,3,10.1862.
6.Р.Шпорлюк. Украина от периферии империи к суверенному государству. Украина и Россия: общества и государства.М.1997, с.56- 60.
7.М.Грушевский. Очерк истории украинского народа. Спб.1904.
8.Sbornik Ved Pravnich a Statnich.1909.№9, s. 298.
9.А.И.Миллер. "Украинофильство". Славяноведение. М.1998. №5, с.35-36.
10.М.Грушевский. Движение политической и общественной украинской мысли в XIX столетии.Спб.1907, с.14-15.
11. История Русов или Малой России. Сочинение Георгия Конисского архиепископа Белорусского.ЧОНДР.№1-4, М.1846.
12.М.Грушевский. Движение политической и общественной украинской мысли в XIX столетии.Спб.1907, с.14-15.
13.А.И.Миллер. "Украинофильство". Славяноведение. М.1998, №5,с.28.
14. М.Грушевский. Очерк истории украинского народа. Спб.1904.

Український націоналізм. Сучасний погляд.

Зникнення Радянської імперії, яка жорстоко, як з національної так і з культурної сторони гнобила український народ і відновлення української держави та створення нової української еліти змушує по-новому поглянути на джерела, сутність, типологію, функціональне призначення в українському суспільстві,

українського націоналізму, та на його здатність впливати на політичні та культурні процеси в українському суспільстві та державі[1].

Як засвідчено джерелами, висновками ідеологів, вченими, в історії України XX століття націоналізм як ідеологія відстоював інтереси пригнобленого українського народу і відтворював політичну практику твердження значущості української нації, її стародавньої української мови, історії, культури, літератури. Український націоналізм в своїй сутності завжди функціонував в європейському контексті розвитку українського народу, займав особливе місце і мав різноманітні теоретичні та практичні обґрунтування[2].

Як засвідчують джерела, український націоналізм ніколи не конфліктував з націоналізмом інших, зокрема сусідніх країн, не вступав в етнічні конфлікти на суто українській території. Він тільки постійно боровся за звільнення свого народу і відновлення української національної держави, що свідчить на користь того, що український націоналізм - це не віджилий забобон, а політична реальність українського сьогодення і майбутнього[3].

Сучасна українська суспільна свідомість, що ще недавно сприймала історичний процес як боротьбу класів, тепер усе більше схиляється сприймати його як ідеологічну боротьбу етносів, де націоналізм відіграє в цій боротьбі ключове значення...

Якщо розглянути весь історичний процес в якому розвивалася історія української нації, національна свідомість і націоналізму, то можемо наголосити, що ідеологічне наповнення українського націоналізму сформувалося на початку XIX століття під визначальним впливом ідеологічних європейських факторів: культура романтизму, німецька класична філософія, історична школа права, що висунула ідею духу українського народу і факторів політичних, французька революція, наполеонівські війни, національно-визвольні рухи, розвиток капіталістичних відносин які не оминули і українське суспільстві його тогочасну еліту.

Однак слід наголосити, що український націоналізм проглядається в Запорізькій Січі і Українській державі XVII-XVIII століть, де він носить релігійний характер, який направляється для боротьби українського народу з іновірцями: католицизмом, мусульманством. Власне в цей час український християнський націоналізм є домінуючим в суспільстві і в такій формі доходить до XIX століття, що відображено в діяльності “Кирило-Мефодіївського братства”[4].

В історичному вимірі виникнення українських націоналістичних концепцій та організацій, які вже проаналізовані вченими і

не потребують додаткового висвітлення, у XIX столітті, поставило перед українським суспільством, закономірні етапом етногенезу більшості українських цінностей, які обумовлювали аксіоми розвитку, що відбилися у продовж століть в національній самосвідомості українців[5].

У вимірі історичному, виникнення націоналізму в його українській національній формі, означало остаточне відмирання середньовічного і давньоримського універсалізму і переродження і зародження в українців ідеї національної української держави та культури на глибоких історичних коріннях Київської Русі[6].

Основне завдання концептуального націоналізму, це вироблення теоретичної основи в його науковому вивченні. Саме теоретичною основою визначається розуміння української нації, принаймні, як засвідчують фахівці з цієї проблеми – нація, це також і цивільне суспільство. Саме ця дилема історично визначила тип генезису і розвитку української національної держави в 1991 році…

Таким чином, модель “держава - нація” мислить націю як політичну спільність і припускає розвиток однакових в етнічному відношенні племен і народностей у рамках суверенної української держави, що в ідеалі повинне утвердити єдиній українські культурні цінності і стерти розходження між ними.

За такою схемою розвивається більшість західноєвропейських “держав-націй” - Німеччина, Польща, Угорщина, Франція, Італія, Великобританія, Іспанія, Швейцарія.

Українці рухаючись в Європейський союз теж повинні акумулювати свою модель “нація - держава”, яка повинна розвинути концепцію, згідно якої, українська нація, це в першу чергу як культурна спільність, яка розвивається в Європі принаймі з епохи Київської Русі[7].

Як засвідчено сукупністю джерел після відновлення незалежності української державності в 1991 році пройшов ріст національної свідомості, розвиток національної культури. Поява національної інтелігенції, закріпилась концептуально і в правовому відношенні в Європі, яка затвердила необхідність створення незалежної української національної держави.

Такі ж процеси пройшли і в сусідів України більшість яких теж розвивалася по принципу “народів-держав” Центральної і Східної Європи - Чехія, Словаччина, Румунія, Сербія, Хорватія.

Однак найбільший приклад, на нашу думку, для України складає Німеччина, яка у своєму русі до національної єдності, в силу тривалої державної роздробленості й інших історичних особливостей створила такий тип німецького націоналізму, який

зумів об’єднати навколо націоналістичних устремлінь національної держави всіх німців, які усвідомили, що старий лозунг “нація-держава” є довершено доконаним.

Однак повернімося до українського націоналізму, типологія розвитку якого теж збігається з відновленням української національної держави з історично сформованим розумінням нації. Так, наприклад, і в українській “державі-нації” до тепер домінує прагнення, що українська національна культура повинна бути покладена в основу політичної ідентичності. Українська нація розуміється саме як стародавній корінний етнос України, який водночас є як монолітне цивільне суспільство.

Відповідно до дилеми в сучасному українському суспільстві відбудовується як типологія так і регіоналізація націоналізму, який потребує ретельного вивчення. Сучасні дослідники виділяють три основні його типи: Київський, Харківський, Львівський, кожний із яких має свою специфіку розвитку.

Як відомо український націоналізм зародився, як етнічний, тобто націоналізм пригнобленої української нації поневоленого віками українського народу, що боровся за своє національне звільнення, та відновлення власної української державності.

З 1991 року внаслідок відновлення української держави, український націоналізм, внаслідок приходу до влади, легалізовується, однак не стає агресивним відносно сусідів: росіян, поляків, а виражає своє європейську толерантність. Його прагнення одне, перетворення в державний-націоналізм, а тобто вираження в усіх формах свого повсякденного життя своїх насущних інтересів.

За таких умов в незалежній Україні утверджуються ідеологи сучасного українського націоналізму - це вже сучасні високопрофесійні політологи європейського типу, які не агресивними чи репресивними методами відстоюють всі постулати національної ідентичності, а на основі європейського права та міжнародних цінностей всіх націй і народностей, які проживаю в незалежній Україні.

Як бачимо із сукупності джерел, націоналісти, намагаються відстоювати інтереси, всіх скривджених радянським комуністичним режимом українців, питання української історії, мови, культури.

Такі сучасні ідеологи українського націоналізму своє вище призначення бачать у тім, щоб на основі об'єктивних націоналістичних, мовних і інших ідей сформувати і затвердити нову сучасну українську національну самосвідомість, яка повинна увійти в кожного українця і вдихнути в нього сучасний український

національний дух.

Так внаслідок такої своє безкомпромісної боротьби, націоналісти в 1991 році, очолюючи українську націоналістичну ідею, перетворюють її в політичну і державну реальність.

Як бачимо сучасний український націоналізм, який привів український народ до незалежності - це мобілізована політична сила європейського цивілізованого типу, з своєю програмою, яка акумулювала основні цінності українського народу і підчинила їх колективному служінню нації.

В 1991 році український народ та його складова, український націоналізм, зумів науково розвинути проблему про українську національну державу від питання надії, віри, до української національної ідеології. В цілком конкретних історичних, умовах ідеологи українського націоналізму перетворилися в проповідників політики незалежної української держави.

За таких обставин питання українського націоналізму з одного боку, пробудило національне почуття, самосвідомість, націоналістичні інтенції, які виникли не на порожнім місці, а на зрілій націоналістичній основі, яка свідомо побудувала свою перемогу навколо повноцінної і всеосяжної ідеології, яку очолили високопрофесійні професіонали, типу Вячеслава Чорновола та Леоніда Кравчука, які і привели її до перемоги, до повної незалежності та утворення української національної держави.

Література

1. История Русов или Малой России. Сочинение Георгия Конисского архиепископа Белорусского.ЧОНДР.№1-4, М.1846.
2. М.Грушевський. Очерк истории украинского народа. Спб.1904.
3. М.Грушевский. Движение политической и общественной украинской мысли в XIX столетии.Спб.1907, с.14-15.
4. М.Максимович. Ответные письма М.П.Погодину. Русская беседа. 1857.Кн.2.
5. І.Лисак-Рудницький. Історичні есе. Київ 1994, т.1, с.221-227.
6. Основа. 1861,№1,3,10.1862.
7. М.Грушевський. Очерк истории украинского народа. Спб.1904.
8. М.Грушевський. Очерк истории украинского народа. Спб.1904.

Висновок

Наукові праці академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Віктора Ідзя „Історія України” розглянули процеси іторичного розвитку українського народу.

Праця вперше на великому фактологічному джерельному матеріалі, який сконцентрований в Російській Федерації і, зокрема в Москві, розглянула процеси формування українського народу, української держави для з’ясування історичних процесів, які проходили впродовж віків в історії України.

Наукові праці академіка В.С.Ідзьо „Історія України ” вперше на основі досягнень сучасної історичної науки зробили глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких апробувалися вперше.

Дослідник з’ясував питання становлення та розвиток історії українського народу з урахуванням історичних процесів, які проходили в українському суспільстві, особливо в час кристалізації в українців політичних, торгово-економічних та релігійних організацій.

Дослідник розглянув Історію України, беручи за основу кращі традиції історичної науки, які напрацьовані нею у продовж століть, і які однак, не відривають Історію України від процесів європейської історії та культури.

Зміст

Вступ 3
Античні, римські та візантійські джерела про історію українців-слов'ян 4
Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки. ("Древнєрусская народность древнерусский язык" - до питання сучасного міфотворення) 6
Етногенез державності слов'ян і її локальний розвиток на території стародавньої України (II-X ст.) 11
Українські племінні княжіння V-IX століть напередодні утворення Української централізованої феодальної держави з центром в Києві (за свідченнями археологічних джерел) 55
Кельтська цивілізація на території України 67
Історія та культура фінно-угорських народів Росії, на основі народу Меря, та їх взаємовідносини з слов'янськими княжіннями Дністро-Дніпровського регіонів в VI-IX та в епоху Київської Русі X-XIII століть..... 102
Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел IX ст…..... 115
Українська держава в IX ст. під варяжською династією та її перший володар Олег 121
Князівська влада, військова організація в Українській державі в IX-XI ст. 128
Грошова система України-Русі в X-XI ст. 132
Міста і міське життя в стародавній Україні-Русі в IX-XIII ст. 143
До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Русі (IX-XIII ст.) 157
Дунайсько-нижньо-Дністровські володіння Української держави у X-XIII ст. 167
Релігійні напрямки кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X і до кінця XIII ст. 201
Християнська медицина та монахи-лікарі стародавньої України-Русі (X-XII ст.) 205

Становлення монастирів і монашества в Україні-Русі в X-XIII ст. 212
Митрополити Української церкви X-XIII століттях у взаємовідносинах з Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою 219
Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства 228
Феодальна війна в Русі-Україні в XIII столітті (1205-1238)….... 237
Діяльність Данила Романовича Галицького під час монголо-татарського нашестя, та у період державного відновлення України-Русі (1240-1253) 444
Король Данило і Українська держава в XIII ст. 531
Русь-Україна та Володимиро-Суздальська Русь в середині XIII століття (1249-1252) 466
Дипломатичні відносини Української держави з Австрійським герцогством в середині XIII століття (1235-1253) 534
Угорські джерела епохи династії Арпадів про Україну-Русь (IX-XIII ст.) 541
Дипломатичні стосунки Української держави з Литовським князівством в XIII ст. 547
Король Данило та Українська держава в XIII ст. у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом 553
Дипломатичні стосунки України-Русі з Польщею в 1245- 1280 роках 562
Українська держава і Римська церква в XIII ст. 569
Дипломатичні стосунки Української держави з Ятвязьким князівством в XIII в ст..... 586
Українська держава в IX-XIII століттях в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії 589
Церковна організація України-Русі в XIII ст..... 602
Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства 609
Летописец Руский - Літопис Руський - XII-XIII століття та “Галицько-Волинська” термінологія щодо давньоукраїнського літописання та державності 619
Руське королівство під управлінням королів Данила, Шварна та Льва (1253-1301) 624

Україна-Русь в XIV століття у взаємовідносинах з Польщею та Литвою (1323-1385) 665
Галичина і Річ Посполита в XIV-XVI століттях - два народи у процесі формування однієї держави 672
Тевтонський Орден, Польща, Литовсько-Руська держава. Політичні взаємовідносини в Центрально-Східній Європі в XV ст. 679
Спадкоємці Української держави короля Данила - князі Острозькі та їх діяльність в XIV-XVII ст. 685
Запорозьке козацтво, як національна еліта в українській державі в середині XVII ст. 693
Відновлення української державності в середині XVII століття через призму європейського світобачення 700
Олекса Довбуш у вивченні сучасної історіографії 705
Українська культура у XVII-XVIII столітті у взаємовідносинах з російською культурою (історико-філософський аспект) 709
Українці в Російській державі 716
Український Вісник(Санкт-Петербург 1906) - як рупор для з'ясування українського питання в Росії на початку XX століття……... 741
"Украинская Жизнь" про українське питання в перших десятиліттях XX століття через призму європейської преси, та громадської думки 746
Іван Франко і Російська Академія Наук 760
М.С.Грушевський - про українське питання в Росії в період І російської буржуазно-демократичної революції 1905-1907 років 764
Голодомор і українська інтелігенція. Спроба протистояння насиллю 774
“Українізація” - фактор задоволення національних та культурних потреб українського народу - чи терористична провокація більшовиків? 780
"Українофільство" - з точки зору сучасного російського вченого 787
Український націоналізм. Сучвсний погляд 791
Висновки..... 793

Наукове видання

Віктор Ідзьо

Історія України

Видання ІІ, 2020р.

Подано до друку 5.07.20 р. Підписано до друку 7.07.20 р.
Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний.
Умовн.друк.арк.10,25
Зам.56. Тираж 300 екз.

Львів,
«Видавництво Інституту Східної Європи»,
2020р.

www.easterneurope.nethouse.ua

ЛІДЕРИ XXI СТОЛІТТЯ

ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ

Україна, 02160 м. Київ, пр. Соборності 15, оф. 510
тел./факс: (044) 500-18-21, 500-18-22, 500-18-30, 500-18-37
http://www.leaders-21.com
info@leaders-21.com

№ 707 від «2» червня 2019 р.

Про присвоєння Почесного звання та Нагородження Орденом «Золотий хрест честі і звитяги» "Лицар Вітчизни"

Професору
ЦПБО Віктору Святославовичу

Шановний Віктор Святославович!

Генеральна дирекція Всеукраїнського науково-дослідного центру ефективного управління та Науково-експертна рада Міжнародної програми «Лідери XXI століття» мають за честь запросити Вас на Урочистий діловий прийом та Офіційну церемонію нагородження кращих керівників та підприємств-лідерів України.

Рішенням Науково-експертної Ради Програми «Лідери XXI століття» Вас удостоєно Почесного звання «Лицар Вітчизни» з врученням ордена «Золотий хрест честі і звитяги «Лицар Вітчизни» (державний реєстраційний №90101 від 10.04.08), іменного диплома, іменної зброї – оригінальної лицарської шаблі та нагрудного знака «Лицарський Легіон України».

Нагорода фіксується в трудовій книжці (стаття 48 Трудового кодексу України).

Ви удостоєні цих відзнак за високу національну гідність, активну участь у збереженні та захисті Української держави, за щоденну кропітку працю, що підтримує соціально-економічну та військову міцність України, за Вашу безпосередню участь в загальносуспільних процесах, за відданість справі, ефективне управління підприємством та вагомий особистий внесок у розвиток країни.

Офіційна церемонія вручення нагород відбудеться 25 червня 2019 року в Малому Маріїнському Палаці (м. Київ, вул. Грушевського, 22) ході Засідання ділової громадськості України, що проходитиме в рамках загальнодержавних заходів присвячених до Дня Конституції України. Процедура нагородження здійснюється відповідно до найвищого церемоніального протоколу.

Генеральний розпорядник заходу: «Всеукраїнський науково-дослідний центр ефективного управління» (ВНДЦЕУ).

З повагою,
Директор ВНДЦЕУ
В.В. Волинів